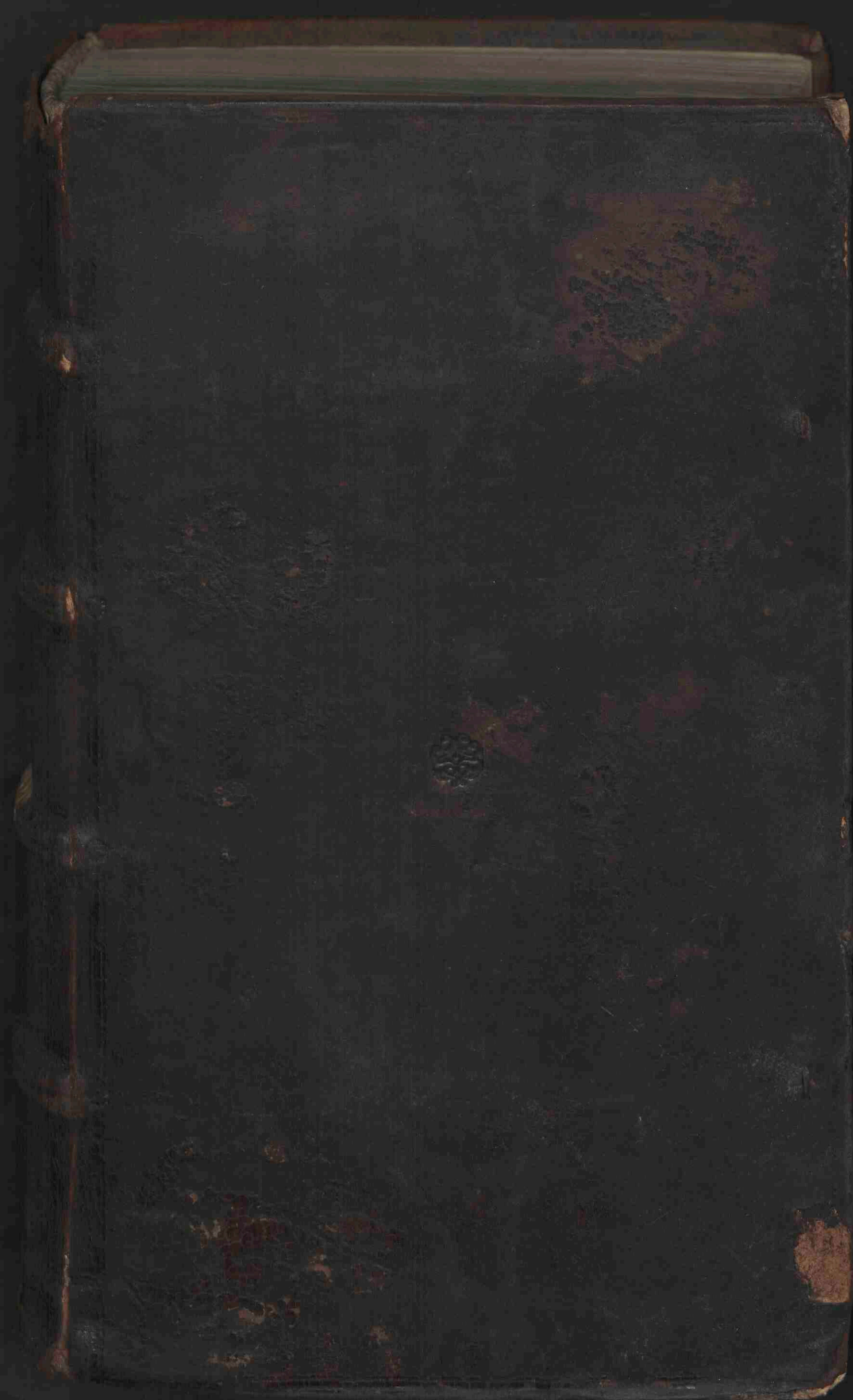




**En damus tibi christianissime lector, Commentaria Biblicorum
et illa brevia quidem ac catholica, eruditissimi simul ac
pijssimi uiri Chuonradi Pellicani Rubeaquensis, qui &
Vulgatam commentarijs inseruit aeditionem, sed ad
Hebraicam lectionem accurate emendatam. Habes autem in
hoc opere quicquid syncerae theologiae est. Ideoque si sapis
ex ipso potius Sacrorum fonte, quàm riuulis Religionem
ueram imbibe.**

<https://hdl.handle.net/1874/398365>



**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnode
 - de staartsnode
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

108
PL. 27.7



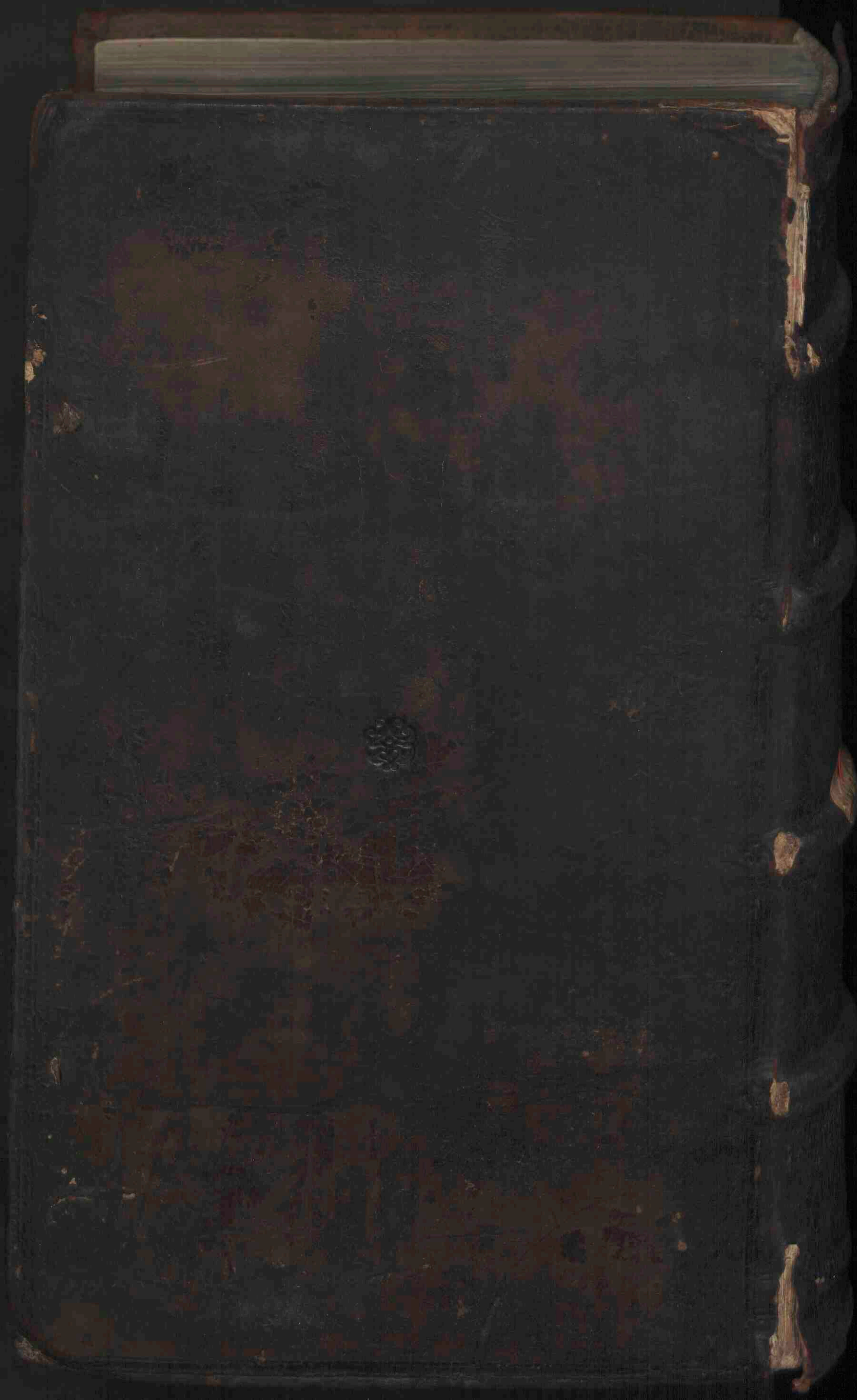
Page 25.
6.

25.

6.

1.





Omnibz v
moribz si ad

Folio n. 136.

Si uo puer doliuit quid an egri
illic confirmatur egritudo. 33.

in eod' libro ap'and' ei' q' h'io'et ad n'ib' p'
rigata q' aure' p'lec' h'ec a' p' t'mut' melli'
in modis suspectis ad ap'ata facta' nō in
illis in quib' c'iss' q' p'ur'edib' veit' e' a' p'
unūm quō v'et' modis a' m'cell' quos
l'quis b'no'ne voluit lib' e' teop' legat.

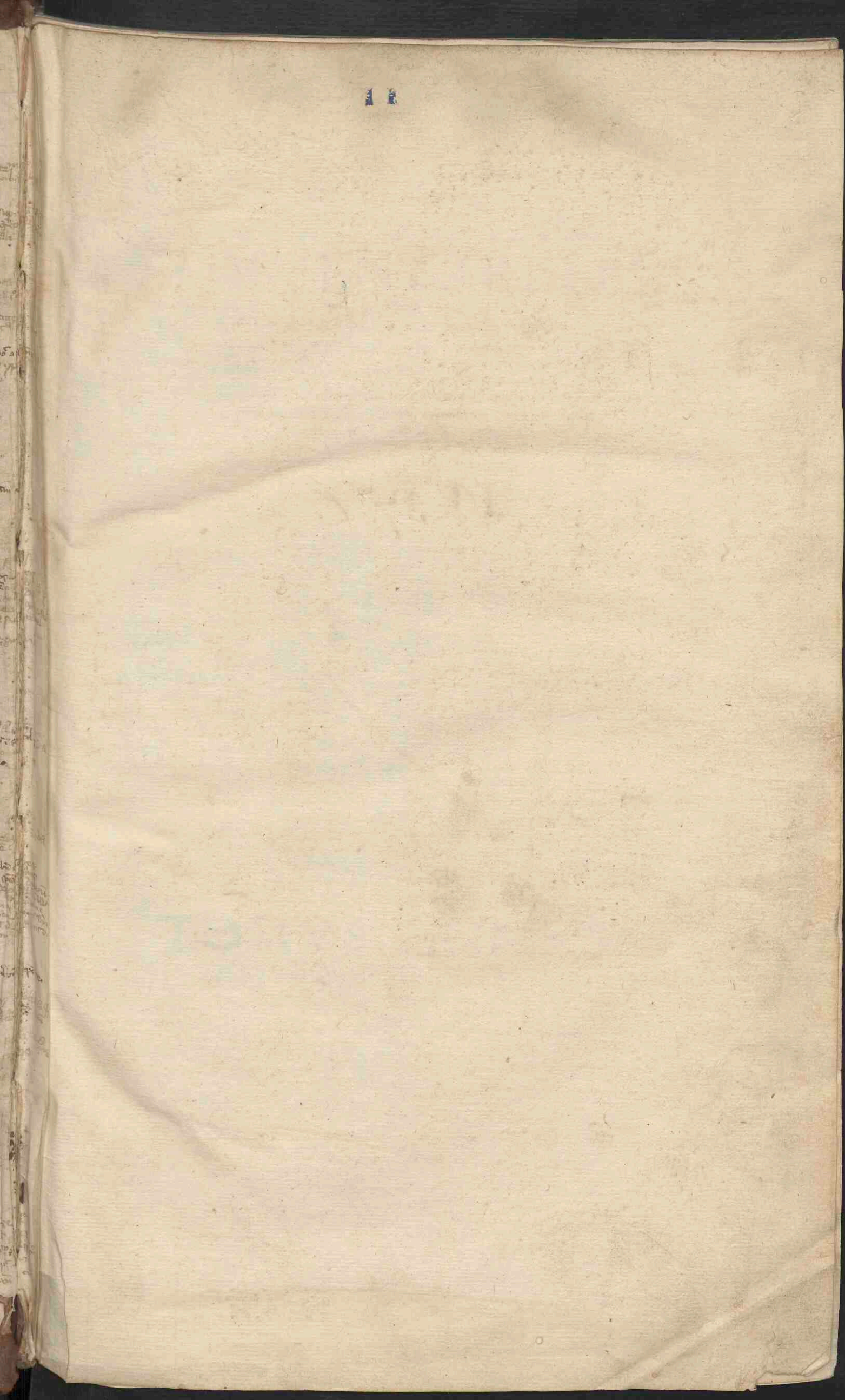
Ia fe. hico amore nō cenit
 suffocatio supuenit:

[illegible]

Libro paltro e solo guato nell'ar da

† mell. aut. ap. esse. et. cu. dolore. q. a. modius. pleg. mo.
vires. quo. nunc. calor. et. modus. pleg. ut. cu. dolore. et. di.
p. et. ap. ut. cu. dolore. et. di. cu. su. mell. et.
mell. et.

Et p[ro]p[ri]etate i[n] h[ab]itu n[ost]ro i[n] p[ri]ncipio q[uod] i[n] p[ri]ncipio
 n[ost]ro p[ro]p[ri]etate i[n] p[ri]ncipio n[ost]ro p[ro]p[ri]etate i[n] p[ri]ncipio
 exire i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio
 p[ro]p[ri]etate i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio
 i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio
 i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio i[n] p[ri]ncipio



N^o 37. l.

N. 25. A.

h
CHRISTOPHORVS FROSCHOVERVS
PIO LECTORI S. D.

EN DAMVS TIBI CHRISTIANISSIME LECTOR,

COMMENTARIA BI

BLIORVM ET ILLA BREVIA QVIDEM AC CATHO-
lica, eruditissimi simul ac pñssimi uiri CHVONRADI PELLICANI

Rubeaquentis, qui & Vulgatam commentarijs inseruit

æditionem, sed ad Hebraicam lectionem accurate

emendatam. Habes aut in hoc opere quicquid

sinceræ theologiæ est. Ideo q̃ si sapias ex

ipso potius Sacrorũ fonte, quàm ri-

uulis religionem ueram im-

bibe. Viue &

Vale.

Ex donatione H. à Buedoll.

ANNO▷



M▷D▷XXXIII▷

TOMVS PRIMVS

IN QVO CONTINENTVR V▷

LIBRI MOSIS.



ДОДАТКА

IN EXPLANATIO

NEM SACRORVM LIBRORVM VET

TERIS INSTRUMENTI PRAEFATIO,

authore Chuonrado Pellicano.



Omnia quæ rerum uniuersitas continet, Religionem esse principem ^{Religio,} communis est mortalium confessio, non tantum literatorum & sapientium, aut rem hanc præstantissimam colentium: sed & eorum qui uel ignorantia boni & mali, ueri & falsi, uel ingenij malitia paruo seruandæ religionis studio tenentur. Sed in constituenda religione grauius à plerisque aberratum est, & in plurimas sectas hominum iudicia diducta sunt, dum rem supra ingenij humani captum proprijs uiribus inuestigare, ac ad rationis suæ normam exigere conati sunt: id quod est solius Dei traditione accipi potest, ut sit diuinæ menti consentaneum. Etenim ille dum plures opinatur esse deos, plures illis tribuit religiones: & ut quæque ^{Deorum multitudo,} putat excellentissimum, ita sanctissimam & augustissimam habeat religionem ei destinatam. Alius primatem fingens aliquem deum, cui subditi sint auxiliares Dii, ceu summi dei reguli, ministri principesque ad gubernacula mundi, unam duntaxat religionem summo numini peculiariter decernit, etiam tamen subdititios illos diuos pertingentem. Illi denique, qui unum uerum deum simul confitentur, & proinde unam genuinam & solidam religionem, non eandem rationem, modum, & ritum colendi numinis conceperunt. Nam Deum considerantes spiritum esse summe iustum, summe sapientem, benignum, omnipotentem, arbitrati sunt rebus duntaxat cognatis colendum esse, in corporeis uidelicet, iusticia, fide, beneficentia, contemptu uanitatum in hoc mundo, & similibus recti animi affectibus. Alij naturam & uoluntatem Dei metientes humanarum cupiditatum modulo, suspicati sunt eum demereri rebus, quæ nostris grata sensibus, animum quoque humanum uana quadam beatitudinis opinione titillant, si posuerunt religionem in magnificis templis, in sacrorum pompis, in largis ceremoniarum sumptibus, in numerofo ministrorum famulatio, inque similibus rebus sub nostros sensus magno splendore uenientibus. Non nulli mediam sectantes uiam, existimant Deum præcipue quidem delectari purgatis & synceris cogitationibus, animique bene constitui actionibus, requirere tamen speciosa quoque rerum externarum obsequia. Sed & in causa & fine colendi Deum ^{Causa & finis colendi Deum,} hallucinatum est, & in tenebris ueluti palplantium pugnatiissima sententia uel potius opinionis existunt. Quidam enim sui commodi gratia honorem Dii immortalibus habendum esse duxerunt, ut prodesse, uel certe infensi non obessent, quasi commertio instituto cum cœlitibus, permutandi nostram mendicantiam cum deorum diuitijs. Quidam se gratos præbere uoluerunt erga illos, à quibus tot beneficia subinde susciperent. Quidam flagitiosiores, expietatis qualicunque specie, gloriam & bonorum uirorum æstimationem aucupati sunt. Paucissimi scopum attingentes, intellexerunt aut docuerunt, Dei duntaxat respectu, Deum esse colendum summum bonum, rerum omnium creatorem & moderatorem: ut ad illius nutum nos accomodemus, qui proculdubio optimus, sapientissimus, iustissimus, benignissimus, omnia sciens & potens existit, credentes certo nos ab illo conditos: ut creatorem cognoscamus, cognitum reueremur & amemus, eique proxime iungamur, à quo prodiiuimus: ut ipso cultu sacrosanctum nomen suum celebremus, officijs nostris declarantes uoluntatem creatoris & domini nostri, qui nimirum expetit coli rebus suæ naturæ conuenientibus: ut iustus unice delectetur iusticia, benignus benignitate, ueracissimus ueritate constantiaque dictorum & factorum, cæterisque uirtutibus Dei mentem referentibus: ut in perfecto summæ maiestatis cultore, natura Dei ceu in uiuo simulachro reluceat.

Cæterum tam diuersas sententias prolatas esse à uiris præstantissimis de re, in qua nostra beatitudo & finis, ad quem sumus conditi, uersatur, non tam mirandum & miserandum uidetur, quam ex eorum periculo discendum, iuxta Comici consilium, nobis quid ex usu fiet. Admonemur enim horrendo illorum casu humanæ imbecillitatis, ne quid conemur statuere ex nostro arbitrio de rebus diuinis, & ad ueram pietatem pertinentibus: siquidem uidemus homines ingenij acerrimi, exactissimi iudicii, præstantis eruditionis, spectatissimæ tum sapientia, tum sanctimonie in tam profundum erroris barathrum esse demersos, dum præsumunt industria uiribusque suis diuinæ maiestatis arcana penetrare, ac ritum colendi Deum de capite suo instituere. Vnde cogimur omni fiducia nostri semel abdicata, institutioni & magisterio ^{Ratio hanc maneat imbecillitatis}

PELLICANI PRAEFATIO

Sacrosanctum & uolumina. cœlesti nos totos committere, ut in scholam sancti spiritus recepti, humili mente, puris animis, ardentibus uotis, attentis & uigilantibus sensibus ueram religionem percipiamus: id est cognitionem & facultatem, qua nos pie, sancte, riteq; geramus in conspectu Dei, omniaq; illi nostra facta, dicta & cogitationes approbemus. Quæ disciplina largissime continetur in sacrosanctis uoluminibus Veteris atq; Noui testamenti, ex quibus solis ut certissimo instructissimoq; thesauro & purissimo fonte cœlestis sapientia petenda est, iuncto spiritus diuini affectu, qui semina hæc in pectoribus humanis uiuificet atq; producat. Est enim natura mortalis uitiata, iudiciumq; corruptum ad solide decernendum super officiis pietatis & religionis, postquam primi parentes astu Satanæ decepti, frenum obedientiæ respuerunt, contemptisq; mandatis diuinis, postposita cunctatione detrimenti aut incrementi gloriæ diuinæ, suam gloriam & excellentiam appetuerunt, eaq; sectati sunt, quæ sibi utilia & suauia fore iudicabant. Quod malum in suam posteritatem, ut natuum uitium sic diffuderunt, ut nemo deinde hominū obliuione sui in animum introducta, ex ueritate per omnia recte statuatur de supremo numine colendo, adq; illius uoluntatem uitæ cursu dirigendo.

Recreatio humani generis. Fuit igitur necessarium, ut ipse Deus eruditione sua & informatione, non tantum per occultas uenas in animos hominum deriuata, uerum etiam sensibus corporis adhibita, enormem illam nostræ mentis prauitatem coerceret, ac horridis auis oberrantes, in uiam pietatis sacris uocibus retraheret. Proinde clementissimus pater non ferens interitum generis humani, primos parentes nostros per fraudem hostis uaserrimi seductos, non afficit merita pœna, sed culpam condonans mittit latam sententiam, quatenus ferebat iusticia ipsius singularis, proq; morte æterna temporariam multam irrogat, reliquum filio suo persoluum attribuens. Ac opus à sua perfectione deformatum, eatenus refingit, ut finem suæ conditionis adsequatur: nempe, ut Deo iterum coniungatur, uniaturq; primū cognitione, uoluntate, actionibusq; rectis: deinde perpetua quoq; familiaritate, participatione beatitudinis diuinæ concessa. Statim igitur à tam graui casu, colloquio cum Adam & Eua instituto, mendacia impostoris serpentis redarguit, mortiferasq; illius persuasiones mentibus eximit, simul uiam ostendens compendiarum, recuperandæ salutis ac diuinæ maiestatis demerendæ. Qui sermo non magno uerborum numero per initia explicatus, ad omnem posteritatem transmissus est lingua humana, pariter & superni numinis opera. Multifariam nanq; multisq; modis Deus patribus locutus est, teste Paulo. Ea traditio, siue quis philosophiam diuinam, siue prophetiam nominet, siue theologiam, per interualla temporū amplior, instructior, clariorq; reddita est, additis magnis & mirandis operibus, quæ dictis irrefragabilem auctoritatem conciliarent: tandem & literarum monumentis comprehensa est, ex decreto maiestatis diuinæ. Quæ scriptura, Veteris instrumenti nomē obtinuit. In qua non tantum summa pietatis perstringitur, sed particulatim quoq; ratio colendi Dominū protenditur, traditis sacrorū ritibus, quæ partim typum gererent futurorum, partim animos in sublime ad contemplationem Dei subducerent, partim otiosas mentes atq; in res turpes aut etiā exterarum & adulterinarum religiones propensas reprimerent: traditis etiam præceptis uiuendi, res alias diserte iubentibus, alias uetantibus, ut ad omnem rationem officiorum erga Deum & homines uir pius instituatur: quibus res gestæ adiectæ sunt, continentes uaria & euidentia neglectæ uel seruata religionis exempla.

Colloquium Dei ad homines. Euolutis iam annis, quos Deus ab æterno præfixerat, ipse unicus author ueritatis, & magister salutiferæ doctrinæ, pro solita Charitate & stupenda cōmonstranda & commendanda ad homines, in mundū hunc corruptissimū se demittere dignatus est, ac nostram carnem indutus, familiarius & planius uoluntatem suam mortalibus exposuit, ab idololatria, ab erroribus inolitibus abducens, mores emendans, absolutum & uiuum colendi numinis se præbens exemplum. Breuiter ipsa re exhibens quod erat à condito mundo cunctis ætatibus promissum.

Vetus instrumentum. Is unicus doctor solidæ religionis, ludum, ut ita dicam, sapientiæ cœlestis aperuit, delectis aliquot discipulis, qui tempore aliquanto sub eius disciplina formati, doctrinam synceræ pietatis in totum orbem dispergerent. Nec uero scripturæ ueteris auctoritatem abstulit, sed magis confirmauit atq; perfecit, opera recludens, obscurius dicta illustrans, ænigmatibus inuoluta explicans, sacrificiorum mysterijs ceu lineis adumbrata uiuis coloribus exprimens, ambigua dissoluens, cuncta extricans, cōsummans, à peruersis interpretationibus asserens, cumulatissimeq; præstans, quod erat in illum coniectum. Quæ doctrina per legatos Christi feliciter in orbem uniuersum dimanauit, mox etiam scriptis ad omnem posteritatem propagata, Instrumenti noui appellationem accepit, ut iam omnis doctrina cognoscendi religionem, & assequendi salutem duobus uoluminibus Veteris & Noui instrumenti plenissime contineatur.

Incarnatio uerbi Dei. Is unicus doctor solidæ religionis, ludum, ut ita dicam, sapientiæ cœlestis aperuit, delectis aliquot discipulis, qui tempore aliquanto sub eius disciplina formati, doctrinam synceræ pietatis in totum orbem dispergerent. Nec uero scripturæ ueteris auctoritatem abstulit, sed magis confirmauit atq; perfecit, opera recludens, obscurius dicta illustrans, ænigmatibus inuoluta explicans, sacrificiorum mysterijs ceu lineis adumbrata uiuis coloribus exprimens, ambigua dissoluens, cuncta extricans, cōsummans, à peruersis interpretationibus asserens, cumulatissimeq; præstans, quod erat in illum coniectum. Quæ doctrina per legatos Christi feliciter in orbem uniuersum dimanauit, mox etiam scriptis ad omnem posteritatem propagata, Instrumenti noui appellationem accepit, ut iam omnis doctrina cognoscendi religionem, & assequendi salutem duobus uoluminibus Veteris & Noui instrumenti plenissime contineatur.

Cœlestis sapientiæ schola. Is unicus doctor solidæ religionis, ludum, ut ita dicam, sapientiæ cœlestis aperuit, delectis aliquot discipulis, qui tempore aliquanto sub eius disciplina formati, doctrinam synceræ pietatis in totum orbem dispergerent. Nec uero scripturæ ueteris auctoritatem abstulit, sed magis confirmauit atq; perfecit, opera recludens, obscurius dicta illustrans, ænigmatibus inuoluta explicans, sacrificiorum mysterijs ceu lineis adumbrata uiuis coloribus exprimens, ambigua dissoluens, cuncta extricans, cōsummans, à peruersis interpretationibus asserens, cumulatissimeq; præstans, quod erat in illum coniectum. Quæ doctrina per legatos Christi feliciter in orbem uniuersum dimanauit, mox etiam scriptis ad omnem posteritatem propagata, Instrumenti noui appellationem accepit, ut iam omnis doctrina cognoscendi religionem, & assequendi salutem duobus uoluminibus Veteris & Noui instrumenti plenissime contineatur.

Testamentum nouum. Is unicus doctor solidæ religionis, ludum, ut ita dicam, sapientiæ cœlestis aperuit, delectis aliquot discipulis, qui tempore aliquanto sub eius disciplina formati, doctrinam synceræ pietatis in totum orbem dispergerent. Nec uero scripturæ ueteris auctoritatem abstulit, sed magis confirmauit atq; perfecit, opera recludens, obscurius dicta illustrans, ænigmatibus inuoluta explicans, sacrificiorum mysterijs ceu lineis adumbrata uiuis coloribus exprimens, ambigua dissoluens, cuncta extricans, cōsummans, à peruersis interpretationibus asserens, cumulatissimeq; præstans, quod erat in illum coniectum. Quæ doctrina per legatos Christi feliciter in orbem uniuersum dimanauit, mox etiam scriptis ad omnem posteritatem propagata, Instrumenti noui appellationem accepit, ut iam omnis doctrina cognoscendi religionem, & assequendi salutem duobus uoluminibus Veteris & Noui instrumenti plenissime contineatur.

tur. Ex quibus sacratissimis literis, Dei naturam & iusta illius tradentibus, mortalium uita undiq; munitur & instruitur, fidelium corda firmanantur, iusticia & tranquillitas publica retinetur, ut hominum conuersatio sine istis institutionibus diuinis non minus intolerabili conditione queat subsistere, quàm mundus sine sole, aut religio aliqua sine deo.

Quod aut diuinis scripturis merito tantum tribuatur, euentus omniũ sæculorum declarauit. Nam quoties uerbum Dei fuit in pretio, ut homines illi adhæserint credulitate pia, obsequio, fide, inuigilantes sacris lectionibus, ad præscriptum Canonorum librorum pectora formantes, promptaq; uoluntate monitis diuinis obsequentes, iusticia, pietas, fides, innocentia, & in summa oēs artes bonæ floruerunt. Cōtra, ubi ueritatis cura intermissa est, eloquiorum Dei reuerentia abiecta post tergum, studium diuinæ legis neglectū, nulla admiratio operum diuinorū obseruata, consecutus est illico neglectus iusticiæ, cessauit cultus diuinus, cessauit omnis actio uirtutis, & semel quodam nequitiae ac errorum diluuiio cuncta inuoluta, & in extremam perniciem delapsa sunt. Documento est Iudaicus populus, peculiariter in curā diuinæ dispensationis receptus, & omnium sæculorum gentibus positus in exemplum. Qui legibus diuinis & prophetarum Dei monitis obtemperans, claruit innocentia uitæ, probatissimis moribus, religionis cultu, fruens interim eximijs diuinæ bonitatis muneribus, diuitijs, rerum abundantia, copia hominū, salubritate corporum, successu rerum, & de hostibus cunctis uictoria, pace, & celebri fama. Sed ubi fastidium eos cepit & contemptus uerbi æterni, simul quoq; domini Dei sui cultus posthabitus, perfidiaq; irrepsit in animos, & enormium scelerum sentina, mox & flagitiorum condigna supplicia, puta inopia, lues, pestilentia, annonæ penuria, bella, cædes, fuga, seruitus & extrema ignominia sequuta.

Hæc quoq; res liquido constat in Ecclesia Christi, si quem non pigeat animo repetere. Parua siquidem initia fuerūt nascentis Ecclesiæ, & exigua turba Deo se ex animo credentium, sed mire feruens ad uerbum Dei audiendum & diuulgandum, sed dedita pijs precibus, sed intentata ad gloriam Dei illustrandam. Quapropter negotio tam sacro diuina bonitas propitia aderat, ut cognitio Dei uerusq; cultus breui tempore totum orbem occuparit, diuersissimis gentibus mirabili consensu ad unanimem affectum pertractis. At postquam thesaurus preciosissimus & incomparabilis uilescere cœpit, collapsa est religio, membra Ecclesiæ misere sunt dissesta, friget charitas, uigent scelera, mentes hominum spinis errorum obsitæ sunt, uariæ labes uitam infestant, & omnino tetra rerum facies erupit. Quibus malis remedium parari non potest, nisi se genus humanum ad uerbi diuini curam bona fide recipiat.

Quanquam uero diuinitus hæc inspirata scriptura Canonica plantandæ pietati unice destinata sit, contineatq; uerba uitalia, utilis ad docendum, arguendū, corrigendum, erudiendū in iusticia, ut ad omne opus bonum homo Dei paratus & integer sit, Quæstionibus tamen alicubi difficilibus respersa est, non omnibus obuiæ solutionis, sed quæ poscant altiore inuestigationem, non ut simpliciores & hebetiores arceantur: cupit enim pater luminis omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis peruenire, sed probabiles ob causas. Primū enim adfert admirationem obscuritas circumfusa scripturæ sacræ & reuerentiam, ne ut triuialis contemnatur. Quæ doctiorū etiam ingenia exercet, nimirum sapientissimum suum authorem referens. Vnde homines in admirationem eloquiorum & maiestatis diuinæ tracti, diligentius inquirant de rebus illis saluberrimis: sicut & Dauid ait, Mirabilia testimonia tua domine: ideo scrutata est ea anima mea. Deinde per inuolucra sacrarū literarum, homines ignaui & socordes, ut indigni margaritæ incomparabilis excluduntur, quod sacræ scripturæ intellectus obuenire tantū solet cupidis & studiosis peruestigatoribus iusticiæ & ueritatis. Vobis, inquit Christus, datum est nosce mysteria regni cœlorum. Ad hæc sortis nostræ nos admonet eloquiorū Dei difficultas, & cōmendat auxiliū domini requirendum, ut resistentes uelut ad obstaculum quoddam, cogitemus quàm sit obtusa acies mentis nostræ, quàm infirmus captus rerum cœlestium, quàm simus omnino nihil, nisi gratia nobis Dei adsistat, ad quam confugientes fontem omnis scientiæ & uirtutis agnoscamus, grati ad beneficia Dei.

Præstat præterea hæc scripturarum obscuritas pijs, ut res perceptæ iucundiores sint & tenacius memoriæ hæreant: gratiora sint, quæ non contigerint otiosis & dormientibus, uerum industria, cura, uigilijs, laboribusq; nostris parta sint. Postremo ne sit omnium scripturæ interpretatio, quum pro pulchra uarietate in uita mortalium permutationeq; officiorum, alter alterius opera indigens, non omnia præstari possint ab omnibus. Dum illum Deus uult terram colere, alium opificium fabrilis agitare, hunc merces circumuehere, istum ius ciuile tractare, hunc forenses causas dicere, hunc ualetudinem corporis procurare, alium aliq; arti bo-

Authoritas Canonorum uoluminum.

Exemplum mundo præstitum.

Ecclesiæ profectus.

Scripturæ difficultas ad quid.

Officiorum uarietas.

næ deditum esse, ad instituendam, conseruandam, & excolendam uitam. Ex qua distinctione munerum suboritur materia & fouendæ charitatis occasio sese inter homines obligandi.

Theologi Sic placuit etiam sapientiæ æternæ, religionis quosdam antistites esse, & mysteriorum coelestium dispensatores. Qui ab omnibus alijs negotijs uacui, totos se impendant diuinarum scripturarum meditationi, eas uersantes die noctuq; qui prompta memoria & iudicio exercitato, per omnes sacrorum librorum quæstiones, facile ad interrogata quæuis respondere queant, & mentem Dei exponere. Hos cæteri obseruent tanquam publicos magistros coelestis philosophiæ, audiant, obtemperent ueluti spiritualibus parentibus, ad illos referant si quando nodus incidat uindice dignus, ac quod ex oraculis Dei responsum fuerit, grati recipiant. Quales olim sacerdotes erant Leuitæ & prophetae, de quibus Malachias: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore illius, quia angelus domini exercituum est. Huius ordinis sunt euangelij manifestati temporibus, apostolici uiri, Episcopi, & doctores ecclesiastici: hoc muneris gerentes, ut leges diuinas, canones scripturarum diuinarum, uerbum Dei pie interpretentur, homines in uia salutis dirigant, errantibus iter monstrent, repugnantibus ueritati os obstruant, & delatas ad se res dubias ex sententia uerbi diuini decident. Sed nec inter illos uerbi Dei ministros eadem distributa est mensura spiritus, ad scripturarum sacramenta erudendum. Vni nanq; uberiores gratiam Deus impertitus est, alteri partiores: huic ut gravior & accomodatiores contionibus publicis, illi non ita. Quin & eidem præconi, & scripturarum diuinarum explanatori, non omni tempore affluit par facultas differendi res coelestes. Vnde quidem intra septa Ecclesiæ suæ uiuentes, seduli in sacris suis officijs, populo suo spiritualia pabula sufficienter exhibuerunt, non tamen sic splendide ac opipare, ut ab alio quoq; ecclesiastico grege simili fructu refectionis percipi potuerint. Quorundam uero interpretationes tanta gratia promanarunt, ut non unam duntaxat credentium congregationem rigarint, sed uelut torrentes impetu decurrentes etiam procul positos fecundarint, exceptoris uel dictatoris styli opera deriuatæ. Quædam non per illud solum tempus in pretio fuerunt, quo sunt ædita, sed tanto fauore atq; autoritate recepta, ut omnis posteritatis approbationem meruerint, uelut Commentaria Origenis, Chrysostomi, Basilij, Cyrilli, Hieronymi, Augustini, Ambrosij, Gregorij, & similium qui leguntur in omnibus Ecclesijs Dei, ut scripturarum interpretes maxime diuini, eruditi, orthodoxi, catholici.

Fraudes in explicatio nibus scripturarum. Cæterum, ea pars studiorum, quæ continet sacrarum literarum explicationem, non caret etiã magnis fraudibus, ut ferme in rebus optimis perniciosissimas infidias tendit callidus ille humanæ salutis oppugnator. Quidam enim acumine ingenij & multiplici doctrina freti, ad eunt arcanarum literarum tractationem non alio animo & proposito, quàm si quempiã scriptorem prophanum sint enarraturi. Quos necesse est perniciose labi, dum sic statim in ipso limine impingunt, ut sacra ac prophana trutinent eadem lance, nec maiore sollicitudine, religione & studio sacratiore manum admovent scriptis æternæ salutis rationem complectentibus, quàm libro hominis interdum nimis otiosi, qui tempus fallere, aut libidines suas famosas reddere calamo uoluit. Quidam metu offensæ, uel proposito demerendi eos à quibus commoda & incommoda expectant, de industria sensum alienum & scripturæ reclamantem proferunt. Hi ut perniciosissimi corruptores & sacrilegi diuinarum literarum falsarij ualde cauendi sunt. Quidam morbo suo patrocinium quærentes, uelut ambitioni, tyrannidi, iracundiæ, studio pecuniæ, eò detorquere scripturas, quantumuis repugnantes, nihil uerentur. Quidam, ô cæcas hominum mentes, sacrarium legis diuinæ putantes theatrum ostentandi ingenij & parandæ gloriæ, uanitate mentis elati, hoc unice spectant, quomodo admirationem sui apud homines concitent. Vnde producere solent noua, subtilia, inaudita, non protrita, sed captum uulgarem excedentia, quæ fulciant argumentis ueri speciem præferentibus, & uerborum fucum addunt, parum cogitantes, quàm falsa & perniciosa hominibus obtrudant. Hi sanè maiore sunt attentione cauendi ne lædant, quàm mangones & fallaces institores, qui merces artificio comptas & sophisticatas improuidis emptoribus uendunt. Hi enim rerum temporarium damno afficiunt, quod resarciri potest: Illi mortifera uenena ingerunt animis, quæ nisi antidotus gratiæ coelestis repellat, mox strangulant, & in perpetuum exitium animas adducunt.

Errores etiam pios uirorum. Quinetiam in eorum commentarijs, quamlibet alioqui eruditjs & ad fidei ac morum normam conscriptis, neui & errores deprehenduntur, qui spectatæ fidei habentur interpretes. Licet enim propositum constans in illis fuerit, uerum & genuinum sensum scripturarum apponendi, fuerunt tamē homines, & errare alicubi Deus permittit, soli uerbo diuino hac laude reseruata, ut longissime absit ab omni mendacio. Illi uero quantumuis sancti, eruditi, solertes diligenter

ligentesq; uiri, quædam, ut sit omnibus, ignorarunt in diuersis artibus, quarum usus est in sacrorum librorum explanatione. Paucis concessa fuit linguarum principalium absoluta peritiæ: sæpe iustum illis tempus defuit: interdum negligentius egerunt, ut opere in longo fas est obrepere somnum: interdum curæ uariæ distraxerunt, & pericula Ecclesiarum turbatos reddiderunt: nonnunquam persuasio grata atq; religiosæ alicuius sententiæ, uel etiam superstitiosæ altius menti affixa, intuitum ueri negabat. Multæ mendæ incuria librariorum & temporis diurnitate irreperunt. Sæpe homines nequâ sua praua dogmata sub speciosis titulis magnorum hominum insinuare conati sunt & inualuerunt. Antiquariorum quoq; olim auaritia opusculis inscripta falsò sunt nomina illustrium authorum, ut procliue est ostendere. Verum eorum præclarissima opera non sunt ob quasdam labe reicienda, quum pauca & leuicula uitia infinitis bene dictis repensent. Hoc erit tamen prudentis lectoris, non omnia pro oraculis accipere, Prudentia
lectorum. sed adhibito acri iudicio dispicere quid dicatur, non à quibus, quàm conueniens regulæ fidei & charitatis, quàm consonum dogmatibus Ecclesiasticis, & Canonicæ scripturæ. Qua moderatione interposita & seruata diligenter, nec etiam manifestorum hostium libri, ut hæreticorum & gentilium Iudæorumq; inutiliter leguntur, si per studia necessaria uacet. Plurimum obfuit etiam theologico studio mortalium curiositas, ut prætermisissis eloquijs diuinis, in quibus solis monumenta salutis nostræ continentur, homines se totos dederint philosophiæ humanæ, aut etiam artibus superuacaneis, nihil prorsus commodi adferentibus uitæ, interdum scelera tis & in perniciem generis humani excogitatis. Quæ propensio ingenij humani ad res nihili Sacrorum
neglectus. adeo inualuit, ut pulcherrimum & inter prima necessarium genus literarum propemodum exleuerit: paucissimis iustâ operam theologiæ ueræ impendentibus, apud Iudæos post Ezram, apud Christianos post Augustinum. Quo uiro nihil habet præstâtius Latina theologia. Ille sacrorum neglectus, conspirante olim pestilentissima Episcoporum inuidia, fecit, ut quæ apud Græcos à uiris eximijs fuerunt adnotata, super uoluminum sacrorum integro & pio sensu, maxima ex parte interciderint. Qui commentarij in libros Moysi, prophetarumq; & alios authores Instrumenti Veteris, si ad posterorum peruenissent manus, non tam crassa inscitia rerum diuinarum orbem Christianum inuassisset, nõ ita fastidita & flocci facta essent authentica bibliorum scripta, non ad mucida fragmenta humanarum traditionum piorum studia fuissent abducta. Eam calamitatem quis satis queat deplorare, principale in orbe Christiano scholâ, nomine certe, si minus re, ad unius Lombardi Petri Episcopi sui collectanea, non sine erroribus, quos illi quoq; agnoscere coguntur & improbant, suas tamē ingenij uires certatim contulisse, quæstionibus sese torquentes, & humanis rationibus nitentes, ut non raro stulta & uana descindere non erubuerint, friuola scilicet & nullam bonam frugem continentia: Ex Latinis nemo egregius interpres Veteris instrumenti ad nostram peruenit memoriam, post Hieronymum Stridonensem: nisi quis Rabanum Maurum in hunc gradum admittat. Qui uir im Hierony.
Rabanus. pense pius & doctus, ut illis temporibus, præsidio linguarum ad sacras literas exacte intelligendas, ob temporum fata necessario destitutus, non multa protulit de suo, sed collectitijs annotationes ex antiquis scriptoribus congeffit, multas allegorias ineptas etiam aggerens, dum uirgeret literæ difficultas. Qui labor docti uiri, ad exemplum Plinii Auunculi susceptus, hoc saltem maxime præstitit, ut patrum dicta ex paucis libris post Gothorum populationes, quos & ægre affectus est, asseruata sint, ne tam preciosæ reliquiæ penitus interirent.

Par silentium de sacris literis longiore temporis interuallo inter Iudæos quoq; stetit. Nam Iudæorum
negligentia
& impietas. post templi, urbis & gentis nouissimam uastationem, totos se Thalmudicis suis figmentis & stultis maiorum traditionibus addixerunt, neglectis omnino uoluminibus sacris, donec Rabi Salomon Gallus cognomento larcha, Thalmudicis fabulis infectus & iuratus stylum adhibens Canonicis libris uigintiquatuor (hoc enim numero sacra Biblia terminant) non tam illos declarauit, quàm contaminauit. Eius laborem deinde sunt alij æmulati, ueluti Rabi Abraham aben Ezra, astrologiæ philosophiæq; Peripateticæ studiosus: et Hebraicæ Grammaticæ non indiligens exactor. Is prudens Iudaicas fabulas uel contemnens uel dissimulans, breuitate uerborum multa non aspernanda, ut Iudæus tamen, in sacros libros commentatus est. Cui successerunt, ut memoriæ proditum est, Hispani doctissimi, Ioseph Kimhi, eiusq; duo filij Dauid Ioseph, Dauid, Mosse
Kimhi. & Moses, qui accepta superiorum Grammaticorum præcepta reddiderunt illa planiora. Viam alioqui scripturas interpretandi planam & simplicem ingressi, & non adeo Iudaicam, quin nostri pie docti & animo firmati, per eos queant proficere. Hos secutus Rabi Leui ben Leui ben
Gersom. Gersom in sacros codices Commentarios ædedit morali philosophia resperfos. Atque isti scriptores Hebraici, & quæ dicta suorum popularium sparsim adducunt, non sine

Dei beneficio & gratia per Chalcographorū operas, & nouū Dei bonitatis in orbe donum, nobis contigerunt, ad sermonis Hebraici & uerborum uim exactius introspectendam. Nam quod attinet ad rerum pondus & dogmatū ueritatem, minimum illis tribuendū uidetur, qui scopum Christum ignorant, ad quem omnes sacrae uoces collimatae sunt. Imò sacrilegis clamoribus & impia oris impudentia execrari eum non cessant cum suis cultoribus; unde iustissimo iudicio Dei excæcati, ad clarissimas quoq; scripturas ueluti lusciosi ad solem cæcutiunt, Deum mendacem faciunt, quasi non præstiterit fidem, regnum Messiae florentissimum non agnoscunt, beneficia Dei uniuerso mundo per Christum exhibita non intelligunt, nec gratis animis accipiunt. Isti cæci uelut in tenebris Cimerijs palpantes, stolidos suos populares secum in foueam abducunt, exules, & omnibus malis circumuentos, uana spe lactantes, dum suaue illis somnium narrant, & lepidi congerrones delirant, Auream illis Ierusalem pollicentur, & à coelesti arcent, in qua sola Deus salutem confert, Iudaicum regnum instaurandū asserunt, & à regno Dei remorantur, cuius hæredes per Christum solū electi constituuntur. Sæculum quoddam aureum iuxta poetarū fabulas rediturum in terram Syriam dicunt; & miseros fraudant cultura mentium, quæ consistit in syncerae fidei & morum probatorū doctrina. Omnes homines Iudæis seruituros plausibiliter promittūt; sed in grauissima seruitute hominum, uitiorū & dæmonum detinent, tandem ni resipiscant, perpetuis inferni carceribus adiudicandos. Porro de Chaldaicis eorū translationibus & paraphrasibus, quas תרגומים appellant, idem cenfeo, quod de commentarijs. Thalmudicas autem fabulas procul amandandas puto à repub. Christiana. Quibus si tantillum tribuatur, mox Ecclesia Dei conspurcetur, conscientia labefierent, iudiciū corrumpetur, & in summā perniciem abducerent sectatores suos isti cæci doctores. Qui uero pererrare uolet Hebræorum commentarios & interpretationes, suspenso pede, ut per salebras & spinas incedet cautissime, omnia dogmata pro suspectis habens, ac pectore fidei signaculo confirmato, in dominum Christum ceu scopum oculos mentis defigens illa scripta percurret. Multo autem tutius fuerit, multo conducibilius & iucundius à Iudæis tantum accipere grammaticas obseruationes, & quidem cum iudicio, sensum uero sanctarum literarum uenari ex diligenti collatione inter ipsas, adhibitis etiam orthodoxis tractatoribus, qui ex tanta librorum clade superstites apud Græcos & Latinos existunt. Non contemnendi & recentiores, qui feliciter in Hebræorum cōmentarijs uersati, misas fecerunt eorum opiniones, & futes traditiones, decerpentes inde quod rei Christianæ seruit, apostolicam & ecclesiasticā interpretationem in aliquotiam libros apparauerunt.

Syriacæ
versiones.

Thalmudi
ca commē
ta.

Quis autem studiosus theosophiæ temperet à lachrymis & gemitibus cogitans interitum tot priscorum Græcorum & Latinorum, quos probabile est & colligi potest catalogis illustrium scriptorum, indiesq; se quibusdam in lucem recipientibus, omnes Veteris Instrumenti libros copiose interpretatos esse? Horum commentaria si non temporum iniuria & negligentia hominum intercidissent, sed peruenissent ad posteros omnes, percipue illorum, qui linguam Hebraicam nouerunt, non tot erroribus, & tam crassis nebulis Ecclesiæ Latinæ inuolutæ essent. In quibus haud scio an quisquam sermonem Hebraicum probe calluit, diuo Hieronymo excepto. Qui cum alia multa utilissima protulit, tum Iudæorū traditiones prodidit, quas etiamnum bona ex parte uulgo Iudæorum persuasas esse ipsorum cōmentaria & interpretatio Chaldaica, quam ipsi Thargū appellant, diligenter uoluentibus ea ostendunt. Quid autē? Si Hebræorum tractatus multas insidias tegunt, & nostri tam ueteres quā recentiores tractatores alicubi lapsi sunt in errores, quis erit exploratae fidei sacer interpres, cui nos tuto credamus in scripturarum explicatione? Ad hæc si tam excellentes uiri non assequuti sunt per omnia sacrorum librorum sententiam, quis audebit in arcanis illis literis pedē ponere?

Eusebius
Hierony.

Obscuritas
non in
superabilis
lis in sac
ris literis

Sunt omnino, ut supra cōfessi sumus, & nemo prudēs negabit, magnæ difficultates in multis scripturæ locis, sed nusquam obscuritas insuperabilis, quā religionis caput agitur: modò adsit pius animus, ueritatis, gloriæ diuinæ, salutisq; humanæ cupidus; modò adsit ardens uotum, effusæ preces, uigiles sensus, industria sacra, diligentia simplex, labor improbus, & constans propositum ad natiū scripturæ sensum penetrandi. Sic ad sacra scripturæ uersionem accedens, uel non impinges, uel certe non capitali errore capieris, donec appetat tempus, quod dominus omnia reuelare dignabitur. Nam & illi ueteres quantumuis religiosi, eruditi, sancti, diligentes, aliquoties aberrarunt, quum dicta sua retractent, quum uertant stylum, quum uix duos reperiās, qui eundem librum per omnia similiter atq; consono calamo interpretati sint. Non est ergo diuina scriptura propter quæstiones quasdam intricatiores deponenda: quandoquidem aspersæ alicubi sunt in rem piorum, non ad fraudem. Nec spernendi celebres diuinae legis

nae legis

næ legis interpretes, ob nonnullos errores in quos prolabi eos diuina prouidentia permisit, ut à se & ab alijs homines agnoscerentur, non plus authoritatis emereri cupientes, quàm difertis scripturæ uerbis, aut euidenti ratione extorserint: ut in solius Dei, qui solus sapiens, solus uerax in omnibus dictis, & sanctus in omnibus operibus suis existit, uerba iurati simus. In solū uerbum Dei iurati simus
 Quocirca diligenter & accurate uersandum est in sacris scripturis, & eorum enarratoribus: omniaq; sunt exigenda ad amusim, qua dubia expédiantur, obscura illustrentur, proba referuntur, praua repudientur. Etenim eloquiorum diuinorum obscuritas partim in sermonis proprietate, partim in rerum natura cum posita sit, uis & natura uerborum deprehenditur acumine ingenij, memoria fida, iudicio sano, linguarum principalium cognitione, artium liberalium peritia, circumstantiarum & conditionis rerum obseruatione, aliorum locorum collatione, inspectione phræos cuiq; uolumini & scriptori sancto peculiaris, labore improbo, uictore omnium difficultatum, similibusq; instrumentis, iuncta oratione & inuocatione diuini spiritus: quibus omnibus etiam prophana scripta lucem accipiunt. Ad rerum inspectionem & sententiarum ueritatem, quæ contrarietas in scripturis uidebitur, aut per se nodus durior inciderit, etiam sermonis natura bene examinata seruiet. Deinde ut capita religionis nostræ & normæ fidei ac charitatis adhibeantur, præterea ut scripturæ clariiores eiusdem argumenti comparentur. Non est enim aliquod dogma ecclesiasticum, uel naturam Dei tradens, uel officia uitæ præscribens, quod non habeat in sanctis scripturis manifestum alicubi testimonium, quo ambiguitas & obscuritas candide agentibus discutatur.

Veritas
quomodo deprehendatur.

Pugnancia
in scripturis.

Theologorum
commentaria.

Eadem quoq; ratio est agendi cum Theologorum cōmentarijs. Nam ad illos intelligendos necessaria est sermonis exacta cognitio: & ut rerum pondera expendatur lance diuina interest salutis nostræ, siquidē & illi tractatores in errores quosdā abducti sunt multis ex causis, qui tamē bona fide agere uideri uoluerunt. Quando enim pecuniæ amor, gloriæ cupiditas, studium placendi hoibus corruptis, conatus propugnandi uitia sua, cū scripturarū ambiguis & obscuris concurrerunt, portenta nimirum adulterinæ & mortiferæ doctrinæ prodierunt. Quæ nisi caueantur, mentes humanas labefactabunt, fidem concutient, morum synceritatem confundent, præsentia uenena incautis propinata, totū mundum corrumpent. Sunt igitur omnium interpretum dicta omnia sub iudicium acerrimum reuocanda, & quæ consonabunt cum perspicuis scripturæ Canonice sententijs, quæ fidei & charitatis regulis quadrabunt, quæ articulis catholicæ & apostolicæ fidei conformia erunt, pro certis demum & approbatis recipiētur. Quæ uero cum illis religionis nostræ primis principijs, fundamentis, Canonicisq; scripturis pugnant, utiq; respuenda sunt, à quocunq; tandem authore mortali prodierint. Imò si angelus cœlo delapsus diuersum à sacrosanctis dogmatibus pronūtiarit, execrabile esto. Quicquid enim contra uerbum Dei prætenditur, falsitas est, tentatio Dei est, hypocrisis, error, damnatio, ira Dei est, qui sibi soli uult credi, obediri, solus reuereri, adorari, per fidē coli, & charitate serui. Sed de interpretandis scripturis, & iudicandis eorum interpretibus, non est huius loci aut nostrarum uirium, ut ad plenum disseratur. Quam rem multi uiri præclari splendide copioseq; prosequuti sunt. Me argumentū huius procemij admonuit, ut summā rei perstringerē, ostendens quo aīo cupiam nostra qualiācūq; hæc cōmentaria legi à studiosis & pijs.

Porrò cum extent hodie multorum ueterum & recentiorum pijs & eruditi commentarij, ad Nouum Instrumentum probè Ecclesijs proponendum, ex re fuerit Christianæ Ecclesiæ, ut pari studio, diligētia, fide ac dexteritate Vetus quoq; instrumentū tractetur, quod conferendū esse cum Nouo Christus dominus noster, eiusq; discipuli aperte ostendunt. Nam saluator noster sua quoq; dicta confirmat legis & prophetarum authoritate, apostoli quoq; testimonia scripturarum ueterum subinde citant. Atq; hūc morem in Ecclesijs seruatum Lucas in Actis refert, ut sermones euangelizantium ad sacras scripturas expenderint. Quemadmodum & illorum exemplo uetustissima sanctorū Episcoporum Concilia, omnia decreta sua sacris eloquijs, quoad eorū captus adsequebatur, conformabant. Intelligebant enim sanctissimi & doctissimi patres Ecclesiæ Christi feliciter institui nō posse, nisi ex Canonicis libris Veteris atq; Noui testamenti, ex quibus uelut armamentario Ecclesiastico, spiritualia esse arma depromenda censebant contra hæreses & omnes hostes, Dei atq; ueritatis. Et profecto nostrorū temporum status dum eruditio crescit & pietatis studiū, me in spem erigit, fore, qui pulchre hanc rem præsent, ut Vetus Instrumentum parem cum Nouo lucem & perspicuitatem consequatur. Nam postquā hisce nouissimis & periculosissimis temporibus refriguit charitas, collapsa est religio, defecit fides, regnat impietas, dominatur libido, auaritia latissime radices egit: uideatur Deus optimus maximus non amplius esse laturus hunc corruptissimum sæculi statum

Reformatio
mundi
speranda et
oranda.

sed congregiendi cum deterrimis errorum & criminum portentis, uel hæc uitia sublaturus, ut olim temporibus apostolicis, uel totius mundi clade expiaturus, si homines sint immedicabiles. Præmisit igitur Typographicam artem, cuius commoditate bonorum librorum facultas & sufficientia nobis contigit, priscis negata sæculis: per quam & diffudit ubertim sanctarum linguarum cognitionem. Excitat passim uiros egregios, qui spiritu sancto adflati, uariisq; dotibus adornati, arreptis armis uerbi diuini, certamen ineant: qui hæreses uel nuper ortas uel iam repullulantes opprimant: qui uitia extirpent, uirtutes inserant, & omnino Ecclesiæ habitum reformat. Quod negotium adeo prospere succedit, auspice Deo, per uocem uiuam hominibus non paucis ad ueritatis lucem reuocatis, prodeuntibus quoq; indies nouis libris ad scripturarum explanationem, ut non nihil spei sit, uniuersum Instrumentum uetus ab alijs atq; alijs uiris iuxta pijs & eruditjs propediem illustratum iri.

Verum enim uero dum hæc per Dei prouidentiam præstantissima tela textitur, & libri uarij edisserendi Veteris Instrumenti gratia prodeunt, authoribus diuersis, locis & temporibus, protrahor & ego præter animi mei sententiam, ad sacras literas tractandas: non quod pigeret omnem operam ad ædificium spirituale Ecclesiæ conferre: sed quod huic oneri ferendo me uiribus omnino imparem sentiens, mallem homines idoneos iam dudum obmissis irreligiosis studijs uoluisset totis neruis in hoc opere desudare. At ne quis putet me temere in hoc gymnasiū profuisse, aut comodi comparandi gratia, multo minus gloriæ uanæ cupidine, quā, quia curti suppelletilis mei & genuinæ balbutiei conscius, nullā unquā sperare potui, uel ambire cogitauī, quin & ab ædificatione opusculorum meorum semper omnium maxime abhorruī. Tandem studio duntaxat recti & pietatis, manibus autem prouidentia diuinæ productus, & fratrum precibus & improbis hortationibus adactus, cum iam in urbe Tigurina quadrienniū uersatus essem in uocatione mea, sacras conferendo scripturas: Interim tamen nihil agens præter interpretē grammaticū, Iudæorum sententijs interdū productis super locis scripturæ diuinæ. Repetito postea curriculo sacro, quū nihil superesset ferme operosæ disquisitionis literatoria, quod non esset priori cursu diligenter adductū & adnotatum: subiit in animum res iam sacras ad informationem uitæ Christianæ aptare, ac morum fideiq; documenta singulis ex capitibus decerpere: nihil tamen altius cogitans, q̄ ut eloquentioribus ac eruditioribus occasione præberem, uberius, accuratius, & omnino melius atq; utilius olim ista tractandi. Quippe cum intelligerem sterile prorsum linguarum esse iactationem, tam in sacris quā in prophanis, nisi cuncta ædificio Ecclesiæ commodè adhiberentur iudicio spiritus diuinis scripturis formato, fide in Deū firmata, religione instituta, morūq; probitate instaurata. Itaq; sedulus apud me congero syluam, & quasi lineas duco piæ eruditionis breuiter ac simpliciter ut in buccam ex attentione literali incidebant, Quas nostri prosequerentur suo tempore limatio re stylo, pleniore sacri flammis impetu, donec omnibus numeris absoluta, excudantur à uiris iusta eruditione, & eloquentia digna tantis rebus, & amore coelestium bonorum & doctrinarū præditis. Ut tandem ablegatis monachorum sermologis, Ecclesia Dei ex meris oraculis Dei ædificetur: hominibus iam plebeis per gratiam diuinam fastidientibus humana commenta, requirentibusq; duntaxat dogmata probata fidei, & ex thesauro nouo & ueteri Canonico- rum librorum, animarum pabula, panes uerbi Dei, & aquas de fontibus saluatoris. Percurrebam igitur fideli admodum studio & opera libros omnes annotando, quæ salubrem animarum pastum concernebant, non alio proposito quā ut altioribus in genijs & facultate dicendi præditis, materiam præciderem, quam illi augerent subinde & expolirent, ne sancta uerbi diuini ueritas ob styli ruditatem neglectui foret mentibus delicatioribus. Non enim sic mihi placeo, non adeo uirium mearum ignarus sum, ut non agnoscam tantæ maiestatis & sanctitatis librorum enarrationem, tam politum quoq; sæculum & elegantiarum auidum, longe amplio- rem eruditionem, diuiniorem affectum, splendidiorem facundiam requirere, quā ego præstare potuerim. Attamen precibus, impulsione, & rationibus bonorum uirorum morem gerens, & scopum gloriæ diuinæ salutisq; animarum fidelium spectans, stylo meo (si tamen stylus dici merebitur) quantum uis scabro & uulgari in explanationem diuinæ scripturæ misso, uel materiam alijs excolendam præbere uolui, uel paratior exemplo meo prouocare in hunc augustissimum campum: uehementer dolens negotium illud apprimè necessarium Ecclesiæ, his præsertim temporibus, diutius differri. Quid enim attinet superstitionem damnare, si locum eius subeat contemptus religionis? Quemadmodum dum uitant stulti uitia in contrarium currunt. Quid refert humanas constitutiones abrogari, si non cultura ueræ pietatis instauretur? Quid quæso fructuū adfert dogmata puerilia, friuola, uana, uel etiam perni-

Occasio
doctoribus
præbita la-
bore nos-
tro.

Fastidium
doctrinarū
humanarū

Modestia
authoris.

perniciossima refellere, nisi utilia, certa, pia, sancta, & diuini spiritus notam præferentia, è sacratio diuinarum scripturarum humanis pectoribus inferantur? Quod tunc demum eueniet, cum uiri boni proprium ac genuinum sacre scripturæ sensum assequuti, ex parium locorum collatione, ac eruditiorum expositione, ad cœlestes istas uirtutes ac formas, ecclesias sibi legitime creditas & commendatas dirigant atq; moderentur. Postquã igitur hoc meo continuo studio, simplici animo, ueluti ad id diuino instinctu adactus, à capite ad calcem, legẽ, prophetas, & agiographa adnotassem, quæ ad intellectũ scripturæ opportuna uidebantur pro æque simplicioribus discipulis literarum diuinarum, idq; pro gratia nobis à Domino impartita: Et iam decernerem idoneo alicui commitendum, qui pro rei tractandæ dignitate operas maturiores adderet, & expoliret ducta ueritatis lineamenta. Rursum dum hæc conor, nostri amici & pietatis fautores instigant ad ædendum qualecunq; esset: idq; haud segnius quàm prius impulerant ad scribendum, aduocato etiam in partes suas Chalcographo, ceu facta manu & manipulo uim adhibent, ut saltem periculum faciam specimine quopiam exhibito, quod si iudicio bonorũ intelligerem minus probari, adhuc esse integrum cætera suppressere. Placetq; libellus Ruth, quem nolenti uolenti extortum, ceu gustum præbent sitientibus saluberrimas aquas synceræ theologiæ. Hic ego quid agerem, uiris honestis, religionisq; promouendæ cupidis, ad hæc de nobis haud uulgariter meritis, rem hanc petentibus? Quæ si caderet ex uoto, commoda publica non nihil iuuaret: sin parum feliciter exiret, nemini malum daret præterquam mihi, mea tenuitate prodita: qui nunquam opinionem eruditionis, multo minus eloquentiæ, uel captaui uel desiderauit. Recto enim animo istud à me tentatum, deus nouit omnium corda conspiciens, & uiri probi quàm plurimi, qui authores mihi fuerunt tantæ audaciæ. Obsequutus igitur illorum consilio & petitionibus, commentariolum nostrum suo dudum ordine scriptum, recognoui ac recensui, non iam ut mea lecturus, sed ut aliena. Isto pietatis affectu deprehendi, effusa omnia sic ad normam fidei & charitatis exequata, sic dogmatibus Ecclesiæ catholicæ respondentia, ut nihil propemodum occurreret immutandum. Proinde uidens librum à pestiferis mendis uacuum, & per se neminem offendentem: continentem uerò non pauca, quæ tyronibus theologiæ aut ad mediocritatem progressis possent prodesse, typographico incudi permisi magis quàm tradidi. Ipse uero commentariolus in lucem proditus, tanto est piorum fauore exceptus, ut confestim ex remotioribus locis epistolæ multorum aduolarint, quæ me sollicitabant ad cætera ædenda. Hi autem cum quibus uiuo, me hortari ad hoc opus non destiterunt, donec pollicitationem eius rei expresserunt. Quo pacto sic fidem meam obstrinxi, ut postea, quantumuis caput scabenti, liberum non fuerit hæc meas lucubrationes in Vetus Instrumentum suppressere. Ista uia inductus commentarios ædo in omnes sacrosanctos Canonicos libros uiginti quatuor Veteris Instrumenti. Vnde proculdubio maleuoli capient cauillandi & taxandi materiam: Imperitiores & syncero animo præditi, adminiculum in sanctis scripturis uersandi, amplioraq; ex occulta ui literę protrahendi ad populi concrediti ædificationem: Eruditiores autem & simul candidi, quibus labor noster non est usui, benigne tamen interpretabuntur, ut quem publicæ utilitatis causa susceptum intelligant, quantumuis rudis, simplex, & humilis sit huius libri genius. Quoniam successum fortuna sequitur, ut ait Varro, experientiam uero laus. Imò nihil facere, sed ne cogitare quidẽ possumus, nisi ex mera gratia Dei, ut omnis nostra gloriatio sit in Domino, qui dat uoluntatem ad res præclaras, & agendi facultatem, distribuens unicuiq; mensuram spiritus ad utilitatem.

Hæc uerbosius commemorauit charissimi Lectores & fratres, ut liquidius appareret, me nõ temere tantum onus subiisse, nec aliqua de causa parum honesta: sed animo candido, & solo studio promouendæ pietatis commotum ad hoc munus scribendi.

Nunc aut ratio quam in rerum tractatu secutus sum, paucis ostendenda uidetur. Quanquã non scripserim ut prædixi hæc commentaria ædendi proposito, adhibui tamen in hoc negotio summam fidem & diligentiam, quo uerũ natuumq; scripturæ sacre sensum eruerem, nihil ferẽ dignum adnotatione intentatũ relinquens. In primis rationem habui gloriæ diuinæ, cognitionis Christi, salutis animarum, cuncta referens ad catholicæ fidei firmamenta, & ad doctrinã hæreseos contagione nõ infectam, ad formationem uitæ, extirpationem uitiorum, & uirtutis cultum: ut cœlestia hæc diuinorum oraculorum pabula, cõmode iuxta institutum Dei aptentur, ad erudiendum, hortandum & promouendum ad res omnes diuinas. Volui enim consulere theologiæ candidatis, præcipue illis quibus Ecclesiarum gubernacula credita sunt, non tamen insigni ac præcipua peritiã cœlestis philosophiæ præditis, nec bona librorum copia instructis, nec opportunitatẽ habentibus alios audiendi aut consulendi super diuinæ legis difficultatibus, ut hoc qualicunq; nostro opere leuent aut saltem solent penuriam

Nulla test
meritate,
sed inuitus
protrahia
tur in pub
licũ, alijs
cessantib9
qui debeat
bant & po
terant.

Fata scrib
beniũ sa
cra & uita
lia.

Ratio ope
ris assum
pti.

Simplicio
ribus in
hoc ope
re inferui
tum.

istam grauissimam, quoad meliora in usum Ecclesiarum prodeant. Spero enim uiros aliquos egregios idem nūc quoq; alicubi agere mecū summis conatibus, ut uetus scriptura captui simpliciorum plana fiat. Quemadmodum olim, quum putarem unum me inter Christianos Hebraicas literas amplecti & discere, fuerunt in Italia & Hispania, imò in hac quoq; nostra Germania, qui longe felicius currebant in hoc stadio, ut est postea cognitum ex æditis eorum libris. O si mox nunc etiam erumpant clarorum hominum lucubrationes, quæ Mosen & prophetas omnes perspicuos reddant, ea fide, ingenio, eruditione uaria, eloquentiæ cultu elaborata, ut nostri labores penitus obscurantur, & in tenebras perpetuas reiiciantur.

Altorum
pia studia
secutus.

Cæterum ad eruendum natium sensum scripturæ sanctæ, non sum innixus meo ingenio & industriæ, nec arcanis reuelationibus me tradidi, ut per somnium aut afflatum numinis specialem, motus mente, scripturarum spiritum ceu in nubibus uolantem apprehenderem. Sed sciens animam ipsam scripturæ intra corpus literæ concludi, ac medullam in ossibus istis late re, inde extrahere studui: primum ad opem diuinam conuersus, mox omnes nervos animi & corporis intendens, omnes circumstantias inter se pro uirili cōferens, adhibens normas fidei & charitatis, confirmata quoq; & omnibus confessa dogmata Ecclesiæ catholicæ. Ad hæc cōsului commentaria interpretum Orthodoxorum tam ueterū quàm recentiorū, & diligenti iudicio interposito, piam & Ecclesiasticam uerbisq; maxime consonam interpretationem, summa animi gratitudine suscepi, & quàm paucissimis uerbis fieri potuit, in meū opus transferes. Atq; utinam licuisset per fidem & religionem ubiq; aliorū sententias transcribere potius, pro opere breuius continuando, quàm contra illorum sententias nonnunquam sensum statuere ac reponere: qui ex ipsa uerborum & textus proprietate rerumq; natura & consequentia uerius exprimitur, & ex alijs scripturæ locis decerpitur, similibusq; uijs, quibus supra diximus, perueniri ad uerum ac genuinum sensum.

Iudaici tra-
ctatores.

Non piguit Iudaicos etiam tractatores euoluere, quicunq; sunt excusi. Nec puduit ab eis accipere quod piū, ueritate fultum, consonum dogmatibus sacrosanctis, & congruere eloquijs diuinis uideretur, per omnia malens alienas quàm meas interpretationes adducere.

Allegoriae
& anagogæ.

Allegorias & anagogas haud necessarias negleximus, quæ ingenio differentium effinguntur, non ex uisceribus sermonis diuini extrahuntur. Siquidem accidit multis in locis, ut plures allegoricæ interpretationes à diuersis theologis apponantur, æque piæ, æque doctæ, æque concinnæ & uarijs affectibus orationis accommodatæ. Non negamus eas posse in loco adhiberi, docendi, ornandi, amplificandi, delectandi & persuadendi gratia: sed earum tractatio uniuersa posita est in arbitrio & ingenio differētis, quales adponat allegorias, q̃ fuscæ aut angustæ, quo sermonis habitu explicet, pro captu personarū, pro cōditione loci & temporis, proq; fine orationis institutæ, magna simul cura adhibita, ne quid contrarium dogmatibus sacrosanctis Ecclesiæ contineant uel inferant, ne dissonent à diuinis scripturis, ut sint aptæ ædificationi non destructioni. Valet aut scriptura per allegoriam exposita solum apud sequaces auditores, non apud repugnantes, qui uiribus sunt expugnandi, ad quod requiruntur solidæ & immotæ sententiæ Canonicoꝝ librorum, non fluxæ & inter ingenia dicentium nutantes. Nec non exempla sanctorū hominū probabili & euidenti ratione fulta, rebus probādis aut improbandis idonea sunt. Quibus orator Ecclesiasticus instrui potest, ut firmis & irrefragabilibus autoritatibus ad oēs affectus orationis, ad docendum obsequentes, ad delectandum deliciae, ad mouendū cessantes & ignauos, ad confurandū ueritatis & religionis perduelles.

Breuitatis
habita ratio.

Breuitati quoq; studui, quæ non officeret cognitioni & perspicuitati rerum. Vnde à prolixis & operosis disputationibus stylum abstinere placuit, quibus nostra sententia curiosius roboraretur, uel contra sentientes impugnarentur maiori contentione. Neq; praua hæreticoꝝ placita, quibus retro sæculis Ecclesiæ Dei tentatæ sunt & perturbatæ, omnibus in locis reduxi, nec quorum autoritate subuerti atq; damnari possent. Quinetiā temperaui à nominibus eorum quos secutus sum, non minus, q̃ quos fugi: neminem uel honoris præfatione citans, uel contumeliosè perstringens. Placuit enim absq; titulis personarum nudas res prosequi, & simpliciter ipsam diuini spiritus mentem digito potius indicare, q̃ longo uerboꝝ agmine producere.

Locis communes
alios unde petendi.

Nec uero in cōmentationibus istis propositum fuit locos communes copiose tractare quod uiri multifaria eruditione & eloquentiæ uiribus instructi fecerunt sufficiēter, si quis eos requirat: sed ipsas tantum scripturas reddere planas, uoluntate scriptoris ex ui uerboꝝ ac potestate monstrata: reliquū permisi Lectoris uel concionatoris sacri arbitrio, ut scripturas probe & certo intellectas producat in usum, & accommodet ad docendū, mouendū, delectandum, cōsilio prudenter & bona fide capto ex auditorū ingenio, ex ratione temporis & loci, rebusq; cæteris, quæ debet Ecclesiastes prudenter ac sedulo moderari, haud secus atq; orator propheta-
nus

nus, ut recte secet sermonem Domini. Quare cōuenit tanto muneri destinatum, diuitem uerborum & rerum suppellectilem pręparare, copulata scripturarum diuinarū cognitione, multis & uarijs disciplinis, prudentia iuris ciuilis, rerum gestarum memoria, pręceptis philosophiæ, inspectione rerū naturalium, artibusq; dicendi, ut ad omnem euentum uelut ex promptuario, materiam bene dicendi sumat. Quæ omnia ego nec assequi discendo unquam potui, nec si scirem, hoc opere tradendi locum inuenissem uel docendi. Verum in docendo sacras scripturas, & Ecclesias instituendo, meminerit theologiæ deuotus, religionis ueræ peritiā, esse reginam, reliquas artes pedissequas, ad ministeria electorum Dei. Illam sacrā eruditionem & Canonicam scripturam, nocturna diurnaq; uersandam diligentia & manu. His autem studijs horas succisuias deberi. Docendo autem, fide iudicioq; opus est: ut magis expetas à Domino Deo tuo iudicari syncerus, pius, fidus, utilis seruus Domini, q̃ eloquens, multifariā doctus, & hominibus suspiciendus haberi. Breuitatis quoq; gratia non indicauimus loca sacrorum uoluminum, quibus nostrā sententiam ex alijs scripturarū locis adstrueremus, aut pręsentis scripturæ uerba ac sententias fulciremus. Neq; enim oracula diuina indigent adminiculo, per se firma satis. Proq; nostris sententijs, alioqui satis clavis & certis, diligenter firmandis, certamen nō suscepimus, sed ex officio cōmentatoris, indices non authores esse uoluimus: ut pijs & discendi cupidis mentem scriptoris diuini aperiremus, non contentiosos in nostram sententiā argumentorū uiribus attraheremus. Alioqui licuisset id ex Cōcordantijs, ut uocāt, ad singula etiam uerba corradere locos plurimos consonantes, aut nostrā interpretationem firmantes, adductis quoq; sæcularium scriptorum autoritatibus, quo grandior liber prodiret. In contentiosis quidem disputationibus super dogmatum ueritate, uel apud hæsitantem auditorem, testimonia scripturarum religiose proferenda sunt, tanq̃ ex sacris tabulis, & capita etiam indicanda, quo satisfiat aduersario uel disceptatori dubitanti: uerū in explanandis scripturis obsequente auditorem seu lectorem, moris non fuit ueteribus theologis tam scrupulose scripturarum testimonijs uti. Qui nec in controuersijs alligati fuerunt ad istam legem citandi sacrosanctos testes, ut certo numero capitū uerba illorū reddiderint, tam assiduo enim scripturarū usu exercitati, neutiq̃ ignoraueūt quæ dicebantur in scriptura authētica cōtineri.

Bonorum
authorū le-
ctio nobis
mittenda.

Cōcordanti-
æ locorū
scripturæ
lectoribus
commendan-
dantur.

Munus
rhetoricū
alijs per
mittitur.

Ceterum in hisce nostris cōmentationibus artificium orationis quod in Mose ac omnibus scriptoribus sacris maius est, q̃ quidam putent, non est indicatum. Quandoquidem rerum sentiantes momenta, imperitijs rationem pręformare conati sumus, ut ex eloquijs sacris fides sit formanda, spes alenda, charitas fouenda, quid sequendum, quidq; fugiendum in uiam morum. Altioribus autem ingenijs & in dicendi artibus detritis reliquimus ostendendum, q̃ dilucide, ornate, splendide, docte, q̃ apte & diserte res diuinas elocuti sint isti sacri oratores, ne primoribus quidem & regibus eloquentiæ apud ethnicos cedentes eloquendi facultate, iudicio etiam ac testimonio ueterum theologorum.

Superfedimus etiam explicare uerborū Hebraicorū uim & analogiæ obseruationes. Non quod inutile putauerim, aut hanc rerum grammaticarū disquisitionem minus curandā à studiosis theologiæ censeam: sed quod pro uirili deuitans operis magnitudinē, & simpliciorum fastidiū, Hebræorū decreta grāmatalia inferere nolui, præsertim opere à nobis olim cōfecto, ex quo uniuersorū Bibliorū huiusmodi literatoriæ cognitiones hauriri queunt. In eo opere uoces Hebraicæ positæ sunt ordine literarū alphabetico, quoties in Veteri testamēto usurpantur: indicatis etiam locis titulo capitum in quibus occurrunt. Adiuncta est Hebraicæ sententiæ interpretatio Latina æditiōis uulgaris, cui & Græca uerba citra negotiū possent adijci. Quod opus non solum mediocriter peritis Hebraicarū literarum, sed etiam ijs, qui prima duntaxat elementa nouerunt usui est. Primum uice concordantiarū Veteris testamenti, ex quibus illud etiam studiosis apparebit, ut interpretes uariarint, uel propter ambiguā significationem uerborum, uel propter affectationē copię, uel ob inscitā, uel ob negligentā interdum. Deinde usum præbebit Dictionarij multo cōmodiorem, q̃ sit liber radicū uel Michlol Davidis Kimhi, aut alterius cuiuspiā, in quo singularū uocū proprietates peruidetur, & dicendi formæ Hebraicæ, locutionesq; à Latina & Græca consuetudine abhorrentes. Ad hæc prouerbia sacri eloquij, & illorū omnium uarijs usus ex isto libro colligi potest. Nominū deniq; & uerborū inclinationes uberrime ostenduntur, quibuscunq; casibus usurpatæ sunt à scriptoribus diuinis. Hunc igitur librum ante annos nouem Frobenio traditū, si librariorū ars & opera in manus studiosorum protulerit, abunde, ni fallor, grammatici officio uidebor functus, per omnes Instrumenti Veteris libros. Quapropter magis erit iam à typographis impetrādum, ut opus magno labore & summa fide atq; diligentia in rem studiosorum elaboratum excudāt, quàm exigendum à nobis, ut rem actam iterum agamus.

Grāmatalia
Hebraica
non hic
tractanda.

Opus Cō-
cordantiarū
& Lexiconis

PELLICANI PRÆFATIO

Traslatio
uetus emē
data ad He
braicam le
ctionem.

Translationem uulgatam D. Hieronymi titulo adhibuiffem, si meo licuiffet arbitrio agere; sed rogatus à fratribus & chalcographo, cum iam liber cōmentariorum prælo subiiciendus efferet, ut ueterem textū alicubi emendarē, qui certe negari non potest alicubi esse neglectiorem, alicubi liberiorē, ut author secutus claritatē & elegantia sermonis, magis sensum de sensu, quā uerbum de uerbo sæpe expresserit, Quum satius ducant sancti patres barbarissimum admitti, quā tantillum sensui detrahi diuinorū oraculorū, Nec legem interpretadi ratam esse debere in sacris scriptis, quæ lata est prophanorū translatoribus, ut sensus appendantur, non uerba adnumerentur: siquidem in eloquijs cœlestibus singula uerba mysterium tegere existimātur, autoritate magnorū & sanctorū. Amicorum itaq; piorum tum consilio tum precibus obsecutus, traslationem, quæ sub Hieronymi nomine in Ecclesijs recepta est, interpolatā reddidi, Locutiones Hebraicas reddens uerbis Latinis quantū fieri potuit, ac à Hieronymi uerbis nō discedēs, nisi ubi aliquid amplius Hebraicus subindicare uideretur. Vbi uero sensus est apud Hebræos etiam anceps, ueterū autoritatē prætuli nouis, & cum Hieronymo atq; LXX. Græcorum interpretibus malui dubitare, quā cum Iudæis nouitijs tanquam de re certa statuere. Placeat autem uenerandæ autoritatis habere translationem uulgarem in populo Christiano, & nostram hanc ei conferri, quæ non quidem ad unguem, sed tamen propius interdum Hebraismos refert. Id quod nemo arroganter à me dici intelliget, qui rem diligenter cognoscere dignabitur.

Propria
nomina ho
minū & lo
corum.

Propria hominū & locorū nomina ut in Ecclesijs decantata sunt usurpauimus, quādo uocalibus & diphthongis duntaxat à pronuntiatione, quæ Iudæis hodie celebratur, abludunt. Siquidem incertum est an Iudæorum antiquitas ea sic protulerit, contraq; Græcos & Latinos interpretes orthographiam obseruare cernimus. Nam olim notis uocalium & diphthongorum Hebræos caruisse magni uiri existimant. Et Iudæorum authenticos libros adorandæ uetustatis etiamnum reperire est literarum solum & non uocaliū characteribus exaratos. Quandoquidem uero nihil est in hoc periculi, non improbamus nostrates, qui Iudæorum consuetudinem hodie receptam in proprijs nominibus efferendis æmulantur.

Numerus
uersuum.

Illud etiam quantumuis minutū admonere lectores uolo, me uersuū numerū adsignauisse iuxta morem Hebræorū. Nam & Latinorū uetustissimis codicibus & Hebraicis uersuū numerus adscriptus est ceu sacer, non carens omnino utilitate, quod fatemur, ad exactā diuinorum testimoniorū citationem. Quoniā autem nostri ab Hebræis dissentiant in numero uersuum, meā fidem haud interposuero, utri melius rem tetigerint. Nam & nostri sensum de sensu exprimentes, periodos, cola, & comata Iudæorum facile mutarunt. Et in Hebræorū scripturā mendas irreperere tum distinctionis tum literarū & uerborū fuit procliuē. Non enim subscrimus Iudæis, qui uana superstitione alligati, mossoroth, hoc est notas scriptorum ædiderūt, quibus rationem reddere conantur uariatæ scripturæ: tantam uero curā fuisse diuinæ maiestati, ne quod uitium accideret scriptioni sacrorū uoluminū putant, ut memoriæ prodant, muscas scriptoribus suis quibusdam obstrepentes sacro igne consumptas. Paragraphos deniq; prefiximus minoribus capitulorū distinctionibus, quæ tamen non omnino similiter in Hebræorum codicibus habentur, tam impressis quā manu scriptis.

Mendæ in
Hebraicis

Paragra
phi.

Distinctio
nes in Mo
se.

Mosis quoque Pentateuchum in quinquagintaduas uel tres sectiones iuxta numerum sabathorum anni, quod nonnihil conferant Hebræorum cōmentaria legentibus, non obmisimus adsignare.

Prophana
eruditio.

Porro ut illis etiam respondeamus, qui conatum nostrum a dexplanandas scripturas non improbabant ut inimici uel nostri, uel, quam iuuare cupimus, ueritatis, sed de ingenio meo & eruditione, operisq; huius successu agentes censuram nonnihil reprehendent. Quidam prophanam eruditionem desiderabunt, quæ condimenti uice asperfa, ipsarum rerum sublimium seueritatem edulcaret. Illi sciant has epulas nostras paratas esse famelicis non delicatis hominibus, qui saturari cupientes spiritualibus cibis, etiam uulgaria non cōtemnent, modo salubria, & uires alentia: cuius generis nostra cōmentaria esse cōfidimus, quæ famem cœlestis sapientiæ solentur. Splendidum aliquod & uere pontificium epulum exhibeāt propediem excellentes illi archimagiri, de materia preciosiore ex penetralibus diuinis depromēdum, quod uarietate charismatum spiritus sic condient, ut non modo sedandæ fami, aut sustentandæ uitæ, uerum etiam fastidiosissimo palato futurum sit gratissimum. Quidam conueniens putātes, res per se pulcherrimas utilissimasq; non sordido habitu sermonis produci, sed decora elegātia, Romanæ linguæ uenustatē in nostris cōmentarijs requirent, ac sermonis ornatum. Non diffiteor politiem oratiōi nostræ deesse, me nolente, sed partim natura ipsarum rerum euenit, partim captus mei imbecillitate, quam à puero euincere non ualui, nec adeo unquam disertitudi

Orationis
Romanæ
uenustas.

ni studui

ni studui magis quàm ueritati & synceritati, nec Deus ipse aliud de me statuit. Nam & in uertendis Hebraicis, si Latini sermonis elegantiam sectari uoluisssem uel potuisssem, sæpenumero sententiarum diuinarum pondera perdidisssem: quæ sanctæ linguæ ita sunt innatæ, ut in aliam traductæ, uim totam retinere nō possint. Hoc quum ita habeat, satius duxi neglecta orationis Romanæ proprietate, idioma Hebraicū alienæ linguæ barbarismis utcunq; referre, quàm affectatione culti sermonis reclamante Minerua, mysterium aliquod oraculi diuini amittere. In cæteris ubi facundiæ locus & usus fuisset, uires ingenij me destituerunt, qui à teneris annis cum eiusmodi authoribus conflictatus sum, quibus cum eloquentia non multum rei est. Attamen res in animo conceptas fideliter & ex animo molitus sum balbutie mea proferre, germanismis usus, ubi non succurrebat Latinitas, speroq; mentem nostram expositam, quantum intellectu satis sit. Siquidem & mutos uidemus gestibus atq; nutibus animi sensa tandem prodere. Qui elegantiarum Latinarū helluones sunt, & magis cupiunt linguam instruere, quàm pectus solida & simplici ueritate imbuiere, conferant se ad Tullium, Liuium, Sallustium, Tacitum, aliosq; Romanæ eloquentiæ procures. Nos, quemadmodum Lucilius dicebat se tantū Consentinis & Tarentinis suis scribere, parauimus hæc Philosophiæ cœlestis auidis, præsertim ijs, qui ad Ecclesiarum gubernacula sunt admissi, non tamen altius diuina literatura imbuti, ut nostra sunt tempora. Nemo autem mihi crimen lesæ maiestatis diuinæ impiget, quod oracula cœlestia sermone impolito uerssem. Quandoquidem Hieronymus, Augustinus, Ambrosius & similes Theologiæ antistes non prorsum abstinerunt barbarismis ac solœcismis. Et multi sancti homines imperiti fuerunt sermone, non item diuinarum rerum scientia, quā & magno cum fructu ad alios protulerunt. De Deo etiam eloquium sacrum testatur & Christus, quod ex ore infantium & lactentium perfecerit laudem suam.

Offendet nonnullos etiam quædam partius tacta, quædam esse præterita. Fateor sanè dedita opera me quædam leuiter attingisse, aut etiam silentio præteriuissse, industriæ lectorum inuestigandum relinquens, licet inueniendi uberem nonnunquam occasionem dederim: multa tamen haud dubie subterfugerunt oculos meos. Quis enim fuit unquam tam beati ampliꝫ ingenij, qui hunc Oceanum diuinæ sapientiæ immensum comprehenderit? Etenim sacrosancta scriptura uniuerso generi hominū destinata, ut iter monstret perueniendi ad Deū, omnia omnium sæculorum ingenia exercuit & semper exercebit, Domino mensuram spiritus dimitte, ad cognoscendas & ad aperiendas literas diuinas, prout necesse est & conducit ecclesię.

Postremo licet usus sim maxima diligentia & fide, ne uspiam errarem: non puto me tamen extra sortis humanæ aleam sic constitutum, ut per omnia scopum attigerim, quandoquidem Dei permissione & occulto consilio præstantissimi uiri sunt lapsi in arcanarum scripturarum tractatione. Proinde quum fuerint fortassis errores mei deprehensi, uel in translatione, uel in explicatione sententiarum, ueniam rogo, qui nolens erraui, & cupio errata mea detegi, ne cui sim author falsæ opinionis. Citra tamen contumeliosam insectationem nominis peto mea dicta refelli, & pari ratione mecum fieri, qua & ego res ipsas egi, nullius æstimationem lædens, nullius nomen perstringens: non raro habens eam occasionem, qua alij utuntur nimis licenter, id quod nunquā probare potui. Quin isti nobiles uiri, quos ætas nostra plurimos habet, trium principalium linguarū eximie peritos, & in artibus liberalibus absolutissime doctos, aliquando utilitatis publicæ gratia cōmoueantur, & quod ego in rem piorum conatus sum, ipsi præstent, talem Veteris Instrumenti explanationem adornantes, ut nostra Cōmentaria ceu superuacua manibus studiosorum excutiantur, quibus duntaxat uiam indicamus, ut longe præstantiora succedant. Illos autem homines nihili, qui nec uolunt prodesse nec possunt, omnium tamen labores contemnunt, reprehendunt, irrident, traducunt, lacerant, quasi nati sint ad honestos conatus reprimendos, non unius assis æstimamus. A uobis sacrarum literarum alumni, quibus Cōmentaria nostra possunt usui esse, nihil aliud reposcimus, quàm ut beneficium Dei agnoscatur, qui suam gratiam per me infimum ministrum dignatus est aliquantisper impartiri, donec per alios meliores ad similia destinandos consummatoria largiatur, cuius nunc quoq; spei indicia eximia præstat. Cui me quoq; uicissim pijs precibus commendetis. Deinde peto, ut disciplina cœlesti formati, omnes animi corporisq; neruos intendatis, ut ueritas ubiq; gentium percrebrescat,

nomen Dei optimi maximi amplietur, & homines
quàm plurimi ad salutis æternæ consortium

adducantur. Tiguri Martij

XII. Anno Domini

M. D. XXXIII.

Industriæ
lectorū res
licet cōplu
rima.

Oceanus
sapientiæ
Biblia.

COMMENTARIUM

BREVE, SIMPLEX ET CATHOLICUM IN

SACROSANCTOS VIGINTIQUATVOR VETERIS INSTRUMENTA

et Canonicos libros, cum interpretatione uulgata quidem, sed ad Hebraicæ

ueritatis sensum diligenter emendata per Chuonradum Pellica-

num Rubeaquentem, in primis autem in librum Ge-

neseos, qui à primæ distinctionis initio,

Hebraice Breshith dicitur,

Moses fidelissimus domini dei seruus, et doctor in primis electi à deo Israëliti populi, deinde totius fide-
lium ecclesie, ex gentibus omnibus congregandæ, institutor in fide uera et pijs moribus, ex æquo sa-
pientibus et insipientioribus debitorem se sciens, non uoluit ostentare Aegyptiacarum opum suarum
copiam, eximiam scilicet rerum naturalium eruditionem, quam uulgus credentium non facile capere
potuisset. Quantumlibet magnifica nimis Iudæi comminiscantur, de abstrusis in lege dei naturæ mysterijs: de quibus
Ioannes Picus in Heptaplo suo et Apologia Iudæos secutus, eximia promittit, et profert ingenij sui potius monimen-
ta quàm Moses instituta. In uotis autem erat sanctissimo legislatori et propheta fideles populos abstrahere à sacri-
legæ superstitione falsorum deorum, ad quam deprehenderat propensissimos. Ideoq; statim in ipso capite legis, quam
domino dictante scribebat, quàm diligentissime inculcat simplicibus uerbis, et uulgo notissimis, principalem et ma-
ximam ueræ fidei et religionis articulum, Credere in deum uerum, unum et omnipotentem. Quicquid autem cœ-
li et terræ ambitu continetur, creaturam esse et opificium dei optimi maximi. Eius, qui iam illos eduxerat de serui-
tute grauissima Aegyptiorum, non sine maximis potentia infinitæ prodigijs. Quem sui patres sancti, Abraham, Isaac
et Iacob solum deum uerum et unicum agnouissent, timuissent ac coluissent, omnium bonorum sponso-
rem ha-
buis-
sent, et protectorem in aduersis cunctis. Is ille deus esset, qui omnia condidisset, possideret et regeret solus, ni-
hil pro deo colendum, quod certo constaret à summo deo creatum, suscepisse existentia sue exordia, et ex illius ue-
ri dei nutu pendere et gubernari, idq; non in alium usum, quàm ut omnis creatura electis seruiret, non eis ab ipsis ser-
uiretur, quod stulte nimis humana semper tentauit temeritas. Cum nobiles istæ dei creaturæ cœlum, luminaria, terra,
mare, et quicquid uspiam uidetur uel intelligitur, hominum ministerio condita sint: ipse uero homo soli deo debitum
fidei, charitatis, obedientiaq; obsequium et cultum, honoremq; diuinum impendere obligetur. Sic autem Moses sim-
plicibus uerbis proponit in primis totius fidei summam, primum articulum, et sacrosanctam omnipotentis dei legem
orditur feliciter his uerbis.

CAPVT PRIMVM.



IN PRINCIPIO
creauit
deus cœlum
& terram.

Vbi, qui fi-
lium dei hic fa-
ciunt principium,
occasione
sumpsisse uiden-
tur ab Hebræis,
quos et diuus

Hilarius sequutus est, asserens in filio hic haberi creatum
mundum, pro eo quod Targum Hierosolymitanum ma-
gnæ autoritatis apud Iudæos, quod Ionathæ adscribit,
habeat hoc loco, In sapientia creauit deus cœlum et ter-
ram: alioqui simpliciter, Breshith, In principio uel in pri-
mis est, ut translulit Onkelus. Vult autem dicere: Nemo
credat inani philosophorum opinionem, contendentium,
suo more, ab æterno constituisse mundum, sine principio
et fine. Initium enim reuera habuit conditionis, et con-
ditoris, nec præfuisse chaos aliquod poeticum, et mate-
riam preparandam, unde hæc cuncta deus autor pro-
duxerit. Creati sunt enim, ait, quia de nihilo, et post
nihil. Contra phisicos id quoq; A deo uero, unico et

omnipotente. Qui tametsi unus esse intelligitur, à pro-
be intellectu uigentibus, et à fidelibus credatur, et mi-
nime plures, pluratio tamen uocabulo, spiritus sancti
insinctu, usus est Moses. Elohim enim ab Eloha, plurale
à singulari descendit. Tam manifestum autem Iudæis offen-
diculum, in exordio legis dei, à Mose minime ponendum
fuerat, quando summi boni unitas maxima commendan-
da credentibus suscepta erat, nisi in simplicissima uni-
tate diuinitatis, et unius unici dei, necessario etiã cre-
denda fuisset pluralitas aliqua, non deitatis, sed proprie-
tatum personalium, et personarum, quarum una pater
deus, secunda uerbum uel filius deus, et tertia dicere-
tur spiritus deus, unus tantum essentialiter deus, maxi-
ma unitate. Cœli nomine complectitur omnia, quæ sur-
sum sunt, aërem, ignes, corpora cœlestia omnia, cum spi-
ritualibus creaturis quæ sunt in cœlis, et sensibus no-
stris capi nō possunt. Terra uero dicitur quicquid deor-
sum, iuxta terram, corporeum conspiciatur, cum aquis
ipsis terræ adherentibus. Quasi dicere uelit, Quicquid
in toto mundo uides, uel non uides, sursum ac deorsum,
initium suscepit, aliquando non fuit, de nihilo conditum
est, à deo uno et solo, quem solū colere debet homo et
adorare, cui hæc omnia seruiunt, et dei creaturæ sunt,
proq; deo coli omnino non possunt. De hac prima legis
sententia, deq; nominibus dei, quatuor, duodecim et qua-

Deus tri-
nus & u-
nus.

Cœlum.

Terra.

Ioannis Pi-
ci cabalisti-
ca creduli-
tas.

Fidei maxi-
mus articu-
lus & pri-
mus.

Deus solus
colendus.

Ionathas.

Onkelus.

draginta duarum literarum Galatinum uidet. & alios post Paulum de Heredia Hispanum.

- 2 Terra autem erat inanis & uacua, & tenebrae erant super faciem abyssi, & spiritus dei ferebatur super aquas.

Terra in in
ijs.

Post propositionem incipit per partes digerere rerum omnium formationem, quantum scilicet ab homine capi potest, & quam id liceat simplicissime. Terram inanem uocat & uacuam, magnam illam molem, indigestamq; materiam & confusam, unde elementa terrae & aquae prodire debebant dei iussu, quod terra inter cetera elementa notissima sit, sensibus opposita hominum, & proxima, quam tunc primum fuisse docet inanem, hoc est, informem, confusam ac inuisibilem, & insuper uacuam uegetabilibus, nondum ornata uel repleta plantis uel animalibus. Id autem latius explicatur, cum dicitur, Et tenebrae erant super faciem abyssi. Nullus nempe splendor in rebus erat, obscuritas obtexerat totam molem sub caelo, rude & confusum chaos omnia erant. Et spiritus domini ferebatur super faciem aquarum. In qua sententia, Moyses explicandi gratia, uulgo notis utitur nominibus, terra, abyssus, aqua pro eadem re, mole scilicet obscura & incompressa, & quicquid omnino caelum non erat: ut sit hic sensus. Complacencia uoluntatis creatoris omnium, uirtutem indidit germinandi terrae & abyssi, ut cum oia fouentur ab alite, Vbi calor materni corporis formandis pullis administratur, affectu dilectionis naturalis, hoc est, diuini spiritus operatione curare diligenter omnia, & per singula creanda administrare uim, & digerere subinde ad iussum ac uoluntatem conditoris.

Spiritus fo
uens.

- 3 Dixitq; deus: Fiat lux. Et facta est lux.

Primo omnium formatio lucis & luminis necessaria uidebatur, quod deinceps, quae futura erant opera dei, aptius conspicerentur. Dixit autem, hoc est, uoluit ac praecipit lucem fieri, quae & triduo mota, uice Solis erat, & primum incipiebat diem post tenebras: ornatus igitur a luce inchoabatur.

- 4 Et uidit deus lucem quod esset bona, & diuisit deus lucem a tenebris.

Laudare consueuimus quod accurate elaboratum uidemus. Sic scriptura nihil de deo digne loqui ualens, ueluti infirmis loquitur, & blanditur infantiae nostrae, quasi deus laudauerit opus suum, in quo ei complacuerit, probaueritq; lucem: & ideo bona dicitur, quia domino probabatur, unde est omne bonum. Deniq; praefixit tam tenebris quam luci proprios terminos, loci, temporis, motuum, ac nominum.

- 5 Appellauitq; deus lucem Diem, & tenebras appellauit Noctem, factumq; est uespere, & factum est mane dies unus.

Dies prima

Nomina imposuit deus luci & tenebris Diem nuncupando ac Noctem. Diem quidem, lucis iam productae lationem supra Hemisphaerium nostrum, artificialem dicimus. Noctem uero, opposita illi & succedentes tenebras, ob intermediam terrae opacitatem. Quae duo, primum uespera, secundum mane, dies unus, id est, primus fuerunt. Vespera enim cum sequentibus tenebris, & ma-

ne sequens, cum luminis latione, diem primum, & posteros in perpetuum inter se constituerunt.

- 6 Dixit quoq; deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis.

- 7 Et fecit deus firmamentum, diuisitq; inter aquas quae erant sub firmamento, & inter aquas quae erant super firmamentum. Et factum est ita.

Firmamentum.

Extensio, separamentum uel firmamentum, de quo hic loquitur, complectitur caelum stellatum, cum orbibus omnium planetarum, maxime firmissimeq; expansum. Sub caelo quidem, quod Crystallinum uocant, & alio, Empyreo, in quo spirituales substantiae, & beatorum animae constitutae creduntur, hoc firmamentum ponitur. Separat enim angelos, & quae superiora sunt, quae a Mo se per aquas, quae supra caelos sunt, spirituales substantiae siue propter copiam earum, siue propter elementum huius puritatem, intelliguntur: ab eis aquis inferioribus, quae idem caelum sub se complectitur, omnia scilicet elementa, & quicquid sublunare est, quod & ipsum aquarum nomine nuncupatur, aer scilicet & nubium locus, unde nobis pluuiae uidentur decidere. Crasso enim, & indocto alioqui populo, aliter loqui non poterat Moyses, quam ut diceret caelum distinguere, mediare, & separare inter ea quae supra firmamentum sunt, & ea quae sub ipso. Inter supercoelestia enim & terrena mediat caelum triplicis regionis, quo nomine etiam aeris locus & aethera nominantur. De elemento enim ignis ac illius sphaera, quia homines compertum nihil habent, sacrae litterae nihil docent.

Sphaera
ignis.

- 8 Vocauitq; deus firmamentum Coelum, & factum est uespere & mane dies secundus.

Iterum nomen imponit creaturae illi, Coelum nostra lingua, iuxta Moysi uero eloquium, quod & in orbe primum inter homines, & naturae humanae quasi congenitum שמים, Samaim uocauit, compositum secundum Hebraeos a positione loci & aquis. Unde et caelum Crystallinum ueteres nominarunt, ex aquis compactum, quae usu uulgi, dum depluunt pluuiae, Crystallinum illud ferè lique fieri uidetur. His modis loquendi, sacer & doctissimus Moyses, non tam doctos reddere studuit legis auditores, quam pios, fideles, deuotos, & operum dei admiratores. Laudet hoc loco (occasionem nacti ex littera) eruditi uiri & disertii terrae naturam, uires, formam, effectus, situm, stationem, etiam si possint opificis excellentiam. Nos qui profundum maiestatis diuinae, & artis suae excellentiam comprehendere non possumus, omnia aestimare debemus ex eius uoluntate & gratia, quae sunt fundamentum uniuersorum. Sicut uoluit, & nobis prodesse nouit, sic omnia fecit. De figura quoq; caeli, motu, numero, stellis, Augustinus inquit, Multi multa disputant de his rebus, quas maiori prudentia nostri maiores omiserunt, ad beatam uitam non profuturas discentibus. Doceat nos caeli pulchritudo, creatoris immensam potentiam, sapientiam, bonitatem, dicamusq; Quam magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, &c. Et factus est dies secundus ex uespera & mane ut prior.

Voluntate
& gratia
dei.

Dixit

9 Dixit uero Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, & appareat arida. Et factum est ita.

10 Et uocauit deus aridam, Terram, congregationemq; aquarum appellauit, Maria. Et uidit deus quod esset bonum.

Tertius. Tertia die distinguuntur aquæ, proprie dictæ, & colliguntur suis finibus, ut terra emineat, aquisq; uelut spongia, locum cedat, subsidentibus partim, partim autem defluentibus, & terram irrigantibus, ueluti fontes omnia penetrantes, irrigantes & fecundantes. Vbi rursus perpendenda hominibus Dei gratia, quæ contra naturam, aqua, creatoris solo iussu, nobis uitam concedit. Naturæ enim permissa, ut genuinum suum locum aqua occupet, nutu Dei quasq; peccatrices gentes subito obruet. Vt dominum metumus, ut est apud Ieremiam: Me ergo non timebitis? qui posui harenam terminum maris præcepto sempiterno, quod non præteribit. Imposuit quoq; nomina terræ & aquis Deus ipse, ante conditum Adam, ut superioribus creaturis. Et probauit sacrosancta uoluntate sua omnia, ut bona essent: ut discamus Dominum Deum laudare ex creaturis omnibus, maxime autem pro arida nobis concessa terra ac fecunda, uictui humano apta, & consolabili.

11 Et ait Deus: Germinet terra herbam uiuentem, & facientem semen, lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Et factum est ita.

12 Et protulit terra herbam uiuentem, & facientem semen iuxta genus suum, lignumq; faciens fructum, & habens unumquodq; seementem secundum speciem suam. Et uidit Deus quod esset bonum.

13 Et factum est uespere & mane dies tertius.

Semina miraculum. Voluntate Dei & iussu germinat terra, non proprijs, & quasi suis uiribus, quando, quomodo, & quantum uult dominus, Miraculo quodam opere semen proferendo, quo reuiuifcat absumptum in usus humanos: arbores quoq; fructus suos proferentes uictui animalium atq; hominum: & hæc omnia ante Solis constitutionem producta, non sine causa docentur à lege, ne Solem putarent homines Deum esse, tot nobis commoda proferentem: sed omnia Deo ipso attribuamus, qui omnia operatur in omnibus. Ideoq; non rerum naturæ tribuamus bona, quibus in hoc mundo fruimur, sed naturæ domino et conditori, à quo tanquam à prima causa pendet quicquid naturaliter produci cernitur. Ipse est enim qui fruges multiplicat: ipse famem, grandines, pruinam, & alia incommoda terranascensibus suo arbitrio immittit & abigit. Non ergo tam naturæ seminis, quam gratiæ conditoris referamus acceptum, si quid terra nobis protulerit, meminerimusq; hæc Dei dona ad ipsius beneplacitum atq; legem tractanda, & in usum debitum adsumenda, nisi tam pio prouidore irritato huiusmodi rebus carere possimus.

14 Dixit autem Deus: Fiant luminaria in fir-

mamento cæli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa & tempora, & dies & annos.

Astra quare condita. Post tres dies exactos, sine Sole & luna, sed non sine sua luce, quam prima die, licet nondum omnino absolutam, produxerat. Nunc lumen illud Solem perficit, & lunam illi opponit, proprijs quibusdam motibus instruit, pro temporibus discernendis, numerandis, & operandi in eis, conducentibus. Stellas quoq; creat, pro uarijs influxibus, in rebus naturalibus producendis, omnibus tam men à prouidentia Dei & bonitate pendentes, tanquam à prima omnium causa. In firmamento Sol, Luna & stelle ponuntur, tanquam in quibusdam rotis, quibus circundantur, motuq; suo diuidant temporum rationem. Similiter in ornamentum mundi, auxilium & refrigerium, directorium quoq; hominum uarijs modis. Dies ad laborem ordinatur, Nox ad quietem: signa nauis, agricolis, medicinis seruiunt: tempora ueris, æstatis, autumnus, hyemis, ad animalium generationes & fructuum accommodata, secundum Solstitia & Aequinoctia designata. Dies autem Solis circuitu perficiuntur in uiginti quatuor horis: & anni, iuxta Solis motum in circulo obliquo uel Sodiaco. De quibus certius disputandi locus non hic est, sed in proprijs disciplinis, minime spernendis, uerum ad sobrietatem, non sine pietatis semper præmissis studio perdiscendis.

15 Et luceant in firmamento cæli, & illuminent terram. Et factum est ita.

Lumine & calore terram influunt Sol & Luna, in firmamento cælorum suorum, non quidem ad morem stellarum fixarum mota, sed sicut planetæ erronee reliquæ, sub suo Zodiaco, iuxta inditum à Deo illis ordinem, in terranascensia elementa, & elementaria corpora quoque humana, iuxta prouisionem Dei, non in animam hominis, cui seruire debent non dominari, si sapiens sit.

16 Fecitq; Deus duo luminaria magna, luminare maius ut præesset diei, & luminare minus ut præesset nocti & stellas.

Solis magnitudo. Maximum quidem luminare Sol est, continens scilicet magnitudinem terræ centies sexagies & sexies, & tres eius octauas, si creditur Astrologis atq; Geometris, ut sciatur interim quantum sui uastitate excellat magnitudinem stellarum primæ magnitudinis, quæ scribuntur habere magnitudinem terræ centies & septies, & ferme sextam unius. Lunam autem minorem esse terræ, Mathematici uolunt, dicentes terram triciefies nonies maiorem esse Luna, utentes his in mensurationibus generali quadam suppositione, secundum Thebicium & Alaphraganum, ut quæ sit proportio cubi ad cubum, ea sit Regula globi ad globum, ne uana putetur ab ignaris quantitas huiusmodi traditio, maxime cum ex usu Astrolabij terræ quantitas demonstrari possit esse. 152000. stadiorum, quæ passus habet. 125. unde semidiametri quoque quantitas certo sciri potest. Quæ omnia & his multo plura hoc loco & alijs, à nobis exigenda non erunt, sed ut dictum est, à liberalium disciplinarum authoribus. Tantum hoc loco Dei spiritus in Mose nobis humano more

loquitur & docet, non alia ratione Lunam esse cum Sole maximam luminarium, quam collatione ad usum iudicum; humanum simplex & non eruditum seculariter. Cum sit enim Luna omnium stellarum uel astrorum minima, præter Mercurij & Veneris astra, pro sua tamen propinquitate ad usum nostrum, quam & motus arguit uelocior, magna uidetur, & parum minor Sole.

Ad discipulas liberale mittitur Lector.

De cuius Lunæ sicut & Solis natura, forma, mutato lumine, augmento, decremento, motu, eclipsibus, epicyclo, latitudine, effectibus in mari & mansionibus, de quibus stellarum differentiis, motu, magnitudine, imaginibus, nominibus & influentiis, non est huius loci tractatio, à secularium autorum libris requirantur, & in his caueatur semper ne quid nimis, Augustino diuo dicente, Nec expedire inquit, nec congruit hæc subtilius querere, & rebus grauioribus necessarium tempus perdere.

17 Et posuit eas deus in firmamento cœli, ut lucerent super terram.

18 Et ut præessent diei ac nocti, & diuiderent lucem ac tenebras. Et uidit deus quod esset bonum.

Dominium Stellarum.

Stellæ posuit deus in firmamento cœli, ut illuminarent terram, non ut dominarentur hominibus. Dominus est enim qui creauit eas ad usum hominum, illius nutui omnia obediunt, diei præest Sol, nocti Luna. Sæpe repetitur officium Solis & Lunæ, ne quis credat talibus seruendum ut diuis, cum ipsa ad nobis seruendum creauerit dominus. In hoc quoque opere domino creatori complacuit. Omnia enim benefecit, qui optimus est, & fons bonitatis.

19 Et factum est uespere & mane dies quartus.

Fuit initium noctis uespere, & initium diei mane, ex quibus dies constituitur: hic quidem quartus erat, primus autem solaris.

20 ¶ Dixit etiam deus, Producant aquæ reptile animæ uiuētis, & uolatile uolitet super terram coram facie firmamenti cœli.

Ornatus aquarum & aeris.

Post condita & distributa elementa, ornatumque cœlum Sole, Luna, stellis, nunc aquam ornat & aerem. Ebulliant, ait, ex aquis reptilia, promoueantur & generentur ex humoribus tam aeris quam aquæ animalia, animam habentia, non animum, uitalia corpora, sensu & motu exornata. Volatilia quoque, quæ continuo uolitant iuxta terram in aëre, in prospectu cœli, uel pone ipsum cœlum, quod aër hic dicitur, et æthera. Ferè enim omnia Moses populariter loquitur, & improprie nominat partes mundi: quicquid loquantur iudæi, & nostrorum quidam, doctiores quam pis, philosophici magis quam Theologi. Id unum enim iugiter inculcatum uult populo, in religione sacra & uera instituendo ab initijs, ut idololatriam disuadeat: quasi dicere uolens, Non sunt uobis o homines meliora pisces, aues, reptilia quæque. Aquæ sub pedibus uestris, & usui uestro dedicate, produxerunt illa, & aër: idque iussu dei & uirtute. In usum hæc uobis donantur, non in cultum.

Scopus huius loci.

21 Creauitque deus cete grandia, & omnem

animam uiuentem, motabilem, quam produxerant aquæ in species suas, & omne uolatile alatum secundum genus suum. Et uidit deus quod esset bonum.

Etiam quæ portentose sunt magnitudinis & formæ beluæ marinæ, Taninim scilicet & Thinni, à deo creatæ sunt, & in arbitrio dei sunt, uiuunt & sentiunt, moriuntur cum iusserit creator et rector ipsarum. Non sunt ergo hæc animalia colenda pro dijs, sicut nec aliæ bestiæ quæcumque sese super terram mouitantes, eatenus suspiciendæ sunt atque demirandæ, ut more Aegyptiorum (sicut uidistis nuper captiui) adorentur. Et aues omnes iuxta suas species creaturæ dei sunt, bonæ quidem & pulchræ: sed non optimum illud bonum, quod deus est optimus maximus. Ab aquis autem dicuntur producta reptilia & aues, quia à sapientibus quoque aër, in quo uolitant aues, aqueus dicitur, propter humorem, quo cum aquis participat.

Beluæ marinæ.

Vnum opus.

22 Benedixitque eis deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas in maribus, auesque multiplicentur super terram.

23 Et factum est uespere & mane dies quintus.

Benedicere dei hoc loco est uim prolificandi inferre, ut sequitur, Crescite & multiplicamini, fructum posteritatis edite, unum generet aliud, & unum plura, ut impleantur aquarum congregationes, mare & flumina, secundum mirabilem specierum amplitudinem. Et genera auium super terram in aëre quoque multiplicentur, & species per infinita indiuidua, ad gloriam dei, autoris naturæ omnium, omnia pariter in usum hominis. Ut ex huiusmodi rebus tanta uarietate conditis dominum creatorem omnium & nostrum agnoscamus, admiremur, reueremur, colamus, gratias agamus, & obediamus uoluntati ipsius. Non ex harum rerum imaginibus, picturis, idolis hominum uel bestiarum stulte et impie nobis deos fingamus quos sacrilege colamus, admiremur uel adoremus, & spei nostræ cuiuscunque fiduciam in ea collocemus, bonitatis erga nos diuinæ negligentiores & ignari uel contemptores, qui suum honorem alteri dari non patitur, sed solus uult adorari et coli.

Benedictio dei.

Creatura uisus.

24 ¶ Dixit quoque deus, Producat terra animam uiuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ secundum species suas, Factumque est ita.

Terra ipsa creatura dei admirabilis, & stupenda humano intellectui, accepta uirtute & influxu per dei uoluntatem & gratiam, ad hominum utilitatem, & suam ipsius magnificentiam producit corpus animatum anima sensitiua, qua uiuat secundum innumerabilia genera & species, iumenta scilicet, bestias & reptilia, ad cibum, uestes, auxilium, in alleviandis laboribus, ad medicinas, ad decorem denique mundi, ad exercitum & doctrinam hominum, ad monitionem, terrorem, exemplum, spatiosissimum campum contemplationis diuinorum beneficiorum ad homines. De quibus multa dici possint, & passim tractata legi: ut autem uoluit, sic facta sunt.

Beneficium terræ.

sunt omnia: cui per omnia terra obedit, nobis hominibus in exemplum.

25 Et fecit deus bestias terræ iuxta species suas & iumenta, & omne reptile terræ in genere suo. Et uidit deus quod esset bonum.

Repetitio.

Repetitio est, familiaris admodum sacris literis, minime uitiata, pro seriosa & diligenti non solum doctrina, sed & inculcatione, & exhortatione legentium: ut semper fideles meminerint, hæc omnia non ad cultum producta, sed ad usum, solatium, fructum, ab eo conditore quem colere deberent, reuereri & suspicere, per omnia obediendo iussis ipsius. Iterum quoque laudat creaturam, ut nemo in his omnibus reprehendere audeat, quod ignorat. Omnia enim bona sunt & pulchra in suo genere, quamuis insipientibus non raro uideantur aduersa hominibus, & sibiipsis exitialia. Sic enim mundi ornatus exigebat, ut cum omnia hæc animalia mortalia sint, mors etiam omnium non parum utilitatis afferret, dum alia in cibum dantur alijs, in exercitium quoque hominibus & flagellum. Quæ uero de uitijs & corruptione quorundam corporum, per putrefactionem nascuntur in mundo, non tunc creata fuerunt, sicut nec in Arca Noë seruata, sed secundum originis suæ genium prouidentia dei, æque mirabili exortu quotidie uidentur produci, ut patet de muribus, muscis, apibus, & reliquis insectis animalibus.

Animalia imperfecta.

26 Et ait: Faciamus hominem ad imaginem nostram secundum similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & uolatilibus cæli, & iumentis uniuersæque terræ, omniisque reptili quod mouetur super terram.

Omnia propter hominem.

Post iam paratam domum, & conditum maiorem mundum, & per omnia exornatum, quasi diligentiori quadam cura & consilio dominus deus opus habuerit, in hominis minoris mundi conditione, propter quem prius iam creauerat omnia, tandem dicit, Faciamus hominem in imaginem nostram, iuxta similitudinem uel imaginationem nostram. Ad eam scilicet formam, exemplar, spectrum uel effigiem, quæ prædestinata est filio dei uniendam ac assumendam in Christo, ante omnium creaturarum formationem, qui primogenitus dicitur omnis creaturæ, in quo condita sunt omnia. Secundum eam speciem ab æterno præformatam, adsumendam à uerbo hominem (ipsum) mundi nobilissimam creaturam formemus & producamus. Viuitur autem rursum uerbo pluralitatis, non cælestem certe familiam angelorum consulendo, de qua nihil præscriptum hactenus legitur, Nec terram sibi cooperatricem uirtutem, secundum Moysen Gerundensem Rabinum exponendo, sed subindicando pluralitatem aliquam in diuinis, personarum ac proprietatum, in summa unitate diuinæ essentiae. Quæ super benedicta semper diuinitas, sicut memoria, intelligentia & uoluntate constat, de quibus alibi multa tractantur, non sine omni distinctione intelligendis: Sic & nobilior hominis portio, anima, deo similis facta est, proportionem aliqua, naturæ, potentiarum, ac operationum, iuxta quæ & regere possit, dominari & subiugare sibi ani-

Christus primogenitus creaturæ.

Trinitas.

Anima ad imaginem.

malia cuncta, & moderari commode, nullis præcuntibus ad deum conditorem meritis, quod ea in ipsius usum & utilitatem condiderit & donarit. Ut certo uideatur, beneficijs suis deus hominem ueluti obruisse antequam conditum, omnibus iam ante creatis, quibus esset opus habiturus ad gaudium, oblectationem ac usum, quo prouocaretur ad deum tam beneficium sibi patrem, ardentius amandum, & religiosius reuerendum & colendum dignius. Nec improbanda expositio est, sed amplectenda quoque, imaginem dei ad quam creauit hominem, illud naturæ humanæ ius dici, quo propensissimus sit ad benefaciendum omnibus, ueluti deus: quod animalia bruta non habent, nec homines impij & inhumani, sed qui iustitiam colunt, & dei patris ingenium referunt, clementia & beneficijs, innocentia uitæ, & gratia largitionum, Christum dei filium exprimendo. Hic uere imaginem dei referunt, eam ad quam conditi sunt, in Adam quidem statim corruptam, per Christum uero repurgatam & renouatam.

Aptior expositio.

27 Et creauit deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem dei creauit illum, masculum & foeminam creauit eos.

Non quod in utroque sexu ipsam Adam primum creauerit & formauerit, ut stolidi Iudæi fabulantur, sed quia sexu utroque humanum genus discreuit, & consistere uoluit duplici persona. Virique futura benedictio deberetur, ut uir non spernat foeminam, quæ tam ad esse quam ad propagare illi necessaria foret, ut sociale se sciret animal ipse homo, mutuisque certare beneficijs cogerentur.

Iudæorum stoliditas.

28 Benedixitque illis deus, & ait eis deus: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris, & uolatilibus cæli, & uniuersis animantibus quæ mouentur super terram.

Benedictio hominum hæc à deo, qualis sit statim exponitur. Fructum uentris uestri augete, & non remaneatis pauci, sed multiplicemini, ut terra hominibus repleatur, quæ uestro usui exposita est, cuius & domini ordinati estis, similiter & animalibus omnibus, quibus estis prælati. Deus itaque benedixit, dum beneficia confert. Nos benedicimus, quum beneficia agnoscimus accepta, ut ea uerbis & opere celebremus. Est ergo crescere, benedictio dei, non maledictio: deo placet, ideo turpis non iudicetur. Sanctis etiam patribus religiosa cura fuit, de propagandis honestis liberis. Est ergo matrimonium religio: non est tamen oblectatio sanctorum effrenis & insolens, sed regulata timore dei: nec potest conseruari illibator castitas & religiosior, quam ea quam naturæ conditor & dominus instituit, matrimonialis nempe & legitima. Non certe ea quæ supra naturæ uires præter rarum dei privilegium præsumpta, magis iaciatur quam exhibeatur. Non otiosum est quod dei nomen repetitur, Benedixit deus, ait deus, quasi iam hic præmoneat spiritus, ne traditionibus humanis de cœlibatu, magis quam dei monitis obtemperare uelint homines supersticiosi. Replere terram iubentur, & dominari bestiis & piscibus maris, Mundus ergo totus, ut con-

Benedicere dei & nostrum.

Matrimonium.

Castitas matrimonialis.

Paradisus
totus mun-
dus & ma-
re.

ditus erat, paradisus uoluptatis erat, Adā & posteris, si domino obediissent. Erat enim tota terra pulcherrime condita, ac omnium deliciarum hortus, in quo & mare erat, cuius piscibus secundum uerbum domini fruerentur.

29 Dixitq; deus: Ecce dedi uobis omnē her-
bam afferentem semen quæ est super faciem
omnis terræ. Et omnis arbor in qua est fru-
ctus arboris seminans semen uobis erit in
escam.

Ordinis dis-
simulatio.

Per anticipationem deus duobus hic loquitur, cum
posterius Eux productio describitur. Est enim neglectus
ordinis sacræ scripturæ familiarissimus, nisi referre ue-
lis, Vobis, ad hominem & bestias, quibus de sufficiente
cibo assatim prouidit dominus, ne sint solliciti, sed in
ipsum discant iacere cogitatus suos. Interim tamen fru-
galitatem commendat, gramina, herbas & arborum fru-
ctus, hominibus & animalibus concedens, omnia enim
homini seruire iubentur, ut ipse deo adhæreat fide, spe,
charitate & uitæ innocentia.

Frugalitas.

30 Et cunctis animantibus terræ, omniq; uo-
lucris coeli, & uniuerfis quæ mouentur in ter-
ra, & in quibus est anima uiuens omne olus
herbæ ad uescendum, & factum est ita.

Batologia non est, sed diligens & fidelis inculcatio,
ut creaturis utamur, solo deo fruamur, ei supplices simus
& obedientes. Factum est autem sic, perfecta sunt istis
sex diebus omnia, quæ conditor sapientissimus & omni-
potens fieri uoluit ab initio.

31 Viditq; deus omne quod fecerat, & ecce
bonum ualde. Et factum est uespere & mane
dies sextus.

Bona oia
in suo gene-
re.

Approbauit deus cuncta quæ fecerat, & ordinem
ipsum rerum, & ideo bona erant, elegantia ac utilia. Ni-
hil enim temere & absq; digna ratione factum est à deo
in toto mundo, etiam si rationes causasq; factorum pro
fragilitate nostri intellectus ignoremus. Omnia siqui-
dem deo bona sunt, & utilia ad finem quem intendit in
rebus, certe optimum, & omnibus qui uti illis norunt,
nec sunt desides. Bonis quoq; omnia cooperantur in bo-
num, impii uero in perniciem. In quibus tamen omni-
bus semper agnoscendus est creator & gubernator deus,
atq; glorificandus in omnibus. Sic igitur completus est
sextus dies, & ultimus operum dei. Sequitur sabbatum
requietionis.

CAPVT II.

1 **I**gitur perfecti sunt coeli & terra et
omnis ornatus eorum.



Epilogus est superioris capituli, hoc est
totius operis creationis. Sequitur autem la-
xior explicatio operum diei sextæ. Completi sunt ergo
coelum & terra, totum dei opificium, & omnis orna-
tus eorum. Corporei quidem coeli ornatus sunt Sol, Lu-
na & stelle. Ornatus autem terræ montes sunt cum ual-
libus & campis, annuum lapsus, & fontium scaturigi-
nes perennes, prata, fruges, arbores, & genera seminū,
diuersitas animalium, secundum uarias species & gene-
ra, tam super terrā quā in aëre iuxta eam: quæ omnia

Ornatus
coeli et ter-
ræ.

tam ornamenta coeli & terræ, quā exercitus summus
dei, & mundi totius nobilia membra & ornatus dici
possunt.

2 Cōpleuitq; deus die septimo opus suum
quod fecerat, & requieuit die septimo ab uni-
uerso opere suo quod pararat.

In diem septimum deus absoluit opus suum, ut quie-
ti se daret septimo die, deinceps nihil noui crearet ope-
ris: à nouis creaturarū speciebus condendis destitit, non
à prouisione, conseruatione & gubernatione. Septimo
die quieuit uel cessauit deus, sed à noua creatione.

3 Et benedixit deus diei septimo, & sanctifi-
cauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni
opere suo, quod creauit deus ut faceret.

Benedicti certe iam erant reliqui priores dies ex ope-
re dei, istum autem septimum uoluit & docuit reponen-
dum & ordinandum in hoc, ut uacaretur ab hominibus
creatori, in quo incumberetur studio cognoscendi bene-
placitum dei, recognoscendi & rememorandi ipsius be-
neficia, admirandi potentiam, sapientiā, prouidentiam,
ac bonitatem summi illius opificis. Audiendi à patribus
ante legem, uel ex codicibus sacris per interpretes post
datam legē, quid à nobis omnipotens exigit, sapientiā
scilicet diuinæ legis, quæ sabbato docenda erat, dum à
corporis necessitatibus curandis otium esset. Nobis au-
tem spiritualibus iuxta uocationem, sabbatum est ex sab-
bato, & perpetua quies conscientie in deo, per Chri-
stum mediatorem, interim tamen sanctis eo die incum-
bendum officijs, charitatis scilicet & fidei, de quibus ali-
bi. Sed & insinuant ij septem dies, sex ætates, quibus hu-
manum genus in hoc seculo per temporum successiones
mutatur. Quarum prima est ab Adam usq; ad mundi re-
nouationem per diluuium sub Noë. Secunda à Noë usq;
ad electionem & segregationem patrum per fidem in
Abraham. Tertia ab Abraham ad ceremonialis cultus
institutionem per Dauid uel à Mose. Quarta deinde
ad disseminationem ueræ fidei in mundū imperfectam,
quæ cœpit à transmigratione Iudæorum in gentes per
Babylonios. Quinta extunc usq; ad humilem Christi
aduentum in carnem, & predicationem Euangelij in o-
mnes gentes. Sexta quæ nūc agitur donec finiatur mun-
dus, & donec excelsus redeat ad iudicium. Septima ue-
ro intelligitur in requie sanctorum post iudicium, quæ
uesperam non habebit.

4 Istæ sunt generationes coeli & terræ quan-
do creata sunt. In die quo fecit dominus de-
us terram & cœlum.

Generationes, Hebraice שְׁנוֹת שְׁשָׁתִּים sex literis scribi-
tur, quod alibi ubiq; quinq; & incomplete, præterquam
in genealogia Dauidis, in fine Ruth. Quo etiam secun-
dum Iudæos indicatur secreto, mundum à principio per-
fecte productum à domino fuisse, sed Adæ peccato cor-
ruptum multipliciter, restituendum autem ac recrean-
dum per Mesiam filium Dauid Christum dominum no-
strum. In die qua fecit dominus deus terram & cœlum.
Hic primo nomen dei sacrosanctum scribitur, & Græ-
cis dictum Tetragrammaton, Hebræis Semhamphorat.
Nomen

Quies diei
septimæ.

Sabbati
circum-

Sabbati
circum-

Mundi
ruptio &
reuer-

Nomen dei
12. & 41. li
restarum.

Rabi Iosue.
Rabi Pinus
has.

Ineffabile
dei nomen.

R. Hanna.

Salomon
Gallus.

Deus colen
dus, dñs me
ticendus.

Nomen quatuor literarum **יהוה**, & nomen expositum: quia illud ueteres Hebraei exposuerunt, magna religione, dignis tantum discipulis, per nomina duodecim & quadraginta duarum literarum, quod hodie, & à Christi domini nostri temporibus, expositum cognoscitur significare, patrem, filium, et spiritum sanctum. Et adhuc clarius per nomen quadraginta duarum literarum, quae nobis sonat, Pater deus, filius deus, spiritus sanctus deus, unitas in trinitate, & trinitas in unitate. Hæc Paulus de Heredia uetustus autor, à quo id Neoterici didicerunt.

Verum Iudæi rerum suarum ueterum ignorari dēt nunc hæc fortassis: cum tamen Rabi Iosue filius Leui, nomine Rabi Pinhas filij Iair sic scripserit: Quare Israëlita orant tantopere, & non exaudiuntur? Respondit, Quia nesciunt nomen Hamphoras, id est, nomen dei expositum uel ineffabile, Deus autem aliquando docebit eos, & tunc uere orabunt, & exaudientur. Hæc ille. Christus uero dominus ad discipulos, Vsq; modo non petistis quicquam, &c. Quicquid petieritis patrem in nomine meo, &c. Summopere uero Iudæis cauetur, ne nomen illud

יהוה ab alio quam à sacerdote in sanctuario populum benedicente recitetur, dicentes: Qui pronunciat hoc nomen, ut sonat scriptum, non habebit partem in seculo futuro, ideo illius loco Adonai legunt. De nomine autem secundo hic scripto & in principio libri **אֱלֹהִים**, dicit Rabi Hanna: Nisi hic sermo scriptus fuisset à Mose, nemini licuisset dicere, Creauit uel fecit Elohim, summam scilicet diuinitatis unitatem, nominare nomine pluralis numeri: sed & Rabi Salomon Gallus, sædus Talmudista suo more scribit, deum proposuisse sibi primum creare mundum per rationem iudicij, uidens autem, si id ageret, non posse mundum persistere, adiunxit illi nomen clemētiæ, dixitq; hoc loco, In die quo fecit dominus deus terram & cælum. Præponit autem terram cælo, uulgo nempe notioem, cui scribebat, non curiose eruditus. Nos autem simpliciter dicimus, Mosen docuisse nos duo dei nomina: primo deum quem colamus fide, spe & charitate: dominum quoq; cuius mandata obseruamus, & maiestatis suæ potentiam & iustitiam reueremur. Christus autem nos docuit inuocare patrem, cuius clementiam experti sumus, cuius ingenium sectemur, & si liali amore nobis conciliare studeamus, ut ipsius gratiam assequamur: sed hæc aliquanto prolixius præter morem à nobis obseruandum.

Et omne uirgultum agri antequam esset in terra, omnemq; herbam regionis priusquam germinaret: non enim pluerat dominus deus super terram, & homo nō erat qui operaretur terram.

Quicquid hoc loco Iudæi dicant, hic mihi sensus uidetur, Omne uirgultū regionis iam coeperat esse in terra, & omnis herba agri iam germinabat, etiam si nondum pluuia fecisset dominus super terram: & homo etiam nondum esset, qui coleret uel operaretur terram, quasi occurrere uolens incredulitati hominum, credentium naturam terræ esse, ut producat ex se fructus, docendo potius deum omnium esse rerum autorem, & na-

turæ operationem non esse nisi ipsius dei, omnia conseruantis & dirigentis. Vnde herbe, uirgultæ, fructus terræ, & agrorum, tunc non promouebantur, uel crescebant ex imbribus, hominum studio uel labore, sed operante deo, qui dominus est natura. Hæc omnia producta iam tunc fuisse, & interim semper non nisi diuino influxu produci docemur, tanquam à prima ac summa omnium causa, quæ principalior habetur, & est, quam causæ secundæ à prima dependentes.

Causa prima et secunda.

Et uapor ascendebat e terra, irrigans uniuersam superficiem terræ.

Quomodo autem sine pluuijs & agricultura terra floreret, fructusq; proferret, subdit, Vapor, id est, uapores promanabant uirtute naturæ & dei passim e terra humidi et frigidi. Id enim significat Hebraica dictio **אֵר**, sicut uapor calidus & siccus significatur Hebræis per **קִיטָר**. Vnde mirandum sit qua ratione fontes olim transfulerint quidam cum dicat uapores à terra exalantes in aërem uel æthera, unde resoluti in fontes & flumina, terra ipsa irrigabatur, superficiem terræ adaptantia ad uiriditatem, & fructus producendos.

Formauit quoq; dominus deus hominē puluerem ex terra, & inspirauit in faciē eius spiraculum uitæ, & factus est homo in animam uiuentem.

Redit post naturam terræ descriptam ad narrandum fusius historiam, & seriem formationis Adæ & Eue, dicens: Dominus ipse omnipotens deus, post conditū mundum, plasmauit, & ueluti figulus ex argilla formauit, non tantum uerbo oris sui, ut reliqua iam ante producta, sed quasi admota manu finxit ex omnium infima creatura, de luto & puluere uel limo terræ corpus humanum, quo conditionis & originis nostri humilitatem semper homines lutei meditemur & terrestres, omnes pariter diuites & pauperes, magni & pusilli, inter homines, de eadem massa humili & impura, æquali sorte producti. Et insufflauit in nares uel faciem eius, de terra formati, spiraculum uitæ animam, ut fieret homo in animam uiuentem, ut quia corpore terreus iam erat, homo uiuens fieret, intellectu, uoluntateq; et memoria à deo donatus, admirator fieret rerum omnium, & omnium creatoris. Sicq; compositus iam extabat ex infimis & supremis, e terra corpus, ex deo anima, ut quæ sursum sunt semper saperet, & secundum dei uoluntatem sensibus à deo datis uteretur & corpore, ad laudem sui formatoris dei, à quo totus pendere deberet, quem solum aduocare, & cui soli per omnia complacere probariq; cuperet. Anima aut uiuens aliud non intelligatur q̃ persona cōposita ex anima intellectiua & corpore, iuxta idiotismum scripturæ, in qua sæpe anima dicitur pro persona humana.

Formatio hominis.

Homo cōpositus & terrenus.

Plantauerat autem dominus deus paradisum in Eden (hoc est, cum uel in uoluptate uel delicijs) à principio, in quo posuit hominē quem formauerat.

Amoenissimam in terra habitationem creator iam tunc considerat, delicijs omnigenis affluentem, & matrem nostram aliam ac alumnā, unde & no-

Terra Eden,

men habet. Eden enim delicias Hebræis significat, quæ loco quoque alicui orientali nomen dedisse potuerunt, ubi uoluptuosa sunt omnia. Qualis tunc sine dubio erat recens à deo creata tota terra, tametsi aliqua sui parte delicatior facta credi possit, ubi primi à deo condendi homines habitare deberent. Prouiderat enim deus homini, ut secundum corpus Adam ipse et posteri homines in terra illa delicijs adfluerent honestis, et secundum animam iustitia illustres essent, ac propensissima ad optima uoluntate, inque summa innocentia morum ibi uiuerent, quæ certæ res amoenissima uoluptas esset et summa piorum ac fidelium.

Paradisus corporalis.

9 Produxitque dominus deus de humo omnem arborem aspectui concupiscibilem, & ad uescendum suauem. Arborem etiam uitæ in medio paradisi, lignumque scientiæ boni & mali.

Perfecta cum sint creationis diuinæ opera, Iudæi arguantur in Aequinoctio autumnali Sole ingrediente Libram mundum conditum, dum fructus maturi sunt in arboribus: ideo inter alia ornamenta terræ maxima, ab initio deus ex terra produxerat pulcherrimas arbores, delicatissimis onustus fructibus, omnis generis, et aspectui ipso gratissimis et gustui suauibus. Arborem quoque unam intra hortum illum pulcherrimum plantauerat, quæ arbor uitæ diceretur et esset: ut qui de illa ederet, quam diutissime feliciterque uiucret: uere uitalis arbor, cuius fructus uires sanitatis corpori suggererent, et humidum fortassis radicale instaurarent in longatempora. Adeo in humanum genus clemens et beneficus deus tunc uideri uoluit et erat. Aliam quoque arborem parauit conditor omnium et omnipotens, quæ esset scientiæ boni et mali ferax. Edenti enim ex illius fructibus discretionem largiri poterat inter bonum et malum: non quod arbor ipsa natura rationalis esset, uel scientiam haberet boni et mali, sed quia per experientiam didicit ex ipso homo inobediens, quam bonum esset parere mandatis dei, quam perniciosum contemnere.

Fontes propinqui fluminum.

10 Et fluuius egrediebatur de loco uoluptatis ad irrigandum paradysum: qui inde diuidebatur, & fiebat in quatuor capita.

Nihil hic deo difficile uel captui humano incredibile dicitur, nempe, ante diluuium alicubi in terra Assyriorum uel Syria, aut illis propinqua, scaturiginem fuisse à deo conditam fluminum magnorum, in quatuor mundi plagas per fontes uel capita quatuor deriuatorum. Cum in una ferè prouincia fluuios cernere liceat, ad quatuor mundi plagas dimanantes, Rhenum scilicet, Padum, Rhodanum et Danubium ex propinquis Alpium fontibus et fluentis, ex una ferè Rhetia fluentes, ad angulos plagarum mundi quatuor. Sic quoque Mosam, Mosellam, Sequanam, Ligerim et Ararim non adeo longe distantibus fontibus ex una terræ abyssu scaturire.

11 Nomen uni Phison, ipse est qui circumit omnem terram Euilath, ubi nascitur aurum,

12 Et aurum terræ illius bonum, ibique Bdelium & lapis Onychinus.

Nomen unius Phison fuisse certum quidē, sed quod is Ganges sit, unde Gangetica regio Orientis, ut probari non potest, sic prorsus est irrationabile. Cum enim terra aliqua dicta Heula in Arabia sit, iuxta sacras literas, non uno loco quæ putatur Arabia felix, inter mare Rubrum et Persicum sinum sita, quam et Arabico auro, quod et optimum habetur, constat refertissimam distissimamque: non potuit fluuius illo Gange allui uel rigari, æque non illa Euila, quam quidam Getuliam incerta fama pronunciant, quæ Africa occidentalis est, et interior regio. Cum constet Heulam Arabiæ et Saba proximam Syriæ, Palestinæ, et Iudææ, ut patet primo Regum decimoquinto, ubi scribitur Saul percussisse Amalech ab Euilah, donec uenias Sur, quæ est eregione Aegypti. Distat ergo à fontibus Gangeticis ferè septuaginta gradibus, plus minus quinq; millibus miliaribus. Bdelium autem Hebræis בְּדִלְיָם dictum, Carbunculum quidam dicunt, alij Gummi quoddam genus, alij lapidem fulgidum et lucentem, quem Hebræi Crystallum suo more, tantum diuinando nominant: incerti tam ipsi quam alie nationes de lapidum naturis et nominibus. Ut uidere est apud interpretes sacre scripture. Bene autem nobiscum, et cum pietate agitur, quod lapidum et herbarum ac lignorum peritia non attinet ad fidei catholice rationem, quæ citra periculum conscientie possunt nesciri. Cum uero Bdelium in libro Numerorum, Manna similitudinem habere dicatur, suspicari potest margaritam esse, et uniones. Sic lapidem Onychinum ab ungue, Prasimum alij dicunt, quasi uiridis sit coloris, quum reuera unguis potius ad candorem uergat. Tutius ergo fuerit cum Hebræis, ingenue nos fateri ignoratiam lapidum in scripturis.

13 Et nomen fluuij secūdi Geon: ipse est qui circumit omnem terram Aethiopiæ.

Nilus hic putatur esse Hebræis et nostris, cuius ortus similiter incertus, putantibus quibusdam eum nasci in Mauritania, alijs in montibus Lunæ, longissime distantibus ab ea Aethiopia, quæ contermina est Arabiæ, uel eius portio aut Syriæ. Vnde in Iudam uenit exercitus ingens, decies centena millia militum, et trecenti currus, cum Zara rege Aethiopum, 2. Præteritorum 14. Alij Geon fontem esse asserunt, uel fluuium prope terram Israhel: de quo tertij Regum capite primo. Verisimile est tam Phison quam Geon, flumina esse non remota à fluuijs Euphrate et Tigri. Tutius autem fateri ignoratiam nominum, non ita fortassis rerum.

14 Nomen uero fluminis tertij Hiddekel, ipse uadit contra Assyrios, fluuius autem quartus ipse est Euphrates.

Is fluuius tertius sine contradictione habetur Tigris, et quartus Euphrates, quorum origo est in monte Tauro, duobus ex fontibus, bis mille tantum et quingenta stadia distantibus, à quibus aliquandiu profecti eouunt inter se, et Syriam fluuiorum complectuntur, quæ

et Me

et Mesopotamia dicitur, ab Ortu Tigris, ab Occasu Euphrates alluit. Ratio ergo satis approbat et scriptura, ante maximam terrae totius immutationem, per uniuersale diluuiū sub Noë, non longe ab eis locis ubi Euphrates et Tigris sunt, in Syria duos quoque alios fluuios extitisse, ut hic scribitur. Totamque terram dici potuisse hortum deliciarum et uoluptatis, quam diu inhabitatores sanctos et innocentes habuisset, quam et ualde bonam, iucundam et frugiferā creauerat dominus: simulque maris pisces esui, et dominationi hominum in paradiso uiciorum promiserat. Quod autem dicitur, ipse est Euphrates, in Hebræo dicitur Eupherat, hoc est, ipse est, uel dicitur Perat, unde interpretes Euperat, uel Euprates scripserunt.

15 Tulit ergo dominus deus hominem, & posuit eum in paradysum uoluptatis ut operaretur & custodiret illum.

In hortum deliciarum posuit deus hominem, ut ibi suauiter, et sine operoso labore uel fætigatione aliqua uesceretur de fructibus paradisi, cum insigni oblectamento animi et corporis excoleret, et operaretur terram, negligentiaque sua non amitteret, quod ex gratia dei tanta susceperat, ne aliquid admitteret, unde expelli meretur.

16 Præcepitque dominus deus super Adam, dicens: Ex omni ligno paradisi comedendo comedas.

17 Deligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. In quocunque enim die comederis, ex eo morte morieris.

Quo culpabilior appareret primorum parentum inobedientia, permisit illis deus omnium arborum fructus in escam, scientiæ boni et mali arbore excepta, in quo obedientia exerceretur, imposito illis mandato dei, cui obtemperarent ad uitam et felicitatem, et inobedientia eorum certa mortalitatis poena puniretur. Quod si corporalium hæc scriptura rerum spiritali quoque intelligentia suscipienda est, facile patet paradysum spirituale esse, statum innocentis uitæ, et eius iustitiæ, quæ naturæ institutæ à deo indita fuit et concreata, quæ et originalis sanctimonia dici possit, et propositio quedam ad obediendum uoluntati diuinæ, sine tamen coactione, et cum libertate ad bene agendum ac male. Lignum autem uitæ et arbor salutis quid aliud dici potest quam perfecta sapientia, quæ Christus est, non statim quidem, sed suo aliquando tempore accipienda. Arbor autem scientiæ boni et mali, sapientia humana commode dicitur, et ratio naturalis, proprius sensus, et amor sui, sine gratia præueniente dei. Leuissimum sane dei præceptum est, non abundare proprio sensu, ad sobrietatem sapere, alteri facile credere et acquiescere, infallibili ueritati adherere firmiter, et deo obedire. Fluuij autem paradisi innocentem et piam animam rigaturi, et fecundaturi agrum humani cordis, non inepte uirtutes sunt, uel gratiæ uirtutum: ut Phison, qui extensio interpretatur, si dem significet, quæ se extendit ad summū bonum agnos-

scendum et amandum: Gibon uero, ingemiscencia scilicet, spiritus modestiam, et humilitatis uirtutem designabit: post quem tertius Tigris, qui Hebræica compositione Hidel, acutum et facile signare potest, obedienciam deo præstandam indicat: Phrath autem quartus illius paradisi fluuius, charitatem fructificantem ad proximum, non inepte monstrabit. Sed hæc quid certi afferant huic loco, Lector sacrarum literarum cum totas percurrerit, aliquando certius agnoscat.

18 Dixit quoque dominus deus, Non est bonum hominem esse solum, faciam ei adiutorium quasi coram eo.

Hæc nimirum est sententia domini dei, et proculdubio irrefragabilis, nempe, non esse bonum, utile uel commodū uirum esse sine consorte uxore. Quicquid in contrarium à Theophrasto et Hieronymo, hac sanè in parte nescio quid passo, latissime opponatur in mediū pro cœlibatus commendatione, stat firma dei sententia, non esse bonum, uirum esse sine auxilio. Quid autem incommodorum ingesserit, ne dicam maximorum criminum, cœlibatus, contra dei uerbum tam generaliter per abusum longi temporis introductus, exemplo gentilium et idololatrarum, miserabili experientia utinam non didicisset tanto suo malo sacrosancta dei ecclesia. Bonū quidem est hominem sic esse, ut Paulus fuit, Apostolum scilicet et Euangelistam, sine molestia educandæ prolis, uxoris et familiæ in periculis Euangelij prædicandi: sed si gratiam assequutus est, dei dono, perpetuū continendi, ut Paulus et alij, non ita multi, secus minime: quin tutius est sic esse sicut deus hic dixit, Faciam ei adiutorium simile sibi, sine quo non bonum est homini sic esse. Non iam denique faciamus dicit, sicut de Adam, sed singulariter faciā. Nobilior enim ex hoc quoque apparet uiri conditio, quam foemina ex maiore maiestate loquendi. Coram eo, uel penes eum dixit, ad obsequendum ei, et auxiliandum astituram uiro foeminam, nō disceptatricem, et ad molestiam irrogandam marito, quomodo hunc locum Iudeorum quidam exponere non uerentur, uel ad seducendum, quia aduersus eum uel contraria condita sit à deo.

19 Formatis igitur dominus deus de humo cunctis animantibus terræ, & uniuersis uolatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, ut uideret quid uocaret ea. Omne enim quod uocauit Adam animæ uiuentis, ipsum est nomen eius.

Prius dixerat aues de aquis productas, hoc est, de humido aëre, hic de terra. Sunt enim aues ex istis elementis productæ, quæ et vulgi more promiscue dicuntur. Occulto autem nutu diuina potentia adduxit animalia ad Adam, non aliquo impulsu collectioneque locali, non uiolenter capta. Obediebant enim homini, donec homo quoque dei sui præcepta seruabat: ueniebant autem ad exploranda ingenia et studia animalium, secundum quæ appellaret ipsa nominibus suis Adam. Ut seipsum interim intelligens potiore bestijs, tanto magis conditorem suum amaret. Non igitur otiosus in

Cœlibatus perniciēs in uetēa munda.

Viri nobilia or cōditio.

Aues de terra & aqua.

Adam non otiosus.

Flumina quatuor in Syria.

Obedientiæ præceptū.

Paradysus spiritualis.

Fluuij paradisi.

paradiso erat, sed pro maxima sapientia illi concedita, rerum naturas solerter indagauit. Non ergo tam parua mora fingenda est Ade in paradiso: nec illa perfecit omnia ante uxoris formationem. Non enim temporis ordinem scriptura seruat, quin & post ipsius e paradiso eiectionem hæc agere potuit.

20 Appellauitq; Adam nominibus suis cuncta animantia, & uolantia cœli, & omnes bestias terræ, Adæ uero non inueniebatur adiutor opportunus.

Nomina rebus omnibus Adam imposuit, Hebraica nimirum, in qua & Orientales linguæ ferè omnes non parum conueniunt. Interea solus erat Adam, & consortem sedulo quæsitam non inuenit, quæ deceret se, auxilium ferret, & commercio solaretur. Alijs enim auiibus & bestijs parilitatem suam habentibus, & generis distinctionem ac sexus, cum irrationalia essent omnia, solus Adam destitutus suo solatio uidebatur.

21 Immisit ergo dominus deus soporem in Adam: cumq; obdormisset, tulit unā de costis eius, & repleuit carnem pro ea.

Profundo somno obruit eum, ne terreretur, uel sentiret ex lateris apertione dolorem, auferendo costam, reposita carne in locum eius. Ex coniunctione itaq; mulieris cum uiro, quasi aliquid, & non parum, soliditatis, constantie, & uirilis fortitudinis uir amittit, costa offensa erepta, pro qua carnis quandam molliem induit, siq; seipso fragilior atq; minor, blanditijs imbutus fœmineis, ac affectibus, quamlibet id ægre profiteri mariti sustineant. Excessum quoq; in passione sustinet Christus, Adam nouus, siq; eo moriente, cum sacramento, ecclesia Christi sponsa amabilis.

22 Et ædificauit dominus deus costam quam tulerat de Adam in mulierē, & adduxit eam ad Adam.

Apertissime construxit fœminam ex costa uiri, ut esset uxor ei, propter quem eam condiderat, quam ei sponderat, eidem adduxit, ut auxilium rependeret, & familiariter uteretur.

23 Dixitq; Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, hæc uocabitur uirago, quoniam de uiro sumpta est.

Visa post soporem muliere, spiritu sapientiæ affatus, dixit: Hac uice facta est ex uiro mulier, posthac non sic erit, sed uir ex muliere, utrorumq; honesto congressu, amicitiaq; naturali & fideli generabitur homo. Eidem insuper nomen imposuit, à suo generali diductum nomine, adiectione He litera, quinarium significante, imperfectum numerum, respectu denarij 10d, quam uisus est abstulisse, ueluti ab uiro, dixerit non uiram.

Ut edocta uxor, se desumptam à corpore uiri, non superbiat uel contemnat, sed ut subsistentiæ suæ causam suspiciat, ueneretur, diligat, & se regi ac instrui patiatur à uiro, fidem uelut sibi ipsi seruet, ac cooperetur ad auxilia necessaria occupationis domesticæ, sine ira & disceptatione: uicissimq; ametur à uiro, tanquam alter ipse, & uelut eiusdem corporis nobile membrum, & pectoris

tutela fidissima, constanter diligatur.

24 Quamobrē relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt in carnem unam.

Nulla igitur erit arctior familiaritas, & glutinum amoris sinceri & puri fortius, quam uiri et uxoris unitæ dilectæ, contubernium, ut parentes quoq; citius & facilius utriq; sint neglecturi, quam sese mutuum. Adhærebit, inquit, uir uxori suæ: non dicit uxori. Lege enim dei, naturæ & gentium, bene institutarum, unus uni tantum copulandus uxori decernitur. Quam qui citra dei dispensationem transgreditur, sibi ipsi imputabit si molestijs diuexetur intolerabilibus, & suauitatem, iucunditatemq; mutui conuiuij interturbauerit per omnem uitam suam. Deniq; hoc capitulum, Apostolus asserens sacramentum esse magnum in Christo & in ecclesia: alibi explicare uidetur, cum ait: Christus cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, aliquo modo patrem, à quo exiuit, & in mundum uenit, dereliquisse uidebitur, Matrem quoq; synagogam, carnaliter inherentem testamento ueteri, & timoris scedere imperfecto, dereliquit: & adhæsit uxori suæ sanctæ ecclesie, ut pace noui testamenti essent duo in carne una. Hæc iuxta Eucherium Lugdunensem dicta.

25 Erat autem uterq; nudus, Adam scilicet & uxor eius, & non erubescabant.

Sic à domino conditi erant, ut nuditatis nihil illos puerderet: in opere enim dei inhonestum non erat, omnem adhuc ignorabant turpitudinē, in tuto adhuc manebant, nondum experti quicquam doli uel sceditatis, nondum libido improba extra arbitrium commouebat membra, nondum enim legem in membris suis senserant repugnantem legi mentis, nondum rebellionis in carne poenam luebant: quia non rebelles se exhibuerant in actibus creatori.

CAPVT III.

Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat dominus deus. Qui dixit ad mulierem: Certè ne dixit deus ut non comederetis ex omni ligno paradisi?

Calamitatis humanæ originem breuiter clare simpliciterq; describit hic Moses. Incertum autem ex scripturis quantum temporis intercesserit post creationem illius, Cuius prima clades uerecundia est, quæ ex nuditate illorum prouenit, quæ uno uersu concluditur, cum serpentis calliditate, similiq; ditione, uelut æquiocatione utrumq; complectente in Hebræo. **Dr**y enim Iudeis callidum signat, ac discoopertum uel nudum. Serpens hic satan intelligitur, siue reuera fuerit satan in serpentis forma, siue serpens per satanam adlatus, siue malus aliquis angelus præsens serpenti, sicut & cū asina Balaā. Vt cumq; uero accipitur, serpens hic simpliciter dicitur callidior in bestijs, & instrumentum fuit tentandi & decipiendi genus humanum. Primo quidem aggreditur infirmis

Nomina imposita per Adam.

Somnus Adæ.

Adam nouus.

Defectus fœminæ a uiro.

Observantia uxoris ad uirum.

Amor coniugalitatis.

Vnitatem.

Veritas.

Non erubescere.

Tacite.

Origines minime.

Satan in serpente.

Mendacii
satan.

firmius natura uesculum, ipsam mulierem, idq; dolo,
mendacis, & familiari colloquio, perq; eandem subinde
uirum ipsum propulit, euicit ac perdidit, cum toto suo
genere. Sic autem dixit mulieri satan per serpentem:
Verum ne est quod dixit deus? Recte ne uobiscum agi-
tur, quia deus dixit &c. Multa inuenitur et apparet ser-
pentis uasfrices. Primo perfidiam homini incutere inci-
pit, & de fide uerborum dei tentare, reuocareq; in du-
bium beneuolentiã dei ad homines. Deinde obmisit uer-
bum præcipiendi, substituens dicere pro mandare, ne ho-
minibus ipsis occasionem præberet de domini mandato
cogitandi, si dixisset, Vere ne præcepit uel mandauit uo-
bis deus? Nec addit, Dominus deus, sed deus tantum. Inui-
diam quasi subindicando in deum, cui inuitus subesset,
& maiestatem domini dissimulando, cui æqualis esse non
poterat, ut uolebat. Obmittit quoq; Tibi uel Vobis, ne ad
illos hoc tantopere pertinere arbitrarentur. Ex affirma-
tiua oratione facit negatiuam, ex singulari pluralem, ex
definita uniuersalem. Statim iam tunc ludere docens in
uerbis dei, ueterator antiquus, & inuertere tam uerba
quàm sententiã mandati dominici. Moses enim sic reci-
tat dei uerba, Mandauit dominus deus ipsi Adæ, ex omni
ligno uel arbore paradisi comedendo comedere, sed ex ar-
bore scientie boni & mali non comedes ex eo. Diabo-
lus autem dicit: Dixit deus, Non comedetis de omni ar-
bore paradisi. Huius ergo diaboli filij dicuntur, &
sunt omnes qui peruertunt uerba dei uiuentis, qui à pa-
tre mendacij didicerunt non solum mentiri, sed etiam
ipsissimam agnitam ueritatem inuertere, persequi, &
odire, & animas ipsas occidere, quas dominus ad salu-
tem æternam creauerat. Domino dicente in Ioanne: Ille
homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit, quia
ueritas in eo non est.

2 Cui respondit mulier: De fructu lignorū
quæ sunt in paradiso uescimur.

3 De fructu uero ligni quod est in medio
paradisi, dixit deus, ne comederitis, & ne teti-
geritis illud, ne forte moriamini.

Tacere mu-
lieri tuus.

Tacere debuerat mulier, & indicasse protinus mari-
to. Periculosum est confabulari ueteratoribus, demo-
num persuasionibus præbere aurem, & obsequi. Obmi-
sit scemina in primis, quod dictum fuerat à domino, O-
mnis arboris. Deinde adijcere debuerat, Dominus deus
& creator noster præcepit nobis. Deniq; addit uerbo
dei, Et ne tetigeritis eum. In dubium quoq; reuocat asse-
uerationem dei, dicendo, Ne forte moriamini. Cum di-
xisset deus, Morte morieris, hoc est, sine dubio morie-
ris. Non se tam gratam ostendebat pro tot tantisq; con-
cessis in mundo fructibus alijs, quàm querulam & im-
patientem de uno negato sese prodebat. Discunt hic in-
solentiores scemina, & ad exemplum matris primæ mul-
tiloquium cum exteris, inobedientiam, mendacium, in-
gratitudinem, perfidiam, gulam, superbiam, niti ad ue-
ritate, cupereq; negata.

4 Dixit autem serpens ad mulierem, Nequa
quam moriemini.

5 Scit enim deus quod in quocunq; die co-

Etne incre-
dulas.

Uenisse in-
uiculis.

mederitis ex eo, aperientur oculi uestri, & eri-
tis sicut dii, scientes bonum & malum.

Perpendens serpens se non parum proficisse apud
mulierem decipiendam, persuasam iam infidelitate cir-
ca uerbum domini, nunc apertius aggreditur, domino
deo inuidiam mouendo, ipsumq; mendacem faciendo, si
possit, & ipsius contemptum suadendo, hominibus ma-
lignum colloquium non statim exhorrescentibus. Dicit
autem, Non morte moriemini, non necesse est sic fieri,
mentitur deus, imponere tentat, nolite credere, inuidet
uobis apertionem oculorum uestrorū, & ut eidem simi-
les futuri sitis, Id certe quod certissime erit, si de fructu
illius arboris comederitis. Aequalitatem dei in cogno-
scendo omnia promittit fallaciter, suadet superbiam, plus
scire uelle docet quàm deus nos scire uelit, sapere plus
quàm ad sobrietatem. Ad idololatriam iam statim in ini-
tijs sollicitat, malum scire laudat: cum bonum scire satis
iam illis superq; fuisset. Hoc autem colloquio scemina
cum serpente prodidit se Eua non fuisse oblitam diuini
præcepti, ut præuicatio inobedientiæ tanto inexcusa-
bilior appareat.

Tentatiõis
augmentum.

Superbe sa-
pere.

6 Vidit igitur mulier quod bonum esset li-
gnum ad uescendum, & desiderabile oculis,
& concupiscibile lignum ad intelligendum,
tulit de fructu illius & comedit, deditq; uiro
suo, qui comedit.

Curiose aspexit quod concupiscere non licebat, du-
plo placebat quod iam fuerat mulieri prohibitum, iudi-
cabat bonum, pulchrum, suauis ac delectabile, quod uer-
bo dei didicerat, non quidem naturam malum, sed à deo in-
hibitum, perniciosum inobedientibus. Quod amare cœ-
perimus, interpretamur pulchrum & utile, etiam alio-
qui perniciosum & turpe. Iam autem ad errorem &
mali sensum, oculi infeliciū aperiabantur: iam oculus
uanus & incantus deprædabatur animam. Accepit ergo
non serpens, sed mulier de fructu ligni, incertum qualis
fuerit, cuius sit & otiosa inquisitio. Consentit in opus
prohibitum, peccandoq; proficiens, consortem sceleris
inescãdo uirum præcipitauit, à qua fuerat destinato in-
ter eos ordine adiuuandus. Iam enim uxor placebat, ni-
mis diligere cœperat, permiserat colloquium cum ser-
pente, boni consuluerat uerba perniciosam utrinq; audita,
delicias suas offendere timebat, fauorem uxoris domini
dei præceptis præferebat.

Sensum illi-
centia.

Consensus
in peccatū.

7 Et aperti sunt oculi amborum, cumq; co-
gnouissent se esse nudos: consuerunt folia fi-
cus, & fecerunt sibi perizomata.

Hactenus peccatum, nunc poena describitur. Iam oculo
suis uiderant seipsos, Solem, animalia, & arboris fru-
ctum. Non enim cæci producti fuerat, sed tropo suo scri-
ptura utitur, dicens oculorum apertionem, excitatas eo-
rum mentes, ad agnoscendum peccatum suum & pœ-
nam. Misera sanè scientia à diabolo promissa, iam uide-
bant malum esse quod fuerat bonum, nuditatem sanè
suam miseriam & turpitudinem, seq; nihil habere de
suo. Iam displicere nuditas cœpit, quæ non solum tur-
pis non erat, sed decoro etiam fuerat innocenti: iam sese

Oculos a-
periri.

Scientia cũ
et ex pecca-
to.

nudos cernentes, dolebant se scire quæ didicerant, & consuerunt folia fici, ut subligacula formarent & succinctoria: emendare festinant opus dei imbecilles, quasi turpe aliquid humano corpori dominus creator indidisset. Iam comederant, ut apparet, de arbore scientiæ turpitudinis: iam bonum arbitrabantur malum, qui domini, & imperatores rerum omnium constituti fuerant à deo: iam honoris ac honestatis tutelam à fici folijs emendicabant. Is fructus inobedientiæ, & superbiæ contra uerbum dei.

Scientia turpitudinis prima.

8 Et cum audissent uocem domini dei deambulantis in paradiso, ad auram diei, abscondit se Adam & uxor eius à facie domini dei, in medio ligni paradisi.

Non distulit clemens dominus peccato medicinam, ex fragilitate commissio, & demonis malignitate procurato, sono tempestuosi uenti miseros terruit. Dicitur autem humano more seipsum deus circumduxisse in horto ad auram uenti, ad refrigerium quasi diurni caloris, cum solis ardor tepescere incipit, &c. Conscientiâ peccati sentiunt, insipientes facti, dum prohibitam sapientiam sectantur impossibilia iam tentant, cupientes se à facie domini abscondere, cui manifesta sunt omnia, & intra amoenissimi horti nemora & arbores dominum fugiendo tutari se cupiunt. Sic per peccatum animus alienatur & confunditur, timet, & à domino fugere nititur, cuius desperabundus, iustitiam odit, consolationemque in creaturis persequitur, amissa gratia creatoris.

Fructus sapientie protubus.

9 Vocauitque dominus deus Adam, & dixit ei: Vbi tu?

Docemur benignitatem dei, qui proditorem suum, nondum supplicem, sed perniciousiter adhuc fugientem, recepit in gratiam, ex misericordia prior uocat ad penitentiam, increpat iustitiæ zelo, per ærumnas ei consulit, qui felicitatis suæ statum non nouerat. Interim tamen, peccatum à satana mundo illatum, à clementia summa, ac sapientia dei, causa ordinatur maximi boni, redemptionis scilicet humani generis, per uerbū incarnandum in Christo, statim pro huius mali medela sanctissima promittendum. Non aliter autem piissimus pater durius alloquitur, & uocat breui uerbo, Adam ubi tu? Quo in statu nunc illius res consistant, interrogat, ipsa breuitate uocis indignationem ostendens magis quam exhibens. Subdurius querens, Vbi tu? Quasi dicat, Qualis fuisti quando simpliciter obediebas? & qualis nunc es, quando præuicator effectus es?

Deus prior uocat ad penitentiam.

10 Qui ait, Vocem tuam audiui in paradiso & timui, eo quod nudus essem, & abscondi me.

Adam iam coram domino peccator, sine expresso hic nomine scribitur, & sine honoris præfatione & cognomine, sine digno epitheto deum alloquitur, ueluti attonitus à uoce domini corripientis, & propria conscientia iam confusus & accusatus. Vocem, inquit, tuam: non addit, Clementissime domine deus & creator meus, sed tuam audiui, & abscondi me, quia nudus ego, iam sentiebat poenā esse, quod fuerat pulchritudo et honor,

Stupiditas Adæ post peccatum.

ueste non tecta. Liberi arbitrij nostri fructus proditur statim in inijs, quando contra uerbum domini, uel præter illud, id quod nobis bonum uidetur, tentamus, confusionem enim incurrimus, & humanarum uirium impotentiam continuo experimur.

11 Cui dixit, Quis indicauit tibi quod nudus esses? nonne ex ligno de quo præceperam tibi ne comederes, comediti?

Iratus iam dominus, Vnde, ait, didicisti nuditatem tuam esse confusioni obnoxiam? Nonne ex eo, quia malo consultori aurem præbui, deceptus? Voluisti malum scire, supratuam conditionem erigi, similis deo fieri, iam sentis poenam mendacio credentium, & uerbo dei non obsequentium, confusionem & timorem.

Mendaciorum.

12 Dixitque Adam, Mulier quam dedisti mecum, uel mihi sociam, ipsa dedit mihi de ligno, & comedi.

Nunc Adam uxori irascitur, illam accusat, sibi ipsi uero excusationem comminiscitur, non confessionem humilem peccati ad deum adornat, quod fuisset salubrius, sed impingit deo peccati causam, qui ei mulierem adduxisset. Sed uxor, ut uiro obsequeretur creata est, non maritus consorti obsequi debebat, si quid ei iuxta affectus suos contra deum præscribere tentasset. Tecum ut habitaret femina data est, non ut imperaret supra te.

Excusatio peccati.

13 Et dixit dominus deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens decipit me, & comedi.

Secundo deus loco mulierem examinat, & causam iudex discit & exquirat. Clementer autem ob sexus fragilitatem, non austere inuadit. Simpliciter de accusatis querit, non urget, quare mentita fuerit, quare serpentem audierit, affexerit, crediderit. Dixit autem mulier: Serpens imposuit mihi, errare me fecit. Fatetur culpam, marito nihil imputat, sed tamen deo, qui serpentem creare uoluit, mali causam subindicare uidetur. Extunc uero, usu peccantium fit, ut culpa dum agitur, defendatur, & unde finiri reatus debuit, inde cumulat.

Translatio culpæ.

14 Et ait dominus deus ad serpentem: Quia fecisti hoc, maledictus es præ omnibus animantibus & bestiis terræ. Super uentre tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus uitæ tuæ.

Dominus amborum responsis auditis, quasi acquieuit, ut non cogeret ad plura dicenda, conscius omnium. Serpentem autem non dignatur audire, excusantem se, nec defensionem locum permittit mendaci, & iam damnato. Non dicit, Cur fecisti, sed quia fecisti hoc. Statim autem sententiam decernit & promulgat, dicens: Detestabilis tu sis super omnia animalia, & præ omnibus bestiis agri, Super pectus uel uentrem ingredieris, puluerem uel lutum comedes donec uixeris. Interim non tam serpentem damnans, quam satanam in serpente locutum. Cuius corpus & membra sunt omnes impij, & illius familia, hij perpetuò harent peccatore suo terrenis, pauperes, horrent, desperant, terrena sapiunt, fide in deum non eleuantur, auersantur cælestia, Qui uero Christi sunt, uelut

Satanæ imitatio serpentis.

Membris tantis.

uelut homines in cœlum tendunt, erecti, quæ sursum sunt sapiunt, Deo fidunt, ex ipso toti pendent, omnia propter eum faciunt.

15 Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsum (uel ipse) conteret caput tuum, & tu conteres eius calcaneum.

Non tibi, inquit dominus, permitto tyrannidem: sed inimicitias ponam, horrorem scilicet naturalem hominibus & ad colubum perpetuum, ut cupiant calcare caput serpentis, ubi uigor uitæ: tu uero insidiaturus es, & æquè calcaturus calcaneum, uel potius contriturus plantam hominis ubi poteris. Hæc uero certo, & per omnia secula cantato mysterio, inimicitiam significant inter satanam & semen mulieris, Christum dominum, hoc loco mulieri promissum. Quid enim magni erat, si inter mulierem ac serpentem essent insidiæ, & mutuum caput et calcaneum conterenda dicantur? Verum hic statim ab initio promittitur liberatio, ab hoc recens commissio peccato primi hominis, per semen illud benedictum, per quod benedicendæ quoque erant omnes gentes, ut sit sensus: Per mulierem decepisti, per semen mulieris succumbes, imbecillum quidem sexum, tuis artibus circumuentum, perq; illius prolem caput, potestas, uirtus & tyrannus tua conterenda sunt: tu autem conteres calcaneum eius, Christi humanitatem, quæ peccatis nostris afflictæ est. Deniq; talis inimicitia est inter carnem & spiritum, inter sapientiam huius mundi & dei uerbum, inter sensualitatem & crucem, inter impios & fideles. Caput etiam serpentis est regnum peccati in nobis, & tenebrarum potestas, ac satanæ tyrannicum imperium, quod Christus uicit, et per se fideles uincere dedit. Insidiatur, impugnat, sollicitat: sed uictoria Christi à nobis stat.

16 Mulieri quoque dixit: Multiplicando multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos: in dolore paries filios, & ad uirum tuum desiderium tuum uel respectus, & ipse domina bitur tui.

Relicto uiro, adhæsisisti serpenti, & delicias contra meum præceptum perquisisti: assimulari deo desiderasti, & uirum decepisti: ideo accumulabo ærumnas tuas, & conceptus tibi dolorosos impono. Deliciæ tuæ erunt, subijci tuo uiro, ad ipsum semper spectare & intueri ex animo, quæ ex latere illius formata, æqualis & compar esse poteras, nesciisti imperare, disce subesse. Admonendæ mulieres, ut deo se subdant & maritis, patienter & humiliter ferant suas ærumnas, & à maritis ob imbecillitatem corporis & animi non contemnuntur.

17 Adæ uero dixit: Quia audisti uocem uxoris tuæ, & comediti de ligno de quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra propter te: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus uitæ tuæ.

18 Spinæ & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ.

Quia plus tecum ualuit amor uxoris quàm mei, plus fecisti uocem uxoris quàm præceptum meum. Ex quo

patet Eam non simpliciter dedisse: sed multis subinde uerbis persuasisse, & exemplo impulsisse. Ideo non tam abundanter, crebrò, & sponte utiles tibi fructus terræ proferet: cum multo labore & molestia comedes prouentum illius, omni tempore quo uiues. Non respondebit cultura pro uoto tuo: labor & diligentia frustrabitur: ex horto fiet tibi sylua, & ex agro eremus: degenerabit terra ab originali fecunditate, sicut homo ab originali iusticia. Noluiſti arborum fructibus uesci, ede ergo herbam terræ tibi contumacis, non magnopere delicatis utere, sed terrænascensibus ac communibus.

Terra non respondet cultura.

19 In sudore uultus tui uesceris pane, donec reuertaris in terram, quia ex ipsa sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.

Generalis sententia in omnes homines, à qua nullus excipitur, quæ labor & opus præcipitur: otium senectutis malorum & mater, prohibetur: ad labores enim interim nascimur, sicut auis ad uolandum. Et qui non laborat, non manducet: & usque ad mortem, neque enim erit à labore desistendum. Quando reuertèris ad originem tuam, iuxta corpus, humum scilicet, unde sumptus es, ut nunquam superbias, nec hominum quispiam confratrem contemnat, de eadem massa pariter conditi.

Labor & humilitas.

20 Et uocauit Adam nomen uxoris suæ, Eua: eo quod mater esset cunctorum uiuentium.

Omniū hominū mater Eua dicitur, melius autem Haui: quia nullus post eam homo natus est uel conditus sine muliere, sed bene sine uiro.

21 Fecit quoque dominus deus Adæ & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos.

Non destitit à beneficijs misericordia dei, etiam peccatores induendo pelliceis tunicis, quas simpliciter intelligi arbitror, non tam indignum beneficium creatori, sicut nec aliarum rerum productio: quasi diceret: Imprudenter prouidisti uobis, oportuniorem uestitus uobis rationem indicabo, ex pellibus certè animalium, unde moueantur mortalitatis, quæ sine molestia parantur, non ut linea, lanea, serica.

Vestitus pelliceus.

22 Et dixit dominus deus, Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, ut sciat bonum & malum: nunc ergo ne forte mittat manum suam, etumat etiā de ligno uitæ et comedat, & uiuat in æternum.

Hyronia uidetur, improperat illi stulticiam & temeritatem: quasi dicat: Ecce quantum profecit Adam, iam uidet malum & bonum: & nunc saltem ne uiuat in illa miseria semper, prohibeamus accessum ligni uitæ, ne ex eo quoque sumere præsumat, & ad perpetuum semper uiuat cruciatum.

Hyronia.

23 Et emisit eum dominus deus de paradiso uoluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est.

Ideo dimisit, id est, irreuocabiliter emisit eum dominus deus de horto deliciarum, de statu felicitatis, ad laboriose colendum terram, iam obnoxiam maledictioni, unde & de sumptus est, in statum miseriae plenam.

14

Eiecitq; Adam: & collocavit ante paradisum uoluptatis Cherubim, & flammeū gladium uersatilem ad custodiendam uiam ligni uitæ.

Gladius uersatilis.

Eiecit ac repulit, quasi reluctantem Adamum, & uelut exilio relegatum damnauit: collocans ante hortum deliciarum Cherubim & flammeum gladium uersatilem: uel quod anceps sit & bis acutus: uel quaquā uersum sese uersantem, ad custodiendam uiam ligni uitæ. Pictura uidetur esse sermo, significans idem quod firmissime munivit paradisum contra homines: id est, facultatem ac spem omnem ademit feliciter & perpetuo uiuendi, & mortem euadendi in hoc seculo. Non secus atq; si angelus custodiret uersatili gladio, et inaccessam faceret uiam uitæ, donec Christus ueniret, promissum semen, qui uia uitæ factus est nobis & ostium, per quem saluabuntur electi, & in paradisum cum latrone reducuntur, patriam coelestem, per meritum passionis Christi: qui fructu inobedientie perierant exules & exclusi.

CAPVT III.

A



Dam uero cognouit uxore suam Euam: quæ concepit, & peperit Cain, dicens: Possedi hominem (per) dominum.

Per deum.

Quando Adam uxorem cognouerit, scriptura non explicat, & si Cain primus Ade filius fuerit, æquè paradoxum est. Simpliciter dicitur, Adam cognouisse uxorem, quæ genuerit Cain. Post quem etiam tradit Abel genitum fratrem illius. Dixisse autem mater refertur, cum generasset eum: Possedi hominem deum, uel cum deo, uel à deo. Articulus enim *per*, licet significare possit à uel ab, cum uel per, etiam coram, ut Onkelus exponit, dubitari tamen nequit, frequenter & quasi semper articulum esse accusatiui casus. Cum enim quinques scribatur duobus his uersibus, & quater articulare sit quarti casus, & ipsum, significet, non erit irrationabile si etiam quinto loco pro eodem capitur: ut sit sensus, Adam cognouit ipsam Euam: Eua genuit ipsum Cain. Iterū genuit ipsum fratrem illius, ipsum Abel. Sic liceat dicere: Possedi hominem ipsum deum, qui sit deus & homo. Extat autem ad illius expositionis uerisimilitudinem, Cabalistica quædam traditio, de promissione Messie, primis parentibus factæ, quæ breuiter sic habet: Angelus quidam Rasiel, qui interpretatur Secretum dei, missus ad Adam lapsum, consolatus est eum super damnatione humani generis, quia aliquando expianda esset per hominem sanctissimum, de suo semine generandum, cui nomen esset futurum *messias*, cum litera *ay*, qui lignum uitæ apprehensurus, totum humanum genus saluaret. Id ipsum Adam credens, uxorem Vitam uocauit. Qua cognita, & generante primogenitum, clamauit ipsa: Acquisiui uirum quatuor litterarum. Sed sicut ipsa hac uice errauit in persona generata illo tempore: sic alij patres, qui tamen omnes in ea fide sese consolabantur, saluati sunt, famam generandi Messie, ab illo ipso iam mundi exordio, per omnia secula disseminarunt.

Messias promissus.

2

Rursumq; peperit fratrem eius Abel. Fuit autem Abel pastor ouium, & Cain agricola.

Abel sit pastor pecorū: Cain agricola, ambo quidem habent sancta exercitia, sed Abel sine mandato dei, ut uideri poterat. Cain operam dat obedientie, sanctius agit iuxta rationem operis, non tamen electionis. Rei ne cessariæ operam dat, puriora tractat, grauius laborat, poenam humano generi decretam diligentius sustinet: sed fide ac deuotione minor fuit, quæ deus intuetur.

Fides ac opera.

3

Factum est autē post multos dies ut inferret Cain de fructibus terræ munera domino.

Contigit post lapsum temporis, cum dies uitæ Abel appeteret, à domino institutus, intulit uel attulit Cain de fructibus terræ oblationem domino: exemplo nimirū patris, gratitudinem deo de acceptis fructibus protestando: sed ut uidebitur, non de melioribus, & fide debili.

4

Abel quoq; intulit de primogenitis gregis sui & de adipibus eorum: & respexit dominus ad Abel, & ad munera eius.

Abel quoq; intulit, sed de primogenitis, sic à patre institutus, & ex fide, deq; melioribus, quia de adipibus. Et oblectatus est deus ad Abel, & ad illius munus, ignem demittendo, uel inflammando, secundum Hebræos: cum potuerit tamen respectus & animaduersio, quam uerbum Hebraicum æquè significat, nempe dei complacencia & gratia, aparere ex fecunditate terræ illius, & pecorum, qualem dei clementiam intelligere Cain poterat sibi à domino non datam, & ideo irasci deo.

Inflamatio dei.

5

Ad Cain autem, & ad munera illius non respexit: iratusq; est Cain uehemēter, & concidit uultus eius.

Sed ad Cain & ad munus eius nō oblectatus est. Causa deo nota, deo quoq; tutius commendanda, quia ex electione dei pendent omnia, qui dat fidem & opera cui placet, quem uult recipit, quem uult indurat. Et iratus est Cain ualde, & demisso capite, uelut cogitabundus & tristis, malum aliquod machinatus incescit. Doluit opera sua domino non probari, fratri inuidit dei gratiam, deum iniquum iudicauit, fiducia operum tumuit.

Peractio Cain.

6

Dixitq; dominus ad Cain: Quare iratus es? & cur concidit facies tua?

Admonet iam peccantem, ne pergat peior fieri: quasi dicat: Cur mea detestaris iudicia? quare fratri gratiam inuides? Nōne oculus tuus malus est, quia ego bonus?

Dei bonitas.

7

Nōne si bene egeris, recipies? sin autem male, in foribus peccatum accumbit: sed sub te erit appetitus eius, et tu dominaberis illius.

Nōne si benefeceris, ferendum uel ferēs? si uerò non bene egeris, ad fores peccatum accumbit: ad te autē inclinatio uel desiderium ipsius, & tu dominaberis in eum, quasi dicat deus: Ambo mei estis, cur tibi displicet fratris integritas in offerendo? Cur odis fratrem? Si perges ut coepisti, peccati poena in proximo te manet, palam te impium comprobabis. Num te fratrem suspicere sic debet Abel, ueluti uxor maritum? num tu illius dominus? num ad tuum imperium attemperare debet fidem suam in deum? Plurimum me colit, maximus apud illum sum, ideo

Inuidia manet.

ideo præstantissima de suis mihi offert. Tu mei cultor uideri uis, sed sine tuo quocumq; damno, qui deteriora adducis mihi. Præcepta utriusq; tabulæ hic docentur, scilicet, Deus colendus, & fratri non irascendum. Targum Ionathæ sic exponit, In manum tuam tradidi arbitrium fœditis, & tu dominus illius eris. Onkelus sic: Nonne si benefeceris operatus, acceptabile erit, id est, munus tuū suscipiam: & si non emendaueris, in die iudicii senties peccatum, ulciscetur enim de te, nisi conuertaris.

8 Dixitq; Cain ad Abel fratrem suum: Egre diamur foras. Cumq; essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suum Abel, & interfecit eum.

Dixit Cain ad Abel, uel omnia uerba dei, quibus corripuerat eum dominus, uel occasionem quæsiuit ex uerbis litigandi cum fratre, & occidendi. Et cum essent in agro, insurrexit contra fratrem & occidit. Cain omnium impiorum patriarcha, & primus lapis in edificio ciuitatis diaboli, exemplar filiorū huius mundi, & decum non credentium, eius iudicia blasphemantū, proximos persequentium, & fraterne gratiæ inuidentium, & desperantium de clementia dei. Abel uero, Christi testimonio, primus iustus, & ecclesiæ primitiuorum primus ob iustitiam martyr, electus à deo per fidem & charitatem, cuius ob id grata fuerunt opera. Habent hic Hebræorum codices intercapedinem, quasi aliquid inde ablatū sit ex uersu. Id nempe quod uulgo legitur, Egrediamur foras.

9 Et ait dominus ad Cain: Vbi est Abel frater tuus? Qui respondit, Nescio: nunquid custos fratris mei sum ego?

Non dedignatur alloqui homicidam dominus, ut causam daret respiciendi, inquit de fratre parricida, qui quasi non esse deum iustum persuasus & ignorantem, respondit, Nescio: num custos sum ego fratris mei? Lege nature custos fraternæ salutis esse debuit frater uterinus, quod si nolebat custodire, non occidisset saltem.

10 Dixitq; Quid fecisti? uox sanguinum fratris tui clamat ad me de terra.

Crudele facinus designasti, & nephas atrocissimum, uox sanguinū fratris tui clamat ad me, tuum te facinus, non frater accusat. Vindicat deus, non solum sanguinem Abel, sed & iustorum omnium qui occisi sunt ab Abel, usq; ad ultimum innocentem. Discimus hoc loco, dei curam pro pijs, siue uiuant siue moriantur, quandoquidem pij etiam morientes à domino requiruntur. Non habent necessarios patronos qui deo fidunt: non occiduntur, nisi si domino sciente ac uolente: minime eis deest, cum maxime abesse uidetur. Vox sanguinis ad deum, est ipsamet sollicitudo prouidentiaq; specialis & assidua pro sanctis. Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Saule cur me persequeris? Cum humanum cessat auxilium, succurrit diuinum.

11 Nunc igitur maledictus eris ex terra: quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua.

12 Cum operatus fueris terrā, nō ultra dabit uim suā tibi: uagus & pfugus eris sup terrā.

Cain personam maledicit, pœnæ condemnando, ad mortem usq; duraturæ: etiam terram colendam sollicitè, damnat infœcunditatis, quam ex natura habuisset fœcunditatem auferendo. Insuper uagus & profugus esse iubetur: non absimili sententia pleciūtur Cain, ei qua serpens damnatus est, quia similis culpa. Occidit ex malitia, præmeditatus, data opera, admonitus, etiam à deo, sine exemplo, in tanta hominum paucitate fratrem, & tot nepotes, tanto parentum luctu, iustum, pacificum, sine mala causa, propter pietatem.

13 Dixitq; Cain ad dominum, Maior est iniquitas mea, quàm ut ueniam merear.

Exponi potest per desperationem dictum, quia inexcipiabile peccatum suum cognouerit. Hebræi interrogatiue, cum desit nota illius. Fortassis agnouit eatenus criminis magnitudinem, ut in hoc mundo sufficienter puniri non posset: timuit homines plus quàm deum, corporis mortem quàm dei offensam: non satis fidebat uerbis dei, desperatus, & in conscientia perturbatus, ideo dixit:

14 Ecce eijs me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero uagus & profugus in terra: omnis igitur qui inuenerit me, occidet me.

Ecce abstulisti gratiam & tutelam tuam à me, permitte me mihi, pro uenia te conuenire non audeo: abscondar à te, subterfugiam, ut potero, iudicium tuum, uagus ac instabilis ero ubiq;: & si tu me non persequeris, quicquid aliorū inuenerit me occidet, meq; tueri nō dabitur.

15 Dixitq; ei dominus, Propterea omnis qui occiderit Cain, septuplū punietur. Posuitq; dominus in Cain signum, ut non interficeret eum omnis qui inuenisset eum.

Cui deus uitam permiserat ad illius uel correctionē, uel pœnam, aut exemplum, is non occidendus erat. Legem hic māsuetudinis decernit, inter homines uindictam detestatur, sibi reseruat dominus iudicium oppressorum. Occisionē prohibet quacumq; de causa homicidij. Ideoq; præter Abel (aiunt Hebræi) neminem occisum usque ad Noë. Septuplum uindictari, est multipliciter puniri. Occasionem autem dederunt patribus multa dicendi circa hunc locum Septuaginta interpretes, qui transtulerunt, Septem scelera exoluet: quod aliqui ad pœnarum genera occisori ipsius Cain inferenda: alij ad septem generationes retulerunt, de quo ipsi uideantur, Chrysostomus scilicet & Ambrosius. Signū imposuit dominus in Cain, ne ab aliquo occideretur: quale id fuerit ignoratur.

16 Egredusq; Cain à facie domini, habitauit profugus in terra ad orientalem plagā Eden.

Dei præsentia euadere non potuit, omnia enim ubiq; noscit, agit, & sustinet, sed dei præsidio in conscientia nudatur, cui non credebat homo desperatus, carnalis, mundanus, terrestris, impiorum in hoc modo signifer et exemplar. Habitauit autem profugus & instabilis, in ea regione, in qua Adam pater habitasse scribitur: ut indicetur denuo paradysus fuisse circiter promissionis terrā, maxime si uerum sit quod dicitur, Damascus locus esse formationis Adam de terra. Et Cariatarbe sepulchrum Adam: & Hierosolyma locus oblationis Cain & Abel.

Iniquitas
quanta Cain.

Pœnitentia
hypocritarum.

Desperatio

Lex māsuetudinis.

Septuplum

Dei præsentia.

Cain ubi
profugus.

De quibus non magno opere disputandum, cum prouidentia dei, locorum nomina toties immutata sint, ut anxia topographiae studia, et propriorum nominum non magno opere sectemur.

- 17 Cognouit autem Cain uxorem suam, quae concepit & peperit Henoch: & edificauit ciuitatem, uocauitque nomen eius ex nomine filij sui, Henoch.

Feminarum
catalogus
et uirorum.

Cognouit Cain uxorem suam, non matrem, non sororem, sed aliquam cognatarum. Multae enim erant sceminae, quarum catalogum scriptura non facit: sicut nec uirorum omnium, sed tantum eorum, qui per successiones perducebant ad Abraam, deinde ad Iudam, unde Christus nasceretur: et eorum, quorum nominibus prouidentia appellata sunt: et quorum studio, uel insignis utilitas, uel tyrannis et calamitas hominibus contigit. Henoch nascitur filius Cain: ut uidetur origo nobilium, qui nomina dant urbibus a se conditis, ut tuta sit et impunita tyrannorum uolentia. Intelligimus quoque, ob longaeuitatem multiplicatos homines, quorum ex coetibus condito oportuerit ciuitates plurimas. Cum enim post tempora Abrae, intra quadringentos annos, increuerit illius soboles, in plures quam sexcentena uirorum robustorum milia, absque pueris, senibus, et foeminis, praeter Idumaeorum et Ismaelitarum regna. Cum etatis annos ducentos nemo assequeretur, paucissimi centum uiginti. Quanto citius auctus est hominum numerus ante diluuium, quando qui minimum uixit, ad septingentos annos scriptura referente peruenerit.

Hominum
multitudo.

- 18 Porro Henoch genuit Irad, & Irad genuit Mauiael, & Mauiael genuit Mathusael, & Mathusael genuit Lamech.

Hebraica
nomina.

Genuit Henoch ipsum Irad, qui Mahuiael, et c. Non potest negari, ex Hebraicorum nominum interpretationibus erui posse multa fidei et allegoriarum mysteria, sed religiosa prudentia opus est: tum, quia Latinis et Graecis eadem dictio, Hebraeis uarijs in locis, uarijsque orthographia plura significat: tum, quia ambiguae interpretationi seruiunt, propter Hebraeae linguae angustias, ac mixturas cum alijs, Syrae scilicet, Chaldaeae, Arabicae, Persicae, et Africanae. Ideoque ueterum allegoriae, raro propriae sunt, sed ex ruinoso fundamento depromptae, cum Hebraea ignorauerint, uel ad manum non habuerint, alteram adaptarunt pro altera. Nec etiam passim confugiendum est ad nominum interpretationes, sed tunc potissimum, cum aliqui literalis sensus fidem et mores nihil edificat, et sententiarum consequentia non re clamat. Ne uel uolentiam, uel ridiculum ecclesiasticis dogmatibus inferre uideamur.

Allegoria.

- D Qui accepit duas uxores: nomen uni Ada,
19 & nomen alteri Sella.

- 20 Genuitque Adalabel, qui fuit pater habitantium in tentorijs atque pastorum.

Bigamus
Lamech.

Lamech duas uxores habuisse, ueluti rarum aliquem euentum, sacra historia hic praedicat, et non de more hominum illius temporis, cuius filij tanquam artium re-
patores laudantur: quorum soror quoque, texture artem inuenisse, incerto auctore fertur. Videmus interim filios

huius saeculi, prudentiores in generationibus suis, quam filios regni. Nihil enim de filiis Abel, si quos habuit, simile scribitur. Verumtamen non arma bellica, sed ad labore idonea, repperunt. Ante diluuium enim bella nulla leguntur.

- 21 Et nomen fratris eius Iubal, ipse fuit pater canentium cithara & organo.

- 22 Sella quoque genuit Tubal cain, qui fuit malleator, & faber in cuncta opera aeris & ferri. Soror uero Tubal cain, Noema.

Iubal Musicam ad pastorum oblectamenta, et honesta gaudia excitanda, inuenit, idque sacra littera non improbat: sed ceu non inutile commemorant inuentum uetustissimorum patrum ab exordio hominum, et id perque diligenter.

- 23 Dixitque Lamech uxoribus suis Adae et Sella: Audite uocem meam uxores Lamech, auscultate sermonem meum, quoniam occidi uirum in uulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum.

- 24 Septuplum enim ultio dabitur de Cain: de Lamech uero septuagies septies.

Chrysostomus uult ipsum Lamech fuisse pium et religiosum uirum, occisionis et homicidij peccatum uxori-
bus confitentem: quatenus poenam Cain euaderet, qui peccatum fateri nolebat. Augustinus quoque ait: Frustra arbitrantur aliqui Cain occisum a Lamech: sed ideo haec dicit Lamech, ut ostendat durius puniendum homicidium, post exemplum Cain, quam antea. Vnius enim malum fit multis remedium: uolebat humili confessione anteuertere dei iudicium, qui peccata curat, non exprobrat. Facile est enim soli eo loqui, nullo alio conscio, omnia diligenter dicere, et ab illo remedia accipere, qui facile potest peccata emendare, unde et dixit: Interficiendo hominem, me ipsum sauciaui, et conscientiam oneraui. At tamen nemo me impune occidet, soli deo poena seruata est: quod si quis me interfecerit, is septuagies septies luet, id est, multo pluribus plagis afficietur quam Cain.

Confessio

- 25 Cognouit quoque adhuc Adam uxorem suam: & peperit filium, uocauitque nomen eius Seth: dicens, Posuit mihi deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.

Adamo generatur tarde alius filius pro Abel, quantumlibet iam multiplicata esse sobolem Ade uersimilimum sit. Verum ad Noe non tendebat uel perueniebat genealogia Ade nisi per Seth, post Abel genitum, cui mater nomen imponit a ponendo, Seth, quo significatur, non nasci naturaliter dei filios, sed ab eo donari.

Seth pro-
tio.

- 26 Sed & Seth natus est filius, quem uocauit Enos. Tunc ceptum est inuocari nomen domini.

Ipse Seth natus est filius Enos, cuius temporibus institutus est dei cultus, ritus coepit ceremonijs deum colendi, sed paucis, qui cum tempore usque ad superstitiones multas adauctus est.

Cultus dei

CAPVT V.

Ic est liber generationis Adam: in die qua creauit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum.

Homini

Creatio ho-
minis per
deum.

Hominum à deo creatio iterum commendatur, et uelut inculcatur, ut sciat cui subsistentiam suam, et uiuere acceptum referre debeat: quomodo dominum agnoscere ac colere, totaq; fiducia amare, et dei imaginem, elementiam scilicet, prudentiā ac beneficentiā emulari.

2 Masculum & foeminam creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomen eorū Adam in die quo creati sunt.

Creare &
facere.

Masculum et foeminam creauit eos, promiscue usus est Moses uerbo faciendi, creandi, fingendi, quo nimiam eludat curiosorum hominum, et intempestiuam diligentiam: et benedixit, ut mutuum diligant, uno generationis orti principio, et quicquid boni consequuntur, diuina benedictioni adscribant. Ad nominis comonitionem, modestiam sentiant, terrenos, fragiles et mortales se cogitando, utiq; de terra desumptos.

Adam.

3 Vixit autem Adam centū triginta annis, & genuit filiū ad similitudinem & secundum imaginem suā, uocauitq; nomen eius Seth.

Seth quare
nominatus.

Omissa impiorum posteritate, et in obliuionem reiecta, eorum progenies describitur, per quos secundò renouatus est mundus, Noë scilicet. Non est autem intelligendum ad id usq; tempus Adā nullos alios filios genuisse præter Cain et Abel, hunc autem Seth post alios genuisse scribitur, cuius posteritas saluanda esset in diluuiū uenturo, de cuius semine Abraam post Noë generandus. Antiqui scriptores, Iosephus et Methodius, habent ducentos et triginta annos, Septuaginta interpretes sequuti, quibus uixerat iam Adam cum genuit Seth.

4 Et facti sunt dies Adam postquam genuit Seth, octingenti anni: genuitq; filios & filias.

5 Et factū est omne tempus quod uixit Adam anni nongenti triginta, & mortuus est.

6 ¶ Vixit quoq; Seth centum quinque annis, & genuit Enos.

7 Vixitq; Seth postquā genuit Enos, octingentis septem annis, genuitq; filios & filias.

8 Et facti sunt omnes dies Seth nongentorum duodecim annorum, & mortuus est.

9 ¶ Vixit uero Enos nonaginta annis, & genuit Cainan.

10 Post cuius ortum uixit octingentis quindecim annis, & genuit filios & filias.

11 Facti sunt omnes dies Enos nongenti quinque anni, & mortuus est.

12 ¶ Vixit quoq; Cainan septuaginta annis, & genuit Malaleel.

13 Et uixit Cainan postquam genuit Malaleel, octingentis quadraginta annis, genuitq; filios & filias.

14 Et facti sunt omnes dies Cainan nongenti decem anni, & mortuus est.

15 ¶ Vixit autem Malaleel sexagintaquinque annis, & genuit Jared.

16 C Et uixit Malaleel postquam genuit Jared octingentis triginta annis, & genuit filios & filias. Et facti sunt omnes dies Malaleel octi-

genti nonagintaquinque anni, & mortuus est.

17 ¶ Vixitq; Jared centum sexagintaduobus annis, & genuit Enoch.

18 Et uixit Jared postquā genuit Enoch octingentis annis, & genuit filios & filias.

19 Et facti sunt omnes dies Jared nongenti sexagintaduobus anni, & mortuus est.

Numerorum
uarietas.

Tam hic quā in sequentibus quibusdā locis, Septuaginta interpretū uersio, ferè duplum habet numeri eius, qui est apud Hebræos, cuius diuersitatis rationem Augustinus late ac sapienter tractat quintodecimo de Ciuitate dei, capite decimoquarto. Veruntamen numerus additus ante natiuitates filiorum, post natiuitates subtrahitur, ut anni patrum integri, et equaliter inueniantur, et constent apud utroq; præter Lamech. In locis autem dissonantibus, certior recursus haberi debet ad Hebraicā ueritatem, sic dicente Augustino: Scriptura si quid habet ita diuersum, ut uerum esse utrumq; non possit, rerum gestarum fides ab ea lingua repetenda est, ex qua interpretatum est quod habemus. Non tamen Septuaginta interpretibus imputatur dissonantia, sed eis qui primi desumptum exemplar à Ptolemæi bibliotheca negligentius transcripserunt. Hic pro octingentis annis Hebræorum, Septuaginta interpretes habent septingētos. Quod dicitur, Genuit filios et filias, Berossus exponit, perpetuò geminos genuisse, filium et filiam.

Augustiniana

Ab Adam ergo creato usq; ad Seth, fuerūt anni communes et solares, nempe duodecim mensium, centū triginta. Qui centum et quinque annos natus, genuit Enos. Qui nonaginta annorum, genuit Cainan. Qui septuagenarius, genuit Malaleel. Qui sexagintaquinque natus annos, filiū genuit Jared. Qui Jared centum sexagintaduorum annorū, genuit Henoch. Qui cum uixisset sexagintaquinque annis, genuit Matusalem. Qui centum octuaginta septem annorū, Lamech. Qui centum octuagintaduorum annorum, genuit Noah. Qui quingentorum annorum existens, cepit extruere arcē, quam cum perfecisset in centum annis, diluuiū cepit. Summa ergo annorum mundi, ab Adam ad diluuiū, est mille sexcentorum quinquaginta sex annorum, iuxta Hebræos: secundum Septuaginta interpretes, sunt duo millia sexagintaduobus differunt quingentis sex annis. Variant tamen exempla, tam Græca quā Latina. Obseruandum etiam, quod sicut testante scriptura, Adam ante Seth natum, genuerat filios Cain et Abel, non sine filiabus, et sine dubio multis alijs filiis. Sic de sequentibus accipiendum, multos scilicet filios eosdem genuisse et filias, statim à tempore pubertatis, quum non fuerint steriles, nec tanto tempore coelibes. Non enim hic nominati, primogeniti soli dicuntur: sed patres tantum sunt, ad genealogiam Noë, Abraam, et Christi pertinentes, ex multis scilicet semen sanctum ac electum.

Supputatio
ab Adā ad
diluuiū.Generatio
patrum.

20 ¶ Porro Henoch uixit sexagintaquinque annis, & genuit Mathusalam.

Henoch primus inter malos, primum locum à Cain obtinet: in terra condit ciuitatem, radicem spei sue ponit in terra. Sed inter iustos hic Henoch septimus scribitur,

Henoch in
cer.

sacer, eruditus, inquirens eterna, quietus, in aliam vitam translatus est.

21 Et ambulauit Henoch cum deo : postquā genuit Mathusalam, trecentis annis, & genuit filios & filias.

D Et facti sunt omnes dies Henoch trecenti sexagintaquinque anni.

22 Ambulauitque cum deo, & non apparuit: quia tulit eum deus.

Cum deo ambulare.

Raptus Henoch,

Ambulare cum deo, est deo per uitā innocentia placere, heroicam aliquam conuersationem inter homines habere, deo familiarem esse, & peculiarem gratia eius experiri. Cui tamen, sicut Noë & alij, nuptia & proli-
ficatio non obfistunt, sed magis adiuant exemplo san-
ctorū. Genuit enim Henoch sanctus ipsum Mathusalem.
Anno autem trecentesimo sexagesimo quinto etatis He-
noch raptus est, incerta causa, iudicia dei non scrutanda.
Iudei dicunt, iustū quidem fuisse, sed ad mala procliuem:
ideo raptum ne malitia mutaret animū. Nostri ob sancti-
tatem paradiso donatū, rediturū contra Antichristum.

24 ¶ Vixit quoque Mathusala centū octogin-
taseptem annis, & genuit Lamech.

25 Et uixit Mathusala postquam genuit La-
mech, septingentis octogintaduobus annis,
& genuit filios & filias.

26 Et facti sunt omnes dies Mathusala non-
genti sexagintanovem anni, & mortuus est.

27 ¶ Vixit autem Lamech centum octogin-
taduobus annis, & genuit filium.

Mathusala si diluuium superuixit.

Mathusala secundum Septuaginta interpretes, Iose-
phum & Methodiū, scribitur uixisse ante Lamech hunc
annis centum sexagintaseptem. Ante Noë uero uixit La-
mech centum octoginta octo. A Noë ad diluuium sex-
centi anni, qui simul faciunt nongentos quinquaginta-
quinque annos scilicet à natiuitate Mathusale usque ad di-
luuium. Ipse uero scribitur uixisse nongentis sexaginta
nouem annis, secundum illos. Ex quo sequitur, Mathusa-
lam uixisse quatuordecim annis post diluuium. Quæ res
famosam & insolubilem quæstionem peperit ueteribus
sanctis, cum in arca seruatus non fuerit: sed Hebraica ue-
ritas aperte hunc nodum soluit: quæ habet, à natiuitate
Mathusalam ad genitum Lamech fluxisse centum octo-
gintaseptem annos: à Lamech ad Noë, centum octogin-
taduobus, cuius anno sexcentesimo cepit diluuiū. Qui cum
simul faciant annos uitæ ipsius, nongentos sexagintano-
uem, sequitur eum mortuum in diluuium cum alijs. Adam
ergo uixit contemporaneus Mathusalam, ducentis qua-
dragintatribus annis: obiit autem ante natiuitatem Noë,
centum uigintisex annis. Longissima uita illorū patrum
dei miraculo potius ascribenda quam cælorum influxui,
uel perfectioni nature humane pro illo tempore, uel sa-
nitati fructuum. Nec uidetur fuisse communis multis, sed
forsan tantum illis, de quibus scriptura testatur.

Adæ ætas.

Vita longis-
sima.

28 Vocauitque nomen eius Noë, dicens: Iste
consolabitur nos ab operibus nostris, & à la-
boribus manuum nostrarū de terra cui ma-
ledixit dominus,

29 Vixitque Lamech, postquam genuit Noë,
quingentis nonagintaquinque annis, & genuit
filios & filias.

30 Et facti sunt omnes dies Lamech, septin-
genti septuagintaseptē anni, & mortuus est.

31 ¶ Noë uero cum quingentorum esset an-
norum, genuit Sem, Cham & Iaphet.

Iste consolabitur nos, hoc est, post multos labores &
arumnas corporis & animæ, per eum suo tempore me-
lius habebimus. Abstulit enim per hominum manuales la-
bores, agriculturæ molestiam, primus animalia iungens
do aratro. Gratiam inuenit coram deo, ut arca fabrica-
ta, semen mundo seruaret. Additur singulis patribus,
mors, finis malorum: ut post longissimam etiam uitā nos
certissime morituros cognoscentes, in dei semper timore
uiuamus.

Aratrum

Mors

CAPVT VI.

1 ¶ Cumque cepissent homines multi-
plicari super terram, & filias pro-
creassent sibi.

Pro impiorum iniquitate, poena commi-
natur, sed ob defectū fidei nihil proficitur: pijs uero per
arca structuram consulitur, fidem habentibus uerbo dei.
Cum itaque homines numero aucti, toto orbe terrarum di-
uisi, feruentius libidini operam darent, & filias potius
quàm filios genuissent, promiscuo abutentes concubitu,
in peccatis securi, iudiciorum dei contemptores, & uer-
bi dei idque impietatis uigeret, non in populo tantum, sed
etiā in principibus, inopes opprimentibus per tyrannidē.

Peccata
te diluuii

2 Vidētes filij dei filias hominum quod es-
sent pulchræ, acceperūt sibi uxores ex omni-
bus quas elegerant.

Effrenatis concupiscentiæ oculis filij dei & religiosi,
de progenie Seth, qui meliores erant, aspiciēbant filias
impiorum, non desiderio prolis matrimonia ambientes,
sed saturande libidinis, scortationis occasionem captan-
tes. Acceperunt sibi uxores, nimirum plures, sine lege,
nunc unam, nunc alteram, pro arbitrio.

Luxu

3 Dixitque deus: Non disceptabit spiritus
meus cum homine in æternū, quia caro est:
eruntque dies illius centū uiginti annorum.

Dominus dixit, uoluit, decreuit, non se diutius uel per-
petuò passurum tantam hominum malitiam. Vidit enim
contumacem & inemendabilem, non obtemperantem,
nec rationi, nec monitis hominū. Pro eo quod etiam ipse
caro est, bestias carnales creaueram, hominem uero ra-
tione, intellectu, & lege, supra feras extuleram: sed adeo
etiam ipsi homines degenerant in bestialitatem, ut non ni-
si carni sese dedant. Prolongabo tamen eis ad poeniten-
tiam tempus, usque ad centum uiginti annos, in quo si se
emendare contempserint, diluuiū prefocabo.

Iustitia
na cum
feticordia

4 Gigantes autem erant super terram in die-
bus illis. Postquā enim ingressi sunt filij dei
ad filias hominum, illæque genuerūt, isti sunt
potentes à sæculo uiri famosi.

Erant illo tempore Nephilim, hoc est, heroës, uiri
robusti, oppressores hominum, uolenti, passim se mutuo
prosterā

Nephilim

prostermentes, qui rapiebant, grassabantur, libidinabantur. Qui etiam post omnia latrocinia & uiolentias agrediebantur filias hominum, bonis quidem parentibus geniti, pessime tamen uiuebant, libidine corrupti turpissima: filiosque genuerunt sibi robustos, uiolentos, feroces, hominum oppressores. Ex immanibus flagitijs suis nomen sibi parantes perpetuum: quale genus hominum audax & truculentum, ad praesens usque seculum perdurat, orbis infame incommodum, onus importabile pijs, infansum & execrabile. Etiam filij Enachim, & gigantes ac tyranni olim ex sanctis hominibus geniti erant: & ex filijs dei pessimorum tandem consuetudine corrupti.

Videns autem deus quod multa malitia hominum esset in terra, & omne figmentum cogitationum cordis sui tantum malum omni tempore,

Vidit deus creuisse malitiam hominum in terra, & quod omnis cogitatio & ingenium humani cordis tantummodo mala est semper. Supra dixerat deus, hominem esse carnem, ideo perpetuo quae carnis sunt secundum hominem sapiamus & cogitemus oportet. Quid ergo aliud agimus quam quod hostes dei? Spiritus enim concupiscit aduersus carnem, caro autem aduersus spiritum: haec enim sibi mutuo aduersantur. Vniuersa ergo humana cogitatio non modo propensa est ad malum, sed tota mala est: ex qua & pessimi fructus prodeunt. Iq; non solum ante diluuium de hominibus deus testatur, sed etiam postea magno spiritu & consentanea sententia Prophetarum clamant: Prauum est cor hominis & inscrutabile. Omnes peccauerunt, non est qui faciat bonum, &c. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Omnes iustitiae hominum, ut pannus sunt menstruatae. Prospexit igitur deus de caelo, iuxta hominum loquendi modum: & cum intellexisset, nec scintillam probitatis relictam inter homines, cogitauit semel omnes delere. Id ipsum non tunc solum a domino factum, scripturae sacrae testantur, sed omnes historiae simile hominibus iudicium dei formidandum admonent, dum fides, ueritas, timor dei, & uerbi dei auditus contemnitur.

Poenituit dominum quod hominem fecisset in terra: & tactus dolore cordis sui.

Hoc est deum poenituisse, delere quod fecerat, poenam inferre eis, quos sola gratia cumulauerat tantis beneficijs: ideo sicut alias letatus scribitur dominus super operibus suis, quia gratia sua illos affecerat, sic nunc dolere se conqueritur, & ex corde poenitere, hoc est, uelle perditam, quae iam ante produxerat.

Debeo, inquit dominus, hominem quem creauit a facie terrae, ab homine usque ad iumentum, a reptili usque ad uolucres caeli: poenitet enim me fecisse eos.

Nedum hominem debeo, sed & quicquid in illius gratiam condideram, pariter totum, iumenta scilicet & reptilia, & omnem terrae faciem immutabo.

Noe uero inuenit gratiam coram deo.

Noe gratiam inuenit coram domino: non quia, sed ut esset iustus: non quidem sine peccato, sed non tam malus

ut ceteri: quandoquidem & ipse caro erat. Sed electus & fidelis erat, ut semen conseruaret futuri post se saeculi: nec id assequutus est suis meritis, sed gratia dei: & quia illi sua peccata non imputauit.

Hae sunt generationes Noe: Noe uir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis: cum deo ambulauit Noe.

Hic incipit apud Hebraeos secunda distinctio: siquidem totam legem Moysi in quinque libris contentam, duabus & quinquaginta distinctionibus diuidunt, quarum secunda hic incipit: & dicitur ab Hebraeis Noah. Iustus autem dicitur Noe non simpliciter, sed temporibus suis, hoc est, in generationibus suis, ut tunc erant homines. Perfectus quoque, integer & incorruptus ubique suo officio & functioni satisfaciens, probeque respondens apud homines, coram deo autem nemo innocens esse potest. Tanto autem quis iustior est, quanto quisque deo magis fidit & obsequitur, iniustitiam suam certius agnoscit ac detestatur ut gratiam dei assequatur per Christum. Sic fecit Noe, credidit uerbo dei, & ingrato reliquo mundo ipse seruauit praeccepta dei. Cum deo ambulauit, pie & innocenter uixit, hominibus etatis illius praedicauit uerbum dei & poenitentiam, sed surdis.

Et genuit Noe tres filios, Sem, Cham, & Iaphet.

Genuit tres filios ante diluuium. Verisimile quod post diluuium plures genuerit: quandoquidem & Berossus Tuisconem illius quartum filium nominat, patrem Germanorum. Vixit enim Noe cum Abraam quinquaginta octo annis. Gratia dei, & merito parentis, ij tres filij saluati sunt, alioqui parum laudis aut probitatis de eis scriptura commemorat, sed sanctis misericordia dei promittitur in mille generationes.

Corrupta est autem terra coram deo, & repleta est terra uiolentia.

Veluti coram deo ambulare, est illius sese uoluntati attemperare: sic corruptum esse coram deo, est dominum contemnere, illiusque monitis repugnare. Omnia iam flagitia inundauerant super terram, omnia erant plena uiolentia, iniuria, rapinis.

Cumque uidisset deus terram esse corruptam (omnis quippe caro corruperat uiam suam super terram)

Repetitiones in scriptura sacra non sine causa fiunt: ad uchementer terrendum a malo, ideo sepe minatur idem, quia pertinacia impiorum tardius conuertitur & emoluitur: praeterea ad erigendas nonnunquam afflictas conscientias, ob infirmitatem fidei, ideo frequentior necessaria est inculcatio fidei: denique ad significationem affectus, & desiderij, ut in orationibus. Tandem ad supplendam claritatem, si quid alicubi obscurius dictum sit, ut subinde repetendum declaretur.

Dicit deus ad Noe: Finis uniuersae carnis uenit coram me, quia repleta est terra iniquitate a facie eorum, & ecce ego disperdam eos cum terra.

Cogor finem imponere criminibus, uindicare iniuria

Noah, distinctio secunda a Iudaeis dicta.

Iustitia Noe.

Noe & Abraham continentem porant.

Corruptas coram deo.

Repetitio necessaria.

Malitia hominum generalis.

Poenitere dei.

Gratia dei contra hominem.

Vindicta
dei in mun-
danos.

am creatoris, orbem corrigere deprauatum, quandoqui-
dem ipsi sibi nihil aliud proposuerunt quam uolentiam,
scelus & flagitia. Ego quoque mihi nihil aliud proposui,
quam uastationem eorum & deletionem. Id certe quod
nostro quoque tempore nobis timendum, imò potius pijs
sperandum, ut finis tandem imponatur ferociae & flagi-
tiorum hominum.

C Factibi arcā de lignis Gopher, mansu-
culas in arca facies, & bitumine linies eam in-
trinsecus & extrinsecus.

15 Et sic facies eam, Trecentorum cubitorum
erit longitudo arcæ, quinquaginta cubito-
rum latitudo eius, & triginta cubitorum alti-
tudo illius.

Arcæ for-
ma.

Circa opificium & figuram arcæ uarie sentiunt do-
ctores nostri, nobis ex Hebræo suffecerit intelligere, nō
nauium fuisse, sed arcam longitudinis trecentorum cubito-
rum, latitudinis quinquaginta, altitudinis triginta. Ex li-
gnis aptioribus, ad non submergendum: & fortioribus,
ut conglutinari fortiter potuerint. Superius aperturam
habebat altitudinis cubitalis, pro sufficiente lumine: ex la-
tere ostium, triplici quoque diuisam interstitio: infimo, me-
dio, & supremo. In quibus mansuiculae, & nidi pro di-
uersis animalium generibus conseruandis. Ceteras quæ-
siones circa formā, animalia, cibos, procreationes, cum
spiritus dei eas commemorare obmiserit, nobis quaque
consultius negligendas nouerimus. De cubito tamen Ori-
genes contra Celsum, dicit ex traditione Hebræorum, hic
designasse Moysen cubitum geometricum, qui constat cu-
bitis communibus sex, & facit longitudinem nouem pe-
dum: ut fuerit longitudo arcæ duum millium & septin-
gentorum pedum: latitudo quadringentorum quinquā-
ginta: altitudo ducentorum septuaginta, tanta scilicet ua-
stas, quæ totius mundi reparanda germina, & uniuersum
forum animantium capere rediuiua seminaria potuerit.
Secundū usualementum cubitū, qui est pedis & semis, nō exces-
sisset quadringentos quinquaginta in longitudine: latitu-
do septuagintaquing: altitudo quadragintaquing: pedū.

Cubitus du-
plex.

16 Lumen in arca facies, & ad cubitum con-
summabis desuper, ostiū autem arcæ pones
ex latere eius. Infima secūda & tertia facies eā.

Fenestra ar-
cæ.

Fenestra à superiore loco arcæ, uidetur fuisse supre-
mus cubitus altitudinis: hoc est, trigessimus, per gyrū lu-
men, per opportuna loca immittendo toti arcæ, ut sit in
tectis nauibus, sic ordinatum & febrefactū, ut neque illuc
aqua pertingeret, nec desuper pluuie illaberentur. Inter-
stitia secundum altitudinem tria erant: infima, pro ster-
coribus & repositione rerum necessariarū: media, quæ
Distega dici potest, pro animalibus feris & mansuetis: su-
prema, & Tristega, pro hominibus.

17 Et ecce adducam aquas diluuij super ter-
ram, ut interficiam omnem carnem in qua
spiritus uitæ est subter cælum, uniuersa quæ
in terra sunt consumentur.

Non uult deus aduersitates nostras, ex rerum natura-
lium causis nobis immittas, alteri acceptas referri, quā-
uis sibi soli. Ipse enim influentiarum cœli, & effectuum ele-

mentorū, prima causa haberi uult & agnosci. Non ea-
nim malum est in ciuitate, quod non fecerit dominus. Car-
nem uero corrumpendam dicit, non animum uel totum
hominem, ut spiritus saluus sit. Non enim punit deus bis
in idipsum. Ideoq; Baptismum indicare potest diluuium,
quo ueluti sub aqua morti datur & sepelitur corpus, ut
anima renouetur & uiuat deo. Figura etiam est futuri
iudicii, & iustitiæ diuinæ, quæ impunita scelera non si-
nit, etiam si quandoque diu differat. Ventura omnino in im-
pios est uindicta diuina, tarditatemq; supplicij, pœnæ
grauitate compensabit.

Baptismi
forma.

18 Statuamq; fœdus meum tecum, & ingre-
dieris arcam tu & filij tui, uxor tua, & uxores
filiorum tuorum tecum.

Pactum de tua tuorumq; salute firmum ac stabile per-
seuerabit, ne de uita & incolumitate inter tot discrimi-
na pericliteris & dubites. Non est expectandum à deo mi-
raculum, cum uia naturæ & hominum diligentia ac ar-
te periculis occurrere potest.

Miraculo

19 Et ex cunctis animantibus uniuersæ car-
nis bina ex omnibus induces in arcam, ut ui-
uant tecum: masculini sexus & fœminini.

Volebat semen aliquod & radicē ad posteritatis con-
stitutionem relinquere. Non quod iterum formare graua-
retur uerbo uno, sed quod hoc suæ bonitati probabatur.

20 De uolucris iuxta genus suum, & de iu-
mentis in genere suo, & ex omni reptili ter-
ræ secūdam genus suum: bina de omnibus
ingredientur tecum, ut possint uiuere.

Bina ingredientur ad te, sine tua fatione & labo-
re, suas sponte intrabunt animalia utriusq; sexus omnium
generum.

21 Tolles igitur tecum ex omnibus escis quæ
mandi possunt, & comportabis apud te, &
erunt tam tibi quā illis in cibum.

Cura omnium quæ in domo sua saluanda erant iusto
uiro imponitur, cuius officium esse discamus, curare sa-
lutē proximī, idq; esse deo acceptius q̃ omnia sacrificia.

22 Fecit igitur Noë secundū omnia quæ præ-
ceperat illi deus, sic fecit.

Longo tempore, centum scilicet annis, laborauit in
extractione tantæ molis, compingendo ligna bitumine,
contra uim aquarum, uentorū & scopulorum. Magnæ
obedientiæ signū & certissima fidei, contra totius mun-
di iudicium & sensum, impijs interim eum deridentibus,
ueluti stulto labore sudantem, quum id uno uerbo
deus & paruo miraculo, imò naturæ ductu, præuenire
potuisset, seruando quos uellet in aliquo spatio terræ,
uel alto uel alijs aquis non replendo. Sed longe sibi for-
tius erat uerbum dei, omnium hominū opinione: & con-
tra naturæ ordinem, fidei creatoris adhaesit, imperata
complendo.

Fides No-
æ arcam
condi.

CAPVT VII.

1 Ixitq; dominus ad Noë: Ingredere
tu & omnis domus tua in arcā:
te enim uidi iustum coram me in
generatione hac,

Fidei

Fidei exem-
plum & o-
bedientia.

Fidei in deum ac obedientie exemplum describitur, quæ & iustum est communi periculo eripuerunt. Contra uero impiorum pericaciam & contemptus punitur. Dominus fidelis in promissis, fidei mercedem pollicita præstat, sed post obedientiam expletam: fides enim uera non esset, nisi obedientia subsequuta fuisset: fides enim sine operibus mortua est. Te uidi iustum coram me, gratum habui iustitiæ tuæ donum, quod dedi ego.

Noë infans eruditus.

Ex omnibus animantibus mundis tolles septena & septena, masculum & foeminam: de animantibus uero immundis duo, masculum & foeminam.

Eruditio insignis notatur fuisse in Noë, quod animalium mundorum ab immundis eidem discrimen committitur, nondum sanè lecto Leuitico: unde & intelligitur pluribus eum naturæ dotibus excelluisse quam scriptura hic explicet. Septena iubetur accipere, tria scilicet paria de mundis animalibus, unum uero quod sacrificaretur post diluuium pro tota specie. Alijs uidetur quod septem paria tulerit.

Sed & de uolatilibus cœli septena & septena masculum & foeminam: ut saluetur semen super faciem uniuersæ terræ.

Poterat uno uerbo restituisse semen animalibus, uel de nouo creando, uel quædam loco arido saluando: sed exerceri iustus debuit, impij ad poenitentiam reuocari, & in rebellionem ac perfidia durantes damnari ad mortem.

Adhuc enim dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus: & delebo omnem substantiam quam feci de superficie terræ.

Fecit ergo Noë omnia quæ mandauerat ei dominus.

Septem dies illos Iudei tribuunt luctui pro Matusalem, illis diebus defuncto. Ego pluam super terram. Vult dominus pluias cum alijs aeris impressionibus naturæ libi ascribi, ut agnoscat, ueneretur, timeatur ex omnibus. Id quod sapientes huius mundi neglexisse Paulus increpat.

Eratq; sexcentorum annorum quando diluuii aquæ inundauerunt super terram.

Sacræ literæ non supputat ab initio mundi, sicut nunc Iudei quinquies mille ducentos nonagintatres annos numerant à creatione mundi ad annum præsentem, qui est à natiuitate Christi 1532. sed ab hominū natiuitate, ut hic à 600 anno uitæ Noë, mense secundo, die 17. Non igitur certū haberi potest, quo mense de nostris diluuiū cœperit: sicut nec certū scriptura habet mensem quo natus est Noë.

Et ingressus est Noë & filij eius, uxor eius & uxores filiorū eius cum eo in arcam, propter aquas diluuii.

De animantibus quoq; mundis & immundis, & de uolucris, & ex omni quod mouetur super terram.

Duo & duo ingressa sunt ad Noë in arcam, masculus & foemina, sicut præceperat dominus Noë.

Animalium ingressus.

Vrgentibus aquis, & non ante ingrediuntur arcam Noë & sui, cum animalibus utriusq; sexus binis & con sortibus, quæ in aquis uiuere nequeunt, mersa uel super natantia, quæ deniq; ex putrefactione ut imperfecta nasci non possunt, sed concubiu gignuntur. Nec ea quæ inueniuntur sexu carere. Ingressuntur autem arcam in sinctu naturæ & imperio dei.

Cumq; transissent septem dies, aquæ diluuii inundauerunt super terram.

Etiā apud Hebræos dubium fertur, quo mense diluuiū cœperit, quibusdam post Rabi Eleazar putantibus Octobrem fuisse: alijs post Rabi Iosue Aprilem.

Anno sexcentesimo uitæ Noë, mense secundo, septimodecimo die mensis, illa die rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataraçæ cœli apertæ sunt.

Magno impetu eruperunt aquæ ex montibus, fontibus, maris eleuationibus, & omnium humidarum constellationum influxibus, ad præceptum dei, in exitū impiorum. Siue id iuxta naturæ cursum cōtigerit, siue contra, certe domino iubente confectum est, cui natura obsequitur, illius auctori & moderatori. Cataraçæ autem dicuntur aquarum descensus ex eminentissimo loco cum maximo fragore ueluti si cœlum pateat, & aquæ quæ super cœlos sunt in exitum pessimorum à domo effundantur.

Et facta est pluuia super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus.

Pluuia perseuerabat quadraginta diebus continuis antequam arca moueri posset & eleuari de terra. Sicq; hominibus pereuntibus poenitentia tempus datum est, & iudicium domini sentiendi cum maximis angustijs, qui Noë tanto tempore illis talia prædicentem, & ad uitæ emendationem exhortantem irriserant. Tam horribilia iudicia dei toties hominibus formidanda sunt, quoties uerba prophetarum & piorum hominum monita à domino immissa contemnuntur.

In articulo diei illius ingressus est Noë, & Sem, & Cham, & Iapheth filij Noë: & uxor Noë, & tres uxores filiorum eius cum eis in arcam.

Ipsi & omne animal secundū genus suum, uniuersaq; iumenta in genere suo, & omne quod mouendo mouetur super terram in genere suo, cunctumq; uolatile secundum genus suū, uniuersæ aues, omnesq; uolucres

Ingressæ sunt ad Noë in arcam, bina & bina ex omni carne in qua erat spiritus uitæ.

Impijs omnibus simul pereuntibus, fideles tam paucos numero saluantur ad uitam, octo scilicet persone.

Et quæ ingressa sunt, masculus & foemina ex omni carne introierunt, sicut præceperat ei deus: & clausit dominus post eum.

Prolixa & repetita toties narratione auget & aggrauat terrorem uniuersalem omnium creaturarum terrestrium, ut iudicij diuini seueritas contra impios, posteris omnium seculorum inculciatur, & misericordia dei

Cataraçæ.

Mercedis dñs, cōmō-
nefaciens
per prophē-
tas.

Pluuia deo adscribēde.

Anni ab initio mundi.

eredentibus & obedientibus commendetur.

D Factumque est diluuium quadraginta diebus super terram: & multiplicatę sunt aquę, & eleuauerunt arcam in sublime a terra.

18 Et inualuerunt aquę & auctę sunt nimis super terrā: porro arca ferebatur sup aquas.

19 Et aquę præualuerunt nimis super terrā: opertię sunt omnes montes excelsi sub uniuerso coelo.

Piorū exaltatio.
Sicut arca Noë tunc maxime in tuto reponitur cum diluuij aquę maxime augentur: Sic fideles & iusti in ecclesia tunc maxime exaltantur, & superiores euadunt periculis cum in infidelitate sua impij magis obruti angustiarum procellis obruantur & pereunt.

20 Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes quos operuerat.

21 Consumptaę est omnis caro quę mouebatur super terram, uolucrum, animantium, bestiarum, omniumque reptilium quę reptāt super terram, & uniuersi homines.

22 Cuncta in quibus spiraculū uitę est in naribus eius, omnia quę in sicco, mortua sunt.

23 Et deleuit omnem substantiam quę erat super terram, ab homine usque ad pecus, tam reptile quā uolucres coeli: & deleta sunt de terra: remansit autem solus Noë & qui cum eo erant, in arca.

Quindecim cubitis ab aquis superatis montibus: discimus nullum animal relictum, etiam gigantes & feras maximas, omnia autē cum homine deleta, propter quem producta fuerant omnia in ministerium & solatium.

24 Obtinueruntque aquę terram centū quinquaginta diebus.

Noë fides tentata.
Tot diebus immobiliter perseverabat altitudo aquarum antequam minui inciperent. Ut intelligamus non parum tentatam fiduciam Noah, cum post exactum iudicium de impijs, sibi quoque & suis diffidere tentabatur, ueritus portētum illud maioris mali esse tam diuturnam aquarum perseverantiam, interim nulla consolatione accepta ē coelo uel elementis, ut subsequente beneficio sibi deuotior redderetur. Obiter tamen hic quoque sciamus annos ab Adam ad diluuium hoc secundum editionem Septuaginta interpretum fluxisse 2262. sed secundum Hebręos tantum 1656. reuera fluxerunt.

CAPVT VIII.

A **R**ecordatus autem deus Noë cunctorumque animantiū & omnium iumentorum quę erāt cum eo in arca, adduxit uentū super terram, & imminutę sunt aquę.

Cura deo de omnib.
Nunquam non aspiciit deus & curat diligenter bonum omnium creaturarum suarum, hominum in primis, ut singulorum hominum singula bona eque ut omnium simul agere credi debeat, & re uera agat. Obluisci tamen nostri uidetur, quum obruimur tentationibus, quum anxij nobis ipsi relinquimur. Reminiscimur uero quum consolatur, succurrit & adiuuat. Recordatur ergo Noë

cum eximit periculo, cum aquarum inundationi obfistit. Bestię quoque intra arcam sentiebat cum tremore periculum donec imminuerentur aquę. Ventis autē Aquilonaribus, quibus maxima uis est siccandi, dominus dispulit aquas, & imminuit sensim, sicut & ad mare rubrū dum transiturus esset populus Israel ex Aegypto.

2 Et clausi sunt fontes abyssi, & cataraę coeli: & prohibitę sunt pluuię de coelo.

Aquę recollectę sunt paulatim in sua loca unde eruperāt, in uiscera, rupturas, terręque hiatus, oceani locum, quę dicuntur fontes aquarum. Fenestrę etiam coeli dicuntur uulgo, unde pluuię descendere uidetur, cum quasi aquę quę super coelos esse dicuntur, apertis fenestris irato deo defluant, uel miserante cohibeantur, uel contra, iuxta terrę necessitatem. Ne aliunde uel pluuiam uel serenitatem petamus quā a domino coelorum.

3 Reuersęque sunt aquę de terra euntes & redeuntes: & ceperunt minui post centū quinquaginta dies.

4 Requieuitque arca mense septimo, decimo septimo die mensis super montes Ararat.

5 At uero aquę ibant & decresebant usque ad decimum mensem: decimo enim mense, prima die mensis apparuerunt cacumina montium.

6 Cumque transissent quadraginta dies, aperiens Noë fenestram arcę quam fecerat.

7 Dimisit coruum, qui egrediendo egrediebatur, & reuertebat, donec siccarentur aquę super terram.

8 Emisit quoque columbam a se, ut uideret si iam cessassent aquę super faciem terrę.

9 Quę cum non inuenisset ubi requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcam: aquę enim erant super uniuersam terrā: extenditque manum suam, & apprehensam intulit eam ad se in arcam.

10 Expectatis autem ultra septem diebus alijs rursum dimisit columbam ex arca.

11 At illa uenit ad eum ad uesperam, & ecce foliū oliuę discerptum in ore suo: intellexit ergo Noë quod cessassent aquę super terrā.

12 Expectauitque nihilominus septem alios dies: & emisit columbam, quę non est reuersa ultra ad eum.

13 Igitur sexcentesimo primo anno, primo mense, prima die mēsis siccata sunt aquę super terrā: & remouens Noë testū arcę, aspexit, uiditque quod exiccata esset superficies terre.

14 Mense secundo, septimo & uicesimo die mensis arefacta est terra.

Quęstio mouetur, quando incipiendus numerus centum quinquaginta dierum. Literę tamen conformius est, ut illi dies centum quinquaginta succedant quadraginta diebus pluuię: & incipiant uicesimonono die tertij mensis: & desinant quinta die noni mensis, iuxta sententiam Rabi Salomonis, Pro totius autem historię expeditiori intellectu

Aquę de coelo.

B

Lun.

Ann.

Dies reu.

intellectu aduerte, Noë compluisse etatis sue annum quingentesimum et nonagesimum nonum: sic, ut inciperet annus illi sexcentessimus, à cuius initio supputatio sumenda est dierum et mensium. Cœpit autem inundatio aquarum, et insolita eruptio decimasextima die secundæ mensis. Durauit autem augmentum aquarum quadraginta diebus, usque ad uicesimum octauum diem tertij mensis. Sicque subsisterunt in sua altitudine, qua quindecim cubitis montium cacumina excedebant, centum quinquaginta dies, usque ad quintum diem noni mensis. Quæ altitudine sic durante, ordinatione diuina arca fluctibus inflata, peruenit ad cacumen montium Ararat, quos Armeniæ montes putant quidam: ubi et iuxta Berosum adhuc appareant uestigia arcæ, et eius quedam frustra in miraculum. Alij autem, ut Onkelus, montes Cardu, uel Carduenorum nuncupant. Ibi ergo tunc subsistit, et re sedit mense septimo, die decimasextima à cessatione pluiarum. Altitudo autem aquarum durauerat quadragintaseptem diebus. Postquam arcæ quietem durauit adhuc altitudo aquarum septuaginta duobus diebus. Quibus exactis, diebus scilicet centum et quinquaginta, cœperunt decrescere aquæ paulatim, quousque post uiginti quinque dies, prima scilicet die decimi mensis apparuerunt cacumina montium. Post quos Noë expectatis quadraginta diebus, emisit primo coruum: qui extens, rediit, non perfecta legatione, quapropter columbam emisit die undecima undecimi mensis. Quæ redeunte statim, expectat dies septem: et secundo columbam emittens, uespere redeuntem recepit, folio oliuæ terris pacem redditâ prædicantem: decima octaua die mensis undecimi, quam tertio emisit post septem dies, uicesima quinta die eiusdem mensis, quæ non rediit. Tandem post exactos adhuc quinque dies residuos undecimi mensis, et integrum duodecimum mensem, cœpit annus Lunariorum sexcentessimus primus, cuius prima die siccatæ sunt aquæ, ut non amplius apparerent, et detexit Noë arcam, et uidit superficiem terræ. Mense autem secundo, uicesimo septimo die, iam arefacta terra, ut ab hominibus et animalibus calcari posset, egressi sunt ad mandatum domini de arca, cuius imperio intrauerant: eodem scilicet die lapso anno Solaris quo intrauerant, adiectis undecim diebus duodecim mensibus, pro anno Solaris complendo. Adde, quod iuxta Hebræorum morem, primo mense tribuunt Iudæi triginta dies, sequenti uiginti nouem dies, tertio iterum triginta, quarto uiginti nouem: sicque consequenter ad finem duodecimi mensis colligitur Lunariorum annus, trecentorum quinquaginta quatuor dierum: quibus additur undecim dies, et sex horæ, et fit annus Solaris. In tertio autem anno Iudæi faciunt tredecim lunationes, ut fiat æquatio anno lunari: et est Embolismalis, tuncque mensis Adar duodecimus duplicatur. Pro quo regulam nota, quod est hodie Luna, si undecim addas, habebis lunationem eodem die, anno exacto: ut si hodie prima Luna sit, hodie post lapsum annum erit Luna duodecima.

¶ Locutus est autem dñs ad Noë, dicens: Egrede de arca tu & uxor tua, filij tui & uxores filiorum tuorum tecum.

Noë totus ex domino pendebat, ideo nihil sine illius mandato tentabat. Sicut eo mandante ingressus fuerat, sic eo iubente, et non prius, egreditur.

17 Cuncta animantia quæ sunt apud te, ex omni carne tam in uolatilibus quam in bestiis & uniuersis reptilibus quæ reptant super terram educ tecum, & ingredimini super terram: crescite & multiplicamini super eam.

18 Egressus est ergo Noë & filij eius, & uxor illius, & uxores filiorum eius cum eo.

¶ Congredimini potius significat quam ingredimini: est enim reptare, sese pascendo discurre, in magna multitudine sese propagare. Quasi dicat: Non sitis otiosi, steriles, soli uel pauci, sed generate et propagate uestrum genus, qui intra arcam anxij uos toto anno calamitatis continuistis.

19 Sed & omnia animantia, omne reptile, & omne uolatile, & omnia quæ reptant super terram secundum familias suas, egressa sunt de arca.

Per familias suas exierunt animalia, quælibet sibi in specie similibus iungebantur, ubi et pariter pascebantur in sua paucitate, donec multiplicarentur, ut ordinis elegantia etiam in irrationalibus animalibus hominem doceret amicitiam et pacificam cohabitationem.

20 Aedificauit autem Noë altare domino, & tollens de cunctis pecoribus & uolucris mundis, obtulit holocausta super altare.

Aram edificauit, suggestu aliquod ex lapidibus, terra uel lignis, ubi mactarentur animalia pro gratiarum actione deo omnium datoris idque ex fide, quæ domino placebant, offerentes, et oblatio ipsa. Erepti ergo de quotidianis nostris periculis, hoc loco edocti, gratias domino referamus, à quo solo auxilium credere et sperare oportet: quæ fides odor deo est suauissimus, non suffitus ille aromaticus, sed fidelium deuotio et orationes.

21 Odoratusque est dominus odorem suauitatis, & dixit dominus ad cor suum: Nequaquam ultra maledicam terram propter homines: sensus enim & cogitatio humani cordis mala ab adolescentia sua: non igitur ultra percutiam omnem animam uiuentem sicut feci.

¶ Homines consolatur deus adhuc pauidos, et similia in futurum timentes. Quantumlibet posthac peccaturi sint, nolit tamen uniuersali diluuiio terram omnem inuoluere. Multas tamen interim alluuiiones regiones quedam ac urbes expertæ sunt. Alijs denique plagis, peste, bellis, bestiis, fame, et morbis, hominum peccata puniuntur. Iam accepta satisfactione pro peccato mundi, et instaurata fide ac probitate, nihilominus testatur scriptura, sensum humani cordis pronum ad mala à puertitia, et non nisi malum agere posse. Omnia enim opera, etiam sancta et bona de genere, deficiunt in multis, gratia dei indigent et indulgentia.

22 Adhuc omnes dies terræ, semetis & messis, frigus & æstus, ætas & hyems, nox & dies non requiescent.

Amicitia docetur

Gratiarum actio.

Poenæ multæ peccatorum.

Omnibus diebus, quibus terra subsistit, non carebunt tempora certis suis uicibus: erit enim tempus seminis sole existente in Libra & Scorpione: floritionis uel ueris, in Ariete & Tauro: frigoris, in Sagittario & Capricorno: caloris, in Leone & Virgine: aestus, in Geminis & Cancro. Hyems uero est, quum sol fuerit in Aquario uel Piscibus. Sic enim Iudæi annum distinguunt in sex tempora: floritionis, maturitionis, caloris, seminationis, frigoris, & hyemis, quæ æque suo ordine crearent sicut dies post noctem, perpetuus enim uicissitudine sese subsequuntur.

CAPVT IX.

A **B**enedixitq; deus Noë et filiis eius, & dixit ad eos: Crescite & multiplicamini, & replete terram.

Benedicere dei.

Humanum genus multiplicandū.

Cœlibatus infelix.

Animalium usus.

Reptiles.

Sanguis nō edendus.

Benedicere quid hic sit, statim exprimit: secūdos reddere, prolemq; gignere: alioqui libidinari, concupiscentijs seruire, nō est crescere, sed prolem impedire. Non pro uoto nostro filij gignuntur, sed gratia dei: ex quo non ab re putatur etiam Noë filios habuisse post diluuium, erat enim seminarium futuri & noui sæculi. Vult deus terram implere hominibus, quos omnes nutrire possit, & gloriosum habeat omnibus sufficere ad omnia, propter quod Sadai dicitur omnipotēs, & omnibus sufficiens. Nos contrā, castitate turpi, & scelesti cœlibatu imminuere genus humanum studemus, ne libidini nostræ sumentum desit, & fastui quæstus absit. Res certe deo & nature indigna, sub prætextu religionis sic deuere castigati filios quosdam, ut ceteri sæculo utantur maiore cum gloria & uoluptate: & interim repleatur mundus stupris ac spurjijs, & adulterinis suppositionibus heredum, & innumera fiant damna conscientijs & moribus.

Et terror uester ac tremor uester sit super cuncta animalia terræ, & super omnes uolucres cœli, cum uniuerfis quæ mouentur super terrā: omnes pisces maris manui uestre traditi sunt.

Sic bestias, aues & animalia quæq; subijcio uobis, ne uiolentia sua & robore noceant uobis, sed timeant, & ad fugam paratiora sint, quā ad inuasionem. In manum uestram data sunt, ad laborem, solatium, obedientiam, & cibū, sine exceptione generis. Fidelibus enim omnia munda sunt, necessitatibus eorum omnia seruiūt, si non ad cibum, saltem ad remedium.

Et omne quod mouetur & uiuit, erit uobis in cibum: quasi olera uirentia tradidi uobis omnia.

Reptile hoc loco omne animal quod uiuit anima sensitiua, præter hominem intelligitur, omne scilicet animal quod edi potest ab homine, in cibum nunc datur: sicut herba primo homini, ut nihil uobis immunum sit, nisi quod non sanum.

Excepto quod carnem cum anima sua sanguine suo non comedetis.

Carnem cum sanguine non edetis, exponitur à Iudæis uarie: uel caro adhuc recens & non satis cocta: uel carnem omnino crudam more gentium quarundam: uel

carnem eius animalis, quod sine sanguinis effusione moritur: uel sanguinem per se sumptum, etiam coctum, non comedetis. Videtur hoc mandato omnis crudelitas hominibus interdicta, eatenus, ut eam nec in bestia uelit deus inultam, multo minus in proximo.

Sanguinem enim animarum uestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum: & de manu hominis, de manu uniuscuiusque proximum eius requiram animā hominis.

Permisi uobis ut bestias edere possitis, sed nō illis concedo ut uos deuorent, sed uestrum sanguinem in illis ulciscar: quasi dicere uelit, Multo magis requiram sanguinem humanū ab homine effusum temere & sine iudicio.

Quicūq; effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius, ad imaginem quippe dei fecit hominem.

Hoc uerbo dei statuitur, ut sanguinis effusor, si per homines probari potest, et certo cōfiteri, talionis lege, illius sanguis effundatur, & morte mortem compenset: non tam pro ratione talionis, quā ad horrorem reiterationis, et ceteri caueant. Cui tamen legi medebitur charitas, cui lex nulla præiudicat. Non uult enim deus mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Charitas inquam, tam dei q̃ proximi: tam communitatis q̃ priuati.

Vos autem crescite & multiplicamini, & congregimini super terram, & multiplicamini in ea.

Crebro humani generis multiplicationem commendat, ac præcipit, ne quis illam restringendam quacūq; de causa præsumat: siue demon, siue satelles illius, rasus siue unctus. Verbum hoc Onkelus semper uertit, generationem facite, hoc est, seminaliter propagate. In de dicitur, quicquid non per putrefactionē produci potest, sed sola generatione, quam uocant uniocam.

Hæc quoq; dixit deus ad Noë, & ad filios eius cum eo dicendor.

Ecce ego statuo pactum meum uobiscum & cum semine uestro post uos:

Et ad omnem animam uiuentem quæ est uobiscū, tam in uolucris quā in iumentis & pecudibus terræ uobiscum cunctisq; quæ egressa sunt de arca, & uniuerfis bestiis terræ.

Statuam pactum meum uobiscum, & nequaquā ultra interficietur omnis caro aquis diluuii, neq; erit deinceps diluuium dissipās terram.

Dixitq; deus, Hoc signum fœderis, quod do inter me & uos, & ad omnem animam uiuentem quæ est uobiscum in generationes sempiternas:

Arcū meum posui in nube, & erit signum fœderis inter me & inter terram.

Cumq; obduxero nubibus terram, apparebit arcus in nubibus,

Et recordabor fœderis mei uobiscum, & cum omni anima quæ omnem carnem uetat,

getat, & non erunt ultra aquæ diluuij ad delendam uniuersam carnem.

Tremendam iram suam piissimus deus insigni benignitate compensat, & quamlibet non rogatus, promittit tamen peccatoribus, non unquam posthac tantam peccatum mundo immitendam. Et promissioni signum sacramentale instituit, arcum uidelicet in nubibus, certum clementie diuine indicium esse uolens. Quotiescunq; igitur iussu & opere dei, non minus tamen naturaliter in nubibus arcus iste tridid apparuerit, comonefacere fideles debet iusti iudicij dei, quo crimina nostra punienda nouerimus, sicut & hominum illius prisci temporis, per fidem & religiose nihilominus sacramentum agnoscere, & uenerari debeamus diuine pietatis ad nos, qua peccatis nostris misereri sic uelit, ut citra condignum puniat. Id nos Ecclesiasticus capite quadragesimotertio docet: Species cœli, gloria stellarum mundum illuminans in excelsis dominus, &c. Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum. Valde speciosus est splendore suo, gyrat cœlum in circuitu gloriæ suæ, manus cœli apperuerunt illum. Sic decet Christianum intueri Iridem, ut commonitus peccatorum suorum, & diuine clementie, misericordie & equitatis, intelligat creaturam armari in ultionem creatoris, nisi dominus clementiam promississet. Christum quoque significat Iris illa, signum reconciliationis à deo patre nobis donatum, qui pro nobis aduocatus constitutus, respicitur, cum illius misericordiam supplices, & in fide imploramus. Vbi litera nostra et Hebræus habet: Pactum inter me & uos: uel inter me & carnem: Onkelus habet: Inter uerbum meum & uos, &c. Verbo enim suo dominus loquitur hominibus, certo signo uoluntatis suæ, quod, ut ipsum dominum suspicere, reuereri, & amplecti debemus: quod & nouissimis temporibus inter homines humanatū apparuit, & reconciliationis humanæ pactum, à seculis promissum, pro peccatis omnibus satisfaciendo confirmauit unicum fœderis signum inter deum & homines.

16 Eritq; arcus in nubibus, & uidebo illum, & recordabor fœderis sempiterni inter deū & omnem animam uiuentem uniuersæ carnis quæ est super terram.

17 Dixitq; deus ad Noe: Hoc est signum fœderis quod constitui inter me & omnem carnem super terram.

In superiori textu scriptura horrorem damnationis per diluuiam expressit repetitionibus multis: sic nunc quoq; usque ad tautologiam idipsum toties repetit, clementiam domini commendando hominibus affuturam, non ut sine timore uiuant, sed patris sui benignitatem uel honestissimi filij minime obliuiscantur: quo sint amore propensiores in illum, & obsequentiores.

18 Erant ergo filij Noe qui egressi sunt de arca, Sem, Cham & Iaphet, porro Chā ipse est pater Chanaan.

Tres tantum filij intra arcam seruati, exisse hic leguntur: Sem, Cham & Iaphet. Tuisconem, quoniam Berossus quartum nominat, Germanorum, Gallorumq; pa-

trem, oportet post diluuiū genitum à Noā. Quem Noam etiam Iani nomine appellat uinitorem, quem & Romæ Ianiculum extruxisse, ubi & sepultus dicitur, Italis exordium fuit, grauis author Babylonicus à Iosepho & Hieronymo habetur & citatur. Cham uero Chananeorum pater, statim male sobolis impius pater proditur, irrisor & de honestator parentis, malarū deniq; artium studium posteris reliquit, & criminum multorum hereditatem cum digna maledictione.

19 Tres isti, filij sunt Noe, & ab his propagata est uniuersa terra.

Benedictio gloriosa fuit ipsi Noā, totius terræ hereditaria possessio, per trium filiorum suorum posteros, à quibus exculta est passim & inhabitata.

20 Coepitq; Noe uir agricola, & plantauit uineam.

Noā agricola, qui dicitur Hebræis uir terræ, hoc est, terram cultura exercens, uinum etiam primus plantare docuit, ex uuis exprimi, & in potum assumi: humane naturæ nobile medicamentum, si parçè sumatur. Vnde à Berossio Ianus dicitur, quia Iani uinum est Hebræis.

21 Bibensq; uinum inebriatus est, & nudatus est in tabernaculo suo.

Sobrietatis, & modicè uiuo utendi admonemur hoc loco: ne & mentis insaniam, & corporis ignominiam, & morum turpitudinem incidamus.

22 Quod cum uidisset Cham pater Chanaan, uerenda (scilicet) patris sui, nuntiauit duobus fratribus suis foras.

Tam illiberali, & inhonesto ingenio Cham erat, ut uerenda patris sui, non solum non contegerit, sed insuper fratribus suis deridenda exponit.

23 At uero Sem & Iapheth arreptū palliū imposuerunt ambobus humeris suis, & incedentes retrorsum, operuerunt uerenda patris sui, facies eorum auersæ erant, & patris sui uerenda non uiderunt.

Verecundiam, & honestam corporis habitudinem, tam in somno, quàm uigilia docemur, quam tanta cura & disciplina & curialitate duo filij meliores seruauerunt, ut summo studio conarentur sic obtegere patris nuditatem, ut nec aliqua ratione aspicere, multo minus ridere ausi fuerint. Exemplum adducitur, pro peccatis prælatorum occultandis, & minime traducendis. Id quoque & de fratribus, charitatis iure seruandum est: pro occultis enim, secretò monendi sunt. Si uero publica sunt, scan dalosa subditis, contra sanam doctrinam, & in fidei ac morum perniciem: si pro authoritate defensari, uel licita uideantur, & perseueranter committantur, de quibus populus fidelis bene iudicare non potest nec debet: ea certè publicè protrahenda sunt, corripienda, dam nanda, & omnibus modis sananda ecclesiastico iudicio, si quorum interest maiores neglexerint: ne qui pastor constituitur, uastator sentiat.

24 Euigilans autem Noe ex uino suo, cum didicisset quæ fecerat ei filius suus minor.

Cham filius minor dicitur, cum tamen secundo loco

Sacramen-
talis arcus.

Iris Chri-
stus signifi-
cat.

C

Clementia
dei repeti-
tur.

18

Tuiscon
filius Noe.

Vinum dei
beneficium.

D

Prælatorum
peccata.

Aetas filio
rum Noe.

ubique nominetur, ut non semper iuxta ordinem nomina-
rum, generationis ordo definiatur. Nec interest ordinis,
cum ingenium degenerat uel illustratur: alioqui uerisimi-
lius est Iapheth primogenitum fuisse, & Sem ultimo, quia
sanctior, & ad aetatem posteriorem durauerit: si, ut He-
braei uolunt, in Salem dei excelsi sacerdos fuit, & rex in
sistia nomine & officio.

25 Ait: Maledictus Chanaan, seruus seruo-
rum erit fratribus suis.

Cham non
maledicitur

Non maledixit Noë Cham filium, sed Chanaan, qui
fuit ipsius Cham quartus filius. Ab impio patre male pro-
fecit, & in multa crimina degenerauit, propter quae &
delecti sunt, & subiugati à filiis Sem Israëlitis. Et sic in fi-
liis impijs pater maledicitur: hoc est, serui ingenio &
condicione grauiatur.

26 Dixitq; Benedictus dominus deus Sem,
sit Chanaan seruus eius.

Sicut Chanaan seruiet hominibus, & uicijs, sic Sem
cum posteris domino deo suo religiose seruiet: non id au-
tem suis uiribus, sed dei benedictione & gratia, cuius mu-
nere uenit, ut sibi à fidelibus digne seruiatur.

27 Dilatet deus Iapheth, & habitet in taber-
naculis Sem, sitq; Chanaan seruus eius.

Latitudo
Iapheth.

Ad nominis allusionem benedicitur Iapheth quod so-
nat dilationem. Latissime autem diffusi sunt filij Iapheth,
licet pauci numero à principio nominentur, quindecim
scilicet cum de Cham triginta populi, & de Sem uigin-
ti septem nominentur in sequentibus. Habitare autem di-
citur Iapheth in tabernaculis Sem, quia pars maxima fi-
liorum eius, hoc est, gentilium, ad fidem unius dei coeli,
ueri, & solius, conuersa est: cuius sacerdos scribitur fuisse
Sem, alio nomine Melchizedeck. Cananæorum terra
ac urbes, perpetuo, uel filiis Sem, Iudæis, uel ex gentibus
ad dominum conuersis, usque in praesens seruierunt, &
subiectae sunt.

28 Vixit autem Noe post diluuium trecentis
quinquaginta annis.

29 Et impleri sunt omnes dies Noe nongen-
torū quinquaginta annorū, & mortuus est.

Noe & A-
braam con-
temporanei.

Noë uixit post diluuium trecentis quinquaginta an-
nis. Abraam autem natus est, ducentis nonaginta duobus
annis post diluuium. Contemporanei ergo quinquagin-
ta octo annis fuerunt. Adam autem primus homo, ante ge-
nerationem Noë tantum centum uiginti annis iam obie-
rat mortem.

¶ CAPVT X.

A
I



Ae sunt generatiões filiorū Noe,
Sem, Cham, & Iapheth: nati sunt
eis filij post diluuium.

Noe omnis
pater.

Homines toto orbe nunc sparsos, osten-
dit scriptura unius patris filios esse & posteros: ut mu-
tuum diligamus, & omnium ferè nationum prisca nomi-
na non ignoremus. Absoluit autem primo breuibus gene-
rationem filiorum Iapheth et Cham, ex quibus gentes pro-
gnati sunt, ut de posteritate Sem, unde Patriarche sancti
& Christus nati sunt, latius differatur. Ante diluuium, di-
uina prouidentia, filios non genuerant tres filij Noë, ne
deprauate aetatis uicia contraherent: uel in diluuiio pari

ter cum alijs perirent. Prima aetas ab uno inceperat: po-
sterior à tribus disseminanda iuxta scripturam.

2 Filij Iapheth, Gomer, & Magog, & Madai,
& Iauan, & Thubal, & Mosoch, & Thiras.

Quatuordecim filij & nepotes ex Iapheth numeran-
tur, per quos gentes disseminate sint, quarum nomina
usq; ad Moysi tempora durauerunt, ut hic describuntur.
Propter rmutationem autem regnorum apud Babylonios
os, Assyrios, Persas, Medos, Græcos, Romanos, & Sara-
cenos: temporumq; longitudine, mutata sunt terrarum,
populorum & urbium nomina: ut nihil de istis omnino
certum teneamus, nisi ex annotationibus diui Hierony-
mi in Genesim, ex Iosepho & Hebræorum coniecturis,
quas ut plurimum uanas secantur: in quibus tamen, uel
dissentiant, uel turpiter mentiuntur. Non autem in sacris
litteris alio nomine regiones in orbe terrarum nominan-
tur, quam eorum, qui primi eas inhabitauerunt: ut Ae-
gyptus à Mizraim, Aethiopia à Cus, Tyrus à Tyris,
&c. Gomer Iudæi Aphricam, Hieronymus Galatas, uel
Gallogræciam putant. Magog Scythas Hieronymus, qui-
dam Hebræi Germaniam. Madai Medi sunt, consentien-
tibus authoribus & nomine. Iauan Iones sunt, Iudæi uo-
lunt Macedoniā. Tubal Hesperiam duplicem uolunt, Hi-
spaniam & Italian. Mesech Hieronymus Capadociā di-
cit, ubi urbs est metropolis Masacha. Thyras Traces qui-
dā, Rabi Salomon Persas, uerisimiliter Tyrū esse dicimus.

3 Porro filij Gomer: Ascenez & Riphath et
Thogorma.

Filij Gomer tres, Askenes, Iudæorum ueteres Asiam
dixerunt, moderni Germaniam, Hieronymus Reginos.
Riphat Hieronymus Paphlagoniā, potius Tartari apud
montes Ripheos. Thogorma Iudæi Barbariam, Hiero-
nymus Phrygiam sentit.

4 Filij autem Iauan: Elisa & Tharsis, Ce-
thim & Dodanim.

5 Ab his diuise sunt insulæ gentium in re-
gionibus suis, unusquisq; secundū linguam
suam et familias suas in nationibus suis.

Filij Iauan Elisa. Græci Aeolides. Targum, Alsatrius Græcia
ueluti Elsatiam, nostram patriam suspicatus Syrus inter-
pres. Tarsis Cilicia, ubi Tarsus patria diui Pauli. Cithim
Cyprum quidam, alij Italian dicunt. Dodanim fortassis
Dardania est, Septuaginta Rhodios putarunt. De his
omnibus tutius creditur insulas gentium, uel maritima es-
se ad Aquilonem & Occidentem uersus, quas homines
in primis incoluerunt: unde & Noham peruenisse ad
Italian Berosus dicit.

6 ¶ Filij autem Cham, Chus, et Mesraim,
et Phut, et Chanaan.

Filij Cham, Chus, Aethiopes prope Arabiam, uel Ara-
bia felix ipsa. Mizraim Aegyptus est. Phut Libij, Pœni
Aphri sunt. Chanaan duodecim populi in terra promiss-
ionis sunt, quam regionem diligentius quoque Moses
annotauit.

7 Filij autem Chus, Saba, et Euila, et Saba-
tha, et Regma, et Sabathacha. Filij Regma: Sa-
ba, et Dadan.

Filij

Arabia. Filij Chus, Sabæi Heuila Sabatha Rahama, & Sabatacha, ignota nobis nomina: fortassis olim triplicis Arabia nomina, sicut & Saba, & Dadan.

Nemrod quælis. Porro Chus genuit Nemrod, ipse cepit esse potens in terra.

Nemrod filius Chus robustus dicitur, uiolentus, & tyrannus, oppressor hominum, & dei contemptor. Venator autem robustus dicitur, quia raptus & latrocinij uidebat, audax & grassator, gigas. Tamen Rabi Abraam Abenezra uult eum inuestigatorem et exterminatorem fuisse ferocium animalium, quæ & domino sacrificauerit, gratus deo de accepto animi et corporis robore: quasi aliquis ex illis heroibus fuerit, qui dicti sunt Hercules. Rabi Salomon dicit autorem illum fuisse rebellionis hominum contra deum.

Ipse erat robustus uenator coram domino, ob hoc exiuit prouerbiū, Quasi Nemrod robustus uenator coram domino.

In prouerbiū abiit Mosi tempore: Sicut Nemrod robustus uenator coram domino. De eo qui strenue aliquid & audacter egisset, & de nullo formidasset periculo, ut alter Hercules.

Babel mundus. Fuit autem principium regni eius Babylon & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar.

Caput regni primi Babel fuit, id est, confusio perpetua, & irrequieta aduersatrix fidelium. Mundus enim odit sanctos, & sancti ea quæ in mundo sunt splendida odio habent, ideo quæ infirma sunt in mundo, eligit dominus, ut confundat fortia. Arach, Edissam urbem Mesopotamiæ suspicantur. Achad autem Nisibis circum flumen Mygdonium, quæ & Antiochia Mygdonia dicta est circa Persidem. Calanne dicitur aliàs Seleucia in prouincia Isauriæ, uel etiam Ctesiphon. Simnaar, Babel, Chaldeæ, Campus Duran, ubi Belis idololatria, & Ninie, se res omnia idem esse uidentur, uario respectu temporis, causarum & tyrannidis, uaria sortita nomina.

Ninie. De terra illa egressus est Assur, & edificauit Ninie, & plateas ciuitatis, & Chale.

Assur Ninie urbem edificauit, & in caput regni Assyriorum constituit, à pulchritudine nomen habentem, cuius & plateæ pulcherrimæ. Chale quoque nomen urbis uidetur.

Resen quoque inter Ninie & Chale hæc est ciuitas magna.

Resen, Ionathas Talasar nominauit.

At uero Mesraim genuit Ludim, & Anamim, & Laabim, & Nephtuim,

Et Phethrusim, & Chasluim: de quibus egressi sunt Philistij, & Caphtorim.

Mizraim Aegyptus genuit Ludim Mauritanios. Et Anamim, Pentapolitanos, Et Leabim, hos Targum Hierosolymitanum non interpretatur, fortassis Libyæ quædam regio est. Naphthum autem Lusitanios uocat. Phethrusim uero Pelusianos. Caslubim Pentasceneos uocat, à quibus prodierunt Philistæi & Cappadoces.

C Chanaan autem genuit Sidonem primo-

genitum suum, & Hethæum, Et Iebusæum, & Amorrhæum & Gergesæum.

Chanaan quartus filius Chæ genuit Sidon, à quo Phœnicie urbs antiquissima Sidon & Heth, unde Hethæi, Iebusi, unde Iebusæi, & Amorrhæum & Gergesæum.

Et Heuæum, & Aracæum, Sinæum,

Heuæos Ionathas autor translationis Hierosolymitanæ, dicit esse Tripolitanos. Aracæus, qui iuxta Hieronymum, condidit oppidum contra Tripolim, in radicibus Libani situm. Sini unde Cinæi, Ionathas Caphrusæum nominauit.

Et Aruadiū, Samaræum, & Amathæum, & post hos disseminati sunt populi Chanaanæorum.

Aruadium Iona. Antridaneos, Aradia uidetur. Zema ri Ionath. Amozæus, unde Amazones. Hemathæum, quæ & Antiochia. Summa familiarum ex Chanaan patre, undecim in terra Chanaan, quæ & promissionis terra est.

Factique sunt termini Chanaan uenientibus à Sidone Geraram usque ad Gazam, donec ingrediaris Sodomam, & Gomorrhæam, & Adamam, & Seboim usque Lasa.

Hi filij Cham, in cognationibus suis & linguis suis, terrisque & gentibus suis.

Sidon Aquilonaris terminus est terræ Chanaan, Gerara autem & Gaza Australis. Sodomæ quoque cum quatuor reliquis in angulo Orientis & Austri.

De Sem quoque nati sunt, patre omnium filiorum Heber, fratre Iapheth maiore.

Post gentium familias conscriptas, aggreditur genealogiam sanctam Sem, qui dicitur pater omnium populorum qui sunt transflumiani, Orientales scilicet ultra Euphraten & Tigrim: quæ flumina Mesopotamiam complectuntur. Dicitur autem frater Iapheth maioris, & non maior: non enim Sem primogenitus, nec Cham, ergo Iapheth. Primogenitus enim Noë natus est anno quingentesimo ætatis, scilicet centum annis ante diluuium, quod cepit sexcentesimo anno. Sem autem biennio post diluuium scribitur fuisse centum annorum. Natus est ergo biennio post primogenitum, secundo autem natus est Cham, primogenitus ergo Iapheth est. Sem ergo, frater hic scribitur ipsius Iapheth maioris. Minor autem Cham scribitur, non ætate, sed casu & meritis.

Filij Sem: Aelam & Assur, & Arphachsad, Lud & Aram.

Filij Sem: Elam, unde Elamitæ, qui postea Persæ dicti sunt ad sinum Persicum. Et Assur, unde Assyrij. Et Arphachsad, qui Chaldei. Et Lud, unde Lidij. Et Aram, unde Armæi, qui & Syrij.

Filij Aram: Hus & Hul, & Gether, & Mes.

Filij autem Aram, Vx in Traconitida regione. Et Hul, unde Armenia. Et Mas, unde Meones uel Mesij.

At uero Arphaxad genuit Sale, de quo ortus est Heber.

Natiq; sunt Heber filij duo: nomen uni Phaleg, eo quod in diebus eius diuisa sit ter-

- ra, & nomen fratris eius Iectan.
 26 Qui Iectan genuit Elmodad & Saleph, &
 Afarmoth, & Iare,
 27 Et Adoram, & Vzai, & Decla,
 28 Et Hebal, & Abimael, Saba,
 29 Et Ophir, & Euila, & Iobab, omnes isti fi-
 lij Iectan.
 30 Et facta est habitatio eorum de Messa per-
 gentibus usq; Sephar montem orientalem.
 31 Isti filij Sem secundum cognationes suas,
 & linguas suas, & regiones suas in gentibus
 suis.
 32 Hæ familiæ filiorum Noë iuxta populos
 & nationes suas. Ab his diuisæ sunt gentes
 in terra post diluuium.

Nomina in
 certa gen-
 tium.

Nomina hæc populorum re uera maxima ex parte
 ignorantur, cum & Iosephus, Philo, Hieronymus, Iona-
 thas & Onkelus eadem uel ignorant uel dissentiant. Li-
 cet autem filij Sem Orientis partes ultra Euphraten &
 Tigrim incoluerint, non obsistit tamen ueritati & lite-
 re, ipsum Sem Hierosolymis habitasse in umbilico ter-
 re, & loco à deo præ omnibus electo, posteritati ipsius
 Sem promisso, Abraæ scilicet & semini illius. Nominan-
 tur autem & numerantur omnes filij Sem uiginti septem,
 qui cum superioribus filiis Iapheth 15. & Cham 31. fi-
 unt numero septuaginta duo. Vnde fama propagata cre-
 ditur, esse in orbe terrarum septuaginta duas linguas.

CAPVT XI.

A
 1



Ratautem omnis terra labij uni-
 us, & sermonum (uel rerum) eo-
 rundem.

Germano-
 rum lingua.

Cuius linguae primi in terra homines fue-
 rint non satis constat, de Hebræa probabiliter dicitur, cui
 omnes orientales linguae magna ex parte consensuunt.
 Conseruata est enim in medio climate terræ habitabilis,
 & ferè media, iuxta longitudinem terræ habitabilis per
 gradus geographicos. Germanorum quoq; linguae haud
 parum admixta, ob innumerabilem ludæorum fortassis
 olim eam inhabitantium consuetudinem, cui tamen in bre-
 uitate uerborum & nominum simillima est, & ad rerum
 imitationem aptissima: nisi quod Hebræi à compositione
 abhorrent maxime, Teutones autem felicissime utuntur.
 Quod autem additur: Rerum earundem, arbitror nego-
 tiorum simplicitatem, morum similitudinem, charitatis
 concordiam, & libertatis iucunditatem, uitæq; uniuer-
 se integritatem post diluuium maxime aliquandiu uigu-
 isse inter homines.

- 2 Cumq; proficiscerentur de oriente, inue-
 nerunt campum in terra Sennaar, & habita-
 uerunt in eo.

Progeniem Sem uidetur describere, quasi post lapsum
 temporis de orientaliore regione, uelut Parthia, Media,
 Persia, uel alia aliqua, uenerint in terram Sennaar, quæ
 est Mesopotamia, cuius Chaldaea pars est, inter Euphra-
 tem & Tygrin, ubi habitare coeperint.

- 3 Dixitq; alter ad proximum suum: Venite
 faciamus lateres, & coquamus eos igni. Ha-

bueruntq; lateres pro saxis, & bitumen pro
 cemento.

Qui in planioribus locis habitant, ad manum non ha-
 bent lapides, sed lateribus ædificare coguntur, ideo nunc
 sese adhortantur mutuum, ad parandam materiam ædifi-
 cio magno & alto.

- 4 Et dixerunt: Venite ædificemus nobis ci-
 uitatem & turrim, cuius culmen (pertingat) ad
 cælum: & celebremus nomen nostrum, ne
 forte diuidamur in uniuersas terras.

Cohortabantur se ad extruccionem urbis & turris,
 idq; parandi nominis gratia ad posteros, antequam dis-
 spergantur passim in terras multas, colonias deducturi,
 ob ipsorum continuam multiplicationem in terra inculte
 & uasta. Memoriale ergo unitatis & concordie ipso
 rum ædificare conabantur, fortassis præsumptuoso con-
 silio, si aquas rursus inualescere contingeret, sibi asy-
 lum pararent quo confugerent ad uitam redimendam.
 Abundant autem regiones illæ, ubi arca fabricata est et
 turris ædificata, bitumine, eoq; pro cemento & calce uti
 solent, quod summa penuria lapidum sit in Assyria. Ne
 forte dispergamur, quod fore quadam coniectura huma-
 na assequebantur.

Turris
 cūra
 re.

- 5 Descendit autem dominus ut uideret ciui-
 tatem & turrem quæ ædificabant filij Adam.

Anthropopathos inducit dominum descendere, ad ui-
 dendum quid agatur inter homines. Deus autem non lo-
 co mouetur, qui ubiq; est totus semper, sed descendere di-
 citur, quum aliquid facit in terra, quod præter usitatum
 nature cursum mirabiliter factum, præsentiam suam
 quodammodo ostendit hominibus, qui urbem ædificabāt
 & turrim, cuius caput cælum attingeret, hoc est, hyper-
 bolice, maximum & altissimū ædificium: non enim tam
 stolidi erant, ut in cælum ædificare intenderint, uel do-
 minum impugnare. Filij quidem hominum, hoc est, uani
 & imbecilles dicuntur, qui sine dei auxilio & influxu
 & contra uoluntatem eius nihil possint.

Deum
 descendere.

- 6 Et dixit dominus: Ecce, unus est populus,
 & unum est labium omnibus: coeperuntq;
 hoc facere, & nunc non prohibebitur ab ipsis,
 quin quicq; instituerunt animo, opere com-
 pleant.

Dixit dominus: Cum populus is nunc unus sit, & u-
 nius linguae, legis & ritus, quantumlibet eorum multi
 sint, tamen potentissimi erunt in uniuersum consentien-
 tes (Concordia enim parue res crescunt) ideo quod nunc
 coeperunt, licet arduum sit ualde, non tamen illos quisa-
 quam aduersarius prohibebit: omnes enim consentiunt
 & concordant, ad quod plurimum momenti affert lin-
 guæ concordia. Ideo Medorum reges & Persarum præ-
 ceperunt, ut omnes populi ipsis subiecti, lingua Persarum
 loquerentur. Non, inquit, prohibebitur is populus quo-
 minus faciant quicquid semel coeperint. Ironiam potius
 esse dixerim: quasi dicat, Isti homines sua concordia uti
 deberent ad bonum ac utile aliquod agendum, & pro
 meo uoto conari, & sine meo consilio uel mandato ni-
 hil tentare. Nunc ergo age, ostendam illis quàm nihil
 illorum

Concordia
 ex impro-

illorum ausus possint, qui sibi promittunt maxima, etiā
coelum, ut ita dicam, irrumperet.

7 Venite descendamus & confundamus ibi
linguam eorum, ut non audiat unusquisque
labium proximi sui.

Age, descendamus & confundamus labia ipsorum, ne
quis proximum intelligat. Labium pro lingua aut uoce:
et audire pro cognoscere, uel intelligere accipitur. Plu-
rali uerbo utitur: Venite & descendamus, pro pluralita-
te personarum in una deitate: uel honoris diuini gratia,
uel more potentum ad seruos, quos angelos deus sine nu-
mero habet, per quos humana gubernat.

B Atq; ita diuisit eos dominus ex illo loco in
8 uniuersas terras, & cessauerunt ædificare ci-
uitatem.

Hoc pacto confudit dominus ausus humanos, et præ-
sumptionē uanam compescuit, docuitq; nihil tentandum
temere, & operas stultas ac inutiles non aggredi: sed mu-
tum seruire, prodesse & iuuare.

9 Et idcirco uocatum est nomen eius Babel,
quia ibi confusum est labium uniuersæ ter-
ræ: & inde disperfit eos dominus super faciē
cunctarum regionum.

Babel urbis & regionis uulgatissimum nomen, à per-
mixtione & confusione deducitur, quia ibi ostendit do-
minus eos qui suis consilijs & prudentia nituntur, qui ma-
gna & ardua, uana autem moliantur, quàm nihil profi-
ciant, & non esse consilium contra dominum. Quid e-
nim aliud sunt lateres qui ex luto fiunt, quàm cogitatio-
nes hominum? Quid pix, quàm pietatis prætextus, quo
oblinimus impietatem?

10 Hæ sunt generationes Sem: Sem erat
centum annorum quando genuit Arphach-
sad, biennio post diluuium.

Resumitur cœptæ illius generationis electæ ordo, ab
Adam usq; ad Noë decem, & hinc nunc describuntur à
Noë per Sem usq; ad Abrahā decē, ut perueniatur per
Iudam & Dauid ad Christū, in quo benedicantur omnes
gentes. Sem autē centum annorū cum esset biennio post
diluuium, genuit Arphachsad filium suum, scilicet sex-
centesimo tertio anno ætatis, Noë autem suum primoge-
nitum genuit cum esset quingentorum annorum. Non
ergo Sem primogenitus fuit, licet primo nominetur pro-
pter prærogatiuā suæ posteritatis & electionis. Per hæc
soluitur magna quæstio ueterum apud Bedam.

11 Vixitq; Sem postquam genuit Arphach-
sad quingētis annis, & genuit filios & filias.

12 Porro Arphachsad uixit trigintaquin-
que annis, & genuit Sale.

Non additur in his ætatis assignationibus: Et mortuus
est, sicut ab Adam ad Noë: tunc enim non omnes mortui
scribuntur. Enoch enim raptus dicitur, hic autem nullus
raptus legitur, sed omnes mortui non ignorantur: ut su-
perfluum fuerit mortuos testari. Vixit deniq; Sem post
diluuiū quingētis annis. A diluuiō autē ad natiuitatē Abra-
hæ fuerūt anni ducenti nonaginta duo. Vixit autē Abrahā
centum septuagintaquinque annos, qui constant quadrim-

gentos sexaginta septem. Videmus ergo Sem uixisse post
mortuum Abrahā circiter triginta annos in uniuersum.

13 Vixitq; Arphachsad postquā genuit Sa-
le quadringentis tribus annis, & genuit filios
& filias.

14 Sale quoque uixit triginta annis, & ge-
nuit Heber.

15 Vixitq; Sale postquam genuit Heber, qua-
dringentis tribus annis, & genuit filios &
filias.

Arphachsad uixit 438. annis, Sale 433. similiter He-
ber 464. Ex quo claret non fuisse illius ætatis hominibus
constitutam periodum 120. annorum, sed poenitentiae eo-
rum qui cum Noë uiuebant & peccabant. Magna autē
apud priscos sectatores, editionis Græcæ secundū LXX Numerorū
uarietas.
interpretes est numerorum discrepantia, qui scripserūt
post Arphachsad genitum Sem, uixisse 335. annos. Ara-
phachsad 130. annis scribitur uixisse ante genitū Salah,
postea 330. Salah antequā genuit filios 130. post genitum
Heber 330. Heber ante genitum Phaleg uixisse à Græcis
dicitur 134. postea 370. Phaleg ante genitum filium 130.
Rheu ante genitum Serug 130. Serug ante genitū filium
130. Nachor ante genitum Tharach scribitur uixisse 79.
cum in Hebræo habeantur 29. post eundem genitū 129.
apud illos leguntur. Hæc ideo annotata hic sint, ut ui-
deatur ratio dissonantiae in historiarum numeris apud
patres, qui LXX. interpretes sunt imitati.

16 Vixit autem Heber trigintaquatuor an-
nis, & genuit Phaleg.

Putant quidā Hebræā linguam dici ab hoc Heber, sed
non probant: uerius dicitur Abram Hebræus, quia trans
fluum Euphraten natus & educatus, & citra illū in
terra Chanaan peregrinus, à quibus populus ipse Hebræ-
us cognominatus est, quasi externus & transflumianus.

17 Et uixit Heber postquam genuit Phaleg
quadringentis triginta annis, & genuit filios
& filias.

18 Vixit quoq; Phaleg triginta annis, & ge-
nuit Reu.

19 Vixitq; Phaleg postquam genuit Reu du-
centis nouem annis, & genuit filios & filias.

20 Vixit autem Reu trigintaduobus annis,
& genuit Sarug.

21 Vixit quoq; Reu postquam genuit Sarug
ducentis septem annis, & genuit filios &
filias.

Phaleg diuisionem interpretatur, quia in illius tem-
pore diuisa est terra, homines scilicet in terra confusione
Babylonica disuncti, ad nouas passim sedes sibi conqui-
rendas ob multitudinem.

22 Vixit uero Sarug triginta annis, & ge-
nuit Nachor.

23 Vixitq; Sarug postquam genuit Nachor
ducentis annis, & genuit filios & filias.

24 Vixit autem Nachor uigintinouem an-
nis, & genuit Thare.

25 Vixitq; Nachor postquam genuit Thare

centum decem & nouem annis, & genuit filios & filias.

Nachor nomen est duorum, cui scilicet & fratris Abre, à quo genitus est Batuel pater Rebecca.

D Vixitq; Thare septuaginta annis, & genuit Abram, & Nachor, & Aran.

26 **27** Hæ sunt autē generationes Thare: Thare genuit Abram, Nachor, & Aran. Porro Aran genuit Lot.

Abram primo quidem nominatur inter filios Thare & Haran ultimo: non quod primo natus, sed nobilior et principalior: re uera enim ex supputatione annorum Abre & Saræ conuincitur Haran fuisse primogenitus, & Abram ultimus. Si enim Sarai fuit filia Haran, & de cem annis minor natu quam Abram, sequitur necessario, Haran non fuisse post Abram natum, non enim nouem annorum uel octo eam generare potuisset, sed ad minus uiginti annorum existens. Senior ergo fuit ipsi Abre, ali quot annis ad minus decē. Hæc nisi sciatur, tam de primogenitura Abre quam Sem, inexplicabiles circa literam questionēs occurrent, quæ ueteres mire torserunt: necessarium ergo fuerit scire utrosq; non fuisse primogenitos, ut patet.

28 Mortuusq; est Aran ante Thare patrem suū in terra natiuitatis suæ, in Vr Chaldeorū.

29 Duxerunt autem Abram & Nachor uxores: nomen uxoris Abram Sarai, & nomen uxoris Nachor Melcha, filia Aran patris Melchæ, & patris Ischæ.

Haran mortuus scribitur super faciem Thare patris sui, ubi Rabi Salomon suo more stulta cōmīscitur, cum nihil aliud sit locutione Hebraica, quam Haran mortuus est ante patrem suum, illo aspiciente & præsente, non occidēte, nescio ob quam idololatriam. Vr Chaldeorum non idolum, sed oppidum fuit. Fabula autem Iudeorum eadem facilitate exploditur qua producit. Tam Abram quam Nachor frater uxores duxerunt. Nomen uxoris Abram Sarai, uxoris Nachor Milca. Non hic scribitur quod duas duxerint sorores filias fratris. Non enim filias Haran Moses scripsit, sed filiam Haran, qui Haran fuit pater Melcha. Quod autem simul fuerit pater Sarai, non dicitur: & quod binomia Sara fuerit, æque confictū est, quum probari non possit, & causam inanē præstet difficultatum inexplicabilium. Verisimilius autem est, eam natam ex Thare, qui & pater Abre, tamen ex alia matre. Id enim scriptura testatur, dixisse Abram ad Abimelech, eam re uera fuisse sororem suam: eodem quidem patre, scilicet Thare, sed alia matre generatam, quæ tamen non nominatur in scriptura, sicut nec aliæ sanctorū atq; sanctorum matres. Quod additur & pater Isca, sine ratione tam Hebræi quidam quam nostri Saram alio nomine Iscam nominatam dixerūt. Eam uero Iscam patre Haran natam simpliciter dicit.

Vr Chaldeorum.

Sara soror Abre.

30 Sanctæ scilicet.

Erataut Sarai sterilis, nec habebat liberos. Sanctorum partuū matres ferē omnes natura steriles describuntur, ut significetur naturam nihil sanctū producere, à solo autē deo quæ sancta sunt proficisci: tunc

scilicet quando nature infirmitas inclauerit patentes, non antea, ne de nature aliquando uiribus glorientur.

31 Tulit itaq; Thare Abram filium suum, & Lot filium Aran filium filij sui, & Sarai nūrum suam, uxorem Abram filij sui, & eduxit eos de Vr Chaldeorum, ut irent in terram Chanaan, ueneruntq; usq; Haran, & habitauerunt ibi.

Thare habitauerat in Vr Chaldeorum cum familia sua, quam quacunque tandem ratione accepit, & exijt Chaldeam, profecturus ad terram Chanaan, perueniq; ad illius confinia, & ibi mansit cum Abram filio, & Lot filio fratris, & cū Sarai nuru sua, hoc est, uxore Abram filij sui, ut simul fuerit nurus & filia secundum prædicta. Haran autem filius Thare, & Haran ciuitas qua peruenit, differunt in orthographia per & n. Philo narrat Iudaico more fabulam de Vr Chaldeorum, cum non sit uerisimile Moſen diuina miracula fuisse silentio præteriturum, si quæ tam insignia contigissent.

32 Et facti sunt dies Thare ducentorū quinq; annorum, & mortuus est Thare in Haran.

Vixit Thare ducentis et quinq; annis. Quod autem mortuus hic scribitur, intelligendum non statim ut ad Haran peruenit ipse Thare, sed postquam Abram de Haran exierat sexaginta annis. Scribitur enim, Et Abram filius septuagintaquinq; annorū quum exiret de Haran: Thare autem septuagenarius fuit quando natus est Abram. Probat igitur, quod centum quadragintaquinq; annorum fuerit Thare, quando Abram de Haran exijt ad uocationem domini, ideo multis postea annis superuixit.

Thare mortuus.

CAPVT XII.

Ixit autē dominus ad Abram: Va de tibi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, in terram quam monstrauero tibi.

A Lech, tertia die ab Haran.

Incipit historia Abre, plena exemplis fidei & morum, prouidentiaq; diuine circa pios. In primis itaq; uocationis illius causa nulla dicitur, præter dei uoluntatem: quos enim uult, indignos etiā, uocat. Eis autem conditionibus uocat ipsum, ut in terra nihil ex animo possideat Abram. Quæcunq; chara in mundo habebat, iubetur relinquere, parentes, patriam, liberos, amicos, familiam patris, soli deo impense credēdo adherere, omnibus renuciare paratū, ut dignus habeatur promissionibus dei magnificis: solam uxorem non iubetur relinquere, licet sterilem & uetulam: placet enim deo torus immaculatus. Et dei allocutionibus non obſistit, uel etiam prophetijs. Ad terram, inquit, protinus uade, quam non nunc, sed postea monstrabo tibi.

Vocatio sancti.

2 Faciamq; te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, & erisq; benedictio.

Promittit prolem maximā ueterano & ex sterili: non solum filios carnis, sed multo plures fidei & deuotionis, uirtutūq; hæredes: quos uir sanctus ac deo deuotissimus longe pluris habebat: sicut & habere debebat, quā filios iuxta carnis propagationē. Benedicere hic est donis naturalis

Abre filius.

naturalibus et gratuitis cumulare, fortunatum, felicem ac beatum reddere. Toto etiam orbe fides, probitas, religio, dei gratia, animi fortitudo, et obedientia tua diuulgabuntur, ut sis futurus exemplar sanctorum per omnia secula. Et eris benedictio in semine tuo Christo, qui filius tuus iuxta carnis assumptionem, erit expectatio omnibus gentibus, quae per Christum suscipient benedictionem iustitiae et sanctitatis: ita etiam, ut si quis proximo bene precari uelit, optet ei fieri à deo id quod faciet uel factum est tibi.

3 Benedicam benedicientibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi, atque in te benedicentur uniuersae cognationes terrae.

Propter te beneficia amicis tuis posteris, fautoribus et laudatoribus tuis. Et ulciscar de hostibus tuis: et tibi maledicentibus, ne dicam persecutoribus. Et benedicentur in te omnes familiae terrae: gloriabuntur omnium terrarum gentium et seculorum, omnes familiae fidelium in tuo semine Christo: iactabunt tuos se esse filios iuxta fidem et fauorem, gloriosissimus eris in opinione omnium familiarum terrae, non solum in familia Israelitarum, uel Ismaelitarum, sicuti iam contigit, et perseverat à duobus fere annorum millibus, maxime autem hodie id cernitur factum.

4 Abijt itaque Abram sicut locutus fuerat ei dominus, & iuit cum eo Lot: septuagintaquinque annorum erat Abram quum egredere-tur de Haran.

Abijt igitur Abram resignatus totus ad domini uoluntatem, cui firmiter credebatur, diuini spiritus illustratione edoctus, hanc reuelationem dei esse, et non alterius. Verbum enim dei lucem affert secum, tantumque claritatem ut ambigi non possit, quin sit dei uerbum. Is ergo qui eum uocauit, certum quoque reddidit: oues enim pastorem sui uocem agnoscunt et sequuntur. Certos enim deus reddit eos quos trahit, et ad quos loquitur, neque finit aberrare. Lot abijt de familia Thare cum Abrahā, cuius tamen uxor non notatur, quam uel nondum habuit, uel pro infidelitate sua indigna nominari. Aetas Abrahā describitur quum exiret de familia patris, à domino uocatus, scilicet 75. annorum.

B Tulitque Sarai uxorem suam, & Lot filium fratris sui, uniuersamque substantiam suam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran: & egressi sunt ut irent in terram Chanaan. Cumque uenissent in eam,

Non sine possessionibus exibat, sed animas, hoc est, personas fecisse dicitur in Haran. Seruos uernaculos et iumenta multa habebat: sic ut aliquanto post trecentos uernaculos in bellum produxisse describitur, quos tantum magnus patriarcha et sapientissimus paterfamilias ac clarissimus fama et sanctimonia proculdubio instituebat in ueritate fidei unius dei, cum ancillis, seruorum suorum uxoribus, quas ipsa Sarai docebat similia. Ipse ergo Abram solo dei uerbo immixtus, et confortatus, relictis proprijs, domino iubente, peregrinatur in aliena terra per molestias grauissimas uiarum: exemplo suo omnes docendo, per quos transibat, et qui tanti uiri peregrinationis causas inquirebant, quales fide et obedientia

deum coleret. Qua ratione illis admirationi erat et uenerabilis, ut nihil aduersi pateretur alicubi, qui à domino ubique dirigebatur.

6 Pertransiuit Abram terram usque ad locum Sichem, usque ad quercum illustrem: Chananeus autem tunc erat in terra.

Pertransiit terram Chanaan, et perlustrauit regiones, donec perueniret ad locum Sichem. In Euangelio Sathar dicitur, uallis est inter duos montes, Garisim et Gebal, ubi populus Israel à Iosue legem iterum suscepit, cum benedictionibus et maledictionibus, ubi et Samaritana dixit Christo, patres olim dominum ibi adorasse. Quae autem More, illustris et perspicua dicebatur, in qua Quercetum erat, uel quercus, quae uniuersam conuallē cognominat, prope Hebron consistit. Dicitur autem Chananeus tunc ibi habitasse, quasi praeter ius et institutum patrum: cesserat enim ipsi Sem, et illius posteris ipsa terra: unde et Sem sacerdos dei altissimi habebatur. Nec dum uetus dei ueri religionem et cultum obliteratum ea terra, uel etiam alibi fuisse conijcitur, quum adhuc uiuerent filij et nepotes Noë.

7 Apparuitque dominus Abram, & dixit: Semini tuo dabo terram hanc. Qui edificauit ibi altare domino, qui apparuerat ei.

Primum hic legimus dominum apparuisse uel uisum, quo autem modo ignoratur. Hoc autem merebatur Abrahā fides, exigebat necessitas solatiij in aduersis. Dixit autem dominus: Non tibi, sed semini tuo, hoc est, fidei germanitate te referentibus filijs ac posteris, hanc terram dabo proprietatem, coelestis patriae significationem. Aedificauit aram domino ibidem, more illius temporis, gratias agendo, et uerae fidei monimentum posteris relinquendo. Omnia quae agebat uir dei domino placebant, amicum enim ipsum elegerat, et idololatriae, ut uidetur, periculum nondum tantum erat.

8 Et inde transgrediens ad montem qui erat contra orientem Bethel, tetendit tabernaculum suum, ab occidente habens Bethel, & ab oriente Hai: edificauit quoque ibi altare domino, & inuocauit nomen eius.

Transferebat se exul in hoc mundo, ab uno loco in alium, ad montem quandam, qui uersus occidentem habebat oppidum Bethel, per anticipationem sic dictum, et ab oriente erat Hai oppidum. Inter haec, inquit, duo loca tentorium suum erexit Abram, et suo more dominum inuocauit: sanctus et amicus dei erat, fidelis, deuotus, paratus ad omnia.

9 Perrexitque Abram uadens et ultra progrediens ad meridiem.

Iam eundo et redeundo uagus, ex domini iussu pendebat totus, quod expectabat, nesciens locum in quo se dominus uellet habitare. Quod poterat agebat, euentum uero ac finem suae peregrinationis domino committebat. Fidelibus omnibus in exemplum datus à domino, et exhibitus in scripturis.

10 Facta est autem fames in terra: descenditque Abram in Aegyptum, ut peregrinaretur.

Apparitio dei prima.

Exul Abrahā.

Abrahā exemplum.

Verbum dei certum.

Abrahā fides multa religio.

ibi: præualuerat enim fames in terra.

Alia graui tentatione probatur dei seruus, fame scilicet, contra naturam terræ. Sinitur enim proficisci in Aegyptum, et non parum periclitari ibidem, in rebus amantissimis, ex amantissima uxore. Verum non incurrit perniciem semel uera fide donatus. Magis autem Aegyptijs mittitur, ut illos uerbo prædicationis, et exemplo uirtutis erudiret: sicut iam Palestinos docuerat. Sic malis bona promouentur, ignorantibus etiam electis: sed semper quæ dei sunt curantibus. Sancti in Aegyptum tentationum descendunt, et ibi periclitantur: non ut ibi habitent semper, sed tantum peregrinantur, quasi inuiti in hoc mundo, prima oportunitate cum salute, ditioresque meritis et fide, redituri ad promissionis patriam.

11 Cumque prope esset ut ingrederetur Aegyptum, dixit Sarai uxori suæ: Ecce quæso, noui quod pulchro aspectu sis mulier:

12 Et erit cum uiderint te Aegyptij, dicturi sunt: Vxor illius est: & interficient me, & te seruabunt.

Famis inedia cessante, succedit timor mortis: ideo ob incontinentiam Aegyptiorum, ex uxoris pulchritudine sanctus periclitatur. Quum iam esset Sarai supra sexaginta annos, tanta tamen etate, ex confectione quoque tanti itineris, et comparatione mulierum Aegypti, speciosissima erat: quia ex utriusque pudore ac castitate perseuerabat formosior.

13 Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis, ut bene sit mihi propter te, & uiuat anima mea ob gratiam tuam.

Sanctus peccat. Non oportet excusare uirum sanctum etiam de officioso mendatio, uel duplicitate in uerbo: omnes enim, apostolus dicit, in multis offendimus. Magis autem commendare fidutiam in deum, quem sciret in medio malorum hominum, et probitatem femine, et diuinarum promissionum certitudinem conseruaturum: qui enim promiserat temporalia, quomodo negaret spiritalia? et tamen re uera soror erat et uxor, ut infra cap. 20.

D Cum itaque ingressus esset Abram Aegyptum, uiderunt Aegyptij mulierem quod esset pulchra nimis.

15 Et uiderunt eam principes Pharaonis, & laudauerunt eam apud illum: & sublata est mulier in domum Pharaonis.

Aulici. Viderunt eam semel et iterum, curiose scilicet, ut aulicorum ac carnalium principum studia discas, qui tanto pere pulchram laudauerunt regi, ceu dignam regio matrimonio, per omnia regum moribus sese attemperantibus illis, qui in domibus regum sunt.

16 Abram uero bene habuit propter illam. Fueruntque ei oues & boues, & asini & serui, famulæ & asinæ & cameli.

Prouidentia dei ad sanctos. Cedit diuine prouidentie, quantumlibet magna malitia peruersorum. Denique cor regis in manu domini: et in faucibus bestiarum succurrit fidelibus, ut sit clarior tunc illius presentia et uirtus. Timendi deum, omnia tu ta sunt. Dilatus est dei amicus, et suo studio, et prouiden-

tia diuina, regijs donarijs, et principum fauore. Diuitie sunt bonis adiumenta uirtutum, indicia fauoris dei: malis autem tentationum occasio, et peccandi materia.

17 Flagellauit autem dominus Pharaonem plagis magnis, & domum eius super uerbo Sarai uxoris Abram.

Voluit amicum suum deus magnificare in tota Aegypto, et in gloriam suam promouere multis modis, idque per reprobos etiam malitiam suo more dispensauit: ut per plagas et uerbera dei potentiam disceret rex Aegypti, et Abrae sanctitatem: fortassis a sacerdotibus Aegypti edoctus rex, raptum uxoris peregrini, plagarum suarum causam esse. Percusserat autem dominus Pharaonem antequam tangeret Sarai, cuius pudicitiam ledi non permisit, nec inuri notam castissime femine.

18 Vocauitque Pharaon Abram, et dixit: Quidnam est hoc quod fecisti mihi? quare non indicasti mihi quod uxor tua esset?

Vexatio Pharaonem erudiuit. Agnoscat dei prouidentiam circa ignotum hospitem, incipit reuereri, et mansuete alloquitur, non sinitur nocere amico dei.

19 Quam ob causam dixisti esse sororem tuam, ut tollerem eam mihi in uxorem? nunc igitur, ecce coniunx tua, accipe eam, & uade.

Obmisit spiritus dei in scriptore multa hoc loco, quæ curiositas rescire uoluisset: quid Abram responderit, causas continentie regis ne tangeret, genera plagarum, quibus affecta sunt femina eius, et cetera.

20 Præcepitque Pharaon super Abram uiris: & deduxerunt eum & uxorem illius, & omnia quæ habebat.

Aulicis præcepit rex, ut ipsum deducerent cum honore. Sanctitas uiri innotescerebat: sic prædicabatur deus. Denique hoc caput docet, deum uerè iam tunc amico promissa seruasse, uictum, diuitias, nomen, gloriam. Beneficentiam quoque docemur ad amicos, ne hospitibus fides et tutela negetur, ne peregrini iniuria afficiantur. Non sine ultione diuina sanctorum status leditur etiam a principibus. Gentiles quoque non tam propensos fuisse ad spurcicias carnis: nolenti enim non fuerat auferenda soror. Proficiunt fideles continuo ad maiora bona, et plura: sed cruce et persecutionibus. Non gratis Abraham domino filius fuerat: et qui sperant domino, minime confunduntur.

CAPVT XIII.

1 Scēdit ergo Abram de Aegypto, ipse & uxor eius, & omnia quæ habebat, et Lot cum eo, ad Australem plagam.

De humiliore Aegypti terra uir perfectus, ac deo amabilis, ad excellentiorem conscendit, ad Australiorem plagam terræ Canaan, ad cuius Austrum Aegyptus est.

2 Erat autem diues ualde Abram in armento et in auro et argento.

Nuper famelicus descenderat, nunc diues, honoratus, et felix ascendit et reuertitur, non solum iumentis et hominibus auctus, sed etiam argento et auro.

Re-

3 Reuerfusq; est per mansiones suas, à meri-
die in Bethel, usq; ad locum ubi prius fixerat
tabernaculum inter Bethel & Hai.

Bethel lo-
cus sacer.

Moses diligenter indicat ad quem locū redierit, quē
amauerit ut prae ceteris religiosiorem, & domino deo
suo sacrum, & domus dei nuncupandū à Iacob aliquan-
to tempore, postea tamen à prophetis dictus Bethauen,
& domus impietatis, propter uitulum illic erectum con-
tra dominum.

4 In loco altaris quod fecerat ibi prius, & in-
uocauit ibi Abram nomen domini.

Vbi prius & ante descensum dominum adorauerat,
iam nunc periculis ereptus, redit illuc domino gratias
dicturus de saluo reditu suo. Sic assuescendum ad gratias
habendas deo pro omnibus & singulis beneficijs.

5 Sed & ipsi Lot qui perrexerat cum Abrā,
fuerunt greges ouium & armenta & taber-
nacula.

Benedixerat dominus ipsi Lot, ex consortio fidei ad
sanctum, ipsūq; diuitijs auxit, & morum sanctimonia
decorauit: cum sancto enim sanctus eris.

6 Nec ferebat eos terra, ut habitarent simul:
erat quippe substantia eorum multa, & ne-
quibant habitare communiter.

Diuitie &
iurgia.

Multitudo facultatum causa fit iurgiorum, etiā inter
amicos, familiares ac sanctos, idq; ob studia seruulorum,
per improbitatē blandiri & placere dominis cupientiū.

B Vnde & facta est rixa inter pastores gregū
7 Abram, & inter pastores gregum Lot. Eo
autem tempore Chanaanæus & Pherezæus
habitabant in terra.

Poterat sustinuisse terra utrosq; nisi etiam alij popu-
li eandem occupassent. Ex quibus hic Pherezæi nomi-
nantur: prius non cum reliquis populis enumerati, ut de
nouo in eandem terram irrupisse uideri possint.

8 Dixit ergo Abram ad Lot: Ne quæso sit
iurgiū inter me & te, & inter pastores meos
& pastores tuos: uiri enim fratres sumus.

Abram mo-
dica.

Sicut astate, sic uirtutibus præcedit Abram, præoccu-
pando Lot. Non expectauit fratris querelas, non spernit
natum minorem. Nihil durum loquitur, nihil amaritudinis
retinet cordi, totus dexter & fidelis. Viri fratres sumus,
non muliebriter rixandum nobis. Non est otiosa fides,
non negligit opera charitatis. Fratres hic, ut aliās ferē
semper, cognati & consanguinei dicuntur.

9 Nonne uniuersa terra coram te est? sepa-
rare à me obsecro: si ad sinistrā ieris, ego dex-
teram tenebo: si tu dexterā elegeris, ego ad
sinistram pergā.

Nihil indignabundus loquitur, optionem desert mi-
nori, utilitatem proximi proprijs commodis anteponit.
Iustus deniq; dextram eligit semper, si detur optio: sin mi-
nus, in sinistra si fuerit, fide tamen & gratia seruatur &
proficit.

C Eleuatis itaq; Lot oculis, uidit omnem cir-
ca regionem Iordanis, quæ uniuersa irriga-
batur antequam subuerteret dominus Sodo-

mam & Gomorrhā, sicut hortus domini,
sicut Aegyptus uenientibus in Segor.

Indicat excellentiā amœnitatis ac fecunditatis. Cum
paradiso domini comparat planitiem Sodomorum: quasi
diceret, Qualem regionem deus ipse inhabitare elige-
ret. Simul quoq; uirtus magnanimitatis in Abraam decla-
ratur, qui eam contemnere poterat fratris causa: utq; iu-
dicij diuini seueritas innotescat, qui sulphuris diluuiū il-
lam subuertit ob otium & libidinem.

11 Elegitq; sibi Lot omnem planitiem Ior-
danis, & recessit Lot ab oriente, diuisiq; sunt
alterutrum à fratre suo.

12 Abram habitauit in terra Chanaan, Lot
uero habitauit in urbibus planitiæ, & taber-
naculum duxit usq; ad Sodomam.

Inciuior quidem ad auunculum Lot erat, quā de-
cuit, sed dispensatione dei, cuius providentia liquido in
hoc facto apparuit: sic eligebat ignorans, ob irreueren-
tiam & priuatum amorem puniendus suo tempore. Ve-
runtamen terram quæ Abræ promissa erat, Lot elige-
re non potuit: ut uidere liceat, qualis in homine sit arbi-
trij libertas. Præterea, eligunt imperfecti, decliniora, ual-
les & terrena: Abraam & sibi similes sancti, montana
inhabitare malunt, & Hierosolymæ ciuitatis confinia
sibi cupiunt.

Libertas in
electionib.

13 Homines autem Sodomitæ pessimi erāt,
& peccatores domino nimis.

Tametsi Lot uideret Sodomitarum mores pessimos,
nihilominus eam regionē elegit, loci amœnitate captus.
Pessimi dicuntur, & peccatores domino nimis, hoc est,
prodigiosa erat illorum nequitia, superbia scilicet, satu-
ritas panis, otium, crudelitas ad egenos. Urgebat eos iu-
diciū dei, in proximo complenda erant illorum crimi-
na. Iustus igitur mittitur, occasionem præbiturus iusto iu-
dicio impendenti, ut sibi summo opere timeant impij uitijs
assueti, si uir dei quispiam ipsis meliora persuadens mui-
tatur, quem non suscipiant.

Lot imper-
fectus, licet
sanctus.

14 Dixitq; dominus ad Abram postquam di-
uisus est ab eo Lot: Leua oculos tuos, & ui-
de à loco in quo nunc es, ad aquilonē & me-
ridiem, ad orientem & occidentem.

Rescatis dissensionum causis, recuperata quoq; pa-
ce & mente tranquillata, deus cum alloquitur: & pro
portione modica terræ, quam ex charitate reliquerat,
totius terræ iterum hereditatem promittit.

15 Omnem terram quam conspicias, tibi da-
bo, & semini tuo usq; in sempiternum.

16 Faciamq; semen tuum sicut puluerem ter-
ræ: si quis potest hominum numerare pulue-
rem terræ, semen quoq; tuum numerare po-
terit.

Vsq; in sæculum. Non sine fine Chanaanicam terram
Abræ posteris promittit, sed admodum longo tempore,
& donec plura daret ac maiora, quā auderet petere
uel sperare. Omnem enim totius orbis terram possident
filij fidei Abræ, expectantq; eternam uiuentium, cuius
hec inferior, figura proposita est & signum. Innumera

Possessio
sanctorum.

bilem seminis sui multitudinem promittit, iam sepe seni, nondum uel unum habenti filium: interim non trepidat fidelis de fide, potentia, ueritate & amicitia dei.

17 Surge ergo & perambula terram in longitudine & latitudine sua, quia tibi daturus sum eam.

Proroboranda fide propria & posterorum, de promissa terra certissime danda, uult deus ut omnia oculis conspiciat, & circumquaq; eam perambulando oculis contempletur.

18 Mouens igitur Abram tabernaculum suum, uenit & habitauit iuxta Querceta Mambre, quæ est in Hebron, ædificauitq; ibi altare domino.

Tabernacula sanctorum.

Tabernaculum erigit, non ædificat ciuitatem, nõ stabiliri querit in terra, hic nihil possidet, utiq; peregrinus, sed futura inquit, libera semper mente perseuerat, quocunq; spiritu domini uocatur, fiducialiter pergit. Querceta Mambre locus est in ualle, ubi quercus frequentissime nascuntur circa Hebron, quæ & Kariatarbe nominatur. Aram extruxit ad gratias agendum, signum suæ fidei posteris statuit deo uero, iuxta locum suæ sepulture.

CAPVT XIII.

A Actum est autem in diebus Amraphel regis Senaar, Arioch rex Elasar Chodorlahomor rex Aelamitarum, & Thadal rex gentium.

Exercitia tyrannorum.

In fidelium exercitia describuntur, & dei prouidentia circa illos, digne puniendo: fidei quoque uirtus, quam mundus uincitur, & in sanctis non est otiosa, sed ad obsequia charitatis semper propensa & potens. Amraphel rex Senaar secundum Rabinum Salomonem, Nimrod dicitur. Regnũ uel populus Elasar in superioribus non auditũ est, Elam autem Persidis regio est. Rex gentium intelligi potest, uel promiscuæ multitudinis, uel ut sit proprium nomen loci. Referuntur autem hic regnorum, gentium ac ciuitatum nomina ea quibus tempore Moysi nominabantur, & per anticipationem.

2 Inirent bellum contra Bara regem Sodomorum, & contra Berfa regem Gomorrhæ, & contra Senaab regem Adamæ, & contra regem Semeber regem Seboim, contraq; regem Balæ, ipsa est Segor.

Reges quinq; ciuitatum postea subuersarum, non magni fuerunt, sed prisco nomine consules urbium: nam & regis nomen à regendo, pascendo, & cõsulendo dicitur.

3 Omnes hi conuenerunt in uallem Siddim, quæ nunc est mare salis.

Mos regum & infidelium principum indicatur, sese adhortari ad bella, tumultum terris suscitare, seruitio grauare subiectos, tyrannidem exercere in populos, rebellare, occidere, uastare regiones, depraedari, nemini parcere, sine omni respectu ledere mutuum, diuitijs proximorum inhiare. Sic gens genti satanas fit, & mutuum ipsorum peccata puniuntur iusto iudicio dei. Mare salis, dicitur is locus tempore Moysi, ubi olim Abrahæ temporibus, quinq; hic nominatæ urbes magnifice stabant:

Gens genti satan.

& uallis agrorum aut calcis dicebatur locus cõgregationis.

4 Duodecim enim annis seruierant Chodorlahomor, & tertio decimo anno recesserunt ab eo.

Causa suscepti belli contra quinq; reges scribitur, qui duodecim annis potentissimo regi tributarij, defectione facta tertio decimo anno, uocatis socijs rex illis bellum indixit anno quartodecimo.

5 Igitur quartodecimo anno uenit Chodorlahomor, & reges qui erant cum eo, percusseruntq; Raphaim in Astaroth Carnaim, & Zuzim cum eis (uel planitie) & Emim in Saue (aliàs in Ham) Cariathaim,

6 Et Chorraos in montibus Seir, usq; ad campestria Pharan, quæ est iuxta solitudinẽ.

Astaroth Karnaim unius loci compositum uocabulum est: Raphaim autem tyranni, prædones, raptores sunt, ferox & crudele hominum genus ex raptu uiuẽs. Quorum similes etiam Susim dicuntur, abiectæ conditionis homines, bella tantum sequentes, qui cum nobilibus istis conuenerunt. Et Emim, terribiles ob crudelitatem: omnes ij in ualle duarum urbium. Omnes hos prædictos debellauerant reges illi potentissimi, & grassando quaquersum, omnia eremi illius loca, ac nobilium gigantum uel prædonum præsidia subdiderunt sibi.

7 Reuerstq; sunt & uenerunt usq; ad fontem Misphat, ipsa est Cades, & percusserunt omnem regionem Amalechitarum, & Amorharum, qui habitabãt in Asafonthamar.

Postea uenerunt ad fontem iudicij: locum sic postea dictum. Et Amalechitarum prædecessores, & Amorharum loca omnia occupauerunt. Porro Asafonthamar oppidum est, quod postea dictum est Engaddi, balsami et palmarum fertile. Eximia illorum regum potentia ac bella gesta describuntur, ut Abrahæ uictoria de omnibus illis cum paucis sumpta illustrior cernatur, deiq; præsidio ascribatur.

8 Egreffi sunt rex Sodomorum, & rex Gomorrhæ, rexq; Adamæ, & rex Seboim, necnon & rex Balæ, quæ est Segor, & direxerunt aciem contra eos in ualle Siddim,

9 (scilicet) aduersus Chodorlahomor regem Aelamitarum, & Thadal regem gentium, & Amraphel regem Senaar, & Arioch regem Ellasar: quatuor reges aduersus quinq;.

10 Vallis autem Siddim habebat puteos multos bituminis. Itaq; rex Sodomorum, & rex Gomorrhæ terga uerterunt, cecideruntq; ibi: & qui remanserant fugerunt ad montem.

Quinq; illarum urbium consules, ac reges dicti, licet parui, aciem adornant ac instruunt contra quatuor illos reges inuictos, adorianturq; illos in ualle agrorum, uel calcis, ubi frequentissimi putei erant bituminis.

11 Tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum & Gomorrhæorum, & uniuersa quæ ad cibum pertinent, & abierunt.

Peccata Sodomorum eo bello dominus clementer puniendo

12 mendo erudire uoluit, ut non conuersos ad meliora, grauius postea damnaret, & id insuper per impios reges, qui & ipsi prostrati tandem sunt à uiro dei.

13 Necnon & Lot & substantiam eius, filium fratris Abram, & abierunt, qui habitabat in Sodomis.

Non suffecerat strages, nisi & possessiones, & annonas quoque necessarias abstulissent. Talis militum crudelium, & uictoria insolentis consuetudo, ut subiectis illudant, & dominio non contenti, pauperes & captiuos habere malint quam tributarios. Lot cum pessimis habitans, inuolutus quoque est illorum incommodis, didicitque quam sibi parum profecerit & male cesserit electio terrae, separatio ab amico sancto ob diuitias.

14 Et ecce unus qui euaserat nunciavit Abrā Hebræo, qui habitabat in conualle Mambre Amorrhæi, fratris Eschol, & fratris Aner: hi enim pepigerant foedus cum Abram.

Hebræus dicitur Abram à Cananæis, quia trans fluvium natus, habitabat tamen in Querceto, non proprio, sed mutuo locato sibi ad usum ab Amorrhæo quodam fratre Eschol & Aner, cum quibus foedus & amicitiam inierat passim. Ut enim iam nota facta fuerat probitas et sanctimonia Abræ: sic illos quoque uiros bonos latere non poterat, cuius ob id societatem ambierunt, licet cum hoste peregrino, à quo profecerunt & adiuti sunt. Probitas enim etiam apud externos amicos parat. Amicitia uiciorum summe appetianda, colenda, & utilis est. Proprias terras non possidet, & tamen nulla commoditate fraudatur pius, domino deo suo fidelis & proximis. Satis felix & diues est, qui beneficentia & officiis multos sibi fidos amicos parat atque conciliat.

15 Quod cum audisset Abram, captum uidelicet Lot fratrem suum, armauit expeditos uernaculos suos trecentos decem & octo: & persecutus est eos usque Dan.

Occasionem adducit dominus ad clarificandum nomen amici sui in ipsius gloriam. Statim ut amici periculum audit, non cunctatur, non cōsultat, sed prompto consilio uernaculos domi natos armauit gladijs & lanceis, & arte bellandi peritos, alioqui etiam religioni consecratos, quos plurimos alebat & instituebat moribus, & usu rerum temporalium communi sub unius patrisfamilias prouidentia. Videtur enim sub se habuisse Abram amplissimæ familie optimos uiros cum uxoribus degentes, & in commune bonum unius circumspectione communiter propensos, apostolico more omnia in cōmuni possidendo. Ex quibus omnibus trecentos & octo elegit in expeditionem.

16 Et diuisis socijs, irrumpit super eos nocte, ipse & serui eius: percussitque eos, & persecutus est usque Choba, quæ est ad leuam Damasci.

Bellum non nisi coactus amici periculo, & damnis recuperandis aggreditur. Licet tota terra prælijs uexaretur, ipse cum sua ecclesia pacificus, dei protectione fruebatur cum suis amicis: fratris tamen causa supra humanas uires audebat, eos scilicet reges, tot & tantos, qui ui-

rosi haftenus, cunctos etiam gigantes prostrauerant: & bello natos debellare tentat, cui in domino fidenti nihil impossibile uidetur. Prudenter tamen agit, & consilio apto usus, noctu partitus suos milites, improuisos & uictoria insolentes obruit subito, & dei uirtute opprimit ac prosternit multos, ceteros autem in fugam cogit, & persequitur usque ad Choba, quæ postea Dan dicta est, urbem.

17 Reduxitque omnem substantiam, & Lot fratrem suum cum substantia illius, mulieres quoque & populum.

Renocauit igitur felici uictoria quicquid amiserat: uindicauit iniuriam fratris, & reduxit captiuitatem totius prouinciæ, & fratri libertati restituit: immemor similitudinis præteritæ. Vbi uidere licet Abræ fortitudinem, charitatem, fidem, uigilantiam, prouidentiam, circumspectionem, iustitiam, proximi amorem, liberalitatem, et studium amicorum.

18 Egressus est autem rex Sodomorum in occursum eius postquam reuersus est à cæde Chodorlahomor, & regum qui cum eo erant in ualle Saue, quæ est uallis regis.

Reuerentiam & gratiam exhibuit Abræ rex Sodomorum, etiam impius, pro recuperato sibi regno, & hostibus prostratis. Vallis regis Hieronymi tempore dicta est Auson, uerius Gaulon, uallis grandis & campestris, inmensæ longitudinis, ex omni parte montibus clausa, à Libano incipiens, & usque ad desertum Pharan perueniens, in qua sunt nobiles urbes, Scytopolis, Tyberias, stagnum Genezareth, Hiericho, & mare mortuum, per quam fluit Iordanis apud Pancadem oriens, inque mare mortuum se exonerans, quod & Asphalticum.

19 At uero Melchizedec rex Salem proferens panem & uinum (erat enim sacerdos dei altissimi)

Iudæi post Ionatan, authorem translationis Hierosolymitanæ, dicunt istum Melchizedec fuisse Sem filium Noë, qui cum uixerit post diluuium quingentis annis, usque post mortem Abræ, prouidentia dei habitauit in Salem, ubi postea Hierosolyma, ubi & rex fuit, quia senior ætate, autoritate, doctrina, religione, pro se et suo populo sacrificabat deo excelsso, uero & soli. Si cui placeat post Hieronymum Sale non Ierusalem fuisse, sed oppidum Salem, iuxta Scytopolim regionis Sichem, in uia à Dan ad Sodomam, non improbabatur. Hic uero uerbum Hebraicum מלך tertie coniugationis, quæ Hiphil nominant, à primitiuo מלך exiuit, non sacrificantem significat, uel offerentem, sed proferentem, depromentem, exportantem, uaticum scilicet fatigatis itinere, & congratulantem sancto uiro de cælesti uictoria contra impios terre concussores, cum ipse esset rex pacificus, & iustitiæ propugnator, Christi domini per omnia figura & typus aptissimus, Paulo id quoque docente. Sacerdotem dei altissimi. Ontelus transfert Ministrum dei. Panem uero & uinum, figuram fuisse refectiois spiritualis animarum, quam fidelium mentes suscipiunt ex testamento Christi, in sacramento corporis & sanguinis sui, qui

Prudentia in bellis.

Abræ uirtutes.

Gaulon.

D

Salem sit Ierusalem.

Sacramentum panis & uini.

Cruciatu ui
doris.

Fides &
bellum.

summus noster pontifex, semel pro nobis seipsum deo patri obtulit, nemo ignorat.

19 Benedixit ei, & ait: Benedictus Abram deo excelsus, qui possidet cœlum & terram.

20 Et benedictus deus excelsus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt, Et dedit ei decimas ex omnibus.

Benedictio. Maior ergo fuit Melchizedec quam Abram, testante Paulo: Nemo negat, quin id quod minus est, ab eo quod maius est benedicatur. Sacerdotalis officij erat, laudē & gloriam uictoriae soli deo uero & excelsus ascribere, sacrificium laudis offerre, & gratiarum actionis omne bonum ē deo proficisci, agnoscere & docere. Cuius nutu, potestate & providentia omnia fiunt: cuius solius est dare uictorias, & uirtute sua fidelium fragilitati opem ferendo succurrere, iustisq; conatibus assistere. Et dedit ei decimas de omnibus. Ambigua quidem locutio, quis cui decimas dederit, sed Paulus explicat: nimirum iunior maiori, Abraamus sacerdoti. Datio autem decimarum, confessio est datorum à deo munerum ex terra, quibus ij qui alijs communiter seruiunt docendo uel iuuando, protegendo uel consultando, & ij quoq; qui paupertate grauantur, sustentari debent iuxta legem naturæ et dei, quæ charitatis rationem commendat per omnia.

21 Dixit autem rex Sodomorum ad Abram: Da mihi animas, & substantiam tolle tibi.

Animæ. Animas hic personas intelligit, scripturarum more, ut sibi parum constare uideantur, qui hic diabolum animas perdere petentem exponunt.

22 Qui respondit ei: Leuo manum meam ad dominum deum excelsum possessorem cœli & terræ.

Iurare. Fidelis Abram per dominum iurat, & sine peccato in gloriam dei coram perfido rege, nolens ascribi gratiam & munificentiam dei regi Sodomorum. Non patitur uera fides honori diuino quicquam decidere. Nec spolijs ditari uolebat, sed proprio suo suorumq; studio & labore partis.

23 Quod à filo usq; ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditauī Abram.

Si à filo uel uitta scilicet capitis, usq; ad corrigiā calcamenti, à capite ad pedes, à maximo ad minimum aliquid accipiam de rebus tuis, obnoxius sim poenæ à domino.

24 Exceptis his quæ comederunt iuuenes, & portione uirorum qui uenerunt mecum, Aner, Escol, & Mambre: isti accipient partes suas.

De labore & opere charitatis tantummodo sumptum & uictum querebat militibus, quod nemo proprijs stipendijs pro alio militat. Excusat oblata à rege, non arroganter contemnit, modestiam & liberalitatem docendo per omnia. Aner, Escol, Mambre, fratres erant, potentes in terra, & boni uiri, Abræ confederati, à quibus locorum nomina processerunt.

¶ CAPVT XV.



Is itaq; transactis, factus est sermo domini ad Abram, per uisionem dicens: Noli timere Abram, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis.

Solent homines aptiores esse diuinis reuelationibus percipiendis, dum foris sensus quiescunt à proprijs functionibus, tunc enim species solito clariores reuelat amicis suis & assensum præbet, ingeritq; memoriam, quæ & prophetice uisiones dicuntur. Noli timere homines, qui dominum habes protectorem. Ego tibi cōtra omnes hostes clypeus adero, sagittas excipiam, propellam, si dei & obedientie tuæ merces ero. Non quidem tua opera, sed mea dona gratuita in te coronabo.

2 Dixitq; Abram: Domine deus quid dabis mihi? ego uadam absq; liberis: & filius procuratoris domus meæ, iste Damascus Eliezer.

Quasi diceret Abram: Multa quidē & magna promittis & das, & beneficijs obruis, maximum autem bonorum in hoc sæculo, sine quo alia non sunt iucunda, mihi non das, filium scilicet de meo semine, me arum rerum heredem & fidei. Video enim rebus ut nunc stantibus, orbatū heredē proprio, successorūq; mihi hunc Eliezar Damascenū, filium procuratoris mei uel relictū, qui ad suscipiendam hereditatem relinquitur mihi. Vel aliter: Illi procuratori meo, hanc felicitatem præstas, ut filium habeat, mihi tam diu negas.

3 Addiditq; Abram: Ecce mihi non dedisti semen: & ecce uernaculus meus, hæres meus erit.

Quasi hærens inter postulādum ex nimio desiderio, & quasi non audens fatigare amicum precando, iterum incipit loqui, dicendo: Ecce nondum mihi dedisti promissum semen, eatenus ex seruo domi natus, & uerna, hæres meus futurus sit. Syncera hæc & humilis, ac efficacis querimonia, quam excludere dei bonitas non potuit.

4 Statimq; sermo domini factus est ad eum dicens: Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, ipsum habebis heredē.

Non potest fidelium oratio ad dei gloriam pertinēs, non exaudiri, quam nisi exaudire uelit, non eam permittit à pijs postulari. Promittit igitur filium, sed nondum dicit qua matre, ad exercitiū fidei: tamen quod de illius semine filium habiturus sit, idq; adhuc clarius.

5 Eduxitq; eum foras, & ait: Suspice cœlū, & numera stellas si potes numerare eas, & dixit ei: Sic erit semen tuum.

Foras ducit deus Abram in uisione nocturna, & sere no cœlo, stellas claritate differentes illi ostendit, quas aspicere iubēs, dicit: Sicut innumerabiles stellæ sunt, non tam ob multitudinem, quam alias ob multas rationes, sic innumerabiles erunt filij tui: sic deniq; uarie lucentes erunt per solem Christum.

Credidit deo, & reputatum est illud sibi iustitia.

Credidit simpliciter uerbo dei Abram, & non postulat

A

Filius
datus

B

Fides
circū
lauit

lavit signum à domino, & imputavit eam fidem ipsi A=brae deus pro iustitia: non eam qua deus creditur uerax, omnipotens, creator, gubernator, quæ omnia etiam dæmones credunt: sed qua creditur propensus deus in bonum nostrum, quod beneuolus nobis pater sit, quod se, et sua nobis daturus sit, curam de nobis gerere semper uelit fidelissimam, ei adherere & fidere, se totum committere & sua omnia, deuotum deo esse, de solo illius beneplacito gaudere, tristariq; de omni peccato. Hæc talis fides, iustum ostendit, & acceptum deo facit.

7 Dixitq; ad eum: Ego dominus qui eduxi te de Vr Chaldaeorum, ut darem tibi terram istam, & possideres eam.

Hactenus curauit te & tua, dominus enim sum natura, & rector, quæ promisi seruabo, semen tuum hanc terram hereditabit.

8 At ille ait: domine deus, unde scire possum quod possessurus sim eam?

Orat foederis illius contestationem, non tam pro se quam pro posteritatis fide asseruanda. Non pro filij promissione confirmanda, sed pro hereditatis certitudine posteris inculcanda.

9 Et respondens dominus: Sume, inquit, mihi uaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam.

Mos paciscendi ueterum erat, occidere animalia, & in duas diuidere partes, interq; è regione cõpositas partes, & frustra transire: quibus ceremonijs dignus morte decernebatur, si quis fœdus aliquando rupisset, & pacta negligeret. Elegit itaq; sibi deus animalia munda, apta sacrificijs, & etate matura. Nihil enim imperfectum deo placet, perficit autem nostra imperfecta sacrificia, una Christi domini perfecta oblatio.

C Qui tollens uniuersa hæc, diuifit ea per medium, & utraq; partes contra se altrinsecus posuit: aues autem non diuifit.

Aues descendentes super cadauera, significabant reges & populos Israël persequuturos, capturos, & nisi merita patrum intercessissent, hoc est, diuine promissiones illis factæ, consumpturos fuisse. Abegit autem eas Abram fide promissionum, & oratione pro fidelibus ad gloriam sui dei.

11 Descenderuntq; uolucres super cadauera, & abigebat eas Abram.

12 Cumq; sol occumberet, sopor irruiit super Abram, & horror magnus et tenebrosus inuasit eum.

Apparet non in somnis tantum uidisse talia fieri, sed re uera facta hæc omnia. Cum enim post hæc omnia sol occubisset, sequenti nocte extasis illa, & mentis excessus irruiit in eum, cum horrore magno & tenebroso, qui iterum presagium erat magnas tribulationes adfuturas, non solum filijs suis secundum carnem, sed & iuxta fidem. Quicunque enim pie uiuere in Christo uolunt, exponuntur uarijs temptationibus, quas tamen fides firma abigit & uincit.

13 Dictumq; est ad eum: Scito prænoscent, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua: & subicient eos seruituti, et affligent quadringentis annis.

Et dixit, scilicet dominus ad Abram, &c. Non expectabat tunc nominare illi populos, Aegyptios scilicet, uel Chaldaeos, aut alios: multos enim nouerat futuros illis hostes, ideo dixit: In terra non sua, quibus seruiunt in magnis afflictionibus quadringentis annis. Secundum Hebræos à temporibus Isaac usq; ad exitum Israël de Aegypto fluxerunt anni quadringenti. Isaac enim sexaginta annorum, genuit Iacob: Iacob autem in Aegyptum descendens, habebat centum triginta annos. In Aegypto autem fuerunt ducentis & decem annis.

14 Veruntamen gentē cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post hæc egredientur cum magna substantia.

Aegyptios autem oppressores decem plagis iudicauit, & ad persequendum Israël impulit, ac possessionibus spoliatis in mari rubro enecauit.

15 Tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepulrus in senectute bona.

Interim tu ad sanctos patres tuos apponeris, felici excessu ab hac uita: non præmatura morte, sed plenus dierum, nempe expletis centum septuaginta annis. Videmus prouidentia diuinæ ordinem certum, ut opera, passionēs, consilia, læta ac aduersa, ex deo pendeant, & ab æterno patre ordinata sunt. Vult tamen fieri à nobis, quæ iubet, & scire nos quid ex nobis uelit.

16 Generatione autē quarta reuertentur huc: nec dum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque ad præsens tempus.

Generationes quatuor sic accipiuntur: Iacob in Aegypto descendit, cum 75. personis: qui genuit Iudam. Iudas autem Phares: Phares ipsum Esrom: Esrom genuit Caleb, 1. Paral. 2. Amorrhæorum peccata nondum perueniant ad eum gradum ut illos terra ferre nequiret. Sicut enim deus uult exerceri bonos à malis, ad mensuram fidei & charitatis, & præmij ab æterno eis prædestinati: sic malos parauit uasa iræ in interitum, & poenas, proq; criminibus, antequam committantur, decreuit iusto suo iudicio nobis occulto, sed non ei qui impius est, sua nimirum conscientia illum condemnante: domino autem in omnibus iuste & misericorditer dispensante. Dominus est enim, & uoluntas eius regula iustitiæ.

17 Cum ergo occubisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas.

Pacti confirmationem describit, quia scilicet, post occasum solis, ignis transeundo inter frusta, hinc inde composita, absumpserit omnia, ad dei præsentiam ac beneuolentiam significandam.

18 In illo die pepigit dominus fœdus cum Abram, dicens: Semini tuo dabo terrā hanc à fluuio Aegypti usq; ad fluuium magnum Euphraten.

Signa itaq; cum uerbis concurrunt ad futuri sacra-

Tempus Aegyptiacæ seruitutis.

Prouidentia dei.

Quatuor generationes.

D

Pactum tuum.

Augustine

menti completionem. Fluvius iste Australem terræ par-
tem indicans, Rinocorura dicitur, inter Palestinam &
Aegyptum fluens. Flumē autem magnum Euphrates est,
ab oriente terminans promissam Israëlī terram.

- 19 Cinæos, et Cenezæos, Cedmonæos,
20 Et Hethæos, et Pherezæos, Raphaim
quoque,
21 Et Amorrhæos, et Chananæos, et Ger-
gesæos, et Iebusæos.

Numerantur hic decem gentes, cum non acceperint
sub Iosue nisi tantum septem: Edom enim, Moab, & A-
mon, postea sibi subiugarunt reges Israelitarum. Hic au-
tem dicuntur, Cadmoni, Canisi, & Kinei.

CAPVT XVI.

Agitur Sarai uxor Abram non ge-
nuerat sibi liberos, sed habens an-
cillam Aegyptiam nomine Agar,

Post tot promissiones diuinas nondum
completas, immotus tamen fide Abram iam non impedi-
menta nature spectabat, sed dei ueritatem, et bonitatem.
Aduh enim Sara uxor sterilis permanebat, & ipse ca-
rebat filio. Hagar autem Aegyptiam ancillam Iudei di-
cunt filiā fuisse Pharaonis, quæ uidens prodigia dei cir-
ca Abram & Sarai, maluit esse eidem ancilla, quam in
paterno palacio gloriosa. Verisimilius dicitur dono eam
donatam, religiose institutam, & domine suæ ut sit, spe-
cialiter amatam præ alijs, ut ex ea semen susciperet, &
quam marito suo faueret.

Hagar.

- 2 dixit marito suo: Ecce, conclusit me domi-
nus, ne parerem: ingredi ad ancillam meam,
si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumq;
ille acquiesceret deprecanti,

Desideriū
filiorum.

Impatientius Sarai desiderat prolem de sancto uiro,
non autē audent sperare, nec orare pro fecunditate, iam
ferē octogenaria: cui iam dudum muliebria cessauerant.
Humana quadam cogitatione, & uia uti uoluit, quia dei
ordinationem ignorabat. Rara autem probitas scemina,
suum putaturæ quē de marito ancilla peperisset filium.
Aedificare mulierem, Hebræis est filios parere. Audiuit
autem Abram uocem uxoris, admonitus ab ipsa, non ob-
libidinem, cum esset nonagenarius, sed credens dei instin-
ctu ipsam pro hac re instare: nouerit enim se filios habi-
turum, sed qua uia nondum innotuerat.

- 3 tulit Sarai uxor Abram Agar Aegyptiam
ancillam suam post annos decem quā ha-
bitare coeperat Abram in terra Chanaan, &
dedit eam uiro suo uxorem.

Cupiebat sancto uiro heredem & solatium: egres-
sebat sine semine uiuere uirum, iam decem annos post ac-
ceptas tot promissiones de semine. Vxor deniq; dedit u-
xorem, ut maritali non adulterino affectu propagaret
filium. Volebat enim legitimum filium adoptandum si-
bi in suum.

- 4 Qui ingressus est ad Agar & concepit. At
illa concepisse se uidens, despexit dominam
suam.

Conceptu ancillæ didicit Sara suam esse sterilitatis

causam, non uiri. Sexus iterum proditur infirmitas, an-
cille ingratitude, superba de munere dei. Ambit Abra-
affectum, meliorem se putat domine suæ. Non fert fortu-
næ suæ sortem nisi seruiliter. Obluiscitur sui ordinis: non
meminit fidei & honestatis Saræ.

- 5 Dixitq; Sarai ad Abram: Iniuria mihi con-
tra te, ego dedi ancillam meam in sinū tuum,
quæ uidens quod conceperit, despectui me
habet, iudicet dominus inter me & te.

Quamlibet sancta, prudens, & pia, irascitur tamen,
non fert contemptum, mutatur animo in maritum. Men-
titur, ipsa enim ancillam tradiderat, prima uoluit, sponte
subornauerat, ipse non rogauerat: acquieuerat solum,
uolenti non faciebat iniuriam, &c. Iudicet, inquit, do-
minus inter me & te, qui mihi ingratus, superbam uides,
et sustines: non saltem mones, nimium amas: mihi præfers,
æquanimiter suffers insolentem. Eiusmodi solem querula
ri uxores, & molestare maritos.

- 6 Cui respondens Abram: Ecce, ait, ancilla
tua in manu tua est, fac ei quod bonum in o-
culis tuis. Affligente igitur eam Sarai fu-
gam iniit.

Abram non egrefert uel impatienter uerba uxoris di-
riora, boni consulit iracundiam & dolorem, ueneratur
probate honestatis sanctam consortem. Ad fragilitatem
aspicit sexus, patitur se admoneri, non æque dura refert,
non excusat, non irascitur, mansuete respondet, maritis
in exemplum, nihil inopinatum audit uel patitur. Sic non
debent mariti attendere uerbis iratarum, sexui danda ue-
nia, paci potius consulant, imbecilli uasculo parcant, pla-
care studeant lenitate, nisi sint intractabiles. Docet hic
locus coniuges, ut concorditer uiuant, uinculum matri-
monij non rumpant. Dicit ergo Abram: Ecce ancilla tua:
tua est, non mihi imputa alienam culpam. Seruus si esset,
ego regerem, castigarem. Ancillam tuam tu tracta pro
meritis, fori tui est, non mei. Afflixit ergo illam Sara,
uindicauit se scemineo more, autoritate sua utitur, non
sinit agere suo more, ostendit se dominam illius, Agar au-
tem sceminea uicissim impatientia subesse non uidet, peri-
clitari eligit potius & aufugere, quā humiliari, obedi-
re. Cum igitur iustus utriusq; mulieris fragilitates & as-
fectiones prudenter fert & modeste, deus omnibus in
communi prospicit, & dirigit actus: boni consulit fragi-
litates suorum.

- 7 Cumq; inuenisset eam angelus domini in
xta fontem aquæ in solitudine quæ est in uia
Sur in deserto,

Non casu, sed dei prouidentia, peruenit errabunda
ad fontem intra solitudinem, quæ est inter Palestinam &
Aegyptiam. Ibi angelus domini presto fit, nimirum cum
stos à domino institutus familie ipsius Abræ. Deus ordi-
nat fontem, uiam, nuncium, consolatorem, ductorem, om-
nia suorum fata curat, si ei nos ac nostra crediderimus.
Non despicit, nec ancillam, nec seruum. Via Sur, de qua
hic dicitur, postea Agara uulgo dicta est, Syris, & ipso
Apostolo Paulo teste & Onkelo.

- 8 dixit: Agar ancilla Sarai unde uenis, &
quo

quod uadis? Quæ respondit: A facie Sarai domine meæ ego fugio.

Angelus familiariter ipsam Agar appellat proprio nomine & conditionis admonet. Vnde ueniat, & quod pergat, non ignorando querit, sed ut responsionem eliciat. Ipsa autem Agar sancta & fidelis scemina simplici ter quod uerum fatetur, non querulatur contra dominam, sese fugitiuum accusat: non respondet ad omnia, territa nimirum ad occursum uiri in solitudine, uerbis parce utitur. Erroris autem confessio ueniam, consolationem & gratiam promeretur.

Dixitq; ei angelus domini: Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius.

Ad consolationem tuam foetus & senis redi ad dominam, posthac subiecta illi fias, obsequiosa, patiens ad tempus, olim futura gloriosa mater in populis, si te prius humiliaueris. Non aliam iniungit poenitentiam quam respicientiam, & uite emendationem.

Et dixit ei angelus domini: Multiplicans multiplicabo semen tuum, & non numerabitur præ multitudinem.

Ista promissio tam magnifica non fit à domino, sed ab angelo. Non ad Abram, sed ad Agar. Non in terra promissionis, uel in domo Abrahæ, sed in deserto Sur, ubi postea Agareni, nunc Sarraceni habitabant. Non enim promissionis filij futuri erant, licet semen Abrahæ. Non enim omnes qui semen sunt Abrahæ, etiam filij dicuntur. In maximam quidem multitudinem creuerunt Ismaëlites, sed benedictionis heredes non fuerunt, quæ debebatur Israhælitis, unde nascitur Christus.

Et dixit ei angelus domini: Ecce concepisti & paries filium, uocabisq; nomen eius Ismaël, eo quod audierit dominus afflictionem tuam.

Solatur angelus emendatam & obruit promissionibus tantopere afflictam. Audierat enim dominus afflictionem illius, non eam quam à Sara perpeffa fuerat, sed quam in deserto periclitata, uel ad humiliationem, qua dominæ subesse consentit.

Hic erit ferus homo: manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum, & eregione uniuersorum fratrum suorum figet tabernacula.

Ismaël qui ab audiendo dominum nomen habet, Iod litera adiecta proprijs nominibus, ad morem lingue, futurus dicitur homo ferus uel agrestis. Ad literam enim externorum dominum non fert gens illa: nec se patitur obrui seruitute. Erat deniq; Ismaël syluas ac uenationes amans, uirilil, fortis bellator & agricola, à quo & Arabes inuastatores ab antiquo, omnium adiacentium nationum, & sese de omnibus defendentium. Obiter tamen hic notandum, quatuor tantum in ueteri testamento absq; uelamine figuræ suis nominibus uocatos antequam natos, Ismaëlem scilicet, Isaac, Samson & Iosiam.

Vocauit autem nomen domini qui loquebatur ad eam: Tu deus uidens me. Dixit em, Num etiam hic uidi posteriora uidentis me.

Agar beneficij grata dominum inuocat et orat, iuxta Ontelum, in nomine domini, qui loquutus est cum ea, dicens: Tu es deus uidens omnia, qui & me uidisti, & in hac tam uasta solitudine. Vidi post me uidentem, id est, mei curam habentem deum: quasi diceret, Vnde hæc mihi gratia, ut me miseram in hoc deserto uisitarit dominus, & mihi apparuerit? Si in domo Abrahæ contigisset, & in obsequio Saræ, non mirarer. Nunc autem perfidam me, in hac tam horribili eremo me dominus consolatur tot promissionibus, & tam magnificis.

Propterea appellauit puteum illum: Puteum uiuentis & uidentis me, ipse est inter Cades & Barad.

Puteo nomen imposuit, ut posteris gratia liberatoris non obliuione excideret. Huiusmodi adnominationibus locorum sancti olim domini beneficia memorie successorum consecrauerunt ad fidei propagationem.

Peperitq; Agar Abrahæ filium, & uocauit Abram filij sui nomen quem genuit Agar, Ismaël.

Non inanis repetitio generationis. Gestiebat enim Moses pro humana consuetudine, iactando insigne, & incredibile ferè beneficium dei, de nato filio seni, ut significetur multo magis gauisurum, si de libera Sara filium sit habiturus. Et ut Sarracenos ac Arabes fratres Israhælis doceat ac cõmedet, quo charitate magis iungatur.

Octoginta & sex annorum erat Abram quando peperit Abrahæ Agar Ismaëlem.

Anno undecimo postquam de Charran exiuit, quum iam esset octuaginta sex annorum, tunc enim fuerat septuaginta quinque annorum.

CAPVT XVII.

Postquam uero nonaginta & nouem annorū esse cœperat Abram, apparuit ei dominus, dixitq; ad eum: Ego deus omnipotens, ambula coram me, & esto perfectus.

Post profectum Abrahæ in fide centum annis, iam alio seculo uicturus, omnia renouantur, promissiones nouæ, nomen nouum, pactum nouū, obedientia noua, sacramentum nouum, noua uxor, nouus filius, noua religio, noua familia. Fides enim non senescit, sed semper fit seipsa per tentationes constantior, ad opera bona promptior atque uegetior. Nonaginta nouem annis probauit, probatum mundo exemplum dedit fidei & longanimitatis. Vnde discamus promissionibus diuinis non diffidere, promissa dei non posse excidere, qui sua sapientia, uirtute ac beneuolentia nobis semper est præsentissimus. Dominus nature supra naturam & contra, quæ promiserat dare potest. Maximus honor quem deo impendere possumus & offerre, is est, ut ueritati & uirtuti suæ fidamus, etiam si præ oculis uideamus diuersa. Visus est deus ab Abram. Non carnalibus oculis deum uidit, sed uisitationem illius sensit, repromissioni credidit, beneficio gratias reddidit. Irenæus & alij patres primi post apostolos ecclesiæ doctores senserunt, uerbum dei patris suo tempore incarnandum, hoc est, Christum dominum patribus apparuisse.

Confessio Agar.

Sæculum nouum.

Honor deo maximus.

Verba Dei uisum.

nunc quidem hac, nunc ista forma, crebro tamen in forma humana, donec ipsam dignatus est, non formam tantum, sed ipsam substantiam ac naturam induere, et in ea forma frater noster ac redemptor promissa patris complere. Ego deus omnipotens. Rabi Moses Ben Maiman in libro Perplexorum scribit nomen אברהם, componi ex א, ב, ר, ה qui scilicet est sufficientia, uel qui sufficit. Ipse enim solus deus sufficit creaturae rationali et sibi, qui nullius eget: omnis sufficientia nostra ex deo est. In quo credentes omnia possunt, sperant, accipiunt: in se uero agnoscunt quam nihil sine uel possint. Quartum hic nomen dei successu libri discimus אברהם et אברהם. Ambula coram me, ad nutum meum uiuas, iuxta praeceptum meum, sicut filius obsequere per omnia patri, et esto perfectus, fidelis, simplex, non duplici mecum corde pergas. Nihil mecum ames, cor tuum exigo.

2 Ponamque foedus meum inter me & te, & multiplicabo te uehementer nimis.

Pactum inter nos erit, ut sim tibi deus benefactor, creator, pater, amicus, et tu mihi obediens filius, multiplicabo te carne et spiritu, gratia et gloria, sicut stellae coeli et arenam maris.

3 Cecidit Abram pronus in faciem, & locus tus est cum eo deus dicendo:

Stupet pulvis et cinis tantam dei gratiam, non potest superbire uere fidelis, nihil deo rependere ualemus, praeter infirmitatis nostrae confessionem, et suae clementiae. Ceremoniae illae ex fide procedebant, ideo sanctae erant. Futurus autem sermo longior indicatur, ex eo quod dicitur: Et loquutus est cum eo deus dicendo:

4 Ego sum: Ecce pactum meum tecum, erisque pater multitudinis gentium.

Ecce ego sum, solus uult haberi, credi, coli, et amari deus, honorem illum alteri non cedit, zelotes est. Ut solus noster dominus est, sic totos nos exigit esse suos. Pactum meum tecum: ego tuus, ut tu sis meus: ego tibi pater ero, tu te mihi filium prestabis. Eris pater multitudinis gentium. Iudei אברהם nominant omnes praeter se. Horum igitur omnium Abram pater datur, qui et recumbent in regno dei cum Abram Isaac et Iacob. Ipsi uero iuxta carnem tantum filij Abraam eiiciuntur foras. Locutus est contra Iudeos.

5 Nec ultra uocabitur nomen tuum Abrahā, sed erit nomen tuum Abraam, quia patrem multitudinis gentium constitui te.

Ante promissionem Isaac nomen illius erat אברהם pater excelsus, postea autem paternitatis illius celsitudo ornatur interpositione א literae, quae inter sacrationes literas, quibus nomina dei scribuntur, principalis est, et bis scripta in nomine illo ineffabili, quae et semel ascripta nomini Abraae, et secundo adscripta Sarae, indicat prerogatiuam quandam maximam datam utrisque, generandi ipsam diuinitatem aliquando de semine suo in Christo nascituro, de beatissima dei genitrice Maria, quae uere fuit filia Abraae et Sarae. Vel ostendant Iudei sacrationem causant mutatorum nominum per duplex he. Quin

et quartus locus literae in nomine Abraam, significare poterit quartum millenarium, in quo natus deus de semine Abraae secundum Hebraeorum supputationem. Mem uero clausum he sequens, interminabile Christi regnum, et gloriae Abraam notare potest, sicut et Isaia nono. Haec mihi non spernenda uidetur ratio adaucti nominis. Vel dicas, non omnis multitudinis Abraam patrem futurum et nominandum, sed eius tantum quae deum agnoscat, credit et colit.

6 Faciamque te crescere uehementissime, & ponam te in gentes, regesque ex te egredientur.

Crescere te faciam ualde ualde. Prodicunt enim ex ipso Ismaelite, Idumaei, Israelitae, Iudei et Christiani. Reges ex te prodibunt. Ismael duodecim duces habuit, Esau undecim, Iacob duodecim. Et Christus rex regum, et dominus. Denique uera fides negotiosa est, non sterilis: auget domini familiam in spiritualibus, non propria, sed de uirtute: deus enim agricola est, et purgat, ut fructum plurimum afferat. Ego faciam te crescere, non tuapte uirtute multiplicaberis. Ideo in nonagesimum annum te sterilem distuli, ut experireris impotentiam tuam, sine me semper sterilis futurus eras. Fructus itaque tuus mihi imputandus est, non tibi. Omnes praedictae gentes te patrem agnoscent, et toto orbe dispersi electi mei sese tuos iactabunt filios iuxta fidem uel carnem.

7 Et statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis foedere sempiterno, ut sim deus tuus & seminis tui post te.

Toties inculcat pactum gratiae et beneficentiae, ut firmiter credatur sua bonitas, uult sibi ualde credi, nemo deo nimium fidere potest, sicut nec uenerari et amare. Deo uero qui fidit, non contemnit illius praeccepta uel odit, sed deuote obsequitur.

8 Daboque tibi & semini tuo post te terram peregrinationis tuae, omnem terram Chanaan in possessione aeternam, eroque deus eorum.

Multam curam tui seminis geram, etiam postquam obieris, et in sempiternum, hanc illis terram traditurus, in qua tu nunc peregrinaris in hereditatem. Semen autem Abraae secundum carnem domino gratum in Christo cessauit, qui fidei filios ex omnibus gentibus deligendos, et spirituale semen, uerum et aeternum, per spiritum generandum instituit, et in finem temporum usque conseruabit, et semper augebit: heredes quidem fidei Abrahae facti, coheredes autem Christi in fide dei ueri, et promissionum coelestium.

9 Dixit iterum deus ad Abraam: Et tu ergo custodies pactum meum, tu & semen tuum post te in generationibus suis.

10 Hoc est pactum meum quod obseruabitis inter me & uos, & semen tuum post te, Circumcideretur ex uobis omne masculinum.

Sic ergo se habet foedus, quantum attinet ad promissam meam quae statuam infallibiliter, sicut et per memetipsum iuravi et non mentiar: tuum uero et posterorum tuorum erit, ut circumcideretur ex uobis omne masculinum,

num, in symbolum & rememoratiuum signum obseruantiæ omnium legum mearum, quas illis sum suo tempore laturus: ut scilicet alium præter me deum ignoretis, ipsum solum colatis & reueramini, & per fidem & uitæ innocentiam ambuletis coram me, ut sitis meus peculiaris populus, & ego ero uester deus.

11 Et circumcideris carnem præputij uestri, ut sit in signum fœderis inter me & uos.

12 Infans octo dierum circumcideretur in uobis, omne masculinum in generationibus uestris: tam uernaculus quàm pecunia emptus, ab omni filio alienigenæ qui non fuerit de semine tuo.

13 Circumcidendo circumcideretur uernaculus tuus & seruus tuus emptitijs, eritq; pactum meum in carne uestra in fœdus æternum.

Si quis gentiliū querat, cur tam fœdum signaculum in uerendis membris et locis deo placuerit, idq; cum tanto cruciatu infanti, quasi resectio sit superflui opificij creatoris, & difficile persuadendum profectis: respondetur illis, infidelibus scilicet, quæ ratione id ipsum placuit olim gentiliū multorum sacerdotibus, studiosis astrorum, uatibus ac aruspiciibus apud Arabes, Aethiopes, & Phœnices. Fidei uero perquirenti circumcissionis causam respondebitur: Quia sic deo placuit, Christi sanguinis effusionem significare debuit. Masculi tam recens nati ætas non tantopere dolet, Religio uera, contra carnem & sanguinem militat semper. Crux semper portanda docetur, libidines carnis amputandæ toto corpore. Primitiuum naturæ fructum immundum ostendit, ne turpe aliquid perpetretur, ore, labijs, pedibus, manibus, & uerendis à fidei. Colligitur hoc loco, obligari ad circumcissionem solos Israëlitas masculos, uel domi natos ex seruis, emptitijs seruos, alienigenas: alios cultores dei ad circumcissionem huiusmodi non obligari, nisi cum iudeis pascha celebrare uoluissent. Postquàm uero deus per Christum fecit utraq; unum, abstrulitq; discrimen, signum etiam illud discretionis, circumcissio cessauit iuxta carnem, sed non in spiritu. Nunc enim omnes gaudent se filios fidei Abrahæ nominari & esse. Fides enim & spiritus non caro testatur adorantem & cultorem dei ueri. Frustra igitur proprium signum cultorum dei sibi arrogant iudei, cum eum deum dominum nemo non colat & adoret. Fœdus autem sempiternum dicitur non semper duraturum, sed prolixo tempore, donec scilicet terram promissionis possiderent, nō in Aegypto uel eremo, sicut nec alia ceremonialia obligabant extra promissionis terram: quam sua culpa irreuerabiliter perdidierunt. Nec pro gloria dei sui desiderare possunt qui non iam solum notus est in iudæa & in Israël, sed à maximo usq; ad minimum omnes sciunt & colunt dominum.

14 Masculus cuius præputij caro circumcisa nō fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.

Exterminari animam incircumcisi, est ferre iudicium infidelitatis contemptusq; diuini. Imputabuntur illi omnia peccata reliqua uelut incredulo. Non erit particeps

promissionū dei, ius non habebit possidendi terram promissam patribus. Secundum iudeos morietur ante quinquagesimum secundum annum ætatis suæ, uel non relinquet post se semen.

15 Dixitq; quoque deus ad Abrahā: Sarai uxorem tuam nō uocabis Sarai, sed Sara nomen eius.

16 Et benedicam eam, & etiam ex illa dabo tibi filium, cui (Sara) benedicurus sum, eritq; in nationes, et reges populorum ex ea erunt.

Tamet si ex ancilla tibi filium donauerim, quem Sara adoptauit, tamen insuper ex eadem tibi amatissima coniuge tibi filium dabo, proprio suo corpore generandum. Eidem Sara benedicam sicut & tibi: ipsa sua prole multiplicabitur sicut tu. Ex ea gentes & regna prodibunt sicut ex te. Eandem literam diuinam eiusdem uocabulo inferendam uolo sicut & tibi. De suo semine redemptor Messias generabitur sicut & de tuo. Tu hactenus Sarai nominasti tuam dominam, posthac Sara generalis fidelium mater nominabitur & habebitur.

17 Cecidit Abrahā in faciem suam, & risit, in corde suo dicens: Putās ne à centenario generabitur? & Sara nonagenaria pariet.

Præ stupore tantæ gratiæ dei, & pro insperato beneficio in faciem procidit Abrahā, & risit felicitatis suæ admirationem: & in corde suo dixit, cogitat humano more impossibile quod promittitur, nonagenariam uxorem prolem ædere, & se centenarium generare.

18 Dixitq; Abrahā ad deum: Vtinam Ismael uiuat coram te.

Satis abundeq; me consolatus es, prole felicitasti, per se teq; promissa complesti Ismaelem dando filium: is tibi gratus sit, quod ad nutum tuum uiuat, beneficia tua sentiat: prospere illi cuncta tuo munere cedant, oro, & contestor, plura non cupio, maiora non spero.

19 Et ait deus: Vere Sara uxor tua pariet tibi filium, uocabisq; nomen eius Isaac, & constitui tuam pactum meum illi in fœdus sempiternum, & semini eius post eum.

Obscurius semper hactenus promiserat semen benedictum, nunc clare filium de uxore benedicta, & nomen iucundum filij denunciat, & sempiternam gratiam pollicetur, ac fructum fidei filio & posteris. Promissiones, inquit, meæ in illo complebuntur, fœdus meum illi seruabitur & semini suo: ut deus illius sim, & ipse meus filius, terram habitaturus sit imperpetuum.

20 Super Ismael quoq; exaudiui te: ecce benedicam ei, & augebo, & multiplicabo eum ualde ualde: duodecim duces generabit, & faciā illum in gentem magnam.

21 Pactum uero meum statuam ad Isaac quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.

22 Cumq; finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit deus ab Abrahā.

Largiter compensat constantissimā fidem, plusquā potuerit sperare, uel audeat petere, pollicetur. Quicquid Ismaeli faustum precari potes, copiose largiar, ero ei pro-

Sara benedicitur.

Differentia Ismaelis & Isaac.

pitius, illiq; benedicam, beneficijs amplissimis afficiam, gratus mihi erit. Fructificabo, multiplicabo illum supra modum, duodecim ducatus ex illo ponam, fortissimā gentem & maximam. Pactum autem meum, & uniuersalis salutis & glorie meae maiestatem tibi & semini tuo per Christum, non illi repromitto, sed per Isaac quem Sara tua tibi generabit anno sequente. Sic igitur fideles & electi acceptam dei gratiam per Christū agnoscant & grati admirentur, ac gratiam habeant. Reliquorum populo rum sortem, & circa illos dei munificentia domino commendent. Dominus est omnium, quod bonum de omnibus uidebitur deo suo, id fiet. Nos nostram gratiam maximi faciamus, curando ne in uacuum illam receperimus.

D 23 Tulit autē Abraam Ismaēl filium suum, & omnes uernaculos domus suae, uniuersosq; quos emerat, & cunctos mares ex omnibus uiris domus Abraae, & circumcidit carnem praeputij eorum statim in ipsa die, sicut praeceperat ei deus.

24 Abraam nonaginta & nouē erat annorū, quando circumcidit carnem praeputij sui.

Obedientia dura. Iam nonaginta nouem annorum, sanus, ex obedientia fidei suauiter sibi cruciatum infert. Crastinum non expectat, statim illo ipso die obedientiam complet, se & familiam uniuersam circumcidit, suq; exemplo filium & omnes ministros docet, nihil tam arduum ac dolorosum, quod domino iubente non alacriter & sedulo amplectantur. Pro nobis Christus circumcisus est, dolores nostros ipse portauit. Lauacrum regenerationis & gratiae quō mundemur, & domino placeamus, per uitae nouitatem iniunxit, deposito uetere homine, uerum per omnem uitam crucem baiulandam commisit.

25 Et Ismaēl filius suus tredecim annos impleuerat tempore circumcisionis suae.

26 Eadem die circumcisus est Abraam & Ismaēl filius eius,

27 Et omnes uiri domus illius, tam uernaculi quā empti argento ab alienigenis pariter circumcisi sunt.

Gentes in pacto dñi. Ismaēl iam tredecim annorum adolescens in pactum fidei & gratiae per signum foederis circumcisionem suscipit, ne solum de Isaac nasciuri ad sortem domini pertinere putentur. Omnium gentium dominus est & pater, Israël autem frater iuxta carnem, & uerbi sui peculiarem reuelationem in illis toti mundo per scripturas sacras & apostolorum doctrinas, qui de semine Isaac nati, constituti sunt patres gentium omnium & doctores.

CAPVT XVIII.

A 1 Pparuit autem ei dominus in conualle Mambre sedenti in ostio tabernaculi in ipso seruire diei.

Distinctio quarta, Vagabunda. Post insignem fidei fructum obedientiam in circumcisione, nunc charitatis fructus per hospitalitatis gratiam describitur, quibus rebus deus digne colitur & placatur. In Querceto uallis illustris & perspicuae habitans cum tota ac ampla familia sua Abraam, ex

pectat peregrinos, ut eis gratis beneficiat, ad ostium seu dens tempore meridiane refectiois, quum maxime indigent uiatores recreatione & refrigerio. Tam deo gratum officium suscipiendorum hospitem, nulli famulorum committit, ne forsā minus sedulo honorifice & amice illos suscipi contingeret. Haec studia seruorum dei sunt, sic compensantur dona temporalia deo, istis sacrificijs placatur deus.

2 Cumq; eleuasset oculos & uidit, & ecce tres uiri stantes prope eum: quos quum uidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, & adorauit in terra.

Sentit & erigitur. Videt tres uiros consistentes in uia, quasi cum stabundis, si diuertere uelint, uel pertransire hospitium: quos statim ut uidit senex centenarius, minime desidiosus, cucurrit, ne quis alius charitatis officium praeipiat: & ut animi alacritate monstraret ad hospites: non pueros mit tit, non expectat donec rogetur, non se abscondit, nō sci scitatur causas itineris, non merita discutit personarum: incuruatur reuerentiae causa, quod Hebraeis est adorare. Senex coram iunioribus specie, nesciens qui essent, humiliatur usq; ad terram, pro more suo, alijs quoq; eodem modo si uenissent hominibus occursurus.

3 Et dixit Domine, si inueni gratiā in oculis tuis, ne transeas seruum tuum:

Et dixit, tres ipsos credidit uiros esse, unum tamen honorabiliorem ueluti personam alloquitur communi nomine Adonai. Si inquit, inueni gratiam in oculis tuis, ne obsecro pertrans eas me seruum tuum. Non potuit ardentius inuitare, armatis precibus euincere quærit, quasi magni beneficii loco habiturus, si ad se declinare dignentur. Vere enim tanta res est hospitalitas, ut magis accipiat quā donet, si quis eam obeat alacriter. Nō dixit: Si lasi estis, si pecuniam numerabitis, si emere uultis: sed, si mihi non inuidetis, si non inensi, si gratiam uestram promereri possum, non recusetis officium meum atq; obsequium.

4 afferatur pauxillum aquae, & lauentur pedes uestri, & requiescite sub arbore.

Promittit officium sedulū, nudis pedibus abluionem offert, quo quiescant ac recumbant ad cibum suauius. Refrigerium sub arbore suadet, ad statū auræ gratissimum calentibus ex itinere.

5 Afferamq; buccellam panis, & confortate cor uestrū, postea transibitis: idcirco enim declinastis ad seruum uestrum. Qui dixerūt: Fac ut loquutus es.

Non promittit splendidas dapes, non pretiosa condimenta, buccellam panis pollicetur ad robur uirum, paucula spondet, magna autem praestat. Sic dignus quisq; ac liberalis hospes attenuat uerbis officij impensas, etiam si pretiosa producat. Gratus uero & sapiens peregrinus, magnificat omnia, etiam si exiliora suscepit. Suauiter ac instanter suscipiendi sunt hospites, quā humanitate non minus oblectari solent quā dapibus. Dixerūt ergo tres illi Abraae: Fac ut dixisti. Nil suauius peregrino quā alacritas & beneuolentia hospitis.

Festina

6 Festinauit Abraam in tabernaculū ad Sarā, dixitq; ei: Accelera, tres mensuras similae commisce, & fac subcinericios panes.

Non minore affectu suscipit & tractat uiros quā in uitauerat, omnia festinanter & sedulo adornat. Ad Sarā currit, non ad aliquam ancillarum, annosam anam, uenerandam matronam, studio pietatis aequē uigentem, iam nonagenariam appellat, festinare iubet, purissimā farinā in massā subigere, placentas ac tortas citius parabiles & delicatas parare. Quae similitatim alacritate perurget omnia, nihil in ea domo per otium geritur. Labente enim marito, obsequitur uxor: domina satagente, famulae non pigrescunt.

7 Ipse uero ad armentum cucurrit, & tulit inde uitulum, tenerrimum & optimum, deditq; puero, qui festinauit facere illum.

Interim ad armentarium currit, non militi famulos, magna uoluptate domino deo se seruire credens. Arripit non casu incidentem, sed tenerum & electum uitulum. Puerō dat, qui aequē festinare didicerat. Nemo piger in domo sapientis, & ad pietatis opera tam seriose incumbens.

8 Tulit quoque butyrum & lac, & uitulum quem fecerat, & posuit coram eis: ipse uero stabat iuxta eos sub arbore. Cumq; comedissent,

Pergit subinde ministrando, non quiescit senex. lac & butyrum proponit, prima sanctorum patrum salsamenta, postea paratū uitulum per seipsum exhibet. Non assedit senior tam uenerabilis hospes, sed assistit edentibus: summum honorem existimans, si quā honorifice peregrinos tractasset. Et comederunt. Otiosa quaestio, quomodo tam deus quā angeli edere potuerint. Qui enim apparet, agit, loquitur, per omnia pro sapientia sua attingere se solet uerbis & factis, amicis fidelibus suis. Discimus interim antiquorum frugalitatem, panes azymos, tortas, lac, butyrum, & uitulinam carnem lautitias illis fuisse summas & optimas. De potu tacetur, qui ut non absuit, sic uini potus doceri non debuit.

B dixerunt ad eum: Vbi est Sara uxor tua? Ille respondit: Ecce in tabernaculo est.

Et dixerūt ad eum tres illi uiri, qui postea *אנשי* appellantur: Vbi est Sara uxor tua? Praemium hospitalitatis fit consequenter promissio sanctae prolis. Apparitio dei, & angelorum susceptio. Vxor non accedit hospites, nec & angelorum susceptio. Vxor non accedit hospites, nec uocatur, in tabernaculo uiri curat domestica, cibos & familiam, curiose tamen auscultat, mulierum more curiosior. Quae enim foeminarum tales hospites non summo desiderio contemplata fuisset, sed iam uoluptatibus ualefecerat, licet pulcherrima.

10 Cui dixit: Reuertens reuertar ad te secundum tempus uitae, & habebit filiū Sara uxor tua. Et Sara audiebat ad ostium tabernaculi, & ipsum erat post eum.

Dum uita comite sequenti anno ad te rediero, Sara filium habebit. Modo loquendi hominibus usitato loquitur, si uel Sara ipsa annum uixerit, uel ego uiuens post

annum rediero, inuenietur Sara enixo filio gratulabunda mater, quae nunc est natura & aetate sterilis.

11 Erant autem ambo senes, prouectaeq; aetatis, & desierant Sarā fieri muliebria.

12 Quae risit intra se, dicens: Postquam confesui, & dominus meus uetulus est, uoluptati operam dabo?

Id autē sine grandi miraculo fieri non poterat, quod ambo longaeuā aetate erant, & Sarā muliebria per aetatem desierant, ideo secum ridebat, se uetulam libidinari cum uetulo. Nec id iniuria, quandoquidem & Abraam ipse riserat antea, fide fortior nimirum: risus enim nasciturus erat & gaudium.

13 Dixit autem dominus ad Abraam: Quare risit Sara, dicens: Num uere paritura sum anus?

Non fert deus incredulitatem nostrā, uult uerbis suis credi, reclamantibus tam humano sensu quā naturae uiribus. Nec leuis fuit, sed admodū seriosa, terribilisq; correctio domini ad Sarā, pro qua & uehementer territa, praē angustia foeminarum more mentitur.

14 Nunquid deo quicquā est difficile? Iuxta tempus condictum reuertar ad te secundum tempus uitae, & habebit Sara filium.

Non hic distinguendum de potentia dei, uel absoluta uel ordinata, nihil deo inordinatum quod uult, uoluntas suae nulla est regula alia a se, quicquid uult bonum est, cuius ratio imperuestigabilis. Sui tempore, quando scilicet iuxta naturae cursum filius nascetur, miraculose conceptus, cum gaudio reuertar, ut uestro sancto gaudio inter sim, praesentia mea honorabo semen tuum, de quo sim in temporis plenitudine carnem ipsam quoque assumpturus.

15 Negauit Sara, dicens: Non risi, timore perterrita. Dominus autem: Non est, inquit, ita, sed risisti.

Negabat, mentiebatur, quia mulier & filia Euae, sed excusatur, etiam a scriptura, quia sancta erat. Non est enim damnatio sanctis quicquid peccauerint, non enim contemptu dei, sed fragilitate & ignorantia peccant, cum quibus fides stare potest, qua saluantur. Non, sed risisti. Siue a domino dictum referatur, siue ab Abraam, discimus hinc mulierum fragilitates non durius uindicandas, sed tamen non esse omnino dissimulandas, admonendae, docendae, arguendae sunt, sed non irritandae. Deus amicis suis semper adest, dirigit, solatur, errores boni confulit, fert, conuertitq; in bonum.

16 Cum ergo surrexissent inde uiri, direxerunt oculos contra Sodomā, & Abraam simul gradiebatur deducens eos.

Refectione, ut uidebatur, completa surgunt: dum interim Abraam steterat, tacuerat, seruierat, ac uersis uultibus Sodomā aggressuri uidebantur. Abraam autem hospites deducebat, uiam indicabat, comitabatur, ne uia errarent, non curiose inquirebat, quā pergerent, uel quid acturi.

17 Dixitq; Dominus: Num celare potero

Voluntas dei ordinata.

Fides cum peccato.

18 **Abraam quæ gesturus sum:**
cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ.

19 Scio enim eum eo quod præcepturus sit filiis suis, & domui suæ post se, ut custodiant uiam domini, & faciant iudiciū & iustitiam: ut adducat dominus super Abraam quæ locutus est ad eum.

Fidelibus suis deus secreta sua reuelare consuevit, cui credunt, obediunt, & iustitiam faciunt, & docent posteris. Fiunt itaq; robustissimi, quibus nemo obistere audeat uel possit, fauente illis deo, protegente, & auxiliante. Sunt benedictio populorum, cum quibus conuersantur, bene familiis suis præsumunt & subditis, semper domini offensam formidantes, & ne excident à gratia domini, & promissis. Iustitiam facere, est deum credere, amare, colere, ex ipso in totum pendere. Iudicium uero facere, est proximo impendere, quod sibi quis uelit fieri.

20 Dixit itaq; dominus: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum quia multiplicatus est, & peccatum eorum quia agrauatum est nimis.

Clamor erat, non iustorum cōtra impios clamantium, quum nemo iustus esset inter illos, sed publica criminum libertas, consensus communis in malum, nemine accusante, reprehendente, corrigente, dolente. Otium deniq; securitas, crudelitas, pauperum occisio, nouæ libidines, publicus abusus contra naturam. Hæc crimina cum reliquis omnibus, & contemptus dei, & prædicatorum uerbi eius, qualis erat Lot, clamor deo erant: idq; non solum in Sodoma, sed & in alijs urbibus. Hæc erāt peccata grauiuaalde, quæ terra ipsa ferre diutius non posset. Omne autem graue crimen ad cælum clamat.

21 Descendam & uidebo, utrum secundum clamorem qui uenit ad me, opere compleuerint: & si non, ut sciam.

Descendam, dicit dominus, ut uideam. Licet enim uallis esset illustris, tamen altior erat situ, quàm uallis Pentapoleos illa. Magna deniq; crimina, ut non sunt cito credenda, sic non sunt tarde punienda, sed prius perquirenda diligenter. Anthropopathos hic omnia dicuntur ac aguntur.

22 Conuerteruntq; se inde uiri, & abierunt Sodomam. Abraham uero adhuc stabat coram domino.

Verterunt se uiri ab eo loco ubi cum Abraam fuerāt. Rabi Salomon & alij dicunt, hic esse correctionem scribarum, olim enim scriptum fuisse aiunt, & non sine notabili causa, de qua alibi, & apud Burgensem: Et dominus adhuc ipse stabat iuxta Abrahā, pro quo legunt: Et Abraham adhuc ipse stabat coram domino. Vbi ad nouum uir-tutis genus se armat, intercessionem.

23 Et appropinquans, ait: Nunquid etiā perdes iustum cum impio?

Non audet manifeste pro fratris filio orare, ideo communes preces adornat pro omnibus. Et accessit ad fami-

liarius orandum, dicens: Num per iram tuam perdere uis iustum, sine peccatis grauioribus uiuentem, cum impio contemptore? Num permittes impios perperam de tua iustitia iudicare, qui te crudeliorem dicent esse q̃ pium atq; benignum?

24 Si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate, num peribunt? & non parces loco propter quinquaginta iustos, si fuerint in ea?

25 Absit à te ut rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatq; iustus sicut impius. Absit ut sit hoc tuū: num qui iudicat omnem terram non faciet iudicium?

Inquisitionis formam hæc uerba magis habere uidentur quàm orationis. Zelum enim pro dei iustitia præten-dit, ne impius iudicetur qui iudex est omnium, & curam gerit prouidentia sua rerum omnium irreprehensibiliter, ideo innocentes non obruendos eadem poena cum nocentibus nititur obtinere.

26 Dixitq; dominus: Si inuenero Sodomis quinquaginta iustos in medio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos.

Misericordiam dei docemur, qui tantæ ciuitati, imò omnibus quinq; urbibus, in quibus cōmuni consensu tam horribiliter peccabatur, parcere uoluisset, si quinquaginta innocentes, à tantis flagitijs immunes, reperiri in illis potuissent, imò tandem uel decem tantum. Vide ergo quid boni agant sancti in hoc mundo, & quis prouentus ex eis cæteris, quàm sint honorandi, si internoscerentur, quantum uindictæ propendet illis, qui sanctos tam pretiosos in oculis dei, persequi, & contristari præsumpserint. Vide quoq; longanimitatem dei, tolerantis tam multos, cui seruiunt tam pauci. Horribile iudicium eius, qui tot homines gratia sua dedignatur, ne resipiscant & emendentur. Acceptationem quoq; fidei Abrahæ, quem orantem pro impijs tam benigne exaudiuit. Vere enim si deles penes deum quasi omnia possunt, quibus deus nihil negare potest: sicut & ipsi contra deum nihil precantur, & quod dare non uult, non sinit orari à sanctis.

27 Respondensq; Abraam, ait: Ecce cœpi loqui ad dominum meum, quum sim puluis & cinis.

Cum timore filiali, hoc est, certa fiducia, orandus est deus, sed humiliter ac instanter. Alleganda humilitas nostræ conditionis, quam licet non ignoret deus, uult tamen nos eam agnoscere ac fateri: sicut & orare monuit, cum uelit præstare ex gratia. Delectat dominum, & fidelem decet, oratio pro proximorum salute interposita. Verecundiam seruare docemur in postulationibus, beneficos non grauare. Patitur dominus humano more secum loquentes, dum sibi tamen omnium maxime, & de maximis confidamus, & de bonitate illius præsumamus in humilitate spiritus nostri.

28 Quid si minus quinquaginta iustis quinque fuerint, delebis propter quinq; uniuersam urbem? Et ait: Non delebo, si inuenero ibi quadraginta quinq;.

29 Rursumq; locutus est ad eum: Sin autem qua-

Miserere

Orandi

quadraginta ibi inuenti fuerint, (facies?) Ait: Non faciam propter quadraginta.

Cœperat iam debita humilitate tentare benignitatis dei mensuram, quem non ignorabat et iustum. Subinde quasi cunctabundus insinuat uerecunde, desiderium præstandæ misericordiæ, propter modico pauciores, scilicet propter quadraginta. Docemur qua reuerentia et timore, non tamen sine insigni fiducia, dei bonitatem implorare debeamus, maxime si pro alijs deprecemur: quoniam causas et magnitudinem peccatorum soli deo nota non ignoremus, magis circa alios quam nos ipsos.

30 Nequæso, inquit, indigneris domine, si loquar: Quid si ibi inuenti fuerint triginta? Respondit: Non faciam, si inuenero ibi triginta.

Abraam reueritus nunc toties tentatam longanimitatē dei, timens ut forte modum precandi transenderet, addit: Ne irascatur, &c. Sed quia paratum inuenit ad misericordiam, non quinq; ut antea, sed decem assumpsit, placandumq; pro eis dominum didicit.

31 Quia semel, ait, coepi loqui ad dominum meum. Quid si ibi inuenti fuerint uiginti? Ait: Non interficiam propter uiginti.

Certat clementia dei cum humana malitia, et præsumptione nostra, nec se duriorē patitur inueniri quam exigit nostra necessitas, et sperare nos docet supra mensuram. Quis ergo humiliter eum accedere uerebitur?

32 Obsecro, inquit, ne irascaris domine, & loquar adhuc semel. Quid si inuenti fuerint ibi decem? Et dixit: Non delebo propter decem.

Expertus Abraam diuitias bonitatis dei, audet amplius insistere domino plena fiducia, non ad curiositatem propriam, sed ut ineffabilis misericordia dei innotesceret omnibus hominibus, ut ab omnibus diligeretur et coleretur, quem ipse tantopere amabat, et senserat piissimum.

33 Abiitq; dominus postquam cessauit loqui ad Abraam: & Abraam reuersus est in locum suum.

Quia Abraam iam promiserat se cessaturū, et quia imperscrutabilis est mensura pietatis diuinæ, utq; malitia Sodomorum patesceret, et dei seueritas calumniæ non pateret, ut sciremus omnia iudicia dei iusta esse, utq; humilietur omne hominum genus, si sistatur iudicio dei, ideo nondum peruento ad numerum seueritatis, subsistit in gradibus clementiæ. Causas alias perquirere, propter quas ultra decem non descenderit, superuacaneum sit. Aliquando deus non parcat propter multos bonos: sicut Samaria non pepercit, licet superessent septem millia uirorum, qui non curuauerant genua sua ante Baal, 3. Regum 18. Aliquando multis non parcat propter unum, ut 1. Regum ultimo, propter peccatum Dauid interierunt septuaginta millia uirorum peste. Dominus est, bonus est et iustus, sapiens, et clemens. Nostrum non est scrutari consilium maiestatis suæ, sed in ipsum sperare, amare, obedire, confiteri, orare.

CAPVT XIX.



Eneruntq; duo angeli Sodomam uespere, sedente Lot in foribus ciuitatis. Qui cum uidisset eos, surrexit, & iuit obuiā eis, adorauitq; pronus in terra.

Sodomam non tres, sed duo ingressi sunt angeli, tertius enim remanserat preces Abrahæ suscepturus, nimirum domini personam referens angelus. Angeli autem dicuntur ministratores spiritus, domini dei iudicium perficientes, hic mittuntur ad damnatos Sodomitas, completa enim iam erant crimina. Urgebat iudicium dei, concordabant in malo omnes, contra naturam et rationem à maximo usq; ad minimum. Vesperis ingrediebantur, meridie quieuerant apud Abrahā. Lot autem in porta sedebat ciuitatis, hospitalitatē didicerat in domo Abrahæ, noctu suscipiebat, quos aluerat Abrahā meridie. Abrahā in hoc seculo peregrinus, in tabernaculo sedet, Lot in porta ciuitatis, ut seculi huius ciuis. Abrahā extra hominum multitudinem, socius angelorum et dei, Lot in medio nationis prauæ periclitatur, nisi à dei nuncijs eriperetur. Statim ut uidit uenientes hospites surrexit quidem, sed non cucurrit: uel quia non tam charitate plenus ut Abrahā, uel quia uespera erat, non uidebantur ultra processuri. Verum non expectauit ut rogaretur, sed præuenit, ne ab alijs opus humanitatis præriperetur: uel potius præoccupauit uiros, ne inciderent in malignum hostitem, quales omnes esse nouerat. Colligebat hospites non pro mercede, sed charitatis gratia, sine delectu recipiebat omnes. Adorare prono ad terram uultu, non illicitum erat ad homines spectabiles, quos nemo deos credebatur: peccatum est autem procumbere ad idola et imagines. Magnum dei beneficium arbitrabatur, si obtinere posset hos hospites Lot humilis et pius. Honore inuicem præuenire docemur, non auersari, excludere, dure respondere ad ostium clamantibus peregrinis. Hospitalitatis enim gratia per scripturam, non solum ueteris, sed et noui testamenti plurimum commendatur, non solum in Abrahā et Lot, sed et in Sumamitide, quæ tanta diligentia et humanitate suscepit Heliseum, 4. Reg. 4. hospitalitatisq; mercedem dignam assequuta est, filio mortuo resuscitato. Sicut et Christus fidelissima Martha hospitibus suæ fratrem Lazarum uitæ restituit iam quadriduum mortuum. Et in iudicio extremo premium hospitalitati summum exhibebit electis, Matth. 25. Et apostolos suos hospites futuros sine pecunia misit. Paulus monet, ne fideles hospitalitatis obliuiscantur, per quam placuerint sancti deo, angelis quoq; receptis hospitio. Et Petrus in prima Catholica 4. Hospitales, sine murmuratione. Contra uero, uiolatores hospitalitatis Gabaonitas, et nunc hic Sodomitas tam horrendo iudicio consumit et damnat impijs in exemplum.

2 Et dixit: Obsecro domini, declinate in domum serui uestri, & manete: lauate pedes uestros, & mane proficiscemini in uiam uestrā. Qui dixerūt: Non, sed in platea manebimus.

Dominos appellat, instanter orat, se seruum spondet,

Lot hospitalis.

Hospitalitas laudanda.

iudicia dei non perue-
liganda.

Hospites
onerosi.

- suadet declinare de platea, cum reliquis non manere, ad se fidum patronum diuertere. Admonet curæ corporis, lotionis pedum, pro more nudis incedentium pedibus. Et mane surgetis ad abitionem. Non quod taderet hospitū, sed quod nollet eos uideri, & periclitari propter conciuies. Respondent, non se ingressuros. Ut hospitii deuotio patefieret magis, ciuilem uerecundiam pretendebant, propensiores ad beneficium exhibendū quā accipiendum. Non ut onerosi hospites, qui uel non rogati se ingerunt, uel facile uocati acquiescunt, tarde hospitium deserunt, quum humaniorem senserint qui recepit. Leges hic sunt hospitalitatis discende, rogandi sunt instanter, humiliter amice, occurrendū eis, lauandi pedes, id est, necessaria administranda, iuxta temporis, loci & personarum exigentiam. Peregrinus uicissim, non imperet, non tardet, beneficiat ubi potest, modestiam in aliena domo seruet. Edebant quæ apponebantur, non iactabant lautiores cibos Abrahæ, non plura petebant, non confundebant hospitem, alacritatem & synceritatem hospitii grati amplectabantur, quæ uite & honori non parcebat, sed murum se opponebat pro ignotis.
- 3 Compulit illos oppidō ut diuerterent ad eum, ingressi quē domum illius, fecit eis conuiuium, & coxit azyma, & comederunt.
- Renuentibus diligenter instat, non statim desistit, quasi inuitos trahit, ideo iam tertio rogati, acquiescunt intrando, quibus instruit conuiuium, frugalius quā Abraham. Azyma coxit, ne differretur refectio, cito parabilem escam. Comedebant quæ apud hospitem erant, quæ optima habebat, proposuerat.
- 4 Prius autem quā irent cubitum, uiri ciuitatis, uiri Sodomæ uallauerunt domum, à puero usque ad senem, omnis populus simul.
- 5 Vocauerunt quē Lot, & dixerūt ei: Vbi sunt uiri qui introierunt ad te nocte? educ illos ad nos ut cognoscamus eos.
- Stupenda turpitudine & intolerabile nefas. Omnes pariter impij, à magno ad paruum, sine uerecundia, quia iam publica facta fuerat consuetudo, inuoluerat omnes, nemo immunis, etiam ad hospites hinciebant, cum illis tamen iustus habitabat ex dei ordinatione, ut illos uerbo & exemplo corrigeret, iustum dei iudicium declararet.
- B Egressus ad eos Lot ostium, post tergum
- 6 accludens ostium.
- 7 Ait: Nolite quæso fratres mei, malum hoc facere.
- Compulerat ad hospitium subeundum, ideo fidem hospitalitatis diligentius præstat, periculo suo defendit, conciuium furiam modeste amoliri conatur. Vnus contra tot uiros impios, sicut Abram contra tot reges, pro ostio stans, sola fide armatus, corpus suum & uitam opponit periculo pro hospitibus, & uictoriam reportat, domino fideles suos minime deserente.
- 8 Habeo duas filias quæ nondum cognouerunt uirum, educam eas ad uos, & abutimini eis sicut uobis placuerit, dummodo uiris

istis nihil mali faciatis, quia propterea ingressi sunt sub umbram culminis mei.

An iuste egerit filias prostituendo, non est nostrum disputare, scriptura non reprehendit, dei prouidentia omnia geruntur, omne studium interponendum pro impediendis maximis criminibus. Non omnia in exemplum trahenda patrum gesta, deo fidentes non deseruntur, etiam in maximis tentationibus. Interim tamen atrocitas criminis indicatur, cuius comparatione subito credidit uirgines potius stuprandas, quod tamen magnum crimen esse nemo ignoraret. Non necesse est excusare uirū, non sine culpa uiuere poterat, qui ob rerum temporalium affluentiam pessimorum hominum contubernio sese incautus immerferat, & non fugiebat tam improbos.

- 9 At illi dixerunt: Accede illuc. Et rursus: Vnus uenit ad peregrinandum, & iudicat iudicando? te ergo nunc ipsum magis quā hos affligemus. Vimque faciebant in uirum, in Lot uehementissime, iamque prope erat ut effrangerent fores.

Dixerunt: Accede huc, desere stationem pro ostio, ne prohibeas nos. Qui tamen perseuerabat obsidere ostiū, prudenter & fortiter contra illorum flagitium militando uerbis & factis, ut fratres hortabatur desistere coeptis. Illi quos iam iudicium domini urgebat, ut implerent mensuram criminum suorum, mendaci procacia & furiosa insania fraternam adhortationem interpretabantur iudicium superbum & presumptionem, falsa improperando, & uiolentiam intendendo. Emendari non sustinet proiectus à domino. Impius quum in profundū malorum uenerit, contemnit. Iam nunc clamor Sodomorum qualis fuerit, innotescit, simul etiam æquum dei iudicium & excusatio omnis tollitur furiosis, & libidine excacatis. Interim extrema iustus patitur, fide exercetur, tuncque dei auxilium incipit quum desperatur de humano: quum cernitur quā nihil possit uirtus humana, tunc inclare scit diuina.

- 10 Et miserunt manus suas uiri, & introdixerunt ad se Lot in domum, clausueruntque ostium.

Angeli uelut homines agebant, poterant omnes occidisse, sed reseruabantur poenæ alteri.

- 11 Et homines qui foris erant, percusserunt cæcitate à minimo usque ad maximum, ita ut ostium inuenire non possent.

Non aufertur uisio, sed eius rei aspectus intercipitur, quā uidere inuabat uel cupiebant. Sicut Heliseum querentes non uidebant, & oculi discipulorum tenebantur ne eum agnoscerent: sic omnia Sodomitæ uidebant præter ostium domus, ideo multo labore ianuam inquirebāt. Cæcitas mentis & corporis sequela est immoderata libidinis, obtusitas & insania, contemptus dei, iactura animæ, fame, & rerum omnium. Omnes pariter pessimi, digni dei iudicio, malo consentiebant, mittebant, inuasabant, laudabant, neminem uerebantur.

- 12 Dixerūt autē uiri ad Lot: Habes hic quempiam tuorum generum, aut filios, aut filias?

omnes

omnes qui tui sunt in ciuitate educ de loco.

Superius angeli, hic uiri nominantur. Aggrediuntur opus domini, uolentes tamen parcere affinibus Loti, ob illius probitatem. Loquuntur humano more ueluti ignorantes, quum omnia scirent.

Delebimus enim locum istum, eo quod increuerit clamor eorum coram domino, qui misit nos ut perdamus illos.

Ea causa se missos indicant, ut sine dilatione disperdant locum & gentem, imò omnem regionem quatuor ciuitatum simili malitia laborantium, in quibus nemo immunis esset à crimine. Magnus clamor coram domino, omnium consensu, sine cessatione peccantium, ideo mini stri iustitiæ dei mittuntur disperdere secundum corpus, submergere, obuoluere, occidere. Si damnati sint omnes nescimus, nec expedit scire, sed timere, & cauere à simili flagitijs nostrum est.

Egressus itaq; Lot, locutus est ad generos suos qui accepturi erant filias eius, & dixit Surgite, egredimini de loco isto, quia delebit dominus ciuitatem. Et uisus est eis quasi ludens loqui.

Credidit uerbis dei Lot, et obediuit, uoluitq; alios secum saluari, sed iudicati à deo, indurati & perfidi, emendari non poterant, ideo ridebant dei uerbum, infidelitatem criminibus alijs addendo. Hieronymus ubiq; uirginitatis laudes perquirens, & iniquior matrimonio, recitat filias alias fuisse ipsi Lot, & matrimonio copulatas interisse cum reliquis, duas autem uirgines saluat as: quod Rabi lonas improbat, uelut irrationabile.

Cumq; esset mane cogeabant eum angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam & duas filias quæ inuentæ sunt: ne & tu pariter pereas in scelere ciuitatis.

Festinandum à contubernio pessimorum, quum spes emendationis nulla superest. Tardauerat uindicta dei, periodus expectanda iam aderat, quæ præteriri impossibile erat. Præueniendum illis erat dei iudicium computatione, & poenitentia non differenda. Securis ad radicem ponitur, quoties uerbum domini prædicatur.

Diffimulante illo, apprehenderunt manum eius, & manum uxoris, ac duarum filiarum eius, eo quod parceret dominus illi: educeruntq; eum, & posuerunt extra ciuitatem.

Cunctabatur, & moras necebat Lot. Proprio arbitrio, & amicorum amore non exisset, sed miserante domino, per angelos educuntur à peccatis & poenis. Indulgentia non solum peccatorum est quæ fecimus, sed eorum quoq; quæ per gratiâ dei præuenti, obmittimus, & quorum occasionem non incidimus. Eduxerunt ergo eum, & manere fecerunt extra urbem tumultibus plenam. Non est pax impijs.

Et factum est quum eduxissent ipsi eos foras, dixit Salua animam tuam, noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione, sed in monte saluum te fac, ne pereas.

Angelorum beneficio educuntur, iubentur seipsos sal

uare, uitæ periculo se non ingerere, pristini sui status obliuisci, consortia malorum animo & corpore deserere. Non respicias post te, in anteriora te semper extende. Pussilli fide non sunt idonei ad se saluandos: erudiuntur igitur aduersitatibus mentis & corporis, ut in fide proficiant. Ne forte pereas. Indicat ubiq; scriptura uerbis suis, liberi arbitrij mutabilitatem, re uera tamen declarat, gestis & diuinis dispensationibus, infallibilem necessitatē, ut semper agamus & conemur quæ dominus præcipit, & actuum nostrorum euentus domino committamus.

Dixitq; Lot ad eos: Quæso domine mi, Ecce inuenit seruus tuus gratiam coram te, & magnificasti misericordiâ tuam quam fecisti mecum ut saluares animâ meam, nec possum in monte saluari, ne forte apprehendat me malum & moriar.

Lot fidelis, & in operibus pietatis exercitatus, gratiam dei solam allegat quæ saluatus sit, fide autem deficit, prudentiæ suæ nitiur, uult prospicere sibi, & trepidat ad uerbū dei. Vincit enim timor mali, fidem promissionū dei. Non uult in monte proximus habitare ipsi Abrahæ, ne comparatione iustitiæ illius ipse iniustus magis uideatur.

Ecce est ciuitas hæc iuxta, ad quâ possum fugere, parua, & saluabor in ea: nūquid non modica est, & uiuet anima mea?

Conscius fragilitatis suæ, timensq; pariter inuolui, petit secessum ad minus oppidum, ubi non tam impie uiuitur communiter, ueluti in urbibus magnis. Sic impugnetur fides conscientia peccatorum.

Dixitq; ad eum: Ecce etiam in hoc suscepī faciem tuam, ut non subuertam urbem pro qua locutus es.

Propensior dominus est ad ignoscendum & exaudiendum, quàm nos simus ad orandum. Gratificabor, inquit, tibi, & oppidulū illud seruabo propter te. Tantum ualet iustum oratio apud deum, tanta hospitalitatis est gratia. Pronior deus est ad indulgendum, quàm ad subuertendum.

Festina, & saluare ibi, quia non potero facere quicquam, donec ingrediaris illuc. Idcirco uocatum est nomen urbis illius Segor.

Noli segniter curare salutem tuam: dominus dicit se non posse, quod non uult. Fidelium uotis reluctari non potest dei clementia: nihil enim deo indignum orant, sed ut sanctificetur nomen tuum. Zoar deinde uocabatur oppidum, id est, paruulū, quod prius Bale nominabatur, una ac minima quinq; urbium.

Sol egressus est super terram, & Lot ingressus est Segor.

Crepusculo matutino, & antelucanis horis exierant à Sodomis, & ad ortum solis peruenierunt ad Zoar, fugiendo incendia Sodomæ.

Igitur dominus pluit super Sodomam & Gomorrhā sulphur, & ignem à domino de cælo.

Ardor & factor debebatur Sodomitico crimini, sulphur & ignis iram domini grauissimam portendebant.

Liberi arbitrij mutabilitas.

E

Non potest quod non uult deus.

Dominus autem pluit contra naturam, ut qualitate poenarum innotesceret criminis magnitudo. Gomorrha denique iungitur uindicta, quae participabat in crimine.

25 Et subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, uniuersos habitatores urbium, & cuncta terrae uirentia.

Contagium. Alias quoque urbes subuertit, quae contraxerant ex uicinitate eundem morbum, qui contagiosus est. Quem et plurimum promouerunt qui matrimonium contempserunt, et molestias illius status, a domino mandati, fugere docuerunt, et coelibatum modis omnibus persuadere conati sunt multis, quum per solam dei gratiam priuilegium id detur paucis.

26 Respicensque uxor eius post se, & facta est in statuam salis.

Statua salis. Videtur commiseratione quadam permota uxor Lot retrospectasse ad urbem, quod prohibita fuerat: quum dominus criminis illius commiseratione interdicens, tanta illud poena deleuerit. Vnde et Christus illius memoriam facti mundo commendat, ut in ea salietur et praeseruetur, significans fortassis ultimum iudicium, de quo tunc dominus loquebatur, tunc instare, quando crimen sodomiticum propagandum esset in orbem, et plus solito grassare: de quo consultius tacendum, ne tam aura quam aures piorum foedentur, quum multa dici possint. Iterum denique uidemus male cecidisse Loto electione suam, qui iussus montem conscendere, elegit ciuitatulam, ideo uxorem perdidit, ibidem subsistere diu non potuit, insuper spurco filiarum incestu pestimos populos propagauit. Sic ruunt, qui contra dei uerbum proprio suo sensu bona etiam intentione sese regere praesumunt, nec simpliciter domino obedire uolunt. Statua tamen salis dicta, etiam potest dici statua confusionis, demolitionis, contritionis, circumspeditionis. Vnde et nauta gubernator dicitur remorum et funium, ut dici possit statua circumspeditionis et attentionis uel perpetui memorialis interfigne et commonitorium.

F 27 Abraam autem confurgens mane, ad locum ubi steterat (prius) cum domino,

Credebat Abraam uerbis domini, et uidere iudicium domini uoluit, ex loco ubi intercesserat apud dominum pro quinque urbibus, si ibidem decem homines iusti reperti fuissent.

28 intuitus est contra Sodomam & Gomorram, & uniuersam terram regionis: uiditque ascendentem fauillam de terra quasi fornacis fumum.

In illa elegantissima planitie quatuor urbes erant aemulissimae, ubi nunc uidetur mare mortuum, et lacus Asphalticus, de quo apud Plinium.

29 Cum enim subuerteret dominus ciuitates regionis illius, recordatus est Abrae, & liberauit Lot de subuersione cum subuerteret urbes in quibus habitauerat Lot.

Epilogus est, docens ob gratiam Abrae Lot liberatum, et Zoar propter Lot, ut uideatur quod pretiosi sint in conspectu dei ueri fideles, et quid possint animo propitio.

30 Ascenditque Lot de Segor, & mansit in monte, duae quoque filiae eius cum eo (timuerat enim manere in Segor) & mansit in spelunca ipse & duae filiae eius.

Iterum locum mutat ob fidei imbecillitatem. Docet spiritus scripturae, periculosam habitationem uiri cum mulieribus extra matrimonium. Si non licuit tutum habitare patrem cum filiabus, quid fiet de miseris sacrificiis et ancillis qualibuscumque? Nullum grauius peccatum episcoporum, quam quod non cogunt, ne dicam sustinent, ut matrimonium sit liberum sacerdotibus sese continere nolentibus, uel non potestibus. De quo multa in epistolam ad Timotheum priorem olim annotauimus.

31 Dixitque maior ad minorem: Pater noster senex est, & nullus uirorum remansit in terra qui possit ingredi ad nos iuxta morem uniuersae terrae.

Proles semper fuit in desiderio castissimis etiam mulieribus et sanctis, ut haec duae filiae nec patri pepercissent, sed semen de eo susceperunt cum benedictione dei, ex quo prodijt Ruth, unde et Dauidis progenies, et Christus ipse dominus, diuinae prouidentiae exemplar celeberrimum.

32 Veni inebriemus patrem nostrum uino, dormiamusque cum eo, ut seruare possimus ex patre nostro semen.

Vinum causa malorum iam secundo scribitur, nunc inter patrem et filias, prius inter patrem et filios. Ideo non tantopere reprehendendi Sarraceni sunt, qui uinum non bibunt, si castitatis et tranquillitatis ratione ad hoc permouerentur, et delicatiora, ceteraque hoc peiora pariter uitarent: quod tamen uinum religiosi nostri non ualde abominantur, quum tamen sit incentiuum libidinis, quam deuouent.

33 Dederunt itaque patri suo bibere uinum nocte illa. Et ingressa est maior, dormiuitque cum patre suo, at ille non sensit, nec quando accubuit, nec quando surrexit.

Posse inter dormiendum quenquam generationi uicari iudei negant, et obelo hunc locum notant, teste etiam Hieronymo. Quod cum hodie quoque in Hebraeorum cernatur exemplaribus, diligentiae Hebraeorum attestatur super uerbo ובקומה. Verum de ueritate scripturae non fuerat dubitandum, quae longe incredibiliora facta recenset, quam sit istud.

34 Altera quoque die dixit maior ad minorem: Ecce dormiui heri cum patre meo, demus ei bibere uinum etiam hac nocte, & ingredi, & dormies cum eo, ut saluemus semen de patre nostro.

Minor a maiore inducitur, ne sola infamiam sustinere cogatur.

35 Dederunt & illa nocte patri suo bibere uinum, surrexitque minor cum dormiuiisset cum eo, & nec tunc quidem sensit quando concubuerit, uel quando illa surrexerit.

Grave quidem crimen uidebatur furari concubitum patris,

Castitas
lura Lot.

Patris: sed grauior impietas, si humanae posteritatis spes deleteretur quod iste timebant. Singulis noctibus suscipiunt, ultra non repetunt. Vereor ne castior fuerit harum incestus, quam pudicitia multarum, quae inde finenter libidini seruiunt: mutis pecoribus immundiores, cum haec omnia in solius dei gloriam agenda sint, iuxta apostolum: Siue manducetis, siue bibatis, uel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei.

36 Conceperunt ergo duae filiae Lot de patre suo.

37 Peperitque maior filium, & uocauit nomen eius Moab: ipse est pater Moabitarum usque in praesentem diem.

38 Minor quoque peperit filium, & uocauit nomen eius, filius populi mei: ipse est pater filiorum Ammon usque hodie.

Maiores uidetur fuisse inuerecundiores, quae crimen suum commendauit omnibus saeculis, de qua tamen nata est Ruth. Lot autem pro tanto excusari potest, quod neque filiabus pudicitiam eripuisse uoluit, nec uolentibus consensit: Culpa tamen non caruit, quod uino nimis indulgit: & hoc non semel sed iterum. Quid dicendum de illis, quibus ebrietas non in crimine est, sed in usu. Ebrietas decipit, quae Sodoma non decepit. Puellas autem uerisimile est cogitasse de consummatione tum futura totius mundi, quam lem audierant sub Noe contigisse, nescisseque multum adhuc spacijs extare in terra hominibus, patria sua deleta, putasse se solas cum patre senere seruatas in terra. Haec tamen & alia non pauca scriptura cauenda admonuit, non proposuit imitanda.

Ebrietas
excusanda.

CAPVT XX.

A 1 **R**osectus inde Abraam in terram australem, habitauit inter Cades, & Sur, & peregrinatus est in Geraris.

Professionis Abraae de ualle Mamre duas causas laudat: una, quia submersis quinque ciuitatibus deerrant sibi peregrini quibus beneficeret: Altera, quia rurem malum de Lot ferre non poterat, stupri cum filiabus admitti insinulatum. Verius uidetur, uno loco fidelis consistere non debuit, sed fidei & morum exempla passim circumferre, ubique periclitari, dei gloriam factis ac uerbis predicare. Sic pii praedicatores Euangelij, uno loco pulsi, alio diuertunt in gloriam dei. Terra Austri desertum est, quod uir totus a deo pendens & fidelis, nec aestimat, nec sentit, cui deus sufficientia est. Omne solum forti patria. Peregrinatur semper in terra nihil possidendo, fide diues & meritis. Gerara prouocatio & inquitatio dicitur, in qua sancti commorantur. Sed semper euadit, qui deo fidit. Toties autem Abraam tentatur, quoties Austrum petit, & toties liberatus & glorificatus rediit felicius. Sic filijs suis ab Austro aduersitates crebro accidunt, ut merito sanctorum tentationes Austro signentur, quamquam & ab Aquilone pandatur malum.

Locumuta
no.

2 Dixitque Abraam de Sara uxore sua, Soror mea est: Misit ergo Abimelech rex Gerarae, & tulit Saram.

Sororem uocat, quia sororis affectu adhaerebat. Vxor rem habebat more Apostolico, tanquam non haberet, de carnis libidine nihil sollicitam, nondum ex ea prolem suscepit, ut uideri soror potuerit & dici. Abimelech Saram abducit, ut uxorem ducat, super aliam quam iam habebat. Erat rex, id est gubernator, urbis Gerarae, quibus plura licent quam deceant.

Vxor sororis
nomine.

3 Venit autem deus ad Abimelech per somnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem quam tulisti: habet enim uirum.

Abraam iam expertus dei prouidentiam circa se, & Saram, non se regi opposuit, certus id cessurum in dei gloriam: quia propheta erat futura prauidens, ut de adulterio & diffamia nihil timeret. Pendent sancti totius ex deo, tuti in omnibus periculis huius mundi. Bonitate autem sua deus non destituit etiam infidelem regem, cuius peccata tollerat: erudit uerbo & facto, a quibus se patitur agnosci, quamlibet gentiles dicantur, et timeri quantum uult. Per somnia autem alloquitur naturae mysterio utens, cum scilicet sensus uacant: ut tunc sint captatores uisionum. In omni gente deus semper habet sibi dilectos. Denique deo debemus etiam peccata, a quibus nos impedit, non solum ea quae remittit.

Abraham
ex deo pen
det.

4 Abimelech uero non accesserat ad eam, & ait: Domine, num gentem etiam iustam interficies?

Nescius rex dei prouidentiam prohibebatur a peccato. Non proprium nomen dei quatuor scilicet literarum, sed adonai commune protulit: licet enim deum crederet, non tamen uera fide & sincero affectu, non humiliter alloquitur, sed quasi seipsum excusando iustificans, dei iudicium reprehendere conabatur, Hypocritarum more, cum iustus in principio accusator sit sui.

Hypocrita
Abimelech

5 Nonne ipse dixit mihi: Soror mea est, & ipsa etiam ait: Frater meus est: in simplicitate cordis mei, & in innocentia manuum mearum feci hoc.

Attenuat peccatum suum, tanquam carnali desiderio factum: non cum iniuria proximi, nec uiolenter abstulerat, sed consensu tacentis fratris. Leuia ducunt reges delicta sua. Denique bonam intentionem praetendit, quasi parum sit, sine spe proles pro sola libidine, superinducere tot uxoribus nouam & animum.

6 Dixitque ad eum deus in somnis: Et ego scio quod simplici corde tuo hoc feceris, pepercit etiam ego tibi, ne peccares in me, ideoque non dimisi ut tangeres eam.

B

Non auersatur deus etiam alienigenas & infideles, quos nos putamus. Hic benigne alloquitur deus Abimelech, ut sciamus non omnes fuisse idololatrias. Nondum nomen Saturni, Herculis, Iouis & aliorum in orbe fuit. Non est uerisimile peiores fuisse filios & nepotes Noemi, quam fuerint hi, qui diluio perierunt, quibus idololatria non impingitur. Cor nostrum & intimum cogitationum nostrarum deus intuetur & iudicat, & quo animo omnia fiant. Ignorantiae quidem fragilitatis peccata uenialia ducit, et ut pater indulget: minatur tamen mor-

Venialia
peccata,

tem corporis, & temporaliter iudicat, nisi per gratiam moniti resipiscant. Non propter illa eternaliter damnatur, sed resipiscantiam largitur: humiliatos suscipit & emendat. Ne peccares dicit in me. Iniuriam proximo irrogatam deus sibi fert acceptam. Domino peccat, qui amicum dei persequitur, uel probro afficit. Sibi iniuria uindicandam seruat. Nostra translatio libero arbitrio fauere uidetur, quasi dominus loquatur: Scio quod simplici corde feceris, & ideo custodiui te, ne pecces in me: quasi cordis simplicitas causam deo praestiterit, ut regem cohereret a peccato, cum Hebraei sic habeant: Etiam ego cognoui, quod in simplicitate cordis tui feceris hoc. Et retinui etiam ego te, ne peccares mihi, ideo non dimisi te, ut tangeres eam, quasi dicat: Non quia tam simplex, & innocens esses, non te dimisi, sed quia nolebam te peccare mihi, ideo non te dimisi, ut tangeres eam.

7 Nunc ergo redde uiro suo uxorem, quia propheta est, & orabit pro te, & uiues: si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris tu, & omnia quae tua sunt.

Prophe-
ta
Abraam.

Resipiscere necessarium est agnoscanti errorem, & restitutio ablatis poenitentia est. Quod scribitur: Quia propheta est, referendum est ad uxoris redditionem, non ad orationem, quasi dicat, resumet eam placatus tibi, nec tibi offendetur. Propheta enim est, & certo nouit eam te non tetigisse, & animo simplici te egisse, mundamque & sanctam, ut fuerat antea, sibi uxorem remittere. Sed & pro te orabit. Non dicit dominus: Tu eum roga, ut pro te orare dignetur, sed uolo pro te precetur, uel necesse est ut suis mihi precibus commenderis, & ob eius orationem uiuas. Sed quia propheta est, & se scit causam huic malo dedisse uerbis suis, ideo pro te nunc sollicitus est, si tamen poenitentiam agens restitues illico, quam abstulisti uiro uxorem. Denique terrore compellit, & omnem excusationem excludit.

8 Statimque de nocte consurgens Abimelech, uocauit omnes seruos suos, et locutus est uni uersa uerba haec in auribus eorum, timueruntque uiri ualde.

Fides ser-
uatur regem.

Succurrebat regi fides uehementer periclitanti, quae & seruatus est. Et quia fidelis erat rex & regnum, ideo dominus uolebat agnitionem sui nominis & timorem latius propagari & inculcari, apostolum mittendo, cuius uerbis & factis proficeret honor dei & reuerentia. Sicut finit deus mala fieri ut bona promoueantur, & amicorum suorum periculis utitur ad suam gloriam. Didicerant rex & serui aulici & populus Garar timorem dei, & seueritatem in punitione Sodomorum, & gratiam ad familiam Abrae, ideo toti regno suo pauebant.

C Vocauit autem Abimelech Abraam, & dixit ei: Quid fecisti nobis? quia peccaui in te, quia induxisti super me & super regnum meum peccatum grande: opera quae non fieri debent fecisti mecum.

Abraa cor-
ripiatur.

Nihil sancto improprie, uerbis mansuetioribus exposulat, peccati sui magnitudinem agnoscit & reueretur. Non tamen scribitur Abimelech rogasse Abraamum, ut

pro se dominum deprecetur, sua autem sponte sanctus postea orauit pro eo ad dominum. Opera quae non sunt fecisti mecum. Obmissa Iudeorum stultitia hoc loco dicendum, mirabile, rarum, & periculosum opus Abraam fecisse, praeter enim mendacium quod rex illi imputat, etiam uxorem prostituisse uidebatur, famam utriusque traduxerat rem insuetam. Regi ac regno imposuit, & prudens iram domini prouocauit in immeritos.

10 Et dixit Abimelech ad Abraam: Quid uidisti, ut hoc faceres?

Si uidens es & propheta, quid tibi dominus reuelauit, ut haec feceris quae nostrorum nullus admittere uoluisset, ut uxorem dimitteret quacunque tandem ratione.

11 Respondit Abraam: Cogitavi mecum, dicens: Forsitan non est timor dei in loco isto, & interficient me propter uxorem meam.

Timere mortem solent tam prophetae quam patriarchae sancti: sic domino permittente tentari suos. Dicitur etiam more gentium, & suo sensu fideli, tum quia deus opera sua administrat per angelos, qui non raro Elohim nominantur: tum quia apparuit deus Abrae comitatus angelis: tum quia principum maiestas pluraliter enunciarum solet.

12 Alias autem & uere soror mea est, filia patris mei, sed non filia matris meae, & duxi eam in uxorem.

Credendum textui clario simpliciter dicenti, quod fuerit uere soror Abrae ex parte patris non matris, quam ante legem uxorem habere potuit: quoniam & in lege Thamar filia Dauid, dixit posse obtineri a Dauid, ut fratris sui Amnonis uxor fieret: nisi hoc dixerimus, multas difficultates inextricabiles incidemus, in quibus tam Iudaei quam nostri laborant plurimum, & multa confingere coguntur non admodum uerisimilia.

13 Postquam autem errare fecit me deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facies mecum, In omni loco ad quem ingrediemur, dices de me: Frater meus est.

Iterum pluraliter deus nominatur, etiam iuncto uerbo multitudinis, idque ab Abraam fidelium patriarcha, qui nihil minus tulisset, quam posteros errare in deorum pluralitate, nisi pluralitas aliqua in diuinis negari non posset, non deitatis uel deorum, sed alia quam Christus explicauit, & prisci Rabini cabalistici, patris, filii, & spiritus sancti, unus deus, cuius tamen indiuisa sunt opera, ad usum tamen loquendi hominibus assuetum aliquando hoc modo formatum, cum alioqui plerumque Elohim uerbo singulari iungatur.

14 Tulit igitur Abimelech oues & boues, & seruos, & ancillas, & dedit Abraam, reddiditque illi Saram uxorem suam.

Discimus praesentissimum esse dominum curatorem suorum fidelium, ut nec reges ipsi offendere queant, quem deus tuebitur: etenim qui prius auferebat aliena, nunc propria largitur, poenitet commissi, reddit uxorem, sateatur erratum, ambit fauorem, inuitat ad cohabitationem, liberant

liberam defert terræ electionem, cupit amborum illibatam famā. Verbo ac facto testatur honestatem utriusq; docetq; propulsare diffamiam, si quis illos reprehendere tentauerit.

15 & ait: Ecce terra mea coram te est, ubicunque tibi placuerit, habita.

Reges maxime ab iniuria cauere debent, ad quod eliguntur à deo. Et præficiuntur populo, non ut dominentur, opprimant, deglubant, sed ab huiusmodi liberent et uindictent oppressos.

16 Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos de di fratri tuo, ecce hoc erit tibi in uelamen oculorum ad omnes qui tecum sunt ad omnem argumentem. (uel quocumq; perrexeris, memento te deprehensam)

Ecce hoc argentum tibi erit operimentum, prætextus, uel pretextus excusationis tuæ, ad omnes qui tecum sunt & ad quos peruenies, cum quibus conuersaberis, & ad omnem qui te præsumpsit arguere, & te tuo honore commaculare. Nemo te reprehendere poterit, quam rex tanto munere dignam æstimauit, tantoq; fauore affecit & beneficijs.

17 Orante autem Abraam ad dominum, sanauit deus Abimelech & uxorem eius, ancillasq; eius, & pepererunt,

18 concluderat enim deus omnem uulnam domus Abimelech, propter Saram uxorem Abraæ.

Incertum quo languore rex egrotauerit, quicquid iudei comminiscantur, certus Abraam erat de uerbis regis, quia illibatam reddidisset, & non sine sua culpa uidebat egrotantem regem & familiam, ideo orat, & uelociter exauditur: nihil enim negat dominus in fide postulantis, quæ & dominus sine precibus faceret, sed uult nos exerceri affectibus mutue charitatis. Mulierum autem infirmitas fuit clausura uentris, & pariendi impossibilitas. Apparet insuper unicam regem habuisse uxorem reginam, etiam si pro more concubinas habuerit non paucas. Ancille autem, seruorum uxores dicuntur, quæ denuo susceperunt beneficio Abraæ orantis generandi facultatem, regis & seruorum petulantia à domino iam antea punite.

CAPVT XXI.

1 **V**isitauit autem dominus Saram sicut promiserat, & impleuit quæ locutus est.

Visitauit dominus Saram, curauit adimplere circa illam quæ promiserat. Consolatus est illam insigni beneficio. Desiderij illius æstum refrigerauit, infra tempus quod indixerat sanctæ nonagenariæ felicissimum conceptum filij donando.

2 Cœcepitq; & peperit Sara Abrahæ filium senectutis suæ, tempore quo prædixerat ei deus.

Concepit & peperit ipsi Abrahæ filium senectutis, sic dixerat eidem dominus. Exaggerationes asseuerationum sunt, quibus incredibilis rei gesta fides firmatur, ne quis

addubitet, centenario de nonagenaria filium gigni, figmentum esse. Veracem deniq; et fidelem dominum testatur, qui promissa statuat, fallere nescium, neq; falli.

3 Vocauitq; Abraam nomen filij sui quem genuit ei Sara, Isaac.

Isaac nominatur à patre, sic enim dominus præmonuerat, pro risu utriusq; parentis qui intercesserat, gaudium ingens parentibus ingerebat. Salus & gaudiū animarum, toti mundo promittebatur in Christo, uero semine Abrahæ.

4 & circumcidit Abraam Isaac filium suum octauo die, sicut præceperat ei deus,

Obedientiæ ex fide promissionum notatur. Voluit uacare filios gratiæ omni immunditia superflua libidinis, distingui ab infidelibus, memores esse futuri seminis promissi humano generi, in quo benediceretur. Circumciditur octauo die, in quo infantuli teneritudo non obstatet mysterio, ecclesiæ membrum futurus fide parentum, non propria inferendus in ecclesiam domini, cuius signum erat circumcisio.

5 cum centum esset annorum, hac quippe ætate patris natus est ei Isaac filius eius.

Centum annorum senex Abraam generat, ne difficile quiddam etiam in alijs dei promissionibus credamus, cui nihil impossibile, qui nostra omnia paterne curat, quantumlibet diu differat beneficium.

6 Dixitq; Sara: Risum fecit mihi deus: quicunque audierit, corrident mihi.

Risum pro gaudio nominat. Pro filio in tanta ætate si bi nato, Sara non poterat non uehementer gaudere, hærede suscepto de proprio corpore, non posthac contentenda ab ancilla. Omnis qui audierit ridebit mecum, omnes sancti omnium sæculorum gaudebunt Saram habere sanctam prolem, de quo sanctus sanctorum generandus sit.

7 Rursumq; ait: Quis dixisset Abrahæ: Lactat filios Sara, quia peperit filium iam senis

Quasi sic uelit dicere Sara: Certissime ab omnibus semper deo credendum est, implet enim promissa, filium dedit, quem toties dudum promiserat. Et ne quis supposititium accuset, ecce fecit me uetulam nonagenariam lactare non solum filium hunc meum, sed & aliarum. Onelus huc uersum sic transfert, Fidelis est qui dixit Abrahæ & implet, quod lactaret filios Sara, numerum pro numero ponendo iuxta consuetudinem loquentium, non solum Hebræorum, sed & aliorum.

8 Creuit igitur puer, & ablactatus est, fecitq; Abraam grande conuiuium in die ablactationis Isaac.

Post biennium ablactat puerum, & conuiuium instruxit, non die natalitio. Sancta quoq; Machabæorum mater legitur triennio lactasse filios.

9 Cumq; uidisset Sara filium Agar Aegyptiæ, quem peperit Abrahæ ludentem.

Impatienter fert Sara ludentem Ismaelem cum Isac suo filio. Varia exponitur ratio lusus, uel quod Ismael irriserit conuiuium patris, significando sibi tanquam primogenito hereditatem deberi, quod Sara ferre nõ uale-

bat, uel quod turpe aliquid Ismaël designasset corā Isaac, uel quod materno affectu tam odiebat ancillæ filium, quam suum fœmineo sensu amaret impatientius.

10 Et dixit ad Abraam: Ejce ancillam hanc, & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ huius cum filio meo cum Isaac.

Ejce ancillam, quasi dicat ancilla hæc, cum suo filio immemor suæ conditionis, irridet filium meum & me, quasi hereditatem tuam sibi uendicare meditentur, non hoc mihi promisit dominus. Ejce potius eam superbam & presumptuosam cum filio irrisore, nō tuo, sed illius.

B 11 Displicuit res ualde in oculis Abraam pro filio suo.

Displicuit Abraæ insolentia lus, irrisio Ismaëlis, & hereditatis ambitio, consensus quoq; Agar matris contra Sarām: displicuit scueritas Saræ contra Ismaële, iam sedecim annos natum, sine dubio charissimum: ipse enim natura clemens, probare non poterat sententiam tam duram Saræ contra Ismaëlem & Agar.

12 Cui dixit deus: Nō tibi uideatur asperum super puero & super ancilla tua: omnia quæ dixerit tibi Sara, audi uocē eius, quia in Isaac uocabitur tibi semen.

Iterū consolatur dominus pro suo more fidelē suum grauer tentatum. Siue filios quis habeat, siue orbetur, non caret molestia. Ne tibi, inquit, displiceat quod uxor iubet, à me fiunt hæc omnia, sic iubeo, sic fidem tuam exerceri uolo. Omnia quæ dixerit, &c. Iubet patriarcham deferre uxori, acquiescere eius cōsilio, non spernere monentem, imō morosam non auersari, sed uotis obsequi. Vox inquit ipsius, præceptum meum est, & beneplacitum, uult ipsa Isaac heredem tuum, & in eo tibi semen nominabitur, benedictum illud & sacrosanctum, in quo benedicetur omnes gentes per gratiam adoptatæ. Roboratur in omnibus his fides, & commendatur prouidentia dei, cui innitendum.

13 Sed & filium ancillæ faciam in gentē quia semen tuum est.

Licet nolim Ismaëlem primogenitorum honore frui, quia tamen filius tuus est, licet fide fragilior, & ad minora dona destinatus, qui soleo prout uolo dispensare bona mea, nulli faciendo iniuriā, quia bonus ego: benedicam tamen ei, & multiplicabo in immensum, dona accipiet, non uacuis dimittetur, prodibunt ex illo gentes & regna, quia semen tuum est.

14 Surrexit itaq; Abraā mane, & tulit panem & utrem aquæ, deditq; Agar imponens scapulæ eius, & puerū, & dimisit eam: quæ cum abiisset, errabat in solitudine Bersabee.

Mane surgit ad tam arduum obedientiæ opus fidelis, tota nocte tentatus contra carnem & sanguinem, grauissimum illi erat, tantis miserijs exponere filium primogenitum. Sed credidit, non posse male cedere, quod iussisset dominus. Dudum Agar simili periculo liberatam sciebat. Et quem in matris utero tunc protexerat, nunc quoq; cum matre iuuenem eripiendum ex mortis faucibus non dubitabat. Domini est enim orbis terræ. Docet

mur ergo omnia postponere uoluntati dei, uerbo dei contra sensum et experiētiā fortiter adherere, omnem fiduciam in eum proijcere. Quanto autem Abraam ancillæ in exilium destinandæ pauciora dedit, tanto fidei ardorem maiorem expressit. Non tamen dominum tentauit, sed tentatus præsto fuit: qui iusserat opus, euentum moderaturus credebatur. Similem & ipsa Agar fidem exercuit, sine murmure & querelis dei uerbum cum tanto sui & filij periculo suscepit, ideo dimitti à domino nō potuit, cui se totā cōmisit, non immemor promissionum dei factarū de puero, qui & ipse iam sedecim annorum, à patre in dominum credere & sperare didicerat. Fides enim Abraæ totam illam familiam sanctam repleuerat. Stultitias Rabi Salomonis tam ibi q̃ aliās prætereo, mirum quod de eis non confunduntur iudei. Bersabee per anticipationem dicitur is locus, nec mirum si errauit mulier, hoc mirabilis quod famuli solatium non accepit à patre tam diuite. Sed permittebantur dispensationi diuinæ, cuius nutu geruntur omnia, cui credebant se & sua omnia semper & ubiq;.

15 Cumq; consumpta esset aqua ex utre, abiecit puerum subter unam arborum.

Dei uoluntate consumptæ sunt aquæ, & usu, ut locus esset desperationi, in qua diuinum imploraretur auxilium, tunc maxime propinquum, quum deest humanum. Puerum uiribus, & siti exhaustum, & morti proximum dimittebat, uita desperans, mori uidere non poterat mater. Projicere hoc loco, reponere est: sicut Ioseph in lacum, & Moses in aquas proiecti leguntur.

16 Et abiit, seditq; eregione procul quantum potest arcus iacere, dixit enim: Non uidebo morientem puerum: & sedens contrā, leuaui uocem suam, & fleuit.

Abijt mœsta mater, semiuiuo relicto filio, quem domino committebat. Corde, fide, lachrymis orabat dominum: fortissima prece inelamauit.

17 Exaudiuit autem deus uocem pueri, uocauitq; angelus domini Agar de coelo, dicens ei: Quid tibi Agar? noli timere, exaudiuit enī deus uocem pueri de loco in quo est.

Exaudiuit dominus uocem pueri, cum non puer fleuisset uel clamasse, sed mater scribatur. Sed clamabat etas innocens, fides Abraæ, promissio dei, lachrymæ matris. Oculi domini ubiq; intuentur necessitates fidelium. Eō serē loci respicebat dominus filium, ubi prius post matrem uiderat. Respicere autē dei, est succurrere, consolari, idq; per ministerium angelicum, futura plurima promittendo, sed temporalia tantum, quia Agar iam ab legata erat à familia Abraæ, cum filio secundū carnem, non quod Agar & Ismaël saluati non fuerint, sed non signa erant perfecte fidelium, licet uerē fideles fuisse credi possit: typusq; fuerunt gentium crediturarum.

18 Surge, tolle puerū, & tene eum manu tua, quia in gentem magnam faciam eum.

Tollere iubetur puerum, hoc est, præ sitis ardore uehementer languidū & exhaustum attollere, subleuare, ducitare, & materna solitudine anxīā, refrigerij promissi

Molestiæ
coniugum.

Tentatio
pro Isaac.

Clamatus
est.

C

missi locū querere. Et quo cōsolaretur magis, ipsa quoque exanimis fere mater, dudū promissa dei rursum nunc audit, et credit de futuris beneficijs, præsencia cernens.

19 Aperuitque oculos eius deus, quæ uidens puteum aquæ, abiit, & impleuit utrem aqua, deditque puero bibere.

Oculos aperui.
Non fuerat cæca, sed inops consilij, in tantis anxietatibus. Dei autem nutu, aliquantisper puteum uidere non poterat, donec dominus uoluit. Ignorabimus etiam præsentiſſima, si ea deus nobis negare uoluerit. Omnia autē nostra curare, et fidelibus adesse deus ostenditur.

20 Et fuit deus cum puero, qui creuit, & moratus est in solitudine, factusque est insignis sagittarius.

Ismael non abiectus.
Tantum de Ismaele relatum est, quod luserit uel riserit, ideoque hereditate pulsus est: non obrisum, sed dei beneplacitum, qui cui uult miseretur, et cui uult bona largitur uel negat. Gratiam tamen Ismaeli non negauit: Fuit enim deus cum puero, creuit et habitauit in deserto Arabiae, quæ et Pharan seculi negotijs intēus, et ferarum persequutor in syluis. Semen enim promissionis alius futurus erat, non ipse.

21 Habitauitque in deserto Pharan, & accepit illi mater sua uxorem de terra Aegypti.

Vxorem mater filio dedit, non suo accepit arbitrio: exemplū obedientiæ bonis filijs. Quam denique aliam dare uxore poterat mater filio quam de sua gente et stirpe? Erat enim Aegyptia Agar, et non nisi digna illi sorte destinauit, iam ueluti in totum relicta ab Abraam, et in patria exiliū perferentes pariter mater cum filio.

22 Eodem die dixit Abimelech, & Phicol princeps exercitus eius ad Abraam, Deus tecum est in uniuersis quæ tu agis.

Abraam in nouit.
Iste Abimelech dignus habebatur deo, qui proficeret in timore dei, et contubernium Abraæ illi non parum profecerat. Denique fama uirtutis Abraæ, et dei beneficentia circa eum, omnibus nota fiebant magis ac magis. Nota erat uictoria de regibus, benedictio Melchizedec, oratio pro Sodomitis, conceptus et generatio Saræ, et reliqua. Cui ergo deus amicus est, quis inimicus nocebit? Quin et in manu dei cor regis. Reuerbatur à magnis, à nemine ledebatur. Eius societatem ambiebant magni et boni, à quo et fidei rudimenta uirtutum exempla discabant ac timorem dei.

23 Iura ergo mihi per deū hic, ne noceas mihi & filio meo, & nepotibus meis: iuxta misericordiam quam feci tecum facies mecum & terræ in qua uersatus es aduena.

Iuramenti magis.
Magna religione iurabāt ueteres per omniscientem, omnipotentem, mala punientem, fidem remunerantem, quem credebant omnia creasse et gubernare: ultorem infidelitatis et mendacij. Videbat Abimelech Abraamū uirum dei, habere promissiones pro se et posteris, ideo gratiam illius sibi conciliare conabatur pro se et suis posteris, pro concordia gentium utrarumque. Quapropter et spiritus dei hæc conscribi uoluit, ad fouendam amicitiam inter Israëlitas et Philistæos. Sed humanā interim

rationem discimus, contemptricē legis diuinæ. Vix enim eum aliqua gente bella Iudeorum plura legimus, quam cum Palæstinis, ob uiciniam scilicet sese emulantibus.

24 Dixitque Abraam: Ego iurabo.

Sponte admittit amicitiam regis, et iurat per dominum, non per deos multos.

25 Et increpauit Abimelech propter puteum aquæ quem ui abstulerant serui Abimelech.

Abraæ longanimitas declaratur, qui rerum suarū iacturam tarde querebatur, etiam ad amicum sibi regem. Cultor pacis. Habita autem occasione digna, opportune proponit suam causam, et obtinuit (bona utriusque gratia) ius suum de puteis, de quibus multa apud Origenem.

26 Responditque Abimelech: Nesciui quis fecerit hanc rem, sed & tu non indicasti mihi, & ego non audiui præter hodie.

Ignorantia se rex excusat, more loquendi Hebraico. Melior sine dubio multis nominibus nostri temporis rebus, quibus omnia licent quæ libent, qui quacunque ratione, et etiam cum aliorum iniuria, uindicant sibi terras alienas, cum propria administrare pro dignitate non possint uel negligant.

27 Tulit itaque Abraam oues & boues, & dedit Abimelech, percusseruntque ambo fœdus.

28 Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum.

29 Cui dixit Abimelech: Quid tibi hic uolunt septem agnæ istæ, quas stare fecisti seorsum?

30 At ille, Septem, inquit, agnas accipies de manu mea, ut sint mihi in testimonium quoniam ego fodi puteum istum.

31 Idcirco uocatus est locus ille Bersabee, quia ibi uterque iurauit.

32 Et inierunt fœdus in Bersabee: surrexit autem Abimelech, et Phicol princeps exercitus eius, reuersique sunt in terram Palæstinorum.

Abraam regi munera largitur, et gratiā ambit pro pace sua ac suorum: Hebræus enim erat, et donec uixit, peregrinus in terra Palæstinorum. Licet ergo opportune gratiam uenari magnorum, et redimere odium. Insuper et priscorum ceremonijs pactū cum illo iniit, ut litera habet satis clare. Hoc tamen notato, quod dictio *וַיִּשְׁבְּ* eisdem literis, et septem significat et iuramentum. Sacer enim numerus est septenarius Hebræis, cum ethnicis senarius et octonarius perfectiores habeantur. Septem ergo ad sufficientiam et ad iuramentum significandum transmittitur: sicut et alias sæpe uerbum unum germane significat unum, et transfertur ad multa.

33 Abraam uero plantauit nemus in Bersabee, & inuocauit ibi nomen domini dei æterni.

34 Et fuit colonus terræ Palæstinorum diebus multis.

Plantauit Abraam in Bersabee *בֵּרְשָׁבִי* nemus uel arbores, de quo Targum Hierosolymitanum hoc loco di-

Gratia am-
bienda ma-
iorum.

cit: Abraam, inquit, hortum plenum optimis fructibus plantauit, et peregrinos suscepit hospitio, quibus gratis necessaria omnia suppeditabat, nihil aliud exigens pro pretio, quam ut scilicet orbis conditorem agnoscerent, uenerarentur, et timerent rectorem coeli et terra, cuius solius donum esset quicquid comedissent uel bibissent. Sicque in uera religione institutos, et ad uitam meliorem instituta conuersos dimittebat. Hec ille Ionathas Syrus interpretes. Ut nos quoque discamus liberalitatem ad peregrinos, et studium promouende glorie dei, et agnitionis sui nominis ad ignorantes, ut omne nostrum studium, peculium, eloquium, domino deo nostro seruiat.

CAPVT XXII.

A **I**  Væ postquam gesta sunt, tentauit deus Abraam, et dixit ad eum: Abraam. At ille respondit: Adsum.

Tota fidelium uita tentatio est, quæ non nisi à domino infertur piissimo patri, qui et uires uincendi administrat fidelibus et electis. Vix Abraam euasit anxietatem de relegato in exilium primogenito filio, quam ecce tentatur omnium maxime de Isaac gaudio suo, filio promissionis. Non autem tentauit ut sciret, sed ut fidei sacrificium commendaret, obedientiam doceret, et destinati premij occasio haberetur, præmittereturque figura diuini sacrificij, quo proprio filio suo deus non percipit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Est enim hoc sacrificium Abraæ, totius legis ueteris memorabilissimum opus, et nouæ legis exemplar, clarum certissimumque: scopus fidei, eruditio et regula certa fidelium, credendi ac sperandi in deum, et obediendi. Abraam autem hoc loco semel dicitur ad terrorem, quasi durum aliquid loquutus sit dominus qui sic acclamat. Et dixit: Ecce ego presto sum iussa perficere.

2 Ait illi: Tolle quæso filium tuum, unigenitum tuum, quem diligis Isaac, & uade tibi in terram Moria, atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium quem dixero tibi.

Nota interiectionis adijcitur in Hebræis *ay* cupientis, non præcipientis significatio. Liberum seruitorem ex petit dominus, et simplex indicium diuini beneplaciti, fidelibus esse debet pro mandato. Domini enim est præcipere, patris annuere: sic filij est, sine cumulatione præuolare ad patris commissionem, quum serui timore et præceptis uix acquiescunt, rationes mandati perquirunt, euadendi causas neclunt. Tolle, inquit, filium: consueuisti sacrificare mihi oues, boues, hircos, capras, et c. facile id quisquam uel infidelis, alienus et inimicus tulisset: filium tuum exigo, quem centenarius genuisti, quem domino dedi tibi non speranti: unicum Saræ matri suæ, pro quo alium eiecisti, quo ipsa nimium superbit et consoletur. Filium, inquam tuum, non alicuius de familia, non ancille, quem tibi promiseram, in quo tibi benedictio, et posteritatis innumerabilis multitudo debetur. Vnicum tuum, iam enim alterum amisisti, cum matre exulem Isaacem abiiecisti, iam utriusque carebis, ut frustra centum

annis credidisse te sentias, et gratiam meam perdidisse uidearis. Quem amas. Augetur per gradus tentationis acerbitas, medullas cordis peruatit amor unici pignoris, et recordatio dulcissimi affectus. Additur proprium, et patri dulcissimum nomen, Isaac, gaudium, risusque parentum, et orbis uniuersi iucunditas, cuius semine Christus generandus erat, et quo nomine semen uocandum si i promissum erat. Hæc omnia ex ordine dicebantur, quia tentabat deus Abraam. Sic solet fideles tentare deus, et à tentationibus eximere et solari. Vade tibi ad terram Moria. Adiectio, tibi, idioma lingue est, nonnihil serij ac festinantiæ addit ad opus grande perficiendum. Id quoque auget tentationis uiolentiam, poterat iussus ire aliquo, et paratis illic omnibus, tunc primum subito iuberi filium offerre. Sed ad remotam terram iter tridui mittitur, ut tota uia præmonitus sacrificare filium cogitationibus discerpatur, ut hinc perurgente præcepto, hinc uero affectu unici filij oblectante crucietur, ut in his spatium certaminis accipiat affectus et fides, amor dei et carnis, præsentium gratia, et expectatio futurorum. Moria non tam uisionis quam myrrha et amaritudinis locus dicitur. Quid enim acerbius uel Abraæ uel Christo per Isaac signato contingere potuisset, quam passionis et mortis horror et dolor eo monte exhibitus? Et offeres eum ibi in holocaustum, integre cremandum. Voluit enim deus sibi filium totum offerri à patre, ut etiam affectu paterno exureretur, et quasi cum filio propriam animam iuberetur offerre deo. Super unum montium quem dixero tibi. Nondum dicebat, quia nondum mons uideri poterat, donec post triduanum iter appropinquaret.

3 Igitur Abraam de mane consurgens strauit asinum suum: ducens secum duos iuuenes suos, & Isaac filium suum: cumque conscidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum quem præceperat ei deus.

Noctu mandatum suscipit, et sine mora deo credens, ad obedientiam promptus accingitur: non dubitat de uerbo domini, non causam querit diuini præcepti, non allegat naturæ legem contrariam, non rogat pro filio, non plangit necem unici, non murmurat, non refert Saræ, non tardat, sed contra spem in spem credit, sperans ex eo semen benedictionis, etiam ex resuscitando à mortuis, quod deo facile credebat. De propria familia paucos accepit, secretum agere uolens, et à nemine impediri. Conscidit ligna, ne quid impediret obedientiam in incerto loco lignorum defectus, præludendo etiam passioni. Christi domini, crucem sibi baiulantis in locum crucifixionis.

4 Die autem tertio eleuatis Abraam oculis, uidit locum procul.

Triduo iter protenditur, ut tanto tempore paternæ uiscera excruciantur, continuo intueretur filium patris, cibum cum eo sumeret, tot noctibus penderet in amplexibus, inhaereret pectori, cubaret in gremio. Hæc Origenes elegantissime, ut omnia.

5 dixitque ad pueros suos: Sedete uobis hic cum asino, ego autem & puer illuc usque properantes,

Abraam in
typo sacrificij
est.

Velle dei
est præceptum
re.

Isaac filius

Moria

Obedientia
peritiam
braam

Ob
fac

Triduo
tentatio

perantes, postquam adorauerimus, reuertemur ad uos.

Pueris uult esse occultum, per omnia declarando, quam seruenti & alacri desiderio implere cuperet, quod domino probaretur. Ignorabat tamen futurum quod propheta bat: sed & pueris imponebat uerbis, ut ibidem manentes non sequerentur, ne studio pietatis impedimentum tentarent instituto. Hec Chrysostomus.

Tulit quoque ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum: ipse uero portabat in manibus ignem & gladium. Cumque duo pergerent simul,

Magna animi fortitudo & soliditas fidei ostenditur. Ligna filio imponit baiulanda, qui hanc portare uolebat, poterat, debebat: & prefigurabat crucis baiulandum patibulum a Christo, cuius hanc oblatio figura erat, non pre cisa & per omnia similis: sed in eo, quod a patre oblatus est, & traditus ad mortem, & quia uoluit, & mors ei dominata non fuit, & post triduum ab inferis redijt.

dixit Isaac Abrahe patri suo: Pater mi. At ille respondit: Adsum fili mi. Ecce, inquit, ignis & ligna: ubi est uictima holocausti?

Crescit adhuc, & inualefcit tentatio uiro sancto, ex colloquio filij tam familiari, ad quod liquefcere poterat animus patris ad detestandum obedientiam, nisi tanta fide suffultus fuisset. Audiebat ab innocente, ignorante, obediēte, et dulcissimo filio unico, se patris nomine compellari a quo interficiendus erat. Vbi agnus in holocaustum? Nihil minus mentem incidebat, quam se unicum filium a patre occidendum iussu dei, ex cuius gratia contra naturam centenario genitus & heres datus erat.

Dixit autem Abraham: Deus prouidebit tibi uictimam holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter:

Simulabat se nescire, animu pueri suspendit, non ignorabat obedientiam filij, ad quam non secus ac pater pronus erat, fideque edoctus. Sic uere credentes, diuina prouidentia committunt omnia: non inquirunt quid sit quod precipitur, & qua ratione abunde eis sufficit: quia sic dominus uoluit, sic mandauit.

& uenerunt ad locum quem dixerat ei deus, in quo edificauit Abraham altare, & ligna composuit: cumque colligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum.

Altare construxit, suggestum scilicet, quo sacrificium mactaretur, ligneum, forma que commoda esset combustioni perficiende. Ligauit Isaac filium suum, ubi primum uidemus sponte patri filium obedisse, heredem inestimabilis fidei, & deuotionis ad deum: poterat se defendisse, aufugisse, rogasse deum, ut auferretur hoc mortis iudicium: sed simpliciter se ligari permisit, dei uoluntati se subdidit. Christi domini obedientiam ac patientiam figurauit: tanquam ovis ad occisionem obmutuit, iugulum paratus exhibere, unicuique filius, patris dextram accubens expectabat ad mortem.

Misitque Abraham manum suam, & arripuit

gladium ut immolaret filium suum.

Claruit fidem in deum fortio rem fuisse affectu carnis in patre, cui pretulit amorem dei, cuius uerbo credidit. Locus hic est docendi fidem et obedientiam, simulque suadendi patientiam parentibus ad obitum filiorum immatura etate.

Et angelus domini de celo clamauit, dicens: Abraham Abraham. Qui respondit: Adsum.

Consequenter maxima tentatione denicta magnanimitate, adeptaque uictoria carnis, docuit deus non se tam pueri occisionem statuisse, quam fidei exemplar posteris Abraham, & adeo toti mundo, ut discerent, fides & obedientia ad uerbum dei, quantum deo placeant. Clamauit autem angelus de celo, ne a satana uirtutis inimico & fidei prohibitus crederetur, quod ut sanctissimum fidei opus demon postea eatenus hominibus commendauit, ut in ualle Gebin hom contra dei uerbum filiorum sacrificia ludæis persuaferit: ut uideamus quam periculosum sit et impium, hominum facta etiam sanctissimorum, non fidem, & sine uerbo dei, uelle sectari. Hoc loco autem repetitio nominis Abraham Abraham, bonum nuntium & fauorem dei significat, & ut iam paratum ad domini uoluntatem impetu uocis diuine patris dexteram ad filij necem extentam cohiberet, fide uoluntateque contentus.

Dixitque: Non mittas manum tuam super puerum, neque facies illi quicquam: nunc enim cognoui quod timeas deum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me.

Nunc ait cognoui quod non ignorabam antea: sed tamen mundum totum & Abraham posteros secundum carnem & spiritum scire uolo quod timeas deum, uera obedientia ex fide colendo, non parcendo unico filio tuo, cui pretulisti amorem mei, ob quem & filium quoque tuum recipies, & me pariter tibi patrem senties semper: pro qua quoque obedientia uicissim tibi tradam filium meum, & non parcam: ut enim te melior sum, sic tibi amoris signum maius prestabo. Sic enim deus dilexit mundum, ut filium suum tradiderit, &c. &c. Proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, &c. Sic magnifica liberalitate deus certat cum homine: nobis curandum, ut ab eo aliquando audiamus: Nunc cognoui, quia tu times deum, quia non pepercisti filio, filie, uxori, pecunia, honoribus, fama propter me, sed omnia contempsisti propter me.

Leuauit Abraham oculos suos, uiditque post tergum arietem inter uepres, haerentem cornibus: abiit ergo Abraham, & acceptum arietem, obtulit holocaustum pro filio suo.

Tam Isaac quam aries formam gessit Christi domini nostri, qui simul & iugulatus est, & euasit: patitur & moritur Christus, sed in carne: Sic enim Isaac, obedientia, uoluntate, angustia, & plus quam doloribus mortis oblatus est, sed euasit: sic Christi anima pro nobis tentationes & angores omnes, quas spiritus bonus sustinere potest, pertulit pro nobis. Aries autem combustus est, & iugulatus. Corpus domini crucifixum, mortuum, & se-

Satanæ commentum.

Mercēs obedientiæ.

Fidei soliditas.

Oblatio Isaac.

pultum, ambo in holocaustum oblata, & accepta deo pro omnium salute fidelium.

14 Appellauitq; Abraam nomen loci illius, Dominus uidebit. Vnde usq; hodie dicitur: In monte dominus uidebitur.

Dominus uidebit, ibidem enim Christus, & ex eo loco mundo saluator rex & legislator apparuit, & uisus est, detentus uepribus, captus est peccatis nostris, ad mortemq; perductus.

D Vocauit autem angelus domini Abraam secundo de coelo, dicens:

15 Per memetipsum iurauit dicit dominus: quia fecisti hanc rem, & non peperisti filio tuo, unigenito tuo,

17 quia benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli, & uelut arenam quae est in littore maris: possidebitq; semen tuum portas inimicorum suorum,

18 & benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti uoci meae.

Capite quintodecimo benedixit dominus Abrae primum pro filiis iuxta carnem in terris, sermone tantum: hic secundo benedicitur, pro filiis iuxta fidem de coelis, interposito iuramento, & addita causa oblationis filij, ut sint secunda firmiora primis, hoc loco, quod & alias saepe. Lator enim, firmior & efficacior est benedictio secunda priore: sicut & filij secundum fidem nobiliores sunt filiis iuxta carnem, & latius diffunduntur, & ampliori gratia benedicuntur, scilicet post Christi passionem, & arenae maris aequantur ac stellis. Possidebunt pij quoq; toto in orbe portas impiorum, pellet & destruet fidei ueritas omne mendacium, ueri dei cultus idolatriam: redundabit benedictio seminis Abrae in omnes gentes: omnisq; altitudo mundi huius humiliabitur semini Abrae, praeualebitq; uerbum dei, sapientiae, potentiae, malitiaeq; uniuersae huius mundi.

Filij fidei benedicuntur.

19 Reuersus est Abraam ad pueros suos, surrexeruntq; & abierunt Bersabee simul, & habitauit Abraam in Bersabee.

Nihil iactat de tanto opere uel promissis, simpliciter arbitrat se id egisse quod obligabatur, & domino debebat tanquam seruus inutilis, parcissimus uerbis ubiq; sed sapientissimis consilijs & factis redijt ad Bersabee, ad puteum iuramenti, ad australem et extremam partem promissae terrae in Geraris, in Palaestina salutaris.

20 His itaq; gestis, nuntiatum est Abraam, dicendo: Melcha quoq; genuit filios Nachor fratri tuo,

21 Hus primogenitum suum, & Buz fratrem eius, & Camuel patrem Syrorum,

22 et Cased, et Azau, Pheldas quoq; et Iedlaph, ac Bathuel,

23 de quo nata est Rebecca: octo istos genuit Melcha, Nachor fratri Abraam.

Cognatio fratris Nachor narratur Abrae, & describitur ad intelligentiam sequentium, et ad consolationem

Abrae, duodecim scilicet filiorum, qui & filiam haberet unicam Ribeam filio Abrae desponsandam nutu dei. Fuit autem Melcha filia Haran fratris Abrae, & soror Loti. Huz, de cuius gente Iob scribitur prodijisse. Buz, a quo amicus ipsius Iob. Aram Syria dicitur.

24 Concubina uero illius nomine Reuma, peperit Tabee, & Gaam, & Thaas, & Maacha.

Concubinae erant non illegitimae & fornicariae: sed uxores minus principales, quarum filijs non debebatur hereditas, nec equalis honor, non sacerdotum nec primogenitura. Munera recipiebant, & mutua se charitate complectebantur, & sese iuuabant. Plures enim filios habere sancti patres sumopere cupiebant, tales autem qui subessent primogenito, a quo nutriebantur in commune laborantes pro totius familiae salute & gratia.

Concubinae parantur.

¶ CAPVT XXIII.

1 Ixit autem Sara centum annis, uiginti annis & septem annis annuitate Sarae.



Abrae pietas describitur ad consortium, humanitas ad uicinos, iustitia in contractibus, honor illi delatus ab exteris, pro opinione sanctitatis illius. Vixit religiosa mater Isaac, triginta sex annis post genitum filium unicum, quem nonagenaria peperit. Nec alterius femina tanta aetas legitur in Canone. Voluit eam deus aliquandiu cum filio gaudere, quem tanto desiderio tot annis uerbis dei credula sperauerat.

2 Et mortua est Sara in ciuitate Arbee, quae est Hebron, in terra Chanaan: uenitq; Abrahā ut plangeret Saram, et fletet eam.

Cariatharbe ciuitas quatuor, in quatuor partes diuisa more capitalium urbium, alio nomine Hebron, prima sedes Israelitici regni fuit sub Dauid. Nominis aliam rationem assignant alij ab Arba principe sic dicto, qui ibi habitauit, uel eam extruxerit urbem: alij quia quatuor patriarchae, Adam, Abraam, Isaac & Iacob, cum suis coniugibus ibi sepulti sint: alij ob quatuor gigantes ibi habitantes: alij ob quatuor muros, uel a quadratis lapidibus.

Exequias pro more egit, flendo ac plangendo, indicium amoris & doloris, non gentilitate, sed per modestiam & consolabiliter, non apparatus sacrificorum, luminum, balnearum, & uestium, &c. Viuendum nobis est, ut pro officijs & beneficijs a multis desideremur, nec intermoriatur charitatis fructus ad posteros.

3 Cumq; surrexisset Abraam a facie mortui sui, locutus est ad filios Heth, dicens:

In loco publici conuentus, in porta ciuitatis, sub testimonio pertransuentium, & non dolo electorum testimonium, causam suam & contractus ratificationem agere & confirmari uolebat.

4 Aduena sum et peregrinus apud uos, date mihi ius sepulchri uobiscum, ut sepeliā mortuum meum ante me.

5 Responderuntq; filij Heth Abrae, dicens ei:

Sicut cohabitorem sustinetis, ita mortuum non abiciatis:

Diffinitio quatuor annis Sarae.

Cariatharbe.

Exequias.

Sin sep.

Abraam dicitur: iam praeiuxorem, ipse propediem subsequatur. Diues quidem pecore, auro, argento, & familia, sed nec passum pedis in terra possidebat Abraam: uirtutibus autem & fide commendabilis erat omnibus: non enim potuit non omnibus charus esse, qui tantopere a domino amabatur, quem & diligebat prae omnibus. Sed & oratio rationalis & modesta, uirum populo commendabat.

6 Audi nos dñe, princeps dei es inter nos: in electis sepulchris nostris sepeli mortuū tuū, nullusq; te prohibere poterit, quin in monumento eius sepelias mortuum tuum.

Blanda interrogatio suauem quoq; responsionem meretur, facile suscipitur postulatio sensata. Aduenae se humiliter inquilinis deuocant & adaptent: nihil per praesumptionem tentent, ne odium incendant. Princeps dei, aiunt, nobiscum es, gratum te deo experimur. Effert & uelut manibus te portat uirtute & facultatibus. Maiorum nostrorū sepulchris utere. In resurrectione mortuorum, quam omnes gentes sensatiores semper credebant absq; dubio aliquando futuram, consortes habere cupiebant amicos dei. E ratione & penes martyrum memorias Christiani olim sepulturas eligebant, quū dudū sine delectu locorum iuxta uiam in domibus, in agris, & possessionibus sepelirentur: nunc passim etiam ij, qui impie uiuunt, religiosioribus locis humantur ob quaestum clericorum, propter quem temporis successionem inoleuerunt abusus multi in ecclesia, & intolerabiles.

7 Surrexit Abraam, & adorauit populum terrae, filios uidelicet Heth:

Reuerentiam ac gratitudinem exhibuit populo. Fructus fidei charitas est. Non genuum, sed ceruicis ac pectoris inclinatio fuisse uidetur.

8 dixitq; ad eos: Si placet animae uestrae ut sepeliam mortuum meum praesentem, audite me, & intercedite pro me apud Ephron filium Seor:

9 ut det mihi speluncam duplicem quam habet in extrema parte agri sui: pecunia plena tradat eā mihi coram uobis in possessionem sepulchri.

Postquam sepulturarum ceremoniae uersae sunt in magni quaestus aucupium, coepit a clericis spirituale negotium haberi & dici. Ideoq; hoc loco & alibi in suis sententijs & decretis scolastici sudant, Abraam excusando a crimine Simoniacae prauitatis, qui sepulturam coemerit. Nos superstitiosum putemus hic uel alibi, sic uel tali uestitu sepeliri: id quod nec martyres, nec sancti anachorite curarunt: illis nemo pontifex polyandrum conserauerat. Abraam sibi pro pecunia plena, sufficiente & digna, agrum emit, speluncam elegit, locum sanctificauit suis membris, non in ecclesia uel domo publica. Plena pecunia, hoc est, non aequo minor, non gratis locum sibi dari ambiuit uel comparauit.

10 Habitauit autem Ephron in medio filiorum Heth: responditq; Ephron Hethaeus ad Abraam cunctis filiis Heth audientibus,

qui ingrediebantur portā ciuitatis suae, dicens:

Emptio ac legitima possessio sepulturae publice agebatur, ne posteris relinqueretur contentione occasio. A patribus prospiciendum posteris est, ut rebus partis sine contentione uti possint post obitum, cum gratia eorum cum quibus conuersantur.

11 Non domine mi, audi me: Agrum trado tibi, & speluncā quae in eo est tibi trado eam, praesentibus filiis populi mei trado eam tibi, sepeli mortuum tuum.

Magnus uir ille Ephron dominum appellabat: amicus enim dei & clarus uirtutibus erat, notus miraculo paratus nonagenariae, & Abimelech nobilem illum effecerat. Totum agrum offert & gratis, rogat ut accipiat: non patitur se orari.

12 Adorauit Abraam coram populo terrae.

Qui timet deum nihil negligit, effluit charitate & modestia, promptior reddere beneficium, quam ad postulandum: non patitur se uinci beneficentia.

13 Et locutus est ad Ephron in auribus populi terrae, dicens: Veruntamen si tu utinam audias me: dabo pecuniam pro agro, suscipe eam a me, et sic sepeliam mortuū meū in eo.

14 Responditq; Ephron Abraae, dicens eis:

Firmam cupiebat Abraam iurisdictionem, nolebat illi alios sepeliri, maluit itaq; emere quam gratis accipere. Comitatus hoc loco docetur, & gratificandi promptitudo: omnibus beneficere etiā peregrinis: nolle petere quod grauatum praestetur, quam minime beneficijs accipendis quemquam grauare. Sic enim augetur charitas, pax, & quies, uera diuitia, & glorificatur deus in seruis ac cultoribus suis.

15 Domine mi, audi me: Terra, quadringentos ficlos argenti inter me & te, quantum est hoc: sepeli mortuum tuum.

Siclus Hebraeorum pondus significat & appensionem. Siclus. Olim enim aurum ac argentum dabatur in pondere, cuius magnitudinem exactam perquirat qui possit. Nobis certum est, secundum tempora & loca & arbitrium hominum passim & crebro mutari. Licet in Exodo de siclo sanctuarij scribatur, quod uiginti obolos habuerit. Habent autem Hebraei: Pecuniae quae transit ad negotiorem, hoc est, monetae probatae & iusta, mercatoribus in usu existentis.

16 Cum audisset Abraam ipsum Ephron, appendit pecuniam quam Ephron postulauerat, audientibus filiis Heth, quadringentos ficlos argenti probatae monetae.

Publico ciuium testimonio agri ualorem compensauit, in perpetuam proprietatis memoriam. De nomine Ephron uide glossam ordinariam, si libet.

17 Confirmatusq; est ager Ephronis in quo erat spelunca duplex respiciens Mambre: tam ager quam spelunca quae est in eo, & omnes arbores in agro in cunctis terminis eius per circuitum,

18 Abraae in possessionem, uidentibus filiis

Sepulchra
honestas
seruanda.

Simoniaca
sepultura.

Heth, & cunctis qui intrabant portam ciuitatis illius.

Duplex spelunca sepulchri locus erat, publico contractu emptus & confirmatus, quem & spiritus sanctus notum esse uoluit filiis Israël, & memoriale fidei & promissionum, utq; tanto chariorem haberent patriam olim possidendam.

19 Et postea sepeliuit Abraam Sarā uxorem suam in spelunca agri duplici, quæ respiciebat Mambre, hæc est Hebron in terra Chanaan.

20 Et confirmatus est ager & antrum quod erat in eo, Abrahæ in possessionem monumenti à filiis Heth.

Mortui dñi sunt. Ante sepulturam planxit semel & fleuit, post sepulturam nihil dicitur. Domino enim soli mortui curantur, nobis uiuorum cura mandatur, & indigentium, sed omnia hæcenus transuerso peregrinus. Anxij plurimum pro mortuis nobis & nostris, interim superstites coetaneos ac proximos pauperes, imò nos ipsos uiuentes præterimus, sine cura & officijs, negligendo quicquid uiuentibus agendum dominus iniunxit: præcepta eius contemnendo, multum uero solliciti de uiuandis ridicule mortuis in Purgatorio, & cultu ceremoniali post mortem augendo ad honorem dei, qui in spiritu & ueritate uult à uiuentibus coli, fide scilicet, spe & charitate, obedientia & iustitia.

CAPVT XXIII.

A Rat autē Abrahā senex, dierumq; multorum: & dominus in cūctis benedixerat Abrahæ.

Cura posteritatis.

Ratam posteritatis Abrahā eatenus exerceuit, ut tamen prouidentie diuinæ dispensationem sequeretur, fide & oratione illam domino commendādo. Abrahā agebat centesimum trigessimū septimum annum, quum Sara moreretur, quæ fuerat decennio illo iunior. Isaac autem triginta septem annorum, aptus matrimonio iam erat. Venerat in die Abrahā, exacte iam ætatis uidebatur, & proximus defunctiōi, cui iam iunior compar obierat, prouidere incipit domui suæ, & pretiosissimis diuitijs ordinandis incumbere, unico filio prouisurus uxorem dignam, quod parentum negotium est, non proprie filiorum, quorum est obedire. Veruntamen post hæc gesta, uixit Abrahā adhuc triginta & octo annis: mortuus tandem ætatis anno centesimo septuagesimo quinto. Multum est, si in quantis dominus Abrahā benedixerit recensere uouerimus.

2 Dixitq; Abrahā ad seruum suum seniore domus suæ, qui præerat omnibus quæ habebat: Pone quæso manum tuam subter fœmur meum.

Abrahā per fidem certus erat de futura posteritate promissa, agit tamen quod erat suum, & nihil negligit, quod ad complendas dei promissiones pertinebat. Non uult enim dominus otiosos, cessantes ac stertentes circa ea quæ futura prædicat, sed ut fideles serui, semper prosequantur quæ domini sunt, actuum nostrorum facta eidem

commendando. Desumit ex fidelibus seruis optimum, ad tractandum præcipuum opus matrimonij conciliādi, qui & hero suo uirtutibus similior, & fide spectatior erat. Is negotiorum Abrahæ moderator fuit, quo senior minus grauaretur, & à uere pijs exercitijs minus impediretur. Ut autem permittamus ritum fuisse iurandi per deū, manuum positionem super fœmur, mysterio magno non caret in fœmore Abrahæ, unde olim nasciturus portendebatur is qui deus est, per quem solū iurare fideles possunt, Christus uidelicet, qui tunc ferè ut filius in lumbis, iuxta corpulentam substantiam ueluti continebatur.

3 ut adiurem te per dominum deum cœli & terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito, sed ad terram meam & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias uxorem filio meo Isaac.

Facio te iurare, ut contra dei beneplacitum nihil geras humano sensu, sed domino credens, fideliter agas, nihil negligendo. Iuramentum locum habet inter sanctos, pro dei gloria & ueritate, non ex contemptu, infidelitate, otiose, falsò, adeoq; non ex malo. Filiam Chananitidem accipi prohibet: sciebat Chananæos exterminandos à domino, uidebat perfidas, carnales, & filio suo indignas. Delegit autem filio coniugē, filiam filij fratris sui, idq; diuino oraculo cōprobatur, ut religiosum, sanctum, deo placēs, & sanctis patribus familiare. Gradus autem matrimoniales prohibiti tanto numero, quibus inijs, & qua autoritate prodierint, ostendant qui possunt.

5 Respondit ei seruus: Si noluerit mulier uenire mecum in terram hanc, nunquid reducere debeo filium tuum ad terram de qua tu egressus es?

Seruus domini pietatem imitatus, rationabiliter agenda præmeditatur, ne frustra conficiat tantum iter, uacuum rediturus. Cunctatur, non de sua uoluntate, sed quod fieri poterat præmonendo, si nollet per omnia consentire sponsa filij futura.

6 Dixitq; ad eum Abrahā: Caue tibi ne quando reducas filium meum illuc.

7 Dominus deus cœli, qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meæ, qui locutus est mihi, & iurauit mihi, dicens: Semini tuo dabo terram hanc: ipse mittet angelum suum coram te, & accipies inde uxorem filio meo;

Obnitiur omnibus modis, ne filius in Chaldeam sic ducatur, ut inde non sit rediturus: præsentēs iam per spiritum, semen suum non nisi deo irato in Chaldeam transmigraturum, ideo seruo prolixè explicat dei præceptū, promissiones, beneficia, quibus corroboretur illius fides. Ut qui sibi tantis fauoribus hæcenus affuisset, cōmissam quoque negotium tam arduum feliciter dirigeret, filio suo dignam uxorem à Syria transmittendo. Sanctis, dei beneficia recenter adsunt, & in numero illa habent semper grati.

8 fin autem mulier noluerit sequi te, non reneberis

neberis iuramento meo hoc: filiū meum tantum ne reducas illuc.

9 Posuit ergo seruus manum sub fœmore Abraam domini sui, & iurauit illi super sermone hoc.

Satisfacit fideli seruo, commendando, quid uel obmittere uel promouere debeat, alioqui non ignarus futurorum, tantum ne filium suum aliquando ducat in Mesopotamiam ut ibi maneat.

10 Tulitq; seruus decem camelos de camelis domini sui, & abiit, & omne bonum domini sui erat in manu eius. Surgensq; perrexit in Mesopotamiam ad urbem Nachor.

Seruus fidelis & prudēs, acceptis animalibus, & seruis ad eorum curam necessarijs, & quicquid pretiosum ac magnificum domi habebat herus, quibus sponsa & ancillæ, simul atq; parentes donari & honorari, & ad amicitiam allici & pertrahi possent, perrexit in Mesopotamiam quæ Syria dicitur, inter fluuios duos, Euphratem & Tygri, quæ & Chaldæa, ad ciuitatem Nachor fratris Abraæ, quæ dicitur Haran.

11 Cumq; camelos fecisset accumbere extra oppidum iuxta puteum aquæ uespere, eo tempore quo solent mulieres egredi ad hauriendum,

Accubere in poplites fecit camelos seruus, ut requiescerent post labores itineris, & ipse ad fontem domino supplicaret pro felici successu operis cui incumberebat peregrinus.

12 dixit Domine deus domini mei Abraam, occurre obsecro mihi hodie, & fac misericordiam cum domino meo Abraam.

13 Ecce ego sto prope fontem aquæ, & filiæ hominū huius ciuitatis egredientur ad hauriendam aquam.

14 Igitur puella cui ego dixero: Inclina quæso hydriam tuam ut bibam, & illa responderit: Bibe, quin & camelis tuis dabo potum: ipsa est quam præparasti seruo tuo Isaac, & per hoc intelligam quod feceris misericordiam cum domino meo.

Ab oratione paranymphus auspicatur coniugiū, domino confitetur laudem pro beneficijs impensis suo domino. Amorem testatur heri sui, apud quem studia sanctitatis didicerat, benignitatem, hospitalitatem, beneficentiam, & in deum fidutiam. Argutabatur secum, si quæ uirgo prodiret ad fontem, pro more patriæ cum animalibus ad officia propensior, maiori alacritate obsequentior, ad hospitalitatis gratiā promptior, illa esset de congnatione Abraæ, præparata à domino filio domini sui. In fide ergo orabat: Feliciter mihi o deus occurre hodie, uotum suorum compotem fac herum meum, si ego illi tuo amico nuncius fortunatus, fiatq; quod ominari possum, te inspirante, quod te uolente ab æterno nobis insperato cōtingit. Nisi enim me mea fallat cogitatio, quam tu immittis, certe me nunc adstante fonti, egredientur pro more uirgines, quarum unam delectam à te uxorem ipsi

Isaac, opportunis notis internoscant, si fuerit insigniter hospitalitatis obsequijs cum decoro gratiosa.

15 Nec dum intra se uerba compleuerat, & ecce Rebecca egrediebatur filia Bathuel, filij Melchæ, uxoris Nachor, fratris Abraam, habēs hydriam in scapula sua:

Præsentissimum deum ubiq; uidemus sperantibus in illum tota fidutia, & quæ seruus uolente deo optare coeperat, eodem domino providente ac perficiente, completa sunt, non fortuna, nō augurio, sed ad certitudinem fidei firmandā de futuris maioribus bonis, semini Abraæ promissis. Erat Ribca filia Bathuelis, filij Nachor, fratris Abraam. Laban autem erat frater Ribcæ.

16 puella decora aspectu nimis, uirgoq; & in cognita uiro: descenderat autem ad fontem, & impleuerat hydriam, ac ascendebat.

Quare toties puella scribatur hoc loco sine *q* littera, Puellæ im. perfectæ, non inuenio traditum ab Hebræis, suspicor indicare de festum aliquem in ea, & inimitabile opus ceteris uirginibus, in fide tamen & dei ordinatione commissum. Est autem, quod uirgo non abhorruit colloquium ignoti uiri, acquieuit familiariter satis porrigere potum, multiplicauit uerba, pollicita officium alieno, non citius domum redire festinat, accepit munuscula, sola perseuerabat diutius cum ignoto, periculo se exposuit, si id improbi uiri permisisset, idq; parentibus non potuisset non displicuisse. Sicut igitur *q* littera, Saræ matri sanctissimæ olim adiecta, honorem indicat: sic præter morem detracta, inimitabile factū puellis, etiam si alioqui bene cesserit. Debet enim eas non demorari in publico, non cum uiris miscere sermones, non familiariter obsequi alieno, non munera admittere, & esse pauci colloquij. Ut quæ uero id habeat, elegantissima uirgo erat, & optima, casta, obsequiosa, sedula, sancte educata, & prudens.

17 Occurritq; ei seruus, & ait: Pauxillū aquæ mihi ad sorbendum præbe de hydria tua.

18 Quæ respondit: Bibe domine mi. Celeriterq; deposuit hydriā super manum suam, & dedit ei potum.

19 Cumq; compleisset potare eum, adiecit: Quin & camelis tuis hauriam, donec cuncti bibant.

20 Effundensq; celeriter hydriam in canalibus, recurrit usq; ad puteum ut hauriret: & haustam omnibus camelis dedit.

Providentia dei circa amicos suos omnia gerebantur, Eliezer seruos secum habebat, qui potum afferre potuissent, & prior ad fontem confederat, sed gaudium & si de plenus, de manu uirginis bibere eligebat, & officia utring; demereri. Virgo deniq; animi liberalitatem, & mentis candorem declarabat, & pro insigni morum mitate, multo plura hospiti sponte exhibet, quàm fuerat rogata, ingenuam educationem ostentans, dignam coniugio humanissimi iuuenis.

21 Ille autem cōtemplabatur eam tacitus, scire uolens utrum prosperū iter suum fecisset dominus, an non.

Oratione inchoanda munitione

Rebecca candor.

Seruus admirabatur, non solum insignem uirginis uirtutem, sed multo magis dei ordinatione, qua hæc omnia disponebantur: iam expertus non frustra se & suum dominum credidisse omnia sua deo.

22 Postquam autem biberunt cameli, accepit uir in aurem auream, semissis pondus eius, & armillas duas super manum eius, decem aureorum pondus eorum.

In aures dicuntur ornamenta faciei & frontis, uel aurium: Armille uero brachiorum aut manuum.

23 Dixitque: Cuius es filia? indica mihi, est in domo patris tui locus nobis ad manendum?

24 Quæ respondit: Filia sum Bathuelis, filij Melchæ, quem peperit ipsi Nachor.

25 Et addidit, dicens: Palearum quoque & pabuli plurimum est apud nos, & locus ad manendum.

Inquisiuit de duobus, quibus ordine uirgo respondet, cuius filia esset, & si locus manendi adesset hospitibus ac camelis. Virgo autem palam uidetur non nihil tunc cogitasse de Abraam, tam sufficienter & commode respondens, quasi iam diuinaret nuncium esse Abrahæ, cuius fratrem haberet auum.

26 Inclinauit se homo & adorauit dominum,

Fidei seruor, & cordis deuotio, cum animi gratitudine, erumpebat in ceremonias. Humiliauit se, tantis dei beneficijs se fatetur indignum.

27 dicens: Benedictus dominus deus domini mei Abraam, qui non abstulit misericordiam & ueritatem suam a domino meo: Ego in uia, deduxit me dominus ad domum fratris domini mei.

D Cucurrit itaque puella, & nunciauit in domum matris suæ secundum uerba illa.

Hæc secum orans, sic dicebat seruus, ut tamen audiretur a uirgine. Quæ statim diuino impulsu & consilio ipsius, omnium quæ a spectabili uiro audiebat credula, alacriter ad matrem currit, in illius domum. Seorsum enim foemina habitabat a uiris, & matri familiarius loqui poterat ac fratri quam alijs.

29 Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui festinus egressus est ad hominem ubi erat fons.

30 Cumque uidisset in aure & armillas in manibus sororis suæ, & audisset uerba Rebeckæ sororis suæ dicentis: Hæc loquutus est mihi homo: uenit ad uirum qui stabat iuxta camelos prope fontem.

Laban prior festinus exiisse scribitur, deinde uidisse iocalia, & audisse uerba sororis: stabulum prouidisse ac parasse. Sic quoque ornamenta prius dedisse scribitur seruus, & postea inquisisse quæ esset: quum id in posterioribus alio narretur ordine, ne exactam gestorum narrationem, & ad uinum digestum ordinem, curiosius in scripturis inquirenda credas. Stabat autem seruus ad fontem. Malebat pro honore domini sui honorifice, ut amicus inuitari, & introduci a uiro aliquo, quam ignotus ad puel-

Serui modestia.

la uocem sese cum tot camelis ingerere. Modestiam docet factum, ne quis se cui oneri esse paruipendat.

31 dixitque: Ingredere benedicte domini, cur foris stas? Ego præparaui domum & locum camelis.

Ingredere benedicte domini. Cur foris stas? Patet non fuisse hos homines eatenus idololatrias, ut dominum deum uerum non coluerint, sed in hoc tamen reprehensibiles, quod a sculptilibus non abhorrent, quæ domino sunt abominabilia: præsensque uenenum fidei in unum deum, teste experientia, tam ueterum quam modernorum temporum. Videmus etiam omnes istos homines sanctos instructos ad hospitalitatis gratiam fuisse. Et interim discimus quomodo suscipiendis hospitibus loquamur.

32 Et intrauit homo in hospitium, ac destravit camelos, deditque paleas & pabulum camelis, & aquam ad lauandos pedes suos, & pedes uiro- rum qui uenerant cum eo.

Traslatio uulgata sola habet: Et introduxit eum. Cum & Ontelus, & Hebræa ipsa habeant, Intrauit, ut quæ hic aguntur intra domum, non ad Laban referantur, sed ad seruum Abrahæ, qui omne opus in hospitio prosequi cogebatur. Cibus coram eo positus tantum scribitur, nec nominantur pater, mater, uel frater, ut omnia frigide facta uideantur: & fides non in corde, sed ore tantum fuerit, præter unicam Rebeckam, quæ omnium erat candidior & uirtuosior, quam & oportebat cito egredi domo, transferrique in familiam sanctiorem, nempe quæ plus officij extra domum exhibuit quam ceteri in domo omnes.

33 Et appositus est in conspectu eius cibus. Qui ait: Non comedam, donec loquar sermones meos. Respondit ei: Loquere.

Litera hæc seruos instruit, ut diligenter, mature, ac fideliter curent mandata dominorum. Tam prolixo confecto itinere Eliezer, cum peruenisset sero, maluit esurire & sitire, quam differre negotium. Non etiam deserendum est negotium, tunc, quum prouidente deo, successus cernitur, & sentitur dei beneplacitum, ne neglecta opportunitas a domino concessa, subtrahatur cessantibus nobis, quum uelle & adniti cœperimus.

34 At ille, Seruus, inquit, Abraam sum.

35 Et dominus benedixit domino meo ualde, magnificatusque est, & dedit ei oues & boves, argentum & aurum, seruos & ancillas, camelos & asinos.

36 Et peperit Sara uxor domini mei filium domino meo post senectutem suam, deditque illi omnia quæ habuerat.

Abraam non solum cognatis, sed omnibus terræ regibus celebri fama notus erat, ideo absolute dicit: Seruus Abrahæ sum, fidelis certe, qui omnia bona domini sui deo accepta refert, cuius amicum prædicat, plenum diuitijs, sed incertis & mobilibus: nondum enim agros, uineas, domos, oppida, census habebat. Vnicum filium senectutis & dilectissimum omnium heredem bonorum commemoratur, ne auari consanguinei quicquid causentur de danda filia sponso non satis diuiti.

Et

37 Et adiurauit me dominus meus, dicens:
Non accipies uxorem filio meo de filiabus
38 Chananaeorum, in quorum terra habitos
sed ad domum patris mei perges, & ad co-
gnationem meam, & accipies uxorem filio
meo.

E Ego uero respondi domino meo: Quid si
39 noluerit uenire mecum mulier?

Hactenus domini fortunas seruus enarrauit, nunc in-
stitutum de amicitia firmanda magis proponit, cum non
aliam uult filio uxorem q̃ filiam illorum, quam non cre-
diderit aliquatenus negandam, maxime cum clare dei uo-
luntas & ordinatio id ipsum exposcant.

40 Dominus, ait, in cuius conspectu ambu-
lo, mittet angelum suum tecum, & diriget
uiam tuam, accipiesq̃ uxorem filio meo de
cognitione mea, & de domo patris mei.

Matrimoniorum fata, dei tantū dispensatione gerun-
tur, & angelorum ministerio, non humano consilio apud
sanctos, ut sciant conditionem suam omnem pendere à
domino, cuius nutu coniuges facti, pacifice, amanter, &
fideliter cohabitent, & in omnibus dei circa se dispen-
sationem agnoscant. Et accipies, dixit, uxorem, quasi di-
cendo, nemo impediet, nemo detrectare poterit, quod im-
perauit dominus.

41 Tunc innocens eris à maledictione mea,
cum ueneris ad familiam meam, & non de-
derint tibi, & eris immunis à iuramēto meo.

Tunc innocēs, & immunis eris à maledictione mea.
Abraam dixerat à iuramento meo. Terrere uult autem
seruus prudens & fidelis spiritu dei ad persuadendum in-
statu, hoc uerbo, ne se parentes uirginis reos statuunt
spreta uoluntatis diuine, ut si nolint uti amicitie legibus,
saltem maledictionis imprecata & imminens poenam
euidant. Discimus ex sacris literis, laudabilius haberi ce-
teris paribus, de propria familia uxorem querere quàm
de extraneis. Moses Aegyptiam sustulit, & nullus ad spe-
ciales honores illi filius nuncupatur. Salomon alienige-
nas sectatur in malum suū. Tribus commisceri dominus
prohibuit. Nos humana admiramur potius quàm diui-
na, & hominum malitia, infidelitasq̃ sepe cogunt affi-
mitates augeri per multas tribus, ne unius generis con-
sanguinitas, extraneos ferre cohabitatores nolit cum pa-
ce & tranquillitate, & ne conspirationes locum habe-
ant, in irrequieta republica, deinde ut charitas fraterna
ad externos minus profuturos nobis non suscipiatur.

42 Veni ergo hodie ad fontem, & dixi: Do-
mine deus domini mei Abraam, si direxisti
uiam meam in qua nunc ambulo,

43 Ecce sto iuxta fontem aquæ, & uirgo quæ
egredietur ad hauriendum, & dixerō ei: Da
mihi pauxillum aquæ ad bibendum de hy-
dria tua.

44 & dixerit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis
hauriam: ipsa est mulier quā præparauit do-
minus filio domini mei.

Ostendit irrefragabili uoluntate dei ordinatum ui-

deri, & Abraæ precibus obtentum, ut omnia sibi prospe-
re cesserint, ne quis audeat dei resistere ordinationi, qui
quid seruus Abraæ optaret orando inspirauit, & subito
postulata concessit.

45 Antequā ego compleuissē loqui ad cor
meum, ecce egrediebatur Rebecca cum hy-
dria sua in scapula sua, descenditq̃ ad fontem
& hausit. Et aio ad eam: Da mihi bibere.

46 Quæ festinans deposuit hydriam suam de
humero, & dixit: Bibe, & etiam camelis tuis
tribuam potum. Bibi, & adaquauit camelos.

Non eo ordine singula hoc loco prosequitur, quo sue-
rant descripta prius, ut discamus sensum, & quæ ad rem
pertinent potius expendere quàm uerba, seruariq̃ in sa-
cris literis communem loquendi figuram.

47 Interrogauitq̃ eam, & dixit: Cuius es filia?
Quæ respondit: Filia Bathuelis sum, filij Na-
chor, quem peperit ei Melcha: posui itaque
inaures ad faciem eius, & armillas in mani-
bus eius.

Hic eodem serē loco, Ribca scribitur filia fratris A-
braæ, & filia Bathuelis, filij Nachor, fratris Abraæ, ut
modum loquendi ueterum discamus, quo proximo co-
gnati, fratres appellantur.

48 Pronusq̃ adorauit dominum, benedicens
domino deo domini mei Abraam, qui per-
duxit me per uiam ueritatis, ut sumerem fi-
liam fratris domini mei filio eius.

Via ueritatis peruenit Eliezer, quia fideliter agen-
tem deus non deseruit. Assuit in principio, medio & fi-
ne, non errare permisit in opere, differriq̃ nō uult quod
molitur.

49 Et nunc si facitis misericordiam & ueri-
tatem cum domino meo, indicate. Sin autem
aliud placet: & hoc dicite mihi, ut uadam ad
dexteram, siue ad sinistram.

Si desiderio honesto illius acquiescere placet, pro a-
micitia quam de uobis sibi pollicetur, acquiescite: sin mi-
nus, negate, ut sciam quid facto sit opus.

50 Responditq̃ Laban & Bathuel, & dixe-
runt: A domino egressus est sermo, non pos-
sumus loqui tecum malum uel bonum.

51 En Rebecca coram te est, tolle, & profici-
scere, & sit uxor filij domini tui, sicut locutus
est dominus.

52 Quod cum audisset puer Abraam uerba
eorum, adorauit in terram Dominum.

53 Prolatisq̃ uasis argenteis, & aureis, ac ue-
stibus, dedit seruus ea Rebeckæ pro munere:
fratribus quoq̃ eius & matri dona obtulit.

54 Initoq̃ conuiuio uescentes pariter & bi-
bentes, manserūt tibi. Surgens autem mane,
loquutus est puer, Dimitte me ad dominum
meum.

Videtur patre sene, maior filius Laban familiam uni-
uersam rexisse, qui nunc primo nominatur. Erant tamen
religionis tantæ, ut euenus istius ordinem diuinæ proui-

dentia, non casui aut fortunæ adscripserint, et dominum uoluntatem agnitam infringere timuerint: dominum tamen glorificasse non leguntur. Frigent enim omnia, ubi fides infirmior. Seruus autem Abrahæ ad omnia edoctus, dominum laudat, adorât, benedicit.

55 Responderuntque fratres eius & mater: Maneat puella diebus uel decem apud nos, & postea proficietur.

Error iudæorum.

Dixit frater eius & mater, LXX. habent, fratres, quamobrem finxerunt aliqui duos Bathueles, unum patrem, alium fratrem. Iudæi dicunt, patrem quidem assensisse primum nuptiis, postea retractasse, et ob id arreptum demone, idque ob solam coniecturam, quia hic non nominatur. Quasi non potius dici possit, patri placuisse, ut iuxta dei uoluntatem statim abeat, et non tam leni ac carnali affectu ab eo dilectam, ut impatienter tulerit filie abitionem, quam post decem dies dimittere decretum iam erat: fratrem autem et matrem humanum aliquid, pro carnis affectu passos fuisse. Denique Hebræi dicunt: Annum et decem menses, ut tolles eorum error pateat, quoties textui addere presumunt, facibusque inuare Solem, et plus sapere quam oportet.

56 Nolite, ait, me remorari, quia dominus direxit uiam meam, dimittite me ut pergam ad dominum meum.

Serui hoc loco docentur non nece morarum causas, citius redire expletis negotiis. Cum in opere sancto dei experimur auxilium, non cessandum esse.

57 Et dixerunt: Vocemus puellam, & quæramus os eius.

Parentes discant non cogere puellas, et maritis inuitas tradere. Filie item monentur hoc casu obsequi parentum fidei et prudentie.

58 Cumque uocata uenisset, sciscitati sunt: Vis ire cum homine isto? Quæ ait: Vadam.

Concordabant admodum studia humanitatis utriusque, hoc est, in seruo fidei, et honestissima puella. Dei prouidentiam plena fiducia suscipiebat Rebecca. Domum uiri sancti, et filium aque sanctum sponsum cupiebat. Virgines non erubescant nuptias, sed ut sanctum statum religiose amplectantur, a parentibus inuitate: non tamen procaciter ambiant, ne uoluptatis et impatientis Venereis labe notentur.

6 Dimiserunt ergo Rebecca sororem suam, 59 & nutricem illius, seruumque Abrahæ, & comites eius:

60 imprecantes prospera Rebecca, atque dicentes: Soror nostra es, fias in mille miriades, & possideat semen tuum portas inimicorum suorum.

61 Igitur surrexit Rebecca, & puellæ illius, & ascensis camelis, secutæ sunt uirum: & tulit seruus Rebecca, & abiit.

Sororem suam nominant, quia cognati multi et familia non parua aderant, ut non oporteat ideo fingere duos Bathueles. Denique Hebræi hodie nutricem legunt מִנְחָלָה ubi LXX. מִנְחָלָה legisse uidentur, cum substantiam

sue dotem interpretati sint, sine qua non est uerisimile abscessisse eam, ut non parum cuncter quæ certior lectio putari debeat. Dotis uero possessio abesse non potuit. Facilis quidem antiquorum lapsus, metathesi unius literæ, et frequens Hebræis, tamen exemplariorum constantia, et Onkeli consensus, arguunt nutricem dici. Imprecati sunt autem omnia fausta patrio more, ut cresceret in populum magnum ac liberum, prophetiamque uidentur protulisse de seminis illius, et de populi ex ipsa generandi egregijs uictoribus, de tot regibus et urbibus. Quomodo nostra uirginitas creuerit in monasterijs, uel extra, uitam nam ignoraremus. Cameli animalia sunt apta ferendis oneribus. Nullius hic stetus describitur, nulla turbatio, uerbo dei credebant omnes et adharebant alacriter.

62 Eo autem tempore deambulabat Isaac per uiam unde uenitur de puteo uiuentis & uidentis me, habitabat enim in terra australi.

Ob loci religionem, ubi bis Agar ab angelo consolata legitur, frequentabat illum Isaac, in deserto scilicet Sur, inter Barad et Cades.

63 Et egressus fuerat Isaac ad meditandum in agro, inclinata iam die. Cumque eleuasset oculos suos, uidit camelos uenientes.

Ad meditandum in agro: alij ad orandum, alij ad exercitandum dicunt. Hebræus enim habet מְחַשְׁבֵּה, quod cum hæc omnia pariter exprimat, dicemus, exercitasse eum spiritum suum, et in deum eleuasse mentem, quæ est sanctorum oratio. Ad quod stellarum contemplatio, et dei opus excelsum, non modicum potuit excitasse. Sic enim sancti uiri assurgunt ex creaturis per fidem in amorem conditoris. Placuit quibusdam Hebræorum exponere arbuta, inter quæ Isaac sese deduxerit, ueluti herbas perquirendo: sed admodum extraneus sensus uidetur, nisi medicis applaudeatur, uel astrologis secundum alios. Motum enim stellarum, numerum, magnitudinem, situm, influxus, si fidelium quippiam didicit uel docuit, Nohæ potius id studij dandum fuit sensu, ante et post diluuium uiuenti, quam Abrahæ omnium iuniori, magis occupato fide in deum, et officijs charitatis, qui in obseruantia matuum celestium. Sed hoc iactantibus Iudeis placuit fingere, ut ad astrologiam hortarentur nimium superstitiones, cum astrorum motuum non sit ignobilis peritia.

64 Rebecca quoque eleuatis oculis suis uidit Isaac, & procidit de camelo,

65 & ait ad puerum: Quis est ille homo qui uenit per agrum in occursum nobis? Dixitque ei seruus: Ipse est dominus meus. At illa tollens cito pallium suum, operuit se.

66 Seruus autem cuncta quæ gesserat narrauit Isaac.

Huius exemplo scriptura mulieribus commendat humilitatem, uerecundiam, gratiosumque timorem: ut et quæ tuta sint pertimescant uirgines, et operte sint ad conspectum uirorum: maxime autem in hominum frequentia et extra domum, uel in itinere.

67 Et introduxit eam Isaac in tabernaculum Saræ matris suæ, & accepit eam uxorem, & dilexit

dilexit eam, & consolatus est Isaac post matrem suam.

Mulieres separatim à uiris habitabant cum filiabus suis, honestatis gratia, & maritorum consortia temperatissime requisierunt. Suscepit à domino deo & patre sibi missam uxorem, tanquā pretiosum thesaurum, quam solam cognouit, per omne tempus unice dilectissimam, & consolatus est se. Doluerat obitum matris diebus multis, trium scilicet annorum, donec quadraginta annos natus, Rebeccam suscipere, propter quam & æquanimius tulit dolorem diu seruatum. Relinquet enim homo patrem & matrem, & adhærebit uxori: maxime si eos deus coniunxerit, non libido, auaritia, procacitas, & superbia.

CAPVT XXV.

A T addidit Abraam & duxit uxorem nomine Cethuram:

Post fecunditatis donum acceptum à domino, Abraam sanctus, cui infinita à deo proles promissa erat, debuit, & non solum licuit, uxores suscipere, quæ hic concubine nominantur, ob Sarā, quæ principalis erat, & mater facta hæredis. Cethura autem si eadem quæ Hagar esset, iam uetula fuisset, quin & Isaac cum filiis & nepotibus hic quoque recensiti essent, quæ peperit ei Zamran, & Iecsan, & Madan, & Madian, & Iesboc, & Sue.

Iecsan quoque genuit Saba & Dadan. Filij Dadan fuerunt Assurim, & Latussim, & Lao-min. At uero ex Madian ortus est Ephra, & Ephra, & Enoch, & Abida, & Eldaa, omnes hi filij Cethuræ.

Deditque Abraam cuncta quæ possederat Isaac:

Nomina filiorum Cethuræ hic tam diligenter adnotata olim gentium nomina extabant, sed pro rerum mutationibus nomina quoque mutata sunt, ut hæc prisca exoleuerint pro magna parte.

Filij autem concubinarum quas habuit Abraam, largitus est Abraam munera, & dimisit eos ab Isaac filio suo dum adhuc ipse uiueret ad orientem, ad plagam orientalem.

Isaac primogenitus Abrahæ hæres decretus à domino, honorem, sacerdotium, & regnum inter alios concubinarum filios retinuit. Prouidit autem filijs, de cōcordia, & pace, pro similitudine inter tot filios tollenda: significans filios fidei in orbe multiplicandos, sed Isaac præ alijs hereditaria benedictione domini, & genealogia Messie cohonestandum.

Fuerunt autem isti dies annorum uitæ Abrahæ quibus uixit, centum anni, & septuagintaquinque anni.

Anni tam Abrahæ quam aliorum patriarcharum, bene notati prosunt concordandis scripturæ locis. Vixit igitur Abraham centum septuagintaquinque annis.

Et deficiens mortuus est Abraham in senectute bona, senex, & sator, congregatusque

est ad populum suum.

Deficere recte dicitur, uiribus nature destitui, quum tamen spiritus fastigia uirtutum apprehendisset. Mortuus est autem resolutione quidem corporis, sed cum sanctis uiuit deo iuxta spiritum, quod uiuorum deus est, non mortuorum. Senectus bona, dicitur uita uenerabilis, & plena uirtutum, sine miserijs uitiorum naturalium, quibus aliquos post octogesimum annum subiacere uidemus. Senex uero dicitur, non spatio dierum & temporis, quum iunior obierit omnium auiorum suorum, sed sensu, fide, sanctimonia uitæ profecerat in immensum. Sator scilicet uitæ præsentis, ut iam dissolui cupierit, & esse cum domino. Apponi ad populum suum, est consociari. Non in maiorum sepultura iuxta corpus, sed perducere iuxta animam in paradysum felicitatis, ad consortium animarum patrū illius, inde post corporis resurrectionem trāseferendus ad fruitionis diuinæ perfectam beatitudinem.

8 Et sepelierunt eum Isaac & Ismael filij sui in spelunca duplici, in agro Ephron filij Seor Hethæi, eregione Mambre.

Sepultura maiorum, pietatis filiorum indicium est, & gratitudinis, uirtutum suarum memoriale & monumentum, quas sedulo sectentur, & non obliuiscantur doctrinarum, seq; morituros sæpe recordetur, statuendosque iudicio pro factis: expectare corporū resurrectionem, & pro his quæ gesserunt in corpore mercedem.

9 quem agrū emerat Abraam à filiis Heth, ibi sepultus est Abraam, & Sara uxor eius.

Sepultura huiusmodi in Mambre, testimonium erat complendarum promissionum, de illius terre possessione, unde dei magnalia futura, quasi in umbilico terræ, quæquā uersum, in dei gloriam diuulganda essent.

10 Et factum est post obitum Abrahæ, benedixit deus Isaac filio eius, qui habitabat iuxta puteum nomine uiuentis & uidentis.

Benedicitur Isaac etiam post obitum patris, non solum diuitijs, honore, & gloria, sed multo magis fidei ac uirtutum omnium charismatibus. Iuxta fontem autem patres habitant, ubi deus uiuit & saluat, uidet & uidetur. Sacra scilicet scriptura, cuius sapientiæ aquas sancti possident, resciantur dei eloquijs, per quæ uiuunt, uident, & uidentur.

11 Hæ sunt generationes Ismael filij Abrahæ, B quem peperit ei Agar Aegyptia, famula Saræ ipsi Abrahæ,

12 & hæc nomina filiorum Ismael in uocalibus & generationibus suis: Primogenitus Ismaelis Nabaioth, Cedar, & Adbeel, & Mabsam.

13 Masma quoque & Duma, & Massa, 14 Hadar, & Thema, & Ietur, & Naphis, & Cedma.

Ismaelis filij fuerunt populi magni & nobiles, quorum cum Israele cognatio amicitiam fouere debuerat, et eiusdem parentis fides & opera, certatim sectari pariter æquum erat amborum sobolem. Vel hinc apparet, non fuisse eandem Agar & Cethuram, cum illius duos

decim filij nominentur, huius uero quatuordecim filij de nepotes. Duodecim filij nati sunt Ismaeli, e quibus primo genitus Nabaioth, a quo Nabathea regio, ab Euphrate ad mare rubrum et pars Arabiae.

15 Isti sunt filij Ismael, & haec nomina per ca stella & oppida eorum, duodecim principes tribuum suarum.

16 Et facti sunt anni uitae Ismaelis centum anni triginta septem anni, deficiensque mortuus est, & appositus ad populum suum.

17 Habitauit autem ab Euila usque Sur, quae respicit Aegyptum introeuntibus Assyrios, coram cunctis fratribus suis obiit.

Circa Ismaelis mortem obmittitur: In senectute bona: Senex, et plenus dierum, quia iunior patre et fratre decessit: et priorum comparatione, pauci anni habentur centum triginta quinque. Appositus autem dicitur ad patres suos, hoc est, eadem cum patribus pace quiescens, statu et loco, quem deus ordinauit pro animabus amicorum, et toto illi corde adherentium. Haec succinctius scribuntur de Ismaele et posteris: Primo, ut generatio Isaac per singula describenda aptius cohereret. Euila regio est, quam circuit Phison, ab Euila nepote Noe sic nominata. Solitudo est contra faciem Aegypti, non procul a Sur: haec glossa, quam uocant ordinariam, hoc loco, ut uideas Phison non esse Gangem maximum flumen Indiae Gangeticae, sed aliquem ex Arabiae fluuijs. Sicut et Gion, quem Nilum suspicati sunt, Sur alio nomine, Syriaco scilicet nominatur Agara ab Agar matre Ismaelis. Solitudo est inter Cades et Barad, extensa usque ad mare rubrum, et confinia Aegypti, in qua est et mons Sinai et Oreb. Coram omnibus fratribus suis cecidit, uel super faciem. Simplex mihi sensus uidetur, iunior omnium fratrum suorum obiit, hoc est, paucioribus annis uixit. Vel circumstantibus omnibus suis filiis, nepotibus, et amicis, naturali morte deficiens obiit.

C ¶ Haec quoque sunt generationes Isaac filij Abraam, Abraam genuit Isaac:

18 Aliud fidei, omniumque uirtutum exemplar scriptura prosequitur, Isaac scilicet. Abrae tanti patris legitimi filij et heredis.

19 qui cum quadraginta esset annorum, duxit uxorem Rebecam filiam Bathuelis Syri de Mesopotamia, sororem Laban Aramei.

Quadragenarius tandem nupsit, ut discamus quam caste uixerint, quam naturae robur diu expectauerint, non interim scortationibus incumbendo, sicut nec commensationibus et ebrietatibus, quae spumant in libidinem necessario, sed domini uoluntatem, de uxore illis destinando expectabant. Mesopotamia pars Syriae est, Syrorum lingua dicitur *ܡܫܡܘܬܐ* hoc est, plana uel campestris Syria. Non festinanter, non temere, nec de externis familiaris uxor ducenda, sed integra aetate, praecia dei inuocatione, de fidelibus parentibus, uxor in timore dei educata diligenter.

20 Deprecatusque est Isaac dominum pro uxore sua, eo quod esset sterilis et exaudiuit eum

dominus, & concepit Rebecca uxor eius.

Steriles esse sanctorum matres uult dominus, ut gratiae et promissionum filij habeantur, et naturae fragilitas ad opus bonum, sine gratia comprobetur. Sitque locus fidei et precibus, uult enim precibus obtineri, quod ab aeterno ordinauerat praestare. Filij sancti non nisi precibus et fide a domino impetrantur.

21 Sed collidebantur in utero eius filij, quae ait: Si sic ut quid nunc ego? Perrexitque ut confunderet dominum.

Mutua in utero matris gemellorum impulsio, significabat filiorum huius mundi et fidelium similitudines, donec utriusque generationis conditio finiatur: semper enim mali persequuntur bonos, boni autem fide uerborum dei resistunt, tandem denique uincunt et supplantant. Si ita ut quid ego? Truncata oratio supplenda, quasi dicatur, Infelix ego mater deum inaniter rogaui, uel potius irritaui, prolem postulando. Et abiit interrogare dominum, fieri hoc potuit deuota oratione, et dominus per angelum non raro respondebat patribus, sed et sancti quoque uiri erant qui interrogari poterant. Viuebat adhuc Melchizedec, Sem filius Noe, et Heber iuxta scripturae supputationes, et alij. Numerantur enim a diluuiio ad natiuitatem Iacob et Esau, anni quadringenti quinquaginta duo. Sem uero post diluuium uixit quingentis duobus annis.

22 Qui respondens, ait: Duae gentes sunt in utero tuo, & duo populi ex uentre tuo diuidentur, populusque populo fortior erit, & maior seruiet minori.

Iudei putant se et Romanos signari per Iacob et Esau, denique Idumaei tributa pendebant Salomoni et Dauidi. Maior tempore plebs Iudaica seruiet minori tempore populo Christiano. Sancti in hoc mundo opprimuntur ab impijs.

23 Iam tempus ei pariendi aduenerat, & ecce gemini in utero eius.

24 Qui primus egressus est, rufus erat, & totus in morem pellis hispidus: uocaueruntque nomen eius Esau.

25 Protinus frater eius egrediens, plantam Esau tenebat manu sua, & appellauit nomen eius Iacob. Sexagenarius erat Isaac quando nati sunt ipsi.

Duo uterini fratres eodem tempore uel minuto hora concepti et geniti, diuersis moribus, studijs, naturis, corporibus, dei uoluntatem ostendunt circa ambos, ut dei praedestinationem certo aspicimus, non caelorum influentias, fatum nihil esse, sed arbitrio et nutu dei omnia gubernari, qui miseretur cui uult, et quem uult inducit. Iacob dilexit, Esau odio habuit, quem nondum nati fuissent.

26 Paruulis autem adultis, factus est Esau uir gharus uenandi, homo agrestis: Iacob autem uir simplex habitabat in tabernaculis.

Esau uenator et agricola incumbere operibus de genere bonis, ac dei mandato post lapsum hominibus inueniuntis, scilicet agriculturae, labori manuum, sudori uultus,

tu, ferarum uenationibus, quæ sanè occupationes utiles erant & necessariae. Iacob simplex dicitur, in tabernaculis, & domi habitans, quod ut ambiguum sumi potest, in bonum & malum. Sic igitur dolus, uasfrices, intractabilitas, inclementia ad fratrem famelicum, mendacium ad patrem, laudem non habent, sed uituperium. Vide igitur in his omnibus & alijs uerū diui Pauli dictum, qui ait, ex electione propositum dei perstitisse circa amicos, non ex operibus, sed uocāte deo. Non enim per opera præuisa electio facta est, sed gratia dei, ne de operibus & arbitrij libertate nobis blandiamur. Sola autem dei gratia quem uult eligit, uocat, sanctificat, beat, fide donat, ad omnem uoluntatem suam instruit, incitat, inducit, cooperatur. Quem uero non uelit, non nostrum est dicere, iusta uero sciamus esse, licet occulta dei iudicia, interim uult omnes homines saluos fieri, & nos inter omnes eos esse singuli credamus, & de dei pietate minime hæsitamus, qui etiam peccantes fideles suos non deserit, nunc hoc, nunc illo modo ad poenitentiam adducit, ut de illius misericordia nemo desperet, de illius uoluntate & iudicijs nemo non cogitet semper, misericordiā imploret, beneficijs gratus existat, sibi nihil tribuens, deo omnia bona, cui nihil malum, etiam si male fiant ab hominibus, & pessime cedant non electis.

27 Isaac amabat Esau, eo quod in ore eius uenatio, & Rebecca diligebat Iacob.

Adeo nec Isaac uir optimus laudatur ab operibus, sed damnatur, diligebat enim quem dominus odiebat, Esau scilicet, hoc est, non elegerat ad seminis benedicti propagationem, idq; ob delicatorem cibum. Nec mater laudatur, quod lenem corpore domi sedentem materno acfœmineo potius affectu amauerit quam sancto, ut electio dei ubiq; appareat, non operum merita: omnes enim egent gratia dei, cuius iudicium iustum & æquum ferre non possunt etiam sancti, sed deprecantur.

28 Coxit autem Iacob pulmentum, cumq; uenisset Esau de agro lassus,

Cibis uilioribus uescitur sancti, sed tamen peccatum non deest, si libidine nimia prouocentur. Hic Esau primogenita amisit, quia displicabilem cibum auidius sumpsit. Non enim cibus in uitio est, sed appetitus: non tam refert quid edatur, quam quo modo. Ea sumenda sunt, quæ nature necessitas, non edendi libido suggerit. Omnia munda mundis. Non est delectus cibi & temporis, assit tantum parsimonia gustus. Non grauentur corda crapula et ebrietate, iudicium deniq; hic notatur Iudaici populi & Christianorum illi cum essent pecuniam & primogeniti, perdididerunt regnum & sacerdotium.

29 ait Esau ad Iacob: Ciba me quæso de coctione hac rufa, quia lassus sum. Quā ob causam uocatum est nomen eius Edom.

Nec est querenda causa malitiæ in factis Esau, nec de fensionis aut excusationis rationes in Iacob, qui quidem dignitate primogenituræ donandus, & benedictionis in semine. Insciu istius medijs, uenationis fratris sui & cibi domino disponente, licet minime innocens peruenit ad id quod deus prædestinauerat, quæ nec ipse sanctus meruit,

nec Esau demeruit, sed sic domino placuit, sic bonum fuit. Atqui o homo tu quis es, qui ex aduerso deo respondeas? Num dicit figmentum, &c.

30 Cui dixit Iacob: Vende mihi hodie primogenita tua.

31 Esau respondit: En ego uado mori, & ad quid mihi primogenita?

32 Ait Iacob: Iura ergo nunc mihi, & iurauit ei, & uendidit primogenita sua ipsi Iacob.

Non potest imputari crimen auiditæ edendi, usq; ad mortem famelico, & primogenituræ paruipensio non uehementer accusatur. Nam & Isaac tam commutationem non maioris habuit uel curauit, quam ut ea non obstante benedictione primogenito debitam, ipsi Esau negare uoluerit. Nec Iacob illam tali medio sibi rapere debebat, sed dei ordinationem præstolari, quam & suo tempore accepit. Obligabatur charitatis lege indissolubili proximo, ne dicam fratri, succurrere, nec bona conscientia urgebat ad festinanter iurandum, nec indutias permittebat, nec consilium. Multum igitur peccauit, sed quia electus erat & fidelis, non ex alio, quam dei gratia in promissionibus perstitit. Esau autē diuina præordinatione percepit temporalia dona multa, sed benedictionis in semine sacro beneficium, sicut non meruit, sic nec accepit. Iacob autem ex gratia consequutus est, quæ æque non meruit, sed prouidentia dei illi præuisa, amittere etiam peccando non potuit: uoluntati illius semper sacrosanctæ, quis resistit?

33 Et Iacob dedit Esau panem & pulmentum lentium, & comedit, & bibit, & surrexit, & abiit, & paruipendit Esau primogenita.

Pulchre scriptura exaggerat peccatum Esau, qui primogenita nibili faciebat, quæ ut sacrosancta Iacob plurimum appetiatur. Præferbat uentrem honori, cibum uirtuti, sine gratiarum actione reficiebatur, meditabatur uia facti retinendum quod tunc uendiderat: ostendebat se indignum priuilegio tam sanctæ primogenituræ.

CAPVT XXVI.

1  Rta autem fame super terrā, præter famem priorem, quæ acciderat in diebus Abraam, abiit Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara.

Isaac de nouo instituitur à deo hæres promissionum, fidei, tentationum quoq; & profectuum. Cum esset Abraham septuagintaquinque annorū fames prima erat, hæc autem illo dudum mortuo, iam Isaac existente ætatis profectioris, ut cogeretur mutare locū, & exemplo patris in Palæstinam secedere australiorem. Abimelech autem non personæ nomen est, sed regie dignitatis nomenclatura apud Palæstinos, quasi pater sit & rex. Consules enim esse debent & patres, qui populis præficiuntur. Gerara autē regni metropolis fuit. Sic Pharaones dicti sunt reges Aegypti, & Cæsares Romanorū imperatores Augusti.

2 Apparuitq; ei dominus, & ait: Ne descendas in Aegyptum, in terra quam dixero tibi habita.

Prohibet excedere e terra promissionis, ne fidei ser-
uor decreseat, quam et iuramenti renouatione instaurat
atq; fouet. Non patitur deus descendere sanctos, sed uult
semper illos ad superiora proficere. Aegyptum tenebro-
sam et rerum diuitem terram prohibet ingredi sanctos.
Semper peregrinantur sancti, sed ad domini mandatum,
non quod uolunt et libet.

3 Peregrinare in ea terra, eroq; tecum, & be-
nedicam tibi: tibi enim & semini tuo dabo
uniuersas regiones has, complens iuramen-
tum quod spopondi Abraam patri tuo.

Promissio
diuina.

Curabo omnia tua, seruabo et pascam, sicut et pa-
trem tuum non deserui. Sic adest omnibus illi confiden-
tibus, semper in futurum promittit, fide suspendit ac exer-
cet, de multiplicando olim suo semine, et rerum suppe-
tentiis, quas prouidet fidelibus deus, non ipsi sibi. Totam
quidem quam promissit, successiue terram dedit, quam
non longo tempore pacifice inhabitauerunt, propter inos-
bedientiam, donec plenitudinis tempore appetente, omnis
terra fidelium hereditas fieret, et a deo doctorum. Sta-
tuere iuramentum, est facto comprobare, seruareq; pro-
missa.

4 Et multiplicabo semen tuum sicut stellas
coeli, daboq; posteris tuis uniuersas regiones
has: & benedicentur in semine tuo omnes
gentes terrae:

Semen Isaac, filij sunt fidei Abraae, opere, spiritu, non
tantum carne. Clarificabo ut stellas toto orbe. Eorum
deus, fides, uirtus ac cultus celebrabuntur ubiq;. Repe-
titio de terrae promissione ad assertionem pertinet, et
fidei certitudinem edificandam. Semen illud non nisi
Christus est, qui solus est benedictio, iustitia, sanctitas, re-
demptio et hereditas aeterna sanctorum omnium, et
salus uera.

5 eo quod obediit Abraam uoci meae, &
custodierit praecepta & mandata mea, & cere-
monias, legesq; meas seruauerit.

Prædestina-
tio diuina.

Tam credere quam obedire Abrahamum, donum dei
gratuitum erat, qui dat posse, uelle, et facere, remune-
rat tamen, et praemia pollicetur, et praestat: dona sua
coronando, bonitatem suam declarando, quam a fide-
libus uult agnoscere, credi, amari et coli, et in his sanctifi-
cari. Is autem Abraham obseruauit omnia, quae eidem ob-
seruanda commendaueram, quae mihi placere cognouit.
Is autem Isaac licet unam tantum uxorem habuerit, et
nullam concubinam, nec ideo tamen istum patri eius prae-
ferre possumus, cuius erant fidei et obedientiae potiora
merita, in tantum ut propter illum dicat deus se huic fa-
cere bona quae facit. Praecepta scilicet mea moralia, na-
turae humanae inserta, quibus instruantur deum colere, et
proximis exhibere quae sibi uelint fieri, Hebraeis תורה
dicta. Ceremoniasq; et iusta, in signis exterioribus, a
deo pro tempore approbata, donec figura futurorum
gerebatur, et lex pedagogus esset in Christum, quas et
תורה nominant. Leges uero meas, dicit traditiones et
doctrinas a deo reuelatas patribus: unde et tota lex Mo-
saica תורה dicitur, id est, doctrina et instructio diui-

nitus illis sacris literis tradita. Vnum tamen sepe pro an-
lio sumitur.

6 Mansit itaq; Isaac in Geraris.

7 Qui quum interrogaretur a uiris loci il-
lius super uxore sua, respondit: Soror mea
est: timuerat enim dicere: Vxor mea est: ne
forte interficeret eum uiri loci propter illius
pulchritudinem.

Verisimile est Saram ac Rebecam fuisse non solum
probatis moribus gratiosas, sed etiam insolita forma et
pulchritudine prae cunctis Palaestinorum mulieribus. Erant
enim e Mesopotamia et alienigenae, alterius coloris et
aspectus, quam Philistae quae ob Arabiae uiciniam tur-
piores erant. Castitatis deniq; gratia, uiuaciorum formam
ac perseverantiorum accommodabat. Similiter metuebat
ut Abraham pater, remedio eodem utebatur, et periculo
occurrebat, donec dominus prouideret, cui credidit, a
quo deseri, acceptis tot promissionibus, non potuit.

8 Cumq; pertransissent dies plurimi, & ibi
dem moraretur, prospiciens Abimelech rex
Palaestinarum per fenestram, uidit eum iocan-
tem cum Rebecca uxore sua.

Ludebat Isaac cum uxore, hoc est, ridebat, et colle-
tabatur liberius, et familiariter colludebat. Non enim
loco patientiore coisissent, ut Iudei fabulantur, qui fere
semper indigniora comminiscuntur, et turpiora scri-
bunt, quum uelint haberi castissimi et religiosi, ut pi-
geat adducere ipsorum fabulas et stultitiam. Quanto ratio-
nabilius dicitur sanctos uiros coniugatos non inaniter,
sed prudenter nonnunquam descendere ad foemine sexus
infirmitatem, ut aliquid blanda hilaritate, uel dicant, uel
faciant, non enervantes, sed temperantes uirile uigorem
et maturitatem, ad gratiam non indignam coniugibus.

9 Et accersito eo, ait: Perspicuum est quod
uxor tua sit: cur dixisti eam sororem tuam esse?
Respondit Isaac: Quia timui ne morerer pro-
pter eam.

Regis notatur probitas, qui non iudicabat incestum
esse. Et integra fama illorum, et honesta maturitas, non
sinebat turpiora in suspicionem assumi. Regebat utroq;
Dei prouidentia, ut et Isaac honoraretur, et rex adifi-
cetur in amore dei. Soror tamen erat, quia cognata.

10 Dixitq; Abimelech: Quare hoc fecisti no-
bis? potuit dormisse quispiam de populo
cum uxore tua, & induxeris super nos pec-
catum.

11 Praecepitq; omni populo, dicens: Qui te-
tigerit uirum hunc, & eius uxorem, morte
moriatur.

Timorē dei habuisse regem et subditos, satis claret,
nimirum fide et exemplo Abraae institutos. Ignorantia
quoq; peccati coram deo imputari, et iudicari lege do-
cemur, ut inde intelligamus quam deo displiceat, quod
per contemptum committitur, et deliberate contra deum
et proximum. Allegorice non inquiri, litera nos satis do-
cente, fidelibus nunquam deesse pericula uitae, fame et
rerum, quibus aliquando ad peccandum adiguntur: sed
fides

fides omnia tuta reddit amicis dei, assistit à dextris & sinistris: non ut procliuiores fiant ad mala, sed ut ad acti temporum ac tentationum impulsibus minime desperent: certi quòd infirmitatis et ignorantie peccata sanctis non obsunt, & oculi domini super iustos respicere. Et ne exempla maiorum passim trahantur in exemplum, perfectos esse eos qui non offendunt lingua. Ne præcipiti iudicio omnia in deterius interpretentur, in omni natione fuisse semper & esse deum metuentes & pios.

12 Seuit autem Isaac in terra illa, & inuenit in ipso anno centum mensuras: benedixitq; ei dominus.

13 Et creuit homo, & ibat proficiens atq; succrescens: donec magnus uehementer effectus est,

Inrepidus Isaac ad uerbum domini in terra manserat famis tempore, domino fidens, cuius est terra & plenitudo, & seminauit etiam in sterili terra: ideo contra expectationem omnium, & naturalem cursum, inuenit copiam messis insolitam, mercedem fidei, & miraculum uicinis pariter & emulationem: quia benedixit ei dominus. Non coelum, terra, satum, sed dei gratia ditabat hominem: non tantum tunc, sed subinde magnificauit, diuitijs, honore, fama, uirtute. Dei amici ostendit, exemplar fidei & operum. Creuit ex gregibus animalium, & multa familia hominum, qui sub illius regimine & directione in timore domini erudiebantur.

14 habuitq; possessiones ouium & armentorum & familie plurimum. Ob hoc inuidentes ei Palæstini,

15 omnes puteos quos foderant serui patris illius in diebus Abraam patris sui, obstruxerunt, implentes humo:

16 in tantum, ut ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede à nobis, quoniam potentior nobis factus es ualde.

Diuitie pariunt odium, mali bonos persequuntur, fidei profectus impij non ferunt æquanimitè. Occulte inuidant liuorem suum, qui coram non audent, perq; seruos persequuntur, qui per se erubescerent. Puteos utiles obstruunt tam sibi quàm alijs: non curant cui nocent, tantum ut inuidia zelo satisfiat. Creuit catenus furor gentis, ut ne rex quidè obfistere ausit, sed exire compellat, certo agnitiū amicum dei. Sic regum & populi fauor instabilis. Sancti in terra locum fixum non possident, iniurias patienter ferunt. Mundus odit & persequitur amicos dei: fidei doctores uno loco consistere non oportet: fortiores in fidelibus uincunt tandem.

17 Etabijt Isaac inde, ut ueniret ad torrentem Geraræ, habitaretq; ibi:

Sanctorū opera sunt, puteos fodere, seminare agros, proximis consulere, familias regere, nihil in thesauros reponere, multis prodesse, seruos colere: cui dominus, ne inaniter conaretur prouidit de aquis uiuis, perpetuis, salubribus in uallibus, ubi uiuebant cum pecoribus. Nomina fontibus imponebant: cisternas quoq; circa torrētes extruebāt, ubi caperentur aquæ pro tēporibus siccitatis.

18 rursum fodit aquarum puteos, quos foderat in diebus patris sui Abraam, & quos illo mortuo olim obstruxerant Philisthiim, appellauitq; eos eisdē nominibus quibus ante pater uocauerat.

Patienter sustinuit improbitatem seruorum, ad tentationes assuetus, non reddit calumnias, non regi conqueritur. Allegoriam puteorum Origenes tractat Homilia tertiadecima in Genesim.

19 Foderuntq; serui Isaac in torrente, & repererunt in puteis aquam uiuam.

Persistit in perpetua mentis serenitate, omnia boni consulit, quæ aduersa occurrebant: certus omnia dei nutu geri, quanto magis homines aduersabantur, tanto fidebat fortius. Viuida exempla uirtutum ij nobis patres exhibent & honestatis, non tamen sine imperfectionibus, quibus homines in hac uita carere non possunt. Seligenda autem semper sunt meliora, & domini dei uerbo & mandatis nitendum.

20 Sed & ibi iurgium fuit pastorum Geraræ aduersus pastores Isaac, dicentium: Nostra est aqua: quam ob rem nomen putei ex eo quod acciderat, uocauit Calumniam.

21 Foderunt autem & puteum alium: & pro illo quoq; rixati sunt, appellauitq; eum Inimicitias.

Elegit magis secedere quàm litigare: uincebat in bono malum, improbitatem uicit patientia, cessione, fuga, nihil à sancto labore absterritus, ubiq; sui similis. Quia autem bis patientia uicit, ideo tertia uice liberatur.

22 Profectus inde fodit alium puteum, pro quo nō contenderunt: itaq; uocauit nomen eius Latitudines, dicens: Nunc dilatauit nos dominus, et fecit crescere super terram.

23 Ascendit autem ex illo loco in Bersabee:

Quod suum erat exequitur, & ad pacem assequendam arbitratur oportunitatem secedere in Bersabee. Atq; post pacem redditam gratias agit, beneficium dei confitetur. Latitudinis nomen puteo indidit, & amplitudinem nuncupauit.

24 ubi apparuit ei dominus in ipsa nocte, dicens: Ego sum deus Abraam patris tui, noli timere, quia ego tecum sum: & benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum propter seruum meum Abraam.

Fidem promissis edificat dominus, & auget: familiariter apparendo amico suo in Bersabee, exhortando ad fidem, deuotionem, & studia patris sui Abræ, renouando pactum, promittendo benedictionem seminis sancti, auxilium contra hostes, proles multitudinem, & rerum temporalium abundantiam. Propter Abraam dicit, seruum meum, nō propter eum orantem, sed propter me promittentem, illumq; credentem.

25 Itaq; edificauit ibi altare: & inuocato nomine domini, extendit ibi tabernaculum suum: foderuntq; ibi serui sui puteum.

Gratitudinem defert sacrificio orationis & fidei, hu-

militatis & obedientia: ideo ara placuit & sacrificium. Tabernaculum autem tenebat, non semper ibi mansurus: sed more peregrinorum ad mandatum domini abscessurus: nihil interim omittendo eorum quae comode fieri poterant. Totus quidem pendebat à domino, tamen quod suum erat in omnibus non obmittibat.

26 Ad quem locum quum uenissent de Geraris Abimelech, & Ochozath amicus illius, & Phichol dux militum,

27 locutus est eis Isaac: Quid uenistis ad me hominem quem odistis, & expulistis à uobis?

28 Qui responderunt: Videndo uidimus tecum esse dominum: & diximus: Sit iuramentum inter nos, inter nos et inter te, et ineamus foedus tecum:

29 ut non facias nobis quicquam mali, sicut et nos nihil tuorum attigimus, nec fecimus quod tibi laederet, sed cum pace te dimisimus, auctum benedictione domini.

Abimelech cum Abraham dudum pacem inuicem egre seruauerat, inciuiliter tractando Isaac, & ob populi gratiam expellendo: quem quum indies crescere uideret, benedictum à domino, nonnihil ueritus deum & homines, posteris quoque suis prospiciens, iunctis sibi regni primoribus, renouare foedus querit, quod pro insigni modestia Isaac non abnuuit. Amicitiam male seruata, & nunc deum postulatam non negat, sed in tempore admonet iniuriam perpeisse, & patientiae suae longanimitatem commemorat, utriusque posteritati causam firmat seruandae pacis: ne Palestini ignorent, humanitate se uictos ab Isaac: nec posterius Isaac intractabiliores esse uelint patre eorum. Docetur interim uterque populus pacem & amicitiam, quam propter utriusque peccatum adductum est, postea tanta discordia crebro concertantium. Hinc pacem, ueritatem, patientiam, populi curam tam praesentis quam secuturi, reges discant & longanimitatem.

30 Fecit ergo eis conuiuium: & post cibum & porum

31 surgentes mane, iurauerunt sibi mutuo: dimisitque eos Isaac pacifice in locum suum.

32 Ecce autem uenerunt in ipso die serui Isaac annuntiantes ei de puteo quem foderant, atque dicentes: Inuenimus aquam.

33 Vnde appellauit eum Abundantiam: & nomen urbi impositum est Bersabee usque in praesentem diem.

Quia uno & eodem die iuramentum Palestini cum Isaac fecissent, de pace perpetuo colenda, & puteus aquam in sperato dedisse simul renuntiatum est: ideo urbi nomen imposuit, Bersabee: utrumque uero complectens nomine, puteum scilicet & iuramentum. Sic munerum diuinorum memorias erigebant passim patres, ad dei cultum promouendum, & posteris commendandum fidem & deuotionem in deum patrum suorum, ne facile relaberentur ad gentium idola.

34 Esau uero quadragenarius duxit uxorem, Judith filiam Beeri Hethae: & Basemath

filiam Elon Hethae: quae ambae offenderant animum Isaac et Rebecca.

Esau quoque quadragenarius sine consilio patris, duas uxores accipit: ideo infelicitate cessit, quae & irritabant spiritum Isaac & Rebecca. Tales Hethaeorum filiae erant, ut non gratis Abraham suo filio uxorem de Syria campetris suscepit: fortassis benedicti seminis mater nitate se priuatas dolebant, si fideles erant.

CAPVT XXVII.

1 **S**enuit autem Isaac, et caligauerunt oculi eius, et uidere non poterat: uocauitque Esau filium suum maiorem, et dixit ei: Fili mi: Qui respondit: Adsum.

Opus prouidentiae diuinae, iuniorem filium praeferendo maiori in benedictione, per errorem humanum fieri debebat: ideo oculi Isaac caligine obducendi erant, quod praeter Lamech nulli uetustissimorum etiam patrum legimus contigisse. Sic nihil praeter ordinem dei fit, nec oculi defectus, nec uenationis successus, nec lentis edulium, nec foeminae medicum, nec haedini uelleris excoriatio, non uerbum hominis, nec opus, omnia domino moderate contingunt: nobis quidem casu, domino autem uolente, cui nemo obluetabitur, quam infallibiliter uniuersa peragat.

2 Cui pater: Vides, inquit, quod senuerim, et ignorem diem mortis meae.

Sancti mortem ob oculos habent, domini iudicium meditantur, posteritatis curam gerunt, & pro uiribus praeparant. Diem quoque mortis deus nos scire noluit, ut eius iudicium semper expectemus, pauemus, illique uitam & mortem ac opera committamus.

3 Sume nunc arma tua, pharetram et arcum, et egredere in agrum. Quumque uenatu aliquid apprehenderis,

Esau incumbere externis solatijs, & negotijs hominibus non inutilibus, obferas & bestias hominibus saepe pernitiosas. Id sancto patri non displicuit, malum non fuit, benedictioni tamen obfuit, domino ordinante sine culpa illius.

4 fac mihi inde pulmentum, sicut uelle me nosti, et affer ut comedam: et benedicat tibi anima mea antequam moriar.

Fac mihi gustamenta, hoc est, delicatioris cibi serculum, et gustui gratum. Cuius desiderium forsitan culpa non caruit, deceptionis autem ac pauoris poena successit, dei prouidentia ordinante errores nostros in suam gloriam. Ut benedicat tibi anima mea. Et affectu pietatis precibus te meis domino commendem, primogeniturae praerogatiuis donem, praefera te fratribus, futura praedicem. Viderat Isaac apprehendentem Iacobum calcaneum fratris: audierat natum minorem praefendum maiori, uenididisse Esau sua primogenita, aggressiorem moribus, & forsitan affectu irreligiosorem, quibus non obstantibus, benedicere eum, & alteri praeferre parat. Sed alius nostros deus disponit.

5 Quod quum audisset Rebecca, et ille abiisset in agrum ut uenaretur uenationem et afferret,

dixit

6 dixit filio suo Iacob: Ecce, audiui patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, & dicentem:

7 Affer mihi de uenatione tua, & fac cibos ut comedam, & benedicam tibi coram domino antequam moriar.

Religiosa & prudens Rebecca Iacobum magis amabat, cui audierat subiiciendum ipsum Esau, dei consilium didicerat, uel ignara licet, tamen promouere cogebatur, quod necessario futurum erat. Obedientia Esau, diligentia, opus bonum, patris consilium, & ipsa cœli actio circa genituram: omnia hæc Iacobi fâta impedire non poterant: sed potius ipsius partes iuuabant, quem dominus dilexerat.

B 8 Nunc ergo fili mi audi uocem meam qua ego tibi præcipio:

Fœmina instrumentum dei fit, etiam mentiendo, & per dolum agendo, quod dominus ordinauerat. Sic hominum uoluntates sua libertate utuntur, ut domino contrahere non possint. Nostri quidem respectu libere agimus, non compellimur, nec inuiti & coacti agimus, domini tamen est, & seruit ei, quod cogitamus uolumus & operamur: iubemur tamen interim bene agere, uere loqui, fraudem detestari, dolum odisse, ab omni peccato abstinere. Sin minus, peccata nostra agnoscere, dolere, & emendare iubemur, & excusationis dignæ nihil allegare possumus, qui domini præcepta scimus, & iustum iudicium non euademus.

9 & pergens ad gregem, affer mihi inde duos hædos caprarum optimos, ut faciam ex eis escas patri tuo, quibus libenter uestitur.

10 quas cum intuleris ad patrem tuum & comederit, benedicat tibi priusquam moriatur.

Non parare uolebat mater seni duos hædos, sed ex artibus delicatiores deligere, & seni parare pro officio laetitiam quædam. Etiam sine uitio senum stomacho consilium subtilioribus edulijs. Modo quo gratum seni sciebat. Discimus interim sedulo filios obsequi solatio senum debere, & uxores maritis officiosius deferuire.

11 Cui ille responderet: Nosti quod Esau frater meus homo pilosus sit, & ego lenis:

12 si attritauerit me pater meus, & ero in oculis eius uelut illudens, & inducam super me maledictionem pro benedictione.

Horret pius filius imponere patri, & dominum timet offendere mentiendo, prudenterque expedit periculum instituti materni: patrem reueretur, seducere abhorrebat, ne pateretur simile quiddam quod Cham filius Noë. Cuius quidem benedicti, sed erat simplicior, quam ut dolo quopiam impetrare uoluerit: mater autem ex specie ad fallendum ingeniosior erat: lenitas etiam cutis ingeniosiore fuisse demonstrat.

13 Ad quem mater: In me sit, ait, maledictio tua fili mi: tantum audi uocem meam, & pergens affer mihi.

Videtur ex uerbis matris ipsam domini uoluntatem præcisse, & firmiter adhæsisse promissis, benedictio-

nem manere minori: sicut & Isaac natu fuerat minor Isaac mæle: confidebat nullam subsecuturam maledictionem, ideo more uulgi dicebat: Veniat super me ista maledictio quam frustra times, imò benedictio quam tibi promisit dominus.

14 Abijt, & attulit, deditque matri: parauit illa cibos sicut uelle nouerat patrem illius.

Abijt, accepit, attulit, matri obsequutus, bene sperans, & domino confidens.

15 Et uestibus Esau ualde bonis, quas apud se habebat domi induit Iacob filium suum minorem:

Siue uestes illæ preciosæ sacerdotales fuerint, siue ornatus primogenituræ, & insignia maiortatis, ipsa certe materfamilias pro more illas curabat, & diligenter conseruabat, quibus certe nuditatem uelare quantum poterat uolebat, & instruere deceptionem.

16 pelliculasque hædorum induit manibus, & super lenitatem colli eius.

Arte hædorum pelles applicabat manibus & collo, ut seni imponeret cæcutienti, soloque tactu contento.

17 Deditque pulmentum, & cibum quem coxerat, tradidit in manus Iacob filij sui.

Omnia mater citius parauit, ut potuit, panem adiecit. De uino nihil hic dicitur, quod potius sit irreligiosorum, ut quidam superstitiosi putant, multipliciter obesse solitum: paraturque multis laboribus, irritat quoque gulam.

18 Quibus illatis, dixit: Pater mi? At ille respondit: Adsum, quis es tu fili mi?

Quis tu fili mi? Ignorabat quis esset pater cæcutiens: non poterat uenisse tam cito Esau, & eius uox non audiebatur: de Iacob nihil tale in mentem uenerat, ideo minus aduerterat cogitandum.

19 Dixitque Iacob ad patrem suum: Ego sum primogenitus tuus Esau: feci sicut præcepisti mihi: surge, sede, & comede de uenatione mea, ut benedicat mihi anima tua.

Scienter mentitur Rabi Salomon illudendo sacræ scripturæ, ut Lyranus meminit, excusat enim mendacium Iacobi, quum omnis homo mendax sit, & deum cooperatorem esse mendacij, quum nihil sit mali apud deum, sine cuius nutu nemo uel agit uel loquitur: non quod malum deo probetur, sed quia deo seruiant uniuersa.

20 Rursumque Isaac ad filium suum: Quomodo, inquit, tam cito inuenire potuisti fili mi? Qui respondit: Voluntas domini dei tui fuit pro me.

Occurrere fecit dominus deus tuus coram me. Locutio est, quasi dicat: Prouidentia dei euēnit, ut tibi cito gratificari potuerim: fatum, cœlorum influentia, ordo causarum naturalium, & fors ipsa, nihil sunt aliud, quam dei uoluntas, & prouidentia qua operatur omnia in omnibus.

21 Dixitque Isaac ad Iacob: Accede huc ut tangam te fili mi, num tu sis filius meus Esau, an non.

Isaac pro indaganda ueritate nihil negligit, non contentus auditu, tactum expetit certius signum: sed inaniter omnia, contra dei prouidentiam nil proficitur: etiam

Rabi Salomon mendax.

Fœminarum uirtutes.

Iacobi reuerentia in patrem.

iusti uiri bona intentio deluditur, in usum promissionis diuine infallibiliter complenda: humano mendatio certius do ueritatis dei promouetur.

22 Accessit Iacob ad Isaac patrem suum: & palato eo, dixit: Vox quidē, uox Iacob est: sed manus, manus Esau sunt.

Quum uult dominus facit non intelligere intelligentes, & sensus nostros sibi usurpat, alioqui non potuisset patrem latuisse uox filij.

23 Et non cognouit eum, quia erant manus eius sicut manus Esau fratris sui pilosae. Benedicens ergo illi, ait:

Hieronymus: Quia pilosae manus similitudinem maioris expresserant. Hebraeus sic: Quia erant manus eius sicut manus Esau fratris sui pilosae. Augustinus optaret nec minimū apicem negligi, sed clarius sensus, certus, inuestigandus magis, etiam si id fiat sine coloribus uerborū, et neglecta non nihil superstitiosa grammatica, quae pro linguarum idiotismis non semper obseruari potest, etiam ab eruditioribus. Et benedixit ei. Per anticipationem dicitur: quasi dicatur: Hoc pacto obtinuit Iacob quod uoluit, & euasit quod timuit. Et sic incipit describere antecedentia ad benedictionem.

D Tu es filius meus Esau? Respondit: Ego sum.

24 Adhuc pergit querendo, sed contra consiliū domini nulla sufficit diligentia. Et Iacob, quasi cumctando, breuissime respondet: Ego. Veritus uoce deprehendi, quod sine dubio contigisset, nisi breuissime dixisset, & quod magis uerum, dei prouidentia intercessisset.

25 Atille: Affer mihi, inquit, cibos de uenatione fili mi, ut benedicat tibi anima mea. Quos quum oblatos comedisset, obtulit ei etiam uinum: quo hausto,

Si quid parasti, infer, & praebe ut comedam de uenatione: non addit, tua: sed, filij mei. Non enim illius erat, sed domini uenatio ac dispensatio. Vinum hic deceptioni seruit: non quod malum sit uinum bibere, sed saepe periculo proximum.

26 dixit ad eū Isaac pater eius: Accede ad me, & da mihi osculum fili mi.

Amoris symbolum expetebat pater à filio, osculū sanctum, quo merentur uicissim benedici, bonis ditari melioribus, in annis senescere, & filiorum gaudio potiri, qui parentes suos officiose & amanter coluerint.

27 Accessit, & osculatus est eum. Statimque ut sensit uestimentorum illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filij mei sicut odor agri, cui benedixit dominus.

Benedictionis occasionem accepit ex odore uestis, quam non adulterinis odoribus curatam crediderim, sed odorifera quadam materia intertextam pro regionū moribus, quasi dicat: Fragrantiam sentio similem ei quam solet exalare fertilis ager, plenus odoriferis floribus.

28 Det tibi deus de rore coeli, & de pinguedine terrae abundantiam frumenti, et uini.

Imprecatur abundantiam in uictualibus, non ut collecta reponantur, sed ut pie disponantur. Vini potus ad

utilitatem conceditur, & terra fecunditas à deo datur, à quo solo petenda. Vsum rerum temporalium hereditario quasi iure praebet, filijs & amicis: impij uero, fures apud eum habentur donorum dei, ceu serui infideles domino, rationem duram reddituri bonorum male assumptorum.

29 Seruiant tibi populi, et adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum, et incuruentur ante te filij matris tuae: qui maledixerit tibi, maledictus: et qui benedixerit tibi, benedictus.

Potentiam ac superioritatem promittit non tam temporalis domini quam honoris diuini, super omnes gentes prerogatiuam. Soli enim & dicti sunt, & fuerunt peculium dei Israelitae ueri filij ac haeredes: ex quibus Iesus Christus, dominus uniuersorum nasci debebat, quorum fides & sacra eruditio, omnibus gentibus benedictio futura erat: tametsi uero temporaliter regnauerint, parum tamen feliciter, & breui tempore. Filij enim dei in spiritu potius dominantur, & hoc modo utuntur, tanquam non utantur: non ut carnales Iudei expectant misere. Sic dominus esto fratrum tuorum, ut primogenitura honor tuus sit, inter fratres praestatus sis, rector et princeps, omnibusque prodesse studeas. Adorent te filij matris tuae. Filij enim fidei Israeliticae, quantumlibet iuxta mundum despecti sint, & subiecti tyrannis, liberi tamen sunt spiritu, & alij superiores, tandem etiam glorificandi à malis, qui eos aliquando habuerant in derisum. Sed et qui male precatus fuerit sanctis, super eum recidet dei maledictio, eorum malefactoribus dominus malefaciet: licet id non semper appareat: sicut nec amici dei in hoc mundo internoscuntur. Summa beneficiorum est, à domino benedici, inter filios dei computari, fidei dono iustificari.

30 Factum est autem quum compleuisset Isaac benedicere Iacob, et uix exeundo exisset Iacob à facie Isaac patris sui, uenit Esau frater eius de uenatione sua.

Quaquam uideretur Esau prospera usus uenatione, citoque reuersus, sed longe citius dei negotia gerebantur, ut placuit: & ut uoluntas domini certior agnosceretur, modici tantum temporis interuallo, alter fuit praeventus ab alio.

31 Fecitque etiam ipse cibos et inferebat ad patrem suum, & dixit patri suo: Surgat pater meus et edat de uenatione filij sui ut benedicat mihi anima tua.

Hic nihil obmittitur de obedientia, reuerentia, sedulitate, negligentia ulla in uenatione, coctione, appositione, inhortatione, postulatione, omnia sincere agit, solum anteuertat iam dudum dei uerbum, & fides promissionis, ut propositum dei impediti non potuerit.

32 Et dixit ei Isaac pater suus: Quis tu? Et dixit: Ego filius tuus, primogenitus tuus Esau.

Vt uitio detur ipsi Esau, quod se iactauit primogenitū cum spernens uendidisset pro lente, illud quicquid erat prerogatiui & honoris, nihilominus Iacob peccauit, in articulo

Interpretatio literalis

Interpretatio literalis

Benedictio

E

articulo necessitatis fratri cibum negando, & ad abiurandum primogenituram compellendo: interim tamen à patre se sciebat primogenitum haberi, benedictio promissa erat, si patri gessisset morem, ut fecit, dudum à fratre se circumuentum nouerat. Vt semper ad regulam iustitiæ diuinæ, nō nostro studio nostra actio geri cernatur.

33 Et expauit Isaac pauore magno, ualde uehementer, & dixit: Quis uero ille est qui capram uenationem attulit mihi, & comedi ex omnibus prius quàm uenires? benedixitq; ei, & erit benedictus.

Isaac uehementer obstupuit, cum subito ordinationem dei & uoluntatem, simul cum uoce filij certus agnouit, cui contradicere posthac non audebat, toties iam uidens designatum honorem primogenituræ filio iuniori. Primum quidem collustatione intra uentrem, nondum natis ambobus decretum iam erat, & reuelatum matri: dein de ex apprehensione fratris ex planta, ex uenditione quoq; primogenituræ, & ea iuramento firmata, quibus nunc accesserat benedictionis beneficii impartitio. Valde igitur admiratus est Isaac: nō tamen Iacobo irascitur, non factum improbat, non reclamationat, non retractat, non punit: sed domini uoluntatem agnoscens, acquiescit, rata habet omnia, quæ nunc scit domino placuisse, & mutari non posse: satis antea circumspexit intenderat, ut nisi domini intercessisset beneplacitum, errare non potuerit. Nulla id contigit ipsius Esau iniuria, cui talis à deo benedictio non debebatur, à cuius uoluntate, non illius merito pendeat.

34 Auditis Esau sermonibus patris sui, irrugit clamore magno: & amaro ualde uehementer, et dixit patri suo: Benedic etiā & mihi pater mi.

35 Qui ait: Venit germanus tuus fraudulenter, et accepit benedictionem tuam.

Benedic mihi, etiam ego filius tuus sum, pater mi, quæ si dicere uoluerit: Promissisti benedictionem pro uenatione, & ego filius tuus sum cui illam indigne negas. Si deniq; dure contra Esau omnia interpretari uelimus, ut solent Iudei, dicemus, ipsum iacturam tantum temporarium indoluisse, odisse fratrem, dei prouidentia restituisse data opera, periurum, uiolentum, inconstantem fuisse. Et certe omnia nostra opera peccata sunt, si amota dei misericordia iudicentur, & si dominus imputare decreuerit. Alioqui diceremus, potius eum doluisse de amissione iuris primogenituræ uel benedictionis, de iniuria perpeffa à fratre, & dolo subornato: sed ordinatio dei stabat, & mysterium operabatur filiorum dei, & reproborum Iudeorum & gentium.

36 Et dixit: Vere uocatum est nomen eius Iacob: supplantauit enim me en altera uice: primogenita mea tulit, & ecce nunc surripuit benedictionem meam. Et dixit: Nunquid non seruasti mihi benedictionem?

Nihil durius respondit, non contra imprecabatur mala, non prouocabat de impostura & mendatio: uidetur magis & ipse agnouisse dispensationem dei, & fratris

tantummodo genium inculpasse, communi loquendi forma: ut discamus patientiam, & bonorum iacturam, ne etiam maximo damno irritati, prorumpamus in uerba contumeliæ, & à malo uincamur. Nunquid seposuisti mihi benedictionem: quasi dicat: Sic ne omnia bona fratri imprecatus es, ut nihil mihi supersit? quo filium tuum benedicas mi pater, qui in te nihil peccasti.

37 Respondit Isaac, et dixit ad Esau: Ecce dominum tuum illum constitui, et omnes fratres eius seruituti illius subiugauit: frumento et uino stabiliui eum: tibi uero nunc fili mi quid faciam?

Sic benedicti sunt filij dei à domino, benedictione irreuocabili, ut domini sint huius mundi, & principum illius: omnis creatura eis seruiat, nulla re necessaria ad corporis & animæ salutem careant, pane uerbi dei stabiluitur, et uino exhilarante conscientia à spiritu sancto.

38 Et dixit Esau patri suo: Num unam tantum benedictionem habes pater mi? mihi quoq; obsecro ut benedicas pater mi. Et eleuauit Esau uocem suam et fleuit.

Paulus ad Hebræos repetit, non reperisse Esau penitentia locum, tametsi cum lachrymis quaesiuisset eam, benedictionem scilicet per naturam illi debitam.

39 Respondit autem Isaac pater suus, et dixit ei: Ecce, de pinguedine terræ erit habitatio tua, et de rore celi desuper.

40 Super gladio tuo uiues, et fratri tuo seruias: et erit quando dominaberis, et confringes iugum eius de collo tuo.

In bonis temporalibus non eris fratri tuo inferior, obueniet possidenda tibi gleba pinguis, & fertilis terra, pro pascendis animalibus pascuosa: coelum & terra officium suum tibi non negabunt, sine uite periculo ages quod egisti hactenus: non durius imperium feres quàm fratris, nūnime bellacis, inuidi uel crudelis, idq; non perpetuo: ipse enim tibi reconciliari uolet, & tu illi beneficium non negabis.

41 Oderat ergo Esau Iacob pro benedictione qua bñdixerat ei pater: dixitq; in corde suo: Appropinquant dies luctus patris mei, et occidam Iacob fratrem meum.

Vlcus illud recens Esau egre patiebatur, dei prouidentiam non digne aestimauit, imputauit fratri quod à domino gerebatur, insolentiam propriam & imprudentiam non agnouit, quæ inconsulte uendiderat, iam repetere conabatur: non poterat ignorare presagium matris, quibus non obstantibus, graui odio ad tempus persequebatur fratrem, recente scilicet adhuc uulnere. Seniores consilio usus, comminiscitur mortem unico fratri, obliuiscitur more iratorum & impatientium omnium quibus certo domini uoluntatem agnoscere potuisset. iam patris quoq; obitum crudeliter desiderat, quo se de fratre uindictet. Expletis diebus luctus, & ex rerum diuisione ansam præbendam sperat contra fratrem. Sic agunt maleuoli et fide mansueti, re uera autē crudeles: nocte enim occasione feruentius excandescunt, ut appareat qui sint.

G 42 Nuntiata sunt Rebeckæ uerba Esau filij sui maioris, quæ mittens, et uocans Iacob filium suum minorem, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur ut occidat te.

Non solum corde tractabat odium, sed uerbis etiam sibi temperare non potuit, quin proderet consilium occidendi fratrem: quod auditum matri quispian indicauit, ut sic per dei prouidentiam impediretur. Sic impotens ira, non tantum uirum habet quantum uellet, seipsa perditur et uanescit.

43 Nunc ergo fili mi, audi uocem meam, et con-
44 surgens fuge ad Laban fratrem meum in Haran: habitabisque cum eo dies paucos, donec auertatur furor fratris tui,

45 et auertatur ira fratris tui à te, obliuiscaturque eorum quæ fecisti in eum: postea mit-
tam, et adducam te inde huc: cur utroque orba-
bor filio in uno die?

Consilium rationale, utile, et necessarium, affert religiosa mater, et spiritu dei instigata, ut et mortem euaderet, et de propria cognatione filio dilecto coniugem assequeretur. Idque bona gratia patris, ut interim frigeret odium fratris. Sic iterum uidemus deum uti malis nostris ad bonum nostrum et gloriam suam.

46 Dixitque Rebecca ad Isaac: Tædet me uitæ meæ propter filias Heth: si acceperit Iacob uxorem de filiabus Heth, quæ sunt similes filiabus terræ, ut quid mihi uita?

Uxores Esau ex filiabus Heth, amaro animo in Rebeckam et Isaac erant, propter quas et ipsa auersabatur, non ab re etiam ceteras Chanaanæ, quasi nihilo meliores. Cogitat ergo de domo paterna, deo omnia ordinante, promotore nostrorum conatum, æque per mulieres ac uiros.

CAPVT XXVIII.

A 1 **V** Ocauit itaque Isaac Iacob, et benedixit eum, præcepitque ei, dicens: Noli accipere coniugem de filiabus Chanaan:

Benedicere hoc loco quasi ualedicere est. Admonet enim pater filium, ut solum omnipotentem deum credat, timeat, ueneretur, et colat, à quo sit iuxta promissiones patribus factas, numero et merito augendus, et benedictio omnium gentium futurus in semine Christo, per quem omnes gratiam dei assequantur. Committit autem filio, quod à patre quoque suo acceperat Isaac in mandatis: ne impie nutritam uxorem suscipiat, Chanaanæ omnibus modis fugiat. Multum refert quo hominum genere seminis sui matrem et sotricem acquirat: parius enim sequitur uentrem, et impie matres filios religiosos admodum raro propagabunt.

2 Surge et proficiscere in Mesopotamiam Syriæ, ad domum Bathuel patrem matris tuæ, et accipe tibi inde uxorem de filiabus Laban auunculi tui.

In Mesopotamiam mittit ad Bathuelem auum matris suæ. Erat enim filius Nachor fratris Abrahæ, et pater

ipsum Laban, cuius filias Iacob uxores duxit: imperfectioris quidem fidei familiam, sed tamen sanctiores reliquis. Habet enim gradus suos fides et sanctitas. Non ignorabat illum habere filias, non illi quidem negandas, sed non sine multa difficultate promerendas.

3 Deus autem omnipotens benedicat tibi, et crescere te faciat atque multiplicet: ut sis in cœtum populorum.

Deus omnipotens, à quo omnis bonorum sufficientia, memor promissionum ad Abraham et me, iustum te faciet, et fide gratum, multiplicabitque in filiis carnis et spiritus, ut fias in ecclesiam latissime et cum inestimabili gloria disseminandam multorum populorum ex te generandorum.

4 Et det tibi benedictionem Abrahæ, tibi et semini tuo post te, ut possideas terram peregrinationis tuæ, quam dedit deus Abrahæ.

Dicitur deus patribus dedisse terram, quia promissioni illius certissime credebant. Etiam ius ac proprietatem dederat, sed nondum usum, nondum completis Chanaanæ criminibus. Talis illi fides felix erat ut uaticinium, ut ex deo totus, semper, et ubique penderet.

5 Cumque dimisisset eum Isaac, profectus peruenit in Mesopotamiam Syriæ ad Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeckæ matris Iacob et Esau.

Summa negotij notatur consequenter per singula de scribendi.

6 Videns autem Esau quod benedixisset Isaac ipsum Iacob, et misisset eum in Mesopotamiam Syriæ, ut inde uxorem duceret, et quod post benedictionem præcepisset ei, dicens: Non accipies uxorem de filiabus Chanaan:

7 quodque obediens Iacob parentibus suis isset in Mesopotamiam.

8 Videns quoque Esau quod non libenter aspiceret filias Chanaan Isaac pater suus:

9 iuit Esau ad Ismaelem, et duxit uxorem absque iis quas prius habebat, Mahaleth filiam Ismael filij Abrahæ, sororem Nabaioth.

Considerauit Esau mansuetudinem patris, qui amandare benedictum filium mauult, quam se abijcere, uel irritare: et Iacob patri obsequendo, sponte magis exilium subeuntem, quam fratris iram et persecutiones sustinere uolentem. Mitescit igitur, et patri gratificaturus iuit ad Ismaelem patrum suum, uxorem de stirpe sua ducit. Docet litera, ne parentes facile ac temere liberorum matrimonia contracta ac firmata dissoluant, et ne liberi contra parentum uoluntatem nubant. Sapientia denique Rebecca claret ex dictis, quæ non solum Iacob à periculis eripuit, sed utroque filios in uita seruauit.

10 Igitur egressus Iacob de Bersabee, pergebat Haran.

11 Cumque uenisset ad quendam locum, et uellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus loci, et supponens capiti suo, dormi-

dormiuit in eodem loco.

Iacob simplex & domi nutritus, prolixum iter non confecerat, tantum parentibus obsequutus, & prouidentie dei innixus, nihil de iumentis, uiatice, comitibus, cogitat uel suscepit, sed apostolico more exoneratus proficiscitur, & ubi sol occubisset, ibi somnum suscipit: lapidibus pro puluinari usus super pauimento. Rigor et patientia sanctorum docetur, et deliciarum abdicatio, contemptus mundi, fiducia in deum, obediencia parentibus exhibenda.

Viditque in somnis scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum: angelos quoque dei ascendentes et descendentes per eam.

Somnia sancta eorum sunt, qui corpora sua negligunt, parco uictu nutriunt, ad delicias non assuefaciunt, molliora strata non subiiciunt, profundo somno non obruuntur. Scala autem uisa, mysterium est incarnationis in Christo, & ipse denique Christus dominus noster, à terra in cælum porrecta, cœlestia coniungens terrenis, quæ sola cælum ascendimus: sine Christo enim nemo peruenit ad patrem. Nemo potest uenire ad patrem nisi per me. Extra quem non est salus, quo solo nitimur ad cœlestia properantes, Christi scilicet uerbo, doctrina, meritis, imò & passionibus. Cœlis demissa est, & terræ infixæ: caput cælum tangit, Angeli primum ea ascendunt. Dum sancti homines in Christum fidentes, fiunt angeli, dei bonitatem & gratiam assequendo, descendunt postea per charitatis opera, proximis consulendo.

Et dominum innixum super eam dicentem: Ego sum dominus deus Abraam patris tui, et deus Isaac. Terram in qua dormis, tibi dabo et semini tuo.

Innititur autem scale dominus & insistit, quia Christum inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Per hunc nobis pater loquitur, gratiam præstat & saluat, per hunc deum credimus, colimus & amamus, conuolantem ima summis.

Eritque semen tuum quasi puluis terræ: dilataberis ad orientem et occidentem et septentrionem et meridiem: et benedicentur in te et in semine tuo cunctæ tribus terræ.

Promissiones Abrahæ factas & Isaac Iacobo repetit. Terram dormitionis circumquaque diffusam illi dat. Toto terrarum orbe semen illius diffeminandum promittit, in Christo benedicendas familias terræ omnes prædicit.

Et ecce ego tecum, et ero custos tuus quo cunque perrexeris, et reducam te in terram hanc: nec dimittam te, donec perfecero quæ dixi tibi.

Quamquam solus, pauper, ignotus, & omni humano præsidio destitutus incedas, me tamē comitem, custodem, propugnatorem, & ductorem tenebis, feliciterque redibis. Sic Iacobo, & fidelibus cunctis promittitur, & conficitur, ut à domino dirigantur, prospere agant, domino commendati sint, qui multo plura præstare solet, quam polliceatur. Sicut nec hoc loco tanta prædicuntur, quam postea est expertus. Interim tamen uiginti annis labori

bus adfligitur, dilationem suffert, fortiter sperando & expectando: certus non posse excidere, quæ à domino promittuntur.

Cumque euigilasset Iacob de somno suo, ait: Vere dominus est in loco isto, et ego nesciebam.

Vere dominus est in loco isto. Vbi primum Abraham sacrificauerat, dei promissiones acceperat, quem pro filio immolando indicarat, ibi nunc scalam uidet, ubi Christi excessus peragendus erat: ubi in spiritu cognouit dei cultum instituendum, secundum Iudeos, templum extruendum, æternæ ac uniuersalis salutis euangelium prædicandum, opus salutis & fidei absoluendum. Non quod deus, ac fides, & uerus dei cultus loco affixa sint: sed quia eò loci aliquantisper coli uoluit, donec temporis ac loci plenitudo ueniret, & subiugaretur totus mundus deo uno, uiuo, & uero, qui est deus Abraham, Isaac & Iacob, in æternū benedictus Amen. Et ego, ait, nesciebam, nondū tam clare mihi loci illius mysteriū innotuerat.

Pauensque: Quam terribilis est, inquit, locus iste: non est hic nisi domus dei, et hic porta cœli.

Non pauorem aut desperationem, sed reuerentiam ac admirationem dicit. Domum autem dei uocat, quod familiam illuc dei angelicam uiderat. Non tamē eo loci præcise, sed in ea terra, quam exhibat peregrinus, et ad quam rediturus prædicitur, dei illius ueri cultus in eadem terra ut etiam prædicitur instituendus erat. Et non ualde distant, sed fere idem sunt: Salem, Solyma, Lusa, Bethel, lebus, Moria, Hierusalem. Ea enim in terra uel agro, et templum extructum, & Christus natus, uixit, prædicauit, passus est & mortuus: saluauit mundum, cœlos ascendit, & apparuit fidelibus. Ex ea tanquam è paradiso felicissimo, recreandis hominibus destinato & reformandis, in totum mundum ad quatuor plagas orbis fluentia ueritatis salutisque effluerunt.

Surgens ergo Iacob mane, tolit lapidem, quem supposuerat capiti suo, et posuit eum in titulum, fundens oleum super caput eius.

Terram istam designauit in rei memoriam, erecto lapide, qui sine dubio Christum dominum significauit: unctum oleo lætitiæ spiritualis, clementiæ, pietatis, & gratiæ. Oleum autem pro cibo & unctione corporis, contra calores solis, secum perlatum effudit, & ueluti consecrauit uestigioso ritu promissionis terram, & locum mysteriorum dei aliquando complendorum.

Appellauitque nomen loci illius Bethel, ueruntamen Lusa nomen urbis antea erat.

Et uouit Iacob uotum dicens: Si fuerit deus mecum, et custodierit me in uia per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad uescendum, et uestimentum ad induendum, reuersusque fuero prospere, ad domum patris mei, erit mihi dominus in deum.

Bethel domus dei dicitur: antea Lusa dictus is locus, non longe à Hierosolymis. Votum uouit domino. Votum Iacob. hoc, intelligitur firma protestatio fidei, non alicuius

boni operis supererogatorij promissio. Non enim indebitum uel supererogatorium est agnoscere dei beneficia, omnia bona deo referre accepta, promissis diuinis credere, deum adorare ac colere, sunt enim hæc omnia de necessarijs ad salutem. Vouit ergo Iacob domino uotum, hoc est, sese totum deo deuotum, commisit, dicauit, quasi dicat: Quomodo non me totum deo meo crederem, qui tanta gratia me semper, et in omnibus prosequitur, qui sine dubio mecum erit ut fuit, custodiet in uia sicut in patria, dormientem sicut et uigilantem, cibum prebens et amicum, reducturus me, sicuti pollicetur, ad domum patris, à qua nunc uelut in exilium relegatus mortis timore propellor.

22 et lapis iste quem posui in ritulum, erit domus dei: cunctorumque quæ dederis mihi, decima decimabo ea tibi.

Huius autem tam promissionis hic mihi facta, quam fidei mea, quæ nunc profiteor, semper duratura, signum mihi et posteris meis semper erit is lapis, quem erexi in ritulum, ubi et olim domus deo illi meo statuatur, cui pro soluenda gratia decimas designabo et reddam, de omnibus diuitijs, quas mihi nunc pauperrimo traditurum minime diffido.

CAPVT XXIX.

A T sustulit Iacob pedes suos, et iuit in terram orientalem.

Letauit Iacob pedes suos. Locutio est non ut Rabi Salo. suo more falso comminiscitur ab Isaac quidem dimissum cum multis diuitijs, sicut et Abraam seruum dimiserat, sed ab Eliphat filio Esau in uia spoliatum, pedestrem coactum incedere. Verisimilius est timore fratris secreto abiisse, uel potius totum à domino pependisse, Apostolico more diuitias nil curasse, manuum labore se nutriturum, ut sui patres. Filij orientis dicuntur gentes ultra Eufratem habitantes respectu Hierusalem.

2 Et uidit, et ecce puteus in agro, tres quoque greges ouium accubantes iuxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, et lapis grandis super os putei.

Prope urbem Haran peruenerat secus fontem, tardando refrigerij gratia uel orationis, ut negotium pro quo uenerat, solita deus gratia dirigere dignaretur. Iuxta fontes et puteos magnalia dei multa legimus, quod homines illuc se conferre consueuerunt fatigati et debiles, domini beneficium grato animo suscipientes.

3 Et congregabantur illuc omnes greges, et deuoluebant lapidem de ore putei, ut adaquatis gregibus, rursus lapidem super os putei ponerent ad locum suum.

Multa cura custodiendos puteos pro iumentorum et animalium potu salubri non caret ratione, nec indignum quod à pastoribus obseruandum doceatur: solet enim negligentia in his maximo illis damno fieri.

4 Dixitque eis Iacob: Fratres mei, unde estis? Qui responderunt: De Haran sumus.

Cum ignotis gratiose, suauiterque loquitur, fratres co-

gnominando exemplo sanctorum.

5 Quos interrogans: Nunquid, ait, nostis Laban filium Nachor? Dixerunt: Nouimus.

Laban non erat filius Nachor, sed nepos, patre scilicet Bathuele: auunculum autem uult inuestigare.

6 Et dixit eis: Num pax ei? Et dixerunt, Pax: et ecce Rachel filia eius uenit cum grege.

Incolumis ne est? prospere ne uiuit? Comitatem litera docet, non ignobilem uirtutem inter homines, charitatisque fomentum et pacis. Opus denique prouidentie dei non fortune hic aspicimus, quod Rachel in tempore aduenit, charissima uxor futura omnium prima: sic fidelium procurator est dominus.

7 Dixitque: Ecce adhuc multum diei superest, nec est tempus ut reducantur ad caulas greges: date potum ouibus, et sic eas ad pascuum reducite.

Hortabatur mansuete uiros pro illorum commodo, quod diligentius curare se ostendebat, quam ut curiose aspiceret uirginem cognatam, tamque elegantem interim ostensam. Ouium quoque se pastorem comprobatur, nihil ueritus artem suam ac exercitium: priscis enim apprimè honorabile erat, rus colere, greges pascere: hodie delicatiora eliguntur, et ad omne uitium aptiora.

8 Qui responderunt: Non possumus, donec omnia pecora congregentur, et amoueamus lapidem de ore putei, ut adaquemus greges.

Tanti ponderis est lapis uoluendus, ut nisi plures simus, amouere non possumus: ne forsitan si solus euolueret, aquam fœdare uel inficere posset quispiam, alijs in exitum uel pestem.

9 Adhuc loquebatur cum eis, et Rachel ueniebat cum ouibus patris sui: nam gregem ipsa pascebat.

Probitas hominum priscorum notatur, ut tam speciose uirgines, oues tuto pascere ausæ fuerint, et nedum parentum domos, sed et ciuitates sole egredi, et cum pastorum multitudine curam pecorum agere, sine periculo castitatis et famæ licuerit. Laban denique et Iacob iam admodum senex erat, si iuxta scripturas ætatis illius annos supputamus, adhuc celebs et castus. A domini enim reuelatione pendebant in uxoribus accipiendis sancti illi uiri, non temere et ad luxum sibi arripiebant.

10 Et factum est cum uidisset Iacob Rachelem filiam Laban fratris matris suæ, oues Laban auunculi sui, accessit Iacob et amouit lapidē quo puteus claudebatur.

Lapidis reuolutio multorum opus erat, quod nunc unus Iacob solus exequitur, auxilio diuino suffultus, et robore naturali, ob castitatis uigorem donatus.

11 Et adaquato grege Laban auunculi sui, osculatus est Rachelem, et eleuata uoce sua fleuit.

Germana pietate ruebat in oscula, et præ gaudio permouebatur in fletum: ut non necesse sit excusari peccatum

eatum in osculo, quod sanctum est in sanctis, et pium in consanguineis.

- 12 Et indicauit Iacob Racheli quod frater esset patris sui, & filius Rebeckæ esset: et illa currens nuntiavit patri suo.

Verisimile est ante osculum hæc illi nuntiasse, quod ordinem gestorum scriptura non seruet. Hospitalis uirgo sedulo currit, et alacriter nuntiat.

- 13 Et factum est cum audisset Laban famam Iacob filij sororis suæ, occurrit obuiam ei: complexusque eum, & in oscula ruens, duxit in domum suam. Et narrauit ipsi Laban omnia uerba ista,

Simplici animo utrinque omnia dicta sunt, et creditæ, spiritu sancto animos conciliante pro dei prouidentia. Narrauit autem ipse Laban Iacob, quæ ratione dimissus esset à patre, tam pauper, ob persecutionem illi intentam ab Esau pro benedictione, et de uxore ducenda ad patris mandatum ex filiabus ipsius.

- 14 & respondit ei Laban: Certe os meum es, et caro mea. Et habitauit cum eo per dies menses,

Cum sororis meæ filius sis, caro nostra es et proximus, cui nephas sit negare quicquam: maxime tanti uiri cum sis filius.

- 15 & dixit Laban ad Iacob: Num quia frater meus es, gratis seruius mihi: dic quid mercedis accipias.

Fideliter et utiliter greges illius pascendo curabat Iacob, et id interim gratuito: ut iniquum existimarit Laban officium sibi gratis deferendum esse, uidens deum esse cum eo, et omnia prosperari in illius manu. Debent mutuum certare beneficentia fratres, pro uiribus consuleri, et digna gratia beneficia compensare. Nihil petierat Iacob, operi incumbere felicitate et fideliter, contentus interim alimentis et hospitio, non diuitias ambiebat. Nutu igitur dei Laban regitur, ut pro Iacobo cogitet, non propria estimatione pretium desinit, sed quid, et quantum mercedis uelit interrogat.

- 16 Habebat uero Laban duas filias, nomen maioris, Lia: minor uero appellabatur Rachel.

Duas filias habebat Laban iste, sicut et Isaac duos filios. Hic Rabi Salomon iterum quædam assignit stultitiam, quæ prætereo.

- 17 Et Lia, tenerrimis erat oculis: Rachel decora facie, & uenusto aspectu.

Oculos Liæ Hebræi teneros dicunt, Onkelus Syrus interpretes dicit elegantes, unde autem lippis oculis fuisse non uideo, nec debilibus: potius dixerim gratos, et decoros: ut dicatur oculis tantum eam gratiosam fuisse, Rachel autem toto corpore, et de integro uultu speciosam.

- 18 Quam diligens Iacob, ait: Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore septem annis.

Non solum amabat Rachelem pro forma, sed quia primum illi occurrerat, à domino quasi destinata, et osculo uelut desponsatam sibi, credebatur placere deo ut uxor esset, quod sciret promissiones dei excidere non posse.

Seruiam tibi septem annis. Argumentum id est, non solum amoris, sed castitatis quoque et continentie mirabilis, qui tot annis nuptias expectare, licet cohabitando, ualuerit, dei enim timor refrenare solet libidinem, simul cum labore assiduo, et parsimonia uictus pastoralis.

- 19 Respondit Laban: Melius est ut tibi eam dem, quam alteri uiro: mane apud me.

Iterum discimus prestare coniugium: contrahere cognatarum, quam extranearum, si tamen cetera paria ad sint et naturæ legibus et diuinis stetur.

- 20 Seruiuit ergo Iacob pro Rachel septem annis, & uidebantur illi pauci dies pro amore suo ad eam.

Tantis laboribus uxorem illi destinatam promeretur, ut discamus quæ à domino nobis promissa sunt, non sine opera nostra obtinenda, ne ociosi deum tentemus, cuius uoluntatem et præcepta non ignoremus. Non quod desiderium dilatum non affligerit illum, sed quia diutius laborare uoluisset pro ea quam carere, ideo pauci dies uidebantur, et facilis labor pro quo tam grata eum merces maneret à domino præparata.

- 21 Dixitque Iacob ad Laban: Da uxorem meam, quia iam tempus impletum est, ut ingrediar ad illam.

Sponsam hæcenus amauit, nunc uxorem habebit: nuptias exigo, de posteritate posthac cogitandum erit.

- 22 Et congregauit Laban omnes homines loci, & fecit conuiuium.

Testimonio multorum coniugia nelebantur. In facie ecclesiæ contrahere, est multorum bonorum testimonio publice sibi ductam uxorem testari. Extructis interim etiam pro more epulis, et gaudio amicorum amicitia conciliante.

- 23 Et uespere Liam filiam suam introduxit ad eum.

Ceremonie stultæ nuptiarum, et inepta letitia in stultorum nuptiis locum non habent. Adducitur ipsi Iacob in tenebris, ut et uerecundie locus prætenderetur, et dolus excerneretur. Consilium fuit diutius retinendi Iacobum, tam fortunatum sibi seruum et utilem. Id perfecit, supponendo Liam. Quæ accepta, non arbitrabatur ob temporis tanti laborem Rachelem obmissurum, cuius amore ipsum flagrare sciebat.

- 24 Et ingressus est ad eam. Et dedit Laban ei Zilpham ancillam suam, Liæ filie suæ famulam.

Zilpha obsequio filie dicatur, quo leuius ferret labores domesticos, atque honoris gratia. Multa sunt enim, quæ per se materfamilias expedire honorifice non potest, et famularum officia non respuenda, quo pauperum quoque uirgines honestius alantur. Iudei quidam temulentie tribuunt, nos pudicitie, qui non tam libidinosi curiosi sunt ad eam, et tam diuturna cohabitatione discernimen non didicerit inter utrasque. Non præscribuntur nobis maiorum facta omnia ad exemplum, sed pro fidei fructu, et ad diuine prouidentie ordinem discendum.

- 25 Facto mane, ecce ipsa Lia: & dixit ad Laban: Quid hoc fecisti mihi? Nonne pro Rachel

- seruui tibi? Quare imposuisti mihi?
- 26 Respondit Laban: Non fit sic in loco nostro, ut minores ante primogenitā tradamus.
- Duas Iacob suscepisse sorores, impium non fuit, nec deo abominabile ex naturali lege, quia tunc mundus regebatur. Sed nec pro tanto irrationabile, ut filiorum Iacob, & ex eis prognerandarum tribuum esset tanto arctior amicitie necessitudo, quanto scilicet strictiori sanguinis connexionē iungerentur: sese amarent familiarius, & ad unius populi consensum & studia, concordiam magis animo conuenirent.
- 27 Imple hebdomodam hanc, & hanc quoque dabo tibi pro opere quo seruiturus es mihi septem annis alijs.
- 28 Et fecit Iacob sic, et hebdomoda transacta dedit ei Rachel filiam suam uxorem:
- 29 cui pater ancillā suam Balam tradidit pro famula.
- Post hebdomodam nuptiarum, non, ut aliqui uolunt, septem annorum, dabimus etiam aliā sororem tibi in uxorem, pro qua incipies seruire alijs septē annis. Quid enim durius Iacobo obtingere potuisset, q̄ septem adhuc expektare annos pro ardentē amata & sibi debita uxore?
- 30 Et ingressus est etiam ad Rachel, & dilexit etiam Rachelem prae Lia seruienti apud eum septem annis alijs.
- Nuptias celebrauit etiam cum Rachele, quam ardentius amabat, ueluti primo electam, ut Liam quasi negligere uideretur, de qua tamen dominus maximos populos sibi propagare decreuerat.
- D Videns autem dominus quod despiceret
- 31 Liam, aperuit uuluum eius, sorore sterili permanente.
- Cupidini naturali frena imponenda, filiorumq; tantum amore coniugibus congregiendum docetur. Dissplicuit enim deo secundae foeminae neglectus, et Rachelem puniuit sterilitatis obprobrio: quia adamata ardentius, sese insinuat marito diligentius & familiarius. Foecunditas praeterea non proficiscitur nisi a domino. Ipse uentres aperit & occludit, semen foecundat, fouet & animat. Nulla concubitus utilitas, nisi diuinæ benedictionis operatione foecundetur.
- 32 Quae conceptum genuit filium, uocauitq; nomen eius Ruben, dicens: Vidit dominus afflictionem meā, nunc amabit me uir meus.
- Grata deo mulier, uentris sui fructum domino consecrat ac commendat. Patri, filio, & fratribus, tantae gratiae reminiscendae necessitatem imponit ex nomine. Videte, inquit, filium, affulsisse mihi foecunditatis beneficium recognoscite. Non tam in odium sororis, quam in gratiam mariti, quem optabat ut filios quam plurimos generaret.
- 33 Rursumq; concepit, & peperit filium, & ait: Quoniam audiuit me dominus haberi contemptui, dedit etiā istum mihi. uocauitq; nomen eius Symeon.
- Secundo admonetur Iacob, ut uxorem diligat, tam

foecundam filiorum, nomen exauditionis gnato imponens: quia pro mariti sui gratia promerenda, orantem, secundo filio dato, exaudisset.

- 34 Concepitq; adhuc & genuit filium, dixitq;: Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios; & idcirco appellauit nomen eius Leui.

Leui tertium filium additionem uel appositionem nominat, sperans accessione tertij filij, gratiam sibi mariti impetrandam. Sic amor carnalis, etiam inter coniuges, a diuini beneplaciti agnitione non modicum mentem deprimat.

- 35 Adhuc concepit, & peperit filium, & ait: Modo confitebor domino. Et ob hoc uocauit eum Iudam: stetitq; a paru.

Iuda confessio interpretatur & gratiarum actio, quae deum collaudat, ut uelit nolit maritus, quatuor filiorum se matrem posthac contemnere non possit. Discimus periculosiorem esse formosiorē uxorem: non ad faciē respectandum ducenti uxorem: duram conditionem uiro cum multis uxoribus, etiam si essent sorores: non sine causa abolitam polygamiam.

CAPVT XXX.

- 1  Ernens autem Rachel quod non pareret ipsi Iacob, inuidit Rachel sorori suae, & dixit ad Iacob: Da mihi liberos, alioquin moriar.

- 2 Cui iratus respondit Iacob: Num pro deo ego sum, qui priuauit te fructu uentris?

Sensatis mulieribus innatum desiderium adest filios habendi, & educandi. Rachel non inuidit Iacobo natos, sed se sterilem illi adesse semper, sorore tot filios generante, agreferebat. Voluisset & ipsa plurium filiorum mater haberi. Quam licet uehementius, quam par erat amaret Iacob, pius tamen, & religiosus cum esset, aequanimiter ferre dei blasphemiam muliebri errore effusa tam non potuit: minus scilicet filiorum, quod solo deo donante conceditur, non caelo, elementis, hominibus, seminibus, id ipsum tribui marito, & per impossibile contra deum exigi.

- 3 At illa: Habeo, inquit, famulam Balam: ingredere ad illam, ut pariat super genua mea, & aedificer (uel filios faciam) etiam ego ex illa.

Ingredi ad mulierem, est ad morem Hebraeorum generationi incumbere: ob uerecundiae studium sic loquentium, quod secreto fiat. Super genua mea pariat, id est, adoptandum mihi in filium, quem ut proprium super genua teneam, geram in ulnis, pro meo habeam.

- 4 Deditq; illi Balam ancillam suam in coniugem, quae ingressa ad se uiro, concepit, & peperit ipsi Iacob filium.

Quae fuit Rachel uel mediocre solatium per zelotypiae errorem contra sororem, ex ancilla sua prolem ambiendo: cum iuxta sanguinis propinquitatem, sororis filios magis adamasse debuerat quam ancillae. Excusatur Iacobi uxorū pluralitas, ob sanctae ac promissae prolis desiderium, quo solo senex, & non ob libidinem, ferebat

Exce
ration

tur. Et sorores illæ ambiebant tantarum tribuum matres fieri, et benedictionem sancti seminis consequi, cuius fide permouebantur, habentes promissiones dei certas ad Abraham, Isaac, et Iacob toties repetitas. Quæ ratio nubendi dum nunc cesset, non est sanctarum illarum foeminarum studium, sine huiusmodi fide, in exemplum trahendum. Sed nec uxorum multitudo ex filiorum numerositate pendet, sed à dei prouidentia: qui eos generari uult homines et facit, quos ab æterno destinauit, ex eisq; parentibus, quos praeuidit: ut inaniter sibi uiri plures uxores perquirant desiderio prolis, nisi ad id certo dei spiritu admonerentur.

6 Dixitq; Rachel: Iudicauit mihi dominus, & exaudiuit uocem meam, dans mihi filium, et appellauit idcirco nomen eius Dan.

Rachel ancillæ suæ filio nomen imponit, tanquam suo adoptato, et deo gratias agens, quàm fieri poterat letabatur, maritum etiam domi suæ filiū sustulisse, nimirum post orationes ad deum suas, et instigante ad id sancto spiritu. Dan autem Iudicauit interpretatur, quasi diceret Rachel: Iudicauit quidem me deus indignam prole, de proprio corpore, ut aliena suscepta prole cogar interim esse contenta.

7 Rursumq; concipiens, peperit Bala ancilla Rachelis alterum filium Iacob,

8 Et ait Rachel: Luctationibus diuinis (uel eximjs) luctata sum cum sorore mea, et inualui, uocauitq; eum Nephthalim.

Breuitè dicendo, mihi is esse sensus uidetur: Perueritate insigni peruersa sum cum sorore mea, quasi dicat: Cogor propter sororem meam, et cum ea agere peruerso naturæ ordine, longeq; aliter, quàm sustineat indoles muliebris, cum meo marito, ut cum ancillæ permittam, ut de pedisseque meæ corpore mihi filios capiam: domino ad id me condemnante propter sororem. Onkelus ab oratione desecit, dicens: Suscepit dominus orationem meam, quando orauit precatione mea. Concupiui ut esset mihi filius instar sororis, qui et datus est mihi. Locus alioqui difficilis.

9 Sentiens Lia quod parere desisset, Zilphā ancillam suam Iacobo marito tradidit.

10 Qua post conceptum ædente filium, Non uult Lia cedere conatibus sororis, sed alterutrum ambæ superare contendunt. Nihil hic excusabile uidetur in facto mulierum, sed fides in promissam filiorum multitudinem domino placuit, et prouidentie suæ opera hoc pacto compleuit, ut uoluit.

11 dixit: Feliciter. Et idcirco uocauit nomen eius Gad.

Feliciter dixit Lia. Iterum Hebræis quoq; locus difficilis, propter puncta: quæ si negligamus, optime transiit Hieronymus et LX X. In fortuna, hoc est feliciter, et nulla difficultate. Letabatur enim et iactabat se Lia nunc ex nouo filio, licet ex ancilla suscepto. Alij dicunt, Venit prosperitas, cum dicere iuxta suam orthographiam debuerint, præuaricatio uel contemptus: quod nomen filio quis imponeret?

12 Peperit quoq; Zilpha ancilla Liæ, filium secundum Iacobo.

13 Dixitq; Lia, pro beatitudine mea: beatam quippe me dicent filiæ, propterea appellauit eum Aser.

In felicitatem uel beatitudinem meam. Videns se Lia omnibus modis sorori præualere, et insuper quatuor priores habere filios, arbitratur sese in mulieribus beatam, et ualde laudabilem, quia tot tribuum maximarum capita genuisset: ideo nominauit ex Zilpha natum, Aser, beatitudinem.

14 Abiens autem Ruben tempore messis triticeæ in agrum, reperit mandragoras: quas matri Liæ detulit. Dixitq; Rachel ad Liam: Da mihi de mandragoris filij tui.

Mandragoras Hebræi מנדגורא herbam, uel potius radicem dicunt, humani corporis similitudinem referentem. Alij pomum uolunt, quod desumptum in cibos adiuuet conceptum mulieribus. Augustinus illius naturam se inuestigare non potuisse fatetur: nisi quod pulchrum et olens, planeq; insipidum cognouerit. Arbitratur tantopere foemini placuisse, ob odoris suauitatem uel raritatem fructus illius.

15 Illa respondit: Parum ne tibi uideatur quod præripueris maritum mihi, nisi etiam mandragoras filij mei tuleris? Ait Rachel: Dormi atigitur tecum hac nocte pro mandragoris filij tui.

Pro re leuicula ansam arripit uindicandi dolorem, quem tenebat in pectore, more foemineo. Respondit Rachel: Propterea tecum dormiat. Quibus notatur uerbis, Iacobum nimis Racheli deditum, ut ad uotum ei obsequi necesse ferre fuerit. Non sine peccato sanè, propter quod iuste Rachel sterilis tantisper perseuerare debuerit. Liam autem solatio tot filiorum uicissim deus consolatus est iam hoc quinto filio.

16 Venienti q; ad uesperam Iacob de agro, egressa est in occursum eius Lia, et ait: Ad me intrabis: quia mercede conduxisti te pro mandragoris filij mei. Dormiuitq; cum ea nocte illa.

Videmus ex uerbis factisq; omnibus, nihil quæsiuisse uxores ambas, quàm filios, et benedictionis semen, idq; copiosum ex sancto Iacobo, cui promissos innumerabiles populos tribuunt domino certo sciebant: certatimq; non tam concipere, quàm parere et alere cupiebant.

17 Et exaudiuit deus Liam: concepitq; et peperit Iacobo filium quintum,

18 et ait Lia: Dedit deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam uiro meo: appellauitq; nomen eius Isaschar.

Mulieres tantopere uiros amare hic discere cupientes, discant simul et orare feruenter et humiliari. Ostenditur enim hic uirtus orationis ingens, qua noua subinde foecunditas obtinetur, cum iam cessasset à partu uia natura. Nec alia legitur oratio, præter sanctæ prolis, sanctum planè desiderium à uiro sancto. Valuit autem tan-

Orationis
uirtus.

to magis oratio, quanto abiectionior, humilior, ac contemp-
ptior habebatur iusta scemina. Infirma enim huius mundi
deus eligit, ut fortia confundat: erigit elisos, exaltat humi-
liatos. Isaschar autem interpretari potest Letabunda mer-
ces. Iod familiarior proprijs nominibus antefertur.

19 Rursum Lia concipiens peperit sextum fi-
lium Iacobo,

Contemptam sceminam à marito, facit matrem octo
filiorum letantem. Rachel uero forma propria, studioq;
uirum suarum confidebat, et uiri fauoribus contenta se
rebatur, et consortem sororem irritabat: donec tandem
sexto filio nato sorori, humiliari et respiscere cepit,
et inuocare dominum, iam deo conciliata et sorori,
providentiam dei agnouit, et patienter tulit obprobrium
sterilitatis.

20 Et ait Lia: Dotauit me deus dote bona: nunc
cohabitabit mihi maritus meus, eo quod ge-
nuerim ei sex filios: & idcirco appellauit no-
men eius Zabulon.

Dixit autem Lia: Dotauit me deus dote bona. Non
sunt enim meliores diuitiae, quam bene instituta proles,
cuius tamen misera tenet negligentia homines.

21 Post quem peperit filiam nomine Dinam.

Hec Dina interpretatur in causam uel iurgium, quia
causa extitit iurgij, quod contigit postea in Sichimis.

C Recordatus quoque dominus Rachelis, ex-
22 audiuit eam, & aperuit uuluum eius.

Precibus impetrare filios dudum oportuit: sed orare
non potuit, nisi respectu clementiae diuinae praeventa fuisset.
Nemo enim digne orat, nisi à deo illi detur ut oret:
ut discamus à deo totum pendere, omnia quoque nostra bo-
na illius esse, tam scilicet orationes nostras, quam illius
beneficia et exauditiones. Tunc nos et non antea ora-
re instigat, quum exaudire decreuerit, et per gratiam
praenerit, ut quod orandum est, desideretur à nobis.

23 Quae concepit, & peperit filium, dicens:
Abstulit deus opprobrium meum.

24 Et uocauit nomen eius Ioseph, dicens: Ad-
dat mihi dominus filium alterum.

Amouit deus probrum meum, uel finiuit. Rachel hoc
loco usa est uerbo uno, significante pariter et finitio-
nem, et appositionem: quum ultimo dixit: Addat mihi
deus filium alium. וְיִשְׁׁרָאֵל, eodem nunc utitur, dicendo:
Finiuit opprobrium. Quodam quasi praesagio uerbum à
deo ordinatum uideri poterat, posteriore filio morte fi-
niendam, quia pro priore gratias alias non reddiderit,
sed sui ferè oblita, statim sibi secundum optabat, quem et
accepit quidem, sed simul expirauit, exemplum mulie-
ribus, ut de susceptis filiis gratias referant deo, si plurium
filiorum felices partus desiderant. Excusationem Iacobi
pro uxoribus pluralitate contra Faustum Manichaeum,
uide apud Eucherium Lugdunensem post diuum Augusti-
num. Nos breuitati pro uirili studemus. Obiter hic quoque
discimus, olim matribus morem fuisse, ex euentu nomina
imponendi, idque quam fieri potuit religiosa. Ut in Euan-
gelio Ioannes, Annae et Zachariae filius. Adeodatum
Augustinus suum filium nuncupauit, qui et Ionathas, et

Nominum
impositio.

ad Quod uult deus librum scripsit de haeresibus, idque uete-
res quoque Germani studiose seruasse uidentur, si quis at-
tendat propius.

25 Nato autem Ioseph dixit Iacob ad Laban:
Dimitte me ut reuertar in locum meum, &
ad terram meam.

26 Da mihi uxores, & liberos meos, pro qui-
bus seruiui tibi, ut abeam: tu uero nosti serui-
tutem qua seruiui tibi.

Sensit iam multis experimentis dei gratiam circa se:
ex ambabus uxoribus, et ancillis duabus, filios undecim
susceperat, et filiam. Feliciter praesuerat soceri gregia-
bus, quem iam ditauerat. Sibi ipsi iam satis diues uideba-
tur, cogitare incipit diuitias paternae domus, et heredi-
tatem promissam. Providentiam dei sibi affuturam non
dubitauit circa propria, quam circa alienam iam sense-
rat. Nihil mercedis à socero exigit, non dotem denique. Pro
nobili ingenio et liberali maluit uacuum abire, quam mer-
cedem exigere promeritam ab ingrato. Filios tantum,
dei dono susceptos, requirit, quorum matres emeruerat
obsequio tam diuturno. Seruiij pensum socero aestiman-
dum relinquit.

27 At illi Laban: Inueniam gratiam in con-
spectu tuo: experimento didici, quia benedi-
xerit mihi deus propter te:

28 constitue mercedem tuam, quam dem tibi.

Vtilem sibi moram Laban cernebat Iacobi, ideo diu-
tius illum retinere molitur, mansuetioribus uerbis com-
pellendo ut euincat. Laudando enim praestitum beneficium,
inuitat ad diutius seruiendum, forma quidem uerborum,
pietatem praeseferentium, reuera tamen proprio commo-
do prospicit, et suas cupiens diuitias augeri magis, om-
nibus quibus potest imposturis illum circumueniendo.

29 At ille respondit: Tu nosti quomodo ser-
uiuerim tibi et quanta fuerit possessio tua mecum.

30 Modicum enim habuisti antequam ue-
nire ad te, & nunc diues effectus es: bene-
dixitque tibi Deus ad introitum meum: &
nunc, quando operabor etiam ego pro do-
mo mea?

Commoditas est magna rei familiaris, si ab amicis dei
fidelibus, et deum timentibus administratur. Sicut Aegy-
ptiorum regi dispensatio Iosephi plurimum profuit: secus
nimirum fit sub impijs domesticis. Primum quippe regnum
dei querendum est, ut omnia necessaria consequenter ad-
ijciantur: et pro domo quisque sua non intermittat curam
legitimam. Qui enim domesticis suis non prospicit, fit in
fidei deterior. Sic providentiae diuinae per omnia innia-
tendum, ut tamen non obmittatur studium humanum, et
opera. Non uult deus tentari, non uult otio torpere fide-
les. Debent parentes thesaurizare filiis: ideo dicit: Neces-
sarium erit ut posthac non tam tibi, quam mihi et proli,
domesticisque: lucrum importem atque componam.

31 Dixitque Laban: Quid tibi dabo? At ille ait:
Non dabis mihi quicquam: sed si feceris quod
postulo, iterum pascam, & custodiam peco-
ra tua.

Nihil

Nihil à te mercedis expeto, hoc tantum uolo, ut quod uidebitur pro te utile, mihi dones: si quid mihi dei bonitas pro opera mea retribuere dignabitur, uidebo olim, & gratus amplectar.

32 Transibo per omnes greges tuos hodie: separa inde omne pecus uarium, & sparso uellere, & omne pecus fuluum in agnis, & sparsum uellere, & uarium in capris, & erit merces mea.

Ea conditione conuenit Iacob ad Laban, ut recensentur eodem die, ne utriusq; dolus suspicioni sit, tam oues quam capræ, hoc pacto: ut quicquid aliquo modo maculis aspersum sit, uel non unius coloris per totum, detur pro mercede ipsi Iacob. Quicquid uero in totum album progenerit fuerit, uel in totum nigrum, unius scilicet penitus coloris, hoc pertineat ad gregem Laban.

D Et respondebit pro me iustitia mea in diem crastinum, quia adueniet pro mercede mea coram te, omne quod non fuerit uarium & sparso uellere in capris, & fuluum in agnis, furtum ipsum mecum.

Respondebit mihi mea iustitia, Videbis quid dominus pro mercede mihi sit preparaturus: si fideliter seruiui tibi uel seruiam, Dominus digno me premio munerabit: sin aliter, seram quod dominus uolet. Si quid enim in gregibus meis, posthac mihi generandis deprehenderis non uarium, uel non sparso uellere, sed unius tantum coloris, totum album, uel in totum nigrum, quasi furti me conuietum teneas, & arguere possis quasi tecum dolose egerim, uel tuatibi pecora furto mihi abstulerim.

34 Et dixit Laban: Ecce, utinam fiat secundum uerbum tuum.

Fiat ut dicis, scilicet ut mihi ex unicoloribus generentur unicolores, pro more: tibi uero ex unicoloribus pecora multicoloria, si deo placuerit, id quod rarius usu uenire solet.

35 Et separauit in die illo hircos maculosos & sparsis uelleribus, & omnes capras uario colore, & sparsis uelleribus, omne in quo candor erat, & omne fuluum in agnis, & tradidit in manum filiorum suorum.

Separauerunt ergo pecora uarij coloris, maculosa, punctata, pulla, aut circa pedes ubi uinciri solent circulos habentia, iuxta Hebræos, seorsum, & tradita sunt filiis Laban, hoc est, seruis pastoribus alijs. Quæ uero candida in totum erant, uel nigra penitus, uel unicolores, ea Iacob ipse suscipiebat pascenda.

36 Et posuit iter trium dierum inter se & inter Iacob, & Iacob pascebat reliquos greges Laban.

Tanto spatio greges disiunxit, ne quis dolus intercederet, ad commixtionem maculorum cum unicoloribus. Viam autem trium dierum intelligo, quam sine periculo greges possent conficere triduo: non quam uiatores & internuncij.

37 Tollens ergo Iacob uirgas populeas uirides, & amygdalinas, & ex platanis, ex par-

te decorticauit eas: detractisq; corticibus in eis quæ spoliata fuerat, candor apparuit, qui erat in uirgis.

Virgarum denudauit candorem, decorticando illarum cortices, quatenus scilicet candor subiectus cortici apparere posset, partim tamen uiror & macula non undiq; cortice ad nudum abstracta, quædam ex albo uiridi & nigro uarietas efficeretur.

38 Posuitq; uirgas quas decorticauerat in canalibus, ubi effundebatur aqua: ut quum uenissent greges ad bibendum, ante oculos haberent uirgas, & inardescerent quum uenirent ad bibendum.

39 Et incaluerunt pecora ad uirgas, & pariebant maculosa, & uaria, & diuerso colore respersa.

Reposuit multicolores uirgas in canalia, unde potabant greges, ad prospectum ouium, dum ascensis arietibus conciperent, ut in ipso calore concipiendi imaginatione ouium ex uarietate uirgarum & colorum, maculosa oues uel capræ conciperentur, id quod & factum est.

40 Diuisitq; agnos Iacob, & posuit facies gregis ad uarie coloratum, & quicquid fuluum fuit in grege, erat Laban. Et posuit sibi cullas seorsum, & non posuit eas iuxta gregem Laban.

Quicquid ergo uarie coloratum nascebatur Iacob, gregi suo applicabat: quod uero unius coloris ad Laban pertinebat, sibiq; pascendum reseruabat pro Laban.

41 Igitur quando primo tempore ascendebantur oues, ponebat Iacob uirgas in canalibus aquarum ante oculos arietum & ouium, ut in earum contemplatione conciperent.

42 Quando uero serotina admissura erat, non ponebat eas: factaq; sunt ea quæ erant serotina, Laban: & quæ primi temporis, Iacob.

43 Ditatusq; est homo ultra modum, & habuit greges multos, ancillas & seruos, camelos & asinos:

Non omni tempore uirgas huiusmodi lintris imponebat, sed insigni dexteritate ponebat eas, tunc quando minus ualida concipiebantur, scilicet ad autumnum tempus, generande: idq; fiebat uerno tempore. Quæ uero in autumno concipiuntur, ad tempus uernale aduntur, & sunt ualidiores. Præferuntur enim agni in uere nati, eis qui ad autumnum generantur. Et illas applicabat ad Laban: sibi uero deteriora procurabat. Serotina igitur non ad partum, sed ad conceptum referri debent. Vbi uidetur factum Iacob nihil habuisse fraudis, sed fidei multum. Iterum ergo diuina providentia nobis spectanda proponitur, quæ Iacob ditandus in Mesopotamia, industriam suam scite collocat, & operis sui euentum domino commendat, à quo sua omnia diriguntur prospere, sic ut breui creuerit diuitijs uehementer, ut fuerint illius pecora multa, ad quæ necessarij quoq; fierent serui, ancille, cameli & asini. Non igitur male diuitia sunt, quas pijs dat dominus, ut utantur illis legitime, & sint uirtutum

adiumenta, de materia beneficiendi, & charitatis officia exercendi ad proximos.

CAPVT XXXI.

A Vdiuit autem uerba filiorum Laban dicentiu: Tulit Iacob omnia quæ fuerunt patris nostri, & de illius facultate ditatus, factus est in clytus:

2 animaduertit quoq; Iacob faciem Laban quod non esset erga se sicut heri & nudius tertius.

Diuitias inuidia comitatur, quæ & in studio reprehendendi mendacia comminiscitur, si crimina uera desint quæ accusentur. Auctum diuitijs confitentur filij Laban, id autem non tam artis industria, quam domini fauore & gratia factum arbitrari debuissent, qui dotis neglectum resarcire filiabus uoluit. Nec tamen patri abstulisse uideri debuit, quod filiabus & tot nepotibus procurauit. Nec solum filijs, sed & pater Laban, animo alienatus uidebatur, qui nuper ad introitum illius se benedictum iactauerat.

3 Et dixit dominus ad Iacob: Reuertere in terram patrum tuorum, & ad cognationem tuam, eroq; tecum.

Quanto magis humana malitia aduersabatur credenti deo, tanto bonitas dei benignius succurrebat: in agendis admonetur diuinitus. Omnes enim impij pariter, non obesse possunt sancto, domino fidenti, & fideliter amiceq; cum proximo conuersanti. Iubetur autem patriam redire, ut dudum promiserat sibi & patribus.

4 Misit Iacob, & uocauit Rachel & Liam in agrum, ubi pascebat greges,

Primas ubiq; Rachel habet in uxoribus, quia primò in illam consenserat, dilexerat magis, forma elegantiore diu quidem infocunda, semper tamen gratior, & principalis habita. Apertius significat ecclesiam ex gentibus congregatâ, deo desponsatam, quam nescio quam uitam contemplatiuam. Primò enim ecclesia deo placuit, & ante patres, & cum patribus electa, ante scilicet Iudæos, licet cum multis imperfectionibus, zelo scilicet & carnali affectu, furtoq; idolorum perpetuo sterilis, quâdmodum filios generabat Lia, quæ & synagoga: nulla alia ratione commendata, q̃ quod teneros & speciosos haberet oculos, & fecunda prole, domini uoluntatem sciens, & patriarchas mundo generans. Postquam autem à partu cessauit, ecclesia Rachel, uires pariendi suscepit, & uerū saluatorem mundi, Ioseph Aegypti dominū genuit, benedictionem omnium gentium, qui & caput sit duarū tribuum: et insuper Beniamin generâdo regias tribus et maximas.

Rachelis allegoria.

5 dixitq; eis: Video faciē patris uestri, quod non sit erga me sicut heri & nudius tertius, deus autem patris mei fuit mecum.

Non uobis graue uideatur, odiente me patre uestro præter meritum, accedere parentes meos, idq; domino præcipiente, cui confido.

6 Et ipsæ nostis quod totis uiribus meis seruierim patri uestro.

7 Sed & pater uester circumuenit me, & mutauit mercedem meam decem uicibus: & tamen non dimisit eum deus ut noceret mihi.

8 Si quando dixit: Variæ erūt mercedes tuæ, pariebant omnes oues uarios foetus: quando uero? Unicoloria quæq; accipies pro mercede, omnes greges unicoloria pepererunt.

Nemo ignorat quantâ sedulitate & fide illi seruiertim tanto tempore, uos autem in primis: qui contra, pro magnitudine & duritia sua circumuenit me sepius, toties pro auaritia sua mutata mercede mea: nunc unicolores sibi eligendo, nunc uarietas, quum alteras prospere augeri conspiceret: non autem præualuit providentiæ dei, qua mihi aderat, in quem sperabam, sed sortem meam semper potiorem reddidit & promouit. Si hic allegoriam sectari uelimus, Laban, qui & Candidus interpretatur, apte fideles fictos significat, domino ob temporalia seruientes, uerbis pietatem ubiq; simulantes, sua in omnibus quærentes, conscij interim sibi de dolo & impietate, quam non citius produnt, quàm ubi temporalium rerum senserint iacturam: tunc enim deum odire incipiunt & contemnunt, opera sua bona deo uendunt, ut ex illis comedant & bibant: sicut & Laban filias uendidit, & uentre absumpsit. Idola iij Labanite & Candidi cū deo colunt, uentrem suum & quæ sibi pietatem ducunt, &c.

9 Tulitq; deus substantiam patris uestri, & dedit mihi.

10 Postquā enim conceptus ouium tempus aduenerat, leuauit oculos meos, & uidi in somnis ascendentes mares super foeminas, unicolorios & maculosos, & diuersorum colorum.

Pater uester per me ditatus est, quum iuste mecum ageret: quum uero multipliciter pergeret imponere mihi, adstuit mihi deus, prole & pecoribus ditauit: si audauit patrem uestrum prouentu seruitij mei, uicemq; illi rependit perfidiæ suæ iusto iudicio suo.

11 Dixitq; angelus dei ad me in somnis: Iacob: Et ego respondi: Adsum.

12 Qui ait: Leua oculos tuos, & uide uniuersos masculos progenerâtes super foeminas, unicolorios, maculosos, atq; resperfos. Vidi enim omnia quæ fecit tibi Laban.

Diuina ordinatione uidemus omnia contigisse, & quod illa Iacob cogitaret admonitum in somnis, & uelut arte illa edoctum per spiritum dei & iussu. Patienti enim iniuriam, & multipliciter fraudato, clementia dei affuit. Sic ubi irrogatam iniuriam patienter tulerimus, largiori beneficio nos deus prosequitur.

13 Ego sum deus Bethel, ubi unxisti statuam, & ubi uotum uouisti mihi: nunc ergo surge, & egredere de terra hac, reuertens in terram natiuitatis tuæ.

Ego deus ille tuus patrumq; tuorum, qui tibi in Bethel apparui & promisi, nunc ea tibi complebo: feliciter redibis ad patrem, pertransito Bethel, & à fratre non ledendus.

Respon-

14 Responderuntque Rachel, & Lia: Nunquid habemus residui quicquā in hæreditate domus patris nostri?

Rachel iterum & Lia respondent, concordiam uocant: Hic nunc sumus cum filiis, ancillis & pecoribus, in domo patris residui nihil posidemus: quandoquidē deus tecum est, patrem dimittimus & matrem, tibi adherentes, & quocumque perrexeris comitabimur.

15 Nonne quasi alienas sibi reputauit nos, quia nos uendidit, comeditque pretium nostrum?

16 Sed deus tulit opes patris nostri, & eas tradidit nobis ac filiis nostris: unde omnia quæ dixit tibi deus fac.

Prostituit nos ad suum lucrum pater noster, unam de dit pro alia, quo utrisque tandem exoneraretur: oppressit te iniuria, in damnum nostrum & filiorum. Dei autem tui gratia dolus suus cessit in profectum nostrum. Dicitur hoc loco deus opes tollere uni, & alteri conferre, quia non augebat ultra substantiam, ut antea, patri: felicitas cessarat in illius gregibus.

C Surrexit itaque Iacob, & impositis liberis ac coniugibus suis super camelos, abiit.

17 Tulitque omnem substantiam suam, & greges, & quicquid in Mesopotamia acquisierat, ut ueniret ad Isaac patrem suum in terram Chanaan.

Voluntate dei & consensu uxorum in tempore suam instruit cum grandi substantia, quæ significatur ex segregatione inferius describenda, & repetitione frequent.

19 Eo tempore ierat Laban ad tondendas oues, & Rachel furata est idola patris sui.

Greges utraque distabant prouidentia dei, itinere trium dierum. Solennibus epulis, & amicorum congratulatione oues tondebantur, ut patet de Abigail & Absalom. Inuidiam ergo portendebat, quod minime Iacob cum filiabus fuerat inuitatus. Idola hoc loco statuæ dicuntur, imagines & figure: sicut & de Michol 1. Reg. 20. Eodem ergo præcepto quo idola prohibentur, eo & imagines cum statuīs, quas deos nuncupari hic discimus, per quas impositum est simplicioribus omnibus seculis, quarum occasione superstitio in immensum creuit usque in præsens tempus: longe ardentius adherentibus hominibus diuorum cultui, quam dei ueri. Pro amore dei agunt, patiuntur & donant multo pauciora quam diuorum. In primis autem sceminarum est, & effceminatorum, admirari imagines. Sic ecclesia quoque sine uoluntate dei furata est imagines & idola gentilium, & auxit.

20 Et furatus est Iacob cor Laban Aramæi, noluitque confiteri quod fugeret.

Furatus est Iacob cor Aramæi, hoc est, locutione Hebraica, moliri quiddam præter alicuius conscientiam, alteri ignoratum tenere. Noluit indicare socero se fugere: non quod impijs placeat, cogitandum; cum domini uoluntatem probe tenemus.

21 Cumque fugisset tam ipse quam omnia quæ

iuris sui erant, & amne transmissio, pergeret contra montem Galaad:

22 nuntiatus est Laban die tertio quod fugeret Iacob.

Non hic necesse est fingere cum Iudeis miraculum siccati Euphratis, quod Moses non tenuisset. Ponere faciem ad locum, est illuc sedulo conari ac tendere. Galaad, per anticipationem hic nominatur.

23 Qui assumptis fratribus suis, persecutus est eum uia septem dierum: & comprehendit eum in monte Galaad:

Frates hic non soli dicuntur consanguinei, sed etiam ^{Frates} uicini & serui. Multos enim assumpserat, quorum manu Iacobum iam seruis multis & familia instructum, uolenter reducere consilium erat. Viam septem dierum festinus conficit, nullo, ut Iacob, animalium & paruulorum impedimento remoratus.

24 Viditque in somnis Laban Aramæus dicens tibi dominum: Caue ne quicquam asper loquaris contra Iacob.

25 Iamque Iacob extenderat in monte tabernaculum: quumque ille persecutus fuisset eum cum fratribus suis, in eodem monte Galaad fixit tentorium.

Nunquam deus præsentior est fidelibus, quam dum grauius periclitantur. Non enim dormit qui custodit Israel: terret malos, ne bonos offendant, Heb. Caue tibi ne forte loquaris cum Iacobo à bono usque ad malum, hoc est prospice tibi, serua te ipsum: ne incipiens à uerbis pacificis loqui ad Iacob, desleas paulatim, decidasque ad contumeliosa impropria, damna uel iniurias.

26 Et dixit Laban ad Iacob: Quare ita egisti, ut furareris cor meum, & abigeres filias meas quasi captiuas gladio?

27 Cur ignorante me fugere uoluisti, nec indicare mihi, ut prosequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, & citharis?

28 Non es passus ut oscularer filios meos & filias: stulte nunc operatus es.

29 Et nunc quidem ualet manus mea reddere uobis malum: sed deus patris uestri heri dixit mihi: Caue ne loquaris contra Iacob à bono usque ad malum.

Prouidentia diuina fidelibus seruiunt, malorum uoluntas, uerba & opera, ut non sit in libero arbitrio nostro, quod uel cogitamus uel loquimur, multo minus quod operamur. Secus Laban omnia operatur atque cogitauerat, uel secus prius statuerat.

30 Esto, ad tuos ire cupiebas, & desiderio erat tibi domus patris tui: cur furatus es Deos meos?

Domini deum sciebat ac credebat, sed non digne colebat, quum insuper imagines tantifaceret, pro quibus propendebat in necem fratri & filiabus. Id quod & ^{Imagines Christianorum} Christianis hodie usu uenit, qui longe difficilius serunt imaginum iniuriam, quas deus toties damnauit, quam effusionem sanguinis innocentum, adulteria, blasphemias,

in deum, usuras, & omnium specierum libidines.

31 Respondit Iacob, & dixit ad Laban: Timui enim, quia dixi, ne forte mihi uiolenter auferres filias tuas.

Non libere improperat scuitiam, ingratitudinem, dolum, auaritiam, potestatem, odium, Labano, non enim oportebat. Sufficiebat timoris causam allegare, paternum illius amorem ad filias, uxorumque iacturam: sic mollis responsio frangit iram. De dei auxilio minime diffidebat, non tam indeo loquitur aut agit negligenter, quae paci commo-
dabant, & per haec ad primo obiecta respondet, ut decuit apprimere prudentem.

32 Apud quemcunque autem inueneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris: scrutare, quicquid tuorum apud me, aufer tibi. Ignorabat autem Iacob quod Rachel furata esset ea.

De furto fidei suo deus ex charissima persona periculum adnuit, sed statim eripit. Adhibe, inquit, tibi testes fratres nostros quos uoles, & scrutare uniuersam suppellectilem, ut scias quia nihil rerum tuarum abstulerim: ignorabat enim Rachelis furtum. Sic fideles suos plerumque eximit de periculis maximis dum ignorant: nihil ergo tutius semper, quam se credere patri misericordiarum in omnibus.

E Ingressus itaque Laban tabernaculum Iacob, 33 & Lia, & utriusque famulae, non inuenit. Quumque egressus esset de tabernaculo Lia, & intrasset tentorium Rachelis,

Grandis maleuolentia Laban perpenditur, qui audita mortis conditione oblata a Iacob, uelut contra furem & mendacem, mortis occasionem perquirat, primo omnium tabernaculum Iacob scrutaturus: inuitus enim domino obtemperabat. Nihil autem potest impiorum peruersitas contra fideles.

34 illa abscondit idola subter framenta cameli, & sedit desuper: scrutantique Laban omne tentorium, & nihil inuenienti,

Idola Rachel posuit in framenta cameli, & sedit super ea, certe parum illa reuerentia: non ut deos colendos credidit, sed pulchras imagines pro deliciis aspexit puerili more, qui & Christianis irrepsit, quum detestari potius illas doceamur ex sacris literis & apostolicis: Filio li, custodite uos a simulachris, quandoquidem abducunt simplices, Et Paulus: Sciētes quando gentes eratis, ad idola muta quomodo euntes abducebamini, &c. Vbi non de sanctis in caelo loquuntur, sed de statuis illorum, ad quae neuitquam conuiuendum docemur, sed auferre potius, non obstantibus septimi synodi impijs decretis, inter quae refertur, id haeresim esse, auferre scilicet imagines: sicut & laicos admitti ad electionem Papae, & ut forum laicorum clerici declinent, haec eodem spiritu pariter sunt decreta, ut appareat quanta auctoritate omnia.

35 ait patri suo: Ne irascatur dominus meus, quod coram te assurgere nequeo: quia iuxta consuetudinem foeminarum nunc accidit mihi. Et scrutatus est, & non inuenit idola,

Locus est admonendi uiros, ut uxores humaniter tractent & patienter infirmitatum tempore: & foeminas, non curiosa sectandi, ac uasificijs suis non mendacia, saltem nocitura, subito comminiscendi: sed caueant obmittere id pro quo illas mentiri oporteat.

36 Iratusque Iacob contra Laban, cum iurgio ait: Quam ob culpam meam, & ob quod peccatum meum sic exarstisti post me,

37 & scrutatus es omnem suppellectilem meam: Quid inuenisti de cuncta substantia domus tuae? pone hic coram fratribus meis, & fratribus tuis, & iudicent inter me & te.

Expostulaturus Iacob cum Laban, querela duplici adoritur, opportunitate oblata, quod tam ardentem persequutus eum esset, quasi oppressurus, & tam contumeliose scrutatus esset suppellectilem, furti praetextu, pro quo mortem inferre cuperet. Interim idola uasa uocat, et suppellectilem, nil melius indicata a fidei. Fraternitatis nomine hoc loco uidemus ufos patres pro amicis, fautoribus, uicinis & familiaribus.

38 His uiginti annis fui tecum, oues tuae & caprae steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi:

39 captum a bestia non intuli ad te, ego damnum omne reddebam: quicquid furto perierat, tam de die quam de nocte, a me exigebas: die noctuque aestu urgebar & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis.

Viginti annis illi seruiuit, benedictio domini gregibus affuit, propter pastorem pietatem & diligentiam. Non, ait, unquam luxum quaesui e tua possessione, ut alij assolent pastores: tam diligenter curauit pecora, ut captum nullum fuerit, uel alium restitui, ne agnito damno tibi molestiam facerem, potius imprudentiae meae ipse damnum ferebam. Eras exactor durissimus, uolens omniquaque in damnis esse, & extra omne infortunium: egi in omnibus semper & tantopere fidelissimum pastorem, difficillima obsequia sustinendo, interdum et noctibus, aestate et hyeme.

41 Sic per uiginti annos in domo tua seruiui tibi, quatuordecim pro duabus filiabus, & sex pro gregibus tuis: immutasti quoque mercedem meam decem uicibus.

42 Nisi deus patris mei deus Abraam, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modo uacuum me dimisisses: afflictionem meam & laborem manuum mearum respexit deus, & arguit heri.

Deum Abraam patris sui, iam quidem mortui, sed cum deo uiuentis, a cuius iam amore decidere non poterat, in statu sanctorum. Pauorem autem Isaac nominat, siue quem ipse adhuc uiuentem timeret, siue qui adhuc excidere posset ab amore dei. Vixit enim Isaac usque ad decimum annum post Ioseph uenditum a fratribus. Admonet ipsum Laban diuina apparitionis, qua illum compefcuit a proposito nocendi, qua ipse quoque confidentior factus, quae fuerat tam indigna passus, audacior improperat.

43 Respondit ei Laban: Filiae, filiae meae, & filij,

Idola illicita pijs.

filij, filij mei, & greges, greges meæ, & omnia quæ cernis, mea sunt: quid possum facere filiabus meis istis hodie, uel filiis earum quos genuerunt?

44 Veni ergo, & ineamus fœdus ego & tu: ut sit testimonium inter me & te.

Iam domino permouente, & colloquio Iacobi Laban quietior aliquanto redditus, erubuit, & fœdera meditatur. Non enim tantum mali sanctis inferre possunt impij quantum uolunt, domino prohibente illos. Non igitur, ne peccando quidem, liberum est per omnia arbitrium nostrum, multo minus bene agendo, ad quod natura hominum reclamatur ab utero.

45 Tulit itaq; Iacob lapidem, & erexit illum in titulum.

Fœdera olim fiebant sacrificijs animalium, & occisionibus, partibus hinc inde diuisim positis, inter quæ transibant ambæ fœderantium partes, significantes merito occidendam alteram partem, quæ prima fœdus initum & excisum infregisset.

46 Dixitq; Iacob fratribus suis: Colligite lapides. Qui congregâtes fecerunt tumulum, comederuntq; super eum.

Signum pacis & amicitie erat, conuictus & conuiuium, mutuū fœdus ineuntium, post sacrificia deo peracta.

47 Quem uocauit Laban, legar Sahaduthat & Iacob, Galaad, acruū testimoniij eum uocauit (uterq; iuxta proprietatem lingue sue.)

48 Dixitq; Laban: Tumulus iste erit testis inter me & te hodie: & idcirco appellatum est nomen eius Galaad,

Uterq; sermone suo loco nomen imponebat, unus Hebraice, alius Syriace: sic enim & non aliter differunt hæc duo recitata nomina. Aggerem enim uel suggestum fecerant ex lapidibus, super quo pariter de oblatiis sacrificijs carniū comederant, in rei perpetuam memoriam.

49 & Mitzpa, quia dixit: Intueatur (et iudicet) dominus inter nos quando recesserimus à nobis,

Mitzpa etiam alio nomine dictus hic locus, signabat speculatorem deam omnia scientem, idq; fœdus iuramento initum peruidisse, qui ulcisceretur præuicacitatem illius. Magna olim ratio habebatur & religio initi fœderis: & certe maxima est semper habenda, quandoquidem sine inuocatione diuini nominis non celebratur iuramentum.

50 si afflixeris filias meas, & si duxeris uxores super eas: nullus sermonis nostri testis est absq; deo, qui præfens respicit.

Aderant familiares multi utrinq; tamen serui, ancillæ, cognati, & partiales, sed interim dicitur nullus sermonis testis adesse: quo docetur lege naturæ ineptos haberi ad reddenda testimonia, eos, qui partibus dediti sunt & affines.

51 Dixitq; Laban ad Iacob: En tumulus hic & titulus quem erexi inter me & te.

52 Testis (inquam) est iste tumulus: & testimo-

nium est titulus hic, si aut illum ego transiero pergens ad te, aut tu eundem tumulum & titulum præterieris, malum mihi cogitans,

Loquendi modus illis temporibus inter homines fœdera confirmantes conceptis uerbis erat: & usq; hodie alicubi durat, mirabili & inusitata loquutione, quasi dicere uoluerint: Sicut cumulus is & statua sunt erecta inter te & me, ut ea uia cōgredi pariter non possimus, tangere uel nocere: Sic fœdus initum inter nos semper maneat, ut alter ab altero nunquam offendatur, occasio autem benefaciendi desit nunquam.

53 Deus Abraam & deus Nachor iudicent inter nos, deus patris eorum. Iurauit ergo Iacob per timorem patris sui Isaac:

Deus pluraliter à Laban nominatur, & uerbo iungi tur plurali: fortassis ideo, quia nō plene pius, præter unius dei cultum etiam idola colebat. Licet etiam sancti patriarchæ deum plurali uo nomine nominarint, honoris causa, maiestatem diuinam exprimere cum quadam nominis festiuitate uolentes. Sicut & Iosephus ubiq; pro deo scribit diuinitatem, idiotismo Hebraico, quo & *אֱלֹהִים* dicitur in diuinis literis. Iacob autem per pauorem patris iurat. Insigne enim religionis est pietas & honor ad parentes, per quos maluit iurare Iacob quàm per deos.

54 immolauit autem Iacob uictimas in monte, uocauit fratres suos ut ederent panem. Qui cum comedisent panem manserunt ibi.

55 Laban uero mane confurgens, osculatus est filios & filias suas, & benedixit illis, & abiit, reuersusq; est Laban in locum suum.

Diligenti descriptione huius fœderis, spiritus sanctus conciliare uoluit affectus Syrorum & Israëlitarum, ut sciret posteri, quibus geniti maioribus, sanguinis salutem gratia, pacem sibi mutuamq; amicitiam diligentius obseruarent.

CAPVT XXXII.

1 **I**acob autem abiit in itinere quod acceperat: fueruntq; ei obuiam angeli dei.

Iacob angeli occurrerunt, in forma hominum uisibiliter apparentes, qui ad domini præceptum illi familie ministrando, nunquā aberant. Fiebat autem huiusmodi apparitio ad consolationem uiri dei, cui imminabat subitus terror ex occurso fratre, illi iam denuntiando. Propensior enim domini de nobis cura semper est, quàm nos uel desiderare uel sperare possimus.

2 Quos cū uidisset, ait: Castra dei sunt hæc. Et appellauit nomen loci illius Mahanaim, id est castra.

Nomen loco imposuit, quo memores essent posteri, angelica se tutela semper & ubiq; defendendos, si fide domino ut pater illorum Iacob perseveraret ac inhereret.

3 Misit autem & Iacob nuncios ante se, ad Esau fratrem suum in terram Seir regionis Edom:

4 præcepitq; eis, dicēs: Sic loquimini domi-

Distinctio octaua Hebraica Vaischlah.

no meo Esau, Hæc dicit seruus tuus Iacob: Apud Laban peregrinatus sum, & moram feci usq; nunc.

Seruus fratrum.

Hæc dicit seruus tuus Iacob, Humili blandoq; sermone iram fratris mitigare conatur: non interim mendacem reddendo patrem, qui dominum eum constituerat. Nec benedictioni renunciat, nec hereditati, sed deo omnia pariter commendat. Fratris officium exhibet, ut fratrem sibi uerbis ac factis conciliet, in bono malum uincere studens. Et re uera fidelis quicumq; seruum se facit omnium, omnium prospicit commodis, conuertit ad meliorem mentem quos potest, præuenit honore confratres suos, & domino omnium seruit in omnibus.

5 Habeo boues & asinos, & oues, & seruos, & ancillas, mittoq; nunc legationem ad dominum meum, ut inueniam gratiam in conspectu tuo.

Conciliandi nobis sunt inimici, quos satius est præuenire quam expectare: etiam si iustam contra eos causam teneamus. Superior hic ad inferiorē, dominus à deo constitutus, ad seruum mittit, licet certo sciret se feliciter pergere, nihil tamen obmittit ad officium charitatis & circumspeditionis pertinens. Iam diues euaserat sine fratris damno, sine hereditate paterna, proprio labore & diligentia. Esau etiam iam tantum diuitiarum susceperat, ut fratri suo minores inuidere non posset. Viuebat adhuc pater utrorumq;, qui facile conciliare poterat. Querit tamen & ambit amicitias fratris, & non uult tentare dominum.

B Reuersiq; sunt nunciij ad Iacob, dicentes: 6 Venimus ad Esau fratrem tuum, & ecce properat in occursum tibi cum quadringentis uiris.

Verisimilius est mihi, bona intentione, & fraterna dilectione permotum Esau, post tot annos ab exilio rediuntem fratrem, amice uoluisse amplecti, quam ad inuadendum se tot hominibus armasse. Et internunciij nihil duri renunciant, nec ut præcaueat sibi Iacob, hortantur. Et Esau quoq; suam fratri uoluit ostentare potentiam, & facultatem. Non fuerat etiam illi sua benedictio uacua.

7 Timuit Iacob ualde, & perterritus, diuisit populum qui secum erat, greges quoq;, boues & camelos in duas turmas,

Territus est Iacob nunciorum uerbis, dei providentia, immissa est animo anxietas ad tempus, ut purgaret inhumanitatis commissum olim, quo circumuenerat fratrem, cibum famelico negando, & primogenita ad uendendum cogendo. Sic fidelium peccata in hoc mundo deus purgat calamitatibus immixtis, quibus magis quam impij obruuntur. Nos hactenus purgatorium distulimus in ailiam uitam, sacrificijs clericorum diluendum commisimus. Imminente nobis periculo, quod habuerit humana ratio, faciamus, quamuis enim in dominum credamus, non tamen salutis præsidium oblatum prætereamus.

Fidelium peccata purgantur.

8 dicens: Si uenerit Esau ad unam turmam, & percusserit eam, alia turma quæ reliqua est saluabitur.

Cum fidelem terrere uult deus, etiam in fide promissorum periclitari sinit, & ad desperationem uelut adigit, ut iratum deum sentiat, & turbetur magis, oratq; ardentius, ac liberatoris gratiam amplioem expertus, fide confortetur & crescat.

9 Dixitq; Iacob: Deus patris mei Abraam, & deus patris mei Isaac: domine qui dixisti mihi: Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuæ, benefaciamq; tibi:

10 minor sum cunctis miserationibus, & ueritate quam fecisti cum seruo tuo. In baculo enim meo transui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior.

11 Erue me quæso, de manu fratris mei Esau, quia eum timeo, ne forte ueniens percutiat me, matrem cum filijs.

12 Tu locutus es: Benefaciendo benefaciam tibi, & ponā semen tuum sicut arenā maris, quæ præ multitudinem numerari non potest.

Artificio spiritus format efficacissimam orationem. Beneuolentiam captat, dominum & deum suum patrumq; suorum appellat, fidem testatur, beneficia accepta gratus agnoscit, promissiones inculcat factas patribus, propriam humilitatem fatetur, munificentiam dei exaggerat, & sic tandem periculorum incommoda maxima deprecatur, ne scilicet filios cum matribus pariter interfici permittat, semen sanctum promissum, uel deleat, uel diutius remoretur. Et hæc deniq; inuincibili oratione præmissa, nihil obmittit eorum, quæ rationabiliter pro euadendo periculo fieri poterant, ut post fidem & orationem operas quoq; nostras non obmittendas discamus.

13 Cumq; pernoctasset ibi nocte illa, tulit de eo quod ueniebat ad manum suam munera Esau fratri suo:

Ex armentis & gregibus elegit quedam, ut dono fratri mitteret. Accipere autem in manum, est diligenter inspicere, si conueniant, ac digna sint, pro munere destinando. Quem igitur factis & moribus offenderat, munibus placere studebat.

14 Capras ducentas, hircos uiginti, oues ducentas, arietes uiginti,

Proportionem specierum & generum in numero hic Iudei tractant, quæ prudens dissimulo, & curiosioribus permitto.

15 Camelos lactantes cum pullis suis triginta, uaccas quadraginta, & boues decem, asinas uiginti, & pullos earum decem.

16 Et dedit in manum seruorum suorum greges singulos seorsum. Dixitq; pueris suis: Antecedite me, & spatiū ponetis inter gregē.

17 Et præcepit priori dicens: Si obuium habueris Esau fratrem meum, & interrogaues rit te dicendo, Cuius es? & quò uadis? & cuius sunt ista quæ antete?

18 Respondebis: Serui tui Iacob. Munus est missum domino meo Esau, ipse quoq; post nos uenit.

Similiter

19 Similiter præcepit secundo, tertio, & omnibus qui sequebantur greges, dicens: Secundum uerbum istud loquemini ad Esau cum inueneritis eum,

Singulas greges seorsum ordinauit, unam post aliam eleganti serie. Et clarus est sensus.

E Et dicetis: Etiam ecce seruus tuus Iacob sequitur nos, dixit enim: Placabo faciem suam muneribus quæ præcedunt, & postea uidebo faciem eius, forsitan sustinebit faciem meam.

Placabo faciem eius munere, hoc nõ dixit seruis, nec commisit ipsi Esau dicendam, ut putauit Glossator. Nihil autem hic per dolum proponebat, sed formidolosus, fratrem placare optabat, iactareq; dei gratiam circa se, qua tanta rerum affluentia promouisset sine iactura fratris, cuius gratiâ his omnibus præponeret, quemq; summo opere reconciliatum uellet.

21 Præcesserunt itaq; munera ante eum, ipse uero mansit nocte ista in castris.

Exequabantur serui imperata ex ordine, ipse uero distulit protectionem, ut & commode procederent munera, & temporis successu placatus muneribus Esau, mitesceret, ipse quoq; interim orationibus negotium domino commendaret pernoctando.

22 Cũq; surrexisset nocte illa, tulit duas uxores suas, & totidem famulas suas, cum undecim filiis suis, & transiit uadum Iaboch.

23 Tulitq; eos, & transtulit per torrentem, & transire fecit quicquid habebat.

F Et relictus est Iacob solus. Et luctabatur aliquis cum eo usq; ad ascensum auroræ.

Iaboch flumen est Iordanem influens, & initium terræ decem postea tribuum. Luctam quoq; interpretatur, Iod in aleph pro more mutato. Complebantur eadem nocte promissiones dei ad patres. Ingrediebatur enim terram promissam, & semen suum undecim filios iam reposuerat in terram, diuitias multas traiecerat, ideoq; precabatur tota reliqua nocte dominum, ut felix esset in introitu pro se & posteritate sua. Cognoscebat enim in spiritu aduersitates suorum & prosperitates, pro quibus orabat dominum, ut euincibilia illis forent, tot sufferenda aduersa, idq; signatum fuit per luctam illam, qua tota nocte quispiam luctabatur cū eo, quem finito certamine dominum esse deprehendit, quem fide & oratione deuota euicisset. Nomen quoq; nouum reportauit uictor à domino, orato iam sole, ut domino præualuisse diceretur, ex nomine Israël *יִשְׂרָאֵל*, non ex *יִשְׂרָאֵל*, non enim rectus cum deo, nec uidens deum, sed præualens domino interpretatur: ut sit Iod prima litera, nota tantum proprietatis nominibus, sicut in Iacob & Ismaele, ac alijs proprijs Hebræorum nominibus.

25 Qui cum uideret quod non præualeret ei, teriguit ad neruum femoris eius, & dimotus est neruus femoris Iacob, cum luctaretur ille secum.

26 Et dixit: Dimitte me, iam enim ascendit au-

rora. Respondit: Non dimittam te, nisi bene dixeris mihi.

Et loco cessit, uel dimouebatur coxa femoris eius. Ex colluctatione enim uehementi deiq; uoluntate, non casu dimota coxa à naturali situ. Intra os illud concavum, in quo femur uolui debebat, factus est claudus. Iudei hunc luctatorem uolunt angelum ipsius Esau fuisse, in specie uiri qui tentauerit impedire transitum Iacobi, & benedictiones primogenituræ transferre ad Esau. Nos Iacobum accipiamus fidelē quemlibet, plena fiducia semper à domino pendente. Hunc deus grauius tentationibus & multis exercet corpore & spiritu, quasiq; hostis ad casum ueluti propellere uidetur. Claudusq; nonnumquam ac difficilem reddit ad pietatis opera, sinitq; in multis offendere. Salua tamen semper fide uincit aduersa, à domino benedictionem assequitur, tanta amicitia coniungitur deo, ut nihil deus negare possit aut uelit, amicis scilicet suis, & coeli domesticis ex gratia. Status deniq; designabatur Iudaici populi, qui in terra promissionis omni tempore tentandi erant in fide unius dei. Nunc colendo uerum deū, nunc idola: nunc prosperis fruebantur, nunc aduersis: uincebant & uincebantur subinde: semper tamen inter eos erant fideles & deo grati, propter quos & misericordiam plebs reliqua consequebatur: claudi tamen omnes & imperfecti sub lege usque ad Christum manebant.

27 Ait ergo ei: Quod nomen est tibi? Respondit, Iacob.

28 At ille: Nequaquam, inquit, Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israël: qui præualui sti cum deo, & cum hominibus quoq; præualebis.

Non ignorata perquiri, sed ut oratione congrua nomen mutetur: fiatq; ex supplantatore Iacobo post luctam dei princeps, qui fide & deuotione sua apud deum fiat omnipotens, hominibusq; præualeat, & religione sua superaturus sit omnes gentes. Interim quoq; fratrem lucraturus & conciliaturus. Harum inquam rerum promissio pugne illius finis erat.

29 Et interrogauit Iacob, & dixit: Indica quæso nomen tuum, & dixit: Cur nunc interrogas de nomine meo? & benedixit eum in eodem loco.

Nondum tempus erat reuelandi magnum nomen dei, quod Moysi reseruabatur, Exod. 6. Ego dominus, qui apud parui quidē Abrahæ, Isaac & Iacob, in dño omnipotente: sed nomen *יהוה* non indicaui eis. Quod uero libri qui dam habent: Quod est mirabile, in Hebræo non habetur. Benedixit autem ei ibi. Securitatē promissi contra timorem fratris, quem conciliatum prædicit.

30 Et uocauit Iacob nomen loci Phanuel. Quia uidi deum facie ad faciem, et salua facta est anima mea.

31 Ortusq; est sol, postquā transiit Phanuel, ipse uero claudicabat super femur suum.

Formam uidit, in qua dominus natura inuisibilis representabatur, ex qua consecutus est amicitia diuine se-

Lucta spiritalis.

curitatem. Fœdusq; inter se & deum iam confirmatum agnouit, omnemq; conscientie angorem excussit.

32 Quam ob causam non comedunt filij Israël neruum contractionis, qui est iuxta neruum fœmoris, usq; in præsentem diem, eo quod tetigerit neruum fœmoris Iacob, neruum contractionis.

Verbum comedendi in futuro scribitur, ex eo tempore lege constituta filijs Israël, ut in facti illius memoriam posteris non intermorituram, hanc corporis particulam non edant, & grati semper sint deo promissionum Iacob factarum, deq; eiusdem beneficijs exhibitis. Inducit enim deus ac sacræ literæ fideles ad beneficiorum dei memoriam obseruantijs quibusdam, uelut arte quadam, Iudeis in primis necessaria, qui dei ipsius sui magnalia facile obliuiscantur.

CAPVT XXXIII.

A **L**Euans autem Iacob oculos suos, uidit uenientem Esau, & cum eo quadringentos uiros. Diuisitq; filios cum Lia, & cum Rachel, & cum ambabus ancillis.

2 Et posuit ancillas & liberos earum in principio. Liam uero & liberos eius posteriores, Rachel autem & Ioseph postremos.

Nihil negligentius agendum in rebus humanis, etiam si diuino præsidio ex fide integra nitamur. Credenti quoque necessaria sunt opera charitatis, licet in illis non iustificemur. Vincendus frater erat, id commode charitate & beneficentia posse fieri sperabatur. Ordinem digestit in uxoribus cum filijs. Ancillas primum, secundo Liam quam coactus duxerat & ignarus, ultimo Rachelẽ principalem, in quam eatenus consenserat, ut qua sola contentus futurus erat semper, nisi secus domino placuisset. Eam cum infantulo Ioseph ordinauerat, quem & plus cunctis filijs adamabat.

3 Ipse autem progrediens adorauit pronus in terram septies, donec appropinquaret ipse usq; ad fratrem suum.

Ante uxores incedit, se periculo exponens, pro charissimis suis pignoribus. Septies autem, hoc est, sepe se inclinabat pronus ad fratrem, urbanitatis gratia charitatem ac reuerentiam protestando.

4 Currens itaq; Esau in occursum eius amplexatus est eum, & cecidit super collum eius & osculans fleuit.

5 Leuatisq; oculis suis uidit mulieres & paruulos, & ait: Qui sunt isti? Num tui? Et dixit: Paruuli sunt quibus donauit deus seruũ tuũ.

6 Et appropinquantibus ancillæ ipsæ, & filij earum incuruati sunt.

7 Et accessit etiã Lia cum liberis suis, & adorauerunt, postremo accessit Ioseph & Rachel & adorabant.

Non est, ut de inimicis plurimum sollicitemur. Orandus tamen dominus est, qui suo nutu corda uertit quò uoluerit, nihil negligendum in opere, quo conuenien-

tius reconcilientur, sollicitudo tantum in deum reicienda est. Esau frater non diuina commonitione indigebat, nunquam fuerat iniurius, sancti uiri filius. Iam dudum oblitus fuerat imposturam matris & fratris, æque resignauerat omnia sua prouidentie dei, ideo æquis & maioribus diuitijs felix erat. Nihil à fratre impeditus fuerat in fortunis suis, quem sine suo damno ditatum gaudebat. Iacob autem respondendo fratri, confitetur gratia se deiditatum, filijs & rebus. Ioseph appropinquasse dicitur, licet gerulæ officio infantulus præsentaretur.

8 Et dixit: Quæ nam sunt tibi omnes istæ turmæ, quas obuias habuisti? Respondit, Ut inuenirem gratiam coram domino meo.

9 Et dixit Esau: Habeo multa frater mi, sit tibi quod tuum est.

10 Et dixit Iacob: Noli ita obsecro, sed si inueni gratiam in oculis tuis, accipias munusculum meũ de manu mea: sic enim uidi faciem tuam, quasi uiderem uultum dei, esto mihi propitius.

11 Suscipe quæso benedictionẽ meam quam attuli tibi, quia donauit me deus, ut sint mea hæc omnia, & compulit eum ut acciperet.

Fatetur ingenue Iacob, & non fecte, his donis frater nam se gratiam ambuisse. Dominũ appellat, cuius se prius seruum fecerat. Esau diues erat, qui quadringentos uiros in expeditione habebat: non dubium quin & in alijs, pecoribus scilicet & iumentis, auctus iam erat. Veterũ enim diuitias certum est constitisse in armentorum multitudine, quorum gratia serulos & ancillas plures nutrire cogebantur, quibus & fidei primitias, & uirtutum documenta præstabant. Iacob omnia sincere loquitur et agit, ex omnibus offert quæ delegerat. Instat pro omni uirili, urget, & precibus contendit cum fratre de beneficentia. De uisa generosa facie fratris, nihil mentitur. Locutus est & familiaris amicis. Quicquid illustre dicitur, diuinum appellatur in scripturis. Sicut facies dei, mons dei, flumini dei, paradisi dei, &c. Dixit Iacob: Est mihi ל, sufficientiam habeo: etiam si hæc receperis non egebo. Esau dixit: Est mihi ל multum, abundo, & plus quam necessaria possideo. Cœgit Iacob, ne iterum per dolum aliquid, & non ex animo dixisse uel egisse quippiam uideretur: id quod ad reconciliationem perfectam animorum pertinebat.

12 Et dixit: Proficiscamur & pergamus, & ambulem iuxta te.

Offerebat reconciliationis signum Esau. Conductum, colloquium, solatium & officium, opera amicitie promittit, non uerba tantum.

13 Et dixit ad eum: Dominus meus nouit quia pueri teneri sunt, & oues & boues fœtas habeam, si compulerim eos die uno, morientur omnia pecora.

Tam pueri quam greges pecorum nondum adoleuerant ad iter, & supra uires impelli ad labores omnia pariter ferre nequibant. Discimus imbecilles laboribus non onerandos: ne irrationabile obsequium tentemus, ne uno die

14 die laborando exhausti, posteris cessare cogamur.
Præcedat quæso dominus ante seruum suum, & deducam paulatim pro ut eundo ferre poterunt, quo propositum mihi est, & ire ualent pueri, usque quo ueniam ad dominum meum in Seir.

Frater præcedat cum uiris ante me, quandoquidem impedimentis caret puerorum & mulierum. Pecora dono data iustum robur attigerunt: elegerat enim meliora. Succedam ut commodius potero, & pusilli ferre poterunt, & quantum licuerit. Perseuerat uocare dominum, & nunquam fratrem. Fortassis ex integro non fidebat: unde & Seir non peruenit, recta enim tendebat ad suos, & ex causa institutum mutauit in melius.

15 Et dixit Esau: Statuam saltem tecum ex populo qui mecum est. Et dixit: Ad quid istud? Inueni gratiam in oculis domini mei.

Ordinabo de familia conductores tibi, qui dirigant, solatio sint & auxilio, dum fuerit opus. Cui respondet Iacob: Non hanc pro me feras molestiam: Abunde mihi suffecerit, quod gratiam coram te reperi, quod conciliatus es, & timore grandi me liberaasti. Discimus affectum præferendum officijs.

D Reuersus est itaque illo die Esau itinere suo ad Seir.

17 Et Iacob proficiscebatur ad Sochor, ubi ædificata domo, pecoribus quoque suis fecit tabernacula, idcirco appellauit nomen loci Sochor (id est tabernacula.)

Si melior Esau redierit, & quam sanctus, non est ut requiramus. Non describuntur illius mores, non enim erat exemplar fidelibus futurus per fidem sicut Iacob. Hic primum nunc Iacob domum ædificasse scribitur, indicium fidei, qua credebatur promissioni dei, sibi ac semini dandam terram istam. Caulas pro pecoribus erigit. Et totum illum suum locum Tabernacula nominat, indicans nondum perpetuum sibi in terra illa habitationem concessam.

18 ¶ Et uenit Iacob saluus ad ciuitatem Sichem, quæ est in terra Chanaan: postquam reuersus est de Mesopotamia Syria. Et castra posuit ante urbem.

Et intrauit Iacob Salem ciuitatem Sichem. Melius dicitur peruenisse saluus & incolumis: & minime, ut fuerat claudus, ad Sichem urbem, quæ est in terra Chanaan, ut quæstionem euadamus ueterum, si eadem urbs fuerit Sichem & Salem. Sichem autem eadem ciuitas quæ apud Euangelistam Sichar dicitur: ubi nimirum puteus Iacob erat, qui certe non est iuxta Hierosolymam, sed in Samaria, Ioannis quarto.

19 Emitque partem agri in quo fixerat tabernaculum suum, de manu filiorum Emor patris Sichem centum denarijs (uel agnis.)

Centum agnis emit partem agri. Hebraicam dictio nem *אגני* quidam agnam, alij nummum interpretantur: incertum etiam Hebraeis, qui illorum melius. Potest commutatio animalium Iacobo fuisse emptio, ditiore enim in animalibus erat quam fortassis nummis. Potest

monetæ genus agni nomen habuisse, ut Basiliensibus Coruus dicitur denarius. Cui dicat Rabi Aliba, quod cum pertransfret Arabiam, audiuit nummum uocari *אגני*.

20 Et erecto ibi altari, uocauit eum, Fortis deus Israël.

Imposuit aræ extructæ nomen, ut diceretur, Ara domini dei Israël, memoriale posteris Iacob, qui alio nomine & nouo eum uocauerat, saluum reduxerat, domum sibi propriam & partem agri in possessionem dederat. Hic igitur primum dominus deus Israël appellatur, eodem loco, ubi primum Abraam à Mesopotamia ueniens, primum sibi tabernaculum fixerat.

CAPVT XXXIII.

1 Gressa est autem Dina filia Lia, quam genuerat Iacobo, ut uideret mulieres regionis.

Dina nondum experta improbitates hominum, egreditur curiositate adducta, ad contemplandum habitum & mores mulierum regionis, & ideo periclitatur de castitate.

2 Quam cum uidisset Sichem filius Emor Euæ, princeps terræ, tulit eam, & dormiuit cum ea, ui opprimens uirginem.

Disciplinam hic discimus pro uirginibus domi seruandis, ne sint curiosæ rerum externarum, instituantur ad labores, & ad uerecundiam à matribus, nihil inhonestum uideant, audiant aut loquantur, exerceantur domesticis exercitijs, non nisi coactæ prodeant, idque uerecunde, aspectus subterfugiant hominum, suspectas semper timeant societates, non solum externorum, sed etiam externarum: uaria est enim improborum hominum cautela & tentatio iuncta periculis. Non excusatur Dina per ignorantiam, sed accusatur curiositatis. Princeps quidem terræ abstulerat illam, attenuationis quiddam habet, sed non in totum.

3 Et conglutinata est anima eius cum Dina filia Iacob, & adamauit puellam, & loquutus est super cor puellæ.

Vincitur cupidine, qui sensibus non imperat: conciliauit sibi animum puellæ, ut æquanimitè secum habitare consenserit, hoc est loqui ad cor uirginis, etiā inuitis parentibus & fratribus persistere suasa.

4 Et dixit Sichem ad Emor patrem suum: Accipe, inquit, mihi puellam hanc in coniugem.

Reuerentia filiorum ad parentes & obedientia notatur, nolebat hic propria cupidine inire matrimonium, interim tamen patris uoluntate & potentia abutitur ad suam concupiscentiam, ut filij potentum solent.

5 Quod cum audisset Iacob, quia polluisset Dinam filiam suam. Filij autem sui erant cum pecoribus suis in agro. Siluit Iacob donec uenirent illi.

Audiuit & indoluit filiam pollutam, stupratam, diffamiam aspersam & abominationem commissam. Notandum obiter, filios patriarcharum fuisse pastores, non otiosos, non artifices, non negotiatores, non milites. Siluit Iacob,

non tumultuabatur, non furia paratus erat, non coelo terram miscuit, peregrinus erat, sustinebat, domino comen-
dabat, sustinuit patienter usque ad filiorum regressum.

6 Egresso autem Emor patre Sichem ad Iacob ut loqueretur cum eo,

Emor civitatem egreditur, loci princeps ac rector, ad Iacobum in tabernaculis pastorum more habitantem: non filius exit primo, ne visus odium auget et furiam.

7 filij Iacob veniebant de agro, auditoque quod acciderat, afflicti sunt viri. Et irati sunt valde, eo quod foedam rem operatus esset in Israel, & violata filia Iacob, quod fieri (omni-
no) non licebat.

Fama mali citius divulgatur, magnorum hominum dif-
fama minus latere potest. Fratres maximam iniuriam habebant, quanto continentiores erant rem indignam ge-
neri suo minime dissimulandam, dolore vehementi astu-
bant, nolabant exemplum posteris relinqui parum cura-
te castitatis. Iam viri erant, diu habitauerant in terra, Di-
na nubilus erat.

B Locutus est itaque Emor ad eos dicens: Si-
chem filij mei adhaesit animae filiae vestrae,
date quaeso eam illi uxorem:

Ardebat concupiscentia Sichem, domi servabat, vio-
lenter abutebatur, blanditijs capiebat contra patrem et
fratres, potens, dives, et multa cognatione vallatus, ut
facile paucos et peregrinos obruere potuerit recusantes.
Praetexebat probitatem et iustitiam, cum reuera vio-
lentiae et praedae inhiaret, ut notatur posterius.

9 Iungamus vicissim conubia, filias vestras
tradite nobis, & filias nostras accipite vobis:

10 & habitate nobiscum. Terra in conspectu
vestro est, habitate, & negotiamini in ea, &
eam possidete.

Omnia pollicentur, ut unius concupiscentia explea-
tur. Poterant habere filias tam filij Iacob, quam ipsorum
servuli, quas scriptura raro commemorat, interim tamen
loquuntur non solum de iam natis filiabus et filijs, sed in-
posterum nascituris, si cohabitassent viui et pariter in-
columes.

11 Et dixit Sichem ad patrem ipsius, & ad fra-
tres eius. Inueniam gratiam coram vobis, &
quaecumque statueritis ad me, dabo.

12 Augete plurimum super me dotem, & mu-
nera, & tribuite quicquid ad me dixeritis: tan-
tum date mihi puellam in uxorem.

Addebat filius ad verba patris sui, ipsi Iacobo promit-
tendo quantamcumque dotem, praeter amoris vehementiam, et
iuuentutis ardore.

13 Responderunt filij Iacob ad Sichem, &
Emor patrem suum in dolo, & dixerunt, quan-
doquidem polluerat Dinam sororem ipso-
rum.

Non poterant non multum irasci ob iniuriam illatam
tam honesto generi, meditabantur vindictae modum, et
ut eximere sororem possent de illorum potestate, per om-
nem vitam opprobrio notandam, alterique marito in-

ptam. Non enim maritum, nec filios habuisse legitur, igno-
minia erat tanto maior, quanto illibator tunc castitas ser-
uabatur a pijs, quam pro corrupto nostro saeculo nos nunc
pro dignitate aestimare non possumus. Acerrimi quidem
insistebant, sed non sine dei offensa, quam casus maioris
criminis postea vindicauit, quum eorum maior, matris
suae cubile et patris foedaret, longe turpiore scelere quam
Dina: finit enim iustitia dei tam zelosos in aliorum pec-
cata vindices turpius nonnunquam peccare. Non enim
dominus vult peccata quae odit animo iniquo a quoquam
puniri.

14 Et dixerunt ad eos: Non possumus facere
verbum hoc, dare sororem nostram homini
incircumciso, quia illicitum istud est nobis.

15 Sed in hoc complacebimus vobis, si eritis
nostri similes, ut circumcidatur vobiscum om-
nis masculus.

16 Tunc dabimus filias nostras vobis, & fi-
lias vestras accipiemus nobis, & habitabi-
mus vobiscum: erimusque unus populus.

Sicut non licet, sic nec possumus sororem nostram per-
mittere incircumciso, religione dispari. Iudei excusant
fratres de mendacio et dolo, dicentes serio omnia tunc
dixisse, de vindicta nihil cogitasse. Agnito autem tandem
Sichemitarum instituto, de auferendis Israelitarum bonis,
sententiam mutarunt, et datam occasionem domini in-
stinctu non obmiserunt, non tamen videntur mendacio
excusandi, cum et patri factum displicuerit, et in alijs
frequenter peccasse legantur.

17 Quod si non obaudieritis nobis circun-
cidendo uos, tollemus filiam nostram, & ab-
ibimus.

18 Placuit verbum eorum in oculis Emor, &
in oculis Sichem filij Emor.

Abuti malebat fidei sacramento, quam carere sua li-
bidine. Deo autem vehementer peccant, qui quaecumque ra-
tione mysterijs sacrosanctis abutuntur, religionisque insi-
gne prophani suscipiunt. Locus hic contra illos, qui sa-
cramentorum usum suis cupiditatibus miris impostura-
rum modis seruire coegerunt.

19 Nec distulit adolescens facere rem, quia
amabat filiam Iacob, & ipse erat inclutus in
omni domo patris sui.

20 Et ingressus est Emor & Sichem filius eius
ad portam urbis, & locuti sunt ad viros ur-
bis ipsorum dicendo:

21 Viri isti pacifici sunt nobis, & habitare vo-
lunt in terra, & negotiari cum ea. Et terra spa-
tiosa est coram eis: filias eorum accipiemus
nobis in coniuges, & filias nostras dabimus
eis.

Tametsi tyranni erant in Sichem Hamor et Sichem,
sicut et in alijs urbibus passim in terra Chanaan, non ta-
men praecipunt circumcisionem populo, sed proponunt
primum et persuadent, ut communi consensu, quod pe-
tunt obtineant. Praetoria olim in portis erant ciuitatibus
et haec Sichem illorum duorum esse dicitur. Infideliter
autem

autem causam plebi proposuerunt, iniuriā de stuprata Dinā non expresserunt: pacificos tunc esse falso persuaserunt: irritati enim iam erant indignitate tam turpis facti. Periti quidem agricolae & pecorum pastores erant, & commoda multa ex usura terrae referre potentes, in terra illa nondum admodum populosa. Orationem suasoriam capiunt ex elegantia filiarum Iacob, & prudentia insipientium filiorum Iacob, quos optarent habere generos. Violentia nemini inferenda. Non licet omne quod libet: magistratus uerbis solet imponere populo. Sancti laborant ad proximorum multorum utilitatem: terram colunt, pacifici sunt, detestantur omne inhonestū, facile acquiescunt rationabilibus conditionibus, non carent prudentia naturali, dei timorem praeferrunt, fides coram deo excusat, & zelus iustitiae ac uirtutum. Infideles sua curant, libidines sectantur, ambiunt aliorum diuitias, sacrosancta prophanant, fictas non ueras amicitias pollicentur.

22 Sed in hoc acquiescent nobis uiri habitare nobiscum, ut sint in populum unum, Si circumcidatur in nobis omnis masculus sicut ipsi circumcisi sunt.

23 Pecora eorum & substantia eorum, & omnia iumenta eorum, nonne nostra sunt? Tantum in hoc acquiescamus eis, ut habitent nobiscum.

Hic indicant perfidiam, & sinistrum oculum in contrarium. Hoc uerbo agnito, filij Israel permoueri poterant ad mutandum sententiam.

24 Audierunt autem ad Emor & ad Sichem filium ipsius, omnes egredientes portam urbis eius. Et circumcisi sunt omnes masculi omnium qui egrediuntur urbem suam.

Simplicitas populi indicatur, qua magistratus uel tyranni, qui & gigantes dicti sunt, abusi sunt in suam libidinem. Egredientes portas. Periphrasis est ciuium in ciuitate. Non pro dei amore & cultu circumcisionis sacramentum assumpserunt, sed abusi sunt ad pretextum nocendi peregrinis. Armatis precibus primorum urbis, permoti sunt ad pharisaicam religionem, nondum initiati uerbo dei.

D Et factum est in die tertio, cum essent dolentes, acceperunt duo filij Iacob Simeon & 25 Leui fratres Dinā quisque gladium suum. Et ingressi sunt urbem confidenter, & occiderunt omnem masculum.

26 Emor quoque & filium eius Sichem occiderunt in ore gladii, & tulerunt Dinam de domo Sichem, & egressi sunt.

27 Filij Iacob ingressi sunt super occisos, & depopulati sunt urbem, eo quod polluisent sororem ipsorum.

28 Oues eorum & boues, & asinos eorum, & quicquid in urbe, & quod in agro tulerunt.

Prompti primum ad amicitiam, quum dolum aduersitissent, cogitarentque diffamiam, exemplum, periculum, seruitutem, libidinem, & c. mutauerunt sententiam.

Tertio die quam maxime dolerent ex uulnere, qui iam

profectoris aetatis ac uirilis, non sine cruciatu magnore cumbebant in domibus, & erant inepti ad pugnam, suisque defensionem, nihil mali suspicati de hominibus quos pacificos esse audierant. Non omnes, sed duo seniores, filij Leie iam uiri facti, de domino confidentes, pro sororis iniuria uindicanda, zelo honestatis, & ad exemplum posteris in tanta familia futuris, ipsi animosi & fortes, armati super procumbentes & incautos irruunt, permittente illud deo, non tamen probante: excesserunt enim modum, propter unius peccatum uel paucorum, tot homines occidendo: similiter & diripiendo. Peccant igitur omnes, etiam qui fideles sunt, et electi, sed non ad mortem.

29 Omnem substantiam eorum, & omnes paruulos eorum, & uxores eorum captiuos duxerunt, & diripuerunt, & omnia quae habebant in domibus.

30 Et dixit Iacob ad Simeon & ad Leui: Turbastis me, et foetere fecistis me ad habitatores terrae, apud Chanaanæos & Phereæos. Ego paucus numero sum, & congregabuntur contra me, & percutient me, & uastabor ego & familia mea.

Totus fidelis erat Iacob, egrefert tam crudele facinus: queritur motam occasionem perpetuae inuidiae ad uicinos, turbatam pacem, crudelitatis famam passim inuulgandam, imminere ipsis grande periculum. Se innocentem inuoluendum huic malo, qui non prohibuerit filios pater, & illos secum internationi inuoluendos prope diem, nisi loco cesserint.

31 Et dixerunt: Nunquid ut scorto abuti debuerunt sorore nostrae?

Breuius uerbis pondus maximi negotij comprehendunt. Verisimile est enim plura uerba inter patrem & filios hac de re ultro citroque dicta esse, ut pater facinus filiorum multis aggrauarit: filij contra se pluribus defenderint.

CAPVT XXXV.

1 **I**T dixit deus ad Iacob: Surge, ascende ad Bethel, & habita ibi, facque ibi altare Deo qui apparuit tibi quando fugiebas a facie Esau fratris tui.

Formidantem Iacobum uicinos, ob filiorum crudelitatem irruiuros, consolatur Dominus, prohibet illum posthac habitare cum Sichimitis, ne inuidia crescente, periclitetur. Bethel ascendere iubetur, locum sic à Iacob nominatum & posteris illius, ut illic habitet. Hic primum domino iubente, ara erigitur, quae prius leguntur, sine dei precepto factae erant. Deo, ait deus, fac aram. Deus de deo loquitur: filius & uerbum dei iubet deo patri altare construi. Contra Iudeos, & pro illis qui credunt in ueteri testamento deum locutum, non alium quam dei uerbum, Christum dominum extitisse. Exigit deus gratiarum actionem à Iacob, de beneficio liberationis suae in fuga Esau, quam usque tunc obmisisse uidetur: non leui fortassis peccato, qui nouerat rediturum, domino ibidem gratias relaturum, nec dum fecisse legitur.

Ara in Bethel.

2 Et ait Iacob ad domum suam, et ad omnes qui secum erant: Abijcite deos alienos qui in medio uestri sunt, & de peccatis mundamini ac mutate uestimenta uestra.

Ad Bethel domum dei ascensurus, iubet totam familiam, ut mundetur ab idolorum quacumque obseruantia. Sicut enim Rachel idola sustulerat, sic adesse poterant & reliqui, quos imaginum admiratio amorque possedisset. Admonet ergo familiam, quam plurimam fouebat atque docebat, ut posthac domino complacere toto corde admitterent: abijcerent spurcitas abominationum, quales fidelibus sunt imagines & idola, in tantum, ut etiam uestes conspurcatae habeantur, quas illa contigerint aliquando, quanto magis spurcitiae sunt Venus, Bacchus, heresis, perfidia, Pluto, &c.

3 Surgamus & ascendamus in Bethel, & faciam ibi altare domino qui respondit mihi in die tribulationis meae: & fuit socius itineris mei.

Ordo historiae. Apparet scriptorem non obseruasse rerum gestarum exactum ordinem, quandoquidem Sichimitarum strages & Rubenitica diffamia uidetur contigisse diu post reditum de Mesopotamia, & mortem Rachelis. Surgamus, inquit, qui hactenus prostrati iacuiamus, oscitanter deum coluimus, & per gradus uirtutum ascendamus ad domum dei. Fidelis quidem ego, & absque idolis, corde deum colo, sed non otabor propter uos etiam foris, licet intus non egeam. Memoriale beneficiorum dei mei institui mihi & posteris, deo meo uno, uero & solo, inquam, qui suagentem me fratrem, exaudiuit, & consolatus est, protexit apud Laban, & auxit: redeunt per uiam adfuit, actus, studia, conatus direxit.

4 Et dederunt Iacobo omnes deos alienos, quos habebant in manibus suis, & in aures quae erant in auribus eorum. Et abscondit ea Iacob sub quercu qui est apud Sichem.

Imagines dii dicuntur. Dij alieni, dicuntur eorum imagines, a uero deo hominem alienantes, quem tamen solum spiritu & fide uenerandum semper ob oculos habere debemus. In aures denique, ornamenta scilicet aurea uel argentea ad frontem, uel aures propendentia pariter resignabant, & Iacobo tradebant, quae pariter omnia subter quercum infodit terrae. Utinam ossa diuorum terrae mandarentur apud fideles, & aurea idola eleemosynis destinarentur, exemplo praesente sanctissimi Israelis.

5 Quumque profecti essent, terror domini inuasit omnes per circuitum ciuitates: & non sunt ausi persequi filios Iacob.

Nemo fidelibus obesse potest, nemo persequi, domino nolente, etiam peccatoribus & imperfectis. Dominus est qui malorum ausus restringit, cum tentatione prouentum iustis facit, &c.

B Venit igitur Iacob Luzan quae est in terra Chanaan, ipsa est Bethel, ipse & omnis populus qui cum eo.

Luz a Chananeis dicebatur locus, qui Israelis Bethel. Iam crenerat Iacob in populos, uidebat non se frustra do-

mino credidisse.

7 Aedificauitque ibi altare, & appellauit locum Deus Bethel, ibi enim apparuit ei deus cum fugeret fratrem suum.

Olim memoriae beneficiorum dei a sanctis erigebantur, postea martyrum fidei, & passionibus tituli & memoriae dicabantur. Nunc templa deo sacra idolis consecrantur, re ipsa certe, licet uerbatenus deo dedicentur, ob honorem sancti, quoniam soli deo honor debeatur. Etiam Bethel dicitur is locus, ubi Iacobum deus elegerat, ubi promissiones accepit, Christum uidit, scalam statuit, locum consecrauit, innoxum scale dominum contemplatus est.

8 Et mortua est Debbora nutrix Rebecca, & sepulta est desubtus Bethel subter quercum, uocatumque est nomen loci, Quercus fletus.

Hebraei scribunt, Debborā nutricem Rebecca, a Laban iunctam fuisse Iacobo, quam Rebecca miserit ad Laban, pro reducendo Iacobo cum uxoribus, quae redeundo hoc loco mortua fuerit, quae tamen cap. 24. non nominatur. Erat sane anosa nimis, ideo obitus illius hic diligerenter narratur, & locus sepulturae. De quo uide si placet Burgesem.

9 Apparuit autem iterum Deus Iacob, quum uenisset ipse de Mesopotamia, & benedixit ei.

10 Et dixit ei deus: Nomen quidem tuum Iacob, sed non uocabitur nomen tuum ultra Iacob, sed Israel erit nomen tuum: & appellauit nomen eius Israel.

Noua hoc loco apparitione dominus fidelem consolatur, & de noui nominis impositione admonet, ne beneficium & prerogatiua parui faciat: simul insigni repetitione, familiaritatem & gratiam magnam ad patres significando.

11 Dixitque ei deus: Ego deus omnipotens, crece & multiplicare, gens & congregatio gentium erit ex te, & reges de lumbis tuis egredientur.

De meis beneficiis non dubitabis, si omnipotentem, et omnibus sufficientem semper consideraueris, promisi et promitto posteritati tuae augmentum admirabile, ut crescat in mille millia, &c. Ex te gens erit Iudaica, & congregatio gentium de Iuda, filio, prodibunt, in spiritu filij, membra Christi domini. Ex te autem dicit, hoc est, de tuo semine, de filiorum tuorum filijs. Non enim post hoc tempus quempiam generauit, praeter Beniamin, qui iam nunc proximus partui gestabatur a matre.

12 Terram quam dedi Abrahae & Isaac, tibi ipsam dabo, & semini tuo post te dabo terram.

Dedi, hoc est, promisi dandam, ius & proprietatem tradidi: sed usum distuli in tempus. Semini tuo dabo in possessionem. Fideles enim omnium rerum domini sunt, quibus iure subiunguntur omnia, ut ipsi subdantur deo, cui omnia seruiunt.

13 Et recessit ab eo deus, de loco in quo locutus fuerat illi.

Et

14 Et erexit Iacob statuam in locum in quo locutus fuerat cum eo titulum lapideum. Et libauit super eum libamen, & effudit super eum oleum.

15 Vocauitq; Iacob nomen loci in quo locutus fuerat ei deus, Bethel.

Nec ascendit deus nec descendit, sed deum tam locutum quam cessasse loqui indicat scriptura more nostro. Recapitulatio uidetur esse prioris tituli, quem intercidisse forsitan non est uerisimile, sub tam breue tempus, ut nouum erexerit, & de collapsio nihil literis mandauit Moses.

C Et profecti sunt de Bethel, & erat adhuc ferre miliare (uel iugeri spatium) terræ uenienti ad Ephrata. Et peperit Rachel, & difficultata est in partu suo.

17 Et factum est quum grauius urgeretur enitendo ipsa, dicebatur ad eam per obstertricem: Ne timueris, quia etiam iste filius tuus erit.

18 Egrediente autem ipsius anima, iam enim moriebatur: uocauit nomen ipsius Ben Oni (id est, filius doloris mei) pater autem eius uocauit eum Benjamin (id est, filius dexteræ).

Prosequatur iter suum ad patrem, Ephratam pertransiturus, quæ & Bethlehem, utroq; nomine frugiferam explicando. Quumq; distaret adhuc per כבד spatium, uel stadij, uel unius iugis agri, uel miliaris. Quum & prope tempus uiriditatis, uel uernale potest exponi, ob amphibologiam dictionis Hebraicæ. Rachel de partu periclitari cepit, nec distulit, donec filium cum anima ederet. Ipsa autem dolorem spectando, filium doloris mei nominat. Pater uero constantiam ac fortitudinem, qua omnia ferre patienter didicerat, filium dexteræ maluit appellari: una parte contristatus ex morte charissimæ coniugis: altera magis consolatus filio generato.

19 Mortua est ergo Rachel, & sepulta in uia Ephrata, hæc est Bethlehem.

Quare non sit Rachel cum Abraam sepulta, multa disputatio, facili ratione finitur. In uia erat, oneratus familia, prole, pecoribus, cum tot impedimentis, per populos & oppida transire non licebat. Corpus demortuæ officiosius colendū non erat, sed uiui, quos obmittere in uia non potuit. Iuxta domini uoluntatem in uia mortuam, pius Iacob ibidem quoq; sepeliendam credidit. Omnem terram nouerat religioni consecratam: potius loco corporis honorem præstat, quam loci sepulchro corpori. Sicut olim martyrum sepulchra, agros honestauerunt, non agri sepultos.

20 Erexitq; Iacob titulum super sepulchrum eius. Hic est titulus monumenti Rachel usq; in præsentem diem.

Non improbantur tituli sepulchrorum, qui charitatis monumenta quidem sunt, sed uiuorum, tantæ, scilicet, posteritatis matrem noto loco sepultam uolebat. Non legitur aliquando honoratus sepulchre locus, multo minus ossa defunctorum: nisi tempore Christi domini, quando cum

cæteris superstitionibus, etiam occisorum prophetarum sepulchra ornabantur, id quod & Christus improbat.

21 Et profectus Israel, extendit tentoriū suum ultra turrim gregis.

Turrim gregis, Iudæi postea templum edificatum uolunt, sed ea sine periculo nesciuntur.

22 Quumq; habitaret in illa regione, abiit Ruben & dormiuit cū Bala cōcubina patris sui, & audiuit Israel. ¶ Et fuerunt filij Iacob duo decim.

Bala, ancilla Rachelis fuerat iam mortuæ, mater Dan & Nephthalim, à Ruben indigne compressa in grandem ignominiam patris, Iudæi quædam de translato lecto Rachelis fingunt. Seueriores fuerant in uindicando peccatum Dinæ fratres communi consensu: permissi ergo sunt incidere grauius peccatum, ad exercitium Iacob, quod licet æquanimiter ferret, tanquam domini iudicium: moriturus tamen sugillat & inuulgat flagitium, eiq; maledicit furori.

23 Filij Liæ, primogenitus Iacob Ruben, & Simeon, & Leui, & Iudas, & Isaschar, & Zabulon.

24 Filij Rachel, Ioseph & Benjamin.

25 Filij Balæ, ancillæ Rachelis, Dan & Nephthalim.

Completo duodenario fratrum numero, cum iam felicior haberi posset pater tantæ prolis, tot filiorum, ingruit illi afflictionum quoq; turba: foris inimicitie, pugna, fuga inimicorum: intra domum turpitudine, confusio, scelus, irreuerentia, libido non ferenda, probrii ac dedecus. Omnia patienter suffert, & tacet, domino semel se suisq; commiserat. Et ut criminis magnitudo certius agnoscat, et quàm ætas primogenituræ nihil ualeat apud deum, & generatio carnis, indicat scriptura Ruben fuisse primogenitum duodecim fratrum, cuius occasione omnes per ordinem recitantur, iuxta matrum ordinem: primo Liæ, quæ genuit Ruben, Simeon, Leui, Iudā, Isaschar, Zabulon, sex filios. Deinde Rachel genuit duos, Ioseph & Benjamin: hi omnes sequentibus honoratioribus, quia ex uxoribus nati. Cæteri de ancillis, quæ tamen uxores factæ fuerant & legitime, sed non principales. Ancilla autem Rachelis Bilha, præfertur ancilla ipsius Liæ, cum suis filiis. Bilha siquidem genuit Dan & Nephthalim, ne dedecus culpæ matris ipsorum honori obsit filiorum, tum quia seniores erant sequentibus. Zilphæ autem filij, quæ ancilla erat Liæ, Gad & Aser. Dina autem patriarcharum soror non nominatur, quia curiositate sua & molitie opprobrium generi induxerat, ac perpetuo se confusione asperserat.

26 Filij Zilphæ ancillæ Liæ, Gad & Aser. Ii filij Iacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia.

Isti filij Iacob in Syria geniti extra patriam. Omnes fideles extra promissam illis patriam generantur, quoad uixerint peregrini manent. Quum pastores aduersis erudiuntur, ut semper patriam desiderent, & ex passionibus gloriam acquirant.

27 Et uenit Iacob ad Isaac patrem suum ad

Mambre urbem Arbeæ: ipsa est Hebron, ubi peregrinatus est Abraam & Isaac.

28 Et fuerunt dies Isaac centum & octoginta anni.

29 Et deficiens Isaac, mortuus est, & appositus ad populum suum. Senex & plenus dierum: & sepelierunt eum Esau & Iacob filius eius.

Hebron Ar
be.

Hebron metropolis, quadrata, capitalis erat. Mambre locus ubi sepultus erat Abraam in spelunca duplici. Sancti in hoc sæculo peregrini sunt, futurum inquirentes. Isaac ætatem Abraæ excessit quinq; annis, uiribus defecit, naturali morte excedit, non uolenta, non insolita egritudine mortuus, diu autem ante obitum suum cæcutiens & captus oculis: appositus est ad patres, congregationi sanctarum animarum spiritu sociatus: satur dierum, quia iam dissolui & esse cum patribus malebat, quam corporis ergastulo diutius detineri. Officium autem sepulture pariter expleuerunt filij duo, in signum pietatis, fidei, & reconciliationis. Esau uero præponitur etiam nunc Iacob: prærogatiua enim Iacobi in spiritu erat, non in carne. Sicut & Christi domini nostri regnum, non est de hoc mundo, temporale ac terrenum, sed spirituale & celeste, in uirtute & beatitudine solida ac æterna.

CAPVT XXXVI.

A Ae sunt autem generationes Esau, ipse est Edom.



Incidentaliter descriptio filiorum Esau, ad consolationem eorum, qui non sunt iuxta carnem filij Israël. Nihil autem in sequentibus de illis scripturus, hic absoluit negotium paucis. Esau dicitur alijs nominibus Edom, rufus, & Seir, pilosus: operationes significat sine fide & electione.

2 Esau accepit uxores suas, de filiabus Chanaan, Ada filiam Elon Ethæi: & Oolibama, filiam Anæ, filia Sebeon Euæi.

3 Basemath quoque filiam Ismael, sororem Nabaioth.

Uxores primo suscepit sine uoluntate parentum, de filiabus Chanaan, quæ hoc loco nominantur. Ada filia Elon Ethæi, & Aalibama filiam Anæ, filiam, id est, nepotem, Sabaon Heuæi. Superius 25. cap. dictæ sunt Basemath, filia Elon Ethæi, & Iudith filia Beerith Ethæi. Unde de certo discimus propriorum nominum uarietatem, ut binomini sint non solum uiri, sed & feminae. Et quæ hic dicitur Basemath filia Ismaëlis, soror Nabaioth, hæc supra 29. cap. dicitur Maheloth, filia Ismaëlis.

4 Peperit autem Ada ipsi Esau Eliphaz: Basemath autem genuit Rahuel.

5 Oolibama ædedit Hieus et Hielon, & Chore: ij filij Esau, qui nati sunt ei in terra Chanaan.

Quum adhuc Esau moraretur in Australiore parte terre Chanaan, eo tempore quo Iacob seruiebat apud Laban uel antea, sustulit ex tribus uxoribus suis quinque filios, Eliphaz filium ex Ada, & Rahuel ex Basemath:

sed Iaus, Iaelom & Korah ex Aalibama: filias quoque habuit multas, quæ in sacris literis raro nominantur.

6 Tulit autem Esau uxores suas, & filios, & filias, & omnes animas domus suæ, & substantiam suam, & cuncta pecora sua, & omnia quæ habere poterat, & quæ possederat in terra Chanaan, & abiit in regionem à facie Iacob fratris sui.

Esau ditatum uehementer in omnibus, supra agnouimus suis uerbis, & nunc litera docet, iuxta domini benedictionem, quam à patre susceperat. Nec uero hic, nec alibi possessio nominatur auri & argenti, sed pecorum & familiarum multarum, in quibus olim diuites erant patres. Cessit autem sponte Esau fratri suo, adhuc patre uiuente: credens nimirum, persuasus à patre, promissionibus diuinis, quibus electum Ismaëliticum semen, olim hæreditate possessurum erat totam terram Chanaan: ideoque proximam illi regionem, pro se & sua posteritate accepit, montem Seir & Idumæam postea nominatam. Percipit enim dominus ipsi Esau, ne in Chanaan habitando cum suis posteris, crimina illorum discerent, & à posteris Iacob ex Aegypto ascensurus occiderentur. Sicut et in illo tempore deus prohibuit Israël, ne habitantibus in Seir Edomitibus, quicquam damni inferrent, quia fratres illorum essent, & progenies Isaac ex Esau.

7 Diuites enim erant ualde, & simul habitare non poterant. Nec sustinebat eos terra peregrinationis eorum, præ multitudinem gregum.

Primum querendo regnum dei, omnia apponuntur et adijciuntur fidelibus. Seruetur deo fides, & charitas hominibus, & de reliquis fortune donis, diuitijs scilicet opportunis, omnis nostra cura domino commendetur. Si tamen otium non elegerimus, quod sentinam malorum experientia semper docuit. Iubemur quidem solliciti non esse, & in dominum iactare curam nostram, sed non aliter quam aues cœli, quæ ad uolandum nascuntur: sic & homines omnes ad laborem, & ad uultus nostri sudorem. Sedulo laborantes quidem, sed profectum operis domino commendantes. Sic eruditi ab Isaac, Esau & Iacob, fide profecerunt & possessionibus: sicut Abraam & Lot.

8 Habitauitque Esau in monte Seir, Esau autem ipse est Edom.

Iam secundo Edom pater Edomitum, Esau fuisse dicitur, ut propinquorum amicitia commendetur.

9 Hæ sunt generationes Esau patris Edom in monte Seir.

10 Hæc nomina filiorum Esau: Eliphaz filius Ada uxoris Esau: Rahuel quoque filius Basemath uxoris Esau.

11 Fueruntque filij Eliphaz: Theman, Omar, Sepho, & Gatham, & Cenez.

12 Erat autem Thamna concubina Eliphaz filij Esau, quæ peperit ei Amalech, li sunt filij Ada uxoris Esau.

Generationes Edom hic dicuntur filiorum & nepotum successio, à tribus matribus prænominatis, & una concu-

concubina. Ex quinq; enim filijs Esau, nati sunt nepotes: Eliphas genuit Theman, Omar, Zepho, Gatha, Kenas. Hic codices quidam habent additum Chore: sed male hoc in loco. Inferius autem ascribitur. Ii quinq; filij Eliphas, qui fuit filius Esau per Ada, ex uxore nimirum quæ hic non nominatur, præter quam illi concubina fuit Thamna dicta, quæ ipsi Eliphas filium genuit Amalech nomine, cuius posterius, quia semper Israëlitis aduersati sunt: ideo hic illegitimi significantur.

13 Filij autem Rahuel: Naath & Zara, Semna & Meza. Ii filij Basemath uxoris Esau.

14 Isti quoq; fuerunt filij Oolibama, filia Ana, filia Seboim uxoris Esau, quos genuit Hieus, & Hielon, & Chore.

15 Ii duces filiorum Esau, filij Eliphaz primogeniti Esau, dux Theman, dux Omar, dux Sepho, dux Cenez,

16 dux Chore, dux Gatham, dux Amalech.

Ii duces Eliphaz in terra Edom: hi filij Ada.

17 Hi quoq; filij Rahuel, filij Esau, dux Naath, dux Zara, dux Semna, dux Meza. Hi duces Rahuel in terra Edom. Isti filij Basemath uxoris Esau.

18 Ii autem filij Oolibama uxoris Esau: dux Hieus, dux Hielon, dux Chore: hi duces Oolibama filia Ana uxoris Esau.

19 Isti filij Esau, & hi duces eorum, ipse est Edom.

Nepotes Esau ex filio suo, Rahuel fuerunt, Nabath, Zerach, Samma, Mixa, quorum auia fuit Bosmath, mater autem non nominatur. Nepotes quoq; Esau per uxorem suam Aalibama plures fuerunt, quum ipsa illi tres filios peperisset, scilicet Iehus, Iahalam, & Chorah, quorum filij non nominantur. Suffecit enim illorum posteritati triplex ducatus, ab his tribus nomina sortitis filijs Esau. Reliqui ducatus non ex filijs Esau, sed à nepotum suorum nominibus appellati sunt. Fuerunt ergo in uniuersum quatuordecim duces: septem ab Eliphaz, conuenerunt concubina filio Amalech, & duce Chorah, qui apud Hebræos in primo filiorum Eliphaz catalogo non habetur, uersu autem decimosexto nominatur. Deinde quatuor duces à Rahuel nominantur, nepotes Esau iuxta ipsorum nomina. Vltimo tres filij Esau ex Aalibama duces, quorum tertius est Corah. Hæc tenus tam diligenter Moses descripsit Idumæorum patriarchas, qui & Israëlitas pacifice pertransire permiserunt ex Aegypto uenientes, propterea illorum patres ex ordine consecrati æternitati. Ut se mutuum fratres agnoscant, & arctius diligant: utq; filios fidei Abraæ, futuros etiam in maiori numero filios Esau significaret spiritus scripturæ: aliquando assumendos in filios adoptionis, pro filijs Iacob iuxta carnem. Vtq; uideamus, quam fidelis deus in promissis, non solum ipsi Iacob, sed etiam ipsi Esau: & quam non frustra benedictionem paternam tam anxie flendo postulauerit, ac tam patri sui meritis, & dei gratia maxima, terrenorum bonorum beneficia, turbas prolium, tantosq; ducatus populorum suscepit.

20 Isti filij Seir Horrei habitatoris terre: Lothan, & Sobal, & Sebeon, & Ana,

21 & Dison, & Eser, & Disan. Hi duces Horrei, filij Seir in terra Edom.

22 Facti sunt autem filij Lothan Horrei & Hemam. Erat autem soror Lothan Thamna.

23 Et isti filij Sobal, Aluan, & Maneeth, & Hebal, Sepho & Onam.

24 Et hi filij Sebeon, Achaia, & Ana. Iste est Ana, qui inuenit Iemim in solitudine quum pasceret asinos Sebeon patris sui.

25 Et hi filij Ana: Dison, & Oolibama filia Ana.

Tanta igitur posteritas Esau per tot familias adducta, quum breui excreuisset in immensum, coeperunt occupare terram Seir, in qua tempore Moysi iam illi habitabant, Edomite scilicet: ante autem tempore Isaac, Horrite eam incolebant, magni nominis & fortissimi, quos filij Esau uel humiliauerunt uel expulerunt. Quia autem Esau uxores suas & filiorum ex illis suscepit, ideo illius quoq; gentis duces, qui ante Adomitam ibi regnauerant, Moses quoq; nominatim describit, ad historie certitudinem, & antiquitatis honorem. Nominantur autem septem magni duces, cum suis filijs & posteris, qui in terra Edom regnauerant: primus, Lothan, cum duobus filijs, & sorore sua Thimnah, quæ scripta est fuisse concubina Eliphas, & mater Amalec: secundus, Sobal cum suis quinq; filijs: tertius, Sibhon cum duobus filijs, quorum secundus Hanah, pater ipsius Aalibama, uxoris Esau, quæ etiam prius dicta est filia Sibhon, quia neptis, pro more scripture. Iste deniq; Hanah hic proditur inuenisse *הַיְמִי*, quia scilicet iuxta Hieronymum & Hebreos, equarum greges ab asinis in deserto cum pasceret, ipse fecerit primus ascendendi, ut mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Vnde & Hanah iste inter septem duces quartus superius cum patre suo nominatur, hic autem scribitur filium genuisse Dison, & filiam Aalibama: de qua iam supra.

26 Et isti filij Dison, Amadan, & Iesban, & Iethran, & Charan.

27 Hi quoque filij Eser, Balaan, & Zeuan, & Achan.

28 Habuit autem filios Dison, Hus, & Aran, Quintus dux Dison, quatuor habuit filios: sextus, Eser tres filios: septimus Dison genuit duos, Hus & Aran per Aleph.

29 Isti duces Horreorum, dux Lothan, dux Sobal, dux Sebeon, dux Ana,

30 dux Dison, dux Eser, dux Disan. Isti duces Horreorum secundum ducatus suos in terra Seir.

Epilogus iam dictorum est. Differunt Dison & Disan. Dison enim fuit filius Hana, & nepos Sebeonis, ac frater Aalibama. Sed Disan ultimus ducum Horreorum, à quo descenderunt Vz & Aran. Hæc à Mose propterea scripta uidentur, quod ab his ducibus prouintia uel ciuitates nomina aliquandiu habuerunt. Et temporibus

Familia Edom.

Mosis sic appellabantur fortassis, ut patet de patria Iob. Et in Esaia Dison, Sobal, Lotan, & Zebeon legimus. Prodest ad intellectum scripturæ locorum nouisse nomina, etiam si interim interciderint. Poëtæ fingunt generationes deorum suorum: & historici omnes nomina dum non obmittunt, quæ solemus diligenter scrutari. Non ergo quæ hic pauca occurrunt, ægre legamus, aut audiamus. Si quis hodie ducatus & comitatus Germanorum priscorum ex ordine recenseret cuiusque episcopo in sua ditione: nonne delectarentur, & quisque principis sui genealogiam citra nauseam audire cuperet, impensissime gratificaturus principi?

31 ¶ Reges autem qui regnauerunt in terra Edom, antequam haberent regem filij Israel, fuerunt hi.

Reges Edom.

Non omnes hic reges numerantur Idumæorum usque ad primum regem Israelis, sed à priscis illis temporibus, usque ad tempus, quo Moses hæc scripsit. Plures autem hic numerantur, tum quia nescitur quo tempore primus regnauerit, tum quia fieri potuit, quod citius moriendo plures alter alteri successerunt. Causam autem quare spiritus sanctus tam diligenter Idumæorum reges ac duces describi inspirauerit, suspicor esse, ut Iudæorum fastus humiliaretur, quem contra gentes tenent, uidendo deo optimo maximo, & omnium gentium creatori & gubernatori, curam fuisse specialem, earum etiam nationum, quas ipsi odire solent, ut timeant sese quoque repellendos à deo, ipsumque cum gentibus in gratiam olim rediturum, ut factum cernere coguntur, uelint nolint. Denique ut promissiones Abrahæ & Isaac sanctas, tam abundanter dudum completas sciamus omnes. Tandem, ut hæc legentes, sensu humiliemur, & domini consiliū in talibus admiremur. Superbi lectores hæc contemnerent, humiles uero, & ad uerbum dei tremantes, proficerent in omnibus.

32 Regnauit in Edom Balah filius Beor nomenque urbis eius Denaba.

Notandum primum regem Edom, illius scilicet terræ, in qua suo tempore Esau habitauit, qui & Edom dicitur, non fuisse Balach, de quo in Numeris 22, cap. Ille enim rex erat Moab, & filius Sephor, hic aliter scribitur.

33 Mortuus est autem Balah, & regnauit pro eo Iobab, filius Zaræ de Bozra.

34 Quumque mortuus esset Iobab, regnauit pro eo Hufam, de terra Themanæorum.

35 Mortuo quoque Hufam, regnauit pro eo Adad, filius Badad, qui percussit Madian in regione Moab: & nomen urbis eius Ahuith.

36 Quumque mortuus esset Adad, regnauit pro eo Semla de Maseræcha.

37 Mortuo Semla, regnauit pro eo Saul, de fluuio Rooboth.

38 Et mortuus est Saul, regnauitque pro eo Baal Hanan filius Achobor.

39 Mortuo quoque Baal Hanan filio Achobor, regnauit pro eo Hadar, nomenque urbis eius Phou: & appellabatur uxor illius Meeta

bel filia Marred, filia Mezaab.

Iobab iste non est idem qui Iob secundum Hebræos, tamen & ipsi nesciant quid dicendum. In primo Paralipomenon multa propria nomina ab his quæ hic habentur discrepant, more totius scripturæ passim mutante uocum orthographiam.

40 Hæc ergo nomina ducum Esau, in cognationibus & locis & uocabulis suis, dux Thana, dux Alua, dux Ietheth,

41 dux Oolibama, dux Ela, dux Phinon,

42 dux Cenez, dux Theman, dux Mabfar,

43 dux Magdiel, dux Hiram. Hi duces Edom habitantes in terra imperij sui, ipse est Esau pater Idumæorum.

Thimnah hic non feminae nomen est, sed ducis: potuit etiam femina ducatum tenuisse, ut illis ferè seculis de Semiramide scribitur. Verum ij duces potuerunt antecessisse reges prædictos, uel cum regibus gubernasse suos populos. Sic de Aalibama dicendum.

¶ CAPVT XXXVII.

1 Abitauit autem Iacob in terra Chanaan, in qua peregrinatus est pater suus.



Augustinus legit hoc loco: Hæc autem procurante Iacob, falsus exemplaribus, incomparabilis doctor, si linguas nosce potuisset.

2 Hæ sunt generationes Iacobi: Ioseph filius decem & septem annorum, pascebat gregem cum fratribus suis, adhuc puer, cum filiis Balæ & filiis Zilphæ uxorum patris sui. Et attulit Ioseph diffamiam eorum malam ad patrem ipsorum.

Generatio hic dicitur historiæ descriptio, qua gesta referuntur filiorum Iacob, maxime autem Ioseph iunioris. Vetus translatio habet sedecim annorum, Hebræa habet decem & septem. Contigit autem hæc uenditionis historia tredecim annis ante mortem Isaac. Non enim semper narrationes in tempore describuntur, sed sæpe posterius narratur facta priora. Omnium pastores fuisse patres, ubique legimus. Ioseph, iam mortua Rachele, sociabat se filiis ancillarum, qui à Lia iam sola regnante despiciebantur, natura mansuetus & uirtuosus, & senili prudentia, spiritu sancto iam in illo regnante, ob idque patri magis amabilis. Qualem autem patri de fratribus diffamiam retulerit, Iudæi turpia referunt, suo execrabili more, de quo mirum ut non confundantur. Potest fieri ut patri amabilis præ alijs, iuuenili more rixas, contemptum, iniurias perpeffas, referre consueuerit. Nihil hic de crimine pessimo **דבר**: conuitium eorum dici posset.

3 Israel autem diligebat Ioseph, super omnes filios suos, quia filius senectutis ei erat. Et fecit ei tunicam polymitam.

Onkelus: Quia filius sapiens eidem erat. Intelligebat pater, sapientia excedere ætatem, & specimen præferre eximia honestatis præ alijs, quorum insolentias traducebat, & patri emendanda accusabat, ob idque odiebatur. Veri-

Veritas enim parit odium. Multae rationes amoris praestitui erant, quia matre orbat, quae charissima fuerat, et primaria uxor, cuius fuerat primogenitus. Spiritus quoque impulsu, futura in illo bona uenerabatur sanctus. Tunicam multicolorem fuisse magis placet, licet Aquila talarum transtulerit, prolixam scilicet ad talos, quae tamen ad iter et pascua, laboresque ineptior uidetur. Non multum colorem ferre peccatum est, sed superfluo cultu lasciuam. Declinandas tamen uestes eiusmodi monemur, quae tanti mali occasio fuerant, et leuitatis certissimum sane signum praestant hodie uestes lasciuissimae.

4 Videntes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quicquam pacifice loqui.

Videmus quam leui initio coeperit tam inestimabilis diuinae prouidentiae ordo. Tunicula odium parit, exilium, dominium, descensum in Aegyptum, et quicquid secutum est.

5 Accidit quoque ut uisum somnium referret fratribus suis, et addiderunt adhuc magis odire eum.

Somnia multa, non omnia dei nutu immittuntur: reuelantur quoque sanctis mysteria. Etiam impijs regibus pro bono regnorum somnijs futura reuelantur a domino. Hoc praesens somnium profuturum fidelibus, cessit peccatoribus ad odium. Sic malo nostro deus abutitur ad suam gloriam: et electis cooperantur omnia in bonum, etiam graui peccata. Sanctus Ioseph domini reuelationem fratribus praedicat, sed non auditur, inuidia degenerante in odium, subsequenter obtusitate intellectus, infidelitate, et contemptu.

6 Dixitque ad eos: Audite quaeso somnium istud, quod somniaui.

Hortatur Ioseph minores fratres natu maiores, iuuenili instinctu, nesciens quid futurum esset, ut somnium audirent suum, domino in eo id loquente.

7 Et ecce nos manipulabamus manipulos intra agrum, et ecce stabat manipulum meum, et consistebat, et ecce aduoluebantur manipuli uestri, et adorabant manipulum meum.

Manipulum suum in somnijs uiderat Ioseph, postquam iacuisse uelut contemptibile, sese erexit, et firmiter constitit, uelut columna stabilitum. Opus enim prouidentiae dei, et uera fidelium fides, deijci non potest ab hominibus quantumlibet malignentur, et insistant. Quanto magis enim impedire nituntur, tanto promouent et confirmant magis. Circumstant autem fratrem manipuli sese incuruantes, uel deuoluentes coram manipulo Iosephi, cultum et reuerentiam deferentes, quo significabatur Iosephi a domino praeparatus honor, qui iam etate fratrum minimus erat. Significat historia Ioseph Christi mysterium, qui prophetarum ultimus in mundum natus, tamen a patre plus omnibus amabatur, quem ueste omnium gratiarum ornauit: praefilijs hominum, a fratribus Iudeis per inuidiam persecutus, et morti destinatus. Praescitur Aegyptio, saluator mundi factus, pro inimicis sese totum expendit, et pro fratribus proditoribus curam sollicitam

habuit ne perirent, illum necesse est adorari ab omnibus gentibus, etiam Iudeis, qui solus in hoc mundo tenebrarum, frumenta largitur salutis, et deo patri suo omnia suis meritis subiecit, uitae alimoniam indigentibus administrat, panemque uitae, in cuius nomine omnia genera curuantur, et c.

8 Responderunt ei fratres sui: Nunquid regnando regnabis super nos? num dominando dominaberis in nos? Et addiderunt adhuc odire eum propter somnia sua, et propter uerba illius.

Debuerant fratres non tam somnium quam prophetiam suscepisse, narrationem huiusmodi, quam licet obsecuram, tamen domino uolente, tam clare subito agnouerant, nisi odio correpti, et diuina prouidentia directi in opus dei, omnia egissent, nescientes quid futurum urgerent.

9 Aliud quoque somnium somniauit, et narrauit illud fratribus suis, dicens: Ecce somniaui adhuc somnium: Et ecce sol et luna uidecimusque stellae adorabant me.

Secundo idem mysterium alio somnio et clariore reuelans deus, quasi admonere fratres uidebatur ad resipiscendum a fratris odio. Et tamen reuera domini uoluntas erat, ut non credentes uisioni, odirent, uenderent, persequerentur, ad gloriam dei, ad prouidentiae diuinae arbitrium, ad salutem fratrum, iniqua etiam uoluntate grassantium. Narrat autem id fratribus ad excusationem omnem illis adimendam, qui sciebant iustum fratrem et uirtuosum, ob idque patri chariorem, statimque somnium intellexerant iam secundo. Sic contra impios dei agitur dispensatione, ut omnis excusatio illis eripiat.

10 Quod cum patri suo, et fratribus retulisset, increpauit eum pater suus, et dixit: Quid hoc somnium quod uidisti? num ueniendo uenienis ego, et mater tua, et fratres tui adorandum te super terram?

11 Inuidebant ei igitur fratres sui, et pater eius obseruabat rem.

Seni quoque haec deus innotescere uoluit, ut odio fratrum remedium ferret: sed nihil possunt sancti etiam, contra dei prouidentiam. Pater rem tacitus considerabat, omnia referebat in deum, cogitabat iam secundo idem reuelatum non esse contemnendum, sed prouidentiae dei se suaque per omnia committebat. Nihil interim obmittens, quae ut pater agere debebat. Ideoque puerum corripuit, quasi presumptuosum ambientem imperium, non solum in fratres, sed etiam in se, et totam familiam, non obstante matris morte. Matrem allegat pater, communi usus modo loquendi. Non tamen irascebatur illi, non odiebat, non inquietus erat, nec aliquo medio filij regnum a deo reuelatum promouere incipiebat, sed deo totum commisit. Secus autem fratres.

12 Cumque fratres illius abiissent pascere gregem patris eorum in Sichem,

Iam ante aufugerant timore Sichemitarum propter factum Dina: sed tamen pascua frequentarunt. Dei prouidentia

Seruitur domini uoluntati.

Patris officium.

dentia ab hostibus tuebantur, nondum proprias habebant oues, sed patris curabant.

13 dixit ad eum Israel: Nónne fratres tui pascunt in Sichimis? ueni, mittā te ad eos. Quo respondente: Præsto sum,

14 ait eis: Vade, & uide si cuncta prospera sint erga fratres tuos, & pecora, & renuntia mihi uerbum. Missus de ualle Hebron, uenit in Sichem:

Virtus Ioseph.
Ultima colloquutio uerbis pietatem exprimentibus explicatur. Dixit Israël ad Ioseph. Sollicitus pater erat de statu filiorum & gregis, non nihil metuebat illis de dolo gentium quas irritauerant. Obedientia filij notatur ad patrem, & ad fratres charitas, & animi simplicitas: odientes se diligebat, curam salutis suscepit eorum qui illum occisuri erant, Christi domini exemplum.

15 Inuenitq; eum uir errantem in agro, & in interrogauit, en uir dicendo, quid quæreret.

16 At ille respondit: Fratres meos quæro, indica mihi ubi pascant.

D Dixitq; ei uir: Recesserunt de loco isto: audiui autem eos dicentes: Eamus in Dothain. Perrexit itaq; Ioseph post fratres suos, & inuenit eos in Dothain.

Difficilem iuuenis peregrinationem, uiarum ignarus, non recusat: solus mittitur, tam uiri tam amatus filius. Si cut missus fuerat Iacob ab Isaac in Mesopotamiam: sic filium mittit charissimum, non equo, non asino uehendum, cum tot haberet: aberat omnis luxus & mollietis, tantum laborare nouerant, & utilia. Rationaliter suspicari possumus, angelum fuisse eum uirum, non enim quærit quis sit, qui fratres, & tamen ad omnia respondet, et quod dixerunt narrat.

18 Qui cum uidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitauerunt illū occidere.

Consensus improbus.
Pro bono illorum properantem, malo suo iudicio consenserunt tot fratres contra naturam, incredibili malignitate, pro qua iuste damnandi essent, ad occidendum fratrem, & patris charissimum pignus. Sed quantumlibet crimen magnum, ad mortem illius non fuit. Erat à domino constitutum ut fieret, idq; ut cederet in commodum uirgini. Interim tamen malitia regnabat, innocentia patiebatur. Sic per miserias promouebatur ad regnum, sic contra deum & homines illi peccando, deo seruiunt & hominibus, in malum illorum, quod dominus uertebat bene, supplicia non leuia luituri: quia impunita non sinit deus peccata electorum in hac uita, si non ipsi disciplina suscepta resipuerint in tempore.

19 Et mutuo loquebantur: Ecce somniator ille uenit,

Odio enecati fratres, arripiunt non causam ut causam: quia somnium recitasset, pro malignitate sua exaggerant, cum reuera dolerent illum à patre præ se diligere, suas insolentias accusari, contrarium esse operibus illorum. Magistrum somniorum uocant acuta irrisione, sed seriosa, minaci, & odij plena.

20 Venite nunc & occidamus eum, & mitta-

mus eum in cisternam aliquam: dicemusq; Fera pessima deuorauit eū, & apparebit quid erunt somnia sua.

Mortem comminiscuntur fratri innocenti & optimo, immemores dei, & dolorum patris, damni eorum, qui ex cisterna uel bibitori, uel animalia potaturi erant: sic obruti odio, nihil cogitabant præter nephas. Mendacio homicidii excusant, dei prouidentiam impedire contēdunt.

21 Audiens autē hoc Ruben, liberauit eum de manibus eorum, & dicebat: Non percutiamus eum in anima.

22 Et dixit ad eos Ruben: Non effundatis sanguinem, sed projicite eum in cisternā hanc, quæ est in solitudine, manusq; non mittite in eum, uolens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri suo.

Qui libidine carnali reliquis fuerat peior, naturali pietate, & odio tanti criminis, nimirum etiam senior, compatiensq; fraterna melior erat. Non igitur temere iudicandi peccatores à peccatoribus: potest enim uicio deterior, uirtute alia superior esse. Horrebat iudiciam domini contra sanguinis effusores, ex Genesis notum. Fratres autem excacati odio, leuius credebant fame occidere, quam gladio, sanguinis effusionem carnaliter interpretantes, cum omnem hominis occisionem lex dei prohibuerit. Cuius illos commune facit Ruben, prudenter sanoq; consilio fratrum furioso odio occurrendo pro uiribus.

23 Vtrigitur peruenit Ioseph ad fratres suos, nudauerunt Ioseph tunicā suā, tunica polymita.

Furioso & subitaneo consilio consentientes, fratrem nudant tunica, qua ueluti certo signo fidem patri facerent non uiuentis filij, sed occisi à fera crudeli. Et re uera feris & leonibus ferociores erant, qui non abhorrebant à nudatis fratris sui teneris membris, omnem ipsi humanum sensum exuerunt.

24 Et tulerunt eum, & proiecerunt eum in cisternam, & cisterna uacua erat, quæ non habebat aquam.

Acquiescebant fratri seniori, illic illum fame crudeliter occisuri, interim illis panem manducantibus sanguinolentum, & manibus pollutis, quantumlibet aqua fortassis dilutis.

25 Et sedentes ut comederent panem, et eleuatis oculis suis uiderunt Ismaelitas uiatores uenire de Galaad, et camelos eorum portantes aromata, et refinam, et stactem, pergentes ut descenderent in Aegyptum.

Non fortuito, sed dei prouidentia omnia gerebantur, etiam circa Ismaelitas, ne credamus fidelium solum opera domini uoluntate ordinēq; disponi. Multo magis actus nostros dirigit, si iuxta illius beneplacitum quippiam conari cœperimus. Ferebant illorum animalia merces de prouincia, defectum mutuum rerum utilium suppletes. Refinam Iudæi tyriacam dicunt: genus balsami alij dicunt, quod stillat incisus arboribus. Stactem quoq; arboris myrris

Fris myrrhe guttam notam Phisicis.
26 Dixit ergo Iudas fratribus suis: Quid nobis prodest, si occiderimus fratrem nostrum, & celauerimus sanguinem ipsius?

Sicut Ruben minore malo persuaso, meliore intentione maius malum prohibuit: Sic nunc Iudas absente Ruben, ut uenundetur sollicitat, quando quidem non facile sanguis illius celari possit: de terra enim citius clamaret, ne se pateretur inultum, maxime autem fratris.

27 Venite & uendamus eum Ismaelitis, & manus nostræ non sint in eum: frater enim caro nostra est. Acquieuerunt fratres eius.

Oppressit odium fratris omnem uim naturalis affectus: tot & tanta cogitantes, ubiq; grauitatem sui criminis inuenientes, non tamen respicere de tanto malo potuerunt: sic odium excæcat, & tamen prædestinationis diuine ordo procedit, & humane malignitatis crimen declaratur & indicatur, ut nulla se excusatione impij defendere possint, neq; coram deo, neq; coram hominibus, multominus coram propria conscientia, quæ dicebat illis: frater uester & caro uestra, nolite grassari in illum.

28 Et prætereuntibus Madianitis negotiatoribus, extrahentes Ioseph de cisterna, uendiderunt Ioseph Ismaelitis uiginti argenteis: qui duxerunt Ioseph in Aegyptum.

Madianite. Quæstio, quomodo Ismaelita Madianita dicantur, facile soluitur. Si dicatur inter tot Ismaelis filios fuisse quosdam, qui cum Madianitis habitauerint. Et Madian quidem non fuit filius Agar, sed Cethuræ. Vtriusq; autem matris filij Ismaelita nominari possunt: filij quidem Abrahæ sed non Isaac. Viginti autem argenteis uenditus est, non per omnia quadrante figura: Christus enim pluri uendi debuit, quia excellentior, Hoc igitur euentu Aegyptum peruenit semen Israël, donec reliquū quoq; succederet.

29 Reuersusq; Ruben ad cisternā: Et ecce non erat Ioseph in cisterna, & scissis uestibus
30 reuersus ad fratres suos, ait: Puer non com-
 paret, & ego quo ibo?

Fratris ereptionem perficere uolens ueniebat, sed tardius. Ad hunc enim finem sese subtraxerat illis. Iterum uero illi consultant de uenditione fratris. Non ergo probitas, non malitia, non consilium, non ratio, uel circumspexio quæcunq; domini dispensationem infringere possunt: In cuius potestate sunt uoluntates & opera nostra. Ut tamen nemo se cogi conqueri possit ad malum, sed dicere, uoluisse se id malum libere, uoluisse nemine compellente, sensualitate incitante, sed nō etiam cogente, cui resistere debere se non ignorauit. Puer, dicit, non adest. Anxij sermonis figura est de fratris perditione, & patris periculo, fratrum scelere: suaq; iactura, qui cum maior esset natu, malo præcauisse debuerat, & a fratris odio absteruuisse subiectos. Inops igitur consilij querit, quid factu opus, quo pater consolaretur utcumq; & fratrum ne phas lateret.

31 Tulerunt autem tunicam Ioseph, & in sanguinem hœdi quem occiderant tinxerunt.
32 Et mittebant tunicam polymitam & in-

rulerunt ad patrem eorum, & dixerunt, Hanc inuenimus: uide utrum tunica filij tui sit, an non.

Ad tempus quidem mendacio se redimunt, & odio satisfaciunt: sed nihil diuturnum quod falsum, fictum, & uiolentum. Conspirabant quidem ad patrem decipiendum, iudicium tamen domini impendebat illis, & propria conscientia semper grauabantur. Vere autem malas inciderat bestias, crudelitate oppressus: Fraternalis odium inuidia fauoris paterni, impatientia correctionis & admonitionis.

33 Quam cum cognouisset, ait: Tunica filij mei est, fera pessima commedit eum, deuorando deuorauit Ioseph.

34 Scissisq; Iacob uestibus posuit saccum ad lumbos suos, lugens filium suum multo tempore.

Luxit filium suum multo tempore, uiginti tribus annis, qui fluxerunt a decimo sexto anno ætatis Ioseph, usq; ad patris fratrumq; introitum in Aegyptum.

35 Adstantibus autem cunctis filiis & filiabus eius ad consolandum eum, noluit cōsolationem accipere, sed ait: Descendam ad filium meum, lugens ad fossam. Et flebat eum pater suus.

36 Madianitæ autē uendiderunt eum in Aegypto Phutiphari eunucho Pharaonis magistro militum.

Filia pluraliter dicuntur, quas uerisimile est plures habuisse, uel Hebraico more plurale pro singulari. Sed et seruorum filias multas adfuisse negari non potest, sola autem famosa Dina nominata est, alioqui scēminas nisi ob specialem causam Hebræi describere non consueuerunt. Renuit autem cōsolari, spiritu sibi suggerente non nihil criminis commissum in familia, & tam dilectum filium misere perditum negligētia sua. Non ad infernum Iacob descendit, nec filium in Limbo patrum, qui dicitur, inuenit, qui post Iacob patrem diu uixit, sed usus more inconsolabiliter plangentium, dixit: Hæc res mihi finem uitæ adducet, donec moriar plangere non cessabo. Et fleuit eum pater eius. Iudei exponunt pater eius, hoc est, ipsius Iacob, de Isaac interpretantes, qui post hanc uenditionem uixit tredecim annis. Aequè tamen referrī potest, eius, ad Ioseph. Venditus autē est in Aegypto Phutipharo principi Pharaonis, qui erat princeps uel magister la-
Infernus Iacob.
 niorum, coquorum, mactantium, uel militum. Hebræi ter uenditum uolunt, a fratribus Ismaelitis, qui Madianitis eum dederunt, a quibus uenditus est principi, sed potuerunt idem esse Ismaelita & Madianita, sicut Hethæi et Amorrhæi. Præterea turba mercatorum ex utraq; gente consistere potuit, quarū nunc illa, nūc ista nominetur. Deniq; locorū & gentiū nomina promiscue scribuntur.

CAPVT XXXVIII.

1 odem tempore descendens Iudas a fratribus suis, diuertit ad uirum Odollamiten, nomine Hira.
2 Viditq; ibi Iudas filiam homi-

nis Chananæi, uocabulo Sua, & accepta uxore, ingressus est ad eam.

Non præcise istis diebus scilicet uenditionis necessario accipiendum, potuit contigisse dudum antea uel posterius. Non est enim prius & posterius inquirendum in lege etiam secundum Iudæos. Qua autem ratione à fratribus secesserit ignoratur, fortassis uxorem inquisiturus, quod et fecit. Conuersatus enim cum amico Odollamite quodam, contigit uidere eum filiā cuiusdā Chananæi, qui uir nomen habebat Suah. Incertū autē filie nomen et sacris literis non ascriptū. Tamen Moses indicat Iudam uxore accepisse Chananiticam, ex qua filios tres suscepit Iudas.

3 Quæ concepit, & peperit filium, & uocauit nomen eius Her.

4 Rursumq; concepto foetu, natum filium uocauit Onan.

5 Tertium quoq; peperit: quem appellauit Sela, & erat in Chesib cum ipsa eum pareret.

Tres istos filios consequenter habuit Iudas ex uxore quæ fuit filia Suah. Quorū primus Her, secundus Onan, tertius autem filius natus est sibi, quem uocauit Sela, qui secundum Hebræos natus dicitur in loco qui dicitur Chesib. In quo loco scribitur fuisse Iudas, cum generaret ipsa mater eum filium. Rabi Salomon autē scripsit hanc pericopen: & fuit in Chesib cum pareret ipsa eum, non haberi in Glossa ordinaria in Genesim, pro quo & translatio nostra habet: quo nato parere ultra cessauit. Fortassis ne exponere cogeretur quod ignorabat.

6 Accepit autem Iudas uxorem primogenito suo Her, nomine Thamar.

Thamar Chananæa.

Non hic scribitur cuius prosapie fuerit Thamar: satis uerisimile est Chananæam fuisse, sicut & ipse Iudas Chananæi filiam uxorem duxerat: ut nō solum ex Ruth Moabitide, sed etiam ex Thamar Chananæa, conuersis ad deum honestissimis mulieribus, Christus dominus noster, & Dauid sanctus generati habeantur. Qui sine delectu personarum & sanguinis, omnes saluare uenerat. Nobiles suos proauos Iudam & Boos alienigenas uxores habere disposuit, in typum ecclesie de gentibus Christo per fidem sociandæ, ne externas nationes omnes præter Israël a domino neglectas cogitaremus. Licet enim salus ex Iudæis sit, non tamen tantum pro Iudæis. Habet enim Christus præter Iudæos & aliud ouile: qui expectatio gentium dicitur à Iacob & prophetis.

7 Fuit quoque Her primogenitus Iudæ, nequam in conspectu domini, & ab eo occisus est.

8 Dixit ergo Iudas ad Onan: Ingredere ad uxorem fratris tui, & coniugem accipe eam, ut suscites semen fratri tuo.

9 Ille sciens non sibi nasci filios, introiens ad uxore fratris sui, semen fundebat in terram: ne liberi, fratris nomine nascerentur.

10 Et idcirco occidit eum dominus, eo quod rem detestabilem fecisset in oculis domini.

Primogenitorum fata.

Iterum male audit primogenituræ conditio, in mysterio quidem abiectionis Iudæorum, & insertionis eccle-

sie ex gentibus. Sed fortassis primi filij non tam proliis amore generantur, quā libidinis causa, à principio uehementius ardentis, processu autem temporis multis molestijs matrimonialibus tepescente seruire religiosiores generantur. Vnde & illegitimi filij hodie quoq; peiores sunt, quia non intenduntur filij, sed libido. Vel proferatur, si oportet, alia ratio quare primogenitura suapte natura tam nobilis, tam male proficiat in filiis, Pro quo etiam primogenitos sibi deus consecrari præceperit, non quod tam boni essent præ alijs, sed ut boni fierent, & offerentium deuotione mundarentur. Peccatum autem Her non scribitur, sed ex fratris poena consimili similis arguitur culpa: abusus scilicet seminis, & feruor libidinis intentus magis quā amor proliis, cuius gratia institutum matrimonium sit. Deniq; ratio suscitandi seminis fratris defuncti, tam ante legem, ut hic uidetur, quā sub lege deo placuit. Sic uehementer deo displicet & naturæ seminis desperditio: hoc est, impedimentum præstare data opera ad prolem impediendum. Hic de nostrorum temporum cœlibatu dicendum foret, quod utinam non sine uerbis sciretur. Poena horribilis hoc loco describitur, quia à domino interfecti rei huius criminis.

11 Quamobrem dixit Iudas Thamar nurui suæ, habita uidua in domo patris tui, donec crescat Sela filius meus, cogitabat enim ne & ipse moreretur, sicut fratres eius. Quæ abiit, & habitauit in domo patris sui.

Spondet quidem Selam Iudas suum filium, sed proposuit non dare, arbitratus eam male ominatam sceminam: sicut & de Sara legimus uxore iunioris Tobie, cū non sua culpa contigisset mors filijs Iuda, sed ipsorum malitia, qui indigni erant sacro semine, quod deus destinauerat ex Thamar nobili palma mundo.

12 Euolutis autem multis diebus mortua est filia (uel bath) Sua, uxor Iudæ, qui consolatione suscepta, ascendebat ad tonsoras ouium suarum, ipse & Hira amicus eius Odollamites, in Thamnas.

Dies non anni multiplicati dicuntur, quia instabat annus quo cum patre Iacob Iudas Aegyptum intrauit, & omnis domus eius. Mortua uxor Iudæ dicitur, ne alterius uxoris maritum Thamar ambiuisse uideatur. Ad tonsoras exijt consolationis gratia post amissam uxorem, ut conuiuio letus interesset & epulis, unde solet libido magis prouocari uirorum.

13 Nunciatumq; est Thamar quod socer illius ascenderet in Thamnas ad tondendas oues.

Innotuit ipsi Thamar occasio expectata instinctu dei, quo percita iam dudum fama sanctæ posteritatis desiderabat semen à posteris Iuda, quo frustrata quantum ad filios, socerum expectijt, accepit, & inde uere felix et gloriosa euasit. Cogitabat eum de conuiuio petulantiorum regredi, & uinci posse. Peccato utriusq; non caruerunt: sed fidelium & piorum opera imperfecta dei gratia & fide perficiuntur in gloriam suam, & ad dispensationis suæ ab æterno destinatum ordinem proficiunt.

Quæ

14 Quæ depositis uiduitatis uestibus, assum-
psit theristrum, & mutato habitu sedit in bi-
uio itineris (uel in ostio fontium) quod ducit Thā
nam: eo quod uidit, quod creuisset Sela, &
non eum accepisset maritum.

Habitu ornatiore sese induit, ut pelliceret ad sui desi-
derium: ad prospectum sedit in loco ubi aspiceretur &
placeret. In ostio oculorum uel fontium habet Hebræus,
& locutio est. Vidit manifeste mentitum Iudam, dato suo
filio Sela alteri quàm ipsi Thamar.

15 Quam cum uidisset Iudas, suspicatus est
esse meretricem: operuerat enim uultum
suum.

D Curauerat studiose, ne ex facie à socero agnosceretur.

16 Et declinauit ad eam de uia, ac dixit: Dimit-
te me, ut coeam tecum, nesciebat enim quod
nurus sua esset. Quæ respondens: Quid da-
bis mihi, ut fruaris concubitu meo?

Non est ut excusetur Iudas à peccato fornicationis,
nec ut soluti cum soluta probetur fornicatio. Peccauit mul-
tipliciter & in alijs, mendacio, prodicione, odio. Non
sunt fidelium opera in exemplum trahenda, nisi uerbo
dei manifeste concordent.

17 Dixit: Mittam tibi hœdum de gregibus.
Rursumq; illa dicente: Si dederis arrhabonē
donec mittas.

Arrhabonē in Latinū et Græcū translātū hic discimus,
& capitur pro pignore dato pretio quod possit redimi.

18 Ait: Quid uis tibi pro arrhabone dari? Re-
spondit: Annulum tuum, & armillam, & ba-
culum quem manu tenes: dedit ergo ei, & in-
gressus est ad eam & concepit ei.

Omnia hæc patet dispensatione dei facta ab hone-
stissima muliere, & prudenter omnia circumspecte
ne periclitaretur de uita & honore. Conceptum autem
diuinitus constat comparatum, cum non sit sine dei gra-
tia speciali.

E Et surgens abiit: Depositoq; habitu quem
19 sumpserat, induta est uiduitatis uestibus.

Honeste ac casto conuersabatur in domo paterna, in
tempus oportunitatis dissimulando conceptum: nihil enim
sanctæ illæ scemine desiderabant quàm prolem. Quid
hic Iudas quæsierit patet, & tamen prouidentia dei iustus
tunc fuit natura instigante, non sine peccato, quod bono
prolis compensabatur, non autem pro toto. Quis autem
dubitat longe maiori culpa cœlibes aduri iugiter, et ui-
lentis imaginationibus distringi, totiesq; consentire in
opus, ubi adesset oportunitas, quàm subire remedium ma-
trimonii sancti à domino naturæ institutum.

20 Misit autem Iudas hœdum per manum
amici sui Odollamiten, ut reciperet pignus
quod dederat mulieri: qui cum non inuenis-
set eam,

21 interrogauit homines loci illius: Vbi est
scortum in Enaim prope uiam? (uel in biuio?)
22 Et dicebant: Non fuit in loco isto meretrix.

Reuersus est ad Iudam, & dixit: Non inue-

ni eam, sed & homines loci dixerunt nun-
quam fuit ibi scortum.

Per manum familiaris amici arrhabonem repetit, &
hœdum de capris transmittit, cui secreta sua credebatur
certius. Qui perquisito, si adesset mulier quæ ad stipem
sese exponere consueuisset, execrabili lucro turpem ui-
tam agens, audiuit nullam affuisse oppido eiusmodi pro-
phanam, quæ infami commertio corpus prostituat.

23 Ait Iudas: Habeat sibi, ne forte simus in
contemptum. Ecce mihi hœdum istum & tu
non inuenisti eam.

Erubuit fornicationis notam Iudas, maluitq; carere tra-
ditis, quàm diligentius perquirendo traducere famam
suam. Notatur fidei integritas ad proximos seruanda in
promissis, cum tam sollicitus fuerit circa reddendum de-
bitum pro opere fornicationis.

24 Ecce autem post tres menses nunciauerūt
Iudæ, dicentes: Fornicata est Thamar nurus
tua, & uidetur uterus illius intumescere. Di-
xitq; Iudas: Producite eam & comburatur.

Facile creduntur deteriora de personis etiam sanctis,
si aliqua ratione cuiquam fuerint inuise. Sic contigit hic
de Thamar ipsi Iudæ. Succurrit autem dominus fide-
bus, fidentibus illi, & dextre agentibus. Non hic opus est
excusare Iudam, facere Thamar filiam Melchisedec, &
alia stulta commisci. Ut peccauerat aliàs crebro, sic nunc
peccat præcipitando sententiam contra honestam, &
seueram nimis, & ex odio.

25 Quæ cum educeretur, misit ad socerum
suum, dicens: De uiro cuius hæc sunt, conce-
pi. Et dixit: cognosce cuius sint hæc, annu-
lus, & armillæ, & baculus.

Prolem dicit quem fero & pariam probabo Iudæ es-
se, quem si recusauerit, conuincam proprio testimonio.
Fœminæ hic sibi exemplar habeant fortitudinis, pruden-
tiæ, castitatis, iustitiæ, amandi prolem. Eamq; agnoscant
tam Iudæ fœminæ quàm aliæ, cum fuerit Chananæa,
quæ cum Raab ac Ruth diuina prouidentia Christi domi-
ni genealogiam cohonestant, quicquid dicant alij. Non
uerbo, sed factis testatur innocentiam, potenterq; accusa-
torem confundit ac euincit.

Exemplum
fœminarū.

26 Quibus agnitis, ait Iudas: Iustior me est:
quia nō tradidi eam Sela filio meo. Attamen
ultra non cognouit eam.

Iustitiam nurus, & proprium peccatum publice con-
fiteatur, absoluitq; innocentē: discit Iudas nō honestissimæ
nurus, sed filiorum suorū merita exegisse, ut mortui fue-
rint absq; filijs. Sic nihil occultū quod non manifestetur.

27 Instante autē partu: Ecce gemini in utero:

G Hora partus obstetrix deprehendit geminos nascitu-
ros. Tam deo placuit desiderium piæ mulieris, quod &
eidem cōcesserat, ut pro uno duos filios pariter dederit.

28 atq; cum pareret ipsa, unus protulit ma-
num, in qua obstetrix ligauit coccinum, di-
cens: Iste egredietur prior.

Dignitas et prærogatiua primogenituræ magna erat,
siue ea contigisset ex natura, siue ex gratia, uel uirtutis.

merito. Sic enim Isaac sanctificat, Iacob gratia, Iudas de-
xteritate id honoris sunt consecuti: Ideo obstetrix solli-
cita curabat, ut cui contingerat illa sua culpa nō perderet.
Filii uerō rubeū facile poterat & sine periculo alligari.

29 Illo uero retrahente manum, ecce egressus
est frater eius: dixitq; mulier: Quare diuifi-
sti super te diuisionem? & uocauit nomen e-
ius Phares.

30 Postea egressus est frater eius, in cuius ma-
nu erat coccinum: quem appellauit Zara.

Generatio-
num fata.

Iterum uidemus uane niti promissiones humanas: ē dei
uoluntate pendent natiuitates & filij. Non enim Esau pri-
or egrediens, sed Iacob succedens gratiæ apud deum præ-
rogatiuam consecutus est. Sic nunc quoque non qui coc-
cineo filo primogenitus habebatur, sed qui tardior erat
prior euasit in genealogia sanctitatis. Non hoc sine mi-
raculo fiebat, si tamen non omnia quæ tunc fiunt mira-
cula merito haberi debent. Dixit autem uel obstetrix uel
Thamar: quandoquidem tu primus rupisti claustra ma-
tris, & maceriam maternam, & fratri tuo uiam refera-
sti & ianuam uentris, ideo uocaberis Pharez, quod in-
terpretatur interruptio. Postea exiit frater ad manum
frustra tenens coccinum, qui primogenituræ notam por-
tendebat sed non gloriam.

CAPVT XXXIX.

A
1



Gitur Ioseph deductus est in Ae-
gyptum, emitq; eum Phutiphar
eunuchus Pharaonis, princeps
militum, uir Aegyptius, de ma-
nu Ismaelitarum, à quibus perductus erat.

In Aegyptum pergere à Chanaan, est ubiq; descen-
dere: sed ad promissionis terram contendere est ascende-
re, & quæ sursum sunt querere. In seruum uenundatus
est Ioseph, missus ante fratres uelut emptitijs, donec ue-
niret uerbum eius. Difficile est in domo coquorum uell a-
norum, uel etiam militum & castra militaria sequen-
tium, ubi carnis ac uentris cura perficitur, non sollicitari
quemquam à domina Venere ad libidines, quæ miras stru-
it tragœdias, donec carceri tradat non nisi à domino li-
berandum.

Libidines
aulicorum.

2 Fuitq; dominus cū Ioseph, et erat uir pro-
spere agens: habitauitq; in domo domini sui
Aegyptij,

3 qui nouerat dominum esse cum eo, & om-
nia quæ gereret, ab eo dirigi in manu illius.

Non est apud dominum acceptio personarū. Ioseph
quamdiu cum fratribus erat periclitatur ex fratrum o-
dio. Cū Aegypto uerō per cuncta prospere agit. Quem
homines abijciunt dei clementia suscipit: quin & do-
minus benefacit Aegypto, cum interim Iudas cum suis
filijs male habet. Denique fides in deum promouetur a-
pud Aegyptium, qui domino fert acceptum quicquid
prosperitatis consequitur per seruum Ioseph, non fato,
non cœlis.

4 Inuenitq; Ioseph gratiam coram domi-
no suo, & ministrabat ei: & præposuit eum
super domum suam, & quicquid habebat

dedit in manum eius.

Non mirum si prudens, fidelis, honestus, ac sedulus ser-
uus, gratiam domini consequitur, ut constituatur super
familiam domini sui. Locus tractandus ad seruos &
ancillas.

5 Et contigit ex tunc cum instituisset eum in
domum suam & super omnia quæ habebat,
benedixit dominus domū Aegyptij propter
Ioseph, ut esset benedictio domini in omni-
bus quæ eius erant domi & in agro.

Diligenter & multis scriptura explicat, quanta bo-
na acceperit prophanus dominus à religioso seruo
commoda: sic propter te Iacob Laban ditatus est. Felix ni-
mirum qui sanctum ministrum consequitur, & habet
tem benedictiones promissas à domino: deniq; Ioseph qui
in prosperis patri suo Iacob sit similis, etiam in aduersi-
tatis, uelut legitimus & genuinus filius exercetur. Be-
nedictio autem principis, est multiplicatio rerum & for-
tune per omnes possessiones domi & foris. Dona domi-
ni benedictio dicuntur.

6 Et reliquit omnia quæ eius, in potestate Io-
seph, & nesciuit quicquam suorum, nisi pa-
nem quo uescebatur. Erat autem Ioseph pul-
chra facie, & decorus aspectu.

Multis explicatur fiducia principis ad Ioseph, nihil
ueriti commendare illi omnia quæ possideret, etiam mi-
nima, ut omni uacuis cura esset, mensæ tantum asidens
expectabat inferenda fercula. Panis nomine omnis cibus
intelligitur & potus. Idem de Rachele matre scribitur,
quod hic de filio. Non solum animo uirtuosus erat, sed et
corpore totus elegans & formosus, uerecundia & ca-
stitatis gratia à domino donatus.

7 Et factum est post uerba hæc, iniecit u-
xor domini sui oculos suos in Ioseph, & ait
Dormi mecum.

Cum sic de pace & gratia gauderet, & in omnibus
feliciter ageret, tentatio illi præparatur à domino, quæ
exercitatus ad maiora prouideretur. Cui aptum uascu-
lum Satan huic applicauit operi, mulierem scilicet, quæ
curiose, attente, & carnali affectu illum iugiter intuetur
capiebatur elegantia formæ: Sic oculus animam solet de-
prauare & depradari: sic Dina ceciderat: sic Dauid. Au-
dacter itaq; procax mulier iuuenem aggrediens, inbet
nephas tentare oportune.

8 Qui reuens, dixit ad uxorem domini suæ
Ecce dominus meus omnibus mihi traditis
ignorat quid habeat in domo suat

9 nec quicquam est magni in domo hac
quod non in mea sit potestate, præter te quæ
uxor eius es, quomodo ergo possum hoc
tam magnum malum facere, & peccare in
deum?

Non propria uirtute, sed dei gratia reuult, dicendo:
Ego solus noui omnia quæ domini mei sunt, fideliter o-
mnia commendata habeo, fidem mihi fallere non con-
uenit, neminem mihi in tota sua domo prætulit, præter
te unicam: honore et potestate affectu excellenti, oportet
et

Ioseph
sumus

et præstari plurimum fidei ab eo cui multa fides habetur. Timendus est deus, obseruandus dominus et maritus, à tanto crimine abstinendum. Discimus ex litera, fortunam sequi tentationes, formam esse castitati periculum, sensuum necessariam esse continentiam, mulierum perfidiam simul atq; uasfriciem, seruum fidelem liberaliter tractandum, honestatem amandam, fidem commissorum obseruandam, deum semper et ubiq; timendum.

10 Huiusmodi uerbis per singulos dies loquebatur, at ille recusabat stuprum, ne esset cum ea.

Loquitur scriptura honeste, parce ac uerecunde, improbitatem scemine indicans, instando, incitando iugiter ad turpitudinem, donec insanus amor scemine contemptus, uertatur in acutum odium.

11 Accidit autem quadam die ut intraret domum, & operis quippiam absq; arbitris ibi in domo faceret:

Ex officio coactus ingredi domum solus cum sola periclitatur, sine testimonio uirorum: Nam ancille fauebant dominæ. Dominus autem aderat, et seruabat per suam gratiam, cum naturæ uires defecissent.

12 & illa, apprehenso uestimento eius, diceret, Dormi mecum. Qui relicta in manu eius ueste sua, fugit, & egressus est foras.

13 Cumq; uidisset mulier uestem in manibus suis, fugissetq; foras,

14 uocauit ad se homines domus suæ, & ait ad eos: En introduxit nobis uirum Hebræum, ut illuderet nobis: ingressus est ad me, ut coiret mecum: cumq; ego uoce magna clamassem,

15 & audisset uocem meam, elata enim uoce clamaueram, reliquit uestem suam iuxta me, & fugit, & exiit foras.

16 Retinuit autem uestem illius apud se donec ueniret dominus suus ad domum suam,

17 & ait ad eum secundum uerba hæc dicendo: Ingressus est ad me seruus Hebræus quem adduxisti nobis, ut illuderet mihi:

18 cumq; eleuasset uocem meam, & clamerem, reliquit pallium suum iuxta me, & fugit foras.

19 Et factum est cum audiret dominus suus uerba uxoris suæ, quæ loquebatur ei dicendo: secundum uerba hæc fecit mihi seruus tuus, iratus est furor eius.

Leuius tulit confundi se nudum apud homines, quam secreto offendere deum, et innocentiam uitæ prostituere. Castitas adolescentibus caute seruanda docetur, consortia mulierum uitanda, rationem habendam in commotione animæ, corporis, famæ, et rerum. Confusionem non ferens, fraudataq; cupidine, muliebri astu subito uindictam comminiscitur negati facinoris: innocentem irata crudeliterq; inuoluit, consuetis mulierum armis, mendacijs, exaggerationibus, contemptu, clamoribus, peruiacacijs, inuerecundia aggreditur perditionem sancti ado-

lescentis: multis uerbis, ut solet fieri, mendacio fidem adstruere studet, et propriam malignitatem innocenti imponit, tam apud familiam quam heri. Hic igitur nimium creditur mulieri. Non auditur seruus, cui contra uxorem quoq; creditum non fuisset.

20 Et accepit dominus Ioseph eum, & posuit eum ad domum carceris, in loco quo uincti regis tenebantur, & erat ibi in domo carceris.

Humiliatur ut exaltetur, captiuatur ut regnet, patitur ut glorificetur, propter iustitiam, dei timorem, castitatem et fidelitatem, qui cum succurrere sibi non posset, dominum adiutorem experitur. Ad tempus quidem iustitia periclitatur, sed clarior potenterq; emergit, triumphatq;. Interim tamen dominus heri illius continet furibundam manum, ne ad serui cædem festinet: includi patitur, quum iam mortis reus ageretur criminationibus: nam si quidem uxori non credebatur, carceri eum tradere non debebat: si fidem uerbis uxoris habebat, morti tradendus erat: sed deus mansuefacit dum uult pectora quantumlibet ferocia. Interim tacet Ioseph, innocentie sibi conscius, et domino credens patienter fert ordinem circa se prouidentie dei: omnium subinde uirtutum exemplar factus.

Iustitia triumphat.

21 Fuit autem dominus cum Ioseph, & misertus est illius: & dedit ei gratiam in conspectu principis carceris.

Vnius principis perdita gratia, alterius clementiam inuenit, dexteritas in agendis fauorem conciliat et fortuna: cui dominus adiutor, quis istum disperdet? Gratiam in oculis habere, est frui alicuius fauoribus.

22 Qui tradidit in manum Ioseph uniuersos uinctos qui in custodia tenebantur: & quicquid ibi fiebat ipse faciebat.

23 Nec nouerat aliquid cunctis ei creditis: Dominus enim erat cum illo, & omnia opera eius dirigebat.

Sic ad imperium natus est Ioseph, ut quocumq; ipsum fortuna perduxisset, ubiq; regnabat: inter fratres, in domo principis: nunc quoq; in carcere magistratum gerit, equidem diligenter et strenue, summaq; fide: captiuis sic omnia suppeditando necessaria, ut etiam non ferre illos posset uel tristiori uultu euigilantes. Gratia diuinæ hereditatem fuerat assequutus, et uere patriarcharum filius: ideo eiusdem prouidentia proficiebat in omnibus. Sic neminem ledere potest, uel totus mundus, qui seipsum non leserit, cui deus per gratiam assisterit, et uere fidei donum præstiterit.

Imperium Ioseph.

CAPVT XL.

1 Is itaque gestis accidit ut peccaret, A pincerna regis Aegypti & pistor, domino suo regi Aegypti.

2 Iratusq; contra duos eunuchos suos Pharaon (nam alter pincernis præerat, alter pistoribus)

Superuacaneū fuerit cum Iudeis diuinare genera peccatorum, quibus pincernarum præfexus et regius pia

ster iram regis inciderant, musca scilicet in potu, & la pillus in pane reperta. Digna sanè responsio ad illos, qui superstitiosius requirunt quæ spiritus sanctus inutilia sci tu obmisit, quasi non facile periclitentur, qui potentibus famulantur. Discimus germanum significatum דוד quod translator perpetuo Eunuchum reddidit, nihil com muniù signare quàm quemcunq; officarium regium, sub se quosdam habentes subiectos.

3 misit eos in carcerem domus principis mi litum, in quo erat uinctus & Ioseph.

Seruientibus deo omnia seruiunt, aliorum etiam pec cata, beneficia, fortune, infortunia, omnia sanctis coope rantur in bonum.

4 At custos carceris tradidit eos Ioseph, qui & ministrabat eis: aliquantulum temporis fluxerat, & illi in custodia tenebantur.

Adparet non satis firmiter magistrum militum uxori credidisse qui tanta indulgentia Iosephum tractauit, ut in carcere quoq; ampla scilicet domo, in qua custodie bantur captiui, studium ipsius & fidem magnificerit.

5 Videruntq; ambo somnium nocte una, iuxta interpretationem congruam sibi, pin cerna & pistor regis Aegypti uincti in carce ris domo.

*Somnia nō
semper uas
sunt.*
Eruola quidem res somnium est, sed deus magna per ipsa agit: spiritus autem fidei discernet quid cuiq; uisio ni credere debeamus. Singuli secundum interpretatio nem somnij sui, uult dicere: Quisq; somniū uiderat de suo negotio & successu, iuxta exigentiam suæ causæ pro qui bus sollicitabantur. Sollicitudo enim causa est somnio rum, impium quidem est somnia curare illa, quæ nos ad aliqua dicenda uel agenda, aut etiam asseueranda assu minus contra dei uerbū: alioqui sunt qui satis clare præ seminiunt sibi futura uel bona uel mala, de quibus loqui & coniectare possunt, sed euentus euitare non possunt. Ideoq; uisus huiusmodi somnij, orandus est dominus ut bene cedat uisio, non ad diuinos, ariolos, uel coniecto res currendum.

6 Ad quos quum introisset Ioseph mane, & uidisset eos tristes,

Introitus ad eos indicat illam domum amplam fuisse, clausuras plurimas complectentem, ubi unus uinctus al teri seruire & colloqui poterat, ibi illos Ioseph uisita bat, consolabatur, ministrabat, facie autem deiecti & a nimo uidebantur, credentes somnia pertinere ad suas cu iusq; causas, quæ scire magnopere cupiebant.

7 Sciscitatus est eunuchos Pharaonis qui se cum in custodia erant in domo domini sui, dicendo: Cur tristior est hodie facies uestra?

Sedulitas & charitas pij custodis indicatur, qui tam sedulo aderat consolator miseris ipse miser, sed domino gratus.

B Qui responderunt: Somniam uidimus,
8 & non est qui illud interpretetur. Dixitq; ad eos Ioseph: Nunquid non dei est interpreta tio? referte mihi.

9 Narrauit præpositus pincernarum som-

nium suum Iosepho, & dixit ei: Videbam co ram me uitam,

10 in qua erant tres propagines, crescere pau latim in gemmas, & post flores uuas matu rescere:

11 Calicemq; Pharaonis in manu mea: tuli ergo uuas, & expressi in calicem Pharaonis, & tradidi poculum Pharaoni.

Si cui deus reuelauerit, is poterit interpretari som nia, id autem contingit deo familiaribus et amicis. Ideoq; ut cognoscatis me colere & uenerari uerum deum, qui omnia potest, narrate mihi & proponite quæ inter som niandum uideritis.

12 Respondit ei Ioseph: Hæc est interpretatio eius: Tres propagines, tres dies sunt, post quos eleuabit Pharaon caput tuum, & restituet te in gradum tuum: dabisq; calicem in manu eius, iuxta officium tuum, sicut an te facere consueueras.

13 Hæc interpretatio eius, uel comparatio eius, totū sci licet quod sequitur, explicatio est eius somnij quod nar rasti. Tres rami, tres dies sunt. Nō est communior tropus in uniuersis sacris literis, quàm is, quo ipse pro est, & est pro significat, & signum pro significato accipitur, locu tione Hebræa. Leuare uerò caput uel extollere, communi loquendi modo in bonam accipitur partem, pro honora re: & in malam, pro suspendere furca, uel crucifigere: utroq; modo hic eo uerbo utitur Ioseph ad captiuos.

14 Sed memento mei, quum tibi bene fuerit: & facies mecum misericordiam: ut suggeras Pharaoni ut educat me de isto carcere:

15 Quia furtim sublati sum de terra Hebræ orum, & hic nō feci quicquam quum ta men in lacum missus sim.

Quantumlibet fidens domino, non obmisit tamen age re quod agendum erat pro se eximendo carceri, id quod ceruus sperabat, modum tamen ignorans ac tempus. Pin cerne supplex fit, ut in tempore succurrat fidelis patro nus: ad quod commemorat duplicem infelicitatem, & quod uenditus esset ab Hebræis, & innocenter incarcerationis: nec tamen accusauit personas: non prodidit domini uxorem: nec impatientiam uerbis expressit.

16 Videns pistorum magister quod pruden ter somniū dissoluisset, ait ad Ioseph: Et ego uidi somnium: Quod tria canistra farinae ha berem super caput meum:

17 Et in uno canistro quod erat excelsus, por tare me putabam omnes cibos qui fiunt arte pistoria, auesq; comedere ex canistro quod super caput meum.

18 Respondit Ioseph: Hæc est interpretatio somnij: Tria canistra, tres adhuc dies sunt: post quos leuabit Pharaon caput tuum de super te, ac suspendet te in ligno, & lacerabūt uolucres carnes tuas de super te.

Videns magister pistorū quia uerisimilia prædixisset & fausta: cupiens & ipse grata audire, suum quoq; re culis

tulit somnium, & interpretationem ueram quidem, sed infamiam sibi audiuit. Hæc autem Ioseph non arte quam dicere potuit, regulisq; tradendis: sicut Danielis nomine stultus libellus somniorum habetur: sed spiritu dei Iosepho reuelantur, ut coniectoris prædestinatio procederet. Sic enim cuncta deus præordinauerat somnanda, referenda, reseranda, agenda, differenda, in gloriam dei & electorum salutem, ad promissiones dei complendas.

Exinde dies tertius natalitius Pharaonis erat, qui faciens conuiuium omnibus pueris suis, extulit caput inter epulas magistri pincernarum & pistorum principis.

Restituitq; magistrum pincernarum in officium scilicet, ut porrigeret ei poculum;

Et magistrum pistorum suspendit, sicut interpretatus fuerat eis Ioseph.

Extulit quidem ambos Pharaon, unum ad salutem ac gloriam: alterum ad damnationem & ignominiam: uni conciliatus, alteri offensus ad mortem, suspendendo in altum. Vnde facile Iudei Christum intelligebant loquentem de exaltatione filij hominis, quæ fuit crucifixio.

Et non est recordatus princeps pincernarum ipsius Ioseph, & oblitus est eius.

Vtitur deus ingratitude illius pincernæ ad suam gloriam, & ad exercitium Ioseph. Peccauit quidem non parum pocillator ille, tanti beneficii immemor quod pollicitus fuerat: sed sic dei prouidentia disponente. Sic solet felicitas obliuionem inducere miserorum: sic charitas refrigerat dum beneficia exiguntur: sic miserorum nulla cura fit in principum aulis. Sic exercitatur ad uiuam iustus Ioseph, quo domino iubente clarior elucescat.

CAPVT XLII.

Ostendit duos annos uidit Pharaon somnium: Et ecce stabat super fluuium.

Toto biennio innocens perseverat in carcere, de pincernæ gratitudine inaniter sperans: frustra enim humanum implorauerat auxilium, cui seruabatur diuinum. Non stabat Pharaon iuxta flumen, sed uidebatur sibi stare inter somnandum, communi modo loquendi.

Et ecce: De fluuiio ascendebant septem boves, pulchræ & crassæ carne, & pascebantur in palustribus.

Et ecce: septem boves aliæ ascendebant post illas de flumine, fœdæ aspectu, confectæq; macie: & pascebantur iuxta boves in amnis ripa,

Deuoraueruntq; boves fœdæ aspectu & macilenta carne, septem boves pulchras aspectu & crassas. Et expergefactus est Pharaon.

Electis pascuis pascebantur, ideo obesis erant carnis & pinguibus. Sequentes stabant ad ripam fluminis, ubi querebant pascua iuxta aquas fluminis, quandoquidem in reliqua regione remotiore à riuo uiror nullus erat, & ex loco pascue sterilitatem portendebat: ideo tenebatur ex famelicæ, eatenus ut nihil illis alimentum sufficere uideretur, quin omnia quide deuorarent.

Et dormiuit, & uidit alterum somnium: & ecce, septem spicæ pullulabant in culmo uno plenæ atq; formosæ:

Et ecce, septem spicæ tenues, & percussæ uredine oriebantur post eas,

Et deuorabant spicæ tenues septem spicas pingues & plenæ. Et euigilabat Pharaon: & ecce somnium.

Geminatur somnium, quo eiusdem prædictionis certior fieret designatio, quandoquidem in idem redeunt incitant enim attentius considerationem regis, minusq; contemni poterat primum, quum confirmaretur per secundum non dissimile. Euigilando autem intellexit se uidisse insomnia non uana, sed notabile aliquid importania, cuius interesset regi illa scire, cui tam serio apparuissent.

Et factio mane, pauore perterritus, misit & uocauit omnes coniectores Aegypti, cunctosq; sapientes: & narrauit suum somnium eis, nec erat qui interpretaretur ea Pharaoni.

Somnium à deo immissum, ab alio explicari non poterat, Iosepho reseruabatur, & tempus appetierat, quo esset exaltandus qui fuerat extra & in carcere calamitatibus multiphariam exercitatus, iamq; profecerat, & dignus factus gloria & honore. Aegyptij ab antiquo diuinationibus & superstitiosis artibus inerti fuerant: quas qui Abrahæ illas docuisse dicunt, graui iniuria sanctum afficiunt, quum stulti illum laudare contendunt arroganti iudaica.

Et locutus est magister pincernarum ad Pharaonem, dicendo: Peccatorum meorum ego recordor hodie.

Iam nunc pocillator hic à domino finitur reminisci sui coniectoris: iam tempus erat exaltationis, qui sine dubio non sponte illius oblitus est, sed domino non agente in nobis, non sufficimus uel cogitare quippiam ex nobis: sic et meminisci & uelle nostrum ex deo pendet. Fatetur peccatum suum regi, & fidem ordinis diuini fouet, eundem hæc nunc posse quæ potuit prius.

Pharaon iratus seruis suis, me & magistrum pistorum retrudi iussit in carcerem principis militum:

Vbi una nocte uterq; uidimus somnium, presagium futurorum nobis somniauimus.

Erat ibi nobiscum puer Hebræus, eiusdem ducis militum famulus, & narrauimus ei, & interpretatus est nobis cuiq; secundum suum somnium.

Hebræus puer dicitur, quia lingua Hebraica loquere tur, scilicet Chaldaica uel Syriaca: non Chanaanica, nec Aegyptiaca, nisi quantum didicerat per duodecim fere annos, quibus in Aegypto iam fuerat.

Et factum est, sicut exposuit nobis, sic factum est: me enim restituit ad ordinem meum, & ipsum suspendit.

Protinus ad regis imperium uocatum & educatum de carcere Ioseph toronderunt, ac ueste mutata obtulerunt ei.

Ex fouea Hebraeus habet. Septuaginta: Ex munitione, ubi in domo forti, munita, & grandi, captiui tuto seruabantur ne euaderent. Squalorem barbæ & uestium curant ministri regis, quo decentius regi præsentetur in aulam.

15 Et dixit Pharaos ad Ioseph: Somnium somniaui, nec est qui edisserat illud: & ego audiui de te dici, quod audies somnium ad exponendum illud.

C Respondit Ioseph: Absq; me deus respondebit prospera Pharaoni.

16 Absq; me deus respondebit fausta feliciq; Pharaoni: quod sic capio. Procul est, à me est, & neuiquam proprijs uiribus & humanis constat secretorum illa scientia, nihil mihi tribuendum in hac re, dei bonitatis est & gratiæ, qua fertur ad regē, ut illa somnia exponere possim, qui tantopere regem amat, regnoq; illius prospicit, ut quæ scitu necessaria sint reuelare dignetur, tam illi somnianti, quam mihi interpretanti.

17 Narrauit ergo Pharaos ipsi Ioseph: In somnio meo, ecce ego stabam super ripam fluminis,

18 & ecce ascendebant septē boues de amne, pulchræ forma, & obesis carnibus: quæ in pastu paludis uireta carpebant.

19 Et ecce, has sequebantur aliæ septem boues, in tantū deformes & macilentæ, ut nunquam tales in terra Aegypti uiderim:

Recitat Pharaos somnium suum coniectori, quod & Astatico stilo Moses scribit ad uerbum ut prius.

20 Et deuorabant boues tenues & scædæ septem boues priores pingues:

Vacæ turpes & malæ dicuntur, hoc est, deformes, macilentæ, quas nemo dignaretur alere uel curare: deerat enim eatenus herba & foenum, ut circa fontes & ripas fluminum pabula sectarentur, quæ tamen minime sufficerent illis.

21 Et ingrediebantur ad interiora, nec tamen cognitum fuit quod ad intima peruenissent, aspectus enim earum turpis ut antea erat, & euigilaui.

Absumebant uacæ macilentæ ipsas pingues, & tamen non impinguabantur aliquatenus, perditū erat quicquid edissent.

22 Et uidi in somnio meo, & ecce: septem spicæ pullulabant in culmo uno plenæ atq; pulcherrimæ.

D Aliæ quoq; septem tenues & percussæ uerdine, oriebantur ē stipula:

24 Et deuorabant spicæ tenues septem spicas pulchras: & dixi cōiectoris somniorum, & nemo est qui mihi edisserat.

25 Respōdit Ioseph ad Pharaonem: Somnium Pharaonis unum est: quæ factururus est deus, ostendit Pharaoni.

Secundum somnium recitat de spicis, idipsum significantes, quod uacæ duplices.

26 Septem boues pulchræ, & septem spicæ

plenæ: septem ubertatis anni sunt, eandemq; uim somnij comprehendunt.

27 Septem quoq; boues tenues atq; macilentæ, quæ ascenderunt post eas, & septem spicæ tenues, & uento urente percussæ: septem anni uenturæ sunt famis.

Iterum esse pro significare accipitur. Studetq; breuitati Ioseph regi loquens, & prudenter ambo in unum somnia colligens, & breuibus absoluit negotium, pluribus à rege uerbis propositum.

28 Hoc uerbum quod locutus sum ad Pharaonem, quod deus facit ostendit Pharaoni.

29 Ecce, septem anni uenient fertilitatis magnæ in uniuersa terra Aegypti:

Opus providentiæ diuinæ futurum, quod regno tuo imminet & tibi, dominus reuelauit per somnium: non claritate tanta quæ sufficeret tibi ad mysterij scientiam, sed obscurius, quo interpretetis officium & gratia tibi necessaria foret, & per me dei gloria panderetur, & mea miseria tandem finiretur.

30 Et surgent septem anni famis post eos, & obliuioni dabitur tota abundantia in terra Aegypti: cōsumptura est em̃ fames omnem terram,

31 Et non sciatur abundantia in terra propter famem illam sequentē, quia grauis ipsa ualde.

32 Et super repetitionem somnij ad Pharaonem secunda uice, certe confirmatū erit uerbum à domino, & festinabit deus idipsum ut faciat.

Exaggerat Ioseph incommodum famis & inedia: sic enim re uera intolerabilis manebat toti regno, ut maturiore prouisione consuleretur ei. Neceffe enim erat prouidere in tempore ingruituro tanto malo.

Duabus uicibus statim subsequentibus reuelatio eadem, designat certitudinem præuisorum & accelerationem, ut sciat rex quid sit facto opus.

33 Nunc ergo prouideat Pharaos uirum sapientem & industrium, & præficiat eum terræ Aegypti.

34 Faciat Pharaos & constituat præpositos super terram, & Quintā capiat terræ Aegypti per septem annos fertilitatis.

Non propria præsumptione regi consilium non rogatus ingerit, sed dei instigatione iubetur pergere consilium regno, tam præsentis consilio necessario & utili. Ut statim sapientia Iosephi usq; ad miraculum regi & principibus perspecta esset, & sine dilatione præficere-tur, ac sine inuidia principū, qui pariter omnes diuinant illius sapientiam admirari & honorare cogerentur, illūq; uelle præficere.

35 Et congregent omnem escam annorum bonorum futurorum istorum, & coaceruent triticum ut sub Pharaonis potestate condatur, serueturq; in urbibus.

Non solum honestū est, sed & utile & necessarium præficere

præficere reipublicæ viros bonos, sapientes & fidos, quæ circumspeditione sua futuris prospiciant malis, & occurrant, non solum pro corporali uita annonam & alimentam procurando, sed etiam qui cibum uerbi dei animabus fidelium famelicis suppeditent, & omnia pericula reipublicæ sua sapientia & integritate ipsorum quoque periculo aueriant. Quintam autem inferri iubet regi, quod quatuor reliquis partibus sufficientiam haberet populus pro annis illis prioribus, & residua quinta cum reliqua annona, quæ modica quidem crescebat, posterioribus annis utcumque sustentaretur populus. Quintam autem regi consilio Ioseph à ciuibus emebat secundum Hebræos, licet uiliore commertio quam postea uenditit populo indigenti.

36 Et præparetur futuræ septem annorum fami quæ oppressura est Aegyptum, & non consumetur terra fame.

Ordinatione regis recondi iubentur frumenta in proximis quasque urbes, ut suo tempore præsto sint regi & populis.

37 Placuit Pharaoni uerbum & cunctis ministris eius:

38 locutusque est Pharaos ad seruos suos: Num inuenire poterimus talem uirum, qui spiritu dei imbutus sit?

Laudandus non solum inuentor boni consilij, sed & que commendandi qui acquiescunt sanis consilijs, quos per-mouere potest reipublicæ necessitas uel utilitas. Denique qui consilium dei audiunt & amplectuntur, qui se persuaderi sinunt, qui credunt propheta.

39 Dixit ergo Pharaos ad Ioseph: Quia ostendit tibi deus omnia ista: nunquid sapientior & similem tui inuenire potero?

Spiritus dei agnoscit rex in tam bono consilio, & uirtuti præmium parat, decernitque & honorem: Quis enim dignus expleret domini consilium, quam is cui fuerat reuelatum? Non hic locum habebat seruilis conditio, quo minus dignus haberetur honore tanto: eidem non inuidebant Pharaonis serui uel principes, omnes fauebant honorem illi cui deus donauerat.

40 Tu eris super domum meam, & ad tui oris imperium cunctus populus obediet: uno tantum regni solio te præcedam.

F Dixitque rursus Pharaos ad Ioseph: Ecce, constitui te super uniuersam terram Aegypti.

41 Hic reperit honorem uirtus, sic honos alit studium uirtutis, hic præponitur sapientia regnis & sedibus: & diuitiæ nihil ducuntur comparatione uirtutis. Constituitur super regis domum, qui iam ante squalebat in carcere: qui uinctis ministrabat, nunc nobilibus & aule imperare iubetur: populo terræ præficitur, qui uenditus fuerat in regionem quam non nouerat. Officio, cura, & beneficentia rex constituitur, solio tantum & fastu regio ca-riturus Ioseph sanctus.

42 Tulitque anulū de manu sua, & dedit eum in manu Ioseph: uestiuitque eum stola byssina, & collo torquem auream circumposuit. Verbo & anulo, hoc est, sacramento inauguratur à

rege, ut consulat sua autoritate toti Aegypto, nobilissima omnium regionum & regnorum. Veste & torque ornatur. Longe ornatio fide ac pietate, sed his honoribus dignus est, quem rex terræ, imò dominus mundi uoluit honorari. Autoritati seruiunt paludamenta regia, non uirtuti: dignus honor qui uirtuti donatur: non qui genere clarus, sed qui beneficijs meretur, honorandus est.

43 Fecitque eum ascendere super currum suum secundum, clamante præcone, ut omnes coram eo genu flecterent, & præpositū esse scirent uniuersæ terræ Aegypti.

44 Dixit quoque Pharaos ad Ioseph: Ego sum Pharaos: absque tuo imperio non mouebit quisquam manum aut pedem in omni terra Aegypti.

Acclamatio פַּרְאֹה, idem est quod pater patriæ, pater gratiosus, clemens & tener: licet & à benedictione uel etiam genuflectione deriuatum uideri possit, adiecto in principio & pro more: ut Aquila translulit. Et præpositum eum toti Aegypto: secundum post regem haberi eum uoluit, ob sapientiam illi datam, & pro complenda prouidentia dei, qui à puero eum regno destinauerat. Ego Pharaos: hoc est, uindex malorum sum & iudex dicor, ipso nomine admonente illum officij. Sicut Consul Romanus erat, qui consuleret toti reipublicæ & ciuibus: unde & Hebræis פַּרְאֹה à consulendo Consul dicitur, quasi dicat rex: Regium uomen mihi seruo & honorem, in te autem reiicio labores ac operas regias: te inconsulto nemo quicquam audebit: tu regni negotia obis, omnes tibi obediunt. Olim sapientes appretiabantur, & præficiabantur regnis. Quis hæc olim uel etiam ante biduum credidisset, carceris mancipium, emptitium seruum, tot annis damnatum ab hominibus, & deo neglectum, ut multis uisum, alienigenam & iuuenem subito Aegypti dominum fieri potuisset?

45 Et uocauit Pharaos nomen Ioseph, Zaphnath Paneah. Deditque illi uxorem Aseneth, filiam Putipharis sacerdotis On. Egressus est itaque Ioseph ad terram Aegypti,

Zaphnath Paneah, Nostra uersio habet: Vertitque nomen eius lingua Aegyptiaca, Saluatorem mundi. Ontelus: Virum qui abscondita reuelat. Chrysostomus benecognitorem occultorum, Vir cui abscondita reuelata sunt. Et dedit ei Aseneth filiam sacerdotis uel principis פַּרְאֹה, quo nomine dicebatur insignis Aegypti ciuitas, quæ LXX. interpretum tempore Heliopolis dicebatur: sicut & No Alexandria, uersis nominum literis No & On. Differt autem hoc nomen principis, à nomine principis militum uel laniorum, ultima litera ך. Et egressus est Ioseph. Cum magnificentia quadam ac maiestate prodijt, ut fungeretur officio, decretam sibi prouinciā obiturus. Nihil contradixit, sciens à domino sic destinatum, & somnij sui præsagium impediri non posse.

46 (triginta autem annorum erat Ioseph quando stetit in conspectu Pharaonis regis Aegypti) & exijt Ioseph à facie Pharaonis, & pertransijt in omnem terram Aegypti.

Sapientie
etias.

47

Aegyptus
feracissima.

48

49

G

50

51

52

53

54

Quum staret ante regem, quum interpretaretur so-
mnia, consuleret reipublica, in aula deligeretur inter pri-
mos, triginta annorum erat. Apta sapientie etas, quam
et Christus expectauit predicaturus, ipsa patris sapien-
tia. Veruntamen Salomon et Daniel prauenti sunt a
domino, qui dat, quando, quibus, et quantum dignatur.

Et fecit terra per septem annos fertilitatis
cumulos multos:

Anni illi fertilissimi fuerunt, et maximam annonam pro-
duxerant copiam, uberrime creuerant omnia, ut in an-
nos multos seruari potuerint in manipulis. Feracissima
alioqui regio frumentorum est Aegyptus: et Romanis
olim seruebat quam maximo commodo. Reposita sunt
intra ciuitates in annos famis profutura, ea precipue fru-
menta, quae circum quamlibet urbem munitiorem creue-
rant, intra illam reponerentur custodienda: ne uel hostium
eruptione, uel esurientium tumultu per uiolentiam et tem-
pere diriperentur, et cum omnium confusione et iactura.

Et congregauit omnem escam septem an-
norum qui fuerunt in terra Aegypti, et po-
suit annonam in urbibus, cibum regionis cir-
cum urbes posuit in medio earum.

Et collegit Ioseph triticum ut arenam ma-
ris multum nimis, donec deficeret numerus,
quia numerus non erat.

Nostra eleganter: Ut arenae maris coequaretur, et
copia mensuram excederet. De superfluo colligebat re-
ponenda, ne in exteras regiones deportaretur, Aegy-
ptusque careret magis.

Nati sunt autem Ioseph filii duo antequam
ueniret fames: quos peperit ei Aseneth filia
Phuthipharis sacerdotis Heliopoleos.

Vocauitque nomen primogeniti Manasses,
dicens: Oblivisci me fecit deus omnium la-
borum meorum, et domus patris mei.

Nomen quoque secundi appellauit Ephra-
im, dicens: Crescere me fecit deus in terra pau-
pertatis meae.

Posterius meminisci uoluit beneficiorum dei, ideo no-
minum impositione uelut in propriam illorum carnem
inscribebat misericordias domini. Desiderium parentum
uisendorum deriuatur in liberos instinctu naturae et dei.
Filii prioris nomen, memoriale praeferebat amoti mali:
secundi uero, assentionem boni, qui iterum primogeni-
to praefendus secundo nascitur.

Igitur transactis septem ubertatis annis,
qui fuerant in Aegypto,

coeperunt uenire septem anni inopiae, quos
praedixerat Ioseph: et in omnibus terris fa-
mes praualuit, in cuncta autem terra Aegy-
pti erat panis.

Vulgata translatio habuit: Fuit fames in cuncta terra
Aegypti, quum Hebraeus habeat: Et in omni terra Aegy-
pti fuit panis. Quomodo enim in tanta copia seruati fru-
menti, famem Aegyptij pateretur? Verum ad primos an-
nos defectuum, partius frumenta erogabantur, quo se-
quentibus sufficerent annis. De illis itaque dicitur: Et esu-

rist omnis terra Aegypti.

55 Qua esuriente clamauit populus ad Pha-
raonem alimenta petens. Quibus ille respon-
dit: Ite ad Ioseph, et quicquid ipse uobis dixe-
rit, facite.

Quum omnes regiones annonae penuria et fame la-
borarent, sola Aegyptus cibum habuit, non solum pro
se, sed etiam pro alijs regionibus: sicut patet de terra Cha-
naan, ubi Iacob diues, tamen panibus indigebat, ob com-
munem sterilitatem omnium terrarum. Causas talium per-
scrutari impium fuerit, quum in multis omnes peccemus:
mensuram et pondus diuinorum iudiciorum non ante,
quam in extremo iudicio inspecturi.

56 Crescebat autem quotidie fames in omni
terra: aperuitque Ioseph uniuersa horrea, et
uendebat Aegyptijs: nam et illos oppresse-
rat fames.

Omnia urbium horrea aperiebat indigentibus inco-
lis: non autem gratis dat, sed tolerabili pro pecunia, pro
indigentia singulorum: non enim de suo dabat, sed de re-
gio fisco, de communibus opibus, pro quibus commuta-
tio necessaria erat, non gratis donatio proficisset.

57 Omnesque prouinciae ueniebant in Aegy-
ptum ad Ioseph ut emerent escas, quia inua-
luerat fames in tota terra.

Omnis terra ueniebat, hoc est, omnes habitatores ter-
rae totius, uel in circuitu Aegypti, confluebant illi, ut ma-
lum inopiae temperarent, ut beneficio sancti uiri illis ui-
uere liceret, ut Israelitici dei prouidentia et sapientia
agnosceretur per ipsius ministrum.

CAPVT XLII.

1 Idens autem Iacob quod alimenta
uenderentur in Aegypto,

Contritionem Iacob uocat alimentum,
quod et conteritur masticatio, et diuiden-
do panis distribuitur famelicis: et quod uenditur, distra-
hitur. Fractio ergo panis pro cibo, pane, esca, frumento
accipitur.

2 dixit filiis suis: Quare cunctamini: audiui
quod triticum uenundetur in Aegypto: de-
scendite illuc, et emite nobis inde, ut possi-
mus uiuere, et non moriamur.

Quid aspicitis unus alterum? quid cunctamini? quid
circumspectando negligitis necessarias?

3 Descendentes igitur fratres Ioseph decem,
ut emerent frumenta in Aegypto,

Magna necesse est fuerit caritas, quae etiam in ter-
ram Chanaan irrepserit, ut non proximius quam in Ae-
gypto inuenirentur necessaria uictus. Fides Iacob tenta-
tur ut confirmetur, usque ad mortis periculum esuriendo.
Decem fratres in Aegyptum mittuntur, qui iam familias
habebant, et uni pro omnibus in tanta annonae raritate
sufficientia alimenta data non fuissent.

4 Benjamin fratre Ioseph domi retento a Ia-
cob, quia dixerat fratribus eius: Ne forte in
itinere quicquam occurrat ei mali:

5 Ingressi sunt filii Israel terram Aegypti cum
alijs

alii qui pergebant ad emendum: erat autem fames in terra Chanaan.

Amabat præ alijs de Rachele natum, & omnium iuniorum ac ultimum filium, erat loco Ioseph & matris charior, metuebat ne quid damni incurreret per discrimina uitæ. Cum multis intrabant alimenta petitori, inter alios simul cū alijs aderant: ex Chanaan enim cum multis uenerant ad Ioseph.

6 Et Ioseph erat princeps super terram, atq; ad eius nutum frumenta populis uendebantur. Et ueniebant fratres Ioseph, & adorabāt eum facie ad terram.

Ipse alebat omnem populum terræ. Hac parte Christus significat, qui solus pastor est, & alimenta præstat omni populo terræ. Iam ergo dei prouidentiam ignari explebant, iam somnium Ioseph uerum ostendebant: seruebant dei dispensatione non inuiti iam, sed ignari: id ne non fieret, impediri non poterat: ultro agebāt, quod iam dudum per fas & nefas effugere conati fuerant.

7 Et uidit Ioseph fratres suos, & agnouit eos, & alienum se exhibuit ad eos, & locutus est cum eis dura, interrogans eos: Vnde uenistis? Qui responderūt: De terra Chanaan, ut emamus escas.

8 Et tamen fratres ipse cognoscens, non est agnitus ab eis.

Agnouit, dei uoluntate & ordine, post tot annos fratrum suorum uultus, inter tot homines uenientes: sed alium sese ad illos exhibuit, simulat se durum ac seuerum, quum sit animo amicissimus: instinctu dei turbat & anxios reddit. Dispensatio autem dei erat. Purgandum uel saltem uindicandū uenditionis & odij fraterni erat peccatum. Interim illorum oculi tenebantur, ne eum agnoscerent. Vsum sensuum nō habemus ut uolumus: loquendi formam à deo accipimus, formante loquendi phantasiam pro suo nutu non nostro arbitrio: non enim semper ut uolumus loqui possumus.

9 Recordatusq; somniorū quæ aliquando de eis uiderat, ait ad eos: Exploratores estis: ut uideatis infirmiora terræ uenistis.

Iam uidens fratres se adorantes omnium iuniorum, dei dispensatione mentem subit, & reminiscitur ueteris illius fabule de somnijs, quomodo infelicitatis suæ causa fuerint, & ut nunc dei prouidentia compleatur: tam in se præposito regno tanto, quàm in illis ueluti regem fratrem suum ignari adorantibus & illi supplicantibus. Simus in fide, castitate, patientia, charitate, similes Iosepho, & tunc si similiter ut ipse mentiti fuerimus, nō obicit nobis, sicut nec eidem obfuit. Sine imperfectionibus non uiuunt etiā sancti dei homines. Et tamen mendacium dici non meretur, quia decipere non querebat, sed erudire in fide & charitate, de ueritate dei, & credendis promissionibus.

10 Qui dixerunt: Non domine, sed serui tui uenerunt ut emerent cibos. Omnes nos filij unius uiri sumus: probi sumus. Non sunt serui tui exploratores,

Simpliciter loquuntur ueritatem boni uiri, iam dudum de prodito fratre suo compuncti & dolentes, sed reuocari non poterat, quod semel actum erat. Voluit hæc eos loqui deus: euentum rei ignorantes, domino seruietes. Dominum uocant, cuius ne subditi essent uendiderant in seruitutem. Seruos se quoq; nuncupant iuxta domini uoluntatem. Veraces, recti, & in hac saltem re integri, exploratores esse nunquam uoluimus.

11 Quibus ille respondit: Non, sed immunita terræ huius considerare uenistis.

12 At illi dixerunt: Duodecim serui tui fratres sumus, filij uiri unius in terra Chanaan, & ecce minimus hodie cum patre nostro est, alius non est.

Non est ut dicitis. Non prodicionem homini, sed terræ impingit, ne aliqua ratione se proditos formidaret de uendito fratre, & illum diligentius aspiciendo agnoscerent: unum fratrem suum non esse fatentur, hoc est, non superesse, uel nescire se ubi sit, etiam si supersit.

13 Hoc est, ait Ioseph, quod locutus sum: Exploratores estis.

Potentia illos opprimit, loquēdo illis quomodocumq; libet, more dominorum, ubi quenquam sese uindicare non audentem inuadunt uerbis atrocibus.

14 In hoc experimentum uestri capiam: per salutem Pharaonis, non egrediemini hinc, donec ueniat huc frater uester minimus.

Per Pharaonem iurat, non per deum: non quod deum crederet Pharaonem, sed ut imponeret fratribus, ignorare illos uolens se unius esse ueri dei cultorem. De Benjamin inquit solertius, scire uolens si illi quoq; inuideret, si non etiam prodidissent, si odij gratia illum non habuissent itineris comitem.

15 Mittite ex uobis unum, & adducat fratrem uestrum: uos autem eritis in uinculis, donec probentur quæ dixistis utrum uera sint: alioquin per salutem Pharaonis exploratores estis.

16 Tradidit ergo illos custodię tribus diebus.

17 Die autem tertio dixit ad eos Ioseph: Facite quæ dixi, & uiuetis: deum enim timeo.

Simul omnes includit uno carceri, ut pariter agenda tractarent, mutuum affligerent se: sicut sese ad sui uenditionem fuerant exhortati. Ut uel gustum illis rependeret anxietatum suarum, in quas se suo coniecerant odio. Idq; diebus tantum tribus, ne patris sollicitudinem augetet et angorem. Mortem minatur, quo sollicitius instent perficiendis. Deum timere se dicit, ne gratis affligere eos, & per iniuriam uideatur innoxios, & ne quid nimis: sed ad ueritatis inuestigationem citius procedat.

18 Si probi estis, frater uester unus ligetur in carcere uestro: uos autem abite, & inserite emptionem famis in domos uestras:

19 & fratrem uestrum minimum ad me adducite, ut possim uestros probare sermones, & non moriamini. Feceruntq; sicut

Vnus uestrum interim maneat clausus, ubi uos nunc

Affligit a quibus olim affligit

Mendacium Ioseph.

estis. Vos autem alij ite, & inferte alimenta pro remedio famis uestrae in domos, quantum pro familia & domesticis indigetis.

20 Et locuti sunt ad inuicem: Profecto peccatores nos propter fratrem nostrum, quando uidentes angustias animae illius dum deprecaretur nos & non audiuiamus: idcirco uenit super nos ista tribulatio.

Conscientia peccati per perur.

Vt primum uidemus manum dei super nos, primum occurrit maximum peccatum de quo sibi mens est maxime conscia, quo igitur torquetur. Omnia enim tunc peccata confluere uidentur, & comparere obtutibus conscientiae: sic proprias fratrum conscientias priscum illud nefas illos communiter terret. Agnoscunt crimen, mutuum accusant, causam aspiciunt & fatentur, ob quam angorem praesentem sustinere cogantur. Quicquid per omne tempus mali occurrebat illis, proditiōis illius peccato semper imputabant. Humiliantur igitur, & dei gratiam experiuntur, qui pro commissio crimine dolorem donat & respiscientiam.

21 E quibus unus Ruben, ait: Nunquid non dixi uobis: Nolite peccare in puerum: & nō audistis? en sanguis eius exquiritur.

Iste Ruben audacter criminatur, & accusat fratres alios, quia non consenserat in fratrem necandum, & statim doluerat distractum. Erat natu maior, quem cum audire noluisse dehortantem, nunc ferre coguntur improperantem flagitium.

22 Nesciebant autem quod intelligeret Ioseph, eo quod per interpretem loqueretur ad eos.

Cante loquendum.

Haec sententia docet fratres Hebraica lingua loquutos, audite eo qui intelligebat. Hic docemur Lupum in fabula uereri, & Syluas habere aures, Summa cura frenare linguam, Omnia tuta timere quem reum conscientia redarguit: Nihil enim tutū illi qui sibi de crimine non cauet: Nihil opertum quod non reueletur: Tacendum in aulis principum de omni periculoso actu.

E Aueritque se ab eis & fleuit, & reuersus locutus est ad eos. Tollensque ex eis Simeon, & ligans illis praesentibus,

23 Ioseph affectus fletu extorquent, quos tum dissimulat ut potest. Austeritatem fingit, ut charitatem exprimat amplio rem. Dure affligit illos, fratrem eis inspicientibus alligando, ut illius liberationi diligentius incumberent, citiusque cum fratre Benjamin adessent, & Pharaonis uincula magis formidarent.

24 iussit ministris ut implerent eorum saccos tritico, & reponerent pecunias singulorum in sacculis suis, datis cibarijs in uia: qui fecerunt ita.

25 At illi portantes frumenta in asinis suis, inde profecti sunt.

26 Apertoque unus sacco ut daret iumento pabulum in diuerforio, cōtemplatus pecuniam in ore sacculi,

Magnifice interim illis uult consultum, frumento da

to, pecunia reddita per ministrum, ignorantibus tamen ut id illis denique cederet in metum: & ut dei circa illos iudiciū impendens formidarent uehementius, ubique & semper attoniti donec redirent.

27 dixit fratribus suis: Reddita est pecunia mea, en habetur in sacco. Et exijt cor eorum turbatiq; mutuo, dixerūt: Quidnam est hoc quod fecit nobis deus?

Exanimantur corda eorum ex pecuniae aspectu, ite rum sibi imminere dei manum sentiunt, & a filiis suis exhorrescunt, deprehendendos se timent in tam publico malo: Quid hoc sibi uult deus? Quid nobis malorum occurreret? Non tamen redierunt statim, cum abundant, patri consulere cupientes esurienti, & fratri uincto, cum inter angustia non exiuntur quam maxima. Sic deus multis modis uindicare legis suae praenaricatores solet: sic semper praesumit seu perturbata conscientia. Non est ad hoc deo necessarius ignis purgatorius, sulphur, incensum, mallei. Nouit deus artem excarnificandi reas conscientias & affligendi: hoc expauescamus purgatorium, semper cauendo ne unquam tale flagitium designemus unde perpetuo remorsum conscientiae ferre cogamur.

28 Veneruntque ad Iacob patrem suum in terra Chanaan, & narrauerunt ei omnia quae accidissent sibi, dicentes:

29 Locutus est nobis dominus terrae dure, & putauit nos exploratores esse provinciae.

Non suffecit illis turbatio, nisi & patrem contristerent, ut suo tempore profusus letaretur. Dedit nos exploratores terrae, habuit nos tales, aestimauit & accusauit tanquam tales.

30 Cui respondimus: Probi sumus.

31 Duodecim fratres uno patre geniti sumus, unus non est, minimus hodie cum patre nostro est in terra Chanaan.

Pluribus uerbis utuntur rem ordine gestam differendo, ut tandem pater intelligat eos compulso ad ablationem Benjamin, non potuisse effugere rem, alioqui patri quam noscerent grauissimam: quid enim aliter dicere & agere rebus sic stantibus potuissent?

32 Et dixit ad nos uir dominus terrae: Sic probabo quod pacifici sitis: Fratrem uestrum unū dimittite apud me, & famem domibus uestris sumite, & abite,

Famem רעבון hoc loco scriptura nominat cibum emptum, hoc est, remedium famis, ut discamus idiotismos linguae Hebraicae, ne prorsus ad uerbum capere illam ubi que uelimus indocti & superstitiosi nimis.

33 fratremque uestrum minimum adducite ad me, ut sciam quod non sitis exploratores, sed probi sitis: fratrem uestrum dabo uobis & in terra negotiabitur.

Adiiciebant quaedam uerbis Ioseph fratres apud patrem persuadendum, ad permouendum ad filij dimissionem, ut sciret non periclitandum illum, sed se omnes, nisi fieret quod urgebant.

34 Cumque frumenta effunderet de sacculis suis: Ecce

Ecce uniuscuiusq; ligatum argentum erat in sacco suo. Et uiderunt ligaturas pecuniarum suarum ipsi & pater eorum, & timuerunt.

Territi fratres priore iam perpeffa austeritate, formidabant duriora sitam horribiliter insteterant innocentibus. Ad dei iudicium trepidabant, de prodicione fratris sibi anxie semper conscij.

35 Et dixit ad eos Iacob pater ipsorum: Absq; liberis me esse fecistis, Ioseph non est, Simeon non est, & Benjamin auferetis: in me hæc omnia erunt.

Non nihil Iacob suspicatur mali de filiis quos nunc audit sollicitare de abducendo Benjamin, qui iam Iosephum quoq; amiserat, utrosq; filios senectutis de Rachel susceptos, quos reliquis præferebat: magnopereq; renititur, premendo tamen prudenter quæ secum cogitat. Et queritur generalibus uerbis se inuolui multis infortunij de filiis suis, nec dum finem instare miseriarum à iuuentute sua usq; in præsens illud tempus decrepitate.

36 ¶ Cui respondit Ruben: Duos filios meos interfice, si non reduxero illum tibi: trade illum in manu mea, & ego eum tibi restituiam.

Ruben primogenitus ignarus fortunarum, periculo se exponit, & filios suos. Committit inquit eum custodiæ meæ, ego reducam eum tibi. Adijcere debuerat: Si quidem dominus uoluerit, sin minus, parendum Domini uoluntati.

37 ¶ At ille: Non descendet, inquit, filius meus uobiscum, frater eius mortuus est, & ipse solus remansit, si quid ei aduersitatis acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos.

Sic erat illi in uotis, sic statuerat se non dimisurum Benjamin, nolle per illum periclitari de uita sua, quandoquidem periculum filij formidabat maxime. Sed tamen postea dum Iacob se de uita ipsa sua, cum filij & suorum omnium periculo, ex famis magnitudine tentari ac premi cerneret, necessitate compulsus prudens mutauit consiliū.

CAPVT XLIII.

A ¶ Interim fames terram uehementer premebat.

Interim durabat & augebatur indies maxima annonæ caritas, & omnis uia prospiciendi tantæ familiæ præcludebatur sancto seni.

2 Consumptisq; cibis quos ex Aegypto detulerant, dixit Iacob ad filios suos: Reuertimini, & emite nobis pauxillum escarum.

Distulit pater quam diu potuit remissionem filiorum ne Benjamin quoq; dimittere cogeretur. Sed cessante alimento uiro Dei & toti familiæ, grauissimè tentatur: cura enim alende proles illi incumberebat, quantumlibet iam Iudas proprios haberet filios sicut et alij filij, omnes cōfugiebant ad patrem, remedium famis penes eum requirebant: quibus pro uirili prouidit, exemplum patribus & filiis. Nihil enim proprium aestimabant, sed communis sollicitudine sibi mutuum prouidebant, consilio Patri-

archa ueterani & decrepiti.

3 Respondit Iudas: Denunciauit nobis uir ille sub attestazione iurifiurandi, dicēs: Non uidebitis faciem meā, nisi fratrem uestrum minimum adduxeritis uobiscum.

4 Si ergo uis eum mittere nobiscum, descendemus, & ememus tibi cibum.

5 Si autem non uis, non descendemus: uir enim denunciauit nobis: Non uidebitis faciem meam absq; fratre uestro uobiscum existente.

Ruben antea patrem orauerat, sed gratis: nunc Iudas illum aggreditur. Parati, inquit, sumus abire & obedire, communiq; familiæ nostræ consulere: sed non audeamus comparere sine Benjamin, tantopere adiurati à uiro: quæ promissimus sub pignore fratris interim capti, necesse est statuere. Sine periculo non descendemus absente hoc fratre nostro.

6 Dixit Israël: Quare afflixistis me ut indicaretis ei & alium habere uos fratrem.

Num adfligere debebatis me patrem uestrum significando uiro de fratre illo minimo? Quid opus erat remunerare illi de hoc fratre quem haberetis domi? Suspitione carere non potest, quod homini ignoto de fratre minimo mentionem fecistis, quasi hunc meum charissimum filium auellere uolueritis, uos natu maiores istum iuniorem, ad huc materna emulatione non nihil imbuti. Suspicebatur aliquam intercessisse perfidiam in perditione Iosephi dum amissi.

7 At illi responderunt: Interrogando interrogabat nos homo nostram progeniem, si adhuc pater uiueret, si haberemus fratres: & nos respondimus ei consequenter iuxta id quod fuerat sciscitatus: nunquid scire poteramus quod dicturus esset, deducite fratrem uestrum?

Excusat simpliciter Iudas fratres omnes, nihil se aliud loqui potuisse quam dixerint, nec aliud egisse. Non inquit poteramus non respondere de singulis interrogati à uiro, nimirum uera & sine fraude: quæ enim causa quæreret ignorabamus. Nihil minus expectabamus, quæ quod hunc tuum filiū uidere uoluerit. Non temere quicquam diximus nec promissimus.

8 Iudas quoq; dixit Israeli patri suo: Mitte puerum mecum, ut surgamus & abeamus, & possimus uiuere: ne moriamur tam nos quam tu & paruuli nostri.

9 Ego suscipio puerum: de manu mea require illum, nisi reduxero & reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore.

Iudas suspicionem ex animo patris eximere uolens, seipsum arrhabonem & pignus constituit pro filio reducendo, sollicitus de nutrienda familia, quam præ alijs multam habuisse narratum est: Ideoq; magis instat dimitti pro alimentis. Id ipsum iam sæpe uideatur monuisse patrem, sed amore Benjamin illum distulisse, donec cogeret periculum & extrema necessitas omnibus immi-

nens. Peccator ero tibi omnibus diebus, indignationi tue obnoxius ero semper, et pœnæ quam inferre decreueris.

10 Si non intercessisset dilatio, iam uice altera uenissemus.

Vulgaris loquendi modus in scripturis pulchre notandus. A prima sollicitatione ad patrē facta de redeūdo ad Aegyptum usq; ad extremū necessitatis tempus, tantum effluxerat moræ quo poterant ijsse & redisse. Queritur ergo moræ causam patrē fuisse & famis quā patiantur.

C Igitur Israël pater eorum dixit ad eos: Si
11 sic, ergo hoc facite: sumite de optimis terræ fructibus in uasis uestris, & deferre uiro munera: modicum refinæ & mellis & storacis, stactes & terebinthi & amygdalarum.

Fertilitas regionum.

Consentit pater famis necessitate compulsus, filiorum instantia, captiuitate Simeonis & fide in Deum, cuius hæc geri prouidentia credere debebat. Videtur Iacob, si lijs abituris arborū surculos de optimo & raro genere fructuum commisisse, dono mittendos uiro quem callentissimum intelligeret agrorum cultorem, & fructuum terræ dispensatorem. Fructuum horum nomina incerta Iudæis sunt & nostris. Nulla tam fertilis regio, quæ non aliqua fructuum specie careat: Nec tam sterilis quæ non preciosis & raris abundet: ubi sanè uidentur sapientiæ diuinæ opera, passim natura prospiciente hominum necessitatibus, ut discursibus negotiatorum, nisi uanitatis studio pelliceremur & auaritiæ siti, tantis non sit opus.

12 Pecuniam quoq; duplicem ferte uobiscū, & illam quam inuenistis in sacculis, reportate, ne forte errore factum sit.

Increuerat egestas et argenti precium, ideo duplum capere monet, malens reddi nimium quàm indigere. Argentum autem pecunia dicitur, in ore saccorum inuentum. Timuit pater maleuoli alicuius impostura suppositum ex odio: dicit autem errorem, omnia mitius interpretari solitus.

13 Sed & fratrem uestrum tollite, et surgite rediteq; ad uirum.

14 Deus autem omnipotens faciat uobis eū placabilem: & remittat uobiscum fratrem uestrum alium, & Benjamin: ego autē quasi orbatus absq; liberis ero.

Imprecatio ad abiuiros

Deus omnipotens omnium moderator, & corda regum dirigens, commiseretur angori nostro, & multam impartiat gratiam, ut pariter omnes cum gaudio reuertamini. Obruit Dominus merore magno amicum ut profusius gratuletur: dum maxime tentat proxime speranda est consolatio. Interim Iacob omnium filiorum solatio destituitur, & duritiem præfetti illius attonitus operitur & sustinet.

15 Tulerunt ergo uiri munera: & pecuniam duplicē, et Benjamin, & surrexerunt descēdē rūtq; in Aegyptū, & steterunt corā Ioseph.

Munus pro muneribus frequenti usu scripturæ: multa enim erant quæ miserat per filios in Aegyptum, superius enarrata per singula.

D 16 Quos cum ille uidisset, & Benjamin si-

mul, præcepit dispensatori domus suæ, Introduc uiros domum, & occide uictimas, & instrue conuiuium: quoniam mecū sunt commesturi meridie.

17 Fecit ille sicut sibi fuerat imperatum, et introduxit uir iste uiros in domum Ioseph.

Maclare hostiam, est disponere carnes ad cibum, dispensare culinam. Familiariter autem seruo loquitur non audientibus fratribus, ne amicum animum coniectarent, sed timeant magis.

18 Et timuerunt uiri quod introducerentur in domum Ioseph, & dixerunt: Propter pecuniam quam retulimus prius in sacculis nostris, introducti sumus, ut deuoluat in nos calumniam, & uiolenter subiiciat seruituti & nos, & asinos nostros.

Tales impiorum conscientia sunt, ut etiā in prosperis expauescant: malorum enim cum sibi conscij sunt, bona etiam mala suspiciantur, & quæ alijs securitatem facerent & gaudium, illis metum incutiunt. Ad inuolucrum nos, dicunt, et ut nos faciat cadere, ut obruat nos calumnia & potentia. Sancti peccare quidem possunt, sed perpetuo poenitent, Deum semper timent, aduersa propter peccata à Deo immissa longanimitè sustinent. Ideo si qui prætexere uellent sibi Patriarcharū peccata, illi simul resipiscentiæ & doloris recordentur perpetui, et uindictæ diuinæ in præsentī quoq; seculo.

19 Igitur ascendentes ad dispensatorem locuti sunt pro foribus domus.

Non audent ingredi, dispensatorem adeunt quem de casu pecuniæ informant, nihil ea parte conscij, sed tamen ad omnia trepidantes.

20 Et dixerunt: Mi domine, iam ante descendendo descendimus, ut emeremus escas.

21 Quibus emptis, cum uenissemus ad diuersorium aperuimus saccos nostros, & ecce pecunia cuiusq; in ore sacci sui, quam nunc eodem pondere reportauimus.

22 Sed & aliud attulimus argentum ut emamus escas: non est in nostra conscientia quis posuerit pecuniam nostram in marsupijs nostris.

Simpliciter, ueraciter, breuiter, et timide sese de ignorantia excusant. Non opus habet innocentia prolixo sermone. Erant tunc uiri boni, imponere nolebant, Domino confidebant.

23 At ille respondit: Pax uobiscum, nolite timere, deus uester, et deus patris uestri dedit uobis thesauros in sacculis uestris, nam pecunia uestra peruenit ad me. Eduxitq; ad eos Simeon.

Conscijs erat uoluntatis domini sui & gratia quæ uocasset ad prandium. Conseruatos intuebatur, luculenter deprehendebat sinceritatem qui pecuniā reportassent. Potuit instruxisse illum Ioseph unius Dei esse cultores, sancti patris bonos filios, quos tamen ob delictum in se exerceri oporteret. Dicebat ergo: Deus quæ colitis, quæ uestra

uestra dispensat, ipse thesauro uos donauit occulto. Plea-
ne mihi satisfactam est, adnumerata mihi pecunia, quod
fateor, solutionem suscepi, nihil debetis, nihil exigo, bo-
no sitis animo. Facto deniq; gratiam testatur, & consola-
tur Simeonem adducendo redemptum e uinculis.

24 Et introduxit uir ille uiros in domum Ioseph, attulit aquam, & lauerunt pedes suos, deditq; pabulum afinis eorum.

Non more aliorum mercatorum tractantur, sed festi-
nius & amice suscipiuntur, etiam absente Ioseph, ne in-
solita beneficentia quouis modo admonerentur ad cogita-
tandum de fratre.

25 Illi uero parabant munera, donec ingrede-
retur Ioseph meridie, audierant enim quod
ibi comesturi essent panem.

Parant munera, ut decenter offerant uiro illis prae-
ter morem & insperate benefico. Omnibus modis testa-
ri cupiebant innocentiam, gratitudinem, & obsequium.

F 26 Igitur ingressus est Ioseph domum, obtu-
leruntq; ei munera, tenentes in manibus suis, & adorauerunt proni in terram.

Ingresso intro Ioseph offerunt munera, uersus ter-
ram sese inclinantes, prono uultu ad oram uestimenti se-
se inclinando, quod est adorare, caput demittere & in-
curuare, Hebraeis.

27 At ille resalutatis eis, interrogauit, dicens:
Sanus ne est pater uester senex, de quo dixe-
ratis: Adhuc uiuit?

Præuenit terrores, quærendo de salute parentis ipso-
rum. Ante omnia patrem saluum audire cupit ut bonus
filius. Senem nominat, cuius decrepitam ætatem non igno-
rabat. Ex memoria querere se finxit, non ex affectu. Ideo
addit: quem dixeratis scilicet uos habere.

28 Qui responderunt: Sospes est seruus tu-
us pater noster, adhuc uiuit. Et incuruati a-
dorarunt.

Describitur toties adoratio illorum, ut promissionum
Dei ueritas sæculis commendetur. Seruum fatentur illius
tam seipsos quam patrem suum. Dischnus de promissis
Dei nequitiam dubitare, quantumlibet fieri non posse
sensus carnis reuelat. Superioris est prouocare uerbis
inferiorem ad colloquium, dare sermonis fiduciam.

29 Attollens autem Ioseph oculos, uidit Ben-
iamin fratrem suum filium matris suæ, &
ait: Iste est frater uester paruulus, de quo di-
xeratis mihi? Et rursum, Deus, inquit, mise-
reatur tui filii mi.

Quem diligebat magis citius uidit: quem animo uo-
lutabat, oculis requirebat: amantius uterum fratrem al-
loquitur, & consolatur, & benedicit, quem prius quasi
neglectum uidisse scriptum est, omnibus modis querens
ignorari. Non expectat responsum fratris de Benjamin,
sed pro abundantia naturalis amoris anteuerit, salutat,
gratiam impetrat Dei, qua maius bonum homini desi-
derare optaretq; non possumus. Filium nominat non fra-
trem, affectum dissimulans, ut exerceat magis nondum
plene purgatos crimine proditiōis in fratrem.

30 Festinauitq; quia incaluerant uiscera eius
super fratre suo, & quæsiuit ubi fleret, & in-
troiens cubiculum fleuit ibidem.

31 Rursumq; lota facie egressus, continuit se
& ait: Ponite panes.

Iisdem uerbis scribitur 3. Regum 3. Commota sunt ui-
scera eius super filio occidendo à Salomone. Talis miseri-
cordia Dei ad homines pios, quæ maior exprimi non pos-
sit. Indulsit igitur genio, & fletum sibi permisit, sed oc-
culte ut potuit, ne agnosceretur à fratribus ante tempus
à Domino constitutum.

32 Quibus appositis, seorsum Ioseph & seor-
sum illis, Aegyptijs quoq; qui uescabantur
simul seorsum (illicitum est enim Aegyptijs
comedere cum Hebræis cibum, quia abomi-
natio est Aegyptijs.)

Non scribitur fratres Ioseph subterfugisse commerci-
um mensæ cum Aegyptijs, sed potius contra. Aegyptij
ab antiquo superstitionibus deditissimi, sese sanctiores,
mundiores, sapientioresq; alijs iactabant: Vnde & cir-
cuncisionem assumpserant, diuinationibus instabant, De-
os multos colebant, Astrologiæ operam nauabant, ac
externos quosq; uelut barbaros auersabantur, non dia-
gnati conuisci externis. Ioseph uero ad conuictum &
conuersationem sese Aegyptijs accommodabat, quo lu-
craretur eos Domino, & pararet eos fidelibus populis
conuictores, donec Deo placeret. Solent prophani abo-
minari sacros: non uicissim uere sancti quolibet spernunt,
sed honore omnes præueniunt, bonitate sua malos uin-
cunt, suntq; tractabiles, & ut paruulus: fiunt omnia omni-
bus, ut omnes lucremur non tam sibi quam Domino.

33 Sederunt coram eo primogenitus iuxta
primogenita sua, & minimus iuxta ætatem
suam.

Ex ordine sedere fecit fratres suos Ioseph ad mensam,
siquidem omnes nouerat ex ætate quis cui præferretur
ex prerogatiua natiuitatum. Cum enim maximarum tri-
uum patres et stipites Dei prouidentia ordinati essent,
non modica cura senij & natiuitatis ordinem obserua-
bant, referebat enim quo quis eorum ordine ueretur. Et
admirati sunt uiri unusquisq; ad proximum suum, quo-
modo Ioseph iuxta paternæ domus morem sessionis or-
dinem conseruasset. Rabi Salomō dicit, Cyphum percus-
sisse argentum undecim uicibus, & ad singulos tactus
reuocasse ex nomine quempiam, & qui una matre nati
essent: tandem ueniens ad Benjamin, dixerit: Is matrem
non habet, nec fratrem, ideo mecum sedebit. Visusq; o-
mnibus fuerit hæc Cyphi diuinatione se agnouisse, quo-
minus inter nosceretur à fratribus, & magis timeretur.
Qui his fabulis delectatur Iudaicis, multa apud hunc Tal-
mudistam passim inueniet, nec erit ex hoc doctior, sed
stultior.

34 Et mirabantur uiri quicq; ad proximum
suum. Sumptis quoq; partibus quas ab eo
acceperant: maiorq; pars uenit Benjamin,
ita ut quinque partibus excederet. Biberuntq;
& inebriati sunt cum eo.

Superstitio
Aegyptio-
rum.

Ordo fra-
trū in men-
sa.

Inuicem

Et apud

ad ditionem

Cibi insignis portio Iosepho præponebatur, domino rum more: qua gustata, sublata inde, diuisaq; portionibus, unicuiq; fratrum portio proponebatur. Et maior erat portio Benjamin portionibus aliorum quinta parte. Voluit enim præhonore germanum suum insigniore ferculo, qui inter eos contemptibilior haberetur, ultimi- musq; recumbebat: tantoq; minus amabatur à fratribus, quanto à patre omnibus charior haberetur. Biberunt et inebriati sunt cum eo. Alacriter conuiuui peregerunt pa- riter, nihil minus cogitantes, quam quæ timuerat anxie et statim passuri erant. Gaudebant se tanto exceptos conuiuio, quos fuerat nimium austere aggressus antea.

CAPVT XLIIII.

A 1 **R**æcepit autem Ioseph dispensato- ri domus suæ, dicens: Imple sac- cos uirorū frumento, quantum possunt capere: & pone pecuniā singulorum in summitate sacci.

2 Cyphum autem meum cyphum argente- um, & pretium quod dedit tritici, pone in ore sacci iunioris, factumq; est ita.

Frater a fra- tre tentatur

Adhuc exercere pergit fratres et tentare si uere poeniteant de peccato in se commissio, et quo affectu ferantur in fratrem suum Benjamin et patrem. Subor- nat causam odij in fratrem, illudq; exulcerat ob furtum, si quod esset in eorum pectoribus contra fratrem, pro- pter quod ipsi periclitaretur quam maxime, et inuetera ti odij signa erumperent acerbius, et patris dolori non tantopere præcauerent ex causa fratris, quem in mani- festo facinore deprehensum sinerent quasi iuste periclita ri. Quanto suos Deus magis diligit, tanto magis tentat. Fidelibus post gaudia instant aduersa, et uini potatio ul- ciscitur amaritudine cordis.

3 Et orto mane, dimissi sunt uiri cum asi- nis suis.

Forſitan illuxit mane antequam abirent, notante eos scriptura, quia de uino illis non assueti potauerint ni- mis, et prolixius dormierint.

4 Iamq; urbem exierat, & processerant pau- lulum, tunc Ioseph accersito dispensatore domus, ait: Surge, inquit, persequere uiros, & apprehensis dicito: Quare reddidistis ma- lum pro bono?

5 Nonne ipse est in quo bibit dominus me- us, & in quo augurari solet? pessimam rem fecistis.

Mendatij exemplum

Si quis mentiendi exemplum hinc colligere uoluerit, fidei quoq; et bonorum operum, beneficentiæ et in- dulgentiæ exempla non negligat. Quin si fidem et timo- rem Dei habueris, nihil oberit quicquid peccaueris, ijs- dem tamen ut illi aduersitatibus emendaberis.

B 6 Fecit ille ut iusserat. Et apprehensis per ordinem, locutus est.

Obsequitur Domino suo in omnibus seruus, conscius probitatis illius, fortassisq; totius tragœdiæ.

7 Qui responderunt: Quare sic loquitur do- minus noster? absit ut serui tui uerbum istud

commiserint.

Antea seruus hic anxios consolatus fuerat, cui et mo- deste respondent, dominum uocant. Non rependunt in- iuriosa uerba ei qui furti arguebat innocentes: sed con- scij sibi de innocentia confidenter, responderunt, primo simpliciter negantes, secundo persuadere innocentiam tentantes.

8 Pecuniam quam inuenimus in summita- te saccorū, reportauimus ad te de terra Cha- naan, & quomodo furati sumus de domo domini tui argentum uel aurum?

Tantum abest ut dominum tuum fraudare uolueri- mus, ut de remotiore nostra patria errorem commissum in pecunia, te teste, emendare studuerimus: sufficit nobis nostra pecunia, alienas diuitias non ambimus, cibum pro pecunia querimus, quem in sterili nostra terra conse- qui non datur.

9 Apud quemcunq; fuerit inuentum seruo- rum tuorum, moriatur, & etiam nos erimus serui domini nostri.

Tota fiducia recusant furtum, non dubitantes mori- tem, ac seruitutem morte grauiorem interponere, nihil minus cogitando quam secum inueniri posse quod non acceperant.

10 Qui dixit eis: Fiat iuxta uestram sententi- am, apud quemcunq; fuerit inuentum, ipse sit seruus meus, uos autem eritis innoxij.

Figuram sermonis obscurat, quasi ueritus mentiri cō- tra innocentes: quasi dicat, Possem durius uobiscum age- re iuxta uerba uestra, sed remitto de sententia uestra: illumq; solum seruitutis poena inuoluam quem ex uobis deprehendero sustulisse cyphum.

11 Itaq; festinatō quiq; deponentes in terram saccos, aperuerunt singuli.

12 Quos scrutatus, incipiens à maiore usque ad minimum, inuenit cyphum in sacco Ben- iamin.

Nihil cunctantur, sed nec ulciscuntur calumniam, fac- ti euidencia sese innoxios comprobare confidebant, dis- quisitionem singuli admittunt prompte, donec deuentū est ad innocentissimum omnium. Sic solent imposturis degrauari, non alij quam pijsimi, longeq; frequentius ex- poni maleuolorum dolis, quam impij ac nebulones. Nula- la tuta est innocentia si res mendatijs et imposturis agi- ceperit. Ideoq; nemo nimium de sua probitate cōfidat, præstat pauidum esse in tali mundo.

13 At illi scissis uestibus, oneratisq; rursus afinis, reuerſi sunt in oppidum.

Iam tunc apparuit emendatos fratres, et sinceriore animo ad Benjamin esse, quam fuerant olim ad Ioseph. Non irruunt in Benjamin, non credunt furatum eum, se- potius accusant, Dei super se iudiciū pertimescunt, iuste se talia pati consentitur, non excusant. Gratiam inquit- runt cum iustitia, negotium patris agunt fideliter, pro eo tantum solliciti, non pro se, ueluti boni filij: id quod pla- cere quam maxime Ioseph potuit. Sic cum innocentes patimur pristinorum peccatorum reminiscamur, longe grauiora

graviora mala meremur & plura quam ut sustinere cō
dignam pœnam peccatis omnibus ualeamus.

14 Et Iudas cum fratribus ingressus est ad Ioseph, necdum enim de loco abierat, & corā eo in terram corruerunt.

Iudas pri-
mus,

Primus nominatur Iudas, cum esset tertius natu: habebat iam nepotes, sponderat patri pro Benjamin, sapientior erat & ad loquendum paratior. Nondum loco abierat Ioseph, non dubitans cito tractandum negotium quod seruo cōmiserat, reditum illorum operiebatur, & complendum somnium suum de adoratione omnium fratrum super terram: uerbum enim Domini sine impedimento proficit, omnibus completur modis.

15 Quibus Ioseph ait: Cur sic agere uoluistis: an ignoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia?

Cogitandum uobis erat me à Pharaone ob secretorum cognitionem celebratum nomine & officio, etiam tam prauæ rei consciū esse. Ideoq; à tanto flagitio designando uobis prospiciendum fuerat, quod facile discere possit & scire quisquis mihi fuerit similis.

16 Cui Iudas: Quid respondebimus, inquit, domino meo: uel quid loquemur, aut iuste poterimus obtēdere? Deus inuenit iniquitatem seruorum tuorum: Ecce nos serui sumus domini mei, & nos, & apud quem inuentus est cyphus.

Allegare quidem innocentiam, qua nobis conscij sumus, non audemus publice deprehensuri: istos nos probare non possumus, nihil causæ obtendere datur, nihil quod cogitemus uel loquamur. Interim Iudas non murmurat contra Deum, non tuetur innocentiam, non imposturam queritur subesse potuisse, Dei manum ferre consentit, peccatorum suorum meminit, ultionis iustitiam agnoscit. Commiserationem extorquere aggreditur in causa desperata culpam suscipiendo & dignam pœnam. In exigenda uindicta de se & fratribus seuerior quam Ioseph, seipsum & fratres seruituti subdendo propter unius accusationem.

D 17 Responditq; Ioseph: Absit à me ut sic agā: uir apud quem inuentus est cyphus, ipse sit seruus meus, uos autem ascendite cum pace ad patrem uestrum.

Experiri adhuc uoluit quo affectu ferrentur in fratrem & patrem, si possent illum periculo exponere, relinquere in exilio: an emendatior facti fuissent uexati & Domini Dei super se iudicium sentientes, & si patrem grauare alterius quoq; filij amissione æquanimiter ferre possent. Interim in pœna exigenda adparet remissi or, uult suum quemq; peccatū ferre: non tantum accipit quantum illi promiserant, sciebat eos enim nihil tale cogitasse: animum non uerba pensat.

18
Distinctio
undecima,
Variegata.

Accedens autē propius Iudas, ait: Oro domine mi, loquatur seruus tuus uerbum in auribus domini mei, & ne irascaris famulo tuo: quia sicut tu sic Pharaon.

Oratio Iudæ supra modum elegans & artificiosa,

non quidem arte, sed affectu & ueritate ornata & ualida ad persuadendum. Cuius exordium situm in captatione beneuolentiæ: quum Ioseph interrupisset suis uerbis, pergit tamen Iudas propius accedendo, ut familiarius alloquatur, liberiusq; Amabat ueheminius patrem suum, obstrinxerat se pro Benjamin, fuerat prius causa uenditionis Ioseph, quum eū Ruben eripere decreuisset: ideo nunc sollicitius instat, & partes porrigit consultandi in malis, idq; prudentissime. Amanter Dominum adpellat: orat audire patienter, tamissq; ut ferat loquentem, donec causam omnium fratrum ex ordine recitandam cognoscat: Pharaoni comparat, benignitatis causa & clementiæ. Neceſſitas & fides accommodant artes loquendi, cum conscientia innocentie & causæ probitate.

19 Dominus meus interrogauit seruos suos, dicendo: Habetis patrem aut fratrem?

20 Et nos respondimus tibi domino meo: Est nobis pater senex: & puer paruulus, qui in senectute illius natus est, cuius frater mortuus est: & ipsum solum habet mater sua, pater uero diligit eum.

21 Dixitq; seruis tuis: Deducite eum ad me, & ponam oculos meos super illum.

22 Diximus domino meo: Non potest puer relinquere patrem suum: si enim illum dimiserit, morietur.

23 Et dixisti seruis tuis: Nisi uenerit frater uester minimus uobiscum, non uidebitis amplius faciem meam.

24 Quum ergo ascendissemus ad famulum tuum patrem meum, narrauimus ei quæ locutus est dominus meus.

Obmittuntur quædam quæ domi gesta erant, quod ad rem minime pertinebant. Deinde quæ pater cum eis locutus erat non omnia narrat, quæ causam eorum suspectam reddere potuissent. Sed & quædam se dixisse ad Ioseph nunc memorat, quæ non dixerat: nec indigne ea fert Ioseph, qui boni consulebat uerba anxij animi, nec ad uiuam omnia excutienda putauit pius & prudens.

25 Et dixit pater noster: Reuertimini, & emite nobis parum cibi.

Causam uult breuiter agere, quia anxius animo, & ne grauet auditorem, ideo non omnia gesta recitat.

26 Cui diximus: Ire non possumus: si frater noster minimus descenderit nobiscum,

27 proficiscemur simul: alioquin illo absente, non audemus uidere faciem uiri.

Non possumus uidere faciem uiri fratre nostro minore non existente nobiscum. Faciem uiri quod dicit, ad honorem pertinet & maiestatem Ioseph: quod minorem fratrem nominat, ad commiserationem.

28 Et dixit seruus tuus pater meus ad nos: Vos scitis quod duos genuerit mihi uxor mea.

Seruat tam uerecundiam quam decorum, alloquendo Dominum terræ nec audacter nec rusticiter, sed cum ordine & disciplina, ut decet prudentes & uiros bonos,

non nimium blandiendo & adulando, nec rusticiter inue-
hendo. Sic enim uere pius nouit quid cui. & quantum
debeat honoris, pro loci, temporis, personarum & ne-
gotij qualitate.

29 Egressus est unus à me & dictum est: Be-
stia deuorauit eum: & hucusq; non com-
paret.

30 Si tuleritis & istum à facie mea, & mors ei
in uia contigerit, deducetis canos meos cum
mœrore ad inferos.

Et dictum est, ait, & non dixistis, ut mendacium cau-
tius celaretur: ne ipsi fratres prodicionem excusare uolu-
isse uideantur, sed pater id suapte estimatione cogitauit.
Accidet eidem incommodum. Assertiuè loquitur, sic
enim uerisimile futurum arbitratur, ut ambobus filijs
destitutus, uim doloris senex calamitosus sufferre non
possit.

31 Igitur si intrauero ad seruum tuum patrem
meum, & puer defuerit, quum anima illius
ex huius anima dependeat,

32 uideritq; puerum non esse nobiscum, mo-
rietur, & deducet famuli tui canos serui tui
patris nostri cum dolore ad inferos.

Boni filij molestissime ferrent patrem suum sine omni
consolatione in tantis angustijs claudere diem extre-
mum, quarum ipsi fuissent occasio.

33 Quia seruus tuus sub pignore accepit pu-
erum à patre meo, dicendo: Nisi reduxero
eum ad te, peccati reus ero in patrem meum
omni tempore.

Hic scopum tangit orationis suæ Iudas. Quum enim
sperare non posset omnes dimittendos fratres, esset au-
tem seruanda æquitas, sese exponit periculo pro omni-
bus & addicit seruituti, tantum ut iunior frater in gra-
tiam patris reuertatur, & habeat ex charissima Rache-
le superstitem uel unum filium: nam id patri promiserat
sub pignore, quod nunc exhibere aliter non posset. Non
igitur consultum est sese pignus locare pro quocunq;
Salomone ab hoc sæpius dehortante: quod providentiæ
Dei ordinem nec impedire ualeamus, nec præscire quid
crastina sit paritura dies.

34 Sedeat quæso seruus tuus pro puero in mi-
nisterio domini mei, & puer ascendat cum
fratribus suis.

35 Quomodo enim ascendam ad patrem me-
um si puer non sit mecum: ne forte aspiciam
calamitatem quæ inueniet patrem meum.

Longe mihi leuior erit quæcunq; captiuitas, seruitus,
& omne malum, quàm uidere patris miseriam tam fune-
stam. Hac itaq; oratione sufficienter declarata dexterita-
te fratrum, obseruantia & amore ad patrem, fideq; &
charitate ad fratrem, tempus erat amolientiæ tentationis
& impartiendi consolationis: tam fraterna charitas &
patris reuerentia, peccatorum omnium abolitionem im-
petrauerant, ideo sequitur.

CAPVT XLV.



1 On te poterat ultra cohibere Io-
seph multis coram astantibus: un-
de præcepit ut egredierentur cun-
cti foras, & nullus adstaret uir illi
quum se ostenderet Ioseph fratribus suis.

2 Deditq; uocem cum fletu: quam audie-
runt Aegyptij, omnisq; domus Pharaonis,

Ostensus Ioseph se fratribus, iubet exire cunctos,
quo liberior exultatione mutus gesticendi licentia esset, et
proditio fratrum non reuelaretur externis. Vocem au-
tem edidit cum fletu præ gaudio, commiseratione & ad-
miratione providentiæ Dei, quia scilicet fratres suos se-
cum haberet & patrem uiuere audiret, adesset sibi bene-
faciendi illis & causa & oportunitas, Domino omnia di-
sponente. Pro nouitatis autem inter homines de more ias-
tania, statim in aulam regis diuulgatum est uenisse Io-
sepho gratissimos hospites, undecim fratres unius pa-
tris adhuc uiuentes incolumes filij: quibus duodecim
perditus ut putabatur inuentus esset, & mortuus reuixis-
set, exul & seruus imperaret feliciter.

3 & dixit Ioseph fratribus suis: Ego sum Io-
seph: adhuc pater meus uiuit. Non poterant
respondere fratres nimio terrore perterriti.

His uerbis & prodito nomine proprio sese indicat
nunc, quum prius moribus & signis reuelasset se illis.
Aegyptijs enim alio prius nomine notus erat. Iam patre
uiuentem audierat, sed præ magnitudine filialis affectus,
denuo & iterum de patris salute quærens & audire cu-
piens, quærit de patris fama gratissima, quem diligebat,
& à quo se tantopere diligi iam sæpe audierat in trans-
acta tragedia uel potius comœdia. Fratres autem subito
terrore, & insperato bono perculsi, et pauore uelut exa-
nimati, loqui non poterant: cogitabant anxij quomodo
illum offendissent, quanta poena digni, quæ bona uicis-
sim accepissent ab illo, quid diuina providentia disposu-
isset, quum gauisurus pater esset hæc auditorus, quid
per fratrem utilitatis & gloriæ habituri.

4 Ad quos ille dixit: Accedite, inquit, ad me.
Et quum accessissent: Ego sum, ait, Ioseph
frater uester, quem uendidistis in Aegy-
ptum.

Dulciter, familiariter, fraternèq; consolatur ac de-
mulcet tanquam fratres, quos odisse non poterat, et quos
pauore eximere iam uolebat. Non inquit fugite, non ex-
pauescite, nil mali formidate, fiducialiter accedite fratre
conciliatum, benignum & beneficum. Ego, inquit, sum
Ioseph frater uester quem uendidistis in Aegyptum. Nec
mo id alijs scire potuit, certum signum dabat, paruulum
se fratrem distraxerant, uile mancipium prodiderant,
quem nunc gloria & honore coronatum adorauerant,
& diuinæ ueritatis testimonium perhibuerant. Sic Chris-
tus uocat, sic uendimus illum sæpe, sic uincit pietate sua
malitiam nostram, sic olim iudeis innotescet, quem geni-
bus uelut exposuerunt emendum, nolentes ipsum habere
regem, tandem uexatione intellectum tribuente, illis
reuelabitur per scripturas. Non in terra Chanaan, sed in
Aegypto totius mundi regnantem olim adorabant &
ample-

Rachel cha-
rissima.

Pro-
na d

Pro-
na d

Cul-
seru

Chris-
tus

amplectentur. Applicatio facilis erat ab historia illius initio ad Christi Domini mysterium, sed proiectione tantum cogitandi studiosi ac pijs paramus altiora tractandi & felicius, ideoq; iuxta nostrum institutum breuitati studium impendimus.

B Et nunc nolite pauere, neque uobis durum esse uideatur quod uendidistis me huc pro salute enim uestra misit me Deus ante uos.

J Consolatur eos Ioseph ne timeant sibi ab indignatione sua, nec Dei iram arbitrentur euentum uenditionis, sed gratiam, quæ mala permittit propter bonum. Peccatum illis ex animo remittit, & dispensationem Dei circa familiam patris sui declarat. Ea se scilicet ratione uenditum in Aegyptum, ut ibidem illis refugium salutis fieret & uitæ subsidium. Si enim sine Dei uoluntate solum non cecidit ab arbore, multo minus fratris ad regnum promotio, totq; populorum salus & prouisio.

6 Biennium est enim quod cœpit fames in terra esse: & adhuc quinq; anni restant, quibus nec arari poterit, nec meti.

Spiritu prophetico certus erat de duratura inedia prouinciarum, cuius non est inquirenda ratio, euentu succedente discitur, ex translatione seminis Abrae in Aegyptum, unde olim exituri essent multiplicati, attenuatione Aegyptiorum & seruitute. Biennio durauerat annone caritas, adhuc quinquennium duratura, in quo nec messis nec alius prouentus notabilis esset futurus: non enim nihil crescebat, sed parum.

7 Præmisitq; me Deus ante uos ut ponat uobis reliquias super terram, & escas ad uiuendum habere possitis ad euasione magnam.

Præordinauit Deus prælationem meam in hoc, ut seruaretur semen uestrum, & non totum cessaret ob maximam famem, quam euincere magna esset saluatio, ex quo uestro semine maximus esset populus diffeminandus.

8 Non uestro consilio, sed Dei uoluntate huc missus sum: qui fecit me patrem Pharaonis, & dominum uniuersæ domus eius, ac principem in omni terra Aegypti.

Deus misit me huc. Vestra quidē culpa uenditus sum, sed prouidentia Dei in Aegyptum missus sum. Prohibet peccare Deus, sed peccata nostra præordinat ad finem bonum. Peccatum uestrum punitum est fame, exilio, angustia, confusione, uoluntas autem Dei perfecta est in illius gloriam & uestram salutem: utq; sim Pharaoni amicus necessarius, & saluator regni illius, & benefactor gratissimus. Totum autem Deo tribuit, & ordini prouidentie diuinæ, non propriæ sapientiæ uel uirtuti. Et ut doceat quacumq; molitione humana Dei opus impediri non posse.

C Festinate, & ascendite ad patrem meum, & dicetis ei: Hæc mandat filius tuus Ioseph: Deus fecit me Dominum uniuersæ terræ Aegypti: descende ad me, ne steteris.

9 Incipit bona pro malis reddere, domesticis prouidere, patrem uelle consolari, post absorptum tristitijs cor

paternum immenso gaudio recreare: deniq; imperare fratribus & parenti, complere somnium, & commune gaudium toti familie instituere. Ascendere iubemur, ut descendant.

10 & habitabis in terra Gessen: erisq; iuxta me tu, & filij tui, & filij filiorum tuorum, oues tuæ, & armenta tua, & uniuersa quæ possides.

Gosen locus esse uidetur in finibus Aegypti uersus Arabiam, terra sine dubio pascualis, utilis, & optima: regio est non longe à regia residentia. Iterum ergo tentatur fides promissæ terræ quum Iacob illam exire præcipitur, quæ promissione Dei illi tenebatur: & differtur ad huc magis completio boni promissi, non tamen aufertur. Nutrit Christus uerbo suo fideles, ne pereant annis perurie.

11 Ibiq; te pascam (adhuc enim quinq; anni famis) ne & tu pereas, & domus tua, & omnia quæ possides.

Omnium rerum necessariarum suppetentiam Deus Iacobo promiserat, sed medijs ad hoc usus à se electis, peccato filiorum, uenditione Ioseph, anxietate patris, Iosephi captiuitate, glorificatione, fame, transmigratione, &c. Nihil ergo negligendum ob promissiones Dei quas futuræ credimus. Ordinat Deus sua opera in nobis, & non sine nobis: Omnia tamen ipse operatur in omnibus.

12 En oculi uestri & oculi fratris mei Benjamin uidet quod os meum loquatur ad uos.

Si pater credere noluerit uerbis uestris qui me uendidistis & nunc uidetis, innocens tamen frater meus uterinus testabitur omnia hæc me promississe, & loquutum fuisse hæc omnia, uel os meum, cuius faciem probe nostis, & oculos uidetis ut dubij non sit locus.

13 Nuntiate patri meo uniuersam gloriam meam, & cuncta quæ uidistis in Aegypto: festinate & adducite eum ad me.

Non gloriatur de sua gloria, gaudet autem de futuro gaudio patris sui quum hæc audiet. Multis quoq; uerbis solatur consternatos adhuc fratres, & pauidos præ admiratione, timore, & uerecundia loqui nondum audentes. Apostoli & apostolici uiri prædicant synagoge gloriam Christi inter gentes. Nos nunc iudeis Christi gloriam prædicemus, ut descendant ipsi quoq; ad Christum.

14 Quumq; amplexatus recidisset in collum Benjamin fratris sui, fleuit: Benjamin similiter flente super collum eius.

15 Osculatusq; est omnes fratres suos, & plorauit super singulos: post quæ loquuti sunt fratres eius ad eum.

Frater iunior omnium uterinus, pro cypho uerecundior maximeq; consternatus, ideo illi familiaris & intimis cōsolatur fletibus pietatis & gaudij. Interim alijs adstantibus & quid loquantur uel agāt aescientibus fratribus, rerū nimirum nouitate percussi, & criminis memoria perturbati: ideoq; reconciliationis perfectæ symbolum illis porrigit fraternum osculum & amabile, bona pro malis reddens, charitatē pro odio: gloriosus mi-

Gosen locus

Media ad promissa.

D

Benjamin consolatur.

seros non spernit. Sic itaq; resumpto spiritu & fiducia, pauoreq; discusso, certi de uenia loquendi animum resumpserunt.

E
16 Auditumq; est & celebri sermone uulgarum in aula regis: Venerunt fratres Ioseph. Et placuit in oculis Pharaonis, & in oculis seruorum eius.

Iudei ad
Christi cōs
uertendi.

Per omnem regiam diuulgatus est fratrum Ioseph aduentus, & communi gaudio exceptus, tam regis quam aulicorum. Iudei conuertentur ad Christum, & gratulabitur orbis, exosculati prius osculo oris euangelica doctrina, in munditia sua & certissima iucundissimaq; claritate illis affulsura, quum odium quo interim in illum debacchantur deposuerint. Virtutis maxime signum in Ioseph, qui inuidiam aulicorum superare potuerit dexterritate sua, quum esset Hebræus & alienus. Domini gratia erat, qui corda regum ac principum quum uult mutat ac dirigit quò illi placet.

17 Dixitq; Pharaon ad Ioseph: Loquere ad fratres tuos: Hoc facite: Onerantes iumenta, ite in terram Chanaan.

18 Et tollite inde patrem uestrum & cognationem, & uenite ad me: & ego dabo uobis bona terræ Aegypti, ut comedatis medullā terræ.

Regis bene
scentia.

Liberalitas regis describitur, Domino sic uolente. Viaticum sumite, & quæ necessaria fuerint uobis cundo et redeundo pro omnibus, & donec parati ibidem fueritis ad iter, gratis & sine pecunia accipite omnia. Non iubet ut possessiones adferant, sed nouas pollicetur. Et capite patrem uestrum. Hoc est, adferite, adducite: & domos uestras: hoc est, familias. Ex gratia & probitate Iosephi, coniectabatur honestatem & industriam omnium fratrum, quos Dei amicos arbitrabatur, secumq; commorari cupiebat, illis de uitæ necessarijs prouisurus & honorifice tractaturus. Non quod tunc illis ius dederit in preciosissima quæq; Aegyptiorum ipse Pharaon, ut Iudei stulte comminiscuntur: sed sponte & liberaliter patri et fratribus propter Ioseph regis munificentia promittit bonas. Ius autem spoliandi Aegyptum postea Domino Mosi mandante susceperunt. Raro Hebræorum doctores aliquid boni dicunt extra literam.

19 Præcipe etiam ut tollant plaustra de terra Aegypti, ad subuectionem paruulorum suorum ac coniugum: & dicito: Tollite patrem uestrum & ueniat.

Dei prouidentia Iacob consolandus erat, fidei & patientiæ exemplar, ideo rex regia liberalitate & gratia quæ nescius à Domino imbuebatur cor eius, patrem cum filijs omnibus modis honorat, etiam uehiculis missis pro uxoribus & paruulis, gratiosq; inuitat: cor enim regis in manu Domini.

F
20 Et oculus uester non parcat super suppellectili uestra: quia omnes opes Aegypti uestræ erunt.

Non patiamur se alicuius rei amore impediri, non oculis satisfacere uelint, nihil post se relinquendorum

meditentur & egre desiderent, satis esse uasorum & suppellectilis in Aegypto pro illis. Nihil desiderabit in Aegypto, etiam si multa relinquere in terra uestra cogamini, affatim suppeditabuntur commoda quæcunq; uestris usibus. Fidelium est totus orbis, ut omnibus utantur in gloriam Dei, Aegyptus etiam fidelibus patria est, donec Ioseph regnat, & in memoria perseverant illius beneficia. Non impedit uel Thurca fidelium apud illum commorantium profectum, sed promouet, si fides uera non desit: sine qua nec Rome Christiani erunt.

21 Feceruntq; sic filij Israel. Quibus dedit Ioseph plaustra, secundum Pharaonis imperium: & cibaria in itinere.

22 Singulis quoq; proferri iussit binas stolas: Benjamin uero dedit trecentos argenteos cum quinq; stolis optimis:

Ut honestiores reuerterentur ad patrem, & gloria filij sui Ioseph fidem facerent, Benjamin quoq; uterinum fratrem & patri amantiorem liberalius honorat.

23 tantundem pecuniæ & uestium mittens patri suo, addens ei asinos decem, qui subueherent ex diuitijs Aegypti, & totidē asinas: triticum, panesq; portantes & escas patri suo in itinere.

Necesse erat euidentibus signis indicari Dei circa se & filios prouidentiam de ingredienda Aegypto, et deserenda promissa illis terra Chanaan, quam idcirco reliquisset inuitus. Pro tanti filij gloria patrem uoluit honorifice transferri simul cum tota familia, quæ magna erat filiorum, nepotum, seruorum, ancillarum, filijs & filiabus abundantium, quorum omnium Iacob princeps erat, & ecclesiæ tantæ prepositus, quos omnes in timore Dei nutrebat. Ne putemus superfluum tot asinos & asinas onerari pro illis, qui statim profecturi erant, & eadem uia redituri ad Aegyptum.

24 Dimisit ergo fratres suos: & proficiscentibus ait: Ne irascamini in uia.

Non solum remisit peccatum in se, sed monet quoq; ne in uia contendat ob facta pristina, sicut ceperant coram Ioseph audiente.

25 Qui ascendentes ex Aegypto, uenerunt in terram Chanaan ad patrem suum Iacob.

Non dubium quin leti & alacres redierint, non tamē sine uerecundia pro crimine patrato in fratrem, & pro dolo toti mundo: interim tamen consolati ex ordine sapientiæ diuinæ, quem immutabilem factō didicerunt in omnibus, qui tanta bona ex suo malo promouisset.

26 Et nuntiauerunt ei, dicentes: Adhuc Ioseph uiuit: & ipse dominatur in omni terra Aegypti: Et uacillauit cor eius, quia non credebatur eis.

Quasi obrutus cogitationibus non aduertit, sed ut auditu insolitum, impossibile, & maximum, hæsitauit: contigit secū Iacob, quasi somnium se audire putando. Dūdū illi filij contrarium persuerat, à fēra deuoratum dixerant: uel nūc mentiebantur, uel dudū fuerant mentiti.

27 Illi uero referebant ei omnia uerba Ioseph

seph quæ dixerat eis. Quumq̃ uidisset plaustra quæ miserat Ioseph ad ferendum eum, & reuixit spiritus Iacob patris eorum.

Pluribus argumentis turbato patri quod uerum erat tardius persuadent, donec etiam plaustra protulerunt prius nunquam uisa, nec interim parasse filios uerisimile. Amplissimarum opum indicium præferebant, sicq̃ paulatim uisis tot testimonijs magnificis credidit: & reuixit spiritus Iacobi. Veluti ignis ampullæ prope interitum deficiente oleo, si quis affuderit, repente clarius elucet: sic senex præ tristitia penè extinctus reuiuiscit, & reaccenditur uita & spiritu, ubi certo credere coepit uiuere filiam. Tale est quum fides animæ uita prædicatur, in Christi Domini pro omnibus passione & morte salutem hominibus partam: sic reuiuiscit conscientia, sic pascitur ad uitam anima.

Et ait Israel: Sufficit si adhuc Ioseph filius meus uiuit: uadam uidebo illum antequam moriar.

Abunde sufficit mihi: gaudium maius non desidero, quàm ut filius meus Ioseph adhuc uiuat, si omnia alia desint, si in alijs omnibus subesset fraus uel impostura: nunc ibo festinus, ut colloquio & amplexibus illius fruam de crepitus, antequam moriar. Synagoga ante finem mundi Christum uidebit, amplexabitur, iam nunc non nihil reuiuiscit, quum uidet filios Abrahæ in fide & studio scripturæ legis & prophetarum accensos, quos credidit mortuos hæcenus, & infideles, sacrilegos, Deoq̃ exosos. Discimus fidem in uerba Dei, promittentis bona credentibus, post tristitias fidelium esse gaudia speranda, obsequium, nutrimentum, solatium, & reuerentiam ad parentes, reconciliationem in eos qui nobis male faciunt et ad mortem etiam persequuntur, & miris inuoluunt miseris: pro beneficijs gratitudinem: honorem deferendum uirtuti: pacem fraternam: mala obliuioni tradenda, &c. Multa præter mysticum de Christo sensum, quem longum esset per singula declarare.

CAPVT XLVI.

Rosfectusq̃ Israel cum omnibus quæ habebat uenit ad Beersabeæ: & maclatis ibi uictimis deo patris sui Isaac.

Non dubitauit se credere filio in Aegyptum uocanti, cum quo gratiam Dei spectabat: negotijs admonebatur mutare sedem, famem fugere, pro tanta familia Deum non tentare, cuius beneficium clare cernebat oblatum: non tamen egreditur absq̃ Dei consilio, & sine breui oratione. Ad locum diuinarum reuelationum pergit, ad fontem Abrahæ, Agar, Abimelech, & Isaac, ubi Abraham aram primus erexerat, promissiones susceperat. Ibi sacrificia offert multa pro multa familia, septem scilicet, omnium rerum creatori: in quem patres sui crediderunt, à quo solo dirigi expectabant in agendis, apud quem iam uiuebant Abraham & Isaac.

Dixit Deus Israeli per uisionem nocte, dicens: Iacob Iacob. Cui respondit: Ecce adsum.

Interdum sensus impediuntur externis occupationibus, noctu sunt capatiores apparitionum diuinarum. Bis nominat, leta renunciaturus, & ut attendat diligentius, & uberius consoletur. Cui statim acquiescit, subiicit, atq̃ totum se Deo impendit.

3 Ait: Ego sum fortissimus Deus patris tui: noli timere à descensu in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi.

Ego sum in quem tui patres sperarunt, quibus benefeci, promisi immensa, & statuam: præter quem tui posteri nullum sciant, sed solum diligant atq̃ colant. Perge quo uocaris in Aegyptum, ponam te ibi in gentem magnam. Iterum promittit in futurum tempus, ut fides exerceatur & crescat, qua delectatur Deus, pro obsequio gratissimo amplectitur, & ad iustitiam imputat.

4 Ego descendam tecum in Aegyptum, & ego inde adducam te ascendentem: Ioseph quoque ponet manus suas super oculos tuos.

Ubiqueq̃ fueris ex me pendens, illic seruiabo, consolabor, augebo, beneficiam, tibi inquam, & omnibus tuis. Adero descendentem nunc, simul quoq̃ suo tempore, quum in posteris in magna gloria redascensurus. Ioseph quoq̃ filius tibi morienti officiosus & pie aderit, quem te præcessisse ad mortem dolueras tantopere, ipse sepulture tue curator erit, non tu illius.

5 Surrexit Iacob à puteo iuramenti: tuleruntq̃ filij Israel Iacobum patrem suum cum paruulis & uxoribus suis in plaustris quæ miserat Pharao ad portandum eum.

Honorifice quidem Aegyptum ingreditur, suo tempore longe maiori honore ac numero regressurus. De seruis & ancillis nihil scribitur, quo ad numerum & nomina, qui inter filios Israel computari non merentur. Longe enim iam ditior erat, quàm quum de Mesopotamia regrederetur, quando multam legitur habuisse familiam.

6 Et tulerunt armenta sua, & facultates quas possederant in terra Chanaan: uenitq̃ in Aegyptum Iacob unà cum omni semine suo.

7 Filij eius & nepotes eius cum eo, filia eius & filia filiorum, & cunctam simul progeniem intulit secum in Aegyptum.

Animalia, argentum, aurum, suppellectilem, pro tot personis bona mobilia, omnia secum tulerunt ad mandatum Domini in Aegypto habitaturi. Certi quidem de possessione terræ Chanaan possidenda illis: quomodo autem & quando id fieret, Domino committebant dispensandum. Semen suum dicuntur filij & nepotes. Substantia uero, quicquid reliquum possidebant in personis & rebus.

8 Hæc sunt autem nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum, Iacob cum liberis suis. Primogenitus Iacob Ruben.

Maximarum tribuum & familiarum principes futuri, tam diligenter ex nomine describuntur, ad posteritatem.

Deo fidens dum.



Vita ant.

28

Gaudium Iacob.

A

Gratus deo Iacob.

Numerus
ingredien-
tium Aegy-
ptum.

tis memoriam, ad Dei gloriam, qui post non ita multos annos hoc semen in paucis eatenus auxit, ut nemo ad sufficientiam admirari possit. Quum enim hoc loco numeretur sexaginta sex, prater Iacobum, Iosephum, & duos illius filios. In egressu tamen ex Aegypto numerantur uigesimalium annorum nati sexies centena milia: hoc est, pro unoquoque plus quam dena milia.

9 Filij Ruben: Enoch & Phallu, & Esron, & Charmi.

10 Filij Simeon: Iamuel & Iamin, & Ahad, & Iachin, & Saher, et Saul filius Chananitidis.

11 Filij Leui: Gerson, Chaath, & Merari.

Filij Iuda: Her & Onan, & Sela, & Phares, & Zara: mortui sunt autem Her & Onan in terra Chanaan. Natiq; sunt filij Phares: Esron & Hamul.

13 Filij Isaschar: Thola & Phua, & Iob, & Simeron.

14 Filij Zabulon: Sared et Elon et Iahel.

Numerantur ex ordine matrum ex Lea filij ac nepotes trigintatres: connumeratis etiam Er & Onan mortuis: & Dina numero non inclusa. Verisimile est multas generatas filias, & non solum filios. Dina uero sola uelut famosa in illis, proponitur speculum curiositatis & infamiae uirginibus. Inter filios uero Simeon, Saul nominatur filius Cananae, quasi aliorum filiorum Iacob uxores Cananae non fuerint, quum tamen etiam Iudas Cananeam habuisse testatum sit cap. 38.

15 Hi filij Lia quos genuit Iacobo in Mesopotamia Syriae cum Dina filia sua: omnes animae filiorum eius et filiarum, trigintatres.

16 Filij Gad: Saphon et Aggi et Eschon et Suni & Heri & Arodi et Areli.

17 Filij Aser: Lemna et Iesua et Iesui et Beria, Sara quoq; soror eorum, Filij Beria: Heber et Melchiel.

18 Hi filij Zephthae, quam dedit Laban Liae filiae suae: et hos genuit Iacob sedecim animas.

Nominantur et numerantur filij Zephthae ancillae Liae, sedecim, annumerando filiam Serah.

19 Filij Rachel uxoris Iacob: Ioseph et Benjamin.

Haec Rachel uxor Iacob dicitur, quia in eam primo consenserat, plus amauerat: primo pro ipsa seruierat, primum nuptui acceperat, ut putabat. Aliae tres etiam uxores erant, sed minus reputatae & prater illius institutum, qui Rachele sola contemni suisset, nisi Domino aliud placuisset.

20 Natiq; sunt Ioseph filij in terra Aegypti, quos genuit ei Aseneth filia Phutipharis sacerdotis Heliopoleos: Manasses, & Ephraim.

C Filij Benjamin: Bela, & Bechor, & Asbel, & Gera, & Naaman, & Echi, & Ros, & Morphim, & Ophim, & Ared.

22 Hi filij Rachel quos genuit Iacob, omnes animae quatuordecim.

Obiter filij Ioseph nati in Aegypto scribuntur cum alijs filijs Iacob, ut numerus filiorum omnium habeatur. Non tamen inter sexaginta sex comprehenduntur, sed inter septuaginta, qui primum Aegyptum inhabitare coeperint de filijs Iacob. Numerantur ergo filij cum nepotibus quatuordecim ipsi Rachel.

23 Filij Dan: Vsim.

24 Filij Nephtalim: Lasiel, & Guni, & Ieser, & Sallem.

25 Hi filij Balae, quam dedit Laban Racheli filiae suae: & hos genuit Iacob, omnes animae septem.

26 Cunctaq; animae quae ingressae sunt cum Iacob in Aegyptum, & egressae sunt de scemore illius, absq; uxoribus filiorum eius, sexaginta sex.

27 Filij autem Ioseph qui nati sunt ei in terra Aegypti, animae duae. Omnes animae domus Iacob quae ingressae sunt in Aegyptum fuere septuaginta.

Hic dicitur unus tantum filius ipsius Dan, pluraliter filij, ut idioma notemus. Bilhae ergo filij septem fuerunt. Summa ergo summarum fit septuaginta animae. Eorum autem qui ingressi sunt cum Iacob, erant sexaginta sex. simpliciter, tam hic quam alibi, scriptura accipienda est, non Logico modo, sed communi & populari usu, ad liquin nec tot inueniuntur ob quosdam tamdudum mortuos, & in Cananaica terra sepultos. Odit spiritus sanctus curiosos, simplices autem diligit ac illustrat.

28 Misit autem Iudam ante se ad Ioseph, ut nuntiaret ei, et ille occurreret in Gessen.

Iacobus ante se misit Iudam ad Ioseph, ut nuntiaret ei, & ille occurreret in Gosen. Hieronymus dicit Iudaeorum traditionem esse, Gosen eam esse Aegypti regionem, quae postea dicta sit Thebaida. Ramessem uero urbem Arsenoiten, nomina, notissima Hieronymi temporibus.

29 Quo cum peruenisset, iuncto Ioseph curru suo, ascendit obuiam Israel patri suo ad Gosen: uidensq; eum irruit super collum eius, et inter amplexus fleuit.

30 Dixitq; pater ad Ioseph: Iam moriar, postquam uidi faciem tuam, superstitem te relinquo.

Ioseph senium parentis non spreuit, nec imperij fastu superbiuit: sed boni filij officium obuii. Curru obuiam factus, pro more illius temporis et terrae, fleuit super collum eius adhuc: hoc est, plurimum & largo fletu amoris & pietatis.

31 At Ioseph locutus est ad fratres suos, et ad domum patris sui: Ascendam, et nuntiabo Pharaoni, dicamq; ei: Fratres mei et domus patris mei qui erant in terra Chanaan uenerunt ad me:

32 & sunt uiri pastores ouium, curamq; habent alendorum gregum: pecora sua et armenta, et omnia quae habere potuerunt, adduxerunt.

Quumq;

33 Quumq; uocauerit uos Pharaon, & dixe-
rit: Quod est opus uestrum?
34 respondebitis: Viri pastores sumus serui
tui, ab infantia nostra usq; in praesens, et nos
& patres nostri. Ut habitare possitis in terra
Gessen: quia detestantur Aegypti omniem
pastorem ouium.

*sollicitus Ioseph de pace suorum, et ut otiosi non es-
sent, sed tali exercitio instarent quo facile possent multi
uiuere: prouidit illis terram aptam nutriendis pecori-
bus. Viuendi lex antiqua et iusta, facilis, sine luxu ac li-
bidine, in cibo, ueste, domibus pastorum est: quos ab omni
natura Aegyptij luxui dediti, ideoq; regibus seruire co-
acti sunt. Iusta dominatio est ut animalia homini serui-
ant, homo pecoribus dominetur, homo autem homini
frater sit et beneficus. Luxuriosi autem ob suas libidi-
nes seruire foedissime coguntur, et otio dissolui nemini fi-
unt utiles, omnibus onerosi, quibus mundus non sufficit
ad ingluuiem et fastium. Agricole uero et pastores nobilissi-
mum apud ueteres hominum genus semper extiterunt.*

CAPVT XLVII.

Ingressus ergo Ioseph nuntiavit
Pharaoni, dicens: Pater meus &
fratres, oues eorum, & armenta,
& cuncta quae possident, uenerunt
de terra Chanaan: & ecce consistunt in terra
Gessen.

*Ingreditur libere ad Pharaonem Ioseph secundus
post regem, et uelut pater regni. Recitat diuitias suorum
qui aduenerint, ne graueni patriae suae paupertate im-
portare uiderentur. Diu dicit mansuros, ciues regni futu-
ros, non peregrinos.*

3 Quosdam quoq; fratrum suorum quinq;
uiros statuit coram Pharaone.

*Quosdam ex fratribus suis, non omnes accepit secu-
ad regem primo ingressurus: quinq; scilicet uel seniores
uel natu minores. De extremis enim scribitur uel autho-
ritate spectabilioribus, si quid affectibus permittendum
est et aulicis.*

3 Quos ille interrogauit: Quid habetis ope-
ris? Responderunt Pharaoni: Pastores ouium
sumus serui tui, & nos & patres nostri.

*Potuit Ioseph respondisse pro fratribus, sed pro se
quemq; uel unum pro omnibus respondere uoluit ut fue-
rant interrogati: non enim stupidi erant et loquendi im-
periti. Respondent autem instructi a fratre et uere: Pa-
stor gregis serui tui. Vbi incongruitas uidetur aperta, sed
non rara uel infrequens Hebraeis: numeri uero pro nume-
ro usus communis est linguis omnibus, non tantum He-
braismus. Tam nos quam patres nostri. Stabiles diuitiae
sunt et feliciores quae pecoribus alendis parantur.*

4 Et dixerunt ad Pharaonem: Ad peregrinandum in terram uenimus: quoniam non est herba gregibus seruorum tuorum ingrauescente fame in terra Chanaan: esse nos in beas seruos tuos in terra Gessen.

Modeste ueritatem dicunt, nihil iactant de fratre,

*non uerecundantur de indigentia pro animalibus, quae
coeli inclementia et terrae ariditate proueniebat, non co-
rum ignauia. Orant igitur, ut sine grauiamine ciuium, et
ad pecorum fomenta habenda, in terra pascuali habita-
re ipsis liceat.*

5 Dixitq; ita rex ad Ioseph: Pater tuus & fratres tui uenerunt ad te.

6 Terra Aegypti in conspectu tuo est: in optimo loco fac habitare eos, & trade eis terram Gessen, quod si nostri in eis esse uiros indutrios, constitue illos magistros pecorum meorum.

*Magna gratia regis ad Ioseph, qua liberum illi facit
quacumq; in terra habitandi sine exceptione: quasi dicat,
Ad nutum tuum exposita tibi est tota regio, imò regnum
Aegypti, non solum Gosen regio, sed in optima qualis est
Gosen. Sancti non comedunt ociose panem suum, utilita-
tes plurimas querunt sibi et alijs. Seruire potius uolunt
quam ut illis seruiatur, propria commodum non sequun-
tur, sine luxu uiuunt, ideo a terra sufficientissime nutri-
untur. Praefecit homines animalibus Deus, quorum usum
uiscitantes egebunt nunquam. Pastores omnium hominum
utilissimi, nobile artificium, sicut et agricultura.*

7 Et introduxit Ioseph Iacob patrem suum, & statuit eum coram Pharaone.

8 Et benedixit Iacob Pharaonem, & dixit Pharaon ad Iacob: Quot sunt dies annorum uitae tuae?

*Spectabilem senem patrem suum Ioseph statuit ante
Pharaonem, pastorem ouium, unde non erubuit, sed ut
bonus filius gloriari uoluit coram rege: secus faciens his
qui profecti ad honores erubescunt de progenitoribus.
Benedixit autem Iacob regi, hoc est, gratias egit, saluta-
uit ut decuit, gratum se exhibuit tam benefico ac magni-
fico regi.*

9 respondit Iacob Pharaoni: Dies peregrinationis uitae meae centum triginta annorum sunt, pauci & mali sunt dies annorum uitae meae, & non peruenerunt usq; ad dies annorum uitae patrum meorum quibus peregrinati sunt.

*Senem percunctatur de numero annorum uitae. Omnis
Patriarcharum uita peregrinatio est super terram, alia
enim promissam perpetuo uitam perquirunt: in hac ui-
ta praeter animam suam nihil possident, fide futurorum
sustentantur. Breuiatur in primis uita maiorum, Abraham
omnium maiorum suorum iunior obiit: qui uixit centum
septuagintaquinque annis: Isaac uero centum octoginta,
Iacob centum quadraginta septem. Paucos dicit et ma-
los, duram enim seruiuit seruitutem uiginti annis cum La-
ban. Anxius ob fratrem, luctuosus propter filium, confu-
sus ob Dinam, timidus propter crudelitatem ultionis,
propter famem in tanta familia: semper peregrinus, etiam
in ultima tam graui etate. Multae enim tribulationes iu-
storum, et de omnibus his liberat eos Dominus.*

10 Et benedixit rege egressus est a facie Pharaonis.

B

Seruius sancti.

Patres omnes peregrini.

Vita hominum breuiatur.

Hinc benedicere est ualedicere, omnia leta impreca-
ri & prospera, non conceptis uerbis ordiri benedictio-
nem aliquam eorum more qui ramos benedicunt.

C Ioseph uero patri & fratribus suis dedit
possessionem in Aegypto, & habitare fecit
in optimo terræ loco Ramesse, ut præcepe-
rat Pharaon.

12 Et alebat Ioseph patrem suum & fratres
suos omnemq; domum patris sui, præbens
cibaria singulis.

Prouidit suis Ioseph meliori modo quo potuit: qui es-
nim pprie domui nō est fidelis, cui fidus existimabitur?
erit enim infideli deterior. Totam familiam nutriuit Ioseph,
cibo dato sufficienter iuxta necessitatem & nume-
rum omnium personarum.

13 In tota enim terra panis deerat, & oppres-
serat fames terram ualde, & fatigata est terra
Aegypti, & terra Chanaan propter famem.

Panis non erat in tota terra: Non in Aegypto tan-
tum, sed etiam in circumiacentibus regnis. Non tamen
hoc intelligendum ad rigore Logices. Potuit in Græcia
uel Italia, ac Gallia tunc nulla penuria fuisse uictus. Com-
muni modo loquendi scriptura utitur.

14 E quibus omnem pecuniam, quæ inuen-
ta est, congregauit pro uenditione frumen-
ti, & intulit eam Ioseph in domum Phara-
onis.

Præstabat se regi suo fidelem seruum et æconomum
de rebus sibi commissis, quas nō ut proprias dispensauit,
sed prout decebat fidelem dispensatorem tanquam alie-
nas. Vendere debebat non donare sine domini rerum
uoluntate.

15 Cumq; defecisset argentum de terra Ae-
gypti, & de terra Chanaan, uenit cūcta Ae-
gyptus ad Ioseph, dicens: Da nobis panes:
quare morimur corā te, deficiente pecunia?

Satius erat carere pecunia quam panē. In tanta re-
rum angustia non suffecisset frumentum donatum sponte
& sine parsimonia uel difficultate, sed uenditum pro po-
puli insolentia consueta.

D Quibus ille respondit: Adducite pecora
uestra, & dabo uobis pro eis cibos, si preciū
non habetis.

Quarto & quinto anno sterilitatis, cum parum cre-
scebat & quasi nihil, comedebant pro argemo donec de-
ficeret, ueniebantq; ad Ioseph pro pane.

17 Quæ cum adduxissent ad Ioseph, dedit eis
alimenta pro equis & ouibus, & bobus, & a-
finis: sustentauitq; eos illo anno pro com-
mutatione pecorum.

Fames Ae-
gyptiorum
unde,

Aegyptij non inuocauerunt Deum, sed regem. Ridi-
culi ipsorum dii pariter dormiebant & præstabant ni-
hil tam diligenter culti. Deo credentibus Israelitis nihil
defuit. Aegyptij sua libertate abusi fuerant, seruitutem
demeruerāt maxima superstitione sua et idololatria, per
quam tot sacerdotes nutriebant, omnia corrupta erant.
Nec tamen legimus Ioseph precium auxisse & auaritia

tendiculis usum, sed contractibus licitis iure gentium,
quia etiam gratiam maiorem populus non meruerat.

18 Finito ergo anno illo, uenerunt ad eum an-
no secundo, & dixerunt ei: Non celamus do-
mino nostro quod deficiente pecunia, peco-
ra simul & iumenta defecerunt: nec clam te
est, quod absq; corporibus & terra nihil ha-
beamus.

Finitus hoc pacto est annus quintus & sextus. Anno
secundo uenerunt ad Ioseph non ab exordio famis, sed
anno sequente uenditionem pecorum.

19 Cur ergo morimur te uidenter? & nos, &
terra nostra tui erimus: eme nos & terram
nostram pro pane ut uiuamus, nos & terra
nostra serui Pharaonis erimus, præbe semi-
na, ne pereunte cultore redigatur terra in so-
litudinem.

Iam nostra omnia uendidimus, nihil restat præter cor-
pora & terram. Maxima impiorum fames describitur,
ut gratia Dei ad fideles clarius elucescat & Iosephi pro-
uidencia, qui domino dirigente uita illorum prouidit, et
dignum seruitute populum regi sine gladio & sanguine
subiugauit. Nimio luxu & rerum abundantia abusi fue-
rant, cum non sit communiter terra Aegypti aliqua us-
piam fertilior: uerum imperscrutabilia sunt iudicia Dei.

20 Emit igitur Ioseph omnem terrā Aegy-
pti Pharaoni uendētibz singulis agros su-
os præ magnitudine famis. Subiecitq; eam
Pharaoni.

Non sibi Ioseph sed regi subiecit Aegyptum, cui fide-
lis esse debebat ob tantam cognationem suam, quam gra-
tis rex populo inuidente nutriebat. Potuit tamen rex es-
tiam abuti gratia Dei in suam auaritiam, cui ad tempus
obsequeretur Ioseph pro salute fidelium, & oppressio-
ne infidelium. Fortassis expediebat pijs ut impij arceren-
tur, & neruos potentie perderent: alioqui pastoribus
ouium & Hebræis infestis, ne tantum posset quantum uel
let impietas.

21 Et populum transtulit ad urbes à nouissi-
mis terminis Aegypti usq; ad extremos fi-
nes eius:

22 præter terram sacerdotum quam non e-
mit, quia lex sacerdotibus erat à Pharaone,
ut ederent pensum suum quem dabat eis
Pharaon, & idcirco non uendiderunt terram
suam.

Interim transferebat populum rex Aegypti in urbes,
ubi magis subicerentur in seruos, & filij Israel commo-
dius in terra pascere greges suos, & ditarentur. Sic
fuit & est semper, ut quanto ditiores sint principes, tan-
to populum magis grauent. Ideoq; dicitur Aegyptus do-
mus seruitutis, quia omnes Aegyptij serui sunt domini
regis.

23 Dixit ergo Ioseph ad populos: En emi
hodie, & uos & terram uestram Pharaoni,
accipite semina & serite agros.

Primogeniti sacrificabant, præerant & docebant pe-
nes

Gentiliū fa
ciēdores.

nes sanctos: Prophani uero populi ambitione sapientie, honoris, diuitiarum, otij & libidinis, sacerdotum erexerunt. Sacerdotes eorum errores & fabulas docuerunt, cuius mercedem à principibus & tyrannis receperunt, otiosi à laboribus & ærumnis, quos deus infidelibus populis in ira sua iusto iudicio permisit. Discimus tamen lege nature & iure gentium non solum sacris literis ueteris & noui testamenti, ut populo ministrantes sacras & utiles doctrinas fidei & morum, uicissim percipiam temporalia: Non ad sectandas libidines, quas dedocere debent uerbo & opere, sed ad necessaria uitæ & familie, & ut commodius insint studio rerum utilium.

F **24** Et cum attulerint prouentus, quintā partem Pharaoni dabitis: quatuor reliquas permitto uobis in sementem agri, & in cibum uestrū, & eis qui in domo uestra, & in cibum liberis uestris.

Constat septimo anno famis hæc dicta & acta, quandoquidē octauo anno cessauit fames, redijt fertilitas. Verbo dei propheta credidit, & in fide seminare populo mandauit. Vna pars semini, altera familie, tertia paruulis, quarta gubernatoribus, quinta regi cedebat iuxta Hebræos.

25 Qui responderunt: Viuifica nos, inueniamus gratiam in oculis domini & seruiemus Pharaoni.

Tua dicunt prouidentia uiuimus, nutriti sumus, egisti nobiscum pro necessitate nostra, seruasti nos: posthac erimus serui Pharaonis, reget nos, obaudiemus ei, alium saluatorem dominum & gubernatorem nescimus.

26 Ex eo tempore usq; in præsentem diem in uniuersa terra Aegypti, regibus quinta pars soluitur, & factum est quasi in legem: absq; terra sacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit.

Non quidem hoc loco (aliquorum more, sua tantum querentium, non quæ Iesu Christi & fidei ac innocentie) commendare possumus & iactare studia horum sacrilegorum sacerdotum Aegypti, quos constat superstitiosis artibus & errorum propagationibus infestasse. Sectamur ea quæ nobis placent & commodo nostro seruiunt: facile exempla mali arripimus, tardi ad sacre scripture studia & doctrinas. Leuitæ nihil possidere debebant, hæreditas eorum esse debebat lex & uerbum dei quod discere & docere oportebat.

27 Habitauit ergo Israël in Aegypto, id est in terra Gessen, & possedit eam: auctusq; est & multiplicatus nimis.

Dei prouidentia optimam Aegypti regionem fuerant assequuti, & iuxta promissionem multiplicati nimis & subito ditati: nō quod terras possederint & emerint, sed illis utebantur ad pecorum pasturam, qua facile & suauiter uiuebant sine defectu uictus & amictus, quibus contenti esse didicerant à suis maioribus, quibus & diuitijs augebatur. Solent fideles crescere, dum impij opprimuntur ne regnent, mandante deo.

28 Et uixit Iacob in terra Aegypti decem &

septem annis: factiq; sunt dies uitæ illius, centum quadraginta septem annorum.

Annis paucioribus uixit quàm patres sui, senior autem factus suis filiis. Vt uideamus mundum paulatim deficere iuxta corporis habitudinem, perfici uero iuxta spiritum & intelligentiam ueritatis.

29 Cumq; appropinquaret dies mortis Israël, uocauit filiū suū Ioseph, & dixit ad eum: Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuam sub femore meo, & facies mihi misericordiam & ueritatem, ut non sepelias me in Aegypto,

Ponere consueuerunt sub femur patriarche manus, iuraturi per fidem in Christū ex eorum semine generandum. Nolebat extra promissam terram sepeliri, sed filijs suis omnibus testamentum & monumentum esse in terra sancta, ad sequendū eius uestigia, & colendum unum uerum deum, creatorem omnium, quem patres credidissent.

30 dormiam cum patribus meis, & auferas me de terra Aegypti, condasq; in sepulchro eorum. Cui respondit: Ego faciam quod iussisti.

Dormiunt sancti secundum corpus in puluere, non sunt deo mortui, deus est enim uiuificū, non mortuorum, certissime resurrecturi ad uitam immortalem & felicissimam. Noluit in Aegypto sepeliri, sed pro opportunitate præsentis status, quādo id facile fieri posse cernebat, optauit quiescere cum suis maioribus in terra promissa iam dudum patribus suis & sibi, pro suis posteris, ut ad eandem terram tanto ardentius anhelarent obinendam, ne ue posterius eius nimium Aegypti terram diligerent, si illic Patriarcham suū sepultum recordarentur.

31 Et ille: Iura, inquit, mihi. Quo iurāte, adorauit Israël ad lectuli caput.

Laudauit dominum & adorauit pro beneficijs tantis, domino commendauit posteritatem suam, letabatur de fine uitæ suæ appropinquante, quicquid boni egerat domino referebat acceptum. Adorauit, inquit, ad caput lectuli, senex inclinauit emortuum corpus ad caput lectuli sui, non caput baculi, ut alijs placuit.

CAPVT XLVIII.

1 **A** Is ita transactis nunciatum est Ioseph quod ægrotaret pater suus, qui assumpsit duos filios suos secum, Manasse & Ephraim.

2 Dictumq; est Iacobo: Ecce filius tuus Ioseph uenit ad te. Confortatus est ergo Israël, & sedit in lectulo.

Visitat atq; honorat Ioseph patrem infirmum, simul atq; benedictionem pro filiis implorat patrum more, ne post illius obitum minoris reputarentur sui filij, tanquam in Aegypto geniti, aliorum fratrum filijs, cum potius ob beneficia parentis sui hi duo filij iustius uiderentur præ alijs honorandi. Annunciatur ergo ueniens patri suo, qui supra uires quippiam moliedo, sese in lectulo erigit, ad filij aduentum ut potuit assurgendo.

3 Et dixit Iacob ad Ioseph: Deus omnipotens

Distinctio
duodecima
dicta Vate-
hi Iacob.Iurandi mo-
dus.Sancti dor-
miunt.

tens apparuit mihi in Luza, in terra Chanaan, benedixitque mihi,

Scala Christi.

Supra cap. 28. dominus scale uise innixus in Bethel, quæ prius Luza dicebatur, sese manifestauit. Christum mediator in scala promissit, et possessionem terræ illius, multiplicationem seminis ut pulcrem terræ, ad quatuor plagas orbis, et omnium gentium benedictionem in semine suo, suamque præsentiam perpetuam, et minime illum derelictum promissit. Sicque totam summam testamenti proponit, et filio moriturus reficit, ut uideat de domini uoluntate esse, quæ sit facturus cum filiis ipsius Ioseph, ac tanquam testamento suo ordinaturus.

4

& ait ad me: Ecce ego te augebo & multiplicabo, & faciam te in turbas populorum: daboque terram hanc semini tuo post te in possessionem sempiternam.

Fides sanctorum.

Docet exemplo suo sperare in dominum, et credere promissis dei, etiam si diu differantur. Terra quidem promittitur hereditas æterna iuxta semen corporeum, hoc est longo tempore, sed longe completius et felicius post Christum, quando omnis terra erit possessio fidelium, imò omnis creatura. Alioqui breui tempore terram suam possederunt Israëlites, quum promissiones dei non restringendæ sint, sed amplificandæ. Longe enim plura exhibere consuevit bonitas dei quam promittat.

5

Et nunc duo filij tui qui nati sunt tibi in terra Aegypti antequam uenirem ad te, mei erunt: Ephraim & Manasses sicut Ruben & Simeon erunt mei.

6

Reliquos autem quos genueris post eos, tui erunt, & nomine fratrum suorum uocabuntur in hereditatibus suis.

Filij eligantur.

Non dicit, filij quos genuisti, sed, qui tibi geniti sunt, donum enim dei sunt filij, et non in generantium potestate. Notanter autem eos uult, qui ante aduentum Iacob in Aegyptum geniti sunt, alios enim filios non dignatur hoc honore. Sed et Ephraim iam nunc nominat ante Manassen, iterum primogenitorum ius infringendo, spiritum carni præfert. Quos uero genuisti filios, uel generabis post hos duos, tui erunt, non locum habebunt inter filios meos, non inter duodecim censebuntur. Tuæ erunt duæ tribus, duplex portio, cum ceteri fratres singuli singulas faciant tribus. Ceteri filij tui uocabuntur nomine fratrum suorum, de tribu Ephraim uel Manasse.

B

Mihi enim quando ueniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in itinere, cum adhuc esset miliare terræ ueniendi ad Ephratam, & sepeliui ibi eam iuxta uiam Ephratæ, quæ est Bethlehem.

Rachelis sepultura.

Cum redirem ad patrem de Mesopotamia, mortua est super me uel iuxta me Rachel, magno meo incommodo et dolore, sed tamen in terra Chanaan, iuxta Bethlehæ, ubi et eam sepelire coactus sum, impeditus itinere et familia, ut transferre eam in patrium sepulchrum non potuerim. Sollicitus fuit Iacob de honore Ioseph, et filiorum eius, cuius mater quum non esse sepulta cum maioribus, et ipse fratribus exosus fuisset, et filios in Aegypto ge-

nuiisset, timuit minoris existimandam Iosephi posteritatem, ex qua duas tribus habere uolebat, et Beniamin tertiam de Rachel.

8

Videns autem filios Ioseph, dixit: Qui sunt isti?

Cecutiebat Iacob, et Iosephum non solitarium uidebat quasi per nebulam, non internoscens qui essent, ideo querit qui sint, cui respondet Ioseph: Filij sunt quos dedit mihi dominus.

9

Et dixit Ioseph ad patrem suum: Filij mei sunt quos donauit mihi deus in hoc loco. Adduc, inquit, eos ad me, ut benedicam illis.

Fideles semper domini recordantur, omnia illi accepta referunt, maxime autem beneficium prolis. Intelligebat enim desiderium Iosephi pater, et eum præ alijs fratribus benedicere uolebat cum nepotibus suis.

10

Oculi enim Israël graues erant præ senectute, & uidere non poterat. Applicitosque ad se, deosculatus est & circumplexus.

Oculi carnis cecutiebat, sed spiritualibus oculis futura in longinquum præuidebat: uno sensu adempto, melior reddebatur. Tactu denique consolabatur, qui uisu non poterat. Osculatur et amplectitur nepotes suos, affectu naturæ non improbo, si metu dei et fide reguletur.

11

Dixit Israël ad Ioseph: Non sum fraudatus aspectu tuo, insuper ostendit mihi deus semen tuum.

Desiderabam uehementer, et tamen non iudicabam posse fieri, sed desperabam uidere faciem tuam. Nunc autem non solum te uidere contigit, sed liberos quoque tuos te supersite.

12

Cumque tulisset eos Ioseph de gremio patris, adorauit pronus in terram.

Auius Iacob pueros nepotes suos complexus fuerat gremio, et sedendo exosculatus amanter fouebat in sinu, amoris sui monimentum deferrebat proximo morti. Quos Ioseph eximebat è sinu patris, ut ordinate applicaret ambo, patri uelut supplices futuros, et genibus flexis illi adoraturos, et uelut ad benedictionem sese inclinaturos. Audituros domini uoluntatem ab ore sancti senis, et patriarchæ, cui honorem habebant, cuius essent memoriam habituri donec uiuerent.

13

Et accepit Ioseph ambos ipsos, Ephraim ad dexteram suam, ad sinistram Israël: Manassen uero in sinistra sua, ad dexteram Israël, applicuitque ad eum.

Volebat primogenitum Manassen impositione manus dexterae aui benedici, id quod iuxta sensum humanum iustum uidebatur, sed consilio domini aliud dispensandum erat, qui non secundum carnem iudicat, qui personarum acceptionem, et carnis affectus ubique et semper humiliter ac moderari docet, pendere autem à ueritate et diuina uoluntate, qui infirma mundi eligit, ut fortia confundat.

14

Et misit Israël manum dexteram, et posuit super caput Ephraim iunioris: sinistram autem suam super caput Manasse, qui maior natus erat, commutans manus.

luxa

Iuxta sententia consequentiam reddiderunt interpre-
tes manuum cancellatura usum sanctum patriarcham, id
quod res erat. Hebraeus autem hic utitur verbo **בְּיָדָא** si-
gnificante prudenter circumspicere & de industria spe-
ciali aliquid manibus indicare & moliri. Transuersis e-
nim manibus commutabat benedictiones: hic enim Ma-
nasses ius suum perdidit, & futura prosperitatis partes
fratri cessit, domino sic ordinante in mysterio. Sic filij Is-
raëlis iuxta spiritum, dextera domini benedicuntur, filij
autem carnis Iudæi, benedictionem cedunt illis, uelint no-
lint, quia sic domino placuit. Dominus est enim, quod
uult facit, & sancte facit.

Benedixitque Ioseph, & ait: Deus in cuius
conspicū ambulauerunt patres mei Abraham
& Isaac, deus qui pascit me ab adolescentia
mea usque in presentem diem,

In filiis patrem benedixit. Mortuus est enim pater, &
quasi non mortuus. Ambulare coram deo, est placere illi,
uoluntatem dei perficere, totum ex illius nutu pendere:
non suo nomine benedicit, sed dei, cuius inuocat bonita-
tem: nihil de se boni presumit, deo honorem tribuit, &
iustitiam patribus suis, non sibi. Qui pastor meus, cuius
ego ouis, sequens quod mihi præterit, duxerit, simplex,
obediens, tacens, patiens, &c.

angelus qui eruit me de cunctis malis be-
nedicat pueris, & inuocet super eos nomen
meum, nomina quoque patrum meorum Abra-
am & Isaac, & crescant ut pisces in multitu-
dinem in medio terræ.

Angelum redemptorem intelligit uerbum domini, uel
auxilium, dispensationisque diuinæ ministrum. Benedictio
illa temporalium est affluentia, ut augeantur numero &
honore præ alijs: nominentur filij Iacob, duabus tribubus,
duplici portione donandi, instar piscium progerminen-
tur ad infinitam multitudinem, hoc enim Hebræa indicat.

Videns autem Ioseph quod posuisset pa-
ter suus dexteram manū super caput Ephra-
im, grauius accepit, & sustinens manum pa-
tris leuare conatus est de capite Ephraim su-
per caput Manasse.

Dixitque Ioseph ad patrem: Non ita conue-
nit pater mi, quia hic est primogenitus, po-
ne dexteram tuam super caput eius.

Ioseph ignarus prouidentie dei, errorem, quem pu-
tabat, cupiens corrigere: sanctus quidem uir propheta et
a puero spiritu sancto plenus, hoc tamen ignorabat, sen-
su carnis permotus, iniuriam, ut uidebatur, primogenito
illatam impedire tentabat. Difficuit uel errorem puta-
uit, uerbis inhortatur patrem, ac commonefacit iuris na-
turalis: indicans cæco quis esset primogenitus, si pater
ignoraret. Eadem enim dextera manu benedici cupiebat.

Renuens autem pater eius, ait: Scio fili mi,
scio, & iste quidem erit in populos, & magni-
ficabitur, sed frater eius iunior maior erit il-
lo, & semen eius crescet in gentes.

Amanter & mansuete docet domini uoluntatem cir-
ca filios, facti rationem reddit, nihil temere actum ostendit.

dit, sed de industria. Totum tamen hic agitur de tempo-
rali prosperitate, nihil hic uidemus spirituale designari.
Manebat tribum Ephraim honor regni, & decem tri-
buum potentatus. Fuit enim de eadem tribu Ieroboam,
& multi eius poster, numero uirorum semper superio-
res tribui Manasse.

Benedixitque eis in tempore illo, dicens: In
te benedicetur Israël, atque dicetur, Ponat te
deus sicut Ephraim & sicut Manasse. Confi-
tuitque Ephraim ante Manassen:

& ait Israël ad Ioseph: En ego morior, &
erit deus uobiscum, reducetque uos ad terram
patrum uestrorum.

Et ego do tibi partem unam extra fratres
tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gla-
dio meo & arcu meo.

Profitetur fidem suam in deum, non grauatim mori-
tur: informat filios ut credant promissionibus domini, ut
domino semper fidant. Iosepho primogenituræ hono-
rem addicit, parte duplici donat præ fratribus. Dat op-
pidum Sichem pro sua speciali portione, quam & par-
tem dicere uidetur, quod abstulit ab Emor interfecit ha-
bitatoribus, & iure belli possedit & tenuit: doluit qui-
dem in inijs crudelem stragem, sed uidens domini uo-
luntatem, consensit, cuius gratia aduersarij reprimen-
tur, & Iacobo Sichem uel inuiti habitare permiserunt.
Ibidem Ioseph sepeliri uoluit, & mausoleum eius usque
hodie cernitur ibidem, testante Hieronymo. Verūamen
quidam Sichem, humerum aliqui significans, exponunt
præcipuam portionem terræ, & rationabiliter: facile ce-
dimus in his questionibus non paucis aliter putantibus.
Sunt enim in scripturis multa in quibus liceat non de ue-
ritate, sed de certiore sensu dubitare studiosos. Superbi-
am & temeritatem odimus, & in scirpo nodum quære-
re dedignamur.

Sichem pro
Ioseph.

CAPVT XLIX.



Ocauit autem Iacob filios suos, &
ait: Congregamini, ut annunciem
quæ futura sunt uobis in diebus
posterioribus.

Iacob proximo sibi mortem imminere cernens inte-
ger sensu & spiritu, singulis suis filiis memoriale quod-
dam commendans, quasi titulum uice testamenti erexit
uel statuam, ex qua patris sui ultima uerba legendo, futu-
rorum fide conseruarentur in cultu dei, certi de promif-
sionibus ipsius complendis suis temporibus. Congrega-
mini, inquit, ut indicem uobis futura posterioribus tem-
poribus, pariter audite quæ uobis uel bona uel mala præ-
dicam, ut discatis prouidentiam dei circa uos, ut eum ti-
meatis, ametis, audiat quæ animaduertistis fuisse hacten-
us directorem meum, quo reuelate hæc didici & uolen-
te, qui sua prouidentia omnia dirigit ac dispensat, solusque
futura contingentia nouit: ipsius reuelatione edoctus, fu-
tura uobis nunc prædico. In posterioribus inquit diebus,
quædam enim contigerunt post promissionis terræ iam
possessionem, quædam Christi mysteriū indicant, cuius dies

Ultima uer-
ba Iacobi
ad filios.

in scripturis dicuntur etiam Iudæis nouissimi, uel postrema mi aut certe posteriores.

- 2 **Congregamini & audite filij Iacob, audite ad Israël patrem uestrum.**

Prouocat ad attentionem, ne obliuiscantur aliquando, & pro more carminis ad memoria iuuamentum repetitionibus utitur, ut benedictionem paternam tanquam hæreditariam possessionem corde filiali percipiant, à uenerabili suo tanto patre prænuntiata, uelut cuius ultima uerba, ut solent parentes circumstantibus filiis singulis loqui, & monimentum uoluntatis ultime testari, & præcepta quædam singulis dare pro cuiusque captu & genio memoriter conseruanda.

- 3 **¶ Ruben primogenitus meus tu, fortitudo mea, & principium doloris mei, potior donis, maior in imperio.**

Ruben benedicitur.

Tu quidem Ruben primogenitus meus es, naturali iure privilegiatus, maior fratrum & prior, regnum & sacerdotium tuum erat, septuagenarius te generaui, & robur nature tunc primū innotuit, & tu robur meum esse debebas, sed dolor fuisti, imò initium doloris: unde gaudendum erat, inde dolorum mihi multiplex causa prodijt. Prior donis, maior donatione: superior uel præcipuus ferendo esse mihi debebas, & præcipuus robore, nullus tibi æqualis esse debuerat, facultate administrandi familiam patris antiqui. Maior oblatione, debebatur enim sacerdotium primogenitis, & maior uirtute uel potestate administrandi imperium in fratres.

- 4 **Eruptio uelut aqua, nō crescas: quia ascendisti cubilia patris tui, tunc maculasti stratum meum ascendendo.**

Talis inquam natus fueras, sed assimilatus es aquæ, cum impetu erumpente, sine iudicio temere defluxisti, quò libidinis impetus te præcipitauit, contra naturam ac honestatem, probro afficiendo me & familiam meam. Non prior eris, non præcipuus, non primas fratrum tenebis, quia ascendisti cubilia patris tui. Ad exprimendam rei indignitatem maximam, cubilia dicit, quum unam tantum ancillarum compresserit, toti autem familie matrum & filiorum infamiam inuolit. Denique uerecunde, non coitum dixit, nec compressionem, sed cubilia, contra publicam honestatem, quæ tunc etiam ante legem datam seruabatur. Polluisti stratum meum ascendendo, patris tui uxorem nefarie polluendo. Iure igitur ius tibi primogeniture adimitur, Iudæis tradendum, Sacerdotium uero Leuitis, Duplex autem portio Iosephi filijs, in Aegypto genitis. Sic fidelibus ex gentibus utriusque testamenti benedictio cessit, cum Israël iuxta carnem legem acceptam ægre seruauerit.

- 5 **¶ Simeon & Leui fratres, uasa iniquitatis bellantia.**

Simeon & Leui fratres uasa excisionis uel habitatio nis, uel gladiatorum ipsorum: dubiū facit dictio מַכְרִימִים. Excisionem siquidem egerunt hi duo Sichimitarum, ut patet supra. Potest etiam dici: Vasa iniuriæ cognatio eorum: quasi dicat, Indoles illorum duorum est ad inferendum iniurias ac uiolentias alijs, quia contra fœdus & ini-

am amicitiam prostrauerunt Sichimitas. Contra Iosephum illi duo præ alijs fratribus machinati sunt occisionem, Ruben uoluit eripuisse, Iudas allegauit carnalē fratritatem, occisionem ferre non poterat: filij Bale & Zelphæ ex familiaritate minus indignabatur, eque spre ti ab alijs. Restat hos duos præ alijs uasa dici uiolentie iuxta familias suas, quandoquidem & Christum tradiderunt saltem Leuitæ: sequitur,

- 6 **In consilium eorū non ueniat anima mea, & in cœtum illorū non uniatur gloria mea: quia in furore suo occiderunt uirum, & in uoluntate sua subneruauerunt taurum (uel suffoderunt murum.)**

In consilium eorum iniquum non ueniat anima mea. Mens mea abhorret ab eorum secreto consilio: non periclitetur fama mea ex eorum consortio, ne unquam cum illis cuiquam uidear uiolentus: quia in furore suo, quantum in ipsis fuit occiderunt optimum uirum & uiros, Ioseph & Sichimitas, Christum Leuitæ & scribæ crucifixæ xerunt, tribus enim Simeon præ alijs omnibus scribas habuit, & paruulorum doctores. Et in uoluntate sua uellibidine subneruauerunt taurum, pro omni uirili sua exterminasse uolebant posteritatem Ioseph, ne inter filios Israël computaretur, cum à deo destinatus esset in gloriosissimam posteritatem præ alijs fratribus, duplici tribu & regno donandus à deo.

- 7 **Maledictus furor eorum, quia pertinax & indignatio eorum, quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israël.**

Maledictus furor eorum, quia fortis odio & furore: nimium excefferunt exarseruntque inuidia. Et indignatio illorum, quia dura in bonorum hominum necem, & exitium perniciem machinati. Diuidam eos in Iacob, & disperdam eos in Israël, quoniam non habebunt proprias possessiones, sed per alias spargentur: Leuitæ in totum, Simeon parim in tribu Iuda. Iudæi dicunt, non esse pauperem scribam uel pedagogum, nisi de tribu Simeon.

- 8 **¶ Iuda, te laudabunt fratres tui: manus tua in ceruicibus inimicorū tuorum, adorabunt te filij patris tui.**

Iudas es tu, præstantior laude, gratia, & gloria, multitudine, dignitate, præ illis beatorum futurus. Laudabunt te fratres tui, secundum nomen tuum erit & laus tua. Cœlebrabunt, confitebuntur & laudabunt te omnes aliæ tribus. Manus tua in ceruice inimicorum tuorum, contra nua bella geres cum hostibus, in expugnatione impiorum primus eris, & fortior sub & post Iosue. Iudas enim primus ascendit contra aduersarios Israël, David & Salomon hostes domuerunt, & post illos reges Iuda longo tempore. Adorabunt te filij patris tui, omnes aliæ tribus te uenerabuntur & dictis parebunt.

- 9 **Catulus leonis Iuda: à præda fili mi ascendisti, incuruasti & accubuisti ut leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum?**

Catulus leonis Iudas. Tribus hæc semper fuit fortior & constantior, à Caleb & Dauide, contra aduersarios populi dei potenter bella gerendo & triumphando, ne-

moq; eam irritare aut excitare ausus fuit. A præda fili mi ascendisti, inualuisti tantopere contra hostes, ut nullus tibi resisteret, sed crebris uictorijs gloriosus factus sis semper cum prædis & hostium captiuis cum gloria rediens de bello. Ascendisti, inquit, orbi toto spectabilis factus, sapientia, diuitijs, pace, & fama tempore Salomonis. Genu flexit, accubuit sicut leo, & sicut leona: pacifice regnauit nemine præualente. Aliæ quæcunq; bestie leonem inuadere non audent, multo minus leonem natura ferociorum. Eatenus autem gloriosa fuit hæc tribus, ut post reditum quoq; Babylonicum totius gentis agnominacionem obtinuerit, nõ enim Israëlita dicti sunt postea, sed Iudæi, Christi tamen occisione famam omnium sedauit. Hoc itaq; regnũ Iudæ diuina protectione diutius pacifice permansit in gloria. Quis suscitabit eum? Nemo regum suis uiribus illi præualere potuisset, nisi peccatis suis dominum illius protectorem alienassent multiplices offendendo, & tempus suæ uisitationis ignorando.

Non auferetur sceptrum de Iuda, & legislator de medio pedũ eius, donec ueniat qui mittendus est (uel felicitas) & ad eum erit expectatio gentium.

Non auferetur sceptrum de Iuda, & princeps, dominus, legislator, uel dux de medio pedum eius, donec ueniat Silo, hoc est felicitas, omnium bonorum abundantia. Quod Onkelus Syrus sic est interpretatus: Non recedet potestas regia de domo Dauid, & scriba de filijs filiorum eius, usq; in seculum, quousq; ueniat Messias, cuius est regnum, & ad eum obedientiam præstabunt gentes. Messias enim etiam Iudæis expectatur, author felicitatis, abundantie, & bonorum omnium summa. Habuit igitur tribus Iudæ semper primatum regni, doctrine legis, templum & sacerdotium, scribas & doctores, iudices ac duces, rectores populi usq; ad Herodem Ascalonitam, qui abstulit illis regnum, & arrogauit sibi quum Iudæus non esset, quem alius Herodes secutus Antipater, perdidit illorum Sanhedrim, hoc est, ordinarios iudices populi, ac legis interpretes, & authoritatem puniendi legis transgressores. Idq; quadraginta duobus annis ante templi secundi destructionem tempore Christi domini, testantibus idipsum Iudæis in Talmudicis libris. Igitur dubium non est hanc de Christo prophetiam completã tunc esse, quum Christus dominus & Messias apparuit saluator fidelium, de sideratus cunctis gentibus, desiderium collium eternorum, patriarcharum scopus, & semen ab initio mundi promissum, Leo de tribu Iudæ, filius Dauid Messias, Siloh omnium bonorum summa, fidelium unicus redemptor redemptione perfecta, & collector credentium deo, & uere deum colentium in spiritu in unitatem ecclesie fidei & charitatis, cui gentes obediunt, credent & adherent.

Ligans ad uincam pullum suum, & ad uitam o fili mi asinam suam. Lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuarum pallium suum.

De Iudæ principale præconium non erat tacendum, benedictio scilicet omnium gentium Christus de tribu Iu-

da, per Dauid generandus. Admiscentur tamen etiam temporalia bona illi tribui ad futura: tantæ fertilitatis terra tribus illa donabitur, ut uini & frumentorum copia mirabilis uix enumerari possit, cum pace & alacritate. Securus enim & absq; timore Iudæa habitabit. Præ nimia enim abundantia uini, dicuntur abluturi eo uestes: & sanguine uuarum illud idem uinum intelligitur. Hyperbole est, communis figura in prophetijs.

12 Pulchriores sunt oculi uino, & dentes lacte candidiores.

Iucundiores oculi præ uino, hilaritatem cordis humani indicant, impedimentumq; tristitiæ, ac perpetuum gaudium. Et candor dentium præ lacte. Cibo naturali & commodo satiabitur, quisquis in Iudæa fidelium habitauerit. Mysticum quiddam innuunt loquutiones illæ, & rerum temporalium promissiones per Christum. Ligabit is gentium multitudinem ad uitam, hoc est, ad iucundissimum conscientie uerbum euangelicum, uinum illud nouum in regno patris bibendum cum fidelibus. Et post iugum legis asinam suam Iudæicam gentem: mansuetudinis & pietatis suauis iugo nõ tam onerabit quam refrigerabit, quicquid conscientijs timoratis offeret & præstabit. Ecclesiam suam Christus lauit lauacro aquæ per uerbum, ut sit sancta & gloriosa. Aspectus deniq; Christi decorus, amabilis & totus iucundus, ut alliciat penitentes: sicut facies Mosi horribilis & seuera. Sacre scripturæ casta & diligens assiduq; ruminatio, sine impuritate affectuum humanorum per Christum datur.

13 Zabulon ad litus maris habitabit, & erit ad portum nauium, & latus eius usq; ad Sidonem.

Zabulon iuxta litus maris habitabit, &c. Sic enim fors illius cadet, ut sint maritimi futuri, ut discamus fortes a domino temperari, quas iam præsciuit Iacob dei inspiratione casuras: ubi astrologorum præuisiones irri-

14 Issachar asinus offeus accubans inter duos terminos.

15 Vidit requiem quod esset bona, & terram quod optima: & supposuit humerum suum ad portandum: factusq; est tributis seruienti.

In libro Paralipomenon scribuntur fuisse de illa tribu Issachar fortissimi uiri uigintiduo millia: de stirpe Thola, filij Ozi triginta sex millia, illorum fratres de Issachar octoginta septem millia. Littora duo sunt maris magni, & maris Galilei. Vidit requiem, quia bona: & terram, quia amena. Et inclinauit humerum suum ad portandum, & erit ad tributum seruienti. Ex terra nutriuit se, & sapientiæ uacauit præ alijs tribubus. Eligentes seruire tributis regum magis quam sectari bella, quorum ducenti ueniebant ad Dauid, quum exaltaretur in regnum, 1. Paralip. 12.

16 Dan iudicabit populum suum sicut una tribuum Israël.

17 Fiat Dan coluber iuxta uiam, cerastes iuxta semitam, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor eius retro.

18
Samson.

Salutare tuum expectaui domine.

De Samson expositur, qui de tribu Dan index fuit in Israël, vindicauit fideles de Palaſtinis miraculoſe, & ſe morti expoſuit pro populo dei, & moriens tria millia hoſtium trucidauit. De Dan nihil aliud celebre ſcribitur. Vidit in ſpiritu Iacob eum caſis hoſtibus triumphaturū, quod in ſimilitudinē colubri reguliq; obſidentis uias nulum per terram Iſraël tranſire permittat. Si quis etiam temerariu uirtute ſua quaſi equi uelocitate coſiſus, eam uoluerit quaſi prædo populari, effugere non ualebit. Loquitur autem per metaphoram ſerpentis & equitis. Putatus eſt Chriſtus eſſe, pro fidelibus mortuus ſponte: ſed quia mortuus eſt, & non reſurrexit, ideo alium mundi ſaluatorem expectandum ſignificauit, propter quod additur: Salutare tuum expectaui domine.

19 ¶ Gad accinctus expugnabit eum, & ipſe accingetur retrorſum.

Gad fortunatum ſignificat & accinctum. Ludit ergo in amphibolo, quaſi dicat, Magna fortuna præliabitur tribus Gad pro fratribus ſuis, quum ipſi iam citra Iordannem hæreditatem aſſequuti fuiſſent, ſic ut poſt obtentam promiſſionis terram pro fratribus redierint integro numero militū, quod nullus occubuiſſet ex eis. Cadere calicaneum, eſt uertere in fugam.

20 ¶ Ex Aſer pinguedo panis eius, & ipſe dabit delicias regias.

Fertilitas terræ in tribu Aſer designatur, in qua delicioſiores quidem fructus creſcebāt, quæ in delicijs ſumebantur à magnatibus, & inde frumentabantur.

21 ¶ Nephthalim ceruus emiſſus, & dans eloquia pulchritudinis.

Cerua emiſſa exponitur de Cantico Debboræ, poſt prælium Iſraëlis contra Syſaram, per mille uiros de tribu Nephthalim peractū cum Barath duce. Poſteſt etiam dici Aries.

22 ¶ Filius accreſcens Ioseph, filius accreſcēs ſuper oculum (uel decorus aſpectu) filiaſe diſcurrerunt ſuper murum.

Filius augenti Ioseph, filius augenti ſuper oculū, id eſt, Ioseph ſecundū nomen ſuum numero & maiestate creſcet præ alijs, proſperitate enim creuit ſemper domino promouente præ cæteris, deniq; facie gratioſus, & decorus forma. Filiarum inceſſus ſuper murum, uel ad contemplandum, ſi quando proceſſiſſet in publicum, ob inſignem pulchritudinem accurrebāt omnes, ad intueſcendum illius formoſitatem, totus enim amabilis erat à pueritia.

23 Et exaſperauerunt eum, & iurgati ſunt, in uideruntq; illi habentes iacula.

Et amaricauerunt eum & iurgati ſunt, & iniuriati magiſtri ſagittarum: quantumlibet elegans & pulcher eſſet, tamen à fratribus ſuis amaro animo perſecutionem paſſus eſt. Contenderunt cum eo donec uenderent in ſeruitutem, non poterant ei quicquam paciſce loqui, factio deniq; iniuriam intulerunt exteris illum uendendo, parati etiam occidere ſi dominus permiſiſſet.

24 Sed in fortitudine arcus eius, & corroboraſe ſunt brachia manuum illius per manus

potentis Iacob: inde paſtor lapis Iſraël.

Et habitauit uel manſit in fortitudine arcus eius. Vir tuſ uincēdi aduerſitates, libidines, factiones, dono dei ſecum perſeuit. Fortitudo credentium dominus eſt: arma militie noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia deo. Et robora ſunt brachia manuum eius à manibus fortis Iacob. In eandem redit ſententiam: Virtute dei uincit mala, & uite ac morum innocentia euasit aduerſa. Inde paſcit lapis Iſraël, ab eodem forti Iacob, id eſt, ab omnipotente deo contigit mihi uictus, & uite neceſſitas, pro me & meis. Is lapis meus eſt, & omnū qui mei ſunt ſecundum fidem Iſraël, ſuper quo fidunt & ſpe certa fundantur.

25 Deus patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli deſuper, benedictionibus abyſſi iacentis deorſum, benedictionibus uberum & uuluaſe.

A deo patris tui qui et auxiliabitur tibi. Illius auxilio ſemper ſubiſtes, aduerſa omnia uincēs. Et ab omnipotente erit benedictio tua. Non ego te benedico, ſed omnipotens & clementiſſimus dominus. Benedictio cœli deſuper, benedictio abyſſi incumbens ſubtus, benedictio uberum & uuluaſe. Quicquid homines deſiderare poſſunt, aſſatim tibi miniſtrabit & proderit: obruet te deus omnibus beneficijs, influentia cœli, fecunditate terre, prolium copia, & nutrimentū aſſatim ſufficiet filijs & gregibus, ut nullo indigeas, ſed copioſe diteris.

26 Benedictiones patris tui confortatæ ſunt ſuper benedictiones matrum (uel utero geſtantium) uſq; ad deſiderium collium mundi (uel æternorum) ſiant in capite Ioseph & in uertice Nazaraſe fratrum ſuorum.

Quicquid bonorū dominus deus meus promiſit omnibus progenitoribus meis, & mihi patri tuo, fideliter ſtatuet ac complebit, multoq; plura addet: ac omnū patriarcharum deſideria pleniffime conſummabit, præſtabit longe maiora quā aliquis ignarus conſiliorum diuinorum imaginari uel deſiderare poſſit. Quis enim tantam Iſraëliarum gloriam ac dignitatem æſtimare potuiſſet, quam tot iam annorum nullibus patriarchæ ſancti habuerunt in omnibus nationum angulis propter fidem ſuam in deum uerum & unicū? Quis credidiſſet omnipotentem deum de illorum fuiſſe ſemine corporaliter generandum? Quis omnium gentium benedictionem in Iſraëlis ſemine, per Meſſiam diſſeminandam in totum orbem, imaginari ualuiſſet? Nempe quod ille Nazaraſe frater eorum Chriſtus dominus à deo omnibus fidelibus conſecratio & ſanctitas factus atq; iuſtitia, caput eſſet Ioseph, & uertex omnium fidelium eccleſiæ dei: in quo uniuntur, & uelut multa membra in unum corpus coagmentantur per ſpiritum ſanctum, omnes filij fidei Abraham, Iſaac, & Iacob, aliquando pariter beatificandi. Hæc ſumma omnium benedictionum, hæc hæreditas promiſſa fidelibus præmium fidei & charitatis in deum. In huius autem capitis expoſitione ſequatur quiſq; quod illum docuit unctio. Non eſt in his difficiliſſimis locis periculum fidei, alioqui ſpiritus dei clariſſe omnia explicaret. Videtur uoluiſſe deus Iacobi filios in anigmatum horum obſcu

obscuritatibus exerceri in sui memoriam & dei gloriam, cuius beneficia nullus sufficienter poterit explicare, nec quibuscunque sermonibus unquam assequi pro dignitate rerum.

D 27 **¶** Benjamin lupus rapier, mane comedet prædam, & uespere diuidet spolia.

De tota tribu Benjamin celebrior persona non est nata, nec in ueris laudibus gloriosior, nec laboriosior in gloriam dei, nec quispiam felicitatem ueram fratrum suorum ardentior zelatus est, nec magnificentiore præco gratiæ dei per Christum in toto mundo, quam unicus ille de tribu Benjamin sanctus Paulus apostolus omnium gentium doctor & electionis uas, qui benedictionem omnium gentium & ueram iustitiam strenuissime prædicauit, & prædicare scriptis non cessat. Qui nisi fuisset, frustra filij Benjamin omnes in hoc seculo uixisse uiderentur. Quorum Beniamitarum unica gloria fuit, ut Paulum æderent. Qui ut lupus rapuit fideles ad prædam, & persecutus est ecclesiam dei, ueluti Dauidem Saulus rex primus de tribu Benjamin. Postea respiciens ex Saulo Paulus factus & nominatus, Christum in se loquentem toti mundo manifestauit, & esca ueritatis & uerbo Euangelij famelicis gentes domino iubente per gratiam, quam in illo non uacuum nutriuit, hæcenus feliciter paut.

28 Omnibus ijs tribubus Israel duodecim: hæc locutus est eis pater ipsorum, benedixitque singulis benedictionibus proprijs,

Hos habuit Patriarchas duodecim gens Israëlita, & has futurorum prænuntiationes ac benedictiones accepit à patre eorum Iacob. Cuilibet proprium memoriale commendauit discutiendum, & uelut statuam contemplandum in posteris generationibus.

29 & præcepit eis, dicens: Ego congregor ad populum meum: sepelire me cum patribus meis in spelunca quæ est in agro Ephron Hethæi,

30 in spelunca quæ est in agro duplici quæ est contra Mambre in terra Chanaan, quam emit Abraam cum agro ab Ephron Hethæo in possessionem sepulchri.

Ego apponam ad populum meum. Collocabit me dominus nunc ad sortem electorum suorum, ad consortium sanctorum patrum meorum ex misericordia sua iuxta animam quam desursum accepit: iuxta corpus uero meum cupio cum maiorum meorum reliquijs in terra Chanaan sepeliri. Quam nemo ignorat pertinere ad ius uestrum, iam dudum emptæ possessione sepulchri ab Abraam patre nostro, ab Ephron Hethæo.

31 Ibi sepelierunt Abraam, & Saram uxorem eius: ibi sepultus est Isaac cum Rebecca coniuge sua: & ibidem sepeliui Liam.

32 Emptio agri & speluncæ quæ est in eo à filijs Heth.

Commendat Patriarcharum filijs memoriam pristinae eorum paupertatis, qua nihil uiuentes in hoc mundo possederunt præter unicum locum sepulchri, et eum denique redemptum pecunia ab exteris: firmissime tamen

credidisse promissionibus dei, ut illius quoque filij similiter credant uerbo dei & felices sint. Si uero post præstita tanta beneficia ab ipsis uisa & accepta illi se benefico domino deo Abraam, Isaac & Iacob credere toto corde noluerint, & obedire recusauerint, sit illis in perpetuam infelicitatis monumentum, & iusti iudicii diuini contra illos toto orbe fidelibus in testimonium.

33 Finitisque mandatis ad filios suos, collegit pedes suos super lectulum, & obiit: appositusque est ad populum suum.

Notatur ex textu Iacob Patriarcham omnia prædicta in lectulo sedens integro sensu & intellectu, perfecta fide filijs præcepisse. Quibus finitis sese composuit, & uniuerse carnis uiam feliciter migravit. Defecit enim spiritus, & mortuus est. Appositus autem ad populum suum dicitur, non ob corporis sui sepulturam ad corpora maiorum, sed ob translationem immortalis anime ad sortem electorum. Quam sic omnes à condito mundo patres firmissime & celebriter crediderunt, ut nullam uel raram memoriam in sacras literas retulerint, quasi nulla apud fideles persuasione necessaria, quod nemo sapientum & fidelium unquam negasset, qui tamen deum aliquem credidisset.

Animæ immortalitas ab omnibus credita.

C A P V T L.

1 **¶** Ioseph cecidit super faciem patris sui, & fleuit super eum, deosculans eum.



Affectu carnis permouetur filius in patre demortui non irrationabili planctu, ultimū osculum cum fletu imprimendo. Non legitur pro animæ illius salute orasse, nec intercessionem aliorum pecunia redemisse, nihil de metu purgatorii, non lumina cum aqua benedicta tot religiosi filij adhibuere. Quum omnia tam diligenter Moses descripserit, talia non obmisisset fidelibus cæteris per omnia sæcula in exemplum.

Exequias Iacob.

2 Præcepitque seruis suis medicis, ut aromatibus condirent patrem suum. Et aromatibus condierunt medici Israellem.

Per medicos intelligimus polimctores, qui curandis funeribus præerant, more non tam Iudaico quam Aegyptiaco, corpora aromatibus condiendo, ita putrefactioni medentes in testimonium fidei resurrectionis.

3 Et impleti sunt ei quadraginta dies: iste quippe mos erat cadauerum conditorum: fleuitque eum Aegyptus septuaginta diebus.

Quadraginta dies curabatur corpus, & septuaginta diebus illam fleuerunt Aegyptij: superstitiones nimiarum circa defunctorum corpora, quibus illorum præses detulit, ne uel patrem uideretur amasse tepidius, & ne publicos illis mores infringeret, quos uelut ceremoniales salua pietate seruare possent: & fidem resurrectionis carnis humane significabant fidelibus.

Superstitio

4 Et expleto planctu tempore, locutus est Ioseph ad familiam Pharaonis, dicendo: Si inueni gratiam in conspectu uestro, loquimini in auribus Pharaonis, dicendo:

5 Pater meus adiurauit me, dicens: En mo-

B

rior, in sepulchro meo quod fodi mihi in terra Chanaan, ibi sepelies me. Ascendam igitur, & sepeliā patrem meum, ac reuertar.

Secundus à rege intercessores mittit, ne uel funestus regem accederet, uel ut nihil per audaciam presumere uideretur, uel aulicorum fauorem experiretur in externum se hominem: quandoquidem difficile impetrandam translationem putauit corporis, quod ob honorem filij Pharaonis & sanctitatem patris condiuoluisse in loco aliquo Aegypti honorabili, denique sic se facturum receperat, & patri iurauerat. Dixit illum fodisse sepulchrum, hoc est, adaptasse speluncam duplicem uel duplicis agri sui. Ascendam dicit, & reuertar, Regi metum adimendo de non redeundo, reuerti uolebat. Nondum enim peccata Amorrhæorum completa fuerant, nondum Aegyptiorum seueritas coeperat, nondum filij Israël creuerant & exercitati fuerant ad gratius dei bonitatem percipiendam.

6 Dixitq; Pharaonis: Ascende, & sepeli patrem tuum sicut adiuratus es.

Non obseruare iuramentum Ethnico quoq; regi irreligiosum uidebatur, ultima uoluntate fraudare patrem, & extra paratam sepulturam recondi tantum uirum.

7 Quo ascendente sepelire patrem suum, ascenderunt cum eo omnes serui Pharaonis, senes domus eius, cunctiq; maiores natu terræ Aegypti:

8 domus tota Ioseph cum fratribus suis & domus patris sui, absq; paruulis & gregibus, absque armentis quæ dereliquerunt in terra Gessen.

9 Habuit quoq; in comitatu currus & equites, & factus est exercitus gloriosus ualde.

Officium defunctorū.

Officio ultimo patri adesse uoluit pius filius, & morem paternum obseruare: non quod sic necessario agendum, nec pro animarum salute promouenda, sed gratitudinis officium deferri debebat, & Aegyptiorum fauori locus habendus quibus in more erat, Alioqui nec Abraam nec Isaac tantis ceremonijs rem egissent. Non poterant in honore parentis minores se exhibere filij ac nepotes, quem uidebant tanta ambitione ab Aegyptiorum primoribus prosequutum: ideo omnes pariter aderant & tanto itinere sequebantur funus.

10 Veneruntq; ad aream Atad, quæ est trans Iordanem: ubi planxerunt planctu magno atq; uehementi. Et fecit patri suo luctum septem dierum.

Desideriū Iacobi apud Aegyptios.

Manifestum fit hoc facto ipsum Iacob humanissime conuersatum fuisse cum Aegyptijs, quos & sibi deuinxerat beneficijs & officijs: non minus tota illa familia pacifica cohabitatione animos sibi conciliauerat Aegyptiorum, & in primis Ioseph preciosus illis erat & acceptissimus: ut sic non fictæ, sed uere plangerent demortuum quem tantopere desiderabant. Castra magna ualde fuisse dicuntur: hoc est, exercitus & turba, honorabilis hominum multitudo.

11 Quumq; uidissent habitatores terræ Cha-

naan luctū in area Atad, dixerunt: Planctus grauis est iste Aegyptijs. Et idcirco uocatum est nomen loci illius: Planctus Aegypti qui est trans Iordanem.

Vidit habitator terræ: hoc est, habitatores, numerus pro numero. Goren Hathad, areā spinarū interpretatur.

12 Fecerunt ergo filij sui eidem sicut præceperat eis:

13 & portantes eum in terram Chanaan, sepelierunt eū in speluncā agri duplicis, quam emerat Abraam cum agro in possessionem sepulchri ab Ephron Hethæo contra faciem Mambræ.

Filij Iacob fecisse dicuntur iuxta, quod illis mandauerat, non quo ad sepulturæ pompam tantam, quam nequaquam præceperat, sed referendum est ad sequentia, ubi dicitur: Et tulerunt eum in terram Chanaan, & suo loco condierunt: hoc est, in spelunca duplicis ipsius agri.

14 Reuersusq; est Ioseph in Aegyptum ipse cum fratribus suis & omnibus qui ascenderant cum eo ad sepeliendum patrem suum. Postquam sepelierat patrem suum:

Admodum longo itinere redierunt ad Aegyptum: nondum enim erat tempus possidendi promissam patribus terram.

15 Et uiderunt fratres Ioseph quia mortuus esset pater ipsorum, dixerunt: Ne forte odiat nos Ioseph, & reddendo reddat nobis omne malum quod retribuimus ei.

Nondum prorsus quietæ erant illorum conscientie de prodicione fratris, patre superstite minus timebant, cuius patrocinio se contra fratrem tutiores putabant, quo defuncto metuunt. Et orant fratrem, ut quum iam sint omnipotentis dei serui, cui etiam pater suus seruierit, illius intuitu & reuerentia offensam eis remitti precantur, & poenam tanto peccato condignam.

16 Mandauerunt ei, dicentes: Pater tuus præcepit antequam moreretur:

17 Sic dicetis Ioseph: Obsecro ut obliuiscaris sceleris fratrum tuorum, & peccati atq; malitiæ quam exercuerunt in te: nos quoq; oramus ut seruis dei patris tui dimittas iniquitatem. Quibus auditis fleuit Ioseph,

videntur finxisse patris sui uerba, licet non dubitauerint uoluisse id patrem, sed pro Ioseph dextertate & mansuetudine nihil tale necessarium credidisse. Melior enim illi de filio existimatio erat, quam ut se uindicatum rum formidaret de fratrum iamdudum commisso crimine, quod scierat diuina prouidentia contigisse in totius generis suæ bonum. Verum patienter tulit & equanimiter Ioseph formidinem fratrum & figmentum prætextum, quod facinoris sui agnitam iniquitatem ostenderet in fratribus iam conuersis, & poenitentiam tam diuturnam. Ideo commissus illorum cunctationi fleuit. Nihil enim minus in mentem uenerat uiro sancto, quam uindicare se de illis, quos iamdudum satis afflixerat, interimq; salute impartita benefecerat ex animo, ac in prouidentia Dei

18 Dei opus coniecerat.
Veneruntque ad eum fratres sui & proni adorantes, dixerunt: Serui tui sumus.

Omnibus modis gratiam fratris implorant adorando, & sese totos dicando illi, ut illorum opera tanquam seruorum uteretur, tantum autem iniuriæ obliuisceretur.

19 Quibus Ioseph respondit: Nolite timere quia num pro deo ego sum?

D Vos cogitastis de me malum, sed deus uertit illud in bonum: ut faceret secundum diem hanc, et saluos faceret multos populos.

Locus clarissimus de prouidentia dei, qui peccatis hominum & quibuscumque malis abutitur in gloriam suam & fidelium bonum, quasi dicat: uestrum quidem fuit peccare in fratrem, dei autem prospicere electis, etiam peccatoribus, ut nunc uidere licet. Occasionem enim præbuitis uestro peccato, occidere me uolentes ut uiuificaretur multi populi, nationes multæ sustentarentur famis tempore, non uos soli.

21 Nolite ergo timere: ego pascam uos & paruulos uestros: consolatusque est eos, & locutus est super cor eorum.

Abstulit formidinem, præstitit fiduciam & securitatem, ne unquam de hac re quicquam timerent. Et non solum remittit offensam totam, sed insuper plura beneficia promittit illis & toti cognationi. Ad cor loqui, est familiariter consolari, & timorem eximere. Id quod eleganter Hieronymus indicat sua erudita translatione.

22 Et habitauit Ioseph in Aegypto ipse cum omni domo patris sui: uixitque Ioseph centum & decem annis.

Iterum abbreviatur notabiliter ætas hominum à primo Ioseph usque ad illum. Nullus enim maiorum suorum breuius uixisse legitur, & post illum pauci diutius super fuisse leguntur. Quicquid passim fingant iudei de Phinees & Mardocheo.

23 Et uidit Ioseph Ephraim filios usque ad tertiam generationem. Filij quoque Machir filij Manasse nati sunt super genibus Ioseph.

Prosperitas Ioseph in posteris notatur, quia scilicet uidet nepotum filios, de Ephraim triplices, de Manasse duplices, ne gratis quispiam Iacobum crederet unum alteri uoluisse præferre, quum benediceret filiis Ioseph. Nati autem dicuntur super genua. Locutio est Hebraica: hoc est, amanter suscepti & plausibiliter in sinum repositi, cum gaudio tractati, recenter geniti. Sic enim patribus de filiorum natiuitate applaudere solent matres.

24 Et locutus est Ioseph fratribus suis: Ego morior, & deus uisitando uisitabit uos, & ascedere uos faciet de terra ista ad terram quam iurauit Abraam, Isaac & Iacob.

Nihil certius morte sine omnium malorum, quam sancti nequitiam abhorrent, sed ad domini uoluntatem dissolui cupiunt, & transmutare in melius feliciter, non perdere uitam. Consolatur ergo fratres & filios, & fidem in promissa dei inculcat sedulo, ut non diffidant ueritati dei, & longanimiter ferant salutis aduentum. Sic enim

deus suspensos semper facit fideles, ut illius uerbo credentes salui fiant.

25 Et adiurauit Ioseph filios Israel, dicendo: Visitando uisitabit deus uos, asportate ossa mea de loco isto:

26 & mortuus est Ioseph filius centum & decem annorum. Et condierunt eum aromatibus, & posuerunt in loculo in Aegypto.

Non iniungit exequias tam solennes nepotibus suis et amicis, pompam deprecatur: sed tamen ossa sua commendat transferenda in terram promissam, quasi certo prædicendo illis exitum de Aegypto, illumque in diem & annos ab ipsis expectandum docet, & de prorogatione nihil cunctari, sed firma fide promissiones reddendas credere mandat: uult enim deus suos semper suspensos esse ad ipsius benignitatem, semper sperare meliora. Sicut & Christus aduentum suum prædixit, & uoluit in tempora præstolari, donec sine dubio ueniat: ueluti de Aegyptiaca captiuitate liberatio post multos quidem annos contigit, quam impossibile erat obmitti. Ideo aromatibus conditum corpus illius scribitur, & in arcam reconditum, non terræ deßsum, ut præsto semper esset exiturus, & illud ad uoluntatem Ioseph, prout à deo promissionem acceperant, translaturis.

SVMMA VERSVVM M. D. XXXIII.

LEGIS MOSAICAE LIBER SECVNDVS, EXODVS LATINIS dictus ac Græcis, qui incipit à distinctione

Decimatertia quæ uocatur Hebraice Velle Semoth.

CAPVT PRIMVM.



Aec sunt nomina filiorum Israel qui ingressi sunt in Aegyptum cum Iacob: singuli cum domibus suis introierunt.

Gloriosum ac admirabile

exitum filiorum Israel de Aegyptiaca durissima seruitute describit Moyses in hoc secundo libro diuina legis, qui ob id Exodus Græcis & Latinis: Elle Smoth autem, quod interpretatur Hec nomina, Hebraeis dicitur à dictione prima et secunda, quum sit alioqui distinctionis Decimatertiae exordium. Vbi tractare incipit, quo ordine, quâ ue uirtute et magnificentia deus præstiterit ea locupletissime quæ promiserat iam dudum Abraæ et semini eius, Gen. cap. 15. In primis autem recenset eorum nomina qui Aegyptum cum Iacob patriarcha ingressi sunt, ad præterita respiciens, ut commodius ad futuram historiam initium sumat. Ad gloriam autem dei pertinet, et ad fidem promissorum eius nominum designatio tam paucorum, duodecim scilicet

Fides promissionum.

Elle Smoth

Familia Iacob
modi-
ca.

filiorum Iacob: qui licet cum nepotibus multis & uxori-
bus ingressi fuerint, minimus tamen numerus erat, illius
respectu in quo postea sunt egressi, ultra scilicet sexies
centena millia, præter paruulos & uxores. Erat iam uni
cuiq; filiorum Israël propria domus ac familia, seruorum
nimirum & ancillarum cum illorum uxoribus. Quorum
omnium unicus Patriarcha erat & felix auius tantæ po-
stnitatis, ueluti abbas quispiam, longe feliciore instituto
quàm fuit & est illorum qui in otio multi pariter uiuunt:
quibus religione & fide hæc familia inferior certè non
fuit, qui & propiores instituto dei, & castiores uixerunt,
non obstantibus quorundam peccatis, sine quibus tanta
hominum multitudo non uiuit. Iam tum fide proficiebat
semper, & gratiarum actione deuota Iacob in Aegypto,
quoties suorum augeri numerum à domino promissum
cernebat, cui habebatur & erat benedictio.

2 Ruben, Simeon, Leui, Iudas,
3 Issachar, Zabulon, & Benjamin,

Filij Lie.

Nominantur primo quatuor filij Lie, quorum uiginti
filij in Gen. cap. 46. sunt numerati, cum Her & Onan
qui mortui sunt in terra Chanaan, quatuor scilicet filij
cum uiginti nepotibus, Issachar autem & Zabulon cum
septem filiis ipsorum, non connumerata Dina, triginta
tres constituunt, ampliorem nimirum numerum confici-
entes si uxores filiorum ac nepotum seruorumq; & eo-
rundem uxores adnumerentur. Quod uerò hic statim
Beniamin additur, instruit nos ne in ordine natiuitatum
& nominum curiosi simus, qui certè ultimus fuit filio-
rum Iacob & ipsius quoq; Rachelis.

4 Dan, & Nephthalim, Gad, et Aser.

Filij Balæ.

Dan & Nephthalim filij Balæ ancillæ Rachelis, cum
filiis suis quinq; quorum unus tantum fuit ipsi Dan, se-
ptem constituunt, Post quos Gad & Aser, filij Zelphæ
ancillæ Lie, cum filiis ipsorum undecim, & duobus filiis
Beria & filia Aser nomine Sara, sedecim fiunt.

5 Erant igitur omnes animæ eorum qui e-
gressi sunt de scemore Iacob, septuaginta ani-
mæ: Ioseph autem in Aegypto erat.

Septuagin-
ta animæ.

Non hic dicitur septuaginta ingressas animas Aegy-
ptum, sed egressas de lumbis Iacob: quo fit, ut septuaginta
numerentur exclusis duabus fœminis Dina & Sara filia
Aser, connumeratis autem mortuis in terra Chanaan duo-
bus filiis Iuda, et genitis in Aegypto duobus filiis Ioseph.
Sic enim numerando inuenitur summa numeri septuagin-
ta. In Genesi autem quadragesimo sexto capite sexagim-
ta sex intrasse Aegyptum cum patre Iacobo scribuntur,
id quomodo intelligendum ibidem uide, ut uideas nulla
contradictione laborare sacram scripturam. Ioseph au-
tem in Aegypto erat, ubi & populus breui in immensum
auctus est, in persecutionibus etiam atrocissimis, diuino
munere & miraculo: ut discamus non desperare in ad-
uersitatibus à domino immisissis fidelibus, quæ signa esse
consueuerunt fauoris diuini, & proximæ redemptionis
& gratiæ. Nec caret mysterio quod septuaginta animæ
exiisse scribantur de scemore Iacob: in sequentibus quòd
cum septies centena millia exiisse Aegyptum scriban-
tur, unusquisq; uideatur propagasse ex se decem millia.

Pro 70. ani-
mabus ani-
mæ 700000

Ioseph autem in Aegypto est. Augmentum enim fit in an-
gustijs & persecutionibus, ut gratia dei abundet ubi ho-
minum piorum miseria ingrauescit non impatienter sus-
cepta, sed resignato ad deum animo diuinæ clementiæ
commendata.

6 Quo mortuo, & uniuersis fratribus eius,
omniq; generatione illa,

Quando Ioseph post patrem obierit facile supputa-
tur, si mora Iacob in Aegypto cum ipso ætate quum in-
grederetur centum & triginta annorum cum ætate Ioseph
supputentur, qui triginta annorum tunc erat, mor-
tuus est autem ætatis suæ anno centesimodecimo. Omnes
autem fratres Ioseph in Aegypto mortuos & sepultos
scriptura commemorat: ne extra patriam mori grauer
ferant qui in patriam celestem regenerantur per dei gra-
tiam, in qua ciues dei constituuntur. Tota quoq; genera-
tio obijt. Ea scilicet hominum etas finita est, & annorum
uitæ finis qui cum Iacob ingressi fuerant, ut eorum ne-
mo prorsus superuideret. Tanto tempore in Aegypto
exularunt filij promissionum, ut longanimitatem discer-
mus ad dispensationes diuinas nobis promissas: nemo
iam de seculo quod Ioseph uixerat supererat, qui de ui-
sis Ioseph gestis quidpiam narrare posset.

7 filij Israël creuerunt, & germinauerunt ac
multiplicati, ac roborati sunt mukum ni-
mis, & repleta est terra ab ipsis.

Omnia mutantur cum tempore, generatio recedit, &
generatio succedit: uerbum autem domini & ordo pro-
uidentiæ dei semper durat, qui omnia moderatur. Filij
quoque dei semper crescunt, omnium autem maxime in
Aegypto tentationum. Impletur terra fidelibus uel inui-
tis impijs, & maxime laudi ducitur filios sanctorum nu-
mero quoq; augeri, multo magis merito. Quomodo con-
tigerit hæc multiplicatio prolium, superuacaneum fuerit
querere apud Germanos prole sæcudissimos, si pestis ab-
sit & prelia. Iudei asserunt quolibet partu Hebræos
plurimos edidisse infantes. Roborati nimis dicuntur,
quia personarum pluralitas uirum quoq; potentiā affert:
animorum quoq; consensu & affinitate fortior fit neces-
sitas familiarum. Terra Aegypti impletur hominibus,
ut propediem alienas quoq; sibi sedes conquirere coge-
rentur: nisi tam fertilis esset Aegyptus, & mire felix, ut
exteris quoq; nationes nutrire possit, ut consuevit anti-
quitus & literis proditum est.

8 Surrexit autem rex nouus super Aegy-
ptum, qui ignorabat Ioseph:

Nouus rex nouam inducit faciem regno cum legibus
nouis, & raro meliora sequuntur. Facile beneficiorum
obliuiscuntur magnates. Aliquot iam sæculis obierat Ioseph,
ut de facie cum rex nouus nouisse non potuerit. Ma-
gis autem ingratitude notatur regis & stultitia, impru-
dentiæq; earum rerum quæ reges scire debent. Non so-
lum futura sed & præterita non ignorare oportet mun-
di rectores & magnos principes.

9 & ait ad populum suum: Ecce, populus fi-
liorum Israel multus, & fortior nobis est.

Felicitas piorum odium auget impiorum. Iamq; eam
gentem,

gentem, ex qua tanta salus Aegyptijs fuit, tam immaniter affligere nequias erat. Nunquam nobis excidere sinamus quae uel dominus ipse, uel per homines nobis fecit. Fortior quoque fit populus Israel ob mediocres labores, et lacticia, dum interim libidine et luxu Aegyptij enervantur, et molliores existunt.

10 Venite, sapienter opprimamus eum: ne forte multiplicetur, & si ingruerit bellum, addatur etiam ipse inimicis nostris, expugnatisque nobis ascendat e terra.

Consilium capiunt nocendi peregrinis. Callide consulant, astuteque circumueniunt filij huius saeculi, et sapientiores ad malum sunt semper filijs dei. Suis semper solent uelle rebus consulere per fas et nefas: Mutuum sese exhortantur ad praua studia et ad crimina consentientes. Piorum ecclesia uelut castrorum acies terribilis est impijs. Semper sibi timent impij: praesumat semper seua perturbata conscientia, molitur et insidias ex mendacio permota, timet ubi non timendum. Impij affligere semper consueuerunt pios, non contra. Pij enim in bono uincunt malum, et patientia sua thesaurizant impijs iram dei in diem irae et iusti iudicij.

C Praeposuit itaque ei magistros tributorum ut affligeret eum oneribus: edificauitque urbes thesaurorum Pharaoni Phiton, & Ramesse.

Tributis onerabant Aegyptij Israel, et insuper laboribus assiduus consciebant, ad enervandum uires populi, et extenuandum uim generandi proles: omnibus modis annitendo, ut neque numero, neque diuitijs auergerentur, sed labore et ferendis oneribus affligerentur ad maciem et animorum angustias. Coacti igitur sunt non tam urbes extruere quam extructas roborare (uti tyranni solent tenuioribus iniungere) pro thesauris reponendis, et militate seruando ad prouinciae totius oppressionem. Granaria et munitiones extruere uoluit rex sibi in urbibus ad suam libidine, non ad prouinciae et regni solatium uel tutelam.

12 Sicut autem affligebant eum sic multiplicabatur, & sic crescebat, & nauseam habebat a facie filiorum Israel.

Quo magis affligebat Hebraeos Pharaon, hoc magis diuina clementia crescebant, dilatabantur, et erumpebant. Bonis persecutiones etiam maxime cooperantur in bonum: Impij autem homines etiam beneficis suis insidiantur, mala rependunt, crudelia machinantur, quae tamen a domino moderantur et prosperantur electis. Aegyptij abominantur et detestantur Israelitas, pro fastu et superbia odiunt et conculcant.

13 Et seruire fecerunt Aegyptij filios Israel per uiolentiam:

Ad grauissima quoque opera improba seuitia sua et uiolenter protrudebant: non equidem in uniuersum perendo, sed atterendo uires premebant corpora laboribus, et substantiam tributo exhauriebant. Sic enim tyrannorum semper crescit improbitas ex licentia in subiectos: ut quod iure possunt, uiolenta seuitia prosequantur.

14 Atque ad amaritudinem perducebant uitam eorum operibus duris luti & lateris, omni-

famulatu in agro, cum omni opere eorum, quo seruiebant cum uiolentia.

Adimebant Aegyptij fidelibus omnem uitae iucunditatem, perpetua uexatione obruebant, ut maluerint mori quam tam miserrime uiuere. Sic fit ubi impij obtinuerint principatum in sanctos contrarios suis opinionibus et moribus, quos uellent ex terra deletos: planeque occiderent, nisi uel aliqua ex parte dici cuperent meliores per hypocrisim, uel dei iudicio reprimerentur. Afferre ex agris cogebantur paleas, lapides et cementum, aquam et reliqua ad aedificia comportare. Iudaei dicunt stercora ex urbibus coactos exportare ac feces.

15 Dixit autem rex Aegypti obstetricibus Hebraearum: quarum una uocabatur Sephora, altera Phua.

Targum Ionathae nominat obstetrices lochabet et Miriam. Alij uerisimilius dicunt, fuisse has duas hic nominatas praefectas omnibus totius regni obstetricibus. Non enim parua cura impendenda pro eiusmodi officio in rebus publicis, quam qui negligunt causam praestant maximam.

16 Et dixit: Quando obstetricabitis Hebraeas, tunc uidebitis iuxta parturientium sedes: si filius fuerit interficite illum: si filia est uiuat.

Impudentissima et maxime execranda tyranni crudelitas intelligitur, quod aeminarum quoque officio tunc obesse conatur, cum maxime illis necessaria est fides et commiseratio. Significatur Hebraeis is locus in quo parturiunt foeminae dictione עבר, quae nomen suum sortitur ab aedificando, et pueros gignendo, praepositione aleph. Ut est enim familiare illis filiorum procreationem nominare aedificationem: nisi quis congestum locum a liqua ratione, ex duobus lapidibus utrinque locatis, indicari uelit: Ut Romae penes Lateranas lapidea sedilia monstrantur, turpitudinis monumentum. Sic diabolus Pharaon, uiriles affectus et sanctos eliminari cupit: libidinosos autem et efeminatos seruari satagit, et proficere in suum regnum nequitiae.

17 Timuerunt autem obstetrices deum, & non fecerunt sicut locutus fuerat ad eas rex Aegypti, sed seruabant mares.

Dominus hic quoque ut semper alias, infirma mundi erigit et confortat, ut confundat fortia. Foemina enim istae uirili animo resistunt tyrannidi, cum tot centum milia uirorum dissimulant, domino sic dispensante. Sciebant enim iam tunc deo magis obediendum quam hominibus, et in re tam crudeli nullam habere locum quamlibet potestatem. Credebant enim potentem deum seruare posse etiam foeminas contra crudelissimam seuitiam tanti tyranni, quod et factum est. Sic obsequendum naturae legibus est et praeceptis diuinis, etiam si mundus contra nitatur, cuius gubernator est omnipotens.

18 Quibus accersitis ad se rex, ait eis: Quare fecistis uerbum hoc & pueros uiuificastis?

Vitio datur uirtus et timor dei ab impijs: et traditio humana, imo diabolica, legi diuinae et iuribus naturae praefertur. Quid enim immanius cogitari potuit, quam infantes occidere, paruulos necare, innocentibus, qui nec

Vexatio p^o orum.

Foeminae fortitudo.

Nequitia Barbarica.

dum lucem aspexerant, uitam eripere & lucem? Audet tamen hæc sceleratus rex tenebrarum, duntaxat propter tyrannicā libidinē regnandi, tentare et urgere, quæ cum ipsum quoque aggredi pudet, manū foeminae perficere cogit, & non obedientem audet culpæ: mult enim infantes perdere per eas, per quas seruari solent, & publicam tyrannidem occultare crudelitate occulta, uix æstimanda nequitia: interim tamen cupit bonus palam uideri, qui clam est pessimus.

19 Et dixerunt obstetrices ad Pharaonem: Non sunt Hebrææ, sicut Aegyptiæ mulieres: ipsæ enim uiuaces sunt, priusquam ueniat ad eas obstetrix pariunt.

Formine Hebraeorum.

Hebraeorum foeminae sicut castiores erant, sic & in partu fortunatiores, domino promouente opus suum in fidelibus. Viuidiores dicuntur, quia à maritis suis religio suis amata, & tractata castius. Non sunt, inquit, Hebrææ sicut Aegyptiæ: Nam ut sunt fortes & uiuaces præueniunt nos ut nostra ope non indigeant.

20 Bene ergo fecit deus obstetricibus, & creuit populus, confortatiq; sunt nimis.

Pietas ad omnia ualet, remunerationem expectat & experitur in presenti & futuro. Quid ni domino placuisset misericordia foeminarum, quæ plus ualet quam sacrificium, & à sanguine custodisse manus innocentium, & adiunxisse opus dei, ad gloriam ipsius & electorum salutem? Nullum finit dominus irremuneratum bonum ex fide opus. Hac uia adauctus est dei populus, & numero roboratus & gratia, plurisq; ualuit foeminarum pietas, quam obfuerit domino miserante tyranni malignitas.

21 Et quia timuerunt obstetrices deum, fecit illis domos.

Quandoquidem obstetrices deum timuerunt & non occiderunt pueros, contigit ampliari Israëlitas, et eorum familias multiplicari, ut ex eis processerint regie & leuitice prosapie: Etiam si ad obstetrices referantur, secundum Rabi Sal. Habetur autem hoc loco relatiuum masculinum **וְהָיוּ**, quod tamen nonnunquam ad foeminina refertur ubi circumstantia literæ id ipsum manifeste permittit. Proinde & ad Aegyptiacas obstetrices referri potest relatiuum masculinum, pro mascula earum fortitudine & dexteritate, pro qua eas & misceri Israël deus uoluerit, & honore præcipuo inter alias familias remunerari.

22 Præcepit ergo Pharaon omni populo suo, dicens: Omnem filium genitum ad flumen projicite eum, & omnem filiam uiuificate.

Sequitur nuntiatio salutis est prænuntiatio.

Per gradus aucta seuitia signum fuit instantis salutis, non enim permittit dominus suos diuexari supra quam ferre possint. Perspiciens impiissimus tyrannus non se clam posse satis malorum inferre pijs, hypocrisim abiicit, & manifeste se quam crudelis sit explicat. Edictumq; nefandum, quod obstetricibus solis iniunxerat, procedere non uidens, pro duabus foeminis, totum suum impiissimum substituit populum, impio regi consentaneum in crimine, ut complex tandem fiat in perditione. Claret enim populi odium & crudelitas, qui obsequi tam feralibus iussis non dubitat nec refragatur. Sed urgebat pariter omnes iudi-

cium dei, ut Sodomorū more consciscerent sibi permittē uniuersalem. Filios abijcere iubetur, et filias seruari ad libidinem impiissimorum. Ad cacumen igitur iam peruenerat atrocitas humana, ideo statim oportune adest pietas diuina.

CAPVT II.

1 Tabijt uir de domo Leui, & accipit filiam Leui,

Vir ille de domo Leui Amram fuit, pater Moysi. Filia autem Leui uxor dicitur ipsius nomine lochabet, ex quibus natus iam fuerat Aaron & Miriam. Vbi iterum uidemus iustos ante legem seruasse id quod postea lege constituendum erat, ut matrimonia intra tribus contraherentur, exemploq; Patriarcharū affinitates cū consanguineis iungerentur, intra tamen non prohibitos gradus, & seruata honestate publica.

2 quæ concepit, & peperit filium, & uidens eum elegantem abscondit tribus mensibus.

Nascitur tunc salutis author, dum maxime gloriatur perditionis crudelitas. Et ubi spes omnis desinit & humanum auxilium, tunc incipit diuinum. Filius nascitur mortis, qui morti expositus uiuificet morituros. Elegancia formæ non raro fauorem conciliat, maxime uero filiorum ad matres. Pietatis affectus in foemina salutē instituit plurimorum: Sic domino omnia famulantur, etiam naturales affectus. Tamen si pars aliqua puero fuerit fortassis interempta, multi tamen seruabatur, alius alia uia. Verisimile tamen est providentia dei ordinatum ut pauci ad modum occisi sint, domino suam clementiam citius & maius adiutricem in tempore porrigente. Tribus mensibus seruat & non amplius, quia fortassis regis scrutinium per domos singulas instabat.

3 Cumq; iam celare eum non posset, sumpsit sibi arculam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac picet: posuitq; intus infantulum et exposuit eum in carecto ripæ fluminis.

Non est obmittendum ingenij & artis obsequium, ubi etiam speratur dei assuturum auxilium. Leui & uilius scella fertur & seruatur totius populi dei salus, & diuinae misericordiae felicissimum uasculum. Quodcumq; inuenit manus serui dei ad pietatis officium opportunum, instanter operetur ad gloriam & proximorum salutem. Omni diligentia incumbunt, ut tuto reponatur infantulus exponendus. Non minori fide, quam olim Noë arcantem quoque suam disposuit, nihil obmittendo eorum quæ fieri poterant, reliquum diuinæ providentiæ commendando: cui & omnium operum nostrorum euentus est committendus. Prospiciebant omnia pro salute pueri. Escam tantum domino mittebant, qui eam dat omni carni, etiam pullis coruorum inuocantibus eum. Sic Ismael seruatus est, sic Helias & propheta: non derelinquitur iustus. Arcam autem parauerunt scirpeam, siue de papyro, quæ propria fortassis est Nili, unde commodissime conficiuntur etiam naues. Arculam ergo cum puero reponunt in locum caricum plenum, quasi syluam papyrorum ad litus fluminis.

Et

4 Et stabat procul soror eius, ut sciret quid fieret ei.

Expositiuius infantulus curæ quidem dei committitur sed tamen interim non cessat humana sedulitas instinctu diuino: qui ut finem decreuerit operis, sic ad finem media ordinare non obmittit. Nō semper miraculis opus est, sed admodum raro. Non est tentanda bonitas & potentia dei. Affectus carnales, quales hic in sorore, piorum seruiunt salutis, & non raro quoque religioni. Interim lex uetus Moses ipse clausa fertur intra tegmina, pice & bitumine linia: de quo uide si placet Origenem.

5 Descendebat autem filia Pharaonis, ut lauaretur in flumine, & puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei. Quæ cum uidisset fiscellam inter carecta, misit unam e famulis suis, & sustulit eam.

Deus prouidentia sue opera æque per mulieres exequitur atque uiros. Fœminæ non raro causa sunt magnæ salutis, sicut & perniciet. Lotionis casualis & carnalis instituti opus quis credidisset in operis diuini promotionem futurum? Quem rex pater persequitur ad mortem, illum dominus per filiam nutriendum destinat. Sic solent studia impiorum, uelint nolint, conuerti contra quam intendant: Non est consilium contra dominum. Ut rumpatur tibi illa Pharaon, tu in tua aula nutrire & educare cogis eum, qui saluaturus est eos quos tu persequeris, & te digna morte puniturus, dum in peccatorum abyssum perueniens satis deum irritaueris.

6 Aperiens autem cernensque in ea paruulum uagientem, misertus eius, ait: De infantibus Hebræorum est hic.

Fletus iste infantis commiserationis fit occasio fœminæ, reuera autem diuinæ opis imploratio erat. Crudelitati patris obstitit filia clementia: Ut sunt cogitatus & uoluntates hominum in manu dei. Cognitus est autem Moses à filia Pharaonis quod esset ex pueris Hebræorum. Non solum quia scire poterat de edicto patris circa occisionem puerorum, sed quia circumcissum conspexit: quam eo tempore nondum ut postea Aegyptij suscepisse credibile est.

7 Cui soror pueri: Vis inquit, ut uadam, & uocem tibi mulierem Hebræam, & lactabit tibi infantem?

Subordinatione diuina euadit unicus ille Moses, contra quem solum fuerat excogitata & à dæmone suggesta uniuersalis crudelitas: ut discamus ubique confidere domino qui mirabiliter eximit suos, & consolatur in se sperantes. Plenam fidem fuisse familiam Amram tunc quoque, uel ex Moysi sanctitate coniecitur: pro qua quoque remunera etiam in presenti insigni beneficio affectus eas, ut quem exposuerat prouidentia dei, ipsum reciperet cum pace regis: de quo ipsius alimonia non proprijs impendijs alendum: sic, ut matris quoque uberibus restitueretur lactandus: quo quid erat mirabilius? Sed sic dominus agit cum suis fidelibus.

8 Et dixit ei filia Pharaonis: Vade: & perrexit uirgo, & uocauit matrem pueri.

Hic quoque Maria soror Aaron alma מרים dicitur imò haalma, quæ sine dubio adhuc uirgo erat, et non sic abscondita domi quin egrederetur ad aquas. Matrem uocauit pueri, ut sit illustrius beneficium & amplior iucunditas domino sese totos credentium: fruiturque autoritate filia Pharaonis, cui pater negare nihil poterat.

9 Ad quam locuta filia Pharaonis: Dux, ait, puerum istum, & lacta eum mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier, & lactauit eum.

Loquitur filia Pharaonis silo satis mirabili, per uerbum secundo transituum מרים, quasi dicat: fac incedere puerum istum, quasi ductitandum, cum nondum esset quatuor mensium: ut discamus non usque adeo anxie discutere uerba scripturæ. Baiulare iubeatur infantem, nō ducere quasi secum euntem. Nec circa huiusmodi loca ludæorum more, segmenta concinnanda esse & fabulas.

10 Adulterumque puerum introduxit ad filiam Pharaonis, & fuit ei in filium, uocauitque nomen eius Moses, dicens: Quia de aqua extraxi eum.

Tantum absuit ut Moses perire potuerit per regis crudelitatem, ut ipsum quoque intra regiam aulam suam educari oportuerit. Intra aulam certe proficere commodius potuit scientia rerum multarum ob cōsortia sapientum, experientia rerum omnium, autoritate quoque crescere, uelut adoptiuus filius reginæ, & potentia rerum agenda rum. Sic igitur parabatur à rege contraregem uolente Deo. Nomina infantibus imponuntur non importune ab euentibus. Et externis rebus aliquid profiguratur à prouidentia dei. Aquis extrahitur qui filios Israël de aquis tribulationis erat liberaturus, & per mare sicco pede educaturus: deinde Christi domini typum gerit populi liberator. Translatitium autem uerbum esse משה in significato extrahendi de lingua Aegyptiaca in Hebræam uerisimile est, quod & Aben Ezra sentit: quandoquidem filia Pharaonis Aegyptium illi nomen non Hebræum indidit, ut uidetur.

11 In diebus illis postquam creuerat Moses egressus est ad fratres suos: uiditque onera eorum, & uidit uirum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus suis.

De pueritia tam Moysi quam Christi domini & aliorum, pauca scribuntur in sacris. Iam igitur ad gesta transit, quæ in aula regia fecerit constitutus. Creuit autem Moyses corpore, uiribus, iustitia, pietate, & zelo. Charitas autem proximi initium fit salutis, conseruatio iustitiæ & odium iniquitatis. Fratrum amator non in aula uacabat libidini: sed ad fratrum miseria intentus erat, si quo modo consolari posset consilio uel opere tantis oppressos laboribus et ærumnis. Saltē ex hoc loco et factis coniectari potest seuitia inexplebilis Aegyptiorum: quandoquidem hic Aegyptius nō contentus miseria oneratorum sarcinis et tributo ac cordis amaritudine, etiā percutiendo impellebat inique fratrem et uirum bonū: id Moses ferre non poterat.

Cumque circumspexisset huc atque illuc, & nullum adesse uidisset, percutsum Aegy-

Moysi nomen.

Moysi ad fratres suos.

ptium abscondit fabulo.

Exempla
sanctorum.

Amor iustitiæ, proximi necessitas, et improba uiolentia Moſen impellit ut ab iniuria fratrem defendat. Nemo autem hic affectibus blandiatur. Non sine urgente et magna causa occidit Aegyptium. Denique singularia facta illa, et cœlitus destinata fieri à deo, non debent ab hominibus uitari, sed cum timore recoli. Et primi uehementesque motus non nihil excusationis habent etiam in humano iure, licet non semper et pro toto. Nobis ad regulam et legem dei uiuendum est. Prouidentia quoque dei sese semper exerit, et semina quædam futurorum præostendit: Ut discamus omnia operante deo, non hominis uoluntate et uiribus fieri. Spiritus dei impellit aliquando etiam ad malum opus, facienti quidem, et nonnunquam patienti, deo autem nihil malum cui omnia seruiunt. Hic quoque exemplo discimus nihil opertum esse quod non reuelatur, et c. Aures habere syluas, et campum oculos.

13

Et egressus die altero conspexit duos Hebræos rixantes: dixitque ei qui faciebat iniuriam: Quare percutis proximum tuum?

Domesticorum
perfidia.

Domesticorum perfidia periculosior est bonis uiris non raro quam extraneorum: Pericula enim ex falsis fratribus incidunt frequenter. Obiter quoque notatur ingratitude Hebræici populi, qui beneficium non agnoscit. Denique uidens prima die necessariam fuisse suam ad populum dei uigilantiam, etiam secundo die progreditur ad fratrum salutem, et iam Hebræos inuenit fratres litigantes, quod æque ferre iustitiæ zelosus non potuit. Vnicuique enim nouerat dominum mandasse de proximo suo, iuuando scilicet et defendendo.

C

14

Qui respondit: Quis constituit te uirum principem, et iudicem super nos? num occidere me tu uis, sicut occidisti Aegyptium? Timuit Moſes, et ait: Quomodo palam factum est uerbum?

Malum ex
bono bonis
& contra.

Sic impij loquuntur dum impietatem defendunt: neminem habere uolunt iudicem uel magistrum. Cum hi soli egeant magistro quibus libertas perniciēs est tam ipsis quam alijs: iustis enim non est posita lex, et magistratu non indigent uindicante sed protegente. Omnino enim commixtio piorum cum impijs exigit in hac uita magistratum et gladium. Timuit Moſes, etiam ex iusto opere propter iniustos homines: semper enim periclitantur inter pessimos optimi: Leuis occasio arripitur contra pios. Sciebat tyrannidem regis grassaturam ob Aegyptium occisum, quantumlibet indigne: liber plane futurus et tutus ac absque timore si Israelitarum plurimos occidisset. Sed hic necessario fugiendum erat Moſi.

15

Audiuitque Pharao sermonem hunc, et quærebatur occidere Moſen: qui fugiens de conspectu Pharaonis, moratus est in terra Madian, et seduit iuxta puteum.

Specimen ingenij Mosaici statim intellexit Pharao, sed opprimere non est permissus. Aula ergo nutritus, ob fratrum salutem et pro iusto opere sit pastor in eremo. Interim uero circa fontes frequenter fiunt dispensationis diuine exordia, et numinis familiarior præsentia, ut pa-

ter ex Genesi. Non poterat diu latere homicidium Aegyptij, sed hoc iniquius quod ab Israelitis impio regi deferretur, quia fratrum erat fidelissimus et iustus defensor.

16

Erant autem sacerdoti Madian septem filii, quæ uenerant ad hauriendam aquam, et impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris sui.

Sacerdotes habere legitimas uxores, et gloriari de prole, lex est antiquissima tam gentilibus quam Hebræis. Hunc sacerdotem Madianitarum uerisimile est fuisse cultorem unius dei omnipotentis, unici ac ueri. Virgines olim iam sæpe legimus ouium pastores: id quod arguit in signem castimoniam illorum temporum ac hominum: hodie non ferendum. Exercitium honestissimum et sacrosanctum est curare pecora, et ex illis uisitare.

17

Superuenerunt pastores, et eiecerunt eas: surrexitque Moſes, et defensis puellis, adaquauit oues earum.

Moſes imbelles propugnat uirgines, memor gestorum Eliezer et Iacobi. Charitas non est otiosa, ubique reperit et semper occasionem consulendi tam uiris quam sceminis, tam foris quam domi, tam proximis quam alienis: omnes enim ubique gentium fratres agnoscit, et debitorem se nouit omnium.

18

Quæ cum reuertissent ad Raguel patrem suum, dixit: Cur uelocius uenistis hodie?

Is Raguel non fuit Iethro, sed pater ipsius Iethro et auus uirginum. Iethro autem etiam alio nomine Hobab dicitur et socer Moſis: nec rarum est in diuinis scripturis patrem dici qui auus sit. Erat autem sacerdos Madian, siue Iethro intelligas, siue Raguel: succedebant enim etiam digni filij in sacerdotio apud gentes, sicut et apud Iudæos. Quin et in primitiua ecclesia frequens erat, ut patet de Polycrate episcopo Ephesino, qui in epistola ad Victorium scribit, septem ex parenibus et proauis suis per ordinem episcopos habuisse, ipsumque fuisse octauum. Lege Eusebium Cæsariensem libro 5. cap. 22. Tamen abest ut episcopis et sacerdotibus à matrimonio interdicatur. Potest tamen etiam sacerdos hic intelligi prælatus quiuis etiam in rebus temporalibus ac princeps. Non enim ubique Iethro sacerdotem significat sacrificantem, ut patet scripturas legentibus. Madian autem regio uersus Arabiam spectat. Quadragenarius erat Moſes cum ad hunc sacerdotem profugit. Elapsis autem secundum Iudæos quadraginta annis deus illi apparuit, et ad tam præclarum ducatum elegit iam octogenarium, sapientia et uictoriarum omnium uictoria consummatum.

19

Responderunt: Vir Aegyptius liberauit nos de manu pastorum: insuper et hauriendo hausit nobis, potumque dedit ouibus.

Aegyptius uidebatur ex habitu, et strenuus propugnator uirginum iniuriam passarum, qui liberauerat eas de manu pastorum, et cuius eas domum remiserat ut pater quoque miraretur: unde et querebat qua ratione sic reditum festinaſſent. Boni enim patris familias est, curare si sedula sit familia in agendis, morarum quoque causas inquirere, maxime filiarum quas decet promptitudo, et in manu

in mandatis diligentia. Hauriendo inquit hausit nobis: hoc est, diligenter & magna cum fide multoq; sudore.

Et dixit ad filias suas: Vbi est? quare dimisit hominem & uocate eum, ut comedat panem.

Sacerdotes maxime & suam familiam decet hospitalitas & beneficentia, & ut nullius operam gratis accipiant, sed liberales sint & benefici, etiam ignotis, maxime autem peregrinis: & his precipue, quos impigros ac ad labores honestos alacres conspiciamus, non passim otiose circumuagantibus. Interim tamen decorum seruatur, quia aucta non erant domum ducere ignotos: Patris autem erat gratiam referre beneficio.

Ccepit ergo Moses habitare cum eo. Deditq; Sephioram filiam suam Mosi:

Iurauit, rectius autem incepit Moses, & placuit habitare cum uiro tam hospitali, qui honeste ipsum ignotum suscepisset. Gratiam enim promeruerat honestas morum, iustitia, & beneficentia utriusq; et morum æquabilitas in tantum conciliauerat animos utrorumq; ut lethro non dubitauerit filiam dare extraneo nuper primum recognito. Discimus filias non nisi dignis & probata honestatis uiris elocandas.

Quæ peperit filium, quem uocauit Gersam, dicens: Aduena fui in terra aliena.

Sancti sciunt se aduenas & peregrinos in hoc sæculo. Beneficiorum dei memoriam perennem instituunt sibi nominibus filiorum, quibus nihil crebrius in ore uersatur: Vt quandocumq; liberos aspicerent uel uocarent diuinorum beneficiorum recordatione pernouerentur ex nomine. Absurdum ergo est Christianos gentilia nomina filijs imponere, uel quorū significationes non intelligūt.

Post multum uero temporis mortuus est rex Aegypti, & ingemiscientes filij Israel, propter opera uociferati sunt: ascenditq; clamor eorum ad deum ab operibus.

Tyrannorum excidium redemptio fit piorum, nisi malo peior succedat, nondum completis peccatis subditorum. Solent oppressi semper meliora sperare ex morte prædientium, raro autem sentire. Hic autem mortuo rege nihil laboris et onerum minuitur filijs Israel. Clamant ergo ad dominum: & uexatio dat intellectum. Mala enim quæ nos hic premunt ad deum confugere cogunt: Et oratio humiliatorum & indigne afflictorum nubes penetrat. Est enim pauperum oppressio peccatum clams in cælum.

Et audiuit deus gemitum eorum ac recordatus est deus foederis sui cum Abraam, Isaac & Iacob.

Et respexit deus filios Israel, & cognouit deus.

Maxima spes incessit pios, dum superabundat impietas eò, ut seipsam tandem ferre non possit, sed suo ipsius pondere collabatur. Iuramentum quoq; dei ad patres irritari non potuit, licet iam diutius dilatum fuisset. Agnoscat maxime deus, & certo exaudit eos, quos seruenter orare donauerit. Non permittit orare pios, nisi exaudi-

re decreuerit. Hic tandem orasse leguntur, quia libera di describentur. Interim tolerantia & longanimitas docetur, dum non resistit tantus populus durissimo licet seruitio pressus: non sese uiolenter eripit, non effugit. Ad dominum clamat ac suspirat, qui ipsos cognoscere incipit: id est, se clementem ostendit, liberatorem mittens, de quo insequentibus.

CAPVT III.



Moses autem pascebat oues lethro soceri sui sacerdotis Madian: cūq; minasset gregem post desertum, uenit ad montem dei Horeb.

Sanctorum opus proprium est pascere oues, prodesse multis, obsequi & inseruire, manuum labore comparare uictum & amictum, quibus & contenti sunt: idq; sine proximorum iniuria. Rependit socero gratiam diligenter pecora custodiendo: sacerdos non censibus uiuebat, sed peculio. Madianitarum sacerdos erat ueri dei cultor, ut uideamus, etiam Iudæorum testimonio, præter lucos fuisse complures ueri dei cultores. Solitudinis interiora loca, hoc est posteriora penetrando adiit, ne alteri pastori præriperet commodam pascuorum. Vig: tutior esset ab hostibus, quò & mente quieta quæ dei erant meditaretur homo sanctus, à deo electus, & oraret commodum deum pro populo captiuo, & afflictissimis fratribus. Istis sanè medijs peruenitur ad montem dei, ad locum exauditionis, Horeb mons siccus, pluuijs destitutus, ouibus aptior & orationi: Dum enim premimur egestate, confugere cogimur ad panem uitæ.

Apparuitq; angelus domini eidem in flamma ignis de medio rubi, & uidebat, & ecce rubus ardebat igne, & rubus non ipse combureretur.

Angelus domini apparuisse hic scribitur Mosi, qui et ipse dominus deus omnipotens esse multipliciter ostenditur. Verbum scilicet dei quod in principio erat apud deum, & per quod facta sunt omnia, per quod locutus est deus Patriarchis & Prophetis multiplicari multisq; modis: quandoquidem ipsum uerbum, & deus benedictus in sæcula, in propria substantia uideri non potest. Dicitur quoq; angelus magni consilij, per quem quæ uentura essent, & patris consilia circa humanum genus, hominibus reuelauit, propterq; beneficium salutis electorum descendit ad homines & annunciauit quæcumq; pater uellet: uerbum scilicet caro factum, & inter homines conuersatum, plenum gratia & ueritatis. Is sanè angelus, uerbum dei, nunc quoq; Mosén alloquitur, sicut & cum prioribus patribus. Nunc angelus, nunc deus uocatur, ipso propriissimo nomine dei quod in solum deum uerum potest competere, qui uerbum dei dicitur & ostenditur, suo tempore in benedicta Christi humanitate assumenda appariturus. In rubo autem tunc Mosi apparuit, dumosa scilicet & spinosa, quæ adnota igni sine humano opere repente tota accendi uisa est: quam cum ignis corripuisset ingenti flamma illa tamen manebat, quasi incorruptibili esset materia, & ab igne po-

Opera bona sanctorum

Angelus dei dicitur.

Verbum dei incarnandum

tius nutrire. Ea autem forma dominus amicis suis apparet, unde oportune significetur id quod intendit. De fornace enim crudelissima seruitutis liberandi erant filij Israel, in qua cremabantur sed non consumebantur: ideo de rubo ardente Moſen alloquitur, sed non combusto. Deus suos uri ſinit, sed non combustos abſumi.

3 Dixit ergo Moſes: Secedam & uidebo uisionem hanc magnam, quare non comburatur rubus.

*Spectra ex-
amanda.* Non temere emulganda ſunt ſpectra, ſed ante a diligentius exploranda ne ſubſit error ac deceptio. Primum in lege miraculum Iudei hanc dicunt rubi conſagratio-nem. Dicere autem Moſis, eſt cogitare & proponere. Secedere uolebat à pecore, & accedere propius locum rubi ardentis: Ingens enim ſibi in ſolitudine miraculum uidebatur, non comburi rubum tanto igne inuſum & multo tempore. Opus domini arbitrabatur & porten-tum aliquod minime ſibi negligendum: Non enim fruſtra deus miracula edit. Et inſuper uir dei diuino ſpiritu im-pellebatur ad opus quod dominus deſtinauerat.

B
4 Cernens autem dominus quod ſecederet ad uidendum, uocauit eum deus de medio rubi, & ait: Moſes Moſes? Qui reſpondit: Adſum.

Replicata nominis uocatio, gratiam teſtabatur dei & clementiam, ſicut & olim ad Abraam. Sancti autem ut diuinam intelligunt uoluntatem ſtatim obſequuntur, ſponte & ultrò ſe permittunt prouidentie dei, reſigna-ti ad omnia, dicendo: Ecce adſum: præſto ſum, inbeas quæ uelis.

5 At ille: Ne appropies, inquit, huc: ſolue calceamentum de pedibus tuis, locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.

Calceamentorum depoſitio neceſſaria erat, quia eam dominus præcipiebat: Idq; non ſine cauſa, etiam ſi igno-retur à nobis. Certe ad legis reuerentiam ibi danda ſerui-re debebat, & ad prouocandam deuotionem & attentio-nem cum animi humilitate, qua ſuſcipiendū erat dei man-datū. Voluntatis pia propenſio ad opus dei perficiendum alicubi ſanctitatem loco comparat, non locus pietati. Eo-dem loco populus deo ſacrificaturus erat, & dominus cum ſuo electo plurima locuturus & acturus, ideo augu-ſtum haberi & ſacroſanctum uolebat.

6 Et ait: Ego ſum deus patris tui, deus Abraam, deus Iſaac, & deus Iacob. Abſcondit Moſes faciem ſuā: quia timuit aſpicere ad deum.

*Dei nomen
& cultores.* Omnipotens conditor & rector omnium, qui tunc no-minari uolebat deus Abraam, deus Iſaac, & deus Iacob ob ipſorum fidem & obedientiam: Is hodie dicitur unus, ſolus, & uerus omnium gentium deus, omnium qui ſunt ſecundum fidem, deuotionem, & obedientiam Abraæ & ſanctorum filij, & poſteritas longe illis gratior, quā ſecundum carnem nati & ſemper ſpiritus dei reſiſten-tes, prophetarum interfectores: hi ueri dei cultores nunc ſunt ut arena maris innumerabiles. Vultum autē abſcon-dit Moſes, præ timore aſpiciendi eum qui lucem habitat inaceſſibilem & inuiſibilem creatura, à cuius maiesta-

te pertimeſcunt & reuerentur omnia. Pij homines cum timore de deo cogitant & reuerentia: Impij cum blaſphe-mia cordis. In omni loco oculi domini contemplantur bo-nos & malos, etiam in intimis ſolitudinibus.

7 Cui ait dominus: Videndo uidi afflictio-nem populi mei qui eſt in Aegypto, & clamo-rem eius audiui propter exactores eius, & ſcio dolorem eius.

Videndo uidi, ait, qua uerborum geminatione uehes-mentia, certitudo, & celeritas ſignificatur. Nemo ergo dum premitur cogitet deum ſui oblitum, uel neſcire ſuos: Afflictos præcipue intuetur, ſi tamen populus ſuus ſint et eſſe cupiant, in cælum clament ad deū, non ad humanum brachium. Clamat in cælum pauperum opreſſio, et à deo diſſimulari non poteſt: Quæ & tanto magis domino diſ-placet, quanto minus ipſi ſe uindicare uolunt uel poſſunt.

8 Et deſcendi ut liberem eum de manibus Aegyptiorum, & educam de terra illa in ter-ram bonam, et ſpacioſam, in terram quæ flu-it lacte & melle, ad locum Chanaanai, & He-thæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Heuæi, & Iebuſæi.

Deſcendere deus dicitur, cum iuuare & exaudire in-cipit & ſentitur qui ubiq; eſt. Is aſcendere facit de angu-ſtijs ad promiſſam quietem, ad terram fluentem lacte & melle, quæ typus eſt regionis uiuorum & ſanctorum, in ſtatu omnium bonorum poſſeſſione perfectio. Chanaan eo-rum & reliquorum impiſſimorum hominum peccata iam ſerè completa erant; tempuſq; appetebat à domino conſtitutum, & iam exercitatio fidei piorum abſoluta erat. Iam loco ceſſuri impij erant, & expellendi à fidei-libus: Iam promiſſiones dei complende, & fidei fructus maturuerant. Satis mature deus admonerat impios in ſcelere pergentes ſemper: non poteſt deus non punire qui iuſtus eſt. Peſſimi Chanaanai erant, quibus expulſis, terram eorum Hebræis poſſidendam tradidit. Qui dum non perſtant in mandatis dei, & ipſi à gentibus affligun-tur, & captiui abducuntur.

9 Clamor ergo filiorum Iſrael uenit ad me: uidiq; oppreſſionem, qua ab Aegyptijs op-primuntur.

Clamor filiorum Iſrael præmittitur uisioni diuinæ et gratiæ cum fuerit reuera ea ſecutus. Loquitur per ſcrip-turam deus quaſi liberum arbitrium opera ipſa huma-na præueniat, cum nihil minus: Deus enim omnia opera-tur in omnibus, & tunc primum clamare ſinit cum exau-dire pios decreuerit.

10 Sed ueni, mittam te ad Pharaonem, ut edu-cas populum meum filios Iſrael de Ae-gypto.

Poterat uno uerbo uel occidere Pharaonem cum to-to exercitu una nocte, ſicut primogenitos Aegyptiorum & exercitum Senacherib, uel etiam transferre momen-to totum populum: ſed per homines agit quod uult, & quando uult, cui obſequendum ſit ab omni creatura, & in omnibus.

11 Dixitq; Moſes ad deum: Quis ſum ego ut uadam

uadam ad Pharaonem, & educam filios Israel de Aegypto?

Moses agnoscendo suam insufficientiam fuit domino donante sufficiens. Prophetandi & regendi populum arduum munus cum tremore & humilitate suscipiendum est & cunctanter: sed domino uocanti & imperanti minime obliuiscendum, sed parendum simpliciter.

Qui dixit: Ero tecum: & hoc habebis signum quod ego miserim te: Quum eduxeris populum de Aegypto, coletis deum super montem istum.

Domino adiuuante & precipiente nihil sit impossibile, quantumlibet arduum. Signa dei alterius sunt generis quam humana, quia quæ futura dominus prædicit impediri non possunt: Ista enim fidem præexigunt, hæc præcedunt. Est autem sensus: Hoc erit tibi signum, tu oculis uidebis, reus ipsa comperies te à me missum esse liberatorem Israelis, quum tu & populus stabitis hac in regione mihi sacrificaturi.

Ait Moses ad deum: Ecce ego ueniam ad filios Israel, et dicam eis: Deus patrum uestrorum misit me ad uos. Et dicent mihi: Quod est nomen eius? quid dicam eis?

Quomodo de te filiis Israel loquar, de quibus mandatis tuis persuadebo, cuius ego nomen ignoro? Indica ergo mihi quo uoceris nomine, ne me irideat populus, si eius ad se præcepta iactem cuius ne nomen quidem teneam. Nihil enim prædicandum sine uerbo dei, cui soli populus fideliū credere obligatur. Ingens autem Israelitarum dignitas notatur, quod omnium creator speciatim ipsorum deus dici uoluit, hoc est fidelium, toto sibi corde fidentium.

Dixit dominus ad Moysen: EGO SUM QVI SV M. Et ait: Sic dices filiis Israel: QVI EST, misit me ad uos.

Futura pro præteritis & presentibus usurpantur apud Hebræos, ideo idem sunt: Ero qui ero, ut est in Hebræo, & Ego sum qui sum. Dei autem nomen esse, Qui est, eo quod à seipso sit semper, & omnibus quæ sunt gratis esse præbeat, & in esse conseruet. Quod non solum Christiani docent ac sentiunt, sed etiam Platonicæ, dicentes, Deum omnis essentia omnisque uite plenitudinem esse: id ipsum tam illi quam etiam Aegyptij ipsi ab hoc loco didicisse creduntur. In quorum templis scriptum erat de Deo Opt. Max. Ego sum quod fuit, quod est, quodque futurum est. Velum meum nemo unquam reuelauit: hoc est, imperscrutabilis est abyssus perfectionum mearum: ut qui perscrutator esse præsumat diuinæ maiestatis, operimendus sit ab illius gloria. Totum enim ipsum esse complectitur in se, quod neque coepit unquam, neque desinet, sed est quasi quoddam essentia pelagus infinitum & immensum, omnem & naturæ & temporis rationem transcendens. Præstatque & excellit omnia quæ quoquo modo bonum participant, quod primo bonum est, & quod non est aliud quam ipsum bonum. Vbi autem hic scribitur: Qui est misit me ad uos: in Hebræo sicut & antea scribitur, *אני הוה*, qui ero, uox est futuri temporis uerbi substantiuū, à uerbo *היה*, hoc est, fuit, uel certe ab

יהוה: unde *יהוה* uel *יהוה* Tetragramaton deriuatum intelligi potest, ineffabile dei nomen, quo omnipotens deus significatur à fidelibus, sed non exprimitur. Gentiles autem olim proprium deo summo, Iouis nomen imposuerunt, nimirum à Iudeis docti uel admoniti. Dicit ergo: Qui est, uel: qui erit semper, nusquam & nunquam defuturus, misit me ad uos.

Dixitque iterum deus ad Moysen: Hæc dices filiis Israel: Dominus deus patrum uestrorum, Deus Abraam, deus Isaac, & deus Iacob misit me ad uos: hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem.

Palam se à potentia & maiestate dominum appellat, qui se paulò ante ab essentia appellauerat deum esse. Domini autem nomen non nihil seueritatis præ se fert: non enim solum bonus est deus, sed iustus etiā & potens, qui ut omnibus exponit bonitatem suā, ita & malorum uindicta est iustissimus. Talis haberi uult semper & ab omnibus, quin et post hanc quoque uitam erit deus: eo fruuntur electi, impij quoque potentem & iustissimum experiuntur.

Vade, congrega seniores Israel, & dices ad eos: Dominus deus patrum uestrorum apparuit mihi, Deus Abraam, Isaac & Iacob, dicens: Visitans uisitauit uos, & quæ acciderunt uobis in Aegypto:

Quæ ad populum uniuersum attinent ardua negotia, primum senioribus sunt proponenda, non statim promissæ multitudini non semper meliora sentienti, sed instruenda prius est & præparanda sapienter: alioqui non est tuta uulgi sententia, sed magis periculosa, etiam consentientis. Prudentium est iudicare proponenda, eorum scilicet qui ætate & exercitatione longæua sapientiam nacti sunt. Nouerant seniores promissiones Patriarchis factas à domino, qui posteris narrauerant quæ futura illis, & dominum deum patrum suorum inuocabant: qui ut ueritas esset & bonitas, certissime complecturus esset benedictiones promissas, licet nescirent quando & quomodo. Hic uero alloquitur Moysen deus, distulisse quidem iram suam contra Aegyptios, sed nunc malitiam ipsorum tanto durius & grauius puniendam. Visitando uisitabo, ait, uos meos filios, & digne compensabo quicquid indigne contra uos præsumitur ab Aegyptijs.

& dixi ut educam uos de afflictione Aegypti in terram Chanaan, & Herhæi, & Amorrhæi, & Pherezæi, & Heuæi, & Iebusæi, ad terram fluentem lacte & melle.

De afflictione Aegypti educere uult, non de ea quam patiebantur Aegyptij, sed de ea qua filij Israel ab Aegyptijs affligebantur. Sæpe nominatur nomina sex gentium, & terræ eorum, quia impensissime eam desiderabant filij Israel, sepultura locum parentum suorum, & hereditatis iure illis debitam, quia promissam à domino.

Etaudient uocem tuam: ingredierisque tu & seniores Israel ad regem Aegypti, & dices ad eum: Dominus deus Hebræorum occurrit nobis, ibimus ergo uiam trium die-

Esse dei & bonitas.

Ardua senioribus proponenda.

F

rum in solitudinem, ut immolemus domino deo nostro.

Deus cogitata nostra præcognoscit.

Non solum facta hominum, sed et uoluntatum consensus et dissensiones domino prænota sunt, et etiam præordinata. Prædicit enim hic deus, quid seniores et populus tam fidelium quam Aegyptiorum facturi sint et consulturi. Moses coram Pharaone non solus, sed seniorum presentia et autoritate, et ipse quoque iam senex, comparere iubetur et instare diligenter. Verbum occurrere proximum est uerbo uocandi: incertum utrum certius. Iudei cum suo Onkelo occurrere exponunt, quasi uisione aliqua diuina apparuerit illis, et quid uoluerit fieri imperarit. Mons Sinai triduo itinere distat ab Aegypti finibus, quod pergere iubentur a domino. Nihil dolo agit diuina ueritas et iustitia, omnium dominus est, nemini facit iniuriam. Tempus aderat ultionis diuinae de impio rege et regno. Summa tamen mansuetudine tyrannum atrocem aggreditur, quam quum contemnit impietas, non accusabitur dei iustitia, nec impiorum excusabitur peruerbia et impietas.

G Sed ego scio quod non dabit uobis rex Aegypti ut eatis, & non in manu ualida.

19 Mittam autem manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ factururus sum in medio eius: post hoc dimittet uos,

21 Daboque gratiam populo huic coram Aegyptiis: & quum abibitis, non ibitis uacui:

22 sed postulabit mulier a uicina sua & ab hospita domus suæ uasa argentea & aurea ac uestes: ponetisque super filios & filias uestras, & spoliabitis Aegyptum.

Potentia dei subleuat impij.

Impij potentiam dei non credunt, nec futuram uerentur: non conuertuntur quibuscumque miraculis. Experientur quidem dei uirtutem in plagis, qui contemnunt in prophetis. Et non in manu forti: hoc est, non prius quam robur meum concludat impium et comprehendat. Non enim dimissurus est Hebræos, nisi prius maximis conspectis prodigijs, nisi angelo dei ab Aegyptijs protegente, et inuolente hostes calamitatibus maximis et multis. Velint nolint impij domino uolente mitescere coguntur in pios, et benefacere uel inuiti maxime inimicis et hostiliter exosis. Dei omnia sunt quæ creata sunt, et cui uoluerit ea donat siue cuiuscumque iniuria. Seruire compulsi fuerant gratis in grauissimo iugo seruitutis Israëlita, et uarijs insuper exactionibus depauperati: quibus nunc iussu dei merces redditur abundanter. Non peccat qui quod dominus iubet exequitur, qualiacumque iubeat: quia nihil nisi sanctum et iustum uult ac præcipit. Eoque ipso iustum fit quod dominus mandat, etiam si ab homine ignoretur. Non aliena sed propria abstulerunt Israëlita. Sine dei præcepto nihil uolenti proximo rapiendum: qui debita non reddit, amittet propria.

CAPVT III.

A **R**espiciens Moses, ait: Et ecce non credent mihi, neque audient uocem meam: sed dicent: Non appa-

ruit tibi dominus.

Ingenium Israëlitarum non ignorabat Moses, quod dura ceruice et increduli essent. Interim quoque piorum more qui presumptuosi non sunt, nihil de se magni præsumebat, ideo auxilium implorabat diuinum. Res enim magna est prædicatio uerbi dei, et functio prophetica: ut interim taceatur ducatus tanti et tam inobedientis populi. Sed et sciebat non facile credituros dicenti sibi dominum deum loquitum fuisse, quem nemo uidit unquam: suntque non negligenter spiritus probandi si ex deo sint.

2 Dixit ergo ad eum dominus: Quid est quod tenes in manu tua? Respondit: Virga.

Interrogat dominus, non quidem ignorans, sed occasionem præstans responsionis quæ faceret ad rem quæ instituebatur: sicut et Christus in Euangelio frequenter, et in omnibus sacris scripturis. Virga autem fuit pastoralis: de qua Iudei perfidissimi fabulantur nescio quæ necromantica, omnia leuius credentes et sibipsis persuadentes, quam ea quorum fide saluarentur.

3 Dixitque: Projice eam in terram. Projecit eam ad terram, & facta est in colubrum, ita ut fugeret Moses a facie eius.

Non ignorasset Moses si qua naturalis uirtus fuisset in uirga, nec fugisset nisi ex inopinato terrore serpentis. Virtutem autem faciendi signa miraculosa deus promittit hic et concedit Mosi ad gloriam dei et ad populi redemptionem. Ut sic armatus procedat contra hostes fidei: sicut et Christus apostolos hisce armis instruxit, Marci ultimo.

4 Dixitque dominus ad Moysen: Mitte manum tuam, & apprehende caudam eius. Et misit manum suam, & tenuit eam, & facta est in uirgam in manu eius.

Hæc signa non adidit deus ad suscitandam fidem in Moysen iam fidelem, sed ut doceret quibus modis portenta exhibiturus esset populo persuadendo. Infidelibus per miracula consulti non fidelibus, et eis ad salutem tantum profuerunt quos sine miraculis trahere consuevit clementia dei et electio. Iam uiderat signum rubi ardentis et non combusti.

5 Ut credant quod apparuerit tibi dominus deus patrum suorum, deus Abraam, deus Isaac, & deus Iacob.

Populus, etiam post signa exhibita a Moysen non credebatur: sicut et Pharaon et omnes impij. Nihilominus tamen hæc dominus præsciens signa fieri ordinat, ut per fidei spectatores omni careant excusatione, et iustitia condemnationis clarior elucescat.

6 Dixitque dominus rursum: Mitte manum tuam in sinum tuum. Quam quum misisset in sinum, protulit eam, & ecce manus eius leprosa instar niui.

Obtectio faciei et lepra manuum, Iudaicam in mysterio significabant perfidiam ac malitiam, quæ tamen olim diuina clementia sint curanda. Manus leprosa designare potest opus impurum, si in sinu, id est, conscientia impurum

es. Sola autem fides cor purificat, unde procedunt opera iustitiae: item opera legis non iustificat.

7 Retrahe, ait, manū tuam in sinum tuum. Et retraxit manum suam ad sinum suum: & protulit eam de sinu suo, & erat uersa in carnem suam.

Sicut lepra à solo deo curatur, facileq; est deo, modo uelit: ut facillimum est de sinu manum exponere, sic solus deus populū suum quantumuis depressum & afflictum liberabit & educet, seuiat licet & renitatur tyrannus.

8 Si non crediderint, inquit, tibi, neq; audierint uocem signi prioris, credent uoci signi sequentis.

Signis & uocibus reserat fidelibus deus uoluntatem suam, humanōq; loquendi more ubiq; scriptura loquitur. & deus cum hominibus loquitur, agit, et ludit ueluti pater cum infanti, ut nunc uno nūc altero signo alliciat ad confidentiam in se & amorem, quasi nostra fide indigeat. Et quum omnia pendeant à prouidentia sua, non tamen aliter nobiscum agit & loquitur, quā si libera esset ad bonum & ad malum nostra uoluntas.

9 Quod si nec duobus quidē his signis crediderint, neq; audierint uocem tuam: sume aquam fluminis, & effunde super aridam, & quicquid hauseris de fluuio, erit in sanguinem in arida.

Tertium signum instruit de aquis uertendis in sanguinem: quo signo indicatur uentura Aegyptij internecio, si prioribus signis Moses nihil promouerit, idq; nō absq; sanguinis effusione: quod & tandem in primogenitorum occisione, & exercitus submersione experti sunt. Loquitur ergo deus nobis per miracula quotidiana si quidem animum aduertere uoluerimus.

10 Ait Moses ad dominum: Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudiustertius: & ex quo locutus es ad seruum tuū, quia impeditioris oris & tardioris linguae sum.

Tametsi Moses pius uir erat, fragilitate tamen carnis metuit ac resilit, deiecit officij, grauati acceptat iussa dei conuicta periculo. Ex animo liberationē populi cupit uir fidelis, reclamatur tamen pro carnis imbecillitate. Vir hic dicitur uerborum, qui idoneus est & assuetus ad diserte loquendū. Balbi autem sunt cum quibus deus loquitur, estimationi impiorū, & curiosis uanisq; hominibus, quibus simplicitas risus est, & ueritas odiū. Eloquentem fuisse Moysen dubiū non est, & Iosephus testatur, sed queritur se ex eo tempore quo secū dñs loqui nuper coeperat, sic stupidum factum se, ut iam planē loqui nesciat: quo enim magis mens humana in deum eleuatur, hoc magis extra se rapitur. Stupet ad alloquium dei caro: uehemens est & efficax sermo domini. Extūc uerbi tui: in Hebræo significat: Ex eo tempore quo locutus es mihi seruo tuo. Iudeorū quidam Moysen bleſa fuisse lingua fabulantur, & aliquas literas perfecte explicare nō ualuisse.

11 Dixit dominus ad eum: Quis posuit os hominis? aut quis ponet mutum uel surdum, uidentem uel cæcum? nōne ego dominus?

12 Perge igitur, & ego ero cum ore tuo: doceboq; te quid loquaris.

Nec humana membra ipsa nec horū usus dei euadūt prouidentiam, omnia enim dominus moderatur quæ condidit. Promittit autem se adfuturū ori nostro. Nos enim in diuinis rebus planē muti sumus. Sed admonemur ne cogitemus qualiter aut quid loquamur, ipse enim dominus dat os & sapientiam, ubi oportet ad gloriam dei loqui.

13 At ille: Mi domine, mitte quæſo cito quem mittes (uel in manu cuius mittes.)

Intelligunt Iudæi de Aaron mittendo, qui posset & sciret loqui: oratq; ut sine dilatione mittatur qui præsit populo. Sicut & iam ante alios etiam misisse prophetas dicitur, qui populum Israël erudierint, quod non probatur. In manu autem mittere, uidetur aliud non esse, quā statim & sine dilatione, idiotismo Germanico, quo & Hebræi utuntur in cōmentarijs, Behend uel von hand, quod idem est nobis, quod expedite & subito. Nec displicere potest aliquibus uisum, hic Moysen loqui de Christo, statim mittendo, qui ab exordio mundi fuerit expectatus à sanctis, ueluti perfectus liberator futurus fidelium, quod latere Moysen non potuit, quem statim uoluisset perfecta redemptione occurrere, si domino placuisset.

14 Iratus dominus in Moysen, ait: Nōne Aaron frater tuus Leuites? scio quod eloquens sit: ecce etiā ipse egredietur in occursum tuū, uidensq; te, lætabitur in corde suo.

Irascitur deus pijs, dum corripit & meliores reddit, & non pro uoto carnis exaudit, dum non patitur moras nec in opere suo. Aaronem fratrem dominus æque iam permouerat animo ad opus diuinum ut Moysen, sed alia uia, inspiratione scilicet interna. Variæ enim sunt uocationes seruorum dei ad ministerium electorum, Aaron Leuites dicitur, quia cæximus doctor & propheta illo tempore nominatus in Israël. Rabi Salomon Leuiten uocari dicit, quia sacerdotium ex Moſe prodire debuerat, & Leuiticus ordo ab Aaron: sed ob peccatum cunctationis in Moſe, dominus iratus ei, in contrarium uerterit institutum. Tales sunt glossæ Hebræicæ huius doctoris, raro eruditiores. Loquendo loquitur Aaron: id est, satis disertus est & eloquens. Vterq; ad opus dei, & salutem fratrum alacer extitit, Bona conscientia in opere dei offert gaudium, & est quasi iuge conuiuium.

15 Loquere ad eū, & pone uerba in ore eius: & ego ero cum ore tuo, & cum ore illius, & ostendam uobis quid agere debeatis.

Posuit uerba in ore eius, id est, omne negotiū illi commisit ad populum alloquendū. In negotijs dei quantumuis infirma sit caro, non tamen concidendum est. Adest enim suis dominus, et rebus consulit etiā desperatissimis.

16 Et ipse loquetur pro te ad populū, & erit ipse os tuum: tu autem eris ei in deum.

Officio oratoris fungetur Aaron, pro te loquetur, & erit tibi in os, hoc est, interpret. Moſes autē erit Aaroni in deum, quia domini uoluntatem ei patefaciet, & eundem officio sacerdotali dei iussu & ordinatione decorabit. Quāquam pro te Aaron loquimur sit, non tamē

Sacerdotes
subiecti ma-
gistratui.

men eum tibi, sed te ei præficiam. Vbi uidemus etiam sa-
cerdotes, tamen ex eorum ore lex dei cunctis requiren-
da sit, subditos tamen esse in illorum foro magistratibus.

17 Virgam quoque hanc sume in manu tua, in
qua facturus es signa.

Virga pote-
statis.

Virga Moysi aliquando dei dicitur, qui sua uirtute so-
la miracula edidit, non naturalibus uiribus uirgæ, sed ta-
men signum autoritatis diuinæ erat, quam et ad signi-
ficandum dei potentiam dominus instituerat, Moysi quoque au-
thoritatem, populo terribilem, præ se ferre debebat. Sic
enim uulgo prodest ceremonialis potestas, et uirgæ im-
perialis terror, ut fasces olim Romani præsidis. Alioquin
nulla ædebat portenta Moysi uirga uel baculus, sed uir-
tus altissimi.

E Abijt Moses, & reuersus est ad Iethro so-
cerum suum, dixitque ei: Vadam & reuertar
ad fratres meos in Aegyptum, ut uideam si
adhuc uiuant. Cui ait Iethro ad Moysen: Va-
de in pace.

Modestia
Moysi.

A domino missus fratribus Moyses liberandis, et ami-
cus dei electus, et tantorum miraculorum gratia subli-
matus. Socrum tamen non negligit, sed ipsius consensum
exposcit: à quo et dimittitur non sine iactura pecoris in-
terim et familie: Qui licet extranei esset populi sacer-
dos uel prælatus, patitur tamen absentiam tanti uiri, ze-
lantis honorifico zelo pro sua gente, et amicitie officijs
incumbentis.

19 Dixit ergo dominus ad Moysen in Madi-
an: Vade, & reuertere in Aegyptum: mortui
sunt enim omnes homines qui quærebant
animam tuam.

Voluntas et facultas obtenta eundi in Mose citius
scribitur quam præceptio dei: Non est enim in lege quæ-
renda ordinis ratio. iubetur autem à domino ut redeat in
Aegyptum, et consolatur de morte hostium, quo confi-
dentius redeat: Sicut et Ioseph cum Christo et uirgine
ex Aegypto uocatur per angelum.

20 Tulit ergo Moyses uxorem suam, & filios
suos, & imposuit eos super asinum: reuersusque
est in terram Aegypti, & accepit Moyses uirgam
dei in manu sua.

Connubia
sanctorum.

Marito non sine uxore uiuendum, nec proles negligenda,
si tamen ab opere dei non remouetur, et à domino in-
spirante permouetur. Filij quoque eius in plurali hic de-
scribuntur, quum in superioribus unus tantum Gerson
fuerit nominatus. Moyses cum uirga dei: hoc est, signo apo-
stolatus et ducatus pergit, etiam cum uxore et filiis. Non
enim torus immaculatus, et casta generatio præiudicat
uel impedit gratiam diuini spiritus et colloquia dei in
sanctis, quibus omnia sancta sunt et munda.

F Dixitque dominus ad Moysen: Dum redeun-
do ieris in Aegyptum, uide ut omnia ostenta
quæ posui in manu tua, facias coram Phara-
one: ego indurabo cor eius, & non dimittet
populum.

Induratio Pharaonis et omnium impiorum à domi-
no est, et ad gloriam dei, in bonum quoque fidelium. Mala

quidem est perniciosaque: induratio impijs: sed bona deo,
et utilis electis, cuius uoluntatis diuinæ ratio imperse-
cabilis est. Præceptum autem domini non ignotum est nobis,
scimus quid agendum sit nobis, ut nequaquam simus ex-
cusabiles in conscientia nostra, et iudicio electorum.

22 Dicesque ad Pharaonem: Hæc dicit domi-
nus: Filius meus primogenitus meus Israël.

Fideles et fidelium filij et nepotes primogeniti dei
dicuntur, quia apud deum electi ante mundi constitutionem,
et benedicti, quorum etiam specialem deus curam
agere uidetur. A quibus amari uult amore filiali. Quos
qui offendit, pupillam domini offendit. In quos collata be-
neficia quasi deo exhibita munerabuntur: et qui spernit
eos, deum spernit.

23 Dixi tibi: Dimitte filium meum ut seruiat
mihi, & noluiisti dimittere eum, ecce ego in-
terficiam filium tuum primogenitum.

Tibi refertur non ad Moysen, sed ad Pharaonem, cui ite-
rum atque iterum deus mandat israelitici populi manumisa-
tionem, ut fiat induratus et inobediens domino tanto in-
excusabilior. Maximam plagam inobedientie quam illa-
turus erat primum comminatur, quo magis terreat, et
tam clementia dei quam Pharaonis improbitas clarior
appareat. Occisio enim primogenitorum ultima fuit et
maxima, præter submersionem in mari quam nunc non
exprimit, quia impedienda non erat in obstinatos. Ex om-
nibus mortalibus hunc mihi delegi populum, quem si
non dimiseris interficiam tuum primogenitum filium: id
est, electa, præcipua, et pretiosa tua omnia perdam.

24 Quumque esset in itinere in diuersorio, oc-
currit ei dominus, & quærebat occidere eum.

Quum in diuersorio Moyses esset in itinere cum uxore
et liberis, contigit ut ei occurreret angelus domini à
domino missus, et dei personam referens hic ut alibi. Ira-
tus autem quia susceptum ex Madianitide filium non cir-
cumcidisset. Mulier itaque cuius consilio opus neglectum
uel uetum erat, intelligens ob eam causam iratum do-
minum mox temere saxum arripiens puerum circumcidi-
dit, ne quid mali pateretur maritus: sic et baptismus in-
fantium docetur non differendus temere.

25 Tulit Sephora (acutissimam) petram, & cir-
cumcidit præputium filij sui, tetigitque pedes
eius, & ait (ipsa): Quia sponsus sanguinum
tu mihi es.

Pedes eius: referendum est ad Moysen secundum Hebræos,
proiecit enim præputium præscisum ad pedes mariti.
Quamquam et de angelo accipi possit, quasi proiecerit
domino præputium, quod tanta indignatione exigere subi-
to uidebatur. Aperte autem uerbo feminini generis indica-
tur Sephora proiecisse præputium, quod Latine indicari
per uerbum non potuit. Commoditas est autem non modica
Hebræis usus generis utriusque in uerbis, qua carent etiam
Græci.

26 Et dimisit eum (angelus Moysen) tunc dixit ipsa
Sponsus sanguinum, ob circumcisionem.

Destitit hoc facto angelus persequendo Moysen ad
mortem, iam sanguine circumcisi placatus: quem exigere
uidebatur

uidebatur signum fidei à pergente iam obedire dei uera
bo & accincto ad opus domini. Tunc dixit scemina: Vi
deo me multa passuram pericula tecum, ut mihi sponsus
sanguinis futurus sis. Omnes enim qui pie uolunt uiuere,
& ad seruitium dei sese accingunt, crucem ferre & per
secutiones cogentur. Sponsi itaq; sanguinum sunt & di
cuntur prophetae, praedicatores, fideliumq; praelati pro
continuis eorum periculis, quibus cum familia inuoluunt
tur ob ueritatem & ingratitudinem.

Dixitq; dominus ad Aaron: Vade in
occursum Mosi in desertum. Qui perrexit ob
uiam ei in montem dei, & osculatus est eum.

Moses & Aaron ambo in solitudine initiatur, ut prae
sint populo dei per uerbum dei. Idq; fit ad montem dei, ut
semper deum prae oculis teneat. Verbo & signis, doctri
na scilicet & operum exemplis praesint commissae ple
bi, idipsum quoq; consentiente charitate concordet, &
in uotis proficiendi ecclesiae consentaneis, hoc enim oscu
lum significare uidetur.

Narrauitq; Moses Aaroni omnia uerba
domini, pro quibus miserat eum, & omnia
signa quae mandauerat tibi.

Quid dominus ab utrisq; exigeret officij ad fratres,
& ob quae mitteret ambos dominus, nescienti Aaroni,
& credulo Moses narrat & instruit, paratumq; inuenit
& ad salutem fratrum propensum: fidemq; firmat ex mi
raculis tam iam exactis quam patrandis.

Veneruntq; simul, & congregauerunt cum
eis seniores filiorum Israël.

Seniores in primis colliguntur ad mandatū domini,
quia populi maxima multitudo non potuit. Senatoribus
ergo populus obediat, si tamen ipsi quoq; prophetis, &
à domino missis apostolis qui uerbo dei crediderint, obse
quantur. Sic enim decet seruari ordinem in ecclesia dei.

Locutusq; est Aaron omnia uerba quae di
xerat dominus ad Moysen: & fecit signa corā
populo,

& credidit populus. Audieruntq; quod ui
sitasset dñs filios Israël, & quod respexisset af
flictionem illorum: & prona adorauerunt.

Ad populum conuenientem loquuntur, & ad senio
res uerba domini: miraculorum signis persuadent non ab
alio se missos quam à domino deo patrū suorum, qui du
dum promissa iam nunc explere beneficia statuisset: &
ideo gratias agunt dominum adorando.

CAPVT V.

Post ea ingressi sunt Moses & Aa
ron, & dixerunt Pharaoni: Hæc
dicit dominus deus Israël: Dimit
te populum meum, ut festa cele
brent mihi in deserto.

Moses grauatim subit prouinciam agendi cum mun
di principibus, sed postquam subiit, strenue omnia agit:
exemplum magnanimitatis, fortitudinis & constantiae.
Significant autem Moses & Aaron eruditionem sacram
& sermonis prudentiam, quibus loquitur deus pijs ipsis
saluandis, & impijs iuste damnandis. Legem Moses di

ctat domino inspirate, Aaron explicat & persuadet. Elo
quentia nihil est sine iudicio spiritus, cum quo, donū dei
est maxime necessarium, utile, & illustre. Populum dei
libertas decet, non tam carnis quam spiritus, non uult
suos opprimi deus. Reges subditos pascere debent, non
opprimere uel deglubere. Ut festa celebrēt mihi: hoc est,
oblaciones & sacrificia deferant, quod fit in festiuitati
bus. Desertum autem libertatem spiritus significare po
test, qua colitur deus extra huius mundi tumultus in sab
bato animi.

At ille respondit: Quis est dominus, ut au
diam uocem eius, & dimittam Israël? nescio
dominum, & Israël non dimittam.

Reges sunt dei serui,
Impij reges dominum non reuerentur, sed rerum se
dominos non dei seruos arbitrantur. Quum non alia ra
tione praefecti sint populis, quam ut ipsi domino obedien
tes ipsius uoluntatem doceant, inculcent, & manu tene
ant in subditis suis. Impius in deum, non potest in homi
nes esse pius. Quis inquit Pharaon tam potens est, ut rex
Aegypti eum audiat? id est, obsequatur. Aliquanto tamen
potest fuisse melior illis qui deum non solum non credūt,
sed contemnunt, reijciunt, blasphemant, & haeresim uo
cant quicquid illius nomine praedicatur ex uerbo uerita
tis & canonicis scripturis.

Dixerūt: Deus Hebraeorum uocauit nos,
eamus nunc uiam trium dierum in solitudi
nem, & sacrificemus domino deo nostro, ne
forte accadat nobis pestis aut gladius.

Deus Hebraeorum inuocatur super nos, illius nos cul
tores sumus, & hūc profitemur, qui patribus nostris be
neficijs commendatus est, & nobis promissis. Qui nunc
euocat nos ad suum cultū. Liceat per te igitur nobis uiam
conficere tridui in solitudine ut sacrificemus domino deo
nostro. Hic status est & summa orationis, quam profusio
rem nimirum habuisse credendū. Non autem totam pro
fectionem regi proponunt, idq; non sine legitima causa.
Omnia enim deus per prophetas sapiēter agit, & imper
scrutabili cōsilio. Et interim non fallit qui nō omnia prae
dicit hosti crudeli: qui gloriam dei & fratrum piorum &
oppressorū salutem intendit. Deum autē occurrere fideli
bus, est succurrere. Precibus et sacrificijs cordis amolien
da sunt saeculi incommoda. In aduersis confugiendū est
ad deum. Pestem amoliri dicunt, Aegyptiaco more, qui
suos ut Graeci Ioues & Veioles habebant auerruncato
res malorum. Non admodū dissimiles Christianis quibus
dam, qui diuos defensores autumant & colunt, propter
iuste à domino inflictas calamitates corporis & animae.

Ait ad eos rex Aegypti: Quare Moses &
Aaron otio resoluistis populum ab operibus
suis: ite ad onera uestra.

Occasiones perquiruntur ab impijs contra ministros
uerbi dei mendaciter & per calumnias, quū ueritas prae
dicatur, & uitia taxantur tyrannorum, qui se malunt co
li & reuereri quam deum. Otio resolui populum crimi
natur & distrahi, qui nimios labores & importabilia
tantum onera recusant, quasi idem sit otio resolui, & onera
mediocria ferre.

5 Dixitq; Pharaos: Ecce, multus nunc est populus terræ, & quiescere facitis eos ab oneribus suis?

Populus, inquit, tam multus est, & eis otij copiam permittitis? quasi dicat: Si laboribus tantis ac ærumnis oppressi, tantopere tamen crescunt & multiplicantur in nostram perniciem, & ad suam libertatem: quanto magis si otio uacent, & molliter uiuere permittantur.

B
6
Præfeti & exactores,

Præcepit ergo Pharaos in die illo præfectis operum, & exactoribus populi, dicens:

Præfeti dicuntur, ex aula Pharaonis instituti, exactores publicorum operum, qui demensum præscribant pro personis et temporibus exhibendum in laboribus. Quibus suberant ex filiis Israël selecti, qui populum ad opus urgerent: quos Hebræi præcones & sollicitatores pro singulis operibus uocant, rationem præfectis reddituri per dies.

7 Ne ultra detis paleas populo ad conficiendos lateres, sicut heri & nudius tertius: ipsi uadant & colligant sibi stipulas.

8 Et operam laterum, quam faciebant nudius tertius, imponetis super eos, nec minuetis quicquam: uacent enim, & idcirco uociferantur, dicentes: Eamus sacrificemus Deo nostro.

9 Aggrauet opus super homines, & expleat illud, ut non acquiescant uerbis mendacibus.

Tyrannorum mores.

Libertati uiam aperit atq; parat grauitatis nimia crudelitas exactio. Præscriptum iam dudum fuerat operis demensum per dies singulos, hoc sic continuari præcipitur, ut tamen stipulas antea præbitas à præfectis, nunc quoq; ipsimet corradere & conspulare cogantur: ut non solum numerum totum reddant quotidie laterum, sed insuper paleas sibi conquirant. Vbi tyrannorum mores describuntur, & ferocitatis exempla, qui dum deus populum è seruitute & captiuitate uocat, indurati grauius premunt. Interim seruos suos deus maiori exponit periculo, & inuidiam maiorem erga Pharaonem conflatur. Sed sic regere debent qui iudicio diuino propediem regno pellendi sunt. Talia sunt opera prouidentie diuine: ita initia sancta grauius sunt & difficilia: laborandum tamen est, sudandumq; uerbi ministris. Nemo ad summam requiem sine summo labore unquam contendit. Mendacium habetur quicquid pro se pauperes allegant. Et uerbum dei falsitas est iudicio impiorum. Cultus dei stultitia illis est, uanitas ac risus.

10 Igitur egressi præfeti populi & exactores, ad populum dixerunt: Sic dicit Pharaos: Non do uobis paleas.

Ad calamitatem laborum in corpore adiicitur mentium quoq; perturbatio, quum audiunt nullam ipsis haberi commiserationem uel gratiam. Augeri quoq; crudelitatem eorum quos præfectos acceperant operum, ut adigantur ad extremam desperationem, ut dominum etiam deum suum dubitent sibi propitium & clementem, de cuius iam pietate in se prophetas audierant, hos nunc mentitos credere incipiunt, tentatione adacti perualida.

11 Vos ite, & colligite uobis sicubi inuenire

poteritis: nec minuetur quicquam de opere uestro.

Impossibilia imbecillis imperantur à tyrannis. Non enim ostenditur modus & locus inueniendi paleas: sed iubentur querere alicubi si apud aliquem ualeant inueniri, quasi dicant: Siue contingat inuenire uos paleas siue minus, curabitur tamen à uobis decretus quotidie numerus laterum sine clementia.

12 Dispersusq; est populus per omnem terram Aegypti ad colligendas stipulas pro palea.

13 Præfeti quoq; operum instabant, dicentes: Complete opus uestrum quotidie, sicut quum adesset palea.

Coacti sunt Israëlites labore multo colligere paleas, & contrahere ex tota Aegypto pro lateribus conficiendis, ex non una aliqua terra, sed circumfusi undiq; non sine grandi fatigatione usq; ad ludibrium impiorum. Quis tunc credidisset hunc populum tam afflictum habere deum clementem & potentissimum, qui in extremam misericordiam protruderet cultores suos? Non hæc fieri poterat sine fidei tentatione in pijs, & sine blasphemijs irridendum deum Israël.

14 Flagellatiq; sunt qui præerant operibus filiorum Israël, quos posuerunt super eos exactores Pharaonis, dicendo: Quare non compleuistis pensum uestrum in lateribus sicut nudius tertius, tam heri quam hodie?

Flagellabantur non solum ij qui laborabant, sed sollicitatores & præcones operum de filiis Israël instituti uocabant, si quando numerum integrum laterum, pensum diurnum non obtulissent præfectis regijs, qui Aegyptijs erant. Contra rationem & omnem humanitatem de industria exigebant opus factum non possibile, ut occasio haberetur eos durissime affligendi.

15 Veneruntq; præpositi filiorum Israël, & uociferati sunt ad Pharaonem, dicentes: Cur ita agis cum seruis tuis?

16 Palea non datur seruis tuis, & lateres similiter imperantur: en famuli tui flagellis cedimus, & iniuste agitur contra populum tuum.

Coguntur præcones accedere regem, & conqueri præfectorum insolentiam & crudelitatem, sed uane omnia. Iniuste inquit, agitur contra populum tuum. Peccatum populo tuo imputas, quasi dicant: Nos quidem cedimus, at peccatum & culpa non nostra est, sed populi non potentis absolueret opus quod iniungitur: aliena culpa cedimus, & ad impossibile miseri compellimur.

17 Qui ait: Vacantes uacatis otio, & idcirco dicitis: Eamus sacrificemus domino.

Indignantis & crudelissimi tyranni seuitia exprimitur conduplicatione sermonis, quum dicit: Vacando uos uacantes estis, & remittitis operas otiosi, alioqui non loqueremini de instituto festiuitatis celebrande deo uestro in solitudine falsa fingentes.

18 Ite ergo, & operamini: palea non dabitur uobis, & reddetis consuetum pensum laterum,

Videbantq;

D Videbantq; se p̄p̄ositi filiorum Israël in malo, dicendo: Non minuetis quicquam de lateribus per singulos dies.

19 Vbi sperassent clementiam impetrandā, scilicet apud regem, qui ut plurimum p̄fectis solent esse clementiores, ibi acerbius mandatum inueniunt. Iubentur idipsum subire onus sine indulgētia, quod causati ut grauissimum fuerant. Viderunt ergo se afflictos & pressos, maleq; propitios tam Aegyptios quā regem experiebatur. Totā Aegyptus iniuriarum rea fieri debuit, quā unā cum suo rege tota in mari rubro submergenda erat.

20 Occurreruntq; Mosi & Aaron, qui stabāt ex aduerso, dum egrederentur ipsi à Pharaone:

21 Difficilis conditio p̄dicatorum, cum populum asserere cupiunt à tyrannide periclitantur utriq;. Consolari non possunt oppressos, & regi non obsequi pernicies habetur. Apparet Mosē & Aaronem aliquo in loco expectasse regressum exactorum à rege, ut intelligerent quid nam cum eis esset actum. Sic enim exercebantur utriq; à domino, & fides probabatur.

22 & dixerunt ad eos: Videat dominus contra uos & iudicet, quoniam scetere fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius, dando gladium in manum eorum ut occidamur.

23 Vulgi perpetua instabilitas & ingratitude est in eos qui ei maxime consulere pergunt. Semper ueritatis & fidei p̄dicatione atq; adeo Euangelij subsequitur persecutio, quā tamen perseuerantibus in tentatione felici successu absoluitur. Euangelium quoddam fuit p̄dicatio Mosi, quia p̄missio instantis libertatis. Cui tunc quoq; à multis contradicebatur, multi cum stabantur: & fit tunc quoq; sc̄dalem impijs, salus autem credentibus & electis. Constantia ergo pijs necessaria est, ne ob que relas infirmorum concidat aut cessent in opere dei Euangeliste, etiam si tumultuentur impij. Viles autem reddidit & abominabiles uos regi, qui nobis nunc magis irascitur. Huius indignationis uos estis authores. Gladium dedistis in manū alioqui furioso: occasionem & ansam p̄buisistis nos occidendi magisq; grassandi.

24 Reuersusq; Mosēs ad dominum, ait: Domine cur afflixisti populum istum? quare misisti me?

25 Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem ut loquerer ex nomine tuo, afflixit populum istum: & liberando non liberaſti populum tuum.

26 Fidelis mens nusquam certius auxilium inuenit quā si ad deum in tribulatione recurrat. Hunc Mosēs anxius adit, murmurationem populi cum afflictione exponit, & pie cum eo exposulat. Liberando, inquit, non liberaſti: quasi dicat: Domine p̄misisti te nos liberaturum, & ecce non p̄stas, sed indies magis magisq; exasperatur in nos tyrannus, grauiusq; premit: Ecce, ab eo tempore quo loqui cum Pharaone cœpimus, non solum uiolentie nihil decessit, sed magis etiam ingrauescit.



1 Ixit dominus ad Mosē: Nunc uidebis quā facturus sum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robusta eiciet illos de terra sua.

2 Tarde pro opinione fidelium deus exaudire uidetur: promissaq; amicis differt, ut & perfidia crescat impiorum & credentium deo fiducia augeatur. Loquitur autem more humano deus, statim iam nunc futura promittens optima, cum omnia cernuntur exulceratissima, & iudicio humano impossibilia. Dicit itaq;: Ego potentiam meam & fortem manum sic in Pharaonem exercebo, ut tandem festinato cogat abscedere, quos nullo pacto uoluit dimittere precantes.

3 Locutusq; est deus ad Mosē, dicens ei: Ego dominus,

Dominus solus haberi uult & coli omnipotens deus: honorem suum alteri nō cedit: à se uult impetrari omne bonum, & solus inuocari tanquam pater luminum, & solus optimus maximus.

4 qui apparui ad Abraam, ad Isaac, & ad Iacob in deo omnipotente: & nomen meum ADONAI non indicaui eis.

Plena est hec oratio affectibus pijs, quā se deus imbecillitati & tarditati Mosi accommodat. Quemadmodum faciunt p̄ceptores, si post multam orationem pueri quā dicta sunt non intelligant, reficiant sepius & diligentius repetunt ac inculcant: Ita quum uidisset deus Mosē p̄ infirmitate carnis cunctari, & necesse moras, dicit: Mosēs quid cogitas? Ignoras me hoc dudū patribus p̄misisse? quā, quia mentiri non possum, ipsissima ueritas, nunc cōplenda incipio. Illis deus extiti, omnīq; ipsorum sufficientia fui, qui p̄ter meam gratiam quā credebant, & bonitatem quā experiebantur, & ueritatem quā sperabant, nihil desiderabāt in hoc mundo. Filijs istis Israël ero uerus & omnipotens deus, quibus licebit uidere, sentire, & consequi quā sancti illi patres sperauerunt, & qui sola fide tenuerunt me omnipotentem uerum, & p̄missa perficientem: non autem acceperunt p̄missa, non uiderūt magnalia, nulla miracula adiderunt meo nomine, sed tantū in suspensa steterunt, licet certissima fide. Ideoq; pro tanto me illis non clare ostendi, & nomen meū, cuius inuocatione miracula adunantur à fidelibus, Abrahā, Isaac & Iacob non indicaui. Tibi autem clarissime reuelauī, cui datū est uidere primum innumerabilem sobolem, qui educes filios Israël de Aegypto, qui portantis meis & stupendis miraculis patefacies omnibus gentibus omnipotentiam nominis mei.

5 Statuiq; fœdus meum cum eis, ut darem illis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduenæ.

6 Non frustrantur piorum sancta desideria, quantumlibet diutius differantur, tamen tempore suo uberrime consolantur. Terra Chanaan patriarchis fuit peregrinatio, p̄phetis patria, impijs pernitēs, fidelibus omnibus figura future beatitudinis.

Tardius deus exaudit.

Distinctio] decima] quarta Vaera.

Consolatio] diuina.

5 Ego etiam audiui gemitum filiorum Israël quo Aegyptij seruire faciunt eos: & recordatus sum pacti mei.

Gemitus
piorum.

Gemitus piorum sunt efficacissime orationes apud deum, maxime autem pauperum & oppressorum. Audire autē dei, est exaudire & gratificari orantibus: nulla cadit in deum obliuio, sed ad modum obliuiscētis se habere uidetur afflictis.

6 Ideo dic filiis Israël: Ego dominus, & educam uos de sub oneribus Aegyptiorum, & eruam uos de seruitute eorum, ac redimam in brachio extento, & cum iudicijs magnis.

Toties libertatem donandam promittit, ut perfidiae crimen clarius luceat, & dei iustitia & equitasq; in improbos. In tanta autem animorum perturbatione necessaria erat certitudo instantis solatij, & amolendorū orum promissio inculcanda, cuius fide exercebantur ad impetrandum promissa. Iudicia autem dei magna dicuntur & fiunt, cum improbitas & perfidia digne traducitur, & publice puniuntur à domino.

B Et assumam uos mihi in populum, & ero uester deus, & scietis quod ego sum dominus deus uester qui eduxerim uos de sub oneribus Aegyptiorum,

7 Suscepit Israëlitas deus sibi in populum, libera electione, non operum meritis, sed patriarcharum fidei satisfaciens. Assumpturus ex lapidibus filios Abrae, ea parte qua domino placuit Abraam, qua & iustificatus est, per fidem scilicet, qua domino placent quicunq; placent. Sicut & abiecti Iudei iam dudum sunt, qui uerbo domini, eiusq; praedicatoribus prophetis credere contempserunt. Pactum autem dei cum fidelibus hoc est, ut eorum futurus sit deus, utq; coram eo innocenter fideles ambulent, deum suum esse credant, auxiliatorē, protectorem, & saluatorem.

Pactū dei.

8 & inducam uos in terram, super quam leuavi manum meam ut darem eam Abraam, Isaac & Iacob: daboq; illam possidendam uobis ego dominus.

Leuare ma-
nus deum.

Fideles, qui & dei populus, sola dei gratia assumuntur, non accedentes se ingerunt, sed eliguntur. Leuare quoq; deum manus, est per semetipsum iurare, & assecurare credentes. Semper se deum esse pijs inculcat: ut crescat fides, spes eorum, & charitas.

9 Narrauit ergo Moses sic filiis Israël: qui non acquieuerunt Mosi propter angustiam spiritus, & propter opus durum.

Non acquiescebant monitis Israëlitis. Excusatur tamen rebellio aliquantisper & perfidia, quia angustia spiritus ex oneribus remorabantur.

10 ¶ Locutusq; est dominus ad Mosē, dicens:

11 Ingredere, loquere ad Pharaonem regem Aegypti, ut dimittat filios Israël de terra sua.

Videmus quot laboribus & quanto negotio opus sit si quis iussa dei complere uelit, nulla quies, dilatio, excusatio, consternatio datur Mosi: Sic semper & fortiter

perseueranterq; dei ministros perstare oportet, & urge-
re opus dei.

12 Respondit Moses coram domino, dicens: Ecce filij Israël non audiunt me: & quomodo audiet me Pharaō, cum incircūcisus sim labijs?

Quanto se minus putat idoneum Moses, tanto fit domino promouente & uolente aptior. Humilibus enim gratiam largitur, & super humiles requiescit spiritus, & super tremētes ad uerbum dei. Forti argumento nititur Moses. Si filij, inquit, Israël populus tuus non audiunt me, quanto minus rex impijssimus, si filij nequeunt patri credere, quomodo hostes ex professo acquiescent? Sed maior est dei benignitas quam humana fragilitas. Credit qui à deo patre trahitur. Iterum quoque allegat Moses imbecillitatē ex lingua uel labijs, quae habere con-
queritur circumcisa, quia infacundus sit ore, & rusticus loquela, sine elegātia & splendore orationis: imperitus sermone non sic scientia, quomodo & Paulus putabat.

13 ¶ Loquutusq; est dominus ad Mosē & Aaron, & dedit mandatum eis ad filios Israël, & ad Pharaonem regem Aegypti, ut educerent filios Israël de terra Aegypti.

Epilogus breuissimus est omnium praescriptorum, & summa rerum hactenus gestarum atq; gerendarum.

14 ¶ Isti sunt principes domorum per familias suas. Filij Ruben primogeniti Israelis: Enoch & Phallu, Efron & Charmitha cognationes Ruben.

15 Filij Simeon: Iamuel, & Iamin & Ahod, & Iachin, & Saher, & Saul filius Chanani-
dis: haec progenies Simeon.

Catalogus patrum quorundam hic conscribitur, ut principalium personarum illius temporis & praeteriti merita aeternae memoriae consecrentur. Mosi scilicet & Aaronis & Phinees, ut appareat unde nati sint isti per quos ingens hoc negotium redemptionis israeliticae gentis tanta deus ipse perfecit. Deducitur autem prosapia Iacob hic non nisi ad Leuiticam sobolem, quae qualiter profecerit usq; ad Mosi tempora per cognationum capita hic describitur.

16 Et haec nomina filiorum Leui per cognationes suas: Gerson & Caath, & Merari. Anni autem uitae Leui fuerunt, centum triginta septem.

17 Filij Gerson: Lobni & Semei, per cognationes suas.

Aetas Leui filij Iacob tertij, notatur centum annorum & triginta septem fuisse. Cuius primus filius Gerson dicitur, quum Mosi primogenitus Gerson scribatur. Familiae autem duae prodierunt ex Gerson, per duos ipsius filios Libni dictos & Simbi.

18 Filij Caath: Amran, & Isaac, & Hebron & Oziel: anni quoq; uitae Caath, centum triginta tres.

19 Filij Merari: Moholi & Musi, haec cognationes Leui per familias suas.

Accepti

30 Accepit autem Amram Iochabed patrui sui sorore sibi in uxorem, quæ peperit ei Aaron & Moſen. Fueruntq; anni uitæ Amram centum trigintaſeptem.

21 Filij quoq; Iſaâr: Core, & Nepheg, & Zechri.

22 Filij quoq; Oziel: Miſaël, & Eliſaphan, & Sethri.

Primogenitus Caath Amram pater fuit Moſis & Aaron, qui & ipſe uixit centum trigintaſeptem annis. Iochabed autem uxor Amram matertera fuit, quia ut in Numeris habetur, ſoror erat Caath patris Amram: alio qui cognatam fuiſſe hic dicitur ipſi Amram.

D Accepit autem Aaron uxorem Eliſabe filiam Aminadab, ſorem Naafon, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar.

23 Non legimus Moſen ſtudioſum adſignatore propriæ familie ſue, quia filiorum ſuorum hic non meminit, nec alicubi nepotum ſuorum, quos plurimos habuiſſe non eſt incredibile. Diligentior eſt autem in fratris ſui Aaron familijs annotandis, qui ſibi uxorem de ſtirpe Iuda deſumpſit nomine Eliſabe, filiam Aminadab ſorem Naafon, qui ambo fuerunt principes in tribu Iuda. Ex qua ſuſtulit Aaron quatuor filios, quorum ultimi duo ſucceſſerunt primi in ſummo ſacerdotio, reliquis ſuo tempore à domino occiſis.

24 Filij quoq; Core, Aſer, & Elcana, & Abiaſaph: hæ ſunt cognationes Coritarum.

Chore filius Iſhar quos genuerit filios deſcribitur ob ſpeciale negotium Choritarum contra Aaronem & Moſen, ſchiſmatis ſcilicet & inde ſubſecutæ ultionis.

25 At uero Eleazar filius Aaron accepit ſibi uxorem de filiabus Phutiel: quæ peperit ei Phinees: hi ſunt principes familiarum Leuitarum per cognationes ſuas.

Non erat obmittenda genealogia fortiſſimi nepotis Aaronis ex Eleazar Phinees, cuius in ſequentibus honorifica maxime commemoratio erit.

26 Iſte eſt Aaron & Moſes, quibus dixit dominus ut educerent filios Iſraël de terra Aegypti per exercitus ſuos.

27 Hi ſunt qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, ut educant filios Iſraël de Aegypto: iſte eſt Moſes & Aaron.

28 Et factum eſt in die qua locutus eſt dominus ad Moſen in terra Aegypti.

Hic ratio notatur deſcriptæ Leuitarum genealogiæ, quia ex eis orti ſunt ſanctiſſimi amici dei Moſes & Aaron, liberatores totius Iſraël, quibus loquutus eſt dominus. Premittitur autem Aaron Moſi ut ſenior ætate, & de Maria non fit hic memoria, quia foeminei ſexus fragilitas ſacris literis non niſi raras ob cauſas inducitur. Iſtis autem duobus præcepit deus dicēdo: Educite filios Iſraël de terra Aegypti ſecundum exercitus ſuos. Non neceſſe eſt hos uerſus tribuere Ezdræ, quaſi reſpiciat arrogantiam, ſi de ſe Moſes hæc ſcripſerit: quam non tam ſibi ipſi ad laudem quam ad humiliationem & infelicitatem ma-

ximam carnis hæc illi deus agenda & loquenda iniunxerit, cum infinitis perſecutionibus, & ingratitude maxima populi: cui uellet nollet præſectus eſt, non ad ipſius gloriam, ſed omnipotentis dei, & ad ſalutē populi. Qui nihil tale aggredi tentaret unquam, niſi à domino iuſſus & compulſus. Felicius carni ſuæ fuiſſet aulam regis Aegypti ſectari, & infeliciſſimorum fratrum ſuorum ſortem miſerrimam negligere & uitare. Non uitio danda eſt omnis gloriatio, ſed ea tantum quæ proprias iactat uires, & quæ ſua ſunt querit: Non ea quæ uera eſt, & in gloriam dei proſicit ebuccinata & gratiam. Tandem etiam ſe Aaron præponit, quia primus à domino uocatus & dux populi conſtitutus, à quo & ſacerdotij ſui omnem honorem eſſet conſecuturus Aaron: & ex cuius uerbis & mandatis pendere iubebatur à domino.

29 ¶ Et locutus eſt dominus ad Moſen, dicēs: Ego dominus, loquere ad Pharaonē regem Aegypti, omnia quæ ego loquor tibi.

30 Et ait Moſes corā domino: En incircumcuſus labijs ſum, quomodo audiet me Pharaos?

Tertio iuſſus à domino ſubire ducatum, tertio ſuam allegat Moſes loquelæ imbecillitatem, ſed non meretur adimicam, & naturæ tam modicum deſectum emendari, cui tanta miraculorum gratia data eſt: quin potius Aaronis officio reſarciendi ordinatur prouidentia dei. Sic deus partitur gratiarū ſuarum dona, ut nemo ſit omni ex parte felix & perfectus. Vni datur gratia hæc, alteri aliæ, nulli omnes, ne quis ſuperbiat & proximum cōtemnat, quaſi non receperit à domino ſeruus, ad eius non ſuam gloriam: utq; magis fideles quid illis dicatur attendant, quàm orationis ſplendore capiantur, maxime in rebus diuinis & doctrina pietatis, quam ſimplicem deus ordinauit & ueram uehementemq; magis quàm phaleratam.

CAPVT VII.

1 Ixitq; dominus ad Moſen: Ecce A conſtitui te deum Pharaonis: & Aaron frater tuus erit propheta tuus.

Moſes conſtituitur à deo deus Pharaonis, quia à deo per Moſen compulſus eſt dimittere Iſraëlem. Varijs & magnis miraculis puniuit eius perſidiā. Occidit eum primo in ſuo primogenito, deinde cum ſuo exercitu. Coactus eſt per manum domini reuereri Moſen, & toties interceſſorem inuocare. Aaron autem propheta dicitur, quia interpres ad populū uoluntatis diuinæ quam à fratre audiebat, uerbi dei prædicator, cui diuina ſecreta reuelantur à domino, & cuius officium ſit orare pro populo. Distribuit ergo dominus officia ſeruis ſuis.

2 Tu loqueris omnia quæ mandabo tibi, & Aaron frater tuus erit propheta tuus.

Nihil à prophetis populo proponendum, niſi quod illis reuelatur & mandatur à domino, uel certò proferitur ex ſcripturis ſpiritu diuino inſpiratis, quales ſunt canonice ſcripturæ ueteris inſtrumenti & noui.

3 Tu loqueris omnia quæ præcipiam tibi, & Aaron frater tuus loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Iſraël de terra ſua.

Moſes recte ſar officium tertio.

Moſes & Aaron inſtituti ſuper populum.

Non est repetitio uana, sed seriosa inculcatio, ut post hac non opus habeat sese quoquo modo excusare impeditoris lingue obstaculo etiam ad regem; quasi dicatur, Assigno tibi fratrem qui poterit et faciet quæ tu recusas obire munia contra regem quantumlibet seuerum et atrocem. Certo enim noueris dimissurum aliquando populum utcumq; recalcitret et furia agatur.

4 Sed ego indurabo cor Pharaonis, & multiplicabo ligna & ostēta mea in terra Aegypti,

Gloria dei
in omnibus.

Impiorum obduratio æque redundat in gloriam dei ac sanctorum obedientia et deuotio. Vbi uero multa eduntur miracula, ibi deprehenditur parum fidei locum habuisse, etiam in melioribus. Impij autem miraculis non emendantur, sed obstinatiores euadūt: flagitijs enim suis merentur ut excecetur et indurētur in bonū electorū.

5 & non audiet uos Pharaon, ponamq; manum meam super Aegyptū, & educam exercitum meum & populum meum filios Israhel de terra Aegypti per iudicia maxima.

Gratiam audiendi uerbum domini non assequuntur nisi electi: impij autem uasa sunt iræ dei ad gloriam dei, quos non sine sancta uoluntate obstinatos reddit. Cuius uoluntatis à nobis non ratio perquirenda, sed complēda diligenter quæ iussit et per scripturas sacras docet, ne quis sit inexcusabilis. Sancti dicuntur exercitus dei, populus dei, et filij Israhel. Iudicia dei magna, dicuntur uindictæ publicæ et insignes in manifeste impios, et iustitiæ diuinæ edita mundo exempla. Manum mittere in Aegyptios, est percutere et adfligere plagis magnis.

6 Et scient Aegyptij quia ego dominus cum extendero manum meam super Aegyptum, & eduxero filios Israhel de medio eorum.

Impij ferro
intelligunt.

Impij uel tandem coguntur agnoscere iustitiam dei atq; potentiam, dum quod omnium minime uolunt conficitur: et adflicti admittere coguntur, quod sani recusabant. Tuncq; primū dei cognitionem assequuntur, cum ipsis ea prodesse nō potest: sicut et demones Christum agnouerunt ad suam perditionem.

7 Fecit itaq; Moses & Aaron sicut præceperat eis dominus: ita egerunt.

8 Erat autem Moses octoginta annorum, & Aaron octogintatrium, quando loquuti sunt ad Pharaonem.

Iam pariter obsequuntur fratres domino, et diligenter ac fortiter pro fratrum salute discrimini se cōmutant, arduam prouinciam aggrediuntur, idq; iam ambo ueterani octogesimali ætatis annū excedentes, Aarone triennio seniore. Elegit dominus senes ad imperium ac summum sacerdotiū, qui non solū annis, sed sapientia quoq; et uirtutum omnium consummatione promouerint.

B Dixitq; dominus ad Moysen & Aaron dicendo:

9 Cum dixerit uobis Pharaon dicendo: Date pro uobis portentum, dices ad Aaron: Tolle uirgam tuam, & proiice eam coram Pharaone, & erit in draconem.

Si loquetur ad uos Pharaon, ait dominus ad Moysen et

Aaronem: nō quōd dubitet quid futurum sit ut loquatur, sed pro more hominum præcepta dat: et liberum arbitrium ubi uelut certo et planè asserere uidetur, ibi maxime abiicit, et domino subesse demonstrat, nouit enim futura tam uerba quàm facta antequam ueniant: non sunt ergo in libertate humana. Virga nunc dicitur Aaronis, quōd ipsam ad mandatum Moysi gestaret manu, et potentis adendis uteretur.

11 Ingressi itaq; Moses & Aaron ad Pharaonem, fecerūt sicut præceperat dominus. Proiecitq; Aaron uirgam suam coram Pharaone & seruis eius, & facta est in draconem.

Pharaon iam dudum contemptor domini, quem et uoluerat scire uel colere, iam nunc incipit exigere signa et portenta, ac in suam damnationem suscipi: Non quia peteret et dignus haberetur, sed ut deus suam potentiam manifestaret mundo. Miracula nemo præsumat, nisi domino imperante, et suo spiritu non dubio inspirante. Cuius solius est naturæ ordinem inuertere ad gloriam suam, et aspicientium iudicium, qui condidit et ordinauit uniuersa.

12 Vocauit etiam Pharaon sapientes & maleficos, & fecerunt etiam ipsi præstigiatores Aegyptij per coniurationes suas similiter.

Sapientes Pharaonis nimirū omnes superstitionis imbuti artibus, quibus Aegyptus semper præ alijs omnibus nationibus insaniuit, intelliguntur communiter. Deinde nominantur malefici et præstigiatores hominum sensibus illudentes, magicisq; imbuti, abutentes secretorū naturæ uiribus ad hominum deceptionem, quos Hebræi nominant כַּוְשָׁמַיִם. Alij uero חַוְשָׁמַיִם dicti, secreta hominum reuelare præsumunt, ut furti et euentus futurorum, incantationibus suis. Hi impij omnes conantur similia signis Moysaïcis, et fidem tentant piorum, perstringuntq; impios conatus Pharaonis, ut malitia excecetur, et non credat dei seruis, non credat miraculis dei, uidens ea æque fieri à maleficis, nō quidem uere, sed præstigatorum more falso et apparenter, cum dei creaturas homo conmutare hoc pacto non possit uerbis quibuscumq; quæ uerbo dei facta sunt.

13 Proieceruntq; singuli uirgas suas, quæ uersæ sunt in dracones: sed deuorauit uirga Aaron uirgas eorum.

Thanninim ab Hebræis dracones et colubres exponuntur, qui deuorati omnes à uirga Aaronis dicuntur. Virga una uirgas plures absorbit, uerus draco phantasticas uicit: hoc enim quod uere erat, deuorare poterat quod tantū apparebat. Ut autē Philo narrat, singuli eam suas proieciſſent uirgas factam esse magnam draconum multitudinem, omnes tamen circa illum primum, qui Aaronis erat, uertebantur. Qui paululum immoratus, mox pectus ac totum corpus arduus erexit, patefactoq; ore et spiritu uiolentiſſimo attracto, omnes tanquam pisces in sagenam ad se traxit: quibus deuoratis in pristina naturam, quæ uirga erat, reuersus est. Sic suo Iudaico more commisit ut quæ fieri potuerint, non quæ lectione aliqua uel experientia didicerat.

14 Et induruit cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut locutus fuerat dominus.

Hoc secundo miraculo deuotionis auxit dominus Pharaonis impij & iam abiecti damnatiq; diuino iudicio incredulitatem per mirabilia suorum incantatorum, quos in hoc nutriuit ut ab illis deciperetur, ut sic ad gloriam dei induraretur, quod futurum deus prädixerat.

15 **D**ixit autem dominus ad Moſen: Ingratum est cor Pharaonis, non uult dimittere populum.

Grave est cor Pharaonis, durum, & ad ueritatis impressionem & fidei in deum inemollibile. Non uult acquiescere mandatis dei, donec uirtutem eius sentiat suo damno. Nemo ad bonam mentem cōuertere potest, quos deus semel reprobatos abiecerit. Ingrauatū est, quia non debuit emolliri.

16 Vade ad Pharaonem mane: ecce, egredietur ad aquas, et stabis in occursum eius super ripam fluminis, & uirgam quæ conuerſa est in draconem, tolles in manu tua,

Etia quod prodit rex Pharaon ad aquas, non erat tam liberi arbitrij quàm ordinis instituti à deo, domino enim uolente & prädicante fiebat, ut locuturo Moſi occurreret, & uerbum domini audiret dum interim aliud agit ac cogitat. Labium autem fluminis dicitur littus riuus de Nilo. Voluit autem gestari uirgam in manu Moſis, non quod ipsa indigeret, sed ut intentum incantationibus superſitioſum regem illuderet. Sic enim mendacio deus occurrat per spiritum: qui etiam mendacio suo agit negotium dei, ut uidebat Micheas. Puniantur impij per ea quibus peccant. Non quod Moſes deceperit, sed ueris signis falsa oppresserit, simulata uirtute uirgæ quam non habebat: Virtus enim dei operabatur cum uirga, nō per uirgam.

17 dicesq; ad eum: Dominus deus Hebræorum miſit me ad te, dicēs: Dimitte populum meum ut colat me in deserto: & usq; ad præsens audire noluiſti.

18 Hæc igit dicit dominus: In hoc ſcies quod ſim dominus: ecce ego percutio uirga quæ in manu mea super aquas fluminis, & uertetur in sanguinem.

19 Piſces quoq; qui ſunt in fluuio morietur, & computreſcet fluuius, & fatigabuntur Aegyptij bibentes aquam fluminis.

Improperat primum culpā, deinde poenam dignam interminat contemnenti, alio ſigno puniendum denuncians. Aqua uertenda in sanguinem piſcibus totius fluminis morituris, & Aegyptijs ſiti laboraturis, ut de flumine bibere non poſſint niſi sanguinem. Aqua fluminis uertitur in sanguinem, cui Hebræorum pueros necandos tradiderant, ut authoribus ſceleris poculum sanguinis redderetur, & cruorem polluti gurgitis, quem parricidiali cæde maculauerant, potando ſentirent.

20 Dixit quoq; dominus ad Moſen: Dic ad Aaron: Tolle uirgam tuam, & extende manum tuam super aquas Aegypti, super flu-

uios eorum, & riuos ac paludes, & omnes lacus aquarum ſuarum, & erunt ſanguis, & ſit cruor in omni terra Aegypti, tam in ligneis (uaſis) quàm in ſaxeis.

Von potuit Aaron manus extendere ſuper omnes aquas, ſed dum partem aquæ Nili tetigit omnes aquas Aegypti in ſanguinem uertit. Potentia ipſa dei fluuium tetigit, ut non ſit Aaronis miraculum, ſed dei. Etiam ubi in domibus aquæ erant in uaſis ligneis & lapidebus uerſe ſunt in ſanguinem.

21 Feceruntq; ita Moſes & Aaron ſicut præceperat dominus: & eleuans uirgam percuſit aquam fluminis coram Pharaone & ſeruis eius: & uerſæ ſunt omnes aquæ quæ in fluuio in ſanguinem.

22 Et piſces qui erāt in flumine, mortui ſunt: computriuitq; fluuius, & non poterant Aegyptij bibere aquā fluminis, & ſuit ſanguis in tota terra Aegypti.

Similia promiſerunt malefici, & partim præſtiterūt uidente rege, ſed ubi Aaron uirga ſua uſus eſt ad mandatum dei, tunc omnes ubiq; aquæ conuerſæ ſunt in ſanguinem. Afflictiq; ſunt omnes Aegyptij ſanguinem à domino execratum bibere non potentes, & aquam niſpiciam inuenientes, ſed & piſces mortui ſunt, & putredine corruerunt aërem.

23 Feceruntq; ſimiliter præſtigiatores Aegyptiorum coniurationibus ſuis, & induruit cor Pharaonis, nec audiuit eos, ſicut loquutus fuerat dominus.

Non poterant aquas uertere in ſanguinem quæ iam uerſæ erant, ſed uel iam ante uerterant aquas aliquas, uel pro oſtentanda ſuperſitioſa malitia adhuc aquæ quedam extabant: ſi ut fieri poteſt, totum appelletur à parte, & omnia, pro maxima multitudine, ut eſt ſcripturæ conſuetudo: ne quis friuole hic aliquid commentetur. Et induratum eſt cor Pharaonis. Induruit nimirum, & timorem domini agnitionemq; uolūtatis ſuæ non admittit: non acquieuit uotis prophetarum dei, ſigna; huiusmodi nihil penes eum obtinuerunt: quia ſic futurum dominus prædixerat, ſic ſtabat ordo prouiſionis diuinæ.

24 Auertitq; ſe Pharaon, & ingreſſus eſt domum ſuā, nec appoſuit cor ſuū etiam ad hoc.

Non ſinitur à deo Pharaon occidere prophetas totum etiam Aegypti regnum adſigentes, ſic eſt enim cor regis etiam impijſſimi in manu domini. Erat ſtupenda incredulitas in rege & populo, quàm iuſtitia dei operabatur in impijs ob crudelitatis ſuæ maximū quoq; crimen, ut & ante mortem affligerentur, culpam agnoſcerent, iuſto ſe damnandos iudicio ſentirent.

25 Foderunt autem omnes Aegyptij per circumitum fluminis aquam ut biberent: non enim poterant bibere ex aquis fluminis.

Gentilitas conſuſa de ſeculari philoſophia, quum nihil uidet uitale & ſalubre contineri in illa, undiq; ſapientie hauſtum querit, nec inuenit donec ad eum perueniat qui ait: Qui ſitit, ueniat ad me & bibat.

Pharaon obduratus.

Philosophia ſecularis.

26 Impletique sunt septem dies, postquam percussit dominus fluuium.

Duravit hæc plaga sanguinis septem diebus donec reuerteretur sanguis in naturam aquæ potabilis. Allegoricas decem plagarum Aegypti si libet inuenies tractatas inter libellos Augustini uiri sanctissimi.

CAPVT VIII.

A **D**ixit quoque dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit dominus: Dimitte populum meum, ut seruiat mihi.

2 Si autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis.

Quod Ranas legimus, Hebræi nominant Zephardim, & genus piscium dicunt Nilo exeuntium, & homines deuoratum. Nihil fortassis audierunt de Crocodilis Nili immanibus, ut & humanis carnibus uescantur, de quibus Plinius. Sed sunt Iudæi omnium disciplinarum ignari. Alij dicunt, pisces in aquis uociferantes, & ranas dici. Præmonet autem deus uerbis & signis ad resipiscientiam impiorum, quo interim magis sint inexcusabiles, & iustitiæ dei claritas punientis clarior agnoscatur. Stupendæ autem bonitatis diuinæ indicium est, quod id fit tam crebro & uicibus repetitis: Cum diuinæ uoci ad primum statim auditum fuerit obsequendum. Ecce ego percutiam ait, ut peccatorum uindictas nemini quam deo ipsi domino ascribamus: Non est enim in ciuitate malum quod dominus non fecerit.

3 Et bulliet fluuius ranas, quæ ascendent, & ingredietur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & in domos seruorum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum:

4 & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes seruos tuos intrabunt ranæ.

Flumen producit ranas ut egrediantur & penetrent omnia. Omnes enim domino creaturæ obediunt, præter homines impios. Ranis autem omnia implentur etiā intima conseruacula reliquiarum: non tantum domus, atria, cubilia, & terras ingressæ sunt, quin et lectulum ac stratum regis & aulicorum, inque furnos & cibos omnes. Id stultitiam arguit Iudæorum, qui piscium genus grande fabulantur.

B **D**ixitque dominus ad Moysen: Dic ad Aaron: Extende manum tuam cum uirga tua super fluuios, super riuos, & super paludes, & educ ranas super terram Aegypti.

Aaroni & suo baculo tribuitur productio ranarum ex fluminibus, lacubus, & fontibus, quod solius erat diuinæ uirtutis & operationis, ut modum loquendi scripturæ discamus & opera dei non creaturis & uerborum prolationibus ascribamus, et genus pro numero intelligamus.

6 Extendit Aaron manum super aquas Aegypti, & ascendit rana operuitque terram Aegypti.

Ad extensionem manus & uirgæ patratum miracu-

lum, & operitur tota Aegyptus ranis diuinæ potentia & prouidentia.

7 Fecerunt autem & malefici per incantationes suas similiter: eduxeruntque ranas super terram Aegypti.

Gravis hic tentatio fidelium oriri potuit, & infidelium uerisimilis excusatio parari ex maleficorum & magorum falsis signis, qui per omnia ferè similia diuinis pertrabant: sic enim tentat deus electos ad salutem, impios ad excacationem & obstinatum animum.

8 Vocauit autem Pharaon Moysen & Aaron, & dixit: Orate ad dominum ut auferat ranas à me & à populo meo, & dimittat populum ut sacrificet domino.

Pharaon impius deum timere incipit, sed seruiliter, & intercessionem postulat non sincere. Supplex autem nunc fit uiris dei, quos maxime odians perditos uoluisset simulator penitentiae, quam statim abiicit dum liberatur à malo. Sic facit impia hypocrisis, dum adesse sentit uindictam dei: promittit enim quæ se non facturum planè nouit & proposuit. Interim uiuos pro uiuis intercessisse scriptura hic & alibi testatur. Mortuos pro uiuis orasse, & exauditos sacris literis proditum non est.

9 Dixitque Moyses ad Pharaonem: Constitue mihi quando deprecer pro te & pro seruis tuis, & pro populo tuo, ut exterminentur ranæ à te & à domo tua, & tantum in flumine remaneant.

Dic mihi clare, & aperte significa quando pro te uelis orari. Id loquitur ne incantatores & Astrologi causarentur temporis momentum quod illi ex suo horoscopo uenabantur: certum scilicet tempus incumbendi Astrologiæ uel Necromantiæ. Miraculo autem ranarum potentiam suam deus ostendit, qui summum regem uilissimis animalibus ita uincit & domat, ut Moysen pro se precari cogatur & orare.

10 Qui respondit: Cras, & dixit: Iuxta uerbum tuum, ut scias quoniam non est sicut dominus deus noster.

11 Et recedent ranæ à te & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo: tantum in flumine remanebunt.

Crasinum petit, ne fortè ante orationem abeant ranæ, & appareat non à domino, sed naturæ uiribus factum. Dominus est qui mortificat & uiuificat, deducit ad inferos ac reducit.

12 Egredieque sunt Moyses & Aaron à Pharaone, & clamauit Moyses ad dominum super uerbo ranarum quod proposuerat Pharaoni.

Non erat orationis locus in aula regis præsentis impio. Christus in cubiculum mittit religiose precaturum. Nec leuiter orat, sed clamat: non uoce, sed affectu spiritus, quo orant sancti ad dominum pro negotio ranarum auferendo penitenti etiam fide.

13 Fecitque dominus iuxta uerbum Moysi, & mortuæ sunt ranæ de domibus, & de uillis, & de agris,

Congre-

14 Congregaueruntq; eas in immanes acervos, & computruit terra.

Sancorum fauor.
Fides à domino exauditur in sanctis, qui omnia possunt apud sponsum & clementissimum patrem. Tantum bonum est cohabitare sanctis & intercessores consequi, ut iam saepe didicimus maxime de Abraam. Nihil enim amicis negat, quia non nisi ad gloriam dei orare consueverunt. Moriuntur ranae, non evanescent, idq; domi & foris, ne quis praestigium fuisse aestimet. Ideo & in acervos frequentes coaceruantur, & cum tempore computruit scribuntur, ut appareat veras extitisse ranas, non ad illudendum hominibus confectas, sed verissime factas & perditas uirtute dei.

D Videns autem Pharaon quod datum esset refrigerium, ingrauit cor suum, & non audiuit eos, sicut dixerat dominus.

15 Potuerat dei patientia Pharaonem uocasse, & perduxisse ad poenitentiam, nisi damnatus fuisset diuino iudicio. Ideo semper sibi pergit thesaurizare iram, & iusti iudicii damnationem. Exemplum potius factum comuaciacie, quia mox ut respiratio illi permittitur ad ingenium redit tyrannus, quem non pudet domino datam fidem & hominibus non seruare: sic enim praedixerat de eo dominus & statuerat.

16 Dixitq; dominus ad Moysen: Loquere ad Aaron: Extende uirgam tuam, & percutite puluerem terrae, & sint pediculi in uniuersa terra Aegypti.

17 Feceruntq; ita. Et extendit Aaron manum suam cum uirga sua, percussitq; puluerem terrae, & facti sunt pediculi in hominibus & iumentis: omnis pulvis terrae uersus est in pediculos per totam terram Aegypti.

Cyniphe.
Cyniphe uidentur deriuata à cinas cinam uel cinas, quod & aliàs aliquando Graeci uidentur legisse Beth literam pro Mem finali. Iosephus autē & Rabi Salomon pediculos interpretantur, non à pedibus nomen sortitos, sed muscarum aliquod genus infestissimum, quod non solum cutem laedit, pruritum noxium immittens, sed etiam penetrat ad interna, ut nares quoq; & aures ingrediantur & oculos laedat.

18 Feceruntq; similiter malefici incantationibus suis, ut educerent cyniphe, & non potuerunt: erantq; cyniphe (uel pediculi) tam in hominibus quam in iumentis.

Fecerunt praestigiatōres, id est, conati sunt facere: modus etiam loquendi notandus, qui & subinde exponitur, posterius pro priori: ordiri & conari pro facere. Non ergo mirum, si, ut fit, esse pro significare accipitur, quod & Augustinus tractat in questionibus super Leuiticum, & de doctrina Christiana.

19 Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus dei est hoc: induruitq; cor Pharaonis, & non audiuit eos sicut dixerat dominus.

Magorum consilio.
Confundebantur in minimo magi, domino sic uolente, cuius potentiam coacti sunt profiteri nolentes. Potuissent non solū in tertio, sed & in primo signo defecisse,

si domino placuisset. Nunc in minutula re pediculorū dicere coguntur: Digitus dei est, & deficiūt. Eunt autem haec ut piorum fides probetur, impiorū audacia confundatur. Non tamen omnium factorum nobis ad uiuum est ratio inquirenda. Digitus dei dicitur potentia & uirtus dei: sicut manus & brachium. Tales praestigiatōres sunt quicumq; simplicium oculos perstringunt, & ueritatem obscurant: quorum hypocrisis tandem palam fiet, ut digitum dei adesse cognoscant uel inuiti.

20 Dixit quoq; dominus ad Moysen: Consurge diluculo, & sta coram Pharaone, egreditur enim ad aquas: & dices ad eum: Haec dicit dominus: Dimitte populum meum ut seruiat mihi.

Præcepta dei diligenter & sine dilatione agenda, hoc autem est de mane consurgere uel diluculare sanctos. Resistendum ad faciem tyrannis, domino id iubente. Nulla negligenda occasio pro fratribus iuuandis oppressis. Progreddi iubetur occurrere, qui ingrediendi facultatem non habebat. Ablutio in aquis superstitio est populorum antiqua: unde etiam ad Christianos deriuata est aspersio aquae prius consecratae, ut patet ex Iuliani apostatae gestis, & Iouiniani in Ecclesiastica historia.

21 Quod si non dimiseris populum meum, ecce ego immittam in te, & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas omne genus muscarum, & implebunt domos Aegyptiorum muscis diuersi generis, & etiam terram super quam erunt.

Genus & examen muscarum, Hebraeis commixtio multiplex est diuersorum animalium perniciosorum, ut sunt serpentes, scorpiones, leones, lupi & ursi. Alioquin cynomyia musca dicitur canina, uel communis musca iuxta uariam orthographiam. Impleuerunt huiusmodi animalcula totam terram in qua Aegyptij habitabant.

22 Faciamq; mirabilem in die illa terrā Gosen, in qua populus meus stat, ut non sint ibi muscae: ut scias quoniam ego dominus in medio terrae.

Mirabile factum promittit, quo & distinguendi sint fideles & impij, ut nō sit haec plaga in terra Gosen, quae colonia erat Israelitarum. Significatq; priores plagas etiam attigisse Hebraeos, quando quidem non scribuntur excepti tunc usq; ad hunc locum: ubi nunc stantes uel habitantes Israelitae immunes ab hac plaga scribuntur. Dominū autem esse in medio terrae aliud non est, quam principem esse & dominum habitatorem illius terrae.

23 Ponamq; redemptionem inter populum meum, & populū tuum: cras erit signū istud.

Non diuisionem Hebraei legunt, sed liberationē, quae fit interstitio ab hostibus separante, uel exemptio.

24 Fecitq; dominus ita. Et uenit musca grauis in domos Pharaonis & seruorum eius, & in omnem terram Aegypti, corruptaq; est terra ab huiusmodi musca.

Musca grauis plus significare uidetur quam multae muscae. Terra enim corrumpi & exterminari dicitur ab

illis, et habitatores pessime habuisse propter illas: Genus tamen pro numero capi hic quoque discitur.

25 Vocauitque Pharaon Moysen & Aaron, & ait: Ite sacrificate deo uestro in terra.

26 Et ait Moyses: Non decet ita fieri: abominationem enim Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro: ecce si mactauerimus abominationem Aegyptiorum coram eis, num non lapidibus nos obruent?

Cultus dei ab impijs.

Permittunt impij dei cultum, modo priuatis non obest commodis, & ubi adacti necessitate cum honore subterfugere non datur. Aegyptij abominantur oues & boves in cibo & sacrificijs, id quod populus fidelium sacrificare domino concedente & annuente consueuerat, ut sit sensus: Si sacrificaremus deo nostro abominationem uestram, uestro scilicet ritu & more, qui nobis abominabilis est, offenderemus deum nostrum: Si uero abominationem nostram, hoc est, ritu & more nostro, qui Aegyptijs abominatio est, sacrificaremus deo nostro coram Aegyptijs & presentibus, fieri non posset quin nos lapidarent. Denique simplicitas, patientia, fortitudo, mansuetudo, abominationes sunt impiorum: uera autem sunt & deo grata sacrificia fidelium.

27 Viam trium dierum pergemus in solitudinem, & sacrificabimus domino deo nostro, sicut dixit nobis.

Postulabant uiam trium dierum in solitudinem, quod & futurum ipsis Moyses praedixerat ex ore domini, quia in uel iuxta montem Horeb essent domino sacrificaturi, quod & contigit suo tempore nolentibus Aegyptijs & perditis iam in mari rubro.

28 Dixitque Pharaon: Ego dimittam uos ut sacrificetis domino deo uestro in deserto: ueruntamen longius ne recedatis abeundo, rogate pro me.

Quia inuitus permittit abitum, ideo detrahit de officio quantum potest. Audet tamen hypocrisis abscondere postulatione intercessionis pro se dum sunt sacrificia domino exhibituri.

G 29 Et ait Moyses: Ecce ego egressus à te, orabo ad dominum, & recedet musca à Pharaone, & à seruis suis, & à populo eius cras: ueruntamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare domino.

Impios deus exaudit.

Exaudit in speciem sancta uota dominus etiam impiorum ad tempus, & gratiam resipiscentiae non largitur, quia non petitur, uolunt enim conuerti ad meliora. Temporalia nonnunquam concedit, quae sola cupiunt & postulant, orantes magis per alios quam seipsos, qui gratiam digne orandi non accipiunt nec desiderant. Interim illis non gaudendum si potantur cupitis, & non quae postulantur uicissim praestant atque mandata custodiunt.

30 Egressusque Moyses à Pharaone, orauit ad dominum.

31 Et fecit dominus iuxta uerbum Moysi: & abstulit muscam à Pharaone, à seruis suis, & à populo eius: non superfuit una.

Et indurauit Pharaon cor suum hac etiam uice ne dimitteret populum.

Orandum etiam est pro impijs si petant: sperandum est enim quandiu pro se orare deum petierint. Exauditur autem Pharaon pro reuerentia Moysi à domino, & temporalia bona ei conceduntur, quo fit ut ingratitude sua duplo sit suo tempore puniendus, & tanto grauiori iudicio obdurandus.

CAPVT IX.

Ixit autem dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Sic dicit dominus deus Hebraeorum: Dimitte populum meum ut seruiat mihi.

Nulla tam difficilis prouincia prophetae iniungi potest, quam non obeat domino mandante, & fraterna charitate suadente. Ad regem seuerissimum ingredi iussus non recusat, sed obsequitur uir fidelissimus tam dei sui seruus, quam fratrum amator. Voluit dominus erueri suum populum, quod nondum praetexit nec labores conqueritur, ne exulceret magis per se furiosum, sed sua deus causam allegat, coli se madat, & ad hoc euocat fideles, quorum non patitur oppressionem, sed ut seipsum oppressum ulcisci parat: quod enim minimo ex seruis dei malum imponitur hoc sibi refert acceptum.

2 Quod si adhuc tu dimittere renuis, & adhuc retines eos:

3 ecce manus domini est in pecora tua quae sunt in agro, super equos & asinos, & camelos, & oues, & boues pestis ualde grauis.

Minae quamlibet graues reprobos non conuertunt, nec reuocant ad meliorem mentem. Manus domini ultio est digna rependentis & flagellantis incredulos, non solum in proprijs corporibus, sed & in pecoribus & iumentis, sine quibus uita hominum commode transigi non potest. Pestis autem grauis comminatur perditio & mortalitas: id est, pestilentia, quam tam anxie homines expauescunt, ut uix nominare in aliquo idiomate audeant homines: unde et Hebraeis à re & ente nominatur ac uerbo.

4 Et faciet dominus mirabile inter pecora Israël, & pecora Aegyptiorum, ut nihil omnino moriatur ex omnibus quae pertinent ad filios Israël.

Nihil omnino earum rerum perit quae ad filios Israël pertinebant. Parcitur enim fidelibus ut & in fide proficiant, & ingrati durius puniantur. Verbum accipitur pro quacunque re etiam minutula, quasi dicatur, ut ne tantillum quidem uel minimum quippiam apud fideles sit perituum.

5 Constituitque dominus tempus, dicens: Cras faciet dominus uerbum istud in terra.

Spatium poenitentiae & resipiscentiae dei clementia prorogat in crastinum, pronior certe ad miserendum quam puniendum, quam contemnentes, dignius castigati cernuntur. Toties iam admoniti rex & aulici, iam dudum iudicium dei extimescere debuissent.

6 Fecit ergo dominus uerbum hoc altera die: mortuaque

mortuāq; sunt omnia pecora Aegyptiorū: de animalibus uero filiorum Israel ne unum quidem mortuum est.

A crastino, Hebræis est in crastinum, quo distinctio- nem ostendit deus inter obedientes sibi et contemptores, dum pii salui sunt cum suis, impiorum autem facultas pe- rit, non tota quidem sed magna ex parte.

7 Et misit Pharaos: & ecce nō erat quicquam mortuum de his quæ possidebat Israel. Ingrauatumq; est cor Pharaonis, & non dimisit populum.

Contraria iuxta se posita clarius dinoscuntur. Et am- rior est felicitas, eius quem odimus, uisa quā ignorata: ideo rex edoceri debet de suorum plaga, salutēq; Israël- tarum, ut acerbius compungatur. Sed improbi flagellati emendari non possunt: pii autem exempli loco statuun- tur ad iustitiam sectandam ac conseruandam.

B 8 Et dixit dominus ad Moſen, & Aaron: Tollite uobis plenas uolas ueſtras cineris de camino, & spargat illum Moſes in cœlum co- ram Pharaone.

9 Sitq; puluis super omnem terram Aegy- pti: & erunt in hominibus, & iumentis ul- cera, & ueſicæ turgentes in uniuersa terra Ae- gypti.

Sexta plaga Aegyptiorum describitur, ulcerum scili- cet & bullarum aut inflationum, ex feruore & incen- sione sanguinis et humorum nomen habentium apud He- bræos: quum calor agit in humorem, quem expellendo uelut in arbore gemmas producit, non sine magno dolo- re, propter actionem caloris in frigidum & humidum: quæ enim feruore carent ulcera minus dolent. Fuliginem autem proicit Moſes ſpectante Pharaone ne arte aliqua aut incantatione factū ſuſpicari poſſit ſi clam feciſſet. Po- tuiſſet etiam deus abſq; fuliginis ſparſione immittere has peſtes, ſed uarijs modis potentiam oſtendit ſuam & uirtu- tem: nonnunquam ſolo uerbo, aliquando inſtrumento ali- quo & re corporali, ut dum aquam fundi iubet ſuper ter- ram, dum uirgam uertit in colubrum, dum hic fuliginem ſparſit, ut in omnibus eius potētiam agnoſcamus. Quan- quam enim omnia ſeiſpo perficere poſſit deus, accommo- dat ſe tamen plerunq; noſtris inſirmitatibus exteriora adhibens noſtra cauſa quibus caro nitatur.

10 Tuleruntq; cinerem de camino, & ſtete- runt coram Pharaone, & ſparſit illum Moſes in cœlum, factaq; ſunt ulcera ueſicarum tur- gentium in hominibus, & iumentis:

In rebus minutisſimis & contemptiſſimis regum ſuper- bam potentiam deus diſturbat ac deiicit, ut uideant ty- ranni quā nihil ſit eorum ſaſtus, & quōd non magno exercitu egeat ut eos debellet, qui poſſit hoc ranis, mu- ſcis & pediculis efficere.

11 nec poterant malefici ſtare corā Moſe pro- pter ulcera, quia erat ulcus in maleficis & in omni terra.

Iam nunc etiam aruſpices et ſortilegi incipiunt pla- gis affici puſtularū ut conſiſtere non poſſint corā ſuo re-

ge. Sic puſtulis propediē ſeſe adſigendos timeant, qui re- gibus aſſiſtentes cōſilio ſuo pios perſequūtur ac perdunt.

12 Indurauitq; dñs cor Pharaonis: & non au- diuit eos, ſicut locutus eſt dñs ad Moſen.

Eadem ſerè locutio idemq; ſenſus eſt: Indurauit domi- nus cor Pharaonis, et: Indurauit cor ſuum Pharaos, & in- durauit uel indurauit cor Pharaonis. Agnitam autem dei uirtutem ſpernere exitio eſt propinquum.

13 Dixitq; dominus ad Moſen: Mane conſur- ge, & ſta coram Pharaone, & dices ad eū: Sic dicit dominus deus Hebræorum: Dimitte populum meum ut ſeruiat mihi.

Mane conſurgere, maturare opus eſt, humerū exerce- re, inſtare diligēter agendis: hoc prophetas domini decet in opere dei conſiciendo, quod eſt conſulere cōmendatis ſibi gentibus. Conſiſtere ante tyrannos, eſt fortiter perſe- uerare in propoſito ſancto, etiam ſi periculum adſit, ſi ta- men certus ſit de domini uoluntate. Sacrificare frequen- ter habet translatio uulgata, ubi Hebræus עֲבַד colere, ſeruire, operari inunctum opus, quod etiam alicubi ſa- crificare eſt & mactare hoſtiam, non tamen ſemper.

14 Quia in hac uice ego mittam omnes pla- gas meas ſuper cor tuum, & ſuper ſeruos tu- os, & ſuper populum tuū: ut ſcias quod non ſit ſimilis mei in omni terra.

Magnam habet emphāſim hæc cōminatio: Cor tuum tangam plagis meis, ut potentiam meam ſentias et agno- ſcas, quā et ferre cogeris quantumuis reſiſtas. Talibus er- go uos plagis cadam ut corda contabefcant, & ſummo dolore afficiantur: ut uel in poenīs ſentiant me deum & dominum, qui beneficijs nō ſunt emendati. Omnino enim dominus uniuerſorum ſuſpiciendus eſt, & colendus.

15 Nunc enim emiſi manū meā & percutiam te, & populum tuū peſte, peribisq; de terra.

Vehemens cōminatio certæ cladis futuræ ad clemen- tiam pertinet diuinam, qua omnem uidetur mouere lapi- dem, & multipliciter præmonere ut malum inſtans im- pij effugere ſtudeant, & nulla excuſatione ſuam impie- tatem defendere poſſint in aliquo iudicio.

16 Et proſecto idcirco conſtitui te, ut oſten- dam in te fortitudinē meam, & narretur no- men meum in omni terra.

Quicquid bonorum uel malorum experimur om- nia in dei gloriam ordinandum, propter quam & omnia fiunt. Cuius ſapientia bonitas & potentia piiſ apparent ubiq; in omnibus creaturis: impij autem nec uerberibus nec ipſa perditione deum cognoscunt & colunt. Glorifi- catur itaq; deus uelint nolint etiam in impijs: omnia enim ſeruiunt creatori. Feci te ſtare, idem eſt quod ſeruaui te in uita, ſuperſtitem uolo plagis meis. Nomen dei narrari in omni terra: hoc eſt, celebrem reddi gloriam diuinam ubi hætenus ueri dei memoria non eſt habita.

17 Adhuc tu retines populum meum: & non uis dimittere eum.

Cohibes adhuc ſemper uelut aggere poſito aquas, ne impetu & excuſione erumpentes uagentur libere: ſic populum meum includis, & nondum manumittere deli-

beras toties plagis admonitus.

- 18 En pluam cras hac ipsa hora grandinē multam nimis: qualis non fuit in Aegypto à die qua fundata est, usq; in præsens tempus.

Pluuiæ non aliunde quàm domino uolente profiscuntur & depluunt, sicut & grandines, in salutem piorum, cladem autem reproborum. Fundari autem terra dicitur, quum ab hominibus incipit habitari & coli.

- 19 Mitte ergo iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia quæ habes in agro, omnes homines, & iumenta, quæ iumenta fuerint in agro, nec congregata ad domum, cecideritq; super ea grando, morientur.

Irafcitur de
us clemēter

Dominus etiam quū irascitur non obliuiscitur misericordie suæ. Semper enim obuiant sibi dei ueritas id est iustitia, ac clementia. Etiam iam damnatos ad poenam præmonet et adhortatur à malis, ut sibi prospiciant credentes, & fieri deteriores obmittant, sicq; iudiciū suū euadant.

- 20 Qui timuit uerbum domini de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos.

Timor dei præseruat à malis, etiam si fuerit seruilis et insincerus. In seruisq; Pharaonis erant timentes deum, nimirum non omnes stupidi ad tam præclara portenta dei, qui abominabantur regis atrocissima imperia, aulicorum tamen more muti ad patrocinium pro afflictis, et blandiores ad tyranni seuitiam mitigandum.

- 21 qui autem non apposuit cor suum ad sermonē domini, dimisit seruos suos, & iumenta sua in agris.

Apponere
cor.

Apponere cor ad uerbum domini, est monitis diuinis acquiescere. Præmium dignum sortitur perfidia, & qui corrigi uel moneri non uult, sibi damnum conciscet, pro propria damnationis reus. Domi & foris infelices se sentiant, qui dei uerbo non obaudiunt.

- E
22 Et dixit dominus ad Moysen: Extende manum tuam in cælum, ut fiat grando in uniuersa terra Aegypti super homines, & super iumenta, & super omnem herbam agri in terra Aegypti.

- 23 Extenditq; Moyses uirgā suam in cælum, & dominus dedit tonitrua, & grandinem, & ibat ignis super terrā: pluitq; dominus grandinem super terram Aegypti.

- 24 Et grando et ignis arrepta pariter ferebantur: tantæq; fuit magnitudinis, quanta antè nunquam apparuit in uniuersa terra Aegypti ex quo gens illa condita est.

Orationis
uirtus.

Orationis maxima est uirtus in fidelibus, domino instigante ad orandum. Porrigere palmas ad cælum, seruentis orationis typus est, et mentis eleuationem pariter erigit ac promouet, nisi sit hypocritica. Post orationē etiam uirgam erexit in altum, & à domino iussus signum non obmisit, quālibet ad rem proprie promouendam nihil faceret. Est tamen domino etiā in ceremonijs iniunctis obsequendū. Voces pro tonitruis Hebræi ponūt, appellatiuis non raro utitur pro proprijs. Ignis abripiens omnia cum

grandine, horribili certè plaga impios absterere et corrigare non potuit, tanta uis est obstinata impietatis. Antiquissima est & legitur passim Aegyptiorum colonia, ut ipsi sibi arrogant summam & multorum ualde milliam annorum uetustatem: ut est apud Diodorum & reliquos.

- 25 Et percussit grando in omni terra Aegypti cuncta quæ fuerunt in agris, ab homine usq; ad iumentum, cunctamq; herbam agri percussit grando, & omne lignum regionis confregit.

Replicatione eiusdem rei significant Hebræi excessum ac insignem uehementiam aut multitudinē. Herbarum uirentem accipiunt pro omni eo quod crescit, ut lignum quoq; pro arboribus. Quæ in agro deprehensa sunt animalia occisa sunt: plurima tamen etiam sub tecta reducta erant à nullis.

- 26 Tantum in terra Gessen, quod ibi erant filij Israel, grando non fuit.

Iterum gratia dei prædicatur, qua suos nouit, prosequitur & defendit pereuntibus impijs. Israëlitis enim nihil in sua regione incommodatur, nec terræ nascentibus nec animantibus: tuta enim illis sunt omnia. Apparet in tota terra Gosen nihil contigisse malorum, quum in eo etiam Aegyptij habitarent, quibus ob consortia piorum damni nihil contigit.

- 27 Misitq; Pharaos, & uocauit Moysen & Aaron, dicens ad eos: Peccaui nunc, Dominus iustus: & ego & populus meus, impij.

Aliud est imminet sibi poenam timere, aliud poenā infligentem dominum. Pharaos deum non timet, sed odit: timet autem malum poenæ, sui ipsius amator et cultor, non dei, ut est omnis seruilis timor & amor. Inter confitendum peccatum perfidiam suam prodit, dicens: Hac ut ee peccaui, quasi prius non æque peccauerit. Sæpe ante se fellerat: attamen malo præsentem deum iustum fateri cogitur impietas. Vera autem pietas etiam in prosperis deum bonum agnoscit ac iustum. Iner falsa multa, uerū quoq; loquitur, sed ex hypocrisis se & populum suū impios nominans potius quàm re uera credens.

- 28 Orate ad dominum & sufficiat, ut desinant tonitrua dei, & grando, & dimittam uos, & nequaquam hic ultra stetis.

Orate ad dominum, et multum scilicet orate: hoc est, impense & forti deuotioq; spiritu precemini, ne sint ultra tam tremendæ uoces, tam horribilia tonitrua & grandines: quod si impetrabitis populum illico dimittam, nec sinam ultra subsistere & tardare. Sic solent impij uexati uouere multa & grandia, quæ liberati non seruant. Audacia & hypocrisis quum erumpere non potest in latebras suas se abscondit, omnia pollicetur donec quod mentit tollatur, tum ad ingenium redit.

- 29 Ait ad eum Moyses: Quum egressus fuero de urbe, extendā palmas meas ad dominum, & cessabunt tonitrua, & grando non erit ultra: ut scias quia domini est terra.

Fide certus de dei clementia promittit se oraturum, sed extra ecclesiam malignantium, extra urbem et aulam

tam impiam, & se exaudiendum non dubitat ad gloriam dei. Vt scias, inquit, quia domini est terra: quasi dicat: Vt tandem uideas dominum esse dominatorem orbis & terræ tuæ, non te. Cui ablatam grandinem acceptam feras non naturæ uel casui.

30 Noui autē quod & tu, & serui tui necdum timeatis dominum deum.

Hoc scio quod nec tu nec serui tui adhuc deum timebitis, tametsi iam tot signa & portenta uidistis, quanquam plura promittatis. Sic plena est terra dei providentia circa tam impios quam sanctos.

31 Linū ergo, & hordeum læsum est, eo quod hordeum esset uirens, & linum iam folliculos germinaret.

Serotinum dicuntur triticum & spelta, quia nondum eruperant culmi in nodulos uel folliculos semen continentes, adhuc non apparebant grana. Non poterant in totum prostrari, sicut si proxime instetisset messis. Fortassis non uno anno his prodigijs dominus Aegyptum puniuit, sed pluribus, non enim tempus describitur definitum: & pro ingenio suo deus non subito obruit peccatores, sed spaciū respiciendi largitur: ut tempore Noë, Sodomitis quoque & Assyrio: sic pluribus annis eruditio Aegyptios, sed incassum, quia damnandos.

32 Triticum autem, & far non sunt percussa, quia serotina erant.

Vbi serotinum legimus Hebræi Aphilothe habent, quasi subobscura nondum uisibilia uel prodeuntia fuerint, sed latentia adhuc sub terra uel in gramine.

33 Egressusque Moses à Pharaone ex urbe, expandit manus suas ad dominum: & cessauerunt tonitrua & grando, nec ultra stillauit pluuia super terram.

34 Videns autem Pharaon quod cessasset pluuia, & grando & tonitrua, auxit peccatum: et aggrauauit cor suum ipse, & serui illius.

35 Et induruit cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel, sicut præceperat dominus per manum Moysi.

Satis ex præcedentibus patet, obedientia Moysi, pietas, charitas, & constantia: Sicut & pertinacia regis & seruorum consentaneorum in malo, semper peccata exaggerantiū, et cordibus obduratorū, dño uolente ulcisci sanguinē innoxii, et oppressorū calamitatibus misereri.

CAPVT X.

A **T** dixit dominus ad Moysen: Ingre-
dere ad Pharaonem: ego enim ag-
grauaui cor eius, & cor seruorum
illius: ut ponam signa mea hæc in
medio eius,

Damnationem mortis meruerunt Aegyptij nimia crudelitate opprimentes Israëlitas. Ipsorum autem malo usus est dominus ad totius orbis bonum, ut omnipotentem Israëlitarum deū discerent, reuererentur ac colerent omnes gentes et regna: quod factum uidere licet in gloriam dei. Plagæ ergo Aegyptiorū eruditio sunt non solum Israëlitarum, sed omnium in toto orbe credentium & electorum.

2 & narres in auribus filij tui, & nepotum tuorum, quoties uindemiauerim Aegyptos, & signa mea posuerim in eos: & sciatis quia ego dominus.

3 Introierunt ergo Moyses & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ei: Hæc dicit dominus deus Hebræorum: Usquequo non uis humiliari coram me? dimitte populum meum, ut seruiat mihi.

Filij & nepotes, hoc est, tota posteritas fidelium, ad timorem dei nutriri debent, & à parentibus diuinis literis institui: uerbo prædicationis de dei bonitate ac beneficijs iustitia & ueritate informandi. Capitur autem filius & nepos pro toto populo, sicut pars pro toto, & contra, more scripturæ. Vult in primis dominus uocari, haberi dominus deus, & prædicari. Contemptor dei per superbiam peccat, quæ radix peccati est & proprii sensus præsumptio, unde proficiscitur inobedientia: qui contemptus indulgentiam non meretur æque ut commissæ per fragilitatem humanam. Præcedit autem toties tentata exhortatio prophetica, qua neglecta fiant inexcusabiles.

4 Si autem recusaueris dimittere populum meum: ecce ego inducam cras locustam in fines tuos:

Eodem anno indicatur facta locustarum plaga, & prior grandinis. Absumpsit enim posterior quod reliquerat prior. Non sine manifesta uirtute dei & miraculo Moyses & Aaron mortē euaserunt, toties affligendo regem tam cruentū, fortem, & furentem, et populum tam crudelem, & seruos regis. Sic in medijs ignibus seruantur pii: & in oculis regū potentium impij uolente domino flagellantur.

5 & operiet superficiem terræ, ne quicquam eius appareat, sed comedatur quod uobis euaserit residuum grandinis: comedet enim omnia ligna, quæ germinant uobis ex agro.

Totam terræ superficiem, quæ oculus dicitur & aspectus uel obiectum uisus, operuerat locusta, ut uideri terra non potuerit. Hyperbolicos, pro more locutionis humanæ, quam sectatur etiam diuinus scriptor, & legislator rudioris populi. Omnia deuorata sunt, nihil reliquū per manente ex his quæ grandinem priorem euaserant, tam arborum fructus quam segetes in agro.

6 Et implebunt domos tuas, et domos omnium seruorum tuorum, et domus omnium Aegyptiorum, quantam non uiderunt patres tui, & aui, ex die quo ipsi fuerunt super terram, usque in præsentem diem. Auertitque se, & egressus est à Pharaone.

Terretur multis uerbis rex impius, sed nihil proficitur domino indurâte, et peccata peccatis uindicante. Prædicuntur implendæ domus locustis tam regie quam seruorum, totiusque Aegypti, nunquam retroactis temporibus uisa cuiquam molestia locustarum. Hæc autem dicens ueluti iracundus Moyses, toties irritatus perfidia & mendacijs regis, abiit à conspectu aule: mirum euadere potuisse eum nisi domino protectore confisum.

7 Dixerunt autem serui Pharaonis ad eum:

Filij & nepotes.

Locustæ in domibus.

Vsquequo erit nobis hoc in scandalum? dimitte homines, ut seruiant domino deo tuo: nondum scies quod perierit Aegyptus?

Rex a seruis monetur.

Regem insania percitum serui admonere incipiunt ac audent. Vsquequo, aiunt, in dorso nostro hæc faba prodicitur? ut rex peccet quidē, sed serui & populus luant, quanquam nec ipsi quidem sine crimine: quibus non displicuit, & qui ferre ac uidere potuerunt oppressionem peregrinorum & pauperum. Scandalum autem nominant offendiculum, ruina, & grauissimum casum. Incipiunt autem intercedere serui pro Israëlitis dimittendis, sic mutari incipiunt res & negotia fidelium. Cupiuntque coli deum a suo populo, quisquis tandem esset, pro prii saltem compendij gratia. Num aiunt nondum nosti perisse Aegyptum ob tuam inobedientiam, et illorum qui dominum deum suum non sinuntur colere, ut admonerentur?

8 Reuocaueruntque Moysen, & Aaron ad Pharaonem: qui dixit eis: Ite, seruite domino deo uestro: qui nam sunt qui ituri sunt?

Præcipitur abire & colere dominum, sed non omnes sinuntur: sed qui abituri sint ad sacrificium perficiendum inquiruntur: quasi dicatur: Qui sunt tandem illi qui ibunt? Vel aliter: Vnus & alter tantum abeant, pauci scilicet, non omnes, tantum ut cultus deo debitus impendatur.

9 Ait Moyses: Cum paruulis nostris, & senioribus nostris pergemus, cum filiis nostris & filiabus nostris, cum ouibus & armentis nostris ibimus: est enim sollemnitas domini nobis.

Ecclesiastice raelis.

Ad ecclesiam Israël non soli adulti iam uiri pertinebant, tunc sicut & nunc, sed etiam paruuli & scemine, senes cum iunioribus. Ideo cum omni substantia sua abituros se aperiant tandem, ad sollemnitatem domino celebrandam, ut iussi erant a domino, Sollemnitates domini seruandæ sunt ad audientiam uoluntatis dei ex lege dei, ad gratiarum actionem pro beneficijs præteritis, & ad orationem pro futuris. Haud dubium cum obmissione peccatorum in die festo, quibus deus non colitur, sed irritatur.

C Et dixit ad eos: Fiat sic, Dominus uobis scem, dimittam uos, & paruulos uestros: uidete, quia malum proposueritis.

10 Sermo est irrisorius & cum sanna: quasi dicat: Sic uobiscum sit dominus, sicut uos sum cum paruulis uestris dimissurus. Et addit: Videte, id est, in hoc uideo plane uos mali aliquid moliri. Imprecatur ironice illis domini præsentiam & auxilium. Re uera autem præsens est dominus fidelibus & pijs, uel inuitis impijs. Non autem rarum est mentiri & ridere impios dei cultum & fideles, sed non sine digna subsequente uindicta.

11 Non fiat ita, sed ite uiri, & colite dominum: hoc enim & ipsi quæsiuistis. Statimque eieci sunt de conspectu Pharaonis.

Non solum uerbis iniurijs, sed & factis debonestatur uiri dei expulsi, & eieci a facie Pharaonis & seruorum. Dum autem consummatur impietas & contemptus dei in tyrannis, tunc proxima se prodit oppressorum salus & redemptio. Hic denique tyrannus aulicos suos &

consultores non audit: exuerat enim omnem pudorem, omnem reuerentiam tam dei quam hominum.

12 ¶ Dixit autem dominus ad Moysen: Extende manum tuam super terram Aegypti per locustam, ut ascendat super Aegyptum, & deuoret omnem herbam terræ quæ residua fuerit grandini.

Locustarum octaua plaga ualde grauis & iniustitæ describitur contra Aegyptios. Insigni enim contumelia dei seruos eiciendo affecerant. Superius scriptum est grandine uastata, linum, hordeum, triticum, far, nunc gramen quoque & herba uirides arroduntur et absuntur a locustis, ut nihil relinquatur fructuum pro hominibus & iumentis.

13 Et extendit Moyses uirgam suam super terram Aegypti: & dominus induxit uentum urentem tota die illa, & tota nocte: & mane factus, uentus urens leuauit locustam.

14 Quæ ascendit super uniuersam terram Aegypti: & sedit in cunctis finibus Aegypti grauis ualde, qualis ante illud tempus non fuit, nec postea sic erit.

Moyses uirga terram contigit, & potentia dei uentum concitauit, & adduxit urentem & perniciosissimum ab oriente, qui & locustas adducebat multas nimium. Ne quid uirgæ uirtus agere putaretur, additur: Et dominus adduxit uentum urentem. Tota die illa & nocte, cum diluculo sequentis diei: subinde enim augebantur per uentum. Et licet alioqui terræ illi molesta fuerint locustæ, non tamen similis huic unquam antea uisa est nec posterius, ut certo dei agnosceretur miraculum.

15 Operuitque superficiem totius terræ, & obscurata est terra. Deuorauitque omnem herbam terræ, & quicquid fructuum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat: nihil quoque omnino uiuens relictum est in lignis, & in herbis agri, in cuncta terra Aegypti.

Obtenebrata terra dicitur, pro deuastata atque depauperata: ac præ frequentia locustarum in nigrorē conuersa, ut species nulla uiridis & florum remanserit. Exponitur enim consequenter, per absorptionem herbarum et foliorum omnium ac fructuum corruptam fuisse.

16 Quam ob rem festinus Pharaeo uocauit Moysen & Aaron, & dixit: Peccaui in dominum deum uestrum, & in uos:

Mox necessitate coactus uocauit quos non ita dudum eiecerat. Festinauit autem quia periculum erat in mora. Humilitate autem ficta occurrit qui superbe contempsit. Confessio enim peccatorum etiam sæpius iterata non prodest, sed resipiscencia & propositum uitæ melioris. Falsa correctionis uel emendæ promissio auxit reciduum di perniciem.

17 sed nunc dimittite peccatum meum etiam hac uice, & rogate dominum deum uestrum, ut auferat à me tantum mortem istam.

Huius quoque delicti ueniam mihi a domino impetrate, nunquam posthac à me offendendum. Omnes quam aduersa

merſa ingruunt reſiſcentiam meditantur, pollicemur etiam donec præſens malum effugerimus, at parum eorum præſtamus quæ promittimus, quod & tota uita noſtra teſtatur. Mortem autem nominat locuſtarū plagam, quia omnibus terræ fructibus uiuentes homines deſtituerat. Non neganda eſt oratio pro peccatoribus eam poſtulantibus. Neſcitur enim quando & qua ratione impij conuertendū: Neq; ante mortem de alicuius ſalute nobis deſperandum. Clementia dei toties contempta conuertenda erat in ſeueritatem grauiſſimi iudicij: fit tandem ſeria ſepe leſa patientia.

18 Egreſſusq; eſt de conſpectu Pharaonis, & orauit ad dominum.

Moſes ſcilicet, cuius nomen apud Hebræos non exprimitur, cum ambo exiſſent, ſimul uocati pariter exierūt: & alter eorum Moſes orauit ad dominum. Frequentes ſunt numerorum & perſonarum uariationes in ſacris litteris ſicut & in reliquis linguis.

19 Et uertit dominus uentum ab occidente uehementiſſimū, & arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum: non remanſit locuſta una in cunctis finibus Aegypti.

Mare Rubrum orientale eſt reſpectu Aegypti: Ideo occidentali uento liberanda à locuſtis erat neceſſario quæ uenerant ab ortu. Eurus locuſtas adduxerat: Zephyrus iterum tollit. Quod ſolo uerbo dominus poteſt, inſtrumento utitur creaturæ, ut omnia in eius poteſtate eſſe uideamus.

20 Et indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael.

Post tot portenta, tot clades nihil fit melior filius dationis, cepta perſidia conſtat. Dicitur quandoq; Pharaon ſeipſum indurare, quoniam dominus induraſſe ſe dixit: Sicut & non raro bona quæ ipſius ſolius ſunt nobis tribuuntur.

¶ Dixit autem dominus ad Moſen: Extende manum tuam ad cælum, & ſint tenebræ ſuper terram Aegypti tam denſæ, ut palpari queant.

21 Extenditq; Moſes manum ſuam ad cælum, & factæ ſunt tenebræ obſcuræ in uniuerſa terra Aegypti tribus diebus.

Ad cælum leuat manus, & de æthere plaga accerſitur & cælis, poſtquam tot clades in aëre aquis & terra nihil permouerant impioſ. Sic omnis creatura dei pugnat contra inſenſatos & impioſ pro fidelibus. Craſſæ autem & palpabiles tenebræ teſtabantur mentis eorum cecitatem maximam. Hyperbolice autem dicuntur palpabiles, quia aëre groſſis ac denſis uaporibus occupato uelut tangibiles uiderentur: uel quia homines faciunt palpare uel palpitare. Sed & luminaria mundi in plena obedientia dei ſunt, ut creaturis luceant quando et quantum domino placet, & quibus fauet deus, fidelibus ſcilicet.

22 Nemo uidit fratrem ſuū, nec ſurrexit quiſpiam de loco in quo erat tribus diebus, ubi cunq; autem habitabant filij Iſrael, lux erat.

Omnia fortaſſis per hyperbolen dicuntur, neq; enim

immoti ſtabant homines, ſed ad opera & negotia ſua nemo exire poterat. Locus hic dicitur, non in quo quiſque eſſet circumſcriptus, ſed domus aut habitatio in qua manebat. Exteriores tenebras ei offudit deus, quem intus in corde obſecauerat. Nobis non licet diuini conſilij rationes ſecretas perueſtigare, quare cinomyia, culicibus, grandine, locuſtis, & alijs tyrannum domare uoluerit: cum abſque hiſ omnibus Aegyptum funditus uno uerbo euertere potuerit. Sic placuit illi, nihilominus corporali bus uitur instrumentis, ut potentiam ſuam nobis plenius oſtendat: quod uiliſſimis & abiectiſſimis rebus ſumma quæque & potentiſſima mundi annihilare poſſit ſi uelit. Legimus enim tota regna, totos populos minutis animalibus uoſtatos.

24 Vocauitq; Pharaon Moſen, & dixit: Ite ſeruite domino: oues tantum ueſtræ, & armenta ueſtra remaneant, etiam paruuli ueſtri eant uobiſcum.

Clarum ſit uel ex hoc non tantas fuiſſe tenebras, quin accedere quiſquam regem, et uocari mittiq; hinc inde potuerit. Tropiſ locutionum aſuetis utitur ſcriptura, ut non nimis curioſe, & rigore, ut loquuntur, logico ſit exigenda, niſi ridicule errare uelimus in omnibus linguis. Paruuli nonnunquam nomine utuntur etiam Hebræi, pro omni turba imbecilli & imbelli, pro liberis, ſeruis, & ſamilitio, planeq; pro hiſ quæ inter ſarcinas cenſentur.

25 Ait Moſes: Hoſtias quoque & holocauſta tu dabis nobis in manus noſtras quæ faciamus domino deo noſtro.

Non contentus hominibus Moſes ſibi ad abeundū conceſſis, etiam pecora & iumenta exigit ad ſacrificia & holocauſta. Faciemus, inquit, deo noſtro, hoc eſt, ſacrificabimus, mactabimus, coquemus, hæc enim pro ratione loci & ſententiæ capiuntur. Alioqui non ſemper facere ſonat ſacrificare, ſed in loco.

26 Cuncti quoque greges noſtræ pergent nobiſcum: non remanebit ungula, quia ex eis accipiemus in cultum domini dei noſtri: præfertim cum ignoremus, quomodo colemus dominum, donec ad ipſum locum perueniamus.

Ungula eleganter & Germanico quoque modo pro toto pecore ſumitur. Volebant quidem & intendebant Aegyptum relinquere Hebræi, ſed non neceſſe erat ſignificare regi. Falſum quidem dici non debet, ſed poteſt ueritas pro loco et tempore reticere. Ignoramus, ait Moſes, quid & quantum domino offerendum ſit donec illò uenerimus, prudēter omnia cauens: potuiſſet enim dicere Pharaon, Tot et illa pecora dabo uobis, reliqua mihi ſeruabo.

27 Indurauit autem dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos.

28 Dixitq; Pharaon ei: Recede à me, & cauteſi bi ne ultra uideas faciem meam: quocunq; enim die apparueris mihi, morieris.

Impietates tyrannorum fert dominus ad exercitium ſanctorum aliquoſq; nempe donec extrema moliri cœperint, donec ſanguinem & mortem intentauerint, tunc

Potentia dei.

Tropiſ locutionum.

Facere eſt ſacrificare.

G

autem proxima eis solet superuenire perniciēs.

29 Respondit Moyses, sic locutus est: non uidebo ultra faciem tuam.

Vere contigit Pharaonem non uideri à Mose uiuum, sed in littore maris Rubri cum exercitu toto mortui pariter uisi sunt. Habet dominus sibi notam mensuram uindictæ & indulgentiæ, quam sibi duram crudelitatem suam in fratres asciscunt contemptores iudiciorum dei, & domino deo rebelles.

CAPVT XI.

A T dixit dominus ad Moysen: Adhuc unam plagam inferam super Pharaonem & Aegyptum, post hæc dimittet uos hinc, ceu missione perfecta eijciendo eijciat uos hinc.

Poterat Dominus longe pluribus ac maioribus plagis affecisse Aegyptios, sed decem sufficere decreuit: toties enim commoniti, indurati sunt, & omnem excusationis pretextum amiserunt. Vna restat impijs correptio mors scilicet primogenitorum, qua contempla summa ipsa perditionis successit submersio in mari Rubro, qua et funditus perdit sunt. Sic tandem omnes dimittet, ut neminem et nihil eorum uelit relinqui: sed omnia pariter abire permittit, imò & eijcit, statimq; abire compellit. Sic uelint nolint impiorum tyrannis confringitur, domini uoluntas expletur, & sancti consolantur.

2 Dices ergo in auribus omnis populi, ut postulet uir ab amico suo, & mulier à uicina sua uasa argentea & aurea.

Filiorum hominum corda in manibus dei sunt, ut qui odiose & crudeliter Israëlitas oppresserant, iam sponte pretiosa quæq; concedant rogantibus, & gratiam rependant minime uulgarem. Non hinc sumendum est exemplum fraudandi proximos, sed non ledendi peregrinos, & obediendi deo: cuius est terra & quicquid in ea, ut cui uoluerit iuste det ea: qui peccare non potest supra legem legislator & conditor. Interim id quoq; discamus, cum aliquis tibi mutuo dat aut commodato, acceptum hoc deo referas qui gratum te fecit creditori, cor flexit & fauore imbuit. Cum uero negat, id peccatis tuis ascribas ob quæ te creditori reddit inuisum.

3 Dabit autem dominus gratiam populo coram Aegyptijs. Fuitq; Moyses uir magnus ual de in terra Aegypti coram seruis Pharaonis, & coram omni populo.

Moses coram hominibus quoq; & non solum coram deo magnus erat. Pietate enim sua fratrum suorum fauorem apud Aegyptios procurabat: Quem & rex quoq; impius ledere non audebat. Significat spoliatio illa Aegyptiorum pios homines posse uti eruditione gentilium sapientum in gloriam dei, et ad ueritatis declarationem, ac persuasionem honesti. Qui uere magni esse cupiunt, pietati et innocentie studeant integritate uitæ et morum.

B ¶ Et dixit Moyses: Hæc dicit dominus: Meridie nocte egrediar intra Aegyptum:

4 & morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum, à primogenito Pharaonis

qui sedet in solio eius, usque ad primogenitum ancillæ quæ est post molam, & omnia primogenita iumentorum.

Primogenita impiorum occiduntur. Nihil natura profert dignum uita eterna: omnes enim nascimur filij iræ. Sanctorum autem omnia opera ex dei bonitate seruiunt & conducunt ad uitam eternam: Domino enim moderante proficiunt ad salutem. Apud deum iustum iudicem non est acceptio personarum, siue regis filius, siue in pristinum damnatus, in impietate sua perditur domino irato. Nihil tam magnum, nihil tam paruum uel abiectum cui pepercerit in illa primogenitorum strage.

6 Eritq; clamor magnus in uniuersa terra Aegypti, qualis nec antè fuit, nec postea futurus est.

Quanto maioris habebantur primogenita quæque, maxime filiorum qui succedebant in potioribus bonis parentum, ceterisq; præerant sacrificijs, & duplici portione uel totali hereditate: tanto acerbior erat dolor clauentium parentum, tam magno solatio destitutorum una nocte, ut nemo alterum consolandi otium habuerit uel animus. Quid enim durius præter mortem accidere potuisset? sed & morte durior erat charissimi & sepe uni ei heredis præmissio ad sepulchrum.

7 Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis lingua sua ab homine usque ad pecus: ut sciatis quanto miraculo diuidat dominus Aegyptios & Israel.

Pij, etiam intra calamitates huius mundi maximas, quietis & tranquillæ cordibus patri misericordiarum adhaerent, plena fide freti in deum: scientes omnia ad dei gloriam, quam unice cupiunt, tandem deuolui, nec esse aduersitatem quæ domino nesciente uel non ordinante incidat. Nouit ubiq; suos deus, & seruat, omnibus etiam impijs & demonibus ipsis seuientibus. Magnum quoque interstitium & chaos est inter iustos & impios, dominus discernente tam in presenti seculo quam futuro.

8 Descendentq; omnes serui tui isti ad me, & adorabunt me, dicentes: Egredere tu & omnis populus qui subiectus est tibi: post hæc egrediar. Et exiuit à Pharaone cum ira furoris.

Verba Moysi sunt ad Pharaonem, præpostero ordine hic descripta, dicentis ei ex ore domini qui hæc sibi prædixerat. Sic, inquit, fiet: In ea nocte cum primogenita omnia occiduntur, quod tu nunc non times quia non credis: te lugente tuum primogenitum descendant ad me serui tui omnes, qui nunc tibi obsequentes me persequuntur. Illi inquam, ad me de aula descendant, & reuerentia causa, pleni autem perturbatione, adorabunt me. Et suppliciter precabuntur, ut sine mora egrediar cum omni populo meo. Dicent enim: Egredere o Moyses cum omni populo, qui sub tuo est imperio, uel qui tecum est, quorum tu imperator es. Tunc ergo tempus mihi erit et meis egrediendi cum damno tuo o rex, quod saluus admittere nolui. Hæc autem dicere eo tempore ad regem iustum uir ille potuit, qui deum amicum se habere non dubitauit.

Ponarum
ultima.

Furtum hic
præceptum
a domino.

Moses ma-
gnus.

uit. Admirabilis sanè est & illustris creatura homo iustus. Adorabitur enim tempore iudicij ab omnibus impijs & collaudabitur sors eius. Quibus suo tempore dictis ad regem de mādato domini exijt Moses à Pharaone in ira magna. Quod ut quidam ad Pharaonem referant, uidetur tamen ad Moſen referendum potius, quod his dictis amplius eum non uiſurus uiuum exierit cum ſtomacho. Est enim ſanctorum ira poſt diuturnam patientiam intolerabilis impijs: Quod enim uni ex minimis dei fit domino fit, & à domino uindictatur. Cuius quidem lenta uindicta, ſed durior manet in ſuperbos.

Dixit autem dominus ad Moſen: Non audiet uos Pharaò ut multa ſigna fiant in terra Aegypti.

Induratione impiorum deus abutitur ad ſuā gloriam, ad mundi ſalutem, ad ſolatiū credentium. Ideo inquit dominus: Pharaò uos ambros non audit, ut multa portenta mea fiant: id eſt, ſatis ſignorum adam & oſtendam potentiam meam in terra Aegypti.

Moſes autem & Aaron fecerunt omnia oſtenta illa, coram Pharaone: & indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael de terra ſua.

Epilogo quodam breui concluditur tractatus iſte de decem ſignis iuſtitiae dei, & de obduratione peſſimorum hominum contra creatorem ſuum, contra dominū deum Iſraelis. Omnia inquam quae coram Pharaone ſunt geſta, ut uidetur non uno tempore uel anno uno, ſed fortassis pluribus annis domino exercente ſuos, indurante impios, & clementiam ſuam cum iuſtitia ſuo more exemplis mundo monſtrante.

CAPVT XII.

Dixit quoque dominus ad Moſen & Aaron in terra Aegypti, dicendo: Menſis iſte, uobis principium menſium: primus ipſe in menſibus anni.

Initium anni Martium fuiſſe olim etiam Romanis arguit denominatio Septembris, Octobris, & reliquorum. Admoneri autē fideles debent initio anni uel etiam menſis beneficiorum dei, cum gratiarum actione deferenda corde, uerbis, & opere creatori & nutritori domino. Si cut affectus Iridis longanimitatis diuinae & miſericordiae monumentum eſſe debet ſanctis, ut futurae fertilitatis à domino gratiam impetrare conentur. Ad primam enim & proximam Lunationem, uel Solis cum Luna coniunctionem proximā æquinoctio uernali, menſis primus incipit Hebraeis, iuſſione diuina, ex hoc loco: qui & illis Niſam dicitur. Sic ergo principium anni habendum eſt initium ſalutis, & beneficiorum dei.

Loquimini ad uniuerſum coetum Iſrael, & dicite: Decima die menſis huius tollat ſibi unusquiſque pecudem per familias, pecudem pro domo.

Fidelis populi Iſraelitici fidem ſtatim praeſeparat et praeſtruit, & praeſignit antequam liberentur, dam adhuc ſubſunt tyranno. Proxime ſibi ingruentem redemptionem

nem prius credi iubet quàm experiatur, prius modū gratias rependendi inſtituit quàm beneficium largiatur: ut diſcant credere, ſperare in dominum & amare: ut ſciant quibus ceremonijs gratias deo ſuo referre debeant, et celebrare panegyricum primum iam redempti. Eligit autem tempus illud, cum maxime nobis terraeſcencia applaudere primum incipiunt, & beneficia anni imminentiſ promittunt ex floribus & graminibus, ut tunc maxime creatorem noſtrum agnoſcere & collaudare ſtudeamus. Decima die menſis iubentur tollere, hoc eſt, apparare ſibi pecudem, id eſt, agnum uel hœdum. Quia autem mox additur agnus anniculus, patet de agno eſſe intelligendū, ut uſus quoque declarat. Ut quartadecima tandem die tranſitum phaſe exequantur, redemptionem de Aegypto aſſequantur, et ſolemnitatem paſchatis celebrent: exituri ea nocte, dū ſuos primogenitos lamentantur Aegyptij: Sitque nihilominus memoriale futuri myſterij, ſicut & tunc praſentis beneficii atteſtatio habebatur. Erant autem ſingulae duodecim tribuum diuiſae in patrias & familias: familiae ſingulae in domos, in quibus praecipui patres familiarum uocabantur, & domus patrum.

4 Sin autem minor eſt domus ad ueſcendum agnum: aſſumet uicinum ſuum qui coniunctus eſt domui eius iuxta numerum animarum quae ſufficere poſſunt adnumerabitis ad eſum agni.

Quelibet domus uel familia proprium ſibi praeſparet agnum, ſi ad eius eſum ſufficiat una in coena: ſin minus, uicinum ſibi fidelem ſocium coenae aſciſcat. Sine dubio typam inſtituens etiam apoſtolicae coenae, in qua agnus ab exordio mundi immolatus edi & ſacrificari in myſterio debuit, Chriſtus dominus, à fidelibus in catholica eccleſia charitate conuiuiantibus: Non Chriſtum toties occidendo, ſed unicae mortis ſuae merita & gratiam admirando, laudando, & pro tanta charitate dei patris & filij gratiam habendo, oſtendendo id uerbis & ceremonijs.

5 Erit autē uobis pecus abſque macula, maſculus anniculus. Ex agnis & ex hœdis ſumetis.

Pecus ſine macula eſſe debet integrum & omnino ſanum: maſculum & anniculum. Sic Chriſtus Dominus perfectus & ſine peccato ſolus inter homines & immaculatus ſignatur. Maſcula uirtute, non ſceminica imperfectione. Anniculus, integrae aetate pro humano genere immolandus, & in temporis à deo decreti plenitudine. Clare uerò dicit, ex agnis & hœdis ſumetis ipſum, ut nihil hic diſtinguatur in genere, ſed tantum in ſexu. Pecus inquit ſumetis, ſiue de ouili, ſiue caprili, ne quis ſimul cum agno hœdum quoque maſtandum credat: cum alterū per ſingulas tantum familias iubeatur occidi & manducari. Poſteſt ergo paſca occidi ex agnis, aut ex capris.

6 Et erit uobis in obſeruationem ad quartadecimam diem menſis huius: immolabuntque eum uniuerſa eccleſia coetus Iſrael inter ueſperas.

Quatuor diebus ſeruandus erat domi agnus immolandus in paſchate, ne perfunctoria eſſet beneficii redemptionis memoria: & ut iam tunc primum certo ſcirent &

Vernale te-
pus.

Diſtinctio
Iſraelitarū.

Agnus pa-
ſchalis &
myſticus.

Chriſtus
agnus.

Agnus sa-
cramentum
Christi &
unitatis.

Vesperg du-
plices.

Sanguinis
memoracu-
lum.

Comedere
carnem a-
gni.

Christus e-
dendus quo-
modo.

crederent se post triduum redimendos, & interim mi-
nus necessaria prouiderent ac disponderent ad exitum de
Aegypto, Occupati nimirum interim in uasorum & ue-
stium confiscationibus à uicinis Aegyptijs, ad manda-
tum domini. Mactare iubentur omnes Israëlita unum a-
gnum, & per singulas domos eadem ouis eatenus edeba-
tur, quod mens eadem erat, eadem fides omnium & gra-
tulatio. Tamen si qualibet familia propriam haberet pecu-
dem: unitas tamen non à re, sed ab uno spiritu, una men-
te & fide accipitur. Sic et in Eucharistia credentes unum
panem edere dicuntur, quo se unius corporis membra
esse declarent. Intra uesperas autem duplices, quod hic et
alibi scriptura habet, intelligendum unam eam haberi
qua rota solaris iubaris orizonta iam tenet: & alia cum
iam nihil superesse uidetur luminis de radijs solaribus
quibuscumq; , tempus scilicet crepusculi: quarum interca-
pedo uesperarum hora integra durat cum tertia parte ho-
ræ. Infra illud tempus exituri erant de Aegyptiacis habi-
taculis, & sub illud tempus phase edendum erat, & ede-
batur quotannis.

B Et fument de sanguine, ac ponent super
7 utrunq; postem, & in superliminari domo-
rum in quibus comedent illum.

Sanguis ille memoriale erat primi agni in postibus,
sicut literæ legis in uestibus Iudeorum fidei quædam at-
testatio erat, tam foris afficientibus quam intra inclusis
cordibus. Semper enim nobis est passio Christi memoran-
da, & charitatis maximæ beneficium, quo liberamur à
captiuitate uitiorum: siue domum ingrediamur, siue exe-
amus, præcipuum studium nostrum sit dei erga nos bene-
ficia ruminandi, maxime autem redemptionis per agnum
dei qui tollit peccata mundi. De fide tali in ipsum nobis
minime est erubescendum, ideo ad superliminare, & u-
trunq; postem sanguis agni ponendus est.

8 Et edent carnes nocte illa assas agni, & azy-
mos panes cum amaritudinibus comedent.

Comedere carnem agni, nobis est credere nos redem-
ptos, sicut et illis tunc erat credere se illico redimendos:
Deinde quotannis & in æternum sese redemptos pie gra-
tulari, & iactare dei beneficium, agnoscere atq; decan-
tare. Carnes agni igne assas comedunt, qui charitatis di-
uinæ liberalitatem memorantur, et appetiuntur toto affe-
ctu. Panem addunt citò parabilem, uaticum pro inopi-
nato festinatoq; recessu. Semper ad pietatis opera ex si-
de prompti, & sine fermento malitiæ ac nequitie post
hac uiuere cupientes. Cum amaritudinibus, hoc est, her-
bis amaris & acerbis, aspero succo madentibus, quo se
argumento redemptos cognoscerent ab acerba & ama-
rulenta seruitute. Et quia uita fidelium mixta est aduersi-
tatibus & persecutionibus, cruce continua exercenda.
Gaudia huius uitæ etiam honestissima cum timore dei
moderanda exemplo omnium sanctorum & Christi.

9 Non comedetis ex eo crudum, nec coctum
aqua, sed assum igni: caput eius cū cruribus
eius & intestinis.

Crudum Hebræis & Syris dicitur, quod recens est &
non sufficienter coctum. Agnus ergo paschalis nō est se-

micoctus edendus, non crudus, hoc est, Christus pro no-
bis in ara crucis oblati, non est carnaliter substantialiter
uel sensibilibiter edendus, sed cum fidei puritate ab anima
fidei degustandus ad uitam spirituale, post conscientiam
peccatorum & desperationem de proprijs peccatis, fide
& spe, in remissionem peccatorum, tanquam diuinæ cle-
mentie certissimum pignus amplectendum & mastican-
dum: Cumq; mutua charitate ad deum et proximum sem-
per proficiendum. Assum igni citò paratur aptum itine-
ri triduo, si lex reliquias permisisset. Caput cum cruri-
bus & intestinis: Significat per partes totum, immunda
dam scilicet extorum partem, & esui aptam.

10 Nec reseruabitis ex eo usq; mane, residuū
ex eo usq; mane igne comburetis.

Totum agnum in solennitate edi, est nihil negligen-
ter agere: diuinis præceptis ad unguem obsequi: sacro
sanctum mysteriū, designatū huiusmodi dei ceremonijs,
cum reuerentia & gratitudine in animū cogitando trata-
cere: Totum Christum fide complecti, corpus scilicet &
animam, humanitatem & deitatem cum doctrina uerbo-
rum & uitæ ac miraculorum signis in profectum animi
suscipere, per fidem & spiritum incorporare. Igne comb-
urenda quæ reliqua fuerint, significat nihil calcandum
uel contemnendum relinquere de mysterijs agni & Chri-
sti, Nihil uerborum dei contemnere quod non intelligi-
mus: sed sacrificare deo ignorantiam nostram. Nihil rea-
liquum facere debebant quod edi posset. At ossa crustu-
la & nerui reliquaq; quæ edi non possunt comburi
bentur.

11 Sic autem comedetis illum, Renes uestros
accingetis, calceamenta uestra in pedibus ue-
stris, baculosq; in manibus, & comedetis il-
lud cum festinantia Phase ipsum domino.

Renes accingi, est libidini frena imponere, ne domi-
nemur rationi & sensibus cum domino fuerit agenda so-
lennitas: pro omni uirili incumbere & alacriter instare,
cum cultui diuino fuerit inseruiendum. Veris autem Isra-
elitis erit solennitas iugis & sabbatum ex sabbato fide
spe & charitate, sine cessatione sacrificare, semper pro-
ficiendi ex Aegypto tenebrarum & perfidiæ ad patriam
promissionis. Calceamenta in pedibus, est non habere
hic locum manentem sed futurum inquirere, procedere
semper sine impedimento carnalium affectuum, quibus
alioqui nimium deferre consueuimus, ut incumctanter in
uia domini ambulemus. Baculus in manibus, est subsidium
laboris amplecti, carnis fragilitate non remorari, occas-
iones retardantes postponere. Comedetis cum festinanti-
a, quæ ex pauore & sollicitudine proueniat. Nihil in
uia dei negligenter sed studiose agendum: Interim tamen
semper pauidum esse, ne presumptione & securitate pe-
riclitemur & remoremur. Phase domino, est ista solennita-
tas, uel etiam agnus sic comestus Phase non raro dicitur,
& hic quoque sicut & in Euangelio quando Chris-
tus Phase se manducaturū testatur cum discipulis. Quem
modum loquendi etiam secutus loquebatur: Panis est cor-
pus, & uinum sanguis, non dissimili ratione & modo lo-
quendi. Sicut igitur agnus & tota actio Phase dicitur:
sic

Sic panis, uinum, & fractio, manducatioq; nihil aliud est quam testamētum domini, rememoratio scilicet cum gratitudine corporis Christi, pro animarum salute oblatis, et effusi sanguinis pro electis. Simul etiam corporis Christi mystici attestatio est, & mutue charitatis omnium fidelium in Christo & inter se, quam symbolum dominicæ coenæ significat, & factio proficitur.

12 Et transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamq; omne primogenitum in terra Aegypti ab homine usque ad iumentum, & in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia, ego dominus.

Exponitur consequenter quid Phase significet, transitionem scilicet, & pertransitionem domus uel persone, qua angelus occisor primogenitorum Aegypti domos Hebræorum sanguine agni notatas in postibus & superliminari parcendo præterijt, et redemptioni mox secutura reseruauit. Eam autem noctem Phase præclarissimam faciunt multa, etiam secundum Iudeorum traditiones, dicentium: eadem die redimendum esse populum Israël à Messia, quem futurum expectant, addentes nescio quid de asino, quem inequitaturus sit, & collecturus ea nocte Iudeos.

13 Erit autem sanguis uobis in signum super ædibus in quibus eritis: & uidebo sanguinem & transfiliam uos, nec erit in uobis plaga disperdens quando percussero terram Aegypti.

Quotiescunque Iudei domum intrantes aspiciunt sanguinem agni in postibus, meminisse debebant cum gratiarum actione beneficij redemptionis patrum suorum de Aegypto. Christianis autē recordatio sanguinis Christi effusi pro peccatis nostris indelibiliter imprimenda est cordibus, ut semper recens sit redemptionis nostræ memoria. Promittit ea nocte se transiurū domos fidelium, cum ultionem in Aegyptios dei mandato angelus perficiet. Immunesq; futuras ipsorum domos à mortuis, et quacunq; plaga uastatoris.

14 Et erit hic dies uobis in monumentum, & celebrabitis eum solennem domino in generationibus uestris, cultu sempiterno celebrabitis eum.

Solennitates fidelium aliud esse non debent, quam memorialia beneficiorum diuinorum. Non ad carnis uoluptatem otio uasandum, sed domino: rituq; perpetuo iuxta præceptum & uoluntatem domini, non ad libertatem insolenter agendi, ablegatis laboribus seruilibus, quibus præstaret incumbere, quam legem domini præuicari, & peccare: Dominum irritando tibi cum reconciliandus potissimum sit.

15 Septem diebus azyma comedetis, sed & in die primo uacare facietis fermentum à domibus uestris: quicunq; enim comederit fermentatum, peribit anima illa de Israël, à primo die usq; ad diem septimum.

Azuma, hoc est, infermentatus panis comedendus est in memoriam subitanæ salutis, ut longe citius saluati fue-

rint, quam putassent. Pronior enim deus inuenitur ad beneficia, quam nos ad preces. Fermento quoq; careere debet omnis nostra actio, perfidia scilicet et dolo: quin reficiendus semper pius est azyma sinceritatis & ueritatis. Septem autem diebus, hoc est, omni tempore agenda est paschalis solennitas, quæ Christianis sit perpetua. Prima die azymorum omne fermentum cessare debet & abijci à domibus fidelium: ab omni offensa dei cauendum, statim ad recordationem tantorū beneficiorum dei, tam patribus in exitu exhibitorum, quam electorum omnium per Christum.

16 Dies prima erit conuocatio sancta, & dies septima conuocatio sancta erit, uobis nihil operis fiet in eis: ueruntamen quod comedetur ab omni anima, ipsum solum fiet uobis.

Conuocatio sancta celebranda est primo die & septimo: quam quia Hebræi etiam מצותא nominant, quod & lectionem significare potest, docenda est plebs fidelium ut legantur publice, uel prædicentur ex lege & sacris literis beneficia dei, quæ præcipue diebus istis celebribus populo inculcanda sunt, ut reliquis quoq; diebus spiritui inhaereat uoluntas dei & gratia. Ad id autem commodius capiendum à seruili opere omnino cessandum erat, ut contemplationi legis diuinæ & beneficio- rum eius incumbere. Quæ uero ad cibum necessarium attinebant, parari poterant intermedijs diebus paschali- bus ab Israëlitis, non autem prima die & octaua.

17 Et obseruabitis azyma: in eadē enim ipsa die educam exercitum uestrum de terra Aegypti, & custodietis diem istum in generationes uestras ritu perpetuo.

Diligenter inculcat religionem azymorum & solennitatis, quia in omnia sæcula obseruanda fidelibus tunc instituebatur: & nondum completa erat liberatio Israël, nec primogenitorum occisio, dum hæc omnia ordinabantur à domino. Quibus exerceri uoluit ipsorū fidem, quam præ omnibus deus exigit ab electis.

18 Primo mense, quartadecima die mensis ad uesperam comedetis azyma usq; ad diem uicesimam primam mensis ad uesperam.

Primi mensis quartadecima die ad uesperam quintæ decimæ incipientis, azyma comedendū præcipitur, usq; in uigesimum primum eiusdem mensis, scilicet septem diebus integris. Tot enim diebus commendari & inculcari oportebat memoriam tanti beneficij, ut toto anno obliuio non succederet.

19 Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus uestris, quia omnis qui comederit fermentatum, peribit anima illa de coetu Israël, tam de aduenis quam de indigenis terræ.

20 Omne fermentatum non comedetis: in cunctis habitaculis uestris edetis azyma.

Qui intra solennitatis illius dies septē, dolo malo uel perfidia, quod est fermentum uesci, infamatus fuerit, excidetur anima de populo dei: hoc est, intra communionem

Azuma syn
ceritatis.

fideliū non censetur à domino. Omnis fideliū uita
& conuersatio nihil redoleat, præter sinceritatem &
ueritatem in uerbo & opere, hoc est enim pascha domi-
ni celebrare perpetuum. Cuius tantum typus erat Iudeo-
rum festiuitas, quem tamen in illo quoq; populo homines
spirituales & electi intelligebant: simul ac Christi uen-
turi immolationem præsignatam non ignorabant, sed in
eius fide saluabantur.

D **¶** Vocauit autem Moses omnes seniores
21 Israel, & dixit ad eos: Ite & tollite uobis ani-
mal per familias uestras, & immolate phase.

Hactenus scriptum est, quomodo legem & ceremo-
nias paschales deus Mosi & Aaroni reuelauerit, & pro-
mulgandas commiserit. Nunc scribitur persecutio man-
dati, & institutio ad populum: primum autem ad senio-
res, quibus in primis proponenda sunt mandata, à quibus
populus uerbo & exemplo subinde inducatur ad obedi-
entiam. Quod autem nos, ite, translatus dimissimus, He-
brais מִשְׁבֵּחַ trahite significat: ut sit sensus, Qui inter
uos ouem possident, protrahat & prostituat immolan-
dum pro non habentibus, & secundum familias uestras
edendum parate, ut transitus imminens solennitas per-
agatur. Præcipui adesse debent seniores solennitatibus
sacris, & specimen præbere obedientie & deuotionis
ad deum minoribus de populo.

22 Fasciculumq; hyssopi accipite et tingite in
sanguine qui est in pelui, & applicabitis ad
superliminare, & utrunq; postem de sangui-
ne qui est in catino, nullus uestrum egredia-
tur ostium domus suæ usq; mane.

Hyssopi fa-
sciculus.

Fasciculus hyssopi humilitatem, amaritudinem, salu-
britatem, coadunationem, et charitatem non absq; causa
iusta naturali significat, quæ omnia iungenda sint solen-
nijs paschalibus. Omnia quidem amara erant, sed admo-
dum salubria. Sanguis in phiala uel pelui exceptus appli-
cabatur ad ostium domus: & intincto eidem fasciculo
hyssopico, trium calamorum habente longitudinem, de-
limabatur in postibus ad prospectum ingrediendum &
superliminari. Et extra domum illa nocte exire nemo
sinebatur, ne in manum & plagam angeli percutientis
incideret: Omnia humano more domino agente cum
fidelibus.

23 Transibit enim dominus percutiendo Ae-
gyptios: cumq; uiderit sanguinem in superli-
minari & in utroq; poste, transcendet domi-
nus super ostium, & nō finet disperditorem
ingredi domos uestras & lædere.

Angelus
qui & do-
minus.

Angelus percutiens hic quoq; dominus nominatur et
proprio suo nomine & incommunicabili, quia domi-
num representabat, cuius iudicium explebat, & iusti-
tie eius minister operabatur, omnia loquendo & agen-
do, uerbum enim erat domini, & ipsissima uoluntatis di-
uine uis & maiestas. Non tamen admonere potuit ange-
lum percutientem macula sanguinis in limine & postibus,
qui sine stigmate internoscebat ianuas domorum si-
dentium: sed sacramentum esse oportebat in omnes ge-
nerationes, admonens redemptionis, non solum tunc per-

Sacramen-
tum redem-
ptionis.

fecte per Mosē, sed longe perfectioris olim future per
Christum effusione sanguinis agni immaculati. Superli-
minare & utrunq; postem aspergenda mandat, ut nulla
ex parte effugeret aspectum intrantium: In crucis quoq;
formam formaretur situs & positio sanguinis eius, qui se
dixit ostium & ouile ecclesiasticum, per quod intrant si-
deles & exeunt ut pascua inueniant.

24 Custodietis uerbum istud legitimum tibi
& filijs tuis usq; in æternum.

Persistat semper in promulgatione diuina legis ad se-
niores de paschate primo celebrando, & idipsum in om-
nia futura secula successoribus commendando. Ideo tunc
omnia diligenter fieri uoluit dominus, inq; perpetuum
rei geste memoriam posteris inculcari, donec duraret ser-
men Israel secundum carnem & spiritum. Nunc enim si-
deles, illius dei ueri & solius, ueram recolunt & cele-
brant agni dei immolationem, ac uniuersalem redemptio-
nem omnium filiorum dei.

25 ¶ Cumq; introieritis terram quam domi-
nus daturus est uobis ut pollicitus est, obser-
uabitis cultum istum.

26 Et erit cum dixerint uobis filij uestri: Quæ
est ista uestra religio?

27 dicetis: Victimam transitus domini est, quan-
do transiuit super domos filiorum Israel in
Aegypto percutiens Aegyptios, & domos
nostras liberauit. Incuruatusq; populus ad-
orauit.

28 Et abeuntes filij Israel fecerunt sicut præ-
ceperat Dominus Mosi & Aaron sic fece-
runt.

Docet sigillatim & ueluti conceptis uerbis celebrari
sacramenta agni paschalis, quasi dicere uelit: Dum occi-
sum in paschatis solennitate agnum præscripto more co-
mederitis, in terra promissionis possidenda hunc ritum
seruabitis, ut querentibus filijs & nepotibus de agni il-
lius mysterio, sic respondeatis: Victimam (dicetis) agni il-
lius à nobis nunc comedendi, demonstrato eo agno, aliud
non est, quam transiitionis sacrificium, quæ pertransiit
& transiuit domos filiorum Israel in Aegypto, cum per-
cuteret ipse Aegyptum, & domos nostras liberauit iam
tunc ea nocte de captiuitate educendos. Quibus uerbis
sine dubio semper usi sunt Israelitæ, quoties pariter phas-
se comdebant, seniore huiusmodi uerbis utente ad na-
tu minores. His quoq; Christus dominus uerbis uel æquis
ualentibus usus est, quum pascha uetus celebrabat cum
dilectis discipulis & apostolis. Similiq; locutionis tropo
usus est, statim subinde nouum pascha instituens. Sicut ea-
nim dixerat: hoc est sacrificium phase domino. Sic dixit:
hoc est corpus meum, &c. & hic est calix nouum testa-
mentum in meo sanguine: quasi dicturus, nunc nouum uo-
bis testamentum instituo, nō carnem agni sacrificaturus,
sed propriam: non sanguinem pecunum, sed proprium
corporis mei cruorem uobis edenda ac bibenda consti-
tuo. Vt re uera hoc loquendi modo panis sit Christi caro,
& uinum sanguis, quo agnus Phase erat & sacrificium
Mosaicum ac israeliticum in exitu de Aegypto. Hæc sim-
pliciter

placiter quidem scripturarum more eloquenda sunt, & intelligenda iuxta idiotismum totius scripturæ. Quo modo & anima Christiana Christum manducare potest, desiderat, & fructum inde percipit, cum sit spiritualis & immortalis: sola fiducia reuiuiscens in Christi merita sicut desperatione anxietur & moritur, ut cibum respondeat cibato, & ut simplex habeatur sensus & intelligibilis secundum scripturas. Si quis uero scrupulosior querere pergat, quomodo panis sit corpus Christi, & uinum sit sanguis in cruce effusus, aliud respondere non possumus, quam quod Christus docuit, testamentaliter dicimus panis est corpus, & testamentaliter uel memorialiter uinum sanguis, si uelis uerbum e scripturis Euangelicis. Id ipsum certe sancti patres omnes, maxime Augustinus semper respondisset, ut & ubique scribit sacramentaliter, quod alij mystice, symbolice, figuratiter & significatiue exposuerunt. Nemo unquam corporaliter, presentialiter, substantialiter, aut transsubstantialiter dixisse legitur ante Parisienses. Populi incuratio & adoratio post auditos hos Moysis sermones, fidei & gratitudinis exhibitio & signum erat, ac obedientie, qua letior eadem nulla unquam obuenerat. Statimque abierunt, & mandata domini complere festinant filij Israel, preparantes sese tota fide & diligentia ad paschale sacrificium.

Factum est autem in noctis medio, percussit dominus omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis qui in folio eius sedebat, usque ad primogenitum captiuæ quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorum.

Nihil charius habetur primogenitis filiis, qui tamen et quicquid appetiari potest in hoc mundo domino offerendum est, & præ domino contemnendum. Omnia naturæ nostræ opera mala sunt, ideo Patriarcharum primogeniti ferè omnes reprobati sunt, et posteriores iuxta carnem asciti in eorum locum. Non igitur egrediemur Aegyptum, nec iter arripiemus ad promissionis terram, nisi prius Aegyptiaci primogeniti nostri, nempe affectus carnis, occidantur. Non enim prius est quod spirituale, sed quod carnale: id ipsum autem occidendum fidelibus, durius plecti non poterant eo tempore Aegyptij quam primogenitorum morte, qua poena non emendati propria sua morte damnandi erant.

Surrexitque Pharaos nocte ipse & omnes serui eius, cunctaque Aegyptus: et fuit clamor magnus in Aegypto: neque enim erat domus in qua non iaceret mortuus.

Nocturno tempore horribiliora sunt omnia aduersa quam interdiu: dies enim nonnihil consolationis importat. Regis tam impij primogenitus euadere non debebat, qui tot filios fidelium occidi iusserat. Aequè euadere non potuerunt infimæ conditionis homines: omnes enim pariter à planta pedis ad uerticem conspirauerant in fauorem tyranni & odium Israëlitarum. Captiua quoque non eximitur in carcerem damnata ad molendum pro more gentis, quicquid amantissimū habebant Aegyptij, etiam in pecoribus, amiserunt, quia filios dei affllexerant. No-

cte media Pharaos surgit terrore perturbatus, nunc perquisiturus seruos dei quos iam ante eiecerat & interdixerat aule: Sic dominus impios humiliat & superbos. Occupabantur Aegyptij in sepultura charissimorum pi- gnorum misera necessitate compulsi, qui filios Israel perditos ad unum uoluissent. In regno tyrannico non inuenitur domus sine mortuo: Sancti autem uiuunt & regnant in sincera ac pacata conscientia, diem domini cum desiderio præstolantes.

31 Vocatisque Moise & Aaron nocte, ait: Surgite, egredimini à populo meo, & uos & filij Israel: ite & seruite domino sicut dicitis.

32 Oues uestras, et armenta assumite sicut dixeratis, & abeuntes benedicite etiam mihi.

Qui toties mortem minabatur sanctis, nunc suppliciter uocatos exaudit pro uoto, largiturque assatum quicquid optauerant: anxiusque precatur ut dominum pro se orent. Arma dei inuincibilia sunt terror & tremor, qui bustyrannos prostrare consuevit.

33 Urgebantque Aegyptij populum de terra dimittendo eos uelociter, dicentes: Omnes nos mortui sumus.

34 Tulit igitur populus conspersam farinam antequam fermentaretur: & pastas suas ligatas in pallijs posuit super humeros suos.

Urgebat Aegyptius populus Israëlitas, ideo iusti erant festinando pascha comedere, & azymis tantum uesci, ac assis carnibus, sic fide stabiles à domino protegentur, longeq; maiora beneficia assequuntur, quam sperasse poterant. Fideles sine fermento malitiæ & nequitie exeunt mundum, Phase æternum celebraturi in patria promissionis.

35 Feceruntque filij Israel secundum uerbum Moysis: et petierunt ab Aegyptijs uasa argentea et aurea, uestemque.

36 Dominus autem dedit gratiam populo coram Aegyptijs ut commodarent eis: & spoliauerunt Aegyptios.

Aegyptiorum admirabilis erat gratia & fauor subitaneus, ob mortis timorem domino eam incutiente ad Israëlitas, ut ablatio rerum preciosarum ad præceptum domini mirabilior appareat circa suos fideles. De iure auferendi commodata superius dictum est breuiter.

37 Profectique sunt filij Israel de Ramesse in Socoth sexcetera ferè millia peditum uirorum absque paruulis.

38 Sed & uulgus promiscuum multum ascendit cum eis, oves & armenta, & animantia diuersi generis multa nimis.

Rameses nomen provincie uel ducatus est, non urbis. Ramesse provincia. uel uillæ secundum Hebræos, quam aliter nominant Pelusinam. In tabernaculis autem habitant qui ad terram promissam & sanctam properant: nihil in hoc mundo possident, peregrinos se agnoscunt. Sexcentena ferè milia peditum uirorum, præter paruulos & mulieres cum promiscuo uulgo, cum eis exeuntium de Aegypto. Numerus certus non scribitur, quia ferè additur: Trecentis

Numerus
Israelitarum.

annis potuerunt in tantum numerum excreuisse, uolente ac benedicente domino, & promissiones patrum complente. Fortassis specialis in sacris literis, & fideli populo domino tam peculiari, numeri ratio accipienda est & admittenda, quam non paucis in locis scriptura subindicare uidetur, ut patet diligentius relegenti: de quo iudicent fideles et rerū diuinarū admiratores, non derisores.

- 39 Coxeruntq; pastam quam de Aegypto extulerant: & fecerunt placentas panes azy-mos: neq; enim poterat fermentari cogentibus exire Aegyptijs, & nullam facere finenti bus moram: nec pulmenti quicquam parauerant sibi.

Massam quam iam pro itinere infermentatam parauerant ad pinsendum, ut hac uescerentur septem diebus, iuxta praeceptum domini in placentas coxerunt. Non enim permittebamur tardare ad parandum uaticum. Nulla mora neccenda fidelibus Aegyptum exire iussis, & iam potentibus contendere ad altiora promissa patrie.

- 40 Habitatio autem filiorum Israel qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum.

- 41 Et factum est à fine quadringentorum ac triginta annorum eadem die egressus est omnis exercitus domini de terra Aegypti.

Miraculū
exitus.

Quadringentorum & triginta annorum numerus colligitur ab eo tempore quo Abrae promissa est posteritas augenda, & calamitates captiuitatum passura, quae scilicet peregrina esset tanto tempore, Genesis decimoquinto. Non paruum autem miraculum est potuisse tot homines eodem die exire captiuitatem: sed domino nihil impossibile, cuius miracula iam plura legimus. Et austeritas captiuitatis propensiores reddiderat ad enitendum, & parati iam dudum fuerant uerbo dei per Moysen, cui per gratiam dei crediderant. Et iam omnes sumpto paschali cibo, baculos habentes in manibus, fide certa dei potentiam praestolabantur, & prohibebantur moram neccere in tota terra ob mortem primogenitorum in omnibus domibus, ut ne unus quidem Israelita eadem hora remanere potuerit, etiamsi pariter & uno statim exercitu non confluerint. Et nox denique tota clara erat ex plenilunio, quod quartadecima currebat clarior ad iter & aptior. Tam certa autem sunt dei promissa, tam firma, ut mox annis quadringentis triginta completis, ipso eodem die eduxerit filios Israel.

- 42 Nox ista est obseruabilis domini quando eduxit eos de terra Aegypti: hanc noctem domino obseruare debent omnes filij Israel in generationibus suis.

Nox pas-
scharis ob-
seruanda.

Nox illa uigiliarum uel custodiarum dicitur, quia dominus nocte illa uigilaucrit super filios Israel, propter quod & stulti Iudei suum Messiam ea nocte operiuntur cum asino, ut paratos se inueniat & accinctos ad transfugandum Hierosolymam. Nobis tamen obseruabilis est haec nox in qua euaserunt captiuitatem fideles, qua Christus resurgens primitiae dormientium factus est & redem-

ptor credentium. Huius nunquam obliuiscantur fideles, sed gratias semper agant, & domino mente psallant, & suis per omnia cupiant parere mandatis, parati ad iter quum dominus media nocte uel gallicantu aut mane pulsauerit, & hinc migrandum decreuerit: sine impedimento seculari expediti ingrediantur cum sponso ad nuptias agni, ad sponsum animarum fidelium. Inculcatur multis paschalis religio, ut nullis unquam temporibus intermoriatur eius beneficij rememoratio.

- 43 Dixitq; dominus ad Moysen & Aaron: Hec est religio Phase: Omnis alienigena non comedet ex eo.

Filius alienigenae dicitur qui de gentilitate ad populum Israel uenit & illis cohabitatur, etiam fide non consentiens. Is ceremonijs sacris admitti minime poterat. Paschalis enim obseruatio memoriale erat liberationis ex Aegypto, hoc exteris non competebat, uerum ad fidem ueram conuersi & circumcisione initiati solenni totius populi gaudio iuste admitti poterant, et ad publicam gratiarum actionem pertinebant.

- 44 Omnem autem seruū emptitium circumcides, & sic comedet ex eo. Aduena et mercenarius non edent ex eo.

Non comedit pascha seruilis ingenij homo, nec pretio emptus, sed spiritu & ueritate per Christum liberatus, fide in deum, ac ex seruo filius factus, sacramentis salutaribus initiatus, qualis olim circumcisio erat: qua qui ad unius dei cultum initiabatur & fide incorporabatur pascha edere permittebatur. Eidem austere circumcisioni successit lotio aquae mitior religio. Sicut post agni sanguinem aqua maris Rubri: & post igneam columnam ros da nubes: et post effusum de latere Christi pretiosum sanguinem, aqua salutaris saliens in uitam aeternam exiit.

- 45 In una domo comedetur, nec efferetur de carnibus eius foras, & os non confringetis ex eo.

Hospes & mercenarius, sola cohabitatione & pro mercede non ex dei fide & tractu spiritus ecclesiam fidelium frequentantes, mysteriorum participes esse non possunt: perseuerantia est quae coronat pietatem, & ex corde ac perpetuos cultores requirit, non horarios & mercenarios.

- 46 Omnis cœtus Israel faciet illud.

In una domo comedendum est pascha, in una animarum congregatione, unanimo uoto, simili fide, concordia charitate, etiamsi secundum loca & tempora diuidantur. Non exportandum os agni paschalis, nihil illius tanti mysterij negligendum, nihil indignis & canibus promiscuendum: sed ardore fidei cum gratiarum actione rumminandum, & igne charitatis absumendum, deoq; dignificandum à quo omne bonum. Os non confringendum, significat spem futurae resurrectionis in istis fidelibus qui digne Phase domini celebrauerint.

- 47 Quod si quis peregrinorum tecum peregrinabitur, & faciet Phase domini, circumcietur ei omne masculinum, & tunc accedet facere illud: eritq; sicut indigena terre: omnis autem

autem incircumciscus non uescetur ex eo:

Quicumq; ea fecerit quæ lege dei exiguntur, plena fide & obedientia sincera, sine dubio cætui filiorum Israël deputabitur: fortior est enim & sacrosanctior cognatio spiritus & fidei, quam carnis & sanguinis.

48 Eadem lex erit indigenæ & colono qui peregrinatur inter uos.

Renati sacramentis paschalibus, circumcisi carne & abluti animi uitij, sunt digna membra ecclesiæ, patriarcharum legitimi filij, coheredes Christi, & regni cælestis consortes.

49 Feceruntq; omnes filij Israël sicut præcepit dominus Moysi & Aaron sic fecerunt.

Non est acceptio personarum apud deum, nec distinctio Iudei & Græci. In omni gente timens deum agnoscitur à domino, & ecclesiæ electorum aggregatur.

50 Et eadem die eduxit dominus filios Israël de terra Aegypti per exercitus suos.

Epilogus est eorum quæ de agno & paschate prædicta sunt copiosius.

CAPVT XIII.

1 cutusq; est dominus ad Moysen, dicens:

2 Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit omne uuluum in filiis Israël, tam de hominibus quam de iumentis, mea sunt.

Sanctificare, est in usum dei separare, dedicare, & seligere. Aperire autem uuluum, est primogenitum nasci. Sanctificatur deo omne primogenitum, quando omnis prouentus hominum in filiis, pecoribus, iumentis, terræ nascentibus, nulli alteri refertur acceptus quam soli deo omnipotenti: ut ei soli gratiæ referantur pro omnibus bonis, & eius bonitas in omnibus agnoscatur & reuereatur. Id autem facit omnis filius Israël in spiritu: & quisquis ex omnibus gentibus hoc agit, re uera dicitur & est filius Israël, & pertinet ad ecclesiā primitiuorum ascriptam in cælis, uel id audeant negare Iudei.

3 Et ait Moyses ad populum: Memoretur diei huius in qua egressi estis de Aegypto & de domo seruitutis, quoniā in manu forti eduxit uos dominus de loco isto: ut non comedatur fermentatum.

Gratitudinem duplicem deus exigit pro beneficio redemptionis ex Aegypto, memoriā scilicet beneficii sempiternam, & obedientiam fidemq; in dei omnipotentiam & beneuolentiam, ut fideles credant omne bonum deum posse & uelle. Non unquam, inquit, excidat uobis tanti beneficii memoria, nunquam inueniamini ingrati, ei qui exemit uos magnifice de domo seruitutis, de grauissimo duroq; seruitio. Semel ergo à tyrannide quoq; diaboli redemptionem per Christum, summo opere caueamus ne nos prioribus flagitijs contaminemus, quod est fermentum edere, perperam nempe agere.

4 Hodie egredimini mense nouarū frugum.

Mensis quo Israël exiit Aegyptum, dicitur mensis uiridis & germinationis, tempus totum uernale quandiu

omnia florent, quod incipit in Martio, quanquam & à nouis frugibus dicatur, non ob maturitatem, sed floritionem unde spes datur prouentuum.

5 Quumq; introduxerit te dominus in terram Chanaan, & Hethæi, & Amorrahæi, & Heugæ, & Iebusæi, quam iurauit patribus tuis ut daret tibi terram fluentem lacte & melle, celebrabis hunc morem sacrorum mense isto.

Non in solitudine, sed in terra promissionis iubentur Phasē domino celebrare: Quum terram hostium suorum acquisierint Chanaanicam promissam patribus, fertilissimam præ reliquis patriam, Phœniciū enim regio etiam secundum scriptores ethnicos laudem habet fertilitatis. Quod autem hodie tam misere squallet, & inculta ac solitaria iacet, propter peccata Israelitarum, secundumq; dei iustum iudicium & ueritatem uerborum eius necessarius factū uidetur. Sic quoq; perfecta libertatis festum & Phasē domini celeberrimum in promissa nobis uiuentium terra celebrabimus tandem, post transitū maris rubri, & exitum de terra inuia & solitudinum, post euas tentationes & occisos hostes carnis & sanguinis.

6 Septem diebus uesceris azymis, & in die septimo erit solennitas domini.

Renouatur præceptum ut inculcetur præceptum de gratitudine pro beneficio liberationis. Diligenter & sæpe admonet de uitando fermento & fermentato, uite scilicet & doctrinæ: ut fidelium gaudia non sint nisi sinceritas & ueritas, his enim deus colitur. Septima quoq; dies æqualis sit primæ, quo signatur octaua resurrectionis & quies animarum in æterna beatitudine.

7 Azyma comedatur septem diebus: & non apparebit tecum fermentatum: nec in cunctis finibus tuis.

Vehementer cauetur ne quacunq; ratione fermentum uel acidum aliquid fermenti loco edant. Solet enim caro affectibus dedita legibus simpliciter traditis in fraudem uti, uelleq; circumire & infringere, ne contra legē peccasse uideatur. Vnde hic omne acidum prohibetur, quod popinatores facile pro fermento inducerent.

8 Narrabisq; filio tuo in die illo, dicens: Propter id quod fecit mihi dominus quando egressus sum de Aegypto.

Festis diebus parentes ac doctores narrare debent filiis magnalia dei patribus olim exhibita, ad fruendum amorem & fidem dei in iunioribus, quibus coalescant & promoueantur secundum ætatem ad opera pietatis, & suo quoq; tempore suis filiis narrare possint ad dei gloriam & adificationem ecclesiæ sanctæ.

9 Er erit tibi in signum super manū tuam, & monumentum inter oculos tuos: ut lex domini sit in ore tuo: in manu enim forti eduxit te dominus de Aegypto.

Signum ad manus & memoriale ob oculos, idiotismus est Hebraicus, quotidiani exercitij. Lex domini in ore semper, ut illam meditemur ad explendam iugiter domini uoluntatem, exerceamurq; sine intermissione

Phœnicia
regio.

B

Signum in
manu uerbū
dei.

in operibus quæ dominus iniunxit nobis. Quo fiet ut superuacaneis humane temeritatis institutis & operibus insistendi nullâ habituri simus opportunitatem & otiû quasi dicatur, Externæ istæ ceremoniæ sibi tibi non secus ac si quis signum aliquod in manum aut ante oculos ponat quod cum perpetuo admoneat, ne uelut tardioris memoriæ commissorum obliuiscatur, aut si excidant facilius reminiscantur. His autem fiet ut potentia, gratia & misericordia dei semper in nobis renouentur: & incalcescat sepe cor nostrum ut benefactorem tantum redamemus, timeamus, colamus, & innocenter coram eo ambulemus. Quo enim plus amatur, hoc magis uoluntati eius obtemperabitur: ut sic semper lex domini sit in ore fidelium, ut semper eius beneficentia collaudetur et extollatur.

- 10 Custodies huiuscemodi cultû statuto tempore à diebus in dies.

A diebus in dies, hoc est, annue uel quotannis. Incipies enim annum ab illis diebus, & reuoluto anno rursus in illis incipies celebrare pascha. Nam cum annus diebus constet, utuntur Hebræi quandoq; diebus in pluratiuo pro annis.

- 11 Quumq; introduxerit te dominus in terram Chanaan, sicut iurauit tibi & patribus tuis, & dederit tibi eam:

- 12 separabis omne quod aperit uuluam, domino, & quod primitiuum est in pecoribus tuis: quicquid habueris masculini sexus, domino.

Oblatio primitiuorum.

Segregatio & oblatio primitiuorum recognitio est beneficiorum dei, quæ omnia creauit deus ad hominis usum, ut beneficium sibi deum agnoscat & colat. De melioribus uero oblatio fiat, ut fides et deuotio testetur offerentis, & ne ex necessitate offerre aliquid cernatur, ut conqueritur Malachias.

- 13 Omne primogenitum asini redimes oues: quod si non redemeris, deceruicabis illud. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, redimes.

Asinus redimitur.

Asini primogenitum offerri quidem uult, sed redimere, ut immundorum quoq; animalium non spernatur creatura, quæ multifariam hominibus profuit, domino ordinante, cui nihil immundum, sed omnia ualde bona. Exceruicatio autem fiebat in horrorem ingratitudinis, quia obmittendo redemptionem parum se domino gratius esse plane ostendebatur dominus pecoris. Hominum autem primogeniti pretio redimendi mandantur, minime immolandi uel offerendi, sed in pium usum pecunia redemptionis collocanda erat, & digna deo eis sacrificia cœmendanda.

- 14 Quumq; interrogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid est hoc? respondebis ei: In manu forti eduxit nos dominus de Aegypto, de domo seruitutis.

- 15 Nam cum induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti à primogenito hominis usq; ad primogenitum iumentorum.

idcirco immolo domino omne quod aperit uuluam masculini sexus, & omne primogenitum filiorum meorum redimo.

Vetus testamentum timorem quidem exigebat & seruitutem, Euangelium autem spiritus libertatem & amorem: quanquam & inter priscos perfecti fuerint & spiritui liberi, & in nouo populo maxima quoq; pars eorum sit qui seruitutis spiritu ducuntur & timore. Commemoratio ergo iustitiæ diuinæ contra Pharaonem, & beneficia Israël collata, posteris semper prædicanda erant. Non autem statim & sine sudore ingrato semper populo promissa præstilit, sed eos in exemplum toti mundo posuit, ut discerent humanam felicitatem non hic, sed in alio sæculo expectandam: Pios uero homines semper exercendos ab impijs.

- 16 Erit igitur ad signum in manu tua, & operans, ob recordationem, inter oculos tuos, eo quod in manu forti eduxit nos dominus de Aegypto.

Et quasi appensum quid, quod Hebræi fronti præligant in huius rei gestæ memoriam. Cuiusmodi quoq; ornamentum uel uitam tempore Christi lege affigebant in scriptam, ut eius essent semper memores, uel uiderentur saltem. Atq; ideo reprehenduntur in Euangelio, quod in fronte & phylacterijs non in corde gestarent legem. Seruatur apud Iudeos etiam hodie, ut fertur, mos, ut in synagogis suspendant frontibus & manibus filiorum huiusmodi ornamentum.

- 17 Igitur quum dimisisset Pharao populum, non eos duxit deus per uiam terræ Philistinorum quæ uicina est, reputans deus ne forte percuteret eum, si uidissent ipsi bellum, & reuerterentur in Aegyptum.

- 18 Sed circumduxit deus populum per uiam deserti, maris rubri: & armati ascenderunt filij Israël de terra Aegypti.

Palestini pro humanitate sua ad patriarchas nondum demeruerant exterminium, & Israëlitis non profuisset festinata hereditas. Ideo non per planitiem Palestine ducti sunt, ne bello potentium fatigati reditum meditarentur, sed per Arabiam eos duxit, & eremum, per mare rubrum & inuiam solitudinem, hoc est, montosam & petrosam. Non enim semper dominus utitur omnipotentia sua contra uiam naturæ. Non sunt enim sine necessitate multiplicanda miracula. Et non uult dominus contemni beneficia sua ab Israël. Cum ingenti ergo difficultate promissa illis patria obtinenda erat. Accincti ergo per singulos quinq; & quinq; incedebant, & armati secundum Hebræos, non generatione quinta, sed quarta, ut legitur Gen. 15. Fide enim & animositate ascēdebant de Aegypto, quia dominum sibi præsentem & propitium sentiebant, tot patris magnalibus cum eis, donec tentatio occurrebat.

- 19 Tulit quoq; Moses ossa Ioseph secum, eo quod adiurando adiurasset filios Israël, dicens: Visitando uisitabit uos deus, efferetis ossa mea hinc uobiscum.

Promissum

1 Promissam Iosepho fidem filij uel nepotes seruarunt
de transferendis in Chanaan osibus, sicut & ipse patri
suo fidem statuerat. Vltima & pia parentes uoluntate
non sunt fraudandi à filijs. Et sacrosancta semper fuit a-
pud Hebræos iuramenti religio, quod inuocatione diuini
nominis celebraretur. Et id ipsum fides patriarchæ pro-
meruerat, qui tam firma fide dudum prædixerat dei cir-
ca posteros gratiam ac uisitationem. Non quod tanti se-
cisset osium collocationem, sed fidei suæ memoriale fi-
lijs post se relinquere cupiebat. Non tamen leguntur ex-
cultis ossa illa aliquo modo, sed tantum translata in pa-
triam, & ibi terræ condita: non ut reliquie sanctorum
extrucone templorum cultæ.

20 Profectiq; de Sochoth castrametati sunt
in Etham in extremis finibus solitudinis.

21 Etham confinium est ubi solitudo incipit, & Aegy-
ptus finit ad ortum.

22 Dominus autem præcedebat eos ad osten-
dendam uiam per diem in columna nubis,
& per noctem in columna ignis: ad ostēden-
dum incessum utroq; tempore.

Tam certam curam gessit dominus populi Israëliti, ut
eos interdum nubes refrigeraret ab aestu solis, nocte ue-
ro luceret columna ignis. Et, ut in Leuitico legimus, in-
sta uerbum eius tentoria figebant & soluebant. Mira-
cula autem talia facit deus uisibilibus rebus ad consola-
tionē populi Iudaici: Nihilominus fidelibus omnibus ad-
est absq; istis signis.

23 Nunquam defuit columna nubis per di-
em, neq; columna ignis per noctem coram
populo.

Fidelibus semper aduigilandum, nesciunt enim quan-
do dominus eos sit uocaturus, ut paratos semper inue-
niat. Inestimabilis dei benignitas ad Israël, qui tot an-
nis uisibili semper illis beneficio adfuit: Et uicissim impro-
ba ceruix rebellium, qui toties à fide & cultu bonitatis
dei descuerunt.

CAPVT XIII.

1 **L**ocutus est autē dominus ad Mo-
sen, dicens:

2 Loquere filijs Israel: Reuerfi ca-
strametentur eregione Phi hahiroth inter Magdal et mare cōtra Beel sephōt
in conspectu eius castra ponetis super mare.

3 Dicturusq; est Pharaon super filijs Israel:
Perplexi sunt in terra, cōcluserunt eos desertum.

4 Et indurabo cor Pharaonis ac persequer-
ur uos: & glorificabor in Pharaone & in o-
mni exercitu eius: sciētq; Aegyptij quia ego
dominus. Feceruntq; ita.

Iubet dominus iam liberatum & manumissum popu-
lum retrocedere, & iterum periclitari ad atrocissimum
hostem, tentari de fide iam concepta & comprobata. Im-
pium hostem animosum fieri finit, & contra dominum
pugnare instigat: fideles autem timere & desperare per-
mittit, ut gloriam suam mundo ostendat, & à nemine in-

dicetur qui solus nouit prædestinationis suæ iustissimas
causas, & quibus modis ac medijs opus suum perficere
decreuerit. Locū autem Phi hahiroth periculosissimum
Isrælitis fuisse, in angustijs nempe montium & mari ad-
latus, quo magis dei gloria innotesceret: Nimirum si eius
auxilio, quum undiq; essent irretiti & perplexi, ut nuf-
quam pateret effugium, tunc liberarentur. Docet hoc fa-
cto deus, ne rei difficultatem, sed uerbum suum & pro-
missa illius consideremus, aggrediamurq; infracto pe-
ctore quæ ipse iubet, certi opem suam nobis nunquam
defuturam.

5 Et nūciatum est regi Aegyptiorum quod
fugisset populus: immutatumq; est cor Pha-
raonis & seruorum eius super populum, &
dixerūt: Quid hoc uoluimus facere ut dimit-
teremus Israel, ne seruiret nobis?

6 Iunxit ergo currum suum, & populum
suum assumpsit secum.

7 Tulitq; sexcentos currus electos, & quic-
quid in Aegypto curruū fuit: & duces totius
exercitus.

8 Indurauitq; dominus cor Pharaonis re-
gis Aegypti, & persequutus est post filios Is-
rael: filij autem Israel egressi erant in manu
excelsa.

9 Quumq; persequerentur Aegyptij post
eos attigerūt eos in castris super mare: omnis
equus & currus Pharaonis, & equites eius &
exercitus eius erant in Phi hahiroth contra
Beel sephon.

Nunquam audacior hostis Aegyptius, nec animo de-
iectior fidelium populus fuerat, quam tunc quando pro-
pinquissima erat salus piorum, & impiorum extrema
perditio. Pharaonis coactum obsequiū, & omnium im-
piorum timor seruilis non durat diutius quam sensus pla-
garum. Filialis autem timor & fides, in medijs etiam ma-
lis exercetur & proficit. Tyrāni seruos habere gaudent
suos subditos non ex animo obsequentes. Aegyptij in
curribus & equis fidunt: Isrælitæ autē in nomine domini
& fide promissorum dei. Nemo corrigere potest eum
quem deus reprobauit. Pharaon perendus erat cum suo
populo, ideo miraculis & beneficijs ac flagellis emen-
dari non potuit. Ad horam poenitentiam sinxerat, non
seruauit.

10 Quumq; appropinquasset Pharaon, leuan-
tes filij Israël oculos suos, & ecce Aegyptus
proficiscebatur post se: & timuerunt ualde,
clamaueruntq; filij Israel ad dominum.

Quantūlibet excelsa manu Isrælitæ exissent alacres
& animosi, laudarentq; deum uidentes beneficium. Sta-
tim tamen uisis Aegyptijs sequentibus, toti concidūt, im-
memores diuini auxilij toties experti. Fragilis est enim
hypocritarum fides, & seruilis timor subito uertitur in
odium. Mercenaria charitas non durat in aduersis. Sub-
leuare autē oculos in periculis, est respectare & omnia
circumspicere. In ultimis tamen malorum clamant ad do-
minū fideles, & exaudiuntur: infideles autem tunc uer-

B

C

Audacia
hostis cal-
canda.Fides fragi-
lis.

tuntur in rabiem, excutunt si quid uidebantur habuisse fiducia & dexteritatis, prophetiam detestantur, & hortatorem uerbi ministrum calumniantur.

- 11 & dixerunt ad Moysen: Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos ut moreremur in solitudine: quid hoc fecisti nobis, ut educeres nos ex Aegypto?

Vulgi subitanea mutatio.

Subitanea mutatio vulgi, & pericula illi praesentium hic docentur. Subsannatio est ualde acerba, cum in dignatione enim haec iaciunt in seruum dei: Quasi uero in Aegypto non essent sepulchra, eduxisti nos in solitudinem hanc ut hic moreremur? Melius est tamen perferre uitam inquirenti mori in itinere, quam nolle proficisci in anteriora.

- D Nonne iste est sermo quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Desine a nobis ut seruiamus Aegyptiis? multo enim melius erat seruire eis, quam mori in solitudine.

Historia satis explicat sententiam, omnia scilicet fieri ordinatione diuina, quam quum nos aut non intelligimus, aut non aduertimus, statim murmuramus, & desperatione concidimus. Nihil potest caro nisi desperare, nisi dominus tenuerit.

- 13 Et ait Moyses ad populum: Nolite timere: consistite, & uidete salutem domini quae facturus est uobis hodie: Aegyptios enim quos hodie uidetis, nequaquam ultra uidebitis eos usque in sempiternum & ultra.

Fides obstat per uerbum.

Verbo domini institutus & fide imbutus de dei bonitate male sentire non potest. Sic Moyses ab hostibus circumseptus, & tumultuante populo, inter sacrum & saxum non diffidit, quin consolatur suos, & auxilia hominibus impossibilia promittit in domino. Ultima manebat dies Aegyptios uitae & malitiae statim occidendos, & a persecutione tandem cessaturos fidelium. Videte, inquit, salutem & opem domini uobis hodie adfuturam: & quos nunc uidetis Aegyptios, eo modo nunquam uidebitis persequentes & uiuos, mortuos autem propediem cernetis.

- 14 Dominus pugnabit pro uobis, & uos tacebitis.

Dominus ipse in se suscipiet pugnam uestram, uos interim quieti eritis & tranquilli. Fidelis totus a deo pendet, sabbatum in deo celebrat, de propria uirtute desperat, fide sua potest omnia, sed in eo cui fidit.

- 15 Dixitque dominus ad Moysen: Quid clamas ad me? loquere filiis Israel ut proficiantur.

Clamor fidelium.

Clamorem proculdubio extorsit atrocissimus hostis insequens, & insuper ingratisissimus populus fremens & obstrepens. Sic probatur fides fidelium. Clamandum non tam ore quam desiderijs est homini pio. Haec est enim uera & gratissima deo oratio, quae prorumpit ex imo pectore certa & constanti in deum fide. Neque enim cor cum inuocat in quem non credit: fides uera orationis fundamentum est. Proficisci semper fideles debent, & non retrocedere, nec succumbere in uia dei. Nihil tam arduum a domino mandari potest, etiam introitus in mare pedes

stris, quod fidelis detrectet, domini bonitatem cum omni potentia perpendens ut Moyses.

- 16 Tu autem eleua uirgam tuam, & extende manum tuam super mare, & diuide illud: ut ingrediantur filii Israel in medio mari per siccum.

Pronunciat quid agendum sit, & spondet miraculum, insuper & uindictam certam de hostibus. Signum iterum praemittit eleuationem manus cum baculo, propter populum ceremonijs indigentem, non ob fidem prophetam. Iubetur scindere baculo mare: quid magis inexpectatum & admirabilius? & tamen credenti impenditur.

- 17 Ego autem ecce indurabo cor Aegyptiorum, & ingredientur post eos: & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius, & in curribus & in equitibus illius.

- 18 Et scient Aegyptii quia ego dominus: quum glorificatus fuero in Pharaone, in curribus atque in equitibus eius.

Dominus autem ipse se prodit & testatur authorem obstinationis impij cordis Pharaonis, quem & serui sui omnes sequentur & obsequuntur ad iudicium mortis, qui illi dudum obediunt sponte in piorum hominum oppressione, & innocens sanguinis effusione: Sic autem capiuntur uulpes: sic finitur tyrannis: sic glorificatur dominus iudicia faciens, & innotescit iustitia eius cum omnipotentia: sic reges, currus, equites, & milites a domino uincuntur: sic erudiuntur in poenis qui prophetam domini audire recusant.

- 19 Profectusque angelus dei qui pergebat ante castra Israel, abiit de post eos: & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, stetit post eos.

- 20 Et uenit inter castra Aegyptiorum & castra Israel: & erat nubes & tenebrae & illuminans noctem, & ad seinuicem toto noctis tempore non accedebant.

- 21 Cumque extendisset Moyses manum suam super mare, abstulit illud dominus, flate uento uehementi & urente tota nocte, & posuit mare in siccum, diuisaeque sunt aquae.

De hoc uersu & duobus sequentibus, septuaginta duas literas singulis habentibus, Iudaei superstitiosa nimium fabulantur: de quibus, si placet, lege Capionem nostrum de uerbo mirifico, & in Cabala, Petrumque Galeatinum libro 1. cap. 15. Angelus domini minister dicitur hoc loco iustitiae diuinae. Iste praebat semper castra Israelis, uiam ostendens, protegens & illuminans totum exercitum, & insuper insequenturos hostes prohibens. Praeierat inquit haecenus, nunc autem ab anteriore parte se transiens, ad postremum se contulit agmen exercitus, ipsum totum sequens, medium se statuens inter filios Israel & Aegyptios. Id autem uidebatur spectro columna & nubis: loquitur autem de statua ac si persona esset, angelo enim domini mouebatur. Ea autem columna qua patre respexit Aegyptios tenebrosa fuit, ea autem parte qua Hebraeos, erat lucida & lucens: hinc factum est ut neuter exercitus

citius alterum adoriretur. Sic enim dominus se fidelium protectorem exhibet à dextris & sinistris, ante & retro, uelut gallina pullos colligens & propugnans. Nihil hostis potest contra pios domino nolente: In manu domini est omne robur exercituum, ideo dominus exercituum nominatur. Potentia quoque dei operata est per uentum urentem ueluti instrumento. Prima rerum omnium causa per secundas: Deus per sanctos agit & impios, ad suam gloriam.

Et ingressi sunt filij Israël per mediū ficci maris: erat enim aqua quasi murus à dextra eorum & leua.

Diuisit aquas maris rubri uel caricosi, & in murum quasi erexit à dextris & à sinistris, & uiam fecit per aridam in medio aquarum utrinque. Primo autem diuisit, deinde arefecit: pijs erat munimentum, impijs autem momentum & decipula letalis. Miraculum istud diuisionis prestabat electis fiduciam, audaciam autem & contemptum obduratis à domino & morti adiudicatis.

Persequētesque Aegyptij ingressi sunt post eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus eius & equites ad medium maris.

Non cogitauit Pharaon dei uirtutem, nec bonitatem dei hostes fidei & pietatis attendere possunt dum sunt in præceptio baratri. Spiritu uertiginis abducuntur in reprobum sensum, & seipsos inuoluunt, & secum sibi pares abripiunt in iudicium horribile damnatorum, qui uerbo dei restiterunt maligne & pertinaciter, toties admoniti & frequenter correpti, dum deum abijciunt & negant.

Iamque aduenerat custodia matutina, & respiciebat dominus ad castra Aegyptiorum per columnam ignis & nubis, perturbauit exercitum Aegyptiorum.

Ad ortum solis iustitiæ & ueritatis, sub auroram dominice glorificationis, hora qua Christus resurrexit à mortuis iudicantur satellites Satanae & rex tenebrarum cum suis complicibus. Audacia impiorum uertitur in conturbationem, persecutio in fugam, perfidia indurata ad poenitentiam intempestiuam & infructuosam. Tarde nunc sapiunt impij. Dominus pugnat pro fidelibus. Qui tempestiue sapit, discit sibi temperandum ab oppressione amicorum dei, sicut à tactu pupillæ oculi domini. Quid me saule persequeris? Durum senties contra stimulum calcitrare.

& abstulit rotas curruum eius, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptij: Fugiamus Israël, dominus enim pugnat pro eis contra Aegyptios.

Obedientia & fide uincunt fideles. Omnis creatura seruit creatori & armatur contra impios in ultionem dei & amicorum eius. Propter uim aquarum & uentorum, magis autem uerbo domini separata sunt rote à curribus, uel impliciti sunt currus cum infessoribus præcipitatis & frustulati discerptis. Et suo se pariter pondere demerserunt, uelut plumbum in aquis uehementibus. Ingrauauit enim eos, & indurauit, præfactos reddidit, sic ut

tamet si dicerent fugiamus admoniti uehementia signorum, non tamen fugere potuerunt, nimirum pertinacia indurati & excæcati aquis præuenti.

26 Et ait dominus ad Moysen: Extende manum tuam super mare, ut reuertantur aquæ super Aegyptios, super currus & equites eorum.

27 Cumque extendisset Moyses manum suam contra mare, reuersum est ad prospectum matutinum ad fortitudinem suam, fugientibusque Aegyptijs occurrerunt aquæ, & inuoluit eos dominus in medio mari.

Hoc nunc iussus Moyses scribitur cui iam futura prædicta fuerant. Ad eleuationem enim manus Moysi diuina uirtute omnia facta sunt contra Aegyptios morti destinatos, tempore illo quo mane dici uel auroræ prospicere incipit.

28 Reuersæque sunt aquæ, & operuerunt currus & equites cuncti exercitus Pharaonis, qui sequentes eos ingressi fuerant mare, nec unus quidem superfuit ex eis.

Hic est finis impietatis, sic percutit & excindit dominus eos qui nullis admonitionibus flectuntur, nullis minis dei terrentur, sed excæcati contra deum pugnare pergunt. Videmus quam grauius deus suos tentet, quomodo sibi confidentes liberet. Docemur sperare in domino, iussa eius strenue exequi, illum constanter sequi: credamusque illum perpetuo nobis affuturum. Discamus neminem ledere uolentia, iniuria non premere. Nam ueniens ueniet ultio dei aliquando, abundeque rependet his, qui longanimitatem suam contempserunt, liberabique suos e manibus eorum.

29 Filij autem Israël perrexerunt per medium ficci maris, & aquæ eis erant pro muro à dextris & à sinistris:

Aegyptijs ad unum inuolutis perditioni aquarum et submersis, Israëlita uiui illasi & alacres perrexerunt per siccam: hoc est, iam ante illos perrexerant, uallati nimirum utrinque pro muro aquis à dextris & à sinistris.

30 liberauitque dominus in die illa Israël de manu Aegyptiorum.

31 Et uidit Israël Aegyptium mortuum super littus maris, & uidit Israël manum magnam quam exercuerat dominus in Aegyptum, timuitque populus dominum, & crediderunt domino, & Moysi seruo eius.

Non solum uidit occisos hostes Aegyptios in littore, sed etiam spoliari. Et agnouit gloriosissimam manum domini per excellens hoc & admirabile facinus, quod dominus sua uirtute exercuerat. Miracula pijs profunt, sed impijs perniciem inducunt: Duplo damnant perfidos & ingratos post agnitam ueritatem & domini uoluntatem. Viso miraculo animum recipiunt & resipiunt, & Moysen dei famulum admirantur, & colunt, & prophetam omnipotentis dei esse persuasissimum habent: ita subinde mutatur caro etiam fidelium.

Finis impiorum & fidelium.

Miracula.

A
1

Iunc cecinit Moses & filij Israël carmen hoc domino, & dixerūt, dicendo: Cantabo domino: gloriose enim magnificatus est, equū & ascensorem deiecit in mare.

Carmen ue
tustissimū.

Elegantissimū carmen, & quo uetustius non legitur in quibuscunq; humanis literis, quod pro uictoria diuinitus concessa fidelibus, filij Israël Mose autore domino cecinerunt. In quo participes tam eximij beneficij sese multi cohortantur ad gratiarū actionem & laudes: Qui enim susceptis beneficijs se prestat gratum, sit dignior exhibendis. Excitat autem Moses fideles sibi commissos ad laudem dei, nō suipsius. Victoriā tam illustrem non suā etiam fidei, sed diuinæ bonitati refert acceptam. Induit autem personam totius populi, ideo dicit: Cantabo, totus scilicet Israël, non nisi domino uniuerforum, quia magnifice magnificatus est, extulit gloriose maiestatem suam, & uno hoc opere spectatam uoluit toti orbi & re gnīs omnibus. Superbos enim illos equos & equites, cur rus cum ascensoribus suis, qui populum dei aquis præuocare cœperant, diuinum iudiciū proiecit in profun dum maris.

2 Fortitudo mea & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem: iste deus meus, & glorificabo eum, deus patris mei & exaltabo eum.

Arma & equi uirtuti diuinæ non resistunt, sed seruiunt. Non gloriū de quacunq; uirtute mea, non meis uiribus fractus est iste exercitus: Nullam in hac uictoria mihi laudem usurpo, dominus ipse est uirtus mea & laudatio. Ipse mea salus est, meis ego succubui sem uiribus. In hoc tanto miraculo uidere est qualis sit deus Israël. Alium nullum colam, uenerabor, metuum: sed hunc uerū deum magnificabo, & laudibus offeram & glorificabo eum, sicut & patres mei illum exaltatum semper quā maxime desiderarunt, & omnibus prælatum dijs optauerūt, & sperauerunt colendum ubiq;.

3 Dominus uir belli, dominus nomen eius.

Dominus fortis bellator est, & tam gnarus pugnan di, ut superari non possit unquam. Ipse deponit potentes de sede, et exaltat humiles. Dominus nomen illi. Ea omni potentia gloriosus est, ut à se solo sit semper, & omnibus det esse, quum sit ipsissima subsistentia rerum omnium, eo nomine designata, quod Mosi seruo suo iam pridem reuelauerat, patribus uetustioribus ea ratione non tam clare reuelatum.

4 Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare: electi principes eius submersi sunt in mari rubro.

Per singula narrat quæ supra in summa proposuerat. Qui laboribus luti & laterum oppresserat fideles, & infantes mergi præceperat in fluuium, is nunc quum au licis illis suis & currum magnificorum pompa desig natus in cœnum & lutum abyssi maris Rubri: quandoqui dem consenserant in crudelitate contra pios, ideo nunc pariter cum suo tyranno nobiles & potentes uastantur

& perduntur in mari.

5 Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis.

Contemptores maiestatis diuinæ, quam in superioribus elementis experti iam dudum & sepe uiderant, nunc merito descendunt ad abyssum maris, ad infima laci, nunc quam euasuri, sed donec moriantur illic perfituri. Facili immobiles uelut lapis, qui corda sua obdurauerāt ne deo obedirent & iuste præessent.

6 Dextera tua domine magnificata est in fortitudine: dextera tua dñe oppressit inimicū.

Celebrant miracula tam gloriosa potentiam dei & iustitiam, & uelint nolint impios confundunt splendore gloriæ suæ: Et conterunt brachium humanum sese contra domini fortitudinem exaltantem.

7 Et in multitudine gloriæ tuæ excussisti ad uersarios tuos: misisti iram tuam quæ deuorauit eos sicut stipulam.

Qui insurgunt contra deū & seruos illius, quos qui offendit, deum offendit, isti conteruntur, abijciuntur & consumuntur. Iactantur malis magnis & innumeris, dissi flunt per uarias libidines & inuoluuntur. Ad horam te nebrarum suarum quæ illis permittitur, audent, iactant, præsumunt, intemant pessima: donec mensuram impleat damnationis suæ, & iudicio dei subito et iuste opprimantur, etiam suo ipsorum iudicio.

8 Et in spiritu furoris tui accumulata sunt aquæ: Steterunt sicut acruus fluentia, coagulata sunt abyssi in corde maris.

Nudata sunt aquæ, dixit, cum non aquæ sed fundus nudetur. In unum enim locum aquis decrescen tibus terra quæ sub aquis nudatur, alueus scilicet uel solum. Uno spiritu & leui attactu dei concidunt omnia molimina per uersorum. Statuta sunt sicut moles aquæ fluentes, contra naturam suam eriguntur in murum à dextris & à sinistris: Et ueluti glacies immota stant & tutantur in medio transeuntes pios, sed impios obruituræ, & iudiciū domini perficetur, ut in corde uel medio maris hostes fide lium ueluti in profundissimum baratrum pariter con pulati intereant.

9 Dixit inimicus: Persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur eis anima mea: euaginato gladio meo, exterminabit eos manus mea.

Dixerat enim iam ante hostis: id est, constituerat secum Pharaon: Persequar Israël, perdam, occidam, spolia detraham, uindictam pro omni uoto & desiderio meo, euaginato gladio, exterminabo: contumaciter insiste bat crudelissimus hostis. Tanta correptus erat uesania, ut in mare ipsum sese credere, & potenti manu dei tam manifeste minanti tanto miraculo non deterritus, ausus fuerit & intrare cum tanto exercitu: quid enim non audet obdurata impietas, & furor tyrannicus? Truculentiam exprimunt singula uerba subinde exaggerata.

10 Flauisti spiritu tuo, operuit eos mare: submersi sunt quasi plumbum in aquis uehementibus.

Alloquitur

Alloquitur deum, eius uirtutem amplificans, quasi diceret: *Quantus quantus sit hostis, quantumuis sciat, solo statu tuo, ô domine, omnem eius potentiam & superbiam precipitas, mari inuoluis, in profunda deiecis, ac submergis quasi plumbum in aquis uehementibus, qui bus resistere non possint, sed uelut talento plumbi malitia graues, & importabiles deo & hominibus abiiciuntur in abyssum inferni: cum satana & angelis eius discutiendi semper.*

Quis similis tui in fortibus domine? quis similis tui magnificus in sanctitate, terribilis atq; laudabilis, faciens mirabilia.

Post narrationem mirabilis uirtutis diuinae contra impios, laus sequitur, ut prius ostensus est quis ille sit, & quantus quem laudat, exclamat: *Quis tam potens ut tu? quis tibi similis in magnificentia & sanctitate? quis tam admirabilis laudibus? quis tam admiranda gessit tam est terribilis laudis? debet enim deus cum tremore laudari: ei enim soli debetur honor & gloria, qui nunquam satis laudari potest. Solus patrorum omnium miraculorum, quia in ipsius solius potestate est omnis creatura cum aëribus suis.*

Extendisti dexteram tuam, deuorauit eos terra.

Mox ut manum tuam extendisti, aboliti sunt & perdidit: tanta est tua potentia, tanta uirtus, ut dum uolueris ad primam extensionem dexteræ tuæ à terra deuorentur impii, occidentur, occumbent, aduocabunt super se montes & colles, ut à tremendo iudice imminente abscondantur. Amatores terrenorum, & iniqui moderatores hominum deuorabuntur à terra, sepelientur cum diuite libidinoso in infernum.

Dux fuisti in misericordia tua populo quē redemisti: & portasti eum in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum.

Ducit dominus ac dirigit suos, ut pastor bonus oues, quas de manu sua nemo rapiet: qui se ponit pro ouibus, & hostibus se opponit fidelibus, sicut columna dei inter Israëlitas & Aegyptios. Ad hoc autem ducit, ut ab illis colatur agnitus & timeatur. Nondum duxerat ad habitaculum sanctuarij sui, sed ad hoc educti iam erant, ut eos in terram promissionis induceret, in Iudeam, Hierosolimā, et terram Chanaan, quā promiserat patriarchis.

Audierunt populi, irati sunt: dolor obtinuit habitatores Philistinim.

Audientes populi perturbati sunt: Circumiacentes ad famam tanti miraculi, & ad exemplum omnipotentiae dei Israëlitis obstupuerunt. Subito terrore & stupore quodam exanimabantur, ut solet fieri in praelio, Quis enim dubitaret statim magnalia dei tanta perusgatura fama magnifica totius orbem? Et tanti Aegyptiaci regni casum diuulgandum in omnes nationes, maxime autem propinquiores, qualis Palestina erat & Chanaan, Moabitarum regnum & Ammonitarum?

Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor: defluerunt omnes habitatores Chanaan.

Si incredulitas & peruicacia impiorum cecidit in celebritatem omnipotentiae dei Hebræorum, æque malis in hoc mundo deus utitur ut bonis ad suam gloriam. Amici dei in domino potentiam assequuntur, qui eos confortat, magnificat, & terribiles facit impijs. Conturbati & festinare Hebræis confunditur, quia stupefacti ac territi festinant, & omnia confundunt. Sic & liquefieri, & defluere nimio fit terrore, cum omnia membra cor & animus liquefunt.

Irruat super eos formido & pauor: in magnitudine brachij tui obmutescant quasi lapides: donec pertranseat populus tuus domine, donec pertrāseat populus iste quem possedisti.

Sic, ô deus, is timor quo terruisti impios populos, hostes nostros adhuc extantes catenus terreat, ut cadens super eos perseueret semper & maneat. Obmutescant & fileant quasi lapides, & fiant immobiles contra nos, & ueluti lapidei fiant, non se defendere nec nos à transitu impedire potentes, nec electos tuos à possessione promissæ hereditatis arcere. Tui enim sumus, tu nos ab initio possedisti, & in peculiarem tibi populum elegisti præ omnibus gentibus.

Introduces eos, & plantabis eos in monte hereditatis tuæ, habitaculo tuo quod operatus es domine: sanctuarium domine, quod firmauerunt manus tuæ.

Mons hereditatis domini est mons Zion, & præparatum habitaculum dei dicitur, eo quod dominus eum locum elegerat & præparauerat, quod Moses in spiritu dei non ignorabat. Significat autem statum gloriæ beatorum, ubi hereditas sola erit sanctorum & propria, manifestas & bonitas dei quam fruendam in æternum præbebit electis, statum omnium bonorum aggregatione perfectum felicissimumq;.

Dominus regnabit in æternum & ultra.

Non solum totus hic mundus, & quoad seculum durat totum deo subijcitur, ut sit in ipsius plenaria prouidentia ac regimine, sed etiam post hunc mundum in æternum semper regnat, & electis consulit, & sibi iubet subesse, ut obediant & reuerentur atq; colant. Acternitatem autem sine fine his uerbis significant Hebræa.

Ingressus est enim equus, Pharaon cum curribus & equitibus eius in mare: & reduxit super eos dominus aquas maris: filij autem Israël ambulauerunt per ficcū in medio maris.

Cum fuerit iustorum præmium felicitas perfecta, & regnum dei in electis perpetuum. Impiorum hic merces notatur, fremitus, dolor parturientium, animi perturbatio, desperatio, furia, uirium dissolutio, formido & pauor, silentium à bonis, clamor blasphemiae in deum, detestatio omnis boni, inuidia contra bonos, persecutionis studium. Ad quæ pertrahuntur obduratione cordis contra uerbum domini, ut obliti periculorum irruant in suam perniciem, inchoandam in fine uitæ huius, & in seculorum duraturam.

Sumpsit ergo Maria prophetissa soror Aa

Impiorum merces.

ron tympanum in manu sua: egressæq; sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris,

Choreæ san-
ctarum.

Exemplo uirorum etiam fœmina tripudiant, & à diuinis laudibus non arcentur. Choreas ducunt non ad petulantiam carnis, sed ad incunditatem spiritus exultantis de beneficijs & salute dei. Mos enim Iudeis fuit in festiuitatibus puellas conuenire ad canendum sacras cantiones, triumphalia carmina & honesta, ad edificati-
nem & sincerum gaudiū. Etiam per uices canendo, una aliqua præcinebat alijs succenturiantibus. Tympanis autem ob id maxime usæ sunt, quod præ cæteris musicis instrumentis ad numeros & mensuram sunt aptiora.

21 quibus Maria præcinebat: Canite domino: gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem eius deiecit in mare.

Alternis canunt, sibiq; metipsis respondent ut mutuum sese alliciant ad laudem & gloriā conditoris. Duntaxat autem primum uersum huius cantici ponit hic Moses, indubitatum tamen est totum carmen Mariam sororem Aaron cecinisse.

F Et proficisci fecit Moses Israel de mari rubro, & egressi sunt in desertum Sur: ambulaueruntq; tribus diebus per solitudinem, & non inueniebant aquam.

Eremus.

Desertum uocatur, non quod nemo in eo habitet, sed quod sit aspera & montosa. Vna autē est eremus, tametsi diuersa nomina à locis adiacentibus sortiatur. Post cœlestem ac insignem uictoriā, peractumq; triumphum incidunt Israëlitarum amaritudinem: Effusi enim in gaudia sibiipsis statim restituantur, in tentationibus fragiles inueniuntur, carnis iniquum fomitem experiuntur. Triduo solitudines perugantur, ut fides tentetur, & manifestetur carnis infirmitas.

23 Et uenerunt in Mara, nec poterant bibere aquas præ amaritudine, eo quod essent amaræ: unde & loco nomen imposuit Mara, id est amaritudinem.

Veniunt in Mara locum, hoc nomine per anticipationem sic ab euentu postea appellatum. Vbi sitis tentationem passi, occasionem accipiunt duræ ceruicis populi, ut ducis sui fidelissimi meriti agnoscant, obedire eidem discant, & ut amicum dei amplius uenerentur.

24 Et murmurauit populus contra Mo- sen, dicens: Quid bibemus?

Miseria du-
cum.

Talis est conditio ducum & imperatorum, ut omnis clamor, omnis necessitas in eos redundet, ipsius unius caput si quid populo accidit petitur. Pro murmure contra Mo- sen dominum orasse debuerant, cuius iam fuerant palam beneficentiam experti. Sed ingratitude perpetua Iudaici populi describenda suscipitur in sacris literis, contra prophetas omnes, tandemq; & dominū prophetarum.

25 At ille clamauit ad dominum, ostenditq; ei dominus lignum: quod cum proiecisset in aquas, in dulcedinē uersæ sunt aquæ: ibi constituit ei præcepta, atq; iudicia, & ibi tentauit eum, dicens:

Populus murmurat, Moses ad dominum clamat, con- fugiunt ad orationem sancti quoties homo uel caro ten- tauerit spiritum, & id nunquam inaniter. Exemplum omnibus qui præsumunt, ut in omnibus in casibus recurrant ad dominum, proprijs non fidant uiribus, neq; desperent: Ostendet autem dominus exitum. Lignum ostenditur Mo- si, nimirum crucis Christi, cuius memoria sanctis fuit dulcia omnia huius mundi aduersa. Qui nutu & iussu solo poterat, ligni mysterio miracula edit. Eo loci, non iam tunc, sed postea ceremonias & iudicia scripta dedit, pactum cum patribus factum renouat, populum docet, ne ex seruitute liberati, ad carnis libidinem desce-
deretq; coram deo & proximo uiuat, in simplicitate & innocentia coram deo ambulet. Populum quoq; tentauit deus, dum aquis carebant & probabantur.

26 Si audiendo audieris uocem domini dei tui, & quod rectum est coram eo feceris, & obedieris mādatis eius, custodierisq; omnia præcepta illius: cunctum languorem quem posui in Aegyptum, non ponam super te, ego enim dominus deus sanator tuus.

Non tantum præsentī malo medetur, sed & promittit omnia bona obsequentibus uerbo dei, sine quo nihil ab homine rectum fieri potest, & nihilominus nihil sit omnino perfectum & irreprehensibile quod omni culpa careat. Tum uero rectum est opus hominis, si fiat eo modo quo deus iubet, idq; solū quod deus præcepit. Quoties deniq; aduersis premimur, toties peccatorum nostrorum memoria erudimur. Nobis imputandum est quicquid malorum occurrerit, bonis tamen omnia cooperantur in bonum: qui innocentia deum colunt, non legis timore, sed amore iustitiæ. Qui uero iuxta carnem uiuit, cancellis legis indiget: nō sunt enim liberi, quia nondum filij dei. Ideo libertate uti non possunt, neq; debent, sed magnopere legibus cōercendi sunt. Quare etiam deus cum populus sine fine delinqueret, graui eum lege & minis seuerissimis pressit ac terruit: quod non fecisset, si in auita fide integritate ac innocentia perstitisset. Qui autem spiritu uiuunt, illis spiritus lex est. Languorem Aegyptijs impositū, intelligit ærumnas, plagas & uastationes, quibus Aegyptum percusserat. Promittit insuper longanimitatem & clementiam suam deus, quia non facile damnet, perdat, nec mortem cupiat peccatoris: potior sit apud eum misericordia quā ira.

27 ¶ Venerunt autem in Elim, ubi erant duo decim fontes aquarū, & septuaginta palmæ: & castrametati sunt iuxta aquas.

Exercitus filiorum Israël fidelium cœtum adumbrat, cuius dux Christus est, qui duodecim apostolos & septuaginta discipulos elegit. His dat aquam ex fontibus uiuæ doctrinæ cœlestis, ut omnes ex eo bibamus, & sitim resinguamus. Eius authoris nostri uocem audiamus & apostolica uoce admoniti: consideremusq; pontificem & apostolum professionis nostræ, qui Mose multo præstantior est: quem si audierimus, non tanget nos malum, quod inobedientes olim Iudeos perdidit.

CAPVT XVI.

Rosectiꝑ sunt de Elim, & uenit omnis multitudo filiorum Israël in desertum Sin, quod est inter Elim & Sinai: quintodecimo die mensis secundi, postquam egressi sunt de terra Aegypti.

Professiones post transitum maris Rubri fuerunt, prima desertum Sur, in quo fuit locus Marath, de Marath ad Elim, de Elim ad desertum Sin, decimaquinta die secundum mensis, ut sic locum descripsit & tempus.

Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israël contra Moſen & Aaron in solitudine.

Vulgi iterum prodiit ingratitudo in ducem, Pronitas animorum ad murmur contra Praelatos, Pericula gratia superiorum, & ecclesiasticorum, Exercitatio denique sanctorum, Magnanimitas uiri fidelis. Cibo deficiente carnali impatienter ferunt solitudinem. Triginta diebus fauorem temperauerant ex cibis Aegyptiacis. Omne congregationem murmurasse quidem scribitur, sed non uniuersaliter intelligendū: Erant enim pii inter eos & sancti, Iosue nimirum & Caleb, & multi istis similes. Verum non modica hominum tentatio est inedia famis, & in loco solitudinis.

Dixerūtq; filij Israel ad eos: Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnis, & comedebamus panem in saturitate: quia induxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem istam fame.

Ingratis mos est attenuare accepta beneficia. Carnalia appetunt qui mundum diligunt. Leui accepta occasione impij calumniam struunt pijs prepositis. Et certe Moſes & Aaron populum morti ademerant, non uendi derant hostibus, nec sibi emerant. Dicunt autem: Vtinam mortui essemus in terra Aegypti per manū dei, domino scilicet uolente, uel occidente cum Aegyptiorum primo genitis. Olla pro ollis, & panis pro cibo quocunq; sumitur. Queruntur se inductos ad hoc desertum, non dignati remissi Aegypti unde educli erant, more nimirum hominum contentiosorum & ingratorum. Allegant autem quasi causam educationis crudelissimam, quia uellent Moſes & Aaron omnes se pariter occidi: quo quid potuit obijci tam fideli seruo dei crudelius atq; indignius?

Dixit autem dominus ad Moſen: Ecce ego pluam uobis panes de caelo: egrediatur populus, & colligat quæ sufficiunt per singulos dies, ut tentem eum utrum ambulet in lege mea, an non.

Die autem sexto parent quod inferant: & fit duplum quam colligere solebant per singulos dies.

Gratificatur statim dominus populo, non ob murmuraciones, sed ad suam gloriam, & ad parandam amplius auctoritatem duci Moſi. Promittitq; panem de caelo præstandum, quem nullo negotio populus collecturus sit, ad

sufficienciam quidem, non autem ad superfluitatem, quæ populo dei inutilis & pernicioſa sit semper. Summam certam inquit, ac demensum quod sufficiat pro singulis diebus suo die colligat. Volens experimento prodere populi inobedientiam, & uoracitatem cum auaritia, & luxus desiderium unā cum infidelitate, si in diem se pascendos à domino non crederent. Interim tamen docentur fideles in diem uiuere, à dei prouidentia pendere, omni die laborare ad uictum, panem quotidianum petere, simplici animo diuinis adherere præceptis, sabbatum colere, spiritali animarum refectiōi incumbere, de corpore diligentius curando sollicitum non esse, patris beneficentiam credere & amplecti, obedientie studiis insistere, et spiritalis quietis sabbatum à deo non meritis complecti, sed gratia.

Dixerūtq; Moſes & Aaron ad omnes filios Israël: Vespere scietis quod dominus eduxerit uos de terra Aegypti.

Et mane uidebitis gloriam domini, audiuit enim murmur uestrum contra dominum: nos uero quid, quia mustitastis contra nos?

Iam altero miraculo cognoscetis uos non nostra præsumptione eductos, sed gratia & uirtute diuina: Ut nihil nobis, sed totum domino adscribatis, qui uobis uespere carnes, mane præbebit in copia panes. In eo autem miraculo exhibendo uidebitis eum audiuisse murmur uestrum, quem & uestra querela offenderitis. Deniq; carnalis liberatio fidelium, uespere dici potest: sed spiritalis, mane. Iudæos Moſes, fideles Christus nutrit. Mane uidere dei gloriam, est mysterium panis celestis & uitæ æternæ agnoscere. Quantumlibet sancti sint homines dei, dicere tamen ex conscientia uera debent: Quid nos sumus? quid possumus? ex nobis nihil, deo omnia reddenda, in quo uiuimus, mouemur, & sumus. Nihil igitur sancti quoq; præter dei mandatum ac uoluntatem proponant conseruis suis, Contra quos quicunq; murmurant, domino contradicunt, quos & punit, etiam si tardius aliquando sentiat: & qui eos spernunt, deum spernunt.

Et ait Moſes: Dabit uobis dominus uespere carnes edere, & mane panes in saturitate: eo quod audierit dominus murmuraciones uestras, quibus murmurati estis contra eum, nos enim quid sumus? non contra nos est murmur uestrum, sed contra dominum.

Improperatio uehemens est culpæ populi, qui post tanta uisa miracula patrata per Moſen, tam impatienter ac impotenter contra dominum & seruos suos murmurare pergebant. Cum certo iam scire poterant ex tot signis nihil egisse ipsos sine domini imperio, nihil temere uel de suo, quæ à domino suscepissent mandata hæc proposuisse populo.

Dixit quoq; Moſes ad Aaron: Dic uniuerſæ congregationi filiorum Israël: Accedite coram domino, audiuit enim murmur uestrum.

Indigni iam erant ob murmuracionem Israëlitarum quibus loqueretur Moſes, integerrimus amicus dei & auar-

In diem uiuāt fideles.

Videre dei gloriam.

Accedere
dominum.

tor populi: sed Aaron iniungit, pro suscepto eius à deo officio ut propheta esset, loqui uerba dei ad populum. Accedere autem uel appropinquare ad dominum, est conuenire in coetum ad audiendum domini uoluntatem ex ore prophetarum. Iam autem corripiendi erant à domino de murmure suo contra prophetas in contumeliâ dei.

10 Cumq; loqueretur Aaron ad omnem coetum filiorum Israël, respexerunt ad solitudinem, & ecce gloria domini apparuit in nube.

Prescripta iam uerba Aaron loquebatur ad coetum de mandato domini & Moysi, ad terrendum & arguendum inquietos & ingratos. Interim gloria domini apparet in nube, nondum parato tabernaculo foederis. In solito spectro à populo uisus est, unde & terretur, corripiendi ob suas murmurationes, non à domino, quem audire non merebantur, sed Moysi dominus dicenda commendat.

11 ¶ Locutus est autem dominus ad Moysen, dicens:

12 Audiui murmurationes filiorum Israël, loquere ad eos, dicendo: Inter uesperas comedetis carnes, & mane saturabimini panibus: scietisq; quod ego dominus deus uester.

In eo, ait, uidebitis me audiuisse murmur uestrum, et quomodo me offenderitis, dubitando de fide & bonitate mea ac providentia pro electis meis, dum uobis à me carnes dabuntur ad uesperam, & mane sequenti panibus saturi eritis. Tuncq; scietis dominum iratum audiuisse murmur uestrum, & non esse durum ingenium uestrum beneficentia rependendum. Ex facto autem uidebitis me dominum deum uestrum esse, cuius auspicijs & opera Aegyptum exieritis.

C Factum est ergo uespere, & ascendens coturnix, cooperuit castra: mane quoq; ros iacuit per circumitum castrorum.

Coturnicū
positio.

Examen maximum coturnicum iussu diuino incidit eatenus castra omnium Israelitarum, ut terram operuerit, & facile ad manum arripi potuerint, & parari ad gustum atq; edulia. Id autem uespere post solis occubitum & ante crepusculum. Mane autem positio uel iactatio contigua, aut conuersio plurima roris inueniebatur, hoc est, panis uel cibi quoddam genus optimum, qui in modum roris sparsus iacebat in superficie terrae circum castra undiq;. Murmurantibus nonnunquam dat deus quae cupiunt, sed ipsorum malo. Hic uero carniū ollas uespere, & saturitatis panes, eodem ordine quo postulauerat, susceperunt.

14 Cumq; operuisset superficiem ros, apparuit in solitudine, inuolutū thecae minutum in similitudinem pruinæ super terram.

Mannæ na-
tura.

Diligentius describit figuram ac naturam cibi caelestis depluti. Pro pilo contusum, Iudaei exponunt inuolutum thecae, uel testum cortice, aggregatū uel rotundum, satis dubium quid dicant, quod huius dictionis Hebraicae in sacris literis similis non inueniatur. Crediderim eaque libenter Septuaginta interpretibus, qui dicunt, exiguum tanquam coriandrum candidum, sicut glacies super terram uel pruinam.

15 Quod cum uidissent filij Israël, dixerunt ad inuicem: Man hu? Quid hoc? ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moyses: Iste est panis quem dominus dedit uobis ad uescendum.

Dicebat quisq; ad proximum suum uidens rorem ueluti condensum in maxima copia, Man hu? Quod certe dupliciter intelligi potest, quid hoc, scilicet est? pro Ma hu, nun iniecta euphonia gratia: uel donum hoc, quando quidem Man à מַן deriuari potest, quod donare significat. Cibum ergo à domino datum, quoniam aliter non poterant, Man appellabant. Veruntamen ratio impossibilis nominis ab ignorantia accepta est iuxta literam, ideo prior ratio proximior uero uidetur.

16 Hic est sermo quem praecepit dominus: Colligat unusquisq; ex eo quantum sufficit ad uescendum: gomor per singula capita, iuxta numerum animarum ueststrarum, quicq; pro eis, qui in tabernaculo suo, accipietis,

Sic uobis tractandum est beneficium huius caelestis cibi: hac lege circa illud utamini, Colligat quisq; de hoc manna quantum ei ad esum satisfiat pro eodem die, ea conditione, ut pro qualibet persona quam paterfamilias habebat in suo tabernaculo colligat mensuram gomor, quae quanta sit definire non ausim. Non adeo perperam dicitur tantum esse quantum apud nos est Immy. Nam & Hieronymus post Iosephum dicit continere gomor tres semicoctilas, quarum quaelibet dicitur hemina.

17 feceruntq; ira filij Israël, & collegerunt, alius plus, alius minus.

Quumq; exissent ad colligendum collegerunt plus minus, ac deinde metiebantur collecta ad gomor, plura qui personas habebat multas, qui uero paucas, pauciora iuxta mandatum domini.

18 Et mensi sunt ad mensuram gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui minus parauerat, reperit minus: sed singuli iuxta id quod edere poterat, congregauerunt.

Quum autem non sit omnium gula similis, & alius alio magis edat, non caret miraculo quod singuli singulis gomor cibabatur per diem, ut nihil superfluerit nihilq; defecerit.

19 Dixitq; Moyses ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane.

Explicatio adijcitur praedictae legis, & appendix prius obmissa, ut nihil de ipso manna reseruetur in diem posterum: quod quum quidam temere praepararentur, & seruarent secum in crastinum, ebullierunt ex eo cibo uermes, & computrescere coepit & foetere, sic ut irascere tur eis Moyses. Iste autem esus mannae, praeter hoc quod nutrebat ad sufficientiam corpus, etiam spiritualioribus & fide excellentioribus significabat paucam uitam, Christum saluatorem mundi, uerbum dei incarnandū in tempore, & ad animarum salutem comedendum spiritualiter: descendurum panem uitae de caelo, quem qui esurus sit, habeat uitam aeternam. Quo modo & Christus se panem uitae dixit, & manducandum discipulis praebuit, ut uitam

uitam consequantur eternam. Est enim re uera Christus lignum uitæ in medio paradisi, & panis uitæ quem suum unigenitum deus pater dedit mundo, ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat uitam eternam. Hoc autem credere, est frui & edere uel manducare, & per uitam spiritualem, animam pro peccatis aliqui despera- bundam consolari, recreare, reuiuificare, reficere, & prout ab anima capi potest uerissime cibare, sicut & sanguine potari in cruce effusi. Mytheria autem Christi in ueteribus scripturis quidam parum intelligunt, alij nullum. Qui autem Christum dominum scripturæ scopum intelligunt, isti in ipsius uerissimo sensu probe profecerunt.

Qui non audierunt Mosen, sed residuum habuerunt quidam ex eis usq; mane, & scaterere coepit uermibus, atq; computruit: & iratus est contra eos Moses.

Colligebant autem illud singulis diebus mane, singuli quantum sufficere poterat ad uescendum: quumq; incaluisse sol, liquefiebat.

Tanto donati miraculo & recreati nondum obedi- re deo uolunt, quantumlibet leue mandatum ac facile im- plere non studet: quid facerent rebelles de arduis ac gra- uioribus? Manna uerbi dei inobedientibus fit uermis: be- neficia dei ad ingratos putrescunt. Interim tamen inobe- dientia iram domini prouocat, & a sole incalescere re- darguitur.

In die autem sexta collegerunt cibos du- plices, duo gomor per singulos homines: ue- nerunt autem omnes principes coetus, & nar- rauerunt Mosi.

Aliud miraculum adiunctum alteri mandato fuit, ut in die precedente sabbatu diluculo colligerent pro duo- bus diebus, ut uacatio esset in sabbato, quod in diem ser- uatum manna non defluebat, nec uermibus scatens foete- bat, secus atq; diebus reliquis. Quo obedientie simul & sabbati religio commendabatur populo dei. Cadebat au- tem tunc quoq; ignorantia in praefectos congregationis illius, qui non omnes de hoc mysterio instructi deprehen- debantur. Quos & Moses instruit, & plebs ipsa in eo ne- gotio eruditior inuenta est quam seniores & prelati.

Qui ait eis: Hoc est quod locutus est domi- nus: requies sabbathi sanctificata est domi- no cras: quod coquetis, coquite: & quæ lixa- turi estis, lixate: quicquid autem reliquum fuerit, reponite uobis ad custodiam usque in mane.

Infra hebdomadam prouidenda domui sunt corporis necessaria, ut uacationis die domino seruiatur audiendo uerbum domini, contemplando dei opera, consolando uerbis & exhortatione proximum, de beneficijs gratias dicere orare pro se & populo: id demum uerus dei cul- tus est. Otio autem inerti indulgere, uacare tantum ab opere, cultus dei non est, multo minus libidinari & inso- lesce re uerbis uel factis.

Reposueruntq; illud usq; in mane sicut prae-

ceperat Moses, & non computruit, neq; uer- mis inuentus est in eo.

Obedientiae sanctae opera, quibus dominicis obeditur praeceptis, non putrescunt: instituta autem temeritatis humana uermibus scatent.

25 Dixitq; Moses: Comedite illud hodie, ga sabbathum est hodie domino: non inuenie- tur hodie in agro.

Sabbati otium non sine causa toties inculcando repe- tit, quia prae omnibus alijs institutis fidelibus illud neces- sarium uidebatur, non ob otium, sed diuinum negotium, & ut tempus non negligetur ad uacandum toto pecto- re domino, ut praedictum est.

26 Sex diebus colligite illud, in die autem se- ptimo sabbathum est, non erit in eo.

27 Venitq; septima dies: & egressi de populo ut colligerent, non inuenerunt.

Datur praeceptum populo ad ipsius exercitium, ne sabbato colligant, quo die etiam si collecturi exeant in agrum nihil sint inuenturi, reatum autem inobedientiae incursum. Sed nihil proficitur apud quosdam, semper sunt qui carnis desideria praefert institutis diuinis, qui deum tentare audeant, qui nitantur in uetium, cupiantq; nega- ta, ex primi parentis culpa. Totiesq; admonitus populus Israel in officio conseruari non potuit.

28 Dixit autem dominus ad Mosen: Usq; quo non uultis custodire mandata mea, & le- gem meam?

Verbum est indignantis & increpantis incredulos. Sensus hominis humiliandus per fidem est in obsequium dei, qui obedientiam uictimis praefert. Dominus sua mu- nera largitur quando & quibus uoluerit. Tentare ueri- tatem dei, perfidiae crimen est: diffidere sermonibus ipsi- us, impietas maxima.

29 Videte quod dominus dederit uobis sab- bathum, & propter hoc die sexta tribuit uo- bis cibos duplices: habitet unusquisq; apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo.

Omnem sensuum corporaliu & spiritaliu distra- ctionem prohibuit dominus pro die sabbati, id est, uaca- tionis, ut recolletiores sint ad legis diuinae contempla- tionem. Apud semetipsum autem manere, est seipsum col- ligere, & quomodo uel proficiat uel deficiat quisq; in le- gis diuinae obseruantia diligenter meditari, domini gra- tiam & auxilium implorare sabbato.

30 Et sabbathizauit populus die septimo.

Die septimo uacandū, catenus morale est & necessa- rium, quod statim tempore domino uacandum sit, quod ne differatur ob occupationes temporarias ceremoniale de- cretum est, ut septimum diem non praetereat, quocunq; tandem die supputare incipias. Quandoquidē etiam do- minica dies septima est post dominicam, & que sicut sab- bathum Iudaicum, quod uacationem sonat, septimus dies est post sabbatum: ne quid Iudaeis & Iudaissantibus cor- poreus aliquis & carnalis cogitatus imponat, eis qui spi- ritu domini spiritu colere cupiunt ut a Christo iubentur.

Sabbato quiescedum si morale.

- 31 Appellauitq; domus Israël nomen eius Man: quod erat quasi semen coriandri albū, gustusq; eius quasi similitudo pasta cum melle.

Man quale. Impositio nominis Man, unde causam sumpsit iam secundo notatur, et suppletur superius neglectum, quia fuerit ut semen coriandri et album, et gustus ipsius uelut pasta mellis: habebat enim suauissimum saporem. Et angelorum esca dicitur, Sapientia 16. quo nutriuit dominus populum suum, de coelo praestito illis sine labore, et omne delectamentum complectens. Quo dominus ostendebat dulcedinem suam in filios suos, ut uniuscuiusque uoluntati palatoque deferuerit. Intelligendum autem hoc de pijs, impijs enim leuissimus cibus habebatur et insipidus. Semini autē coriandri comparatur pro quantitate et figura, non autem colore qui lucidus illi aderat et albus.

- 32 Dixit autem Moses: Iste est sermo quem praecepit dominus: Imple gomor ex eo, & custodiatur in futuras retro generationes ut noverint panē quo alui uos in solitudine, quando educi estis de terra Aegypti.

Conseruaculum instituebatur ipsi Man, altero et nouo miraculo, quo asseruaretur Manna sine putrefactione et uermibus, quandiu dominus uolebat, in monumentum et testimonium: ut et posterius uiderent aliquando quo cibo aluisset dominus filios Israël in deserto quadraginta annis.

- G 33 Dixitq; Moses ad Aaron: Sume uas unū, & reponē ibi Man, quantum potest capere gomor, & reponē illud corā domino ad seruandum in generationes uestras,

- 34 sicut praecepit dominus Moysi. Posuitq; illud Aaron coram testimonio ad conseruationem.

Manna seruandum. Hec per anticipationem scribuntur, quum contigerint circa finē uitae Moysi et Aaron, iam proximis morti et propediem mannae depluitione cessatura, parataque iam dudum arca Aaron praecipitur urnam confici auream, et intra eam claudi manna, memoriale perpetuum in generationes posteriores: de quo et Iosue quinto. Non est enim prius et posterius in lege secundum Hebraeos, quia tardius facta alicubi citius et non suo loco scribuntur, dum scilicet hic de primo mannae usu sit mentio, etiam quae circa illud postea acta sint pariter conscribuntur. Quandoquidem hic liber non scriptus est primis illis diebus egressionis, sed postremis annis morae in deserto.

- 35 Filij autem Israël comederunt man quadraginta annis, donec uenirent in terram habitabilem. Hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terrae Chanaan.

Manna Christus est. Quid per manna significatum sit, Christus exponit Ioan. 6. dicens se esse panem uerum, qui de coelo descendit, ut quicumque ex eo ederet, uitam sit habiturus aeternam. Qui manna comdebant moriebantur, qui manducant hunc panem Christum, et biberit sanguinem, uiuet in aeternum. Hic est cibus animarum fidelium, quo sustentantur ad uitam semper duraturam, quo reficiuntur conscientiae piorum. Arcula autem illa in qua Manna serua-

Urna mannae.

tur, est Christi domini nostri sacrosancta humanitas, in qua corporaliter diuinitas habitat, quae panis est uita, seruaturque coram domino in terra promissionis in tabernaculo sancti sanctorum, non factio manibus, hoc est in dextera dei patris. Porro miraculum in se magnum est, quod et coelo filios Israël quadraginta annis cibauit, hoc est, de aethere et aëre: quo declaratur prouidentia dei, qui suorum ubique sic curam gerit, ut eis omnino nihil unquam desit.

- 36 Gomor autem decima pars est Ephai.

Gomor et Ephai nomina sunt mensurarum in aridis. Ephai autem modius esse uidetur, continens scilicet decem mensuras Gomor, ut apud nos quoque nouem Tummy sextarium faciunt, siue modium uarie nominatum secundum loca, tempora et gentes, ut nihil certi facile de his rebus possit describi, praeter ea quae iam passim leguntur a pluribus erudite tractata, continuo tamen hominum auaritia et in posteris mensurae mutantur.

CAPVT XVII.

- I **E**gitur profecta omnis multitudo filiorum Israël de deserto Sin, per profectioes suas, iuxta sermonem domini, castrametati sunt in Raphidim, ubi non erat aqua ad bibendum populo.

Omnis eremus usque ad montem Sinai Sin uocatur, et ex tota prouincia etiam locus unius mansionis nomen accepit. Omnes qui pie uiuere uolunt et Moysen sequi per legem domini, per castra proficisci debent, et expectare hostes parati ad certamina. Ideoque non se implicent secularibus negotijs, sed semper suspensi sint ad profectiōem a domino designandam non suo arbitrio, sed secundum praeceptum domini. Non seipsum tentare, sed in tentatione a domino immissa subsistere et uincere auxilio ipsius.

- 2 Qui iurgatus contra Moysen, ait: Date nobis aquam, ut bibamus. Quibus respondit Moyses: Quid iurgamini contra me? cur tentatis dominum?

Quanto plura beneficia capiunt inertes, tanto magis murmurant ingrati. Exemplar perpetuum ingratitudinis praebent Iudeorum patres. Interim tamen gratia dei et patientia luculentius fidelibus commendatur. Et mansuetudo Moysi necessaria praelatis ecclesiae docetur, ut sit sine intermissione parata, Non sine commoda seueritate, quae et nunc alloquitur murmuratores, dicens: Cur tentatis dominum? Cur exasperatis et irritatis, experiri uolentes ipsius potentiam et clementiam si potum quoque suppeditare possit in cremo sicut panem et carnes?

- 3 Sitiuit ergo ibi populus pro aqua & murmurauit populus contra Moysen, dicens: Cur fecisti nos exire de Aegypto, ut occideres me & liberos meos, ac iumenta mea in siti?

Non simpliciter murmurat populus ingratus, sed calumniatur denuo, quasi temere eduxerit eos Moyses et sua praesumptione ex Aegypto, quos nunc uelit occidere sitienti: id quod praemeditatus agere debuerit et prauidisse cuncta. Non credentes interim uerbo dei, tot signis con-

tinuo editis ad ipsorum salutem et confirmandam fidem: ut discamus quid miracula possint apud infideles, & ut fideles non egeant illorum.

4 Clamauit autem Moses ad dominum, dicens: Quid faciam populo huic: adhuc paululum, & lapidabunt me.

Vltimum refugium iustorum in angustiis est clamare ad dominum, qui non deserit sperantes in ipsum, & conquerentem iniurias cum fiducia: non propter calumnias ingratorum ecclesia deserenda est: persistendum est enim, & domino causa committenda.

B Et ait dominus ad Moysen: Transi ante populum, & sume tecum de senioribus Israel: & uirgam tuam qua percussisti fluuium, tolle in manu tua, & uade.

Populum praere debet fidelis dux, & non praemittere: nihil sine consensu & fauore seniorum tentare, si modo uelis proficere cum fructu, & perficere feliciter coepta. Non Moses fluuium percussit sed Aaron: iam ergo Moysi uirga, iam Aaronis, iam denique uirga dei nominatur. Ex praeteritis factis tuis si non populus credit, tu saltem ne dubites te perfecturum quae promitto futura. Gestanda est uirga proprijs manibus, quia nondum satis auctoritatis assequutus fuerat ad populum, qui tarde nimis illi obsequabatur & credebat, tanta est tarditas uulgi ad obsequium praceptorum.

6 En ego stabo coram te, ibi supra petram in Horeb: percutiesque petram, & exibunt ex ea aquae & bibet populus. Fecit Moses ita coram senioribus Israel.

Iubetur Moses adstante deo, nimirum columna nubis deum representante, percutere petram, ne gratia tanti beneficii homini & non deo transcribatur. Utque Moses non sui ipsius obliuisceretur edendo miraculum, sed ob oculos deum cerneret praesentem, ne superbiret de proprijs uiribus. Seruus quidem domini percutit ut iubetur, dominus autem praebet creando aquas: non ad horam nec pauculas, sed donec indigeret populus pro se & iumentis, & donec loco adessent. Interim tamen miraculum cernitur quidem fieri a senioribus non a tota plebe, licet omnibus aederetur: populus enim prophetis & senioribus credere debebat, qui ob ingratitudinem dei opus cernere non merebatur.

7 Et uocauit nomen loci Tentatio et iurgium, propter iurgium filiorum Israel, & quia tentauerunt dominum, dicentes: Est ne dominus in nobis, an non?

Nomen loci memoriale fit tanti beneficii, potus scilicet aquarum in uastissima solitudine, ubi solem influentiae gratuita oriri facit super gratos & ingratos, bonos & malos. Tentatio autem dicitur & contradictio, quia populus dominum tentauit, & contra prophetas domini murmurauit, lapidibus saluatorem obruere uoluit: speciemque rebellionis contra deum improbis exhibuit in omnia secula, quum post tot stupenda miracula in Aegypto & solitudine, tamen audet adhuc contradicere uerbo dei, & dubitare de bonitate omnipotentis.

8 Venit autem Amalech, & pugnabat contra Israel in Raphidim.

Beneficijs beneficia accumulat dominus, sicut ipsi israelitae murmur addunt iugiter murmuri. Ab hostibus liberat oratione pijsimi ducis. Non tamen prius bellum tentat quam lacesitus ab hoste Amalech, qui in Raphidim castra israelitica obruere meditabatur, nondum quicquam passus incommodorum.

9 Dixitque Moses ad Iosue: Elige nobis uiros, & egressus pugna contra Amalech: cras ego stabo in uertice collis, habens uirgam dei in manu mea.

Viri milites eligendi sunt ubi hostis sentitur, non temere asciscendi ad numerum augendum: qui non semper prodest, sed plurimum obest si inertes, imperiti, uel meticulosi intersint. Non Moses ipse iam senex adsistit, sed strenuum ministrum consiliorum suorum conscium mittit ad congressum: interim ipse in excelso contemplationis diuinae & feruida orationis consistit: & uirgam dei tenet in manibus, fiducia auxilij diuini non deserit, firmiterque credit explenda quae dominus pollicetur.

10 Fecit Iosue ut locutus erat ei Moses, & pugnauit contra Amalech: Moses autem, Aaron, & Hur ascenderunt uerticem collis.

Tuto hostes aggreditur qui a domino militare iubetur, & piorum orationibus se iuuandum non dubitat: obedientiae sanctae iugum suscipit, & arcere hostes lupos ab ouili compellitur. Non solus Moses, sed Aaron & Hur comitatus orationis locum ascendit. Vbi cumque enim duo uel tres dominum fuerint deprecati in fide, exaudiuntur. Multorum oratio feruentior fit & exaudibilior. Ideo orationes agenda in ecclesia, non solum in cubiculo, quod tamen & id ipsum iubet dominus, sed non tantumquam semper necessarium.

11 Quumque leuaret Moses manum suam, uincibat Israel: quando autem remisisset manum suam, superabat Amalech.

Non tantum oratione sed & uiribus & armis hostis est domino iubente aggrediendus. Eluatio manuum significat, manus & desideria in orationibus intendenda & erigenda illuc ubi est fortitudo & fiducia nostra.

12 Manus autem Mosi erant graues: sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit: Aaron autem, et Hur sustentabant manus eius ex utraque parte unus. Et factum est ut manus ipsius fides uel firmitas essent, usque ad occasum solis.

Donec leuat manus Moses non succumbit israel, donec in deum mens est fixa non uincitur ab hoste. At caro nostra infirma est, et fatigata aliquando lascescit: debent ergo fulcra ab ijs qui uerbo praesunt adhiberi nutantibus. Petra uero, quae Mosi faigato supponitur, Christus est. Is nostra firmitudo & soliditas est, quo confortante omnia possumus. Non est tentandus dominus, Iosue scilicet pugnat pro populo Dei, Christus pro ecclesia & uincit. Non remittendae orationes: sine intermissione orandum in tentationibus quae nunquam cessant.

Nihil arduum contra hostes sine matura & feruente oratione tentandum. Vsq; ad occubitum solis orandum & pugnandum, donec hæc uita durat, quæ est militia. Qui populo præst cōtinuo habet quod clamat ad dominum. Nam uaria sunt ingenia hominū, iam metuunt, iam murmurant, iam diffidunt: Quis hæc absq; ope dei feret?

13 Infirmauitq; Iosue Amalech, & populum eius in ore gladij.

Iesus Christus pro ecclesia pugnat, contra Amalech cum inimica morte, tandemq; destruitur per Iosue, uel saltem infirmatur, quo non tantum nocere queat, quantum molitur cum populo suo filijs tenebrarum. Gladio autem uerbi dei iugulantur per Christum.

D **14** Dixit autem dominus ad Moſen: Scribe hoc ob monumentum in libro, & pone in auribus Iosue: Delendo eū delebo memoriam Amalech de sub cœlo.

Ponere in aurem, est inculcare & familiariter significare. Quid autem dicere debebat Iosue? Nempe quod Moſes leuādo manus in oratione populi dei uicerit. Nam hoc Iosue non uiderat, qui contra hostem interim pugnat, Moſes enim in colle steterat. Iubet ergo tam magnificum factum scribi, & in perpetuam rei memoriam commendari. Delebo, inquit, memoriam Amalech: hoc est, salutem eorum statim ac dominum: ut perdantur uel eorum posterij suo aliquando tempore.

15 Aedificauitq; Moſes altare: & uocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea,

Dominus exaltatio mea, uel etiam refugium, uel protectio mea: hoc enim indicare potest uox Hebraica **יְהוָה**, uel triumphum & uictoriam, soli autem deo adscribenda est omnis uictoria. Nomen hoc aræ quam edificauerat imposuit Moſes: quasi diceret, Quandoquidem uidimus domini esse bellum & triumphum, merito aram hoc nomine appellabimus, Dominus eleuatio mea.

16 dicens: Quia manus super solium domini, bellum domini erit contra Amalech, à generatione in generationem.

Hoc Hebræi sic exponunt: Dominus per thronū suum iurauit, qui sempiternus est, cœlum scilicet, cui infidet, & terram suppedaneum habet: ut sicut stant cœli, sic firma res erit quam decernit dominus. Vt scilicet certò certius sit, aliquando Amalechitas delendos uirtute domini, etiam si differatur aliquantisper. Sic enim æterno consilio Deus præordinauit, ut hic impius populus luat criminum suorum poenam: Tunc quum glorificare deus populum Israël cœperit, quietemq; ab hostibus daturus: hoc autem primum aggrediebatur, quum Saul regem statuisset.

Amalechitas delendi.

CAPVT XVIII.

A **I** Vumq; audisset Iethro sacerdos Madian, cognatus Moſi, omnia quæ fecerat deus Moſi, & Israeli populo suo, quod eduxisset dominus Israel de Aegypto:

Apud uetustissimos in more fuit, ut qui potentes erant, præerantq; reipublicæ ac magistratibus, fungerentur

Distinctio decimale: prima Vaischma Iethro dicta. Sacerdotes ueterum principes.

VAISCHMA IETHRO.

etiam sacerdotio: erant enim multarum rerum scientia et usu sapientissimi, aliorum doctores, exhortatores, & si negotium exposceret defensores, tam orationibus ac sacrificijs religionisq; cura ad deum, quam directione & auxilio ad subiectos. Hoc autem Hebræis **יְהוָה** est, qualis & rex Melchizedech. Verbi autem ministris Christus, ne principum more dominantur, interdixit. Non autem regibus negauit studium docendi & tutandi populum uel pascendi. Auditum mirabilem dei prouocatus uenit ad glorificandum deum, & congratulandum genero suo, & toti populo Israelitarum de grauissima seruitute liberato.

2 tulit Iethro focer Moſi Sephoram uxorem Moſi post missionem eius:

Moſes tempore colloctionis diuine, & tantorū uisus miraculorum patratorum, quumq; incredūisset nimis seuitia Pharaonis, & instante negotio longè periculossimo, iam remisera uxorem suam, & liberos ad domum foceri, quos hic reducit Iethro marito & parenti. Quo autem tempore uenerit, & si ante datam à domino legem decalogi, consultius otiosis discutiendum relinquimus, sicut & alia alibi plerumq;.

3 & duos filios eius, quorum unus uocabatur Gersom, dicente patre: Aduena fui in terra aliena:

4 alter uero Eliezer: Deus enim, ait, patris mei adiutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis.

Sancti plures filios generasse leguntur, paucas filias, & ferè nullas, quandoquidem & earum in catalogis ratio non habetur. Nec tamen Israëlita horruerunt conuicia gentilium uxorū, sed fide diligentius institutas eas frequenter legimus. Moſes, Ioseph, Iuda & Booz constat sanctas habuisse uxores etiam alienigenas: sed periculosas et infideles omnino uitandas præcipit lex diuina. Gersom superius quoq; lectus est, hic secundus additur Eliezer: quibus à sacro euentu nomina imponenda discamus more priscorum, non solum ex imitatione appellationum aliorum, quorum nominibus admoneamur ad uirtutem & gratiam dei.

5 Venit ergo Iethro cognatus Moſi, & filij eius, & uxor eius ad Moſen in desertum, ubi erat castrametatus iuxta montem dei.

6 Et dixit Moſi, dicens: Ego Iethro cognatus tuus uenio ad te, & uxor tua, & duo filij eius cum ea.

Peruenit quidem Iethro cum filia et nepotibus ad extrema castrorum quæ in solitudine erecta stabant prope montem dei Horeb. Non autem sese ingessit populo, donec id sibi licere per amicitiam publicam intelligeret, ideo per internuntium renuntiavit Moſi se presentem cum suis: Non enim subito hospes obruere debet uiram arduis negotijs ex officio occupatum, sed ciuilitè sese in dicare alloqui cupientem si liceat.

7 Qui egressus in occursum foceri, adorauit, & osculatus est eum: salutaueruntq; se mutuo uerbis pacificis. Et ingressi tabernaculum:

Mos

Maiores honore, etate, et cura cum reuerentia suscipiendi sunt et tractandi. Obuiam prodijt quamlibet occupatus socero suo Moses, honorem exhibuit, non ut deum procidendo adorauit, sed inclinauit pro more gentis: et in oscula charitatis ruit, et amicum complexatus excepit alacriter gratum hospitem. Alterq; alterum interrogat, si salua essent omnia et integra, beneq; mutuum precati sunt et per amice: quae diuinus spiritus non otiose conscribi in sacris uoluit, et doceri in ecclesia. Post quae introducti sunt in tabernaculum, qualia quadraginta annis populus domino uolente inhabitauit, semper suspensus ad domini iussuionem in horas.

narrauitq; Moses cognato suo cuncta quae fecerat dominus Pharaoni & Aegyptijs propter Israel: uniuersumq; laborem qui inuenisset eos in itinere, & quod liberauerat eos dominus.

Letatusq; est Iethro super omnibus bonis quae fecerat dominus Israeli, eo quod eruiisset eum de manu Aegyptiorum.

Deuotiores ferè semper gentiles inuenti sunt ad dei gloriam, si quando eam agnouissent quam Iudei, quod et Christus improperat Iudeis. Congratulabatur populo Israelitico de beneficijs dei perceptis, de obtenta libertate et excusso tam crudelissimo seruitutis iugo, quod ipsum Iethro non adeò longe distante latere non potuit. Congaudendum gaudens, et consolandi lugentes. Serui dei etiam inter amabilia colloquia de rebus sacro sanctis et non friuolis sed ad honorem dei spectantibus uti debent redimendo tempus.

& ait Iethro: Benedixtus dominus qui liberauit uos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum de sub manu Aegypti.

Videmus hic etiam apud gentes dei cognitionem fuisse, et fortè clariorem, quam aliquot iam annis apud Christianos, tamen si ex omnibus gentibus peculiariter elegimus Iudeos, ex quibus secundum carnem nasciturus erat Christus. Nonnihil quoq; profecerant dudum à Mose, et iam Madianitae qui et Israelitae erant, fidem quoq; Abrahae non in totum repulerant.

Nunc cognoui quia magnus dominus super omnes deos, eo quod superbe egerint contra illos.

Non adeò pure et synceriter nec tam clare deum cogroscebant ut Israelitae, quasi diceret: Audiui saepe ante a deo illo uestro quod magnus sit, at fides mea satis infirma erat. Nunc uerò tanta miracula uidens, fortius credo deum uestrum solum esse fortem et potentem super omnes qui dii appellantur, qui digne tractauit superbissimos Aegyptios, qui Israelitas tam duriter oppresserunt sine omni humanitate et charitate. Nunc certe noui hunc deum iustissimum, afflictos liberantem, et afflictos tam improbos punientem. Ceteri dii uel malis hominum gaudent, uel suos liberare non possunt. Non sic deus Israelis, optimus atq; iustissimus.

Tulit ergo Iethro cognatus Mosei holocau-

sta & hostias deo: ueneruntq; Aaron & omnes seniores filiorum Israel, ut comederent panem cum socero Mose coram deo.

Pars sacrificiorum comburebatur, pars uerò edebatur à sacrificantibus, publice enim epulae sacrae publicis festiuitatibus dabantur. Ciuitas hic notatur et religio cum integritate piorum hominum: uenit iste Iethro gratulatum genero suo totiq; populo, quum tot et tanta prodigia dei audisset, consulant, communibusq; uotis laudent deum, simul edunt et letantur, gratias agentes deo pro beneficijs et uictorijs. Coram deo autem edere, est in honorem dei de sacrificijs manducare dei, qui mos et apud gentes fuit. Decet igitur in publicis festiuitatibus comenire pios, letumq; agere conuiuium, modo id fiat sine luxu cum modestia et timore dei.

Crastina autem sedet Moses ut iudicaret populum, qui assistebat Mose à mane usq; ad uesperam.

Post gaudia sanctae societatis et coenam honestissimam, statim sanctus redit sine impedimento hospitalitatis ad suum officium consultandi et consulendi grauat, dirimendi controuersias, et ad causas tractandum ciuiles, proq; seruanda charitate et seruanda in tanto populo. Assiduitas deniq; designatur in Mose, qui à mane usq; ad uesperam incumbebat iudicijs decernendis.

Quod quum uidisset cognatus Mose omnia quae agebat in populo, ait: Quid est quod facis in plebe? cur solus sedes, & omnis populus instat tibi de mane usq; ad uesperam?

Videns Iethro afflictionem et laborem generi sui, arripit rethorico more id quod plus moueret, nempe populi afflictionem, tametsi leuare uoluit onus Mosei quasi populi rationem ampliorem haberet quam Mosis: quid, inquit, tu populo sic facis ut totam diem expectare et durare cogantur?

Cui respondit Moses, uenit ad me populus ad quarendum deum.

Quumq; acciderit eis aliqua res, uenit ad me ut iudicem inter eos, & ostendam praecepta dei, & leges eius.

Quasi diceret Moses: Ego iuxta legem dei et dictamen spiritus diuini iudico populum, et lites compono, non iuxta meos affectus: ubi discendum, nobis iudicium iustum inquirendum à deo, cuius lex est non nostra uerbum dei, spiritum legis tenendo, non solum literam. Ne qui legum sunt peritissimi, fiant omnium pessimi ac uerississimi homines. Oportet enim iudices esse uiros pios et fideles, deumq; metuentes, qui iuxta mentem legis et dei iudicent: quilibet in sua ac suorum causa caecus est. Componebat autem Moses causas secundum legem uiuam, scriptam in corde suo: non qualibet ex causa ad locum aliquem pro consulendo deo recurrebat, sed omnia iuxta diuinam uoluntatem, quae in corde eius erat, plenus sancto spiritu faciebat.

Et dixit socer Mose ad eum: Non bonam rem facis:

Bonum quidem erat quod faciebat Moses, sed cōmo-

Epulæ sacrae

81

C

Iudicis fide-
lium offi-
cium.

Moses a
gentili do-
cetur.

dus fieri poterat: comparatione melioris audet dicere non bonum. Sinit autem deus famulum suum cum quo tanta et talia loquebatur ab alienigena admoneri: admonendo lectores per quemcumque detur consilium ueritatis uel salutis non debere contemni. Videndum etiam an forte uoluerit ibi deus praeuenire superbiae tentationem: sedebat enim iam in iudiciaria sublimitate, ideo tales eligi iubet ad iudicandum qui odissent superbiam. Deinde quam sit obseruandum quod dicitur alibi: Fili ne in multis sint actus tui. Ne animus nimis intentus humanis actionibus quodammodo euacuetur deo: quo fit tanto plenior quanto in superna et eterna liberius extenditur.

- 18 **Stulto labore consumeris & tu, & populus iste qui tecum est: ultra uires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere.**

Rem uehementer stultam facis, et insuper sub tanto hoc onere concides ac uiribus destitueris, et interim populo consultum non erit. Onera communis dispartienda sunt in humeros plurimorum: hoc ipso enim fit officium leuius si multorum uiribus sustentetur.

- 19 **Sed audi uocem meam, consulam tibi, & erit deus tecum. Esto tu populo erga deum, ut inferas tu quae dicuntur ad deum.**

Obsequere consilio meo, ut sit tecum dominus. Tamen etsi enim ego Israelita non sum, consilium tamen quod suggeram etiam deo placebit: nam est ex deo quicquid charitati et fidei prodest inter homines. Erat actio humana, ideo iudicio hominum relinquenda. Interimque Moses non quis dicat, sed quid dicatur attendit. Si inuenimus aliquid sapienter a gentilibus dictum, non protinus erit cum authoris nomine spernendum. Ergo in rebus arduis et difficilibus, quae ad deum referendae essent et petenda oracula, Moses partes suas porrigere iubetur, sequester inter deum et homines: Non autem in sacrificando, quod officio sacerdotum tribuebatur.

Gentilium
auctores.

- 20 **Ostendasque eis ceremonias & leges, & doceas eos, uiamque per quam ingredi debeant, & opus quod facere debeant.**

Studij tui erit, ut populus admoneatur oratione tua ad obseruantiam mandatorum dei, quae tu illis praescribes ex ore domini dei tui, ut instruas eos de uia domini, quae est iustitia, aequitas, charitas, frugalitas, pax, et beneficentia, et c. Curabisque diligenter ut facienda perficiant, et non errent in doctrina.

- 21 **Tu autem considera ex omni plebe uiros potentes & timentes deum, in quibus sit ueritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos & centuriones, & quinquagenarios, & decanos.**

Magistra-
tus hic fide-
lis & pius.

In populo ergo dei magistratum gerere decet eum qui est fidelis: instructus uero sit dotibus quae hic exprimuntur, fortitudine, magnanimitate, sapientia, timore dei, ueritatis studio, fide, auaritiae odio. Prospicies, inquit, ex omnibus: non uulgo electiones talium deferes qui sunt ut plurimum corrupti affectibus priuatis, uiros robustos mente, uirili animo, non effeminatos et inconstantes. Non loquor de fortibus et audacibus, sed de his qui in domi-

no fortes sunt, quem et in omnibus agendis timeant, et ante oculos habeant dei metum. Veraces uel fideles, non mendaces, uaros, loquaces: non sui amant, sed integros et incorruptos. Odientes auaritiam, hoc est, omnem rapinam, iniuriam et uolentiam, qui non cupiant congregare opes, augere rem, ad fastum contendere et luxum, propter quae desiderantur diuitiae: cupiditas enim si iudici oculos perstrinxerit, rectum nihil geritur. Sic sint autem haec dotes animi iunctae, quemadmodum in catena annuli, ut nulla possit esse sine alia. Nos qui faciem tantum uidemus, a postrema uirtute probationem instituendi iudicis incipiamus, si falli nolumus leuiter. Qui enim auaritia student, deum non timeant, nec uiri integri esse possunt. Principis cura et onus sine dubio subleuatur, si nulle uiri subsint uni, et sub illo alij decem sint, sub quorum singulis centum, ut uix aliquid ad singulos praepositos decanos perueniat iudicandum.

- 22 **Qui iudicent populum omni tempore: quicquid autem maius fuerit, referat ad te, & ipsi minora iudicent: leuiusque sit tibi, partitio in alios onere.**

Maiores iudicari non possunt, nisi prophetico spiritu et diuino, humanae autem actiones iudicio hominum reuoluntur. Audiant hoc principes populi et seniores plebis, ut omni hora iudicent populum, semper et sine intermissione sedeant ad iustitiam conseruandam. Dirime re lites, reconciliare dissidentes, si quid magni occurrerit, et lege domini petatur illius discussio: non uereantur Moysen accedere, et uerbum dei audire, discere, et tractare, et secundum illud iudicare.

- 23 **Si uerbum hoc feceris, & praecipiet tibi deus & poteris stare, & etiam omnis hic populus reuertetur ad loca sua cum pace.**

Praecipere hoc loco, est inaugurare et confirmare, ratum facere. Non enim reperitur Moysen postea super hac re aliquid praecipisse, sed hoc consilium Iethro approbasse, cum ipsius domini fuerit, non solum Iethro. Approperit enim deus uoluntatem suam etiam per gentes: ab his si quid boni aut ueri dixerint, accipiamus, et in gloriam dei nostri conuertamus.

- 24 **Quibus auditis, Moyses fecit omnia quae ille suggererat.**

Habebat Moyses uir dei legem dei, quae aliud non est, quam uoluntatis dei cognitio, in corde suo scriptam, iuxta hanc omnia dirigebat. Si igitur Iethro aliquid dixisset contrarium huic legi, minime recepisset. Nunc autem nobis quoque in exemplum Moyses legislator diuinus gentilem hominem audit, honesta et utilia praecipientem, et legi diuinae et reipublicae usibus minime repugnantem. Lex dei interiorem hominem respicit in primis, pracepta iudicialia exteriorem, quae ex causis aut mutari, aut in totum tolli possunt, illa aeterna est et immutabilis.

- 25 **Et electis uiris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, et quinquagenarios, & decanos.**

Moyses ipse spiritu dei plenus et propheta, elegit quales debuit ex omni Israele, et duces posuit tribuum.

Eratione unus praefectus mille uiris erat, quos tribunos Latini nominassent, sicut decem ex ipsis praessent singuli singulis centenis, unde et centuriones dicti sunt, et deinde denarii singuli suos quoque agnoscerent decanos: similiter et quinquagenarii quinquaginta praessent, ut omnia ordinata essent in populo dei et sine confusione.

Qui iudicabant plebem omni tempore: quicquid autem grauius erat, referebant ad Moysen faciliora tantummodo iudicantes.

Non domini erant suarum turmarum, sed iudices et conciliatores, quocumque modo dissidentium, procuratores quoque necessariorum rerum, et uigiles honestatis et iustitiae: Inter quos si quid graue emerisset, referebatur a decano ad quinquagenarium, ab hoc ad centurionem, inde ad tribunum, donec ad Moysen causa difficultas referenda uideretur. Talis si in republica ordo seruaretur, charitatis pax ac iustitia amplior passim in rebus pub. floreret.

Dimisitque Moyses socerum suum: qui abiit sibi in terram suam.

Prasente adhuc socero fortassis omnia ordinauit, ut alacriorem dimitteret ad propria, re bene gesta et coposita ad summam tranquillitatem, si sic seruata fuissent omnia.

CAPVT XIX.

Mense tertio egressionis filiorum Israel de terra Aegypti, in die illa uenerunt in Solitudinem Sinai.

Nam profecti de Raphidim, & peruenientes in desertum Sinai, castrametati sunt in solitudine, ibique Israel fixit tentoria eregione montis.

Ex mansione Raphidim soluerunt, ut ingrederentur in solitudinem Sinai quadragesima septima die post egressionem Israel de Aegypto: Tertio scilicet mense die prima, ea lunatione quae sit nobis in mense Iunio. Erat autem desertum Sinai, regio circa montem Sinai, qui et Horeb dicitur, ad quem montem dominus dudum praedixerat Moysi ipsum cum uniuerso populo redempto peruenturum, ne quis uacillet in promissionibus diuinis. Ibi ergo ueluti aliquanto tempore permansuri, castra sua fixerunt, ne sciret adhuc eorum, quae in eo monte erant gerenda.

Moses autem ascendit ad deum: uocauitque eum dominus de monte, & ait: Haec dices domui Iacob, & annuntiabis filiis Israel:

Non potest populus ascendere montem ob fidei rudimentum, et onera peccatorum, ac crebras murmurationes, ne domino appropinquans, igni ardenti absumeretur a uindicta dei. Omnia enim tunc formam timoris et imperfectionis ostendebant, tam facta quam etiam uerba. Propheta autem sanctus uocatus a domino ascendit montem, ad quem uicissim dominus descendere dignatur, et de sublimiore loco illum alloquitur sequestrem inter se et populum, iubetque ut loquatur familiae Iacob et annuntiet uoluntatem suam filiis Israel. Hac autem nomenclatura crebro admonetur populus, ut intelligat se esse eum qui ex Iacob sit secundum carnem, luctator cum uitiis et concupiscentiis: Ex Israel autem secundum spiritum filiationis, quo clamat abba pater, a quo omnia se con-

sequi bona posse nequaquam dubitet: Cui deus seipsum promiserit, et omnem sufficientiam, ob idque Israel nomine uocari illum praeceperit. Et sunt haec uerba ueluti praeparatio quaedam ad legem dei suscipiendam. Quicumque enim ardua ordiuntur, et difficilia persuadere uolunt, animos auditorum incitant, et ad diligenter auscultandum praeparant.

4 Vosipsi uidistis quae fecerim Aegyptiis, quomodo portauerim uos super alas aquilarum, & assumpserim mihi.

Admonet in primis eos beneficiorum suorum, dicens: Vosipsi uidistis quae fecerim Aegyptiis, et c. Deinde attentos et beneuolos reddit his uerbis: Si itaque audieritis uocem meam, et c. Commemorat autem se portasse eum populum et basulasse ex Aegypto more aquilarum gestantium dorso pullos suos. Altius autem uolant aquilae ceteris auibus, extra omnem telorum iactum, extra omne periculum, quod si desubtus imminet, sese opponunt corpore suo pro salute pullosum periculis. Sic inquit, ego uos eduxi et constitui, defendi, liberaui, et in tutum statui, suscepique in familiam meam, ut ueniretis ad me, et si de fiduciaque tota adheretis mihi.

Aquilarum uolatus.

5 Si ergo audiendo audieritis uocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra.

6 Et uos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta, haec sunt uerba quae loqueris ad filios Israel.

Nemo uenit ad dominum nisi quem ad se duxerit dominus, uenit autem audiendo uocem domini, idque non uulgari diligentia, sed toto corde credendo, et pactum cum deo initum custodiendo, ut ambuletur coram deo innocenter, humiliter, fiducialiter ac obedienter. Quamquam autem omnis terra mea sit, et omnes gentes ex aequo creauerim, uos tamen eritis ueluti peculium meum, et sacerdotale regnum. Quemadmodum enim apud omnes populos, reges et sacerdotes summi habentur et praecipui, sic ego ex omnibus gentibus selegi uos, ut sitis praecipui, et specialiter mihi dicati et cultui meo: Ex eo enim nasciturus erat Christus uerus rex et sacerdos. Quandoquidem autem una est Iudeorum et gentium credentium fides, unus deus, una ecclesia. Quum ad uitae innocentiam et puritatem Christianum populum adhortaretur Petrus his quoque uerbis commodissime usus est. 1. Petri 2. quasi dicat: ut olim sibi deus Iudeos elegit, ita et uos Christus suo sanguine acquisiuit sibi, ut sitis gens deo dicata et sancta, si quidem in simplicitate fidei illi adherentes, in uitae innocentia coram eo ambulare studueritis.

Regale sacerdotium.

7 Venit Moyses: & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones quos mandauerat ei dominus.

Dominus antequam praecpta dat populo uehementer terret. Antequam autem terreat consolatur et allicit: Amor filialis primas habet partes apud fideles, deinde conscientia terretur, et caro legibus subinde uincit.

tur. Præcepta autem multitudini promulganda, primo sunt seniorum consilio pro more hominum proponenda, quod et per Moysen dominus non obmittit.

8 Responditque omnis populus simul, & dixerunt: Cuncta quæ locutus est dominus, faciemus. Cumque retulisset Moyses uerba populi ad dominum,

Propensus quidem est fidelium populus proposito et promissis ad capefcenda meliora instituta, sed fragilis et inconstans, et ad relapsum nimium procliuus: hic enim temeritate humana pollicetur grandia, nihil autem uel parum præstat, quæ et Moyses mediator et sequester refert ad dominum, et ut illi complacent uota plebis, et ut confirmetur in sancto proposito precatur.

B ait ei dominus: Ecce ego ueniam ad te in densitate nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, & credat etiam tibi in perpetuum. Nuntiauit ergo Moyses uerba populi ad dominum.

Moysi et prophetis loquitur dominus, quibus et credi uult semper et obsequi: populo non loquitur, qui quæ dei sunt capere non potest. Facit autem hic et alibi deus uerba sua uerba Moysi. Dignatur enim deus quæ sua sunt quandoque nobis communicare, aut nostra facere, idque ex gratia sua. Interim autem uerbo domini credendum fidelibus est, quandoquidem lex dei æterna est, perpetua scilicet uoluntas summi dei irrefragabilis.

10 Et dixit dominus ad Moysen: Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, lauantesque uestimenta sua.

Iustitiæ carnis.

Purificationes uarias Iudei susceperunt, sed ad carnis emundationem tantum, quibus et hypocritæ uti potuerunt, et quorum cor insyncerum erat, quapropter in epistola ad Hebræos, uocantur iustitiæ carnis, ad tempus correctionis datæ. Interim tamen etiam deus eas sanctificationes uocat: ueram autem sanctificationem docet sequenti capite, ubi exteriorem et interiorem hominem instituit atque mundat: Non sit autem una die ablutio ueterum delictorum. Vestes autem lauare, est conscientiam fide imbuiere, ut ea iustificata deo placere possit, et audire illius mandata et probare.

11 Et sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet dominus coram omni plebe super montem Sinai.

Parari debemus in diem tertium, qui est dies extremi iudicii, et æternæ felicitatis. Descendente domino paratur populus, et aspicit, sed accedere non potest ad sancta.

12 Constituesque terminos populo per circuitum dicendo: Cauete uobis ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius, omnis qui tetigerit montem, morte morietur.

Curiositas in diuinis.

Nemo ascendebat montem præter Moysen et Aaron: quo significatur nos in diuinis rebus non debere esse curiosos, ne sacrosancta consilia prouidentie diuinæ temere contingamus, uel perscrutari uelimus, sed ad radicem montis in ordine nostro maneamus. Quod si unus et alter à Deo uocatur ut ascendat, certissimis id signis

ab ecclesia cognoscetur.

13 Manus non tangeret eum, sed lapidibus operiretur, aut confodieretur iaculis: siue iumentum fuerit siue homo, non uiuet, cum tractum sonuerit buccina, tunc ascendant in montem.

Temeritatis curiosæ poenas luet ad mortem, per se uisitor iudiciorum dei: Animalis homo non percipit ea quæ dei sunt: Prudentia animalis deo est inimica, quia diabolica. Dum satis diu protrahitur, adeoque finitus fuerit sonitus tubarum et uoces tonitruum, tum ascendere licet, et præsentem domino nequaquam. Non ascendit deus in mentem hominis, nisi prius prolixè et humiliter ac cum tremore audito uerbo domini.

14 Descenditque Moyses de monte ad populum, & sanctificauit populum. Cumque lauissent uestimenta sua,

Moyses qui et sequester et propheta, mediator sit inter deum et homines: Eo ipso figura Christi domini, qui fideles patri conciliat ac intercedit pro electis, et exauditur propter suam reuerentiam.

15 ait ad populum: Estote parati in diem tertium, & ne appropinquetis uxoribus.

Uxoribus abstinendum, et omni libidine, et carnis uoluptatibus quibuscunque, dum animum diuinis rebus intendere uolumus, uacareque precationi et sacris meditationibus: distrahunt enim spiritum carnales uoluptates.

16 Iamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat: & ecce tonitrua, ac fulgura, & nubes densissima super montem, clangorque buccinæ uehementis, & timuit omnis populus qui erat in castris.

Post populi responsionem audacem non statim lex datur, sed prius tentat, ac tonitruis, fulguribus, tubarum clangore, totiusque montis horribili spectro terret, ut temeritatem audaciam hypocrisisque humanam protrahat atque concutiat, quæ pro carnis imbecillitate legem aliorum qui bonam iustam ac sanctam ferre non potest, sed mox ea audita concidit et desperat. Moyses autem qui non terretur tant opere uoce domini, perfectorum typum gerit, qui spiritui sancto carnis imbecillitatem domuerunt.

17 Cumque duxisset populum Moyses in occursum dei de castris steterunt ad radices montis.

Propheta sancti uerbis suis spiritu diuino dicendis producit fidelem populum ad dei contemplationem et timorem cum reuerentia. Hoc ministrorum uerbi officium est, ut homines educant à castris uiciorum, deoque societur quantumuis resistent et audiant inuiti, donec conuertantur, et gratiam dei sentiant ac amplectantur: non est enim desperandum etiam de peruersis. Denique præsentia dei commouentur corda ad timorem dei, et propria fragilitatis cognitionem. Suo ordine consistant simplices, et non uelint equare locum et officium sacerdotum et prophetarum: maneat quisque in sua uocatione, qua uocatus est per dominum.

18 Totus autem mons Sinai fumabat: eo quod descendisset dominus super eum in igne, & fumus

fumus ex eo quasi fumus de fornace: eratq[ue] omnis mons ualde terribilis.

Lex dei iudeis data est cum timore & portentis horrendis, Christianis autem datur Euangelium cum consolationibus spe & charitate. Totus autem hic sermo ineptus uideri potest ob repetitiones: uerum amplificatio est necessaria, diuinæ dispensationis ac magnifici aduentus maiestatis diuinæ. Voluit enim Moses quā amplissime potuit magnificis uerbis describere gloriam legislatoris & dei Israelis: & quæ nobis absurda uidentur & aspera, apud Hebræos iuxta suam diuinam certe Rhetoricam ac priscam elegantissimam sunt. Singillatim & exacte omnia describit, aduenisse deum in montem, ascendisse ad eum Moysen, mox iterum descendisse ut populum admoneret: iam solus uadit, iam Aaron secum iam ascendit, nunc iterum descendit, &c. ostendendo studium uiri sancti ad deum & homines conciliandos, ut pararet domino dignum & acceptabilem populum.

Et sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius ualde: Moyses loquebatur, & deus respondere ei per uocem.

Sonitus tubæ proficiebat paulatim, & uehementior audiebatur, & augebatur in immensum. Interim ad donum Moyses loquebatur, & respondebat dominus uoce magna, quam tamen non intelligebant nisi Moyses. Populus autem audit uocem tonitruorum & fulgura cum fumo maximo, & stupet ac terretur: sine timore enim populus non regitur.

descenditq[ue] dominus super montem Sinai ad montis uerticem, & uocauit dominus Moysen in cacumen montis. Quō cum ascendisset Moyses,

dixit dominus ad Moysen: descende & contere populum, ne forte irrumpat ad uidendum dominum & cadat ex eis plurima multitudo.

Hoc quod superius dictum est hic paucis ostenditur: dominus de cælo per spectrum descendere uidetur ad cacumen montis, auditur uocare Moysen ad se in caput montis. Iterum iubetur descendere ut prospiciat populo ne accedant & inobedientia periclitentur, & irrumpere præsumant ad montem, transgressi statutos limites ad pedem montis. Ne curiositate adducti conentur uidere propius domini maiestatem, unde cadere contingat ipsorum grandedem multitudinem, domino percutiente immorigeros, & sine reuerentia præsentiam domini accedentes, opprimendi à gloria quam perscrutari temere tentarint prohibiti lege domini. Nō est enim omnium ascendere altitudinem montis & perfectionis, nisi quem dominus elegerit et uocauerit: sic & in Euangelio transfiguratio Christi paucis ostenditur. Periculosum uitium humanum est curiositas, & maxime circa diuinam, ubi qui nimium emungit elicit sanguinem: qui infirmamente terrena desiderat, sublimia non præsumat.

Sacerdotes quoque qui accedunt ad dominum, sanctificentur, ne perumpat in eos dominus.

Sacerdotes hic forte uocantur qui in populo erant honoratiores & seniores, & Mosi proximiores in regimine, fortassis iam instituti tribuni & patres tribuum, & primores populi, uel iudices iam instituti consilio Iethro. Nondum enim sacerdotes in populo habebantur, nondum Aaron electus & consecratus erat, nisi per anticipationem intelligi detur, ueluti lex generalis semper tenenda, ut ad diuina secreta, & ad sanctas sanctorum nemo accedere præsumat quantumlibet magnus ex statu, nisi sanctificatus purificatione legali et legitima, quā qui obmisisset et illotis manibus sacra attingere ullo unquā tempore præsumpsisset, perendus esset à domino, quod et pluribus exemplis in lege & prophetis contigisse legitur.

Dixitq[ue] Moyses ad dominum: Non poterit uulgus ascendere in montem Sinai: tu enim iustificatus es nobis, dicens: Pone terminos circa montem, & sanctifica illum.

Verba quæ dominus prius Mosi loquutus fuerat, iam audiente populo refricat, & ne quid erretur in mandatis dei & uerbis, temere uel per obliuionem iterum recitat uoluntatem dei: quæ erat, ut qui transgrediretur præscriptos montis Sinai limites interficeretur, unde sibi diligenter omnes cauere.

Cui ait dominus: Vade, descende: ascendesq[ue] tu, & Aaron tecum: sacerdotes autem et populus non transcendat terminos, nec ascendat ad dñm, ne forte inuehatur in illos.

Iubetur Moyses descendere, et secum adducere fratrem Aaron in montem, ut intersit ipse quoq[ue] diuinæ concioni qui nondum sacerdos dicitur. Et qui hic sacerdotes populi dicuntur, plane intelliguntur non alij quam primores & seniores in tribubus & familijs magnis, qui interim absentibus ambobus præscriptos montis limites non excedant sub interminatione maximæ cladis.

Descenditq[ue] Moyses ad populum, & locutus est ad eos.

Tandem autem post tot uisiones, uoces, signa, prohibitiones, sanctificationes, terrores, Moyses de mōte descendit, & ueluti sequester inter deum & populum recitat oraculum sibi patefactum à domino, capitula fœderis, quod dominus cum populo pangeret, ut esset ipse eorum deus, & populus ambularet in iustitia & sanctitate coram ipso, legis præcepta custodiendo quæ dominus mandabat. Quid uero nobis mons ille horribilis adumbravit petendum est ex epistola ad Hebræos, & ad Galatas, ne omnia ubiq[ue] tractari contingat.

CAPVT XX.

Locutusq[ue] est deus cunctos sermones hos dicendo:

Quæ sequuntur uerba decem, quæ & decalogus dicuntur, ad legem pertinent naturæ communem omnibus gentibus, sed communiter iam tunc negligebatur, et deinceps. Ideo prius inscriptam naturæ conditæ & dictamini naturalis charitatis & intelligentiæ, nunc inscribenda in lapideas tabulas prælegitur à Mose toti electo & peculiari populo. Quæ si seruarentur fideliter, omnibus alijs legibus quæ sequuntur

Sacerdotes primores.

Capitula fœderis.

Lex naturæ scribitur.

tam iudicialibus quam ceremonialibus opus minime fuisse, quæ non nisi pro cancellis constituta sunt, ut in huius tam brevis legis compendio persisteretur ab omnibus hominibus. Ea autem ne humana commenta putentur, dicitur in primis: Dominus ipse deus hæc omnia, quæ statim sequuntur uerba, locutus est: hæc ille creator omnium mandauit, hæc sciri et seruari iussit ab omnibus. Ab his nemo hominum uspiam gentium eximitur, nemo denique quicumque ignorantia excusatur, cum scripta sint digito dei in humana pectora, iam tamen usu et malitia scilicet ueluti oblitterata, renouantur et scribuntur in lapides (de quo postea) in perpetuam rei memoriam.

2 Ego dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis.

Deus quo loco habendus.

Summum nostrum institutum uult esse dominus noster, ut deum ipsum deum nostrum habeamus, metumus, colamus, amemus. Hoc caput est ueræ religionis. Deum ut metumus, quem si habuerimus nihil opus erit legibus multis. Primum nomen ab essendo, alterum à fortitudine sumitur. Est enim deus noster substantia et fortitudo omnium rerum, fons impenetrabilis omnis bonitatis et donorum. Seipsum ergo inserit in primis miseris mortalibus, antequam uanos eis deos interdicat, ut non sit opus procul querere eum qui tam familiariter inter nos et in terra uersatur, sequi totum nobis fruendum proponit, et ultro offert, etiam rebellibus Israëlitis, totiesque peccantibus in se. Non solum se talem nominat, sed et exhibet, omnipotentiam suam ostendens electis, dum signa et portenta uaria facit in Aegypto, nec hodie uel unquam desinit ostendere potentie sue miracula, si diligenter eius opera considerauerimus. Educationem de Aegypto ueluti recens factum, et ingens beneficium reficit, et ut præceteris omnibus opus excellentissimum ac magnificientissimum fuisse, non solum Aegyptiis, sed toti quoque mundo magnū ac admirabile. De domo seruorum, id est seruilis, domus enim conditionem significat.

3 Diui non habendi.

Non habebis deos alienos coram me.

Vetat ne alibi auxilium, uitam, salutem queramus, ne auxiliares alios inuocemus quam ipsum solum, ne alio spes nostras locemus. Ante faciem meam: minax sermo est, et uehemens, ut cum iratus pater filio dicit: Cane ne hoc in oculis meis committas. Interim tamen dii multi sunt, affectiones carnales, et quicquid magis diligitur quam deus. Diij alieni qui à uero deo amando et obediendo impediunt. Qui autem peccat, seruus est peccati. Abominanda fidei est omnis creatura, quæ ab uno uero deo agnoscendo, amando, uenerandoque et colendo quoquo modo abducit, et quæ nimio nos amore sollicitat contra deum. Vult dominus solus à nobis deus agnosci et coli: sicut Zelosus maritus ab uxore unice dilecta. Præsentior et ad beneficiendum nobis propensior deus est, quam omnis reliqua creatura. Non ergo neglecto eo alij sunt sectandi: imò neque cum eo inquirendi quomodo libet diui aut mediatores.

4 Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt

in aquis sub terra.

Nullum imaginariū bonum loco ueri boni, quod deus est, suspiciendum est et homini colendum. Omnis corpora rea creatura ab increato deo producta est: Factor ergo et non factura adoranda est. Nihil à cultu unius dei magis abducit, quam idola illa, maxime quæ ad cultum quo eunq; modo proflare possunt. Nos uero pro cholor non soli idola excolumus multo officio ac pretio, sed etiam salutem ac uitam illis accepta retulimus: ut iam aliquot temporibus gentibus etiam multifariam stultiore fuerimus, ligna adorando et lapides, siue ante ea creaturas, quas in cælo existere credidimus, et prouidentia sua nobis prospicere posse non dubitauimus, quasi insufficient nobis foret clementie diuine infinita prouidentia et bonitas. Siue igitur præceptum de idolis sub primo comprehendas, siue speciale ex eo præceptū facias, nequaquam ea habere licet, quæ deus tantopere uetuit, præsciens in commodorum impietatum et errorum, quæ inde prouenisse nemo non aspiciet et confunditur, pij autem soli dolent. Male ergo hactenus ommissum est hoc præceptum de idolis, cum tamen nostri hoc sub primo præcepto comprehendunt, contra Hebræorum morem, qui præceptum de uno deo colendo primū faciunt, de idolis secundum. Vltima uero duo, de non concupiscenda uxore, ac re alterius, ut numerus denarius constet, sub uno includunt, quod etiam à ueteribus Christianis obseruatum est: et apud Augustinum in libro quaest. deprehenditur. Cum uero hic ordo inuertitur, idololatriæ et toti isti abominatio ni aperta est fenestra. Sculptile à sculptendo dicitur etiam Hebræis. Imago similitudo est, quomodocumque confecta, representans astra cæli, aues, pisces, iumenta, pecora, uermes, cete grandia, dracones, homines, uel figmenta etiam non extantia: nihil tale proflare debet, ad minimū etiam cultum, quo minus perueniatur ad maiorem.

Non adorabis ea, neque coles ea: ego enim sum dominus deus tuus, deus æmulator uisitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me.

Non exhibenda est illis qualiscumque reuerentia, genua flectendo, corpus incuruando, uota deferendo, adorando, osculando, lumina applicando, et si quid aliud exhibetur ad gratiam impetrandam ab eo quod nihil sentit, et coli prorsus non debet, sed uestigium tantum est creatoris, cui soli debetur honor et gloria, cultus et reuerentia. Ego, ait, sum dominus deus tuus, satis potens, fortis et bonus, ut non sit opus quicquam aliunde petere. Non enim id patiar ut ore me confitearis, corde recedas. Qui igitur uerè pij sunt, intercessores mortuos non quarunt, alterius quam sponso uocem non audiunt, ab ore dei suspendent, toto pectore domino animarum sanctarum sponso fidunt, in ipsum solum figunt oculos, aurem alteri non accomodant, mandatorum domini unice recordantur, ipsum solum admirantur, amant, sequuntur, et nec unguem latum usquam à sponso recedunt. Qui, si fiat secus, Zelotypum se minatur et exhibet. Patrum peccata in posteris puniunt, etiam in tertiam ac quartam generationem, si patris

patribus malis perrexerint esse similes: si me inquit oderint, si mores pessimos patrum imitati & auitam prauitatem sectati fuerint.

6 & faciens misericordiam in milia his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

Mille pro numero infinito ponit: ubi discimus bonitatem & benignitatem dei nostri, qui non solum sit metuendus, sed etiam multo plus amandus, nihilque non sit ab eo sperandum. Hunc ergo, in summa, honorem & seruitutem quam soli deo debemus Christus pulchre repetit, dum diabolo tentanti respondet: Dominum deum tuum coles, & illi soli seruias: in hoc quoque præcepto caput fidei nostrae fundatum uidemus, Credo in deum patrem omnipotentem, creatorem coeli & terre.

7 Non assumes nomen domini dei tui in uanum, nec enim habebit infontem dominus eum, qui assumpserit nomen suum frustra.

Non assumendum nomen dei temere, & frustra, sine causa, ex leuitate, incuria, uel ad mendacium, uel ad ueritatem, gratis & sine digna ratione. Abuti autem nomine dei sermone quotidiano, etiam sine mendacio confirmando, peccatum est in hoc præceptum, Christo domino id declarante contra Iudeos, & uetante, ne omnino deiere tur, neque per nomen dei, neque eius quascunque creaturas: sed sit sermo noster etiam uel non, nullaque deieratione uitiatus. Annitendum igitur omnibus modis, ut tollatur horribilis corruptela in uanum nominandi sacrosanctum & gloriosissimum nomen dei, ne dicam ora contaminandi obscenitatibus, stultiloquijs, turpiloquijs, mendacijs, conuictijs, detractionibus, maxime autem blasphemijs in deum & Christum dominum, illiusque membra sanctissima, pro nobis afflicta, usque ad amarissimam mortem, uulnera sacrosancta, & benedictum pro nobis effusum ac pretiosum sanguinem. Quis enim satis enumerare & plangere ualet pessimos mores & eloquia nostri seculi: ut si aliud crimen nostrum nullum extaret, quæ tamen maxima sunt & sine numero, unicum illud blasphemandi & peierandi nequias sufficeret inuoluere nos digne omnibus & maioribus malis & calamitatibus ac miserijs, quibus merito nostro premimur & prememur, si ut ceptum est, peregere uoluerimus. Maius est hoc crimem adulterio & homicidio, quia non sic transeunt hæc in consuetudinem, & durius, pro ut decet, puniuntur: hoc autem commune fit omnibus & semper.

B 8 Memento diei sabbathi ad sanctificandum eum.

Voluit hoc præcepto clementissimus deus homini, qui corpore constat & anima, consulere, ut & corpus à labore defatigatum & exhaustum alterna non careret requie. Et animi robur corporis operatione distractum, non langueret ac concideret sine rerum spiritualium meditatione, sed septimo quoque die ad minus corporis quiete reficeretur: ut mens ipsa laboribus distracta, diuine legis meditatione & diuinorum beneficiorum recordatione saginaretur & uires resumeret, ut septimo die homo uni ac soli deo uacaret. Ideoque in hunc usum ipsum diem benedixit ac sanctificauit, id est, in usum suum separauit atque

elegit. Tunc ergo sabbathum sanctum est, si nos sancti, id est, toti deo dicati fuerimus. Quandoquidem autem nostræ salutis diuina benignitate consultum uidemus, debemus et nos salutis consulere eorum qui nobiscum uersantur, ut et serui nostri, ancillæ, filij, & domestici omnes, imò iumenta ipsa ab omni opere cessent: hoc enim charitas exposulat. Partim ergo fidem, partim dilectionem respicit hoc præceptum, ut tempus decernatur sanctis exercitijs, audiendo uerbo dei, gratiæ referendæ, beneficia dei recolligenda, & ad opera fidei & charitatis exercenda: ad orandum ardentius & copiosius, & recollectiore animo: ad cogitandum de utilitatibus proximorum, de reformandis moribus suis & suorum, totius familiæ doctrina & exhortatione: ad legendum uel audiendum scripturas sacras: ad uisitandum infirmos corpore uel mente. Ut negotiosiores nunquam simus, quam illo die, sed ad recreationem spiritus et mentis, non ad fatigationem corporis. A bonis autem operibus uacans, & spiritualibus non incumbens cum moderamine exercitijs, sabbathum planè non sanctificat, nec deo uacat.

9 Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua.

Sex diebus & sine intermissione laborandum est utiliter: si non ad necessitatem nostram, saltem ad proximam consolationem. Sex diebus operandum, non inerti otio interruptenda hebdomoda: quid enim nobis cum tot ferijs, nisi quantum cum uicijs committendis? Sufficit septimi diei otium pro spiritu imbuendo, et labore hominum ac bestiarum recreando. Nouit creator mensurâ uirium suæ creaturæ: & noctem quoque in subsidium accomodauit refrigerio corporum, nisi eam nostræ auaritiæ seruire cogemus, interdum otiosi, noctu exactores operum peruersi.

10 Septimo autem die otium domino deo tuorum non facies omne opus, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum & aduena tuus qui est intra portas tuas.

Qui sabbathum contemnit, nihili facere uidetur beneficium creationis mundi, cuius sabbathum memoriale institutum est. Non quidem sabbathum accipiendo pro die Saturni, uel Iouis, uel etiam Solis, sed pro die septimo, qui eumque tandem talis institutus fuerit pia causa ad gloriam dei. Quandoquidem antiquata est ceremonia hæc, ut Saturni diei resurrectionis Christi memoria succederet in dominicam diem, qua ratione ceremoniale esse constat. Sabbathi autem, hoc est quietis obseruantia, septimo die deferenda, morale est, & domino grata in lege libertatis filiorum dei. Est enim sabbathi quoque dominus filius hominis, & typum gerit æterni sabbathi. Peregrinus in portis tuis dicitur, qui tecum habitat in eadem urbe non tamen de stirpe Israëlita, siue circumcissus sit siue non, serui uel ciues, aduenæ uel negotiatores: Nulli enim cohabitanti permittitur sabbathi dissolutio.

11 Sex enim diebus fecit dominus coelum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt: & requieuit die septimo, idcirco benedixit dominus diei sabbathi, & sanctificauit eum.

De hoc uersu uide in Genesi, & quæ iam dicta suffici-

Sabbathum
quemodo
sanctifican-
dum.

Laboran-
dum sex die-
bus.

Sabbathi
præceptum
morale.

ciunt: tantumq; de hoc præcepto, siue quantum numerare uelis siue tertium non moror.

12. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut prolongetur dies tui super terram quam dominus deus tuus dat tibi.

Parentum cultus.

Post præcepta pertinentia ad cultum unius dei, sequitur de pietate in parentes, pro quibus præcipitur ut honores patrem tuum et matrem tuam. Id autem exigit à nobis deus conditor & pater noster, naturalis uis inclinans ad propensissime amandum parentes & iustitia æquissimo iure id exigit. Colendi ergo sunt, sic ut magnifice de eis sentiamus, ut pretiosi nobis sine etiam humili conditione uiles ac pauperes. Illos quoq; metuamus cum reuerentia, per quos in lucem æditi, et ingenti labore curaq; aliti & educati sumus, ut eorum senectutem et egestatem subleuemus, ut colamus summa beneuolentia, & honore prosequamur. Ut autem liberorum corda ad parentum pietatem alliciat deus, præmij uice spondet uitæ longeuitatem: ut in tranquillitate et pace uiuas super terram, quam tibi daturus est deus. Has autem humiles promissiones dat nobis deus, ut typus sint futurae terræ uiuentium, in qua fideles & electi sine habitaturi. Sunt semper inter fideles & electos dei quibus lacte adhuc opus est, quos ut pueros donis & præmij diuina benignitas allicit, nihilo minus perfecta nobis forma proposita est, ut tanquam filij absq; mercedis respectu operemur. Parentum quoq; nomine intelliguntur magistri, præceptores, et maiores quicumq; etiam secundum scripturas Ethnicorum & Iudeorum, ac in sacris literis passim in parabolis.

Præmium pietatis.

- C Non occides.

13 Occidere multipliciter.

Non occidendū manu, mente, consilio. Aequē nō uerberandum, non mutilandum præter ius & phas. Occidendus autem quem deus iubet occidi. Similiter non irascendum, non famæ proximi cū iniuria priuatim uel publice detrahendum. Nihil hoc ad iudices, qui gladium non frustra portant, qui fontes punire, malum ē medio tollere iubentur à deo, ut uirtutis locus sit & bonis uiuere tranquillis liceat. Dei enim ministri sunt, quæ & ipse impune ac sancte ferit, mortificat, & uiuificat. Quem ergo ille iubet ferire, ille quoq; citra crimen ferit: Sic percusserunt Moyses, Phinees, Samuel, Hiehu, Elias, & alij. Neq; etiam magistratus feriat, nisi dominus iubeat. Nemo id melius iudicabit quā pius, qui nouit quoties ignoscendum, quoties percutiendū, sancto spiritu intus corda mouente, de sint prauitates, ira, odium, auaritia, sed charitas doceat.

- 14 Non mœchaberis.

Illiciti concubitus prohibiti.

Non committas adulterium, uterq; sexus astringitur ad fidem matrimonij illibatam seruandum, ut extra statum matrimonialem nulla admittatur carnalis admixtio, ut sacramentum à domino institutum religiose seruetur. Sicq; sequitur mœchie nomine prohiberi omnem illicitum concubitus, atq; illorum membrorum illegitimum usum, à natura & secundum naturam institutum. Scortatio ergo omnis prohibetur, & quicquid obscœnius est adulterio & fornicatione, tam corde quā opere: quin & cogitatione, desiderijs, uerbis, & sollicitatione quæcumq;. Vult enim lex matrimonium sacrum confirmare,

& honorari ad sustentationem honestam ac ordinationem generis humani uere religiosam.

- 15 Non furtum facies.

Furti nomine notatur et prohibetur omnis illegitima aut illicita rei alienæ contrectatio ac usurpatio, ut est rapina, scœnus, usura, & omnis circumuentio fallax & iniqua proximi. Non enim rapinam permisit qui furtū prohibuit. Vbi iterum animus auarus & contractus illiciti omnes contra charitatem uetantur: cum eo modo cōtra hoc cum proximo, quo modo nollem me ab aliquo conueniri, quibuscunq; tandem id modis fieri possit. Est enim in negotijs mira auarorum ac diuitum otiosorum uassitates, in rebus omnibus in quibus aliquid emolumenti speratur, siue in prouentibus terræ naturalibus, siue in animalibus uel pecunia: Non enim habent huiusmodi contractus certos terminos siue casus, sed quotidie noui excogitantur, tanto peiores, quanto magis cōtra charitatem, qua solus dñs delectatur & tranquillitas ciuilis consistit.

- 16 Non respondebis in proximum tuum falsum testimonium.

Testimoniū mendax prohibetur: species pro genere, Omne scilicet mendaciū. Perdes omnes qui loquuntur mendacium, hoc enim odit deus, qui ueritas est. Est autem respondere idē Hebræis hoc loco quod testari, annunciare, et exacte, ut res habet, exponere. Vetatur ergo confessio mendaciorum in proximum, aut ut proximi dicta non calumnientur, de quo & in Leuitico clarius & latius.

- 17 Non concupisces domū proximi tui. Nec desiderabis uxorem proximi tui, & seruum eius, & ancillam eius, & bouē eius, & asinum eius, & omnia quæ proximi tui.

Hæc duo præcepta uno conclusa uersu omnes nos peccatores constituunt, & egentes gratia dei: ut si etiam priora seruaremus, tamen absq; huiusmodi impuris affectibus esse non possumus. Possumus ergo iusti quidē esse humana iustitia, coram deo uero minime. Et his præceptis admonemur & discimus concupiscentiam peccatum esse. Posuit ergo deus priora præcepta ueluti grossiora, infirmitati nostræ condescendens, sciens absq; desiderijs malis esse non posse homines: quasi dicere uelit, Vicinus non possitis esse sine cupiditatibus noxijs, nolite tamen furari, nolite fraudare mutuum.

- 18 Cunctus autem populus uidebat nocēs & lampades, & sonitum buccinæ, montemq; fumantem: & perterriti ac pauore concussi, steterunt procul,

Voces tonitrua sunt Hebræis: & uidendi uerbo pro intelligendi & sentiendi abutitur scriptura etiam ad ea quæ auribus hauriuntur. Lampades autem lumina & ignes, erant terribiliter ardentes super montem: & uoces tubarum, angelorum ministerio exhibebantur ad terrorem populi. Timor enim seruilis uulgo prodest ad pietatem et sanctimoniam suscipiendam: Moyses enim lex terret conscientias, & instruit, peccatumq; ostendit, & domini explicat uoluntatem: Christi uero Euangelium in re rea consolatur & charitate imbuat cum pietate.

- 19 dicentes Moysi: Loquere tu nobiscum, & audie-

audiemus: non loquatur nobiscum dominus, ne forte moriamur.

Lex pædagogus noster fuit in Christo: fuerunt etiam in ueteri lege qui ex charitate domino seruebāt per omnia sine timore serui, more eorum qui sub pædago proficiunt, ut Abrahā et Moses cum cæteris. At fortassis non tot ut in nouo, quum lux Christus mundo inclaruit. Sicut et hodie sunt in ecclesia maxima pars etiam fidelium qui sub lege educantur, et spiritu seruitutis premuntur. Verè autē p̄i uera in luce ambulant, in uitæ integritate Christum sequuntur. Omnes nos à mortificatione carnis, quā lex dei docet, abhorremus, et uocem domini fugimus, et audire recusamus, tanquam moribus carnis contrarium. Verè enim loquente deo, omnis caro moritur: nō deus misericordiam suam interponat et Euangelio consoletur.

Et ait Moses ad populum: Nolite timere: ut enim tentaret uos uenit deus, & ut terror illius esset in uobis & non peccaretis.

Terruit hoc spectro uos dominus, ut metus dei sit in uobis, utq; perpetuò caueatis, ne unquam tam iustum dominum offendatis. Si enim solo sermone eius et alloquio ita concidistis, quid futurum putatis quum iustus iudex aduenit fontes puniurus? Tentat autem deus homines, non deo quem nihil latet, sed inter se et in proprijs conscientijs. Ut non peccent homines lex datur, quum nemo possit sine peccato uiuere. Lex ergo consequenter peccatum operatur: id est, manifestat, indicat ac iudicat.

Stetitq; populus delonge: Moses autem accessit ad caliginem in qua erat deus.

Vi hic Moses, sic quoq; Christus in monte discipulis tantum prædicat, turbis autē in planicie prope montem. Doctor à deo discere debet quod doceat ecclesiam. Caligo dei, est secretum sacræ scripturæ et spiritualis sensus uerbi dei, quo edificatur fides et charitas, spes et perseuerantia in bono. Non sunt quidem margarite ante porcos proijciendæ. Veritas tamen uitæ et doctrina nemini est neganda.

Dixit præterea dominus ad Moysen: Hæc dices filijs Israel: Vos uidistis quod de coelo locutus sim uobiscum.

Non facietis mecum deos argenteos, et deos aureos non facietis uobis.

Replicatio est primi et principalis præcepti, quo solo seruato, facile reliqua succederent. Vidistis ipsi quod superne è coelo non desubtus locutus sum uobiscum, idq; cum terrore. Sine ulla specie uel imagine, hoc ideo contigit, ne imaginem meam aut formam exprimeretis, quod nequaquam ferre potero, siue aurea fuerit siue argentea: multo minus aliarum creaturarum imaginem facietis ad colendum et honorandum eas, quorum omnis perfectio et bonitas meo illis munere contigit, à quo omne bonum, cui debetur omnis honor et gloria.

Altare de terra facietis mihi, & offeres super eo holocausta tua & pacifica tua, oues tuas & boues in omni loco in quo memoriam instituam nominis mei: ueniam ad te, & benedicam tibi.

Quod si omnino mihi arā pro sacrificijs erigere uultis, qui ut spiritus sum, sic spiritu coli et adorari delector. Absit tamen ut aram mihi pretiosam construui uelim, quin etiam si ex lapide fiat, nolo artificium adhibeatis in con= denda ara, nequid eximie curiosum in ara per artifices affingatur. Ne ergo nos deo sapientiores esse uelimus, nihil referre putantes si idola erigantur: plus ualeat apud nos diuina autoritas, quàm hominis alicuius quantum= uis magni prudentia. Neq; temere has aras construētis ubicumque locorum pro uestro libito, sed tantum eo loci quem elegero, quem nomine meo celebrabo, quicumque tandem is sit. Ibi tantū mihi sacrificate sacrificia uestra, et non alibi, si ea mihi grata esse uolueritis, et si ex hoc benedictionem meam obtinere uolueritis.

Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de fectis lapidibus: si enim leuaueris cultrum tuum super eum, polluetur.

Vt autem longissime absit populus ab idololatria, nolo ut construat mihi ara ex fectis cæsisq; lapidibus, sed rudibus ac natiuis, ne quid omnino sit in ara in quo populus hæreat, et quod admiretur. Quod si ferreum quodcunq; instrumentum lapidibus aræ incidendis admo= ueris, iam lapidem contaminauisti. Simpliciter uidetur uoluisse deus abesse sacris suis omnem splendorem artis et pretij. Idq; esse quod placeat illi, et quod absolute prodesse possit fidelibus, cupientibus deum in spiritu et ueritate colere. Quod autem postea Mosi ostendit tabernaculi arce et ararum pretiosum, illustre, artificiosum et laboriosum ædificium et sanctuariū, id ipsum uel ex hoc loco uidetur ostendisse, permissionem potius fuisse quàm mandatum, et ad duræ ceruicis populum, et superstitio sum nimis continendū in officio: alioqui, ut patet, nimium propensum ad ritus gentilium, deosq; eorum. Ea tantum ratione condescendendo fragilitati ipsorum, quum ara pulchra carere in sacris suis nollent, et sculptile habere non permetterentur, atq; nondum fixum locum scirent, uel consequerentur sub Mose ad cultum dei. Ideo ordinauit ista externa sacra ad peiora cauenda, usq; ad tempus correctionis et pacificæ habitationis: de uoluntate eorum et ex ipsorum donarijs, ad quæ erant promptissimi. Primò quidem tabernaculum mobile, deinde aram æream laboriose circumferibilem, et arcam auream cum cherubim, ignotis scilicet figuris alarum, quam tamē nullus unquam è populo uel etiam Leuites, sed tantummodo sacerdotes et id rarissime aspicere permittebat: uolens nihilominus abstrahere populum quantum fieri potuit à sensibili cultu dei, et ad spirituales paulatim inducere, quod non per alium fieri potuit, quàm per promissum Messiam suum. Id autem reuera est quod dominus loquitur per prophetas: Quò mihi multitudo uictimarum uestrarum? holocausta etiam nolui: quis quæsiuit hæc de manibus uestris? et c. Et Ieremias: Holocausta uestra nō sunt accepta, et uictime uestræ non placuerunt mihi. Et alibi: Non sum locutus cum patribus uestris, et non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de uerbo holocaustatum et uictimarum: sed hoc uerbum præcepi, dicens: Audite uocē meā, et c. Similia quoq; in Amos

Altare non pretiosum.

Sacris desit omnis splendor.

Sacra mutata.

propheta. Ex quibus Paulus in epistola ad Hebræos eadem quæ dicta sunt sanctissime argumentatur: de quibus in locis suis, ne præter morem nimium effluamus.

26 Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudine tua super eo.

Honestas maxima decet sacerdotes domini uirtutum, & disciplina marum perfecta. Sed & arrogantia, superbus habitus, & ambitio pomposa graduum, qualis apud idololatrias in usu erat, domino non placet, & dignitatem non decet eius qui positus est in exemplum uitæ & doctrine, utcumque uulgus talia appetitur & querat, quæ & in ipsorum gratiam aliquam permittit potius quam præcepit. Tantum ut ad religionem factitiâ & externam non relaberetur, ut erat maxime pronus ad gentiliū ceremonias capescendas. Ideo proprias illi dare ceremonias ueluti coactus est dominus per Moysen, qui egre cum populum seruare in religione dei sui, abominantis hæc pomposa & externa, potuerit.

CAPVT XXI.

A Acc sunt iudicia quæ ppones eis,

Distinatio
decimatio
ua, Elle Hā
mischpo-
sim dicta.



Referri uidetur ad Moysen qui populo proposuerit iudicia: quæ & iudicibus præscribuntur, ut secundum ea causas discutiant seculares et iudicent. Quandoquidem carnis imbecillitas et concupiscentia incitat ad proprium commodum cum iniuria proximorum, & audacter erumpere solet in opus, nõ obstantibus legibus, nisi poenis legalibus coercetur, quibus in præuicacitatem iusti iudices animaduerte- re debet. Sic enim nostra malitia ultra leges, poenas quoque excogitare coëgit. Non autem hic dicuntur iudicia ista, dei iudicia, sed absolute iudicia, quod qui talia seruat ad huc iustus coram deo non est, licet coram hominibus iustus habeatur. Humana ergo retinacula sunt populi, qui maiora capere noluisse.

Iudicia.

2 Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet: in septimo egredietur liber gratis.

Legum dis-
ferentia.

Differentiam uidemus in legibus etiam diuinitus præscriptis hominibus. Quædam enim innocentiam & puritatem quam deus a nobis postulat ostendunt ac indicant: Quædam his qui innocentes non sunt aliquid tribuunt ac donant: Quædam uero carnis audaciæ modum ponunt, atque poenam. Præsens ergo præceptum non datum est, ut si quis illud seruet, innocens & iustus sit apud deum: sed ut cupiditati & affectui diuitum ac potentum huius mundi, in quorum potestatem aliquando pauperes rediguntur, modum ponat, ne putent sibi quod libeat licere. Vult autem seruitutem, si inter fideles admittatur ac accadat imprudentia humana, humanam esse ac tolerabilem, clementem ac iustam, septimo anno finiendam & in libertatem restituendam.

3 Cum quali persona intrauerit, cum tali persona exeat: si habens uxorem, ipse & uxor egredietur simul.

Si solus, hoc est, non uxoratus, uenit in seruitutem, suo tempore solus quoque exibat: si cum uxore seruire cepit, cum eadem et desinet, pariter liberandi. Nihil hic de ues- timentis præcipitur: quomodo enim cum eadem ueste ex-

iret seruus a domino post sex annos: an non attrita ac dilacerata uestis tunc erit: nisi intelligat eius similem. Corpus & personam sonat, non uestitum.

4 Sin autem dominus eius dederit illi uxorem, & pepererit ei filios uel filias: mulier & liberi eius erunt domini sui, ipse uero exibat cum corpore suo.

Ad primum intuitum contraria hæc lex uidetur legi nature & diuine, ut ab uxore maritus disiungatur & filijs, alteram ducere cogatur, primam deserere, nisi perpetuus seruus esse eligat. Sed erat sanè apud omnes semper gentes dura conditio seruorum, quæ apud hunc populum duræ ceruicis humanior esse non facile potuit. Et tamen intelligi hæc lex potest de extraneis, & non israeliticis seruis. Qui non alia conditione accipiebant uxores permissione dominorum, quam ut geniti filij dominorum essent, non seruorum, quos & dominus nutrebat ut suos. Sicut & ancillam seruo permissam, non ad omne tempus, sed pro numero annorum seruitutis: propter quod fortassis legitimum matrimonium non habebatur, & seruo exeunti onus alleuiabatur, & liberatus erat a filiis educandis & uxore. Quæ dicuntur ab alijs æque mihi non sufficiunt, ut fortassis hæc alijs non per omnia probentur: fortassis tutior fuerit ignorantie confessio, & in perfectionis legis Moisaicæ, quæ nihil dicitur adduxisse ad perfectum.

5 Quod si dicendo dixerit seruus: Diligo dominum meum, uxorem meam ac liberos meos, non egrediar liber.

6 applicabit eum dominus suus, & applicabitur ad ostium uel ad postes, perforabitque dominus suus aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum.

Præferre non debet seruus libertati suæ amorem domini, sed ea uti, quam consequi posset feliciore conditione, dono dei, & septimo anno liber fieri. Auris illi perforatur ad ostium domus a domino, non sine arbitris, ne dolus & fraus interueniat, et se conqueri seruus possit uisum passum. Iubentur ergo pariter adire iudices, remque cum autoritate transigere: nemo enim in propria causa sita ipsius iudex sit. Sunt qui ostium & postes portarum uerbis intelligant, ubi iudices conueniunt & causas decernunt. Verisimilius postes domus intelliguntur, eius, cuius seruitio deputatur perpetuo. Subula auris perforatur, in testimonium indelibile & non obliuioni donandum, ut meminerit se semper obediturum domino quem elegit.

7 Si quis uendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut serui exire consueuerunt.

8 Si displicuerit oculis domini sui, quum ei nihil promissum finet eam redimi: populo autem alieno uendendi non habebit potestatem, quum spreuerit ipse eam.

9 Sin autem filio suo affidauerit eam, iuxta morem filiarum faciet illi.

10 Quod si altera filio acceperit, alimentum, & uestimenta, & pretium pudicitie nõ negabit. Si

Si tria ista non fecerit ei, egredietur gratis absq; pecunia.

Obscurior quoq; est & hæc lex: de qua Augustinus, Filiam uendere quibuscunq; rationibus impium est. Sed ne progrediatur impietas ad intolerabilem iniquitatem, ac nimiam seruitutem, lex Moysis cauet: consulens etiam hæc lege oppressis, pro tanto, sed non in totum. Videtur autem is esse sensus: Si quis uendiderit filiam suam in ancillam occulta aliqua addita conditione, ut puta, Si spon- faciat emptor & herus desponsandam, sibi uel filio dan- dam: quod si fiat, non exhibet hæc ancilla communi ancil- larum aut seruorum lege, sed meliore ac potiore. Quod si postmodum domino displicuerit, qui eam sibi adhuc non desponsauit, uel filio non promissit, liberam eam dimittet. Vendendi autem eam alieno populo potestatem nequa- quam habet, eo quod spreuit eam. Quod si eam filio suo despondet, iuxta ritum puellarum liberarum dotabit eam. Si uero filius aliam duxerit, alimentum suum, uestem suam, & interesse suum quod ad pudicitiam honestatem & famam attinet non negabit, quo minus confusa abiiciatur, & non inueniat conditionem honesti matrimonij, foeda- ta uel abiecta à domino, uel filio eius, ob concubitus for- dum quo illam diffamarunt & debonestauerunt, quod difficilius sponsum alium assequatur: id est, soluet uirgi- nitatis iacturam. Si uero hæc tria herus ancilla negaue- rit, alimentum quod illi obligatur, & uestes, ac interesse, tunc egredietur libera, restituetur ueluti si uendita non esset, ex conditione seruitutis in totum liberabitur, non se cogetur data pecunia redimere, ut libertati summo bo- no inter homines, restitatur & gaudeat.

Qui percusserit hominem & occiderit, mor- te moriatur.

Hæc est lex generalis, ut qui occidit hominem, occi- datur. Quandoquidem autem uaria sunt homicidiorum genera, mox subiungit exceptiones aliquas, inuisissimum autem est domino deo homicidij crimen, ut maxima ius- beatur poena puniri, sine misericordia & dispensatio- ne, si sit à proposito & præter ius ac necessitatem com- missum.

Qui autem non est infidiatus, sed deus il- lum tradidit in manus eius, constituam tibi locum in quem fugere debeat.

Si quis superbierit contra proximum suum, & occiderit dolose, ab altari meo auelles eum ut moriatur.

Nullum fit homicidium sine dei uoluntate ac proui- dentia, in bonum scilicet occisi, aliquando etiam occiso- ris: deo enim & electis seruiunt omnia. Is ergo qui fato dei abuium sibi factum occiderit, liberat eum deus tan- tisper dum apud iudicem causa dicatur. Asyla ergo, id est, loca refugiorum à domino constituuntur, ut illuc confu- giat qui præter propositum perpetravit homicidium, ut illic tutus sit donec res coram iudicibus discutatur. Quod si testibus conuincetur hoc uoluntate uel ex insidijs com- misisse, etiam ab ara iubetur ad supplicium rapi. Consti- tuta ergo sunt asyla in defensionem innocentie, donec iu- dex in causa cognoscat: non in defensionem latronum.

Non enim debet homicida uoluntarius tutus esse in quo- cunq; loco, quamlibet sanctissimo, etiã si ad aram ipsam dei confugerit, nullus locus quantumuis sanctus, cum tue- ri debet. Locus pius non debet patrocinari impietati & crudelitati, sed magis huiusmodi accusat ac damnat.

15 Qui percusserit patrem suum aut matrem suam, morte moriatur.

Infame crimen apud deum & homines, percutere pa- rentes, quibus nunquam gratia condigne pro beneficijs repedi poterint: quibus debetur à prole honor, charitas, officium, defensio, ac in necessitate alimentum & serui- tus fidelissima. Furor autem contra parentes indicium est corruptissimi animi, qui nihil non audeat irritatum. Sicut igitur parentum honor uitam meretur diuturnam: sic percussio immaturam mortem & contemptibilem alijs in exemplum.

16 Qui furatus fuerit hominem, & uendide- rit eum, conuictus noxæ, morte moriatur.

Furari hominem more plagiariorum ut uendant, in- deq; autem fures, crudelissima est inhumanitas. Crude- liter ergo occidendus uenit, etiam si adhuc in manu furis inueniatur, propter crudelissimum institutum: multo ma- gis si desperata fuerit uenditi redemptio. Omnis excessus sua inhumanitas & crudelitas in proximum durissime uindicanda docetur hoc præcepto: de simili: us enim idem est habendum iudicium. Et scriptura hoc loco & alijs adhibito uno exemplo docet quid agendum in simi- li, uel maioribus per analogiam: id quod diligenter pas- sim est annotandum.

17 Qui maledixerit patri suo uel matri suæ, morte moriatur.

Miscellaneas esse hæc leges, & sine digesto ordine ad unguem conscriptas, hoc loco probatur. Maledictio au- tem parentum, intelligitur de atroci & nimis contem- ptibili, interueniente blasphemia in deum & assumptio- ne diuini nominis secundum Hebræos.

18 Si rixati fuerint uiri, & percusserit alter pro- ximum suum lapide uel pugno, & ille mor- tuus non fuerit, sed ceciderit in lectulum:

19 si surrexerit & ambulauerit foris super ba- culum suum, innocens erit qui percusserit, ita tamen ut otium ipsius det & sanando sanet.

Concordiam docet ac charitatem. Omne casuale da- mnum compensari iubet, & etiam negligentiam puni- endam, ad aliorum exemplum & diligentiam circum- spectionemq; docendum: utq; iracundia & rixis freno non laxentur: ne procedat ira ad cedes uel mortem. Siue hoc cominus fiat ut pugno, aut manuum confertione: si- ue eminus, ut telo sagitta aut lapide. Si decumbet lecto, & conualuerit, ita ut ambulare possit, etiam si baculo in- nitatur, innocens erit qui percussit. Non uocatur simpli- citer innocens, quia damnatur ad impensas in medicos, & ad compensandum præiudicium uel damnum uaca- tionis ab opere, quo se alere debebat, ut si manum abstu- lisset uel aliud, tenetur enim ei pro damno & dolore: sed innocens dicitur à talione mortis: curabit autem ut sane- tur suo impendio.

Parentum in- iuria,

Plagiarij,

Miscellæ- næ leges.

D

Negligentia puni- tur.

10 Qui percusserit seruū suum, uel ancillam baculo, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit.

21 Sin autem uno die uel duobus superuixerit, non subiacebit pœnæ, quia pecunia illius est.

Seruorum conditio.
Iram moderatur hæc lex dominorum in seruos, ne cadendo excedant in periculum ac damnum tam seruorum q̄ dominorum. Hic uidetur pœna occisoribus heris posita esse, non ob homicidium: Nam domini in seruos et uitæ & necis potestatem habebant. Et mox sequitur non plectendum dominum si seruus post duos dies moritur, sed ob atrocitatem, ut uindicando uindicetur, id est, contra dominum actio constituatur, & iure ueniat accusandus. Seruorum autem emptitorum uel bello captorum conditionem longe miserrimā fuisse nemo miretur, præsertim apud hunc tam duræ ceruicis populum ac carnalem: sicut & hodie apud Barbaras nationes habetur.

22 Si rixati fuerint uiri, & percusserint mulierem prægnantem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa uixerit, subiacebit damno quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri iudicauerint.

E Sin autem mors fuerit subsecuta, reddet animam pro anima,

23 Oculū pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede,

24 aduersionē pro aduersione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore.

Charitas mitigat leges.
Videtur hæc lex loqui de morte uel nocumento quocumq̄, non tam foetus immaturi, quam matris ipsius percussisse, ut iuxta id quod maritus uxoris posuerit super percussorem, non ad ipsius libidinem, ne modus excedatur, sed ad arbitros & legitimos iudices referendum sit, qui integro iudicio decernant damni uel mortis uindictam. Iungitur autem huic legi generalis lex talionis, quæ permissa est duro populo, & ad iram procliu, ut patet ex omnibus historijs, tam sacris quam Iosephi. Charitas autem fidelium, mitigatrix est huius legis, quæ dicit in bono uinci malum, si tamen uinci possit, & non impunita te crescat: nobilis est enim uictoria, quæ mansuetudine et patientia paratur. Iudei autem hoc loco putant membra adempta uel impedita rependenda esse æstimatione argenti & pecunia. Alij ad literam intelligunt: nempe, si quis alicui uitam, hoc est, animam ademerit, ut & ipse uitam amittat: si oculum, adimatur ei & oculus: si dentem, dens, usq̄ ad aduersionem pro aduersione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore luat.

26 Si percusserit quispiam oculum serui sui, aut oculum ancillæ suæ, & corruperit eum, dimittet eos liberos pro oculo suo.

27 Dentem quoq̄ si excusserit seruo uel ancillæ suæ, similiter dimittet eos liberos pro dente suo.

Moderamen ad seruos.
Admonet moderamen in uerberando seruos, ne dominis omnia liceant iratis quæ uolunt. Duritiem autem seruitutis in populo suo forsitan ideo permisit clementis-

simus deus, ut eum alacrem & gnauum faceret, ut animosi & fortes essent in propugnando patriam & libertatem: eoq̄ libentius mortem oppeterent in prælio, & quo minus fœdæ seruituti subderentur. Deinde ne dilapidarent & profunderent sua bona: & ne alieno ere sese constringerent: studerent parsimonie & frugalitati, quo minus dederentur in seruitutem ob noxam.

28 ¶ Si bos cornu percusserit uirum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur bos, & non comedetur caro eius, dominus quoq̄ bouis innocens erit.

Homicidij crudelitas obnoxia fit morti diuino iudicio, etiam in bestijs carentibus ratione, ad exemplum hominibus statuendum, quo discant mansuetudinem, & temperare ab ira & effusione innoxij sanguinis: ut docetur etiam in Genesi. Latius enim exponenda est hæc lex, de rabido cane & equo calcitroso, & omni pecore quod nocet. Vetatur autem caro edi in execrationem facti, ne & ipsi efferi reddantur & atroces. Eatenus enim dominus inuisum est homicidium, ut nec bestia homicidæ carnes nobis permittat edendas, tantum abesse à nobis debet omnis crudelitas & atrocitas. Innocens autem erit dominus bouis: hoc est, non ueniet iure damnandus uel accusandus ad restitutionem damni illati.

29 Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudius tertius, & contestati sunt dominum eius, nec recluserit eum, occideritq̄ uirū aut mulierem, bos lapidibus obruetur, & dominus illius occidetur.

Multa cura præcipitur & docetur adhibenda iumentis ne proximis damno sint, multo magis familie reliquis & maioribus. Vicini enim mutuis beneficijs certare debent & auxilio, non inferre damna uel ledere. Præmonendi diligenter sunt patresfamilias, ne eis etiam in seipsa familia nocere presumat uicinis. Et non antea & leui causa repetenda damna, dicente scriptura, ut contestetur dominus iumentis prius, & admoneatur periculi, si forsitan ignoret cornupetum bouem, & recludendum non putet.

30 Quod si pretium fuerit ei impositum, dabit redemptionem animæ suæ quicquid fuerit ei impositum.

31 Filium quoq̄ & filiam si cornu percusserit, simili sententiæ subiacebit.

Qui morti obnoxius est, nihil debet recusare, nullam conditionem renuere ut uiuus maneat: quam enim commutationem dabit homo pro anima sua? Dabit autē quicquid postulauerint aduersarij, uel iudices non iniqui. Similiter plectetur dominus bestie, si uicini uel alterius filium uel filiam occiderit.

32 Si seruum ancillamq̄ in uaserit, triginta siclos argenti domino suo dabit, bos uero lapidibus opprimetur.

Iterum grauis & dura lex contra seruos, sed etiam satis æqua Iudeis, ut cura libertatis maior uigeret in populo dei, ne seruirent peccatis, unde recidere illos contingat in conditionē seruilem inter homines. De siclo argenti uideantur scriptores: Hebræis à ponderē ad pondus dicitur.

dicatur siclus, quod quantum sit uel tunc fuerit ignoratur sine periculo.

- 33 ¶ Si quis aperuerit cisternam, & si quis foueam foderit, & non operuerit eam, cecideritq; bos aut asinus in eam,
- 34 reddet dominus cisternæ pretium iumentorum: quod autem mortuum est, ipse erit.
- 35 Si bos alicuius bouem alterius uulnerauerit, & mortuus fuerit, uendent bouem uiuū, & diuident pretium eius, cadauer autē mortui inter se disperient.

36 Si autem notum fuit quod bos cornuta esset ab heri & nudius tertius, & non custodiuit eum dominus suus, reddendo reddet bouē pro boue, & cadauer integrū accipiet.

Docetur sollicita obseruatio, ne lædatur quoquo modo proximus in persona & rebus. Ideo pericula diligenter præcauenda undiq; circumscriptio & prouidentia commendatur in rebus omnibus. Aequitas naturalis inter ciues & curanda indemnitas proximorum: quod si imprudentes leserimus, amice compensemus damnum alijs, uti uellemus nobis fieri. Satis autem patet aequitas legis utriusq; in diuidendo occiso boue uel iumento, iuxta iudicium boni uiri.

CAPVT XXII.

Si quis furatus fuerit bouem aut ouem, & occiderit, uel uendiderit: quinq; boues pro uno boue restituet, & quatuor oues pro oue.

Furtum punitur redditione taxata lege, non morte uel furca. Redduntur quinq; boues uel uacæ, quod idem habetur plerunq; iudeis: quia bos immolatur, arat, pascit, lætat, corium præstat. Oues quatuor pro una furto ablata dantur, quia immolatur, lætat, lanam dat, & carne pascit: hæc philosophia iudeorum, quasi nesciamus multipliciter prodesse ouem, ut ferè nihil non profit hominibus eorum quæ profert ouis. Ouis autem nomine pecus domesticum intelligitur, agni & capræ. Sicut quædam leges de seruitute præscriptæ graues & duræ nobis uidentur: sic iudeis non ab re nostra omnino dura uidetur de furibus suspendendis in malam crucem.

- 2 Si effringens fur domum fuerit inuentus, & accepto uulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis.

- 3 Quod si orto sole hoc fecerit, reus statuetur, reddendo reddet. Si non habuerit, ipse uenundabitur pro furto suo:

Non pertinet ad flagitium homicidij, si quis furem nocturnum occidat, sed diurnum, nisi ipse quoq; se telo fur diurnus defendat. Præsumitur enim de uoluntate occidendi in eo qui nocte furatur, & caueri non potest. Potest autem fur diurnus compelli ad redditionem, & repelli sine periculo. Ideo non est homicidium a qui nocturnum furem occiderit, querentem per domum ut ingressus furetur. Hebræus habet, Sanguines ei: hoc est, potest contra occisorem furis diurni actio homicidij constitui. Vel si, ei furem referat, sensus erit: Non occidetur iudicio.

sententia, sed reddet uel uendetur pro suo furto. Superius dictum est quid fur reddere debeat, hic dicit: Si soluendo non est, uendatur.

- 4 si certò inuentum fuerit apud eum quod furatus est, siue bos, siue asinus, siue ouis, duplum restituet.

Duplum uidetur intelligi debere quod reddat bouem quem abstulit, & alium: sic pecudem quam est furatus, & aliam. Sic etiam quintuplum intellige, quatuor, & illum quem furatus est. Hic uidemus aliam esse poenam furis apud quem furtum adhuc est, aliam eius qui uendidit aut mactauit, maiorem scilicet. Nam quū adhuc res sublata superest, restitui potest suo domino, daturq; quiddam pro contumelia: si uero perita res est, rem soluet, & contumeliam qua affectus est dominus.

- 5 Si læserit quispiam agrum uel uineam, & dimiserit iumentum suum ut depascatur aliena: quicquid bonum habuerit in agro suo uel in uinea sua restituet.

Reddendum est proximo si quid nostra uel nostrorum opera ipsum læsimus: idq; non simpliciter, sed de melioribus, ut ostendamus ignorantiam ac uoluntatem nostram, & charitas læsa resarciatur beneficio.

- 6 Si egressus ignis inuenerit spinas, & deuorauerit aceruos frugum, siue stantes segetes in agris, reddendo reddet damnum qui ignem succenderit.

De damno quod ex incuria ac negligetia alicuius alieni illatū erat, hic loquitur, quod iurisperiti nominant damnum infectum. Tria autem hic ponit: Si ignis depauperit segetes demessas, quæ iam in manipulos et aceruos congestæ sunt: Aut quæ adhuc stant & non sunt demessæ: Aut quæ demessæ quidem sunt, sed adhuc in agro dispersæ iacent: nam hoc per agrum intelligit. Comprehen-

- 7 Si quis dederit amico pecuniam aut uasa in custodiā, & ab eo qui suscepit, furto ablata fuerint: si inuenietur fur, duplū reddet.
- 8 si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui,

Argenti nomine hic intelligitur, quicquid monetæ aut pecuniæ nomine censetur. Vasa autem, omnis est suppellex in domo. Docentur hæc deposita bona apud aliquem fideliter esse custodienda, ubi uoluntarie suscipiuntur oblata ad custodiam, lege charitatis & fidei, ne auferantur furto. Quod si fuerit uir deprehensus, is reddet nimirum domino secundum legem dupliciter. Sim minus, uir ille in cuius custodiam & tutelam positum erat, pro neglecta charitate & damnosa incuria sua pertrahetur ad iudices pro præstando iureiurando de fideli opera sua, & quod nihil neglexerit eorum quæ ad custodiam rei pertinuissent, nihil fraudis se commississe circa depositum.

- 9 Pro omni re fraudi uertenda, tam in boue quam in asino, & oue ac uestimento, & quicquid perdi potest, de qua fit quæstio ad deos usq; utriusq; causa perueniet: et si illi dii reum

Damnū ex incuria.

Deposita custodienda.

dixerint, duplum restituet proximo suo.

Hic uersus ueluti parenthesis est, & lex quædam generalis habetur, quæ per occasionem in particulari declaratione interseritur. In summa uolens lites & controversias civiles iuramento dirimendas esse, & negligentiam cum fraude damnablem esse: quasi dicat: Quotiescumque quis in aliquo negotio insinulatur fraudis, si scilicet bos uel asinus dicatur perditus esse, & suspicio sit quod uenditus sit, uel abusu aliquo interceptus: sic de oue & uestimento, & qualibet re, quæ fraude circumueniri possit & perdi, uel deterior reddi, quum id testimonijs claris contestari non potuerit, negotium ad deos, hoc est iudices deuoluetur, & stabitur ad iuramentum rei: qui si iurare noluerit, duplum restituet proximo suo, condemnatus ad hoc à iudicibus.

10 ¶ Si quis dederit proximo suo asinum, uel bouem, uel ouem, & omne iumentum ad custodiam, & mortuum fuerit, aut cõfractum, uel captum, nullusq; hoc uiderit,

11 iusiurandũ domini erit inter ambos quod non extenderit manum ad rem proximi sui: suscipietq; dominus rei iuramentum, & ille reddere non cogetur,

Commodata res cum fide & dextre sunt tractandæ, ac conseruandæ lege charitatis & amicitie. Hæc lex de rebus animatis decernit, superiori lege decreuerat de inanimatis. Iuramentum domini iusiurandum intelligitur, quod præstatur sub dei nomine: ad quod stare cogitur dominus rei perditæ, & ad restitutionis molestiam accusatum ultra cogere non poterit. Sunt qui in his locis allegorij ludunt, ubi tamen historicus sensus charitati seruit, & edificat abunde ecclesiam, dissipando cupiditatis abusus, ius æquumq; statuendo.

12 quod si furto ablatum ei fuerit, restituet damnum domino:

Quandoquidem populus Israël pecorũ cupidus erat, hic præcipit talionem & redhibitionem, ne quis temere alterius pecora furetur. In pecunijs uero & alijs rebus, aliud alia lege definitur. Hoc ergo ultimum membrũ de deposito uiui intelligendũ est, & pecora uiua si abacta fuerint facile deprehendi potest: In uasis & pecunia non ita. Negligentia ergo hic & oscitantia punitur.

13 si comestũ à bestia, introducet testem eius quod occisum est, & non restituet.

Si dixerit custos rei pecus dilaniatum & deuoratum à bestia, adducet eius facti testimonium, ne putetur uendi disse, uel mactasse, hoc est, signa uolentie inducat & descriptionis, & fidelis custodiæ testimonio non careat, ne cogatur reddere. Dantur hæc leges etiam populo dei, in quo plurimi semper impij habentur, quibus necessariae sunt leges: iusto enim lex data non est. Sed uix bona fide diuitiæ & temporalia tractantur, maxime res alienæ.

C Qui à proximo suo quicquid horum mutuo postulauerit, & contritum aut mortuum fuerit, domino non præsentem, reddere compelletur.

15 Quod si impræsentiarum dominus fue-

rit, non restituet: si conductum pro mercede est, uenit pro mercede sua.

Domino præsentem non potest facile contra eius uoluntatem quid committi, secus est, si abest dominus. Alienatur cura serui in præsentia domini, qui rerum suarũ non minorem curam præsentem habere debet quàm seruus: Cuius negligentia amissum non redũdare potest in seruum, cum propria sit. Si autem in absentia domini perdat, seruo autem pro mercede locatum est, ultra mercedem quam seruus amittet, nihil restituet possessori. Is quidem sensus uidetur, sed non tam clare, propter æquiuocationem כֶּסֶף.

16 Si seduxerit quis uirginem, necdum desponsatam, dormieritq; cum ea, dotando dotabit eam, & habebit eam uxorem.

17 Si pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam uirgines accipere consueuerunt.

Clara lex est, & explanatione non indigens. Que ubi seruaretur, pudicitia non tam facile periclitaretur. Quamquam enim duræ ceruicis & contumax semper fuerit, & multis uitijs inuolutus Iudeorũ populus, scortatione tamen non adeo legitur cõmaculatus fuisse, quod nimirum huic legi acceptum ferimus, diligenter obseruandæ, iuxta modum dotis uirginum, ad literam Rabi Salomon explicat dotis quantitatem esse quinquaginta siclos, ut habetur Deutero, 22. de uirgine corrupta antequam alicui sit desponsata, ut sit duplex reddenda dotis, una quæ detur filie, alia autem patri.

18 Maleficam non patieris uiuere.

Quamquam exprimat sceminam Phitonissam, tamen etiam de uiro similia tentanti intelligitur, id ipsum tamen rarius usu uenit, ideo à scriptura negligitur. Non uiuiscabis, ait Hebræus: id est, non patieris uiuere, sed iure ac testibus conuictam maleficã occides. De ea superstitione qualis sit, & quibus modis illudantur infelices scemina, nihil certi definire ausim, ob fallaciam experientiarum multarum: cum demonum ludificatio sit coniuncta inlicitati, & contra dei legem, non sine capitis & cerebri corruptione: de quibus alij consulatur. Varia eius superstitionis genera sunt, hic autem notantur illæ quæ familiarem spiritum malum habent, cuius documentis & reuelatione utuntur, iusto dei iudicio.

19 Qui dormierit cum iumento, morte moriatur.

Horribile opus horribili iudicio puniendum, ut nãtetur diligentius: quia naturæ & naturarum auctori inuicem est, & uehementissime inuisum. Sine omni misericordia occidatur uel dispensatione, hoc est enim, morte moriatur.

20 Qui immolat dñs, occidetur, præter domino soli.

Tamet si hæc lex moralis est, & ex decalogo, tamen hic inter iudicialia ponitur, eo quod pœna non erat adacta, si quis deos alienos coluisset. Hic ergo lex occidit eos, ac omnino perdi iubet, qui præter dominum alios deos colunt.

Adue-

21 Aduenam non contristabis, neq; opprimere eum: aduenæ enim & ipsi fuistis in terra Aegypti.

Hanc legem omnes ferè gentes philantia obacati negligunt, omnes enim exteros & aduenas contemnere solent. Apponit autem deus quod uim magnam habet affectus mouendi. Et uos, inquit, aliquando aduenæ fuistis, oppressi & afflicti in terra Aegypti: hoc nunquam debet uobis excidere, quasi diceret: Hac causa permisi tanto tempore uos in Aegypto affligi, ut disceretis oppressis & afflictis commiserescere, & ne proximo quod uobis fieri nolulistis faceretis.

22 Omni uiduæ & pupillo non nocebitis.

23 Si lædendo læseritis eum, uociferando uociferabitur ad me, & ego audiendo audiam clamorem eius.

24 & indignabitur furor meus, occidamq; uos gladio, & erunt uxores uestre uiduæ, & filij uestri pupilli.

Eadem ratione uiduæ, pupilli, pauperes non affligendi, destituti alioqui humanis præsijs: dominus enim eorum omnium fert curam singularem. Est autem sermo comminatorius, & admodum accuratus: quasi dicat, Caute ne unquam adfligatis aut contristetis uiduas aut orphanos: quod si adfligendo adfligetis, & ipsi clamando ad me clamauerint, uosq; eos non exaudieritis, ego exaudiendo exaudiam clamorem eorum. Nam mihi curæ sunt in primis, quanto magis negliguntur ab alijs: neq; ego clamorem eorum negligam. Hoc capitulum diligenter & crebro inculcandum magistratibus & iudicibus, est enim in cœlum clamans grande piaculum, miseros affligere & reddere miseros. Nemo ergo admiretur populorum plagas magnas, ubi uiderit opprimi pauperes sine clementia, orphanos adfligi & exulare, hereditatibus fraudari, uiduas persequi & contristari. Hæc est enim familia dei, horum lachrymæ à deo dissimulari non possunt, quin contra afflictiores excadescat clementia dei patris. & eo res omnes uertat, ut gladio cadentibus sæuis illis magistratibus, ipsorum uxores, uiduæ miserales fiant, & filij eorum orphani, mensura contra mensuram, pari rependendo.

25 Si pecuniâ mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non eris ei quasi exactor, nec usuris opprimetis.

Vsura pauperes non grauandi præcipiuntur: pecuniâ non mutuandam ad fœnus aut lucrum: & inclementer debita non exigenda à debitoribus: de superfluis succurrendum pauperibus.

26 Si pignus à proximo tuo acceperis uestimentum usq; ad solis occasum reddes illud ei.

27 Ipsum enim est solū quo operitur, ipsum est indumentum eius, in quo dormiat: si clamauerit ad me, exaudiam, quia misericors sum.

Pignoris loco non est auferenda ea res à paupere, quæ ei est necessaria, sine qua commode uiuere non potest. Si reddere debitum non potest, parcendum est illi, ubi com-

miseratio prodest: si potest reddere, honestioribus modis & medijs tentanda est iustitia. Vestimentum autem auferre, quo indiget contra improbitatem frigoris & tempestatis, quo & nocte cõtegatur ad necessitatem, repugnat humanitati. Adicit autem dominus: Nam ego misericors sum, ut si omnino tam immitis & immisericors in eum fueris, ut frigore & penuria proximum perire sinas, ego tamen misericors in eum ero contra te, uindictam de te sumam pro eo. Hinc Christus dominus parabolam sumpsit de duobus debitoribus, concludens: Si uos non impenderitis clementiam rogantibus, nec ego clamorem uestrum exaudiam, sed oppressorum uociferationem.

28 Dñs non maledices, & principi populi tui non maledices.

Præpositis obediendū uice dei, sed non contra deum. Iterum elohim pro iudicibus & magistratibus. Magni sunt ergo, & merito suspiciendi, quos deos nominat, & suo dignatur nomine. Et Paulus uocat eos ministros dei, cum eosq; eorum subdit imperio. At meminerint uicissim illi, ne quid admittant quod eos dedecet qui loco dei sedent, ne dei nomen optimi maximi & iustissimi illis communicatum commaculent. Impij & mali qui officio suo non satisfaciunt, culpandi sunt, sed opportune, importune, non pro affectuum feruore, sed zelo iustitiæ & commode, priuatim uel publice.

29 Decimas tuas & primitias tuas non tardabis offerre: primogenitum filiorum tuorum dabis mihi.

Hebræi idem dicunt quod uulgata translatio, his uerbis: Plenitudinem tuam & lachrymam tuam: hoc est, liquorem tuum non differes, de aridis & liquidis prouentibus tuis, decimas & primitias domino pro gratiarum actione & recognitione suæ beneficentiæ non omittas offerre domino, secundum legem suam. In genere gratiæ domino referendæ sunt pro terræ nascentibus, & de eis pauperes & fidelium necessarij ministri sustentandi. Proles quoq; nutrienda diligenter est in gloriam dei, & salutem reipublicæ, hoc uobis est primogenitum filiorum offerre domino. Iudei autem primogenita dare præcipiebantur domino, quod ipsorum primogenita, interfectis Aegyptiorum primogenitis, seruauerat.

30 De bobus quoq; & ouibus tuis similiter facies: septē diebus sit cum matre sua, die octa ua reddes illum mihi.

Nihil deo offerendum, nisi integrum, immaculatum, & perfectū. Ideo ante octauum diem iumentum nullum uel pecus domino offerendum, sed coalescat commode apud matrem suam: non diligit quicquam immaturū & imperfectum dominus. Ex animo & fide sincera deus uult coli: cuius contrariū apparet, si de imbecillioribus animalibus domino sacrificia, uelut Cain, sacrificemus.

31 Viri sancti eritis mihi: carnem quæ à bestiis fuerit prægustata, nō comedetis, sed projicietis canibus eam.

Non satis est primitias & primogenita obtulisse, nisi & sancti sitis, et mihi ex fidei sanctimonia placere possitis. Ad personarum iustitiam respicio, non ad munera.

Obedientia ad præpositos.

Deo non nisi perfecta offerenda.

Sancti sunt
qui offerunt.

Volo præberi vobis corda hominum, meæ sunt alioqui ferre sylvarum, et iumenta in montibus. Operam date, ut sancti sitis mihi. Si quid in animalibus scdum et abominabile non vobis offeratis, sed feris proieciatis ea. Nec vos immunda quoquo modo edatis, qualia sunt delaniata in agro à bestiis, Canibus et ceteris impuris animalibus deuoranda permittite. Sunt itaque quedam leges, quæ purissimam diuinæ uoluntatis regulam respiciunt, ut est: Mutuum dantes, nihil inde sperantes, etc. Has exprime re omni studio conetur fidelis. Aliæ respiciunt miseriam illam et humanam iustitiam, quibus tanquam cancellis affectus nostri effrenes cohibentur, citra perfectam iustitiam, imò cum uera iniustitia. In his ergo legibus standum est sententiæ iudicis.

CAPVT XXIII.

A On suscipies auditionem uanam, nec ponas manum tuam cum impio, ut sis falsus testis.



In hoc capite quedam sunt præcepta iudicialia, quedam ceremonialia, quedam moralia, quæ ad conscientiam formandam pertinent. Sunt enim Miscellionum lege conscripta, et stilo castrensi, sine exacto ordine, sed ut quodlibet usu decernendum obuenit. Generale est mandatum, ne temere cuius credatur, aut communi famæ: tamen ad iudices specialiter pertinet, non ad allegata decernere, sed ad comprobata certis testimonijs. Non credere impijs hominibus, non fauere uel emulari in uotis, non fœdus ineundum cum impijs, non misceri illorum societati, ut ob eorum consuetudinem aliquatenus dicas uel facias, aut decernas iniquum uel consentias, aut fauore eorum abducaris ad testimonium iniuriosum, loquendo uel tacendo.

2 Non sequeris multitudinē ad faciendum malum: nec in iudicio, plurimorum acquiesces sententiæ, ut deuias.

Ne te multitudo moueat, ut eos sequaris in suffragijs dandis, sed ueritas agnita ac iustitia propriæ conscientie: alioqui suspende sententiam, et quod non tu ipse intelligis, nolis damnare uel approbare. Nec ad multitudinem complacendum declines à recta, quam nosti, sententia. Non sunt ergo ad iudicium adducendi amici et potentes, ne uideantur uel uincere uelle potentum multitudinem, uel terrere iudicem ad partem aduersam, uel male sentire de assessoribus iudicibus, quasi fauore et multitudine selecti possint ad suam partem liberandā. Qualiscumque causa sit, pessima est consuetudo adducendi in iudicium amicos, et amicos cedere iudicio: iudicium est enim contra electi et parum integri senatus, qui nec sibi quidem firmiter constare putetur, sed selecti ad suscipiendū personam: lege dei frequenter prohibitum et damnatum.

3 Pauperis quoque non misereberis in iudicio eius.

Iustitia tenenda.

Non iustificabis causam pauperis ex clementia sola, quia pauperem uides. Licet autē multo fauore deus ubique prosequatur pauperes, et nolit opprimi, non uult tamen respectu paupertatis iudicium corrumpi: multo minus diuini respectu uiolari debet iustitia in iudicio. Vtinam

hæc inculcari possint pectoribus iudicum, ut de iustitia diligentissime conseruanda semper cogitent, et non fluctantur affectibus: maxime id autem ante prolatam sententiam, postea enim ubi ratio exegerit, miseri possunt et temperare rigorem, prout charitas publica id permittit, et lex diuina.

4 Si occurreris boui inimici tui, aut asino ipsius erranti, reducendo reduc ad eum.

Hæc lex modum ponit affectibus et inimicitijs, ne sint nimium uehementes, et euadant ad perniciem proximi. Prohibet autem suo more scriptura rem sub persona, et diuina pro hoste. Bouis nomine intelligit quæcumque habet is quem odis, per quæ illi incommodare, uel impedire commodum potes. Ut enim odium non semper ut uelles exire te posse credas, manum tamen potes continere, et pedes regere in alicuius rem uel promouendam, uel impediam. Fac ergo proximo quod tibi fieri optares, uel optare deberes, et periculum eius aut damnum impediendo impedis.

5 Si uideris asinum odientis te iacere sub onere suo, non defines adiuuare eum, sed auxiliando subleuabis cum eo.

Nam credere aliquatenus potes licere tibi per deum et cum deo, ut si uideas hostis tui asinum aut bouem iacentem sub onere, et non posse progredi, ut cesses adiuuare illum, sed magis relinquendum pro inimicitia hostis indigni? Nequaquam id mentem tuam subeat, sed potius quod charitas suadet et clementia, etiam ad iumentum, ut non sinas perire. Non sis tam intractabilis et crudelis in asinum, ut dum potes non adiuues: quoniam potius euince noxias passionibus tuas, et accede contra improbitatem humani sensus, et adiuuando adiuues: hoc est, non relinques in mortis periculo bestiam et hominem, sed pariter adiuuas. Et dominus gratiam donabit euadendi improbos affectus, et deponendi pectorum utriusque infelicitatem, ut conciliemini, et uincatur malum in bono.

6 Non peruerteris iudicium pauperis tui in causa eius.

Prius præcepit, ne ob misericordiam pro paupere iudicetur, nunc ne pauper propter inopiam ullo modo prematur, quo minus ius suum consequatur. Pauperis tui, emphasim et pondus habet: id est, qui tecum uersatur, quem tu alere potes et debes: præceperat enim deus ne pauperes in populo esse sinerent. In ecclesia nostra non sunt grauandi, sed iuuandi pauperes: ut non præcludatur à diuitibus actio pauperibus in iudicio propter inopiam, sed iusta sententia defendantur ab improbitate diuitum ac potentum.

7 Mendacium fugies. Infonem & iustum non occides, quia non iustificabo impium.

Ante omnia iudices longissime absint à uanis et mendacibus sermonibus, et ab omni dolo malo aut calumnia: quanquam id ipsum pertineat ad omnes homines, ut uerum ac iustum specent, loquantur, et agant. Occidentem innocentem et iustum non propitiabor ego dominus, si sanguis illius etiam fundatur qui innocentem interfecit. Terra innocentis sanguine commaculata, non ferre potest

potest impios illos homicidas, sed euomet eos, nec recon-
ciliabitur, nisi homicidarum hausto sanguine. Eiusmodi
impietates & impios non patior multa, sic non sinam si-
ne legitima durâq; uindicta.

8 Nec accipies munera, quia munera excæ-
cant prudentes, & subuertunt uerba iustorum.

De oculo mentis intelligit, qui muneribus excæcatur,
ut nihil rectū cernat, nihil iustum agat: uidentibus enim
oculis cæcutiunt munerū admiratores. Beatus est autem
& iustus qui perseverare potest in iudicio, & causis tra-
standis paruis & magnis, qui excutit manus suas ab om-
ni munere. Est autem munus à laude, officio, prece, &
pretio.

9 Peregrino molestus non eris, scitis enim
aduenarum animas, quia & ipsi peregrini fui-
stis in terra Aegypti.

Mirus affectus in uerbis, ut peregrinos non adflegant,
sed adiuuent magis, dum eis affectus pristinos reficiat,
quos olim miseri & peregrini in Aegypto habuerunt,
dum & ipsi, sicut & patres ipsorum, aduenæ essent in
terra aliena: plus enim mouet quod ipsi experti sumus.

10 Sex annis feminabis terram tuam, & con-
gregabis fruges eius.

11 Anno autem septimo dimittes eam, & ne-
gliges ut comedant pauperes populi tui, &
quicquid reliquum fuerit, edant bestię agri,
ita facies in uinea & in oliueto tuo.

Diuo Augustino sic accipitur: Sex annis feminabis &
colliges, septimo uero anno feminabis quidem, & exer-
cebis terram, sed non colliges in horrea tua, sed dimittes
pauperibus terrę, qui agros non habent. Et quod illis re-
siduum fuerit, bestię comedant, tantum, ut tu ditior ex se-
ptimo anno nihil prouentus sperare debeas: non solum de
agris, sed & de uinea & oliuetis ac reliquis, de quibus
idem fuerit iudicium. Septimus enim annus remissionis
sit ad consolationem indigentium, sine detrimento domi-
ni & abundantium. Sic legi diuine obsequentur: deus
enim terram & terrę fructus eius omnibus hominibus
producit, ut ad gloriam suam illis fruantur, & dominium
seruetur deo, qui pater est egenorum, non autē impiorum.

12 Sex diebus facies opus tuum, septimo die
cessabis, ut requiescat bos & asinus tuus, &
refrigeretur filius ancillę tuę, & aduēna.

Occasione remissionis in septimo anno, memoria quo-
que sit sabbati, cuius semper magna fuit & ingens figu-
ra, de qua satis iam & sæpius dictum est: non sine causa
illustri toties repetita in lege & prophetis, non tam ob-
otium ab opere serui, quā à uacatione sedula rebus di-
uinis, quales sunt studium legis dei & charitatis perfe-
cti, quibus delectatur deus & à nobis colitur, ut domini
dei nostri bonitas ac uoluntas à fidelibus discatur, creda-
tur, doceatur, & exemplum uitę assumatur ab electis.
Idq; non tantum à uiris & dominis, sed etiam à mulieri-
bus domesticis & cohabitatoribus, qui septimo quoq; die
in communi ac pariter religiosi studijs incumbere, do-
mino deo uacare & digne seruire iubentur toties in le-
ge, non ludere, dormire, uel libidinari.

13 Omnia quę dixi uobis custodite, & no-
men externorum deorum non memorabi-
tis, neq; audietur ex ore tuo.

Hoc addi uidetur consequenter pro approbatione prio-
rum, ut studiose incumbant obseruantię eorum quę pla-
cent domino ex lege, quę nisi audiant & discant, serua-
ri non poterunt. Tantum autem abest, ut deos alienos co-
latis, ut ne mentio quidem illorum apud uos fieri debeat.
Sic & Paulus: Scortatio & omnis immunditia, & auaritia,
ne nominetur quidem inter uos.

14 Tribus uicibus per annum mihi festa cele-
brabit.

Ter in anno solennior coetus celebrari debebat, & Festi-
trix
in anno.
prolixior cōuocatio uel festiuitas, in quibus cōuenire eos
oportebat omnes ad locum à domino designandū, qui
tandē Hierosolyma erat. Vbi de credendis, sperandis, ac
agendis ex lege & prophetarū dei ore institui tantopere
debeant, ut reliquo tempore anni quisq; pater familiās
suam quāq; familiam ad fidem in deum, & charitatē ad
proximum instituere, dirigere, & regere satis posset.

15 Solennitatem azymorum custodies. Se-
ptem diebus comedes azyma, sicut præcepi
tibi mense nouorum, quando egressus es de
Aegypto, & non apparebunt in conspectu
meo uacui.

De solennitate azymorum & paschę quomodo cele-
branda satis dictum est. Septem diebus continuanda præ-
cipitur in principio Veris, ad memoriā beneficijeductio-
nis de domo seruitutis Aegyptiæ. Non uidebuntur uul-
tus mei frustra. Hebræis uultus pluraliter dicuntur, &
non singulariter. Idem est autem quasi dicatur: Corā me
non uacui uidebimini uel apparebitis: quod licet intelli-
gi possit, non eos sine oblatione aliqua apparere debere,
qui sensus à sacerdotibus probari possit et leuitis. Tamen
alius sensus religiosior est. Ne pigeat uos toties ire ad lo-
cum nominis mei, uel Hierosolymam, suo olim tempore
eligendam, mihiq; ibi festiuitatē celebrare. Nunquā fru-
stra uenietis, semper aliquid gratiæ & beneficiorum &
mentis melioris reportabitis, non ego dimittam uos ua-
cuos. Non me sine fructu queretis. Nemo me inuocans re-
pulsam patietur, non habebitis causam ad alia quęq; lo-
ca currendi, & idola gentium inuocandi.

16 Et solēnitatem messis primitiuorum ope-
ris tui, quęcunq; seminaueris in agro: solen-
nitatem quoq; collectę in exitu anni, quan-
do congregaueris opera tua de agro.

17 Ter in anno apparebit omne masculinum
tuum coram dominatore domino.

Dum cœperint apparere fructus laborum atq; ope-
rum uestrorum, & primitiui fructus incipere mense pri-
mitiuorum, septem scilicet hebdomadis post diem azymorum,
quingagesimo die. Eo enim tempore iam primi-
tię anni & fructuum incipiunt, quo fuerant seminati, de
quibus domino pro actione gratiarum quędam offeren-
da erant. Deinde tertia quoq; solennitas mense septimo,
post collectionem fructuum omnium, in exitu eius anni
in quo fructus percipiunt: hic enim anni exitus dicitur,

Azymorum
solennitas.

Vacui non
cōpareant.

Duę solen-
nitates.

tempus quo Sol intrat in Libram. His tribus inquit uici-
bus, omne masculinum pariter, & uno loco ad hoc insti-
tuto conuenire iubetur, coram domino, in honorem dei
ad illi gratificandum, & ad audiendum domini uolunta-
tem, quam domi doceat reliquam familiam foeminarum,
prolium, ac seruorum.

- D** Non immolabis super fermento sangui-
18 nem uictimae meae, nec remanebit adeps so-
lemnitatis meae usque mane,

*Fermentum
absit sacrificiis.*

In sacrificijs & libaminibus, quibuslibet quoque obla-
tionibus, fermentum prorsus absit, nullisque placentis com-
misceatur, quas sint cum sacrificijs oblaturi, sed azymos
tantum offerant, & a fermento domus interim expurga-
tae sint diligenter. Sacrificium enim nostrum sincerum
& infermentatum esse debet. Adeps quoque solennitatis,
in qua animalia offeruntur, non maneat in domo usque in
crastinum. Non sinus pigri & negligentes in diuinis re-
bus, ne differamus bona uel procrastinemus. Non aliter
festa colamus quam sicut praecepit dominus.

- 19** Exordium primitiarum terrae tuae deferres
in domum domini dei tui: non coques hoc
dum in lacte matris suae.

*Gratiae deo
agendae de
omnibus.*

Nihil munerum diuinorum, quae tibi dominus est terra
producit ad usum, sine praemia gratiarum actione perci-
pias in usum, quod ut minus a te negligatur, ordinatur a
deo, ut de singulis generibus fructuum percipiendorum
primitiis domino consecres & offeras, ut de reliquis tan-
to felicius per dei fauorem susteneris. Non tam cerema-
niale est quam morale, semper ruminare beneficia dei
cum gratitudine, & pauperibus communicare dei do-
na, ut de residuo uiuas religiosius & sufficientius. Non
coques haec dum in lacte matris suae. Aenigmaticus sermo
esse uidetur, quo significetur cauendum ab omni crude-
litate. Iudei dicunt, non esse domino offerendum quodcumque
pecus antequam ablactetur, ante septimum diem, quod
quam apte dicatur lectores iudicent. Quis enim Iudeo-
rum hoc unquam non seruauit, ut agnum non coqueret,
nisi sugere cessasset? Fortassis uult lex, ut non pariter a-
gnus cum matre immoletur domino, nec pariter coquan-
tur, ob pietatis quae inter homines esse debet ac clemen-
tiae non leuem horrorem. Hoc autem & de reliquis ani-
malibus durum habetur, pullum cum matre necari: sicut
& alibi cauetur, ne mater auicula cum suis pullis inuen-
ta occidatur, sed sinatur auolare: quibus mansuetudo &
clementia docetur, domino deo gratissima, & proxima
uirtus charitati. Est autem deus charitas, & qui in chari-
tate manet in deo manet, &c.

- 20** Ecce ego mittam angelum ante te, & cu-
stodiat te in uia, & introducat in locum quem
praeparauit.

- 21** Obserua a facie eius, & audi uocem eius,
nec irrites eum: quia non dimittet cum pec-
caueritis, quia nomen meum in illo.

- 22** Quod si audiendo audieris uocem eius, &
feceris omnia quae loquar, inimicus ero ini-
micis tuis, & affligam affligentes te.

*Angelus de-
us dicitur.*

Quod hic angelo tribuitur solius dei est, quasi dice-

ret: Sancti sitis, & innocenter coram me ambuletis: nam
& ego ipse uobis semper adero, & uos praecedam custo-
diamque, donec introducam uos in eam terram, quam pol-
licitus sum & decreui. Cauendum igitur summopere ti-
bi est, ut coram eo nihil iniquum & enorme unquam de-
signes, ne sis contumax & rebellis praecipis illius, hoc
est, uoci meae. Non offendas ipsum inobedientia & rebel-
lione tua ad eum: Non enim impune facietis, si uos in il-
lius mandata prauaricaueritis, quandoquidem quod uos
bis loquitur & iniungit meum est, nomine meo uobis sem-
per adest & loquitur. Vertit autem pro more personae,
iam ut angelus loquens, iam ut deus author illius, & di-
cit: Si feceris quae ego loquor, & audiendo audieris in
uocem meam, & feceris omnia. Vbi clarum est, angelum
hunc qui & deus, alium non esse, quam qui missus a pa-
tre deo, filius deus, Christus dominus, qui & alibi a pro-
pheta angelus testamenti appellatur. Hic eos iam tunc
ubique comitabatur, ut Paulus exponit 1. Corinth. 10. In
quo nomen, id est, uirtus & potentia dei, imò ipse est ui-
tus & potentia dei. Nihil tamen minus Israelitae intelli-
gebant angelum, & saepe per angelum eis apparuit deus,
& ipsissimum uerbum dei, loquens cum eis in forma ali-
qua, nunc hac, nunc illa, nunc nubis, nunc columnae,
nunc uocum uel luminum figuris super tabernaculum ap-
parens uel montem, ut & ipsi aliquid sensibile & uisibi-
le haberent, eorum in hoc infirmitati condescendens, cumque
eis quasi balbutiens, & eos ducitans uelut mater pueru-
lum: ut quemadmodum gentes reliquae oracula sua habe-
bant, ita & ipsi haberent aliquid quod uiderent & sen-
tirent. Et tamen angelus ille nihil aliud erat, quam filius
dei, uerbum dei, angelus testamenti: Imò ipse deus Israel,
Iacob, & Abraha. Qui & illis promittebat nunc de nouo,
quae dudum Abrahae promiserat, uerbis plenis consolatio-
ne perfecta. Ero, inquit, inimicus inimicis tuis, & affli-
gēs te affligam. Quem autem metuere potest qui deum
habet protectorem? Hinc Christus: Qui uos spernit, me
spernit. Constantia ergo nobis opus est, ne unquam labo-
scamus & concidamus, a nobis stat qui conteret hostes
nostros, quantumuis seuiant, Non semper seuient, domi-
nus conteret satanam sub pedibus piorum.

- 23** Praecedetque te angelus meus, & introdu-
cet te ad Amorrhaeum, & Hethaeum, & Phe-
rethaeum, Chanaanemque, & Heueum, & Le-
buseum, quos ego conteram.

Multi quidem hostes sunt & fortissimi, sed homines
ad quorum iniquitatis mensuram peruenit malitia, qui
semper pergunt blasphemare deum, opprimere homi-
nes, uiolenti, raptores, praedones, homicidae & idolola-
trae: Chanaan ei quidem generali nomine, sed quique & plu-
res aliquando gentes nominant, Amorrhaei, Hethaei, Phe-
resei, Heuei, Iebusei, quos omnes & si qui alij erunt ada-
uersarij tui, misso meo angelo coram te extirpabo ego,
& in illorum te terram inducam.

- 24** Non adorabis deos eorum, nec coles eos:
non facies secundum opera eorum, sed de-
struendo destrues eos: & contereō confrin-
ges statuas eorum.

Habebant

Habebant gentes deos suos, idola, ritus, sacra, à quibus suos omnino abstinere uult deus, ne ullo pacto se eorum sacris misceant, ne opera eorum, id est, cultus quos idolis fecerant sequantur: Sed ut primum potuerint & occasio dabitur, diruendo diruant, conterendo conterant statuas, aras, delubra, lucos, & omnia: ne si illa supersticiant, quoquo modo adorent ipsorum aliqua uel plura. Omnino enim uult dominus solus adorari, et coli amari. Haberi quoque qualis est, deus beneficus & omnipotens illis, sicut erat semper ipsorum patribus.

25 Seruietis quod domino deo uestro, ut benedicet panibus tuis, & aquis tuis, & auferam infirmitatem de medio tui.

Cum fuerint alieni & remotissimi à studiis, operibus, & superstitione gentilium, tunc poterunt colere deum uerum, & illi toto corde seruire. Tunc itaque benedicet illis in omnibus, & se deum benignissimum exhibebit semper, & sufficientissimum, cui ut uere pijs in spiritu & ueritate seruiant: A quo & benedicendi sint, ditandi, multiplicandi, & auxiliandi per omnia: in temporalibus, cibo, potu, & rerum omnium abundantia: & in spiritualibus, charitate, gaudio & pace: ut cibo & sanitate non destituantur, nec affligantur languoribus Aegypti. Quum itaque pijs incidit inopia aut morbus, fit hoc, ut aut fides tentetur, qui nusquam expeditior est & securior quam dum omnibus huius uite bonis destituimur, & uirtus in infirmitate perficitur, aut peccata corriguntur, ne libeat semper quod non licet.

26 Non erit infœcunda, nec sterilis in terra tua, numerum dierum tuorum implebo.

Quoties docemur benedictionem domini esse prolium abundantiam? si tamen in timore domini, & secundum prescripta diuinæ legis educemur. Quandoquidem sterilitas & infœcunditas maledictionis loco interminatur impijs, ut non tamen ob id locum amittat fecunditas spiritualis sanctorum operum, & salutis doctrinæ, ac contemplationis excessus. Dauid, Israël, Isaac, & Abraham quid fuit religiosus? Et primitiue ecclesiæ sacrosanctis episcopis & quibus in functionibus sacris laudabiliter successerunt filij & nepotes. Impleri numerum dierum, est senectutē laudabilem cōsequi, prolongari in annos uitæ, ut non desit gaudium innocenter exactæ uitæ, in dei obsequio diutius uixisse, certum esse de reposita spe gloriæ cū domino deo suo: ut quāto proximior morti, tanto alacrior & desideratior sit ad futuræ uitæ statū promissum & cum omnibus electis fruendum ad gloriam dei.

27 Terrorem meum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populū, ad quem ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga uertam.

Rumore tantum & fama uestri, antequam ad eos ueniat, terrebo, & attonitos eos faciā, ut eos nequaquam formidare debeat. Ex meo arbitrio pendet ipsorum animus, & fortitudo, uita, & uictoria. Quos omnes occidam ubi tibi obuiam uenerint, & propellere uiribus agredientur. Terrebo, ut fuga sibi consulere cogantur, & terga obiecturi sint uobis persecutoribus.

28 Et mittam crabrones coram te qui fugabunt Heuæum, & Chanaanū, & Hethæum, antequam introeas.

Ita attonitos eos reddam, ita stupidos, ut etiam uestre sint eis superiores. Solis uestris, si uelim, expugnabo eos, tam fortissimas istas gentes: quas non per uestras eiectos legimus, sed uarijs modis, diuina tantum fortitudine deuietos & eiectos.

29 Non eijciam eos à facie tua anno uno, ne terra in solitudinē redigatur, & crescant contra te bestiarum agri.

30 Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis, & possideas terram.

Aliud loquitur hic deus, aliud in recessu præten dit, aliud item significat. Hoc autē uult, ut populus Israël perpetuo habeat cum quibus exerceatur, ne otio et ignauia torpescat. Sed cur non iam eam causam allegat? Nimirum inter initia adhuc eos lacte nutrit, & celat quod acturus est. Nam si illis nunc diceret, impatientia defecissent, dicentes, Num etiam in terra quæ promittitur, ab hostibus affligemur? Significat interim perpetuum sanctis bellum esse gerendū cum uitijs, neque unquam nobis cum eis conueniendum. Cohabitare quidem permittit, sed ne scelus aut societatem cum impijs & peccatis ipsis inueant. Semper nobis aderunt uitia & uitiosi, imò inter medios malos nobis habitandum est, sed perpetuò pugnandū cum eis, nec unquam redendum cum eis in gratiam. Reliquæ quidem peccatorum in pijs etiam semper manent, ut sint stimuli & exercitamenta uirtutis, & custodia humilitatis. Hostibus ergo suos deus carere nō sinit, ne otio torpescant, & diffuant luxu.

Hostibus non carent pijs.

31 Ponā autem terminos tuos mare rubrum usque ad mare Palæstinorum, & à deserto usque ad Huium: tradam enim in manibus uestris habitatores terræ, & eijciam eos de conspectu uestro.

Mare caricosum, quod rubrum dicitur Græcis, hic mare mortuum intelligi debet, & alibi dicitur mare salis, usque ad mare Philistinorum, quod est mare magnū ad occidentem Israëlitarū & terræ Chanaan, à deserto fortassis Libani, quod Antilibanum adiacet, usque ad Euphraten. Quadratura ex angulis designata, alibi diligentius descripta in Iosue. Quam terram pacifice possederunt sub Salomone. In ea autem dum deum colerent, semper uictorias de hostibus experti sunt & acceperunt, ad gloriam dei & suum exercitum, quibus caruissent, si sine hostibus terram semper inhabitassent.

Terræ sanctæ latitudo.

32 Non inibis cum eis foedus, nec cum dijs eorum.

33 Non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant in me, si seruietis dijs eorum: quod tibi erit in scandalum.

Prohibet ne faciant quod nouit facturos. Ut excusatione careant, & prouidentie dei destinata opera perficiantur. Non uult pactam permittere deus populo suo cum dijs gentium, solus uult amari & coli. Sed & mandatum dat, ac consilium dat, ut idololatrias nullos uiuere sinant.

Fœdera cum impijs non inuenda.

inter se, ne fortasse ansam habeant peccandi in legem dei & pietatem, ne proximi sint periculo: quos nouit propensiores ad idola, hos uetat cohabitare idololatriis. Nouit deus figmentum fragilitatis humane, mature consilium ministrat. Pronitatem hominum ad colendas imagines nouit conditor hominis, & ut pius ac fidelis pater monstrat periculum, scandalum manifestat, ut ipsi non imputentur, quod nostrae fuerit contumaciae & proteruit. Ut si minus inexcusabiles, oblatam admonitionem postponentes.

CAPVT XXIII.

A

Mosi quoque dixit: Ascende ad dominum tu & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta senes ex Israel, & adorabis procul.

Christus
uerbum dei.

Notandum diligenter est modus loquendi scripturae, sic enim scribitur: Et ad Moysen dixit: is scilicet, qui illi praedixerat praescriptas leges, nimirum dominus, uel eius angelus. Is nunc subinde loquitur ad Moysen, & dicit: Ascende ad dominum, tu & Aaron, & ceteri. Ex quo patet non nullum discrimen eius qui loquitur Moysi, qui tamen ubique ferè dominus dicitur, uel eius angelus, ab illo ad quem ascendere iubetur nimirum domino, ut uerbum dei, quod loquitur Moysi, Christus nondum humanatus, qui et deus frequenter dicitur, iubeat Moysen ascendere ad dominum, filius ad patrem: Deus Hebraeorum, Abrae scilicet, Isaac & Iacob, ad dominum creatorem coeli & terrae: qui per uerbum suum creauit omnia, pater per filium, deus per deum, unus tamen essentialiter deus. Alioquin multos deos Moyses docere uidetur, quorum unus illi loqueretur, & se deum testatus, iuberet Moysen ut iret ad deum ascendendo ad montem, quum dicere potuerit: Ascende ad me ad montem. Vel respondeant Iudaei negatores patris & filii, dei omnipotentis, & uerbi sui, quid hoc modo loquendi Moyses uoluerit, & quamobrem tantum erroris scandalum posuerit studiosis & pijs unius ueri dei cultoribus. Est autem praedictorum in cap. 19. epilogus aliquis, quod hic scribitur. Pro quo notandum, tres fuisse ordines in populo dei. Quidam eorum & maxima pars non audebat accedere ad montem: Seniores & ceteri cum Moysi aliquousque montem conscenderunt: solus uero Moyses dominum adire, & cum eo familiariter colloqui iubetur & permittitur.

Ordines
tres in populo.

2 Solusque Moyses accedet ad dominum, & illi non appropinquabit: nec populus ascendet cum eo.

Et appropinquabat solus Moyses ad dominum: hoc est pro more habebat ut accederet ad dominum. Ipsi uero non admittebantur, & adhuc populus remotius stare iubebatur, & excedere decretos limites non permittebatur.

3 Venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia uerba domini, & omnia iudicia: responditque cunctus populus una uoce, & dixerunt: Omnia uerba domini, quae loquutus est, faciemus.

Hoc ad morem describendum dicitur, quo usus est Moyses non solum tunc, sed frequenter. Nam non statim descendit de monte, sed tunc tandem, quum & decem prae-

cepta, & iudicia, & ceremonias, de quibus posterius & domino accepisset, sermonemque omnem cum domino consummasset. Huc usque autem moralia ad institutionem interni hominis recensuerat. Deinde iudicialia pro puniendis transgressoribus, quorum usus est ad uitam tranquillam. Ceremonias autem, quae umbræ tantummodo fuerunt, recenset in sequentibus, quod earum non esset tanta uis, sed tantum ad populi retentionem propositae in uinit dei cultum, ne ad ceremonias idololatriarum deflueret.

4 Scripsit autem Moyses uniuersos sermones domini, & mane consurgens edificauit altare ad radices montis, et duodecim titulos per duodecim tribus Israel.

Iudaei dicunt Moysen scripsisse omnia uerba domini à principio Genesis usque ad decalogi tabulam, satis peruliter, si non stulte. Dicendum est potius ea scripsisse, quae usque in hunc locum post decalogum praecceptorum iudicialia legimus: decem enim praeccepta quis & quomodo scripta sint statim legemus. Rudos & impolitos lapides, quos ferrum non tetigerat, in titulos erexit, quos hic istas uocat à consistendo.

5 Misitque iuuenes de filiis Israel, & obtulerunt holocausta, immolaueruntque uictimas pacificas domino, uitulos.

Adolescentes ex tribubus uarijs primogeniti à hoc apti eliguntur ad sacrificia, quod functio sacerdotalis ad huc ex Leuitica tribu ordinata non esset. Et qui ob simplicitatem & uitae innocentiam ad hanc rem essent maxime idonei. Pacifica sacrificia dicebantur, quae dum omnia essent tranquilla, aut post adeptam uictoriam, uel accepta alia beneficia pro gratiarum actione & gratulatione offerebantur.

6 Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, & misit in crateras: partem autem reliquam fudit super altare.

Quum ab antiquo mos fuerit inter homines, ut legis & foederum transgressores capite plectantur, nec absque sanguine fiat expiatio. Utitur & hoc more hic deus, aspergendo populum sanguine sacrificiorum in foedere promisso oblato, ac si diceret: si pactum illud meum non seruaueritis, sine sanguine expiari nullo modo poteritis. Ad hoc ergo in ueteri testamento nihil absque sanguine emundabatur, ut uiderent absque effusione sanguinis peccata non posse dilui. Hircorum tamen & taurorum sanguis ad iustificationem tantum carnis, & ad externam quandam irregularitatem tollendam adhibebatur, conscientia tamen abluebatur & sanctificabatur per fidem in deum, per Christi mysterium promissum, qui per spiritum suum seipsum immaculatū deo obtulit ab initio mundi: & purgat conscientiam electorum ab operibus mortuis, ad complacendum deo uiuenti in iustitia & fide. Quae eleganter & diffuse tractantur in epistola ad Hebraeos.

7 Assumensque uolumen foederis, legit audienti populo, qui dixerunt: Omnia quae locutus est dominus faciemus, & erimus obediētes.

8 Ille uero sumptum sanguinem resperxit in populum, & ait: Hic est sanguis foederis, quod pepigit

pepigit dominus uobiscum super cunctis sermonibus his.

Sanguis super arā sparsus, significat effusum in Christo innocentissimū sanguinem. Qui uero in crateribus sanguis est, crucē signat perpetuū portandā à fidelibus. Scripta deniq; in libro foederis tantummodo obligant fideles ad obedientiam, quia sanguine foederis tantū aspergitur: non sic hominum traditiones, quæ non sunt confirmatæ sanguine, nec ab ecclesia per compromissionē unquā susceptæ, testibus ipsis ecclesiasticis regulis. Faciemus autem et audiemus. Præposterus ordo in uerbis, ne neglectus sermonis ornatus ueritatem loquenti uiuio uertatur.

Ascenderuntq; Moses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta de senioribus Israël:

Et hoc factū esse tum constat, quum dominus in montem descendisset, ut superius cap. 19. descripsit Moses. Non ergo res eo ordine scribuntur quo gesta sunt. Simili autem ascenderunt, non ad dominum omnes, sed ad sua quicq; loca: seniores remotius, alij propinquius, Moses familiaris et solus domino colloquebatur.

& uiderunt deum Israël sub pedibus eius, quasi opus lateris uel lapidis sapphirini, & quasi ipsummet cælum quum serenum est.

Non uidebit me homo ait dominus, et uiuet: hoc est, in hac uita. Et Ioannes testatur, deum neminem unquam uidisse: oportet ergo eos locos scripturarum ubi deus uisus dicitur, conciliare ad analogiam fidei. Sancti dicuntur deum uidisse, dum diuinam eius præsentiam sunt experti, innotescēte se eis domino in specie aliqua uel forma, quæ et illi placuit, et illos decuit ac profuit, ferēq; fragilitas potuit. Opus ueluti pauimentum quoddam factum ac strātū ex latere uel lapide (quod pro eodem capitur) sapphirino, id est, pretiosissimo et splendidissimo. Significabat secundum Hebræos lateres fidelium in Aegypto uersas in sapphirum: seruitutem corporis in libertatem spiritus, secundum nos: uel omnipotentissimam ac splendidissimam dei maiestatem, quæ præsidet cælo, cui infidet, et terrā totam scabelli instar pedibus subiectam regit et moderatur.

Et ad principes filiorum Israël, non misit manum suam. Videruntq; deum, & comederunt ac biberunt.

Quamquam autē cerneretur in uisione dominus tunc, non solum à Mose, sed etiam à primoribus gentis ac principibus, qui hic dicuntur electi ac principes Israël, qui ex toto populo uelut meliores erant electi, ut montē conscenderent cum Mose. Non tamen misit deus ipse, in sua sic maiestate uisus, manum suam in eos. Non illos terruit potentia sua, sed se illis uidendum sic præbuit, ut etiam gaudium ex uisione non paruum caperent: quas spirituales delicias fortassis per edere et bibere circumloquitur. Sicut et Christus: Ego uobis dispono ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. Nisi simplicius significetur tali uisione diuina, nihil animo uel corpore mutatos fuisse, quo minus edere uel bibere potuerint, postea ut prius, cum reliqui hominum ad huiusmodi spectacula toti cōcidant, ut patet de prophetis passim, et ipso Mo-

se, qui quadraginta diebus illis nihil bibit uel comedit.

12. Dixit autem dominus ad Moysen: Ascende ad me in montem, & esto ibi: daboq; tibi tabulas lapideas, & legem, ac mandata quæ scripti, ut doceas eos.

Iubetur sequestrare se totū ab alijs omnibus, tam plebibus quàm principibus, et sese familiariter applicare deo, ad contemplationem rerum diuinarū. In loco solitudinis, ut domino docente discat, quæ populū sit mandata domini docturus. Nec alias proponere audeat leges, nisi quas à domino suscepit dictatas, et in tabulas lapideas proprio suo digito descriptas. Sicut et Christus discipulis prædicaturis, dicebat: Docētes eos seruare omnia quæ cumq; mandauimus uobis. Vbi nobis quoq; notādum, dudum scripsisse Bedam, et in glossam ordinariam insertum in hæc uerba: Non ergo Moses, non apostoli uel quilibet, alia debent docere, q̄ quæ dominus docuit, et consilij sui decreto obseruanda præscripsit, in quibus uitam æternam nos habere uoluit: ne hoc temporum nostrorum nouum aliquod dogma ab improbis contendatur.

13. Surrexerunt Moses, & Iosue minister eius: ascenditq; Moses in montem dei,

Quod prius in hoc negotio nulla fuit Iosue ministri Moysi habita mentio, nunc autem subito fit, diuinus Augustinus arbitratur non carere mysterio: designando, Iesum Christum dominum legem dei scripturum longe felicius in corda hominum per spiritum sanctum, quàm Moses in lapidem, qui et successurus sit Moysi: non nouam datum legem, sed ueterē perfecturus et completurus, quam Moses cœperat, et antequam complere posset, obire debuit iussu domini, gloriam perfecti redemptoris alteri post se concessurus.

14. Et senioribus ait: Expectate hic, donec reuertamur ad uos: & ecce Aaron, & Hur uobiscum: qui habuerit causas, referat ad eos.

Non relinquenda est ecclesia sine præsidibus et custodibus, qui causas agant fideliter, et respondeant populo. Talis autem ecclesiæ episcopus ac præsul, nonnumquam secretius dominum contempletur et oret, pro sapientia uera ac iustitia, exemplo Salomonis et Moysi, imò et Christi domini. Is autē Hur dicitur fuisse filius Mariae et Caleph à Iudæis. Sine Aarone sacerdote futuro non dimittit populū, qui et illi præesse iubetur cum seniorū consilio, ne quid agatur interim infelicitè: ad quos habeatur recursus in negotijs arduis, sicut et ad Moysen.

15. Quumq; ascendisset Moses, operuit nubes montem,

16. & habitabit gloria domini super montem Sinai, tegens illum nube sex diebus: septimo autem die uocauit Moysen de medio nebulæ.

Moses quidem in montem ascendit et deo appropinquauit solus, non territus fumo et horribilibus spectris, fide firmatus et familiari gratia dei. Nec tamen statim uocatus ad colloquium, sed post sex dies, ut discamus patienter et fortiter ferre si dominus nostris uotis non subito et orationibus affulserit, et gratificetur: qui nouit quid, quando, cui, et quomodo donet.

Officiū epī
scopi.

Bedæ.

Oratio necessaria
sacerdotibus.

D

17 Species autem gloriæ domini, quasi ignis deuorans super uerticem montis in conspectu filiorum Israël.

Filijs Israël qui ad radicem montis stabant uidebatur species domini, quemadmodum ignis omnia deuorantis & cōsumentis. Ceteris uero, qui cū Mose aliquantisper ascenderant, uelut opus constratum sapphiro. In quo nobis duplex hominum genus adumbratur: eorum quos dominus suo spiritu dignatur, qui de consortio domini non terrentur, sed mire afficiuntur quum appropinquant ad dominum: & eorum qui adhuc carnei sunt, quibus dominus horribilis est, cuius præsentiam & alloquium ferre non possunt.

18 Ingressusq; Moses medium nebulae, ascendit in montem: & fuit Moses in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.

Moses in nebula, Christus in splendore.

In medium nebulae ingreditur Moses. Christus autem coram discipulis apparuit cum splendore & gloria candidis uestimentis, sicut & resurrexit: ut oblectati mirum in modum discipuli, cuperēt semper hac specie frui. Tanta est distantia inter legem & euangelium, inter Mosē & Christū, inter gratiam & peccatū, inter timorē & charitatē. Quadraginta diebus & noctibus intelligitur sine cibo & potu corporeo perstitisse uerbo dei sustentatus.

CAPVT XXV.

A **Q**uotusq; est dominus ad Mosē, dicens:

Decimano-
na distinctio
Thruma di-
cta.

Omnium gentium semper superstitionisissimi habiti sunt Aegyptij, apud quos tota hac Israëlita gens, sine lege accepta à domino, diu habitauerat, uelut tota ibidem generata, & patrios illos mores admirata est. Ideoq; nunc liberato corpore à laboribus seruilibus, nondum animus liber erat à superstitionibus. Necessaria ergo illi populo erat ceremonialis aliqua religio, in qua conuersarentur otiosiores, & ea non leuis, sed grauior, qua premeretur eatenus, ut non diffundendo desideraret aliā. Instituit ergo de uoluntate & præcepto domini Mosēs ritum colendi deum, non quod plurimum domino externus cultus placeret, sed quia populus iste pro sua superstitione sine tali subsistere in unius dei cultu uero non posset. Alioqui in lege domini quæ tabularum est, & decem uerborum, quæ proprie lex dei dicitur, & infallibilis ac æterna uoluntas, ac pro æterno nihil tale præceperat dominus: sed magis contrarium, ut patet de ara extruenda longe aliter quàm nunc extruenda aurea uel ænea dicitur.

Ceremonie
necessariae.

2 Loquere filijs Israël, ut tollant mihi oblationem: ab omni homine qui offeret ultro-neus, accipietis oblationem meam.

Oblatio, de qua hic & in sequentibus, non nominari proprie potuit primitiæ, sed quædam ad opus tabernaculi extruendum, pro dei cultu, liberæ contributiones & collectæ, auri, argenti, gemmarum & materialium, ex quibus cortinae, tecta, funes & reliqua uasa multa confici possent: quæ hic eleuationes dicuntur, & suspensiones, quia tollebantur & colligebantur à sponte offerentibus, & uelut anathemata quasi suspendebantur ad diuinum cultum ex illis promouendum.

Oblationes
nō dijs, sed
deo facien-
da.

num cultum ex illis promouendum. Talia enim populo placent semper, ideo quod idolis fuerat consecrandum, ut patet de aureo uitulo. Hoc domino offerendum consue- liur & mandatur, ideo dicitur: Oblationem meam acci- pietis, quæ non dijs, sed mihi debetur.

3 Hæc autem est oblatio quam accipere de-
betis ab eis, Aurum, & argentum, & æs,
4 hyacinthum & purpuram, coccumq; bis-
tinctum, & byssum, pilos caprarum,
5 & pelles arietū rubricatas, pellesq; hyan-
thinas, & ligna setim:

De qua materia sint faciendæ collectæ, sigillatim scribitur, & notatur aurum, argentum, æs. Hyacinthus, secundum Hebræos, lana est tincta in sanguine purpureo & tinctura uiridis. Nostri dicunt colorem celestem significari, æreum scilicet, quia & æthera significet. Purpura autem notior est & certior, de sanguine purpureo, de quo apud Pliniū multa. Vermiculus autem coccineus uidetur esse sericum illud subtilissimū, de uermibus multa diligentia desumi solitum, quod duplicatur, imò decuplatur & contorquetur, ut in fila promoueat aptissima & subtilissima. Per byssum autem Iudei intelligunt linum tenuissimū, cuius tela adhibita est in cortinas tabernaculi. Pro pilis caprarū Hebræi capras dicunt, quarum pili uel etiā pelles in usu fuisse uidentur. Pelles arietum rubentes & in sanguineum colorem tendentes. Similiter pelles Tehaschim תהשכים quidā hyacinthinas scripserunt, quum hyanthinas secundum quosdam legendum sit, uiolacei coloris pelles dicunt, quasi floribus distinctas ac uarias. De istis rebus lubens & merito cedo eruditioni doctiorum, quandoquidem Hebræis quoq; hisce in rebus tanquam rerum suarū peritiōibus credere non ausim, qui deprehenduntur toti uel ignari uel perplexi in omnibus, tam naturalibus quàm artificialibus rebus. Apud quos nihil certi reperias de naturis animalium, arborum, herbarum, gemmarum, colorum. Dixerūt autem ueteres, quatuor coloribus omnia isthac confecta esse, ut referant quatuor elementorum proprietates. Ex aqua nascitur purpura, byssus è terra, hyacinthus aëri datur, coccus autem igni aut lumini. Volunt enim Hebræi tabernaculum totum representare mundū. Ut sicut ex quatuor elementis mundus constituitur, sic tabernaculum quatuor coloribus decoratur. Nobis uero tabernaculum Mosēs ecclesiam significat fidelium, in qua habitat deus & con- litur. Habet autem opera multiplicita quibus defertur ab iniuria huius mūdi uel seculi, quæ sunt celestis prouidentia, obedientia mandatorum, patientiæ longanimitas, latitudo charitatis, altitudo spei, fidei constancia, & perseverantia in uerbo dei, &c. Omnia hæc sibi con- nexa sunt, ut una sine altera nō profit. Hæc sigillatim si- descripta sunt, iuxta uerbū domini, ut populus non tantum Mosēs instituitis, quàm diuine uoluntati se obsequi debe- re sciret: tabernaculum extruendo, & pretiosa quæque sponte largiendo, quibus alioqui abusi fuissent ad suas uanitates: & ne carerent suis ceremonijs, & splendore diuini cultus, quæ apud ethnicos passim admirari & concupiscere consueuerūt, ut haberet is populus occupationes contra

contrainers otium, utq; prudentiores in populo essent in maiori autoritate, quibus obedirent libentius ad bonum suum.

6 Oleum ad luminare, aromata ad oleum unctionis, & thymiamata boni odoris,

Oleum quoq; offerebant pro lucernis in candelabro die noctuq; lucētib; in tabernaculo. Et aromata pro oleo unctionis sacrę, quo tam tabernaculum ipsum, & uasa eius cum sacerdotibus ungerentur, ad comparandum eis in populo auctoritatem pro sanctimonia quadam in signi, quam talis indicare debebat inunctio. Suffitum quoq; suauissimi odoris amabāt in sacris. Ideo thymiamata odorifera quęq; ut iubeantur sponte inferebant: talibus autē non tam deus delectabatur quā populus, quę tamen clementissimus dominus et pater benignus boni consili, & ne disfluere ad idolorū sacrilegia hæc illorum officia, & benigne admisit potius quā exegit.

7 lapides onychinos, & gemmas ad ornandum ephod, ac rationale.

Gemę pretiosę impletionum lapides dicuntur, quia auro circumdabantur ad decorem, & inferebantur rationali, quod & implebant, uel quia consecrata habebantur & sacrę, mysteriū continentes duodecim Patriarcharum, et duodecim tribuū Israël, quorū nomina singula in singulis gemmis sculpta erant in rationali. Duo autē onychini supra rationale in ephod uel superhumerali prostant ad gloriam & magnificentiam summi pontificis.

8 Facientq; mihi sanctuarium, & habitabo in medio eorum.

Sanctuarium sibi fieri iubet, de quo quid significet dictum est, ut in eo dominus deus illis semper adesse credatur certius & religiosius, qui nusquam abest, ut eum timeant præsentem semper, & reuerentur illius providentiam, omnia exactissime usq; ad minima dispicientem, ne quis abesse sibi omnium patrem ac iudicem cogitet, sed admonetur presentie dei sui. Nos uerō in spiritu profectiores esse debemus, & omnia scientem et gubernantem in uerbis, factis, ac cogitationibus expauescere, ne qđ peccemus in oculis maiestatis sue omnia contēplantis.

9 Iuxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendam tibi, & exemplar omnium uasorum eius, sicq; facietis.

Exemplar totius operis ostenderat Moysi dominus, quū quadraginta diebus & noctibus cum domino habitaret in monte, quali figura, magnitudinē, materia, omnia persciceret, tabernaculum ipsum, & uasa illius plura: ne quid suo sensu & arbitrio confingere putaretur, & ut scirent hæc domino accepta & placita.

10 Et facient arcam de lignis setim, cuius longitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitū & dimidium, altitudo cubitum similiter ac semissem.

Arca dei principale erat in sanctuario, sacramentum presentie diuinę, quę & habebatur ut scabellum pedum eius, & propitiatorium desuper, non aliud estimari debebat, quā sedes domini dei Sabaoth: unde & responsorum dabantur summo pontifici, qui illam solus aspici-

bat impune, sed raro, & non nisi in necessitate annuente deo permittebatur. Significare autem potest incarnacionem Christi domini, & illius benedictam humanitatem, & sacrosanctum corpus & animam, in qua omnes thesauri sapientię et scientię abscondita reseruantur. Ligna setim imputribilia dicuntur et leuia, parum ab alba spina differentia. De cubito quicquid Iosephus dicat, qui arcam nunquam uidit, nec templum Solomonis, nec tabernaculum, aliud suspicari nō possum, quā quod contineat sex palmos, id est, sesquipedem. Et palmus quatuor habet digitos: digitus autem minima statuitur mensurarum.

Cubitus & palmus.

11 Et deaurabis eam auro mundo intus & foris: faciesq; supra coronam auream per circuitum:

Nihil pretiosius auro, non per se, sed hominum opinionione, cui etiam dominus conuiet, & hominum more hæc sibi placere ostendit, ob fidem electorum, quibus hæc proficere debent ad reuerentiam dei. Alia enim pretiosa materia commodius intus & foris obduci ad maiestatem non potuit. Charitatem suam hominibus contestari uoluit, quę auro designatur, Aurea desuper corona per gyrum addebat ornati.

Aurū charitas.

12 et fundes ei quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor angulos eius: duo circuli sint in latere uno, & duo circuli super latere eius altero.

13 Facies quoq; uestes de lignis setim, & operies eos auro.

14 Inducesq; uestes per circulos qui sunt in arcę lateribus, ut portetur arca in eis:

15 qui semper erunt in circulis arcę, nec unquam extrahentur ab eis.

Quatuor anuli uel circuli prope quatuor angulos, aurei quoq; erant, per quos uestes immittebantur, ut a sacerdotibus quatuor, non ob ponderis magnitudinem, sed ad magnificentiam maiorem gestaretur in humeris. Quę stionem autem, si inter uestes protensa fuerit longitudo arcę uel latitudo, alijs inquirendam relinquo, primum nobis uidetur rationabilius: licet secundum Iosephum uideatur & nostris.

16 Ponesq; in arca testificationem quam dabo tibi.

Testificatio imponenda arcę, sunt tabule testamenti, & præcepta ipsa decalogi: in quibus sese nobis deus promittit patrem futurum et dominum, ut uicissim nos quoq; illius beneplacitis studeamus, & uitę innocentiam secundum ipsius præcepta conseruemus: hoc est enim pactum & scēdus domini dei nostri ad homines. Et ob tabulas arcę impositas dicitur arca testamenti, scēderis, memoriale presentie dei, & debiti nostri, quid ille nobis esse promiserit, & in quo nobis illi sit obsequendum & complacendum semper.

Arca scēderis quare dicta.

17 Facies & propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos & dimidium longitudo eius, & cubitum ac semissem latitudo eius.

18 Facies quoq; duos cherubim aureos: productiles facies eos ex utraq; parte propitiatorii.

19 Et facias cherub unū ab extremitate hinc, & cherub unum ab extremitate inde: ex propitiatorio facietis cherubim iuxta duas extremitates eius.

20 Et erunt cherubim expandentes alas desuper operientes alis suis super propitiatorium, & facies eorum cuiusque ad fratrem suum: ad propitiatoriū erunt vultus ipsorum cherubim.

21 Et pones propitiatorium super arcam desuper & ad arcam pones testimonium quod dabo tibi.

22 Inde contestabor tibi, & loquar ad te desupra propitiatoriū, de medio duorum cherubim, qui super arcā testimonij: cuncta quæ mandabo per te filiis Israel.

Propitiatorium supra arcam, aurea quedam tabula erat instar operculi arcæ, eiusdē cum arca longitudinis et latitudinis, de altitudine nihil dicitur. Ex eius ambabus extremitatibus cherubim formati erant ex auro, figura alarum uel alarum angelorum, uel iuuenum mutuum sese aspicientium, & alis protegentium desuper oraculū uel propitiatorium. Sic nominatum, quia inde dominus responsa sacerdoti reddebat summo, et contestabatur de sacrosancto ipsius beneplacito, uel etiam Moysi, donec uiueret: ante quod ipse dominū deum suū adorabat, in cælis residentem, et mundū implentē, ibi tamen sui memoriale, et gratiæ signaculū, et præsentis locum esse patiebatur.

23 ¶ Facies & mensam de lignis setim habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem.

Arca cum propitiatorio & cherubim, in loco sanctissimo, tanquam res sacratissima, pactum dei cum humano genere continentes, stare debebant in sancto sanctorum. Mensa autē in loco exteriori, in sancto, ad sinistrum latus ingredienti, hoc est, ad aquilonare latus. Cuius hic forma describitur & materia, & ipsa gestanda humeris, si quando proficiscendum esset. Hæc aurea mensa uidetur significasse apostolicam doctrinam, uel duodecim articulos fidei, uel uigintiquatuor libros canonicæ scripturæ, uel duodecim tribuum fidem & deuotionem ad dominum deum suum, & pro beneficijs ipsis exhibitis gratitudinem. Cui & duodecim panes imponebantur, oblatio pro tota gente. Admonendi interim de prouidentia dei summi & ueri, quam gereret paterna charitate pro filiis suis, qui in conspectu suo comparerent semper, quorum nunquam obliuisceretur, ad confirmandum eorum fidem & deuotionem in ipsum: qui illis promissionis terram in duodecim sortes diuidendam, à quo & sufficienter nutriendi essent, significabant satis luculenter.

24 Et inaurabis eā auro puro: faciesque illi coronam auream per circuitum,

25 & ipsi coronæ labium interrasile quatuor digitorum per circuitum, & super ambitum illius coronam aureolam.

Lignea quidem mensa erat, sed aureis laminis ubique

oblecta. Per circuitum autem eius corona erat aurea, cuius altitudo palmaris erat, cum decoro quodam ornati, & specie commoda, partim eleuata super tabulam mensæ quatuor digitis, partim sub tabula similiter quatuor digitis. Et cum mensæ tabula quatuor esset digitorū in spissitudine, consequens esse duodecim digitorum latitudinem continuisse per gyrum hunc limbū uel ornatum coronæ.

26 Quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes.

27 Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur uectes per eos, & possit mensa portari.

28 Ipsos quoque uectes facies de lignis setim, et operies auro ad subuehendā per eos mensam.

In quatuor angulis tabule pedes quatuor subsistebant similiter de aurati, quibus mensa eleuabatur cubitu & semis. In quibus pedibus statim sub corona anuli erant, quibus immixtis uectibus gestaretur dum esset transmigrandum, omnia aurea.

29 Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus libabitur, ex auro purissimo facies ea:

Qualia fuerint hæc uasa, & quibus adsignata ac adaptata uisibus, dum non constet per singula non uidetur operosius & anxius nunc insistendum. Abrahæ ben Ezra dicit hoc loco: De his quidem uasibus scimus quid dixerint magistri nostri: & addit nihil, quod ego intelligo quasi dicere uoluerit: Scimus quidē quid dixerint, sed quam bene & sciūt dixerint ignoramus. Circa earum ergo et quarundam aliarum rerū difficultates nolumus nostros afficere tedio, uel sollicitos reddere.

30 & pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.

Panes propositionis dicuntur, quia semper coram domino positi essent in mensa aurea, ut nunquam abessent. Per singula autem sabbatha noui parabantur, & proponebantur. Iudei panes facierum nomināt, ob nescio quas facies, quas quibusdam formellis efformabant Leuite præfiores: de significato satis annotatum est.

31 ¶ Facies & candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile eius, & calamos, cyphos & sphærolas, ac lilia ex ipso procedentia.

32 Sex calami egredientur de eius lateribus, tres ex uno latere, & tres ex altero.

33 Tres cyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphærolæque simul, & lilia. Et tres similiter cyphi instar nucis in calamo altero, sphærolæque simul & lilia: hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili.

34 In ipso autem hastili erunt quatuor cyphi in nucis modum, sphærolæque per singulos & lilia.

35 Sphærolæ sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt calami procedentes de hastili uno.

36 Et sphærolæ igitur et calami ex ipso erunt, uni-

Propitiatorium.

Mensa aurea.

uniuersa ductile ut opus unum de auro purissimo.

Facies & lucernas eius septem, & accendes super candelabrum, ut luceant ex aduerso.

Candelabrum aureum in australi parte sanctuarij statuendum: significare nobis potest per septem lucernas suas, uniuersitatem donorum spiritualium, quibus fideles illustrantur in ecclesia dei, cum eruditione quoque humana, diuinitus humano generi donata ad fidelium edificatorem, ne impingant in errorum tenebras, iudeis significat septem planetas, quorum sol medius extat, utriusque tribus lucernis adiutus. Idque in australi plaga coeli positos, si non tam natura coeli, in cuius zodiaci limitibus continetur, quam situs nostrae habitabilis terrae consideretur: in cuius quarto climate iudeam statuunt, in qua tabernaculum. Eleganter & lucide reddidit Hieronymus figuram ac constitutionem huius candelabrij: hoc notato, quod hastile candelabri significat corpus ipsum, super unico suo fundamento erectum, ut aurea statua, cyphis, sphaerulis & floribus ornatum, sustinens mediam septem lucernarum. Ex quo utriusque canna tres prodeunt, infimis duabus longioribus, medijs duabus mediocribus, supremis duabus brevioribus, in eandem cum quarta lucerna altitudinem sublati, qui omnes illi sex calami decentissimo ornatu gestant suos quosque tres cyphos, sphaerulas, & flores, cum sex singulis suppositis lucernis olei capacibus, et ad lumen conseruandum aptissimis. Totum autem opus ductili auro ac solido constat.

Emunctoria quoque & ubi quae emanant sunt extinguantur, fiant de auro purissimo.

Vasa, hoc est, instrumenta ad lucernas pertinentia, quibus uel emungantur lychni, uel extinguantur, ne faetor esset in sanctuario, uel macula: omnia aurea erant, lucida, ac magnifica.

Omne pondus candelabri cum uniuerfis uasis suis habebit talentum auri purissimi.

Talentum auri, ut ex littera & cause circumstantia satis patet, et Hebraei exponunt, non tam talentum quam centenarium talentorum significat, pro magnitudine operis, et pondere candelabri et uasorum pertinentium ad illud.

Inspece, & fac secundum exemplar eorum quod tibi in monte monstratum est.

Exemplar omnium illarum illi dominus ostenderat in monte, quum quadraginta diebus & noctibus illic ieiunans confisteret, ne humanum conuentum cogitetur, & praesumptum sine deo.

CAPVT XXVI.

Tabernaculum uero ita fiet: Decem cortinas de bysso retorta, & hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto, uarietas opere plumario ingeniose facies.

Descripturus Moses tabernaculi structuram, quod et sanctuarium dicitur, constituendam ex tribus lateribus, australi & aquilonari, utriusque triginta cubitorum longitudinis, & decem altitudinis, & tertio latere occidentali ostio, ut uidetur, cubitorum, secundum latitudinem totius

tabernaculi, & decem altitudinis, quam totum et non amplius habebat sanctuarium. Latus autem orientale uel tantum claudebatur appenso ad introitum. Sicut & sanctum sanctorum, decem habens cubitos longitudinis, & octo latitudinis, non nisi simili uelo distinguebatur ab exteriori parte sanctuarij, quod sanctum dicebatur: de quibus omnibus consequenter legemus. Hic autem Moses incipit describere cortinas, tentorium & operimentum iam dicti tabernaculi. Sic autem cortinae describuntur facies, nempe decem numero, ex filata retorta uel duplicata bysso: hoc est, forti, durabili, non ruptili, & tamen subtili & elegantissimo opere texturaque ex materia alba, rubra, crocea & coccinea, quatuor elegantissimis coloribus distincto, cum figuris alarum, florum, & ramorum, ingenioso opere, picturato, subtili, ac decoro artificio.

Longitudo cortinae unius, habebit uiginti octo cubitos: latitudo, quatuor cubitorum erit. Vnius mensurae fient uniuerse cortinae.

Ex omnibus decem tapetijs aureis uel coriis, quae pro eodem accipiuntur, conficiebatur uelamen ingens, conuexione decem cortinarum per ansulas pulchras: cuius uelaminis longitudo erat quadraginta cubitorum, secundum longitudinem tabernaculi et altitudinem occidentalis parietis, usque ad bases pertingere potens a fronte introitus. Latitudo autem huius ample cortinae conuexa ex decem, habebat uiginti octo cubitos pro tegendis duabus lateribus, & superne latitudinem tabernaculi. Sic ergo constat cuiuslibet partialis cortinae (quarum decem erant) longitudinem fuisse uiginti & octo cubitorum: latitudinem autem quatuor.

Quinque cortinae sibi iungentur mutuo, & aliae quinque nexu simili cohaerebunt.

Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint inuicem copulari.

Quinquagenas ansulas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansa contra ansam ueniat, & altera alteri possit adaptari.

Facies & quinquaginta fibulas aureas quibus cortinarum uela iungenda sunt, ut unum tabernaculum fiat.

Quarum decem cortinarum quinque coniungebantur mutuum per ansulas hyacinthinas, ad margines longitudinis utriusque. Nempe adfigendo quinquaginta ansulas singulis cortinis utriusque secundum longitudinem, quibus combinari possent, ut ex omnibus tandem componeretur & conuinceretur unum uelum, totum undique operiens tabernaculum ex tribus lateribus, australi, boreali, et occidentali. Ansulae autem singulae, singulis totidem ad hoc fabricatis fibulis iungebantur: aureis, ad decorum eximium, quod aspicientes oblectare posset curiosos, et ceremonijs gaudentes filios israel. Et haec ingens cortina dicitur proprio quasi nomine hic & alibi frequenter מִשְׁכָּן Mischon, id est, habitaculum, quo nomine etiam totum tabernaculum sancti & sancti sanctorum pariter, nuncupatur. Hoc autem admonitum te uelim, ne alicubi haereas. Et tantum de Mischon gloriosa illa cortina ex decem conuincta.

B Facies & cortinas caprinās undecim, ad
operiendum tectum tabernaculi.

7 Longitudo cortinæ unius habebit trigin-
ta cubitos, & latitudo quatuor: & quæ erit mē-
sura sagorum omnium.

9 E quibus quinque iunges seorsum, & sex si-
bi mutuo copulabis, ita ut sextum sagum in
fronte tecti duplices.

Quod superius Hieronymus uerterat tentoria atque
cortinas, hic saga dixit: & Hebræus habet cortinas ca-
prinas. Augustinus appellauit uela capillacea, quia ex pi-
lis caprarum confecta. Erant autem undecim saga capri-
na huiusmodi, quorum quodlibet continebat secundum
longitudinem triginta cubitos, secundum latitudinem qua-
tuor: quæ simul undecim saga, singulis quinquaginta an-
sulis & fibulis composita, reddebant sagum unum, quod
& tentorium dicitur ubique, uel **Obel**, complectens
longitudinem quadraginta quatuor cubitorum, & latitu-
dinem triginta, diuisum in duas partes, una complectente
quinque saga, alia medietate sex, ut sint undecim. Quo-
modo autem sextum sagum in fronte tecti duplicetur, sic cla-
re intelligitur, si uideas à basibus occidentalibus sub asse-
ribus sunt, sursum numerari decem cubitos, & inde uer-
sus orientem usque ad frontem tabernaculi triginta cubi-
tos, habebis quadraginta. Quæ autem adhuc restent qua-
tuor cubiti, latitudo unius sagi, undecimi scilicet, illum
duplicabis plica duorum cubitorum, sub qua tali plica sta-
bunt ueltes deauratæ uel columnæ auræ, ex quibus pen-
debit uelum in introitu tabernaculi, ut fortius defendan-
tur tali plica tam columnæ illæ auræ quam uelum.

10 Facies & quinquaginta ansas in ora sagi
unius, ut coniungi in marginibus cum altero
queat, & quinquaginta ansas in ora sagi
alterius, ut cum altero copuletur.

C Facies & quinquaginta fibulas æneas qui-
bus iungantur ansæ, ut unum ex omnibus
operimentum fiat.

Ansulis quinquaginta & totidem uncinis uel fibulis
utrinque positis iungebantur saga in marginibus, quæ &
resoluebantur quando deponendum tabernaculum esset,
& proficiscendum dominus indicabat religioso negotio
sacerdotum, de quo posterius.

12 Quod autem superfuerit in sagis quæ pa-
rantur tectio (id est unum sagum quod am-
plius est) ex medietate eius operies postero-
ra tabernaculi.

Obscuritatem peperit hic uersus tractatoribus: quæ
solutur facile, si posterior tabernaculi pars ea habeatur
qua intratur ab ortu solis: anterior autem, ubi ceu digno-
re in loco arca dei constituta erat, et sanctum sanctorum
dicebatur, ab occasu. Ista enim undecimi sagi plica, à fron-
te erat tabernaculi, quæ posterior dicitur, pro nostro
quoque modo loquendi retro in ecclesia est, qui prope po-
stremum ostium est in templo, cuius chorus, ut dicitur, re-
uera est pars anterior & sacratio.

13 Et cubitus ex una parte excedendo pende-
bit, & alter ex altera qui plus est in sagorum

longitudine, utrunque latus tabernaculi pro-
tegens.

Ista plica duorum cubitorum nedum operiebat capita
ta columnarum ueli, sed propendebat utrinque ad Austra-
les & Aquilonares bases usque, uel circiter. Alii putant
utrinque deficere duobus cubitis, pro eo quod latius
dinem tecti, sicut & totius tabernaculi, intelligunt duo-
decim esse cubitorum, ut pertingere ad bases non poterit,
deficientibus quatuor cubitis in latitudine sagi, cum latius
do sagi totius habuerit, ut dictum est, uigintiocto cubitos.

14 Facies & operimentum aliud tectio de pel-
libus arietum rubricatis, & super hoc rur-
sum aliud operimentum de hianthinis pel-
libus.

Post primum operimentum cortinarum de bysso, pur-
pura, corco & hyacintho, quod Mischon dicebatur, &
secundum Obel tentorium de pilis caprarum: sagum ad
huc tertium hic indicatur de pellibus arietum rubricatis,
& insuper quartum ex pellibus tachforum secundum He-
bræos, uel hianthinis, de quorum magnitudine nihil dici-
tur. Sunt qui ea tantum tectio imposita fuisse dicant, &
non irrationabiliter ob defensionem domus & aulæ eorum
ab iniuria cœli & imbrium, non sine significatione my-
stica, de qua alij multa scribentes uideantur.

15 Facies & tabulas stantes tabernaculi de
lignis setim,

16 quæ singulæ denos cubitos in longitudi-
ne habeant, & in latitudine singulos ac se-
missim.

17 In lateribus unius tabulæ duæ incastra-
turæ fient, quibus tabula alteri tabulæ con-
nectatur:

18 atque in hunc modum cunctæ tabulæ taber-
naculi parabuntur. Quarum uiginti erunt in
latere meridiano quod uergit ad austrum.

19 Quibus quadraginta bases argenteas fun-
des, ut binæ bases singulis uiginti tabulis per
duas incastraturas subiiciantur.

20 In latere quoque secundo tabernaculi quod
uergit ad aquilonem, uiginti tabulæ erunt,

21 quadraginta habentes bases argenteas, bi-
næ bases singulis tabulis supponentur.

Iam de ipso ligneo corpore tabernaculi tractatur, con-
stituto ex quadraginta octo tabulis uel asseribus, de lignis
Setim, qualibet habente altitudinis in sublime decem cubi-
tos, latitudinis unum & semis. Spissitudo autem asse-
rum non scribitur, putatur tamen fuisse quatuor digitorum
à Iosepho. Tanta reuera fuit, ut commode capere potue-
rit ad latera, secundum spissitudinem, incastraturas duas,
quibus sese contingentes confirmare poterant, & con-
seruare rectitudinem planam, & mutui ter conueni-
uebantur autem huiusmodi asserum uiginti ad australe
latus, quod reddebat altitudinem, ut dictum est, decem cubi-
torum, longitudinem autem triginta cubitorum. Alij
uiginti asseres eregione similiter stabant ab aquilonari
plaga. Non autem hæ tabulæ stabant intra uel supra ter-
ram, sed habebant singulæ sub se duas bases argenteas

terra infixas fortiter & immobiliter, foramina singula habentes, quibus immittebantur pedes duo, uel incastraturæ, quæ subtus erant fabrefacte in asseribus, & erat secundus modus figendi tabulas ne dimouerentur. Erant igitur sub his uiginti tabulis, his quadraginta bases argenteæ pro duobus illis tabernaculi lateribus.

22 Ad occidentalem uero plagam tabernaculi facies sex tabulas,

23 & rursum alias duas quæ in angulis erigantur & comprimantur in duobus lateribus tabernaculi.

E Eruntque sibi coniunctæ à deorsum usque
24 sursum, & una omnes compago per uncinum retinebit. Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruetur.

25 Et erunt simul tabulæ octo, bases earum argenteæ sedecim, duabus basibus per unam tabulam suppuratis.

Ad occidentalem plagam claudendum erat tabernaculum octo asseribus, eiusdem cum reliquis altitudinis, sed ut uidetur, non eadem latitudine, quia tabula quælibet unius cubiti latitudinem habuisse uidetur ex mensura cortinarum præmissa. Maxime quod earum tabularum latitudo, non definita legitur. Et si hoc dicatur, quædam difficultates cessabunt, quæ mouere attentum poterant lectorem, nec tamen moror iudicia aliorum dicentium iuxta cubiti & semis latitudinem tabule tabernaculi latitudinem fuisse duodecim cubitorum: sed id dicentes de suo, non euadent alias quæstiones. Hic autem primum de sex asseribus dicitur, quomodo ut reliqua basibus sustententur, & incastraturis reliquis similibus. Sed ad angulos rectos statuendos, aliæ quoque due ut sint octo applicabantur, ad angulos australem & aquilonarem conuerti occasum: hoc pacto, ut idoneis nimirum incastraturis applicarent se ad componendum angulum rectum, cum reliquis duobus lateribus, australi & boreali. Habentes insuper subtus & superne uncinis, quibus latera fortius comprimebantur, ut immobiliter starent tres illi parietes, ex tabulis setim apparati & erecti: hæc erat tertia fixura pro stabiliendo opere, cum sedecim argenteis basibus sub octo tabulis terre infixis, ibidem ad occidentalem parietem insistentibus.

26 Facies & uestes de lignis setim quinque ad
27 continendas tabulas in uno latere tabernaculi,
28 & quinque uestes alios in altero, & eiusdem numeri ad occidentalem plagam: qui mittentur per medias tabulas ab extremitate usque ad extremitatem.

Quarta constabilitio parietum, addita est ex uestibus de lignis setim, numero quinque secundum ordinem: reuera autem erant quindecim à quolibet trium laterum, ad longitudinem parietum, à fine ad finem parietum, uno ueste transeunte per medium, à basibus æque distans & tecto quinque cubitis, altero superne prope tectum, tertio prope bases, reliquis duobus intermedijs ab inuicem ordine distantibus duobus cubitis & dimidio, uel aliter pro commodum

te. Ex quibus sequitur, ad minus quinque in singulis tabulis annulos fuisse non paruos, per quos uestes illi immittebantur, à summo usque ad summum, hoc est, secundum longitudinem tabernaculi extra uersus latus occidentale, deinde similiter in latere occidentali. Videtur quibusdam unum tantum uestem protensum à fine ad finem, medium scilicet, alijs quatuor habentibus medietatem longitudinis, ut fuerint in lateribus tribus tres prolixi, & quatuor breuiiores & dimidiati. Non intra sancta sanctorum, ut uidetur, sed foris sub tegumentis.

29 Ipsas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos per quos uestes tabulata contineant, quos operies laminis aureis.

Ut illustrissimum haberetur & esset admirabile & reuerendum in oculis omnium: hoc tabernaculum mysterium præsentiae dei summi, quem aliqui cœli cœlorum capere non possunt, uoluit totum uideri aureum, tabulis scilicet deauratis obductum, ut etiam annuli uestium aurei fuerint, & uestes quoque aureis laminibus obteclæ. Ut nihil enim pretiosius communiter est hominibus quam aurum, quo habito reliqua omnia necessaria acquiruntur & adstant: sic præsentia dei & providentia de nobis ac omnibus fidelibus pretiosissima esse debet electis, ut nunquam animum excidat adesse sibi deum suum, uidere, & scire deum omnia quæ sunt, dicuntur, & cogitantur à nobis, ut semper timeamus ab offensa in præcepta illius, conseruata in arca, propter quæ uenerabilis erat maxime, tanquam uoluntatis diuinæ monumentum certissimum. Postquam autem lex domini per prophetas & sacerdotes doctrina & exhortatione cœpta est inculcari, desistit hoc monumentum tabernaculi & templi. Demissus enim est angelus magni consilij, Christus uerbum incarnatum, cuius benedicta humanitas assumpta pro nobis, & oblata pro peccatis nostris, uicem arcæ et templi exequitur, toto orbe fidelibus sufficientissimum memoriale charitatis dei ad homines: quos eatenus dilexit, ut filium unigenitum dederit, in hoc, ut omnis in illum credens non pereat, sed habeat uitam æternam. Reliquas allegorias qui magni facit, inueniet apud Origenem, Bedam, Rhabanum & nimirum multos.

30 Et eriges tabernaculum iuxta exemplar quod tibi in monte monstratum est.

Epilogus breuissimus est, quasi dicere uelit: Hoc pacto parabis tabernaculum nomini meo, testimonium beneuolentiæ meæ ad uos, quem timere debetis & colere uobis præsentissimum, & ad defendendum ac benefaciendum propensissimum. Omnia autem hæc perfecta sunt, non præsumptione humana, sed ostensione diuina.

31 Facies et uelum de hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere ingenioso & pulchra uarietate contextum:

32 quod appendes ante quatuor columnas de lignis setim, quæ ipsæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea super quatuor bases argenteas.

Nunc de uelo quod diuidebat sanctum sanctorum à sancto. Sic autem comparatum erat, ut prostrarent uersus

Aurum in
tabernaculo
10.

Velum in
mum.

occidentalem partem tabernaculi quatuor columnæ de lignis setim deauratæ, super bases argenteas stantes & capitella gestantes aurea, ex quibus pendeat uelum pretiosissimum & pulcherrimum, uariiegato colore & opere contextum, figuris alarum, florum, & surculorum. Insemebatur autem uelum funibus sustentandum, per aureos circulos, ex columnis istis quatuor, à lateribus duobus & in medio stantibus infixis, eleganti opera, ut quadratum reddiderit ad rectos angulos ipsum sanctum sanctorum, & reliqua posterior pars sanctuarij quæ sancta dicebatur uiginti nihilominus cubitorum longitudine constaret.

32 Insetetur autem uelum per uncinos, intra quod uelum pones arcam testimonij, quo & sanctuarium & sanctuarij sanctuaria diuidentur.

In hoc sanctum sanctorum intulit Moses suo tempore arcam foederis & testimonij. Supra quam posuit & propitiatorium, cum suis ornamentis cherubim, ad diuinæ maiestatis gratiam & præsentiam designandum, perpetuo assuetam fidelibus suis: de quo iam superius.

G 34 Pones & propitiatorium super arcam testimonij in sancta sanctorum:

35 mensamq; pones extra uelum: & contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano, mensa autem stabit in parte Aquilonis.

In sanctuario exteriori extra uelum, ad quod sacerdotes ingredi tantum poterant, posuit Moses de domini mandato mensam auream, ad latus Aquilonis, e regione cuius ad Austrum candelabrum cum septem lucernis totum aureum similiter locauit, illam panibus propositionis ornans. Istud uero quotidie, quo arderent lucernæ promouens, & sollicite ab extinctione præseruans, à uespera usq; ad mane.

36 Facies & aulam in introitu tabernaculi de hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta opere acupictoris.

37 Et quinque columnas deaurabis lignorum setim, ante quas ducetur uelū illud, quarum erunt capita aurea & fundes pro eis quinque bases æneas.

Velum m.
dum.

Aliud aulam siue uelum parauit pro foribus tabernaculi, pro latere quarto tabernaculi à parte orientali qua patebat tantum ingressus, ex pretiosa materia, pulcherrimis coloribus, pulchra uarietate contextum, & figuris elegantibus florum, surculorum & alarum exornatum insigniter. Pendeat autem uelum illud secundum ex quinque columnis ligneis deauratis, commode stantibus, duabus quidem infixis iuxta duos parietes, reliquis tribus æqualiter à se & duabus reliquis distantibus, quarum erant capitella aurea, bases æneæ. Simulq; ex uncinis uelum istud pendeat, & cedeat tantum ingrediens, non amoueatur, nisi dum loco soluendum erat, domino iubente: Tunc enim omnia à sacerdotibus resoluebantur, & in fasciculos consarcinabantur, à Leuiticis ordinibus baiulanda.

CAPVT XXVII.



Acies & altare de lignis setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, quadrum erit altare, & tres cubitos in altitudine.

Altare holocaustorum in quo cremabantur sacrificia domino offerenda, ligneum quidem erat, sed ære intus diligenter operum. Forma igitur huius Are scribitur secundum longitudinem & latitudinem quinque habuisse cubitos, quadratum scilicet, & capax lignorum, ignis ei superpositorum holocaustorum: Altitudo autem trium tantum cubitorum.

2 Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt, & operies illud ære.

Cornua autem in quatuor angulis, non intelligenda sunt fuisse ad similitudinem cornuum bouis uel hirci, sed Hebraico more, radij quidem elegantes erecti direde sum, cum ornamento aliquo pomelli uel lilij. Sicut et Moses non cornutus apparuit, sed radios splendoris effundens de facie. Omnia autem ære operiebantur, ne igni obnoxia consumerentur.

3 Faciesq; in usus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & purgamentaria atq; fuscinas, & ignium receptacula, omnia uasa ex ære fabricabis.

Instrumenta necessaria erant ad aram, pro amouendis aliquando cineribus, promouendis ignibus, & lignis applicandis, carnibusq; imponendis & disponendis, utcumq; Hebræis nominentur, uel reddantur Latine. Similiter & receptacula cineris, pro exportandis illis extra castra ad locum definitum. Omnia autem huiusmodi uasa ex ære fabricanda iubentur.

4 Craticulamq; in modum retis æneamper cuius quatuor angulos erunt quatuor annuli ænei,

5 quos pones subter arulam altaris, eritq; craticula usq; ad altaris medium.

Cratis ænea erat intra aram, ad quantitatem altaris et concauitatis, iuxta medium altitudinis sustentatum uincinis et annulis, in angulis aræ positus, ut sine impedimento ignis cineres deciderent, & subter per aperturas foramina instrumentis aptis commode extrahi possent à Leuitis & auferri.

6 Facies et uectes altaris de lignis setim, quos operies laminis æneis:

7 & induces uectes eius per circulos, eruntq; uectes ex utroque latere altaris ad portandum illud.

8 Cauum & tabulatum intrinsecus facies illud, sicut tibi in monte monstratum est sic facias.

Duobus quoq; uel pluribus uectibus portandum erat, qui annulis inferebantur, ad exteriora duo latera altaris, quibus gestaretur ad locum de loco, dum castra mouenda essent cum tabernaculo. Hæc autem ara ante tabernaculum stabat sub diuo in atrio sacerdotum.

autem significat altare istud holocaustorum cor hominis fidelis, in quo semper ardet amor dei, quo omnes æstas tribulationum domino offeruntur. Omnia opera diuine prouidentie circa nos, per fidei deuotionem domino reseruntur accepta. Nihil enim domino dare possumus, sed patientiam in aduersis domino offerre. Christi domini exemplo, qui omnium fidelium sacerdos est, altare et hostia.

9 Facies & atrium tabernaculi, in cuius australi plaga contra meridiem erunt tentoria de bysso retorta. Centum cubitos unum latus tenebit in longitudine,

10 & columnas uiginti cum basibus totidem æneis, quæ capita columnarum cum cælaturis suis habebunt argentea.

11 Similiter & in latere aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum, columnæ uiginti, & bases æneæ eiusdem numeri, & capita columnarum cum cælaturis suis argentea.

12 In latitudine uero atrij quod respicit ad occidentem erunt tentoria per quinquaginta cubitos, & columnæ eorum decem, basesque totidem.

13 In ea quoque atrij latitudine quæ respicit ad orientem quinquaginta cubiti erunt,

14 in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres & bases totidem.

15 et in latere altero erunt tentoria, cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres & bases totidem.

16 In introitu uero atrij fiet uelum cubitorum uiginti ex hyacintho et purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere acupictoris, columnas habebit quatuor, cum basibus totidem.

17 Omnes columnæ atrij per circumitum uestitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & basibus æneis.

Secundum ordinationem diuinam, nullus tabernaculum ingrediendi facultatem habiturus erat præ sacerdotibus. Leuitæ autem, qui ad cultum ac ceremonias pertinebant, in atrio speciali, circum tabernaculum erigendo, exequi debebant, quod ex reliquis tribus & populus nemo ingredi permittebatur, ex dei instituto: quo habebatur tam tabernaculum, quam cultus dei & sacerdotium cum Leuitis in maiori autoritate, reuerentia & honore. Omnino enim admittendum non est, ut pereat apud quemcunque populum æstimatio digna & cultus uenerabilis sacerdotum: non propter ipsos, sed ob uerbum domini, & ad legitimum sacramentorum usum, quæ per illos administranda sunt. Propter quod & sacerdotes ipsi quoque nequaquam obmittant quæ ad honestatem spectant & reuerentiam, in moribus, uerbis, habitu uestium, familia & conuersatione, domi & foris: maxime autem dum assistunt officio fungendo coram ecclesia, dum in publicum progrediuntur: de quo plura alia. Atrium autem istud constituebatur circum taberna-

culum & altare holocaustorum. Cuius primo describitur latus australe, deinde aquilonare, per omnia simile in longitudine, constitutis uiginti columnis, habentibus in altitudine quinque cubitos, infixis basibus totidem æneis, superimpositis capitellis argenteis. Erant autem columnarum spacio una distabat à proxima. Ex istis autem columnis pendebant tentoria uel aulæa, de bysso retorta, ad ornatum & prohibitionem accessus uulgi. Centum ergo cubitorum erat longitudo tentorii australis, similiter & aquilonaris. Pro media autem parte breuior erat occidentale tentorium quinquaginta tantum cubitorum: quod & ipsum, ut alia duo, sine introitu erat. Sed ab oriente patebat ingressus spacio uiginti cubitorum, residuis triginta cubitis tentorii diuisis utrinque quidecim ad aquilonem, & quindecim ad austrum ingredientibus relictiis, cum tribus columnis, basibus & capitellis. Ut sic fuerit totum atrium quadratum, altera parte duplo longius quam latitudo, centum enim cubitorum erat longitudo atrij, quinquaginta uero latitudo. Vnde sequitur latitudinem atrij usque ad tabernaculi parietes fuisse circiter uiginti cubitorum ad austrum & aquilonem, latitudinem uero orientalem & occidentalem inter tabernaculum & tentorium, triginta quinque cubitorum præcise fuisse. In cuius orientali parte inter ingressum atrij & tabernaculi altare stabat holocaustorum. Hic autem ingressus in atrium uelamine pulcherrimo claudebatur, sicut et uelum tabernaculi uario colore & pretiosa materia artificiose confectum arte acupictoria: latitudo eius uiginti cubitorum erat, pendebatque ex quatuor columnis, obductis argenteis laminis, insertis basibus æneis, & capitellis argenteis decoratæ erant superne ad operis manifestatam.

18 In longitudine occupabat atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta cum quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit, fietque de bysso retorta, & habebit bases æneas.

Epilogus prædictorum est de atrio tabernaculi, quam fuerit longum, latum & altum tentorium uniuersum quo sanctuarium ambiebatur, consistens in medio. Habitu gloriæ dei inter homines conuersantis non corporaliter, sed in mysterio, & beneficiorum præsentia, et exauditione ad fideliter orantem fidelem populum, ut in religione unius & ueri summi dei conseruaretur, neque ad idololatriam prolaberetur gentilium.

19 Cuncta uasa tabernaculi in omnes ceremonias eius, tam paxillos eius & omnes clauos atrij, ex ære facies.

Etiam clauis & paxilli, quibus tentoria seruabantur contra uentum, non negliguntur, quin ærea, hoc est, solidi, firma & perpetua, & imputribilia fiant, quo durent diutius, donec scilicet tabernaculo templum Salomonicum succedat Hierosolymis, & eidem templo Christi domini benedicta humanitas, in perpetuum regnatura in cælis super spiritus & corda fidelium, in spirituali regno, nunquam per omnia sæcula finiendo,

Atrium tabernaculi.

Velum exterius.

D

Tabernaculum triplex.

20 **Distinatio**
uicesima
Thezafé.
¶ Tu autem præcipe filiis Israel ut afferant
tibi oleum de arboribus oliuarum purissi-
mum, piloq; contusum: ut ardeat lucerna
semper,

21 in tabernaculo testimonij extra uelū quod
oppansum est testimonio, & disponet eā Aa-
ron & filij eius à uespera usq; mane corā do-
mino. Perpetuus erit cultus per successiones
eorum à filiis Israel.

Oleum un-
ctonis &
lucernarū.

Hic apud Hebræos incipit octaua distinctio huius libri
quæ à principio legis numeratur uicesima, & à ludæis no-
minatur Thezafé, ubi propter initiandos sacerdotes, &
sancto oleo consecrandos, præcipitur confectio olei un-
ctionis sanctæ, quod conficiendum mandatur de oleo oli-
uarum purissimo, piloq; contuso. in duplicem usum ser-
uiebat, ut erat duplex oleum, alterum de quo hic dicitur,
quod lucernis arsuris noctu imponeretur, ne unquam te-
nebræ admitterentur in tabernaculum. Interdiu sole lucen-
te, & omnia illustrante, noctu septem lucernis ea ratio-
ne institutis, ut etiam si aliqua negligentia uel ratione una
extingueretur uel plures, non tamen omnes septem pari-
ter, ut esset perpetuum lumē in sanctuario. Die autē non
ardebant, quod id diuino operi non honorificum esset,
sed de honestamento, si solis clarissimum iubar, opus ma-
gnificentissimum omnipotentis dei, olei & igniculorum
facibus quispiam adiuuandum putaret, uel religiosum ha-
beretur. Longe contrario iudicio Sarracenorum supersti-
tioni & Christianorum, ut hactenus usus habuit, qui tot
impendijs, meridie etiam, diem & solem adiuuare conati
sunt tot luminibus, quod deus nequaquam præceperat.
Nobis autem pro lucernarum oleo commendatur pietas
& clementia quæ ualeat ad omnia, quibus spiritus sancti
illustratio in ecclesiasticis personis cognoscitur. De atrij
centum cubitorum mysterio, dici potest, ecclesiam dei to-
to orbe designari, in quo electi domino ministrant. Cuius
columnæ doctores sunt & prophete, insigniter uita ac
doctrina notabiles, & perseverantis charitatisq; deco-
re ornati.

Lucernæ
meridie.

CAPVT XXVIII.

A 1 **A**pplica quoq; ad te Aaron fratrem
tuum cum filiis suis de medio fili-
orum Israel, ut sacerdotio fungan-
tur mihi Aaron, Nadab & Abiu,
Eleazar, & Ithamar filij Aaron.

Sacerdotiū
nō ambiens
dum.

Nemo sibi sacerdotium ambire debet, sed qui uocatur
à deo sicut Aaron cum filiis suis, is dignus habebitur filio-
rum dei præfectus, curator & pastor. Interim tamen im-
pii rebelles & seditiosi ad sacerdotiū assumuntur, ut Chri-
stus Iudæ ad apostolatuū elegit, quo tandē abusi, durissime
digneq; puniuntur, Nadab & Abiu, posterius igne absu-
mendi iudicio dei iusto, cum reliquis suis complicitibus.

2 **F**aciesq; uestes sanctas Aaron fratri tuo in
gloriam & decorem.

Sacerdoti
uestitus.

Sacerdotes honorabiliter uestiti procedant. Vestibus
pro hominū more honoratur. Virtuti uestitus non nihil
attestetur, ut authoritatis coram populo ratio idonea ha-
beat, conuersatio quoq; sancta, & eruditio doctrinæ sa-

cræ adspiciatur: non ridiculo prodeant sacerdotes uesti-
tu & prorsus sordido, sed nec notabili nimis. Hic autem
Aaron & sui filij rudi populo in gloriam et decorem sta-
tuuntur, ad diuini cultus celebritatem et admirationē. Et
qui in ecclesia præsunt, maturo incessu et uestitu coram
ecclesia utantur, sine tamen fastu et pompa. Aaroniticum
autem sacerdotiū cum ornatu suo in Christo consumma-
tum est, cum tabernaculo Mosaico & templo Dauidico.
Qui autem episcoporum uestitus dudum fuerit satis scitur.
Non ignoratur quoque ex Tertuliani libro de pallio, ut
cōmunis fuerit omnibus Christianis, qui cū tempore eth-
nico & tragico uestitu similior est redditus, et contra an-
ticipatā regulā, fastum, quæstum, & luxum magis exhi-
buit ecclesiæ, quā Christianā modestiam, humilitatē, &
parsimoniam, in nō modicū scandalum ecclesiæ, et Iuda-
ismum à domino dudū eliminatum ex orbe toto. Sacerdoti-
lis uestitus consistat in omni genere uirtutū imbutio corde
& animo. Pectus ante & retro muniatur baltheo timo-
ris diuini, renes castitate accingantur, humeri sacerdotis
sanctis laboribus subiiciantur, certē non leuibz, memo-
riam eius nunquā excidat salus, profectus, sanctitas et pie-
tas commissi sibi populi, ut & in humeris gestet eorū no-
mina, supportando infirmitates & ipsorum curam. In pe-
ctore quoq; beneuolentiam ad fideles suæ fidei creditos
semper sentiat & retineat. Sed quid de illis Iudaicis olim
uestibus Moses scripserit, uideamus simpliciter.

3 **E**t tu loqueris cunctis sapientibus corde,
quos repleui spiritu prudentiæ, ut faciant ue-
stes Aaron in quibus sanctificatus sacerdotio
fungatur mihi.

Non neglecta opera conficienda erant sacerdotalia
indumenta, ideo iubet eligere ex omni populo prudentio-
res ad artificium faberrime perficiendum, ut etiam inge-
nium artis mechanicæ donū dei esse nemo ignoret: nullus
uero abuti eo uelit ad promouendum uanitates & super-
biam. Et sacræ uestes, non ad hominum eis utentium fa-
ctum adhibeantur, sed ut fungantur ad plebem sacerdo-
tio illustri ad gloriam dei.

4 **H**æc autem erunt uestimenta quæ facient,
Rationale & superhumeralē, tunicam & li-
neam strictam, cidarim & baltheum. Facient
uestimenta sancta fratri tuo Aaron et filiis ei-
us, ut sacerdotio fungantur mihi.

Ordo uestium hic confusior enumeratur, siue sanctita-
tem earū in mysterio consideres, siue ordinē induitionis.
Tantum autem hoc loco uestes proprie summi pontificis
describuntur. Talaris scilicet uestis, quæ hic dicitur descri-
bi superhumeralis, tota hyacinthina, tertio loco descri-
benda, uersu 30. Et superhumeralē, secundo loco: & ra-
tionale, quod & pectorale dici posset, primo loco: & la-
mina aurea, quarto loco, uersu 34. Reliqua autē uestimen-
ta sacerdotalia, quæ hic describuntur, etiam in summo pon-
tificis inueniebantur, licet cōmunia quoq; essent minoribus
sacerdotibus, de stirpe Aaron instituendis à domino.
Erant autē, primo, lineum feminale, quod usq; ad genua
et poplites uerenda tegebat sub umbilico, uebementer an-
strictum. Secundo, tunica talaris interior de duplici bysso
confecta.

confecta, secundū Iosephum & Hieronymum ad Fabio-
lam, quæ & byssina dicebatur. Hæc adhaerebat corpori
tam arcta ac strictis manicis, ut nulla adesset alicubi ru-
ga, usq; ad crura descendens. Tertio erat baltheus, 20-
na uel cingulum factū in similitudinē pellis colubri, qua
exiit senectutem, latum ac textū subtegmine cocci, pur-
pure, hyacinthi, & stamine byssino, ad decorem & for-
titudinem polymita arte distinctum, ut flores & gemmas
artificis manu textas arbitraris. Quo baltheo tunica su-
perhumeralis, inter umbilicum & pectus stringatur, qua
tuor digitorum secundum Iosephum habens latitudinem,
ex anteriore parte ad crura dependens. Quartum uesti-
mentum omnium sacerdotum erat rotundum pileolum,
quasi si sphaera media sit diuisa, & pars una ponatur in
capite, ueluti tiara uel galerum, tertiam partem à fronte
inopertam relinquens, uitta sub maxillis constringenda
ad caput, ne facile labatur. Byssinum autem erat, & sic
fabri operum linteolo, ut nulla acus uestigia extrinsecus
apparere potuerint alicubi. Hæc ubi prenotata fuerint
facilius sequentia capientur.

Accipientq; aurum & hyacinthum coc-
cumq; bis tinctum & byssum.

Ad parandas has uestes, necessaria erant aurum, hya-
cinthus, purpura, coccus bis tinctus, hoc est pretiosior
& pulchrior, byssus retorta, subtilis scilicet & fortis. Om-
nia hæc ingenioso opere adaptari debebant et polymito.

Facient autem superhumerales de auro
& hyacintho & purpura, coccoq; bis tincto,
& bysso retorta opere ingenioso.

Duas oras iunctas habebit in utroq; late-
re summitatum, ut in unum iungatur.

Ipsa quoq; textura & cuncta operis uarie-
tas erit ex auro & hyacintho, et purpura, coc-
coq; bis tincto, & bysso retorta.

Sumesq; duos lapides onychinos, & scul-
pes in eis nomina filiorum Israel,
sex nomina in lapide uno, & sex reliqua
in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum.

Opere sculptoris & cælatura gemmarum scul-
pes duos lapides nominibus filiorum Israel,
inclusos auro atq; circumdatos,

& pones duos lapides in utroque humero
superhumeralis, memoriale filijs Israel. Por-
tabitq; Aaron nomina eorum coram domi-
no super utrunq; humerū, ob recordationē.

Facies & constricturas ex auro,
& duas catenulas auri purissimi termina-
les facies eas opere plestili, quas inferes unci-
nis constrictorij.

In primis superhumerales describit, Ephod Hebrais di-
ctum. Vestis erat ex humeris pendens, usq; ultra cingu-
lum, sine manicis, ante & retro contextum miro artifi-
cio & ornatu, ex aureis filis, cum subtegmine trium co-
lorum, hyacinthino, coccineo & purpureo, cumq; sta-
mine byssino. In utroq; humero habere debebat singulas
gemmas pretiosissimas & pulcherrimas, auro constri-
ctas: cuius autem generis, incertum nobis, & scitu non ne-

cessarium. Et in singulis lapidibus istis sena Patriarcha-
rum nomina erunt, quibus Israeliticus populus diuiditur,
ut nomina populi, pro quo oraturus sit pontifex, portet
in humeris. Horum autem duorum lapidum constrictura
aurea, duos annulos continebat, unus uersus pectus, &
anterior, alius posterior contra dorsum inclinans. Ex an-
terioribus autem annulis ex humerorum gemmis auro
inclusis pendentibus, dependere debent catenulae duae su-
per pectus. Similiter & uersus dorsum, aliae duae catenu-
lae ex alteris annulis. A prioribus autem catenulis pende-
bit rationale uel pectorale iudicij, de quo consequen-
ter dicitur.

15 Rationale quoq; iudicij facies opere inge-
nioso iuxta texturam superhumeralis facies
illud ex auro, hyacintho, et purpura, coccoq;
bis tincto, & bysso retorta facies illud.

16 Quadrāgulum erit & duplex: mensuram
palmi habebit tam in longitudine quam in
latitudine,

17 & implebis illud impletura per quatuor
ordines lapidū. In primo uersu erit lapis sar-
dius, & topazius, & smaragdus.

18 In secundo: carbunculus, sapphirus, & ia-
spis.

19 In tertio: ligyrius, achates, & amethystus.

20 In quarto: chrysolitus, onychinus & be-
ryllus, inclusi auro erunt per impositiones
suas.

21 Habebuntq; lapides nomina filiorum Is-
rael. Duodecim nominibus cælabuntur, sin-
guli lapides nominibus singulorū per duo-
decim tribus.

22 Facies in rationali catenas finitimas sibi in-
uicem cohærentes ex auro purissimo,

23 & facies super rationale duos annulos au-
reos quos pones in annulos ex utraq; ratio-
nalis extremitate,

24 catenasq; duas aureas iunges annulis u-
triusq; qui sunt in marginibus rationalis:

25 & ipsarum duarum catenarum extrema
duobus copulabis uncinis & pones ad utrū-
que latus superhumeralis quod rationale re-
spicit.

26 Facies & duos annulos aureos quos po-
nes in extremitatibus rationalis, & in oris
quæ eregione sunt superhumeralis & poste-
riora eius aspiciunt:

27 Facies & alios duos annulos aureos qui
ponendi sunt in utroq; latere superhumera-
lis deorsum, quod respicit contra faciem iun-
cturæ inferioris, ut aptari ingeniose possit cū
superhumerali,

28 & stringatur rationale annulis suis cum
annulis superhumeralis uitta hyacinthina,
ut maneat cum elegantia superhumerales, & a
se inuicē rationale & superhumerales neque-
ant separari.

Rationale.

Rationale autem iudicij, ornamentum pectoris quadrangularis lacinia erat, duplicata, ut firmiter substaret auro, inclusis duodecim gemmis, per quatuor ordines dispositis duodecim specierum. Quæ lacinia palmi habebat longitudinem & latitudinem, quadrata scilicet, ex pulcherrima & pretiosa materia contexta. In primo ordine Sardius, Topazius, Smaragdus ponitur. Symachus dissentit in Smaragdo, pro quo dicit Ceraninus. In secundo, Carbunculus, Sapphirus, Iaspis. In tertio Ligyrus, Achates, Amethystus. In quarto Chrysolithus, Onychinus, Beryllus. In singulis lapidibus secundum etates & honores constitutos duodecim Patriarcharum nomina sculpta sunt. Per quatuor præterea angulos pectoralis, quatuor annuli sunt aurei, quorum superioribus duobus iungitur, per dependentes catenulas duobus gemmis Onychinis, in superhumerali positus. Inferioribus autem duobus annulis, mediante uitta faberrima iungitur eisdem gemmis à tergo per catenulas retro pendentes, ipsam per annulos immittendo ad constrictionem firmam omnium tam rationalis, quam superhumeralis.

E Portabitque Aaron nomina filiorum Israel in rationali iudicij super pectus suum: quando ingreditur sanctuarium, memoriale coram domino semper.

30 Pones autem in rationali iudicij illuminationem & perfectionem quæ erunt in pectore Aaron quando ingreditur coram domino, & gestabit Aaron iudiciū filiorum Israel in pectore suo in conspectu domini semper.

Profectum, honorem, utilitatem sibi commissorum et salutem animarum sacerdos semper habere debet in uotis & pectore, quos & humeris gestare, & adiuuare seculo obligatur. Fortassis duodecim articulos fidei euangelicæ significant duodecim gemmæ, uel duodecim apostolos. In quo denique rationali iudicij ponitur **שֵׁם אֱלֹהִים** illuminatio & perfectio, ut meminerit sacerdos summus, exemplo Christi domini, duplici functione præesse ecclesiæ dei, sacrosancta doctrina diuinæ legis, & uirtuosa conuersatione in moribus sanctis, uerbo scilicet & exemplo edificaturus ecclesiam, quæ duodecim portis extructa dicitur in Ezechiele, & in Apocalypsi duodecim apostolorum nominibus insignitur, terrena & celestis.

31 Facies & tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis uestium partibus, ne facile rumpatur.

F Deorsum uero ad fimbrias eiusdem tunicæ per circuitum mala punica facies ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, mistis in medio aureis per gyrum tintinnabulis:

33 ita, ut tintinnabulum sit aureum & malum punicum, rursumque tintinnabulum aliud aureum & malum punicum super fimbrias tunicæ per circuitum.

34 Et uestietur ea Aaron in officio ministerij,

ut audiat sonitus eius quando ingreditur & egreditur sanctuarium in conspectu domini, & non moriatur.

Tunica superhumeralis, fortassis melius diceretur sub humeralis, quandoquidem non superinduebatur sacerdos ea, iam humerali & pectorali indutus, sed antea. Tota autem erat hyacinthina, ex materia eiusdem coloris assutas habens manicas, & in superiori parte qua collo inducitur aperta erat, quod uulgo capitium dicitur, oris firmis textum ne facile rumpatur. In extrema autem parte uel fimbria circa pedes septuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica, iisdem contexta coloribus, ut cingulum de quo supra. Inter duo tintinnabula unum pendebat malum, inter duo mala unum tintinnabulum. **¶** qui ingreditur pontifex sanctum sanctorum solus, totus uocalis incedat, statim moriturus, si alio habitu ingreditur.

35 Facies et laminam de auro purissimo in qua sculpes opere cælatoris, Sanctum domino.

36 Ligabisque eam uitta hyacinthina, & erit super tiaram eregione mitræ erit,

37 & erit super frontem Aaron. Portabitque Aaron iniquitates sanctificationum, quæ sanctificauerunt filij Israel, in cunctis muneribus & sanctificationibus suis. Erit autem semper in fronte eius, ut placatus sit eis dominus.

38 Stringesque tunicam bysso, & tiaram byssinam facies & baltheum facies opere acupictoris.

Lamina aurea sacrosancta, in qua scriptum est ineffabile nomen domini **יהוה**, super frontem affigebatur pileolo lineo, quod alioqui etiam alijs commune sit sacerdotibus. In pontifice autem hac aurea lamina decoratur, in fronte uitta hyacinthina constringatur, totamque pontificis pulchritudinem dei nomen Tetragrammaton coronet & protegat. Quid hæc omnia significare possint per allegoriam, lege si placet in epistola diui Hieronymi ad Fabiolam, quæ satis prostat studiosis. Nos ob magnitudinem operis breuitati studere cogimur.

39 Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis & baltheos ac pileos facies eis in gloriam & decorem:

40 uestiesque his omnibus Aaron fratrem tuum & filios eius cum eo. Et unges eos & consecrabis manus eorum, sanctificabisque illos ut sacerdotio fungantur mihi.

41 Facies quoque eis sceminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis à renibus usque ad scemora:

42 & utentur eis Aaron & filij eius quando ingredientur tabernaculum testimonij, uel quando appropinquat ad altare ut ministrent in sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum sempiternum ei, & semini eius positum.

Qualia fuerint filiorum Aaron uestimenta, minorum scilicet sacerdotum, iam supra attigimus. Tunica autem sacerdotalis prolixior, significat honestatem morum con-

summatam, alijs in exemplum & doctrinam, timore dei undiq; roboratam ac cinctam. Succinctoria indicant paratum animū, et sedulitatem perpetuā in opere domini, simulq; cum castitate uerecundiā de omni opere uitioso.

CAPVT XXIX.

Ed & hoc facies eis sanctificando eos, ut mihi sacerdotio fungantur. Tolle uitulum unum de armento, & arietes duos immaculatos,

Ratio uel modus consecrandi sacerdotes dei, ritusq; offerendi describitur primum, deinde dedicatio totius tabernaculi cum omni suppellectili eius. Quibus in conspectu populi Moses de domini mandato auctoritatem committit sacrificandi domino, ne quis aliorum presumere officium offerendi deo assumere, more gentiliū: apud quos qui erat potentior & honorabilior, sacrificabat. Et sic ambitiosi quiq; honorem uenabantur sacerdotij, erigentes sacerdotia, & filios quoscunq; primogenitos ad hoc instituebant: & sese religiosiores iudicabant, & tales à pauperioribus habebantur, si cultum dei nouum existerent, ut patet ex libro Iudicum in historia Michæ, huiusmodi sacrilegium etiam ab Israëlitis gentiliū exemplo susceptum est. Pro hac superstitione præueniendā, Moses filios tantum Aaronis in sacerdotes consecrat, & Aaronem in summum pontificem: cui unus filiorum morienti succederet, & non multi, ne cultus iste auerteretur secundum loca & personas, & degeneraret in idololatriam.

Quia autem omnis consecratio talis, emundatio quædam habebatur, qua de prophano quispiam sacer & sanctus reddebatur, ideo pecorum mactatio interueniebat quod nihil emundabatur nisi in sanguine, non humano, qui lege naturæ & diuino effundi prohibitus erat, sed animalium mundorum, & sine defectu existentium. Igitur pro consecratione summi sacerdotis Aaron offerri iubetur iuuenius, hoc est, uitulus iam adultus, fortis, & elegans, ex multis electus: nimirum Christum significans, qui oblatus est pro omnibus electis, qui soli sunt, & omnes regale sacerdotium, gens sancta, & populus acquisitionis. Cuius sanguine emundantur peccata fidelium, id est, non imputantur à clementia & iustitia dei, qui Christi iustitia et non propria iustificantur. Adduntur duo arietes, ad significandum uel corpus Christi & animam: uel duplicem populum, ueterem & nouum: uel peccata spiritalia & corporalia, de quibus multa opinari licebit, quū certum sit omnia sacrificia significasse unum Christi sufficiens & perfectum sacrificium, pro omnibus electis susceptum à patre, quod sufficere potuisset pro omnibus.

panesque azymos, & crustulam absq; fermento, quæ conspersa sint oleo, lagana quoque azyma oleo lita. De simila triticea cuncta facies,

Etiā gentiliū ritus erat panes multi generis offerre dijs, & in excelsis solenniter edere, sed omnia cum fermento. Iubet ergo Moses omnibus sacrificijs istis abesse omne fermentum, ut sint azyma & oleo plus minusue oblita. Quæ nobis fidei deuotionem, & operum innocentiam, ac diuinæ illustrationis gratiam significare debent,

quibus consecrantur et deo acceptabiles redduntur, qui domino offerre se & suā conantur.

3 & posita in canistro uno offeres ea in canistro: uitulum quoq; & duos arietes,

Canistro pariter impositi panes multi generis offerantur cū uitulo et arietibus ad atrium tabernaculi. Nondū mactari dicuntur, sed applicari tantum & preparari, ut presentia et ad usum parata dum opus fuerit habeantur.

4 & Aaron, ac filios eius applicabis ad ostium tabernaculi testimonij: et lauabis eos aqua,

5 & accipies uestes & indues Aaronem linea & tunica superhumeralis, & superhumerali & rationali, quod cōstringes ei cum baltheo superhumerali:

Paratis necessarijs ad solenne sacrificiū, populo presentante & spectante cū gaudio, qui talibus delectabantur, & sine ceremonijs in cultu sui dei retineri non poterant, qui talibus ritibus in officio tantum contineri uolebant, alioqui nimium propensi ad sacrilegia gentium. Applicabantur iussu dei uocati ad hoc & electi Aaron & filij sui quatuor: quos & prius aqua lotos manus, pedes, uel toto corpore, ne quid ridicule contaminationis adesset in illis. Paratis iam omnibus indumentis & ornamentis, induit, primum quidem Aaronem, iam indutum simplicioribus uestibus primis, subligaculo feminali, & tunica stricta ad crura. Istis enim superinduit Aaronem, tunica superhumerali, in qua ad pedes tintinabula erant. Deinde superhumerali cum duobus onychinis in humeris consistentibus, adherentibus catenulis ante & retro. Deinde applicabatur pectorale, ut propenderet ex catenulis aureis, & sic baltheo constringebantur omnia, rationale, superhumerali, & tunica byssina prælonga sub pectore retro & ante propendente parte non breui balthei ex cinctura uersus fimbriam tunicæ.

6 & pones tiaram in capite eius, & laminam sanctam super tiaram,

Iam corpore ornato peruenitur ad caput, cui imponitur tiara, et alligatur à fronte sacrosancta aurea lamina, inscripta sacrosancto nomine dei, cuius summus sacerdos esse debebat, ad gloriā & magnificentiā talem dei quam populus appretiaretur & reuereretur.

7 et accipies oleum unctionis, et fundes super caput eius, atq; unges eum.

Unctio hæc ad caput, qualis fuerit ignoratur, à Rabi Salomone tamen iuxta suas phantasias scribitur. Simpliciter hic legimus infusum capiti Aaronis oleum sacrum, & unctum à Mose fratre suo.

8 Filios quoq; illius applicabis et indues tunicis lineis,

9 cingēsque baltheo, Aaron scilicet et liberos eius, et impones eis pileos, et erit eis sacerdotium religione perpetua. Postquam initia ueris manū Aaronis et manū filiorum eius,

Filij Aaron sacerdotes quidem consecrantur, sed inferioris ordinis, quod et testabatur uestitus simplicior, quia lamina aurea, pectorali, humerali & subhumerali byssi-

Ceremonie
Iudaicæ.

B

Sacerdotes
minores.

na tunica carebant. Pilculos tamen & mitras gestabant in capite, & linea tunica cum foeminalibus & baltheo utebantur in sanctuario, uel atrio sacerdotali. Et non ex capitibus unctionem suscipiebant, sed tantū ex manibus oleo ungebantur, ad religiosius attrectandum sacra illius religionis, quæ à vulgo etiam Leuitarum contingi non poterant, arca scilicet, candelabrum, mensa, & altare in censi, & quædam alia, prout ceremonijs tunc dominus plebem ducitare & lactare decreuerat, donec in spiritu cresceret pietas uera, qua domino placet fides, spes, charitas, germanus omnipotentis dei cultus, qui ut spiritus est, sic in spiritu & ueritate coli mandauit.

10 applicabis & uitulū coram tabernaculo testimonij. Imponētq; Aaron & filij eius manus suas super caput uituli,

11 Et mactabis uitulum in conspectu domini, iuxta ostium tabernaculi testimonij:

Aaronis sacrificium.

Moses minister domini, fratrē Aaronem in primis ungit & consecrat, ut ipse iam pontifex creatus, suos filios sacerdotes ordinet, pro ut dominus iusserat. Prius tamen sacrificio confirmatur, iam omnibus presentibus & paratis prosequendo, à Mose: eo ritu, ut sic induti Aaron cū filijs, adstanti uitulo manus imponent, facto contestando se peccatores & impuros, ut pro alijs peccatoribus intercedendi, & sacrificandi non habeant dignitatem aut meritum: cupiant autem iuxta domini dei ordinationem, sanguine immaculatæ hostiæ, tunc in figura uituli, olim iuxta uetustissimam sanctorum patrum fidem & promissā dei reuera offerendæ in cruce, omnium saluatoris sanguine emundari à reatu omnium peccatorum. Non ut sine peccato uiuant, sed ut non imputentur eis, & rei non habeantur apud iustitiā dei, cui satisfaciendum sit per Christum sacrificandum, & sanguine proprio redempturum fideles & electos.

12 Sumptumq; de sanguine uituli, pones super cornua altaris digito tuo, omnem autem sanguinem fundes iuxta basim altaris.

Ara sanguine consecratur.

Mactare animalia, & effundere sanguinem ad basim altaris, & inungere cornua, sacerdotis ministerium erat ac officium: sed hic Moses in persona domini exequitur iussus, donec Aaron consecratur cum filijs. Ad basim autem aræ paratus locus & susceptaculum erat fossæ uel canalis, quod sanguis effundebatur. Radij altaris illiniuntur sanguine, Christus qui sacerdos ecclesiæ dei est, altare & hostia, nostris commaculatur criminibus, pro nobis peccatum factus, ut à peccatis liberaret. Terra quoq; polluta nostris criminibus, & irritata contra impios homines, quos nutrire iussa est in cultum sui creatoris, quæ cogitur ferre improbos & transgressores: hausto sanguine hostiarum & Christi, conciliatur & compestitur ne clamet contra peccatores in cælum.

13 Sumes & adipem totum qui operit intestina, & reticulum iecoris, ac duos renes, & adipem qui super eos est, & offeres incensum super altare:

14 carnes uero uituli & coriū eius & fimū eius cōbures in igne foris extra castra, peccatū est.

Optima quæq; in animalis oblato corpore, quæ apud gentiles magna superstitione inspiciebantur & edebantur, dominus uetat ab aliquo edi, sed sibi quod optimum & delicatius haberetur offerri, & igne altaris comburi, reliquas uero carnes extra castra comburi, in exemplum Christi domini extra Hierusalem crucifigendi: offerri & comburi iubetur, ut nullius usui cedat, eo quod sit peccatum. Qua interim loquutione discimus, sacrificium dici peccatum, quia satisfactio sit & reconciliatio dei pro peccato, ut est frequentissimum in lege. Sic panis quoque in Eucharistia dicitur et est corpus Christi, quia testamenti uice institutus, ut corpus Christi in cruce immolatum mundi pretiū & redemptio representet fidelium deuotissimis cordibus, et in commemorationem effusi sanguinis et mortis Christi pro salute fidelium mystice edatur: tantum de sacrificio uituli.

15 Vnū quoq; arietem sumes, super cuius caput ponent Aaron & filij eius manus suas:

16 quumq; mactaueris arietem, tolles sanguinem eius, & fundes circa altare per gyrum:

17 Ipsum autem arietem secabis in frustra, loca q; intestina eius ac crura pones super con-

18 & offeres totum arietem in incensum super altare, holocaustū est domino, odor suauissimus uictimæ domini.

Nunc quomodo in consecratione Aaronis et filiorum duo consequenter arietes sint offerendi, ad docendū factū quid domino semper offerendū sit à sacerdotibus, quid de niq; cessurū sit in usum sacerdotū, & quid oblaturis fidelibus plebibus referendū. Vnum itaque arietem iubetur nunc Moses mactare, hoc modo, ut constituto ariete ante tabernaculum fœderis, eius capiti manus imponent, ipse Aaron initiandus & sui filij: Sicq; mactato à Mose ariete & occiso, sumat sanguinē et fundat secus altare in suū locū per circuitū, membratimq; secetur in frustra corpus, amputato primum capite, deinde omnia illa membra lauantur simul cum intestinis ac cruribus, & subinde componantur pariter cum capite super sruem lignorū intra altare holocausti incendenda, ut totus pariter aries dñō deo offeratur perfectō incendio. Ut sit acceptabile sacrificium domino deo in odorē suauitatis: qui post huiusmodi ritum exactum ex fide domino placente, & legitimum obedientia sese reconciliandū promittat, & dimissurum peccata eorum pro quibus offeretur. Talisq; oblatio integre domino delata, de qua nihil in cibum cuiquam reuoluitur nec sacerdoti nec offerenti, holocaustū dicitur.

19 Tolles quoq; arietem alterum, super cuius caput Aaron & filij eius ponent manus.

20 Quūq; imolaueris ariete, sumes de sanguine eius, & pones sup cartilaginē auris Aaron & sup cartilaginē (uel fibriam) auris filiorū eius dextræ, et sup pollices manus eorū ac pedis dextri, spargesq; sanguinē iuxta altare p circuitū.

21 Quumq; tuleris de sanguine qui est ad altare & de oleo unctionis, asperges Aaron & uestes eius, filios & uestimenta eorum, & sanguis

26 **E**rit ipse & uestimenta eius, & filij eius, et uestes filiorum eius cum eo,

Alter aries domino offerendus ad consecrationem sacerdotalem, dicitur aries consecrationis: hoc ritu, Aaron & filij ponent manus super caput ipsius in conspectu tabernaculi, præsente & aspiciente populo. Deinde à Mose occiditur, & de sanguine eius non iam inungitur aræ uel eius cornua, sed super cartiliginem auris dextræ Aaronis & filiorum eius, insuper & super pollices manus & pedis dextros eorundem: reliquum autem sanguinem fundit ad altare per circuitum. De eodem autem sanguine ad altare posito, et de oleo unctionis simul asperges Aaronem, filios, & uestes consecrādas: hoc est, deinceps nullo alio usui aptandis quàm sacro, à nemine induēdas præterquam ab Aaron & filiis eius. Sic enim exigebat populi superstitio, ut in magna æstimatione haberentur uestes, & propter uestes persone & officium.

27 **T**ollesq; adipem de ariete, & caudam & aruinam quæ operit uitalia, ac reticulum iecoris, & duos renes, atq; adipem qui super eos est, armumq; dextrum, eo quòd fit aries consecrationis,

28 **t**ortamq; panis unius, crustulā panis conspersam oleo, laganū unum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu dñi: ponesq; omnia super manus Aaron & filiorum eius, & subleuabis ea subleuationem coram domino.

29 **S**uscipiesq; ea de manibus eorum, & incendes super altare in holocaustum odorem suauissimum in conspectu domini, quia oblatio domino est.

30 **I**ubentur hæc omnia pariter imponi in manus Aaronis & filiorum, in signum quod oblata illa de animalibus & reliquis ad cibum pertinentibus, iuris essent futura sacerdotalis: & non tam sacerdotibus quàm ipso domino offerenda esse, eatenus ut nihil tale unquam cedere deberet in usum prophanū & laicum, sed sacerdotibus relinquendum. In cuius signum duo fieri iuebantur: primum, ut hæc omnia oblata ponerentur super manus sacerdotum consecrandorum, quorum tunc quoq; manus sustentabantur à Mose, quasi tradente illis ius talia possidendi: nec solum sustentabat eorū manus talia ferentium, sed eleuabat cum decoro & solennitate sursum quantum fieri potuit, & iterum submitti sinebat: deinde à sinistra ad dextram mouebat, in morem crucis, significando fortassis crucis mysterium, uel omnipotentiam dei, cui hæc offerebantur, & cuius cultui ministraturi essent sacerdotes illi nunc consecrati, qui dominus est totius mundi omnium quæ sursum sunt atq; deorsum, ante & retro. Hæc autē mouitio Hebræis dicitur in lege thenupha תְּנוּפָה. Aliud signum iuris sacerdotalis & diuini erat omnium illarum rerum incensio, pro illa uice, dum hoc sacrificio consecrarentur, in odorem suauissimum domino. Non quòd dominus talibus nidoribus delectetur, sed fides, spes & obedientia, talia deo offerentium, domino placeat et oblectamento sit.

Sumes quoq; pectusculum de ariete quo initiatus est Aaron, subleuabisq; illud eleuatum coram domino, & cedet in partem tuam.

Pectusculum hoc secundi arietis, de quo nunc scribitur, secundum præscriptas partes incendendum. Nunc quidem consecratori Mose cedit, semper deinde summo sacerdoti cessurum, & nulli filiorum uel minori sacerdoti sub summo.

27 **S**anctificabisq; & pectusculum eleuationis, & armum oblationis qui eleuatus est, & qui oblatus de ariete, quo initiatus est Aaron & filij eius,

28 **c**edentq; in partem Aaron & filiorū eius iure perpetuo à filiis Israël, quia oblatio est & eleuatio à filiis Israël de uictimis eorum pacificis quæ offerunt domino.

Sanctificatio talis pectusculi quod dicitur eleuationis, & armū oblationis, aliud non est quàm separatio talium in usum summi sacerdotis, quotiescunq; sacrificia salutaria, quæ & pacifica, pro gratiarum actione offerebantur: de quibus huiusmodi portio sacerdoti summo cedere perpetuo diuinoq; iure debebat, & à nullo alio edi licebat: ut recordaretur semper de pectore fideli & sincero offerendo domino, armosq; adiutorij proximis ministrando. Hæc est enim summi pontificis functio, sincere domino & fidelibus ministrare.

29 **V**estem autem sanctam qua utetur Aaron habebunt filij eius post eum, ut ungantur in ea & consecrentur in eis manus eorum.

30 **S**eptem diebus induetur illa qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filiis eius, & qui ingreditur tabernaculum testimonij ut ministret in sanctuario.

Lege cauetur de successore patri summo pontifici si- Successor
quomodo
consecran-
dus.
lio, quomodo consecrādus sit, non alia ratione quàm nunc Aaron initiatus est, ut cum solennitate insigni induatur habitu summi sacerdotij, ut noua unctione ungatur ex capite & manibus. Nec id una tantum die, sed subinde septem diebus & unctionibus ac sacrificijs: omnia ad satisfaciendam superstitioni populo. Interim tamen mysterio non carebant, charismatis multis pontificem exornari, & continuo proficere, non posse repente summum fieri, semper conari ad maiora, etiam qui summus habebatur, septenarius enim numerus Hebræis est uniuersalis et indeterminatus.

31 **A**rietem autem consecrationum tolles, & coques carnes eius in loco sancto,

32 **&** comedet Aaron & filij eius carnem arietis. Panes quoq; qui sunt in canistro ad ostiū tabernaculi testimonij,

33 **&** comedent ea, ut sit placabile sacrificium & consecrentur (uel impleantur) offerentiū manus ad sanctificandum eos. Alienigena non uescetur ex eis, quia sanctum sunt.

Quod superest de ariete consecrationum, post pectusculum delatū Mose, & reliqua iam incensa & igne ab-

Epulæ fa-
cræ.

sumpta, iubetur in loco sancto coquendum in cibum Aaron & filijs eius, unâ cum panibus, qui in camino obliti fuerat ad atrium sacerdotum cum reliquis. Tali enim conuiuio complebatur initiato nouorum sacerdotum, domino gratiam largiente & complacentiam habente in fide, deuotione ac obediētia, tam sacerdotum omnia iuxta dei præscriptum complementum, quàm populi Israëliti, domino offerentium hæc munuscula, & reuerentia digna suscipientium ad mandatum domini, nouum sacerdotum. Alienigena autem hic dicitur, quispiam de alia quacūq; familia, præter quàm de familia sacerdotali & Aaronica, etiam si fuisset de tribu Iuda uel Leuitica alia familia.

34 Quod si remanserit de carnibus consecratis & de panibus usq; mane, combures reliquias igni: non comedetur, quia sanctum est.

Pro contestatione maiori sanctimonie sacerdotalis præcipitur, ut illius sacrificij de ariete consecrationum nihil prorsus reliquiarum referuetur in crastinum, omnia scilicet quæ non comesta fuerunt à filijs Aaron sacerdotibus. Vbi etiam de eorum filijs, filiabus & uxoribus nulla legitur exceptio. Qui omnes pro eo die suis proprie cibis uti debebant, & non edere quicquam de hoc ariete consecrationis.

35 Omnia quæ præcepi tibi, facies super Aaron & filijs eius, Septem diebus consecrabis manus eorum:

Inculcationis causa adijcitur epilogus, & ne quis suspicetur hæc non à domino iussa, sed à Mose fuisse præsumpta: utq; legis rationem habeat in generationes futuras in longinquum, donec tempus correctionis appetat, quando legale hoc sacerdotium finiendum sit, cum tabernaculo, templo, & Aaronica posteritate, quæ, ut uidetur, pariter cum aduentu Christi & euangelica prædicatione non tam expirauerunt, quàm correctæ sunt, & consummata in spiritu & ueritate, quæ dudum habebantur & erant umbræ spiritualium charismatum & rituum.

36 & uitulum peccati facies, per dies expiandum. Mundabisq; altare quum immolaueris expiationis hostiam super illud, & unges illud in sanctificationem eius.

37 Septem diebus expiabis altare & sanctificabis illud, & erit altare sanctum sanctorum: omnis qui tetigerit altare, sanctificabitur.

Septem diebus singulis consecrationis duo illi arietes eodem ritu, ut præscriptum est, offerri iubentur. Et ne quis de uitulo dubitet, de quo in principio capitis mandabatur extra castra comburendo, præter adipem totum qui operit intestina, & reticulū iecoris ac duos renes, &c. ideo hic adnectitur etiam reliquis septem diebus similem uitulum offerendum, præambulum consecrationis sacerdotalis, ut septē uituli & quatuordecim arietes in consecrationem sacerdotum fuerint mactandi, septem sibi succedentibus diebus, modo præscripto: si cui aliud uidebitur non moror. Videtur autem hæc mactatio præambulum fuisse ueluti quandam consecrationem altaris noui holocaustorum, in atrio sacerdotum uel tabernaculi.

Altaris con-
secratio.

Eodem enim uersu iungitur: Mundabis altare cum immolaueris expiationis hostiam super illud, & unges illud in sanctificationem eius: quasi dicat, Sic quoq; septem diebus singulis emundabis arā, ut post oblationem duorum arietum uno die, semper postero die iterum huius uitulii pretiosioribus membris exustis, & sanguine delinitam aram consecrabis & emundabis usq; septem uicibus: ut tandem sufficienter consecratū habeatur in perpetuum: eatenus, ut quicquid illic oblatum fuerit hostiarū, secundum legem, sine dubio domino deo sit gratum futurū & acceptum, & tanquam sanctum sanctorum habendum.

38 Hoc est quod facies super altari: Agnos anniculos duos per dies iugiter,

39 unum agnū facies mane, & alterū agnū facies inter uesperas,

40 decimā partem similæ conspergæ oleo tu so, quartam partem hin, & uinum ad libandum eiusdem mensuræ pro agno uno.

41 Alterum uero agnū offeres ad uesperam iuxta ritum matutinæ oblationis, & iuxta libamen eius facies ei in odorem suauitatis: sacrificium est domino,

42 holocaustum perpetuum in generationes uestras, ad ostium tabernaculi testimonij coram domino, ubi constitutam uobis ut loquar ad te ibi.

Lex domini de iugi sacrificio hic obiter scribi uidebitur, ut omni die duo offerantur agni, unus mane, alter uesperæ, in altari holocaustorum. Non sine oblationibus simila & uini, sic ut oleo purissimo & cōtuso conspergatur simila, & uinum habeat quartam partem hin pro libamine, ad agnū unum, & de simila decima pars mensuræ accipiat, quam intelligere possumus ephi, ut decima pars ephi de simila offeratur cum quolibet agno. Significabat autem Christum perpetuam & unicam propitiacionem pro omnium peccatis, à constitutione hominum usq; ad finem mundi. Eodē autem ritu uterq; agnus quotidie offerebatur ad ortum solis, & ad eius occasum. Talibus autem sacrificijs se tunc passus est placari, non offerentium meritis, multo minus sanguine agnorum, sed charitate, obediētia & patientia eius agni qui tulit peccata mundi, cuius merita eterna sunt, & sine temporum aliquā uicissitudine deo nota & acceptissima.

43 Ibiq; præcipiam filijs Israël, & sanctificabitur in gloria mea.

44 Sanctificabo & tabernaculum testimonij cum altari, & Aaron cum filijs suis sanctificabo, ut sacerdotio fungantur mihi.

45 Et habitabo in medio filiorū Israël, erogabo eis deus,

46 & scient quia ego dominus deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti, ut manerem inter illos, ego dominus deus ipsorum.

Fœdus paciscitur cum Israël dominus, si iuxta ceremonias domini in eo sanctuario colere se studuerint, numquam ex fide & deuotione, quod non sit illos unquā deserturus, sed in omnibus inuocationibus ipsorum responsurus.

surus summo sacerdoti, in loco sancto. Sicut et ad ostiū tabernaculi non raro dominus apparuit, gloriam suam omnibus afficientibus Israëlitis. Ipsum autem tabernaculum suo nomini consecratum sanctificaturus sit cum altari et sacerdotibus, si tamē ministrauerint digne et deuote, ut summi dei sacerdotes decet. Promittit se habitaturum in medio filiorū Israël, qui nusquam abest, omnia seruat et implet. Tueri autem et consolari fideles consuevit dominus, ad sua mandata attentos, et omnibus prospicere necessitatibus, quod est ipsum illorum esse deum. Huius igitur capitis summa est, Non proprijs quenquam sanctificari operibus, etiam sacerdotes, sed ex oblatione domino accepta, non quia desertur, sed quia precipitur et suscipitur, intercedente Christi domini morte, cuius merito et sanguine fideles saluantur, qui est nostrum iuge sacrificium in caelis.

CAPVT XXX.

A Acies quoque altare ad adolendum thymiama de lignis setim,

habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id est quadrangulū, & duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent,

uestiesque illud auro purissimo, tam tectum eius, quam parietes per circumitum, & cornua eius, faciesque ei coronam auream per gyrum,

Potest quidem assignari hic et alibi per totā legem ratio ordinis in scriptura, de qua tamen non laboro, sed alijs committo, ut non necessariam diligentiam. Maxime quum Hebrei uetent ordinis inquirendā esse rationem, tam in lege quam prophetis. Alioqui uidetur altare incensi confectum fuisse cum alijs rebus ad tabernaculum pertinentibus. Vtque hoc habeat, Moses hic describit primō aram incensi, deinde alia promiscue. Parua arula fuit ex lignis setim confecta, sed undique auro tecta, unde et altare aureum dicitur, forma qua luculenter describitur in litera. Cornua non aliter intelliguntur quam in ara holocaustorum fuisse, radij scilicet cum pomellis erecti ad decorem et coronam peripheriam siue craticulam intra eam. Tecta enim superius erat intra coronam, quo a sacerdote mane et uespere thuribulū ponebatur, summis carbonibus de ara holocausti sub diuo extra tabernaculum in atrio, imposito thymiamate odorifero, tunc quando uel mane lucernas extingueret in candelabro, uel uespere redaccenderet ut tota nocte lucerent.

et duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos uestes, & altare portetur.

Ipsos quoque uestes facies de lignis setim, & inaurabis.

Ponesque illud ante uelum, quod ante arcam pendet testimonij coram propitiatorio quo tegitur testimoniū, ubi testificabor tibi.

Portatilis quoque erat hæc aurea ara, sicut et arca foderis et mensa, quatuor annulis, et duobus deauratis uehibus de lignis setim. Stabat autem media inter men-

sam propositionis et candelabrum extra sanctū sanctorum, contra uel prope uelū, quod diuidit sanctum sanctorum a sancto: et dicitur pendere ante arcā testamenti, et corā superposito illi arcæ propitiatorio, quod ut dictum est, nihil aliud est quam tegumentum aliquod quo arca et in ea repositæ duæ tabule decalogi conteguntur, utrinque habens cherubim. Quod et sedes et thronus dei israel esse dicitur, unde loquatur ad summum sacerdotem exoratus, et suppliciter requisitus in necessitate fidelium.

Et adolebit incensum super eo Aaron, suaue fragrans. Mane quando componet lucernas incendet illud:

et quando Aaron incenderit lucernas ad uesperum, uret thymiama sempiternum, incensum coram dño in generationes uestras.

Quomodo incensum mane et uespere curetur dictum est, ut sempiternum coram domino lumen et odoramentum perseueret, et nunquam deficiat.

Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius, nec oblationē et uictimam, nec libabitis libamina super eo.

Prescripta lege erat compositio thymiamatis, ut aliter nequaquam conficiatur. Et peregrinus suffitus quamlibet pretiose et artificiose comparatus eo altari minime imponatur. Neque oblationi cuiusque deferuiat, nec uictima uel libationi, sed tantummodo odoramento sacrosancto quotidie imponendo.

Et deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annum. De sanguine, quod oblatum est pro peccato expiationum, semel in anno placabit super eo in generationibus uestris: sanctum sanctorum erit domino.

Ex loco isto intelligitur Zachariæ patris Ioannis Baptistæ functio sacerdotalis, qui in templum introibat secundum uicem ordinis sui, non in sanctum sanctorum, sed in templum ubi ara incensi erat. In quod uulgus minime ingredi permittebatur, sed consistebat in atrio. Semel enim summus sacerdos sollemniter incensum offerebat in anno, et deprecabatur in die expiationis, quæ decima erat in mense uel lunatione Septembris. Ex sanguine oblato pro peccatis cornua deliniendo. Non in sancto sanctorum, sed ut esset hæc actio ac functio omnium celeberrima atque sanctissima. Quamquā et eo die ingrederetur summus sacerdos in sancta sanctorum, non quod ibidem staret altare aureum et incensi, sed quia ante arcam domini deprecabatur pro peccato populi. Licet fieri potuerit et uerisimile sit in sancto sanctorum ultimi templi non fuisse arcam domini, ut et Iudæi testantur, nec propitiatorium, nec tabula testamenti fierique potuerit, ut uidetur, quod loco arcæ foederis tunc ibi steterit altare incensi aureum. Odor autem suauissimæ fragrantie quotidiana de ara incensi, eum odorem significabat in ecclesia quo fideles deo gratificatur, qui est unicus Christus, et ipsius hostia, qua pro nobis se obtulit patri. Non enim Christus in lege uno tantum typo adumbrabatur, sed multis, ipse agnus est, uitulū, altare, arca, manna, suffitus, sacerdos, uestes, tabernaculum, suis rationibus multis multam

Propitiatorium arcæ in possum.

Zachariæ patris Ioannis officij.

Arca foederis non fuit in ultimo templo.

Christus typis multis significatur.

dei gratiam per Christum ad ecclesiam designando. Vetus aurei in ara duo sunt testamenta, quibus commendatur Christus, et testimonium recipit: siue lex et propheta. Ante uelum ara ponitur, Christus pro ecclesia militante semper orat: semel intrat in sancta sanctorum, etc.

11
Distinctio
uicesimae
prima, Ki
thissa dicta.

¶ Loquutusque est dominus ad Moysen, dicens:

Quando tuleris summam filiorum Israel iuxta numerum eorum, dabunt singuli propitiationem pro animabus suis domino quum numeraueris eos, & non erit plaga in eis quum fuerint recensiti.

13 Hoc autem dabit omnis qui transit ad numerum, dimidium sicli iuxta solum sanctuarii. Sicus, uiginti obolos habet. Media pars sicli oblatio fit domino.

14 Omnis transiens cum numerandis a uiginti annis & supra, dabit oblationem domino.

15 Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet dando oblationem domini ad redemptionem pro animabus uestris.

16 Susceptamque pecuniam propitiatorum a filiis Israel, trades eam in usum tabernaculi testimonij, ut sit monumentum filiis Israel coram domino, & propitietur animabus uestris.

Non raro numerabatur populus Israel, ut gratia dei ad ipsum tam mirabiliter multiplicanda, prout patribus promiserat, sepe agnosceretur, et gratior fieret ad dominum. Utque ordo populi constaret elegantior: sicut et grex chara filiorum, uel peculij cuiuscunque augmentum, pecunia scilicet uel praedia, numeratur crebrius, pro insigni affectu numerantis, et profectu numeratorum. Sic Israel sepe numeratur, sed ut hoc fieret felicius, praecipitur, ut non nisi danda pecunia dimidij sicli a singulis teneretur. Quae collecta pecunia dimidij sicli, id est decem obolorum, numerum referebat israeliticum. Quae denique pecunia non in humanos et seculares usus, sed in impensas tabernaculi et sacrificiorum producebatur. Si quando sine sicli dimidij collectione numerabatur, prorsus infesta erat numeratio et perniciosa. Ideo ea pecunia dicebatur pretium propitiationis, qua redimebatur plaga alioqui recidenda in populum uniuersum. Ut factum legimus sub Dauide per Ioab populum praeter hanc legem numerante. Numerabantur autem non mulieres, non infantes, non exteri, sed qui uiginti annorum aetatem assequerantur uiri, et supra. Et ut numerus certius haberetur, statuitur non plus dandum a diuite quam a paupere, ne numeri ratio non constaret. Nominabatur autem hoc pacto collecta pecunia propitiatorum, quia misericordiam assequuti fuissent. Vbi notandum fideles non integrum siclum, sed dimidium offerre deo in sancta, fidem scilicet et charitatem imperfectam quandiu peregrinantur in hoc saeculo, perficienda autem in caelo.

Per siclos
numeratio.

Sicli dimi
dium.

17 ¶ Loquutusque est dominus ad Moysen, dicens:

C Facies & concham aeneam cum basi sua
18 aenea ad lauandum, ponesque illud inter ta-

bernaculum testimonij & altare, & impones aquam.

19 Et lauabunt in ea Aaron, & filij eius manus suas ac pedes,

20 quando ingressuri fuerint tabernaculum testimonij lauabunt se aqua, & quando accessuri sunt ad altare ad ministrandum, ut offerant in eo thymiama domino, ne forte moriantur.

21 Et lauabunt manus suas & pedes suos, & non morietur, legitimum sempiternum erit ipsi, & semini eius per successiones.

Abluenda iugiter erant in cultu dei ac ceremonij corpora tam sacrificantium sacerdotum quam hostiarum carnes. Ideo conficienda praecipitur concha aenea super base aenea ad introitum tabernaculi. Nimirum ea forma, quam nunc dominus Moysi praeformat in uisione, qualem et postea licet capaciorem extruxit Salomon nunquam quisquam contingeret quicquam de uasis templi intraturus tabernaculum, nisi prius manibus lotis et pedibus, alioqui ob suam immunditiam diuino iudicio mortiturus. Lauacrum autem quo solo fideles mundantur in ecclesia, et mortem euadunt domino ministrantes, Christus est, et per eum ad fideles dei gratia, non quaecunque naturalium rerum uel operum humanorum uirtus et actio. Potest et baptismi aqua intelligi, cuius lauacro necesse est ut purgentur, qui ecclesiae ianuam ingrediuntur, uel lachrymarum et poenitentiae lotiones quodidiane, et perpetua innocens uita meditatio hoc labio intelligitur.

22 ¶ Loquutusque est dominus ad Moysen, dicens:

23 Tu quoque sume tibi aromata primae myrrhae & electae quingentos (scilicet siclos) & cinnamomi aromatici medium eius ducentos quinquaginta siclos, calami aromatici similiter ducentos quinquaginta siclos,

24 casiae autem quingentos siclos in pondere sanctuarii, oleum de oliuetis (mensuram) hini:

25 faciesque unctionis oleum sanctum unguentum compositum opere unguentarii, oleum unctionis sanctum erit,

26 & ungues ex eo tabernaculum testimonij, & arcam testamenti,

27 & mensam cum omnibus uasis suis, candelabrum, & uten filia eius, altare thymiamaris,

28 & altare holocausti, & uniuersam suppellectilem, & concham cum base sua:

29 sanctificabisque ea, & erunt sancta sanctorum, omnis qui tetigerit ea sanctificabitur.

30 Aaron & filios eius unges, sanctificabisque eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

Mirra arbor dicitur in Arabia, quinq; cubitorum, cuius uirgulae Arabes exurunt, ut melius pullulent ac fructificent: ex quorum odore morbi contraherentur, nisi fumo stercoris occurreretur. Huius arboris gummi proprie stacte uocatur. Calamus autem uirgultus, in Aethiopia na-

piatascitur, duorum tantum calamorum, & cinnamomum dicitur, quia in modum canne subtiles habet calamos, & replicatos, cinerei uel nigri coloris. Ex his alijs addito oleo oliuarum mensurae hinc, opere unguentarii, conficiebatur unctionis oleum. Non ad totum tabernaculum inungendum, sed ad stigmata signanda passim.

Quem morem & suffraganei episcoporum, ne nihil agerent, assumpserunt, uera interim episcopalia officia negligentes. Nostrum unctionis oleum spiritus sanctus est, per filium missus a patre fidelibus, quo ad omne opus sanctum redditur idonei, & ecclesiae ministri & serui dei.

Qui ea tetigerit sanctificabitur. Prius mundandi sunt tam sacerdotes quam reliqui Leuitae, antequam illa omnia tangere auderent: & postquam tetigissent illa, non illotis iterum manibus prophana tractanda erant: Non alia ratione quam reuerentiae gratia, ut propter dei legem, praesentiam, & religionem, omnia sacrosancta haberentur, & nihil ibi indecorum, friuolum & impurum admitteretur uel fieret unquam: sic enim exigit temeritas humana, ut cancellis quibusdam traditionum ab externa munditia permoueantur & perueniant ad internam, quae domino tantum placet, altera tamen charitati seruit, & non est contemnenda.

Filijs quoque Israel dices: Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes uestras.

Caro hominis non ungetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud, quia sanctum est, sanctum erit uobis.

Homo quicumque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo.

Oleum istud, uel similiter confectum aliud, praecipitur nequaquam applicandum prophanis usibus, sed tantum dominis, qualis est sacerdotum & regum inunctio, quos sacrosanctos habere debet omnis populus subiectorum. Quibus & nomen suum dominus impartitur ut dii appellentur. Sicut in reuerentia & estimatione honorifica, quam & adaugeant semper fide & iustitia ad deum & homines. Prohibetur eius usus prophanus qualiscunque sub poena mortis, quo sit autoritas maior, rebus hoc omnia unctionis consecratis. Non expedit in hominum re publica nec sustineri potest ordinis confusio, ut nulla locum habeat reuerentia, ut suspiciatur nemo, ut sese quilibet e plebe equiparet reliquis omnibus, sed honore inuicem praerueniendum est, & gratiarum dei in hominibus diuersa dona admiranda sunt & colenda. Ut ordinis uarietas pro sit omnibus in communi, & sic absit contemptus simplicium, ut illis potius consulatur, qui natura uidentur ineptiores & imperitiores, quo mutuum beneficiendo & obsequendo status reipublice conquietat, et in omni bono proficiat.

Dixitque dominus ad Moysen: Sume tibi aromata, stacten & onycham, galbanum boni odoris, & thus lucidissimum, & qualis ponderis erunt.

Et facies thymiana compositum opere

unguentarii mistum diligenter, & purum, & sanctum.

Cumque in tenuissimum puluerem contuderis, pones ex eo coram testimonio in tabernaculo testimonij, in quo loco contestabor tibi ibi sanctum sanctorum erit uobis.

Talis thymiamatis compositionem non facietis in usus uestros, sanctum erit pro te domino.

Homo quicumque fecerit simile, ut odore illius perfruatur, peribit de populis suis.

Thymiana confici iubetur ad legem domini, & non alia ratione, quotidie mane & uespere imponendum & incendendum ante uelum interius, super ara aurea incensi, a sacerdote dum lucerna emunguntur. Significat autem fidelium deuotionem & fidem, orationes, & uota deo grata, ad gloriam dei & proximi profectum: huiusmodi enim uota domino in odorem suauitatis complacent & probantur cum humilitate contriti cordis, ut minutim memorata aromata conteruntur. Poni autem praecipiuntur coram testimonio, hoc est, ante sanctum sanctorum in quo stabat arca foederis, in qua tabulae decalogi, quae testimonium nominantur. Ex quo loco dominus responsa dare consuevit sacerdoti summo. Tunc autem Moysi loquebatur, qui solus ingrediendi facultate fruebatur, domino ordinante. Sanctum sanctorum erit uobis, quod ad locum arcae referri potest, & ad thymiana, quod sacrosanctum haberi uolebat, in prophanos usus minime admittendum.

CAPVT XXXI.

1 **I**ocutusque est dominus ad Moysen, dicens:

2 **E**cce, uocaui ex nomine Beseleel filium Uri filij Hur de tribu Iuda,

3 **Q**uestio magna uertitur apud Rabi Salomonem, quis fuerit Hur & Huri, pater & auus ipsius Beseleel, comminisciturque fabulas parum fidei consentaneas, nec ratio ni, quomodo persuadeat Caleb, & Maria sororem Moysi illius uxorem, proauum fuisse huius Beseleelis, quamquam id uerum sit, sed non nisi ex certis historijs, non fabulis probandum. Cum superuacanea sit inquisitio personae in tanta multitudine familiarum & tribuum, in quibus facile committi potuit, ut eodem modo nominati fuerint pater & auus alicuius filij uel filiorum. Obmittenda potius sunt huiusmodi disputationes, & sacratioribus studijs insistendum.

4 **& impleui eum spiritu dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere.**

ad excogitandum quicquid fabrefieri potest ex auro, & argenteo, & aere,

Ingenium inueniendi artes etiam fabriles, non aliunde datur quam a domino: Cui & gratiae referenda sunt, qui suo quoque tempore, quas uult artes pro hominum commoditate dispensat ac inspirat, in cuius solius gloria atque laudem exercenda sunt, cui etiam prophana disciplina & artes seruiunt. Non est enim usus creaturarum ad or

Suffitus mane & uespere.

A

Artes fabriles donum dei.

natum ac pulchritudinem illicitus, uel deo contrarius, sit tantum modus seruetur, & iniquis medijs non queratur, cum alicuius iniuria uel damno.

5 & in artificio lapidis ad concludendum, & in artificio ligni ut operetur in omni opere.

Lapides pretiosos proficere in genuina uirtute sua auro insertos uerisimile fit, etiam ex sacris literis. Dicuntur autem huiusmodi gemmae lapides impletionum, uel consecrati aut insitui, quia auro ornantur ut sint duplo clariores.

B Deditque ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam: ut faciant cuncta quae praecepi tibi,

7 tabernaculum foederis, & arcam testimonij, & propitiatorium quod super eam est, & cuncta uasa tabernaculi,

8 mensamque & uasa eius, candelabrum purissimum cum uasis suis,

9 & altare thymiamatis, & holocausti, & omnia uasa eorum, concham cum basi sua.

10 uestes & uestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti, & filijs eius, ut fungantur officio suo in sanctis,

11 oleum unctionis, & thymiamata aromatum in sanctuario, secundum omnia quae praecepi tibi, facient.

Sapientia
omnis a do
mino.

Omnia sapientia in cor hominis deriuata, a domino est, prouidentiae diuinae donum: in cuius gloriam & non contra illius beneplacitum sit applicanda. Oportet illiusimum fuisse artificem, eum qui ex tanta hominum multitudine de tribu Dan, fere ultima ac minima, assumitur a domino ad diuinum illud opus tabernaculi promouendum, cum ceteris ad eius complementum gloriosum spectantibus uasis, & suppellectili tota, cum uestitu pontificali & unguentis.

12
Deus colendus ut uult.

¶ Et locutus est dominus ad Moysen, dicens: Non alijs medijs uel modis colendus nobis est dominus, quam ut ipse praecepit & approbat. Non hominum arbitrio quocumque instituendi sunt ritus colendi deum, ne traditionibus humanis ipsum coli uelle putemus, contra rium prophetis dictis & euangelicis: nec ratio uoluntatis diuinae nobis anxie querenda est, sed simpliciter domino obediendum, cuius uoluntas & mandatum errare non possunt, qui solus nouit quomodo, quandiu, qua ratione instituendus sit modus religionis ceremonialis: quae ut non est spiritalis, sic non potest subsistere semper, sed pro hominum mutabilitate uariatur: uerus autem cultus, qui in spiritu & ueritate defertur a uere pijs, uniformis semper est, & perpetuo durat.

C
Sabbatum
quomodo
celebrandum

Loquere tu quoque filiis Israel, dicens: Sabbathum meum custodiat, quia signum est ipsum inter me & uos in generationibus uestris, ut sciatis quia ego dominus, qui sanctifico uos.

Sabbati religio primum in lege mandatum, ad uerum dei cultum ordinari debet. Signum est enim a deo ipso

constitutum uacationis a seruilibus operibus: ut eo die specialiter dei uoluntas audiat, discatur, proponatur, & dei regnum queratur, quatenus ceteris diebus temporalia curentur, & copiose diuino fauore adijciantur. Exerceatur autem fides in unum deum, & in beneficium conditorem omnium rerum propter hominem, ut semper domino deo nostro grati, cogitemus quid a deo receperimus, & quo modo obedientia mandatorum eius eidem gratificari ualeamus.

14 Custodite sabbatum, sanctum est enim uobis: qui polluerit illud, morte morietur: omnis enim qui fecerit in eo opus peribit anima illius de medio populi sui.

Sanctificamur fide in unum deum creatorem nostrum. Polluit autem sabbatum qui deum non agnoscit & reueretur omnium creatorem: qui pro dei cultu exhibet contumaciam contra dei mandata, agendo quae deo displicent. Morte morietur infringens sabbatum: uita graui destituetur hic & in futuro seculo, qui dominum deum omnium creatorem non crediderit, uel non obediendo tam facili praecepto subesse omnium domino contempserit. Opus in sabbato facit, qui de suis se uiribus iactat, & non audire dignatur quid loquatur uel agat in ipso spiritus domini dei sui.

15 Sex diebus fiet opus, in die septimo sabbatum est, requies sancta domino, omnis qui fecerit opus in die sabbathi, moriendo morietur.

Repetitio tam frequens de sabbato obseruando otiosa & leuis esse non potest, qualis esset si nihil aliud lex tam seriose inculcata praeenderet, quam nihil agere, & totum diem iacendo, fabulando, uel stertendo transigere. Sacro autem die sacra opera, & deo digna exercitia perficienda sunt, & ea non pauca sed modica, sed sacrosancta, quia in illis dies ipsa sanctificanda praecipitur, dum soli deo religiosissime uacatur. Moriendo autem morietur, qui diem a domino sanctificatum fradauerit suis operibus: & bis impius est qui impietatem exercet quantum in sabbato, quem dominus sanctificandum sub poenae mortis decreuit tam seriosa lege.

16 Custodiant filij Israel sabbatum, faciendo sabbatum in generationibus suis. Pactum sempiterno,

Qui filij Israel secundum carnem se esse gloriantur, hi sabbatum faciant in generationibus suis, & diem sabbati otio potius contaminet quam sanctificent, & mortui dicuntur dominum quiescere quasi corporaliter intelligant, & contendunt: filij autem fidei Israel & Abraham, hi quiete septimo die in domino agant, toti pendentes a domino, & sese ipsius uoluntati sanctae commendantes, ut non quae uoluerit caro agant, sed spiritus sancti influxibus agitentur ad opera spiritus contra carnem. Id uere est sabbatum agere, sese totos deo subdere & prostrare, plena uoluntate deo resignari.

17 Inter me & filios Israel signum est perpetuum, sex enim diebus fecit dominus caelum & terram, & in die septimo cessauit, & requieuit.

Clare

Clare intelligitur, non solum filijs Iacob dominū con-
didisse coelum & terram, sed omnibus hominibus, qui-
bus ex æquo creator est: neminemq; ab isto sabbatismo
excludi qui in istum deum optimum maximum credide-
rit, & ut creatorem omnium creaturarum adorauerit,
sive id agat Saturni die, siue Solis aut Lunæ. Non enim
tantum domino curæ est de otio unius diei, quam de cul-
tu uero perpetuoq; per fidem & charitatem in deum o-
mnipotentem, creatorem omnium dierum, & in diebus
singulis conditorum operum dei.

Dedit quoq; Mosi completis huiusce-
modi sermonibus cū eo in monte Sinai duas
tabulas testimonij tabulas lapideas, scriptas
digito dei.

Pactum sempiternum Iudei asserere non possunt, id
esse quo otium cōmendauit in sabbato. Sed quo summam
totius beneplaciti sui proprio suo digito inscripsit lapidi-
bus, & arcæ foederis ac testimonij includi præcepit, &
summa reuerentia coli, tanquam deū ipsis proprie præ-
sentem, condito testamento, & proprii annuli impressio-
ne confirmato & sigillato. Verissime enim pactum do-
mini dicitur, decalogi testamentum, quo sic se professus
est futurum fidelibus clementissimum patrem & domi-
num, ut uicissim ipsi sese exhibeant filios dilectionis &
obedientie.

CAPVT XXXII.

Midens autem populus quod mo-
ram faceret descendendi de mon-
te Moses, congregatus aduersus
Aaron, ait: Surge, fac nobis deos
qui nos præcedant: Mosi enim huic uiro qui
nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid
acciderit ei.

Absentia sacerdotis & ducis grandis iactura fit po-
puli, quanquam negotium agat ipsius coram domino: per-
mixto enim dei erat, ut cordis ipsorum hypocrisis reue-
laretur, & patientia ducis ac modestia cum iusto zelo
ostenderetur. Facilis populi conceptus oritur contra præ-
positos, & ingratitude foeda. Contemptum enim, uirum
illum appellabant, non ipsum dignati proprio nomine:
conqueri uidentur se eductos à uiro isto esse ex Aegy-
pto: deos multos sibi postulant fieri, mirabili insania, qui
unius dei tanta beneficia non agnoscunt. Solent etiam im-
pij discere per experiētiam nihil se posse sine deo, quem
ubi unum & uerum amare nesciunt & colere, plures si-
bi deos affingunt & prostituunt, ut qui sordent sorde-
scant magis.

Dixitq; ad eos Aaron: Rescindite in aures
aureas de uxorum filiorumq;, & filiarum ue-
strarum auribus, & afferte ad me.

Abriperuntq; & detulit populus in au-
res ad Aaron.

Aaron difficilia populo præcipit & iniungit, ut uel
exaratione eos abstrahat ab impia intentione mala. Quis
enim credidisset mulieres & filias ad ornamentorum le-
nocinia tam propensas, statim allaturas ornamenta sua, &
abijcienda in ignem? Et uiri quoq;, quomodo hæc impe-

trare ab uxoribus posse crederentur? Facilis debet fide-
li bus haberi iactura omnium rerum temporalium propter
deum, si hi tam sponte & subito propter idolum pretio-
sa quoq; abijcere potuerunt.

Quas cum ille accepisset de manu eorum,
formauit opere stili, & fecit ex eis uitulū con-
flatilem. Dixerūtq;: Hi sunt dij tui Israël, qui
te eduxerunt de terra Aegypti.

Apparet omnino hæc omnia gesta ante institutum de
tabernaculo & sacerdotio: Non enim eodem ordine de-
scribuntur omnia quo contigerūt, ut in superioribus pa-
tet de Iethro & oblationibus. Timebat populū Aaron,
& absente fratre nihil audebat agresti populo negare.
Nec poterat futura credere, quæ domino permittente, ob
insignem populi perfidiam & inobedientiam facta sunt.
Coniectum autem aurum omne in fornacem, resolutum
coaluit in massam non absimile de remotis uitulo. Quam
deinde Aaron ipse, ueluti adhuc rudem materiam, scal-
pello formauit & effigiauit in uitulo imaginem. Quæ au-
tem maior iniquitas & stultitia fieri potuit, quam statim
acclamare diuinis uocibus: Hi sunt dij tui Israël &c. Vbi
honoris gratia, plurali numero explicante unum deum,
nouum illum suum aureum uitulū. At similia fiunt ab
his, qui diuitias, libidinem, uel honores pro deo colere non
timent, pro quibus deum negligere non uerentur. Ingrati-
tudo deniq; impia fuit cōtra deum, cum ex eo auro quod
dominus deus eorum illis tradiderat spoliatis Aegyptijs,
in iniuriam dei, deos Aegyptios colere, quos sanè suo bo-
no senserant prostratos & uictos, à suo illo uero deo &
sancto.

Quod cum uidisset Aaron, ædificauit al-
tare coram eo, & clamauit, dicens: Cras solen-
nitas domini est.

Stupenda tentatio Aaronis, quomodo potuerit sic de-
cipi & superari, ut neglecto deo certo & agnito, popu-
lo tam stulto acquiesceret in tam nefario facinore. Potest
tamen uideri ipsum studuisse dilationi sub spe reditus Mo-
sis, à quo nefas impediri posse sperasset, maxime cū cla-
mari iusserit, non hodie, sed crastino futuram domino so-
lemnitatem: quam non idolo celebrandam decernit, sed
domino deo uero.

Surgentesq; mane in crastino, obtulerunt
holocausta, & hostias pacificas, & sedit po-
pulus manducare & bibere, & surrexerunt
ludere.

Nimiam semper promptus fuit is populus ad idolo-
latrariam: ideo nunc quoq; mane surgunt ad sacrifican-
dum, non domino, quod Aaron uoluisset, sed nouo idolo
suo. Mos interim describitur idololatrarum, mactare be-
stias, comburere partem super aram, seruare quædam ad
esum, instruere solennes epulas, commensationi uacare:
quam subsequeretur lusus, tripudium, carmina petulan-
tia: omnis generis, impune & sine uerecundia. Quæ &
hodie in diuorum honorem fieri uidemus apud eos qui
Christiani dicuntur.

Loquutus est autem dominus ad Mo-
sen, dicens: Vade, descende, disperijt popu-

Aaronis pu-
sillanimitas

Dij Israelis

B

Israelis prò
pistrudo ad
idololatriam.

lus tuus quem eduxisti de terra Aegypti:

Cum sancte uiuimus domini sumus, ipsum patrem & dominum agnoscimus, & filij uicissim ab ipso deo agnoscimur. Cum uero peccamus, nostri sumus, & à domino alienamur ac abijcimus. Incipit ex peccato, esse uel potius dici populus Mosi, hoc est, hominum, qui per inobedientiam & ingratitudinem beneficium deum abiecerant. Maximum periculorum homini impendit, dum si bijsi relinquitur. Disperditur populus dum uanis rebus nititur, & idola sectatur, ritibusq; prophanis eneruatur à iusto & honesto: ut patet ex omnium gentium superstitionibus, quæ semper tandem degenerant in libidinem. Per iram dicitur Moses populum eduxisse de Aegypto, cum reuera dominus id egerit.

Populus Mosi.

Sibi relinquitur.

8 recesserunt cito de uia, quam præcepi eis: feceruntq; sibi uitulum conflatilem, & adorauerunt eum, atq; immolantes hostias ei, dixerunt: Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti.

Querela dei contra Israël.

Breui uersu & sententia describitur grande crimen filiorum Iacobi: & quasi filo ferreo in silicem imprimi-
tur nefas inextinguibile humanis uiribus, quomodocumque dominus Mosi bona polliceatur, & reconciliari uideatur. Habent singula uerba exaggerationem iustæ querelæ dei, contra ceruicosum hunc populum, omnibus reliquis gentibus aliquando ad dominum conuertendis in exemplum. Via quam deseruerunt, lex domini est, & uia uitæ. Non solum uitulum fecerunt, sed etiam adorauerunt, & bona dei sui idolo obtulerunt. Professionem laudis et honoris retulerant demonibus, & non deo. Beneficium abnegauerunt tam magnifice susceptum, & hostibus dei transcripserunt.

C Dixitq; dominus ad Mosén: Cerno quòd
9 populus iste duræ ceruicis fit:

10 Nunc ergo dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, & cōsumam eos, faciamq; te in gentem magnam.

Clementia dei magna.

Post peccatum descriptum poena digna decernitur cum increpatione uerissima. Dura illorum ceruix nescit quam non proditur per totam scripturam & ipsorum gesta. Subindicatur tamen clementia dei admirabilis, & misericordia propter Christum ex illis nasciturum, cum uelut ad arbitrium Mosi statuitur, ut irasci dominus permittatur, facile hominis sancti precibus reconciliandus ipse deus. Dimitte me, ait, & sine ut irascatur furor meus pro æquitate. Sine tui nominis & honoris quacumq; iactura, committam tibi populum longe maiorem & meliorem q̃ sit iste. Id si non reuera factum sit, iudicent Iudei, & intelligant Christianorum ecclesiam Mosi & prophetis obsequentissimam & studiosissimam, si non maior sit & melior quam Iudeorum synagoga unquam fuit. Non quidem sine peccato, sed sine abiectione diuini honoris, & fide uerborum dei, quæ à Iudeis non raro in totum abiecta sunt, & hodie negligi uidentur, quicquid simulent. Ideoq; regnum dei iamdudum ablatum est ipsis, & datum gentibus facientibus fructum, & agrum scripture pro uirili colentibus, prout gratiam dominus largitur.

Gentium ecclesia maior Iudeorum synagoga.

11 Moses autem orabat dominum deum suum, dicens: Cur domine irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, & in manu robusta?

Ardentissima oratio Mosi fidelissimi, in populum suum & dei, plena nimirum fidei & sinceritatis, & ad gloriam dei quam unice zelabat. Pijs hominibus nihil grauius & intolerabilius quam blasphemia in deum & contemptus. Non admittit Israël dici Mosi populum, sed occurrit sermone domini, & pie corrigit. Contra populum tuum, inquit, non meum, quare sic irascitur dominus? Quem eduxisti tu de Aegypto, non ego idq; non meo consilio uel robore, sed tua tantum fortitudine. Et caetera xima, quam nunc totus mundus conspexit & credere incipit omnipotentiam tuam.

12 Nec queso dicant Aegyptij: Malitiose eduxit eos, ut interficeret in montibus, & deleret eos de superficie terræ, reuertere ab ira furoris tui, & esto placabilis super nequitia populi tui.

13 Recordare Abraam, Isaac, & Israël seruum tuorum, quibus iurasti per temetipsum dicēs: Multiplicabo semen uestrum sicut stellas cœli, & uniuersam terram hanc, de qua loquutus sum, dabo semini uestro, & possidebitis eam in sempiternum.

Redundabit hæc ira tua, hoc iudicium tuum quatenus libet iustum, in blasphemiam tui nominis, in præiudicium ueritatis, in obfuscationem bonitatis tuæ, in scandalum electorum etiam ex omnibus gentibus. Cum audierim cepisse te liberare populum hunc tuum, & uel noluisse, uel non potuisse, quod utrumq; intolerabile sanctis. Conuertere potius ad bonitatis & ueritatis tuæ titulos, latius ex hoc declarandos, & quod patribus promissisti, statim subinde ut cœperas: proq; tua pietate, tam graue hoc malum uerte pro tuo more in bonum, & promissiones tuas circa hunc populum ne facias irritas, propter semen istud tuum quod promissisti possessurum terminos terræ, & in quo benedicendæ sunt omnes gentes, & filij tui uelut arena maris multiplicandi, non nunc semel eradiceantur, cum longe alia nobis promiseris. Vbi nota, quomodo non patres & sanctos patriarchas, quos certissimum erat fuisse dei amicos, in tanta afflictione pro mitiganda dei ira intercessores inuocat uel inelamat: non patres fleant orandum pro filiis: non uota illis pollicetur si impetrent gratiam, dei potius ueritatem allegat in promissis quibus certissimis, quem pro sincera fide & deuotione non solum mendacem credi ab infidelibus uel dici. Sed seminis benedicti reminiscantiam obijcit, orans sine dubio in nomine domini nostri Iesu Christi, qui & pro sua reuerentia exaudiendus non dubitabatur. Iam tunc enim Christi mox crucifixus regnum suscepit æternum.

14 Placatusq; est dominus ne faceret malum quod loquutus fuerat facere aduersus populum suum.

Placari

Placari post irā, & poenitere dei, aliud non est, quam immobili semper uoluntate sua sancta consulere electis multiphariam, nunc blandiendo, nunc puniendo, exem-
pla p̄is edere obedientie & contemptus diuinorū. Hic autem placari, est remittere condignā tanto crimini poe-
nam, ut non tunc statim illos abiecerit sicut meriti fue-
rant, sed ut populi suum denuo agnosceret, & ceptum beneficium redemptionis non rescinderet.

¶ Et reuersus est & descendit Moses de monte portās duas tabulas testimonij in ma-
nu sua, tabulas scriptas ex utraq; parte hinc & inde erant scripturæ.

& tabulæ opus domini erant. Scriptura quoq; dei erat sculpta in tabulis.

Posuit decalogus mandatorum dei unica inscribi ta-
bula, sed indicanda erat summa uoluntatis diuinæ, chari-
tas dei in prima, & proximi in secunda. Digito dei scri-
ptas tabulas manibus suis Moses gestat descendēs de mon-
te. Vtraq; parte scriptas, hoc est, utriusq; non hominum
artificio, sed opere dei, complectebant enim legem na-
turæ à creatore inditam humanis pectoribus, antiquatam
tamen originali præuaricatione primorū parentum, &
malitia hominum in seculo: ut iam necessaria fuerit lex
scripta lapideis tabulis, duratura usq; dum Christus spiri-
tum sanctum missurus esset in corda suorum. Non igitur
traditio humana erat, sed præceptum & opus dei in ta-
bulis sacrosanctis.

Audiens autem Iosue uocem populi uo-
ciferantis, dixit ad Moysen: Vox pugnæ in ca-
stris.

Qui respondit: Non est clamor adhorran-
tium ad pugnam, neq; uociferatio compen-
sationum ad fugam: sed uocem cantantium
ego audio.

Iosue uerba indicant silentium Moysi, qui illi non sta-
tim reuelauerat, quod domino indicatē sciebat de populi
casu horrendo. Non sunt aduersa infelicia & subito præ-
dicanda, dum malum emendari nequit, & factum su ir-
reuocabile. Moses autem præmonitus intelligebat quid
sonus populi uociferantis portenderet, non pugnam, non
fugam, non uictoriam, sed cantica sacrilega pro stultitia
ulgi.

Cumq; appropinquasset ad castra, uidit
uitulum, & choros, iratusq; Moses, proiecit
de manu sua tabulas, & confregit eas ad ra-
dicem montis.

Sanctorum hominum est zelum dei habentium, pro
contempta dei gloria, & crimine læsæ maiestatis diui-
næ, nihil dissimulare, sed memorabili opere ostendere ac
testari uerum cordis dolorem, & minime hypocritico
corde palam testari indignitatē causæ, ad terrorem reorū
& cautelam piorum. Non quod non crediderit do-
mino priusquam uideret, sed non ita pium pectus auditu
permouebatur ut uisu, eatenus, ut zelus diuinæ gloriæ ui-
cerit institutum, etiam religiosum & pium: Erat enim to-
tus ardens in dei gloriā, & populi electi statum felicem
per omnia.

20 Arripiensq; uitulum quem fecerant, com-
bussit in igne, & contriuit usq; ad puluerem,
quem sparsit in aquam, & dedit ex eo potum
filij Israel.

Idolum suum uorare coguntur ad facti iniuriam &
memoriam: simulq; testatur idoli impotentiam, quod to-
tum ipsam redactum uidere cogerentur in cineres. Ede-
re fructum uiarum suarum debebant impij, & calicem
bibere perpetuæ infelicitatis, quam hæc traiectio signifi-
cabat: non minus quam cum coram Pilato clamarent de
sanguine Christi super se & posteros mansuro: utriusq;
enim flagitium manet semper & durat omnibus populis
in doctrinam.

21 Dixitq; Moses ad Aaron: Quid tibi fecit
hic populus, ut induceres super eum pecca-
tum maximum?

Sacerdoti impingitur populi præuaricatio in deum,
qui animam suam prodere magis debuisset & elegisse
mortem citius, quam tantum admisisse sacrilegium, ne-
dum iuuisse. Adduxisse perniciem accusatur, quod non
summo conatu fuerat amolitus.

22 Cui Aaron respondit: Ne indignetur do-
minus meus, tu nosti populum istum quod
pronus sit ad malum.

23 Dixerunt mihi: Fac nobis deos qui præce-
dant, huic enim uiro Moysi, qui nos eduxit de
terra Aegypti, nescimus quid illi acciderit.

24 Quibus ego dixi: Quis uestrum habet au-
rum? abripite, & date mihi, & proieci illud in
ignem, egressusq; est hic uitulus.

Excusatio insufficiens erat, & quæ tantum ad homi-
nem obtendi poterat, pro tanto, ut dicitur, non pro toto.
Procuranda fuerat salus populi uerbo & opere. Murum
se pro domino exposuisse debuerat, & impediuisse ido-
latriam: sed sic habet humana iustitia, etiam in summis
sacerdotibus. Videri tamen potest Aaron fuisse ea ratio-
ne inconstantior in opere domini, ne putaretur fratris ui-
cem uoluisse defendere, illius iniuriam affectu carnis uin-
dicare, maluisseq; populi gratiam conseruare uiuus,
quam fratris & dei negotium propugnare moriturus,
cum quo facile conciliandus sperabatur: dei gloria inte-
rim neglecta, non sine magno crimine suo & populi.
Pronus quidem populus erat ad malum, sed tanto studio-
sius rebus bene gerendis Aaron instare debuerat. Domi-
num uocat, quum frater natu maior esset Moysi. Et uel ex
hoc intelligitur nondū consecratus, quia nō sibi improp-
ratur sacerdotium conspurcatum, nec uspiam reconcilia-
tus legitur, quod post tantum casum irregularitatis non
fuerat intermittendū. Attenuat quantum potest culpam,
quasi sua sponte prodierit uitulus ex coniecto in ignem
auro.

25 Videns ergo Moses populum quod esset
nudatus (spoliauerat enim eum Aaron ad
ignominiam inter hostes eorum)

Multiplici malo Aaron populū inuoluerat, auro spo-
liauit, ornatu destituit, perfidū reddidit, hostium oppro-
brio & irrisioni exposuit ad ignominiam dei, exinan-

Idolum Iu-
dei suū uo-
rare cogun-
tur.

Sacerdotis
præuarica-
tio.

Excusatio
calua.

Aaronis de-
lictum.

tum deuotione in deum & fide, dissipatum quoque irrea parabili ruina. Vnde non parum hostes Israël gaudere poterant, & ridere totum opus dei cum populo isto.

26 & stans Moses in porta castrorum, ait: Si quis est domini, iungatur mihi. Congregati sunt ad eum omnes filij Leui:

27 quibus ait: Hec dicit dominus deus Israël: Ponat uir gladium super femur suum: transite & redite de porta usque ad portam per medium castrorum, & occidat unusquisque fratrem, & amicum, & proximum suum.

Leuitarum fides & con-
stantia.

Leuitarum hoc loco declaratur insignis fides & zelus pro gloria domini, & pro asserenda uera religione, & idolis extirpandis, pro gloria dei Israël seipsum & sua periculis maximis exponendo, cum pauciores essent omnibus tribubus, dum non parantur amicis & cognatis iuxta carnem, sic uincendo carnis amicitiam zelo dei, & religionis ueræ amore. Vnde non omnino sine causa & meritis asciti sunt à domino in ministerium dei ueri, cum tota sua tribu præ ceteris omnibus: sicut enim aliorum inobedientia & impietas reprobationem promeruit, sic Leuitarum fides & obedientie zelus laudem & electionem, sanctitatisque prerogatiuam reportauit. Non est ergo omnis effusio sanguinis irregularitatis nota, quæ hic sacerdotij honorem, sicut & in Phinees, domino ordinante consequuta est. Occidebantur autem illi tantum, qui ex populo mali tanti authores primi et principales fuerunt. Videtur tamen quod hoc intelligatur de solis Leuitis impijs, quos alij Leuitæ feruētore zelo non passi fuerint inultos: id quod aliæ tribus non curabāt, nec tantopere de crimine dolebāt ut tribus Leuitica, quorum maxima pars Mosi obsequeretur sponte, ut iussi fuerant occidendo fratres, proximos, & amicos, per quos contrabiles aptius intelliguntur quam de reliquis tribubus.

28 Feceruntque filij Leui iuxta sermonem Mosi, cecideruntque in die illa quasi tria millia hominum.

Tria millia hominum cecidisse in toto populo tredecim tribuum, non magnum fuisset in tanta uirorum multitudine, ut solū tot consenserint in crimen istud, & adfuerint. Ii autem occisi multi quidem erant, sed non magnopere estimandus numerus inter uigintiduo millia, quot infra numerantur in tribu Leui, ut uideantur innocentes fuisse residui decem & nouem millia.

29 Et ait Moses: Consecrate manus uestras hodie domino, unusquisque in filio, & in fratre suo, ut detur uobis hodie benedictio.

Consecratio
manuum fit
homicidij.

De mandato domini occidere idololatrias, est consecrare non pollueri manus, si zelo honoris diuini fiat. Quasi dicat hic Moses: Tantum abest ut homicide & parricide habeamini ob impios interfectos, ut etiam manus uestras consecraueritis, non hominum odio, sed amore dei, & pietatis zelo incitati, dignam uobis benedictionem paraueritis.

30 Facto autem altero die, locutus est Moses ad populum: Vos peccastis peccatum maximum ascendam nunc ad dominum, si quo mo-

do qui uero eum deprecari pro scelere uestro. Reuersusque Moses ad dominum, ait: Obsecro, peccauit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos:

Desperatio nulla cadit in sacerdotem deo dignum de misericordia dei neganda, quamlibet impie peccantibus, quum non tam suum intelligit esse commissum sibi populum, quam domini dei benignissimi patris: qui certe filios odijisse non potest nec deferere, nisi eos qui se patrem agnoscere renuunt ex malitia, nihil emendare parati, sed contumaces. Pro quibus omnis lapis mouendus est, ut domino conciliemur, exhortationibus, orationibus, muneribus & pœnis, nihil negligendo, ueluti fidelis pastor & parens.

31 aut dimitte eis hanc noxam ipsorum: aut si non, dele me de libro tuo quem scripsisti.

Rarum hoc exemplum, sed perfectum sanctissimi Mosi, Paulus sequutus est, qui pro fratribus anathema elegerunt esse. Christus uero dominus utroque excessit, pro inimico toto orbe turpissima morte contempta & suscepta. Sic animam suam lucratur, qui pro innocentie conseruatione & cultu uero dei sese exponit morti, qui uiam pro fratribus lucrandis deo sponte exponit, qui ob defensionem patriæ & pietatis, & reformanda iustitia, ac arcendis criminosis uitam prostituit, & perdere in hoc mundo uidetur, qui quod alios docet ex uerbo dei, pro conseruatione iustitiæ, suam quoque animam non facit seipso pretiosorem, sed pro salute multorum tradit, siue sacerdos is sit Samuel, Phinees, Moses, siue Dauid & Iosias. Consecrantur manus piorum, dum pro asseruenda pietate gladios iure stringunt in impios, quos constat esse dei hostes & innocentie.

32 Respondit dominus ad Mosén: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo.

Innocentes dominus non damnat, sed honestatis & legis diuinæ contemptores, idololatrias & ingratos. Liber autem dei est infallibilis et æterna electio dei. Vbi quoque notandum, quantum malum in peccato prospexit Moses quod tanta cæde credidit expiandum, qui illos sic diligebat, ut pro eis sese superimpendere decreuerit.

34 nunc autem uade, & duc populum quem locutus sum tibi, ecce angelus meus præcedet te. In die autem uisitationis meæ uisitabo super eos peccatum eorum.

Videtur tentatio esse fidei & charitatis in Mose, ut conspicua fiat populo toti, & uniuerso orbi ad dominum conuertendi, gloriosa mansuetudinis uirtus in tanto uiro, qua dominus eum ornauerat, quæ & maxime omnium principes decet. Negat auxilium & præsentiam dominus, ut rogetur ardentius: nunquam enim deinceps destitit adesse & auxiliari tota uita Mosi & Iosue. Interim tamen angelum magni consilij promittit ducem fidelis populi, perpetuumque timorem Israëlitis incutit, ut humilientur in suis conscientijs: utque digne se puniri semper existiment, ob tantam suam rebellionem, quoties mala perferunt, & manum sentiunt flagellantis.

35 Percussit ergo dominus populum pro eo quod

quod fecerūt uirulum, quem fecerat Aaron.
Epilogus breuis est historie prauaricationis tantæ, et
pœnæ condignæ, decernens iustitiam deo, Israël autem
prauaricationem et graue peccatum.

CAPVT XXXIII.

Ocutusq; est dominus ad Mo-
sen: Vade, ascende de loco isto, tu &
populus quem eduxisti de terra
Abraam, Isaac, & Iacob, dicens: Semini tuo
dabo eam.

Tentatur grauer fidelis pastor ecclesiæ à clementis-
simo deo, ut appareat qua charitate et zelo fidei feratur
in populum domini sibi commendatum, tanta iam ingra-
titudine notatum in deum ipsum suum, et prælatus Mo-
sen. Subinde tamen commonefacit eum uerbi dei infalli-
bilis, et promissionum, quas irritari sit impossibile, ut in-
tentatione consistat et firmetur: uerbum enim dei uni-
cum est fidei in tentationibus solatium, et esse debet.

Et mittā ante te angelum, ut eiciam Cha-
naanæum, Amorrhæum, & Hethæum, & Phe-
rezæum, Heuæum, & Iebusæum,

Non sunt patrum uel filiorum meritis, nec humana
uirtute eijciendi impiæ istæ gentes, sed dei uoluntate, or-
dine et uirtute: qui spiritibus administratorijs dispensa-
tiones suas peragit, quum unica uolitione possit omnia.
Domini quoq; iudicio et iustitia populi uel inseruntur
terris, uel expelluntur. Dominus enim est, cui uoluerit dat
uictoriam, eradicat et plantat.

ad terram fluentem lacte & melle. Non e-
nim ascendā in medio tui, quia populus du-
ræ ceruicis es, ne forte consumam te in uia.

Terra fuit melle et lacte, id est, ad omnia humana
commoda sese offert pijs habitatoribus, creatoris sui bo-
nitatem agnoscantibus. Typus est etiam coelestis patriæ
sanctorum, ubi nectare et ambrosia reficiuntur electi.
Deus consuevit adeste iustis, uisitando, miserendo, con-
fortando, impios autem puniendo.

Audiensq; populus sermonem hunc pes-
simuni, luxit: & nullus ex more indutus est
cultu suo.

Pessimus hic dicitur sermo dei, qui optimus est suapte
natura, sed male cedit contemptoribus dei. Grauis siqui-
dem dei ira est, et importabilis indignatio, si absentiam
minetur auxilij sui, si destituat sua gratia, et nos nobis ipsis
relinquat, id quod durissimæ ceruicis plebi nunc futurum
prædicatur. Præstat enim deum non scire, quam agnitum
et tot beneficijs commendatum spernere. Lugentium in-
terim est negligere ornamentorum delicias.

Dixitq; dominus ad Moſen: Loquere fi-
lijs Israël: Vos populus duræ ceruicis, uno
momento ascendam in medium tui, & dele-
bo te.

Terretur populus, ut uel serulli timore retrahatur à
malo et formidine pœnæ, quia paternam indulgentiam
non agnoscunt nec uenerantur. Non excidit de ore dei
uerbum uanum, quo fit ut excidium Iudaicum iam tunc

rebelli populo prædictum uideatur, qui uno serè momen-
to sic eradicatus cernitur, ut à tot millibus annorum ra-
dices denuo figere non potuerit, sed in exemplum infide-
litate, tanto tempore mundū obambulare cogatur, iusto
dei iudicio. Sed precibus Moſis, et Christi domini ad-
uentus gratia dilata est illorū infelicitas, donec ipsi quoq;
implerent numerum peccatorum suorum.

Iam nunc depone ornatum tuum à te, ut
sciam quid faciam tibi. Spoliauerunt se ergo
filij Israël ornatu suo à monte Horeb.

Ornatus fidelium nullus est, nisi fides et opera uir-
tutum ex fide non ficta: qua totum illum populum ca-
ruisse, uel hinc liquet, quod in peccatis suis omnes mortui
sunt in solitudine, præter paucissimos, et incredulitatis
sue mercedem quam oportuit in cremo susceperunt. Pa-
rum fuisse deposuisse ornatum aurium, nisi illum in dei
optimi maximi blasphemiam et contemptū obtulissent,
magna libidine idololatræ et ex mera perfidia.

Moses quoq; tollens tabernaculum, teten-
dit extra castra procul à castris, uocauitq; eū
Tabernaculum cœtus. Et omnis qui quære-
bat dominū egrediebatur ad tabernaculum
fœderis extra castra.

Nihil hic dicitur de tabernaculo fœderis uel sancto-
rum uel atrio, nondum enim fabricata erant, sed
de tabernaculo Moſis, quem posthac cum alijs figere et
erigere nolebat. Nunc enim extra castra seorsum habi-
tabat secum, ut commodius uisitatione diuina doceretur
de regimine populi, et improbi populi tumultum su-
gere maluit quam importunius ferre. Erat igitur istud
suum tentorium uice prætorij, ideo dicitur tabernacu-
lum non domini uel testimonij, sed cœtus uel congre-
gationis, ubi decidebantur causæ et lites, et doctrina
necessaria tradebatur.

Quumq; egrederetur Moſes ad taberna-
culū, surgebat uniuersa plebs, & stabat unus-
quisq; in ostio tabernaculi sui, respiciebātq;
post Moſen, donec ingrederetur tentorium.

Egredi ad tabernaculum, est post auditas causas, et
reddita responsa in castris apud populum, redire ad pro-
pria, et secum habitare extra castra, et cum domino
colloqui. Atq; eo ipso honoratior fiebat populo, quo mi-
nus præter necessitatem sese uulgo mobili et tumultuo-
so immiscebat: idq; non ex fastu aliquo et pompa, sed
iussu domini, et ut orationi uacaret commodius, et ali-
quanto esset quietior.

Ingresso autem Moſe tabernaculum, de-
scēdebat columna nubis, & stabat ad ostium
tabernaculi, loquebaturq; cum Moſe,

Testabatur dominus coram populo, et aspiciente to-
ta ecclesia dignitatem Moſis, uisibili spectro se illi infi-
nuans, quo esset autoritate grauior, cerneretq; populus
uerbum Moſis, non tam eius esse quam domini, ut tanto
promptius et humiliter obsequeretur mandatis: Nil enim
propheta populo loqui debet nisi uerbum domini.

& cernebat uniuersus populus quod co-
lumna nubis stare ad ostiū tabernaculi, Sta-

Iudæorū ab-
iectio qua-
re.

Ornatus fi-
delium.

Prætorium
Moſis.

bantq; ipsi, & adorabant quisq; ad fores tabernaculi sui.

Debetur honor praelatis à populo & uerbi ministris, dei autem solius intuitu, unde & dignos se domini ministros gerant, ac fideles semper in obsequio dei inueniantur, ne propter ipsorum insolentiam nomen domini blasphemetur.

C Loquebatur autem dominus ad Moysen facie ad faciē, sicut solet loqui homo ad amicum suum. Quumq; ille reuerteretur in castra, minister eius Iosue filius Nun, puer non recedebat de medio tabernaculi.

Colloquium
Moysi cum
deo.

Colloquium Moysi cum domino aliud non est accipiendum, quam angelici ministerij opus, quo de gerendis & predicandis instruebatur ab angelo magni consilij, qui & ipsissimum dei uerbum aptissime nominatur, & est ipse deus, quo condita sunt omnia atq; subsistunt. Per quod deus primum quidem loquutus est patribus in prophetis, nouissime in carne, uerbo carnem facto, & cum hominibus conuersante. Nec uacat tamen mysterio secundum ueteres, quod Iesus non recedebat de tabernaculo Moysi: de quo uide Origenem.

12 ¶ Dixit autem Moyses ad dominum: Ecce tu dicis ad me: Ascendere fac populum istum, & tu nō indicas mihi quem missurus es mecum, quum dixeris: Noui te ex nomine, & etiam inuenisti gratiam coram me.

Christus
semper desi-
deratus.

Moses causatur differri aduentum eius, quem semper dominus mittendū promittebat, is autem sine dubio Christus dominus est, à seculis promissus Abrae filijs, redemptor & perfectus saluator. Hunc cito mitti nunc & saepe precatur Moyses, ob amorem & gratiam quae se gratis amari à deo gratus fatebatur: quasi diceret, Per bonitatem tuam qua me indignum & nihil meritum tantopere amas, & uocatum me tibi seruum elegisti, oro Messiam non differas nimium, sed nunc iam mittas quem missurus es, ne imbecillis ego, tamen rebellis populi habenas moderari compellari: & ostendas eum mihi quem sis missurus.

13 Si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi quæso uiam tuam, ut sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos: uide autem, quia populus tuus est gens ista.

Per istam tuam hanc gentem, quam peculium habes & foues, clementer te obsecro, ostende qua uia & quo ductore populum tuum glorificare uelis, & saluare electos tuos, & promissa complere patribus dudum facta, ut mysteria gratiae tuae sciam, & non tanta marceret angustia pro populo tam duricervico: qui tamen populus tuus est, & promissiones tenet, quorum est prophetia & benedictio per omnia secula. Quis haec tua mysteria nō summopere cuperet discere, & eis in tot calamitatibus consolari?

14 Dixitq; Facies mea praecedet te, & requiem dabo tibi. Et ait ad eum: Si non facie tua praecedas, ne educa nos de loco isto,

Tu quidem in pace suo tempore quiesces, ego uero

gratiā meam à populo hoc non sum auersurus uacillare, sed complebo promissa, multo augustius quam quisquam cogitare hominum possit.

15 In quo enim nunc scietur me & populum tuum inuenisse gratiā in conspectu tuo: nonne si ambulaueris tu nobiscum, ut glorificemur ego & populus tuus pra omnibus populis qui sunt super faciem terrae?

Confitetur suam & populi fragilitatē, si quando praesentia & auxilio domini fuerint destituti: qui ut proprio motu non sunt egressi, sic sine domino ductore praecedente, & hostes profligante, procedere non poterint, & promissionum tantarum compotes fieri, ac coeptam tuam gloriam tui nominis, & perfectā seruitutis euasione iactare cum laude. Te uero nobiscum ueniente nihil uerebimur proficisci quocumq; iusseris, & patribus promissam hereditatem inuadere non metuemus, omnium circumiacentibus regnis & populis formidini erimus: ut soli in dei ueri cultu digno, & dei nostri gratiosa praesentia & assistentia gloriari ualeamus, destratis omnibus falsorum deorum prestigijs & erroribus. Non enim in alium finem tantopere cupio honorem & prosperitatem tui populi, quam ad tuam gloriam, & sanctitatis famam, ut nomen tuum sacrosanctum celebretur ubiq; & semper, ex clarissimis beneficijs Israeli populo tuo exhibendis atq; exhibitis.

16 ¶ Dixit autem dominus ad Moysen: Et uerbum istud quod locutus es faciam, inuenisti enim gratiam coram me, & te ipsum noui ex nomine.

Exaudiui preces tuas, & gloriam mei nominis extensurus propagabo per te & populum istum, ut non sit angulus in toto mundo futurus, qui ignoraturus sit & sanctitatis meae gloriam, & te mihi charissimum amicum fuisse, & fidelissimum gentis tuae patronum. Clarificabo nomen tuum super omnes reges & principes: gratiam erga te meam sancti pariter & prophani admirabuntur omnes in mundo uniuerso, & collaudabunt.

17 Qui ait: Ostende mihi quæso gloriā tuam. Quum iam toties bonam domini uoluntatem ad se audisset, non tamen cessat resumere subinde eandem preces. Non est enim batologia in oratione ueri fidelis precatoris, ideoq; haec quoq; non sunt ut uana cum nausea legenda à pijs. Cupio, inquit, pra omnibus in mundo bonis & donis, ut uideam oculis meis & in uita mea praesentia tuam gloriam maximam inter omnes homines propagari, desiderium gentium compleri ut promissisti: ut omnes homines ad agnitionem perueniant tui nominis & gloriae: quum sis omnium creator & dominus & que ut uoster. Sed tamen omnium maxime uolo & obsecro, hunc quem tibi elegisti peculiarem populum gratum fieri tibi & perseverare: ut in eo & per eum summe glorificeris & confitearis, quum benefeceris eis, & ipsi tibi tota fidei deuotione adhaerint.

18 Respondit: Ego transire faciam omne bonum meum super faciem tuam, & uocabo in

in nomine domini coram te, & gratificabor ei cui gratus ero, & miserebor ei cui miserebor.

Tam inestimabili gratia prosequar & glorificabo te & populum istum, ut maior estimari non possit. Omne bonum meum quo donabo te & istum populum, oculis tuis uidebis, et perspicies quæ daturus sum illis. Videbunt oculi tui salutare quod faciam genti isti: & quam uerus sim in promissis re ipsa intelliges & senties. Et gratias ages & glorificabis nomen meum, cum beneficia gratie & glorie in te & totam hanc gentem conferam: quam tu men non omnes sunt suscepiuri, non enim omnes fruebuntur beneficijs meis, quia non omnes credent, multi murmurabunt, & contemnent bonitatem, beneficia & portenta mea. Non enim omnes digni sunt, quia non omnes à me electi: ego autem quos elegi seruabo & pascam, beatos reddam, & confirmabo in gratia et gloria. Quos uero ad bonorum meorum participationem non elegi, istæ suæ culpæ, quæ sponte semper peccare uolunt, & contemnere meas leges, & uerbo non credere, isti misericordia mea indigni inueniuntur, & eam non desiderabunt, nec precibus aut uotis assequuntur. Locus admodum difficilis, etiam Paulo admirabilis, tamen secundum dei sapientiam & bonitatem nulli calumnie obnoxius, dominus est enim, & is ipse iustus & clemens. Vbi autem hæc tanta Moses uiderit, hic promissa, facile intelligemus, si consideremus quæ statim sequuntur, et insuper promissiones dei ad populum de terra hereditatis, quam ante mortem suam oculis carnalibus prospexit, non solum uidens de longe totam terram Chanaan, domino monstrante ad oculum, sed etiam duabus & dimidiæ tribui sorte diuisit suas portiones, non incertior de imminente quoque aliarum tribuum partitione per Iosue prosequenda. Et ut id parum sit, non ignoramus, gloriam & gratiam dei ad electos Christum dominum à Mose uisum esse, clarificatum in monte Tabor, præsentem etiam Helia propheta, ubi regem regum, et salutem omnium electorum uidit facie ad faciem, & gaudius est: sicut et Abraham, in gloriam plebis Israëliticæ, quæ nullam maiorem genti cuiusque contingere potest nec comparari. Id autem non ob alicuius merita, sed sola ac libera gratia dei, quæ dispensat beneficia sua, fidem, gratiam & gloriam, cui, quando, & quantum sibi placet. Qualem autem dei gloriam post Christi prædicatum euangelium Moses uiderit, & uideat, quam gloriosum quoque nomen hereditauerit in domino, & ad dei gloriam Moses, quam plenè impletum fuerit gaudium eius de gloria dei quam iam nunc in monte Sinai tam ardentem desideratam petiit, uerbis paucis explicari non potest, sed fidelibus considerandum relinquitur. Hoc notato, quod omnia promissa dei, si sime completa sunt, & semper complentur in mysterijs ecclesiæ Christi domini, qui scopus semper fuit omnium sanctorum, & totius scripturæ. Hic si iudeis aliud uideatur, quid ad nos ipsi uiderint qua causa hæc uidere non æque possint atque nos, scripturis sanctis credentes, et unum illum uerum deum colentes, & eundem quem Abraham & Moses, sed in spiritu & ueritate.

19 Et ait: Non poteris uidere faciem meam: non enim uidebit me homo, & uiuet.

Faciem meam mortalium nemo intueri ualet, in me propria substantia & natura inuisibilis sum: alienam autem formam ac faciem aliquando tandem assumam, in qua uidebor inter homines conuersaturus, uerus homo, in benedicta humanitate Christi, primo in humilitate conspiciendus, tandem in maiestate mundum iudicaturus.

20 Et dixit dominus: Ecce, locus est apud me, & stabis iuxta petram.

21 Quumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, & protegam manu mea super te, donec transeam:

22 auferamque manum meam, & uidebis posteriora mea, facies autem mea non uidebitur.

Spectrum aliquod præsentis diuinæ tunc quoque permisit dominus fidelissimo seruo suo, stanti ad petram montis Horeb, non sine Christi mysterio ostenso ac intellecto. Transibit quidem gloria dei, & pertransijt iudeos, non nisi à posteriori illis uisa, quia à mortis, resurrectionis et prædicationis tempore resipuerunt, credentes in Christum quem præsentem abominati sunt & occiderunt. Denique ultimus Israël, post cæteras gentes ad Christum conuersas, saluabitur, postquam plenitudo gentium intrauerit. Moses quidem in foramine petræ stat domino prodeunte tutatus, & feliciter domino credens saluatus: populus autem iudaicus in eadem petra scandalum patitur, & tempus uisitationis non aduertit, sed offendit ad lapidem quem reprobauit, tum primus saluandus, quoniam conspiciet Christum exaltatum in caput anguli gentium & iudeorum unicam ecclesiam coniuncturum. Cui hæc explanatio non satisfaciunt alias inueniet apud Nicolaum & Burgensem.

Posteriora dei uidet.

CAPVT XXXIII.

1 **D**ixit dominus ad Moysen: Præcide tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribe super tabulas uerba quæ habuerunt tabulæ priores quas fregisti.

Tabulæ diuinæ legis bis paratæ sunt, semel ab ipso domino, quo autem id modo factum, uanum fuerit perquirere, quoniam uelle dei sit fieri creaturis. Secundo à Mose nunc dolari præcipiuntur, ab ipso domino inscribende. Hæc uero non sine mysterio fiunt. Lex enim dei ab ipso hominis conditore inscripta est cordibus & conscientijs hominum, quam ratio quoque naturalis dicat & docet, ea nempe quæ iubet decalogus. Sunt autem quæ inscribuntur lapidibus, uerba domini, non humana. Ideoque summo studio hominibus obseruanda, non solum Israëlitis, sed & omnibus gentibus ex æquo, sed ad uerum intellectum, non iudaicum, obseruanda. Confregerat humana temeritas & præuicatio intolerabilis tabulas diuinæ legis, tunc, quoniam omnis caro corrumperat uiam suam, etiam post diluuium impietate peruadente mundum, & carnis propensione regnante in perfidis, quas lege scripta duræ ceruicis populo, quamlibet electo, renouari oportebat. Sed per Christum dominum olim reformandas & explanandas, ad seriem fidei & charitatis in deum & proximum.

Decalogus lex naturæ pro omnibus.

- 2 **Esto paratus mane, ut ascendas mane ad montem Sinai, stabisq; mihi super uerticem montis.**

Mane et tempestiue deus loquitur, sobrijs et puris, in monte, imò cacumine montis, ut sciant omnia terrena posthabēda celestibus disciplinis, semper iuxta uerbum domini anhelare ad supermundana, quæ sursum sunt quærenda. Debit quoque quammaxime exaltari Moyses, per quem docendi erant reliqui populi. Stabisq; mecum ibi, imò mihi, ad meum scilicet obsequium, non tuum. Sic lex quoq; Evangelica à Christo discipulis primum prædicata est in monte excelso: et de Sion monte exhibit lex, etc.

- 3 **Nullus ascendat tecum, nec uideatur quispiam per totum montem, boues quoq; & oues non pascantur eregione montis illius.**

Nemo capax diuini colloquij, nisi qui supra humanum captum diuino spiritu fuerit illustratus: secretum domini ad sanctos suos: non percipit caro et sanguis uel animas homo quæ dei sunt, sed pii et electi. Reuerentiæ et timoris nutriendi in populo gratia talia præcipiuntur, quò lex domini custodiatur diligentius, et ut sacrosancta ueneretur. Alioqui ouium et bouum pascua dominus non moratur, sed apparitionem domini qualemcumq; suscipi uoluit à tam ceruicoso populo cum timore.

- 4 **Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant: & consurgens mane ascendit in montem Sinai, sicut præceperat ei dominus, portans in manu sua duas tabulas lapideas.**

Secundæ
tabulæ.

Moyses secundas aptauit tabulas, quia primas per zelum confrigerat, et sine mora montem iussus ascendit, legem decem uerborum à domino suscepturus, quam populo proponat, de fide in deum et charitate in proximum breuiter omnia perstringentem. Paucis enim legibus contenta fuit clementia conditoris ad homines, quas hominum malitia auxit supra numerum, et quanto magis et plura mandata statuuntur, tanto præuaricatio maior sollicitatur, quum nitatur homo semper in uetitum, cui primusq; ardentius quæ diligentius inhihentur.

- 5 **Quumq; descēdisset dominus per nubem, stetit ibidem cum eo, inuocans nomen domini.**

- 6 **Domino autem transeunte coram eo, clamauit: Domine domine deus misericors & clemens, patiens & multæ miserationis, ac uerax,**

Angelus
domini do-
minus.

Hic absq; dubio angelus domini, dominus dicitur cuius uoluntatem exequabatur ad omnia et promulgabat: et Christus dominus noster, dominus dicitur, et angelus testamenti promissus, solus mediator inter patrem et homines. Ibi Moyses spectrum gloriæ dei affectus, oratione sua explicat nomen domini, triplici uocabulo, dicens: Domine domine deus: trinitatem aliquam cognoscendo in diuinis, nimirum mittentis, missi, et spiritus: laudesq; diuinas prosequitur, quarum prima est, ut dominum comonefaciat de uisceribus pietatis, quæ gerit ad fideles, non secus atq; mater foetum fouens in utero, et gallina

pullos, hoc est enim **יהוה**. Deinde totum gratiosum et clementissimum in electos, omnia gratis largiendo, quæ necessaria nouit charis filijs, nullis meritis prouocatus. Præterea longanimum appellat, et iram differens in peccantes, neq; secundum malitias hominum uindicando, sed præstabilis super peccata. Multæ quoq; beneficentiæ, qua indefinenter, etiam indignis, benefacit, solè illis spem dare permittens. Addit tandem, Verax, scilicet in promissis et minis, cuius est immutabile consilium, et sancta semper iustaq; uoluntas.

- 7 **qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem & scelera, atque peccata, & innocens non erit innocens. Qui uisitas iniquitatem patrum super filios, ac nepotes in tertiam & quartam progeniem.**

Probitatis piorum nunquam obliuiscitur: supra condignum sanctos munerat, ipsorum posteris benedicit, et gratiam patrum conseruat ad filios: boni consilii delicta sanctorum, reconciliatur præuaricatoribus, et non statim ulciscitur quæcumq; illorum peccata, quin et in graui crimina labi non sinit, supponit manum, ne cadendo collidantur et conterantur. Est tamen interim ultor malorum omnium, nec quisquam ullam coram deo iustitiam iactare ualet, nec impune delinquere. Impiorum autem filios paternorum scelerum heredes punit, in tertiam et quartam generationem: Verum non portabunt impiorum peccata filij emendati.

- 8 **Festinusq; Moyses, curuatus est pronus in terram, & adorans ait:**

Non tantum uerbis, sed et ceremonijs et corporis humili gestu ex deuotionis seruire, dominum interpellat fidelis prælatus, pro subiecto illi populo. Parum aliqui uellet demissum corpus cum elata mente et hypocrisis, quam dominus ignorare non potest.

- 9 **Si inueni gratiam in conspectu tuo domine, obsecro domine ut gradiaris nobiscum, populus enim duræ ceruicis est: & auferas iniquitates nostras atque peccata nostra, nosq; possideas.**

Replicat orationem, sicut et Christus in monte Oliuæ. Sic non sufficit semel orasse, sed sine intermissione, et serio orandus est dominus. Semper autem humilitatem respiciat oratio, peccatorumq; confessio non obmittatur.

- 10 **Respondit dominus: Ego inibo pactum uidete cuncto populo tuo, signa faciam quæ nunquam creata sunt in omni terra, nec in ullis gentibus: ut cernat totus populus, in cuius es medio, opus domini terribile, quod faciurus sum tecum.**

Non solum precantem exaudit, sed multa in superbeneficia pollicetur: magna ac mirabilia in gratiam et profectum fidelis populi se facturum promittit. Nominat israhælem populum Moysi, pro quo scilicet tantopere sollicitus sit, tam fideliter amuletur: sicut et Paulus ecclesiæ, cui etiam quasi donati sint, quia ad ipsius preces, non suis meritis redempti ab exitio, quod dura ceruice sua toties sibi

fibi afcuerant. Signa autem quæ facturus fit dominus, ea significantur hoc loco, quæ sub ducatu Iosue contigerunt, transitus Iordanis, & murorum Iericho subuersio, & statio solis, ac reliqua.

11 Obserua quæ hodie mandavi tibi: ecce ego eiciam ante faciem tuam Amorrhæum, & Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque, & Heuæum, & Iebusæum.

Promittit exterminium impiorum, quorum criminam iam iudicio diuino consummata erant: in gratiam autem fidelium conterendi, quos in ipsorum locum plantare decreuerat, sicut ante quadringentos annos Abrahæ promiserat.

12 Caue ne unquam cum habitatoribus terræ illius ferias foedus super quam tu ingredieris, ne forte sit hoc tibi in ruinam,

Discimus cum impijs non esse foedus ineundum, non contrahende amicitie, ne quando, ut facile fit, ipsorum fascino inficiantur, & scandalo precipitentur. Nouit dominus conditiones fragilitatis humanæ, quàm procliu sit ad deteriora inclinari, arripere exempla peiorum, facilius decipi iustos ab impijs, quàm improbos à melioribus emendari.

13 sed & aras eorum destruetis, cōfringetisq; statuas, lucosq; succiditis.

Abominaciones illarum gentium ob oculos ponit, ut fidelis uideat quantum dominus idola detestetur. Expectat nimirum cor prauum hominis ab infantia deus, astutusq; demoniorum illudentium superstitiosis stultitia imaginum. Ideo tam paterne admonet, & à periculo dehortatur, id quod & Christianis toties usu uenit, mordicus defendentibus diuorum imagines & propugnantibus magno suo malo. Vult ergo destrui aras, confringi statuas, excindi lucos, ac omnem idololatriæ occasionem amputari, ne facile repullulascant.

14 Noli adorare deum alienum: quia dominus zelotes nomen eius, deus est æmulator.

Dominus honorem suum zelat, & alteri non fert tribui spem salutis & gratiæ: qui solus est & haberi uult suus & origo clementiæ & pietatis, propensior ad iuuantiam, quàm omnis creatura ad desiderandum. Nihil enim odit eorum quæ condidit: patrem & omnipotentem uocari se iubet: quid ergo alium pro auxilio stulti imploremus?

15 Ne forte in eas pactum cum habitatore illius regionis, & fornicentur post deos ipsorum, & sacrificent dijs suis, & uocet te quispiam ut comedas de immolatis.

Non tam foedus & amicitiam prohibet dominus cum exteris, quàm malam inde solitum sequi: ne ritibus idololatrarum contaminentur, & fornicationibus gentium cum dijs suis alienentur à cultu ueri dei, & ueluti infescantur ipsorum sacrificijs, amoribus corrumpantur, excidentes à fide, spe & charitate eius, cui soli hæc ipsa debentur.

16 Nec uxorem de filiabus eorū accipies filijs tuis: ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos post deos suos,

Multa solitudine amittendum, ne quis incidat in improbam uxorem, uel perfidia irretitam: facile enim post suos affectus adducit maritum, & ex societate consortis mores mutantur, idq; facile in peius. Quanquam & uir malus à sancta uxore sanctificari possit, & contra: sed non caret periculo cultus disparitas, cui & Paulus consultum uoluit.

Vxor per-
fida,

17 Deos conflates non facies tibi.

Deos conflates nominat imagines quas cumq; eorum qui pro dijs haberi ceperant, communi populariq; errore. Nequaquam eas admittant uel sustineant fideles, multo minus faciant, siue ad cultum prostuant. Nouit pater quid filio profit, & dominus seruo, non est eorum uoluntatis & præcepti ratio inquirenda.

Idola abijci-
enda,

18 Solennitatē azymorū custodies. Septem diebus uesceris azymis, sicut præcepi tibi in tempore mensis nouorum: mense enim nouorum egressus es de Aegypto.

Ne otiosus populus ceremonias gentium magnificat & æmuletur, proprias ei indicit & multas celebritates, & gaudiorum occasiones sacras decernit: commemorat ionem scilicet celeberrimi beneficii, & iucundissimi exitus de seruitute Aegyptiaca, cuius non deberent nec ipsi nec filij in perpetuum obliuisci, sed quotannis reminisci cum gratiarum actione & gaudijs.

Ceremoniæ
ad quid in-
stituta,

19 Omne quod aperit uuluum meum est generis masculini, meum erit. De cunctis animalibus masculini generis tam de bobus, quàm de ouibus, meum erit.

Amores & desideria ad omnia primitiua moderari docet ac præcipit, ut & quid à domino de nouo receperimus, et à quo nobis omnia donentur semper cogitemus: omne enim datum de super est, cui & transcribendum. Solet quoq; diuinæ providentiæ ordo sæpe derogare eis rebus, quæ apud homines sunt probatissimæ: sic secundo geniti sæpe præelecti leguntur primogenitis: sic infirma dominus eligit ut fortia confundat: sed & opus bonum quodcumq;, & quicumq; humani cordis partus felix, si quando edatur, non nostro arbitrio, sed dei gratiæ consecrandus. Ecce minas autem, hoc est, imperfectiora, & fragiliora nostra, nobis ipsis approprianda sciamus.

Primitiuo-
rum amor,

20 Primogenitū afini redimes oue: si autem non redemeris excrucicabis illud. Omnem primogenitū filiorum tuorum redimes: nec apparebis in conspectu meo uacuus.

Munda animalia sibi tantum offerri uult dominus, Stoliditatem asininam ac tarditatem, imò rigidam mentem, & ad opus bonum non nisi cogendam, abominatur dominus: simplicitatem, patientiam, beneficentiam, animum ledendi nescium, uili pabulo cōtentum, secundum & alacrem appetitur. Primogenita filiorum agno redimi iubentur, meritis agni, qui tollit peccata mundi, domino consecrandi, qui est primitiæ omnium saluatorum. Non cōspiciuntur fideles coram deo uacui, uel quod semper aliquid gratiarum reportaturi sint à præsentia domini, uel insigni aliqua uirtute & fidei fructum coram domino, ceu non uacuis lampadibus uirgines apparitari,

Ceu secum semper munera allaturi ad dei cultum & sacrificia.

- 21 Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare & metere.

Sabbatum sepius inculcatur fidelibus, non solum ad corporaliter quiescendum, & non grauandam familiam & iumenta, sed multo magis ad legis audientiam, ad populi eruditionem, & ad testandum fidem & religionem in creatorem coeli, terrae, & omnium creaturarum.

- 22 Solennitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis messis triticeae, & solennitatem collectae ad reuolutionem anni.

Pentecoste. Solennitas hebdomadarum celebrabatur quinquagesima die post primam azymorum, proxima die post exactas septem septimanas: hoc festum nobis dicitur Pentecoste: Institutum à Mose in memoriam datae legis in monte Sinai, in tabulis lapideis, & instituta ecclesiae fidelium, & subarratae sponse synagoga, ueluti annulo desponsationis, qualiter non fecit omni nationi, & iudicia sua non manifestauit gentilibus. Eodem festo gratiarum actio deferbatur pro nouis fructibus, de quibus primitiae tunc offerrebantur domino largitori. Nobis nostra solennitas significat missionem spiritus sancti in apostolorum pectora, ut loquerentur nouis linguis magnalia dei, & instituerentur sacra eruditione scripturae, & mysteriorum omnium: imprimereturque euangelica doctrina, praedicanda per eos toto terrarum in orbe, ut iam non tam Iudeorum deus agnosceretur, credatur, colatur & confiteatur, sed omnium fidelium, & credentium uerbo domini: de quo aliàs saepe, Solennitas autem collectae in fine anni tertia celebranda iubetur, pro iam susceptis omnibus terrae nascentibus in horrea mense septimo. In quo die festo desinebat prior annus, & inchoabat nouus, iuxta supputationem antiquorum: licet ob exitum de Aegypto, ex tunc annus secundum solennitates legales nouus incipiebat in mense Nisan.

Collectae festum.

- 23 Tribus uicibus in animo apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis domini dei Israel.

Ierusalem iter ad eadem.

Satis manifestum est non tam latam fuisse uel longam promissionis terram, quod infra quatuor menses, uel ad summum sex, ter Hierosolymam omne masculinum proficisci iubebatur. Denique patet ceremonialia ista non iniuncta fuisse nisi Israeli, intra terram promissionis habitanti. Vnde & legem Mosi non seruandam tunc, quando unius ueri dei Israelitarum cultus uerus disseminandus erat in totam terram, id quod aliter futurum credi non poterat, nisi in spiritu. Quod, ut rumpantur Iudeorum ilia, fateri coguntur et merito confundi, qui expectant nescio quam Hierusalem, & quale templum, in quo deus coli ab ipsis debeat, quasi contrahi uolentes omnipotentis dei immensam maiestatem in suam regiunculam & cancellos.

- 24 Quia eijciam gentes à facie tua, & dilatabo terminos tuos, non desiderabit quispiam terram tuam, ascendente te & apparente in conspectu domini dei tui ter in anno.

Quamquam eijciendi erant Chananeorum populi suis

sedibus, & uehementer opprimendi ac irritandi contra Israel. Non tamen tantopere offensi populo dei nocere permittuntur, quin tuto uniuersus Israel audeat, pro solennitatibus istis Hierosolymam pergentes, deserere aedes, urbes, et oppida, uiris omnibus uacua, ac plena uxoribus & prole: si quando ter in anno obedientes, ac fiduciam attestantes in deum suum Hierosolymam perreueri essent annis singulis, & dominum deum suum adorari. Iubentur ergo fidere domino, & ceremonias non spernere, lege ordinatas à domino, ad tempus correctionis & consummationis.

- 25 Non immolabis super fermento sanguinem hostiae tuae: neque residet mane de uictima solennitatis phase.

Iterum phase domino celebrandum inculcatur fidelibus cum azyma sinceritatis & ueritatis, ut toti renouentur & reformentur fide uera ac deuotione in deum, nihil ueteris fermenti malitiae & nequitiae hypocrisis & olis conservando in pectore.

- 26 Exordium primitiarum terrae tuae offeres in domo domini dei tui. Non coques haec dum in lacte matris suae.

Praecipitur gratiarum actio pro beneficiis dei, quae non solum iussu dei & ordine terra profert, domino obediens. Et non de nouissimis bonis, sed primis & optimis deum colere iubemur. Additur iterum quod prius quoque, & Deuteronomij 14. cap. repetitur, non coquendum haec dum in lacte matris: id est, abstinendum ab omni crudelitatem, & alioqui delicatum cibum non condimentis operofloribus gulae preparandum: Christum non occidendum in perniciem matris synagoga, &c.

- 27 Dixitque dominus ad Mosén: Scribe tibi uerba haec, quibus & tecum, & cum Israel pepigi foedus.

Foedus pepigit dominus deus non alia ratione cum Israel, quam ut uerba ipsius audiant, & perficiant domini uoluntatem, & ceremonientur illi soli, non idolis: donec ipsa quoque idololatria mundo auferatur, per eum qui ex praestatio est omnium gentium, cuius euangelica doctrina de monte Sion exitura, uelut aquae inundantes, orbem terrae repleat scientia domini: ut humero uno adoretur ab omnibus gentibus, qui solus est benedictus in aeternum & ultra.

- 28 Fuit ergo ibi cum domino quadraginta dies & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis uerba foederis decem uerborum.

Cibo corporeo non indiget qui domini colloquio perfruitur. Tabulas legis Moses nunc inscribere dicitur, non dominus. Verum potest etiam de domino intelligi quod scripserit, non enim clare explicatur, & non raro Mosi tribuitur quod opus domini scitur. Decem quoque uerba sunt, si concupiscentiae prohibitio ad uxorem alterius, & rerum proximi reliquarum habeantur pro uno, sicut & dei cultus & idolorum prohibitio duo habentur.

- 29 Cumque descenderet Moses de monte Sinai, tenebat Moses in manu duas tabulas testimo-

nij,

nij, cum descenderet de monte, Moses autem ignorabat quod radiaret cutis faciei suæ ex consortio sermonis domini.

Mosis facies ordinatione, doctrina, mysterijs legis splendet ac radiat, gloriose quidem fidelibus et dignis, sed non iudeis cæcis: Eam enim intueri non possunt, qui lucem legis, et ipsissimum omnium prophetarum scopum Christum dominum ideo ignorant, quia abominantur, et amplecti recusant, reiecti à domino, donec resipiscant. Ignorabat autem Moses propriam gloriam: sancti enim non agnoscunt excellentiam suam, sed humiles sunt in conspectu sui, nec facile credunt de se magnifica, domino accepta referunt bona quæ se habere sentiunt, ut non in se, sed in domino gloriantur. Ex colloquio dei per scripturas sacras cum homine illustratur vultus et conscientia priorum, ut iuste iudicent, de diuinis et humanis.

Videntes autem Aaron & filij Israel Mo- sen, & ecce radiabat cutis faciei suæ, & timue- runt accedere ad eum.

Paulus hoc magnifico sensu suo explanat 2. Corin 3. De quo uide Origenem in hunc locum fusius, et elegan- tiora. Non possunt intendere in vultum Moysi filij Israël, obusti sunt enim sensus eorum, et omnium qui carnali sensu imbuuntur, donec conuertantur ad dominum, ut au- feratur uelamen.

Vocatiq; à Mose reuerfi sunt tam Aaron, quam omnes principes synagogæ. Et locu- tus est Moses ad eos.

Et post hæc accesserunt omnes filij Israel: quibus præcepit cuncta quæ dixerat domi- nus ei in monte Sinai.

Conuersis Israelitis post excacationem reddetur in- telligentia legis: surditate depulsa et humiliata ceruice Is- rael audiet et intelliget scientiam legis, et in spiritu ac circumciso corde reconciliabuntur domino, ipsius ueri- tatem cum bonitate agnoscent, postquam errores suos et inuidiam deposuerint: et spiritum scripturæ aspiciunt, qui nunc non nisi temporalia somniant, et expectant im- peria, mundi diuitias, et gloriam.

Impletisq; sermonibus posuit uelamen su- per faciem suam.

Quod ingressus ad dominum, & loquens cum eo aufererat donec exiret, & tunc loque- batur ad filios Israel ea quæ sibi fuerant im- perata.

Et uidebant filij Israel faciem Moysi, quia ra- diabat cutis faciei Moysi: sed opiebat ille rur- sus uelamine faciem suam, donec ingredere- tur ipse loqui cum eo.

Et consummavit Moses loqui ad populum, quæcumq; ei dominus promulganda commiserat, semper interim ob- tectam habens faciem suam præ splendore uultus quem intueri non poterant. Interim autem dominum alloquutu- rus deponebat uelamen, facie ad faciem aspiciendo, et colloquendo cum domino. Repetitur autem id ipsum ad commendationem et inquisitionem mysterij.

CAPVT XXXV.



Gitur Moses cōgregata omni tur- ba filiorum Israel, dixit ad eos: Hæc uerba quæ iussit dominus fieri à uobis:

A
Distinctio
uicelimalis
cunda Va-
takehel.

Sex diebus facies opus: septimus dies erit uobis sanctus, sabbathū & requies dominicæ omnis qui fecerit opus in eo, occideretur.

Post exactam uindictam contra incredulos, et recon- ciliatum domino populum, et recuperatum fœdus de ob- seruatione mandatorum dei, ac denuo restitutus et reser- ptis tabulis decalogi, consequenter resumpsit Moses institu- tum de cultu domini instituendo, quod illi nuper rebus adhuc saluis in monte ostenderat, et præceperat extru- endum sanctuarium. Et congregato ad id toto populo fi- liorum Israël, docet eos de uoluntate domini: primum qui- dem de sabbatho religiose celebrando et sanctificando, tanquam principale in lege mandatum, pertinens ad fi- dei fomentum et charitatis, mortis pœnam indicens trans- gressoribus.

Non succenderis ignem in omnibus habi- taculis uestris per diem sabbathi.

Ea quæ non sine molestia coqui possunt, et ad ignem esculenta parari necesse est, disponi debent in profesto sabbathi, qui propterea dies præparationis dicebatur: sic ut ne ignis quidē succendi permittatur in sabbatho, quod non modica occupatione et tractu temporis tales cibi co- cti præparantur fomento ignis ad impedimentum quietis orationis et auditionis uerbi dei. Quicquid igitur neces- saria studia spiritualia impedire potest, et gratum deo otium, id sabbatho intermittere mandatur: Quod unico ex- emplo ignis non accendendi significatur, non ut nimium superstitiosi iudei intelligunt hypocritico suo spiritu.

Parascens
dies.

Et ait Moses ad omnē cateruam filiorum Israel, dicendo: Iste est sermo quem præcepit dominus dicens:

Separate apud uos oblationem domino. Omnis uoluntarius & prono animo offerat oblationem domino: aurum & argentum, & æs,

Quæ superius capite 25. de edificio sanctuarij à Mo- se curando reuelabantur à domino, hæc nunc populo pro- mulgantur, ut domino obediant, de suis spontaneis dona- rijs offerendo materiam, pro tabernaculo et uasis præ- parandis necessariam. Vult autē deus hilarem datorem, et eum solum diligit, nec amat obsequium inuoluntarie delatum. Pretiosa quæq; exigit à populo, occasionem su- perbiendi et lasciuiendi adimens fidelibus, qui cultum dei præferre debent omni mammonæ: Quid autem hæc omnia fuerint in superioribus ostensum est.

Dona deo
offerenda.

hyacinthum & purpuram, coccumq; bis- tinctum, & byssum, pilos caprarum, pellesq; arietum rubricatas, & pelles hian- thinas, ligna setim,

& oleum ad luminare, & aromata ut con- ficiatur unctionis oleum thymiana suauis- simum,

9 lapides onychinos, & impletionum ad or
natum superhumeralis & rationalis.

B Quisquis uestrum corde sapiens est, ueni-
at & faciat quicquid dominus imperauit,

Ornatus ta-
bernaculi.

10 Tabernaculum suum deus uoluit pretiosis & pulchris
rebus statui, & ornari usque ad miraculum, quo rudi et cu-
rioso populo augustius & honoratius haberetur, quo mi-
nus gentilium superstitionum stulto ornato & pompa ca-
peretur. Naturalissimis coloribus imbui uelamina uoluit,
ut uniuersi orbis decorem & gloriam representarent:
Simulque adesse gemmas precepit, ad diligentius inuesti-
gandum rerum naturalium uires, omnipotentiae & sapi-
entiae dei effectus admirabiles.

11 tabernaculum & tectum eius, atque operi-
mentum, fibulas eius, & tabulata cum uecti-
bus, columnas eius, & bases.

Tabernaculum hic dicitur cortina proxime asseri-
bus applicanda. Tectum dicitur, secunda cortina capilla-
cea de pelibus caprarum, priori superposita. Operimen-
tum uero duplex tectum in superioribus dicitur. Tabu-
lata sunt asseres quadraginta octo, secundum litteram,
uel quinquaginta, deaurati cum quindecim uectibus ad
tres plagas: Columnae autem de quibus hic dicitur, sunt
gestantes utrumque uelum ad ingressum tabernaculi, & di-
stinguentem sanctum a sancto sanctorum: bases sub tabu-
lis & columnis.

12 arcam & uestes eius, propitiatorium, & ue-
lum quod oppanditur,

13 mensam cum uectibus & omnibus uasis
suis & propositionis panibus,

14 candelabrum ad luminaria sustentanda, ua-
sa illius & lucernas eius, & oleum luminaris,

15 altare thymiamatis, & uestes eius, & oleum
unctionis, & thymiamata ex aromatibus, ten-
torium ad ostium portae tabernaculi,

16 altare holocausti, & craticula eius aeneam
cum uectibus & omnibus uasis suis, labrum
& basim eius,

17 cortinas atrij cum columnis & basibus su-
is, tentorium in foribus uestibuli,

18 paxillos tabernaculi & atrij cum funicu-
lis suis,

19 uestimenta quorum usus est in ministerio
sanctuarij, uestes sanctas Aaron pontificis ac
filiorum eius ut sacerdotio fungantur.

Nunc uasa sacra populo paranda & edificanda ex-
ponit, omnium sanctissimam arcam testimonij & fœde-
ris auream, & quibus portetur uestes, propitiatorium su-
per eam cum cherubim, uelutque interius quod arcae op-
panditur ne uideatur, & mensam propositionis auream,
cum uectibus pro duodecim panibus proponendis ad a-
quilonem sancti, candelabrum autem aureum cum lucer-
nis, suppellestili, ac oleo. De quibus omnibus dictum est,
ut replicare non sit opus. Altare incensi & holocausti al-
terum, cum suffitu & oleo unctionis, lauacro, & basi
sua. Atrij cortinas proponit cum columnis & basibus ad
dito uelo pro introitu ad atrium, quod tentorium nomi-

natur cum paxillis & funibus, & omnibus sacerdotali-
bus indumentis. Omnia ut à domino acceperat facienda,
nunc populo curanda proponit.

20 Egressa quoque est omnis multitudo filiorum
Israel de conspectu Mosi,

21 & obtulerunt quique pro affectu cordis sui
& mente promptissima atque deuota oblatio-
nes domino, ad opus tabernaculi testimonij,
& quicquid ad cultum & ad uestes sanctas ne-
cessarium erat.

22 Et intulerunt uiri cum mulieribus prom-
pto corde, armillas & inaures, annulos & dex-
tralia. Omne uas aureum, & omnis uir qui of-
ferebat oblationem auri domino.

23 Et omnis uir cum quo inuentum est hya-
cintus & purpura coccusque bis tinctus, bys-
sus & pili caprarum, pelles arietum rubrica-
tae, & hyanthinae obtulerunt.

24 Omnis offerens oblationem argenti & æ-
ris inferebat oblationem domino, & omnis
apud quem inuenta fuerunt ligna setim ad
omne opus seruitij inferebat.

Obedientia deuota ac prompta populi describitur ad
donaria offerenda, ad impensas tabernaculi, et artificum
operas diligentes, gaudebant enim sibi permitti ceremo-
nias, & ornatum in cultu dei sui, ut uiderant etiam in Ae-
gypto. Non parcebant ornatui mulierum quem reueren-
uerant primum. Non enim uerisimile est omnes diuitias
suas exhibuisse ad uitulum, sicut nec nunc omnia profusa-
runt: sed sufficientia et ad opus abundantia donant spon-
te: quibus spoliauerant Aegyptum, eis rebus nunc quon-
que tabernaculum ornant, sic domino iubente.

25 Sed & omnes mulieres doctae manibus su-
is neuerunt & attulerunt filaturam, hyacin-
thum, purpuram, & uermiculum ac byssum,

26 & omnes mulieres quarum cor sapientia
imbuebatur filabant pilos caprarum.

27 Principes uero obtulerunt lapides onychi-
nos, & gemmas infirmitas ad superhumerales
& rationale,

28 aromataque, & oleum ad luminaria concin-
nanda, & ad oleum unctionis, ac thymiamata
odoris suauissimi.

29 Omnes uiri et mulieres mente deuota ob-
tulerunt donaria, ut fierent opera quae iusserat
dominus fieri per manum Mosi, filij Isra-
el uoluntaria domino dedicauerunt.

Mulierum quoque operas dominus non aspernatur, ad
consummationem decoris. Minima quoque opuscula & do-
naria dominus suscipit ad exornandum dei ecclesiam, u-
bi qui non possunt aurum, argentum & gemmas, saltem
pilos caprarum & ligna adferant, ut ecclesiae ornamen-
ta pulchra uarietate resplendeant.

30 Dixit quoque Moses ad filios Israel: Ecce uoca-
uit dominus ex nomine Beseleel filium Uri,
filij Hur de tribu Iuda:

31 Impleuitque eum spiritu dei, sapientia et in-
telligenti-

31 intelligentia, & scientia, & pro omni opificio,
 & omni doctrina ad excogitandum, & fa-
 33 ciendum opus in auro & argento, & ære,
 sculpendisq; lapidibus, inferendis, & o-
 34 pere carpentario quicquid fabre adinueni-
 ri potest.

Ad dirigendū dedit in corde eius, & Oo-
 liab filij Achisamech de tribu Dan,
 iuxta præceptum domini uocantur ad opus aggredi-
 endum Beseleel & Ooliab artifices, ad id per dominum
 illustrati, de quo supra 31.

35 ambobus erudiuit sapientia, ut faciant om-
 nia opera abietarij, polymitarij, ac plumarij
 de hyacintho ac purpura, coccoq; bis tincto,
 & bysso, & texant facientes omne opus, ac
 noua quæque reperiant.

Noluit unum solum omnia prosequi, sed asciuit mul-
 tos, non dubium, auxilios, sed hos duos architectos sta-
 tuit, & operis directores, ut & emulationum subtraheretur
 occasio, & ut otiosi non essent tam mulieres quàm
 uiri. Harum omnium allegorias si quis quærat, apud Ori-
 genem supra quàm satis inueniet, unde & Rhabanus &
 alij desumpserunt.

CAPVT XXXVI.

Ecce ergo Beseleel, & Ooliab, & om-
 nis uir sapiens, quibus dedit do-
 minus sapientiam & intellectum
 in illis, ut scirent fabre operari quæ
 in usus sanctuarij necessaria sunt & quæ præ-
 cepit dominus.

Structura totius sanctuarij primum à domino Mosi
 committitur per singulas partes, ex quibus & quomodo
 instituenda cap. 25. ut uisum est. Deinde uoluntas domi-
 ni de ea populo proponitur, cap. 35. ut iam lectum est.
 Hoc presens in loco prosequutio operis ad longum de-
 scribitur. Primo quantum ad tabernaculum attinet ex-
 truendum: deinde quæ mira illud fieri oportebat, capite
 sequenti: consequenter de atrio singula facta ad præce-
 ptum domini narrantur, cap. 38. Tandem de sacerdotali-
 bus uestibus, quomodo omnes paratæ fuerint explicatur
 cap. 39. Quæ omnia satis intelliguntur ex predictis, præ-
 ter paucissima quæ annotanda de superfluo uenient. Non
 tantum duo architecti operi incumbunt, sed omnis uir sa-
 piens, imò & mulieres suis quibusq; studijs magnopere
 rebus perficiendis insistant, torquendo, filando, nendo,
 fundendo, deaurando, acupingendo, fabricando, ligna in-
 sciendo atq; dolando, gemmas auro inferendo, & cæ-
 tera, prout quisq; ualebat sponte porrigebat partes suas.
 Sic ad profectum ecclesie inuigilare & conari debent
 quicumq; aliquam uel minimam gratiam se consequutos
 à domino sentiunt, siue unum talentum acceperint, siue
 decem. Rarus est qui non insigni aliqua gratia præter a-
 lios donatus inuenitur, qua proximum & ecclesiam inua-
 re possit, & ministrare Christo.

Cumq; uocasset eos Moses, & omnē eru-
 ditum uirum cui dederat dominus sapien-

tiam, & qui sponte sua obrulerant se ad faci-
 endum opus.

3 Et acceperunt à Mose uniuerſa donaria fi-
 liorum Israel. Ut instarent operi sancto ad fa-
 ciendum illud quotidie, & mane uota popu-
 lus offerebat.

4 Et adferebant omnes sapientes qui facie-
 bant totum opus sanctuarij unusquisque de
 opere suo quod ipsi operabantur.

Vocatis ad se Moses sapientioribus artificibus, diui-
 dit singulis collectam pro suo opere materiam, ut non
 quisque quod uellet, sed quod iubeatur perficiat, iuxta à
 deo sibi donatam gratiam laborandi: id ipsum sedulo cu-
 rant, perficiunt, & perfecta afferunt sine mora, quasi cer-
 tatim diuino huic operi insistentes.

5 Et dixerunt ad Moſen dicendo: Plus of-
 fert populus quàm necessarium est ad perfi-
 ciendum opus quod præcepit dominus fa-
 cere.

Laudatur deuotio populi, multo plura offerre parati
 quàm necesse sit. Nihil enim tam placet uulgo, quàm ce-
 remonialis splendor in cultu religionis, ut uix sine tali-
 bus rudis populus diu posse conseruari uideatur: ut uale-
 de cauendum sit ne ad id insuper à superstitiosis incite-
 tur doctoribus. Quanto enim pauciores ceremonie, tan-
 to (si non desit uerbum ueritatis & doctrina sacra) tutius
 in uera pietate conseruabitur.

Ceremonie

6 Iussit ergo Moſes præconis uoce cantari
 in castris dicendo: Nec uir, nec mulier quic-
 quam faciant offerri ultra in opus sanctuarij.
 Sicq; cessatum est à muneribus offerendis,
 7 eo quod oblata sufficerent & superabun-
 darent.

Rara uirtus sacerdotum iubentium præconis uoce ces-
 sari ab oblationibus: sed non insistebatur priuato commo-
 do, & Moſes fidelior erat, quàm ut gratis populum ex-
 hauriri facultatibus annuisset.

Vox rara.

8 ¶ Feceruntq; omnes corde sapientes ad ex-
 plendum opus tabernaculi, cortinas decem
 de bysso retorta, & hyacintho, & purpura,
 coccoq; bis tincto, opere uariato picturis ar-
 tificiose ea conficiendo,

9 quarum una cortina habebat in longitu-
 dine uigintiocto cubitos, & in latitudine qua-
 tuor, una mēſura erat omnium cortinarum.

De primo operimento aurei tabernaculi, quod & Mi-
 sehon dicitur, hic agitur. Continebant autem omnes istæ
 partiales cortinæ pariter iunctæ, iuxta ædificij latitudi-
 nem & parietum altitudinem, triginta octo cubitorum
 latitudinem, ex utraq; parte protensæ usq; ad bases, si asse-
 res octo occidentales singulos latitudinis cubitos habue-
 runt, ut uidetur, & contrarium probari non potest, &
 rationi consonum est, ut totum tectum sit tabernaculum.
 Quod si cubitus & semis latitudo fuit asseribus istis octo
 singulis, tunc pro latitudine totius tabernaculi duode-
 cim cubitorum opertorium illud deficiet utriq; duobus
 cubitis supra bases, quod ipsum nonnihil deformitatis in-

ducere uidebitur. Idem uero operimentum iuxta aliud la-
tus quadraginta cubitorum cum sit, conteget triginta cu-
bitorum totam longitudinem tabernaculi, & decem re-
siduis dependebit usque ad bases occidentales.

B Coniunxitque cortinas quinque, alteram al-
teri, & alias quinque sibi inuicem copulauit.

11 Fecit & ansas hyacinthinās in ora cortinae
unius ex utroque limite coniungendae cum al-
tera, & in ora cortinae alterius in termino si-
militer, ut mutuo iungerentur.

12 Quinquaginta ansulas fecit in cortina u-
na, & quinquaginta ansas fecit in extrema-
te cortinae secundae, ut se inuicem receptando
una ansa alteri iungeretur.

13 Et fecit quinquaginta fibulas aureas, qui
morderent cortinarum ansas, & fieret unum
tabernaculum.

Coniunctio cortinarum decem pulchre describitur sa-
cta ansulis & fibulis, iuxta decorem & exigentiam ope-
ris, ut omnia faberrime conuiderentur, & resolui pos-
sent facile dum instaret perfectio.

14 ¶ Fecit & cortinas undecim de pilis capra-
rum ad operiendum tectum tabernaculi:

15 unum sagum in longitudine habebat cu-
bitos triginta, & in latitudine cubitos quatu-
or, unius mensurae erant undecim cortinae:

16 quorum quinque iunxit seorsum, & sex alia
separatim.

17 Fecitque ansas quinquaginta in ora corti-
nae unius, & quinquaginta in ora sagi alteri-
us, ut sibi inuicem iungerentur.

18 Et fibulas aeneas quinquaginta, quibus ne-
cteretur tectum, ut unum fieret.

De sagis undecim, & ex eis composita tota magnitu-
dine, deque plicatura duorum cubitorum in fronte taber-
naculi supra columnas ueli, superius dictum est cap. 26.

19 Fecit & opertorium tabernaculi de pelli-
bus arietū rubricatis: aliudque desuper uela-
mentum de pellibus hianthinis.

Complectitur hic uersus duo opertoria grossioris ma-
teriae contra inclementiam aeris & pluuias, quae incru-
tum est si quantitate aquauerint duas reliquas cortinas.

C ¶ Fecit & tabulas tabernaculi de lignis se-
tim stantes.

20 Decē cubitorū erat longitudo tabulae uni-
us: & unū ac semis cubitū latitudo retinebat.

21 Binā incastraturae erant in singulis tabu-
lis, ut alteri altera infereretur. Sic fecit in om-
nibus tabernaculi tabulis.

22 Et fecit asseres pro tabernaculo uiginti ta-
bulas ad latus meridianum contra austrum.

23 Et quadraginta bases argenteas fecit sub
uiginti tabulis, duas bases sub asserē uno pro
duabus incastraturis suis, & bases duas sub as-
serē uno pro duabus incastraturis suis.

Id est, sub singulis asseribus duas bases pro duabus in-
castraturis.

24 Ad latus quoque tabernaculi secundū quod
respicit ad aquilonem, fecit uiginti tabulas,

25 cum quadraginta basibus argenteis, duas
bases per singulas tabulas.

26 Contra occidentē uero, id est, ad eam par-
tem tabernaculi quae mare respicit, fecit sex
tabulas,

27 Et duas tabulas fecit angulares in duobus
lateribus,

28 quae iunctae erant à deorsum usque sur-
sum: & in unam compaginē pariter fereban-
tur, ut angulos (scilicet occidentales) constru-
erent duos. Ita fecit ex utraque parte per singu-
los angulos:

29 & erant octo simul tabulae, & habebant ba-
ses argenteas sedecim, binas scilicet bases sub
singulis tabulis.

30 Fecit & uestes de lignis setim, quinque ad
continendas tabulas unius lateris taberna-
culi,

31 & quinque uestes alios ad alterius lateris
coaptandas tabulas, & extra hos quinque, ali-
os uestes ad occidentalem plagam tabernacu-
li contra mare.

32 Fecit quoque uestem, qui per medias tabu-
las ab angulo usque ad angulum perueniret.

33 Ipsa autem tabulata deaurauit, & circulos
eorū fecit aureos, per quos uestes induci pos-
sent: quos & ipsos laminis aureis operuit.

Describitur uerum illud ligneum tabernaculum, ex
asseribus de lignis setim fabricatum, modo qui supra ha-
bitus est, cum annulis & uestibus, omnia pariter deaurata
erant. Insistebat autem tabulae basibus argenteis, terra
infixis. Fortassis uerisimile uidebitur tabernaculum illud
in summis sollemnitatibus totum aureum uisum esse, & so-
opertū auleis, in alijs minoribus, nunc una, nunc am-
babus cortinis tectum, reliquis diebus tectum adhuc diligenter.

34 Fecit & uelum de hyacintho, & purpura,
uermiculo ac bysso retorta opere artificioso,

35 et quatuor columnas de lignis setim, quas
cum capitibus deaurauit, fuit quatuor basi-
bus earum argenteis.

Velum hoc dirimebat sanctum à sancto sanctorum, et
quatuor tantum columnis suspendebatur.

36 Fecit & tentorium in introitu tabernaculi
ex hyacintho, purpura, uermiculo, byssoque
retorta opere acupictoris,

37 & columnas quinque cum capitibus suis
quas operuit auro, basesque earum aeneas.

Tentorium istud ex quinque columnis pendebat pro
ostio tabernaculi foederis.

CAPVT XXXVII.



Ecit autem Beseleel & arcam de
lignis setim, habentem duos &
semis cubitos in longitudine &
cubitum ac semissem in latitu-
dine,

dine, altitudo quoque unius cubiti fuit & dimidij:

Vestiuitq; eam auro purissimo intus ac foris.

Fabrica Arcæ descripta est supra cap. 25. quomodo eam dominus fieri decreuerit, hic autem quomodo eandem Beseleel architectus confecerit. Repetitio quidem eiusdem rei & historie apud ceteros auctores uitio datur, apud Hebræos est de more, & usus totius sacre scripture, ubi non solum docetur quid credendum sit & agendum, sed id ipsum insuper repetitis uicibus inculcatur: quandoquidem ignauia & pertinacia sensus humani in diuinis rebus hac ipsum necessario exigit. Quod si sæcularium literarum amatores in hac sacra scriptura reprehendere, & calumniari uelint, quare non id ipsum in Poëtarum omnium parente & maximo Homero suo, suos illi idiotissimos tantum non in cælum scribunt, & otiosissimas repetitiones laudare consequenter coguntur & audent? Huius autem omnium uetustissimæ scripturæ & sacrosanctæ morem utilem et eruditum subsannare non erubescunt, et illud in ea reprehendere, quod in suis laudat.

Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans ei quatuor annulos aureos per quatuor angulos eius: duos annulos in latere uno, & duos in altero.

Ueſtes quoq; fecit de lignis setim, quos ueſtuit auro, et quos miſit in annulos, qui erant in lateribus arcæ, ad portandum eam.

Coronamentum aureum, ad quatuor latera inæqualia impositum, ad decus & ornamentum erat. Ueſtibus autem annulis aureis insertis gestandum à sacerdotibus erat, quoties demigrandum eſſet, qui tamen nunquam eximebantur ab annulis, ut ad omne momentum parati eſſet baculatio.

Fecit & propitiatorium de auro mundissimo, duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & cubiti ac semis in latitudine.

Propitiatorium quale fuerit satis obscure ſcribitur. Tabula quedam fuiſſe uidetur pro operculo arcæ æqualis eidem arcæ iuxta longitudinem & latitudinem, cuius tantum ſpſitudo negligitur & altitudo ſupra arcam.

Duos etiam cherubim ex auro ductili, ex utraq; parte propitiatorii,

cherub unum in extremitate hinc, & cherub alterum in extremitate una, inde ex propitiatorio fecit cherubim à duabus extremitatibus eius.

Eterant cherubim extendentes alas deſuper, & regentes propitiatorium, ſeq; mutuo & illud reſpicientes.

Cherubim duo facies alate erant, indicantes naturam intellectualem angelicam omnipotenti deo miniſtrantem, ſubito præſentem rebus & hominibus ad mandatum domini, et ad diſpenſationem ordinis iudiciorum dei. Quod uero duo fuerint, id exigebat ratio duarum extremitatum. Quaternario enim iuxta angulos numero intra diuina

locus non datur. Alij uolunt imagines fuiſſe duorum iuuenum, alas habentium, ſicut in templo Salomonis. Hoc certum reſertur à Iudeis, quicquid ſcripſerit auctor ſecundi Machabeorum, in ſecundo templo, à reditu captiuitatis Babylonice eam arcam, ſicut & cetera quedam ſacramenta, nunquam fuiſſe.

¶ Fecit & menſam de lignis ſetim in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine unius cubiti, quæ habebat in altitudine cubitum ac ſemiſſem,

circundeditq; eam auro mundissimo, & fecit illi coronamentum aureum per gyrum, ipſiq; labio coronam auream interraſilem quatuor digitorum, & ſuper eandem alteram coronam auream per gyrum.

Fudit & quatuor circulos aureos, quos poſuit in quatuor angulis per ſingulos pedes menſæ,

contra coronam erunt annuli, miſitq; in eos ueſtes, ut poſſit menſa portari.

Ipfos quoq; ueſtes fecit de lignis ſetim, & circundedit eos auro ad portandum menſam.

Et uafa ad diuerſos uſus menſæ, acerbula, phialas, & cyathos, & thuribula, ex auro puro, in quibus offerenda ſunt libamina.

Menſa aurea cum coronamento ſuo ac ueſtibus, de

ſcripta eſt cap. 25. eiſdem præciſe uerbis quibus hoc loco.

Excepto tantum illo, ut quod ibidem ſcribitur: & facies, & reges, & pones, & erunt, & operies, & c. Hic dicitur: & fecit, & textit, & poſuit, & deaurauit, & c. Idq; non ſolum de menſa, ſed de reliquis omnibus quæ ſequuntur, ne quis putet Moſen & populum tam rebellem multa quidem ſuſcepiffe mandata dei, ſed nihil paruiffe.

¶ Fecit & candelabrum ductile de auro mundissimo. De cuius ueſte calami, ſcyphi, ſphærulæq; ſimul & lilia procedebant,

ſex calami in utroq; latere, tres calami ex parte una, et tres ex altera,

tres ſcyphi in nucis modum per calamos ſingulos, ſphærulæq; ſimul & lilia, & tres ſcyphi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulæq; ſimul & lilia. Aequum erat opus ſex calamorum, qui procedebant de ſtipite candelabri.

In ipſo autem ueſte erant quatuor ſcyphi in nucis modum, ſphærulæq; ſimul & lilia,

& ſphærulæ ſub duobus calamis per loca tria, qui ſimul ſex fiunt calami procedentes de ueſte uno,

& ſphærulæ igitur, & calami ex ipſo erant uniuerſa ductile unum erant ex auro purissimo.

Fecit & lucernas eius ſeptem cum emunctorijs ſuis, & uafa ubi ea quæ emuncta ſunt, extinguantur, de auro mundissimo.

Talentum auri puri appendebat candelabrum cum omnibus uafis ſuis.

Candelabrum nunc feciſſe commemoratur eadem ma

Candela-
brum.

teria et forma, quibus præcipiebatur Mosi in monte faciendum. Vectis autem candelabri intelligitur hastile medium super fundamento uel pedibus consistens, et lucernam suam gestans, unde procedebant tres ex utraque parte calami, ornati formis cyphorum, spherularum, ac litorum. Aequum erat opus, id est, erectis in eandem altitudinem calamis, cum hastili, et lucernas gestantibus, ueluti extentis sex brachijs. Potebat hic extendi narratio mystica, omnium quæ deformantur figuris istis, quæ tamen alibi legi possunt. Ad intellectum simplicem scripturæ nos lectorem ducere conamur, ne intellectu humiliorum somnia, uel subtilissimos cogitatus ecclesiæ sacramenta fingamus.

25 ¶ Fecit & altare thymiamatis de lignis setim, per quadrum singulos habens cubitos, & in altitudine duos, & cuius angulis procedebant cornua,

26 uestiuitque illud auro purissimo cum tecto ac parietibus & cornibus. Fecitque ei coronam auream per gyrum,

27 & duos annulos aureos sub corona per singula latera, ut mittantur in eos uectes, & possit altare portari.

28 Ipsos autem uectes fecit de lignis setim, & operuit laminis aureis,

Ara incensi.

Altare incensi modicum comparatione, intra candelabrum et mensam stabat in sanctuario, uel non longe ab interiore uelo, in tabernaculo Mosi, sicut et in templo Salomonis: in ultimo autem templo ab Ezdra et Sorobabele extructo, quod Romanis cecidit in prædam, euersum est, et conflagrauit, in quo arca non fuit secundum Iudeos, uidetur loco arce stetisse ara incensi intra sanctum sanctorum, de quo tamen pronunciet hoc uel diuersum qui certius nouit. De qua arca si extasset non taceuisset Iosephus. Craticulam autem hæc ara non habuit, sed tectum cum coronamento aureo per gyrum. Gestabaturque uectibus, si quando emigrandum indicebatur à domino.

29 Composuit et oleum unctionis ad sanctificationem, & thymiamata de aromatibus mundissimis opere pigmentarii.

Oleum unctionis.

Oleum sanctificationis fiebat ad inungendum primum tabernaculum, et omnia uasa eius, deinde etiam summum sacerdotem, et filios minori sacerdotio adaptandos. Unde et successu temporum reges quoque ungebantur de nouo creati, uel suscepti in imperium. Thymiamata autem illud, incensum intelligitur, quod intra tabernaculum quotidie incendebatur super aram incensi mane et uespere, à sacerdote, dum lucernas super candelabrum uel extingueret uel accenderet, quo et summus pontifex utebatur semel in anno, propitiationis die ingrediens solenniter sancta sanctorum, quibus fas non erat uti in prophanis usibus quibuscunque.

CAPVT XXXVIII.

1 **E**cit & altare holocausti de lignis setim, quinq; cubitorum per quadrum, & trium in altitudine, 2 cuius cornua de quatuor angulis procedebant, operuitque illud laminis æneis.

3 Et in usus eius parauit ex ære uasa diuersa, lebetes, forcipes, fuscinulas, uncinos, & ignium receptacula: omnia uasa eius fecit ænea.

4 Craticulamque eius in modum retis fecit æneam, et subter eam in altaris medio arulam,

Nunc peruenitur ad extructionem eorum quæ extra tabernaculum circumstare oportebat: quorum primum altare erat holocaustorum sub diuo ante fores tabernaculi, inter secundum uelum et primum, quod atriorum erat. Quomodo autem fabricandum sit, dominus Mosi dixerat in monte, ut supra uigesimosextimo cap. Hic tantum narratur quomodo perfectum sit cum suo cribro, cornibus, et uasis uarijs ad combustionem sacrificiorum necessarijs.

5 fufis quatuor æneis annulis per totidem retiaculi summitates, pro domibus uectium:

6 quos & ipsos fecit de lignis setim, & operuit laminis æneis,

7 induxitque uectes in circulos qui in lateribus altaris eminebant ad portandum altare. Ipsum autem altare factum erat cauum ex tabulatis,

Annulos octo habebat hæc ara, quatuor intra concavitatem æneos, in angulis circa medium altitudinis fixos, quibus tenebatur craticula, quæ et cribrum dicitur, cui ligna incendenda imponebantur, ac deinde carnes holocaustorum, decidentibus cineribus ac fauillis atque carbonibus per craticulam, suis locis et temporibus exponendis. Alij quatuor annuli aurei, extra, in superficie cornu ex ære duobus alterius lateribus affixi erant, qui Hebraico more domus dicuntur uectium immittendorum, si quando transferenda esset ara.

8 ¶ Fecit & labrum æneum cum basi ænea de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi foederis.

Concha ænea, fisorium uel lauacrum erat capacissimum aquæ, unde lauabatur ministri, ut supra cap. 40. Hoc autem loco non scribitur nec alibi forma huius litri, sed intelligitur aptus fuisse lotioni manuum, ac pedum. Erat autem cum basi sua æneum, tantæ magnitudinis et ponderis ut portari potuerit. Quamquam autem Hebræi quoque pro כְּמִירָא interpretentur de speculis, sicut et conuulgata habet translatio, et non raro בַּתְּרָא et contra exponitur: hic tamen æque uerisimiliter exponi potest iuxta communem modum Beth per in uel cum. Vi sit sensus, Labrum illud eatenus collatum fuisse quousque æneum esset, ut lauantes se aspiceret quoque potuerint uelut in speculo, ubi maculam contraxissent ibidem abluerant: uel quod minus uidetur, apposita fuisse specula ad idem ex ære illustrato confecta et apparatus, quod æs uel quæ specula contulerint in hunc usum deuotæ aliquæ mulieres, quæ non in atrio, multo minus in sanctuario ministrabant, sed

sed extra atrium suo loco, quæ per eas fieri poterant, uelut si insigniter deuotas, & cultui sese diuino dedicatas, strenue aduigilando exercebantur. Nec dicitur in ostio, sed ostium, hoc est, pro ostio, ut fieri scilicet decebat. Et tentorium illud intelligitur ambitus cortinarum pro atrio, in quo ad ortum solum ostium erat, uelo uiginti cubitorum oppanso, ubi mulieres illæ præstolabatur, fortassis officia comoda mulierum pro asportanda aqua, quæ ibi excipiebatur à Leuitis intra atrium, in quod ne uiris quidē ingressus patebat, multò minus foeminis, quam uilibet deuotis.

¶ Fecit & atrium, in cuius australi plaga erant tentoria de bysso retorta, cubitorum

centum, columnarum ænearum uiginti cum basibus suis, capita columnarum, & rota operis cælatura argentea.

Acque ad septentrionalem plagam tentoria, columnarum basesque, & capita columnarum eiusdem mensuræ, & artificij, & operis ac metallierant.

In ea uero plaga quæ ad occidentem respicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, columnarum decem cum basibus suis decem ænearum, & capita columnarum, & tota operis cælatura argentea.

Porro contra orientem quinquaginta cubitorum parauit tentoria,

ex quibus quindecim cubitos columnarum trium cum basibus suis unum tenebat latius;

& in parte altera, quia inter utraque introitum tabernaculi fecit, quindecim æque cubitorum erant tentoria, columnarumque tres, et bases totidem.

Cuncta atrij tentoria byssus retorta texta erat.

Bases columnarum fuere ænearum, capita autem earum cum cunctis cælaturis suis argenteæ, sed & ipsas columnas atrij uestiuit argento.

Et in introitu eius opere acupictoris fecit tentorium ex hyacintho, purpura, uermiculo, ac bysso retorta, quod habebat uiginti cubitos in longitudine, altitudo uero quinque cubitorum erat iuxta mensuram quam cuncta atrij tentoria habebant.

Columnarum autem in ingressu fuere quatuor cum quatuor basibus æneis, capitæque earum & cælaturæ argenteæ.

Paxillos quoque tabernaculi et atrij per gyrum fecit æneos.

Atrij totius, secundum longum, latum, cortinas, columnas, bases, & uelum pro ostio, structura hic perfecta describitur, sicut supra cap. 27. perficienda à deo Mosi mandabatur, ubi si quid te hic moratur, Lector, fortassis inuenies.

¶ Hæ sunt enumerationes tabernaculi, tabernaculi testimonij, quæ enumerata sunt, iuxta præceptum Mosi in ceremonias Le-

uitarum per manum Ithamar filij Aaron sacerdotis:

22 quæ Beseleel filius Uri filij Hur de tribu Iuda domino per Mosén iubente compleuerat,

23 iuncto sibi socio Ooliab filio Achisamech de tribu Dan: qui & ipse artifex lignorum egregius fuit, & polymitarius atque plumarus ex hyacintho, purpura, uermiculo, et bysso.

Non solum enumerationes uerti potest, sed etiam commissiones & præcepta quæ dominus circa erigendum sanctuarium Mosi fecerat, quod dicitur tabernaculum uel masio testimonij, quando decreuit ministerium ceremoniale sibi exhibendum, non à toto populo uel omnibus tribubus, sed à Leuitis ad hoc diligendis à domino, officio & commissione Ithamar filij Aaronis. Ille enim præesse debebat tabernaculi resolutioni, & compositioni onerum & translationi, si quando castra soluenda essent & transigrandum de loco.

24 ¶ Omne aurum quod expensum est in toto opere sanctuarij, et quod oblatum est in donarijs, uiginti et nouem talentorum fuit, et septingentorum triginta siclorum ad mensuram sanctuarij.

Viginti & nouem talenta, Rabi Salomon dicit centenarios: qui secundum eum constat sexaginta minis. Est autem mina sanctuarij duplo maior communi. Quo fit ut centenarius uel talentum, secundum illum, contineret centum uiginti minas, & mina uiginti quinque siclos: Summa ergo centenarij sanctuarij continebat tria millia siclos.

25 Argentum autem recensitorum de cetero centum talenta, et mille septingenti septuaginta quinque sicli in pondere sanctuarij.

26 Dimidium scilicet sicli per capita, diuidendo siclum per siclum sanctuarij. Oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum à uiginti annis et supra, de sexcentis tribus millibus, et quingentis quinquaginta armatorum.

Non refertur numeratio populi ad aurum, sed ad argentum, soluente quolibet numero Israelita dimidium siclum. Si igitur adnumeret argentum summam numero uirorum, inuenies correspondentiam. Vnus enim centenarius ualeat tria millia siclos, centum ergo centenarij faciunt trecenta millia siclos integros, & ideo sexcenta millia dimidios. Item, mille septingenti septuaginta quinque integri sicli constant tria millia quingentos quinquaginta dimidios, unde resultat numerus sexcentorum trium millium & quingentorum quinquaginta.

27 Fuerunt præterea centum talenta argenti, ex quibus conflatae sunt bases sanctuarij, ubi uelum pendet. Centum bases factæ sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis.

Quadragesima enim bases erant sub tabulis ad austrum, totidem ad aquilonem, sedecim ad occasum: sub quatuor columnis in ingressu atrij, quatuor quoque bases argenteæ,

unde centenarius numerus conflatur basium tabernaculi in circuitu.

- 28 De mille autem septingentis, & septuaginta quinque siclis fecit capita columnarum, quas & ipsas uestiuit argento.

Capita columnarum non dicuntur argentea totaliter, sed uncini et ornatus quidam inargentati in summitatibus.

- 29 Aeris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, & quadringenti sicli,

- 30 ex quibus fuscæ sunt bases in introitu tabernaculi testimonium, & altare æneum cum craticula sua ænea, omniaque uasa quæ ad usum eius pertinent,

- 31 & bases atrij tam in circuitu, quam in ingressu eius, & paxilli tabernaculi atque atrij per gyrum.

Aeræ erant omnes bases atrij & columnarum in ingressu atrij, fuscæ ex talentis hic enumeratis, cum altari holocaustorum intra atrium. Summa autem tam argenti quam aeris superius obmissa fuerat, quæ hic suppletur.

CAPVT XXXIX.

- A **D**E hyacintho uero & purpura, uermiculo, cocco ac bysso fecit uestes quibus indueretur quando ministrabat in sanctuario, & fecerunt uestes sanctificationis pro Aaron, sicut præcepit dominus Moysi.

Collecta ac comportata materia sacerdotalium uestium hic replicatur ad aliud institutum: supra enim præcipiebatur opus, hic fieri usque ad complementum describitur.

- 2 **F**ecit igitur & superhumerales de auro, hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta.

Superhumerales.

Superhumerales uestis erat ueluti militaris sine manicis, pectus ipsum à collo, & tergum à scapulis, ultra cingulum nonnihil operiens, iuncturas habens ex lateribus & in humeris, firmiter corpori adherens.

- 3 Inciditque bracteas aureas, & extenuauit in fila, ut possent torquere intra se hyacinthum & purpuram & coccum bis tinctum & byssum, opere ingenioso,

Fila hyacinthini coloris & purpurei, obducebantur aureis subtilissimis bracteolis, arte mirifica, quæ usque hodie perseverat, quæ aurea fila contorquentur & filantur pulchre coloribus intra aurum adlucentibus.

- 4 duasque oras sibi inuicem copulatas in utroque latere summitatum,

Confirmabantur margines & limbi ex lateribus & collo, ut sine ruptura ora pariter colligarentur.

- 5 & artificium balthei quod super illud ex ipso erat secundum opus eius ex eisdem coloribus, sicut præceperat dominus Moysi.

Cingulo elegantissimi operis & coloris stringebantur omnia, tunica scilicet interior, superhumerales, & pectorales: de quibus alias.

- B **F**ecerunt & lapides onychinos, astrictos & inclusos auro, & sculptos arte gemmaria

nomnibus filiorum Israel.

- 7 **P**osuitque eos in lateribus superhumeralis in monumentum filiorum Israel, sicut præceperat dominus Moysi.

Due iustæ magnitudinis gemmæ onychinæ auro insertæ, affixis annulis & catenulis ante & retro gestabantur in humeris, celaturas continentes & inscriptas duodecim nominum tribuum Israel, memoriale patriarcharum filijs & posteris.

- 8 **F**ecit & rationale opere ingenioso iuxta opus superhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto & bysso retorta,

- 9 quadrangulum fuit, duplicatum fecerunt illud rationale, palmus longitudo eius & palmus latitudo, duplicatum:

- 10 & posuit in eo gemmarum ordines quatuor, in primo uersu erat sardius, topazius, smaragdus:

- 11 in secundo, carbunculus, sapphirus & iaspis:

- 12 in tertio, ligyrius, achates & amethystus:

- 13 in quarto, chrysolitus, onychinus, & berillus, circumdati & inclusi auro per ordines suos.

- 14 **I**psique lapides duodecim sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum.

Pectorale erat quadrata lacinia palmaris, multicolorumque filijs acupictorio opere contortis & netis fortiter, & duplicatum: in quo quatuor ordinibus gemmæ ternæ insertæ auro concludebantur, singulis nominibus inscriptis singulis lapidibus pretiosis, opera sculptoris. Omnia hæc etiam superius descripta sunt cum sequentibus.

- 15 **F**ecerunt in rationali & catenulas sibi inuicem coherentes, de auro purissimo,

- 16 & duos uncinos, totidemque annulos aureos. Porro annulos posuerunt in utroque latere rationalis,

- 17 ex quibus penderet duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt uncinis qui in superhumeralis angulis eminebant.

- 18 **E**t duas extremitates duarum catenarum posuerunt super duobus uncinis, posueruntque ea ad humeros ipsius ephod erectione eorum.

- 19 **E**t fecerunt duos annulos aureos, posueruntque super duas extremitates pectoralis iuxta marginem eius qui est erectione superhumeralis intra uel retro,

- 20 fecerunt quoque duos annulos aureos quos posuerunt ad duos humeros humeralis de subtus, contra faciem eius prope iuncturas similiter super artificium balthei:

- 21 **E**t constrinxerunt rationale ab annulis suis cum annulis ephod per uitam hyacinthinam, ut sit super artificium superhumeralis, & non separetur rationale à superhumerali (uel ephod) sicut præceperat dominus Moysi.

Catenule aureæ iungebant rationale cum onychinis lapidis

lapidibus superhumeralis, duobus uncinis uel annulis: et uitta uel balthæo copulabantur ad dorsi catenulas & annulos, ne laxa defluerent & dimouerentur, sed fortiter omnia figerentur.

22 ¶ Feceruntq; tunicam superhumeralis opere textoris totam hyacinthinam:

23 & capitium eius tunice (uel pallij) in medio ad morem lorice, limbum in gyrum ne rum parat:

24 deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, uermiculo, ac bysso retorta:

25 & tintinnabula de auro purissimo, quæ posuerunt inter mala granata in extrema parte tunice per gyrum:

26 tintinnabulum autem aureum & malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex quando ministerio fungebatur, sicut præceperat dominus Moysi.

27 Tertium indumentum quod sub humerali induendum, unde & pallium superhumeralis dicitur, hyacinthinum erat longum & latum: superne habes capitium forte, ne scinderetur ad collum, cum multo splendore & elegantiâ collum exornans: inferne uero iuxta talos fimbria contexta per totum uarijs coloribus, cui inhærebant & impendebant malogranatorum effigies cum tintinnabulis alternis appense, & in incessu resonantia, si pontifex tabernaculum exisset uel intrasset.

27 ¶ Fecerunt & tunicas byssinas opere textili Aaron & filijs eius:

28 & mitras cum coronulis suis ex bysso: fœminalia quoq; linea ex bysso retortat: cingulum uero de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac uermiculo bis tincto, opere acupictoris, sicut præceperat dominus Moysi.

29 Quartum indumentum erat succinctorium commune etiam alijs sacerdotibus cum mitris ac pileis byssinis, & balthæis.

30 ¶ Fecerunt & laminam sacræ uenerationis de auro purissimo, scripseruntq; in ea opere gemmario, Sanctum domini:

31 & strinxerunt eam cum mitra desuper uitta hyacinthina, sicut præceperat dominus Moysi.

32 Aurea lamina in sola pontificis fronte alligata mitræ per uitam erat, inscripta nomine domini dei omnipotentis sacratissimo & ineffabili יהוה, quod nominabatur sanctum domini.

32 ¶ Perfectum est igitur omne opus tabernaculi & testi testimonij. Fecerantq; filij Israël cuncta quæ præceperat dominus Moysi,

33 Hastenus consummata sunt omnia ad diuinum cultum à domino ordinatum pertinentia, ad gratiam magis populi quam ut talibus dominus oblectaretur: quæ & suo tempore abolenda fuisse testatur hæc dies. Grata tamen domino hæc omnia erant, quia iuxta suum institutum comparata.

33 ¶ & obtulerunt Moysi tabernaculum & tectum & uniuersam suppellectile, fibulas eius, tabulas, uestes, columnas ac bases eius,

Operas suas singuli artifices attulerunt ad Moysen, quæ et ordine recenserentur. Tabernaculi nomine intelligas primam & nobiliorem cortinam, proximam tabulis uel asseribus aureis impendentem. Tectum dicitur huic superpositum auleum aliud de pilis caprarum pretiosum & elegans: deinde deauratæ tabulæ pro corpore tabernaculi statuendi.

34 opertorium de pellibus arietum rubricatis, & aliud operimentum de hianthinis pellibus uelum,

Significatur his uerbis duo fuisse opertoria, præter prædictas duas cortinas magnas, unum de pellibus arietum rubricatis cõfectum, aliud de pellibus taxorum, qui & hianthini dicuntur à Græcis, incertum nobis quid fuerit. Velum autem intelligitur oppansum sancto sanctorum. Aliud enim auleum pro ostio tabernaculi, quod tentorium hic nominatur.

35 arcam testimonij, uestes, propitiatorium,

36 mensam cum uasis suis & propositionis panibus,

37 candelabrum claritatis, lucernas eius, & lucernarum ordinationem ac utensilia earum cum oleo,

38 altare aureum & oleum unctionis & thymiana ex aromatibus, & tentorium in introitu tabernaculi,

39 altare æneum, retiaculum æneum ad illud pertinens, uestes, & uasa eius omnia, labrum cum basi sua,

40 tentoria atrij, & columnas cum basibus suis, tentorium in introitu atrij, funiculosq; illius & paxillos. Omnia uasa in ministerium tabernaculi, & in tectum scederis.

41 Vestes quoq; quibus sacerdotes utuntur in sanctuario Aaron scilicet & filij eius: sic fecerunt secundum omnia, totum opus filij Israël, sicut præceperat dominus ad Moysen.

42 Quæ postquam Moyses cuncta uidit completa, ad eum modum quem præceperat dominus, benedixit eis Moyses.

De arca testimonij eiusq; propitiatorio illi imminente, de mensa panum propositionis, & candelabris cum uasis ad ea pertinentibus, ac lucernis septem, & oleo, cum aris duabus, & atrij cortinis, columnis ac basibus, uelis, funibus, & clauis, cum uestimentis sacris sacerdotalibus ac Leuiticis, quomodo præcepta, confecta, instituta & ordinata, satis iam dictum est.

CAPVT XL.

Oculus est dominus ad Moysen, dicens:

Mense primo, prima die mensis eriges tabernaculum testimonij.

Annus quo tabernaculum erectum est inferius dicitur secundus esse egressionis de Aegypto: non enim primus



dici potest, quum in principio eius exierint: mirum quomodo dimidio anno cuncta perfici in solitudine commode potuerint. Hic uero dies prima primi mensis dedicatur erectioni tabernaculi à domino, qui & Nisan dicitur, partim cum Martio, partim cum Aprili nostro concurrrens.

3 & pones illuc arcam testimonij & operies super arcam uelum:

Suo loco reponi iubentur singula, quorū primum & maximum est arca dei, continens fœdus dei Israël cum peculiari suo populo, decalogum scilicet: non enim intelligendum est omnes quinq; libros Mosi arcæ inclusos per Moysen, sed tantum duas tabulas digito dei inscriptas, uel ad mandatum domini à Mose reformatas. Velum non supra arcam ponitur, sed prætenditur arcæ ne uideri possit ab introeuntibus tabernaculū, distinguitq; sanctum sanctorum à sancto. Operire ergo, est citra arcam suspendi ex quatuor columnis.

4 & illata mensa ordinabis super eam quærite præcepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis,

5 & altare aureum in quo adoletur incensum coram arca testimonij. Tentorium in introitu tabernaculi testimonij pones,

Mensa aurea ubi.

Citra uelum in aquilonari parte sancti ponitur mensa aurea, cum duodecim panibus ordinate impositis secundum præceptum dei. Candelabrum aureum cum lucernis septem ad australem plagam eregione mense. Aureum autem altare quod dicitur incensi uel thymiamatis, medium ponendum iubetur. Non sic coram arca testimonij intelligitur quod intra sanctum sanctorum statuatur, intra uelum scilicet, sed extra in tabernaculo citra uelum. Deinde de alio uelo secundo dicitur, quod appendendum sit pro introitu tabernaculi.

6 & ante illud ostiū tabernaculi fœderis pones altare holocausti:

7 & pones labrum inter altare & tabernaculum fœderis, quod implebis aqua.

Altare maius ubi.

Ante ostium tabernaculi altare maius sub diuo ponitur, inter uelum istud proximum, secundum scilicet & tertium, quod ad ingressum est atrij. Ibi enim in atrio sacerdotum hæc ara ænea & holocaustorū poni iubetur: sic tamen distans ab tabernaculo, hoc est, secundo uelo, ut interponi possit concha uel labium æneum, aqua implendum pro lauacro.

8 Circundabisq; atrium tentorio & ingressum eius.

Ordine pulchro hæc omnia prædicta includuntur atrio per tentoria ex columnis pendentia. Speciale autem tentorium, quod & exterius uelum, uel tertium proforis appendebat atrij ad ingressum.

B Et assumpto unctionis oleo unges tabernaculum cum uasis suis, & sanctificabis illud & omnia uasa eius ut sit sanctuarium:

9 Vnges quoq; altare holocausti, & omnia uasa eius, labrum cum basi sua, & sanctificabis illud,

11 Vnges quoq; & sanctificabis aram, & erit altare sanctum sanctorum.

Consecratio tabernaculi fit ex oleo unctionis sacro, quo aliquibus tantum in locis non totum ungebatur tabernaculum à Mose. Quod interim sequenti episcopi moderniores, huiusmodi ceremonias inuenerunt ecclesia contra euangelij spiritum, qui hæc ipsa destructo tam tabernaculo quam templo, imò toto sacerdotio Aaronico, antiquata uoluit: & oleo gratiæ spiritualis corda fidelium templum domino consecrare docuit, & in die pentecostes unctione de super illapsa consecrauit. Ara autem holocausti Christus dominus est, simul pontifex, ara, sacrificium, & indulgentia. Sanctum sanctorum dicitur hoc altare, quia sanctificabat oblata & offerretes mysterio altaris sui. Labrū quoq; uel aquarum concha ac lauacrum in unctione sacrat: decebat enim purum esse & sanctum quod alijs puritatem largiretur. Hoc est autem sanctificari illud, diuino cultui applicari, ut prophanis non commaculetur usibus.

12 Applicabisq; Aaron & filios eius ad fores tabernaculi testimonij, & lauabis eos aqua,

Post omnia à Mose sacra unctione dicata deo, tunc summum pontificem consecrat ut iussus erat, cum suis filijs sacerdotali officio successuris, interim tamen inferiori gradu à summo & unico sacerdote. Primum autem aqua lauatur, ut mundi sint qui alios purificandi officium suscipiunt.

13 induesq; Aaronem sanctis uestibus, ut ministraret mihi, & unctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat,

14 & filios eius applicabis, & indues eos tunics,

15 & unges eos sicut unxisti patrē ipsorum, & sacerdotio fungentur mihi, utq; sit & fiat eis unctio sua ad sacerdotium sempiternum per generationes suas.

16 Fecitq; Moses omnia quæ præceperat dominus.

Primo Aaronem pontificalibus induit uestibus sacris, præmissis tamen prius sacrificio uituli, duorumq; arceum, de quibus superius dictum est. Deinde filios quoque uestimentis sacerdotalibus consecrat in sacerdotes minoris ordinis, sacra unctione eos inungens, simulq; iis sacerdotale concedens, ad uiuendum de altari, si seruiant domino legitime. Sempiternum autem sacerdotium Aaronis & filiorū decernitur, si in fœdere permanserint: sicut & usq; hodie ueris Israëlitis & fidelibus manet regale sacerdotium, ut sine gens sancta, populus acquisitis in Christi pretioso sanguine, sine fine, qui est æterna expiatio delictorū omnium, & oblatio immaculata ac dignissima ostiæ perfectæ expiationis.

17 ¶ Igitur mense primo anni secundi, in prima die mensis collocatum est tabernaculum.

18 Erexitq; Moses illud, & posuit bases eius, tabulas & uectes, statuitq; columnas,

Clare hic dicitur secundi anni primo mense erectum tabernaculum. Sigillatim autem elegantissima serie descriptum

scribitur ordo erectionis: primo bases argenteas insigendo equali serie in terram, duas sub affere uno, incastraturis nitentes, deinde uectibus quindecim immixtis per aureos annulos, ad minus ducentos quadraginta. Columnas erexit intra tabernaculum, & ad ostium pro primo & secundo uelo.

19 & expandit tectum super tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut dominus imperauerat.

Tectum tabernaculum dicitur cortina de pilis caprarum, Obel dicta, secunda de qua dictum est, prima enim Mischaon dicitur, eisdem duabus superimposuit pro tecto ex pellibus arietum & taxorum duplex operimentum pro munimento & conseruatione decoris ab inclementia aeris.

20 Posuit & testimonium in arca, subditis infra uectibus, & oraculum desuper.

21 Quumq; intulisset arcam in tabernaculum, appendit ante eam uelum, ut contegeret arcam testimonij, ut expleret domini iussionem.

Erecto modo praedicto tabernaculo, arcam posuit suo loco, id est, in sancto sanctorum testimonium tabularum, & immixtis annulis aureis uectibus de lignis setim deauratis, subitis coronamentum arcae quibus portetur. Et de super oraculum uel propitiatorium cum cherubim posuit. Quibus exactis, oppandebat uelum primum, quo obtegebatur arca obtutibus omnium hominum.

22 Posuit & mensam in tabernaculo testimonij ad plagam septentrionalem extra uelum,

23 ordinatis coram domino propositionis panibus, sicut praeceperat dominus Mosi.

24 Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij eregione mensae in parte australi, locatis per ordinem lucernis coram domino, iuxta praeceptum domini.

25 Posuit & altare aureum sub tecto testimonij contra uelum, & adoleuit super eo incensum aromatum, sicut iusserat dominus Mosi.

Apparet Mosi sanctissimum uatem propensissima deuotione praestitisse omnia quae domino mandante perficienda suscepit, & ualde opus istud populo commendare uoluisse, in perpetuum rei gestae memoria, quia tot iam uicibus non piguit iterare quae alius longe pauciori manu iudicij, quod facile nauseam concipit de rebus diuinis, & de omnibus quae domino placent, longe elegantiora sibi comminiscitur apud semetipsum, quae sibi abunde pulchra uidentur. Non ergo stat pietas uera in artificio, sed eloquio: non Ciceronianam Mosi linguam adhibuit, sed balbam & impeditiorem. Vulgo scribes, uulgari eloquio filioq; plebeio textit historiam, & iam a pijs omnibus a tot annorum millibus non floccipenditur, sed ut sacrosancta historia ueneratur. Iterum igitur de situ mensae aureae quem locum suscepit, explicat, toties replica

tum de candelabro, ara incensi, quod & tunc primum exhibito sacrosancto incenso initiauit.

28 ¶ Posuit & tentorium in introitu tabernaculi,

Iam omnibus intra tabernaculum constitutis & exactis, uelum appendit ad ostium, & claudit uulgi aspectibus, quod illa sacrosancta mysteria admirari melius potest quam aspicere. Secreta diuina non passim omnibus, sed dignis aperienda sunt, pijs scilicet & fidelibus: nam si ante porcos proijci illa contigerit, calcabuntur et contemnentur.

29 & altare holocausti posuit ad ostium tabernaculi testimonij, offerens in eo holocaustum & sacrificia, ut dominus imperauerat.

30 ¶ Labrum quoq; statuit inter tabernaculum testimonij, & altare, implens illud aqua ad lauandum.

31 Lauarentq; in eo Moses & Aaron, ac filij eius manus suas & pedes,

32 quum ingrederentur tectum foederis, & accederent ad altare lauabunt, sicut praeceperat dominus Mosi.

Ante ostium proxime quidem constituitur lauacrum abluitionis, sed primo altare holocausti depositum & fundatum scribitur hic, ut alibi semper. Vtriusq; usum paucis designat, ut ibi holocausta domino offerantur, & ab omni impuritate se sciant oportere esse remotissimos: ne quis unquam praesumat ingredi tectum sanctuarij illotis manibus & pedibus, etiam si oblationi holocaustum operam nauasset. Ut discamus quam puro corde, oculo, mente, & intentione nobis sint sancta tractanda, sine fastu gloria cuiuscunq;, simpliciter, candide, bona fide, non inuitu quaestus uel honoris, tantum ad edificationem proximi, & ad gloriam dei, etiam si interim uani uana loquantur & garriat. Dominus est qui pium huiusmodi peccus & donat & conseruat, donec opus suum impleatur in pijs cum uoluerit: etiam istos ad ipsorum bonum, si ex electis sunt humiliaturus, & iterum subleuaturus ad suam gloriam.

33 ¶ Erexit & atrium per gyrum tabernaculi & altaris, ducto in introitu eius tentorio. Et compleuit Moses opus.

Atrium tandem erexit & extendit per gyrum, idem significans quod praedictum nunc est, ut non se intronit tant rebus diuinis tractandis, nisi uocati & ad hoc instituti accepta gratia fidei & charitatis.

¶ Operuit tunc nubes tabernaculum testimonij, & gloria domini impleuit illud.

Ad consecrationem tabernaculi, per Mosi iam descriptas ceremonias, dominus quoq; praesentia gloriae suae in nube & fumo apparuit populo uniuerso, illud suo signo consecrando, ad fidem aspicientium fidelium confirmandam, ad loci reuerentiam cordibus populi ingerendam, quae deinde referenda esset in timorem & cultum dei.

35 Nec poterat Moses ingredi tectum foederis, nube operiente omnia, & maiestate domini coruscante, quia tabernaculum nubes impleuerat.

- 36 Si quādo nubes tabernaculum deserebat,
 37 proficiscebantur filij Israël per turmas suas:
 38 si pendeat desuper, manebant in eodem
 loco usq; ad diē ascētionis (uel desertionis eius.)
 Nubes quippe domini incubabat per di-
 em tabernaculo, & ignis in nocte, uidētibz
 cunctis populis Israël per cūctas mansiones
 suas.

Caliginē in
 gredi.

Mirum quomodo caliginē istam Moses ingredi non
 potuerit, cum in monte Sinai quando legem primum su-
 scepit intrauerit in nubem ubi erat dominus. Tunc au-
 tem significabat eos qui participes fiunt intimæ uerita-
 tis & fidei: nunc autem Iudeorum personam refert, qui
 bz gloria domini quæ in tabernaculo est, tanquam nubes
 opponitur non eam intelligentibus. Nesciunt enim qui
 secundum carnem sapiunt, in quo cōsistat uerissima dei
 gloria. Semel autem hoc factum est, mox ut constitutum
 est tabernaculum & consecratum huius significationis
 causa uel alterius: non enim sic semper erat nubes super
 tabernaculum, ut intrare Moses non potuerit. Quando-
 quidem nō remouebatur prorsus nubes, nisi dum signum
 solutionis dabatur & mouendi castra, & proficiscendi
 quō nubes ducebat per diem, flammaq; per noctem, quæ
 duo uicissim semper conspiciebantur & aderant super
 tabernaculum ubi castra posuissent.

SVMMA VERSVVM, M. CCXC.

LIBER LEVITICVS A DISTINCTIONIS VICESIMAE

quarta exordio nomen sortitus,

Hebraice Vaicra.

CAPVT I.

A
 1



Ocauit autē
 Mosen, &
 locutus est
 ei dominus
 de taberna-
 culo testi-
 monij, di-
 cens:

Cur is liber
 tertius Græcis
 ac Latinis Le-
 uiticus appel-

Ritus colen-
 di quare sic
 institutus.

letur, lectio ipsa testatur. Continet enim ritum & cere-
 monias deum colendi iuxta ipsius beneplacitum, ne pro-
 laberentur filij Israël in gentium idololatriam multipli-
 cem, ad quam nimium propensi erāt: & ut natura super-
 sitiosus populus exercitium haberet fidei & deuotionis
 in sua imperfectione, donec consummatio fidei & cha-
 ritatis perfecta plenius commendaretur per mysterium
 dei in Christo, & in omnes gentes latius diffunderetur
 & firmitus. Neceffe erat illi populo præscribi leges cere-
 moniarum à domino, ne uagarentur per improbas & im-
 puras gentium religiones, & sine lege diffunderent ad il-

licitas naturæ corruptæ consuetudines: sed timore dei &
 obedientia continerentur ueluti cancellis in cultu dei,
 quem ipse instituit, & non humana aliqua stulta præ-
 sumptione finxissent. Præscribuntur igitur populo dei ob-
 lationum & sacrificiorum ritus, non ab omnibus passim
 exercendi, sed à tribu Leuitica in hunc usum electa, ac
 comprobata ad id non paucis signis, prodigijs, & iudi-
 cijs, quid & quomodo suis quæq; temporibus exhiben-
 da, & ubi, diligenter commendatur. Atq; de uotorum et
 redemptionum solutionibus, quomodo præstandæ sint
 iuxta domini uoluntatem Leuitico ordini, & quibus leu-
 igibus cōcēdi à uitijs, quibus alioquin dediti fuerant, à
 sacerdotibus & Leuitis docendi in lege domini: pro-
 pter quæ omnia non immerito liber hic Leuiticus dici po-
 tuit. Qui tamen Hebraeis nomen accepit à prima distinctione
 Vaicra, quod interpretatur ualeat. Et uocauit. Sic enim
 incipit & appellatur uigesima quarta distinctio legis
 apud Iudeos, quæ tota lex cum in quinquaginta duas dis-
 tinctiones ordinata sit à patribz, ob quinquaginta duas he-
 bdomadas anni, quarum sabbatis singulis singulæ distin-
 ctiones & capita prælegi debebant. Cedebatq; initium
 capitis in appellationem tam capitis quàm eius sabbati
 in quo recitabatur, cum alia quadam prælectione ex pro-
 phetis prioribus & posterioribus. Sic enim comparationem
 erat, ut coetui fidelium ex lege, prophetis & psalmis in-
 culcetur festis illis diebus uoluntas domini: quod & ab
 apostolorum temporibus illis in usu fuisse passim ostē-
 dunt uerba Christi, & Acta apostolorum. His ergo sa-
 crificijs & ritibus ceremoniales Israëlitarum ducebantur &
 reuocabantur à gentium sacrilegijs ad ueri & uerissimi
 dei qualemcumq; cultum, ut exercitarentur usq; ad fidei
 gationem & onus, simulq; præludebatur ad spirituales
 & sincerissimum dei cultum, omnibus tandem gentibus
 in Christo commendandum. Qui fit & exhibetur domi-
 no dignius, si omnium rerum deus optimus maximus crea-
 tor agnoscatur & gubernator, si ipsius beneficia sentia-
 antur, si adoretur solus, si de omnibus illi gratie referan-
 tur, suis si pareatur legibus, si transgressionis digna poe-
 nitentia redimantur, fide & spe in deū, charitate in pro-
 ximum homines prouehantur. Verisimile est autem huius
 libri historiam primo anno & secundo contigisse,
 dum & interim tabernaculum & uasa pararentur à po-
 pulo, & sanctuario erecto sacrificia inciperet, primum
 in consecratione sacerdotum, deinde ad iustas ceremonias
 populus quoq; doceretur à domino per officium Mo-
 sis: qui in descriptionibus rerum gestarum, ordinem tem-
 poris & causarum non anxius seruauit, sed ut dominus
 imperauit & conscribi uoluit, sine artificio humana
 desertitudinis.

2 Loquere filiis Israël, & dices ad eos: Homo
 qui obtulerit ex uobis hostiam domino,
 de pecoribus (id est) de bobus & ouibus offe-
 retis uictimas uestras,

Filij Israël solis, non alijs etiam gentibus iniungitur
 hic ritus colendi deum. Quamquam & ueri Israëlitarum, qui
 spiritu & fide filij sunt Abraæ & Israël, hæc ipsa quoq;
 omnia sacrificia in spiritu domino exhibeant: qui & ipsi
 sunt

sunt regale sacerdotium, gens sancta, & populus acqui-
sitionis. Homo igitur quicumque ex uobis, qui domino deo
quicquam ex animalibus terrestribus offerre uoluerit,
non gentiliū more & idololatrarum leones, tigrides,
camelos, lupos, porcos, lepores, ac uulpes & cetera uel
imunda uel crudelia, hominibus nihil utilia, offerat, qua
si domino gratificatur sine quocumque damno rerū tem-
poralium: sed ex rebus quæ usui sunt homini et mundis,
aliquam pietatis significantiam præstare potentibus, do-
mino sacrificia deferant. Non tamen alia ex iumentis sa-
crificent quàm boues & pecora, quorum nomine intel-
liguntur oues & capra, hirci & agni.

3 Si holocaustum (fuerit) eius oblatio de ar-
mento: masculum immaculatū offeret illud
ad ostium tabernaculi testimonij, offeret il-
lud ad placandum sibi dominum.

Holocaustum quod totum domino comburebatur de
bobus, masculum & sine omni defectu corporalique uitio
esse iubetur, ut appareat offerentis fides & integritas.
Vere itaque deum colit, qui strenue & fortiter laborat in
agro domini & apostolicam doctrinam promouendo, se-
minans uerbum uitæ ad fructum fidelium propagandum,
nihil sibi seruans uel etiam tribuens, sed totum deo acce-
ptum referens. Solus autem Christus & altare nostrum
est & sacerdos & hostia. Placatur quidem hostijs domi-
ni, peccatoribus, sed illis tantum, quas ipse offerendas
mandauit, non quas humana excogitare potest temeritas
& stultitia.

4 Poneretque manū suam super caput hostiæ,
& acceptabilis erit, atque in expiationem eius
proficiens.

Impositio manuum deuotionem significat & fidem,
cum agnitione beneficii diuini, quo non de suo quicquam
offerre potest, sed referre potius & reddere accepta, ut
gratiarum actionem intelligamus esse maximam hostia-
rum nostrarum, & insuper agnitionem nostrorum pec-
catorum, pro quibus satis facere per nos ipsos non possu-
mus, sed aliunde iustificationem aucupari, nempe per sa-
crificium crucifixi Christi domini, per hoc legis sacrifi-
cia significati. Non enim quæcumque sacrificia offerretur
placari sine fide & deuotione mentis in dominum.

5 Immolabitque uitulum coram domino, &
offerent filij Aaron sacerdotes sanguinem,
fundentes per altaris circumitū quod est an-
te ostium tabernaculi testimonij.

Uitulum filium bouis simpliciter intelligamus, non ac-
cute & leuiter, id est iuuenem bouem & perfectæ æta-
tis de armento desumptum, non peiorem, sed optimum,
quo fides pateat sincera, qua parati sumus domino offer-
re meliora, & credere ea data, pluraque uicissim à domi-
no reddenda gratis fidelibus. Immolare est mactare &
occidere coram domino, idque à sacerdotibus fieri iubetur,
antiquissima hominum consuetudine: quam dominus per-
mittit quoque suis, si tamen ritu illis imperato id fiat, et san-
guinis usum non tentent more idololatrarum, sed sedem
anime domino totam reddant, & ab omni crudelitate
sibi temperantes modestiam & pietatem discant, & sem-

per exerceant.

6 detractaque pelle hostiæ, artus illius in fru-
sta sua concidet.

Pellis detrabenda ab hostia, & membratim in frustra
diuidendus iuuenis holocausti: significabat dominum
colendum totis uiribus, & in illius obsequium exponen-
da omnia, quæ uel habemus, uel possumus, in homine
tam exteriori quàm interiori, mutandamque in dies uitam
ueterem, & in uitæ nouitate domino seruiendum, exuen-
do ueterem hominem cum actibus suis: utque sigillatim per-
pendamus dei circa nos opera & sapientiam, qui imper-
scrutabili ratione composuit corpora uiuentium, tam stu-
pendo consilio & ordine, ex tot membris singulis suas
uitæ commoditates habentibus.

Colendus
deus totis
uiribus.

7 Et ponent filij Aaron sacerdotis ignem su-
per altare, & ordinabunt ligna super ignem.

Succendere sacrificijs ignem, officium est sacerdo-
tis, ut doctrina, exhortatione, uigilantia, & exem-
plis promoueat feruorem fidei in deum, gratiarum ac-
tionis, & charitatis ad proximos, quibus sacrificijs
promeretur deus. Sacer habebatur hic ignis, sicut &
in gentiliū sacrificijs, ideo non nisi à sacerdotibus pro-
mouendus mandatur, qui ut ipsi feruere debent deuotio-
nis ardore, sic alios quoque accendere & permouere
non cessent.

Sacerdotis
officium.

8 Et ordinabunt filij Aaron sacerdotes fru-
sta cum capite & extis supra ligna quæ sunt
super ignem, qui est super aram.

Simplex est stilus scripturæ sacræ ordinate referens
quid in sacris actionibus sit agendum, ut ligna ponan-
tur super cratem ferream intra altare holocaustorum igne
supposito, quibus imponantur artus, & decreta uel ele-
cta animalium membra frustatim diuisa cum extis, hoc
est uisceribus animalium, quæ etiam apud ethnicos dis-
sacrificabantur, ex quibus & aruspices diuinabant futu-
ra. Ad hunc enim usum præsecabantur exta quæque, &
quæ eminebant, propter quod & cor olim non numera-
batur inter exta: summo ergo sacerdoti, ut patebit, pecu-
liariter seruabatur. Annueratur autem inter exta præ-
ter cor ipsum, iecur, pulmo, præcordia, ilia, & reliqua
quæ pelle teguntur.

Extæ anima-
lium offeren-
da.

9 Intestina eius, & crura eius lauabit aqua,
& adolebit sacerdos omnia ad altare, holo-
caustum oblationis ignitæ odorem suauita-
tis domino.

Summus autem sacerdos quæ aquis lota erant inferebat
altari, & adolebat igne in totum absumenda in holo-
caustum, intestina cum cruribus & pedibus totoque cor-
pore. Non autem iste odor domino placere potuit, sed
deuotio fidei offerentium, propter quam ista dominus
boni consuebat, magis autem obedientia & sinceritas
animorum.

10 Quod si de pecoribus oblatio est, de oui-
bus siue de capris holocaustum: masculum
& absque macula offeret,

Inter pecora, id est animalia domestica minora, agni-
sunt, oues, capræ, hirci, arietes, quæ & inter munda

animalia computantur. In holocaustum itaq; oues & caprae ad sacrificia exiguntur à domino, sed integra & mascula, ut qui boues non possent offerre, hæc saltem minora adferrent.

- 11 **ma**ctabitq; illud ad latus altaris quod respicit aquilonem, corā domino, sanguinem uero illius fundet iuxta altare filij Aaron per circumitum,

Christus o-
uis & uiru-
lus.

Sacerdos offerre iubetur in atrio iuxta aram uersus aquilonem, sic enim Christus dominus extra Ierusalem crucifixus est, quæ dicitur alicubi Caminus domini. Idem autem nobis significat nunc ovis quod & uirulus, unicuique illud sacrificiū humanitatis Christi, pro totius mundi salute offerendum. Significans interim innocentiam uitæ, simplicitatem sensu & moribus, cum omni mansuetudine & patientia, uotumq; per multa officia seruiendi utiliter proximis.

- 12 **di**uidetq; membra, caput eius & exta eius, & imponet sacerdos ea super ligna quæ super ignem qui super altare,

Sacrosancta esse uoluit & minime communia, ideo non nisi sacerdotibus committuntur transigenda, ut fructum statim diuidantur membra, ut cum capite & extis ordinate imponantur altari, ut domino placeat magis deuotio & obedientia quam pecus & membra.

- 13 **int**estina uero & crura lauabit aqua. Et oblata omnia adolebit sacerdos super altare, holocaustum est, sacrificium odoris suauissimi domino.

Totum animal sine pelle & immunditia quacunque domino sacrificari iubetur, non sine odoramento suauitatis. Nihil nobis seruare debemus præter externam apparentiam honestæ conuersationis, quam homines intuentur: & imperfectum nostrum quod intuentur oculi nostri. Quicquid autem sub pelle latet, hoc diuinæ dispensationi relinquitur & iudicio, qui intuetur cor & renes. Sic se domino totum deuouere, gratum est sacrificium domino.

- D 14 **S**i autem de auibus, holocausti oblatio fuerit domino: de turturibus uel pullis colubæ offeret oblationem suam.

Turturis si-
gnificantia.

Ex auibus familiaribus & domesticis hominibus, & minime crudelibus ac feris, holocaustum domino fit à pauperioribus, ne cui adsit excusatio. Turtures autem mansuetudinem & castitatem signant, quæ intra matrimonium laudatur, & fructu complurimæ proles in menses singulos fecundissimo diuino operi seruiens, non ad libidinem & spurcitias uacans, sed ad utilitatem: quorum typo fidelium animarum sacrosancta studia, & profectus bonorum operum designantur.

- 15 **E**t offeret eam sacerdos ad altare, & retorto ad collum capite adolebit ad altare, & exprimet sanguinem eius per crepidinē altaris,

Non amputandum caput conceditur, sed retorto collo rumpendum potius, & uulnere excitandus sanguis iubetur, ne quid relinquitur in corpore de sanguine, qui nesci non debet, nec cremari, sed ad crepidinem altaris

effundi in terram matrem omnium, quæ sola sanguine mundatur propter peccata hominum peccantium super terram.

- 16 **u**esculam uero gutturis & plumas proiciat prope altare ad orientalem plagam, locum cineris,

Nihil immundum domino sacrificandum, ideo uescula gutturis cum fimo & plumis eo loci reponuntur, unde postea extra castra auferantur, ut omnia munda sint, & ordinate fiant in cultu dei, & coram ecclesia.

- 17 **con**fringetq; ascillas eius, & non secabit, & adolebit sacerdos ad altare super ligna quæ super ignem. Holocaustum est, oblatio suauissimi odoris domino.

Post omnia expleta circa maclationem auicula, & post segregata immunda omnia, artus omnes & integrum corpusculum domino cremandum offertur à sacerdote, super sacro igne: quæ eadem significant quæ priora, ut appareat discrimen aliud non fuisse in tribus his holocausti animalium generibus, quam ut tam diuinitatem quam pauperum ad deum fides & deuotio exerceretur, & non extaret excusatio, sed obedientia fidelium omnium probaretur.

CAPVT II.

Anima cum obtulerit oblationem sacrificij domino, simila erit eius oblatio, fundetq; super eam oleum, & ponet super eam thus,

Hactenus de sacrificijs holocaustorum, quæ tota domino offerebantur, nihilq; seruabatur in cibum, nec sacerdotibus, nec plebi. Nunc descripturus sacrificia pacificorum, quæ pro maxima parte coram domino edebantur, partim à summo sacerdote, partim à minoribus sacerdotibus & Leuitis, partim ab offerentibus laicis, præmittit oblationes panum multiplicium, & libaminum uinum, sine quibus salutaria ista sacrificia & sacræ deuotionis hominum epulæ non fiebant. Anima autem Hebraico nomine pro persona quacunque dicitur, uiri uel femine. Sacrificium istud comestibile de pane & uino parari iubetur in sacris, non de alio frumenti genere quam de simila, purissima scilicet farina tritici, uel æquiualentis spelte uel siliginis, non sine admixtione olei, & thure appositio. Quibus indicatur pura, sana, uiuax, & solida doctrina, quæ iuxta uerbum dei fidelibus ignorantibus ministratur, in dei gloriam, uerum ac bonum, cum oleo mansuetudinis & clementiæ, tardioribus & fragilioribus compatiendo, thus quoq; orationis deuotæ adiungendo.

- 2 **ac** deferet ad filios Aaron sacerdotes, (quorum unus) tollit inde pugillum plenum similæ & olei cum toto thure suo, & adolebit sacerdos memoriale eius ad altare oblationem odoris suauissimi domino.

Partem aliquam delicatioris & sacrosancti cibi & sacrificij, quantum scilicet pugillo manus completi potest, sacerdos apprehensum domino dedicat & consecrat, in gratiarum actionem donum deferendam, à quo omnia bona & uitæ humani necessaria accipiuntur, cuius beneficia

beneficentie nunquam obliuisci debeant. Quo ritu admo-
nemur, ut beneficijs domini nunquam utamur sine memo-
ria grata dei, nostra nobis omnia largienti, ut non antea
gustemus paratos nobis cibos, nisi prius domino, hoc est,
pauperibus & egentibus suam portionem reddiderimus,
& eorum qui pro nobis laborat, & sollicitudinem piam
gerunt in spiritualibus & temporalibus communicemus
dona dei, non nobis ad lasciuiam data, sed ad commodita-
tem & exercitium uirtutis.

3 Quod autem reliquū fuerit de sacrificio,
erit Aaron & filiorum eius, sanctum sancto-
rum de oblationibus domini.

Si primū de simila portunculam domino obtulisset,
ad aram officio sacerdotis, & deinde ministris diuini cul-
tus a domino institutis suam de oblationibus portionem
decreuit detulisset, tunc cum benedictionibus domini
de reliquo feliciter sustentari poterat. Primo enim dei re-
grum querendum docetur, ut postea adijciantur com-
plurima.

B Cum autem obtuleris sacrificium co-
4 ctum in clibano de simila, panes (scilicet) absq;
fermento conspersos oleo, & lagana azyma
oleo lita:

Panes uarij de simila parari possunt, cocti scilicet in
clibano & in calida aqua, uel in patella, uel in sartagi-
ne. Quorum usus erat in isto populo, & adhuc durat di-
uersus apud diuersas regiones: de quibus singillatim lex
admonet quomodo illa paranda sint, & in quē usum do-
mino offerenda. In primis cauendum docet, ut huiusmodi
panes in clibano coquendi omnino sint absq; fermento,
significādo doctrinas puras in ecclesiam inferendas, non
fermento aliquo falsitatis uel perfidie imbutas. Lagana
autem & crustule tenues fuisse uidentur, ueluti placent
te quibus oleum addebatur.

5 Si oblatio tua fuerit sacrificium de sartagi-
6 ne, simila cōspersa oleo absq; fermento erit.
Diuides eam in frusta, & fundes sup eam
oleum, sacrificium est.

7 Si autem sacrificium de craticula fuerit
oblatio tua, simila oleo conspergetur,

Si oblatio instituitur de sartagine paratis panibus, nō
aliaratione fiat, quā ut & ipsi sine fermento coquan-
tur, & non sine conspersione olei, diuidaturq; in frusta.
Sequitur autem contritio & molestia persecutionis sa-
nam, utilem, solidamq; doctrinam: & ueritas parit odiū,
exemplo Christi domini & omnium prophetarum. Qua-
rem suauitatis patienter suscepta deus colitur, & in odo-
persecutiones, nunc clibanus, nunc patella, nunc crati-
cula dici possunt, ob uaria mortis genera, quibus cōfessio
res uirtutis & ueritatis domino consecratur, & sese deo
patri per Christum dominum offerunt.

8 & inferes sacrificium quod fiet ex illis do-
9 mino, tradesq; sacerdoti, qui applicabit illud
altari:

toller autem sacerdos de sacrificio memo-
riale ipsius, & adolebit super altare sacrifici-

um odoris suauissimi domino.

Sacrificia etiam fidelium & quæcūq; sancta opera,
domino non placent, nec grata esse possunt, nisi per sa-
cerdotem Christum dominum, qui semper assistit deo pa-
tri pro electis intercessor & reconciliator saluandorū.
Ipse in odorem suauissimū sese deo obtulit, & susceptus
est pro peccato totius mundi.

10 Quicquid autem reliquum est, ex sacrifi-
cio erit Aaron & filiorum eius, sanctum san-
ctorum de oblationibus domini.

Sancta sanctorum dicuntur ea sacrificia omnia quæ
non nisi a sacerdotibus manducari lege permittebantur,
de quibus multa inferius decernetur. Qui tamen sua por-
tione non fruebantur, nisi prius portione legitima oblata
domino de sacrificijs uulgi. Qui enim altari seruebant
debeant & de oblationibus uiuere, iuxta dei præceptū,
non in otio & uitijs, sed in lege domini meditanda, do-
cenda, & manu tenenda occupati, uel in sacrificijs quo-
tidianis.

Sancta san-
ctorum.

11 Omnis oblatio quæ offeri domino, absq;
fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mel-
lis adolebitur in sacrificio domini.

Procul absit ab omni sancto opere quæcūq; simula-
tio, hypocrisis, insinceritas. Cauendumq; per omnia a fer-
mento phariseorum, & humana traditione friuola &
inani ad quæstum excogitata uel fastum, contra syncri-
tatem uerborum dei. Mel quoq; blanditiarum & adula-
tionum abijciendum a doctrina sana & utili.

Fermentum
absit.

12 Primitias oblationum tantum ea offere-
tis domino, ad altare uero non imponentur
in odorem suauitatis.

Primitiæ de fructibus pomis et melle domino sunt of-
ferendæ, non ut inferantur altari per sacerdotes, pro ali-
qua portione, ut dictū est de simila, sed in usum commu-
nem sacerdotum & familiarum eorum: non enim odor
suauitatis sunt, tamen exigit ea deus ad gratitudinē ex-
ercendam in populo, & ad sustentationem ministrorum
ecclesiæ: sic de palmis, oliuis & ceteris multis dabantur
primitiarum munera, sed ad aram non ponebantur.

13 Quicquid obtuleris sacrificij sale condies, D
nec auferes sal foederis dei tui de sacrificio
tuo. In omni oblatione tua offeres sal.

Sal discretionis necessarium est omni sancto operi,
sanæq; in ecclesia doctrine: & ut secundum apostolicam
doctrinam, institutionem ac imitationem uiuatur in eccle-
sia. Imitatores mei estote, ait Paulus, sicut & ego Christi.
Nec in aliud fundamentum nitamur quacūq; doctrina,
nisi apostolorum & prophetarum, unde & legislator
non dixit simpliciter sal, sed sal foederis dei tui. Testamen-
ti enim euangelici & salis apostolici nos commonere uo-
luit. Potest & sal foederis accipi iudiciū spiritus, in ope-
ribus sanctis, & discretio summe necessaria spirituum,
ut discernamus in operibus omnibus qua ratione domino
placere possint, si scilicet ex fide & charitate sine amo-
re sui & fastu aliquo, pro solo dei amore & gratifican-
di deo desiderio peragantur.

Sal in sacri-
ficijs.

14 Si autem obtuleris sacrificium primitia

rum (frugum tuarum) domino, de spicis uirentibus, torrebis igni, primos fructus areæ offeres sacrificium primitiarum tuarum.

15 Et pones super ea oleū, & thus impones, sacrificium domini est,

16 de qua adolebit sacerdos in memoriā muneris de fructibus suis, & de oleo suo cum toto thure oblationem domino.

Primitiæ deo offeren-
dæ.

De primis areæ fructibus dominus sibi gratias testari uult, offerendo primitias huiusmodi domino. Quicquid enim beneficiorum terra largiente percipiunt fideles, ante omnia semper cogitare debet de omnium bonorum largitore, domino uniuersorum, de cuius munere hæc nobis cuncta obueniunt. Sed & omnis bonæ actionis & doctrinæ principium, & originalis causa domino referatur acceptam: nihil enim boni ex nobis est, utiq; nec uelle, nec posse, nec initium boni operis, nec perfectio. Gratiam dei agnoscas semper et in omnibus. Oleum & thus, fidem & deuotionem orationemq; & gratiarum actionem domino offerre non differas.

CAPVT III.

A
I



Vod si hostia pacificorum fuerit eius oblatio, & de bobus uoluerit offerre marem siue fceminam, im-

Hostiæ salu-
tates.

maculata offeret coram domino. Hostiæ salutes dicuntur & pacifica sacrificia, quæ offerbantur, & mactabantur in gratiarum actionem pro beneficijs susceptis uel accipiendis, gratulatoriæ panegyres, uel impetratoriæ ceremoniæ. Prescribitur autem fidelibus modus illa sacrificandi, ne incidant consuetudinem gentilium, apud quos æque talia in usu fuisse passim legitur, ubi pro singulis diuini speciales ritus instituti erant pro sacerdotum auaritia & perfidia, ad plebem seducendum. Talia dominus permittit suis, sed præscriptis legibus, quas excedere nefas sit. Si quis diuitum domino salutarem hostiam offerre decreuerit, non tantum marem, bouem scilicet, sed etiam uaccā licebit, uerum sine omni defectu & macula.

2 ponetq; manum suam super caput uictimæ suæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi testimonij, fundentq; filij Aaron sacerdotes, sanguinem per altaris circumitum:

Gratiæ agendæ.

Manuum impositione deuonebatur domino, & dei munus acceptum agnoscebatur. Et in ingressu atrij prope aram holocausti mactabatur, cuius sanguinem filij Aaron sacerdotes ad basim fundebant altaris super terram, domino consecrantes & terræ absorbendum infundentes areolis circumfossis ad aram, capacibus cruoris. Gratiæ nobis agendæ sunt in prosperis & aduersis, in magnis ac paruis beneficijs, de perfectis ac imperfectis operibus nostris. Omne bonū desursum est, inde petendum, illuc quoq; referendum. Diuites boues offerunt: qui multa ac magna suscepit de manu domini, plura atq; maiora reddet, ut infidelis serui euadat iudicium, qui sudario inuoluerat pecuniam domini. Omnia autem offerenda sunt in ara, quæ Christus est, & deo patri, & intra ecclesiam in fide & charitate coadunatam per uerbum dei.

3 Et offeret de hostia pacificorum oblationem domino, adipem qui operit uitalia, & quicquid pinguedinis est intrinsecus,

4 duos renes cum adipe quæ iuxta eos sunt, qui iuxta lumbos & reticulum iecoris cum renunculis remouebit.

5 Adolebuntq; ipsum filij Aaron ad altare super holocaustū, quod est super ligna igne supposito, oblatio suauissimi odoris domino.

Segregabit sacerdos ab immolato boue, primo quidem pellem, quæ ut alibi dicitur, sacerdoti cedit: deinde domino incendenda in altari holocaustorum segregabit, primo adipem omnem, qui est prope intestina, quæ uitalia dicuntur in litera, & omnem pinguedinem, lumbos quoq; & quicquid pinguedinis uel aruinæ est prope lumbos, iecur quoq; cum suo reticulo, quod Hebræi residiuum uocant iecoris, cum renunculis quoq; omnia hæc pariter remouebit ne edantur ab aliquo, incendenda coram domino. A filijs Aaron sacerdotibus id fiet, qui adhibitis insuper lignis & igne, in hostiam salutarem domino ista offerent, suauiter domino olentem, hoc est gratiam acceptam domino. Vbi intelligitur, quod reliquum est de boue sacrificato, in sacras epulas datum, non solum sacerdotibus, sed etiam illis qui gratias domino his sacrificijs deferrebant. Nobis autem hic discendum, ut usum omnium membrorum, unde passionis uitiosæ enascuntur, desiderij, libidinum, iræ, uicioris & gaudij, in obsequium domino offeramus, ut illis affectibus utamur in gloriam dei, in proximorum usum.

6 Si uero de ouibus fuerit eius oblatio, & pacificorum hostia domino, siue masculum obtulerit, siue fceminam, immaculata erunt.

7 Si agnum ipse obtulerit oblationem suam, & obtulerit eum coram domino,

8 ponet manum suam super caput uictimæ suæ, quæ immolabitur in conspectu tabernaculi testimonij, fundentq; filij Aaron sanguinem eius per circumitum altaris,

9 & offeret de pacificorum hostia sacrificium domino, adipem ipsius caudam totam pariter cum spina dorsi remouebit ipsam pinguedinem, quæ operit intestina atq; uniuersum adipem, qui est iuxta uitalia,

10 & utrunq; renunculum cum adipe qui est iuxta ilia, qui est super lumbos, & reticulum iecoris cum renunculis remouebit.

Si quis siue diues, siue pauperior hostiam salutarem sacrificare domino uelit, ferè eodem per omnia ritu perficietur, ut dictum est de boue. Hic aliquid de tota cauda & spina dorsi additur, similiter ut aliæ pinguedines absumenda pariter ignibus. Quæ & dicuntur panis sacrificij, quod Hieronymus recte pabulum ignis reddidit. Quem uero domino deo suo homo simplex offeret, qui proximis omniphariam prodesse studet, ut ferè nihil non commodum est in oue. Hoc est enim deo gratias referre, usu omnium membrorum proximo seruire, dei intuitu, qui

qui officia à nobis maiora non exigit. Hoc enim donūus mandat, ut mutuum diligamus, alioqui bonorum nostro rum deus non indiget.

Et adolebit ea sacerdos ad altare panis sacrificij domino.

Si capra fuerit eius oblatio, & obtulerit eam coram domino,

ponet manum suam super caput eius, im molabitq; eam in conspectu tabernaculi tes timonij, & effundet filij Aaron sanguinem eius super altaris circuitum,

& offeret ex ea oblationem suam sacrifici um domino adipem qui operit intestina, & omnem adipem qui regit uitalia,

duos renunculos cum adipe qui est super eos, qui est iuxta ilia, & reticulum quod est su per iecur cum renunculis remouebit;

adolebitq; ea super altare sacerdos cibum sacrificij suauissimi odoris. Omnis adeps do minierit,

Eodem ritu capra quoq; offertur per omnia, quan tum attinet ad separationem eorum quæ igne sunt absu menda in altari à sacerdotibus. Totum uero residuum ca pre quod manducari potest, cedat sacerdotibus & offe rentibus salutaria. Domino offerre capram debent, qui non possunt ouem: conscientiam peccatorum suorum cum humili confessione cordis offerat, qui ab ouis uirtutibus se remotum agnouerit, & suis ipsius anorem cum damno proximi intra se senserit, is per Christum patri offerat cor contritum & humiliatum, & domino se orationis humilitate commendat.

iure perpetuo in generationibus uestris in cunctis habitaculis uestris: omnem adipem, & omnem sanguinem non comedetis.

Omne nutrimentum animæ & profectus uirtutū om nes soli domino offeramus. Omne quoq; desiderium no strum totum sit ad dominum nobis placandum. Omnis adeps animalium domino offeratur, non comedatur un quam in sacrificijs salutaribus crassum, pingue et fluidū: sanguis quoq; minime permittitur edendus. Abstinentum fidei est ab animalibus & bestialibus desiderijs, quæ mi licant aduersus animam. Ab omni quoq; crudelitate & uindicta, tam à libidine carnis, quam crudeli odio fra tris immunis sit populus domino consecratus.

CAPVT IIII.

Ocutusq; est dominus ad Mo sen, dicens:

Loquere filiis Israël dicendo:

Anima cum peccauerit per igno rantiam, de uniuersis mandatis domini, ut non fierent, quippiam fecerit:

Dignissimus dei cultus est agnoscere errorem, de pec cato dolere, poenitere commissi, humili respicientia re conciliari deo, uitam nouare in melius: id ipsum nedum plebs, sed & sacerdos, & princeps in uotis habere de bent, ut uiuant quidem sine crimine: uerum ubi pecca tum irrepserit, reconciliari otius, & fidei atque miseri

cordiæ sacrificijs uere bonis operibus commendari do mino, & clementiā impetrare. Est itaq; breue argumen tum sequentium, id quod hoc uersu notatur.

3 Si sacerdos qui unctus est peccauerit, de linquere faciens populum, offeret pro pecca to suo quo peccauit uitulum immaculatum domino pro peccato,

De sacrificio pro peccato sacerdotis primo legem po nit: id quod, ut uidetur, non de simplici delicto sit intelli gendum, sed de scandaloso, insigni ac publico, quo popu lus induci posset ad flagitia perfidiæ uel criminū magno rum, quale esset fornicatio, mendacium, idololatria, bla sphe mia, uel etiam minora quædam, cum pro unctione pontificali sacratior esse debeat. Si talis immemor digni tatis populum peccato notabili scandalizauerit, id est e nim facere delinquere populum, quem doctrina & uita potius edificare summa diligentia deberet, is horribili quodam sacrificio satisfacere secundum legem præcipi tur, omni populo aspiciente, ut quos scandalizauit pecca to, hos reedificet sacrificio & poenitentia.

4 & adducet illum ad ostium tabernaculi te stimonij coram domino, ponetq; manum suam super caput uituli, & immolabit eum coram domino,

Vitulum domino immaculatum iubetur generali insti tuto minime defectuosum in atrio sacerdotū immolare, imposita illi manu pro more, in signum confessionis & humiliationis, qua se dignū morte fateatur ob peccatum iuxta legem & iustitiam dei. Quo sanè uitulo designa batur Christi hostia, in cruce aliquando persoluenda pro peccatis omnium electorum. Qui omnes non alio medio purificati sunt unquā, quam pretioso sanguine & mor te Christi.

5 & tollet sacerdos qui unctus est de sangui ne uituli, & inferet illum in tabernaculū te stimonij:

6 quumq; intinxerit sacerdos digitū suum in sanguinem, asperget eo septies coram do mino contra uelum sanctuarij,

Videtur hoc dici de sacerdote uncto, ut pro seipso et proprio peccato suo sacrificet uitulum, de cuius sangui ne intincto digito septies aspergere debeat contra san ctum sanctorum, cōtra uelum primum & intimum, non ausus ingredi prope arcam. Deinde cornua quoq; altaris incensi, ibidem stantis, eisdem digitis oblinire de sangui ne uituli. Quo facto reliquum omnem cruorem iubetur effundere ad basim altaris holocaustorum in atrio. Quæ quidem ceremoniæ suapte uirtute nihil agebāt ad expia tionem peccati, sed ex obedientia dei ad id ordinate po pulo significabant remissionem peccati pontificis, & Christi sanguinis effusionem præsignabant in mysterio. Multis enim uicibus Christus sanguinem sudit, circumci sione, in monte oliueti sudando, flagellatus secundo, & coronatus, tandē crucifixus & lancea confossus: septem certe uicibus pro humani generis peccatis aspersisse le gitur, & obtulisse sacrificium pro peccato.

7 ponetq; sacerdos de sanguine super cor

Sacrificium pro sacerdo te.

B

Christi san guinis effu sio.

nua altaris thymiamatis aromatici corā domino quod est in tabernaculo testimonij: omnem autem sanguinem vituli fundet in basim altaris holocausti in introitu tabernaculi foederis,

Quatuor deniq; altaris cornua quid aliud clarius significant, quā Christi domini sacratissimas manus atq; pedes clauibus uiuenti in cruce perfoſſos: ad quatuor fontes paradisi representandos, quibus irrigatus est totus orbis in remissionem peccatorum.

8 & omnem adipem vituli pro peccato tollet ab eo, adipē qui uitalia operit, & omnem adipem qui super intestina:

9 duos renunculos & adipem qui est super eos qui & iuxta ilia, & reticulum quod est super iecur cum renunculis remouebit:

10 Sic quoq; auferetur a boue hostiæ pacificorū, & adolebit ea sacerdos super altare holocausti:

Iubetur omnem adipem vituli circa intestina omnia, penes renunculos & reticulum iecoris, non aliter cremare super aram holocausti quā superius decretum est de salutarium hostiarū ceremonijs, ut ignis sumenta sine, & cibus iugiter ardentis corā domino, ad terrorem incutiendum peccatoribus, dum cogitant deum esse ignem urentem, immundos quidem & impios absumentem, electos uero purificantem, probantem ac illustrantem.

C pellem uero vituli & omnes carnes cum capite & cruribus & intestinis & fimo:

12 & efferet totum uitulum extra castra in locum mundum, ubi cineres effundi solent: incendetq; ea super lignorū struem per ignem in loco effusorum cinerum cremabitur.

Totum autem reliquum vituli corpus etiam cum pelle & fimo iubetur extra castra exportari, in locum tamen mundum, ubi & cineres effunduntur holocaustum: ibiq; pariter igne absumi, quasi indignum sacrificium, quod cum reliquis in ara holocausti & in atrio sacerdotum celebraretur. Significans totum Christum pro peccatis nostris peccatum esse factum, & in ara crucis extra Ierusalem deo patri sacrificatum. Totus enim nobis seruiuit Christus, pro nobis laborauit & passus est.

13 Quod si omnis turba filiorū Israël ignorauerit, & latuerit res ab oculis synagogæ, & fecerint unum de omnibus mandatis domini quæ non fieri debent, & peccauerint,

Ecclesie totius peccatum & sacrificium.

Multitudo peccantium non minuit nec excusat peccatum, sed magis aggrauat. Aequatur hoc loco peccato sacerdotis, & eodem sacrificiorum ritu per omnia diluitur & expiatur. Vnius Christi pontificis, altaris & uictimæ satisfactio reuocatur tota ecclesia. Non excusat ignorantia eorum qui docere & discere scireq; debent domini uoluntatem. Ignorantia hoc loco pro peccato accipitur non paruo, sed grandi delicto contra legem dei, si ea committantur quæ dominus inhiuit, uel obmittat quæ seriose dominus perficienda mandauit. Distingunt enim Iudei dei leges bifariam, de quo olim Paulus Rati- &

in sua editione prima Daniel Bambergius, uir omnium sanctorum laude dignissimus, cuius beneficio prodita est tam eruditio Iudeorum quā stultitia.

14 & intellexerit peccatum in quo peccauerunt, offeret congregatio pro peccato suo uitulum, adducetq; eum ad ostium tabernaculi foederis,

Imputatur peccatum postquam rescitur, nisi emendetur, quum alioqui ignorantia inuincibilis excusaret. Totā congregatio sacrificio expiatur, quia tota rea habetur ob peccatum plurimorum, quod reliqui uel non sciebant, uel cognitum non reprimere conati sunt pro uitiis, qui commisisse arguitur quod impedire neglexerunt.

15 & ponent seniores populi manus suas super caput eius coram domino, immolatoq; uitulo in conspectu domini,

Senes confitentur peccatum suum esse quod admissum est, & consentunt se reos sanguinis, id est uindictæ, quæ exemplo uel incuria aut ignorantia, quæ tamen non cadit in primores, qui quæ sint officij sui ignorare non debent, permiserunt peccare communitatem, suis conspectibus & circumſpectionibus diligētius gubernandam. Coram tabernaculo foederis consentunt publicum errorem ac peccatum coram tota ecclesia, ut quos deprauauerant negligentia, nunc reforment digna poenitentia: publice peccans, publice poeniteat.

16 inferet sacerdos qui unctus est, de sanguine eius ad tabernaculum testimonij,

17 & intinget sacerdos digitum suum ex sanguine, & asperget septies corā domino contra uelum,

18 ponetq; de eodem sanguine in cornibus altaris, quod est coram domino in tabernaculo testimonij: omnem autem reliquum sanguinem fundet iuxta basim altaris holocaustorum, quod est pro ostio tabernaculi testimonij:

Sacerdos sequestrem agit inter populum ac deum, reconciliat non alio modo & uia quā secundum dei uoluminem, eodē ritu quo & pro se peccante sacrificauerat, leuibus certe & simplicibus ceremonijs, maculando scilicet uittulū iugulo, excipiendo sanguinem, quem aspergit septies contra sanctum sanctorum, digito tantum, & delinendo cornua altaris, quod est intra tabernaculum uel tentorium foederis, quod aliud non est nisi thymiamatis, aureū scilicet, prope uelum interiorem constitutū, reliquum cruorem ad basim altaris holocaustorum effundit sub diuo, in atrio, extra tentoriū, prope ingressum atrij.

19 omnemq; eius adipem tollet ab eo, & adolebit ad altare,

20 sic faciet & de hoc uitulo quomodo fecit de uitulo pro peccato, & rogante pro eis sacerdotem, propitius erit eis (dominus:)

Adeps omnis ignis pabulo cedit, cum reliquis intestinis quibusdam, non aliter quā supra dictum est de ritu extorum comburendorum in salutaribus ac pacificorum sacrificijs, eademq; ratione. Hæc autem non emundabant

plebem a peccato, sed tamen id agere dicuntur, quia significabant ex institutione dei, qui hoc ritu praecepit expiari populum peccantem & sacerdotem. Sacerdos autem qui reconciliat fideles domino, alius esse non potest praeter Christum, qui solus est sine peccato proprio, pro hominibus peccatum factus, ut peccata dilueret.

21 ipsum autem vitulum efferet extra castra, atque combureret sicut & combussit priorem vitulum, peccatum synagogae est.

Extra castra vitulus comburitur, significans extra Ierusalem Christum dominum crucifixum pro omnium peccatis. Allegorias alias qui cupit inueniet multas parum aptas, apud Esichium, & Glossam, quam uocant ordinariam.

22 ¶ Si peccauerit princeps, & fecerit unum ex omnibus mandatis domini dei sui quae fieri non licet, per ignorantiam, & peccauerit, si postea intellexerit peccatum suum quo peccauit, offeret hostiam suam, hircum de capris masculum immaculatum,

23 ponetque manum suam super caput eius: quumque immolauerit eum in loco ubi solet mactari holocaustum coram domino (quia) peccatum est,

24 Tertius casus peccandi in legem domini & satisfaciendi iuxta legem est, si princeps populi non sacerdos publice peccauerit in legem domini per fragilitatem uel ignorantiam, aut etiam malitiose. Illud autem peccatum satisfactio expiari aliud non est, quam resipiscere & dolere commissum. Is itaque ex ratione tam pecudis quam ceremoniarum intelligitur non tam grauer dominum offendere quam sacerdos ipse, doctor & exemplar, uel populi uniuersi consensus. Non iuuenem uel vitulum, sed hircum caprarum iubetur offerre masculum & idoneum, nulla notata macula uel defectu. Difficile est enim principi non subrepere peccatum superbiae, irae, auaritia, negligentiae, iniquitatis & peierationis, ideo leuiori aliquantulum sacrificio expiatur, non tamen sine publica confessione, qui ut persona publica ignorari non potest, cuius peccatum occasio fit delinquendi subiectis. Dicitur autem hic & saepe alius toto hoc libro sacrificium pro peccato oblatum, animal & ipsa tota actio peccatum: ut quum scribitur Hebraeis, Mactauit peccatum, nihil aliud intelligitur quam animal pro peccato oblatum. Quo modo loquendi tam Christus quam apostoli usi sunt schemate scilicet Hebraeo, etiam in Graeca uel Syriaca lingua. Sicut & pascha translatio dicitur & solennitas paschalis, agnus sacrificatus & immolatus. Sic panis est corpus Christi pro nobis confectum, & uinum sanguis est foederis, uere & non false, ut asueamus ad tropos loquutionis sacrae scripturae, qui nusquam non occurrunt.

25 accipiet sacerdos de sanguine peccati digitum suo, & ponet super cornua altaris holocausti, & sanguinem eius fundet ad basim eius, adipem uero omnem adolebit ad aram, sicut adeps in uictimis pacificorum: rogabitque pro eo sacerdos, pro peccato eius, & dimittetur ei.

Istius hirci pro peccato principis sanguis non infertur in sanctum, nec digito septies aspergitur contra uelum intimum, nec linitur ad cornua altaris aurei, sed tantum ad cornua altaris holocausti, ad cuius basim cruor reliquus effundi praecipitur. De adipe autem & reliquis agitur uniformiter ad sacrificia salutaria, ut scilicet incendantur, ut orationis uirtute & oblationis peccata abluantur: non quidem uirtute sacrificij, impossibile est enim sanguine hircorum aut uulorum auferri peccata, sed omnia fiebant in fide Christi domini promissi & uenturi. Discant hoc loco principes praesse in iustitia & iudicio, domino deo suo cui subsunt timorem praebere & obedientiam, populo autem regimen ac defensionem, consilio & manu secundum charitatem & fidem, quibus nihil antiquius habeant. Si uero per fragilitatem peccauerint, & uerbo dei admoniti resipuerint, immaculatae hostiae meritis, non proprijs operibus reconciliari se credant: tamen absit ut monitorem abijciant, persequantur, aut in errore pergant.

27 ¶ Quod si peccauerit anima una per ignorantiam de populo terrae, ut faciat quicquam de his quae domini lege prohibentur, atque delinquat,

28 uel cognouerit peccatum suum quo peccauit, offeret pro oblatione sua capram immaculatam pro peccato suo quo peccauit,

29 ponetque manus suas super caput hostiae quae pro peccato est, & immolabit peccatum in loco holocausti,

30 Tolleretque sacerdos de sanguine eius in digito suo, & ponet ad cornua altaris holocausti, totum fundet ad basim eius,

Privatus quoque fidelis quicumque aequo domino deo curae est ut reges et magni principes & toti populi, in quo omnes pariter uiuimus, mouemur & sumus. Quisque de seipso cogitet & sollicitus sit, si & quomodo offendant quotidie dominum. Et unici sacrificij pro toto orbe ad plenam sufficientiam oblatis, uberrima satisfactione reconcilietur deo patri, per Christum dominum omnium mediatorem ab ipso nobis patre constitutum.

31 omnem autem adipem auferens sicut auferri solet adeps de uictimis pacificorum, & adolebit sacerdos super altare in odorem suauitatis domino, rogabitque pro eo sacerdos, & dimittetur ei.

In sacrificio pro peccato sacerdotis & populi praecipitur clare quid de reliqua parte uituli fieri debeat, ut extra castra in loco mundo cremetur: de peccato autem principis & plebei nihil definitur. Subintelligendum tamen est residuum totum cedere debuisse sacerdotum & sui, qui populorum peccata comedendi habent officium, id est, sacrificia pro peccatis populi oblata. In salutaribus autem oblationibus suam quoque partem offerentes edebant coram domino.

32 ¶ Si autem agnum intulerit uictimam suam pro peccato, scilicet foemininum, immaculatam adferet,

33 ponet manum suam super caput peccati,

Principes
ut praesint

Privati peccati
& ex
piano.

G

& immolabit eam pro peccato in loco ubi solent cædi holocaustorum hostiæ:

34 sumetq; sacerdos de sanguine peccati digito suo, & tangens cornua altaris holocausti, omnem sanguinem fundet ad basim altaris:

Humilium & contritorum corde penitentiam dominus non aspernatur, etiam si imperfecte offerant uel peniteant: supplet enim misericordia dei per meritum Christi omnia peccata fidelium. Hoc autem capitulo aliud nihil significatur, quam quod non solum capra offerri possit à simplicioribus de populo, sed etiam ouis masculina, eisdem tamen ritibus quibus priora offerenda præcipiuntur.

35 omnem quoq; adipem eius auferens sicut auferri solet adeps agni (qui immolatur) de sacrificiis pacificis, & adolebit sacerdos ea cum sacrificiis domini, rogabitq; pro eo sacerdos pro peccato eius quo peccauit, & dimittetur ei.

Similitudo in sacrificiis salutaribus & pro peccato principis & plebei accipienda est, quo ad adipem cum uitalibus, & reliquis similiter in ara cremandis, non autem de residuis carnibus comedendis à sacrificia deferentibus. Quæ ut prædictum est, sacerdotum usui cedebant, & sacrificia offerentibus, & in sacris epulis coram domino letantibus, & gratias domino agentibus.

CAPVT V.

A **S**I peccauerit anima & audierit uocem iurantis, testisq; fuerit quod aut ipse uidit, aut conscius est: nisi indicauerit, portabit iniquitatem suam.

Peccatores
impediendi.

Non sufficit fidei non peccare propria malitia & opera, nisi dum potest etiam alios à peccando in deum cohibeat: hoc enim suadet pietas & fides in deum, & charitas in proximum, ut malum dum possumus impediamus. Peccat itaq; quisquis blasphemantem audit, & dei gloriam conspurcari contemnit; æquanimiter ferre potest, & nullo uindictæ zelo, uel nimium paruo mouetur: aut non prodendo blasphemum ei qui potest & debet emendare crimen, uel punire secundum leges, si ille pergat contemnere. Ad hæc autem obligatur pius quisq; si testari male dictum legitime possit, propensior interim ad corrigendum malum illud, & quod ex eo subsequi posset pestiferum exemplum, quam cuiquam obesse accusando. Quod si obmiserit, reum se blasphemie in deum constituet, à quo punietur, & insuper conuictus ad homines de tali negligentia, impietatis arguetur: ut qui patrem, amicum, uxorem aut filios opprobrio contaminari non sineret, deum tamen optimum maximum blasphemari fert æquanimiter, impietatis maxime certum indicium.

Maledictus
prodendus.

2 Anima quæ tetigerit aliquid immundum, uel cadaver feræ immundæ, uel cadaver iumenti immundi, aut cadaver reptilis immundi, & oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est & deliquit:

3 quod si tetigerit quicquam de immunditia hominis iuxta omnem impuritatem qua pollui solet, oblitaq; cognouerit postea, sub-

iacebit delicto.

Munditia quidē corporis commendatur fidei uel charitatis gratia conseruanda, ne sit homo impurus homini mundo intolerabilis, & interim internæ sceleris horror & peccatorum incutiatur. Quæ significari non obscure potest externa immunditia & sordibus. Non quod domino curæ sit uel abominabilis naturalis immunditia, & inuitabilis per conditionem corporis. Quoniam ipse fecerit nos, & non ipsi nos, & de naturalium defectuum incommodis homo sperni non debeat ab hominibus non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quæ ex corde prodeunt. Dominus quoq; author est uite & mortis, qui nutrit corpora, & redigit in cadaver & pulueres, unde elegantissimas quoq; flores producit. Nihil deo immundum nisi peccata, quæ tamen & ipsa in gloriam suam ordinare nouit, & in commodum electorum. Iubet tamen dominus coli munditiam corporis & mentis, quæ charitati seruit, quæ ipse desiderat & intuetur. Nec uult deus suscipi excusationem ignorantie, sed iubet suos puritatis, & de proximi offensa non nihil cogitare, etiam nemini onerosos esse, & sibi ipsi quoq; non permisciam ingerere pollutionibus: quas naturalibus indicibus multis discimus non raro obesse: ut si quis illotis manibus animal, puerum uel etiam lignum aut gemmam attrexit, de quibus multa dici possent. Significat quoq; cadaver putridum uel exanime, peccatis mortuum hominem, & deo abominabilem ob crimina. A bestia raptum, diaboli carnisq; mancipium. Abscondi immunditiæ & occultari, est dissimulare turpitudinem, peccatum non agnoscere, iniustitiam non abhorre, consortio malorum inquinari, hæc enim coram deo & hominibus impura habentur, & uitanda docentur lege dei: quæ exemplis proponit magis quam regulis Hebraico more, & uestigiosis.

4 Anima quæ iurauerit & protulerit labijs suis, ut uel male quid faceret uel bene, secundum omnia quibus inconsiderate loquutus homo iurando, oblitaq; postea intellexerit, rea habebitur pro uno ex illis,

Temerarie, uane, periculose, turpesq; loquutiones diligenter uitande docentur. Promissiones quæcumq; de bono uel malo, quæ temere, subito, falso corde, & impræmeditate uouentur uel præsumuntur immunde sunt, & coram domino abominabiles. Satis multa sunt quibus domino obstricti sunt homines & proximo, ut plura potest ceri stultum sit quod seruare non ualeas, & ingratiū deo stultum uotum quaecumq; & impossibile, ideo imputatur à domino. Vana iuramenta deo displicent, hominem infamant, contubernio uirtuosorum indignum statuunt, pro quibus & dominus expiationis sacrificia instituit, tantum abest ut talibus illi seruiui possint uel ferat. Quibus rei statuuntur & detestabiles apud deum & homines, qui sutiliter loquuntur, uouent, uel promittunt. Promissis non colitur deus, sed fidei & charitatis operibus, ac dignis fructibus. Omnis inconsiderata loquutio domini displicet, & diluenda poenitentia est, & resipiscencia.

5 & erit si deliquerit in uno ex istis, & confessus fuerit se super eo peccasse.

Confessio

Confessio delicti initium est correctionis, ut qui in dominum, proximum, ecclesiam, uel seipsum deliquit, confessione humili & sincera, sibi à domino, proximo, & ecclesia delictum uerbi uel operis postulet indulgeri. De confessione auriculari nihil hic dicitur, uel alibi: Non enim proximus meus, mea malitia offensus, quocumq; reconciliabitur, si culpam meam, non illi sed alteri ipso ignorante & dolenti de iniuria, fuero confessus.

6 Adducet delictum suum domino pro peccato suo quo peccauit foemellam ex pecore agnum uel hircum caprarum pro peccato, orabitq; pro eo sacerdos & pro peccato eius,

Delictum domino adducere, Iudæis fuit offerre agnum uel capram pro delicto. Nobis est Christum dominum pro peccatis nostris in ara crucis oblatum toto corde credere, agnoscere tantum beneficium nobis tantopere necessarium, & in perpetuum utile, & ex eadem fide humiliari coram deo, ab offensis horrere iugiter, ac complacere uicissim obedientiam mandatorum eius, & continua meditatione legis diuinæ & Euangelij, & uitæ melioris. Orabit autem pro nobis & semper orat pro pijs & electis, etiam si peccent per ignorantiam, Christus in dextera patris pro nobis pontifex assisens.

7 Sin autem non potuerit offerre pecus, offerat duos turtures, uel duos pullos columbarum domino pro peccato suo quo peccauit, unum pro peccato, & alterum in holocaustum.

Apparet non sacrificiorum & munerum causa, sed fidei & deuotionis ratio & resipiscentiæ reconciliatum domino fuisse huiusmodi peccatorum: quia non agnum offerre cogitur, sed minimo aliquo munusculo turture scilicet uel pullos columbarum, sine magno grauamine satisfacere potuisse, ut non quantum sed ex quanto poeniteat reus cernatur. Non enim tam munus quam animus fidelis & humilis deo curæ est, & ecclesiæ quoq; sufficere debet, quod dominus approbat, & clementer ex fide & obedientia oblatum amplectitur.

8 dabitq; eos sacerdoti. Qui primum offerens pro peccato, retorquet caput eius ita ut collo adhæreat, & non abrumptur,

9 & asperget de sanguine peccati parietem altaris: quicquid autem reliquum fuerit in sanguine, faciet distillare ad fundamentum altaris, pro peccato est.

Ceremonie necessariae in offerendis animalibus præscribi debebant, ne ad idololatrarum ceremonias, & friuolas traditiones ac placita hominum prolaberentur. Obedientia quoq; fidelium exercenda erat in minutis istis rebus, & impiorum contemptus, inobedientia, & perfidia elucere ad ipsorum damnationem. Quia autem una auicula offerri iuebatur in holocaustum, altera pro peccato, ideo forma illud perficiendi describitur consequenter: Primo pro peccato quomodo immolanda sit auis, ut nullo amputato membro collum tantum retorqueatur, & lingue uulnus, secundum Iudæos, uel apto instrumento ad sanguinis effusionem infigatur: quo sanguine peccati, id est, hostiæ pro peccato offerendæ aspergatur per

sacerdotem altare holocaustorum, residuo sanguinis destillato ad fundamentum altaris: caro autem quæ esui apta, sacerdotum cibo cedebat, qui peccata populi edere iuebantur.

10 Alterum uero in holocaustum faciet, ut fieri solet: rogabitq; pro eo sacerdos pro peccato eius quo peccauit, & dimittetur ei.

Alteram turturem uel auiculam in holocaustum domino cremandam offerri iubet, eo modo quo primo capite prope sinem decernitur ritus offerendi holocausta, ut recto primum collo elicetus sanguis partim aspergatur ad altare, partim fundatur ad pauimentum iuxta aram: uiscula quoq; gutturis & plumis abiectis in locum cinerum, ac confractis ascellis, quod reliquum, imponatur lignis & supposito igne conflagretur in holocaustum domino gratum, in odorem suauitatis.

Turtur quomodo sacrificandus.

11 Quod si non quiuerit manus eius duos offerre turtures, aut duos pullos columbarum, offeret oblationem suam qui peccauit pro peccato suo, similæ partem ephi decimam, non ponet super eam oleum, nec thuris aliquid imponet, quia pro peccato est.

C

Vult dominus nullam etiam pauperrimis excusationem relinqui, quo minus poenitiæ forma reconcilietur ecclesiæ qui peccauit in ecclesiâ. Decima pars ephi mensuræ minima fuisse creditur, de qua se nemo possit excusare, sicut nec de tanta panis portione domino offerenda. Oleum & thus non adiicitur, ne uel impense augeantur pauperibus, uel domino peccatum reliqua ratione placere putetur: utq; tam stultarum promissionum & uerborum præsumptiones domino displicere intelligantur.

Pauperum sacrificium.

12 tradetq; eam sacerdoti: qui plenum ex ea pugillum hauriens, incensum faciet super altare in monumentum eius super oblationes domini, peccatum est,

13 rogabit pro illo sacerdos pro peccato suo quo peccauit ex uno de istis, & dimittetur ei, & erit sacerdoti instar sacrificij.

Portio aliqua parua, utpote pugillaris, incenditur domino, reliquum consecratur in usum ministrorum & docentium populum de uerbo domini, & exhortantium ad meliorem uitam, consultantiumq; ut quod inconsulte dictum est uel presumptum consultius emendetur. Et hoc ritu expiatum credetur peccatum illud stultæ orationis: ea tamen ratione, ut abiens, qui poenitet, emendare studeat quod perperam admisisse confessus est facto & hostijs. Sacerdoti autem roganti pro illo, ne gratis ad aram seruiat, conceditur ut de altario uiuat, sicut & boni de tritura sese refocillare permittitur.

14 ¶ Locutusq; est dñs ad Moysen, dicens:

15 Anima si preuaricata fuerit præuaricationem & per errorem in his quæ domino sunt sanctificata peccauerit, offeret pro delicto suo domino arietem immaculatum de gregibus, qui emi potest argenti siclis, iuxta pondus sanctuarij pro delicto:

16 & quod peccauit de sanctificatione red-

det, & quintam partem eius addet, tradens sacerdoti, & sacerdos rogabit pro eo, per arietem delicti, & dimittetur ei.

Peccare in sancta.

Si quis de sanctificatis domino aliquid sustulit uel omisit, aut per crassam negligentiam, uel per praesumptionem aliquid de ritu sacrificij mutauerit, sine poenitentia digna non remittetur, & eadem non leui, sed grauiori, quo discant homines reuereri sacra, & non aliter domino ceremoniari quam pro ut uoluit & mandauit. Si fraudauit in aliquo, restituet illud integre, & ipsius integri quintam addet, tantum scilicet quantum esset una portio si in quinque integrum diuidatur: quia quinta admonetur delicti sui qui offert, & sanctificatis domino in usum ministrorum dei nihil detrahatur. Non modicum enim apud deum peccatum est, si ea quae de suis donis reddi sibi dominus praecipit ad gratiarum actionem detrahantur domino, quum id certissimum signum sit ingrati pectoris, quod de suscipiendis in posterum beneficijs agnoscat inuoluntarium & indignum.

17 Et si anima peccauerit, feceritque unum ex his quae domini lege prohibentur, & non cognouerit & deliquerit ferendo iniquitatem suam,

18 offeret arietem immaculatum de grege secundum aestimationem pro delicto sacerdoti, & orabit pro eo sacerdos pro ignorantia sua qua ignorauit & ipse nesciuit & dimittetur eis

19 Delictum est, delinquendo deliquit domino.

Generale sacrificium est pro peccatis contra legem domini per fragilitatem admissis, pro quibus lege non cauetur maior poena uel mortis. Pro quibus homo respiciens in tempore doleat, & reconciliari domino cupiat, & uitam emendare in melius: talibus enim hostijs ueluti memorialibus quibusdam dehortabantur homines a peccando. Quod & nobiscum fideles sponte agunt, dum orant ad dominum pro peccatis, dum humili confessione domino fiunt supplices, dum eleemosynas faciunt secundum domini uoluntatem, dignas & acceptabiles. Multae enim etiam apud Christianos sunt uiae consequendi peccatorum remissiones, de quibus in homilia in hunc Leuiticum secunda Origenis, & Cyrillus post eundem libro secundo suppositio. Quae & abbreviata inuenies in glossa ordinaria, super secundum caput Leuitici, scilicet baptisimus, martyrium, eleemosyna, remissio in delinquentes contra nos, conuersio impiorum uerbo & exemplo procurata, charitatis insignia opera, confessio humilis deo facta uel homini cum lachrymis & cordis amaritudine, iuxta illud Psalmi: Dixi, confitebor aduersum me: & confitebimini alterutrum, &c. uide ibidem, nos breuiter studere cogimur.

Peccatorum remissionis multa media.

CAPVT VI.

A 1 **L**ocutus est dominus ad Moysen, dicens:

2 Anima quae peccauerit, & prauaricata fuerit prauaricatione do-

mino, ac negauerit proximo suo rem commendatam, uel depositum ad manum, uel uel aliquid extorserit, aut calumniam fecerit proximo suo,

Peccat grauius contra dominum, et in propriam conscientiam, et contra dictamen non improbae rationis prauiatur, qui ex odio, auaritia, uel dolo malo proximo non seruat fidem ac ueritatem, negando depositum apud se, uel circa illud se infideliter gerendo, officium dignum pro quolibet officio non humaniter compensando, dari potest fieri & datur occasio: qui uolentia quacunque proximo nocet, qui inurit calumniam proximo, & damnum infert quod nollet ferre ab alio. Huiusmodi transgressiones dominus prohibet, & natura detestatur. Nec ea ferre debet ecclesia, sed ubi publice designantur haec peccata ecclesiam fidelium irritantia, coram ecclesia quoque emendari debent, & digna poenitentia corrigi.

3 siue rem perditam inuenit & inficiens insuper peierauerit, & quodlibet aliud ex pluribus fecerit in quibus solent peccare homines:

Inuenire amissum nec reddere, contra legem est charitatis: sic falsum iurare, testari, asserere, peccatum est, & poenitentia diluendum apud homines, alijs in exemplum, ne ex impunitate publica uitia concrecant, & turbetur tranquillitas. Enumerantur autem pauca quaedam & specialia, ut similia uel maiora per analogiam ex istis iudicentur: quum casus contra charitatem proximum moralandi infiniti sint, & regulis singulis completi non possint: dictaque ratio humana de similibus idem iudicium esse, & de minori ad maius, & contra, ratiocinari docet ipsa naturalis equitas & prudentia.

4 & erit si peccauerit & deliquerit, reddet spoliū quod rapuit per fraudem, quod extorsit, uel commendatum quod commendauerat ei, uel perditum quod inuenit,

Decernitur peccatorum poena iuxta legem charitatis: ut tanto difficilius malum repetatur, & transgressio non inoleat ex impunitate, quod nimium propensa sit carnis procliuas ad peccandum ab infantia hominum. Non autem leuis infamia & confusio ei inuritur, qui cogitur publice restituere quod ablatum est secreto. Et insuper damnum reus patitur reddendo quintam capitalis suae, siue depositum fuerit, siue per rapinam ablatum, aut fraude extortum, uel commendatum in fide & maligne seruatum, uel crassa negligentia & incuria perditum quod erat in fide & ueritate susceptum.

5 uel de omni pro quo iurauerat falso, & restituet illud cum capitali suo, & quintam eius addet insuper, ei cuius erat dabit illud, in die delicti sui (id est oblationis pro delicto suo.)

Non tantum compensabit damnum ac iniuriam ad homines, sed etiam domino supplex erit, & humiliter gratiam dei implorabit, facto confitendo malitiam, sacrificium offerendo pro delicto suo secundum legem Dei: uult enim dominus fratris & proximi offensam amare suam qui eam prohibuit. Qui peccat in legem, in deo

in dominum peccat, per superbiam cordis legislatorum contemnendo, ideo & sacrificio reconciliari vult, ad consilium & doctrinam legisperiti. Ne passim sine omni timore & verecundia homines prolabantur pro sua cupiditate, ad omne nefas pedetentim deficiendo, ut sit semper de malo in peius, nisi disciplinae cancellis cohibeantur.

6 & delictum suum offeret domino, arietem integrum ex grege, pro æstimatione tua pro delicto ad sacerdotem:

Aries integer offertur pro peccato huiusmodi publicato, qui & pretio maiori comparandus decernetur, quanto ad iudicium sacerdotis secundum dei legem gravior peccasse conuincitur. Iterum delictum dicitur aries pro delicto sacrificandus, non tam sacerdos quam ipso domino in quem peccatur.

7 & rogabit sacerdos pro eo coram domino, & dimittetur illi pro singulis quæ faciendæ peccauit.

Sacerdote rogante & sacrificante pro peccati remissione, secundum legem à domino præscriptam, sine dubio credat poenitens sibi pro peccato dominum reconciliatum. Non merito arietis oblatus, sed eius quem significat pro peccatis omnium gentium offerendum, qui solus est & fuit iustus, sanctus, remissio, & felicitas omnium delictorum, qua fide saluati sunt sancti omnes, in qua & uixerit semper. Additur autem pro singulis quæ faciendæ peccauit, ut subindicetur non omnia iam ante explicata fuisse, uel posse explicari secundum speciem quibus peccatur, pro quibus tamen iuxta iam dictum ritum sacrificia deferuntur, & indulgentia obtinetur.

¶ Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

Incipit hic ut alia distinctio sic & lex alia & diuersa à prioribus de holocaustis, & primo omnium de iugis sacrificio, de quo & in Exodo 29. cap. habetur. Vbi præcipitur quotidie offerendum agnum unum mane, & alterum uespere à sacerdotibus in holocaustum perpetuum domino: ut sit inextinguibile incendium coram domino in altari holocaustorum, non solum interdum quum uigilatur, sed etiam tota nocte, nunquam scilicet extinguendum. Significans corda fidelium oportere semper ardere ex contemplatione dei & beneficiorum eius, ut neque ad horam obliuiscantur quæ & quanta bona à domino suscipiunt, à quo & conseruantur & custodiuntur, etiam inter dormiendum. Vt non dormit nec obdormit custos fidei dominus, sic nec imaginatiua uirtus in somnis, ut ita dicatur, cesset à probitate & iustitia: ut sunt studiosorum somnia meliora quam discolorum, libidini & affectibus carnis deditorum.

9 Præcipe Aaron & filiis eius, dicendo: Hæc est lex holocausti: Ipsum est holocaustum pro uestione super altari tota nocte usque maneat: & ignis altaris succendatur in eo:

10 & induet sacerdos uestem lineam, & foeminalia linea induet super carnem suam, et tollet cinerem quando uorauerit ignis holo-

caustum super altare, et ponet eum iuxta altare.

11 & spoliabitur uestimentis suis, indutusque alijs, efferet cineres extra castra in loco mudo:

Intelligitur de sacerdotibus minoribus filiis Aaron, qui proprias uestes habebant in ministerio, de quibus Exod. 28. qui fouebant ignem diuinitus incensum, et cineres extrahebant de sub crate ferrea, & secus aram componebant, donec effereretur ab aliquibus ex eis extra castra ad locum mundum: Vult autem dominus ueros sacerdotes, fideles quosque ad dei ministerium dicatos, perfectos esse, ut quotidie sacrificent in fide orationes contriti cordis, componant totam uitam ad uirtutis formam, castitate omnium membrorum & continentissima conuersatione sint semper conspicui, quod significant linea & candida uestimenta: omnes peccatorum præteritorum reliquias auferant extra ecclesiæ sanctæ castra, nullas intra ecclesiæ occasiones peccandi permittant.

Sacerdotes perfecti sint

12 ignis autem in altari semper ardebit, non extinguetur, quem nutriet sacerdos subiiciens ligna mane per singulos dies, et imposito holocausto desuper, adolebit adipem pacificorum.

13 Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari.

Sacerdos non patitur unquam expirare deuotionem plebis ac fidelium ad deum suum, sed doctrina & exemplo foueat incessanter ad profectum fidei, & fructum operum sanctorum. Non uult dominus ignem iugis sacrificij prorsus extinguere, sed cum usque maneat arserit holocaustum, ablatis reliquijs iterum renouari sacrificio matutino, cui iterum uespertinum succedat. Sic quoque fideles sine intermissione sacræ scripturæ testimonia, Christi ac sanctorum exempla in corde suo congerere non cessent: his lignis languescentem fidem, spem, & charitatem excitant sancti, & uitia simul corporis & animi exurunt holocaustum sempiternum domino.

Ignis semper ardeat in altari.

14 ¶ Hæc est lex sacrificij (& libamentorum) quæ offerent filij Aaron coram domino, et coram altari,

15 Tolle ex eo pugillum similæ, quæ conspersa est oleo, & totum thurs, quod super sacrificium (similam) adolebitque illud in altari in monumentum odoris suauissimi domino,

16 reliquam autem partem comedet Aaron cum filiis suis, absque fermento comederunt in loco sancto, in atrio tabernaculi testimonij comedent eam.

17 Non coquetur cum fermento, partem eorum dedi ea ex sacrificijs meis sanctum sanctorum erit, sicut pro peccato atque delicto:

18 mares omnes stirpis Aaron comedent illud. Legitimum sempiternum erit in generationibus uestris de sacrificijs domini omnis qui retigerit illa, sanctificabitur.

Sacrificium hoc loco & alijs, quod Hebræis dicitur תורה proprie intelligitur, non quod de animalium carnibus offerebatur, sed de ciborum reliquorum generis

Oblatio-
nes similes.

bus, panibus scilicet ex simila confectis multipliciter, varijs instrumentis & artibus, commixtione olei. Quorum sacrificiorum ritum describit hic Moses, & dicuntur oblationes similes faciendae à sacerdotibus filijs Aaron. Quarum modica portio, quantum scilicet pugillo completi posset, domino sacrificabitur ad aram cum thure in odorem suauitatis domino, pro gratiarum actione, uel etiam pro peccatis: reliqua autem pars oblatae simila et panum, cedebat in usum sacerdotum. Quae & in atrio edebatur sine fermento, tantum à maribus, foemina enim locum istum sanctum ingredi non permittentur lege. Nostri sacerdotes & ipsorum filij ministri ecclesiae in spiritalibus, simila sanae doctrinae ecclesiae prodesse conentur ex animo cum oleo benignitatis & charitatis, thure quoque deuotae orationis, cum odorifera fama omnium uirtutum, sine fermento hypocrisis & traditionum humanarum. Nec sibi quisque usurpet officium docendae ecclesiae, soli enim filij Aaronis summi sacerdotis, Christi legitimi discipuli ad id electi à domino, admittuntur, instituti in lege domini, & qui audierunt uerba domini ex labijs prophetarum & apostolorum, ut olim filij prophetarum dicebantur ipsorum auditores & discipuli: Non sunt enim admittendi qui Aristotelis & poetarum uanis dogmatibus eruditi sacra fastidiunt. Sanctum sanctorum dicitur, & est, quo uesci debent filij Aaronis, sacerdotes ecclesiae, ac diuinae legis predicatorum. Absque fermento edant panes suos, non quidem omnes, sed eos quos in loco sancto edunt: ut cumque enim philosophicis & liberalibus disciplinis utantur extra ecclesiasticam actionem, intra tamen ecclesiam sanctum sanctorum sit quicquid alimentorum profertur. Sacerdotes azyma tantum uescantur in sacris, idque illis sit sempiterna lex, & legitimum nunquam finiendum. Sacrificia domini qui tetigerit sanctificabitur: qui sacris literis inescabitur, spiritu domini imbuetur: & qui uanitatis spiritu ex secularibus literis imbutus est, illi sacrae literae sordebunt, & esca erunt perniciosa praesentissimumque uenenum.

D 19 ¶ Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

20 Haec est oblatio Aaron, & filiorum eius: quam offerre debent domino in die unctio-
nis suae. Decimam ephi similes in sacrificio
sempiterno, medium eius mane, & medium
eius uespere,

Aaronis no-
stri oblatio.

Non solum summi sacerdotis sacrificium totum incen-
debatur, sed etiam filiorum Aaron, si quando pro se offe-
rebant animalia uel intra atrium in ara holocausti, uel ex-
tra castra, sic ut nemo ex illis quicquam manducare de-
buerit, maiora enim sunt peccata sacerdotum, quam ut ipsi
de sacrificijs oblati pro illis edere debeant, Laicis autem
multo minus, qui nihil talium contingere debebant. Ob-
latio Aaronis summi sacerdotis ea est, qua se patri Chri-
stus obtulit pro electis omnibus, semel, in sartagine crucis
corpus sanctissimum igne maxime charitatis crematum,
qua maior esse non potuit: Cui nullus successit in officio
mediandi, multi autem officio docendi & orandi fungun-
tur. Decimam ephi offerre iubentur sacerdotes de suo, cuius
medietatem mane, alteram uespere, cum iugi sacrificio

iubentur offerre quotidie.

21 In sartagine oleo fiet, frixam adduces eam, cocta sacrificij frustra offeres in odorem suauissimum domino,

Panes de simila sacri multiplicari parabantur à sacerdotibus, in craticulis, frixijs, & sartaginibus, nationum reliquarum, de quibus tantum pontifex uesci-
batur & sacerdotes, ac intra atrium coram domino: ubi domino placebat, quia mandauerat, & ex fide fiebat, quae uerum sacrificium est. Illis autem ceremonijs non de-
minus opus habebat sed populus, quibus à cultu idolorum coërcebatur & futuri Christi mysterijs praeparabatur signisq; docebatur.

22 & sacerdos qui unctus est pro eo ex filiis eius faciet eam statutum perpetuum domini: tota cremabitur.

23 Omne enim sacrificium sacerdotum igne consumetur, nec quisquam comedet ex eo.

Quicquid autem offerebatur pro peccato summi pontificis de eo nemo edebat, sed domino succendebatur, sicut & de uitulo oblato: & generaliter cuiuscunque hostiae sanguis inferebatur in tabernaculum, et in cornua altaris incensi deliniebatur, de eo sacrificio nemo edebat, sed extra castra totum comburebatur. Idque ad designandam magnitudinem sanctitatis necessariae sacerdoti, & atrocitatem delicti, quo peccando populum ecclesiasticum scandalisasset. Nec solum caro immolati uultu uel agni, sed etiam panes & libamenta, pro talibus oblata domino incendebantur in odorem suauitatis, in signum, quod solius dei est iustificare, & expiare peccata sacerdotis, & communitatis consentientis, principis autem & priuati cuius delictum à sacerdotum ministerio expiatur. Allegorias harum rerum inuenies homilia quarta Origenis, in Leuiticum.

24 ¶ Locutus est autem dominus ad Moysen, dicens:

25 Loquere Aaron & filiis eius dicendo: Ista est lex hostiae pro peccato. In loco, ubi offertur holocaustum, immolabitur peccatum coram domino, sanctum sanctorum est.

Lex hostiae peccati: hoc est hostiarum quae offeruntur pro peccato. In loco inquit, in quo iugulantur holocausta, ibi occidunt & illud quod pro peccato est. Hostiarum quaedam quidem sunt dei solius, ita ut nullus hominum participet ex ipsis, quae totae domino incenduntur: quaedam sunt Aaronis sacerdotis, & non filiorum eius: quaedam ipsius & filiorum, sed non filiarum uel uxorum eius: quaedam uero & Aaronis, & filiorum, & uxorum cum filiabus, ut omnibus eis de ipsis edere liceat: quaedam etiam totius populi, ut omnes filij israel uesci eis possint. Speciale tamen participium hostiarum habent sacerdotes & eorum filij, ex omni enim hostia quam edit sacerdos etiam filios edere licebit. Vbi holocaustum iugulatur soli deo sacrificandum, ibi etiam hostia pro peccato immolanda iubetur, ut intelligat se peccatorem qui peccauit, & conuersus ad dominum poeniteat, & contribulatus spiritus hostiam offerat, coram domino stans, non exiens à domino, sicut Cain per desperationem, sancta anima

tem sanctorum aliud non sunt quam unigenitus dei filius, pro peccatis hominum oblati in cruce, is solus est hostia pro peccatis.

Sacerdos qui pro peccato offeret, comedet eam, in loco sancto comedetur, in atrio tabernaculi testimonij.

Sacerdos peccata offerentis comedere debet: iuxta illud Osee, Quia peccata populi mei manducabunt. Id de Christo domino Origenes intelligit, qui ut iuxta diuinitatem ignis consumens est, et sacerdos secundum ordinem Melchisedech, ipse peccata consumit, deuorat, purgat: ipse enim peccata nostra suscepit in semetipso, eos autem qui remanent in peccatis, mors ipsa deglutisse dicitur. De bene et sacerdotes ita perfecti esse, et in officio sacerdotali eruditi, ut peccata populi in loco sancto ipsi non peccando consumant. Locus autem sanctus in ecclesia, est si des perfecta et charitas de corde puro, et c. Non est in terra querendus locus sanctus: de qua dicitur: Maledicta terra in operibus tuis. Sacerdos ergo ecclesie tunc populi peccata consumit, cum hostiam iugulans, uerbi dei et doctrine sancte uictimas offerens, purgat a peccatis conscientias auditorum. Vide Origenem: cetera satis patent ex dictis.

Quicquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur. Si de sanguine illius uestis fuerit aspersa, lauabitur in loco sancto.

Grave quidem est peccare in dominum, sed alijs quoque scandalo fieri ad peccandum longe grauius est, nam sicut cancer serpit malum, ita consortio impiorum commaculantur etiam pii: id significatur per contagionem, quae contrahitur ex contactu peccati, et conuersatione cum impijs, quod expiandum est et legitime abluendum intra ecclesiam et in loco sancto.

Vas autem fictile in quo cocta est, confringetur, quod si uas aeneum fuerit, defricabitur, et lauabitur aqua.

Omnis masculus de genere sacerdotali uescetur de carnibus eius, quia sanctum sancto rum est.

Vas in quibus coquantur carnes oblate in sacrificio pro peccato multa diligentia sunt repurganda, quae si tetrae sint confringi iubentur in horrorem peccati pro quibus oblatum est sacrificium.

Omne peccatum de cuius sanguine inferatur in tabernaculum testimonij ad expiandum in sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni.

Idem hic dicitur quod in uersu 22. expositum est.

CAPVT VII.

Aec quoque est lex hostiae pro delicto, sancta sanctorum est:

Saepe in scripturis peccatum pro delicto accipitur, et delictum pro peccato, hic tam discreti uidentur, superius enim quum tradidisset ritum sacrificij pro peccato, hic mandat de sacrificio pro delicto. Delictum quidem est commissum leuius aliquanto quam peccatum, quando scilicet non facimus quae obliga-

mur: Peccatum uero quum committimus quae committere non debemus. Verum haec non generaliter sunt sic accipienda. Non sunt autem quaecumque delicta et transgressiones uerborum dei parua aestimanda fidelibus. Propheta et sacerdotes inuigilent diligenter, ne quid turpe et flagitiosum in ecclesiam surrepat, et omni diligentia quod increuisse uiderint eradicent et reforment, non solum magna, sed etiam quae parua uidentur: Ad nihil enim conuiuere debent, quod domino aduersum repererint. Non enim sufficit nutrire sancta, nisi et eradicentur, idque imprimis, quae praua sunt, uerbo uite ad poenitentiam electorum.

ubi immolabitur holocaustum, mactabitur et uictima pro delicto, sanguis eius per gyrum altaris fundetur.

Super idem altare aeneum ante hostium tabernaculi in atrio quo offerebantur sacrificia pro gratiarum actione, offertur etiam sacrificium pro peccatis et delictis quibuscumque, praeter quam pro peccato sacerdotis et synagogae, illius enim ut dictum est sacrificij incensio et combustio carnum extra castra fiebat.

Offerent ex ea caudam et omnem eius adipem qui operit uitalia,

Non solum hominem externum sanctum uult uerbum domini et instituit, sed etiam internum, omnia enim membra illius sanctificari iubet usque etiam ad caudam. Ideo similiter iubentur adipēs arietis qui circa renes sunt, et qui interiora operiunt imponi super altare, ut quicquid in te crassum est et operit interiora tua, altaris ignibus offeras, ut purgatis interioribus, dicas, Benedic anima mea domino, et omnia quae intra me sunt nomini sancto eius.

duos renunculos, et pinguedinem quae est iuxta illos quae iuxta ilia est, et residuum iuxta iecur cum renunculis remouebit,

et adolebit ea sacerdos super altare, sacrificium est domini pro delicto.

Duos renes cum aruina uel adipe circa eos offerre iubetur sacerdos: similiter et totum adipem qui super interiores lumborum partes est, cui inuoluitur et reticulum iecoris, quod alij fibram epatis dicunt, alij pinnam, alij residuum interpretantur, quod stare alijs in locis non potest. Haec autem adimenda sunt omnia a reliquo corpore et incendenda domino in ara holocausti, in sacrificium domino pro delicto: quo significatur concupiscentias carnis domino offerendas, et non quod delectat, sed quod honestum est et gratum domino, perficiendum, secundum legem, non concupiscas, et c.

Omnis masculus de sacerdotali genere uescetur his, in loco sancto comedetur, sanctum sanctorum est.

A quibus haec hostia comedi debeat indicatur, non a mollibus, debilibus, et semineis domino talia offeruntur, sed a masculis, et sacris hominibus, et pro confirmanda uirtute. Concupiscentijs bellum indicitur perpetuum sanctis, in hoc mundo ad exercitum. In loco sancto, hoc est, in atrio sacerdotum comedebatur sacrificium oblatio-

Benedicant
deum nostram
intima.

Sancta san-
ctorum.

nis pro peccato principis uel cuiuslibet inferioris e ple-
be. Sancta autem sanctorum sunt, quia ab offerentibus lai-
cis attingi non poterant: sed nec ab uxoribus uel filiabus
sacerdotum, sed tantum a filiis et patribus.

7 Sicut pro peccato (offeritur hostia) ita & pro
delicto: lex una erit eis, ad sacerdotem qui per
eam expiabit, pertinebit.

Vno ritu sacrificia fiebant pro peccato et delicto,
contra homines et deum, magno uel paruo, ex malitia
uel ignorantia aut fragilitate, commissionis et obmissio-
nis, contra decalogum uel contra ceremonialia instituta.
Istis enim modis differre possunt peccata atque delicta, ut
uidetur. Sacerdotis autem, qui sacrificio huiusmodi expia-
bat et orabat pro offerentibus, diuino hoc iure erat, non
solum pellis, sed quicquid comedendum relinquebatur
ab igne altaris quod domino non incendebatur, non ta-
men aequaliter pertinebat ad familiam sacerdotis.

8 Sacerdos qui offert holocausti uictimam,
habet pellem eius.

Holocaustum a sacerdote totum domino offerebatur
et cremabatur, praeter pellem quae sacerdotis erat, memo-
riale sacrificij, et ad uitae emendationem seruata memo-
ria, ac perpetuae poenitentiae monumentum, quoties intue-
retur sacerdos apud quem se peccatorem sacrificio ipso
confessus fuerat, et promiserat uitae melioris institutum:
Utque meminerint sacerdotes eorum esse ut expietur ac san-
ctificetur ecclesia, tantum abesse ut eandem exemplo, sa-
cto uel uerbo contaminent, uel infament.

9 Et omne sacrificium simulae, quod coqui-
tur in clibano, & quicquid in craticula uel in
sartagine praeparatur, eius erit sacerdotis a
quo offertur:

Tria sunt in quibus sacrificia praeparari possunt, in
clibano, sartagine, et craticula. Origenes putat clibanum
secundum sui formam profundiora, et ea quae sunt in-
narrabilia significare in scripturis diuinis: Sartago uero
ea quae si frequenter ac saepe uersentur intelligi ac expli-
cari possunt. Craticula autem ea quae palam sunt, et absque
aliqua attrectatione cernuntur.

10 Et omnis oblatio, oleo conspersa siue ari-
da fuerit, cunctis filiis Aaron per singulos di-
uidetur.

Sacrificium salutare in oleo fieri iubetur, sacrificium
uero pro peccato nec oleo nec thure cohonestabatur:
Peccata enim lugenda potius sunt et abominanda, perque
poenitentiam diluenda perpetuam, non sine oratione et
spe remissionis et gratiae per Christum. Interim tamen hoc
ex loco notande sunt tres regulae pro sacrificijs. Prima,
carnes hostiae pro peccato sacerdotis erant, nulla data
parte offerentibus de sacrificijs. Deinde pelles sacerdotis
semper erat, etiam in holocausto ubi sola non combure-
batur. Tertia, similia qualitercunque cocta sacerdotis erat.
Tandem haec omnia cunctis filiis Aaron aequaliter diui-
denda iubentur.

Sacrifican-
di regulae.

B Hæc est lex hostiae pacificorum, quae of-
fertur domino.

Sacrificium salutare dicitur et laudationis pro susce-

ptis beneficijs: et uoti uel deuotionis pro assequendis bo-
nis. Cum uero non opus sit ad literam instaurare sacrifi-
cia, dici potest sacrificium laudis offerendum ab illo, qui
in omnibus actibus suis facit laudare deum, ut uideant ho-
mines illius opera bona, et magnificent patrem qui in
caelis est. Is ergo sacrificium salutare et laudis obulit,
pro cuius doctrina, actibus, disciplina, uerbo et moribus
benedicitur deus.

12 Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, of-
ferent pro sacrificio gratiarum tortas absque
fermento conspersas oleo, & lagana azyma
uncta oleo, coctamque similam, & colyridas
olei admixtione conspersas,

Apud gentes quoque uaria placentarum genera inue-
niebantur, quae dijs suis offerre solebant: ab his fortassis
antiquissimis literis edocta, et ritibus uetustissimis, ut mul-
ta alia quoque hinc ab illis desumpta cognoscuntur. Hæc
enim placentarum genera prima mortalium sacrificia le-
guntur fuisse etiam a prophanis authoribus. Hic uero iu-
bentur offerri de simila pisturae triplices, praeter et cum
sacrificio carniū edendarum a sacrificantibus, non sine
aspersione olei, significantis letitiam de beneficijs dei,
et gaudio fidelis conscientiae, et uoluntatis sponte, et
non ex necessitate domino offerentis, sed hilariter.

13 Cum placentis panis fermentati offeret ob-
lationem suam cum hostia gratiarum pacifi-
corum eius.

Hic mandatur apponi etiam fermentum in sacrificijs
a ministris quidem comedendum sed non offerendum: fer-
mentum enim pharisaice doctrinae cum traditionibus ac
praecipis humanis ad cultum dei non est adhibendum ut
offeratur domino, ex eis nihil suscipiendum est ad domi-
no complacendum: Sermo uero lucidus et eloquentia
splendor, et ratio persuadendi sancta, et resutandi in-
pia, ad ministerium uerbi dei decenter admittitur, quod
et Paulus egisse uidetur, sumptis de fermento Graecorum
ueris narrationibus, quas aduersarij negare non possent.

14 Et offeret ex eo unum ex omni oblatione
elevationem domino. Sacerdotis aspergen-
tis sanguinem pacificorum eius erit.

Gratiarum actio sedula domino pro beneficijs offeren-
da est domino. Unum autem primum et maximum bene-
ficiorum dei est, salus electorum per Christum dominum. Ele-
uatio illa sacra et deo specialiter sanctificata habebatur,
sumpta portione de hostijs panum, et a sacerdote supra
et deorsum mouitata ad dextram ac sinistram, quo ritu
omnia alia praesentia tunc sacrificia sanctificabantur,
ut prophanorum usui postea applicari non possent: nec
a laico comedi, sed a sacerdote illo qui sanguinem hostiae
sparsisset ad aram: in loco tamen sancto edi poterant,
etiam a sacrificia offerentibus illo die, sed non post se-
cundum.

15 Et caro sacrificij gratiarum actionis pacifi-
corum eius, in die oblationis suae comederetur,
nec remanebit ex eis quicquam usque mane.

Non otiosum est quod hesternis carnibus uesci non uale-

nos sermo diuinus, sed recentibus et nouis, eos qui sacrificium pasche et laudis immolant deo. Ita ergo et tu, si non ex eruditione pia ac spiritali, et ex doctrina gratie Christi presentem et recentem ecclesieque fructuosum et sapidum protuleris sermonem, in edificationem fidei et morum, os quidem tuum offert sacrificium laudis, sed mens tua pro sterilitate hesternae carnis arguitur.

Si uoto, uel sponte quispiam obtulerit hostiam, eadem oblationis suae die similiter edetur, sed & si quid in crastinum remanserit, uel scilicetum est:

17 quicquid autem tertius inuenerit dies de carne sacrificij, ignis absumet,

Voti, id est uoluntatis, praeter legis necessitatem sacrificium est, quo et secunda quidem die uesci fas est, pe-

nitius uero abituratur in tertiam. Sed dat remedium negli-

gentibus: Si inquit, inualidus fueris, et c. Exponit pro sua

pietate Origenes in hoc biduo testamenta posse intelligi,

in quibus liceat omne uerbum quod ad deum pertinet re-

quiri et discuti, atque ex ipsis omnem sacram eruditionem

capi: Si quid autem super fuerit quod non scriptura diui-

na decernat, nullam aliam debere tertiam scripturam ad

authoritatem scientiae suscipi, quae hic dies tertia nomina-

tur, sed igni tradamus quod superest, id est deo reserue-

mus. Igne ergo cremandi sunt uniuersi canones episco-

porum, quibus praeter dei legem conscientias grauant, et

fidei suae articulos in utroque testamento non clare funda-

tos decernunt, et imponunt ecclesiae: suo ipsorum testi-

monio et lege damnandi, quod id ipsum nemini licere in

suis quoque decretis a Gratiano compositis decernunt, de

quibus aliis. Sed hic potius Origenes et Augustinus, cum

Hieronymo comburendi definiuntur a canonistis, quam

ut solis eis literis quae canonici semper habiti sunt, con-

tra suas decretales epistolas uel concilia cedere uelint,

quantumlibet rogati, admoniti, et conuicti erroris.

18 & si quis de carnibus uictimae pacificorum die tertio comedendo comederit non gratus

erit, qui obrulit sacrificium, non reputabitur ei, propheta erit & anima comedens ex eo

iniquitatem suam portabit.

Hoc est quod David dicit: fiat oratio eius in peccatum,

quando non solum nihil meriti, sed etiam culpa multum

ex sacrificijs quaeritur. Audis enim legislatorem decerne

re peccatum, si quis reseruauerit in tertiam diem quic-

quam de carnibus. Vnde cognoscendum quanta humanae

conditioni peccatorum labes immineat, cum oriatur etiam

inde peccatum ubi hostia propitiationis offertur.

19 Caro quae aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni ea ca-

ro, qui fuerit mundus uescetur ex ea:

20 Anima polluta, quae ederit de hostia paci-

ficorum, quae oblata est domino extermina-

bitur anima illa de populis suis.

21 Et anima quae tetigerit omnem immundi-

tiam hominis, uel iumentum immundi, uel de

omni reptili immundo, & comederit de car-

ne sacrificij pacificorum quae domino, excin-

detur anima illa de populis suis.

Triplices immunditiae causae: si carnes sacrificiorum aliqua immunditia contingantur: si is qui edit carnes sa- Immunditig
triplex can
sa.
cras immundus sit, si quis mundus homo uel cibus ali-
quod immundum animal contigerit. Sic fit doctrina et
uita immunda quamlibet sancta fuerit si inficiatur erro-
re aut haeresi, scandalumque addat conuersationi: ut si quis
de diuinitate pie sentiat, carnis autem resurrectionem ne-
get: et si castitatis ac doctrinae quisquam rationem cu-
stodiat, odio autem et superbia pios damnet. Deinde pie
eruditionis capax quisque tunc primum fiet, si a prophe-
tis actibus separetur, non ut sit absque peccato, sed ut pec-
catum odiat, et pro uirili cum dei gratia iugiter impu-
gnet. Tandem summopere curandum, ut nedum non pol-
luatur aliquis proprio crimine, sed ut aliena quoque con-
tamine non inficiatur, consortio haeresis uel criminum
ceterorum. Carnis quoque munditia sic seruanda fide-
lis est, ut mens et conscientia in oculis domini pura sem-
per resplendeat: si non Christiana innocentia semper sit
illibata, saltem poenitentiae et crucis mortificatione pu-
rificetur indies.

22 Locutusque est dominus ad Moysen, di-
cens:

23 Loquere filiis Israel, dicendo omnem ad-
ipem bouis & ouis, & caprae non comedetis.

Non quidem omnium legum illarum ratio alia in-
renda esset praeter domini sacro sanctam uoluntatem, po-
test tamen alicubi uideri clare ratio. Hic autem quare adi-
pem eorum animalium quae domino offeruntur probi-
buerit edi ludaeis, ratio adducitur, uel ob reuerentiam sa- Adeps non
edendus.
crificiorum, ueluti a sacro sanctioribus abstinere iubentur,
uel quia gentilibus haec erant ut sunt in delicijs, uel
minus complexionis illorum sani. intelligitur enim multo
magis eos abstinere debuisse a reliquorum animalium a-
dipe comedendo, si de isto non licuit, utique mundiore. In-
terim sancti discunt exquisitis epulis non indulgere, nec
immundorum animalium carnibus uesci, nec auaritia
damnabili pollui.

24 Adipem cadaueris, & adipem quod a be-
stia captum est, habebitis in uarios usus, sed
comedendo non comedetis ipsum,

Immundorum animalium uel laceratorum ac occiso-
rum a bestiis carnes, ut horribiles mundis genijs, pro cha-
ritate fouenda prohibentur ludaeis: et ipsorum denique
omnes adipēs, ad humanos quidem usus uarios concedun-
tur, sed nihil ad cibum, quem dominus uult esse purum,
sanum, et minime horrendum.

25 quia omnis qui comederit adipem anima-
lis, quod offertur ipsum oblatio domino, ex-
cludetur anima comedentis de populis suis.

Animalia quae conceduntur ex lege ad sacrificia offe-
renda munda sunt, sed non permittitur illorum adeps ad
esum, ratione dicta. Annectitur autem hic poena grauis
transgressoribus, excommunicatio scilicet a synagoga fi-
delium ob inobedientiam et contemptum legis, qui redu-
dat in dominum legis, et horrorem fratrum, quod rebus
huiusmodi non asuetis, sed eas abominantibus grauamen

26

ferent, imò lese charitatis causa dño placere non potest. Sanguinem quoq; omnem non sumetis in cibo, in omnibus habitationibus uestris, tam de auibus, quàm de pecoribus.

Sanguinis
esus qui-
bus prohi-
bitus.

Sanguinis esus toties interdictus admonet clementie, & crudelitatis horrorem incutit, deq; lege nature uide-
tur esse à temporibus Noë instituta lege hominibus inter-
dictus. Veruntamen charitas & clementia legum illa-
rum neruus sunt, non sanguinis pretiositas. Quia autem
dicitur notanter tam de auibus quàm pecoribus, arguunt
Iudei pisciū sanguinem et locustarū prohibitū non esse.

27

Omnis anima quæ ederit omnem sangui-
nem, peribit anima illa de populis suis.

Simpliciter prohibet sanguinem edendum, non cau-
sas allegat, quæ à domino optimo & sapientissimo inqui-
ri & exigi non debent. Cum uerò excisio transgressoris
de populo suo poena addatur, liquet clare Iudeos tantum
ligari ad hoc mandatum, sic & aliarum ceremoniarum
capitula solos Israëlitas iuxta carnem respiciunt & per-
stringunt: charitatis autem ratio apostolos spiritus sancto
instigatos permouit ad prohibendum sanguinis esum, pro
conciliandis utrinq; gentibus & Hebræis: est enim cha-
ritas amussis expendendi legitima.

28

Locutusq; est dominus ad Moysen, dicens:

29

Loquere filiis Israel dicens: Qui offert ui-
timam pacificorum suorum domino, addu-
cet oblationē suam domino de sacrificio pa-
cificorum suorum.

Pacifica uel salutaria sacrificia, qua ratione & quo
ritu celebranda lex instruit, ut scilicet præter animal im-
molandum etiam apponerentur panes & libamina uini,
pro sacris epulis commode celebrandis, quæ & קרבן
oblatio, domini dicebantur, cum immolatum animal
וזה diceretur, & מנחה similiter oblatio: quæ tamen
non raro confunduntur, ut non aliter, quàm ex conse-
quentia sensus, etiam in Hebræo dinoscantur, quanto ma-
gis in interpretibus Latinis & Grecis. Quam tamen dif-
ficultatem studiosus facile euincet admonitus, & literali
interpretatione adiutus.

D

30

Manibus suis adducet sacrificia domini,
adipem cum pectusculo adducet, pectuscu-
lum ad offerendum illud oblationem coram
domino,

31

adolebit autem sacerdos adipem super al-
tare, pectusculum autem erit Aaron, & filio-
rum eius,

Sacrificia
pacifica
quomodo
mouentur.

Adferebant homines sacrificia pacifica & uota ad
atrium sacerdotum, pectusculum & adipem, cum reliquis
offerendis. Sacerdos autem supponebat suas manus mani-
bus offerentium & subleuabat ueluti uersus cælum, &
demittebat iterum uersus terram, deinde ad quatuor pla-
gas orbis, uel ut uidetur à sinistra ad dextram, significan-
do oblationes fieri creatori & gubernatori totius mun-
di. Et hæc mouitatio dicebatur תנופה ab eleuatione.
Deinde suscipiebat sacerdos ea in manus, adipem quidem
altari holocaustorum imposuit concremandum. Pectus-
culum autem & dextrum armum accipiebat in usum

suum: ceteræ carnes cedebant epulis sacris offerentium,
in sacrificijs salutaribus, in sacrificijs uerò pro peccatis
cedebant sacerdotibus.

32

armus quoq; dexter de pacificorū uestro-
rum hostijs cedet in primitias sacerdotis.

Declaratur magis quod dictum est. Adeps incende-
tur, pectusculum Aaroni cedebat & filijs suis. Armus ue-
rò oblatio erat eius qui offerendi officium illo die gerebat
ex sacerdotibus, quisquis ille esset. Et dicebatur תנופה
ab exaltatione, quia solemniter & cum pompa offerreba-
tur in altum, domino ueluti consecrandum & donatum
sacrificium.

33

Qui obtulerit sanguinem pacificorum, &
adipem filiorum Aaron, ipse habebit & ar-
mum dextrum in portione sua.

Videamus quibus muneribus honoretur sacerdos. Pe-
ctus & brachium accipit dextrum: Non est enim sacer-
dos dei nisi habeat pectus ex omnibus membris electum
& brachium dextrum. Pectus inquam plenum sapientia
& diuina intelligentia, imò quod plenum sit deo, ut tota
solicitudine cordis & operis curet edificare ecclesiam
publice & priuatim, curam gerere instituendarum con-
scientiarum in fide & moribus, ut domino acceptabiles
fiant, & de uana conuersatione conuertantur & ipso
to corde ad dominum, & instituantur in lege domini &
timore. Eum uerò qui sacerdotis labore saluatur & sua
dio, deo gratias agere dignum est, & offerre hostiam
confessionis & laudis. Testeturq; oblatione pectusculi
brachij seipsum per dei gratiam, & ministerium sacra-
dotis, pectore conuersum ad dominum, & ualedixisse
sinistris operibus, & dextro nunc niti brachio ad opes
rapientis.

34

Pectusculum enim eleuationis, & armum
separationis tuli à filiis Israel de hostijs eorū
pacificis, & dedi ea Aaron sacerdoti, & filiis
eius lege perpetua à filiis Israel.

Veteres interpretati sunt pectusculum appositionis,
ut scilicet domino apponatur & sanctificetur, & pro-
prie cedat summo sacerdoti, qui ut illis Aaron erat &
successores in typo, sic nobis Christus est dominus, cui to-
to pectore apponi & dedicari cupiamus. Brachium autem
tem separationis dixerunt, ferè in eundem sensum, quia
non uulgaria, sed electa sacra & religiosa opera imple-
re debemus & domino sacrificare, ut dictum est. Vult
enim dominus Israëlitarum acceptissima sacrificia esse pe-
ctus & cor deo deuotum per fidem, & brachium auxi-
liarium proximo per charitatem: Deus enim bonorum
nostrorum operam non eget, sed summam legis sue ser-
tuit, ut proximum diligamus, non corde & ore, sed opo-
re & beneficentia pro uirili.

35

Hæc est unctio Aaron & unctio filiorum
eius de sacrificijs domini in die quo oblati
eos Moyses, ut sacerdotio fungerentur dño,
quæ præcepit eis dari dominus in die un-
ctionis suæ à filiis Israel religione perpetua in
generationibus suis.

36

Hæc sacrificia pacifica ab Israëlitis danda, iubete do-
mino,

mino, hereditario iure possident Aaron & filij eius ex ipsa unctione, qua à domino iussus Moses eum unxit & sacerdotale munus illi commisit, & ius ipsum dedit percipiendi & exigendi decretum sibi diuino iure sacrificium, ut prescriptum est. Modus autem unctionis in Exodo legitur quomodo à domino institutus. Statim autem scribetur quomodo perfectus & exactus sit, & susceperint sibi à domino decretum officium & beneficium. Nobis autem Paulus exposuit eadē, cum duplici decernit honore dignam eum qui bene præsistit uerbo doctrinae & ministerio ecclesiastico. Monet tamen, ut uictum habentes & amicum contenti sint, & hospitales, bene familie proficientes, non ad diuitias temporales sed uirtutum exempla.

37 Ista est lex holocausti, & sacrificij, & pro peccato atq; pro delicto, & pro consecratione, & pro pacificorum uictimis,

38 quam constituit dominus Moysi in monte Sinai, quando mandauit filiis Israel ut offerrent oblationes suas domino in deserto Sinai.

Hec est lex holocaustorum & sacrificij pro peccato: hec inquit, quae supra exposita sunt, ut uideatur esse recapitulatio sacramentorum, quae in superioribus latius fuerant enarrata: Sicut & illud, Hec est unctio: praelibatio quaedam est sequentium, transiens enim ad alia concludit praedicta.

CAPVT VIII.

Ocususq; est dominus ad Moysen, dicens:

Consecratio Aaronis aliud non est, quam impositio & commendatio officij, praestitendi populo, in his quae sunt ad deum, docendo, consulendo, & dirigendo, per uiam salutis & uirtutum, discipulos instituendo ad similia officia, auctoritatem conferendo ad utilitatem populi fidelis, quo deniq; ritu eodem fidelibus &que committitur studium sedulo obsequendi uelut suis patribus & magistris, ut discant ab eis domini uoluntatem, ut reuerentur & credant humiliter ac deuote quicquid illi iuxta domini uerbum, uoluntatem & legem iniunxerint. Sicut & sacerdotes aliud praecipere uel docere non debent, nisi beneplacitum domini dei sui, & mandatum. Id autem commode fit non sine quibusdam caeremonijs publicis, quibus homines permouentur.

2 Tolle Aaron cum filiis suis, uestes & unctionis oleum, uitulum pro peccato, duos arietes, canistrum cum azymis,

Intentis auribus, ait Origenes ecclesiam alloquens per homiliam, & uigilanti corde consecrationem pontificis uel sacerdotis audite, quia & uos secundum promissam dei sacerdotes domini estis: gens enim sancta & sacerdotum estis. Primo lauat, postea induit: ablunda sunt imprimis nequitiae ab animabus, ut subinde Christus indui possit. Lex autem ostendit maculas & lauandas docet per Christum, &c. De sacrificijs pro peccato Aaronis et filiorum, praenuntians, ad consecrationem sacerdotalem, uide 29. caput Exodi. Vbi & de uestibus ac oleo unctionis con-

sequenter multa leguntur, de uitulo, & arietibus duobus, pro peccato, & de canistro panum.

3 & congregabis omnem coetum ad ostium tabernaculi testimonij.

Licet dominus de constituendo pontifice praecepisset, & dominus elegisset, conuocatur tamen & synagoga: Requiritur enim in ordinando sacerdote & praesentia populi, ut sciant omnes & certi sint quod praestantior est ex omnibus populo, qui doctior, qui sanctior, & omni uirtute eminentior, ille eligatur ad sacerdotium, & hoc adstante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus refideret. Hoc est autem quod & apostolus praecepit in ordinatione sacerdotis, dicens: Oportet autem & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt. Hec Origenes in hunc locum, uel si malis Cyrillus, cui homiliae illae ascriptae sunt ut essent gratiores legentibus, miserrima sorte & impia qua diuus Origenes sic oppressus est falsariorum nequitia, ut optime scripta alijs adscribatur, deprauata autem ipse ferre cum opprobrio cogatur, quum uere dicat Hieronymus de eodem plausibilia multa. Vt cumq; sit istud, hic palam litera nos docet uelut sibus sacris induendos esse ministros dei, et fidelium doctores, non scurrarum et seruorum more, nec etiam principum et regum pompa, sed unde maturitas, honestas & prudentia, non uanitas, fastus uel sordities prodatur: conuersatione & moribus auctoritatem sibi comparent coram ecclesia. Iuuenius oblationis est Christus, fidelium iustificatio per mortem & sanguinis effusionem, salutaris hostia pro electis, Messias patribus tota lege promissus. Duo arietes diuinitas & humanitas Christi, si placet. Canistrum fermentatorum panum, sit doctrina sinceritatis & ueritatis, ex lege & prophetis, ex euangelio & apostolis, istis enim rebus ecclesia regitur & saluatur. Tota ut dictum est asit congregatio dum inauguratur in ecclesia praepositus, praesente Moysi, hoc est, magistratu fidelis per se uel legatos, & praemissa exhortatione alicuius ad hoc missi ad ecclesiam, ut suscipiant, uenerentur, audiant, ament & foueant episcopum. Simul quoq; coram populo exhortatio fiat ad episcopum ordinandum, ut meminerit officij sui et salutis commissae ecclesiae. Oratione, consensu, & exhortatione, cum manuum impositione ab episcopis inauguratur, cum consensu omnium de ecclesia, quem et ipsi signo aliquo commodo testentur, ut esse posset manuum porrectio. Talis consecratio apostolica olim fuit, sine tanto fastu, pretio, unctione, & infusis de auro & gemmis, ac satellitibus, quae ad rem non pertinent, sunt autem reliquiae gentilitatis, conuersis olim archisacerdotibus in archiepiscopos, &c. de quibus dici multa possent. Principum haec pompa sit, minime sacerdotum: quamlibet uetus mos inoleuerit, cui uetustior quoque est & idololatriae sacrilegium, ignoratus autem in apostolorum ecclesijs, Origenis quoq; & Cypriani temporibus.

4 Fecit Moyses ut dominus imperauerat. Congregataq; omni turba ante fores tabernaculi foederis,

Moyses & apostolicis uiris facientibus quod illis praecipit uerbum domini, populus quoq; haud dubie officium

Sacerdos
qualis eli-
gendus.

Origenis
fata.

Vestitus sa-
cerdotalis.

Sacerdos
ordinatio.

suum non negabit. Impudens autem fuerit flagitium sacerdotem exigere à plebe obedientiam cum reuerentia, & amplis opibus rerum temporalium, quum ipse non præstat uicissim ecclesiæ uitam innocentem, sacrâ doctrinam, & beneficentiam ad egentes. Ad ostium tabernaculi colligitur plebs Israëlita, ab oriēte tabernaculi et atrij, nam ingredi utrūq; minime permittebatur, ne familiaritas contemptum pariens, doctrinam quoq; cum autoritate eliminaret populus, rarò meliora sapiens & eligens.

5 ait: Iste est sermo, quem iussit Dominus fieri.

Nihil sine mandato domini sacerdos tentet uel doceat, nec prætextus aliquis humane sapiētiæ prætentatur. Sufficit enim abunde scripturæ sanctæ autoritas & eruditio ad animarum & fidei edificationem, ut humanas traditiones & dogmata fidelis admirari non debeat.

6 Obtulitq; Aaron & filios eius. Quumq; lauisset eos aqua,

Electio carnalis.

Non appellatur Aaron frater Moysi hoc loco, ne carnis electio locum sibi uindict in prælatione pastoris animarum, sed dei potius præceptio commendetur. Sicut enim indignum coram deo & hominibus non debet promouere affectus carnis, multò minus simonia et ambitio: sic neq; dignum impedire cognatio corporalis et familiaritas. Omnia potius à domini uoluntate pendeant & iuxta uerbum domini, & ad ecclesiæ profectum ordinentur, ut hic non sit nec amicitia nec odiū in consilio sacerdotum: quin summopere deligatur innocentior, doctior & fidelior, & ecclesiæ futurus in spiritualibus utilior.

7 posuit super eum tunicam, accingens eum baltheo, & induens eum pallio, & posuit super eum superhumeralē, & accinxit illud cingulo superhumeralis, & constrinxit eum.

Tunicæ dux sacerdotum.

Sacerdos Iudaicus duabus tunicis induitur, ut scientiam legis teneat, & uniuscuiusq; mysterij rationes intelligat: legem secundum spiritum & literam norit, unum ministerium habens carnale, aliud intelligentiæ spiritualis. Immolabat quidem hostias carnales, sciens tamen spiritualia quoq; sacrificia diligentius offerenda. Apostoli uerò prohibentur duabus tunicis uti, quos nemo iudicare debebat in cibo, potu, parte diei festi, aut neomenijs, &c. quæ umbra erāt futurorum. Qui ut huiusmodi secundum literam legis obseruantias penitus repudiarent, nec occuparent Christi discipulos Iudaicis fabulis, & imponerent eis iugum, quod neq; ipsi neq; patres portare potuerunt, merito duas habere tunicas prohibentur, sed eis sufficit una, & hæc interior. Imponit tamen Moses pontifici tunicam humeralē, quæ est ornatus humerorum ex circunductione uestis. Humeri autem operum tenent laborisq; indicia, non enim sufficit sola scientia, sed & insuper faciunt quod docent pontifices, & humeris quoq; suis gestant quæ in humeros reponunt aliorum. Duplex quoq; cingulum, super tunicam intimam & superhumeralis, significat sacerdotem constringendum uerbo & opere, expeditum esse ad omnia, nihil remissum uel dissolutum contineat, nullum corporis uel animæ lapsum timeat, sed sit sanctus corpore & spiritu.

8 Et posuit super eum rationale in quo erat doctrina & ueritas.

Rationale pectoris aureum ornamentum, Græcis λογιστήριον dictum est, ut ratio semper habeatur commissæ sibi ecclesiæ, quæ duodecim lapidum, duodecim nominum, duodecim tribuum inscriptorum ornatur, ut in charitatis aureæ affectu semper gestet subditorum imò commissarum filiorum salutem & profectum. Sacer autem illius pectoris ornatus, & imprimis necessarius est duplex, אור ודבור, lumen doctrinæ sacræ, et integritas morum & conscientiæ, quibus instituere, docere, gubernare, & promouere potest sanctam ecclesiam. Non enim sufficit pontifici propria iustitia uel perfectio, sed illuminatus sit uerbo ueritatis, eatenus, ut illum quoq; docere possit & manifestare ad erudiendum ecclesiam in fide, & reddere rationem de ea quam in pectore fidelis gestat. Insuper innocentia & integritate uitæ exemplum, proferre debet probatissimum in sancta conuersatione, ut charitatis & fructuum eius opera quæ docet, falsis elare & sine fūco hypocrisis, corde puro, & conscientia non ficta testetur. Fieri enim non potest, ut doctrina quantumlibet uera & utilis probataq; doceatur cum fructu in ecclesia, nisi ex charitatis seruire, & integra fide, & sincero pectore profecta intelligatur: intelligitur autem non obscure à prudentibus spiritum & uere pijs, nec latere potest pectoris insynceri hypocrisis. Sed de his nimis um, quanquam is locus multa dignus esset tractatione, scilicet de urim & thummim in pectorali summi pontificis. Ut non uacet ratione et mysterio, quod hunc uersum me dium Iudæi supputant in quinque libris Moisaicæ legis, & ueluti cor & centrum legis diuinæ. Vana est enim omnis lex, non solum humana, sed diuina quoq; in ecclesia, nisi summi sacerdotis pectore moderetur, secundum urim et thummim: de quo multa dicenda.

9 Cidari quoq; texit caput eius: & super eam, contra frontem posuit laminam auream coronam sanctificationis, sicut præceperat ei dominus.

Corona quoq; necessaria est sacerdoti ad frontem posita, aurea lamina exornata, sacrosanctissimo nomine dei altissimi, eoq; sacratissimo כהן. Super omnia enim in mundo sacra & mirabilia haberi debet à sacerdote & fidelibus nomen dei ineffabile: summaq; doctrina & operum perfectiorum est, ut sanctificetur nomen dei, quod & Christus dominus monuit & præcepit primum haberi in uotis piorum, ut nihil antiquius ducant quam honorificentiam diuini nominis, de quo gloriatur quicumq; domino gloriatur, de quo qui erubuerit à domino confusetur. Ut enim Christus dominus caput ecclesiæ est, sic ornatus iste gloriosissimus in capite poni iubetur summi sacerdotis, tanquam ultimum ac perfectum sacerdotij ornamentum.

10 Tulit & Moses unctionis oleum, quo liniuit tabernaculum cum omni suppellectili sua, & sanctificauit ea.

Oleum unctionis sacerdotalis & sanctuarij, dei æterno na electio est, qua in talibus externis ceremonijs sibi pro-

tanto uult complacere, ut interim spiritu & uirtute fideles baptizentur & ornentur, ac in ministerio dei non indigne conuersentur, ut in illis dominus uelut in templo habitet.

11 Et asperit ex illo super altare septem uicibus, & unxit illud, & omnia uasa eius, labrūq; cum basi sua sanctificauit.

Septem uicibus, hoc est multiplicibus sancti spiritus unctionibus preparantur ministri dei, & templa diuini spiritus consecrantur à summo sacerdote Christo, qui sine mensura spiritum omnium bonorum assequutus, omnibus dispensat, quando, quantum, & quomodo uult, secundum uaria dona spiritus.

12 Fuditq; de oleo unctionis super caput Aaron, unxit eum, & consecrauit:

Aaron primo inungitur, deinde filij. Christus primogenitus omnis creaturæ, in quo sanctificantur et consumuntur omnia, maxime autem fideles renati in Christo, qui sunt regale sacerdotium, & gens sancta, ac populus acquisitionis, per sanguinem testamenti, & lauacrum regenerationis in Christo.

13 filios quoq; eius oblatos uestiuit tunicis, & cinxit eos baltheis, imposuitq; mitras, ut iusserat dominus.

Parum est sacerdotem summum exornari spiritus sancti muneribus, nisi filios quoq; assequatur plures sui sacerdotij successores, nisi de posteritate deo dignorum sacerdotum summo studio sollicitetur: quod non sufficiat ecclesiam statuisse, nisi & conseruari contingat, & sancte inchoata diligenti opera diuini spiritus proficiant ad successores.

14 Applicauit & uitulum pro peccato: quūq; super caput eius posuisset Aaron, & filij eius manus suas,

Nihil ferè aliud ad longum Moses scribit, quàm obedienciam suam studiosissimam, qua quicquid sibi dominus circa institutionem sacerdotij Leuitici ordinandum ac agendum præceperat in monte Sinai, ut habetur Exodus. id per singula hic ipsum perfecisse commemorat, consecrando Aaronem in summū sacerdotem, & filios suos in sacerdotes minoris ordinis. Pro quorum expiatione sacrificia pro peccatis offerri debebant, uitulus pro Aaron cum suis ceremonijs, & arietes duo, in holocaustum unus, alter pro consecratione filiorum. De quibus ad longum in Exodo, ut nihil hic præter ibi dicta dicatur: quin potius quedam hoc loco breuius recitantur, & obmittuntur leuicula quedam, ibidem suis mandata et declarata.

15 immolauit eum accipiens sanguinem, & tincto digito, tetigit cornua altaris per gyrū quo expiato & sanctificato, fudit reliquum sanguinem ad fundamenta eius ad expiandum illud,

Pro summo sacerdote & primo instituendo, Moses ipse legislator omnia inchoat & adornat, immolans uinum pro peccato Aaronis, et pro consecrando altari & sacerdote, ceremonijs à domino institutis. Vitulus autem iste uel iuuenus pro peccato fidelium, Christi humanitas

est. Nec oportet per singula gesta curiosius comparare figuras, quando principale signū cum primario significato clare quadrat, & analogia quadam imitatur figuratum figuram, non per singulas quasq; particulas.

16 omnem uero adipem qui erat super uitalia, & reticulum iecoris, duosq; renunculos cum aruinulis suis adoleuit Moses super altares:

Sanguinis effusio & aspersio primum celebratur, de inde adeps, fibra iecoris & renunculi super aram incensantur in odorem suauitatis domino, de quibus quid significant prædictum est.

17 uitulum cum pelle, & carnibus, & fimo, cremans extra castra, sicut præceperat dominus Moysi.

Pellis, caro & fimo extra castra in totum igne absumuntur. Nihil enim in Christo est quod non fidelibus proficit, & seruiat patri immolatum, intus & extra. Mystrium crucifixionis extra Ierusalem iam tunc præfigurabatur hoc holocausto uituli immaculati.

18 Obtulit & arietem in holocaustum: super cuius caput quum imposuissent Aaron et filij eius manus suas,

19 immolauit eum, & fudit sanguinem per circuitum altaris:

20 ipsumq; arietem in frustra concidens, caput eius, & artus, & exta adoleuit igni,

21 lotis prius aqua intestinis & cruribus: totumq; simul arietem incendit super altare, holocaustum suauissimi odoris sacrificium domino, sicut præceperat ei.

Aries ille non extra castra, sed super altare holocausti in atrio sacerdotum incenditur, similiter totus, sed membratim incisus, & lotis frustis: idq; fiebat in expiationem sacerdotum, ut consecrationis & unctionis digni redderentur. Primum est enim expiatio ueteris uitæ, deinde noui hominis per gratiam sancti spiritus institutio: declinandum est primo à malo, & sic bonum faciendum.

22 Obtulit & arietem secundum, arietem consecrationum: posueruntq; super caput eius Aaron & filij eius manus suas:

23 quem quum immolasset Moses, sumens de sanguine eius, tetigit extremum auriculæ dextræ Aaron, & pollicem manus eius dextræ, similiter & pedis:

24 obtulit & filios Aaron. Quumq; de sanguine arietis immolati tetigisset extremum auriculæ singulorum dextræ, & pollicis manus ac pedis dextri, reliquum fudit super altare per circuitum:

Alter aries dicitur oblatio uel sacrificium consecrationis, tertium ordine, quo sacerdotes à legislatore Moysi consecrantur, ut ipsi deinde alios sanctificare possint. Exterioris autem ceremonijs interior habitus designatur, & fides exercetur per opera, & ostenditur ut sit uiua. Manus inunguntur & aures, ut audiant uerbum domini, & manibus audita exerceant. Pedes quoq; occupentur ad se-

dulo discurrendum pro lucrificandis multis, & omnibus iuuandis uerbo & operibus.

- 25 adipem uero, & caudam, omnemque pinguedinem, quæ operit intestina, reticulumque iecoris, et duos renes cum adipibus suis, & armo dextro.

Cauda sacrificij.

Nullum in fidelibus membrum uacare debet à suo officio ad gloriam dei ad profectum ecclesiæ. Cauda non de fit sacrificio, id est, perseverantia in quocunque sancto opere, & ex intimis medullis animæ domino sacrificandum & de melioribus: agnoscendoque quicquid possumus & sumus foris & intus domini esse, domino seruire debere. Qui uerè sacerdotes domino consecrantur, horum omnia ossa clamant, Domine quis similis tui? & quid habemus quod à te non receperimus?

- 26 Tollens de canistro azymorum, quod erat coram domino, unam tortam absque fermento, et unam tortam panis conspersam oleo, laganumque unum posuit super adipem, & super armum dextrum,

- 27 tradens simul omnia manibus Aaron & filiorum eius: qui postquam leuauerunt ea oblationem coram domino,

- 28 rursum suscepta de manibus eorum, adoleuit altare super holocausto, eo quod consecrationis esset oblatio in odorem suauitatis sacrificium domino.

Panis canistri.

Ex canistro sacræ scripture proferre sacerdos debet cibos aptos perfectis & imperfectis, diuersi generis sacras epulas, pro cuiusque gustu & stomacho & fragilitate accommodos, noua ac uetera proferendo. Omnia autem sine fermento falsitatis & nequitie, oleo mansuetudinis linita & misericordie, ut charitatis dulcedine uitia corriganter, non austeritate improperiorum irritentur infirmi, pertinaces autem et contemptores dominus iudicabit.

- F Tulitque Moses pectusculum eleuans illud oblationem coram domino de ariete consecrationis in partem suam, sicut præceperat ei dominus.

Pectus consecrandum.

Pectus domino consecratur, dum domino offertur soli, à quo solo pendere debet omnis intentio nostra, ut domino corde iusto probemur: cor enim exigit non solum linguam, non qui dicit, Domine Domine: nec munera respicit, sed pectoris fidem ac deuotionem. Totus homo domino consecratur intelligitur, si pectus ardeat in deum & conflagretur.

- 30 Assumensque oleum unctionis, & sanguinem qui erat in altari, asperit super Aaron & uestimenta eius, & super filios illius ac uestes eorum. Quumque sanctificasset Aaron cum uestimentis suis & filios eius & uestes filiorum eius cum eo,

Oleum consecrationis.

Oleo diuini spiritus fideles consecrantur, quos & unctio docet de beneplacito dei, & uero cultu domino expendendo: sanguine quoque Christi domini in cruce effusi, cuius meritis saluantur electi, qui est sacerdos, altare & hostia. De uestimentis sacerdotalibus quædam prius

dicta sunt, ut omnis conuersatio & habitus sanctitatem ostendant non solum, sed & reuera referant, & à cordis deuotione & conscientia profisciscatur.

- 31 præcepit eis, dicens: Coquite carnes ante fores tabernaculi, & ibi comedite eas: panes quoque consecrationis edite, qui positi sunt in canistro, sicut præcepi, dicendo: Aaron & filij eius comedent eos:

Cibus consecratis & sanctis uescantur sacerdotes & ipsorum filij, diuinis nempe eloquijs imbuantur, & ad uitam spirituales alantur. Residuas disciplinas, et licet & seculares, igne charitatis & zeli consent ac probent.

- 32 quicquid autem reliquum fuerit de carne & panibus, ignis absument.

Quomodo residuum in tertium diem cremandum sit de sacrificio panum & carnum, quo consecrantur sacerdotes, superius dictum est ex Origene.

- 33 De ostio quoque tabernaculi non exhibitis septem diebus, usque ad diem quo completur tempus consecrationis uestræ: septem enim diebus finitur consecratio,

- 34 sicut impræsentiarum fecit, præcepit dominus facere ad expiandum uos.

Ecclesiæ septa non egrediantur domino consecrandi, totis septem diebus consecrationis, donec septiformis spiritus ex alto imbuti fuerint non se idoneos reputent ecclesiæ ministros: prius enim discere quam docere præsumant. Exercitari in spiritualibus oportet eum, qui præesse debet ecclesiæ, ut quæ carnis sunt abominetur, primo omnium in se, & expugnet hostem internum perfidiam, dolum, sui amorem, id non præstabit neophytus, nec talia præsumet nisi cum periculo suo & ecclesiæ.

- 35 Et ad ostium tabernaculi testimonij die ac nocte manebitis septem diebus obseruantes custodias domini, ne moriamini: sic enim mihi præceptum est.

- 36 Feceruntque Aaron & filij eius cuncta quæ locutus est dominus per manum Moysi.

Die noctuque orationi ac sacræ locutioni insistendum ei qui domino sacerdos consecratus est, ut sciat quid domino placeat, quid prodest proximo. Quod ubi faciendum suscepit, tantum operis & laborum experietur, ut prophanis rebus implicari non uacet: non enim toti ecclesiæ tantum generaliter prospiciendum & publice, sed singulis quoque personis, & Christi sanguine redemptis fidelibus priuatim quoque pro uiribus consulendum, exemplo perditæ centesimæ ouis.

CAPVT IX.

- 1 **A**cto autem octauo die, uocauit Moses Aaron & filios eius, ac maiores natu Israel,

Dominus uolens sibi instituere religionem populum, cultores suos quos et elegerat in peculiis ex omnibus nationibus sacrosanctos uoluit esse & haberi, non solum sacerdotes, sed & ipsum populum. Ideo postquam iam ministri sacrificiorum instituti sunt à Moysi iuxta domini mandatū per consecrationem, statim exigit

ab eisdem ministerium ad quod destinandi erant. Primo quidem ministros ecclesie uult fateri sacrificijs sua peccata, ne se offerre audeant reliquo populo, pro quibus sacrificare iubentur. Deinde etiam ut sacrificent pro populo, & officium suum exercere incipiant, quale dum in terram promissam ingressuri sunt, ibidem in loco à domino deligendo per singula sint impleturi: omnes enim pariter peccatores sunt, tam populus quam sacerdos, & egent gratia dei. Qui iugiter peccantes crebris quoque sacrificijs expiare iuxta domini præscripta cogatur, ne se quoque sacerdotes electos à domino, quasi suis meritis iactare præsumant, uel contemnere plebem.

2 Dixitque ad Aaron: Tolle de armento uitulum pro peccato, & arietem in holocaustum, utrumque immaculatum, & offer coram domino, & ad filios Israël loqueris, dicendo:

Sacrificaturi pro populo dei ex instituto dei, & satisfacturi officio, primum iubentur pro se sacerdotes, licet iam consecrati & sanctificati offerre uitulum pro peccato, & arietem in holocaustum. Agnoscunt enim ueritatem cultores dei se per omnia peccatores, & poena dignos, quam & sacrificijs diluere cupiunt & annuntunt, fide & charitate animi, & disciplina corporis: denique beneficia intelligunt dei, quibus obruuntur indigni, pro quibus & gratias deo dicunt & agunt quotidie. Hic autem pro peccato oblatus uitulus, & aries in holocaustum, quid aliud significare possunt quam Christum dominum pro nobis factum peccatum in ara crucis, & arietem nostræ redemptionis qui ut fidei Abrahæ filij sumus, sic aries quoque hærens in uerbis peccatorum nostrorum oblatio dignissima susceptus est, & æterna charitate pro nobis sufficiens.

3 Tollite hircum caprarum pro peccato, & uitulum atque agnum anniculum, & sine macula in holocaustum,

Loquitur senatui quid uniuersus populus offerre debeat, & hircus iubetur offerri propter principes, aries autem propter proprium cuiusque peccatum, & uitulus pro peccato synagoge uniuersæ, quod scilicet committitur communi uoluntate omnium, in sacrificio autem salutari uitulum & arietem offerri iubet, quæ sunt præcipua. bouem & arietem pro pacificis: ad sacrificandum coram domino, & sacrificium conspersum oleo: hodie enim dominus apparebit uobis.

4 Dominus quidem conspicitur à fidelibus, fide, spe & charitate, & ex scripturis sacris, imò ex omnibus creaturis. Verum hic promittitur rudiori populo spectrum diuinæ gloriæ, quo pij ueluti signo certo asscurentur domino placere, tam sacerdotij institutionem, quam sacrificiorum huiusmodi cultum secundum uerba Moysi. De omnium enim animali immolatio hic celebrantur sacrificia, & exemplo ostenditur inculcaturque quod dominus Moysi & populo præceperat curandum, circa cultum domini, quem ceremoniale cupiebant.

5 Tulerunt ergo cuncta quæ iusserat Moyses ad osiū tabernaculi: quò quum omnis multitudo accessisset & astaret coram domino,

Obedientia populi notatur, sponte sacrificia offerentis adstantis ac admirantis ceremonias, quibus retrahi debebant à superstitione idololatrarum, & exerceri in corporalibus, unde paulatim ad spiritualia proficerent, more puerorum, qui alliciuntur ad ardua capeffenda, leuiusculis asuefacti, dum sensu pueri sunt, & puerilibus delectantur. Coram domino autem stare, est in circuitu atrij extra cortinas consistere: nemo enim atrium intrabat, præter sacerdotes & Leuitas.

6 ait Moyses: Iste est sermo quem præcepit dominus: facite, & apparebit uobis gloria domini.

Sermo accipitur pro re imperata & opere, Hebraico more: quasi dicat Moyses, Si iuxta mandatū domini illi ceremoniaueritis, dominum uobis propitiū sentietis, non solum beneficijs obruendo, sed præsentiam gratiæ et potentie suæ uobis ostendendo, per miraculum uisibiliter.

Non autem miracula facit deus contra naturā, & ea in sensibilia esse cupit. Grandia enim dei opera ad homines ac uoluntatis suæ indicia, quomodo non sentiri uellet ab hominibus ipsis propter quos fiunt? Ut sciatur esse miraculum, quod dominum adesse ostendere, & præsentiam credi oportere cogat.

7 Et dixit Moyses ad Aaron: Accede ad altare, & immola pro peccato tuo: offer holocaustū, & deprecare pro te & pro populo: cumque obtuleris sacrificium populi, ora pro eo, sicut præcepit dominus.

Fac pro peccato, Hebræus dicit: hoc est, Fac sacrificium, & offer hostiam domino pro peccato tuo: ut consequenter etiam pro populo sacrificare possis non indigne. Noster autē Christus sacerdos perfectissimus, factus quidem peccatum est, & pro peccato oblatus, non quòd fecerit unquam, sed quòd expiandum assumpsit. Stultum est autem præsumere orare pro populo eum, qui iniquior quum sit quàm populus, animum iudicis potius ad iram prouocat, dum tam indignus nebulo sese mediatoris intercedere ad deum statuit & pro populo præsumit. Hostijs autem & oblationibus deum placabat, non operis & sacrificiorum uirtute uel merito, sed fidei & obedientie, quibus dominus placatur qui hæc instituit.

8 Accedens autem Aaron ad altare, immolauit uitulum pro peccato suo,

Aaronis per omnia obedientia describitur, quomodo non sua sponte sese ingesserit, sed uocatus à domino, ad opus sacrificandi, ea forma quam præscripserat dominus, non ipse confinxerat de suo, pro suo peccato uitulum obtulit, quod & de suis proprijs impensis adduxerat & pro filijs.

9 cuius sanguinem obtulerunt ei filij sui: in quo tingens digitum, tetigit cornua altaris, & fudit sanguinem ad basim eius.

Filiorum erat sanguinem elicere, & mactare animal, offerre cruorem Aaroni pontifici. Ipsius autem erat digitum intingere sanguini, delinireque cornua altaris, quod hic intelligitur aneum in atrio, ad cuius bases sanguis reliquus effundebatur, non ad aram incensi intra sanctu-

rium. Sanguine Christi mundantur conscientie fidelium, qui est altare nostrum & hostia, omniumq; electorum.

10 Adipemq; & renunculos, ac reticulum iecoris, quæ sunt pro peccato, adoleuit super altare, sicut præceperat dominus Moysi.

11 carnes uero & pellē eius, extra castra combussit igni.

Hæc satis ex dictis intelligi, & edificare ecclesiam possunt.

C Immolauit & holocausti uictimam: obtuleruntq; ei filij sui sanguinem eius, quem fudit per altaris circuitum:

12 ipsam etiam hostiam in frustra concisam, cum capite obtulerunt: quæ super altare cremauit,

14 lotis aqua prius intestinis & cruribus. Et adoleuit super holocaustum ad altare.

Holocausti ritus.

Post sacrificatam pro peccato hostiam, consequenter ritus holocausti immolati describitur, arietis scilicet qui non extra castra comburebatur, sed ad aram holocausti, quod aspergitur de sanguine arietis à sacerdotibus, scilicet prius in frustra, ac cum capite lota incendebantur: significando totos nos domino offerendos in seruitiū, qui omnibus nostris membris, & toto corpore abutimur ad peccatum, quod Christo toto oblato pro nobis, dilatum agnoscamus & fateamur, quem pro nobis passum semper & sine intermissione reminisci & uenerari obseruareq; iubemur.

15 Et obtulit oblationem populi, & tulit pro peccato hircum qui populi erat & mactauit eum, & pro peccato obtulit eū sicut priorem:

Nunc pro populo offerri incipitur, hircus scilicet pro peccato populi, animal foetidum, sed tamen mundum, fidelium populorum peccata quotidiana significans, quæ per continuas quoq; calamitatum ignes purgantur, domino per poenitentiam ac deuotionem oblata.

16 Et obtulit holocaustum, & fecit illud pro more:

Breuius describit hic facta, quæ aliis prolixius scribebantur facienda. Holocaustum suis ceremonijs pro populo oblatum dicitur, agnus scilicet uel uittulus, totaliter oblata ignibus in ara holocausti. Secundum iudicium factum, Hebræus loquitur: id est, pro ut conueniebat iuxta legem, & quomodo decretum erat à domino, ac sepe de scriptum ritum sacrificandi holocausta.

17 & obtulit sacrificium & uolam suam impleuit ex eo, & adoleuit super altare præter holocaustum matutinum.

Minha.

Minha, hoc est, oblationes panum & uini quomodo exhibite sint à sacerdotibus hic annotatur breuiter, sine quibus sacrificium perfectum non erat. De simila implebatur manus, & oleo confusa ac thure incendebantur domino. Hæc autem sic tractabantur per omnia, ut tamen iuge & quotidianum sacrificium propter illa minime intermitteretur in matutino tempore.

18 Immolauit & bouem atq; arietem hostias pacificas populi: obtuleruntq; Aaroni filij

sui sanguinem, quem fudit super altare in circuitum:

19 adipem autem bonis & arietis, & caudam & quod operit, renunculosq; & reticulum iecoris,

Hic de oblationibus salutaribus & pacificis dicitur, quomodo ceptæ sine primum, & à iam consecratis sacerdotibus oblatae, cum magna solennitate, ad satisfaciendum populi affectibus magis quam deo.

20 posueruntq; adipem super pectora: cremati essent adipem super altare,

21 pectora, & armos dextros separauit Aaron, eleuans coram domino, sicut præceperat Moyses.

Manibus quidem eleuauerunt sacerdotes adipem sacrificij salutaris, pariter cum pectusculo coram domino pro populo qui bouem & arietem offerri pro se cupiebant, sed tamen non eadem ratione: adipem enim incenderunt domino: pectusculum uero summo sacerdoti debebat in usum: armus autem dexter ei sacerdoti qui ex filiis Aaron instabat officio pro tempore uicis suæ sacrificans.

22 Et extendens Aaron manum ad populum, benedixit ei. Sicq; completis hostijs pro peccato, & holocaustis, & pacificis, descendit.

Eleuatis ad cælum in oratione manibus summus sacerdos: populo uniuersa imprecabatur bona, hoc est hoc loco benedicere & collaudare deuotam obedientiam, exhortando ad fidei & charitatis exercitium in deum & proximum. Hortando quoq; ut cum gratiarum actione & charitate expectaret domini maiestatem apparuerant, ut erat illis promissum sensibili signo. His enim perfectis triplicibus sacrificijs pro peccato, holocausto, & pacificis, descendebat de altari holocausti ad quod ascendebatur sine gradibus, & post cōpleta omnia descendebatur.

23 Ingressi autem Moyses & Aaron in tabernaculum testimonij, & deinceps egressi, benedixerunt populo. Apparuitq; gloria domini omni populo:

Primum ingrediebantur tabernaculū Moyses & Aaron ad orationem domino deferendam pro populo, pro clementi apparitione quam promiserat se exhibiturum proq; fide & pietate populi augenda: deinde iterum prout exhibent, tuncq; populo, ut prædictum est, benedicebant, & apparitio sequebatur gloriæ diuinæ miraculo manifesto & contra naturam, de quo subinfertur.

24 & egressus ignis à facie domini, deuorauit holocaustum, & adipem qui erant super altare. Quod quum uidissent turbæ, laudauerunt, ruentes in facies suas.

Descensus ignis uisibilis de cælo erat iam à priscis oculis signū acceptionis diuinæ, si paratum sacrificium incendisset: sicut & de sacrificio Abel dicitur, quod immolauit dominus super illud, & fauorem suum certissimo signo ostenderit: & Hæc sacrificiū contra naturam madefactis lignis de cælo descendens ignis, cuius natura est semper ascendere, incendit & absumpsit idipsum. Populus itaq; fide confortatus, tanto miraculo dominum deum

deum suum collaudauerunt, & gratias illi retulerunt, & beneplacitum eius in huiusmodi sacrificijs clare didicerunt: & quod domino mandante perfecta essent hæc omnia, consecratio scilicet sacerdotum, & oblatio sacrificiorum.

CAPVT X.

A Rreptisq; Nadab & Abiu filij Aaron thuribulis, imposuerunt ignem, & incensum posuerunt desuper, offerentes coram domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat.

Sacerdotum peccata oblationibus expiata iam legimus, quæ domino mandante & gratificante detulerant obediendo: nunc inobedientia iniquorum casu & poena punitur, ut discant ad officia ecclesiastica electi prouidentiam in commissis, timorem dei, & spiritus humilitationem, ac simpliciter diuinis mandatis obedire. Suam hic quisq; acerram igne alieno non sacro impleuerat contra mandatum domini: ut discamus ad præscriptum dei deum colendum esse, non præsumptione humana. Salutaris oblatio deo exhibetur charitas, non suipsius sed dei. Ignis alienus est concupiscetia carnis & amor sui, quæ omnium minime sacerdotes decent. Quod eis præceptum non erat, id est, quod prohibitum fuerat.

Egressusq; ignis à facie domini, deuorauit eos, & mortui sunt coram domino.

Per quæ peccauerant domino puniuntur. Facies domini dicitur illius ira, & iustum iudicium, quo contemtores legum suarum seuera iustitia puniuntur. Mortui sunt autem coram domino in atrio sacerdotum, in exemplum omnibus cultoribus dei iudicati à domino ut admoneantur hoc factum, non secus quam domino placitum sciunt illi seruire præsumant.

Dixitq; Moses ad Aaron: Hoc est quod loquutus est dominus, dicendo: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Et tacuit Aaron.

Vult dominus pro omni sacrificio obedientiam simplicem, eorum qui sibi ministraturi acceperint. Sacerdotum crimina minus dissimulat dominus quam reliquorum. Gloria domini hic dicitur esse rebellium punitio, & inobedientie poena. Aaron audiens diuino iudicio, & in suam gloriam dominum hæc egisse, filiorum suorum interitum patienter fert & boni consulit, imperando contra naturam carni & sanguini ex fide & charitate in deum.

Vocatis autem Moses Misaële, & Elisaphan filijs Oziel, patrui Aaron, ait ad eos: Accedite, tollite fratres uestros de conspectu sanctuarij, extra castra.

Sepeliendorum curam suscipere debent sanguine proximiores ceteris paribus. Extra castra & urbes olim laudabiliter mortui tumulabantur. Alieni ignem offerunt, qui neglecta traditione diuina alienas doctrinas appetunt, & magisteria humane institutionis inducunt, & qui secularis cupiditatis ignem in sacrarium cordis inducens, sacra tractare non timet, qui sacras scripturas non

secundum intentionem & uirtutem spiritus interpretantur: inde enim maledictioni subiacet, unde uitam poterat promereri. Ad sanctificationem autem domini cedit hoc factum, ut hinc discat populus quod minus parcat dominus alijs, si sacerdotibus suis non parcat, secundum illud cui plus datur, plus exigitur ab eo: seruus qui cognouit domini uoluntatem, & non facit, uapulabit multis. Vbi autem hoc dominus supra dixerit non inuenitur, non enim omnia scripta sunt quæ dicta passim sunt uel acta, quanquã & intelligi possit ex eo, quod sanctificari debeant, qui ad sancta contingenda sese etiam uocati intro mittunt.

Confestimq; accedentes, tulerunt eos uestitos lineis tunicis, & ieicerunt foras castra, ut sibi fuerat imperatum.

Non religionis gratia sacerdotalibus uestibus inhumabantur, sed quia tangere uestes impiorum, & illis utique domino damnanter pollute fuerant, abominabile haberetur. Patet hos quoq; igne fuisse occisos & incendio, sed non combustos, quo magis domini miraculum appareret.

Locutusq; est Moses ad Aaron, & ad Eleazar, & Ithamar filios eius: Capita uestra nolite nudare, & uestimenta uestra nolite scindere, ut non moriamini, & super omnem cœrum oriatur indignatio. Fratres uestri, omnis domus Israël plangent incendium, quod dominus suscitauit.

Sacerdotes domini iudicia dei colere, admirari, approbare, non autem tristitia signis ueluti notare & accusare debent. Voluntatem domini seruus amplectatur: carni & sanguini resignent qui cultui dei dicati sunt, qui spiritus est & uita. Reliqua tamen plebs permittitur plangere iacturam fratrum, & condolere afflictis, nec tamen in æternum damnatos credi oportet, sed in exemplum positos nemo dubitet.

Uos autem non egrediemini fores tabernaculi, alioquin peribitis, oleum quippe testimonij unctionis dñi est super uos. Qui fecerunt iuxta præceptum Mosi.

Iubentur residui sacerdotes cepto instare officio, & circumspectius ministrare, ne mala similia uel maiora incurrant. Non enim licet retrocedere eos qui semel obsequio dei se dediderunt, sed ex alterius casu & periculo proficere, & manum domini reuereri. Perseuerantia in sancto opere sicut cauda in sacrificio necessaria est, nec ob aduersa quæcumq; retrocedendum, & respectare retro non debet, qui manus ad aratrum apposuit.

Dixitq; dominus ad Aaron:

Vinum, & omne quod inebriare potest non bibetis tu & filij tui tecum, quando intrabitis in tabernaculum testimonij, ne moriamini, præceptum sempiternum in generationes uestras.

Sacerdotibus lex est, ut in ministerio dei à uino abstineant, & à sicera, quæ iuxta morem scripture dicitur omnis potus qui inebriare potest. Vult ergo domini sa-

Vestibus sacris inhumari.

Sacerdotes deo deuoti.

Perseuerantia.

Vino abstinendum.

cerdotes qui sunt pro populo oraturi, ipsumq; docturi, quibus dominus portio est, esse sobrios, ieiunos, uigilantes: non uino multo esse deditos uel seruietes: habet enim ebrietas filiam primogenitam, luxuriam. Et Apostolus attendere iubet ne grauentur corda ebrietate & crapula, & in sollicitudinibus sæculi, ne ueniat super uos subitaneus interitus. Non omnino irrationabilis est Iudeorum traditio, uiolentia peccasse hos sacerdotes domini, quæ imprudentiam habet comitem. Violentum ergo prohibet à sacerdotio Moses & Apostolus: quandoquidem modestia, maturitas, & circumscriptio sacerdotem decet in primis: ueruntamen non tam uinum quàm ebrietas prohibetur.

10 & ad discernendum inter sanctum & prophanum, inter pollutum & mundum:

11 doceatisq; filios Israël omnia legitima quæ loquutus est dominus ad eos per manum Moysi.

Sacerdotale officium.

Sacerdotale officium describitur hic, discernere inter sacrum & prophanum, quid domino deo placeat uel displiceat, quid cõcesserit, quidue prohibuerit dominus, non nisi dei legem docere populum, & eam totam, nec quippiam negligendū putetur & floccipendendum quod maiestas diuina decernit, etiam si ratio mandati ignoretur: nō enim tam quare quàm quid deus mandauerit creaturæ discutiendum.

C Locutusq; est Moses ad Aaron, & ad Eleazar & Ithamar filios eius, qui erant residui: Tollite sacrificium quod remansit de oblationibus domini, & comedite illud absq; fermento iuxta altare, quia sanctum sanctorum est,

Caute supplendum docetur, quod fuerat imprudenter neglectum. Omni perturbationi humane præferendum est mandatum domini, nec ullo rerum secularium incommodo uerus dei cultus est deferendus. Sine fermento edebatur quicquid in sacrificijs Leuitæ intra atrium comedebant, quod dicitur iuxta altare scilicet holocaustorum. Sanctum sanctorum dicitur, quod domino sacrificatum non nisi à sacerdotibus edebatur.

13 Comeditis autem ea in loco sancto instituto quod datum est tibi & filiis tuis de oblationibus domini, sicut præceptum est mihi:

Pectus & armus sacerdotalis.

Sacrificia pro peccatis comedenda erant à sacerdotibus cum sacris panibus. Pectusculum & armus non edebatur ab aliquo prophano. Pectus sacrosanctum, deoq; dicatum, & brachium in operis sancti fortitudinem iungiter porrectum habeatur ad dominum: sacerdos ea cum filiis hereditario quasi iure possideat. Armus autem separationis dicitur, quia sacerdoti segregabatur, in cuius uisum cedebat: demitur enim & aufertur eis pro quibus offertur, ut sacerdoti detur. De brachio nihil imponebatur altari: adeps autem de pectusculo imponebatur altari.

14 pectusculum quoq; quod oblatum est, & armum qui separatus est, edetis in loco mundo tu & filij tui, & filie tuæ tecum, tibi enim ac liberis tuis lege reposita sunt de offijs salu-

taribus filiorum Israël.

15 Armum elevationis & pectus separationis cum sacrificijs adipum inferet ad eleuandum eleuationem coram domino, & pertinent ad te, & ad filios tuos tecum lege perpetua, sicut præcepit dominus.

Locus mundus hic dicitur, non atrium ad quod filia non ueniebat, sed domus quæ polluta non esset ex hominibus impuris illic habitantibus. Hostie saluatae partim summo sacerdoti, partim minoribus, partim laicis offerentibus edendæ dabatur, in loco mundo uel sancto, prope atrium domini, uel in loco ubi dominus colebatur per sacrificia & Leuitas. Quæ uero sacerdotibus offerenda decreta erant ab Israëlitis cæteris edi non poterant.

16 Inter hæc hircum qui oblatum fuerat pro peccato cum quæreret Moses, exustum reperit: iratusq; contra Eleazar & Ithamar filios Aaron qui remanserant, ait:

17 Cur non comedistis peccatum in loco sancto, quæ sancta sanctorum est, & data uobis ut portetis iniquitatem multitudinis, & regis pro ea in conspectu domini,

18 præsertim cum de sanguine illius non sit illatum intra sancta, & comedendo comedere debetis eam in sanctuario, sicut præceptum est mihi:

Moses sollicitus erat de uoluntate domini perficienda, non permotus uel perturbatus strage suorum & in solio incommodo: pergit autem promouere cultum dei pro uirili. Reliquos filios Aaron sollicitiores esse oportebat in ministerio sacro: admonitos casu fratrum, & iam pariter omnes morti obnoxios sese cogitare debebant, qui Aaronis aureum uitulum, nuper conflatum contra dominum, in conscientia retinebant. Liqueat Moysen fidelissimum in omni domo domini se exhibuisse, qui tam diligenter non nuit defides, in dei imperatis nihil obmittendam, nec uile est arbitratus, nec pepercit proximis iuxta carnem, & alioqui animo deiectis, quin urgebat sedulo ad perficiendum cœptum sacrificij opus.

19 Respondit Aaron: Ecce oblata est hodie uictima pro peccato eorum, & holocaustum eorum coram domino, mihi autem accipite hoc modo, quomodo potui comedere peccatum hodie, aut placere in oculis domini?

20 Quod cum audisset Moses, placuit oculis suis.

Fragilitati condescendere consuevit tam deus quàm Moyses. Sed peruiaciam ac cõtemptum seuerè ulciscitur, nec parcat quibuslibet, etiam amicorum filiis.

CAPVT XI.

1 Locutusq; est dominus ad Moysen & Aaron, dicens ad eos:

Omnia quidē ab optimo creata deo bona sunt & ualde bona, sed non omnia humana uictui sunt utilia siue sana, etiam si aliqui sui ratione uideantur gustui non ingrata. Gulam igitur refrenat, & munditiam docet, ut honesta quadam conscientia

tia mundus seruetur homo. Multa quidem carnes animalium quorundam cibis sunt, quæ hominis complexioni perniciose sunt.

2 Dicite filijs Israël: Hæc sunt animalia quæ comedetis de cunctis animantibus terræ:

3 Omne quod habet diuisam ungulam, & findit fissuram ungularum, & reuocat ruminationem in pecoribus illud comedetis.

Docet uerbum dei differetiam animalium quo ad esum hominis, ut misericordiam dei sentiamus etiam in hoc casu, quæ et à noxijs abstrahit et præmonet, et sanitati iusmodi animalia, quæ ex parte uidentur esse munda, et ex parte immunda. Ungulam findentia simul et ruminantia animalia, in cibum sanum utilia ostenduntur: si uero alterum absit, ut uel non ruminet siue ungulam non findat, uel ungulam quidem findat, sed careat ruminatione, animal immundum redditur. Intelligendum autem in totum ungulam diuidi oportere, non solum superiorem partem pedis, sed etiam plantam. Ruminare autem est reuocare cibum è stomacho in os, et sursum trahere uel eleuare, hoc est, reducere ruminationem.

4 Veruntamen hoc non edetis ex reuocantibus ruminationem, & ex diuidentibus ungulam. Camelum quia reuocat ruminationem & ungulam non diuidit immundus est uobis.

Camelus ungulam non diuidit, licet ruminet, ideo caro eius homini in cibum inutilis est, nec etiam sacrificio idonea: immoderate enim complexionis cum sit, prauæ quoque est digestionis humano stomacho. Et est exemplum Cameli pro regula, Hebraico more, et lex quedam: quæ si dicatur, Omne animal hac ratione simile camelo, ut ungulam diuisam non habens, etiam si ruminet immundum decernatur.

5 Cuniculus reuocatum cibum ruminans, ungulamque non diuidit, immundus est uobis.

Ad priorem regulam aliud exemplum affertur, de lepore, siue lepus dicatur, siue cuniculus, siue chirogryllus, siue herinacius, uel ericius, sufficit enim didicisse hic animal ruminans quidem, sed non diuidens ungulam, immundum haberi.

6 Lepus quoque nam & ipse ruminat, sed ungulam non diuidit immundus est uobis.

Tertium est exemplum ad eandem legem de lepore. Camelus superbiam significare potest, quæ proprie stultorum est, lepus formidinem et inconstantiam in bono, cuniculus uel chirogryllus rapacitatem, uel terrenorum nimiam curam designat.

7 Et sus, qui cum ungulam diuidat, & fissuram findit ungulæ, sed ruminando non ruminat immundus est uobis.

Alia lex est, immunda esse omnia ea, quæ licet ungulam diuidant, tamen non ruminant, ut est sus utroque in seculum. Sus uitam cœnosam, et hominem sordibus gaudens, soli gula aptum, et nihil pensi operantem significat. Hæc igitur omnia animalia sanctis et puris homini-

bus in cibum sumenda non sunt, tum quia non sana, tum quia idolorum cultoribus in pretio habita, tum quia foeditatem aliquam significantia, inuidiâ scilicet, luxuriam, superbiam uel similia.

8 horum carnibus non uestemini, nec cadauera contingetis, quia immunda sunt uobis.

Immunditia cibi nauscam mouet mundis hominibus, abominabile portendit quippiam atque turpe. Fidei omnis cibis immundus cauendus est, utque ab omni peccato et spurcitia mentis multo magis caueat, ex conuersatione cum mundo homine mundum capimus cibum, et edificamur proficimusque ad meliora: si uero immundus sit quem contingimus, immundum cibum sumpsimus. Christus caro cibis mundus est, et sanguis eius potus est mundus, quia omne opus eius sanctum est, et omnis sermo eius uerus est. Carnibus suis et sanguine uerbi sui, tanquam cibo et potu mundo potat ac reficit omne hominum genus. Vide hoc loco Origenem Homilia septima, uel si mauis Cyrillum libro septimo: Sic tamen, ut spirituales sensum scripturæ intelligas, qui edificat spiritum ac mentem, nimirum in fide et moribus sanctis.

9 Hæc etiâ comedetis ex omnibus quæ sunt in aquis. Omne quod habet pinnulas & squamas in mari & in fluminibus, ea comedetis.

Quæ immunda habeantur in genere piscium hic communi traduntur lege. Quicquid pinnulas et squamas non habet abominabile est. Aspera pro mundis habentur. Hispidi enim et hirsuti, firmi et graues hominum mores approbantur, qui sine his sunt immundi dicuntur, quibus leues, lubrici, infirmi, effœminati, et molles mores sunt, illaudati ac impuri habentur. Quicumque autem pisces pennati sunt et squamosi mundi declarantur.

10 Quicquid autem pinnulas & squamas non habet eorum quæ in aquis, & in fluminibus & ex omni reptili aquarum, & ex omnibus animantibus quæ mouentur & uiuunt in aquis, abominabile uobis erit.

Tutius est Iudæo simpliciter obedire, quam causas prohibitionis peruestigare. Verum Petro apostolo reuelatum est, mundis omnia munda esse, nec quicquam illicitum quod cum gratiarum actione, uel tempore necessitatis, uel pro charitatis fomento, et sine fratrum quacunque offensa, et sine conscientia perniciæ, in cibum suscipitur. Gula tantum luxus, et fratris scandalum et offensa prohibetur ac dissidium.

11 Et abominatio erunt uobis: carnes eorum non comedetis, & morticina uitabitis.

Non solum immundi sunt huiusmodi pisces ad esum, sed et morticina eorum polluant secundum legem.

12 Cuncta quæ non habent pinnulas & squamas in aquis, polluta uobis erunt.

Sequitur ex prioribus, ut munda sunt quæ in aquis pinnulas habent et squamas: sic impura et ad cibum prohibita Iudæis quæ non habent.

13 Hæc sunt quæ de auiibus comedere non debetis, & uitanda sunt uobis, aquilam, & gryphem, & haliaetum,

Christus est
bus anima-
rum munda

Pisces im-
mundi.

C

Aues im-
mundæ.

In genere auium quæ immunda sint præcipitur hoc loco, & à cibo interdiciuntur, uel ob naturam carniū, uel significationem uitiorum. Aquila rapaces & præda uiuentes tyrannos significat. Est autem multiplex aquila rum genus, de quo Plinius. Quod gryphem dixerunt, species esse uidetur aquilarum uel accipitrum. Iudæi falconem suspicantur. Haliaetus quoque aquila est, quam marinam dicunt, grandis & rapax.

14 & miluum ac uulturē iuxta genus suum,

15 & omne coruini generis secundum speciem suam,

Miluum notior est quam ut multis explicetur, rapax auis, & raptu uiuens. Vultur cadaueribus mortuorum nutritur, alieno luctu pascitur, abominabilis auis: quarum etiam aliquot species recensentur. Coruinum omne genus carniū pascitur, crudele & furax.

16 struthionem, & noctuam, & larum, & accipitrem iuxta genus suum,

Struthio auis quidem est, sed uolare non potest, deo militantes significat, sed quia à terrenis ad cœlestia eleuari nō potest, hypocritas notat. Noctua lucem odit, abominabilis & inimica ceteris auibus, in die nihil uidens: eos indicat qui male agunt & ueritatem odiunt. Larus auis mixtus, habitans in aëre, aqua & terra. Accipiter auis intenta prædis, specie multiplex. Circa hæc & alia naturalium rerum nomina Hebraica, Iudæi quoque passim suam imperitiam confitentur.

17 bubonem, & mergulum, & ibin,

Quod bubonem nostri dixerunt, nicticoracem alij sentiunt, quæ noctu rapit nocturno tempore quiescentes auiculas. Mergulus dicitur aquatica auis. Ibis & ciconia serpentibus pascuntur. A tenebris potius nomen habet חַיָּה & crepusculo. Hæ tamen aues duæ longo collo dicuntur, & cibum ex profunditate aquarum uel terræ attrahere.

18 & cygnum, & onocrotalum, & porphy-
rionem,

Porphyrionem dicunt formosissimum omnium animalium, quasi totum purpureum, unde & nomen suscepit, cuius & insignis luxuria. Hanc Hebraicā dictionem תַּנְשֵׁימָה quidam noctuam, alij talpam interpretantur, tam incerte traduntur quæ uetustissima sunt. Translatio antiqua cygnum dixit pro Onocrotalo. Septuaginta Pelecanum uerterunt, quem Latini plateam appellant. Hebræa ostendunt à uomito nomen habere auem, quisquis sit tandem, bubo fortassis uel cygnus, reuomens cibum semel sumptum, ut denuo masticetur: immundissima aliqua auis, & nobis incerta, sicut & Iudæis. Pro חַיָּה alij qui picam, alij cygnum, alij porphyrionem, alij herodionem posuerunt, nomen certe habet ab utero & uulua, & misericordia ad pullos, unde & pelecus posset uerisimilius æstimari, in rebus enim tam dubijs apud doctos nihil temere præsumimus nec assueamus.

19 herodionem & charadriionem iuxta genus suum, upupam quoque & uespertilionem.

Ciconiam Hebræi hoc nomine dicti autumant nidificantem in tectis, & hyeme cum æstate mutantem colo-

riam, à pietate nomen sortita. Charadriionem aliqui picam, alij miluum, Hebræis ab iracundia nomen habet: fortassis gracculus auis loquax & garrula, quæ immundo uescitur nutrimento, secundum Nicolaum. Upupa auis stercorebus nutrita dicitur, Iudæi דְּרִיפָה gallum syuestrem, uarijs carniū celebrem uolunt, idipsum & syri interpretes. Vespertilio auis semibestia, noctis amica, non ab similibus muri alata.

20 Omne reptile de uolucris quod graditur super quatuor, abominabile erit uobis.

Inter immunda animalia supputantur monstrosa quæcunque, quæ naturam auium pariter & bestiarum participant, ad esum abominabilia, ac prorsus immunda, alia quidem & simul quatuor incedentia pedibus. Nocturum si olim animalium genera fuerint quæ alicubi intercederunt, ut apud nostros uri.

21 De omni autem reptili uolante quod ambulat quidem super quatuor, sed habet longiora retro crura, per quæ salit super terram, comedere debetis,

22 ut sunt ista de quibus comedetis bruchus in genere suo, & attacus atque ophiomachus, ac locusta, singula iuxta genus suum.

23 Quicquid autem reptile est ex uolucris quatuor tantum habens pedes, execrabile erit uobis:

Aues uel etiam alia animalia minutiora, crura non habentia supra pedes, & ideo non gradiuntur, sed exiliunt eundo non pedentim, etiam si quatuor pedes habeant, qualia sunt locustarum quædam genera. Scarabeus quoque uel bruchus. Aliud quoque locustarum genus, quod Iudæi dicunt pugnam exercere a se cum serpentibus.

24 ¶ Et cum istis polluamini, quicumque morticina eorum tetigerit, immundus erit usque ad uesperum:

25 Et omnis portans cadauer eorum, lauabit uestimenta sua, & immundus erit usque ad uesperum.

Immunditia fugienda docetur & abominanda, etiam ad contactum, ne ecclesie fidelium macula quæcunque adhæreat, ne schismatis præstetur occasio, ne charitas labefactetur, ne quis contagione perniciosa sordescat. Quod uero ad uesperum tantum durat pollutio, indicat non eam re ipsa ac natura pollui contingentem, quam irregularitatem quandam inter homines, à domino propter bonitates clementer institutam.

26 Omne animal quod diuidit quidem ungulam, sed fissuram non findit, nec ruminat, immundum erit: & quicquid tetigerit illud, contaminabitur.

27 Quod ambulat super manus ex cunctis animalibus, quæ incedunt quadrupedia, immundum erit, omnis qui tetigerit morticina eorum, polluetur usque ad uesperum.

28 Et qui portauerit huiusmodi cadauera, lauabit uestimenta sua, & immundus erit usque ad uesperum, hæc immunda sunt uobis.

Simie & urfi anterioribus pedibus manibusue incedunt, hominis effigiem nonnihil referunt, ideo non edenda, ne usu quodam ad hominis crudelem occisionem parentur homines, & immanitati asuescant; quos natura uoluit benignissimos à partu statim, omnino imbelles ac fragiles.

29 Hæc quoque inter polluta reputabuntur de his quæ reptant super terram, mustela & mus, & crocodilus, singula iuxta genus suum,

30 Reptilia quoque immunda notantur, & minime contingenda ad esum uel usum. Quod si tantopere homines pollui refugiunt corpore, multo magis animo, mente, spiri-
ritu, & affectibus pollui formidandum pijs. Inter reptilia autem, quod Hebræis est breuioribus pediculis incedentia, numerantur hic mustela, mus, bufus, uel rana campestres.

31 migale, & chamæleon, & stellio, & lacer-
ta, & talpat

Migale quod dicitur, Iudæi רמקא reptile alati putant, alij ericium, à gemitu nomen habes apud Hebræos. Chamæleon חמלקון, alij limacam, alij pantheram, alij stellionem dicunt, à uiribus nomen sortiti ac robore. Stellio רמקא quod habet translatio alijs lacerta putatur ab absconditione uel maledictione nominati, quia ueluti talpa absconditur, & ab agricolis maledicitur. Lacerta quod dicitur, testudinem uel limacā putat Rabi Salomon, ab incuruatione uel genuflexione nomen accipiens apud Syrios. Talpā etiam Iudæi cum nostris dicunt תולעת cuius nomen etiam in superioribus uersu 17. porphyrio-
nem translatum habuimus. Non est absurdum, quicquid Hebræi dicant, nonnihil mutatam antiquitate temporum orthographiam, ut error antiquiorum irrepserit, in hæc uel difficilia loca: quanquam nonnunquam eodem nomine bestia aliqua nomen cum reptili idem sortiatur. Sicut & canem logici nostri plura significare contendunt, in suis paralogismis.

32 omnia hæc reptilia uobis immunda sunt. Qui tetigerit morticina eorum, immundus erit usque ad uesperum;

33 Quicquid communi hominum usui seruit, mundissime tractandum docetur, ut sunt certe fontes, publicæ basilicæ & culinae, suppellex quæcunque domorum, ea in primis quæ ad esum pertinent & escas: omnia hæc charitatis & sanitatis intuitu, proque uitandis discordijs, & ut condescendatur affectionibus uarijs naturarum, quibus non raro homines sibipfis ad eas euincendas imperare non ualent: in quibus passionibus qui fortiores sunt, tolerare infirmiores debent, quandoquidem propriæ fragilitati succurrere non possunt. Abominantur enim quædam homines & abhorrent uel inuiti, & ex ipso naturali genio & complexionem, quibus cedendum est ex charitate, ut quisque sibi quoque fieri optaret. Formatur enim hæc lex homines ad charitatem fraternam, ad conuictum iucundum, ad munditiam & humanitatem, barbaros mores, truculentos feralesque componit, ut horrida esca, & concitatus sedo abstineant homines, mutuumque non pertur-

bent, nec oneri sint, etiam si casu incidere pollutū quod horrore sit, ablutione cum temporis lapsu mundeatur, quo tantopere abhorrenti fratri satis fiat, & charitas domino mandante seruetur & obedientia ad deum.

32 & super quod ceciderit quicquam de morticinis eorum, polluetur tam uas ligneum & uestimentū, quàm pelles & cilicia, & in quocunque sit opus, immittetur in aquam & pollutum erit usque ad uesperum, & sic mūdabitur.

Vasa lignea, uestes quæcunque, quantumlibet simplices & humiles, munda seruetur, & aqua pura abluantur infecta, ut munditiæ corporalis cura etiā admoneat mentem puritatis & innocentie in cogitationibus, uerbis & operibus. Alioqui quid magni sit mundum carne, spiritu pollui, & dealbata sepulchra continere spurcitiam contabescientium cadauerum?

33 Vas autem fictile quodcunque in quod horum quicquam intro ceciderit, polluetur, & idcirco frangendum est.

Suppellex quæcunque testea polluta contactu uel iniectio-
ne immunditiæ huiusmodi, docetur abijcienda, uitanda, non abluenda denuo, sed confringenda: ut tanto maior cura impēdatur ad munditiam conseruandā in illis quanto minus impensas ferre possunt uel uolunt.

34 Omnis cibus quem comedetis, si fusa fuerit super eum aqua, immundus erit: & omnis potus qui bibitur de uniuerso uase, immundus erit.

Cibus quicunque, aspersus ea aqua qua mundatur suppellex immunda, uel quæ in uase fuerat infecto, immundus habeatur, & euitetur à mundis: similiter & potus ex uase impuro, & commaculato, abominabilis est. Non nobis miraculum sit studium legis circa huiusmodi præceptiones, quæ licet nobis ridiculæ sint, secundum tamen uarios gentium mores maxime necessariæ uideri poterunt. Sunt enim gentes gentibus mundiorem, & cultu longe dispares, sicut uidemus hominem unum alteri sordidiorē, uel anxie magis detestari sorditiem: quales & Israëlites fuerunt, ut patet de sarculo gestando, & baptismatis uarijs, quæ & gentilibus olim in usu erant, unde & aqua aspersionis in templis etiam idolōrum legitur fuisse, & ad Christianos translata, ut alia nimium multa.

Aspersio aquarum in ecclesijs.

35 Et quicquid de morticinis huiusmodi ceciderit super illud, immundum erit, clibanus & olla destruentur, immunda sunt, & immunda erunt uobis.

Loca ubi cibus communiter paratur & potus decet mundissime tractanda, ut sunt furni, olla, uasa uinaria, cellaria, quæ & pollutarum rerum iniectu immunda habeantur. Quandoquidem & manus immunda, arbores secantis in structuram domus, deprehenditur luem non modicam inferre ædificio, atque iacturam admirabilem: sic fascinatio oculi impuri intuitus infamibus nocet, & menstruosarum mulierum societas. De quibus omnibus dominum admonuisse fidelem sibi populum gratie est, & magnæ clementiæ, & à fidelissimo denique legislatore harum rerum tractatio obmittenda non erat. Tantum

abest ut à contemptoribus sacrorum etiam sequentium capitum traditio videatur, quæ uel ex ipsa ueneranda antiquitate, et simplicitate suspicienda forent, et minime contemnenda.

36 Fontes uero & cisternæ, & aquarum congregatio munda erit. Qui morticinū eorum tetigerit, polluetur.

Non scrupulosa cura erit de aquarum puritate in fontibus et cisternis, non enim facile polluantur ob effluentiam aquarum, et sese purgantium naturam mundissimam, uix ullo attactu talia polluantur, nec ob contactum huiusmodi scedarum rerum protinus diruendi sunt fontes et uitandi: unde ablutio omnis petenda est, illic non facile opinio impuritatis concipienda, si inciderit quid scdum opportune mundetur, et temporis cursu, et usu mundorum denuo purificatum habeatur.

37 Si ceciderit de morticino eorum super sementem qui seminatus est, mundus est.

38 Si aut aqua sementē perfuderit, & postea morticinis testa fuerit, ilico uobis polluetur.

Semen quod iam seminatum est, et mutatum in naturam aliam, uel proxime mutandum, uel quod edendum assumitur non polluitur ex contactu aquæ immundæ, uel corporum immundorum, quis enim certus esset de frumenti puritate et fructuum? Verum antequam seminetur ad munditiam asseruari debet, et aspersione aquæ foetidae uel impuri corporis fasciabitur, et sic polluetur, ut nihil inde salubre crescat, sed inutiliter seminetur, nec à mundis comedatur.

39 Si mortuum fuerit animal quod licet uobis comedere, qui cadauer eius tetigerit, immundus erit usque ad uesperum.

40 Et qui comederit ex eo morticino quippiam siue portauerit: lauabit uestimenta sua, & immundus erit usque ad uesperum.

Contrahitur quoque immunditia ex contactu cadaueris, eius etiam animalis quod suapte natura purum est, et ad esum ordinatum mundorum hominum, si mactetur legitime, pollutum est enim tale per se mortui animalis cadauer, et polluit contrectantem. Hæc ratio quoque distat, et conditio humani conuictus et genij: uerum facile lotionem aquæ mundatur, et breui temporis lapsu usque ad uesperum, etiam si quis de huiusmodi carnibus ignorans comedisset, purgandus est aqua, et ad tempus expectanda mūditiā. Sic quoque de gestante uel quocumque portante cadauer sentiendum, ut ante lotionem et uesperum non sese mundis associet, sed impurus habeatur.

G Omne reptile quod reptat super terram, abominabile erit, nec assumetur in cibum.

41 Quicquid super pectus graditur, & quatuor uel multos habet pedes, omne reptile quod reptat per humū, non comedetis, quia abominabile est.

Reptilia duplicia.

De reptilibus ponitur primo lex breuibus et generaliter, ut omnia habeantur impura ad esum, et contactū. Quia autem sunt in duplici differētia, quorum quedam pedibus carent, ut uermes, quæ ore affixo terre reliquum

corporis post se trahunt, uel constrictione se et extensione promouent: quedam multos pedes habent, uel ad minus quatuor, sed admodum breues: omnia autem ista immunda lege decernuntur, et ad cibum abominabilia.

43 Nolite contaminare animas uestras, in omni reptili quod reptat, nec tangatis quicquam eorum, ne immundi sitis.

Modica quidem cum uideantur quæ iubentur, sollicitate tamen obseruanda profecto sunt, illo nimirum iubente qui redemerat illos, deus et dominus eorum. Qui cum sanctus sit, et omnem odians spurcitiam, uult cultores suos mundos esse, non tam corpore propter homines ex charitate, quam mente et spiritu propter se, ex studio obediendi domino: qui spiritus est, et à mundis spiritui coli uult. Has autem omnes immunditias per se non odit dominus, cui nihil immundum: sicut nec quicquam malum, sed in suo genere optima quæque sunt, sed hominum usu et affectibus impura habentur.

44 Ego enim sum dominus deus uester. Sanctificemini & sancti estote, quia ego sanctus sum. Ne polluat is animas uestras in omni reptili, quod reptat super terram.

45 Ego enim sum dominus, qui eduxi uos de terra Aegypti, ut essem uobis in deū. Sancti eritis, quia ego sanctus sum.

Sanctitatis diuine nulla est ad iustitiam uel puritatem humanam proportio, multo minor similitudo. Precipitur autem pro suo modulo, cultores suos iustos esse et puros, ut iustitiam colant, et pro iniustitia sua humilientur. Sanctitatem suam intelligit infinitam bonitatem suam, et sanctissimam uoluntatem, quæ regula est ipsa iustitia, et iniquum uelle non potest. Humanam autem iustitiam prorsum describere non possum, quàm ex charitate obediētiā mandatorum dei, non quidem perfecte, sed quam assequi potest humana imbecillitas, studiosa tamen rerum diuinarum: perfecta enim iustitia solus est Christus dominus. Animam pollueri dicit, inficere corpus immunditiam rerum lege prohibitarum.

46 Ista est lex animantium ac uolucrum, & omnis animæ uiuentis quæ mouetur in aqua, & omnis animæ quæ repetat super terram,

47 ad distinguendum inter pollutū & mundum, & inter animal quod edi potest, & inter bestiam quæ comeditur.

Epilogus est totius huius capituli elegans. Non sunt hæc ignoranda à legis sacerdotibus, ut secundum illa indicent inter pollutum et immundum: de qua Talmudici Iudæi superstitiosissima comminiscuntur, quæ sola sinceritas finis legis et prophetarū docet, sine qua nihil proficit in his et in alijs quæcumque eruditio uel inquisitio.

CAPVT XII.

I Ocurus est dominus ad Moysen, dicens:



Commendatur iterū dei charitas ad se deos cultores suos, tam sollicitè præmonendo, ne periclitentur ex uarijs contagijs, et corporum fascinentur per imprudentiam, ut non solum animarum

etiam circa suos gerere dominus uideatur, sed et coram
porum ac ualitudinis.

Loquere filiis Israël, & dices: Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, iuxta dies fluxus menstrui sui immunda erit,

Mulierum immunditia post partum ex natura proueniens, eatenus curanda docetur, ut maritis consulatur, & amabili quadam fide tractentur foeminae, ne uel periculis ex longeva aliqua ualitudine, uel ad posteriores conceptus reddantur ineptae. Multa sane utilitate, et ratione lex haec puerperarum à domino lata est, et contra temni nequitiam debet: fragiliores enim sunt, et prolixiore cura fouendae à partu foemellarum quam masculorum, ut haec diuina lex neglecta plurimum obsit ciuilitati humane, subnixae nimirum necessitati naturali: est enim necessaria admodum separatio mensura incolumitati naturae. Septem autem dies immunda dicitur, et seorsum tam pro sua necessitate et fragilitate quam pro conseruanda aliorum munditia et sanitate manere debet: tunc enim iuxta legem, ubi eo tempore infederit, immunditia inducit. Post septem autem dies in sanguine quidem suo sedere dicitur, sed mundo, ut ex contactu eius nihil ea lege pollutum censeatur, locum tamen coetus et ecclesiam sicut accedere prohibetur: et dicuntur hi septem dies secessionis. Si autem foeminam parit, lex dies duplicat, et quatuordecim taxat, insuper reliquos dies, quibus in mundo sedet sanguine, duplices facit, sexaginta sex: ut omnes pariter sint in partu masculi quadraginta: in foemine octoginta dies purgationis.

& die octauo circumcidetur caro praeputii sui,

Octaua tandem die et non antea circumcidenda est caro pueri, non solum in mysterio perfectionis ex numero octonario, ut à uitijs omnibus naturae circumcidendum se semper circumcisis meminerit, sicut et mundandum qui baptizatus est à spurcitijs, sed etiam ad paruuli salutem, qui tantum doloris et uulneris non posset perferre prima die ac recens natus ob nimiam teneritudinem, ut uix egre contrahi tunc possit. Nec id aliquo pacto in salutem animae differtur, etiam si ante octauum diem decederet: non enim tam carnis circumcisio, quam electio dei aeterna et foedus cum patribus initum in fide saluat omnes electos et solos, tam infantes quam adultos: nec munificentissima dei optimi maximi bonitas est necessario annexa sacramentis quibuscumque.

Triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suae. Omne sanctum non tangeret, nec ingredietur in sanctuarium, donec impleantur dies purificationis suae.

Dies purificationis in certo numero statuit author naturae utriusque, maris et foeminae, et ut fortior sit et mundior una foemina quam alia, uno in aere uel loco quam in alio, uel etiam tempore. Similem tamen medicinam instituit, et purgationis periodum non sine magna ac rationabili causa, quam qui contempserit et temporis ac dictae ordinem temere infregerit, monitis domini tam pa-

terne consulentis et praemonentis non acquirerit, uitijs naturae et corporalibus inde subsequentibus multis et magnis incommodis, non impune subiacebit sua culpa. Prohibitio denique de frequentanda sanctificatione uel coetu, non culpam tam magnam indicat, sed munditiam sanctificationis commendat, ne natura externae polluat, quod electio diuina in spiritu consecrauit: mundumque conseruari mandat, quod pollutum, nocere non sibi sed homini potuit.

5 Sin autem foeminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta fluxum menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suae.

Secundum iam praedicta maior debilitas medicina prolixiore curatur, ideo duabus hebdomadibus polluitur pro foemella genita, quia prolixior fluxus ut plurimum locum inuenit, et duplo quoque diutius arcetur à sanctis. Allegorij opus non habemus in explanandis his locis tam claris, non reclamantibus naturae et rationi: quis enim ignorat praeccepti huius rationem congruissimam, nisi si quis discrimen ignoret corporis utriusque sexus?

6 Quumque expleti fuerint dies purificationis suae, pro filio siue pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbae siue turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij sacerdoti,

Gratias sibi dominus reddi mandat pro dato semine humano, et posteritatis munere, utque non tam naturae donum credatur quam diuinae misericordiae. Agnus autem anniculus pro redemptione infantis exigitur à domino, quia et Christi morte innocentissimi agni tollentis peccata mundi saluandus sit infans, et uirtutes agni tota uita imitandae et meditandae, ut et peperisse peccatum sciat, quod statim expiari sacrificio necesse sit in symbolo agni: non quod peperisse peccatum sit, sed quia quod genitum est, peccato originali obnoxium credatur, et expiatione indigens iuxta uoluntatem dei.

7 qui offeret illa coram domino, & rogabit pro ea, & mundabitur à profluvio sanguinis sui: ista est lex parientis masculum aut foeminam.

Sacerdos sacrificium offerat et orationem pro muliere, non pro peccato contracto concipiendo uel generando hominem, sed pro recuperanda sanitate corporis et animae pro filiis generatis, pro dono circumspicientis maxime necessario mulieribus circa educationem proli, ubi quotidie tot ingruunt pericula paruulis, ut sine speciali dei gratia et angelorum custodia ad aetatem in qua sibi ipsis prospicere possint non ualeant peruenire: ut non solum priuata oratio necessaria sit parentibus et nutricibus, sed etiam publica et seriosa. Super quo non raro plebs est ecclesiastica admonenda, ne fiant sicut equus et mulus quibus non est intellectus. Quin et statim post intellectam conceptionem precibus insistendum est, pro felici processu naturae, et anima sanctitate imbuenda: sic enim dominus orari uult, et in omnibus praeculis haberi. Ac deinde diligenter commendato sortu clementiae dei, non oportebit in partus periculo, et de baptismi impossibili

Redemptio
genitorum

Pueri circum
specie edu-
candi.

Orandum
post conce-
ptionem.

tate tristari: non enim abnuere deus potest orationes fidelium pro gloria dei & salute animarum delatas.

- D** Quod si non inuenerit manus eius offerre agnum, sumet duos turtures uel duos pullos columbarum, unum in holocaustum, & alterum pro peccato: orabitque pro ea sacerdos, & mundabitur.

Turtures et columbae.

Turtures & columbae filios pauper puerpera immolat, ne grauetur impensis, & impossibilitas non excuset, castitatis ac fecunditatis gratia, per columbam ac turtures significata, augeatur: conferenda per gratiam domini: si enim turtur coniugem casu perdidit, alium ultra non querit. Vtraque autem pro cantu gemitum habet, & sanctorum tristitiam significat: simplex & pudica fidelium conuersatio gratum est sacrificium domino. Prolificatio autem insignis non est indicium fornicationis, sed domino placentis pudicitiae si ad dei gloriam filij desiderentur. Castitatis torus immaculatus, ut sit in religioso matrimonio, conseruetur, quandoquidem paucis datur gratia uirginitatis perpetuae, ea quidem in qua domino seruire gratiosius potest quam fit in sancto coniugio.

CAPVT XIII.

- A** Ocutusque est dominus ad Moysen & Aaron, dicens:



Statuuntur hic à domino leges sacerdotibus, secundum quas de uarijs leprae speciebus decernere debeant, iuxta officium illis iniungendum. Id certe quod omnium maxime charitati seruit, & tranquillitati reipublicae & incolumitati ciuium & puritati, ut contemnenda haec causa nequaquam fuerit à fidei legislatore, qualem dominus pro suo populo suo spiritu inspirauit. Non enim temere uel per impatientiam aut contemptum infirmi isti abiiciendi erant, uitandi, uel segregandi: sed ij soli & eo tempore quum fuerint de perniciosa ac contagiosa lue conuicti, comprobati, & certo adiudicati à peritioribus, non quacumque ratione, sed lege mediante, quam dominus statuisset. Et insuper ut qui sani sunt, sed natura formidolosi & abhorrentes, à quolibet polluto uel contagioso morbo, sine horrore conuersari tutius possint, & sine mentis angustia cum illis hominibus quamlibet infirmis, quos iudicio sacerdotum certo scirent declaratos sine morbo contagioso languere.

Contagiosum uitandi.

- 2** Homo in cuius cute carnis suae ortus fuerit tumor uel scabies (sive pustula) aut quasi lucens quippiam, & erit in cute carnis suae plaga leprae, adducetur ad Aaron sacerdotem, uel ad unumquemlibet filiorum eius sacerdotum.

Quid circa hunc locum sancti & eruditi patres tradiderint, constat, allegorias potius tractantes, quam ut medicinae observationes adducerent pro explanatione rerum quas hic Legislator tractat. Et qualis sit differentia inter tumores, scabiem, pustulas, lepram medicabilem & immedicabilem, qualis sit mutatio colorum in cute, carne, pilis, sanguine, nec à iudeis tractatoribus in hunc locum dignum translatione inuenio. Qui & ipsi aequae ut in nominibus gemmarum, arborum, auium, & animalium,

hic quoque de plagarum nominibus resoluti non sunt, nec certi aliquid praecipunt. In Talmudicis de hac re multa superstitiose scripserunt, quae tutius à medicis nostris inquiri & tractari possunt sicut & debent, quibus haec de cernendi provincia delata est, qua olim sacerdotes Mosaiici fungebantur.

- 3** Qui sacerdos quum uiderit lepram in cute carnis et pilos in album mutatos colorem, ipsamque speciem leprae humiliorem cure & carne reliqua, plaga leprae est, & uidebit eam sacerdos & contaminabit eum.

Nemo in propria quacumque causa legali aequus iudex erit, ideoque non suo iudicio leprosus relinquitur, uel de lepra suspectus: qui ut plurimum tardius & aegerime persuaderi uel credere possunt se lepra aspersos, nec ab alijs sustinent iudicari. Ad sacerdotem iudicium causa deferitur, ut is fideliter, erudite, & sine personarum accceptione iudicet. Cuius sententia statim, non solum ab agrotatione iudicet. Cuius sententia statim, non solum ab agrotatione iudicet. Cuius sententia statim, non solum ab agrotatione iudicet.

- 4** Sin autem lucens cadior fuerit in cute carnis suae, nec humilior cute reliqua, & pili coloris pristini, recludet sacerdos plagam septem diebus.

Non sufficit plagam aut lucem quamecumque, uel infirmitatem semel tantum uidisse, sed saepius & pro temporis lapsu exploranda docetur infirmitatis conditio: non enim in causis praecipitanda sententia est, maxime id uero in causis languorum. Et quum tam diligens inquisitio inuenitur diuina lege examinationi leprosi, non parum admiror cur non ex urina colligi iudicium, uel ex sanguinis phlebotomia lex domini decreuerit sumendum iudicium, quod nostris medicis fortassis appositius uideretur. Et ut men ut de urina nihil scriptura meminit inspicenda, uel sanguine, sic existimare cogor fallacissimum id esse iudicium, quandoquidem in diem & noctem ob dictam taliditatem, ut si quis urinam colligens iuuenis, senex, uir, mulier, sobrius, ebriosus, uigilans aut somnolentus, esuriens uel exhaustus, aqua uel uino potus, & eo forti aliquid tenui, idque multipliciter, laborator uel otiosus, pinguis aut macer, sanguineus uel melancholicus, debilis complexione uel fortis, delicate nutritus uel rusticiter, studiosus literarum uel agricola, aut faber, uinitor uel piscator, & huiusmodi uehementer multa, quae omnia notabiliter permutantur, quum sanguinem mutant etiam in horas: ut per se suum habeant fallacissimum in his rebus iudicium quod ex eorum tantum consideratione sumitur, & non etiam de omnibus istis & adhuc pluribus capiatur. Haec fortassis ratio est cur diuina lex de illis nihil praeeperit, sed tantum de aspectu coloris, tumoris carnis uel cuius, cum experimento capiendum ex lapsu temporis si caetera per uia adsint, ut praeseruatina medicinalia non adhibeantur interim.

- 5** & considerabit eam sacerdos die septimo & si quidem lepra ultra non creuerit, nec transierit in cute priores terminos, rursum recludet eum.

6 eum sacerdos septem diebus alijs,
& die septimo contemplantur eum sacerdos secundo: si obscurior fuerit plaga, & non creuerit lues in cute, mundabit eam: scabies est, lauabitque uestimenta sua, & mundus erit.

Toties studiose recluditur, ut multiplici inspectione & probatione districtius ac certius iudicium decernatur. Tribus autem concurrentibus signis leprosus iudicandus describitur, mutatione coloris naturalis pilorum in album: similiter carnis in album colorem, transparentiam aliquam prætendentem: cum musculorum sub carne depassione, ut fiat solito caro demissior.

7 Quod si postquam à sacerdote uisus est & redditus munditiæ, iterum lepra creuerit: ostendatur iterum sacerdoti,

8 & uidebit sacerdos, & ecce serpsit scabies in cute, & immunditiæ condemnabit eum sacerdos, lepra est.

Vera lepra hic docetur secundum tempus magis ac magis incrementum, donec sanguinem uniuersum, & non solum cutem inficiat. Ideo scabies hæc quæ medelam suscipit, naturalis quedam humorum & corporis purificatio uerius est quam lepra, quæ est corporis totius contagiosum exitium.

9 Plaga lepræ si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem,

10 & uidebit eum. Quumque tumor albus in cute fuerit, & capillorum mutauerit aspectum, ipsa quoque caro uiua apparuerit in tumore:

De plaga lepræ consequenter præcipitur, pro ut iudicatur ex carne uiua per signa mutationum in colore cutis & capillorum, & dum in uulnere lepra infecta caro conspicitur. Sic Paulus eum qui in Corintho, quia manifesta erat passio, à sanctorum tabernaculo remouit & satana tradidit: quem quum inspexisset secundo, poeniteretque uidisset suscipi iussit.

11 Lepra uetustissima iudicabitur atque inolitacuti. Contaminabit itaque eum sacerdos, & non recludet, quia immunditia est.

Contaminare dicitur sacerdos leprosus, quia contaminatum iudicat, & pronunciat ex officio. Certa & publica uita publice puniuntur, & quæ omnibus manifesta sunt, inquisitione non egent.

12 Sin autem effloruerit discurrens lepra in cute, & operuerit lepra omnem carnem à capite usque ad pedes, quicquid sub aspectu oculorum cadit,

13 considerabit sacerdos, & ecce operuit lepra omnem carnem eius, teneri lepra munda iudicabitur: eo quod omnis in candorem uersa sit, & mundus erit.

Lepræ nomine non semper significatur uera lepra, sed etiam ea quæ putatur & non est lepra, ut si quis horribili sebie oneretur ex toto corpore, putredine humorum prorumpente ad omnia exteriora membra: signum id est potentis naturæ, eijcientis fœda, sequi ipsam purgan-

tis, Ideo uocatur lepra mundissima, quia non est qualis uidetur, & non est homo talis ut leprosus iudicandus, sed mundus.

14 Quando uero caro uiuens in eo apparuerit, tunc polluetur,

15 & uidebit sacerdos carnem uiuam, & inter immundos reputabit: caro enim uiua lepra aspergitur, immunda est.

16 Quod si rursum caro uiuens uersa fuerit in alborem, ueniet ad sacerdotem,

17 considerabit eum sacerdos, & ecce mutata est plaga in albedinem, & mundum esse decerner.

Hactenus de duplici specie lepræ, quarum prima cognoscitur ex albicante signo in cicatrice & in cute corporis, & significat peccati alicuius præteriti uel dudum commissi iudicium, & ueteris erroris patens signum nondum satanæ conscientia. Secunda autem quæ omne corpus tegit à capite usque ad pedes, significat ignarum peccasse, & de deo forsitan audisse nihil, nescire magnitudinem sui criminis, & ob hoc ab alijs ut improbus iudicandus, unde aliquando resipiscendi spes sit, ubi à sacerdote admonitus fuerit. Leuius enim corriguntur publice criminosi quam hypocritæ, qui quam se sanctos simulent, & haberi uelint, neminem audiunt meliora suadentem. Et sunt significati per carnem uiuam in uulnere, uel colorem uiuam, dum non ex furore uel ignorantia, sed ex scientia quam habent peccat, hi uere leprosi sunt, quia contrarationem recti iustique scienter peccant. Si tamen de eadem sua iniquitate erubescere cœperit qui talis est & resipiscere, non illi negabitur poenitentia. Conscientia enim timoris dei spem facit emendationis & salutis. Quamlibet enim quis uel ignoras, uel per libidinem & data opera peccet, si timorem dei non abiicit, sed iudicium dei futurum credit & timet, & non totam abiicit honestatis curam, ille suo tempore uerbo dei lucrabitur, & non est abiiciendus inconsulte & uelociter.

18 Caro autem & cutis in qua ulcus natum est & sanatum,

19 & in loco ulceris tumor albus uel lucida albedo subrufa, uidebitur homo à sacerdote:

20 qui quum uiderit locum lepræ humiliorem carne, & pilos uersos in candorem, contaminabit eum sacerdos, plaga lepræ est in ulcere florente.

21 Quod si uiderit sacerdos, & ecce non est in ea pilus albus, & uicina carne non est humilior, sed est obscurior, recludet eum septem diebus:

22 & si quidem creuerit in cute, adiudicabit eam lepræ:

23 Sin autem steterit liuidus color, non serpsit in loco suo, ulceris est cicatrix, & homo mundus erit.

Ulceris causa est, quum in corpore humor sordidus abundat & noxius: ita & in anima dum immunda cupiditates & sordide cogitationes effruescunt, quæ ubi

Lepra hy-
pocritarum
& publica-
norum.

per fidei gratiam in Christum saluatorem curata fuerint, residet tamen cicatrix dissimilis reliquo corpori, nec se patitur expiari uerbo domini, sed semper acquiescit prioris uitae desiderijs cui mallet insistere, libentq; adhuc quae non licent, lepra est: ita enim diligenter & clare aspicientibus apparet adhuc illa cupiditas ex signis uerborum ac studiorum, quae & nisi uerbo domini sanetur, ad mortem duceret & desperationem: ostenditq; huiusmodi macula humilem ac deiectam animam adhuc lepra maculatam.

D Caro autem si fuerit in cute eius adustio
24 ignis, & sanata albam siue rufam habuerit cicatricem,

25 considerabit eam sacerdos, & ecce uersus est pilus in alborem, & locus eius reliqua cute est humilior, lepra est, quae in adustione effloruit, contaminabit eum sacerdos, quia plaga leprae est.

26 Quod si uidente eum sacerdote pilorum color non fuerit immutatus, nec humilior plaga carne reliqua, & ipsa leprae species fuerit subobscura, recludet eum sacerdos septem diebus,

27 & die septimo contemplabitur: si creuerit in cute, contaminabit eum sacerdos, plaga leprae est,

28 sin autem in loco suo candor steterit qui non creuit in cute, sed est obscurior, tuberculum combustionis, & idcirco mundabitur, quia cicatrix est combustura.

Vitio carnis & spiritus.

Egit de ulcere quod aliqua aegritudine neglectae carnis generatur & proficit. Vlcus ergo carnis nostrae, est uoluptas, ebrietas, castimargia, quae luxuriante corpore & in seipso pruriente proueniunt. Nunc de plaga maiore, exustione ignis. Vide si non adustio est in omni anima recipiente iacula ignita diaboli, affecta carnali amore, uel quae feruet cupiditate gloriae humanae, uel aestibus irae et furoris inflamatur: qui si forte curetur fide in Christum, incipit tamen iterum ueteris uitij fructum ex obdura cicatrice proferre, nec exaequetur cicatrix ad reliqui corporis cutem, sed sit humilior, & colorem leprae retineat, tunc enim lepra in adustione resloruit, & ideo immundus a sacerdote iudicatur.

29 Vir siue mulier in cuius capite uel barba germinauerit lepra,

30 uidebit sacerdos luem: & si quidem aspectus eius humilior fuerit cute reliqua, & capillus flauus subtilior: cōtaminabit eam, impetigo, lepra capitis ac barbae est.

Lepra capitis.

Scabies in capite & barba contagiosa & polluta quomodo discernenda docetur ad litteram. Lepra capitis intelligi potest in eo qui non habet caput Christum, sed alium aliquem uicarium uel intercessorem aut saluatorem: uel qui cum uiriliter agere deberet, facile uincitur a peccato, adolescentiae uitij impeditus, cum maturitatem uitae praese ferre deberet, lepram barbae perpetitur. Mulier lepram in capite habere designatur, si uir qui caput mu-

lieris est, id est, doctorem pollutum habeat & immundum. **31** Sin autem uiderit sacerdos plagam psoe & locum maculae aequalem uicinae cuti, & capillum nigrum non adesse: recludet eam septem diebus,

32 & die septimo sacerdos plagam intuebitur. Si non creuerit macula, & capillus sui coloris est, & locus plagae carni reliqua aequalis: **33** radetur (homo) absq; loco psoe, & includetur septem diebus alijs.

Ex Isidoro leprae color pallidus, imbecillum fidem significat: Rubescens, mentem infestam cruore homicidij: Albus, hypocritica ac coëficta religio, & de falsis uirtutibus gloriatio: Liuidus, inuidiam naturaliter indicat: Nigres, perfidiam uel idololatriam: Toto corpore florescens lepra, auaritiam.

34 Si die septimo uisa fuerit steterisse plaga in loco suo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotisq; uestibus suis mundus erit.

35 Sin autem post emundationem rursus creuerit macula in cute,

36 intuebitur sacerdos & nō quæret amplius utrum capillus in flauum colorem sit commutatus, quia aperte immundus est.

37 Porro si steterit macula, & capilli nigri fuerint, nouerit hominem sanatum esse, & confidenter eum pronunciet mundum.

38 Vir siue mulier in cuius cute candor apparuerit color albus,

Hieronymus: Peccata aliqua ante baptismum commissa in baptismo diluuntur, alia post baptismum modica a sacerdote uisa donantur: Grauiora autem, disciplina ecclesiastica & oratione sunt purganda: quae insubilia sunt, deo iudicii reseruantur. Est lepra quae omnino mundari non potest, & ideo extra castra pellenda, hoc est crimen blasphemiae quod in spiritum sanctum committitur.

39 intuebitur eos sacerdos: si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute, macula est coloris candidi efflorentis in cute, & homo mundus est.

Quando in alba cute apparent maculae nigrae uel rufae guttarum instar, ut in rufis hominibus, mundam ostendunt complexionem minimeq; impuram.

40 Vir de cuius capite capilli fluant, caluus & mundus est:

41 & si a fronte ceciderint pili, recaluafter & mundus est.

42 Sin autem in caluitio siue in recaluatione alba uel rufa plaga, uel lues exorta fuerit, lepra florens est in caluitie eius uel in recaluatione eius.

43 Et uidebit eum sacerdos, & ecce tuberculum plagae albae & subrufae in caluitie eius, uel in recaluatione eius secundum formam leprae in cute carnis,

44 homo (talis) leprosus est, immundus est, haud

haud dubie condemnabit eum impuritatis sacerdos, in capite eius est plaga ipsius.

Sexta & ultima lepræ species, quæ fit in caluitio uel recaluatione, quæres quantum ex seipsis munda sunt. Conuenienter iuxta Origenem hæc referuntur ad animam, ut cum ea quæ sui natura emortua sunt abiicit ac deponit, munda esse dicatur. Sed si iam purificata reputare sordidius & humilius quam dignitas puritatis expetit & munditiæ uidebitur, leprosam reddent animam.

Quicumq; ergo maculatus fuerit lepra, habebit uestimenta dissuta, caput nudum, os uere contextum, contaminatum ac sordidum se clamabit.

Mores & charitatem utiliter docet hæc litera, dum dicit leprosum excludendum ne omni momento inter homines perseuerando pro sua miseria se credat abominari & doleat, utq; ab offensa ac damno confratrum ac ciuium sibi temperare atq; cauere debere doceatur, ne sine suo quocunq; commodo proximis exitium importet. In telligatq; lege dei admonitus usui sibi uenire hanc exclusionem, exigente eam non tam hominum impatientia & contemptu quam dei uoluntate et decreto: cui omnia seruunt, & qui dominus est omnium uitæ & necis: qui non filiorum suorum casus, & ordinat bonis in bonum, omnia autem ad suam gloriam ad quam condita est omnis natura, & ad exercitationem electorum. Vestimentum scissile leprosi indui præcipiuntur, ut à remotis cernatur habitu quoq; humilientur, & capite nudo & labro designati uideantur à sanis.

Omni tempore quo leprosus est & immunus, solus habitabit, extra castra habitaculum eius.

Solus habitat leprosus, quia ab ecclesia quo ad habitationem separatur, & extra consortia hominum, non quod singuli in locis singulis ut monachi commorentur: poterant enim plures leprosi cohabitare, ut in Euangelio patet, quum decem pariter mundarentur.

¶ Et uestis quoq; si fuerit in ea plaga lepræ uel in ueste lanea, uel in ueste lineæ, uel in stamine, uel in subtegmine lineo, uel laneo aut in pelle, uel omni confectio ex pelle.

& si fuerit plaga uiridis, uel rufa in ueste, uel pelle, uel in stamine, uel subtegmine uel in omni opere pelliceo, plaga lepræ est & intuebitur eam sacerdos:

& uidebit sacerdos plagam, & recludet plagam septem diebus.

Videns autem plagam septimo die, quia creuit plaga in ueste, uel in stamine, uel in subtegmine, uel in pelle, uel in omni opere quod fit ex coreo uel pelle, lepra manifesta uel perseuerans est, plaga impura est.

Comburet itaq; uestem, uel stamen, uel subtegmen de lana uel lino, uel omne instrumentum de coreo, in quo fuerit huiusmodi plaga, quia lepra euident est, igneque comburenda.

De uestimentorum lepra, quæ in usu Iudeorum fuerit, ipsi uiderint, nos nostris temporibus leproso ex uestibus nimium multos toleramus, quos non indumenta fidelium hominum gestare cernimus, sed laruas furum, latronum, sine cerebro stultitiâ suam deprædicantium, tot in seissuris insolentissimis & figuris scurrilibus, ut nihil uanius cogitari possit: interim tamen fatali stultitiâ sibi placere possunt, & cæcum prudentium minime abhorre, & tolerari ab æque insanis magistratibus, decoctionem bonorum à subditis aspicere ualentibus, & fouere insaniam plus quam bestialem, hominum tantos labores inanes reddentium & perdentium.

33 Quod si uiderit sacerdos, & ecce non serpsit plaga in ueste uel stamine uel subtegmine uel in omni uase coreaceo,

34 Tunc præcipiet sacerdos, & abluent id in quo est lues, & includet illud septem diebus alijs.

35 Et intuebitur sacerdos postquâ ablutum est plagam ipsam, & ecce non mutauit plaga speciem suam, & plaga non creuit, immunum erit, igne ipsum comburetur, profunda est ipsa in caluitie sua uel in recaluatione sua.

36 Et si sacerdos uiderit obscuriorem factam esse plagam, postquam abluta est, rescindet eam de ueste, uel de pelliceo, uel de stamine, uel de subtegmine.

37 Et si uidebitur adhuc in ueste, uel in stamine, uel subtegmine, uel in omni uase coreaceo, florulenta est plaga, igne comburenda est, cum illo in quo est plaga.

38 Vestem autem uel stamen, uel subtegmen, uel omne uas de coreo factum, quod lauabis & recesserit de eo lues, ablucetur tamen secundo, & mundum erit.

39 Ista est lex plagæ lepræ uestimenti lanei, uel linei, uel staminis, uel subtegminis, uel omnis uasis coreacei, ad mūdandum ipsum, uel contaminandum.

Quarundam gentium munditiem uidemus & legimus nimium notabilem esse & fuisse, quotidianas in ablutioibus, & uel minimam maculam ferre non potentibus: et tam lana quam linum alicubi sordes contrahit uix tolerabiles, ut mirandum non sit, si Iudeis quoq; ob munditiem uestium lex scripta est, qua admonerentur de interiori cordis munditiâ à peccatis, & affectibus impuris, sicut & ex simbrijs hyacinthini coloris iubentur contenti plari coelestia, et inscriptis literis admoneri diuinæ legis.

¶ CAPVT XIII.

Oculusq; est dominus ad Moysen, A

Mandatum domini de leproso emundatione æque necessarium fuit Iudaico populo, ad munditiâ insignem natura uel superstitione propenso. Et eam deniq; fieri oportebat non paucis ceremonijs, ac publicis, etiâ diuina authoritate subnixis, quæ

Distin. 10.
uigesima.
Aua, Me.
sora disa.

Lepra qua
re ceremo
nijs multis
emundauit
da.

bus multis ac operosis exercitijs leproforum contagio-
nis opinio tenaciter concepta, & horror periculi, ut sit
in peste laborantibus, dum tam anxie subterfugiuntur, ut
ex communi edicto ac diuina sententia cordibus, et phan-
tasia populari ingesta perniciosa lues, & ad uitandum il-
lorum consortium iam asueta, post ueram, certam ac ce-
lebrem in ecclesia emundationem denuo eximeretur sen-
sibus uulgi, & opinio horridæ impuritatis formidolosus-
rum imaginationi eriperetur in totum. Imaginatio enim
solet his rebus obesse plurimum, & facere casum (quod
dicitur.) Ideo eidem lege dei consultitur, prolixis, opero-
sis & publicæ delatis coram populo uarijs & subinde
multis ritibus, quos harum rationum igitur uix legere
dignetur, ut succedens animi eleuatio priorem sui deie-
ctionem eliminat, & posterior clare declarata ueritas pu-
ritatis, priori horroris opinioni consulat: eamq; poten-
ter, quod factu difficile fuerit dispellat & abigat. Ad hoc
ergo & pluribus iubetur celebrari in ecclesia le-
proforum purificatio, siue proprie dicta siue ad horam
putata similis lues quæcunq; horrida, eaq; perferibitur
diuina lege edocta, qua conscientia fragiles fortius con-
firmentur et certiores reddantur. Hæc non spernenda ra-
tio legis præstat, & conformior rationi uidetur, aliorum
allegorijs multo ingenio & labore concinnatis in hunc
locum, uanisq; figmentis & nonnunquam ridiculis.

2 Hæc est lex leprosi. In die mundationis sue
adducetur ad sacerdotem:

Sacerdos qui leprosum, hoc est, horrida quæcunq; lue
contaminatum iudicauerat prius excludendum, is iube-
tur denuo diligentius inspecta reformatione complexio-
nis recantare sententiam, & causas ostendere redditæ
sanitatis.

3 Egredietur autem sacerdos extra castra, &
uidebit sacerdos, & ecce sanata est plaga le-
præ a leproso:

Medicus ægrotum qui fuerat accedere iubetur, sacer-
dos ac iudex sanitatis, leprosum dei dono & naturæ a-
ctionibus emundatum.

4 Et præcipiet sacerdos, & tollet pro emun-
dando duos passeress uiuos mundos, & lignū
cedrinum, & coccum bis tinctum, & hy-
sopum.

Passeres, uel ut Origenes intellexit, gallinas, quales et
hodie in usu iudeis sunt in suis purificationibus, ut ea mi-
hi potior interpretatio uideri possit, quanquam alij gene-
rale nomen auicularum רפאים definiant, quod auolare
in campum possint, & uitare hominum societatem ma-
lint, quod non sit in usu gallinis. Passeres inquam duo, li-
gnum cedrinum, coccus tortus, hyssopus, uas fictile, aqua
recens & uiua, septena missio in aquam, uel aspersio, ue-
stium ablutio, pilorum rasura, omnia pertinent ad cele-
bre testimonium puritatis restituta, ex sententia & præ-
cepto dei, cuius solius est occidere & uiuificare, plaga
afficere & sanare. Interim tamen uidentur passeress illi
præ se ferre similitudinem duorum hircorum, quorum unus
domino offertur, alius in eremum mittitur, ut hic unus
immoletur, alter euadat in campum. Nec maciatur unus

Celebris e-
mundatio
fit multis.

sine ligno: impossibile est enim sine ligno crucis peccati
lepram purgari, quo saluator principatus & potestates
triumphat, & coccus quoq; sacri sanguinis Christi, &
hyssopus pro pectoris & conscientia expurgatione est
adhibitus.

5 Iubebitq; sacerdos, & immolabit pasce-
rem unum super uase fictili, super aquas ui-
uentes:

6 Passerem autem uiuū accipiet cum signo
cedrino, & cocco bis tincto, & hyssopo, incin-
getq; ea cum passere uiuo, in sanguinem pasce-
ris iugulati super aquas uiuentes:

Occiditur auis in uase fictili in quod aqua uiua sit mis-
sa, ut & aqua assumatur ad purificationem, & comple-
tur mysterij plenitudo in aqua & sanguine de latere salu-
uatoris exiuntibus in cruce occisi pro expiatione totius
mundi. Omnis enim purificatio peccatorum illius ope in-
diget de cuius latere aqua processit & sanguis.

7 Et asperget super eum qui mundandus est
à lepra septem uicibus, & purgabit eum, di-
mittetq; passerem uiuū, ut auolet in agrum:

8 & lauabit mundatus uestimenta sua, & ra-
det omnes pilos suos, & lauabitur aqua, pur-
rificatusq; ingredietur castra, sedebit tamen
extra in tabernaculo suo septem diebus:

9 Et die septimo radet omnem capillum ca-
pitis sui & barbæ, et supercilia oculorum e-
ius, et totius corporis sui pilos radet, et ablu-
et uestes suas, ac lauabit carnem suam in a-
qua et mundus erit.

Sordida ergo uestimenta habuit usque adhuc iste qui
purificatur à lepra, etiam post asperionem, & nunc ei
lauare iubetur, nō abijcere: non enim carnem peccati oc-
cidere Christus uenit, sed emundare conscientiam, ut in
nouitate uitæ ambuletur. Non uult mortem peccatoris do-
minus, sed ut conuertatur & uiuat. Propter quod & os-
mum pilum radere iubetur, ut quicquid mortui operis
in anima peccatrice exortum est, fixitq; radices, iubetur
abijcere. Peccator enim, omne quod ei nascitur in consue-
tione uel opere aut uerbo, eradere debet si emundari cupit
aut quod Nazareis prohibetur qui religioni semper in-
cumbunt. Sed & insuper lauandus est aqua, ut de toto
corpore omnes sordes abijciat, ut nulla in eo macula exis-
tincta lepræ resideat, & sic tertio mundatus dignus esse
citatur ingredi castra domini. Non tamen continuo permi-
tatur introire domum suam, sed expectare septem diebus,
ut radat omnem pilum capitis, barbæ, superciliorum,
quum omnem prius pilum raserit, ut iam sanus effectus,
non contrahat ultra culpam capitis, ne aliter quam fides
ecclesiastica continet de diuinis seminat dogmatibus, man-
neritq; uirilis ætatis deposuisse peccata, ut conuersus
fiat sicut infans, ablata simul arrogantia, & male elatum
ad Christi humilitatem inclinet supercilium. Hæc ergo
fiunt intra castra quidem eo posito, adhuc tamen extra
domum suam.

10 Die autem octauo assumet duos agnos im-
maculatos, et ouem unam anniculam absque
macula,

macula, & tres decimas similæ sacrificiū con-
 spersum oleo, & sextarium unum olei:

& statuet sacerdos qui mundat uirum qui
 mundandus est, & illa ipsa coram domino,
 ad ostium tabernaculi testimonij:

Et tollet sacerdos agnum unum, & offeret
 eum pro delicto, oleiꝑ sextarium, & eleuabit
 ea oblationem coram domino,

& immolabit agnum in loco quo immola-
 ri solet peccatum & holocaustum in loco san-
 cto: sicut enim pro peccato, sic pro delicto ad
 sacerdotem pertinet, sanctum sanctorum est.

Post tot attestaciones ad experimenti certitudinem,
 post septem dies certam esse & stabilem sanitatem decer-
 nitur ac comprobatur. Ad omnē autem securitatem in-
 firmis conscientijs faciendam, publice pro recuperata

munditia gratiæ domino reddendæ decernuntur, duobus
 agnis immaculatis, & agna cum simila purissima, & o-
 leo oblati pro delicto & pro peccato et in holocaustum

in loco sancto, astante eo qui mundandus est ad ostium
 tabernaculi. Ex duobus agnis unus quidem immolatur et
 dicitur delictum, id est, sacrificium pro delicto, uirtutem

significans eius, qui per acceptam de nouo dei gratiam
 propellere potuit affectum peccandi, & malorum uete-
 rum poenitentiam gerere. Alius autem agnus holocau-

stum efficitur, in quo propitiare pro ipso sacerdos dicitur
 ut purgetur, figuram tenet recuperatæ uirtutis, qua pro-
 cul pugatis uitijs omnibus ex integro se deo obtulit, & di-

gnum sacrificium offert. Ouis autem quæ post agnos assu-
 muntur, significare potest fecunditatem sanctorum fru-
 ctuum & foetuum, quibus pollet ad innocentiam totius

uite sanctæ ac irreprehensibilis conuersationis. Pro tri-
 bus istis hostijs sumuntur tres mensuræ decimæ similagi-
 nis, ut ubiq; intelligamus purificationē fieri necessario,

non sine mysterio trinitatis. In hac autem quinta & ulti-
 ma purificatione, non iam farina, sed simila offertur oleo
 conspersa: de residuo oleo cyathum sacerdos accipit, ut

& illius panis pinguis efficiatur per misericordiam, &
 lux ueræ illi resplendeat scientiæ salutaris, per Christi gra-
 tiam ueræ sacerdotis, qui mundatos statuit in conspectu

domini ad ostium tabernaculi, ut stabilis sit, et ultra non flu-
 at uel moueri possit uento doctrinæ non ecclesiasticæ.

Et assumet sacerdos de sanguine delicti, &
 ponet sacerdos ad cartilaginem auris dextræ
 eius qui mundatus est, & super pollicem ma-
 nus eius dextræ, & super pollicem pedis eius

dextri.
 Et tollet sacerdos de sextario olei & fundet
 super uolam manus sacerdotis sinistræ.

Impositio ipsa sanguinis in aurem, & pollicis manus
 & pedis dextri, similiter & olei, nihil natura confere-
 bat ad emundationem leprosi. Non enim iam tunc emun-

dabatur leprosus, sed adhibitis iussu dei huiusmodi signis
 ceremonialibus, perfecta mundatio aspicienti ecclesiæ
 certò persuadebatur, simul & publice deferebatur facul-
 tas uiro mundato, associandi se per omnia mundis, & ne
 abominaretur à reliquis ob immunditiam qua fuerat an-

tea notatus. Vide autem quomodo ultimæ & summæ pu-
 rificationis est aurem purificari, ut purus & mundus ser-
 uetur auditus: & manum dextram, ut munda sint opera
 nostra, ne aliquid his immundum admisceatur ac sordi-

16 Tingetꝑ sacerdos digitum suum dextrum
 in oleum, quod super manū suam sinistram,
 & asperget de oleo, digito suo septies coram
 domino.

17 Et de residuo oleo quod super manum e-
 ius, ponet sacerdos super cartilaginem auris
 eius qui mundatur dextræ, & super pollicem
 manus eius dextræ, & super pollicem pedis
 eius dextri, cum sanguine qui effusus est pro
 delicto.

18 Et quod reliquum fuerit de oleo quod su-
 per manus sacerdotis, ponet super caput eius
 qui mundatur, & rogabit super eo sacerdos
 in conspectu domini.

19 Et faciet sacerdos sacrificium pro peccato,
 & rogabit super eo qui mundatur ab imundi-
 tijs suis, & postea immolabit holocaustum.

Septies respergit eum sacerdos ex oleo coram domi-
 no, quia à summo nostro sacerdote Christo uirtute multi-
 plici sancti spiritus imbuitur, ut principali spiritu confir-
 matus reaccipiat salutaris diuini letitiam, et à septem dæ-
 monibus liberetur: ut sic à peccato conuersus, & spiritu
 sancto repletus, priorē stolam purificatus recipiat, cum
 annulo reconciliationis ecclesiasticæ.

20 Et offeret sacerdos holocaustum & sacrifi-
 cium ad altare, & propiciabitur super eo sa-
 cerdos & mundus erit.

Non tam expiabat eum sacerdos et mundabat quā-
 iam mundum ostendebat, & ut mundum commendabat
 iterum ecclesiæ, eum, quem iam ante inquinauerat, hoc
 est pollutum decreuerat.

21 Quod si pauper est, & nō potest manus
 eius assequi, assumet agnum unum pro deli-
 cto ad oblationem, ut rogetur pro eo, & deci-
 mam similæ unius conspersæ oleo ad sacrifi-
 cium, & olei sextarium.

Consulitur paupertati quo ad impensas sacrificiorum,
 sed nihil minus de ceremonijs agitur. Aequè enim horro-
 ri esse poterat ob diffamiam lepræ pauper ac diues. Sine
 tamen agni immolatione nemo mundatur, diues sit siue
 cgenus: omnes enim in celeberrimo legis Mosaicæ agno,
 & nobilissimo sacrificio emundandi erant, & sumus e-
 mundati, qui est à baptista Ioanne predicatus, & digito
 monstratus, ablaturus lepram humani generis, & recon-
 ciliaturus ecclesiæ primitiuorum, quæ est in cælis.

22 Duosꝑ turtures siue duos pullos colum-
 bæ quæ assequetur manus eius, quorum u-
 nus sit pro peccato, et alter in holocaustum.

23 Offeretꝑ ea die octauo purificationis suæ
 sacerdoti, ad ostium tabernaculi testimonij
 coram domino,

Olei asper-
 sio septus
 plex.

Agnimmo-
 latione om-
 nes munda-
 tur.

D

24 Qui suscipiens agnum pro delicto, & sextarium olei, leuabit ea sacerdos oblationem coram domino.

25 Immolatoq; agno pro delicto, de sanguine eius ponet super extremum auriculæ dextræ, illius qui mundatur, & super pollicem manus dextræ, & super pollicem pedis eius dextri.

26 De oleo uero fundet sacerdos super manum sacerdotis sinistram.

27 Et asperget sacerdos digito dextræ manus suæ de oleo, quod super manū eius sinistram, septem uicibus coram domino.

28 Ponetq; sacerdos de oleo quod est super manum eius, ad extremum auriculæ dextræ eius qui mundatur, & super pollicem manus eius dextræ, & super pollicem pedis eius dextri, super locum sanguinis pro delicto.

29 Reliquam autem partem olei, quod est in manu sacerdotis, ponet super caput mundandi, ut placet pro eo dominum.

30 Et faciet unum ex turturibus uel ex pullis columbæ, quæ attigit manus eius.

31 Quod apprehendet manus eius unum pro peccato, & alterum holocaustum, cum sacrificio libaminū, & orabit sacerdos pro emundando coram domino.

32 Hæc est lex eius in quo fuerit plaga lepræ, qui non manu sua assequi potest emundationem suam.

Duos turtures pauper accipit pro duobus agnis in sacrificium pro delicto & holocaustum, cetera sunt sicut pro diuitibus: subinde reiteratis uerbis ac stilo Asiatico, quæ qui in secularibus literis ferre possunt, quare etiam in sacrosanctis & uetustissimis literis contemnantur?

E ¶ Locutusq; est dominus ad Moysen & Aaron dicens:

33 Quum ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo uobis in possessionem, & posuero plagam lepræ in edibus terræ possessionis uestræ.

35 Veniet cuius est domus, & nuntiabit sacerdoti, dicendo: Quasi plaga lepræ uidetur mihi esse in domo.

36 Et præcipiet sacerdos ut efferantur uniuersa de domo priusquā sacerdos ingrediatur, ut uideat plagam, ne polluat quicquid fuerat in domo, & postea intrabit sacerdos ad considerandum domum.

37 Et uidebit plagam, & ecce lues in pariete domus, nigredines (uel uallositates) flauedines, rubedines, & aspectus earū humilior quā reliqua paries.

Lepra domorum.

Lepra domorum abominabilis aliqua scedita est in parietibus pavimento uel laquearijs, unde horror aliquis incidere inhabitantem potest, unde & salubritatis corporeæ perniciēs succedere possit. Conditur ergo de

ea lex, & pro aëris purificatione, qui poterat sceleratissimis iniquationibus turpissimorum idololatrarum infectus fuisse, ut solent quorundam turpissimorum hominū scelerum citæ tam uerbis quā operibus, aërem infectis estimari a pijs, & mundis animo, & corpore hominibus. Non ergo obmittenda de talibus lex erat, sed publicis institutis commendanda erat reconciliatio & repurgatio, ut ita dicatur, consecratio habitaculorum hominum priorum israelitarum, qui occisis Amorrhæis & profligatis populis impijs, & contaminatissimis per omnia flagitiorum genera, ipsorum regionem, urbes, uillas, habitacula possessuri erant, ante quadringentos annos ipsi aduerti erant, & hereditario iure possidenda promissa. Ideoq; ut omnia ad pietatem profutura, quasi renouata & de nouo instituta uiderentur, & ad perfectum gaudium a domino redemptorum, proq; iucunda possessione & salubri colonia terræ illius sanctæ hæc lex traditur, ut tandem ex pijs omnibus sordibus, & idololatriæ abominationibus ac spurcijs, leti & alacres post tot anxiam desolationem, & magna pericula ac labores tradenda illis esset & oblatinenda de proximo.

38 Egredietur sacerdos de domo ad ostium domus, & cludet domum septem diebus, & uidet.

39 Et redibit sacerdos die septimo, & uidebit. Et ecce creuit lues in pariete domus.

Rideat hæc tradi in lege domini ad usum fidelium, qui uel turpis anima, corpore, & uestimentis, uerbis, & moribus, nihil curat munditiam, uel qui antiquitatem morum contemnit, & occasiones ubiq; perquirunt calumniantes sacras scripturas, cui nihil placet nisi Vergilius, Plautus uel Homerus: nos autem charitatis fraternæ scopum aspicientes, & clementiam patris cœlestis ad filios, ubiq; & nimis gratiæ dei in filios adoptionis. Munditiam corporis curandam discimus, non solum ex cibis et uestibus, corpore et actibus, sed etiam aëris temperiæ, ac salubritatem domiciliorum nobis commendatā diligenter curanda diligimus a uerbo dei, & ad internam conscientiarū innocentiam, & operū externorum instituta cogitandam, iugiter admonemur, ab externis ritibus, locis & hominibus.

40 Iubebitq; sacerdos & eruet lapides, in quibus fuerit lues, & proicient eos extra urbem ad locum immundum.

41 Et domū abradi faciet intrinsecus per gyrum, & effundet puluerem quem abraferunt extra urbem ad locum immundum.

42 & tollent lapides alios, & inferent ad locum lapidum, & cementum aliud tollet, et obliniet domum,

43 Si autem reuersa fuerit lues, postquam eruti sunt lapides, & post abrasam domum, & post lituram,

44 Ingressus sacerdos uiderit creuisse lues in domo, lepra est euidens (& perseverans) in domo, immunda est.

45 Destruet autem domum, lapidesq; eius, & omnem puluerem domus eiciet extra ciuitatem, ad locum impurum.

Sacerdos

Sacerdotū est pro legis diuinę institutis & studio de-
cernere, quid agendum uel obmittendum, habere curam
non solum salutis animarum & morum, sed etiam tran-
quillitatis, salubritatis, puritatis populi in externis, quo-
ad lex domini decernit: populi autem est obsequi iussis,
exportare prophana & polluta de congregatione fide-
lium, & ad horam pollui, ut introducat mundities ge-
neralis, & locum habeat honesta alacritas & salubritas.

Et qui intrauerit domum omnibus die-
bus, quibus clausa fuit ipsa, immundus erit
usque ad uesperum.

Non tam facile polluitur, qui subito & non pręmo-
nitus uel ignoranter domum foedam ingreditur, uerum
cum iam proclamata domus est & suspecta de pollutione
abstinere debet ab introitu, propter homines, ne quis pol-
lutus credatur, & offendat conscientias aspicientium. Hu-
iusmodi legibus quicquid simile habetur in moribus in-
telligi datur, scilicet, ut abstinetur a praua societate im-
piorum, quam ubique uerbum domini damnat, ut qui in-
quinari non uult, picem non contingat. Ab omni suspitio-
ne praua abstinendum. Cauendum scandalum proximo-
rum. Puritas sectanda in omnibus.

Qui dormierit in domo lauabit uestimen-
ta sua, & qui comederit in domo abluet ue-
stes suas.

Dormitione corpus mutatur, pori aperiuntur, san-
guis immutatur, attrahitur aer noxius si circumstet, simi-
le quiddam fit & in comestione, ideo facile inficitur qui
in tali tam foeda domo, & noxio aere edit uel dormit:
ideoque qui ingrediebatur tantum ipsam domum ad uespe-
rum usque immundus habebatur. Qui uero dormiebat in
eas aut comedeat, uestium insuper lotioni indigebat, nec
solo lapsu temporis mundabatur.

Et ingrediendo ingressus fuerit sacerdos
domum, & uiderit non creuisse luem in do-
mo, postquam obliterata est domus, purifica-
bit sacerdos domum quia sanata est plaga.

Et tollet ad sacrificiū pro peccato domus
duas auiculas (uel passeris) & lignū cedrinum,
& coccum bis tinctum & hyssopum.

Extinguat auiculam unam ad uas ficti-
le super aquas uiuas.

Tolletque lignum cedrinum & hyssopum,
& coccum bis tinctum & auiculam uiuam &
intingat ea in sanguinem passeris iugulati, &
in aquam uiuā, & asperget domum septies.

Et reconciliabit domum per sanguinem
passeris, & per aquam recentem (uel uiuam) &
cum passere uiuo, & cum ligno cedrino, &
cum hyssopo, & cocco bis tincto.

Dimittetque auiculam uiuam foras urbē ad
agrum, & placabit pro domo, & munda erit.

De purificatione domus munde hic agitur, ad con-
scientiam hominū quietandam, ut certi fierent de mun-
dicia domus, in qua quod pollutum uideri poterat, nō cre-
uisset. Quod enim reuera deficere & corrumpi incipit,
non facile suapte natura reconualecitur: de ceremonijs au-

tem adhibendis necessario, satis dictum est.

54 Ista est lex oīs plagę leprę & pro p̄ora.

55 Et pro lepra uestium & domorum.

56 Et pro tuberculis, & pro scabie, & can-
dente macula.

57 Ad sciendū quo die aliquid pollutum sit,
& quo die (uel tempore) mundum sit. Ista est lex
leprę.

Late leges leprę exposuerat, ideo necessario recapitu-
latur: primo quidem in genere, deinde per partes & spe-
cies. De psoris Plinium lege, & de reliquis infirmitatibus
huiusmodi speciebus medici consulendi sunt, quos & do-
minus creat, & reuereri docet uerbum dei, si tamen do-
cte & diligenter naturę miracula discant, & uirtutes do-
mini agnoscant, cuius se seruos sciant, ad fratrum salu-
tem, non solum ad suum quæstum, luxum, ac fastum: ut de
donis dei non negociantur in contemptum dei, & qui-
bus fidem pollicentur, non damna accommodent, domi-
num naturę conditorem timeant ac suspiciant, & frater-
næ charitatis legem eatenus obseruent ad ægrotos, qua-
lem ipsi ægroti peterent & desiderarent, fide & erudi-
tione per experientiam semper proficientes: est enim im-
perscrutabilis ad plenum ipsorum professio.

CAPVT XV.

1  Ocutusque est dominus ad Moſen & Aaron, dicens:

2 Loquimini filiis Israel, & dicite
eis. Quicumque patitur fluxum se-
minis, immundus erit.

Cultum et reuerentiam docet uerbum dei & humani-
tatem quandam, quę deferenda sit communitati uel cœtui
fidelium, & fraterne charitatis societati. Ne quis onera
re quęquam uelit suo malo, ne intolerabilis proximo es-
se pergat: hoc autem facile committitur foetore, foeditate,
et graui contagione, dum proximi molestantur. Discimus
præterea corporis defectus patienter ferre, quo ad nos,
& tolerabiles esse proximis nostris. Non improbitatis
causam ostendit huiusmodi morbus, nec signum est pec-
cati, sed tamen contagiosa hac labe abominabilis quisquā
esse potest alterius naturę & genio, id ne quando fiat,
præcipitur, ut seminis fluxus frequentia populi se subtrahat,
foeditate uel pollutione sua nulli sit onerosus, nemini pro-
uocet nauseam, neminem qualibet contagione fascinet,
hoc enim præcipit lex charitatis, & amicitie ratio natu-
ralis, & morum legitima disciplina. Lex autem Mosæ
prescribit modum, quo uitetur abominatio & disidium.

3 Et tunc iudicabitur huic uitio subiacere,
cum defluit caro eius foedum humorē suum,
uel signum imprimit carni suę fluxus ipsius.
Immunditia est.

4 Omne stratum in quo dormierit fluidus
ille, immundum erit, & quicumque uasi insede-
rit, immundum erit.

Morbi rationem explicat ac definit, si per singula mo-
menta foedus humor concreuerit de carne alicuius, ita
ut etiam stratum commaculari contingat, & ex diffusu
tali stigmata remaneant, & maculę imprimantur cum

Medici con-
sulendi.

Munditia
in commu-
nitate ser-
uanda.

fectore, unde maculetur quicquid talis contingat: huiusmodi tabes & morbos abominari solent homines mundicie studiosi.

- 5 Si quis hominum tetigerit lectum eius, lauabit uestimenta sua, & ipse lotus aqua, immundus erit usque ad uesperum.

Modi describuntur emundandi sordes, & recuperandi puritatem, ut pura sint omnia & munda apud ecclesiam ac fideles. Simplici autem aquarum ablutione abstergetur huiusmodi maculae, carnales enim sunt, longe autem difficilius animorum sordes abluuntur, quas iste significat.

- 6 Si federit quispiam super uas ubi ille sederat, & ipse lauabit uestimenta sua, & lotus aqua immundus erit usque ad uesperum.

- 7 Qui tetigerit carnem fluidi, lauabit uestimenta sua, & ipse lotus aqua, immundus erit usque ad uesperum.

Purificatur impuritas ex contactu immundi, uel infectione contracta, lapsu temporis usque ad uesperam, quia non uitio mentis, sed habitus incircumspectione contrahitur: Sic de ea qui carnem patientis talia contingit, non tamen uestes stratum uel uasa.

- 8 Si saliuam huiusmodi homo iecerit super eum qui mundus est, lauabit uestimenta sua, & lotus aqua immundus erit usque ad uesperum.

Saluae con-
taminatio.

Non ridenda praecipio est, de non temere proiicienda saliuam, siue detractiones intelligas non expuendas, ut susurriones & detractores deo odibiles, siue de non conspurcando publico loco docearis: quod certe ad disciplinam seruienti, alia quoque huic similia complectitur, morum & disciplinarum praecipia, quae naturali lege & charitate, ratione iusta, congrua, & non intermittenda docentur.

- B Sagma (uel stragulum) super quod federit, fluxum patiens immundum erit:

- 9 & quicquid sub eo fuerit qui fluxum seminis patitur, pollutus erit, commaculabit contingentem, ut pollutus habeatur usque ad uesperum. Qui portauerit horum aliquid, lauabit uestimenta sua, & ipse lotus aqua, immundus erit usque ad uesperum.

Pro quo uulgata uel Hieronymi translatio habet Sagma, Hebraeus habet **מִרְרָב** sellam equitatu seruienti, stragulum quodcumque cui infidetur a patiente huiusmodi fluxum. Polluitur autem domino docente, qui praecipit suorum rationes non ignorat, cui credendum etiam si non exhibeat nobis causas traditionum. Declarat autem sequens praecipio in genere intelligendum quicquid in speciali proponitur, Hebraico more, ubi exemplis regule indicantur, cui & additur de gestante, portante, uel loco mouente, etiam si cuiuspiam puritati studere uelit, exportando seceda huiusmodi in locum immundum, uel hominem sic pollutum ex charitate qualicumque baiulando.

Ratio praecceptorum diuinarum.

- 11 Omnis quem tetigerit qui talis est, non lotis ante manibus, lauabit uestimenta sua: & lotus aqua, immundus erit usque ad uesperum.

Multis baptismatibus Israelitae emundabantur, ut de mentis puritate iugiter admonerentur, & uel nimia sordide, uel puritatis superstitioso cultu mutuum non turbarent. Non est otiosa praecipio manuum lotionis, quando quidem porosa est uola manus ad polluenda quae suscipit, uel ad suscipiendum intro spurcitiis quas accipit, ut patet de pomo contrectato manibus.

- 12 Vas fictile quod tetigerit seminis fluxus, confringetur: uas autem ligneum lauabitur aqua.

Fictile confringi iubetur, tum quia facile recuperatur ob figulinum generale artificium, paruo pretio comparandum, etiam si sit irreparabile: tum quia facile contrahit sordes inextinguibiles, ex fetore semel imbutum.

- 13 Si sanatus fuerit qui huiusmodi sustinet passionem, numerabit septem dies post emundationem sui, & lotis uestibus, & carne sua in aquis uiuentibus, erit mundus.

- 14 Die autem octauo sumet duos turtures aut duos pullos columbae, & ueniet in conspectum domini ad ostium tabernaculi testimonium, dabitque eos sacerdoti,

- 15 qui faciet ea sacerdos unum pro peccato, et alterum in holocaustum, rogabitque pro eo sacerdos coram domino (ut emundetur) a fluxu seminis sui.

Quomodo seminis fluxus purgetur consequenter lege cauetur: Eisdem fere ceremonijs, quibus lues leprosa, & eadem ratione, de qua dictum est.

- 16 Vir de quo egredietur semen coitus, lauibit aqua omne corpus suum, & immundus erit usque ad uesperum.

- 17 Vestem & pellem quam habuerit qui semen coitus emisit, lauabit aqua, & immundus erit usque ad uesperum.

Carnis docetur munditia, libidinis prouida refrenatio, ut omnia tam in matrimoniali statu, quam extra conuulsiuissime fiant, & spurcitiis omnis caueatur. Sordes enim libidine procul absint a pijs omnibus, maxime a sacerdotibus, qui sacra tractare debent, qui escas, uestes, nudos infirmos, & corpora nuda humana: omnia enim talia cum disciplina & puritate tractanda lex dei docet. Interim tamen multo intolerabiliore sunt mentium cogitationum desideriorum pollutiones, quae de corde exeunt, & ipsae coinquant hominem Christo docente.

- 18 Mulier cum qua coierit, lauabitur aqua, & immunda erit usque ad uesperum.

Sanitati prospiciendum docet, tam parentibus quam proli: Nouit enim naturae conditor quibus incommensuratur grauetur ualeudo, si seminis profluuium polluat homo extra honestatem & castimoniam licitam, lege dei, libidine frena laxando. Quin & licita immunditia studiose repurganda commendatur fidelibus, ut omnia munda sint mundis.

- 19 Mulier quae redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur. Omnis qui tetigerit eam, immundus erit usque ad uesperum.

& om-

20 & omne super quod dormierit uel federit diebus separationis suæ, polluetur.

Lex domini pacem & amicitiam maritis procurat et maritatis, si alter ab altero impuritatis tempore seque-
stretur, uel horrore aliquo cupiat separari, ut id ipsum non solum possit alterius uenia, sed insuper lege præci-
piente debeat, domino sic iubente, qui nouit quid cui pro-
manent, qui profusiorum tempore sese cohibere ne-
glexerint.

21 Omnis qui tetigerit lectum suum, lauabit uestimenta sua, & ipse lotus aqua immundus erit usque ad uesperum.

22 Omne uas super quod illa federit, quisquis attigerit, lauabit uestimenta sua, & ipse lotus aqua, pollutus erit usque ad uesperum.

23 Et si quis stratum ipsum uel omne uas su-
per quod ipsa federit contigerit immundus erit usque ad uesperum.

24 Si coierit cum ea uir tempore sanguinis menstrualis, immundus erit septem diebus, & omne stratum in quo dormierit, polluetur.

Ut tanto facilius possit obmitti opus periculose & perniciose generationis, in totum prohibetur contactus lectus, ne neglectu paruorum crimina grandiora surre-
pant. Abeat ergo alius, & his omnibus cum legislatore contemptis experiatur suo damno harum transgressor in commoda graui, quæ ut præcauerentur benignitas diui-
na premonuit. Vtq; hæc habeantur Iudaica, sunt tamen profecto ad hominis incolumitatem apprimè necessaria, & fidelissima lege præscripta à domino, qui naturæ no-
stræ conditor noscitur, & ad rationis humanæ regulam ter necessaria. Vnde enim tot pestes hominū, lepræ etiam
& fœdi fluxus, sensuumq; nocumenta? certe ex contem-
ptu medele, quam indulgentissimus naturæ pater & ho-
minum benigne tradidit, & peculiari suo populo cultori præscripsit diligenter, non tam ad conscientie grauami-
na quam ad corporum sanitatem ordinata.

25 Mulier quæ patitur multis diebus fluxum sanguinis non tempore menstruali, uel quæ post menstruum sanguinem fluere non cessat, quamdiu subiacet huic passioni, im-
munda erit quasi sit in tempore menstruo.

26 Omne stratum in quo dormierit omnibus diebus menstrui sui sicut stratum menstrui sui erit ei, & omne uas in quo federit, pollutum erit secundum immunditiam menstrui sui.

27 Quicumq; tetigerit ea immundus erit, laua-
bit uestimenta sua, & ipse lotus aqua, immun-
dus erit usque ad uesperum.

Coitus cum menstruo alibi inter crimina grandia non immerito numeratur, magni enim periculi res est, tam-
nibus quam fœtui nascituro, ut iam dictum est bre-
uisciam.

28 Si mundabitur, & fluere cessauerit, nume-
rabit septem dies & postea mundabitur.

Modus est purificationis à menstruo non medicinalis, sed ut nouerit maritus quanto tempore periclitetur ex congressu. Vnde & uidere licet quanta religione matri-
monium coluerint sancti olim patres ueteris populi, quod & ex tota lege perspicuum sit, ut fere hac ratione per-
missam polygamiam suspicari possimus præter prolium multitudinem, quam uolebant & in promissione suscepe-
rant, ut tanto castius ac mundius matrimonium custodi-
retur. Non ad libidinis fomenta, sed ad puritatis custodi-
am, quod & in Asueri uxoribus designatur in libro Hester.

Munditia
matrimonii
alis.

29 & die octauo offeret pro se sacerdoti duos turtures, aut duos pullos columbarum ad ostium tabernaculi testimonij:

30 qui unum faciet pro peccato, & alterum in holocaustum, rogabitq; pro ea sacerdos coram domino, & pro fluxu immunditiæ eius.

Ceremonie faciunt ad horrore abolitionē iuxta car-
nem, & ostendunt naturæ humanæ defectum ob primo-
rum parentum inobedientiam, ex qua ærumne plurimæ emerferunt, tam carni hominum, quam spiritui propter carnem. De columbarum ac turturum charitate matrimo-
niali & fecunditate cogitandum est, dum in sacrificium pro emundatione menstrui exiguntur à domino, non de libidinis nimie macula, qua fortassis immerito diffaman-
tur ille auicule, in quibus naturæ regnat bonitas ad sese multiplicandum, non ad fœdam libidinem quam igno-
rant, cum & oblectamenta naturæ culpa circant, si non corrupta uoluntate uoluptas adulteretur per se bona.

Columba-
rum proli-
catio.

31 Absterrebitis ergo filios Israel ut caueant immunditias, & non moriantur in sordibus suis, cum polluerint tabernaculum meum quod est in medio eorum.

32 Ista est lex eius qui patitur fluxum seminis, & qui polluitur coitu,

33 & quæ mensuris temporibus separatur, uel quæ iugi fluit sanguine in masculo uel fœmina, et hominis qui dormierit cum polluta.

Tabernaculum suum deus uoluit in maxima uenera-
tione coli, & ab omni spurcitia alienissimū defendi. Non quidem pollui potest diuinitas, sed ab improbis contemni potest & sperni, iniuria ac inobedientia perfidorum ac rebellium summa ac sacrosanctissima maiestas diuina. Curam denique nostri habere se deus ostendit, non sui qui nostrorum non indiget quacumq; opera, cum mortis periculum prædicit, & ut caueatur diligentius admonet. Tantum autem de immunditijs uarijs Hebræorum, quas paruifaciunt, qui diuina lege contempta naturæ suæ spurcitas non abhorrent, & in sordibus sordescere subinde non uerentur, quorum interiori conscientiarum turpitu-
dini attestatur exterior corporis habitudo polluta & abominabilis.

A 1
Distinção
uicesimano
na Ahare
Moth.

Locutusque est dominus ad Moſen poſt mortem duorum filiorum Aa-
ron, quando offerentes coram do-
mino interfecti ſunt,

2 & præcepit ei dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum ne omni tempore ingrediatur sanctuariū quod est intra uelum coram propitiatorio quo tegitur arca, ut non moriatur: quia in nube apparebo super oraculum,

Altare quo
modo acce
ndendum.

Ingressus
in sancta
sanctorum.

Defuncti sunt duo filij Aaron, Nadab, & Abiud, cum offerrent ignem alienum ad altare domini, ideo nunc instruitur, quomodo accedere debeat sacerdos, & quo supplicationum ritu dominum propitiatur. Hunc autem locum eximius priscus ille & catholicus doctor Origenes sic explanat. Omnes nos (inquit ad populum cui in ecclesia homilias dicebat) iste sermo contingit, ad omnes pertinet quod hic loquitur lex: Præcepit enim, ut sciamus quomodo accedere debeamus ad altare dei. Altare est enim super quod orationes nostras offerimus deo, ut sciamus quomodo debeamus offerre, scilicet, ut deponamus uestimenta sordida, quæ est carnis immunditia, morum uitia, inquinamenta libidinum. An ignoras tibi quoq; id est omni ecclesie dei & credentium populo, sacerdotium datum? Audi quomodo Petrus dicit fidelibus: Genus inquit electum, & c. Habes ergo sacerdotium, quia gens sacerdotalis es, & ideo offerre debes deo hostiam laudis, hostiam orationum, hostiam misericordiæ, hostiam pudicitie, hostiam sanctitatis. Sed ut hæc digne offeras, indumento opus est mundo, & diuino igne, qui à Christo de cælo in terram mittitur ut ardeat, & c. Ad literã tamen, ne presentie domini asuetudine & frequenti ingressu in sanctum sanctorum uel uilesceat sanctitudo, uel periclitaretur uita, prohibetur ab ingressu prorsus, præter unã diem propitiationis in anno, quando iubetur non sine sanguine ingredi, & incensum ponendum coram arca domini, alioqui quotidie bis in exterius tabernaculum ad altare incensi aureum iubebatur intrare, cum lucernæ accenderentur uesperis, uel mane extinguerentur. De quo ingressu Paulus ad Hebræos commentarium scripsit. Iubetur autem non alia ratione inuestigare dei presentiam, quàm super propitiatorio, et si quando ei apparere dignaretur in nube, inuisibilem alioqui deum esse, & inaccessibilem omni uiuenti. Diuinorum secretorum fides salutem operatur, discussio offert periculum.

3 In hoc ingredietur Aaron ad sanctuarium,
uitulum pro peccato offeret, & arietem in ho-
locaustum.

Hoc pacto et ritu, nō aliter ingredi semel audeat Aaron, si offerat vitulum pro peccato, & arietem pro holocausto, in die scilicet propitiationis generalis: semel in anno, ne sanctimonia & vitæ innocentia sese audeat cuiquam præferre de populo: sed cum Iohanne apostolo & Iob, neminem sine peccato fateatur, & exemplum præbeat sacerdos populo dignæ poenitentia.

4 Tunica linea sancta uestietur, sceminalibus
lineis uerenda celabit, accingetur zona linea,
cidarim lineam imponet capiti, hec enim ue-

stimenta sunt sancta, quibus cunctis, cū corpus suum aqua lotum fuerit, induetur.

Sacerdos intra uelum intimum & in sancta sanctorum ingressurus ad arcam domini & propitiatorii habitum quidem sacerdotali ornatur, sed non cum summi pontificis omnibus ornamentis, & sacra illa superhumeralis, rationalis & lamina pompa insigni. Quae non nisi ad populi comparationem habere poterant aliquam estimationem uel gloriam, inter quos plurimum exaltabatur, ut summus aliquis pontifex et archisacerdos insignis: in conspectu autem dei omnia illa tam pretiosa ornamenta feces erant, & nihil momenti habentia, ut de illis omnibus quamlibet ad populum magnificis nequitiam coram diuina maiestate fuerit gloriandum. Caterum non nisi lotus induitur, non enim uestes mundae etiam sacerdotales quemquam mundum reddunt, sed aqua pura mundatum prius, aqua scilicet sapientiae, & spiritualibus fluentis baptismi, & spiritu dei: ornant haec paludamenta ad homines, nihil coram deo nisi cor contritum & humiliatum. De uestimentis autem minoris sacerdotij hic clare docetur, quae & quo ordine induenda fuerint. Sacerdotem hunc, qui semel in hoc saeculo sacrificium obtulit deo, Paulus Christum explicat in epistola ad Hebraeos, qui naturam terreni corporis indutus est, ueluti sanctificata linea tunica: uolens enim resuscitare quod in terram ierat, terrenum corpus suscepit, quod de terra eleuatum portaret ad coelum, sine uirili semine sancti spiritus obumbratione sanctificatum. Ecce mortalia indutus atque confectus, quia lacet humanas passus miseras absque peccato, solum hoc corpus non egit, quod ad pudenda corporis pertinet, zona enim tertio ornatu constringitur. Cidaritis autem ornamentum, Christi diuinitas est, uiri enim, qui scemina continent est, Christus caput dicitur, cuius caput deus est pater. Suscipietque a multitudine filiorum Israel duos hircos caprarum pro peccato, & unum arietem in holocaustum.

6 Quumq; obtulerit Aaron vitulum, &
uerit pro se & pro domo sua,
7 duos hircos stare faciet coram domino in
ostio tabernaculi testimonij:
8 mittensq; Aaron super utrumq; sortes, ut
nam domino, & alteram capro emissario,
9 cuius exierit fors domino, offeret illum
pro peccato:

pro peccato:
Hostiarum quædam pontificis esse debent, ut ait Iulianus,
quod est in animalibus pretiosius & robustius. Et secun-
dum aries est, quod in ouibus pretiosius: quædam à pa-
pulo offerenda donantur, ut aries à principibus, & hircus
ci duo à populo. Vnus qui dimittatur in eremum, qui est
& apopompeus nominatur, emissarius scilicet capere, &
unus qui domino offeratur. Quibus significabatur iux-
ta Origenem duo in ecclesia hominum genera: unus
eorum qui domini sunt, qui spem gerunt non in presenti
seculo, sed in futuro, quorum sors domini est, quotidie
moriuntur: alter, qui in sortem contrariam ceciderit, eos
significat qui mitti ad eremum debent, qui non sunt dis-
gni ut moriantur, sed sunt de hoc mundo, quos mundus
diligit.

& non moriatur.

Manebat poena mortis sacerdotem, si secus ac praeceperat dominus sacrificia administrare tentasset, nimirum edito iam exemplo in filiis Aaron, de quo in principio capitis. Legitime autem omnia exhibendo placabatur dominus, qui obedientiam amplectitur, & in odorem suauitatis suscipit fidelium uota religiosa, et gratiam ostendit & rependit, uicissim uisibili signo nebulae supra oraculum, non ex thymiamate, sed nube supra oraculum & tabernaculum toti populo apparente, & exaudiente fidelium orationes, & in necessitatibus succurrente tam populo quam rectoribus ab ipso institutis fidelibus ac pijs.

14 Tolle quoque de sanguine uituli, & asperget digito septies contra propitiatorium ad orientem, contra propitiatorium asperget septem uicibus de sanguine digito suo.

Et quid significat aliud septena aspersio sanguinis obliti uituli pro populo quam multiplicem Christi domini sanguinis effusionem pro electis omnibus pertinentibus ad ecclesiam dei uiuentis? Ad orientem stabat mira sanctum sanctorum sacerdos, intra uelum & arcam & uersus propitiatorium aspergebat occidentem uersus, ipse stans ad orientem respectu arce.

15 Quumque mactauerit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem eius intra uelum, sicut praeceptum est de sanguine uituli, ut aspergat e regione oraculi,

Quod iam dictum est obscurius, replicatur ut clarius intelligatur. Hircum ab Aarone sacrificatum notat extra sanctuarium, scilicet in atrio sacerdotum, & parte maxima sanguinis effusa ad aram holocausti, eius sanguinis modicam portionem infert in sinistrae manus uisculo mira sanctum sanctorum, & stans proxime uelo, aspergit digito dextrae manus contra propitiatorium & arcam, de sanguine complet mysterium.

16 & expiet sanctuarium ab immunditijs filiorum Israel, & a praeparationibus eorum, cunctisque peccatis. Iuxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonij, quod fixum est inter eos in medio sordium eorum.

his ceremonijs placatur dominus populo super peccato irreuerentiae ipsius erga illum praesentissimum deum in sanctuario: cuius quotidie gratia non solum cernebant columnam ignis & nubem, sed & manna edebant miraculosum, & aquam bibebant de petra consequente eos, qui illis praesens credi uoluit & adesse.

17 Nullus hominum sit in tabernaculo testimonij quando (pontifex) sanctuarium ingreditur, ut roget pro se & pro domo sua, & pro uniuerso coetu Israel, donec egrediatur.

Nemo Israelitarum omnium tabernaculum ingredi unquam permittebatur, praeter solos sacerdotes qui erant de filiis & posteritate Aaronis, quando sacrificia deferbantur, quos & huius tanti mysterij actionibus et tempore incensi, dum scilicet summus sacerdos Aaron in oraculo erat, abesse praecepit dominus. Unus est enim uerus sacerdos, quem orantem dominus exaudit pro reuerentia

Tabernaculum ingredientes.

diligit, nec digni sunt iugulari ad altare dei. Vel aliter. Hircorum unus, sorte destinatus sacrificio, iustum dei iudicium signat, quo ob uituli peccatum, omnes Israelitae rei mortis & maledictionis essent: alter autem, qui sorte seruabatur in uita, & crebro destinabatur, dignam deo clementiam notabat, qua propter patres & promissiones misereri quidem uolebat, & non interfectioni exponere, sed mundo uagabundos, & uelut in solitudinem destinandum Israeliticum populum, in gloriam tam dei ipsius, quam patrum, ut unius ueri dei cultum praedicarent in gentilitate, quae ueluti solitudo erat, a fide et ueritate aliena: abusus est enim deus malitia ipsorum ad gloriam suam, ut dispersi passim per apostolos conuerterentur ad Christum in toto orbe, ad quos Petrus & Paulus epistolae scripserunt. Per quos maximus gentium populus aggregatus est regno Christi, qui fecit utraq; unum, lapis angularis, constitutus in caput ecclesiae dei.

cuius autem in caprum emissarium, statuet eum uiuum coram domino, ut fundat preces super eum, et emittat caprum emissarium in solitudinem.

11 Et offeret Aaron uitulum pro peccato proprio, & rogans pro se, & pro domo sua, immolabit eum.

Quantum profuerit, & quid egerit hircus apompeus in desertum relegatus & uagus, comprobatur fides unius ueri dei optimi & summi sensum propagata in totum orbem ex dispersione Israelis, quae deus uoluit in maximam gloriam suam, quae & locupletissime se comprobauit fidelissimum & uerissimum ad sanctos prophetas suos Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph & Moysen, quum & ad David, Esaiam & omnes: ut per Christum & apostolos ex ea dispersione filij dei congregati sint in fidei unitatem, & in unius dei ueri cultum & gloriam. Quam dei optimi maximi gloriam Iudaei oblati minime suscipientes, nec appreciantes, sed suam tantummodo gloriam desiderantes, iustissime puniuntur caecitatis & insaniae, odij & inuidiae poenis, quae etiam in deum cum blasphemiam reuerunt in suis orationibus, quasi deum mendacij & perfidiae arguentes: qui nimium potius in eos misericors exspectari posset, tam impudentem populum non totum delent. Sed testimonium dat bonitati & ueritati diuinae maiestatis & error mendaciumque Iudeorum, & ut Apostolus operatur & precatur, reliquiae gentis eius tandem uidebunt sanctorum prophetarum oracula sensum habuisse deo dignum, qui spiritus est, & in spiritu coli debet & uult.

12 Assumptoque thuribulo quod de prunis altaris a facie domini impleuerit, & hauriens plena manu compositum thymiamata in incensum, intra uelum intrabit in sancta:

Thuribulum cum incenso, significabat populi eo tempore deuotam obedientiam, gratissimum deo sacrificium, & orationis deuotae & laudis incensum ascendere in conspectum domini.

13 ut positus super ignem aromatibus coram domino, nebula eorum & uapor operari oraculum, quod est supra testimonium,

tia sua ex omnibus qui solus sanctum sanctorum ingreditur, Christus dominus, sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchizedech: qui pro se quidem orat in monte Oliueti, sed pro omni domo sua in cruce cum lachrymis, et exauditus est, donec egrediatur non iam ad orandum, sed ad iudicandum eos qui se intercessionem suam fecerunt indignos.

18 Quum autem exierit ad altare quod coram domino est, oret pro se, & sumptum sanguinem vituli atque hirci ponet super cornua altaris per gyrum,

19 Aspergensque digito septies, expiet, et sanctificet illud ab immunditijs filiorum Israel.

Summus sacerdos existit ad altare, scilicet de sanctis ad aram holocausti, ut pro se oret, cum sanguine, dum Christus dominus in benedicta humanitate in ara crucis extra Ierusalem crucifigitur, et septies fundit sanguinem suum pro peccatis fidelium, qui sunt membra sui corporis, factus peccatum pro nobis, ut expiaret a peccatis omnibus.

20 Postquam emundauerit sanctuarium & tabernaculum testimonij & altare, tunc offerat hircum uiuentem,

21 & posita Aaron utraq; manu super caput hirci uiui, confiteatur super eo omnes iniquitates filiorum Israel, & uniuersa delicta atque peccata eorum: ponendo ea super caput hirci, emittet illum per hominem paratum in horam, in desertum.

E Quumque portauerit hircus super se omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimissus fuerit in deserto,

Hircus uiuus Christus dominus.

Post completum sacrificium tam pro se quam pro tota ecclesia a summo sacerdote, ut praescribitur Aethiopia ueritate loquendi, consequenter hircus uiuus offertur qui dem pro peccatis populi, sed non occiditur: qui sicut filios Israel & omnes fideles significare potest, qui in hoc mundo cedi destinantur, sed eripiuntur. Sic Christus dominus mortuus quidem est propter delicta nostra, resurrexit autem & in patris gloriam & maiestatem sublimatus est, & uiuit in aeternum propter iustificationem nostram. Ideo confitetur sacerdos iniquitates filiorum Israel, sicut et Christus peccata crucifigentium confessus est, & orauit pro eis, et sine confessione peccati non fit ipsius remissio: Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est dominus, &c. Hircus igitur super cuius caput iniquitates ponuntur Christus est, qui tollit peccata mundi.

23 reuertetur Aaron in tabernaculum testimonij, & depositis uestibus lineis quibus prius indutus erat, quum intraret sanctuarium, relictisque ibi,

24 lauabit carnem suam aqua in loco sancto, indueturque uestibus suis. Et postquam egressus obtulerit holocaustum suum ac plebis, rogabit tam pro se quam pro populo:

Post sacrificium pro peccatis, nouum hominem induit sacerdos, & uitae nouae instituta capessit, non enim semel deposuisse crimina sufficit, sed renouari spiritu mentis, et

ad omne opus sanctum accingi, de die in diem sanctificatos renouari oportet, & uestimentis nouis ornari uirtutum. et adipem qui oblatus est pro peccatis, adolebit super altare.

25 Sacrificia sua Aaron non perficit, nisi prius domino reconciliatus, tam ipse quam populus. Tunc enim conficit holocaustum, & igne charitatis & fidei quae resstant sacrificanda exuruntur & perficiuntur.

26 Ille uero qui dimiserit caprum emissarium, lauabit uestimenta sua & corpus aqua, & sic ingreditur in castra.

Tam horrendum est incidere in manum dei uiuentis, & peccare in dominum, tamque abominabile fidelibus uideri debet ac haberi, ut etiam is qui hostiam pro peccato tractat, & iuxta praecceptum diuinae legis educit hircum in eremum liberum, aliquantisper immundus lege temperetur, & expiatione indigeat, quo magis sibi quisque temperet a peccando. De hoc quoque parato uiro qui abducitur hircum, cui fors uenit in eremum, uide Origenem si placet.

27 Vitulum autem & hircum qui pro peccato fuerant immolati, & quorum sanguis illatus est in sanctuarium ut expiatio compleretur, asportabunt foras castra, & comburent igni, tam pelles quam carnes eorum ac fimum.

28 & quicumque combufferit ea, lauabit uestimenta sua, & carnem aqua, & sic ingreditur castra.

Vitulus pro peccato oblatus sicut & hircus, Christum significat non una ratione uel figura, sed omnibus his figuratis sacrificijs & sanguinis effusionibus representatus, qui & extra castra crucifixus est, & eiectus est uisceribus eius qui locauerat uineam malis agricolis, & in hoc holocaustum deo patri perfecte sacrificatus est.

29 Eritque uobis hoc legitimum sempiternum. Mense septimo, decima die mensis affligetis animas uestras, nullumque opus facietis, hic indigena siue aduena qui peregrinatur inter uos.

30 In hac die expiatio erit uestri atque mundatio, ab omnibus peccatis uestris coram domino mundabimini:

In mense septimo multae aguntur sollemnitates: in mense Septembri, septima a primo mense: prima die mensis tubarum dies est: decima autem dies festum est reprobationum, de qua hic dicitur. In hac sola die ingreditur pontifex in sancta sanctorum humilis, & pro peccatis populi orans exauditur, si tamen eo die humiliter suas suas, ieiunio, oratione, angore pro peccatis suis, de mosynis, sacco & cilitijs, cum lachrymis & gemitu, de clementiam inuocantes, quiescentes ab omni opere seruili, toti autem domino deuoti & supplices.

31 sabbatum enim requietionis uobis est, et affligetis animas uestras religione perpetua.

Quum haec decima dies mensis non semper, sed rarius incidat in sabbatum, Saturni scilicet diem, sed nunc in dominicam, nunc in secundam uel alias ferias, propter quod & Iudei paschale diem mutant ne ueniat in sextam uel

uel primam feriam & alias quasdam, de quo in Mattheum Burgenfis: & tamen hic dicitur non solum sabbatum, sed etiam sabbatum requietionis, uel sabbatum sabbathorum, commodum argumentum contra Iudeos hunc locum citabimus, ut sabbatum non Saturni quem uocant diem Astrologi, scriptura nomen tantum, sed requietio nis diem & uacationis, siue eum illo uel alio die hebdomade celebrandum contingat. Et ipsimet Iudei dies reliquos præter legem mutant, & cauent omnino ne due sollempnitates magnæ cõtinuis duobus diebus celebrètur, multa sibi in talibus permittentes: interim tamen Christianis obstringendo de die dominico, quasi non sit quietis dies alio tempore sustinendus, quàm is qui à creatione mundi semper septimus infallibili calculo conseruetur, quum Embolismos ipsi quoque obseruent, quibus dies anni confunduntur, & hebdomadam. Et tamen substantia facti, & uacatio uera, moralis est sollempnitas, horæ autem & tempus ceremonialia, spiritum non impedit quo minus eximatur à tempore & loco, domino sic dispensante eum cultoribus suis, quos in spiritu habere uult, non in littera uel carne.

32 Expiabit autem sacerdos qui unctus fuerit, & cuius manus initiatæ sunt ut sacerdotio fungatur pro patre suo: indueturque stola lineæ & uestibus sanctis,

33 & expiabit sanctuarium sanctum & tabernaculum testimonij atque altare, sacerdotes quoque & uniuersum populum expiabit.

34 Eritque uobis hoc legitimum sempiternum, ut oreis pro filiis Israel, & pro cunctis peccatis eorum semel in anno. Fecit igitur sicut præceperat dominus Moysi.

Christus pontifex futurorum bonorum semel in anno in die reprobationis intrat in sancta sanctorum, quum scilicet impleta dispensatione penetrat cœlos, & intrat ad patrem ut eum propitium humano generi faciat, & exorat pro omnibus credentibus in se. Sic tamen ut non peccemus, quod & si peccauerimus, aduocatum habemus apud deum patrem, Christum Iesum iustum, & ipse propitiatio est pro peccatis nostris: quæ posuit deus procurrantem in sanguine ipsius per fidem: ut ad alium non tionis nobis, neque desperemus. Manet autem is dies propitiatus enim nos pro foribus operientes pontificem nostrum commorantem intra sancta sanctorum, apud patrem in dextra eius, exorantem pro peccatis eorum qui ipsum expectant & illi se credunt: tandem rediturus iudex uiuorum ac mortuorum, & beatificaturus electos suos qui ei dum uiuerent fide, spe & charitate deuotissimi adhæserunt per gratiam dei.

CAPVT XVII.

Locutus est dominus ad Moysen, dicens:

Loquere Aaron & filiis eius & cunctis filiis Israel, dicens ad eos: Iste est sermo quem mandauit dominus, dicens:

Aegyptiorum morem didicerant Israëlites quidam, & bitantium nefas esse animal occidere quocumque ad esum, nisi eius aliquam portionem idolo sacrificassent, et illius dijs suis sanguinem libauissent. Id ipsum sic per legem Moses moderatur domino iubente, ut gratiam quidem domino agant pro dato sibi munere, et permissio carniū esu. Sed non nisi uni soli & uero deo & domino impendendum sacrificiū et gratiarū actionē. Eidem soli sacrificandum, & omnis sanguis litandus decernitur, ut sequitur.

3 Homo quilibet de domo Israel, si immola uerit bouem aut ouem, siue capram in castris uel extra castra,

Prohibet consuetudinem uorandi cruorem ne crudelitati asuescerent, & homicidijs polluerentur. Gratias agendas docet pro animalibus in usum hominum concessis à domino. Carnis mortificationem pro incremento uitæ tutum docet, & domandam inordinatam libidinem, ad exercendum obedientiam fidelium, et ad Leuiticæ tribus sustentationem, & à carniū commestatione temperandum, sic ut obmisso sacrificio etiam ingratum & inobediētiis imputanda sit effusio sanguinis animalis aut bestie. Quicquid enim uult dominus, hoc imputare potest infidelibus: sicut & bonum nihil est uel laudabile, nisi quia domino probatur ac placet.

Sanguis non uorandus.

4 & non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem domino coram tabernaculo domini, sanguinem effudisse reus iudicabitur, excindetur homo ille de medio populi sui.

Docemur ex locutionis formula leges domini ceremoniales temporarias haberi, ut expleto tabernaculi tempore uel templi, obseruantia earum superuacua sint. De structo enim loco quem dominus solum pro sacrificijs elegerat, satis manifestum fit, sacrificijs quoque finem à domino impositum, sed figuratibus: Sanctas autem actiones, & quæ edificant fidem ac charitatem, de quibus huiusmodi præcepta dei, ut loco circumscripta non sunt, sic nec finem habitura dominus uoluit, sed esse perpetua.

Ceremonie temporariae.

5 Ideo sacerdoti offerre debent filij Israel hostias suas quas occidunt in agro, ut sanctificentur domino ante ostium tabernaculi testimonij, & immolent eas hostias pacificas domino.

Omnia quæ de terra commoda suscipiunt fideles, non sine deuota gratiarum actione percipienda, & in usum uertenda sunt: semper enim contemplatione creatoris fidelis permoueri debet, & assurgere ex creaturis ad amorem & cultum dei. Hæc ergo lex hostiarum fidem exercere debet & gratitudinem promouere de acceptis beneficijs, ut de denuo suscipiendis spes habeatur & ratio. Ad hoc ergo salutaria sacrificia ordinata sunt, ut de beneficijs domini susceptis gratia referantur.

Sacrificia pro gratiarum actione.

6 Fundetque sacerdos sanguinem super altare domini ad ostium tabernaculi testimonij, & adolebit adipem in odorem suauitatis domino,

Sacerdotis ueri est domino commendare uota precumque fidelium, qualis illis Christus dominus est, & erit semper, sicut & in mysterio fuit semper & à sæculis. Sanguis

B

LEVITICVS

quidem fundebatur ad altare holocausti ad basim eius, adeps autem comburebatur supra ligna, suppositis ignibus, in odorem suauitatis domino.

7 & nequaquam ultra immolabunt hostias suas demonibus, cum quibus fornicati sunt. Legitimum sempiternum erit illis & posteris eorum.

Sacrificia
qua ratione
offerenda,

Hic sacrificiorum principalis ratio designatur ad Israeliticum populum, quæ sanè suapte natura ex acceptione neminem domino reconciliare potuissent, sed abusus est procliuuitate humana ad fidelium fructum, & suam gloriam omnipotens, nolens ea sacrificia cuiusquam alio deferri idolo, uel falsi nominis deo. Lege ergo ueluti pædagogus præcipiuntur ea offerri domino, ut in hoc cultu occupati abstererent à sacrificio idololatriæ. Tali tamen sancit sacrificia, quibus mysteria futura significarentur.

8 ¶ Et ad ipsos dices: Homo quilibet de domo Israel & de aduenis qui peregrinantur apud uos qui obtulerit holocaustum siue uictimam,

9 & ad ostium tabernaculi testimoniū nō ad duxerit eam, ut offerat domino, interibit homo ille de populo suo,

C Homo quilibet de domo Israel, & de aduenis qui peregrinantur inter uos, si comederit omnem sanguinem, obfirmabo faciē meam contra animam quæ comedit sanguinem & disperdam eam de populo suo,

Si idem mandatū repetitur, necessarium ac utile ostenditur: sed tamen superius puniri iussit occidentem tantum ad faciendū sacrificium, hic autem perficientem. Qui enim incipit ut si liceat faciat, nihil differt ab eo qui fecit, quia utriusque poena deputatur, ut de populo dei eiciatur, nec de circumcisione gloriatur, nec de genere Israel dicatur, sed inter præputium habentes reputetur. Qui ergo legis figuras extra templum celebrant, frustra se Israelitas uel Iudeos iactant: Hæc Augustinus. Multo minus Christiani habebuntur, qui postliminio ecclesia reduxerunt Iudaicas ceremonias baptismatum creberrimorum, ciborum delectum, etiam munda, arces circumferendas, lucernas, cantus, organa, pontificalia paludamenta, unctiones, sacrificia, pompas sine numero & modo, de quibus Augustinus ad Ianuarius. Crudelitatem coëcet hominum. Et comedentē sanguinem perdet de populo suo, de communitate fidelium: mittit enim immisericordem & impium cum malignis spiritibus in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius.

Ceremonie
Iudaicæ

11 quia anima carnis in sanguine est: & ego dedi illum uobis super altare, ut expietis pro animabus uestris, quia sanguis pro animæ piaculo sit.

Anima ho-
minis du-
pliciter di-
citur.

Aliquid uitale est in sanguine, quia per ipsum maximè in hac carne uiuitur, quia per omnes uenas corporis diffunditur. Ipsam uitam corporis uocauit animam, non eam uitam quæ migrat ex corpore, sed quæ morte finitur, & est temporalis: Non autem ea uita quæ anima est

AHARE MOTH.

intellectualis, quæ in sinum Abrahæ recipitur, quæ cum Christo in paradysum assumitur post mortem, quæ caput dissolui de corpore mortis huius, ut sit cum Christo, quæ pretiosior est quàm uita animalis, quam tyrannus nō potest occidere, quæ donatur cum angelis regno celesti, quam sibi sociauerat pro testimonio animam Moysi & Helie in transfiguratione Christus dominus. Veram sine sanguine anima corpus uiuificare non potest, omnis autem delictorum expiatio sanguine perficitur, non bonum uel hircorum, nisi significatiue, sed Christi qui solus potest expiare hominum delicta, solus innocens & mediator hominum apud patrem.

12 Idcirco dixi filiis Israel: Omnis anima ex uobis non comedit sanguinem, nec ex aduenis qui peregrinantur apud uos comedat sanguinem.

Repetitiones huiusmodi de non edendo sanguine tanto magis necessariae comprobantur, quanto propensionem hominum ad homicidia ex cursu mundi et gestis clariùs aspiciamus, maxime autem in Iudaica gente ad lites et odia procliuiores, ut ex Iosephi historiis discimus.

13 ¶ Homo quicumque de filiis Israel & de aduenis qui peregrinantur apud uos, si uenatione atque aucupio ceperit feram uel auem, quibus uesci licitum est, fundat sanguinem eius, & operiat illum puluere,

Multa deo cura est de nobis ne alterutrum nocemus, propterea percutienti iubet præbere alteram maxillam. Mansuetudinem & clementiam docet, pacem commendat & horrorem cruoris, sic ut etiam iudicio contendere dehortetur, & auferenti pallium suadet tunicam dimittere, & in bono uincere malum: eatenus, ut etiam ex uenatione sanguinem effusum operire doceat, ne horrore sanguinis, pii homines & terra ipsa cruorem suscipiens poluantur. Quibus omnibus fraudes & astutias uarias nocendi amputare & præuenire molitur lex dei.

14 anima enim omnis carnis sanguis eius in anima sua est. Vnde dixi filiis Israel: Sanguinem uniuersæ carnis non comedetis, quia anima carnis sanguis eius est: & quicumque comederit illum, interibit.

Inculcatio est fastidienti sacra ad nauseam, sed ut maxima post fidē uirtus est charitas, sic post sacrificia idolorum cauenda in primis homicidia sunt, et crudelitas persequenda. Ad quæ ne perueniatur sanguis interdicitur, quia sedes est animæ uiuentis in corpore, sine quo uegetare, mouere, & uiuificare corpus anima non potest: quamlibet uobilissima creatura sit rationalis & humana anima.

15 Anima omnis quæ comederit morticinum uel captum à bestia, tam de indigenis quàm de aduenis, lauabit uestimenta sua & abluet aqua, & cōtaminatus erit usque ad uesperum, & mundus fiet.

16 Quod si non lauerit & carnem suam non abluerit, portabit iniquitatem suam.

Hic anima capitur pro homine quocumque uiuente, composito scilicet ex corpore & anima, denominatione

sumpta à nobiliori parte, & substantiali forma, dante esse atq; subsistentiam.

CAPVT XVIII.

Ocurus est dominus ad Moſen, dicens:

Loquere filiis Iſraël, & dices ad eos: Ego ſum dñs deus ueſter:

Omnipotens creator cœli & terræ, ſic ſe deum Iſraël commendat in lege multiplicariam, ut ſolus reuereri, a mari, coli, & adorari ab illis exigat, qui ſolus eſt bonum ſummum, à quo & per quem omnia, qui ſeſe fidelibus ut patrem offert, multo paratior ad dandū quā homines ſint ad orandum uel accipiendum, ne quis timorem prætextat accedendi in oratione altiſſimum, qui humilia reſpicit in terris, habitans in cœlis.

iuxta opera terræ Aegypti in qua habitatis, non facietis: & iuxta opera regionis Chanaan ad quam ego introducturus ſum uos, non agetis, nec in legitimis eorum ambulabitis.

Aegyptios conſtat fuiſſe ſemper ſuperſitioſiſſimos, ſuſta religione occupatos, & ceremonijs portentofiſ: à quibus & nationes reliquæ infectæ ſunt & deceptæ in cultu deorū abominabili & ſtulto. Poſt quos Chanaanæ quoq; feroces clementiæ dei inuiſi fuerunt. In quorum locum optimam terram uelut in ſuum peculium deus induxit filios Iſraël, & ab omni idololatria ſolicite & crebro abſtenuit, ne ipſorum opera & conſuetudines æmulari quoquo modo præſumerent. Certo prænoſcens dominus, leui arrepta occasione ſuperſitionis, facile proruiſſus in turpem idololatriam, neglectum ueræ pietatis, & in obliuionem præceptorum dei. Voluit ergo iniſſis obſeruari, & una lege abominari & abiſci quicquid iſtis populiſ placuiſſet. Idipſum fuerit longe ſtudioſius cauendum Chriſtianiſ, qui ut in ſpiritu & ueritate deum colere iuſſi & edoſſi, à ceremonijs otioſis & irrationabilibus deceptionumq; multiplicium formis & ritibus idololatriarum, oportuit in primis et deinceps maxime abhoruiſſe. Id ſi olim epiſcopi conſideraſſent, non tot ſcatuiſſet eccleſia prophaniſ ritibus, non prolapſa eſſet in tam ſordidas & à pietate ueræ abhorrentes ceremonias, ut ſerè nihil immutatum cernamus à priſtinis gentium ritibus, præter idolorum uctuſtorum nomina & imagines. Qui buſ ſucceſſerunt pro dolor noua, Marti Martinus, Neptuno Nicolaus, Herculi Georgius, & cætera ad longum enumeranda. Statq; temporum ſeriæ & feſti dies Kalendis Ianuarij, Februarij, Maij, Auguſti, Nouembris, tantum non priſca nomina ſeruarunt: idipſum de uotis & monachis, ueſtibulq; uirginibus remanſit. Superſitio, error & culturæ ritus non aliunde ſumpſit originem, paululum nominibus uariatis. Quod & de nimium multis tem-
plis in montibus & uallibus, ſub omni ligna frondoso, ludo quoq; & ueſtibulq; tam monachicis quā pontificali-
bus dici poteſt. Ut tam Sarraceni quā Iudæi nihil aliud de nobis exiſtimare poſſint, quā quod nos de maiorum noſtrorum erratis conſitemur, idolorum olim toto orbe cultoribus. At illos in multis ſacrilegijs plurimum exce-

dimus, uel exceſſiſſe uidemur, cum tamen legem domini dei ſeruandam ſuſceperimus, & unius tantum dei cultum proſiteamur. Iudicia dei agnoſcamus, & ſacras literas contra nos teſtimonium ferentes, in ſinu & ore geſtemus, & de Chriſtiana religione, et catholica eccleſia nos eſſe iactemus. Iudicium quoq; dei in ſcripturis contra tales latum legamus & credamus.

4 Facietis iudicia mea, & præcepta mea ſeruabitis, & ambulabitis in eis, ego dominus deus ueſter.

5 Custodite leges meas atq; iudicia mea, quæ faciens homo, uiuet in eis: ego dominus.

Cum emphafi ſunt hæc ubiq; legenda, ut omnino traditionibus humanis omiſſis, quæ uanitatē reſpiciunt, et charitati non proſunt, diuinis tantum mandatis incumbant, ad augmentum fidei, unde bona cuncta & certa procedunt, & ſummi boni cultus & amor. Inde q; abyſſus beneficiorum dei pijs aduoluatur, & obuoluat fidelis. Solæ enim diuinæ leges ſunt, quarum obſeruatoribus uita promittitur æterna, & quibus obſequendo anima reſſicitur, et ſpem felicitatis accipit repromiſſam ab eo qui eſt uia, ueritas & uita. Vere enim diu & commode uiuunt, qui uitæ inſtituta à deo data obſeruant, qui eidem ſoli complacere geſtiunt, & promiſſiones tenent felicitatis quæ nunc ſentitur à pijs, & poſt hanc uitam perennis ſine fine ſuccedit & durat.

6 Omnis homo ad proximam carnis ſuæ non accedet, ut reuelet turpitudinē: ego dñs.

Sequuntur nunc leges circa propagationem hominum ſeruandæ, pro contrahendo matrimonio diligenter notandæ, ut omnia legitime tractentur, & legitimum dicatur matrimonij ſacramentum. Primo autem Hebræorum more generalem legem decernit, & ſummam præmittit, ac uelut argumentum ſequentiū præceptionum, cum dicit: Nullus hominū quiſquis tandem ſit, accedere debet, & copula carnali commiſceri ei mulieri quæ ſibi proxima cognatione iungitur, & quæ eſt illi conſanguinea. Qua lege ſimiliter includitur neceſſitate ſequelæ & loquutionis, ut mulier nulla uiro ei iungatur carnaliter, qui ſit eidem conſanguineus: de ſimilibus enim idem iudicium & ſententia. Non quod omnis conſanguinitas impediat matrimonij cōtractum legitimum, ſed ea quæ ſecundum ſuos gradus conſequenter enumeratur per caſus ſingulos, unde ſatis intelligitur conſeſſum, quod non inuenietur prohibitum. Reuolare autem turpitudinem, eſt illicite concumbere cum perſonis lege prohibitis, & eſt locutio.

7 Turpitudinem patris tui & turpitudinem matris tuæ non diſcooperies. Mater tua eſt, non reuelabis turpitudinem eius.

Incipit digerere ſigillatim caſus præſcribendo quibus non licet contrahere matrimonium, multo minus extra matrimonij intentionē ſædo libidinari concubitu. Quorum horrendiſſimus primo ſcribitur, ut filia cum patre omnium minime congregiatur, & filius cum matre: eſt enim ſimilis abominatio utraq; & ſædiſſima conſuſio, ut idem ſit filius & maritus, filia & uxor. Non excuſan-

Contra traditiones humanas.

Leges de contrahendis matrimonijs.

tur filia Loth, sed ut pessimorum populorum matres tra-
ducuntur à sacra historia: testatur tamen non sine causa
qualicunq; commissum nefas, non ex libidine sola, quæ pa-
tri Loth fuisset omnino intolerabilis.

8 Turpitudinem uxoris patris tui non dis-
cooperies, turpitudine enim patris tui est.

Vxor pa-
tris.

Vxor patris nouerca intelligitur tua, quæ tibi minime
est ducenda post obitum patris tui, multo minus eo uiuente,
de quo lex non intendit, alibi sufficienter prohibitum quum
adulter lapidari mandatur. Eadem hac lege prohibetur,
ne mulier matris suæ maritum, uiricum scilicet, post ma-
tris mortem suscipiat.

B Turpitudinem sororis tuæ ex patre, siue
9 ex matre quæ domi uel foris genita est, non
reuelabis turpitudinem eius.

Soror.

Prohibetur tibi soror tua, quam genuit pater tuus, siue
cum matre tua, quod lex supponit, siue cum alia muliere,
quod lege intenditur, sed non ea quam genuit de alia uxore
uiricus tuus. Similiter non accipias fratrem tuum quem
genuit mater tua cum alio uiro: sic nec filiam accipias ma-
tris tuæ, siue eam genuerit cum patre tuo siue cum alio.
Quæ domi nata est, intelligitur ex patre nata: quæ foris
nata est, intelligitur ex matre, si forte de priore uiro eam
mater susceperat, & cum illa in domum uenerat, quan-
do pater tuus eam duxit.

10 Turpitudinem filia filij tui uel neptis ex fi-
lia non reuelabis turpitudines earum, quia
turpitudine tua sunt.

Nepotum.

Prohibetur concubitus cum nepotibus, siue de filio si-
ue filia susceptis, & similiter foemina mater nepotes ha-
bere non debet utriusq; generis, sunt enim eiusdem gradus,
& in linea recta, et naturali lege abhorrenda commixtio.

11 Turpitudinem filia uxoris patris tui, quam
peperit patri tuo, & est soror tua, non reuela-
bis turpitudinem eius.

Filia uxoris
patris tui.

Augustinus in hunc uersum: Si tantum dixisset turpi-
tudinem filia uxoris patris tui non reuelabis, intelligere
mus etiam cum filia nouerca prohibitum fuisse concubi-
tum, quam ex priore uiro nouerca peperisset, nec huius
qui prohibetur soror esset, uel ex patre uel ex matre:
quum uero addidit, quæ ex eodem patre soror tua est, non
reuelabis turpitudinem eius, manifestat de sorore factam
esse istam prohibitionem: nam quum fuerit ex patre &
ex nouerca, de qua iam superius dixerat, ideo iterum hoc
apertius uoluit prohibere, quia superius subobscurum fuit,
sepe enim hoc facit scriptura.

12 Turpitudinem sororis patris tui non dis-
cooperies, quia proxima est patris tui:

Soror pa-
tris.

Sororem patris tui non ducas, quia propinquissima
est patri tuo, uno enim utero portati & aliti, & consan-
guinitate tibi coniunctissima est. Sic eregione, fratrem
patris tui tu mulier non admittas.

13 Turpitudinem sororis matris tuæ non re-
uelabis: eo quod proxima sit matris tuæ:

Soror ma-
tris.

Ex præcedenti lege sequitur hæc quoq; de sorore ma-
tris tuæ, ut eam tu uxorem non ducas, & fratrem matris
tuæ uicissim foemina æque non ducas, quod sit eadem in

istis propinquitatis ac sanguinis ratio.

14 Turpitudinem patris tui non reuelabis,
nec accedes ad uxorem eius quæ tibi affinita
te coniungitur.

Mulier non ducet maritum fratrem patris sui, nec uir
quoq; coniugem accipere potest, eam, quæ fuit uxor fra-
tris patris sui. Harum & multarum aliarum legum ratio
non est querenda, quum sic placuerit maiestati diuine,
cuius uoluntatis non est inquirenda ratio, quam sit ipsa
sola regula æquitatis, & legum sanctarum.

15 Turpitudinem nurus tuæ non reuelabis,
quia uxor filij tui est: nec discooperies igno-
miniam eius.

Filij tui uxorem caue ne suscipias, & filia tua marita-
tum æque non licet tibi foemina. Tam diligenter autem
has personas quas appellat lex domesticas proprijs pro-
hibitionibus distinguit à cæteris, quia loquitur de his per-
sonis quæ possent non habentes uiros in matrimonium
conuenire, nisi lege prohiberentur, sicut fertur esse con-
suetudo Persarum.

16 Turpitudinem uxoris fratris tui non reue-
labis, quia turpitudine fratris tui est.

Vir non ducet uxorem fratris sui, hoc est, non licet
cuiquam ducere uxorem fratris defuncti, si defunctus po-
steros dereliquit, uel si à fratre uiuo per repudium re-
cessisset, per legem enim datam de repudio potuit putari quod
licite quisquam sibi uxorem fratris copularet ubi adde-
rium non timeret, quoniam repudio legitimo recessisset.
Æque uero non ducet mulier maritum demortui sororis
suæ, eadem est enim ratio propinquitatis.

17 Turpitudinem uxoris & filia eius non re-
uelabis. Filiam filij eius, & filiam filia illius
non sumes, ut reueles ignominiam eius: pro-
ximæ illius sunt, scelus est.

Non putet quisquam licere sibi ducere filiam uxoris
suæ: simul enim mulieris & filia eius non licet reuelare
turpitudinem, id est, ambabus misceri matri & filia. Si
militer uir non accipiet filiam filij sui uxorem, nec filiam
filia, neptem scilicet, nec de filio nec de filia uxoris tui
liarum enim nomine habentur & sunt.

18 Sororem uxoris tuæ in uxorem ad lacecen-
dum non accipies, nec reuelabis turpitudi-
nem eius adhuc illa uiuente.

Hic non prohibuit superducere, quod licebat antiquis
propter abundantiam propagationis, sed sororem sorori
ri noluit superducere: quod uidetur fecisse Iacob, siue qui
nondum fuerat lege prohibitum, siue quia ea supposita
alterius fraude deceptus est, & illa magis de placito uer-
niebat quam posterius accepit, cum illa enim primam con-
traxerat uoto & animo: iniustum autem erat priorem
dimitti, ne faceret eam mœcham. Quod uero additur, in
pellicatum, non competit, sed magis ad lacescendum &
collitigandum ob zelum quem experientia docuit, per-
petuo futurum inter sorores, exemplo Rachelis & Lia.
Adhuc ea uiuente, additur secundum Iudæos, quia si so-
rorem repudiauero, non potest aliquatenus accipere ea-
dem lege repudiata sororem.

Ad

19 Ad mulierem quæ patitur menstrua non accedes, nec reuelabis fœditatem eius.

Vxorem tempore menstrui sui ne cognoscas, nec occasionem præbeas partui calamitoso, & pollutione pernitiosam contrahas uel infirmitatem: segreganda enim tunc est secundum legem propter immunditiam, quandoquidem etiam in ecclesia fidelium nostra, secundum litteram talia prohibita censentur. Quod & Ezechiel docet, qui inter illa peccata quæ non figurate sed manifeste iniquitatis sunt etiam hoc commemorat, ad mulierem menstruam si quis accedat, & inter iustitiæ merita si non accedat: quia in re non natura damnatur, sed concipiendæ prolis perniciēs damnumque prohibetur.

20 Cum uxore proximi tui nō coibis (uel concumbes) nec feminis commixtione macula-beris.

Non fœdabis uxorem proximi tui, siue uxorem habearis, siue careas, nec supponas illi falsam prolem, hoc est iniquum & intolerabile domino, ubi rursum prohibetur adulterium. Apparet illa sic prohibita, ut etiam mortuis uiris suis non ducant uxores, quarum prohibet turpitudinem reuelari. Hæc ferè Augustinus in hunc locum.

De semine tuo non dabis ut consecratur idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui: ego dominus.

Non sacrificabis uel quocumque modo consecrabis cultui diuorum uel idolorum filios tuos uel filias, non transferas per ignem, non fœderis sacrilegia quæcumque gentiliū: quæ ut multa erant idola, sic plurimi quoque ritus colendi ea, qualis fuit idololatria Ammonitarum Moloch, quo unico omnia alia significantur abominanda, & in illorum locum nihil instituendum de nouo. Hæc enim omnia maxime domino displicent, transferre semen benedictum in honorem & cultum demoniorum, sic filios suos in ministerium turpitudinis exponere & exercere, in statum criminibus obnoxium, & domino abominabilem: in quo nihil minus agitur, quam quod deus maxime fieri præcepit & uoluit.

21 Cum masculo non cōmiscaris coitu fœmineo, abominatio est.

22 Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succūbet iumento, nec miscebitur ei: scelus est.

Omniem speciem Sodomitici criminis in genere prohibet, & inconditam inordinatamque libidinem qualemcumque. Summa enim abominatio domino est, & naturæ a domino institute execranda ignominia.

23 Nec polluamini in omnibus his quibus contaminatæ sunt uniuersæ gentes, quas ego eiciam ante conspectum uestrum.

Crimina illa tanta patet non familiaria fuisse tantummodo Sodomitis: sed uniuersæ terræ Chanæeorum cum tempore irrepsit, unde & ad cætarum gentium contaminationem proflexerunt, donec etiam Romanos & Romanorum imperium polluerent.

24 & quibus polluta est terra: cuius ego scelesti uisitabo, ut euomat terra habitatores suos.

Terra cum fuerit à deo creata munda, sicut sustentat, cibatur, saluat, & suscipit mundos & iustos, sic obnoxios criminibus siue libidinum, siue odiorum suo tempore eicit, occidit, damnat, & abominatur, dedignaturque alere maledictos à domino, sterilitatem amplectitur magis, & pressuris opprimit, tandemque ceu indignos euomit, et dei iudicio representat impios suos colonos. Armaturque cum ea omnis creatura in ultionem contemptorum dei.

26 Custodite legitima mea atque iudicia mea, & nō faciatis ex omnibus abominationibus istis, tam indigena quam colonus qui peregrinatur apud uos.

Sabbata custodire, est legi dei et suis ipsius recollectioni incubere, ut cogitet de anima sua, de creatore suo, à quo bona omnia suscipit immeritus. Cessare à secularibus negotijs, spiritum imbueri, lectioni sacræ & orationi, uel auditioni uerbi dei instare, de proximi utilitate cogitare, orphanos & uiduas uisitare ac iuuare, anxios consolari, ad quæ fortassis non uacat reliquis operarijs diebus. Hæc est enim religio quæ domino placet, hæc sacrificia quibus deus placatur, hic spiritualis cultus & uerissimus dei optimi maximi.

27 Omnes enim execrationes istas fecerunt accolæ terræ, qui fuerunt ante uos, & polluerunt eam.

28 Cauete ergo ne & uos similiter euomat, cum paria feceritis, sicut euomuit gentē quæ fuit ante uos.

Quæ sequuntur inculcatio sunt familiarissima sacræ scripturæ, ne semel præcepisse uel docuisse sufficiat, sed subinde seriosa repetitione uelut memoriæ & sollicitudini imprimit tam necessariæ rei obseruantiam.

29 Omnis anima quæ fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi sui.

30 Custodite mandata mea, ne uelitis facere quæ fecerunt hi qui fuerunt ante nos, & ne polluamini in eis, ego dominus deus uester.

Quicquid contra dei beneplacitum instituunt homines superstitiosi, abominatio est apud deum, & pollutio animorum morumque, quantumlibet à principio in speciem religiosum uideatur ac sanctum. Sensim enim prolabitur humana temeritas in intolerabile damnum. Ego dominus sum, qui & deus uester, cui obsequi & adherere summa est sapietia, illi toto corde fidere sacrosancta religio est, qui docet hominem utilia & à noxijs abstrahit.

CAPVT XIX.

1 Ocutus est dominus ad Moysen, dicens:

2 Loquere ad omnem cœtum filiorum Israël, & dices ad eos: Sancti estote, quia ego sanctus sum dominus deus uester.

Conclusio præceditum est, & introductio quædam ac summa subsequentium legum, pertinetque ad inculcationem timoris domini omnibus fidelibus: repetitio legum,

Terra eicit impios.

Sabbata custodire.

Superstitio

A
Distinctio
trigesima,
dicta Kado
schim.

quod non sufficiat semet audisse quod optimum docetur
 & maxime necessarium est, & cui natura humana reui-
 titur iugiter. Sancti, inquit, estote. Omnia apud uos meos
 fideles deceter, pure, & cum disciplina fiant, omnis pro-
 cul absit uobis uerborum & morum spurcicia. Sanctus
 enim dominus, & ab omni uitio purus, tales uult fieri cul-
 tores suos, qui cum natura prauis sint, & procliuēs ad
 malum, anniti tamen monet ad sanctimoniam, & per le-
 gem toties adhortatur ad innocentiam, ut non cessetur à
 pugna cum uitij & concupiscentijs per totam uitam.

3 Vnusquisq; patrem suum & matrē suam
 timeat. Sabbathata mea custodite: ego domi-
 nus deus uester.

Superius quidem à cultura demoniorum absterrue-
 rat, & in generali ad mandatorū suorum obseruantiam
 fuerat adhortatus: nunc absq; exquisito ordine, exhorta-
 torio more, de multis suis legibus hortatur, ut nulla ha-
 beatur contemptui, sed æque omnes obseruentur. Inter
 quas pietas in parentes ut naturalissima est, sic eam in pri-
 mis docet, qui enim patrem quem uidet non diligit, quo-
 modo deū quem nemo uidit unquam reueretur? Et non
 solum pater, sed & mater colenda est: cuius ut proprium
 est gestare, alere, & impense amare filios, sic & disci-
 plina & moribus instituere debet, cum materno affectu
 & clementia prolem. Patris quidem officium est necessa-
 rijs prospicere & nutrire, matris autem, formare à tene-
 ris, ut linguam sic omnia membra & animum. Honorem
 ergo tam deus hic quā ipsa natura instillat, ac timorem
 filialem ad utrumq; parentem. Repetit autem sabbatum,
 de quo iam diximus quod huc pertinet, ut eo die præci-
 pue filiorum institutioni insistatur priuatim & publice,
 propter dominum, qui idipsum præcipit.

4 Nolite conuerti ad idola, nec deos confla-
 tiles faciatis uobis, ego dominus deus uester.

Idolorum curam & culturam repetendo damnat, &
 imaginum fictiones, quibus quasi puerili in ætate solent
 homines delectari & asuescere, in iacturam fidei & ue-
 re sapientiæ, cum ante omnia cultus dei instillari debeat,
 reuerentia & obedientia mandatorum eius utilium, non
 uana commenta & placita hominum.

5 Si immolaueritis hostiā pacificorum do-
 mino ut sit uobis placabilis,

6 eo die quo fuerit immolata, comedetis eā,
 & die altero: quicquid autem residuum fue-
 rit in diem tertium, igne comburetis.

Spontaneas oblationes deus exigit, nō extortas ui &
 pauoribus, amari enim à nobis uult, & beneficiorū suo-
 rum memores esse & gratissimos. Gratiarum actionem
 uetat aliquatenus antiquari, non unquam intermoritur am
 beneficiorum memoriam, sed recentem semper uigere in
 pijs: hoc est enim carnes sacrificiorum triduanas non edi,
 nauseam nullam unquam admittere à donis dei: alioqui
 pacifica sacrificia cum gaudio & iucunda conscientia
 absumi iubentur. Id uero non fit iam ad nauseam gustatis
 triduanis escis.

B Si quis die tertio comederit ex ea, propheta-
7 nus erit & impietatis reus:

Transgredientium pœna describitur, quæ superius
 fuerat intermissa. Sic enim sæpe repetitiones fiunt, ut
 uno loco obmissa suppleantur in alio, & interim inueni-
 tur piorum hominum memoria, uoluntas ac studium for-
 licetur, & dei circa nos amor & diligentia commende-
 tur. Non tam cibi quā obedientia diuinæ legis, & gra-
 titudinis neglectus, prophanum hominem reddunt.

8 Et comedens eam portabit iniquitatem
 suam, quia sanctum domini polluit, & peri-
 bit anima illa de populo suo.

Sanctum domini, dicitur sacrificium gratitudinis, &
 oblata iam domino & sacrificata, quæ haberi uoluit in
 reuerentia, & cum timore dei dispensanda multis, non
 perdi aut negligi, cum semper egentes habeantur. In tri-
 duum seruare, significare potest sollicitum esse de crisi-
 no, & non se deo & sua credere totum, auaritia seclari,
 quæ est idolorum seruitus, & de pauperibus ac indigen-
 tibus uel conseruanda charitate nihil sollicitum esse.

9 Cumq; messueris segetes terræ uestre, nō
 tondebis usq; ad solū superficiem terræ: nec
 remanentes spicas colliges,

10 neq; in uinea tua racemos & grana deci-
 dentia congregabis, sed pauperibus & pere-
 grinis dimittes, ego dominus deus uester.

Abunde proferebat ammonā suam promissionis terra,
 & prolatura semper fidelibus erat incolis: ideo mōssos
 iubet lex dei non exakte & ad extremos agrorum angu-
 los demetēdos inhiare, sed bonam stipularum portionem
 pauperibus & peregrinis relinqui, similiter & racemos
 tioni locum esse in uineis post uindemiam. Non enim pri-
 uatim hominibus deus possessiones sic fauet & permittit,
 ut non prospiciatur charitati proximorum & pauperi-
 bus, sine quibus mundana policia subsistere æque non po-
 test, ut sine diuitibus, & rerum terrenarum appropriat-
 toribus. Semper enim cogitanda est dei ad nos gratia, quæ
 æque fauet & curam gerit pauperis & diuitis, imò pa-
 ter est & haberi uult orphanorum & uiduarum, quos
 ut minimos curari uult, perinde ac seipsum, & negligē-
 tiam eius rei in die iudicij diuini improperandam docuit,
 adiudicandis impijs satanae.

11 Non facietis furtum, nō mentiemini, nec
 decipiet unusquisq; proximum suum.

Fraudem omnem prohibet in uerbis & operibus, ne
 ritatem & equitatem commendat. Perfidia enim hostis
 est tranquillitatis, quam ut nemo uult pati, sic proximo
 quoq; nemo perferendam iniungat: sed sint inter fideles
 omnia sincera & fidelia, sit est est, non non. Impositura
 omnis absit, quam omnes detestantur ad se, eam non con-
 mittat quisquam in proximum. Nemo ledat alium occul-
 ta rerum ablatione, uel falsi criminis obiectione. A scien-
 te falsum non dicatur. Innocenter uiuendam ad omnes,
 proximo non nocendum siue dando, siue recipiendo.

12 Non iurabis in nomine meo falsum, nec
 pollues nomen dei tui: ego dominus.

Iuramentum per dei nomen in testimonium ueritatis,
 & dei cultum, in professionem uniuersalis prouidentie
 diuinæ, licet quidem, sed duplicatur flagitium si admissum
 tur

Sancti-
 mos.

Pietas in pa-
 rentes.

Officiū pa-
 tris & ma-
 tris.

Gratiarum
 actio.

tur mendacium, & iustitia dei non creditur uel non time-
tur, atque impio astitura putatur, flagitiumq; non puni-
tura. Interim quoque proximus & decipitur, & scan-
dalizatur.

13 Non facies calumniam proximo tuo, nec
ui opprimes eum. Non morabitur opus mer-
cenarij tui apud te usq; mane.

Calumnia uel uiolentia non est opprimendus proxi-
mus, maxime autem pauper & imbecillis qui se uindica-
re non posse scitur. Hi enim domino uindicandi seruan-
tur, ut sunt pupilli, uidue, serui, ancilla, oppressi per ty-
rannos. Rapina hic omnis prohibetur, & inuito posses-
sore rerum contrectatio publica uel priuata. Inter atro-
ces autē iniurias est, mercenariorū fraudatio, per quam
intelligitur omnis crudelitas potentum & diuitiū in pau-
peres ac iniurias: cito reddendum quod pauperis est, &
quo indiget, pro quo locauit operas.

14 Non maledices surdo, nec coram cæco po-
nes offendiculum, sed timebis deum tuum:
ego sum dominus.

Ne malignitatis animi effundas, clām alteri exhiben-
do contemptum quemcunq; , quasi deus non omnia ui-
deat, & curam cecorum non habeat ac surdorum, omni-
umq; qui se uindicare non possunt, ac eadē ratione indi-
gne tractantur: sed deum timeas omnium inspectorem, et
iustissimum iudicem, qui & charitatem mandauit, & in-
iuriam non finit inultam.

15 Non facies quod iniquum est in iudicio.
Non confideres personam pauperis, nec ho-
nores uultum magni. Iuste iudica proximo
tuo.

Aequus sis in iudicio, quod tibi fieri uel dici non uis,
alteri ne facias uel dicas, non aliqua personarum acce-
ptione frangaris, uel munerum intuitu in iudicio, diui-
ti fauendo ob gratiam uel munus, aut pauperi ob misce-
riam contra ius & equitatem commiserendo.

16 Non eris criminator, uel susurro in popu-
lo tuo. Non stabis contra sanguinem proxi-
mi tui, ego dominus.

Nihil per fraudem uel dolum uerbo uel facto in popu-
li subuersionem aut damnum moliaris: non prodas occul-
ta hominum uitia: famam proximi non labefactari uelis
uel finas, si possis ueraciter impedire diffamiam, multo
minus tu denigrare alicuius famam uelis. In causa sangui-
nis non sis truculentus ac ferox: tibi quoq; timeas similia
uel grauiora posse obtingere, nisi à domino protegaris.
Proximi tamen ratio habenda est, ut iniuriatori non par-
cas ad præiudicium iniuriato, ne impijs ansa detur nocen-
di, exemplo negligentie & intempestiue clementie.

17 Non oderis fratrem tuum in corde tuo,
sed arguendo argue proximum tuum, ne ha-
beas super illo peccatum.

Proximo tuo ex animo faueas, & beneficijs demere-
ri contendas, ut & ab ipso uicissim diligaris, tantū abest
ut amarulenter quippiam committas in illum. Non tamen
sic reuerearis aut diligas, ut peccantem corripere & ad-
monere non audeas uel negligas: qui enim impedire ini-

quitatem potens obmiserit, iudicium domini reus expe-
rietur, qui tacens consentire arguitur.

18 Non quæras ultionem, nec obseruabis fi-
lios populi tui. Diliges proximum tuum sicut
teipsum, ego dominus.

Manfuetudinem lex docet, ut uolis etiam si possis uin-
dicare acceptam iniuriam: quin uincere studeas malum
in bono, nobili quadam animi fortitudine. Quod si odi-
um cor ipsum sollicitauerit ob damna aut iniurias, cura
ut quā cūctissime reconcilieris. Non secus atq; teipsum
diligas proximum tuum, illi uolendo uel optando & in-
necessitatibus iuuando, ut tibi uelis fieri. Ex quo patet le-
gem euangelio quo ad præcepta inferiorem non esse, si
ex spiritu Christi exponatur. Licet Iudæi carnales carna-
liter & perperam interpretentur, proximos tantum in-
telligentes, qui uel carne, uel beneficijs se proximos exhi-
bent uel ostendunt.

Manfuetu-
do docetur

19 Leges meas custodite. Iumenta tua non fa-
cies coire cum alterius generis animantibus.
Agrum tuum non seres diuerso semine. Ve-
ste quæ ex duobus texta est, non indueris.

Inculcatio est ad obedientiam: Hæc inquit, mea institu-
ta sunt, hæc diligenter custodienda uolo. Iumenta prohi-
bet creator præter institutū ab ipso naturæ ordinem con-
gredi & commisceri, humano ingenio, spurcitia uel cu-
riositate. Agrum non mixtum serendum, allegoricum ui-
detur esse, contra hypocrisim in uerbis & factis, & ini-
quitatem quamcunq;: sicut & de ueste mixtum contexta
ex lana & lino, doctrinam falsam ueræ non miscēdam,
uitam secularem religioso habitu non uenditandam. In
summa, omnem damnat hypocrisim & falsitatem, uer-
bum ueritatis & lex domini.

Mixtura se-
minis & in-
ueste.

20 Homo si dormierit cum muliere coitu se-
minis, quæ sit ancilla opprobrium passa ui-
ro, & tamen redemptione nō redempta, nec
libertate donata: uapulabunt ambo non mo-
rientur, quia non fuit libera.

E

Si quis rem habuerit cum ancilla, non Israëlita ali-
qua uirgine, opprobrium quidem intulit uirgini, & ui-
tiauit improbe quidē & peccauit, ueruntamen non pro-
pterea uirgo ipsa libertati restituitur, ut serua non sit, uel
redempta habeatur propter perpeßum opprobrium. Va-
pulabit autem & punietur ipsa, non sine eo qui ipsam
confudit, sed tamen occidendi non sunt ob defloratio-
nem huiusmodi. Insignem dominus honestatem exigebat
in suo populo, sed non tam duro iudicio terruit alienige-
nas feminas ac uirgines, ut Israëlitas, etiam si corā deo
non leuius peccarit libera quā ancilla. Inæqualitas au-
tem ista apud homines, re uerā summam retinet æquabili-
tatem penes deum: dum qui plus recipit muneris magis
obligatur, & grauius peccat contemnēs filius quā inu-
tilis seruus, filia Israël quā ancilla gentilis, sub lege na-
ta, quā uiolēter subiecta. Longe ergo durius iudicabunt
tur Christiani gratiam donatam abicientes, quā Iudæi
iustas leges transgredientes.

Castitas Il-
raelitarum.

21 pro delicto autem suo offeret domino ad
ostium tabernaculi testimonij arietem,

- 22 orabitq; pro eo sacerdos per arietem delicti coram domino super peccato quo peccauit, & repropitiabitur ei, dimitteturq; peccatum.

Non tantum uapulabit, sed etiam pro delicto arietem offeret qui oppressit, quia in Christo mundantur peccata fidelium, incredulorum peccata uapulando luunt. Vbi notandum in Hebræo haberi, non morientur, pluratiue, & delictum suum refertur ad uirum, ut non occidatur uirginum deflorator iuxta legem, sed ueniam consequatur uerberibus primum, deinde sacrificio, quod erat clementius.

- 23 ¶ Quando ingressi fueritis terram, & plantaueritis omnia ligna pomifera, auferetis præputia fructus eorum, tribus annis erunt uobis præputiata nec edetis.

- 24 Quarto autem anno omnis fructus eorum sanctificabitur laudabilis domino.

Quales sint uel fuerint Chanaanorum arbores & fructus, nouit ipsorum creator & opifex, cui non allegata uel exhibita ratione legis sui simpliciter obsequendum erat. Rationabilis autem religio dicat, ut noui fructus donati à domino nature, non sine noua gratiarum actione gustentur, deferenda sanè omnium bonorū largitori domino. Si quis hæc risu digna habuerit, non solum Iudeo inquinatio, sed boni quoq; stolidior, & cane perfidior iudicabitur. Quis enim beneficentiæ dei dona sine gratitudine rapit, nisi qui deum non cogitat uel non habet: sicut equus et mulus abutitur nimirū bonitate dei. Nō ceremonialis lex esse uidetur, sed naturalis & gratiæ, quæ & phisicis sua quoq; ratio ad id fortassis non deest.

- 25 Quinto autem anno comedetis fructus, congregâtes prouentum eius, ego dominus deus uester.

Quinto anno congregabuntur fructus ad priuatos usus, ac deinceps, quibus tanto proficiet ad sanitatem felicior ipsorum esus, si prælibata obedientia & fide cum gratiarum actione sumentur.

- F Non comedetis cum sanguine. Non augurabimini, nec ariolabimini,

Sanguinis esus, crudelitatis signum, & abominabilis deo decernitur, qui clementiæ author est & charitatis. Fideles uero si amare inuicem coeperint, & iuxta charitatis legem uiuere, pietatis studio proficere, elemosynas largiri, & omnia cum gratiarum actione & temperantia sumere, non ad ingluuiem uel commensationē: de cibo non iudicabuntur. Non enim quid electi edant, sed quantum ament, & quomodo proximis consulant disquiretur in iudicio domini. Non augurabimini, non ab alio quā omnium rerum moderatore & dispensatore discentur uel inquirantur futurorum euentus. Sed nec de futuro solliciti sint fideles, sed attendant diligenter in quibus domino singulis præsentibus horis fideliter & sedulo famulentur. Tot enim & tanta semper agenda occurrunt in seruitio domini fidelibus seruis ipsius, singulis horis, & hodie, ut de crastino seruitio non oporteat, nec debeant esse solliciti: Sufficit diei & horæ sua quæq; cura.

Edendum quid et quomodo.

Parati autem sint pii omnes ad uoluntatem dei sponte obeundam, & fata quæ à domino diriguntur certissime ad salutem electorum: ut facile omnes huiusmodi superstitionum falsarum species rejicere & abominari debemus & possimus.

- 27 Neq; in rotundum attondebitis comam capitis uestri, nec dissipabis angulum barbatæ tuæ.

- 28 Et super mortuo non incidetis carnes uestras, neq; figuras aliquas, aut stigmata facietis uobis: ego dominus.

Deformare naturalem corporis habitudinē per hypocrisim, more superstitionum idololatrarum, cauere ueri Israëlitiæ. Non enim quomodo barba crescat & capilli mandauit dominus hominibus, sed dignos fidelibus mores honestate & disciplina ornatos exigit, & iudicat bit dominus. Omnes superstitiones gentilium fidelibus terdecit, adnumeratione paucarum à quibus Israelitiæ populum uult esse alienissimum, is qui eos peculiarem sibi populum elegit ex omnibus. Ad quas pertinet corruptio gentilium, in quo corpora sua secare siue incidere consueuerunt, & sacrilegorum mos, stigmata & figuras in honorem idolorum cuti carnis suæ inscindentium.

- 29 Ne prostituas filiam tuam ut fornicetur, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo.

Nedum prostituendæ sunt filie ad luxum, sed & ad iuscung; uitij uel inhonestatis exemplum parentes nequam exhibeant, uerbis indisciplinatis uel moribus faculis est enim sequela filiorum post exempla parentum, facile inseritur adolescentiæ malum, quod multa difficultate & uix magno labore tandem eradicatur. Fornicationis autem uitium in filiabus nominat, quod hoc piaculo disciplina destitutis propius insidetur, in illarum lapsu ac iuuenum, ex quorum disciplina spes totius penes publicæ. Ex puellis matres familie prodibunt, ex sanctis sanctæ, prophanis uariisima proles & adolescentia, & ius corruptelæ subsequitur reipublicæ status corruptissimus. Illud autem est, & hic dicitur fornicatio terræ, & scelerum licentia perniciosissima.

- 30 Sabbathatha mea custodite, & sanctuarium meum metuite, ego dominus.

Sabbatha sæpe inculcat sapientia dei, ut in illis uoluntas dei fidelibus promulgetur hominibus. Sanctuarium timere, est credere & timere dei præsentiam, & presentiam circa nos specialem, & uoluntatis diuinæ complere beneplacitum, ab omni offensa cauere, insolentia humane frenæ imponere.

- 31 Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, ut polluamini per eos: ego dominus deus uester.

Gentium superstitiones prohibet, & curiositates prophetas discendi futura, quorum solus deus ut author, sic quoq; & cognitor.

- 32 Coram cano capite consurge & honora personam senis, & time deum tuum: ego dominus.

Sicut deus timendus est, sic iudices, sapientes, præpositi,

siti, senes, præceptores, magistri, multa reuerentia colendi sunt à iunioribus & plebeis. Non est proximior ad perniciem ecclesie semita, quàm si presbyteri & doctores, prophete & iudices, obedientia ac reuerentia debita destituantur, & autoritate exuantur qui præsidere debent.

Si habitauerit aduena in terra uestra, non contristabitis eum, sed sit inter uos quasi indigena qui peregrinatur uobiscum, & diliges eum quasi te ipsum, fuitis enim & uos aduena in terra Aegypti: ego dominus deus uester.

Peregrinos & auxilio destitutos, qui proprias possessiones non habent, iubet deus tractandos humaniter: ignotos quoque & aduenas amice fouendos, hoc est, omnibus omnia fieri debere cultorem ueri dei: non cōtemnere uel abominari externæ gentis peregrinos, qui pacifice & modeste cohabitare uoluerint, sine imperio & crimine. Alioqui idololatriæ & Chanaanæos nō permittit lex dei assumi in socius, propter periculum inficiendi religionem & doctrinarum falsarum. Si igitur peregrinos iubeatur fidelis ut semetipsum diligere, facile sentitur quid cuius ciui debeat, uicinus uicino, frater fratri. Non potest arctior lex ferri, quàm ut facias alteri quod tibi uelis fieri, diligas proximum tuum sicut te ipsum, infirmo & egeno adis officio, ut tibi infirmo seruiendum cuperes.

Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura.

Statera iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, & quousque sextarius: ego dominus deus uester, qui eduxi uos de terra Aegypti. Iustificari contractus non aliter possunt quàm iudicio, ideo iustum sit oportet & æquum. Absit procul à fidelibus omnis circumuentio dolosa ac fraudulenta, in ponderibus, mensuris, stateris, nummis, moneta, modijs, & cæteris huiusmodi. Omnia iusta sint, & iuste tractentur, ne pax & charitas pereat, & auaritia impiorum in perniciem pauperum impune grassetur.

Custodite omnia præcepta mea, & uniuerfa iudicia mea, & facite ea: ego dominus.

Dominus est qui iubet, ipse uindicabit inobedientiam, miseros consolabitur, uult sua mandata nequitiam committi, sed in pretio haberi, & solite custodiri.

CAPVT XX.

Oculusque est dominus ad Moysen dicens:

Hæc loqueris filiis Israël: Homo quicumque de filiis Israël, & de aduenis qui habitant in Israël, si quis dederit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur, & ego ponam terræ lapidabit eum,

& ego ponam faciem meam contra illum, succidamque eum de medio populi sui, eo quod dederit de semine suo Moloch, ut contaminaret sanctuariū meum, ac pollueret nomen sanctum meum.

Execrabilis quedam cultura habebatur inter gentes

idolorum, ut filios suos in deorum suorum honorem igni consecrarent, uel lustrando aut transferendo, uel ut quibusdam uidetur, comburendo: fortassis per omnem uitam suam in cultu alicuius idoli persistendo, ut patet ex gentiliū historijs. Hic pestilens ritus à peregrinis gentibus, etiam in Israëliticum populum translatus fuerat non raro, & eiectus à sanctis. Erat enim totus is populus soli domino consecratus, qui ut propensus nimium erat ad peregrina sacra admiranda ac suscipienda: sic etiam Moses crebro illius prohibitionem legi inserit, quo sollicitius cauereetur. Hic autem de hoc & alijs criminibus recapitulatio fit, ob poenas transgressoribus inferendas, quod in superioribus omissum hic suppletur. Decernitur autem huic primo crimini contra gloriam dei supplicium mortis. Est autem semen Moloch tradere, quoquo modo semine humano abuti & libidinari, etiam in speciem religionis, quoad populum domini imminui contingat, uel commiseri cum infidelibus: erat enim maledictio Israëliticæ genti, sterilitas. Videri tamen potest omnis externus ritus gentilitius uno exemplo interdictus.

Quod si abscondendo absconderit populus terræ oculos suos ab homine qui dedit de semine suo Moloch, nec uoluerit eum occidere:

ponam ego faciē meam super hominem illum, & in cognationem eius, succidamque et ipsum, & omnes qui fornicati sunt post eum, ut fornicaretur cum Moloch, de medio populi sui.

Vult nullam misericordiam impartiri ei, qui à uero dei cultu abstrahere fideles tentat, sed atrociter in eam animaduerti mandat, ne dum in illum qui author est illegitimi cultus, qui non sit conformis legi diuinæ, sed & in totam familiam consentientem illi in scelere, uel dissimulantem quo minus prodatur sacrilegus iste, uel aliqua ratione abscondens uel defendens, ira domini dei deseruiat. Examinentur ergo ritus colendi deum in ecclesia, & qui contra uerbum dei, uel ad exemplum gentilitatis institutus deprehenditur, abrogetur, & fiat rationabile obsequium nostrum, & conforme apostolicæ præfate ecclesie, quam apostoli suo sanguine fundauerunt. Quæ fuit contenta paucissimis ceremonijs, cum tamen interim ex reliquijs gentilitatis nimium multis & placitis superstitionum creuerint in immensum, etiam mundo intolerabilem.

Anima quæ declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponā faciem meam contra eam, & excidam illam de medio populi sui.

Dominus deus summe bonus cum sit & clemens, similiter & beneficus, cuius natura est benefacere, talis etiam ab omnibus credi & coli uult, & solus inuocari, propterea non patitur honorem hunc suum maximum alijs deferri, ideo omnium secretorum reuelationē à se præcipit inquiri, nō à diuinatoribus quibuscumque. Quoniam tanquam crimen læsæ maiestatis suæ decreuit uindicare in eo qui ad magos et ariolos declinet, ad secreta dei inuestiganda.

Idololatriæ delendi.

Solus deus inuocandus.

B Sanctificamini, & estote sancti, quia & ego dominus deus uester.

Fides sancti
ficat.

Fidelium sanctificatio est fides in deum, charitas in proximum, & à mundi huius utijs & idolis se immaculatum custodire. Quam puritatem domino placentem significabāt legales illæ emundationes baptismatum, quas dominus boni consulebat, pro charitate hominum conseruanda & tranquillitate.

8 Custodite præcepta mea, & facite ea: Ego dominus qui sanctifico uos.

Non alterius cuiuscunq; traditiones uobis sufficiendæ sunt, quarum obseruantia purificemini. Tunc autem à me uere sanctificabimini, si obedieritis præceptis meis, & diligenter obseruare studueritis auxilio meo.

9 Quicumq; maledixerit patri suo, & matri, morte moriatur, patri matriq; qui maledixerit, sanguis eius sit super eum.

Honor in uerbis & factis debetur parentibus, maledictio autē mali imprecatio aliās prohibita, hoc loco mortis poena mulctatur. Nulla enim post eam quæ deo exhibetur ingratitudo maior est, quàm quæ parentibus deferatur post inexplicabilia beneficia ipsorum ad prolem. Replicatio causæ mortis indicat crudelitatem facti & peccati horrorem.

10 Si moechatus quis fuerit cum uxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriatur & moechus, & adultera.

Adulter occidendus.

Adulterium publicum, & testibus legitime comprobatum, diuina lege mortis poena damnatur, in uiro & muliere: est enim fidei matrimonialis uinculū commune, & obligatio similis utriusq;. Deniq; uirilis prudentia & fortitudo præstare debet propensione improbæ, ut nulla sit excusatio libidinis, foeminarum autem fragilitas timore cohibenda erat. Effetq; huiusmodi poena sufficiens remedium multis intricatis casibus in hac re sepe incidentibus. Nec dominus dispensasse in Euangelio legitur, sed quia iudicare non uenerat uel occidere, sed iudicari & mori, ideo adulteram non lapidauit. Et esset maior in orbe tranquillitas, si huiusmodi lex ceremonialis seruaretur, quàm sine ea humanis nescio quibus traditionibus nitendo.

11 Qui dormierit cum nouerca sua, reuelauit ignominiam patris sui, morte moriaturambo, sanguis eorum sit super eos.

12 Si quis dormierit cū nuru sua, uterq; moriatur, quia scelus operati sunt, sanguis eorū sit super eos.

13 Qui dormierit cum masculo coitu scemineo, uterq; operatus est nefas, morte moriantur, sit sanguis eorum super eos.

C **14** Qui supra uxorem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est, igne cōburent eum & illas, nec permanebit tantum nefas in medio uestri.

15 Qui cum iumento & pecore coierit, morte moriatur: pecus quoq; occidite.

16 Mulier quæ succubuerit cuilibet iumento,

simul interficietur cum eo, morte moriatur, sanguis eorum sit super eos.

Pœnæ decernuntur transgressoribus legum superius latarum, qui scilicet coierit cum nouerca, nuru, masculo, filia & matre, cum animali uel iumento quocunq; una est de omnibus diuina sententia, ut morte plectantur. Pœna autem inde credendum est iussa interfici, quia tali flagitio contaminata indigna reficant facti memoriam.

17 Qui acceperit sororem suam filiam patris sui, uel filiam matris suæ, & uiderit turpitudinem eius, illaq; conspexerit fratris ignominiam: nefariam rem operati sunt, occidetur in conspectu populi, eo quod turpitudinem sororis suæ reuelauerit, & portabunt iniquitatem suam.

18 Qui coierit cū muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaq; aperuerit fontem sanguinis sui, interficieturambo de medio populi sui.

19 Turpitudinem materteræ, & amitz non discooperies, qui hoc fecerit, ignominiam carnis suæ nudauit, portabunt iniquitatem suam.

20 Qui coierit cum uxore patrui, uel auunculi sui, & reuelauerit ignominiam cognationis suæ, portabunt peccatum suum: absq; liberis morientur.

21 Qui duxerit uxorem fratris sui, rem facit illicitam, turpitudinem fratris sui reuelauit absq; liberis erunt.

Quæ sequuntur crimina prohibentur lege, sed non poena mortis infligitur, modis autem alijs puniendæ prædicuntur. Excisione scilicet posteritatis, & alijs grauib; miserijs perferendis. Vbi quoque obiter aduertendum, non raro peccatum dici poenam pro peccato ferendum uel infligendam, ut loquutiones discamus scripturæ sacræ. Item, uidere turpitudinem uel ignominiam, aliud non est hoc loco, nisi concumbendo cognoscere, sicut in lege dicitur: cognouit uxorem suam, pro eo quod est mixtus est ei. Cetera omnia ex superioribus intelliguntur facile.

22 Custodite omnes leges meas atq; omnia iudicia, & facite ea, ne & uos euomar terra quam intraturi estis & habitaturi ibidem.

Frequens inhortatio domini dei, ad obedientiam mandatorum suorum. Partim admonet, ut illis conueni legibus, traditiones hominum his dissimiles uel repugnantes negligant, & se non obligari in conscientia sciant: partim ut transgressores reddat poenis & damnationibus digniores & magis reos statuatur. Et quasi prædicere uidetur Israëlitis dignam ultionem contemptus mandatorum suorum, ut qui pro obedientia Abræ promissam terram sint accepturi, procaci sua inobedientia eandem iuste olim sint perdituri.

23 Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulsurus sum ante uos. Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus sum eas.

Repetitio

Repetitio est priorum ad maiorem exaggerationem, ut legitima nationum & gentilium populus Israëliticus omnibus modis declinet & abominetur. Nostri posterioris fidei Romani pontificis plantatores, in Anglia & Germania diligentissime curauerunt, ut quam minime abrogaretur illis, sed ut pro sua bona intentione mutarentur in melius: & quæ prius in cultum idolorum sacerdotia erecta fuerant, & collegia pontificum, illis ueri dei cultus instituendus continuaretur, qui domino deo place-re deberet, quicquid interim lex, prophetæ, & apostoli docuissent, uel uitandum uel obseruandum à pijs.

Vobis autem loquor: Possidete terram eorum, quam dabo uobis in hæreditatem, terram fluentem lacte & melle: ego dominus deus uester, qui separavi uos à populis.

Paternalis fide commendat deus optimus maximus Israëlitis memoriâ beneficiorum, utq; terræ possessionem per gratiam suam aliquando assequuti, obedientia perpetua mandatorum eius studeant conseruare. Omnia hæc dei iusta iudicia memoriter sciant, & faciant diligenter, alioqui denuo confusibiliter eijciendi in maximas calamitates: ut enim erant Israëlita naturali superpositione ad ritus gentilium inclinati, sic non cessat lex ab exordio sui semper absterre eos ab illis, & solis à deo sibi datis ceremonijs, utiq; non paucis, exerceri & occupari, ut ad reliquas recidendi occasio abscindatur. Simul quoque admonet toties horribilis iudicii sui, futuri circa eijciendas gentes Chanaanicas, quas illorum dii saluare nequeant, non solum timore, sed & amore pertrahere tentat ad obedientiam, utq; memores perpetuo sint electionis suæ in populum peculiarem ex omnibus populis terræ.

Separate ergo & uos iumentum mundum ab immundo, & auem mundam ab immunda, ne polluatias animas uestras in pecore & auibus, & cunctis quæ mouentur in terra, & quæ uobis ostendi esse polluta.

Studium diuinæ legis commendat, ut discant scienda, & ab omni spurcitia cum mentis tum corporis sollicite sibi prospiciant, maxime in ciborum delectu secundum acceptam à domino legem, ne polluantur, non anima aliter a parte compositi humani, sed corpore & persona, quæ hisce immundis cibis et cōtactu pollui monstrata est.

Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego dominus, & separavi uos à cæteris populis, ut essetis mei.

Sanctos et immaculatos iubet esse cultores suos deus, à pollutionibus idololatriæ segregatos, & ad plenam fiduciam in unicum deum tota deuotione propensi, ne si secus egerint, omnibus eos plagis affici contingat, ipso etiam mortis ultimo supplicio plectendi. Illa autem separatio Israëlitis à reliquis gentibus facta est, ut suis tantum legibus uteretur scriptis à Mose, ut exemplum fierent omnibus populis olim conuertendis ad dominum, tam in beneficijs percipiendis quam pœnis perferendis, ut ex illis Christus dominus expectatio gentium nasceretur, ut ex ipsis requireretur semina salutis mundi prodirent in or-

bem totum per apostolos, utq; uarijs dispersionibus suis lex domini uera propagaretur in orbem, & tandem religio uera unicus numinis ab omnibus agnosceretur, ut testimonium potentie, clementie & prouidentie dei penes eosdem asseruaretur, usq; ad totius mundi conuersionem perfectam ad dominum.

27 Vir siue mulier, in quibus pythonicus uel diuinationis fuerit spiritus, morte moriantur, lapidibus obruent eos: sanguis eorum sit super illos.

Iterum perniciosorum dogmatum præceptores, qui alios auxiliares ostendere præsumunt, persuadereq; alium quam unicum & uerum deum, occidi mandat. Et qui prouidentie dei æternū ordinem audent illicitis modis discere uel impedire, & plura scire gestiunt quam ad sobrietatem, & prout deus impartitus est mensuram humano intellectui: qui demones & spiritus malos, domini dei hostes & prohibitos doctores sibi eligunt, & secretis pactis initis demereri studet, & colere contra deum. Li omnes & multarum specierum sacrilegia sectantes, lapidibus obrui iubentur à domino, ut ceteri discant se agnitione diuinæ legis & uoluntatis debere esse contentos.

CAPVT XXI.

Dixit quoque dominus ad Moysen: Loquere ad sacerdotes filios Aaron, & dices ad eos: Ne contaminetur (sacerdos in mortibus) ciuium

suorum,

Instituitur sacerdotium, & admonentur filij Aaron, id est, minores sacerdotes, ne uel mortuos tangant, uel lamentationibus ipsorum publicis intersint more gentis, et ne hac ratione se polluant, eatenus, ut sacrificijs peragendis inepti fiant, & resurrectionis fidem in se fragilem teneant, nimisq; se carni addictos.

2 nisi tantum in consanguineis, ac propinquis (id est) super matrem & patrem suum, & filium & filiam, fratrem quoq;

3 & sororem uirginem quæ propinqua est ei, quæ non est nupta uiro, pro ea contaminabitur.

Permittitur in sacerdotibus nonnihil fragilitati humane ut plangere possint & curare funus uxoris, quæ caro sua nominatur, & propinquorum non quidem omnium, sed admodum paucorum, & maxime necessariorum, matris scilicet, quæ prima nominatur, sed tamen post uxorem, propter quam relinquere debeat homo patrem & matrem. Affectus tamen maternus nonnihil extorquere solet non raro doloris supra patrem, ob multas rationes. Post patrem etiā filius & filia permittuntur, frater quoq; & ea tantum soror quæ uirum non habuit, qui eam scilicet curare possit uel plangere: propter has mortuas personas eximi potest à ministerio tabernaculi & uelut pollutus irregularis haberi debet.

4 Non cōtaminabitur princeps (uel magister) in populo suo ad polluendum se.

Qui princeps fuerit in populo, nullius morte mouebitur, nec alicuius de populo luctu ab officio suo se patie-

Sacrilegi occidendi.

A
Distinctio
trigesima
prima, dicta
Emor.

Sacerdotum luctus.

tur impediri. Maior enim affectus in rempublicā sit oportet, quā ut priuati cuiusquam morte, etiā si uxor sit, secundum Iudaeos, retardetur in officio. Scio alios id exponere de sacerdote non pollueno funere principis, sed prior sententia magis placet.

- 5 Non inducent caluitium in caput suum, & extremum barbæ eorum non radent, neq; in carnibus suis facient incisiones.

Qui prohibentur à luctu, ij lugentium illius gentis morem postponant, qui erat caluitium capiti inducere, barbā radere, & incidere carnem. Alia enim fidelium spes est post mortem, quā ignorantium deum, & illius promissa, ut dicit Apostolus.

- 6 Sancti erunt deo suo, & non polluent nomen dei sui. Incensum enim domini, & panes dei sui offerunt, & sancti erunt.

Sacerdotū
munditia,

Insigni sanctimonia & munditia super alios præditi sunt sacerdotes, ne ministrorū impuritas & malitia summi dei gloriæ & sanctitati deroget, & nomen dei ueri ob peruersos cultores suos blasphemetur ab idololatriis. Non enim pura possunt esse sacrificia & sancta quæ à sacrilegis ac spurcis deferuntur cultoribus. Semper ergo orandum fidelibus, qui sunt regale sacerdotium & gens sancta: Sanctificetur nomen tuum.

- B Scortum & uile prostibulum non ducent (uxorem) nec eam quæ repudiata est à marito ducent: quia sanctus est deo suo.

Sacerdotū
uxores.

Coniugium & immaculatus torus non inficit sacerdotalem puritatem: sed tamen meretricem non accipiat sacerdos & prophane exposititiam, nec ab alio repudiatam: decet enim sanctam esse ac illæsam domū, familiam & famam sacerdotis. Domui suæ oportet bene præesse, filios habere religiosos ac disciplinatos. Habeat ergo in primis necesse est uxorem honorabilem, piā, castā, bene institutam ab ineunte ætate, non lasciuā, diffamatā, aut improbā, malæ famæ, uel ab alio repudiatā quacūq; ratione, sed modestā & probā.

- 8 & sanctificabis eū, quia panes dei tui ipse offert. Sit ergo sanctus tibi, quia & ego sanctus sum dominus, qui sanctifico uos.

Sanctum oportet esse sacerdotem qui panes propositionis proponit ad mensam auream, quolibet sabbato calidos, & lucernas accendit quotidie, & incensum ponit in arā auream, ad gloriā sancti dei, cuius est sacerdos.

- 9 Sacerdotis filia deprehensa si fuerit in stupro, & uiolauerit nomen patris sui, flammis exuretur.

Exemplum lege editur, ut filia sacerdotis reliquis omnibus uirginibus castitatis læsæ formam gerat atq; poenam. Ut enim religiosior esse debet familia sacerdotis, siue supremus sit siue ex minoribus, sic quoq; maiore censura illius domus uniuersa uitia puniendā decernuntur. Sic de uxore & filio sacerdotis intelligendum, ut durius perferant iudicium, si peccent incautius. Punitur enim tam sacerdos quā familia ecclesiæ in exemplum, ideoq; studiosius caueant necesse est à scandalo.

- 10 Sacerdos maximus inter fratres suos, su-

per cuius caput fusum est unctionis oleum, & cuius manus consecratæ sunt, uestitusq; est uestibus, caput suum non discooperiet, uestimenta sua non scindet,

Iam de summo sacerdote qualis tunc erat Aaron, & ex filiis unus illi successurus, ei lege præscribitur maioris honestatis necessitas, & satis clara est litera. Quanto autem maius est sacerdotium, tanto clarior in eo relucet sanctitas: qui multa accepit, multa debet. Religione sanctior sit qui prælatus est pluribus. Domesticis suis sanctior præsit, qui totius ecclesiæ regimen illustrare ex officio obligatur, exemplo & uerbo. Sanctior est enim, quia consecratus & segregatus, melior ex omnibus suis fratribus: unctionis oleo perfusus ut reges, ad testimonium spiritus sancti in ipso habitantis: manus consecratæ, ut in purum nihil contingat unquam, & sit puritas in omni- bus actibus suis, omnia dextre agat atq; fideliter. uestibus honesto & sanctissima conuersatione illustris & uirilis. Caput uenerandum auctoritatem præ se ferat, cui dignam reuerentiam exhibeant omnes subditi, integro sensu, uisu, auditu, odoratu & gustu, totum uenerabile corpus sit, quod minime uerecundetur, nec in causa ueritatis & dei superiorem agnoscat, ut erat diuus Ambrosius. Non scindat uestes, nulla affectione nimium permouetur, serena semper conscientia, ad gloriā dei & salutem ecclesiæ.

- 11 & ad omnem mortuum non ingredietur: super patre quoq; suo, & matre non contumminabitur,

Ad mortuum non ingredietur, totus semper intentus diuinis rebus, & seruitio dei sui, dimittat mortuos sepelire mortuos suos, totius ipsi uiuificandæ ecclesiæ dei per uerbum uitæ intentus. Nullius hominis causa sibi prior sit & commendata magis, quā sui officij studium, atq; functio digna. Pater suus & mater alij sibi non sunt, quā qui faciant uoluntatē dei sui, cuius ipse sit diligentissimus & fidelis minister.

- 12 nec egredietur de sanctis, ne polluat sanctuarium dei sui, quia consecrationis oleum sanctæ unctionis dei sui super eum est: ego dominus.

Sanctitatem non egredietur unquam, unica & maxima cura ipsius sit, ut glorificetur in omnibus: & ut deo suus à fidelibus suis subditis digne & laudabiliter colatur. Summo studio incumbat, ne pollutum aliqua in doctrinis uel moribus irrepāt ecclesiæ. Semper meminerit se inunctum, sacerdotio fungendo in sanctimonia uiuere, ut placeat & probetur domino deo suo.

- 13 Virginem ducet uxorem:
14 uiduam autem & repudiatā, & sordidā, atq; meretricem tales non accipiet: sed puellam de populo suo accipiet uxorem,
15 ne commisceat stirpem generis sui uolgo gentis suæ: quia ego dominus qui sanctifico eum.

Puram, castam, synceram uirginem uxorem ducat, & ecclesiam suam sine corruptione custodiat, unde mo-

la illi contumelia pollute uirginitatis irrogetur, quæ ca-
stitatis insigne præferat cæteris mulieribus. Non notata
de aliqua incontinētia, sed sit sancta corpore & spiritu.
Non sit uidua relicta alterius uiri, non repudiata aliqua
ratione à uiro.

¶ Locutusq; est dominus ad Moſen, di-
cens:

Loquere ad Aaron, dicens: Homo de se-
mine tuo per familias suas qui habuerit ma-
culam, non accedet ad offerendum panes
deo suo,

quia omnis uir in quo macula est, non ac-
cedet: uir cæcus, uel claudus, uel paruo uel tor-
to naso,

uel qui spiam fracto pede, uel manu,
uel habens gibbum, uel lippus, si albugi-
nem habens in oculo, si iugem scabiem, si im-
petiginem in corpore, uel herniosus (uel ex-
cis testibus.)

Omnis qui habuerit maculam de semine
Aaron sacerdotis, nō accedet offerre hostias
domino, macula in eo est, nec panes deo suo
accedens offerre poterit:

Qui bene præſunt sacerdotes, duplici honore digni
sunt, non solum honore duplici muneris, sed reuerentia
& obedientia plebis. Nihil ergo uile, turpe, indignū &
abominabile, quod contemni poſſit à ſubditis, inueniatur
in eorum iuxta naturā. Poſſe fieri ut naturale uitium
corpus habeat ſine crimine, uel peccato ex moribus, hu-
iusmodi tamen perſona in authoritatis & honoris præ-
iudicium aſſumi non debet, domino deo non ſine cauſa id
ipſum prohibente. Ad literam enim intelligendo uitia
quædam corporis & naturæ recitantur. Non ſit, inquit
lex, ſacerdos cæcus, claudus, ſimus, id eſt, diſtorto uiliter
naso, monſtroſus, fracto pede uel manu: nō deniq; gibbo-
ſus, lippus, ſcabiſus, compreſſis uel reſciſis teſtibus. Hæc
enim omnia ludibrio exponunt communiter hominem, et
minuunt authoritatem, & derogant reuerentiæ & ma-
ieſtati cuiusq; eximij officiij. Multo minus admittendus
eſt ad ſacerdotium notatus de crimine, indoctus, piger ad
ſacræmunia peragenda, uel claudicans in utraq; partē,
nullo iudicio præditus rationis, & abſq; prudentia ſpiri-
tus, publica diſſania maculatus, opere & uerbo ſancto
ineptus & expertus diſcretionis, ſuperbus & impudens,
libricus & ſpurcus: ignominia quacunq; morali aſper-
ſus. Hæc ſunt quæ coinquinant hominem, multo magis ſa-
cerdotij authoritatem & reuerentiam.

Panibus tamen dei ſui ex ſanctis ſancto-
rum & de ſanctificatis comedet,

ita duntaxat ut intra uelum non ingredia-
tur, nec accedat ad altare, quia maculam ha-
bet, & contaminare non debet ſanctuarium
meum, quia ego dominus qui ſanctifico eos.

Locutus eſt ergo Moſes ad Aaron, & ad fi-
lios eius, & ad omnes filios Iſraël.

Ob naturale uitium corporis inepti quidem ſunt ad
publicas functiones, ſed tamen naturæ neceſſaria & ho-

nor priuati officiij, talibus non ſunt neganda ob corporis
turpitudinem: quin & de ſancto ſanctorum edere poſſi-
sunt, qui huiusmodi ſunt de ſemine Aaron ut alij ſacer-
dotes. Velum tamen ingredi, hoc eſt, tabernaculum domi-
ni accedere non permittuntur: etiam ſi ad atrium per-
mittantur, ubi ſacræ epulæ comeduntur, ſed tamen altare
holocauſti non contingant. Conandum nobis eſt, ſi breui
compedio, ingens ſermo Origenis de hoc ſummo ſacer-
dote Chriſto, contrahi poſſit. Iſ Chriſtus dominus ſolus
eſt ſummus ſacerdos, qui peccatum non fecit, pro quo ſa-
crificare cogatur, ſicut pro populi peccatis ſacrificat. Ex
omnibus qui prius magni erāt, ipſe maior dicitur ex fra-
tribus, ut ſit magnorum magnus, ſicut paſtor paſtorum.
Perfuſus eſt oleo gratiarum ſine meſura. Habet conſum-
matas manus, quia ſolus peccatum non fecit, ſed perfectus
& integra manuum opera habet. Veſte ſancta indutus
eſt, profunda ſcientiæ & ſapientiæ luce uestitus. Non de-
ponit ſacri corporis ornatum, ſacrosanctam diuinita-
tem, ſemper eſt enim pater in filio, ſicut filius ſemper in
patre. Veſtimenta nō rumpit, ſed munda, integra, caſtaq;
ſeruauit. Animam maleuolam non inhabitat, quia non
poſſe eſſe cum iniquitate iuſtitia, nec uita cum morte. Ex
matre uirgine non eſt pollutus, & ex nutritore Ioseph
naturam peccatricem non ſuſtulit, de ſpiritu ſancto con-
ceptus. Semper in ſanctis eſt, quia ſanctus in omnibus uer-
bis, actibus, & uoluntatibus ſuis. Virginem quoq; eccle-
ſiam ſanctam illi exhibitam ſuſcipit gratiſſimam ſpon-
ſam, & omnem quæ in Chriſto eſt noua creatura ani-
mam. Minime autem pollutam dignatur, nec lege uidua-
tam, quæ ſcilicet libertatis laſciuiam ſectatur. De genere
animarum Chriſtus animam habuit, cum corpore diuini-
tati unitam. Nec uult contaminari uerbum dei ab ijs qui
ſeminant, ut nō niſi animæ fideli credatur in ſimplicitate
fidei quæ eſt in Chriſto.

Chriſtus
ſummus ſa-
cerdos.

CAPVT XXII.



Locutus quoq; eſt dominus ad A-
Moſen, dicens:

Loquere ad Aaron & ad filios
eius, ut abſtineant ab his quæ con-
ſecrata ſunt filiorum Iſraël, & non contami-
nent nomen ſanctificatorum mihi, quæ ipſi
ſanctificant mihi: ego dominus.

Præmittitur tractandorum ſumma. Sanctificata, hoc
eſt, ad diuinum cultum oblata, non niſi à ſanctis tractari
debent. Eccleſiaſtica bona non cedant impuris abſumen-
da hominibus, & eccleſiæ inobedientibus, ac dedecori
exiſtentibus deo & eccleſiæ ſuæ, ad blaſphemiam nomi-
nis diuini: ut ex miniſtrorum impuritate dominus cui mi-
niſtratur impurus uideatur, & contumelia ſerui redun-
det in dedecus domini, quæ enim domino offeruntur pro
phanis exponi non debent.

Dic ad eos, per generationes ueſtras: Om-
nis homo qui acceſſerit de ſtirpe ueſtra ad ea
quæ conſecrata ſunt, & quæ ſanctificauerunt
filij Iſraël domino, in quo eſt immunditia,
peribit anima illa coram me: ego dominus.

Reuerentia ad sanctuarium, quod diuinam representabat presentiam, & prouidentiam circa fideles & ad sanctificata, quibus gratiarum actio & fides in deum protestabatur, & ex quibus sacerdotes ministri dei & populi uiuere debebant, cedebat in gloriam dei & honorem. Ideo si qui ea tractassent ueluti prophana, perfidi & ingrati, ac sine dei cura & timore comprobantur, ad sacrorum iniuriam, & animarum suarum damnationem. Non enim usui immundorum permittenda erant, etiam si de genere sacerdotali forent, quorum puritas maior exigebatur quam uulgi offerentium.

- 4 Homo quicumque de semine Aaron qui fuerit leprosus, aut patiens fluxum seminis, non uescetur de his quæ sanctificata sunt, donec sanetur. Qui tetigerit immundum super anima, & ex quo egreditur semen coitus,

Enumeratur denuo immunditiarum genera, propter quas interdicuntur contactus, esus, atque usus sacrorum, & satis clara sunt ex prædictis, quæ omnia ad gloriam dei in illo populo ordinata sunt, & ad cultus diuini conseruationem ac reuerentiam. Hodie uero qui deum spiritum in spiritu colere insitunt, ut oportet, eos uacare necesse est omnibus uitij animæ & spiritus sui, à peccatis uel criminibus. Tempus tamen definitur & permittitur, & melius huiusmodi malis ac impuritatibus, ut obediens ac resipiscens domino concilientur, & sacris participare possint.

Munditia si delium.

- 5 & uir qui tangit omne reptile per quod immundus erit uel hominem per quem immundus erit secundum omnem immunditiam suam.

- 6 Anima quæ tetigerit illud, immunda erit usque ad uesperum, & non uescetur his quæ sanctificata sunt: sed quum lauerit carnem suam aqua,

- 7 & quum occubuerit sol, tunc mundatus uescetur de sanctificatis, quia cibus illius est.

Immundus super anima.

Immundus super anima intelligitur pollutus ex contactu alienius cadaueris, hominis uel animalis uiuentis per animam sensitiuam uel rationalem. Egredi semen coitus, est uel seminisuum esse ex morbo, uel Venere pollutum, quæ pollunt hominem. Et quæcunque alia genera immunditiarum, quas lex præscripsit, prohibent etiam sacerdotes de semine Aaron ab officio ministrandi in tabernaculo, & à sacris epulis comedendis, donec temporis lapsu reformetur puritas naturalis, secundum legem dei. Et aqua insuper abluatur carne sua, toto scilicet corpore. Quibus duobus restituetur iuri participandi de sacris oblationibus domini. Mundos dominus habere uult cultores, non tantum in anima quæ potior est, sed etiam in carne, ut à turpitudine quacunque corporis & spurcicia carnis diligenter sibi sacerdotes caueant, laicis in exemplum.

- 8 Morticinum & captum à bestia non comedent, nec polluentur in eis: ego sum dominus.

Nulla immundo uescatur dei seruus, doctrina scilicet heretica & perniciosa, Salutari & uiuo pane uerbi dei

reficiantur ecclesiastici, non mortiferis ac libidinosis poetarum fabulis & corruptelis morum.

- 9 Custodiant obseruantias meas, ut non subiacent peccato & moriantur in eo cum polluerint illud: ego dominus qui sanctifico eos.

Mortis poenam comminatur dominus eis, qui sine studio uoluntatis suæ ipsum colere præsumunt, & constitutionibus humanis erigere cultum deo abominabilem, & idololatriam respicientem, proque more gentilium, qui legem domini non acceperunt, & per uitia plurima polluantur, contrarationem & naturam institutam à creatore.

- 10 Omnis alienigena non comederit de sanctificato, inquilinus sacerdotis, & mercenarius non uescetur ex eis:

- 11 quem autem sacerdos emerit & pro argento suo possederit, & qui uernaculus domus eius fuerit, hi comedent ex eis.

- 12 Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit: de his quæ sanctificata sunt, & oblata de primitijs non uescetur:

- 13 si autem uidua fuerit filia sacerdotis, uel repudiata, & absque liberis reuerfa fuerit ad domum patris sui: sicut puella consueuerat, alitur cibus patris sui. Omnis alienigena comedendi ex eis non habet potestatem.

Incredulis ac impijs dei mysteria non pandantur, margarite porcis non proiciantur, quæ ad alimoniam præcipiuntur domesticorum in familia sacerdotum, summa equitate ordinata sunt. Ne scilicet, qui non proprie de familia sacerdotis censetur, de oblatibus à sacerdote sacris oblationibus uescatur: qui doctrinæ sanæ non accedit, nec paratus est obsequi regimini sacerdotis, ecclesiastica mensæ participatione excluditur.

- 14 Qui comederit de sanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo quod comedit, & dabit sacerdoti in sanctuarium.

Qui ex ignorantia tantum & non dedita opera contingeret de cibus sacris cui prohibiti sunt, peccati reus censetur, à quo non diluitur, sed à domino puniendus sit: tuitur: nisi restituat quod absumpsit totum æquiualeat, & insuper quintam partem addet, indicium transgressionis.

- 15 Nec contaminabunt sanctificata filiorum Israel, quæ offeruntur dominis:

- 16 ne forte sustineant ipsi iniquitatem delicti, quum sanctificata comederint: ego enim dominus qui sanctifico eos.

Ratio prædictorum continuo explicatur, non uultis quidem dominus sua sacra contemni uel pollui, ne simplex populus sacrificiorum negligentiam & diuini cultus contemptum incidant ad dei blasphemiam.

- 17 ¶ Loquutusque est dominus ad Moysen, dicens:

- 18 Loquere ad Aaron, & filios eius, & ad omnes filios Israel, dicesque ad eos: Homo quicumque de domo Israel, & de aduenis qui habitant in Israel, qui obtulerit oblationem suam, uel uota sua soluens, uel sponte offeres, quicquid

19 quid illud obtulerit in holocaustū domini,
pro reconciliatione uestra, masculus im-
maculatus erit ex bobus, & ex ouibus, & ex
20 capris,

omne quod maculam habuerit, non offe-
retis, neq; erit acceptabile pro uobis.

Nihil domino offerendum nisi purum, integrū, spon-
taneum, sanctificationi aptum, hoc est, ea quæ sibi domi-
nus sacrificanda elegit & mandauit, non ad libidinē hu-
manam, sed ad suum institutum coli uult dominus. Sic &
non aliter orandum, quā ut saluator docuit. Ex obedi-
entia & deuotione per fidem proficisci debent fidelium
sacrificia, non coacta, nec de prohibitis. Alioqui non so-
lum nō exaudietur oratio uel oblatio, sed indignationem
dei incurret potius, & præsumptionis reus habebitur.

21 Homo qui obtulerit uictimam pacifico-
rum domino, ut segreget uota uel sponte of-
ferat, tam de bobus quā de ouibus, imma-
culatum offeret, ut acceptabile sit: omnis ma-
cula non erit in eo.

Si cæcum fuerit, uel fractum, si cicatricem
habens, si papulas, aut scabiem, aut impetigi-
nem: non offeretis ea domino, nec sacrificabi-
bitis ex eis super altare domini.

22 Quod animal immolatum uere dicatur maculosum
declaratur: nihil enim attinet color uel uarietas pellium
ad maculas pecorum, sed uitia corporis & membrorum,
monstruositates ac scditates ouium uel bouum, ne quis do-
mino offerre præsumat quo possit carere, & dominum
irritare, & sine fide colere ostendatur, unde non acce-
ptabilis domino reddatur, sed obnoxius læsæ maiestatis
diuine. Quandoquidem simile nemo tentaret ad princi-
pem uel populi ducem, ut est in Propheta, offerre scilicet
alicui animal cæcum, fractum, cicatricem habens, pustu-
las aut scabiem: quanto minus hæc domino cœli, & om-
nium largitori bonorum offerri possunt, ad propitiatio-
nem obtinendam, uel pro protestanda gratiarum actione.

23 Bouem & ouem aure & cauda amputatis,
uoluntarie offerre potes, uotum autem ex ijs
solui non potest.

Leuis macula habetur, si animal alioqui sanum & im-
tegrum cauda egeat, uel aure careat amputata, non na-
turaliter sic natum, quod monstrosum haberi & immun-
dum posset. Voluntarie ergo offerri potest ad sacrificium
domino, non autem lege debitum solui domino, nec pro
facto uoto impendi.

24 Omne animal quod conuassatum, contu-
sum, auulsum, effossumq; fuerit, non offere-
tis domino, & in terra uestra hoc nō faciatis.

Impiorum ac infidelium quæcunq; sacrificia uel bo-
na opera domino placere non possunt. Infidelitas enim
summa est sacrilegij, sicut fides est ipsissimus dei cultus,
qua iustificatur electi. Nihil ergo quassatum, contusum,
uastatum, fractum, uel defectuosum ac infœcundum, uel
inualidum domino placet. Et superstitiosa animalium ca-
stratio uel stigmatisatio pro gentiliū more ad idolorum
reuerentiam, domino exosa est, quia creaturā dei ab-

alienatio uidetur, in honorem demoniorum, qui domino
soli debetur.

25 De manu alienigenæ non offeretis panes
deo uestro ex omnibus istis: quia corrupta,
& maculata sunt omnia, non placabilia uo-
bis erunt.

Nihil domino placere potest, quod offertur ab homi-
ne eidem ingrato: ad personas & ad animum respicit do-
minus, non ad datum. Polluta sunt idololātrarum omnia
opera & instituta: Vbi principale fidei abest, nihil reli-
quorum domino placebit. Non tamen despicitur alieni-
gena, fide ac deuotione conuersus ad dominum: non est
enim acceptor personarū, sed damnator superstitionum.

26 ¶ Locutusq; est dñs ad Moſen, dicens:

27 Bos, ouis, & capra quum genita fuerint,
septem diebus erunt sub matre sua: à die au-
tem octauo, & deinceps ad placationem of-
ferri poterunt domino.

Maturum ætate & perfectum sit animal domino offe-
rendum: nō neophytum et nouitium semper animum, sed
inueteratam fidem exigit et stabilem. Lacte nutrienda est
fides ecclesiæ, doctrinis mundis et simplicibus, donec ac-
sueti panē et carnes solidioris dogmatis percipere ualeant.

28 Bos, siue ouis, nō immolabuntur una die
cum fœtibus suis.

29 Si immolaueritis hostiam pro gratiarum
actione domino, ut uobis possit esse placabi-
lis, offeretis:

30 eodem die comedetur, nō remanebit quic-
quam in mane alterius diei: ego dominus.

31 Custodite mandata mea, & facite ea: ego
dominus.

32 Ne polluatis nomen meū sanctum meum,
ut sanctificer in medio filiorū Israel. Ego do-
minus qui sanctifico uos,

33 & eduxi uos de terra Aegypti, ut essem uo-
bis in deum: ego dominus.

Ad pietatem ac mansuetudinem pertinet contra cru-
delitatem humanam, ne animal quodcunq; uno die pari-
ter cum pullo occidatur ac fœtibus. Quæ sequuntur re-
petitiones sunt prædictorum, more scripturæ minime ui-
tioso, sed utili ecclesiæ, ubi pro tarditate auditorum ne-
cessariæ sunt inculcationes & repetitiones frequentes.

CAPVT XXIII.

1 ¶ Locutusq; est dominus ad Moſen, A
dicens:

2 Loquere filijs Israel, & dices ad
eos: Feriæ domini, quas uocabitis
sanctas, conuocationes sanctas hæc inquam
sunt celebritates meæ.

Celebritates domini Hebræis dicebantur Conuocatio Festa Indego-
rum. nes sanctæ, populi scilicet conuentiones ad colendum do-
minum, uel etiā recitationes aut prælectiones sanctarum
scripturarum ex uerbis domini, & auditiones diuinæ le-
gis. Conuocabantur enim ad audientiam uoluntatis diui-
næ per ora prophetarum, & locutiones legis Moſaicæ.
Verbum enim קרא tam uocare significat quā legere.

Dicuntur quoque celebritates mee, id est domini, quia ad illius honorem et cultum instituta ab eodem, non ex hominum institutis sed diuinis, ad conciliandum se domino, ad meditando illius beneficia.

Sabbathum
sanctum.

3 Sex diebus facietis opus: dies septimus, sabbathi requietionis est, uocabitur sanctus: omne opus non facietis: sabbatum domini est in cunctis habitationibus uestris.

Sex primis diebus creauit dominus homini cælum et terram, et omnia quæ in illis. Eisdem per hebdomadam diebus sibijpsis mutuum homines seruire debent, et necessario labori incumbere: nequaquam otiosi, sed pro accepto ingenio occupari, ut prodesse sibi homo possit et proximis. Septima autem die totus legi diuinæ contemplandæ insistant, deo pro beneficijs gratias agat. Principalis igitur et frequentior sollemnitas illis erat sabbatum, hoc est, requies. Sanctum autem dicitur, quia sanctis dictum exercitijs ad gloriam dei, non ad uacandum prophetis et iniquis operibus uel desiderijs. A domino institutus est is dies, ut illi soli uacetur.

4 ¶ Hæ sunt ergo feriæ domini, conuocationes sanctæ, quas celebrare debetis temporibus suis.

Titulus est sequentium festiuitatum, de quibus sigillatim decernet lex dei, et illarum institutio minime obmittendarum.

5 Mense primo, quartadecima die mensis ad uesperum, phase domini est:

Phase. De festo paschæ Exodi duodecimo multa dicta et expressa habentur. Ea dies quartadecima mensis primi incipientis prope Aequinoctium uernale, tota die laborabatur usque ad uesperum, tunc manducabatur agnus, et sollemnitas inchoabatur, post solis occasum sub orizonta incipiens. Est autem phase domini, id est, recordatio transitus illius, quo angelus domini Aegyptiorum primogenita interficiens, transibat Israëlitarum domos, quarum in postibus et superliminari sanguis occisi tunc agni delinitus erat, Christi domini agni immaculati, peccata mundi tollentis, typus et præfiguratio.

6 Et quintadecima die mensis huius sollemnitas azymorum domini est. Septem diebus azyma comedetis,

Azymorum
dies.

Sequens dies quintadecima mensis, sollemnitas erat azymorum celebris ualde, et dicebatur celeberrima, post quem septem diebus azymorum ab opere seruilis cessabatur, et fermentum nullum edebatur, in memoriam festini exitus ac subitanei Israëliti populi ex Aegypto, ut ex farina subagitanda, panes fermentatos parandi otium et tempus non fuerit.

7 dies primus erit uobis cœtus celeberrimus, sanctusque: omne opus seruale non facietis in eo,

Primus autem dies dicitur celeberrimus, quia omnes conueniebant, et deo ac diuinis uocabant laudibus, et ab omni prorsus seruilis opere cessabatur: admonerantur diuinorum beneficiorum, et ad legis obseruantiam, quæ prælegebatur.

8 sed offeretis sacrificium in igne domino septem diebus: dies autem septimus erit celebrior et sanctior, nullumque seruale opus facietis in eo.

Sacrificium ignitum offerebatur, de quo tractatur infra Num. 28. uituli duo, aries unus, et septem agni, præter iuge sacrificium. Tres decimæ simile pro quolibet uitulo, et cætera. Dies autem septimus post primum celeberrimum, dicitur celebrior, non respectu primæ, sed sequentium. In quibus quæ ad cibum pertinebant parari poterant, sed non in primo et ultimo, nisi inter hos dies sabbatum accidisset, quod suis semper currebat ritibus, et tunc sollemnius agebatur ob dies illos azymorum et paschales. Qui uero fide et spiritu deum colunt semper sese celebrant, semper deo uacant, etiam dum proximo uel suis proprijs necessitatibus incumbunt, deum nunquam non cogitant, in quem omnia referunt, iugiter obsecrant eorum menti dei beneplacitum. Sollicite domino sequi cupiunt, quicquid egerint, et in lege domini meditantur die ac nocte. Azyma sinceritatis et ueritatis uocantur semper, omne fermentum non inuenitur in ipsarum conscientijs.

9 Locutusque est dominus ad Moysen, dicens: 10 Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Qui ingressi fueritis terram quam ego dabo uobis, et messueritis segetem, offeretis manipulos spicarum primitias messis uestre ad faciem dotem.

11 qui eleuabit fasciculum coram domino, ut acceptabile sit pro uobis altero die sabbathi, et eleuabit eum sacerdos (id est, sacrificabit illum.)

Has sollemnitates de quibus est præceptum non cælum celebrare iubentur, quam post ipsorum ingressum in promissam terram, sicut et alia ceremonialia omnia. Tunc autem ad tempus paschæ, non quidem metetis messem, sed spicas aliquas colligetis ex appropinquantibus in illa regione ad maturitatem, et fasciculum benedicti prouentus adferetis ad sacerdotem, qui gratiasaget domino de futura messe. Idque faciet altera die sabbathi, confectis de torrefactis spicas, et excutiendo grana, donec impletur gomor mensura, quæ est tertia pars ephi: facietis autem eo sacrificium sextadecima luna primi mensis, quæ est altera post magnum sabbatum, quod ab esu agni paschalis inchoabatur, illud enim litera significare uidetur.

12 atque in eodem die quo manipulus confectus, cædetur agnus immaculatus anniculus in holocaustum domini,

13 et libamenta offerentur cum eo duæ decimæ similæ consperse oleo in incensum domino, odoremque suauissimum: liba quoque ueni quarta pars hin.

Eodem die prima scilicet sabbathi, hoc est, posterior prima azymorum, cum huiusmodi oblatione granorum nouorum etiam offertur holocaustum agnus immaculatus anniculus, cum suis libamentis, et similia. Omnia autem hæc fiebant pro gratiarum actione de futura messe, quæ

que preueniebatur orationibus & sacrificijs pacificis. Spirituales autem & ueri cultores dei, in quotidiano usu terranascensium, quotidie domino gratias agunt, bonitatem illius agnoscunt, collaudant, adorant, legitime utuntur, & iam non tantum sacerdotibus unctis offerunt, sed Christo domino in suis pauperibus gratificantur, & complaceant student in suis donis. Ceremonie hæc prisco populo traditæ intra terram suam dudum cessarunt, sed nunquam cesset pro similibus dei donis similis uel maior gratiarum actio, quam præstaret ceremonijs quibusdam exhiberi quam prorsus obmitti, & de ea nunquam cogitari, quasi domino nihil huiusmodi curæ sit.

C Panem, & polentam, & pultes non comeditis ex segete usque ad diem qua offeretis ex ea oblatione deo uestro. Præceptum est semper in generationibus, cunctisq; habitaculis uestris.

14 Prohibentur ab usu panis & aliorum quorumcunque fructuum, nisi prius domino de nouis panibus oblatione facta gratiarum actio, & quasi omnium aliorum beneficii uel consecratio peragatur. Non attingendi sunt cibi in mensa ab homine uere pio uel Christiano, nisi prius domino gratiæ referantur, deq; eadem mensa pauperibus elemosina porrigatur. Nec tamen id sufficit, quamlibet necessariū sit, nisi etiam caueatur à crapula et ebrietate, sed cum omni modestia & sancta hilaritate dona domini percipiantur, tales sunt ceremonie piorum.

15 Numerabitis quoq; ab altero die sabbathi in quo obtulistis manipulū primitiarum septem hebdomadas plenas, usq; ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est quinquaginta dies: & offeretis sacrificium nouum domino.

16 Ex habitaculis uestris afferetis panes primitiarū, duos de duabus decimis similæ fermentatæ, quos coquetis in primitias domino.

17 Ab eodem die numerare iubentur Israëlitæ quinquaginta dies, ut iam non grana noua offerant, sacrificium nouum domino, sed manipulos primitiarum cum nouis panibus, habentibus singulis duas decimas similæ fermentatæ pro primitijs domino. Quæ, ut patet, ter in anno offerbantur: primo in paschate de nouis granis: secundo in pentecoste de nouis panibus: tertio in septembri de nouis fructibus illius temporis.

18 Offeretisq; cum panibus, septem agnos immaculatos anniculos, & uitulū de armentis unum, & arietes duos, & erunt in holocaustum domino cum libamentis suis sacrificij, & oblatio in odorem suauissimum domino.

19 Facietis & hircum caprarum unum pro peccato, duosq; agnos anniculos hostias pacificorum.

Sacrificia agnorum septem, arietum duorum, & uitulū unius, in holocaustum quomodo offerri debeant præcipitur ad longum in Numeris. Præter hæc etiam pacificas hostias offerre iubentur, hircum unum caprarum,

cum duobus agnis. Quæ omnia fiebāt ad populi gratiam qui his oblectabantur, & alioqui talia idolis detulissent magis quam ad beneplacitum dei singulare, qui in prophetis ubiq; clamat se talibus non egere uel delectari. Interim tamen admonentur homines beneficiorum dei, pro quibus gratiæ domino sint agenda. Et Christi promissi sanguis, pro hominum peccatis effundendus, reficitur, fidesq; exercetur in electis & spiritualibus uiris illius populi dei.

20 Cumq; eleuauerit eos sacerdos cum panibus primitiarum oblationem coram domino, cum duobus agnis cedent in usum eius sacerdotis, & sancta erunt.

Non omnia eleuat sacerdos, sed quæ eleuari in superioribus mandata fuerant, pectusculum, armus, & adipes, & hic quoque panes cum libaminibus, ut unicuique secundum legem sua quæq; cedant, summo sacerdoti, uel minoribus, & sacrificia offerentibus plebibus, in sacrificijs pacificis.

21 Et proclamabitis in articulo diei illius, conuocatio sancta erit uobis, omne opus seruile non facietis. Legitimum sempiternum (erit) in cunctis habitaculis & generationibus uestris.

Videri potest clamor fuisse sese exhortantium ad iucundam sacrosanctæ solennitatis celebritatem peragendam. Alijs uidetur tunc proclamata fuisse solennitas futura in Septembri, ut sciretur quo die quæ festiuitates tunc forent celebrandæ, ut scirent quando illis ueniendū esset & quo die ad tabernaculum domini, ad quod ter in anno uenire iubeantur. Alioqui hæc solennitas quinquagesimi diei in memoriam datæ legis celebris erat, non minore gaudio quam dies azymorum prima & septima.

22 Postquam autem messueritis messiem terræ uestræ, nō complebis in angulum agri tui messiem tuam: nec remanentes spicas messis tuæ colliges, sed pauperibus & peregrinis dimittes eas: ego sum dominus deus uester.

Idem in superioribus habitum est capite decimonono, ubi monentur habere rationem pauperum & peregrinorum, nihil proprii in ea terra possidentium, non accepta hereditate cum filiis Israël. Et ne auaritia nimia notetur in hominibus, cum tam benignum ad se dominum & munificum in annos experiantur.

23 Locutusq; est dñs ad Moysen, dicens:
24 Loquere filiis Israël dicendo: Mense septimo prima die mensis erit uobis sabbatum memoriale, clangor conuocationis sanctæ: omne opus seruile non facietis, et offeretis holocaustum domino.

Tertia celebritas iniungitur illis colenda prima die septimi mensis, quæ tubarum dicitur et clangoris, in memoriam liberationis Isaac ab immolatione, sic dicentibus Iudæis, quo die cornibus pecorum clangebant Israëlitiæ propter harentem in uepribus arietem: & ad uentura festa eodem mense quasi præparatorium erat, cum alioqui eodem die festum neomeniæ esset. Sed erat hæc neomenia

Festum tubarum.

alijs toto anno illustrior sicut et tempus ipsum, propter collectos totius anni fructus, et gratie diuinae percepta beneficia. Qualis sit offerenda eo die oblatio, decernitur Numeri uicesimo nono.

E 26 ¶ Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:
27 Veruntamen decimo die mensis huius septimi, dies expiationum erit, conuocatio sancta erit uobis, affligetisque animas uestras, & offeretis holocaustum domino.

28 Omne opus seruile non facietis in tempore diei huius, quia dies propitiationis est, ut propitiatur pro uobis coram domino deo uestro.

Expiationis festum.

Quarta solennitas imponitur eidem mensi septimo, ad decimam diem, et dicitur expiationum iuxta Hebraeos, instituta pro peccato fabricationis uituli, quum descendente Moysen cum secundis tabulis euangelium propitiationis afferret pro eodem peccato. Vere autem fidelis non expectat ultimum mensem, sed singulis diebus expletis diurnis occupationibus sese recolligit, quid eo die contra deum suum uel proximum egerit uerbo uel opere, et expiationis sacrificium cor contritum et humiliatum de uoto offert, et indulgentiam promeretur. Adfligunt se illo die Iudei ieiunio, statione, prolixissimis orationibus, et lachrymis, et in his mire sibi placent, sed dominum non placant, qui saluatorem negauerunt et blasphemant. Quale autem holocaustum eodem die offerendum mandetur, legitur Numerorum uicesimo nono.

29 Omnis anima quae afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis:

30 Et omnis anima quae operis quippiam fecerit ipso eodem die delebo eam de populo suo.

31 Nihil ergo operis facietis in eo: legitimum sempiternum in generationibus, & in omnibus habitationibus uestris.

De ceremonijs illius diei multa feruntur, quae à Iudeis disci possunt, et illorum scriptoribus. Nobis tota uita afflictio sit pro peccatis nostris, tot et tantis, ut absque sanguine filij dei Christi domini emundari non possuerint.

32 Sabbathum requietionis uobis est, & affligetis animas uestras. Die nono mensis in uesper, A uespera usque ad uesperum celebrabitis sabbatha uestra.

Sabbathum quale festum.

Sabbathum ad quid institutum hic explicatur, et quando duret. Requietionis à laboribus externis institutio est, ut internis uacetur, et ut domino permittatur cor humanum, uacuum secularibus curis, in quo suum opus exerceat. Illud autem sabbathum, die propitiationum non ad uesperum inchoari praecipitur, siue id cadat in diem primum uel secundum aut alios hebdomadae. Quo iterum discitur, sabbathum requiem dici, non septimum diem à creatione caeli et terrae. Occasione autem accepta ab hoc sabbatho, docetur et lege explicatur, à uespero ad uesperum duraturas solennitates Iudaicas, non ab ortu ad occasum solis, uel à media nocte, sed ab occasu solis uno adsequentem.

33 ¶ Et locutus est dominus ad Moysen, dicens:
34 Loquere filiis Israel dicendo: A quintodecimo die mensis huius septimi erunt feriae tabernaculorum septem diebus domino, dies primus conuocatio sancta, omne opus seruile non facietis,

35 septem diebus offeretis holocausta domino, dies quoque octauus erit uobis conuocatio sancta, & offeretis holocaustum domino: est enim coetus: omne opus seruile non facietis.

Tabernaculorum quinta solennitas septem dierum incipit quintadecima die mensis septimi, prima celebratio alijs, singulis tamen septem diebus oblationes offerenda erant. Octaua autem dies ultima erat anni totius celebritas, et similis alijs magnis festis. Coetus erat et amplexus, finis exacti, et initium instantis, quo ad supplicationem priscam, ante exitum Israel de Aegypto. Quia eo tempore mundum creasse deum Iudei quidam sentiant, sed non omnes.

37 Haec sunt feriae domini, quas uocabitis conuocationes sanctas, offeretisque in eis oblationes domino holocaustum et sacrificium hostiam & libamina iuxta ritum uniuscuiusque diei,

38 exceptis sabbathis domini, donisque uestris, & quae offeretis ex uoto, & exceptis omnibus donis uestris quae sponte tribuetis domino.

39 A quintodecimo ergo die mensis septimi, quando congregaueritis omnes fructus terrae, celebrabitis ferias domini septem diebus. Die primo & die octauo erit sabbathum (id est requies.)

Epilogus est praescriptarum solennitatum admodum prolixus.

40 Sumetisque uobis die primo fructus arboris pulcherrimae, spatulasque palmarum, & ramus ligni densarum frondium, & salices de torrente, & laetabimini coram domino deo uestro septem diebus,

41 celebrabitisque eam solennitatem domino septem diebus per annum, legitimum sempiternum erit in generationibus uestris, in mensi septimo festa celebrabitis,

42 & habitabitis in umbraculis septem diebus. Omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis,

43 ut discant posteri uestri quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Aegypti, ego dominus deus uester.

44 Locutusque est Moyses super solennitatibus domini ad filios Israel,

Ceremoniae describuntur festi tabernaculorum, memoria autem educationis ipsorum ab Aegypto, mannae, provisionum, et multorum magnalium diuinorum, istis diebus

bus in tabernaculis habitantibus inculcatur, ut non obliuiscantur misericordiarum dei. Fideles in spiritu semper et perpetuo tabernacula inhabitant, memores egressionum suarum ex peccatis: et quod non inhabitant hunc mundum uelut ciues, sed ut peregrini et aduenae aliam inquirunt coelestem patriam. Non habent hic manentem nec ciuitatem nec possessionem, sed cum patriarchis tuguria tantum inhabitant et tentoria, facile et subito depouenda dum dominus imperauerit.

CAPVT XXIII.

T locutus est Dominus ad Mo-
sen, dicens:

Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de oliuis purissimū ac contusum pro luminari, ad concinnandas lucernas iugiter.

Oleum pro lucernis septem in candelabro aureo tabernaculi populus dei offerre iubetur, ut cultui diuino nihil ipsius opera inferuiatur, utq; incessanter domini maiestatem honorare uideantur, à quo omnia bona suscipientes, nihil ei de suo rependere possunt, quo indigeat, gratitudinis tamen reuerentiæ et timoris indicium ac officium pro uirili exhibere contendant.

Extra uelum testimonij in tabernaculo foederis, disponet eas Aaron à uespere usque in mane coram domino semper, cultu rituq; perpetuo in generationibus uestris.

Super candelabrum mundissimum disponet lucernas in conspectu domini.

Nunquam corda nostra in conspectu domini careant oleo mansuetudinis et lenitatis ad proximum, nec extinguatur lumen sursum ardens ad deum: his enim sacrificijs complacet domino. Promoueatur autem utrumq; ab Aaron sacerdote, administratore uerbi dei, ne unquam ecclesie dei desit lumen et claritas ueritatis.

Accipies quoq; simlam, & coques ex ea duodecim placentas, quæ singulæ habebunt duas decimas:

Et pones eas in duos ordines senos altriminus, secus super mensam purissimam coram domino.

Ex simila cocti duodecim panes, uel placentæ, coram domino semper in mensa erant, ut duodecim tribuum Israel perpetua significaretur esse apud deum memoria et gratia: Oculi enim domini super iustos, et aures eius in preces eorum. Articuli duodecim fidei, de simila mundissima sacre scripture in ecclesia propositionis panes dici possunt, et omnis apostolica doctrina, qua Leuite et sacerdotes refici debent, et instrui, ut ecclesie in uerbo et exemplo seruiant. Positio illorum in duos ordines simlae uetus ille populus iudaicus erudiebatur ad fidem ac timorem dei, qui illi necessarius erat, duricruicoso populo, et ad eandem fidem et charitatem, quæ à Christo per gratia datur, nouo populo Christiano. Vterq; autem populus unam perficere debebant ecclesiam, et coram deo in una mensa propositionis domino exhiberi.

7 & pones super eos thus lucidissimum, ut fit panis in monimentū oblationis domini.

Thus mundum per ordinem cum panibus, fides est et deuotio sanctorum, et gratia in conspectu domini semper. Sacerdotum quoq; est populo ministrare, et sacre eruditionis profectum curare, qua fideles iugiter reficiantur.

8 Per singula sabbatha mutabuntur coram domino (suscepti) à filiis Israel foedere sempiterno:

Per sabbatha singula mutabantur coram domino, et de donarijs filiorum Israel noui semper panes parabantur, et recentes, qui tota hebdomada iacebant, significantes totam hominum sustentationem in cibo maxime necessario atq; adeo totum hominem pendere à prouidentia et munificentia dei.

9 eruntq; Aaron & filiorum eius, ut comedant eos in loco sancto, quia sanctum sanctorum est de sacrificijs domini iure perpetuo.

Cibus perpetuus Aaronis et filiorum est de panibus propositionis. Cura et sollicitudo pro commissa ecclesia ad sacerdotes pertinet, cum sacre scripture eruditione, doctrinaq; sincera et utili de uerbo dei.

10 Egressus autem filius mulieris Israelitidis, quæ peperat de uiro Aegypto inter filios Israel, iurgatus est in castris cum uiro Israelite.

In solennitatibus dei laudes et gratiarum actio resonare debebant, hic uero notatur blasphemia admissa in deum, et punita populo in exemplum. Erat blasphemus ille ex patre Aegypto, semen enim Israel dominum blasphemare non potest, accesserat simul et iurgium. Sancti autem homines blasphemias in deum æquanimiter ferre nec debent, nec possunt: uidetur autem is blasphemus ceremonias à domino institutas irrisisse, et dominum glorie contempsisse.

11 Quumq; blasphemasset filius mulieris Israelitidis nomen & maledixisset, adduxerunt eum ad Mo- sen. Vocabatur autem mater eius Salomith filia Dabri de tribu Dan.

Nomen polluisse et despectuisse scribitur, quo domini dei maiestatem intelligunt, quo ex loco Iudæi usum desumpserunt, dominum deum nominare דְּוָן שֶׁמֶם, id est nomen quod est benedictum super omne nomen. Simile committunt, qui in uanum nomen domini assumunt, qui impie iurant, prouidentiam negant, legem despiciunt, uerbum domini calumniantur. Ad Mo- sen trahitur à plebe, ut de crimine conuictus iudicetur. Non enim ferri possunt blasphemii à populo nec debent, ne tanto in crimine dissimulando rei omnes et in solidum, quod dicitur, statuantur. Dei optimi maximi iniuria communibus uotis uindicanda est ab ecclesia, quod ubi negligitur, et ultio diuina in populum grassatur, admirari nemo poterit, nec imputari alteri quam eis, qui gloriam dei paruifaciunt, et æquanimiter ferre possunt dei blasphemiam. Mater nam quoq; profapia annotatur, ne excusationem prætexant Israelitæ.

12 Miseruntq; eum in carcerem, donec nos-

sensit quid iuberet dominus.

In nouis ac ambiguis casibus noua consilia à domino requiruntur à sanctis, deliberationi locus conceditur ac tempus, ne uel dei gloria negligatur, uel reus criminis suscipiatur. Volebat iuxta uerbum domini decerni iustum iudicium, & horrorem incutere insolite procacitati. Alio-
qui Moses scire potuisset, quid hoc casu tentandum.

C Et locutus est dominus ad Moysen, di-
cens:

13 Educ blasphemum extra castra, & ponant
14 omnes qui audierunt, manus suas super ca-
put eius, & lapidet eum populus uniuersus.

Iudicium æquum & horribile exercetur in blasphe-
mum, ut discant homines dominum non contemnere, &
sacro sanctum nomen maiestatis sue honorare & reue-
ri. Testes criminis primi manum iniiciunt, & tota pa-
riter ecclesia ulciscitur contumeliam dei sui, ut pariter
euadant ultionem dei, & factis testemur dolorem lese
maiestatis.

15 Et ad filios Israel loqueris dicendo: Ho-
mo qui maledixerit deo suo, portabit pecca-
tum suum:

Lex occasione facti & propter transgressores insti-
tuitur, non iustis, sanctum planè & necessarium. Sic &
in reliquis benignitas dei elicere solet sancta ex pessimis,
& peccatis abuti impiorum in suam gloriam. Testes ue-
rò primas manus imponunt, ut iusta pateat sententia, &
non facile testes prorumpant in uerba non omnino certa
contestanda.

16 & qui blasphemauerit nomen domini,
morte moriatur, lapidibus opprimet eum o-
mnis multitudo, siue ille ciuis, siue peregri-
nus fuerit. Quia blasphemauit nomen domi-
ni, morte moriatur.

Blasphemator diuini nominis reus mortis ab omni po-
pulo lapidandus decernitur, siue Israëlita sit, siue exter-
nus cohabitator fideliū, societate enim impiorum pol-
luitur iustus, & qui ad blasphemiam dei conuiuere po-
test, consentire uidebitur. Lex ergo æqua est, & necessa-
ria ad cultum pietatis.

17 Qui percusserit (& occiderit) hominē, mor-
te moriatur.

Occasione legis illius etiam nunc quarundam alia-
rum fit mentio. Homicida, inquit, iudicio & testibus con-
uictus occidendus est sine misericordia uel dispensatio-
ne, adhibitis tamē exceptionibus in lege alibi descriptis.

18 Qui percusserit animal, reddet uicarium,
id est animam pro anima.

Proximo damnum inferens, compenset iuxta legem
charitatis, ut quod sibi quisq; fieri uelit alteri faciat, uel
ut iniquitati remedium adferatur.

D Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium
19 suorum: sicut fecit, sic fiet ei,

20 fracturam pro fractura, oculum pro oculo,
dentem pro dente, qualem inflixerit macu-
lam, talem sustinere cogetur.

Hæc secundum litteram iudeis erant necessaria, qui

non poterant capere si quis percusserit te in dextram
maxillam, præbe ei & alteram. Sed quum essent malicio-
si, mala inferre cupiebant pro malis, & non pati. Ideo me-
tu alternæ pœnæ erant à scelere reuocandi. Nobis autem
præcipitur, ut in bono malum uincamus.

21 Qui percusserit iumentum, reddet aliud,
Qui percusserit hominem morietur.

Iumentum occidens, compenset damnum, uel animam
li reddito eiusdem speciei & ualoris, uel pretium ad ara-
bitrium iudicis. Repetitur autem de homicidio lex talio-
nis, ut tanto studio sius præcaueatur. Iudei intelligunt de
patre percusso à filio, qui occidi iubeatur, etiam si mors
non sequatur.

22 Aequum iudicium sit inter uos, siue pere-
grinus siue ciuis peccauerit: quia ego sum do-
minus deus uester.

Aequum iudicium sit inter fideles iuxta charitatem,
& ut tranquillitas conseruetur, & locum non inueniat
acceptatio personarum, odium uel auaritia. Etiam pere-
grinis, qui de Israëlitis non erant, ne propter humani
nomen domini blasphemetur apud gentes.

23 Locutus est Moyses ad filios Israel, & edu-
xerunt eum qui blasphemauerat, extra castra,
ac lapidibus oppresserunt. Feceruntq; filij Is-
rael sicut præceperat dominus Moysi.

Experimento ipso legem confirmatam ostendit, ut &
tu blasphemare timeres, & peccatum fugeres, quod non
solum princeps, sed tota iudicat multitudo. Omnes enim
communitur in deum blasphemos puniant, qui omnium
authorem metuant & colunt.

CAPVT XXV.

1 Locutus est dominus ad Moysen
in monte Sinai, dicens:

2 Loquere filiis Israel, & dices ad
eos: Quando ingressi fueritis ter-
ram quam ego dabo uobis, sabbathizetis ter-
ram sabbathum domino.

3 Sex annis seres agrum tuum, & sex annis
putabis uineam tuā, colligesq; fructus eius.

4 Septimo autem anno, sabbathum erit ter-
ræ requietionis sabbathū domini, agrū tuum
non seres, & uineam tuam non putabis.

Gratiarū actio docetur pro terræ prouentibus, ut scia-
licet meminerint, unde accipiantur, & quibus prodesset
ea deus uelit, non solum scilicet possessoribus, sed & pere-
grinis et peregrinis. Eatenus enim omnia uult esse com-
munia, ut septimo quoq; anno, quod sponte, id est sine om-
ni cultura nascitur in agris, uineis, oliuetis, & arbori-
bus, reliquis omnibus sit commune. Vtq; possessoribus
prouentuum partius utantur, ut septimo anno non ege-
ant, ut sicut septimo die sabbathum indicitur, sic anno
quoq; septimo solennis sit requies tam hominibus quam
terre. In quo dei quoque bonitas & potentia apparet,
cum sine labore hominum dominus homines nutrire dis-
gnatur & potest. Et pauperes consolantur & colligunt,
quo residuis annis æquanimus ferant pauperiem, & si
bi prouideant saltem pro tanto. Charitas interim docet

tur ad pauperes & indigentes, diuitum autem auaritia comprimitur & execratur.

Quæ sponte gignet humus, non metes, & uuas consecrationis tuæ (uel primitiarum tuarum) non colliges quasi uindemiam: annus enim requietionis terræ est.

Non dubium bonitate dei germinare terram, quæ si suis paretur legibus, æque non culta ad mandatum suum ut culta fructus proferet. Vuae autem consecrationis dicuntur, quæ exprimebantur ad libamina, & segregabantur ad cultum dei. Sic totus septimi anni prouentus domino consecratus erat, ut non nisi pijs usibus pro pauperibus exponeretur.

Sed erit sabbathum terræ uobis in cibum, tibi & seruo tuo, ancillæ tuæ & mercenario tuo, & aduenæ qui peregrinatur apud te: iumentis tuis & pecoribus quæ in terra tua, omnia quæ nascuntur, præbebunt cibum.

Satis aperuit his uerbis, nec dominum agri prohibitum uesci eis, quæ non adhibita cultura illo anno sponte nascantur, sed tamen fructus redigere prohibitum. Sic ergo permissus est aliquid inde in escam sumere, perinde ut transiens, ut hoc solum caperet quod statim uescendo consumeret, non quod in usus reponeret.

Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est septies septem annos, quæ simul faciunt annos quadraginta nouem;

Iubileus etiam instituitur in populo dei, pro consolatione pauperum & afflictorum in hoc mundo. Spes quoque erigitur melioris conditionis, aliquandiu oppressis hominibus in hoc mundo, siue casu id accidat, siue demeritis. Et interim uia sternitur ad communionem fraternam, quantum in statu huius sæculi permitti potest. Instituitur præterea figura quædam redemptionis perfectæ, post hoc sæculum fidelibus tribuendæ, eis qui angustias patiuntur in hoc mundo, ut post hanc uitam perpetuum iubileum sine possessori.

& pertranseundo clanges buccina mense septimo, decima die mēsis, propitiationis die tubam transire facietis in uniuersam terram uestram.

Tuba iubilationis instituitur ad euangelium remissionis futuræ, in ipso die propitiationis, ut discamus per penitentiam ac fidem euangelij, dominum deum conferre fidelibus remissionem peccatorum, & spem futuræ beatitudinis.

Sanctificabitisque annū quinquagesimum, & uocabitis remissionem in terra cunctis habitatoribus terræ uestre, ipse est enim iubilæus uobis. Reuerteretur quisque ad possessionem suam, & unusquisque rediet ad familiam primam:

Significatur hoc iubeo restitutio omnium rerum in integrum, quæ erit post generale iudicium, nouo illucensæculo beatis hominibus, libertate reddita electis ab omni miseria, paupertate, angustia & oppressione,

quum quod per primi hominis peccatum ablatum est, post sex ætates mundi in Christo plene omnia restituentur.

11 quia iubileus est & quinquagesimus annus erit uobis. Non seretis atque metetis sponte in agro nascentia, & primitias uindemiæ non colligetis,

Sabbathum magnum ac plenum felicitate & gaudijs à deo instituitur, pro consolatione fidelium. Illud procul dubio uoluit dominus non omnino otiosum transigi, sed in meditationem diuinæ legis expendi, pauperum quoque & oppressorum consolatione celebrari.

12 quia iubileus est sanctus erit uobis, ex agro prouentum comedetis.

Quinquagesimus is annus iubileus sanctus dicitur, quia sine hominum laboribus comedebant & fruebantur bonis domini, & agrum non colebant, intelligendo de omni genere agrorum. Neque enim in oliueto uel quolibet alterius generis agro aliquid operandum erat.

13 Anno isto iubilei redient omnes ad possessiones suas.

Redire ad possessiones omnes dabatur Israëlitis eo anno, quomodocumque & quibuscumque uenditas. Ideoque non protraheretur ius possessionis emptæ ultra illū annum, sed tunc omnes contractus finiebantur, qui ad alicuius pauperis grauamen quaecumque confirmati erant.

14 ¶ Quando uendes quippiam ciui tuo, uel emes ab eo, ne contristes fratrem tuum,

Ne abundantia unius cederet in egestatem alterius, uenditionis & emptionis ac possessionum lex æquastuitur, ut omnia æquali contractu peragantur, ne quis indigne grauetur, siue pauper sit, siue diues. Nullū, quantum fieri potest, ciuem uult grauari in republica creditum, & obedientium diuino beneplacito. Quod si quandoque grauamina magna ingruunt rebus publicis, signum certissimum est præuicaræ legis. Indicaui nobis dominus formam felicissimæ pollicie in lege & prophetis, & Christus ac apostoli charitatis formam commendauerunt ecclesiæ. Quæ si semper abominari pergamus, nostræ culpæ imputabitur quicquid calamitatum in hoc mundo patiemur, qui felicem statum contemnimus, ideoque merito infelicem per omnia passuri sumus.

15 sed iuxta numerum annorum post iubileum emes ab eo, & iuxta supputationem annorum prouentus uendet tibi.

16 Quanto plures anni remanserint post iubileum, tanto crescet & pretium: quanto minus temporis numeraueris, tanto minoris et emptio constabit, tempus enim frugum uendet tibi.

Secundum ratum annorum qui restant à tempore emptionis ad annum iubileum, possessio quælibet uendetur pluris uel minoris: crescet enim pretium, si plures anni supersunt ad iubileum. Non quidem tempus uenditur sed prouentus fructuum.

17 Nolite affligere contribules uestros, sed timeat unusquisque deum suum, quia ego dominus deus uester.

Sabbathum magnum.

Reditio possessionum.

C

C

Generalis statuitur regula charitatis, ne quis aliquate nus affligere uel circumuenire uelit proximum suum, de quo sibi mandauit dominus, ut illius curam habens, ueluti seipsum diligat, ut sit pax & tranquillitas inter contri- bules & uicinos, maxime unius dei cultores, qui ut timen- dus semper est, sic ab illius offensa cauendum: qui ut est deus omnium, sic ab omnibus uult timeri & amari.

18 Facite praecepta mea, & iudicia custodite, et implete ea, ut habitare possitis in terra absq; ullo pauore,

Pax uera uide.

Si absq; pauore & feliciter habitare uelimus in ter- ra, facilis est uia, & modus praescriptus nobis à domino creatore nostro, si praecepta sua & iudicia custodiantur. Sibi ergo imputet, qui infeliciter uiuit, quia deum non ti- met, & suis ipsius cultor inuenitur magis quam dei. No- runt autem pii & charitatis proximi sectatores, quàm sit tranquillissima uita, amare fratres, proximos colere, & nemini fraudem facere, malum bono uincere, domi- no se totum concredere.

19 & gignat uobis humus fructus suos, qui- bus uescamini usq; ad saturitatem, nullius im- petum formidantes.

Sterilitas uide.

Quotiescunq; terra fructus negat, uel sic reddit afflu- enter & commode, ut nihilominus homines penuria re- rum laborent, certo certius liquet iudiciu domini impen- dere genti, quo inobedientiam uindicat mandatoru suo- rum & contemptum, perfidiamq; humanam eo ipso tra- ducit, qua fratrem frater decipit, & circumuenire qua- rit sine timore dei. Sancti uero interim dei dono & prou- dentia sua felicitate fruuntur, siue mundus impiorum pe- reat siue laboret.

20 Quod si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non seuerimus, neq; collegerimus fruges nostras?

Obedientia & fiducia in deum copiosa merces et ad- miranda promittitur. Escam semper dedit & dabit timen- tibus se. Nec unquam iustus uidebitur derelictus, nec se- men eius querens panem. Lactantes suos cogitatus in do- minum, ipse sine dubio enutriet.

21 Dabo benedictionem meam uobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum,

22 seretisq; anno octauo, & comedetis uete- res fruges usq; ad nonum annum, donec no- ua nascantur, edetis uetera.

Sicut manna coelestis sexto die donabatur pro duo- bus, sic anni sexti abundantia extendetur in septimum et octauum, in quo anno seretur denuo terra pro nono. Do- minus est ergo qui moderatur terrae nascetia omnia, pro- pterea & sincere colendus & obseruandus.

D Terra quoq; non uendetur in perpetuum, 23 quia mea est, & uos aduenae & coloni mei estis.

24 Vnde cuncta regio possessionis uestrae sub redemptionis conditione uendetur.

Terra non uendenda.

Terra non uendetur ad desolationem aut internatio- nem, uel in totum, aut absolute & sine conditionibus ad- diis iubilei, quod est imperpetuum uendi. Veteres lege-

runt in prophanationem, quod diuus Augustinus expo- nit, ne quis auderet terram quam accepit à deo uendere prophanis, qui ea utuntur ad impietatem. Et ne ita uendi- tio confirmetur, ut eam non recipiat uenditor tempore remissionis, secundum praeceptum domini. Terra autem domini est, uendi in perpetuum hereditas domini non po- test. Nos peregrini sumus & aduenae in hoc mundo ter- ram aliam uiuentium inquirunt sancti, & assequuntur.

25 ¶ Si attenuatus frater tuus uendiderit pos- sessiunculam suam, & uoluerit propinquus eius, potest redimere quod ille uendiderat.

Cauetur lege domini, ne semel sub Mose uel Iosue di- uidende hereditates tribubus & familiabus confundat- tur, & ius primaeum obliteretur, sed cognationis pro- pinquitatis iudicet ius diuinum, ne aboleatur unquam uel cesset. Docetur charitas consanguineorum, ut sibi mutuo assistant, & alter alterius onera portent. Omnia ei di- nate fiant apud fideles, grauaminibus sacrum suauitate- tur à fratribus. Necessitudo carnalis propinquitatis bene- ficijs comprobetur.

26 Sin autem non habuerit proximum, & ipse pretium ad redimendum potuerit inuenire:

27 computabuntur fructus ex eo tempore quo uendidit, et quod reliquum est, reddet empro- ri, sicq; recipiet possessionem suam,

Venditiones patrimoniorum sic ueneant, ut semper uia pateat commode redinendi, sine damno emptoris. Sum- ma iustorum contractuum & regula est ipsa charitas fra- ternis, qua sibi quisq; quod uult fieri, alteri praestat.

28 quod si non inuenerit manus eius ut red- dat pretium, habebit emptor quod emerat usque ad annum iubileum, in ipso enim om- nis uenditio redibit ad dominum, & ad pos- sessorem pristinum.

Annorum praescriptionem facit iubileus, ut eidem mil- lus contractus iudaicus praedicare possit. Non quidem Christianos ligat lex ista iubilaeorum, sicut nec alia quae- dam legalia. Si tamen charitatis lex à Christo mandata co- stodiretur, optime sine reliquis omnibus legibus perfo- ret respublica fidelium. Nunc autem cum fides & chari- tas uix inuentantur, nostro malo, haec quoq; ordinationes diuinae negliguntur nostro incommodo, de quo nullo mo- do bis manet querela occasio uel iniustitia. Nos nostrae stulti- tiae damna damus, qui patri filijs utilissima suademus non obtemperamus.

29 ¶ Qui uendiderit domum intra urbis mu- ros, habebit licentiam redimendi, donec unus impleatur annus:

30 si non redemerit, & anni circulus fuerit uolutus, emptor possidebit eam, & postero e- ius in perpetuum, & redimi non poterit etiam in iubileo.

31 Sin autem in uilla fuerit domus, quae mu- ros non habet, agrorum iure uendetur: si an- te redempta non fuerit, in iubileo reuertetur ad dominum suum.

32 Aedes Leuitarum quae in urbibus sunt, sem- per

per possunt redimi:

si redemptæ non fuerint, in iubileo reuertentur ad dominos, quia domus urbium Leuiticarum pro possessionibus sunt inter filios Israel.

Suburbana autem eorum non uæneant, quia possessio sempiterna eis est.

Tres consequenter leges de domorum uenditionibus & redemptionibus per Moſen hic legimus: domus enim quedam sunt in urbibus muratis, quedam in uicis, uel agris non habentibus muros. Ponitur ergo prima lex: Si in ciuitate murata uendiderit aliquis Israëlitarum domum suam, integro primo anno habeat copiam redimendi, post annum uero potestas recuperandi nulla conceditur. Erit enim domus emptoris certa possessio, si intra annum liberare eam non potuerit qui distraxit. Secunda lex est: Si domus distracta in uico fuerit, qui murum non habet, cui tamen uico ager adiaceat, liceat uenditori et post annum & quandoque potuerit restituere pretium, et recuperare quam distraxerat domum. Tertia lex est: Si forte domus sit Leuitæ uel sacerdotis, ubicumque fuerit talis domus siue intra muros urbis, siue in uico, liceat semper & in omni tempore Leuitæ uel sacerdoti redimere domum: nec unquam sacerdotalem uel Leuiticam possessionem confirmari in aliam, qui non sit eiusdem ordinis diuina iura permittunt.

¶ Si attenuatus fuerit frater tuus & infirmus manu, & susceperis eum quasi adueniam & peregrinum, & uixerit tecum,

ne accipias usuras ab eo, nec amplius quam dedisti time deum tuum, ut uiuere possit frater tuus apud te.

Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges.

Ego dominus deus uester, qui eduxi uos de terra Aegypti, ut darem uobis terram Chanaan, & essem uester deus.

¶ Pauperes coacti miseria iuxta nos extorres sua patria habitare, fraternè & humaniter tractentur, beneficijs oportunitas consolentur: potes tu quoque in crastinum simili humanitate egere: & quod sit minimis sanctorum, domus sit, tantum abest ut illum usura uel alia fraude grauari uel circumuenire tentes, dominus enim uidet. Qui pauperes & pios tangit, tangit pupillam oculi dei, cui cura est oppressorum, & qui iudex est uiduarum ac puillarum. Omnes enim domino confidentes æqualiter domino curæ sunt, unius patrisfamilias, omnes legitimi heredes & filij sumus, fratres in et cum Christo, domino coheredes, siue Græcus quis fuerit siue Hebræus.

¶ Si paupertate compulsus uendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes seruitute famulorum,

Vendere se fratri, infelicitas est extrema et summa miseria, cui homo pro indita à deo humanitate commisereri debet, & non grauari calamitatem, sed compati potius, & clementer tractare. Secus si impietate et nequitia demeruit seruitutis iugum publico damnatus iudicio: possunt enim tales durius tractari, alijs in timorem et exemplum.

40 sed quasi mercenarius & colonus erit tecum: usque ad annum iubileum operabitur apud te

41 & postea egredietur cum liberis suis, & reuertetur ad cognationem & ad possessionem patrum suorum:

Annus iubileus omnes Iudæorum finiebat seruitutes, tam patrum quam filiorum, tunc enim egrediebantur liberi, quacumque necessitate uel calamitate detenti.

42 mei enim serui sunt, et ego eduxi eos de terra Aegypti: non uæneant conditione seruorum:

Unius dei ueri & summi cultores arctiore nexu copulantur, quam quæcumque carnalis cognatio. Filij tam Israël quam Abrahæ sunt, qui de fide illorum in dominum uere gloriantur, qui illorum deum simili deuotione conantur suspicere, qui mandata illius magnificiunt, & de transgressionibus illorum dolent ac poenitent, qui promissum illis olim Messiam & unicum filium Christum dominum omnium saluatorem credunt, &c.

43 ne affligas eum per potentiam, sed metuito deum tuum.

Frater non dure dominetur in fratrem, multo minus membrum unius corporis in aliud eiusdem, qualia sunt unius corporis singula membra, ut coniunctior ac germanior amicitia cogitari non possit.

44 Seruus & ancilla sint uobis de nationibus quæ in circumitu uestro sunt.

45 Et de aduenis qui peregrinantur apud uos, uel qui ex his nati fuerint in terra uestra, hos habebitis famulos,

46 & hæreditario iure transmittetis ad posteror, ac possidebitis in æternum: fratres autem uestros filios Israel ne opprimatis per potentiam.

Concedebatur Iudaicæ contumaciæ, ut seruos sibi compararent ex gentibus uicinis, dei iudicio illis subiectis, et possidendis iure diuino: in his exercere dominium, hos ut seruos possidere licebat, eos omnibus modis humiliare, ne aliquo pacto ab eisdem unquam oppressos iri contingeret, si tamen in mandatis domini dei sui permanerent.

47 Si inualuerit apud uos manus aduenæ atque peregrini, & attenuatus frater tuus uendiderit se ei, aut cuiquam de stirpe eius,

48 post uenditionem potest redimi. Qui uoluerit ex fratribus suis, redimet eum,

49 & patruus & patruelis, & consanguineus, & affinis: si autem & ipse potuerit, redimet se,

Charitas docetur quæ frater fratrem uenditum infideliter redimat sibi, neque patiatur seruire gentili. Id autem obligabatur proximus quique, tanto magis, quanto erat carnis cognatione propinquior. Quomodo autem non fidelis fidei omnibus quibus possit modis succurrere obligaretur, si eum contra dei legem cogi, & ad perfidiam nolentem & reclamantem, & auxilia implorantem, non succurrere deberet, & pro salute animarum fratrum suorum, & pro gloria dei uindicanda non totis neruis incumbat ad eripiendum fratrem de diabolico imperio: Si

Filij Israel ueri.

G

Redemptio seruorum si delium.

tam seriose deus præcipit redemptionem consanguinei & affinis à seruitute corporea. Orandus autem dominus est, ut qui brachio carnis redimi secundum corpus non possunt, unctione spiritus in conscientia sancta uerbi diuini omnipotentia liberentur.

30 supputatis duntaxat annis à tempore uenditionis suæ usq; in annum iubileum, & pecunia qua uenditus fuerat, iuxta annorum numerū & rationem mercenarij supputata.

31 Si plures fuerint anni qui remanent usq; ad iubileum, secundū hos reddet & pretium:

32 si pauci, ponet rationem cum eo iuxta annorum numerum, & reddet emptori quod reliquum est annorum,

33 quibus ante seruiuit mercedibus imputatis: non affliget eum uolenter in conspectu tuo.

34 Quod si per hæc redimi non potuerit, anno iubileo egredietur cum liberis suis.

35 Mei enim sunt serui filij Israel, quos eduxi de terra Aegypti.

Ea conditione docet lex dei redimi fratrem fidelem à seruitute hominis infidelis, ut tamen possessori qui fratrem emerat iuxta regulam æquitatis secularis satisfiat, uq; damnum inde dominus nullum incidat. Sic dominus iustitiam commendat, ut unicuiq; quod suū est reddatur. Ideo si primo post iubileum anno uenditus est frater, & in trigesimo anno redimendus sit, supputandi tantum uiginti anni mandantur, ut interesse domini pro tot annis compensetur, quod iuste unum de uiginti annis ex ipso consequi potuisset, æstimata nihilominus utilitate, quam triginta annis per eum assequutus est emptor, iuxta proportionem pecunie uenditionis, ut nemini iniuria irrogetur, & frater libertatis suæ gratiam se consequutum in domino gratuletur. Tantum abest ut iusti contractus emptionum rescindantur præter publicum ius, & ex sola persolutionis impatientia, iniustis titulis, & sacrilega contumacia rebellandi, & quæ sua sunt querendi cum proximi damno & iniuria.

CAPVT XXVI.

A Go dominus deus uester: Non facietis uobis idolū & sculpsile, nec titulos erigietis, nec insignem lapidem ponetis in terra uestra, ut adoretis eum: ego enim sum dominus Deus uester.

Cultus legitimus deo exhibendus à ministris ueris qui in hoc libro præcipue docetur, est obseruantia mandatorum dei, obedientia enim plus ualet quam sacrificium, quæ hic ad finem replicatur, sunt enim dei mandata non solum promulganda, sed inculcanda & imprimenda diligentius & frequentius. Iudaico autē populo tunc erant in exemplum omnibus gentibus proponenda, ut ipsi illorum perpetui transgressores minus excusationis præterdere possint, & à toto orbe nunc puniti iustius iudicentur fidelibus & infidelibus. Quum sint autem idola incitabula superstitionis et hominibus irritamenta errorum,

ut testantur omnium temporum gesta: ideo semper deo inuisa fuerunt, & sacris literis sedulo damnata. Nemo enim tam gentiliū quā Christianorum simul & iudeorum ignorat, quantum sacrilegiorum & imposturarum mūdo importauerit imaginum ac idolorum lenocinium. Statuam erigi prohibet etiam triumphalem: non enim hominum est uictoria, sed dei, qui cui uoluerit eam largitur, ne quis de ea gloriatur homo, soli enim deo honor, gloria & uictoria hostium. Etiam si erecta sint statue, non tamen honorandæ permittuntur, id quod raro obmitti solet.

2 Custodite sabbatha mea, et pauete ad sanctuarium meum: ego dominus.

Sabbathum custodire, est otari à seruilibus, & incommutare diuinis. Sanctuarium timere, est cultum dei uerum diligenter peragere, nihil obmittere, uereri & colere cuncta sacra, puritatem tam corporis quā mentis obseruare, deum omnia scientem, aspicientem, potentem, regentem, ueraciter & non hypocritice credere, ab illius offensa cauere, in decretis suis ambulare.

3 Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodieritis & feceritis ea,

4 dabo uobis pluuias temporibus suis, et terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur.

Promissionibus deus allicit ad sui cultum, & omnia se bona largiturum in mundo pollicetur obedientibus filiis: pluuiam temporaneam qua fruges proficiant & fructuantur, & omnia quæ terra nascuntur: copiam messium & uindemiarum, rerū omnium suppetentiam, cum sanitate & pace: uictorias hostium & honores amplissimos, & ueros atq; durabiles: generis felicitatem, & gratiam suam per omnia.

5 Apprehedet messium tritura uindemiam, & uindemia occupabit sementem: & comedetis panem uestrum in saturitate, & absque pauore habitabitis in terra uestra.

Exaggeratio est fertilitatis magnæ et gaudij de fructuum laborum, cum contra calamitosa sit infelicitas, ubi toto anno laboratur in uineis, et ante messem & uindemiam inclementia tempestatum omnia uastantur, ut sit domus sine sceptra terræ annonam homines ingrati prodigunt, & abutuntur in uitam plusquam bestialem.

6 Dabo pacem in terra: dormietis, & non erit qui exterreat. Auferā malas bestias de terra, & gladius non transibit per terrā uestram.

7 Persequemini inimicos uestros, & corruent coram uobis gladio:

Parum uideretur multa congestisse, nisi tuti ab hostibus cum pace & sanitate fruendi illis beneficium adiret. Bella, pauor, pestis, bestia, gladius, instrumenta delicti sunt, quibus erudit suos: fiducia autem, pax, sanitas, sufficiens, uictorie de hostibus, signa sunt placati dei ad fructuosos. Eadem tamen si contingant impijs, portum uentis sunt ingruentis iudicij diuini & intolerabilis.

8 persequentur quinque de uestris centum, & centum de uobis decem millia: cadent inimici ue-

Iustitia in contractibus.

Colitur deus obedientia.

ei uestri gladio in conspectu uestro.

Hyperbole est ad significandum constantiam & dei assistentiam, qua sola paratur uictoria, non multitudine militum, sed cordium confirmatore deo, & perterrefactione hostiū, ut docent sacræ historiæ exempla plurima.

Respiciam uos, & crescere faciam: multiplicabo uos, & firmabo pactum meum uobiscum.

Vultum dei conuerti ad fideles, est consolari, tueri, placari, defendere, curare, & dirigere. Fructificare, est augere numero & merito, ueluti ex semine & surculis nascitur infinita multitudo fructuū, donec numerari non possit. Ibi autem curandum erit ne uere dicatur: Multipli casti gentem, non magnificasti letitiam. Non enim semper in multitudine complacuit domino. Fœdus autem erigere & stabilire, est beneficia polliceri, & exigere officium, certis conditionibus interpositis, ut sit ipse deus noster pater, curator, defensor, nutritor, & glorificator: nos uicissimi filij fideles, seduli in eius cultu, cauentes ab illius offensa, clementes ad proximos nobis commendatos, obediētes & humiles in conspectu illius. Tale est pactum dei nobiscum, præter id quod unicum filium suum nobis promiserat & præstitit, cumq; eo omnia donauit, eidem non parens, quo minus in mortem tradiderit pro nobis.

Comeditis uetustissima ueterum, & uetera nouis superuenientibus projicietis.

Copiam promittit diuitiarum naturalium, ut uetera semper suppetant adhuc usui, dum noua redduntur.

Ponam tabernaculum meum in medio uestri, & non abhorrebit uos anima mea.

Inestimabilem Israëlitis dignitatem promittit ex præsentia sua, colloquio & consilio, amoremq; perpetuum, qualia a suo deo gens nulla suscepit: familiaritatem suam illis promittit & exhibet, semperq; duraturam, quantum scilicet ex ipsius parte, nisi ipsi à se primum descuerint.

Ambulabo inter uos, & ero uobis in deū, uosq; eritis populus meus.

Ambulare dominum in medio populi sui, est omnium ac singulorum necessitatibus consulere, adesse prouidentia, dirigere in agendis, gratiam largiri uicissim fidelibus suis, & eam agnoscere à gratis sibi credentibus.

Ego dominus deus uester, qui edaxi uos de terra Aegyptiorum, ne seruiretis eis, & qui confregi catenas ceruicum uestrarum, ut incederetis erecti.

Beneficia sua uult dominus recenter memorari, & non unquam intermoritura memoria posteris commendari. Quorum celeberrimum habebatur, liberatio à domino seruitutis Aegyptiacæ, ubi grauissimis oneribus oppressi fuerant & prostrati in opera luti ac laterum, ut respirare non possent, sed ueluti humi prostrati pedibus colla calcantium: hos dominus deus eorum erexit, et magnifice erectos incedere iussit, & firmiter consistere contra aduersarios.

Quod si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata hæc, sed spreueritis leges meas, & iudicia mea cō-

tempererit anima uestra ut non faciatis ea quæ à me constituta sunt, & ad irritum perducatis pactum meum.

Ad retinendum in officio populum suum deus, post promissa optima & maxima, nunc si contempserint bonitatem comminatur austeritatem, & eam uehementissimam, & grauissimas calamitates, quæ & illorum iudæicam perfidiam nunquam non subsecuta fuit. Quando scilicet ex animo & data opera, contemptis prophetarum monitis, abominati sunt legem dei, & ceremonias externas susceperunt, & fœdus abiecerunt quod cum deo pepigerant.

16 Ego quoque hæc faciam uobis, Visitabo uos uelociter in egestate & ardore, qui conficiat oculos, & consumat animas. Frustra secretis sementem uestrum, quæ ab hostibus deuorabitur.

17 Ponam faciem meam contra uos, & corruetis coram hostibus uestris, & subiiciemini his qui oderunt uos: fugietis nemine uos persequente.

Prædicat minaciter incommoda corporis & animæ Incommoda deo non obediētū. rum, terrorem malæ conscientie, tumorem, squaloremq; multiplicem membrorum in corpore, febres internas, spes anxias & uanas, iram dei præsentissimam ex prodigijs et poenis, adæptam gratiam et clementiā, hostium furores, odia, dominia crudelia, fugas, pauores, esuriem deniq; et sitim, indurationem mentis contra dei prophetas & doctrinam, laborum suorum frustrationes, gaudium inimicorum suorum super ipsorum calamitatibus, et crudelissimam mentem: augmenta deniq; omnium malorum continua: humiliationem impatientissimam, ut cum altissima anhelent omnium abiectissimos se sentiant ac doleant horribilia fata de cœlis, carentiam omnium necessariorum huius uite.

18 ¶ Sin autem nec sic obedieritis mihi, addam correptiones uestras septuplum super peccata uestra,

16 & conteram superbiam duritiæ uestræ. Daboq; cœlum uestrum sicut ferrum, & terram uestram æneam.

20 Consumetur incassum robur uestrū, non proferet terra uestra germen, nec arbores terræ poma præbebunt.

Si omnino in rebellionem sua constiterint, omnia illis mala conduplicabuntur, & semper augebuntur, donec agnoscant scelera sua, et humiliantur in conscientijs suis. Ad hoc enim suos flagellis erudit, non ut abijciat, sed emendet, & ad mansuetudinem redigat: id autem sit de cœlis, à terra, à corporibus, à uicinis & proximis.

21 Si ambulaueritis ex aduerso mihi, nec uolueritis audire me, addam plagas uestras usq; in septuplum propter peccata uestra:

22 emittamq; in uos bestias agri, quæ consumant uos, & excindant pecora uestra, & ad paucitatem redigam uos, desertæq; fiant uiae uestre.

Bestiæ feroces.

Si autem rebellionem immori uolueritis, & me reuereri minime, omnes prædictas plagas magnificabo, & insigniter aggrauabo, intolerabilesq; uobis reddam, ita ut armatus quoq; sim contra uos bestias ferocissimas, quibus resistere non possitis, quo minus filios quoq; uestros deuorent & iumenta, ut exire urbes non audeatis, & miserebili fato uestris orbemini filijs, & numero imminuamini in tantum, ut uix uestre publicæ destituenda sint hominibus, uniuersa terra redigenda in solitudinem.

23 Quod si nec sic uolueritis recipere disciplinam, sed ambulaueritis ex aduerso mihi,

24 ego quoq; contra uos aduersus incedam, & percutiam uos etiam ego septies propter peccata uestra,

25 inducamq; super uos gladium ultorem fœderis. Quumq; confugeritis in urbes uestras, mittam pestilentiam in medio uestri, & tradamini in manibus hostium,

Pestilentia. Si his quoq; omnibus non erudiemini, ego ipse ueniens peste uos adoriar, & hostium cedi subdam, uallabo urbes, scrutabor fame, inopia panis macerabo, et perfidia uestra mutuum diuexandos tradam, ut alterutrum etiam quæ habetis communicare nolitis: durum duro opponam, aduersarijs meis occurram, durum illis erit contra stimulum calcitrare, multipliciter peccatis uestris & sine remedij spe resistam, ulciscetur iniuriam meam gladius hostilis, & ubi intra urbium moenia effugere hostem tentaueritis, illic pariter conclusos, prius autem peste & inedia fatigatos, hosti uictori obijciam.

26 postquam confregero baculum panis uestri: ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes, & reddant panes uestros ad pondus, & comedetis, & non saturabimini.

Fames. Alimenta uestra non uobis sufficient, non solum in agro et horreis minuenda, sed & intra furnum quoq; ipsum iam manducanda confringam, & uictui uestro reddam in commoda & imminuta, leui deniq; pondere distribuenda proxime morituris. Et si manducaueritis, non uos solum satiare, sed quanto plura comederitis, tanto magis esurietis. Hæc sunt enim arma dei contra insensatos, quæ nemo euadere potest hominum impiorum, si ea illis deus coeperit iratus intentare. Vel nemo se tutum à domino speret, quantumlibet magnus uel diues, qui uermibus & pediculis reges quoq; enecare potest, dum uoluerit.

E ¶ Sin autem nec per hæc audieritis me, sed

27 ambulaueritis contra me,

28 & ego incedam aduersus uos in furore contrario, & corripiam uos etiam ego septem plagis propter peccata uestra,

29 ita ut comedatis carnes filiorum uestrorum & carnem filiarum uestrarum comedatis:

Filiorum eius.

Augetur per gradus poena continuo obdurandis impijs, sicut per uicinia contemptusq; increscit. Carnes autem filiorum comedere ultima est cladium miserrimarum, præmittitur tamen hic dissipationi excelsorum, quasi hæc ipsa minor illis uisa præ incredibili libidine idololatræ. Quasi longe grauius latui fuerint impij imaginum sub-

uersiones, quam deuotionem filiorum, non tam ex deuotione ad diuos, quam ira ac odio contra dominum deuotum, cuius horribilia iudicia uelint nolint ferre cogantur. Hactenus citra mortem mala cuncta, nunc quæ post mortem mala impios secutura sint, dicit: Cadauera exorentur super ligneis idolis suis quæ coluerant, & æternæ damnatione miseri erunt, hoc est, odium dei nunquam cessaturum, quo uos illum odio semper persequimini, & quo uos uicissim maxima poena flagellabit seueriter, in malitia obstinatos.

30 destruiam excelsa uestra, & simulachra confringam. Cadetis inter ruinas idolorum uestrorum, & abominabitur uos anima mea,

31 intantum ut urbes uestras redigam in solitudinem, & deserta faciam sanctuaria uestra,

32 nec recipiam ultra odorem suauissimum.

Disperdamq; terram, & stupebunt illius eam inimici uestri, quum habitatores illius fuerint.

Non reconciliabor aliquibus sacrificijs, quin aris uestras cum delubris, imò & sanctuarium illud uestrum, non amplius meum, funditus disperdam, ut non maneat lapis super lapidem, & nullo sacrificio placari à uobis potero. Quin & urbes uestras ab hostibus diripiendas tradam & diruendas horrendissimo fato, de quo obstupescient omnes qui locum istum conspiciere poterunt. Etiam hostes ipsi admirabuntur iudicia mea iusta contra populum tam rebellem domino deo suo, & ipsi habitabunt in hereditate patrum uestrorum, uobis in exilium relegatis, superstitibus à tanta clade.

33 Vos autem dispergam in gentes, & euaginato post uos gladium, eritq; terra uestra deserta, & ciuitates uestræ solitudo.

34 Tunc placebunt terræ sabbatha sua cunctis diebus solitudinis suæ: quando fueritis in terra hostili, sabbathizabit terra, & placebunt ei sabbatha sua.

35 Omnibus diebus desolationis sabbathizabit, eo quod non requieuerit in sabbathis uestris, quando habitabatis in ea,

In gentes quidem idololatræ ac polluti dissipemini, sed & ibidem uos iudicium dei durum sequetur, ut etiam ibidem captiui gladio occidamini, uos & reges uestri. Rei enim eritis tantæ cladis, quæ superueniet in eam terram, quam fluentem lacte & melle possidendam à me accipietis, & quæ in toto mundo illustris et felicissima commendatur. Terra enim ipsa tunc luet, quod uos peccatis sterilis & inculta sine hominibus cultoribus, & sabbatum infelicissime requiei persoluet ob sceleratam inobedientiam duræ ceruicis uestræ.

36 & qui de uobis remanserint, dabo pauorem in cordibus uestris in regionibus hostium suorum, persequeturq; eos sonitus folij uolantis, & ita fugient quasi gladium: cadent nullo persequente,

37 & corruent singuli super fratres suos quasi si bella fugientes nemine persequente, nemo uestrum

uestrum inimicis uestris audebit resistere.

Peribitis inter gentes, & hostilis uos terra consumet.

In terra quoque exilij uestri perpetua formidine extenuabimini absque requie, uitam morte miseriorem acturi et animam, quam et pecunia redimere oportebit, et foedis obsequijs. Continuo tumultu frater fratrem perturbabit, uelut ab hostium fuga euadere cupientes, etiam nemi ne persequente. Nec unquam facultas erit aut etiam spes excutiendi iugum prolixae et miserrimae captiuitatis.

Quod si & de ijs aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis, in terra inimicorum suorum, & propter peccata patrum suorum & sua affligentur.

Interim infelices reliquiae, propter iniquitates suas desperabunt, circumdati hostibus, et liquefcent praetrepidatione undique impendentium malorum.

donec confiteatur iniquitates suas, & maiorum suorum, quibus praeruaricati sunt in me, & ambulauerunt ex aduerso mihi.

Tunc inutilem sibi poenitentiam agent, peccata quidem sua confitendo patrumque suorum, sed non exaudientur: quandoquidem data opera, certa malitia, post toties inculcata praeccepta tantopere moniti, rogati, terribi, discipulati, correpti et correcti, in sua semper peruiticia induruerunt, et perseruauerunt in finem.

Ambulabo igitur & ego contra eos, & inducam illos in terram hostilem, donec erubescat incircumcisa mens eorum. Tunc orabunt pro impietatibus suis,

Tandem coacti magnitudine mali, et impatientia poene, humiliabuntur, proque iniquitate sua rogabunt auferenda, sed ex incircumciso corde.

& recordabor foederis mei, & etiam foederis mei cum Isaac, & etiam foederis mei cum Abraham recordabor. Terrae quoque memor ero:

Interim dum haec illi agunt ac patiuntur, ego pacti mei recordabor, illius scilicet quod pepigi cum Abraham, Isaac, et Iacob, et glorificabo terram illorum, sine illis in eadem existentibus. Nunquam enim terra Israelis totius mundi iudicio et opinione gloriosior habita est et celebratior, quam a tempore eiectionum Iudeorum, et prodijt Euangelij, quod de Sion exiuit, et de Ierusalem saluator mundi, rex regum, et dominus dominantium.

quae quum relicta fuerit ab eis, complacabit sibi in sabbathis suis, patiens solitudinem propter illos. Ipsi uero rogabunt pro peccatis suis, eo quod abiecerint iudicia mea, & leges meas despexerit anima eorum.

Terra quidem eorum relinquetur ab eis, et sabbata sua obseruabit, idola tamen in totum ignorabit, post praedicationem apostolorum, a Iudeis tamen desolata erit, et nulli permissum, ut Hierosolymis habitet, etiam ab imperatoribus eiectionis. Rogabunt quidem pro peccatis suis, sed non promittitur exaudicio.

44 Attamen etiam quum essent in terra hostili, non abiici eos, neque sic despexi ut consumerentur, & irritum facerem pactum meum cum eis. Ego enim sum dominus deus eorum,

Et quum fuerint in terra hostili, non eatenus reprobo eos, ut eos consumere uelim, uel in totum delere, ut reliquas quasdam gentes, ut eorum nullus supersit. In hoc enim pactum seruasse uere et fideliter uidebor, ut semen eorum bonum et sanctum gloriosissimum sit futurum in orbe terrarum, reliquum autem impium et durae ceruicis, usque ad finem quidem mundi seruaturus sum, in gloriam quidem meam, sed ad suam ipsorum ignominiam, quam orbis totius iudicio iustissime ferre et luere putabuntur. Ego enim sum dominus deus eorum, qui fideles inter eos omnibus bonis frueo, contumaces autem et gloriae meae frigidos zelatores, imo osores, omnibus calamitatibus obruo, et captiuos teneo.

45 & recordabor foederis mei pristini, quando eduxi eos de terra Aegypti in conspectu gentium, ut essem deus eorum: ego dominus.

Illud pactum pepigi cum eis, quum educerem de Aegypto, ut essem illorum deus: illud seruabo et seruau semper. Ipsi tamen suum pactum seruauerunt nunquam, ut uoluerint cadide esse meus populus, donec plenitudo gentium in agnitionem maiestatis meae intrauerit, et gloria domini dei exercituum repleta fuerit omnis terra, ut adorent me solum deum uniuersae tribus terrae, humero uno, et confitebitur lingua, non solum Hebraica, sed Latina, Graeca, Germanica, Sarmatica, Indiana, Aethiopica, Mauritanica, Britannica, omnis nempe linguae cernentes et confitentes, quoniam sanctus et uerus fuerim in sermonibus meis, et quam non exciderit uel iota et apex de tota lege mea, quin longe clarius et magnificentius completa sint omnia oracula mea ad patriarchas et prophetas, quam potuerit unquam quippiam ceruiciformis Iudeorum imaginari uel credere. Denique diligenter et non sine admiratione attendendum hoc loco, post tot horribiles et stupendas maledictiones, quas ad unam omnes constat toti orbi completas, nulla illis consolatio promittitur, nec hic nec alibi in locis similibus Moisaicae legis, quia scilicet sint ad suam illam Chananaicam terram, et ad terrestrem illam, ac omnium urbium in orbe miserrimam redituri. Illic aeternum regnaturi, temporali plausu sub regibus quibuscumque. Unus illis rex Messias promittitur ab omnibus prophetis, et a fidelibus tantum inter eos creditur, qui sicuti sine peccato futurus dicitur, cuius cingulum sit iustitia et fides, aeternaliter regnaturus, sanctior omnibus prophetis et patriarchis, imo excellentior angelis et Mose, quem adoraturi sint omnes reges terrae, omnes gentes illi seruituri, cuius nomen et gloria uel maiestas permansurum sit ante solem et lunam, qui uirga oris sui interfecit impios. Superque haec omnia dicitur filius David, nasciturus quoque in Bethleem, cuius nomen sit dominus iustus noster. Is inquam rex omnium fidelium, sicut in spiritu et uera ac aeterna gloria in aeternum regnat, sic locus gloriae et solium maiestatis suae aeterna sunt. Hoc pacto solium eius Hierosolyma est, et

Semen sanctorum.

Deus omni lingua laudandus.

Promissio nes impletur.

Iudei sine consolatio.

Hierosoly-
ma gloriosa
& sancta.

gloriosissimum, quæ ea ratione amplissima est omnium urbium. Cuius suburbia sunt, Roma, Constantinopolis, Antiochia, Alexandria, imò Asia, Europa & Africa. Si enim thronus & regnum Hierosolymis est, tota autem terra solum illius est, sequitur necessario totam terram uere dici & esse sacrosanctam illam & auream Hierosolymam, quam qui agnoscunt Iudeorum, nihil eis sit reliquum de uniuersa miseria sua, felices enim sunt & grati deo, qui per suos patriarchas glorificatus cernitur in uniuerso mundo. Qui uero illam non suscipiunt, & solam suam temporariam gloriam anhelant, & de gloria domini dei exercituum diffusa in omnes gentes per semen Abraæ & Davidis non gaudent toto pectore, & de tanta sanctificatione diuini nominis & salutis omnium gentium non exultant, maxime quod ex Iudeis profecta cernitur, illi impijssimi & stolidissimi pariterq; infelicesimæ aureæ Hierosolymam in Palestina perpetuo lethargiaco morbo somniant, quam uidebunt nunquam.

46 Hæc sunt iudicia atq; præcepta & leges, quas dedit dominus inter se & inter filios Israël in monte Sinai per manum Moysi.

Epilogus est & conclusio institutionis diuini cultus quo ad sacrificia & oblationes primum, deinde de offerentibus sacerdotibus & ministris cum eorum cultu, & de offerendi locis atq; temporibus, de quibus omnibus per ordinem multa habuimus.

CAPVT XXVII.

A
1
2



Oculusq; est dominus ad Moysen, dicens:

Loquere filiis Israël, & dices ad eos: Homo qui uotum fecerit & sponderit deo animam suam,

Tractatur hoc capite de redemptionibus earum rerum quæ domino uocabantur. Si quis nempe redimere uoluerit id quod domino uouit, iuxta dignam æstimationem earum rerum animalium uel hominum id faciet, ne pretio sum uili redimat, uel contra, Non parua gratitudo domino exhibenda pro magnis beneficijs. Non nostri ratio habenda est in rebus diuinis. Non quæ sua sunt querant piji, sed quæ ad dei gloriam. Honori diuino nihil detrahendum.

3 sub æstimatione dabit pretiū. Si fuerit masculus à uicesimo anno usq; ad sexagesimum annum, dabit quinquaginta siclos argenti ad mensuram sanctuarij:

4 Si mulier, triginta.

5 A quinto autem anno usq; ad uicesimum, masculus dabit uiginti siclos: fœmina decem.

6 Ab uno mense usq; ad annum quintum, pro masculo dabuntur quinque sicli: pro fœmina tres.

Æstimatio rerum.

In specie docet Moyses, quomodo res qualibet æstimari debeat, quæ postquam deuota est domino redimenda fuerit. Vir qui uiginti annorum ætatem affecutus est, uel plures, usq; ad sexaginta, si domino sese deuouerit, non poterit minori redimi quam datis quinquaginta siclis argenti: fœmina uero secundum eandem ætatem triginta. Ea scilicet mensura sicli quam in sanctuario haberi domi-

nus constituit, de qua sequitur posterius. A quinto anno ætatis usq; ad uicesimum redimetur masculus uiginti siclis, fœmina decem: sic de uno mense, ut in litera. Qui multum accepit à domino, multum obligatur eidem. Æstimatio uiri secundum legem maior quam mulieris, quod sensu uigeat & robore tam animi quam corporis. Sicut etiam inexcusabilior uir si peccet per fragilitatem domino quam mulier. In Christo autem Iesu non est masculus neq; fœmina.

7 Sexagenarius & ultra masculus dabit quindecim siclos: fœmina decem.

Docet uerbū dei in senibus defectum augeri post annum sexagesimum, proportionem quam habent quinquaginta ad quindecim in uiris: in fœminis uero iuxta analogiam triginta ad decem. Sapientia quidem uiri crescere debet, corporis autem uires necessarie sunt ad ministerium tabernaculi, ad onera gestanda in itinere & ad ministrandum ad cultum dei. Veruntamen accidentibus causis multis defectus deprehenditur in utroq;

8 Si pauper fuerit, & æstimationem reddere non ualebit, stabit coram sacerdote, & quantum ille æstimauerit, & uiderit eum posse reddere, tantum dabit.

Paupertatis rationem sacerdos habere iubetur in his qui offerunt sacrificia. Non enim æqua est mensura donorum dei in omnibus. Varia sunt dona gratiarum, singulis dispensat dominus prout uult, cuius ratio non est hominibus discutienda, sed humiliter dispensandum est & sedulo cum fide talentum locatum à domino.

9 Animal autem quod immolari potest domino, si quis uouerit domino, sanctum erit,

10 & mutari non poterit, id est nec melius malo, nec peius bono, quod si mutauerit, & ipsum quod mutatum est, & illud pro quo mutatum est, consecratum erit domino.

11 Animal immundum quod immolari domino non potest, si quis uouerit, adducetur ante sacerdotem:

12 qui diiudicans utrum bonum an malum sit, statuet pretium,

13 quod si dare uoluerit is qui offert, addet super æstimationem quintam partem.

Haftenus de hominibus redimendis, nunc de immundis. Animal quodcumq; aptum sacrificio secundum legem, ut est bos, iuuenus, ouis, hircus, capra, &c. redimi nulla pecunia potest. Semel domino deuotum, quod non potest, redimi non potest. Si quid domino uouetur, quod non ueri dominus præcepit, uel approbat secundum legem, non immundum, illicitum, uel impossibile fieri, domino reddendum est indispensabiliter. Si uero illicitum uouerit, licito compensabit ad æstimationem sacerdotis, qui nihil decernere hoc casu, sicut & in alijs debet, nec potest sine uerbo dei, sine legitima ratione, & ex auctoritate, id fraude. Consecratum domino dicitur sanctificatum, id est diuino cultui mancipatum. Quis autem sit uerus dei cultus tam pro ueteri quam nouo testamento, satis nunc

ius pertinet sacerdotum.

Ager domino oblatus, & a sacerdote alicui uenditus, anno iubilei redibit ipsius agri possessio ad sacerdotes, non ad illum qui primus illum domino uouerat & rediderat. Satis diligenter uel nimium huiusmodi Aaronis sacerdotij leges expensæ sunt, & insertæ episcoporum iuribus, donec non esset locus sacerdotibus uel monachis non oberatus. Vtinam alia quoque ad dei ueri cultum pertinentia, si non magis, saltem æque conseruassent. Si hæ leges Leuiticæ plurimum domino placuissent, & in perpetuum seruari bonum iudicasset, non subuertisset dudum aram cum templo, sacerdotum cum sacrificijs, & in spiritu & ueritate se coli uoluisse mandasset dominus.

Iura sacerdotum.

22 Si ager emptus est, & non de possessione maiorum sanctificatus fuerit domino,

23 supputabit sacerdos summam iuxta annum numerum usque ad iubileum, pretiumque dabit ille qui uouerat eum, domino.

24 In iubileo autem reuertetur ad priorem dominum qui uendiderat eum, & habuerat in sortem possessionis suæ.

Si quis emit agrum possessionis alterius familie iuxta legem, & illum postea domino uotum reddiderit, sacerdos non plus recipiet pro redemptione, quam iuxta annum temporis iubilei, de iure enim erit uouentis huius. In iubileo enim redibit ad primum legitimum possessorem, in cuius præiudicium nec uendi debuit, nec uoueri a posteriori. Docemur unius deuotione alteri non debere præiudicari: & quod de suo tantum eleemosyna fiat ac oblatio, non de alieno. Nec deus sibi oblata probat cum alterius iniuria.

25 Omnis æstimatio siclo sanctuarij ponderabitur. Siclus uiginti obolos habet.

Siclus sanctuarij dicitur, qui erat in usu sanctuarij iussu domini, & continebat obolos uiginti. Siclus uero communis duplo minor erat. Obolus uidetur fuisse monetarum minima.

Siclus sanctuarij.

26 Primogenita quæ ad deum pertinent in iumentis, nemo sanctificare poterit & uouere, siue bos, siue ouis fuerit, domini sunt.

27 Quod si immundum est animal, redimet qui obtulit iuxta æstimationem, & addet quintam partem pretij: si redimere noluerit, uendetur quantumcunque fuerit æstimatum.

Animalia quæ domino possunt offerri, si primogenita fuerint, redimi non possunt: immunda secus, quia quinta addita redimentur.

28 Omne quod domino consecratur, siue homo fuerit, siue animal, siue ager, non ueniet nec redimi poterit. Quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit domino.

29 Et omnis consecratio quæ offertur ab homine, non redimetur, sed morte morietur.

Anathema domino deuotum ex spolijs uel manubijs, aut alia ratione domino cessit pro culpa redimenda, uel alicuius damnatione, non uendetur, sed diuino cultui man-

Anathema

dei gratia liquet. Non certe oues cremare, nec incensum adolere: æque non murmurare, uel canere cantica, uel scripturas etiam sacras: non inuocare diuos, non sacrificare hostias in ornato altari: sed uerbum domini discere, meditari, docere, amare, uiuere, prodesse multis ad gloriam dei, omnia agere quæ dominus agenda ordinauit ac mandauit. Vbi quisque quid sine uotis domino obligetur cogitet diligenter, & implere festinet: id ubi totum eget, & plura uelit, uideat, & non erret, dominus non irritatur: non se patitur decipi, uel ab instituto sacrosanctæ uoluntatis amoliri uel auerti.

14 Homo si sanctificauerit domum suam, & sanctificauerit domino, considerabit eam factum quod ab eo fuerit constitutum, uenundabitur:

15 si autem ille qui uouerat, uoluerit redimere eam, dabit quintam partem æstimationis supra, & habebit domum.

Domus domino uoueri potest, hoc est, ualor & pretium domus uendendæ. Is autem a sacerdote prouide & sancte definitur. Quinta addenda in uoto est quod redidit nequit, poena siquidem incircumspectionis. Non leuiter & inconsulte quippiam uouendum est, displicet enim domino inconsulta promissio.

16 Quod si agrum possessionis suæ consecrauerit domino: iuxta mensuram sementis æstimabit pretium gomor hordei pro quinquaginta siclis argenti.

17 Si statim ab anno incipientis iubilei uouerit agrum, quanto ualere potest, tanto æstimabitur,

18 si autem post iubileum sanctificauerit agrum suum, supputabit sacerdos pecuniam iuxta annorum qui reliqui sunt numerum usque ad iubileum, & detrahetur ex pretio,

19 quod si uoluerit redimere agrum ille qui uouerat, addet quintam partem æstimationis pecuniæ, & possidebit eum.

Oblatio per uotum domino facta de agro possessore, redimitur iuxta æstimationem fructuum quos solet proferre. Simil quoque habitatio iubilei distans diu uel breuius, iuxta ratum expensarum & utilitatum supputatum fideliter. Addita quinta parte, quia quod redimere uoluit, domino non laudabiliter uouit reddendum. Quoties ager hordei gomor proferre potest in anno uno, toties quinquaginta siclos pro agro reddet redimendo. Ceteris paribus omnia compensentur.

20 si autem noluerit redimere, sed alteri cui libet fuerit uenundatus, ultra eum qui uouerat, redimere non poterit.

Poterant sacerdotes agros domino oblatos & domos uendere in usum ipsorum et diuini cultus: quod si fiebat, non poterat qui primus uouerat post uenditionem rei eam redimere a Leuitis.

21 quia cum iubilei uenerit dies, sanctificatus erit domino, & possessio consecrata ad

cipabitur: nisi immundū fuerit uel inutile, tunc enim uen-
di alteri pro quocunq; pretio à sacerdotibus non pote-
rit, sed occidetur, quia anathema est.

30 Omnes decimæ terræ de semine terræ, si-
ue de pomis arborū domini sunt, & illi san-
ctificantur.

Decimæ de
legnatur.

Omnis decima domini est, & eius manet semper, siue
de terra, siue de arboribus. Gratia domino agendæ sunt
de omnibus, & in pium usum sunt conuertendæ omnes
decimæ. Inq; uerissimum dei cultum, domini enim sunt,
ideo de iure diuino & naturali reddendæ sunt, & ad il-
lius beneplacitum religiose expendendæ, ne unam sine
alio prædicetur ecclesiæ ad scandalum pusillorum. Non
enim commodius necessaria ad pietatem sustentandam,
& in pios usus necessario expendenda haberi possunt,
siue grauamine magno, quàm ex decimis. Quod si deci-
mæ non sufficerent, legitime erogandæ ab ecclesia ad su-
sistentationem eorum qui in ecclesia de publico sustentari
debent, necesse esset nonas uel octauas indici, iudicio &
consensu ecclesiæ. Hæc enim lex dictat charitatis, & or-
dinatio dei optima & irreprehensibilis, quæ charitas in
lege euangelica fortius ligat quàm Mosaica, quanto per-
fectior esse debet ecclesia quàm synagoga, & charitas
quàm timor. Semper autem prouiso, ut legitime collecta
sanctæ exponantur, & pietatis ueræ ratio in omnibus ha-
beatur nō auaritiæ, uel damni, decimas uel accipientium
uel dispensantium.

31 Si quis autem uoluerit redimere decimas
suas, addet quintam partem earum.

Si quis decimas in re & substantia redimere cupiat,
id quidem permittitur, modo quintam partem de illarum
quantitate addat.

32 Omnium decimarum bouis & ouis, & ca-
præ, quæ sub uirga transeunt, quicquid deci-
mum uenerit, sanctificabitur domino.

33 Non eligitur nec bonum nec malum, nec
altero commutabitur, si quis mutauerit, &
quod mutatum est, & pro quo mutatum est,
sanctificabitur domino, & non redimetur.

34 Hæc sunt præcepta quæ mandauit domi-
nus Moysi ad filios Israël in monte Sinai.

Animalium
decimæ.

Animalium decimæ domino reddendæ, quæ uia & ob-
seruantia fieri debeant, pulchre præcipitur. Ad usum au-
tem seruiant pietatis & diuini cultus, pro ut tunc domi-
no placebat, non ad auaritiam aut libidinem fouendū uel
satiandum. Sub uirgam transire, est ouilia exeuntes uel
intrantes oues numerari per uirgam, ut decima quæq; re-
tineatur & numerus sciatur ouium certus ac sine im-
pugnatura, ne in studio decimandi fraus aliqua committatur, uel
infirmiora arripiendi, uel exigendi optima, sed ut fors
exeuntes dederit decima quæq; uirga designata offerat-
ur pro domino, siue bona fuerit, siue deterior, sine com-
mutatione, quæ prorsus nulla admitti debeat, quin in po-
nam commutationis statuitur utranq; domino cedere de-
bere ouem, si quis pro sorte adueniente in decimā aliam
substituere uoluisset.

SVMMA VERSVVM, DCCC. LIX.

LIBER NVMERORVM

QVARTVS LEGIS MOSAICÆ,

Hebraice Vaiedabber. Distin-
ctio trigesimatertia.

CAPVT PRIMVM.



Oculus est
dominus ad
Mosen in de-
serto Sinai in
tabernaculo
fœderis pri-
ma die men-
sis secūdi, an-
no altero e-
gressionis eo-
rum ex Ae-

gypto, dicens:

Quandoquidem prima huius quarti libri distinctio,
tota in numerationibus consumitur, ideo nomen sortior
hic liber apud Latinos Numerorū, Hebraeis uero à prin-
cipio trigesimatertiae distinctionis, quæ hic incipit, dicitur
Bamidbar. Tempore Hieronymi fortassis Vaiedabber
dictus. Prosequitur autem historiam eorum quæ post
erectum tabernaculum & institutum diuinum cultū ges-
ta sunt in populo dei. Quorum primum fuit census &
adnumeratio duodecim tribuum facta in deserto Sinai,
prima die secundi mensis, anno secundo ab exitu ipso-
rum de Aegypto.

2 Tollite summam uniuersæ cōgregationis
filiorū Israël per cognationes & domos suas,
& nomina singulorū quicquid sexus est ma-
sculini per capita eorum,

3 à uicesimo anno & supra, omnium uiro-
rum fortium (qui apti sunt bello) ex Israël, & nu-
merabitis eos per turmas suas, tu & Aaron.

Domini præcipit fidelissimo seruo suo Moysi, ut po-
pulum cogat in ordinem, & exornet tantam multitudinem
secundum aptissimas partitiones per suas duodecim
tribus. In quibus singulis familiæ multæ erant maioribus
suorum nominibus nobilitatæ, in quibus singulis familijs
domus erant plures, quas gubernabant patres insignes
res & nominationes, sub quibus erant proxime consangu-
inei & affines de una cognatione, ut omnia ordine sic-
rent. Describebantur autem omnium familiarum, do-
mum, cognationum & tribuum nomina, sexus tantum
masculini & uirilis ætatis, uiginti scilicet annorum &
supra, eorum qui egredi possent & mitti in militiam, au-
gere robur & numerum exercitus. Sic fidelium in dei
ecclesia omnium nomina & profectus descripta sunt in
libro prædestinationis diuinæ. Nec est apud deum quis
quam uel neglectus, uel domino suo minus notus & dile-
ctus quàm alter. Qui omnium hominū non secus curam
gerit, quàm si solus unus in mundo à domino curandus
foret, ne quis latere se deum existimet. Non autem caret
mysterio, quod ex præcepto domini mulieres non deduc-
untur ad numerum, neq; seruorum quisquam, nec Aegy-
ptiorum

priorum qui illis admixti magno erant numero, sed soli Israëlite numerantur, & isti non omnes, sed à uiginti annis, & aptum bellis robur ostendentes. Puerilis ætas non numeratur, nec apta ducitur calculis diuinis, de quibus legit Origēnis homeliā in hunc locum, quæ satis extat, se re tota inserta commentarijs Rhabani nuper editis, unde Glossa quæ dicitur ordinaria desumpta est: nos enim breuitati studemus, & solidioribus ecclesiasticis dogmatibus quā sint allegoriæ nimium superstitiosæ quorundam & coactæ præter intentionem prophetarum. Et tamen interim bene docetur, quod donec inest alicui nostro rebus puerilis uel lubricus sensus, fœmina aut resoluta sequitur, si quis Aegyptiū gerat & moribus barbarum, haberi apud deum in sancto & consecrato numero non meretur. Est dominus stellarum numerus notus, & capilli capitis sub numero statuuntur, multo magis electorum & filiorum in ecclesia dei.

Eruntq; uobiscum principes tribuum ac domorum in cognationibus suis,

Cum Mose et Aaron enumeratores populi designantur duodecim principes de duodecim tribubus. Hi singuli nominati numerantur, ad rei gestæ perpetuam atq; illustriorem historiam, populiq; dei honorem, quorum apud deum pretiosa erat memoria. Qui ut cunctis gentibus in exemplum profectus & defectuum in fide futuri erant, & ad hoc à domino parabatur, ideo tam diligenter ipsorum numerus & constitutio describenda iubetur, ad gloriam dei, per omnes generationes & sæcula, & ad historiæ certitudinem commendandam, de qua domino mandante non sit dubitandum.

quorum ista sunt nomina, De tribu Ruben Elisar filius Sedeur:

de tribu Simeon Salamiel filius Surisad-

dai:

de tribu Iuda Naafon filius Aminadab:

de tribu Issachar Nathanaël filius Suar:

de tribu Zabulon Eliab filius Helon:

filiorum autem Ioseph de tribu Ephraim

Elisama filius Ammiud: de tribu Manasse

Gamaliel filius Phadasur:

de tribu Benjamin Abdian filius Gede-

onist:

de tribu Dan Ahiezer filius Ammisad-

dai:

de tribu Aser Phegiel filius Ochran:

de tribu Gad Eliasaph filius Duelt:

de tribu Nephtalim Ahira filius Enan.

Horum omnium nominum interpretationes persequi

cum longum sit, & instituto nostro non seruiat, consul-

to obmittimus, quæ in concordantijs nostris maioribus

omnia facile erit reperire, si quis Hebraicas tantum lite-

ras norit. Sed quā felix fundamentum sit huiusmodi in-

terpretatio ecclesiasticorum dogmatum, experientia do-

cuit, seruit quidem tractandis argumentis, ex alijs scriptu-

re locis probabilibus, ad eorum qui iam credunt, & in

fide aliquosq; profecerunt in moribus, exhortationem.

Sed longe illa certius docentur ex literalis sensu scriptu-

re, qui diminutus non est, sed ubiq; quod suum est agit, et ducet spiritu dei erutus ad ædificationem ecclesiæ.

16 Hi nobilissimi principes multitudinis per tribus & cognationes suas, & capita exercitus Israël,

Capita exercitus Israël, intelligit iuxta Hebraica capita millium, non duorum uel trium, sed multorum. Non enim erant tribuni militum super singulos millenarios, qui etiam ad consilium Iethro ordinati sunt, sed superiores illis, duces enim erant tribuum singularum singuli, qui hic nominantur.

17 quos tulerunt Moses & Aaron cum omnibus nominatim designatis,

Duodecim hi patres & duces asciti sunt ad negotium numerandi populi mandato domini à Mose & Aaron, quod & iuxta datam à domino legem prosequuti sunt, exigendo censum dimidij sici, à qualibet persona numeranda, unde non tam persone & capita numerata sunt, quā sici dimidij. Quorum sictorum numero, iuxta legem collecta est totius multitudinis summa.

18 & congregauerunt totum cœtum primo die mensis secundi recētes eos per cognationes & domos ac familias, & nomina singulorum à uicesimo anno & supra per capita eorum,

Indicare iubebantur singuli natiuitates suas, secundum familias & domos, ne quis alienigena surrepisset. Quo fit miraculosior numeri magnitudo, eiusdem gentis & generis, cum multo maxima portio eorum quoq; fuerit, qui sese ex Aegyptijs illis addiderant.

19 sicut præceperat dominus Mosi. Numeratiq; sunt in deserto Sinai.

20 ¶ De Ruben primogenito Israël per generationes & familias ac domos suas, & nomina capitum singulorū omne quod sexus est masculini à uicesimo anno & supra, procedentium ad bellum,

21 recensiti eorum de tribu Ruben quadraginta sex millia quingenti.

Ea lege & forma numerauit Moses populum quo fuerat iussus, ne lues incideret & plaga in gentem.

22 ¶ De filijs Simeon per generationes & familias ac domos cognationū suarum recensiti sunt per nomina & capita singulorū omne quod sexus est masculini à uicesimo anno & supra, procedentium ad bellum,

23 recensiti eorum de tribu Simeon quinquaginta nouem millia trecenti.

24 ¶ De filijs Gad per generationes & familias ac domos cognationum suarum recensiti sunt per nomina singulorum à uiginti annis & supra, omnes qui ad bella procederēt,

25 recensiti eorum de tribu Gad quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

26 ¶ De filijs Iuda per generationes & familias ac domos cognationum suarum per nomina singulorum à uicesimo anno & supra,

27 omnes qui poterant ad bella procedere,
recensiti sunt septuagintaquatuor millia
sexcenti.

D
28 ¶ De filiis Issachar per generationes & fa-
milias ac domos cognationum suarum per
nomina singulorum à uicesimo anno & su-
pra, omnes qui ad bella procederent,

29 recensiti sunt quinquagintaquatuor mil-
lia quadringenti.

30 ¶ De filiis Zabulon per generationes &
familias ac domos cognationum suarum per
nomina singulorum à uicesimo anno & su-
pra, omnes qui poterant ad bella procedere,

31 recensiti sunt de tribu Zabulon, quinqu-
gintaseptem millia quadringenti.

32 ¶ De filiis Ioseph filiorum Ephraim per
generationes & familias ac domos cognatio-
num suarum per nomina singulorum à uice-
simo anno & supra, omnes qui poterant ad
bella procedere,

33 recensiti sunt de tribu Ephraim quadra-
ginta millia quingenti.

E
34 ¶ Porro filiorum Manasse per generatio-
nes & familias ac domos cognationum sua-
rum per nomina singulorum à uiginti an-
nis & supra, omnes qui poterant ad bella pro-
cedere,

35 recensiti sunt, triginta duo millia ducenti.

36 ¶ De filiis Benjamin per generationes &
familias ac domos cognationum suarum cum
nominibus singulorum à uicesimo anno &
supra, omnes qui poterant ad bella proce-
dere,

37 recensiti sunt de tribu Benjamin, triginta
quinque millia quadringenti.

38 ¶ De filiis Dan per generationes & fami-
lias ac domos cognationum suarum cum no-
minibus singulorum à uicesimo anno & su-
pra, omnes qui poterant ad bella procedere,

39 recensiti sunt sexaginta duo millia septin-
genti.

40 ¶ De filiis Aser per generationes & fami-
lias ac domos cognationum suarum per no-
mina singulorum à uicesimo anno & supra,
omnes qui poterant ad bella procedere,

41 recensiti sunt de tribu Aser quadraginta
millia & mille quingenti.

F
42 ¶ De filiis Nephtalim per generationes
& familias ac domos cognationum suarum
nominibus singulorum à uicesimo anno &
supra, omnes qui poterant ad bella proce-
dere,

43 recensiti sunt de tribu Nephtalim quin-
quaginta tria millia quadringenti.

Repetitio
non otiosa.

Idem filius & eisdem conceptis uerbis, ueluti castren-
sis, seruatur per singulas tribus, non uana repetitione di-
gestus: tum ne una quacunque tribus neglectiore uel ho-

noratiore stilo consecraretur hominum memoria, pro
charitate seruanda in gente tanta, ubi omnes fratres erant
& consanguinei: tum quia nulla tribui poterat ingratum
esse lectio, uel tædiosa priscorum suorum numeri in lege
relatio, quæ omnibus seculis recitanda erat in fidelium
coetibus, ut iam uidemus à tribus annorum millibus: tum
quia cuiuslibet tribus suus princeps suorum ciuium nu-
merum afferrebat more castrensi, atque eisdem conceptis
de more uerbis, conformiter relata fuerunt ad Moysen,
& ab eodem ad gratiam gentis & tribuum conformiter
legi inferebantur: tum etiam quia tantum numerorum
miraculum, non paucis uerbis mundo uniuerso creden-
dum proponere Moyses uoluit: denique coram deo non esse
personarum acceptionem docet series census: omnes eni-
nim fideles filij dei, à patre suo nominati non ignori non
possunt. Hæc autem credita à pijs, ipsam fidem augent
delium & amorem, non est neglectior coram deo nomen
rus omnium electorum, quam hic sit numerus Israelita-
rum secundum carnem: cui ignoti non sunt passeruli su-
pra terram cadentes. Erat ergo Rubenitarum summa
quadraginta sex millia quingenti. Simeonis quinquaginta
tanouem millia trecenti, Gad quadraginta quinque
sexcenti quinquaginta, Iudeorum semper maxima im-
nitur, quæ hic est septuaginta quatuor millia sexcenti. Issa-
sachar quinquaginta quatuor millia quadringenti, Ioseph
lon quinquaginta septem millia quadringenti, Ioseph
plici sua tribu profertur, primogenitus Rachelis, quæ
ius primogenituræ consecutus quo ad duplicem portio-
nem, quarum prima est Ephraim, à patre prærogatiua
honoris assequuta, quæ summam ciuium habet in hac nu-
meratione quadraginta millia quingentos, Manasse
quanto minorem triginta duo millia ducentos, Benjamin
triginta quinque millia quadringentos, Dan sexaginta
millia septingentos, Aser quadraginta millia & mille
quingentos, Nephtalim autem quinquaginta tria
quadringentos.

44 ¶ Hi sunt quos numerauerunt Moyses &
Aaron, & duodecim principes Israël, singu-
los per domos cognationum suarum.

Isti itaque numeri filiorum Israël suscepti sunt legibus
& annotati, ut fuerat ordinatum à domino per Moysen
& principes.

45 Fueruntque omnes filij Israël numerati per
domos & familias suas à uicesimo anno &
supra, qui poterant ad bella procedere in Is-
raël,

46 & fuerunt omnes numerati sexcenta tria
millia uirorum quingenti quinquaginta.

Habet hic & in alijs locis sacra scriptura filij suorum,
cui oportet asuiscere, & Hebraismos non asseruare,
quos non sine providentia dei spiritus sanctus inseri uol-
luit, & eisdem fideles non fastuosos alloquitur: soli enim ha-
miles & modesti pertinent ad regnum dei. Summa san-
marum præscriptarum, omnium scilicet Israelitarum quos
Moyses regendos susceperat uehementer magna fuit, nem-
pe sexcenta tria millia, quingenti & quinquaginta.
Quam si quis eruditior difficile credat, me nuacum non
admodum

admodum pauciores olim exercitus apud multas gentes congregatos legi.

Leuitę autem in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis.

Loquutusq; est dominus ad Moſen, dicens:

Tribum Leui noli numerare, neq; pones summam eorum cum filiis Iſraël,

Leuitarum numerus hoc cenſu comprehendere non ſunt, qui ut erant terdecima tribus, ſic erat & numero minor, & non tam ad bella ordinati à domino, quàm ad cultum dei, ad ſtudium legis, ad doctrinam fidei & morum: adeo impediti tabernaculi geſtatione in itinere, ut bello uacare non poſſent. Ab alijs defendendi & alendi, quorum nomine domino miniſtrabāt, minime otioſi. Vt cunq; enim fuerint in illa tribu fortiffimi uiri, nō tamen niſi ſpecialiter iuſſi à domino arma tractabant, nec niſi in cauſa fidei & morum, dum legis & dei contemptus inoleſceret, ad que uindicanda non ſolum uerbo, ſed & manibus & fortitudine incumbabant, ad gloriam dei, diuino ſpiritu inſtigati pro tempore & cauſis. Sed cōtra exterarum gentium inſidias arma niſi à domino ſpecialiter iuſſi non capeſſebāt: extrema autem neceſſitas lege ſemper caret.

ſed conſtitues eos ſuper tabernaculum & cuncta uafa eius, & quicquid ad ceremonias pertinet. Ipsi portabunt tabernaculum & omnia utenſilia eius: & erunt in miniſterio, ac per gyrum tabernaculi metabuntur.

Alijs tribubus ad arma paratis, dum terram promiſſam capere parant, Leuitę uafa ſanctuarij curant rite tranſferenda, & omnia quę ad illud pertinent reſoluen- do, erigendo, ac miniſtrando ſacris, inq; circuitu tabernaculi cuſtodiam curando, quod Leuitarum tantum erat & eorum omnium. Sic uerbo dei preſcriptum decet de uerbo domini ſemper meditari, non implicare ſe negotijs ſecularibus, & à grauaminibus terrenis eſſe liberum, quo expeditius uacet diuinis, doctrinæ ſcilicet & uerbo exhortationis.

Quum proficiſcendum fuerit, deponent Leuitę tabernaculum: quum caſtrametantur, erigent, quiſquis externorum acceſſerit, occidetur.

Metabuntur autem caſtra filij Iſraël unusquiſq; per turmas & cuneos, atq; exercitum ſuum cum ſuo uexillo.

Porro Leuitę per gyrum tabernaculi ſtudent tentoria, ne fiat indignatio ſuper multitudinem filiorum Iſraël, & excubabunt in cuſtodijs tabernaculi teſtimoniū.

Fecerunt ergo filij Iſraël iuxta omnia quę præceperat dominus Moſi.

Extraneus qui non permittitur cōtingere tabernaculum, omnis ille intelligitur, qui non eſt de tribu Leui. Hi ad decem tribuum populi, iuxta ſua uexilla manebant, diuiſi ad quatuor plagas mundi, circum Leuitas & tabernaculum conſiſtentes, in medio caſtrorum, in lata ſolitudi-

ne per quam proficiſcebantur. Sicut cor in corporis meo ſenſum præbet membris reliquis & uitam, ſic tribus Leuitica in toto populo media, influxum ſaluberrimę doctrine & conuerſationis ſanctę exempla proferre debebat in populum. Negligentia uero huius ordinis & mandati, poena mortis & grauiter uindicabatur à domino. Vult enim dominus obedientiam ſacerdotum & populi, illi quidem ut non aliter domino ſeruiant uel eccleſiam doceant quàm iuxta dei legem & ceremonias ab ipſo præſcriptas: hi uero Leuitis diligenter & humiliter obſequantur, & honorem debitum deferant ad gloriam dei & populi felicitatem.

CAPVT II.

1 Locutusq; eſt dominus ad Moſen & Aaron, dicens:

2 Singuli per turmas, ſigna atq; uexilla & domos cognationum ſuarum caſtrametabuntur filij Iſraël eregione per gyrum tabernaculi cōcederis.

Ordo ſeruandus à filiis Iſraël, tam in profectionibus, quàm in caſtrametationibus, non abſq; cauſa indi- catus eſt & conſtitutus à Moſe iuſſu domini, cui & ſedulo obſequentes feliciter perſiſtere, & tutius progredi poterant. Sic enim in exercitu ordo neceſſarius eſt, & obedientia rigida ac certa, ut ſine eis certum ſit exitum quamlibet magnę uirtutis. Singulis tribubus quali a uexilla fuerint, curioſum & ſuperuacaneum eſt inueſtigare, pronunciaré incertum, ſcire autem inutile. Diſcamus potius in omni congregatione multorum, & in ipſa dei eccleſia ſecundum ordinem omnia fieri debere & honeſte, ut quid dignum ſit ſuo ordine quiſq; intelligat, & ita libret actus ſuos & ſermones, ut cū ordinis ſui profeſſione cōueniat.

3 Ad orientem Iudas figet tentoria per turmas exercitus ſui: eritq; princeps filiorū eius Naafon filius Aminadab,

4 & omnis de ſtirpe eius ſumma pugnantium, ſeptuagintaquatuor millia ſexcenti.

5 Iuxta eum caſtrametati ſunt de tribu Iſſa- char, quorum princeps fuit Nathanael filius Suar,

6 & omnis numerus pugnatorū eius, quin- quagintaquatuor millia quadringenti.

7 In tribu Zabulon princeps fuit Eliab filius Holon,

8 omnisq; de ſtirpe eius exercitus pugnatorum, quinquagintaſeptem millia quadringenti.

Conſtituto in medio totius gentis illius domini dei ſui tabernaculo, circa quod Leuitarum examina ad quatuor eius latera excubias retinentes, domino ſeruiabant pro populo: cui hæc ita placebant, & ad quorum gratiam, ne collaberentur ad ſacrilegia gentilium, omnia elegantiori ordine ſtatuarentur, ordinatum. Nempe ut ceterę duodecim tribus filiorum Iſraël caſtrametarentur terni per ſingulas quatuor plagas. Iudas ergo cum duabus tribubus Iſſa- char & Zabulon ab oriente, qua parte erat introi-

Leuitę me-
dij in popu-
lo.

Ordo ſer-
uandus.

Ad orien-
tem.

tus in atrium & tabernaculum, fugebat sua tabernacula. Ruben autem Simeon & Gad ad meridiem. Ephraim Benjamin & Manasse ad occidentem, qua parte sanctum prospicebat sanctorum. Dan uero Aser & Nephtalim ad aquilonem manebant.

9 Vniuersi qui in castris Iudæ annumerati sunt, fuerunt centum millia octoginta sex millia quadringenti per turmas suas: primi egredientur.

Omnia illarum trium tribuum summa erat ad orientem tabernaculi centum millia & octoginta sex millia quadringenti. Erant autem Iudas, Issachar & Zabulon ultimi filij Lie, quibus presidet Iudas regalis tribus, de qua ortus est Christus, humani generis rex & saluator.

B Vexillum in castris filiorum Ruben ad meridianam plagam erit princeps Elisur filius Sedeur,

11 & cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati sunt, quadraginta sex millia quingenti.

12 Iuxta eum castrametati sunt de tribu Simeon: cuius princeps fuit Salamiel filius Surisaddai,

13 & cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati sunt, quinquaginta nouem millia trecenti.

14 In tribu Gad princeps fuit Eliasaph filius Ruel,

15 & cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati sunt quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

16 Omnes qui recessi sunt in castris Ruben, centum quinquaginta millia & mille quadringenti quinquaginta per turmas suas, in secundo loco proficiscuntur.

Ad austrum. Ad austrum principalis tribus erat Ruben cum socijs filijs Lie prioribus. Quorum omnium summa summarum erat ut in litera centum quinquaginta millia & mille quadringenti quinquaginta.

17 ¶ Leuabitur autem tabernaculum testimonij per officia Leuitarum & turmas eorum, quo modo erigetur, ita & proficiscuntur. Singuli per loca & ordines suos proficiscuntur.

Si quando procedendum esset cum castris, duæ memoratæ turmæ sex tribuum præcedebant, deinde sequebatur tabernaculum à Leuitis gestandum, in medio totius populi, ut uel ex hoc significaretur nulla maior populo fideli cura habenda, quam dei timor & reuerentia cum fide in illum, quem semper in ipsorum medio adesse crederent, siue quiescerent consistendo, siue procederent ad promissam illis hereditatem capefcendam, nihil enim antiquius ac propensius habeant uel ament, quam summi dei cultum legitimum. Quem cum Leuitis summo opere curare debent fideles, si feliciter in agendis prosperari, uel in quiete conscientie interna frui pace desiderant.

C ¶ Ad occidentalem plagam erunt castra

& uexillum filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Elisama filius Ammiud,

19 cunctus exercitus pugnatorum eius, qui numerati sunt, quadraginta millia quingenti.

20 Et cum eis tribus filiorum Manasse, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadaur,

21 cunctusque exercitus pugnatorum eius, qui numerati sunt, triginta duo millia ducenti.

22 In tribu filiorum Benjamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis,

23 & cunctus exercitus pugnatorum eius, qui recensiti sunt, triginta quinque millia quadringenti.

24 Omnes qui numerati sunt in castris Ephraim, centum octo millia, centum per turmas suas: tertij proficiscuntur.

Ad occidentem erant in castris & projectionibus cum socijs Ephraim, cum ceteris filijs Rachel Benjamin, Manasse. Summa eorum erat centum octo millia centum. Quis hanc populi tanti dispositionem crederet, nisi in sacre scripture historijs legisset. Omnes enim pariter circa tabernaculum domini uersabantur & proficisciebantur, quia ipsum summum deum, cuius presentiam expectati credebant, reuercebantur, non alia ratione quam Christum dominum sequebantur turbæ multæ, quando illis panum sufficientiam frangebatur. Sic Israelitarum gens ista non gratis dominum obseruabat, quotidiana enim miracula cernebant, manna suscipiebant illius dono de celis, uix tamen tantis beneficijs in officio contineri uolebant, quin ad primam occasionem domino & suo fidelissimo famulo obstrepabant: solo enim prouocati comodo proprio deum reuercebantur.

25 ¶ Ad aquilonis partem castrametati sunt filij Dan: quorum princeps fuit Ahiezer filius Ammisaddai

26 cunctusque exercitus pugnatorum eius qui numerati sunt, sexaginta duo millia septingenti.

27 Iuxta eum fixere tentoria de tribu Aser, quorum princeps fuit Phegiel filius Ochran

28 cunctusque exercitus pugnatorum eius qui numerati sunt, quadraginta millia, & mille quingenti.

29 De tribu filiorum Nephtalim princeps fuit Ahira filius Enan

30 cunctus exercitus pugnatorum eius, quinquaginta tria millia quadringenti.

31 Omnes qui numerati sunt in castris Dan, fuerunt centum quinquaginta septem millia sexcenti: & nouissimi proficiscuntur.

32 ¶ Hic numerus filiorum Israel, per domos cognationum suarum & turmas diuisi exercitus sexcenta tria millia quingenti quingenta.

33 Leuitæ autem non sunt numerati inter filios Israel: sic enim præceperat dominus Moysi. Ad aquilonarem plagam tabernaculi proficiscuntur, & ca

et castra figebant tres reliquae tribus, Dan, Aser, et Nephtalim. Summa autem huius exercitus erat centum quinquaginta septem milia sexcenti. Omnium autem duodecim tribuum summa summarum, absque Leuitis erant sexcenta tria milia quingenti quinquaginta. Quantum fieri potest concordia fraternae in ecclesia consulatur et ordini, confusio enim mater est dissensionis: ordo autem pacem conciliat. Sic autem castra tribuum ordinata erant, ut nulla conuergeret se contempta. Interim etque distabant a tabernaculo omnes, Leuitae in medio populi, ad ministrandum ei doctrinam et sententias iustas secundum uerba legis: gloria autem domini in medio Leuitarum manebat, cuius ducatu consolarentur, protegerentur auxilio et omnipotentia.

34 Feceruntque filii Israel iuxta omnia quae mandauerat dominus. Castrametati sunt per turmas suas, & profecti per familias ac domos patrum suorum.

Facile erat Israelitis obsequi legibus diuinis, quantum attinebat ad externas ceremonias, et ad suam gloriam, de qua gaudebant, nempe in tam instructo et glorioso exercitu, et nullarum rerum egestate: sed toto corde et spiritu deo fidere, ipsum in aduersis sicut prosperis ferre, amare super omnia, et gratias referre, euincere suas passionibus, haec tardius exequabantur. Impendere ad struendum tabernaculi aurum et argentum facile illis erat. Seipsum animam diuinis dicere beneplacitis, difficultum illis erat, id quod in primis deus exigit et requirit. Sic facile quoque Christianum quis ageret si ceremonijs externis constaret religio, intus autem, fide, charitate et propensione ad uere bona opera instructum esse difficile, sed necessarium est.

CAPVT III.

Ae sunt generationes Aaron & Mosi in die qua locutus est dominus ad Moysen in monte Sinai:

Post descriptam ordinatissimam seriem in castris, quam quadraginta annis obseruaturi erant, hic Leuitarum officia proxime tabernaculo distribuuntur. Necessaria haec quoque Moisaica legi inscribentur, prolixo tempore in eremo ante ingressum conseruanda, sed et post possessionem terram, in Silo et alibi pro cultu dei trecentis annis a Leuitis obseruanda annotata fuerunt, proque tanto tempore scitu necessaria, et factu minime negligenda. Quod si posteris temporibus, tam post Salomonis quam Esdrae tempora seruata non sunt, sed melioribus pro tempore legibus usi sunt, admoniti ipsi quoque uerbis prophetarum, non tamen haec omnia ex sacris uoluntatibus, nec fuit unquam nec est inutilis hodie earum rerum memoria in historijs sacrosanctis, ne secundum temerarius ritus et sacra, domini quoque uoluntas et opera, mundo ignota essent. Quorum patres toto orbe, omnibus futuris temporibus, sacratissima memoria celebrandi et consecrandi erant, propter fidei enim morumque exemplum, et beneficia dei omnibus in exemplum praestita, ad

posterorum profectum in eruditione sacra et fidei ratione, in gloriam dei, cuius prouidentia, omnipotentia, ueritas, bonitas et uoluntas, nequitiam ignorari debent ab electis. Non igitur uetustissimi illi ritus sacrorum oblitterandi erant, nec a nouissimis quoque nostris temporibus ridenda est praeconum sacra simplicitas, quando gentilium sacris, uel potius sacrilegijs longe ridiculioribus olim, etiam dum sibi mundus sapientissimus uideretur, non parua habita fuerit reuerentia. Non igitur pro tuenda auctoritate sacrae scripturae in his locis, et ad earum contemptum uindicandum, necessario erit confugiendum ad rerum gestarum atque uersorum allegorias, et situm horum ordinem, quo ad duodecim tribus, et Leuiticas familias, qua ratione hoc pacto descripsit Moses a domino illustratus anxie perquirendum est per singula. Sufficit enim ecclesiae fidelium, apostolicum illud dogma scire, figuras fuisse tabernaculum, arcam, mensam, candelabrum, aras, tentoria, sacerdotem, et sacrificia, earum rerum quae in nouo testamento gesta sunt per Christum, et per apostolos indicata. Singula autem ex amussim inuestigare quidem possunt ab ingeniosioribus et sagacioribus uiris, quae tamen parum consequentiae et solidae doctrinae sint habiturae, ut uidere licet in magnis pijsimisque doctoribus, Origene, Hieronymo, Esichio, Rhabano, Beda, et ceteris, qui multo labore ex incertis allegorijs docere conati sunt ecclesiam quum alicubi humiliorem litera sensum negligerent, et Alexandrinae dudum ecclesiae morem sectarentur. Hic itaque generationum nomen discimus significare historiam illius saeculi. Non enim quomodo quem quis genuerit hic scribitur, sed officia Leuitarum, ordo, situs, et opera digeruntur. Haec autem omnia iuxta montem Sinai dicta, acta atque conscripta sunt, in perpetuam rerum gestarum fidelemque memoriam, ante omnium gentilium omnes historiographos, quo sacratio nobis habetur et magis ueneranda lectio et eruditio.

Gentiliu sacra.

Figurae sacrorum.

Generationes.

2 Et haec nomina filiorum Aaron: Primogenitus eius Nadab, deinde Abiu & Eleazar, & Ithamar.

3 Haec nomina filiorum Aaron sacerdotum qui uncti sunt, & quorum repletae (et consecratae) manus ut sacerdotio fungerentur.

4 Mortui sunt enim Nadab & Abiu quum offerrent ignem alienum in conspectu domini in deserto Sinai, absque liberis: functique sunt sacerdotio Eleazar & Ithamar coram Aaron patre suo.

Aaronis quatuor filiorum duobus mortuis, ob alienum sacris altaribus importatum ignem, duo supersites erant, Eleazar et Ithamar, qui praesente et iubente patre sacerdotio in suo ordine fungebantur cum filiis eorumdem solis. Quandoquidem Nadab et Abiu cum suis filiis interciderant, nulla posteritate relicta, quo exemplo seditiosorum semen nihil negotij faceretur fratribus, et ut disceret ecclesia fidelium, hos tantum persistere posse uel debere in ministerio sacerdotes, qui per sanam doctrinam sacrarum literarum ueteris et noui testamenti, spiritus sancti igne examinata, fidelibus praesunt, sa-

Seditiosorum exempla.

cerdotes domini qui fide in deū & dilectionis zelo per-
moti in proximos, non alienarum doctrinarum ignes, ma-
gisterio humane institutionis confectos inducunt, uel ua-
ritate seculari ad hoc instigantur, quos dominus furore
suo iudicat in facie uel prospectu ecclesiæ, quandoquidē
non quæ dei erant, sed quæstū suum aut luxum uel etiam
fastum sectari magis in animum induxerant.

B ¶ Locutusq; est dominus ad Moſen, di-
cens:

5 Applica tribum Leui, & fac stare in con-
6 spectu Aaron sacerdotis ut ministrent ei,

Omnia reliqua tribus Leui ministrare iubetur, & ob-
sequi Aaroni & filiis suis, nihil aliud iubentibus, quā
quod iuxta legem domini peragendum accipiebant per
Aaronem à Moſe. Stare autem in conspectu Aaronis, est
ad ipsius mandata attentum expectare, & parere præ-
ceptis, non tam illi summo sacerdoti ministrando quā
ad illius iussum domino deo ad salutem populi fidelis.

7 & excubent & obseruent quicquid ad cul-
tum pertinet multitudinis coram tabernacu-
lo testimonij,

8 & custodiant omnia uasa tabernaculi fœ-
deris & custodias filiorum Israël, seruientes
in ministerio tabernaculi.

Custodiam
custodire.

Custodire custodiam, loquutione Hebraica, aliud non
est quā diligenter incumbere officio commisso, & de-
signato illis ministerio satisfacere, alioqui שמרים cu-
stodiam, obseruantiam, uigilias, curam, & excubias, uel
etiam functionem aut officium interpretari possumus,
qualia multa fuisse declarantur subinde: custodire uasa,
mundare, transferre, curare per omnia, sacrificare, &
ea agere quæ sacerdotes iussissent semper præsto & pa-
rati, propterea in reliquis militiæ secularis negotijs in ex-
ercitu tanto non occupabatur.

9 Dabisq; dono Leuitas Aaron & filijs eius
quibus traditi sunt à filiis Israël.

Nathinei.

Additi erant Leuitæ imperio Aaronis in dei cultum,
uoluntate, assensu totius populi, & ipsorum omnium lo-
co, ut eorū uice ministrarent ad præceptū domini. Ideoq;
& dati, uel donati nominantur נתניי Nathinei: hoc
est, diligenter, serioſe, ac deuoto corde, unanimi omnium
consensu iuſſi sunt ſuſcipere onus obsequi Aaroni &
filijs suis. Compromiserunt quoq; in omnia, quæ domino
iubente in Leuitarum ſuſtentionem de ſuis rebus lege
designanda forent.

10 Aaron autem & filios eius constitues ſu-
per cultum ſacerdotij. Externus qui (ad mini-
strandum) acceſſerit, morietur.

Leuiticum
officium.

Sacerdotij dignitas uni tantum Aaroni decreta erat
in tanto populo, pro ſe & filijs ſuis, quorum tantum erat
ſacrificare, offerre, & reconciliare populum, & id per
uices: ne multitudine ſacrificulorū domino placere quæ-
ramus. Legis autem ſtudioſi & doctores, Leuitæ multi
erant, & diſperſi in tribus, qui & in eremo quoq; cir-
cum tabernaculū in quatuor collegijs ordinati, quatuor
illis exercituum turmis in his quæ ad deum ſeruiebant,
& erant ad manum populo & ſacerdotibus. Alienus au-

tem uel externus intelligitur, qui non ſit de tribu Leui
quibus ſolis hic præcipitur contingere ſuo ordine ſacra-

11 ¶ Locutusq; eſt dñs ad Moſen, dicens:
12 Ego tuli Leuitas à filijs Israël pro omni
primogenito qui aperit uulū in filijs Israël,
eruntq; Leuitæ mei.

13 Meum eſt enim omne primogenitum: ex
quo percuſſi primogenita in terra Aegypti,
ſanctificaui mihi quicquid primum naſcitur
in Israël ab homine uſq; ad pecus, mei ſunt,
ego dominus.

14 ¶ Locutusq; eſt dominus ad Moſen in de-
ſerto Sinai, dicens:

Obligati ad cultum dei ſpecialem ipſo facto iam erāt
omnes Iſraelitæ, quos de ſeruitutis ipſo fornace Aegy-
ptiaco redemerat. Sed dei clementia ex omnibus eis tan-
tum primogenitos ſibi conſecrandos decernit in cultum
ſuum: qui eis redemptis, Aegyptiorum primogenitos
unum iam ante occiderat. Loco quorum primogenito-
rum, qui redimi poterāt, ſubſtituti ſunt dei mandato Leui-
tæ omnes, in ſigni miraculo reperti ſerē eodem in nume-
ro in quo erant ea tempeſtate primogeniti totius populi,
de quo poſterius diſſeretur. Nunc autem ſanctificasse ſe
ſibi, & in ſuum ſpeciale peculū adnumerasse decernit,
omne primogenitū quod primum naſcitur in Iſrael, non
in hominibus quā pecudibus.

15 Numera filios Leui per domos patrū ſuo-
rum & familias, omnem maſculum ab uno
menſe & ſupra.

16 Et numerauit eos Moſes ſecundum os do-
mini ut præceperat,

Cæteri filij Iſrael fuerant numerati à uiginti annis &
ſupra: Leuitæ autem iubentur numerari ab uno menſe
ætatis & ſupra. Quorum numerus licet ingens ſit, alia
tamen tribuum cōparatione minimus, in quibus iam
tantum uiri ſupputabantur uiginti annos nati, quam in
gens conſueuerit ſemper eſſe puerorum cæterus. Qui dei
cultui conſecrandi ſunt, ab ipsis incunabulis inſtituendi,
ut initia uitæ ſpiritus ſancto conſecranda dedantur.

17 & inuenti ſunt filij Leui per nomina ſua,
Gerson & Caath, & Merari.

Leui filius Iacob tres genuit filios, ut patet Exodus.
Gerson, Caath & Merari, quorum Caath genuit Am-
ram & tres alios: Amram autē ex Iochabet uxore am-
ſua genuit Aaronem & Moſen.

18 Et hæc nomina filiorum Gerson per fa-
milias ſuas: Lobni & Semei.

19 Filij Caath per cognationes ſuas: Amrā,
& Ieſaar, Hebron, & Oziel.

20 Filij Merari per familias ſuas: Moholi, &
Muſi.

21 Hæ ſunt familiæ Leui ſecundum domos
patrum ſuorū. De Gerson fuere familiæ duæ,
Lobnitica, & Semeitica,

22 quarum numeratus eſt populus ſexus ma-
ſculini ab uno menſe & ſupra, ſeptem milia
quingentorum.

Familia

43 Familia Gersonitarū, post tabernaculum
44 metabuntur ad occidentem
45 sub principe Heliasaph filio Lael.

46 Et habebunt excubias in tabernaculo fœ-
deris, ipsum tabernaculum & operimentum
eius, tentorium & uelum quod trahitur ante
fores recti fœderis

& cortinas atrij: tentorium quoque quod
appenditur in introitu atrij tabernaculi, &
quicquid ad ritum altaris pertinet, funes ta-
bernaculi & omnia utensilia eius.

Gersonitarum erant duæ familiae, una Libnei, altera
Simbei dicebatur. Ascendebat dum hæc hic agerentur
numerus ipsorū ad septem millia quingentos. Et hæc duæ
familie ad occidentem tabernaculi, ubi erat sanctum san-
ctuarium illis proximum, castra sua in omni expeditione
uel collocatione castrorum habebant. Eorum princeps
erat Eliasaph. Commissa illis erant de sanctuario seren-
da, operimenta, primum, secundum, & tertium auleum
pro foribus tabernaculi, cortinae quoque totius atrij, aule-
um ad fores atrij, cum omnibus funibus illarum.

47 ¶ Cognatio Caath habebit populos Am-
ramitas, & Iesaaritas, & Hebronitas, & Ozie-
48 litas. Hæ sunt familie Caathitarum,

recensitæ per nomina sua: omnes generis
masculini ab uno mense & supra, octo millia
49 sexcenti: habebunt excubias sanctuarij,
& castrametabuntur ad meridianam pla-
50 gam.

Princepsq; eorum erit Eliasaphan filius
51 Oziel:
& custodient arcam, mensamq; & cande-
labrum, altaria & uasa sanctuarij, in quibus
52 ministratur, & uelum, cunctamq; huiusce-
modi suppellectilem.

Princeps autem principum Leuitarū Elea-
zar filius Aaron sacerdotis erit super excubi-
tores custodiæ sanctuarij.

Caathitarum erant quatuor familie, ex Amram, Is-
53 har, Hebron, & Huziel. Numerum conficiebant à cun-
dulis recensiti, ut prædicitur, octo millia sexcenti. Prin-
ceps eorum Eliasaphan, ad meridiem sanctuarij castra eri-
gebant & proficiscebantur. Commissa illis erant, arca
domini, mensa, candelabrum, altaria, & uasa sanctuarij,
auleum interius, quod sanctum diuidebat à sancto san-
54 ctuarium. Eleazar autem de filijs Aaron principalis prin-
ceps ipsorum erat. Horum si quis allegorias desideret, in-
ueniet in Glossa ordinaria ex Rabano desumptas.

43 Aruero de Merari erunt populi Moholi-
tæ & Musitæ

recensiti per nomina sua omnes generis
masculini ab uno mense & supra, sex millia
55 ducenti.

Princeps eorum Suriel filius Abihaiel: in
56 plaga septentrionali castrametabuntur.

Erunt sub custodia eorum tabulæ taber-
naculi & uectes, & columnæ ac bases earum,

& omnia quæ ad cultum huiusmodi per-
tinent:

37 columnæq; atrij per circuitum cum basi-
bus suis, & paxilli cum funibus.

Meraritarum erant duæ familie Moholitica & Mu-
sitica, numero sex millia ducenti. Eorum princeps Suriel:
ad aquilonem tabernaculi situm habebant. In commissis
habebant tabulas tabernaculi, uectes, columnas, bases,
& omnia uasa cum columnis atrij, basibus, clauibus ac
funibus.

38 Castrametabuntur ante tabernaculum fœ-
deris, id est ad orientalem plagam, Moses &
Aaron cum filijs suis, habentes custodiâ san-
ctuarij in medio filiorum Israel: quisquis alie-
nus accesserit, morietur.

39 Omnes Leuitæ quos numerauerunt Mo-
ses & Aaron iuxta præceptum domini per fa-
milias suas in genere masculino à mense uno
& supra, fuerunt uigintiduo millia.

Moses uero & Aaron cum filijs suis ad orientem sede-
bant pro custodia tabernaculi. Summa autem omnium Le-
uitarum uigintiduo millia.

40 ¶ Et ait dominus ad Moysen: Numera pri-
mogenitos sexus masculini de filijs Israel ab
uno mense & supra, & habebis numerū no-
minum eorum.

41 Tollesq; Leuitas mihi pro omni primo-
genito filiorum Israel, ego sum dominus: &
pecora eorū pro uniuersis primogenitis pe-
corum filiorum Israel.

42 Recensuit Moses sicut præceperat domi-
nus primogenitos filiorum Israel:

43 & fuerunt masculi per nomina sua à men-
se uno & supra, uigintiduo millia ducenti se-
ptuagintatres.

Primogeniti totius Israëlitiçi populi ab etate men-
strus erant numero uigintiduo millia ducenti septuaginta-
tres. Similiter & iumenta Leuitarum non plura nec
pauciora erant quam primogenita iumentorum, secun-
dum traditiones Iudaicas, hoc loco non irrationabiliter
credendas, totius Israëlitis mirabili prouidentia dei & di-
spensatione stupenda numerum utriusque moderante, ut
tunc uideret populus dominum sic uoluisse, qui est natu-
rarum author, à quo pendet generatio tam bestiarum
quam hominum, quo minus fideles dubitent omnia sua
geri prouidentia dei, etiam factus animalium & eorum
multiplicationem, ut etiam hac ratione deo cura sit de
bobus, multo magis de humanis corporibus, maxime ergo
de animabus fidelium, in æternum uicturis & immor-
talibus. Deinde quàm fideliter dominus curat opes suo-
rum, si illi suis pareant mandatis, & quæ domino debent
decimas, primitias, eleemosynas, & proximorum obse-
quia non detrectent. Non ergo querendum unde tot no-
bis infortunia occurrant, in pecoribus, fructibus, imò &
filijs, si sine timore dei, & absq; obedientia mandato-
rum eius uiuamus.

44 ¶ Locutusq; est dominus ad Moysen, dicens:

45 Tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israël, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum: eruntq; Leuitæ mei: ego sum dominus.

Dominus sibi appropriat ac vindicat Leuitas pro primogenitis totius Israël, ut sibi summa diligentia ac deuotione seruiant, ex deo toti pendeant, in mundo nihil possideant, sed pro se & filijs de populi oblationibus domino consecrandis sustententur sine egestate: pro utrumq; fide exercitanda ac obedientia, quum hi Leuitæ domino ipso curæ sunt, & populus obsequendo domino ex fide in deum proficit.

46 In pretio autem ducentorum septuagintatium qui excedūt numerum Leuitarum de primogenitis filiorum Israël,

47 accipies quinq; siclos per singula capita ad mensuram sanctuarij. Siclus habet uiginti obolos.

48 Dabisq; pecuniā Aaron & filijs eius pretium eorum qui supra sunt.

49 Tulit igitur Moses pecuniam eorum qui fuerant amplius, & quos redemerat à Leuitis

50 pro primogenitis filiorum Israël, mille trecentorum sexagintaquinque siclorum iuxta pondus sanctuarij,

51 & dedit eam Aaron & filijs eius iuxta uerbum quod præceperat sibi dominus.

Suppletio numeri Leuitici.

Quia autem numerus primogenitorū de Israël excedebat numerū Leuitarum, ut patet, in ducentis septuagintatribus, ideo redimi iubentur residui primogenitorum singuli quinq; siclis sanctuarij. Eius itaq; redemptionis summa erat, mille trecentorum sexagintaquinque siclorum. Hic uero notandum, primogenitos solos dei cultores eligi, non quidem iuxta carnem, sed spiritu & priuilegio sapientiæ & fidei, non enim Leui primogenitus erat, sed tertio genitus, sicut nec Isaac uel Iacob, ut non nisi deuotio mentis & electio dei uere pios eligat ac efficiat. Redimuntur autem primogenitorum oblatione ceteri fideles, quia imperfectiores & impij in hoc mundo subsistere non possent, nisi piorum gratia & causa tollerarentur. Et qui cultui dei inseruiunt sacra discendo atq; docendo, iuxta Apostolum & Christi exemplum, nutriendi sunt ab ecclesia, de communibus impensis & decimis, quum reliquæ legales oblationes cessare debuerint, ob avarorum nequitiam & improbas factiones. Ceremonialis deniq; iste dei cultus diutius duraturus diligenter describitur, & ordo ministrorum transferendus ad posterios: ideo ordinatur studiose quid, quis, quando, & quo modo offerat. Quam optandum nobis foret, & toti ecclesie, ut mores ac studia primitiue ecclesie Christiane adnotata fuissent à patribus, ut nunc Hebræorum sacri ritus leguntur tam aperte & fideliter adnotati, tantum abest ut à fidelibus rideantur. Sed obmissio huius studij attestatur libertati Christianorum, ut nullis ceremonijs onerandi fuerimus, lege diuini spiritus, nec traditionibus humanis opprimendi, qui in spiritu deum colere edocti à

Ceremonia Christianorum.

Christo & apostolis, in toto mundo & libera conscientia. Infelici audacia pontificum redacti sumus in plusquam Mosaicis ceremonias, & leges hominum, quam multo minus ferre potuimus, quam Iudæi suas. Quamobrem ut non debuit priscus ille carnalis cultus perpetuo manere, & superstitionum episcoporum uel imperialis decreta liquet non profuisse ecclesie, sed plarium nocuisse: hic nunc nobis satagendum, ut non nisi secundum purum uerbum dei ecclesie instituantur, & reuocetur libertas conscientiarum, quam nobis Euangelium & sanctorum apostolorum diuina dogmata præscripserunt.

CAPVT IIII.

1 Ocutusq; est dominus ad Moysen & Aaron, dicens:

2 Tolle summam filiorum Caath de medio Leuitarum per domos & familias suas

3 à tricesimo anno & supra usq; ad quinquagesimum annum omnium qui ingreditur, ut stent & ministrent in tabernaculo fœderis.

Familia Caathitarum diuisa est mandato domini in duas partes, quarum una fuit Aaronitarum, minor numero, sed sacerdotio celebrior, & dignitati illi destinata à domino, ut filij sui & posterij soli sacerdotio fungerentur, & ingrederentur tabernaculum, qui & hic præcipiuntur, ut soli inuoluant uasa domini sacrosancta, & adhibitis uestibus tradant baiulanda reliquis, qui fuerunt omnes alij Caathitæ, non de Amran nati, quorum erat grandis multitudo, ut hic patet, qui hic mandantur separari, ut solis ipsis mandetur functio ingrediti & ministrandi in tabernaculo, ad ordinationem sacerdotum de stirpe Aaronis. Denique decernitur illis legitimum tempus, ut ante tricesimum annum ætatis, & post quinquagesimum non se ingerant officio gestandi uasa tabernaculi.

4 Hic est cultus filiorum Caath (apud) tabernaculum fœderis & sanctum sanctorum:

Subindicatur Caathitis illis ministerium commendandum, & opus portandi in humeris. Id autem quo pacto aggrediendum ab illis, per singula describitur: ea lege, ut ipsorum nullus manibus contingat aliquid sacrorum, sed nec uideat nudum quicquam, sed à sacerdotibus prius inuoluta congestaq; opportune, & ad gestandum sufficienter aptata, etiam uestibus appositis, ipsi tantum leuanti in humeros, & quò iussi fuerint portent.

5 ingredientur Aaron & filij eius, quando mouenda sunt castra, & deponent uelū (quod pendet ante fores) inuoluentq; eo arcam testamenti,

Si quando castra filiorum Israël ad mandatum dei & sublationem columnæ mouenda erant & transferenda in solitudinem, primo omnium Aaronitæ deponebant inuoluta tabernaculum interius uelamen, distinguens sanctum sanctorum à sancto, & prohibens arcæ aspectū & propitiatorij.

6 pñatorij. Eodem autem uelo operiebant illico arcam cum propitiatorio, ut etiam ipsi illam uidere non conarentur, sed deposito à columnis uelo, proximam arcam statim inuoluerent eodem uelo in primis.

6 & operient rursus uelamine hyacinthinarum pellium, extendentq; desuper pallium totum hyacinthinum, & inducent uectes.

7 Arcam deniq; sic uelo obteclam, rursus altero tegumento operiunt, quod confectum erat ex pellibus taxeorum, secundum ludæos, uel hyanthinis secundum Græcos, quibus superducebatur tertium opertorium pallij hyacinthini pro reuerentia arcæ, & sic aptata, concinnata pariter, & ad translationem congesta arcæ, addebant uectes quibus à pluribus portaretur in humeris, ea ratione, ut ea ne tangere quidem uelamina permitteretur. Et hoc erat primum onus Caathitarum, omnium pretiosius atq; sacratius, arcæ scilicet testamenti.

7 Mensam quoq; ppositionis inuoluēt hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula & mortariola, cyathos & crateras ad liba fundenda: panes semper in ea erunt:

8 extendentq; desuper pallium coccineum, quod rursus operient uelamento hyanthinarum pellium, & inducent uectes.

9 Secundum onus erat aureæ mensæ, simul cum duodecim panibus ppositionis, & uasis alijs ad eam pertinentibus, quæ omnia inuoluebantur ab Aaronitis pallio hyacinthino: superinducto præterea et alio opertorio de pellibus taxorum, similiter appositis uectibus ad gestandum in humeris Caathitarum.

9 Sument & pallium hyacinthinum quo operient candelabrum cum lucernis & forcipibus suis & emuntorijs & cunctis uasis olei quæ ad concinnandas lucernas necessaria sunt:

10 & super omnia ponent operimentum hyanthinarum pellium, & inducent palum.

10 Tertium erat aurei candelabri onus, inuolutum & illud hyacinthino pallio, cū uasis pariter omnibus ad eum pertinentibus, adiecto desuper pelle taxeo & uectibus applicatis ad portandum.

11 Nec non & altare aureum inuoluent hyacinthino uestimento, & extendent desuper operimentum hyanthinarum pellium, inducentque uectes.

11 Altare aureum thymiamatis tertio loco consistens in sanctuario cum mensa & candelabro quarto inuoluebatur tegumento hyacinthino, desuper contexto pellibus taxorum, similiter uectibus adhibitis ad gestandum.

12 Omnia uasa quibus ministratur in sanctuario inuoluent hyacinthino pallio, & extendent desuper operimentum hyanthinarum pellium, inducentq; palum.

12 Quintum onus erat omnium pariter uasorum reliquorum intra tabernaculum quæ simul panno hyacinthino & pellibus taxinis inuoluta, uectibus adhibitis portanda tradebantur.

13 Sed & altare mundabunt cinere, & inuoluent illud purpureo uestimento:

14 ponētq; cum eo omnia uasa quibus in ministerio eius utuntur, id est ignium receptacula, fuscinulas ac tridentes (uncinos) & batilla. Cuncta uasa altaris operient simul uelamine hyanthinarum pellium, & inducent uectes.

Post inuolutionem eorum quæ intra tabernaculum exstabant peruenitur ad atrium, ubi principale erat altare æneum holocaustorum ac maius, quod iam transferendum primum cineribus purgabant sacerdotes Aaronitæ, & pannis inuoluebant purpureis, superpositis insuper omnibus uasis ad illud pertinentibus, deinde pelles quoq; taxeos adhibebant & uectes.

15 Quumq; inuoluerint Aaron & filij eius sanctuarium & omnia uasa eius in commotione castrorum, tunc intrabunt filij Caath ut portent inuoluta: & non tangent uasa sanctuarij, ne moriātur. Ista sunt onera filiorum Caath in tabernaculo fcederis,

Officium inuoluendi hæc omnia Aaronitarum erat adaptantiū ea ad translationem, eatenus ut Caathitæ ceteri nihil agere sicerentur, quam baiulare onera: subq; mortis poena nihil contingere licebat lege domini, lata in temerarios contrectatores sacrorum. Non displicet allegoria de non tractandis sacris ueteris testamenti, nec in tuendis mysterijs arcanorum dei, nisi à sacerdotibus, si tamen sacerdotes intelligamus ex Epistolis Petri & Pauli eos, qui spiritus sancti unctione imbuti, consecratum in se gestant templum domini: Tales enim digni habentur mysteria diuina intelligere. Et ut prisce illæ ceremonie concedantur figuræ fuisse noui testamenti, non tamen concedimus propterea in nouo populo, spiritali ecclesiæ, & uero templo, post scissum uelum, & incineratum tam tabernaculum quàm templum cum suo sacerdotio, nouas institui oportere ceremonias, aquæ benedictæ & ignis, uexillorum, imaginum, missæ, multiplices crucis signationes & gestus, cum sacerdotalibus & Leuiticis uestibus, & arcarum sacrarum & cæcorum circulationibus. Hæc enim omnia apostoli nescierunt, sancti patres olim in primitiua ecclesiæ abhorruerunt: posteriores uero indoctiores & irreligiosiores episcopi & monachi huiusmodi ninium multa introduxerunt in sacrosanctam ecclesiæ, sine autoritate scripturæ, contra Christi & apostolorum doctrinam, iudaicas partim ceremonias reuouatas impie transferentes ad nostra, adicientes innumeras traditiones humanas, ut patet in Romano ordinario, quod nominant, & multo plures in pontificalibus suis. Vt decuplo onerosior fuerit obseruatio earum, quàm olim fuerit hæc in Leuitico & Numerorum ceremonia: rum institutio. De quibus Augustinus ad ianuarium conueritur syncere, quum tamen post Augustini tempora Gregorius addiderit non pauca, & successu temporum semper aucta fuerunt, usq; ad nimiam oppressionem tam clericorum quàm laicorum. Nec suffecit illis iudeorum ritus, nisi quicquid apud gentiles sacrilegos, idololatrias, archistamines, inuenerunt, omnia in nostram translatum

Sacra a sacerdotibus tantum tractanda.

Ceremoniæ inutiles & nouæ.

Augustinus ad ianuarium.

lissent ecclesiam, & ecclesiasticas inde consuetudines, etiam conscientias onerantes piorum, si quid uel minimum obmiserent. Interim tamen omnia uenditare coeperunt iamdudum pro mysterijs sacris, & magnis uoluminibus exposuerunt, qualia sunt Beeth & quod dicitur Rationale diuinorum, quid quodlibet clericis & laicis significare deberet, obmissio interim studio sacre scripturae & uerbi dei pura predicatione, populum simplicem & infelicem cantibus & gestibus, uestibus & crucibus lactauerunt misere, & imposuerunt, in iacturam sacre religionis in ecclesia, & in scandalum intolerabile omnium gentium externarum, Iudeorum & Saracenorum, omniumque uere piorum: qui haec omnia aduersa sacris literis intelligentes & fidei in Christum, ferre tamen coacti sunt tyrannidem impiorum eorum qui his imposturis luxum suum, fastum & questum cum orbis totius iactura infamari promouerunt. Haec per excessum breuiter dicenda fuerunt, propter nouitiam ecclesiae monachos quosdam, alioqui non impios, quibus persuasum fuit omnes huiusmodi ceremonias in uerbis & gestis ferendas esse a nobis in humeris, uelatas tamen & traditas nobis a magno pontifice, atque eius filijs nobis commendatas, quarum rationem non assequamur. Et haec quidem amplecteremur sponte & religiose, si hunc magnum pontificem Christum nobis ostenderent haec instituisse, & filios suos apostolos et apostolorum discipulos. Id autem Augustinus dudum negauit, & nos nihil certius scimus, quam talia pugnare ex diametro contra doctrinam Christi domini, & omnium apostolorum eius, perniciem fuisse hactenus uere fidei et pietatis. Caterum quod tabernaculum sanctos significet, apostoli candelabrum sint, praedicatores uerbi mensa sint propositionum, ara incensi orationes significet, & cetera multa, non damnanda esse dogmata credo, sed parum ecclesiae fructuosa, uel etiam solida: & quod haec tandem bonos uiros perduxerint errorum, satis & nimium patet talium commentaria legentibus.

- 16 super quos erit Eleazar filius Aaron sacerdotis, ad cuius curam pertinet oleum ad concinnandas lucernas & compositionis incensum & sacrificium quod semper offertur: & oleum unctionis: & quicquid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque uasorum quae in sanctuario sunt.

Eleazar cum ceteris Aaronitis ferebat oleum sacrae unctionis, & oleum pro concinnandis lucernis, suffimentum aromaticum cum pertinentibus ad illa. Inde nostri acceperunt, ut chrisma soli episcopi consecrarint, et multa huiusmodi deploranda magis quam scribenda.

C ¶ Locutusque est Dominus ad Moysen & Aaron, dicens:

17 Nolite perdere populum Caath de medio

18 Leuitarum:
19 sed hoc facite eis, ut uiuant & non moriantur, si tetigerint sancta sanctorum. Aaron & filij eius intrabunt, ipsique disponent opera singulorum, & diuident quid portare quis debeat.

20 Alij nulla curiositate uideant quae sunt in sanctuario priusquam inuoluatur, alioquin morientur.

Interdicitur Caathitis omnibus diuino precepto, ne uideant uel tangerent sacrosancta illa, sed tantum portare in humeris: in summa enim reuerentia haberi uoluit deum & sacrosancta ualde totum illum diuinum cultum a toto populo, qui pro suo genio sic duci merebatur: Ideo eis exemplum profuitur Caathitis, quibus sic exclusis a contemplatione sacrorum sub mortis interminatione, minus illi auderent sese quomodolibet ingerere. Haec disciplina necessario erat populus & Leuitae in officio continendi, quamdiu carnalis iste cultus, carnali populo per mittebatur, mox cessatura, dum spiritus dei piorum peccata possedisset, ut non aliter quam in spiritu & ueritate deum colere, apostolica doctrina edoceri uoluerint & potuerint.

21 ¶ Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

22 Tolle summam filiorum Gerson per domos ac familias & cognationes suas,

23 a triginta annis & supra, usque ad annos quinquaginta. Numera omnes qui ingreditur

24 & ministrant in tabernaculo foederis. Hoc est officium ministrandi & portandi

25 familiae Gersonitarum, ut portent cortinas tabernaculi & rectum

26 foederis operimentum, & super omnia uelamen hianthinum, tentoriumque quod pendet

27 in introitu tabernaculi foederis, cortinas atrij & uelum in introitu portae

28 atrij quod est ante tabernaculum. Omnia quae ad altare pertinent funiculos & uasa ministerij,

29 & omnia necessaria ad cultum, iubente Aaron et filiis eius operabuntur omnia filij Gerson pro officio suo & onere suo, & scient singuli cui debeant oneri mancipari.

30 Hic est cultus familiae Gersonitarum in tabernaculo foederis, eruntque sub manu Ithamar filij Aaron sacerdotis.

31 ¶ Filios quoque Merari per familias & domos patrum suorum recensabis

32 a triginta annis & supra, usque ad annos quinquaginta, omnes qui ingrediuntur ad officium ministerij sui & cultum foederis testimonij.

33 Haec sunt onera eorum curanda diligenter, portabunt tabulas tabernaculi & uectes eius, columnas ac bases earum,

34 columnas quoque atrij per circuitum cum basibus & paxillis & funibus suis. Omnia uasa & suppellectile nominatim accipient, sicut portabunt,

35 hoc est officium familiae Meraritarum & ministerium in tabernaculo foederis, eruntque sub manu Ithamar filij Aaron sacerdotis.

In prioribus numerati scribuntur Leuitae a mensurae etate, nunc uero deliguntur tantum habiles ad onera ferenda,

Monachorum cere-
moniae.

renda, qui trigessimum annum agerent & supra, sicut et ad reliqua officia peragenda in tabernaculo domini. Primum ergo Gersonitæ præficiuntur operibus gestandi sacra, ut prius dictum est capite tertio, idem quoque & de Meraritis.

Recensuerunt igitur Moses & Aaron & principes synagoge filios Caath per cognationes & domos patrum suorum, à triginta annis & supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad ministerium tabernaculi foederis, & inuenti sunt duo millia septingenti quinquaginta.

Hic est numerus populi Caath qui intrant tabernaculum foederis: hos numeravit Moses et Aaron iuxta sermonem domini per manum Mosi.

Numerati sunt & filii Gerson per cognationes, & domos patrum suorum, à triginta annis & supra, usque ad quinquagesimum annum omnes qui ingrediuntur ut ministrent in tabernaculo foederis, & inuenti sunt duo millia sexcenti triginta, hic est populus Gersonitarum, quos numerauerunt Moses & Aaron iuxta uerbum domini.

Numerati sunt et filii Merari per cognationes & domos patrum suorum, à triginta annis & supra, usque ad annum quinquagesimum, omnes qui ingrediuntur ad explendos ritus tabernaculi foederis, & inuenti sunt tria millia ducenti, hic est numerus filiorum Merari, quos recensuerunt Moses & Aaron iuxta imperium domini per manum Mosi.

Omnes qui recesserunt de Leuitis, & quos recenseri fecit ad nomen Moses & Aaron, & principes Israel per cognationes, & domos patrum suorum, à triginta annis & supra, usque ad annum quinquagesimum ingredienti ad ministerium tabernaculi, & onera portanda, fuerunt simul octo millia quingenti octoginta, iuxta uerbum domini recensuit eos Moses, unumquodque iuxta officium, & onera sua, sicut præceperat dominus Mosi.

Post commissa Leuitis officia ad perpetuam rei memoriam, etiam ipsorum numerus supputatur ab ætate triginta annorum usque ad quinquagesimum annum, quæ illi temporis & populo, cultuique instituto tot annis duraturo, necessario tradi memorie debuerunt. Quæ & non minori affectu legenda nobis sunt, quam Gotthorum leges, & gentilium rituum ac fastorum ceremoniarum uetustas: quin potius reuerenda summo opere sunt tanquam, ut sunt, diuina oracula, quibus illum regi oportebat populum doctum gentium plenitudo intraret, & regnum Christi cum sacerdotio suo sanctissimo unico & perpetua orbi pro-

poneretur credendum, & in spiritu uerus deus, spiritus colendus susciperetur ab electis. Testimoniū autem conscientie suæ produnt semichristiani, qui Ouidium de Fastis admirari possunt & laudare, & similia, has autem sacræ antiquitatis sacræ scripturas ridere non metuant. Fuit Caathitarum numerus duo millia septingenti quinquaginta, Gersonitarum autem duo millia sexcenti triginta, Meraritarum tria millia ducenti. Quorum omnium summa tota ascendebat ad octo millia quingenti octoginta. Ex quibus discrimen cernitur palam numeri uirorum fortium & imbellium in una & minima tribu Leui, quæ fuit numero uigintiduo millia in totum supputatis infantibus masculis ab ætate unius mensis, usque ad senium ac decrepitam ætatem. Abeat paganica cuiuscumque religionis admirator, & unius alicuius deorum cultum inuestiget ex secularibus literis, tanto ministrorum numero gloriosum. Sed longe in maiorem numerum excreuerant ceremoniarum illi cultores in religione Christiana, quum tam apostoli quam præfati sancti doctores omnes in uniuersum Christianos pios sacerdotali uigere dignitate docuerint, & sacrificium iuge gratiarum actionis, orationis deuotionis, & operum ueræ pietatis cultum docuerint deo nostro placentem, unum autem pontificem nostrum Christum existentem in cælis apud patrem, altare, & hostiam. Illud potius ex hoc loco discamus, sacro sancta dei mysteria, & prædestinationis diuinæ opera admiranda nobis magis esse quam discutienda, uel facietenus intuentia, qualia multa sunt in sacris literis, pronuntiata magis quam exposita, credenda magis quam curiosa & uano spiritu inquirenda. Deinde secretorum dei pauci sunt consilij: non enim expedit margaritas proijci porcis, ne conculcentur. Esse quoque gradus fidelium, ueluti ætatum, secundum quos uaria à domino officia dispensantur, & gratiarum dona, ut nemo alterum spernat, sed impendio annitatur ut functioni sibi à deo iniunctæ satisfaciatur, cum imploratione diuini auxilij. Leuitarum infantes numerati docent, instituendos ad dei cultum, ab infanzia imbuedos sacris moribus, uerbis, & literis, ut in timore dei à teneris unguiculis exerceantur quo aptiores euadant, ætate integrioribus, & alios instituendi artem discant ab infanzia.

Christus
unicus
noster
pater

Gradus
fidelium

CAPVT V.

1 **I**ocutusque est dominus ad Moysen, A
dicens:

2 **I**ncipe filijs Israel ut eiciant de castris omnem leprosum, & qui semine fluit, pollutusque est super mortuo:

Castra sui populi uoluit dominus, quantum fieri potuit, molestia carere, mutua charitate iucunda esse, munda quoque, & salubria, optimo ordine instituta, & pacifica omnia: ideo quicquid abominabile, contagiosum & impurum habebatur, excludi præcipitur, ut est leprosum sordida contagio, & immunditia ex flexu foetide pollutorum & morticinorum horror.

3 tam masculum quam foeminam eiciate de castris, ne contaminent ea, cum habitauero inter eos.

4 Feceruntque ita filii Israel, & eiecerunt eos extra castra, sicut locutus erat dominus Moysi sic fecerunt filii Israel.

Lepra do-
grinae.

Sive mas fuerit sive mulier, pollutum quippiam habens, excludi iubetur ex castris, pro disciplina necessaria in tanto coetu hominum, ubi periculosa est contagio, & ut cancer serpens lepra uel pustula. Nobis haec significare possunt doctrinam quamlibet ueram, falsis tamen permixtam narrationibus, tanquam maculosam lepram cauendam diligenter: id ipsum et de moribus iniquorum declinandis, & mala societate, studere autem integritati, ueritatique, in uita & uerbis, facto & doctrinis probari ecclesiae. Semini suum intelligere possumus libidinosae cogitationibus & luxu carnalium desideriorum astuantem. Super mortuo pollutum, cum qui in iniquitate uitam finientibus conformari studet.

5 ¶ Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

6 Loquere ad filios Israel: Vir siue mulier cum fecerint ex omnibus peccatis quae solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum domini, atque deliquerit anima ipsa,

7 confitebuntur peccatum suum quod commiserunt, & reddent ipsum delicti caput, quin tamque partem desuper ei in quem peccauerint,

Publicae transgressiones publica sunt poenitentia diluendae, & priuatae priuata. Sunt tamen hic intelligenda ea peccata, quibus proximus in re familiari damnum a nobis accepit, quod pecunia restitui possit, quandoquidem capitale, & insuper quinta capitalis iubetur reddi, & insuper offerri aries pro peccato ignorantiae secundum legem.

8 si autem non fuerit qui recipiat, dabunt domino, & erit sacerdotis, excepto ariete qui offertur pro expiatione, ut sit placabilis hostia.

Illud quod restituitur sacerdotis esse ordinatur, si non supersit is cui damnum est illatum, uel eiusdem proximus, uel heres legitimus, ne impunitum maneat quod peccatum est. Nec tamen illa restitutio sacrificium esse statuitur, sed sacerdoti assignatur, pro suo proprio usu & substantia. Caput autem delicti intelligitur capitale eius summae quae per peccatum ablata est, ut non sit aliud delictum, quam ea res quae per delictum ablata est.

B Omnes quoque primitiae quas offerunt filii

9 Israel, ad sacerdotem pertinent:

10 & quicquid in sanctuarium offertur a singulis, & traditur manibus sacerdotis, ipse erit.

Primitiae sa-
cerdotum.

Sacerdotum usibus cedebant omnes oblationes primitiarum, ex quibus modica particula incendebatur coram domino, reliqua portio legalis sacerdotum erat. Similiter sacrificia pro peccatis populi et principis oblata, pro maxima sui parte cedebant sacerdotum uictui, praeter petusculum, adipem, & cetera modica, quae incendebantur. Nostrorum omnium bonorum operum primitiae, inci-

pere scilicet uelle & conari, domini sunt & summo sacerdoti nostro & unico accepta referuntur, non nobis, quorum omnis sufficientia ex deo est, qui nec cogitare quidem ex nobis boni aliquid possumus. Eius gratiae est, quicquid illi offertur in ecclesia sanctorum.

11 Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

12 Loquere ad filios Israel, & dices ad eos: Vir cuius uxor errauerit, maritumque contem-

13 nens, dormierit cum altero uiro, & hoc maritus deprehendere non quierit, sed later adulterium, & testibus argui non potest, quia non est inuenta in stupro:

Lex tota Zelotypiae, terror uidetur fuisse & discipulis na uxor, fortassis pro tempore, loco, & personis necessaria, ut morigerae essent maritis, castae, disciplinatae, fideles, & ab omni mala suspitione immunes, subdite & timemes maritos, domi sedentes, proles curam gerentes, quam & religiose instituere uolebat lex ab uxoribus. Ideo ipsum prosequi non possunt, nisi & ipsae quoque religiose educate sint, & matura conuersatione instructae, quales erant Hebraeorum uxores, teste scriptura. Ideo sepe timor necessarius est eis, dum non ferunt amore duci ad infausta. Hac dura lege docentur ab omni difficultate maritorum. Exemplo adhiberi mandantur procaces & immorigerae foeminae, ut dum publice emendantur, obsequia sibi caueant. Sicut & libellus repudij permittitur, ob pertinaciam, non solum Iudaeorum, sed & ob procliuem tem foeminarum coercendam: necessaria est enim in re publica, honestas qualibet & obedientia cum disciplina muliebris sexus. Nec facile credendum suspitionibus, sed diligenter ueritas indaganda. Utiles docetur timor foeminae, & maritorum auctoritas legitima in fragiliem sexum lege diuina comprobatur.

14 Si spiritus zelotypiae concitauerit uirum contra uxorem suam, quae uel polluta est, uel falsa suspitione appetitur,

Non ideo commendatur zelus mariti, sed toleratur iniquitas suspitionis friuolae, & permittitur quod improbi non potest, maxime ob uasfratem foeminarum, quae cautius delinquere consueuerunt, & sese mendacis iurari, ut non semper etiam uera crimina huiusmodi testibus idoneis traduci possint, interim tamen uiolenta foemina maritum enecat.

15 adducet eam maritus ad sacerdotem, & offeret oblationem pro illa decimam partem farinae hordeaceae, non fundet super eam oleum, nec imponet thus, quia sacrificium zelotypiae est, & oblatio inuestigans adulterium.

Domino praecipiente hanc legem, & promittente si gnium innocentiae uel delicti, cui & assistere potest et non potest mentiri, commoda haec lex est & licita. Sed uideant interim qui similia tentant sine lege domini, & promissis, de candente ferro, de calidissimo balneo, de tentatione circa homicidia, quae id spiritus impulsione committunt, ubi testimonium illis suffragetur diuina legis, et non potest

potius presumptiones sint de suis iustitijs, uel tentationes diuine iustitiæ contra uerbum domini. Farinam iubet offerri hordeaceam, quæ uilius sit triticea, quia sacrificium esset domino displicens et ingratum, non ex deuotione oblatum, sed suspitione, et ex malo, sine gratia et indulgentia, uel mutuo amore, qui intercedere debuerat in matrimonio, ne uel illa adultera fieret, uel ille incertum malum experiri tanquam certum moliretur, et quasi optaret ad accipiendum occasionem ut separaretur ab uxore. Recideo sacrificium sit sine thure, oleo, simila.

Offeret igitur eam sacerdos, & statuet coram domino, assumetque aquam sanctam in uase fictili, & pauxillum terræ de pauimento tabernaculi accipiet sacerdos & mittet in aquam.

Confunditur et terretur mulier, dum statuitur coram domino terribili et sancto, aspiciente populo, alijs in exemplum castitatis et fidelitatis. Aqua sancta dicitur, unde se se sanctificandi abluebant in atrio. Vas fictile, non aureum uel argenteum, ad significandum negotij totius inbonestatem, siue uere adulterium commississet, siue minime: non enim malo magno carebat tractatio illa, et diffusio tam horribilis. Pauxillum terræ uel pulueris sancti, de loco sancto, ad augendum horrorem poculi.

Quumque steterit mulier in conspectu domini, discooperiet caput eius, & ponet super lationem illius sacrificium recordationis, & ob amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congeffit.

Ignominiosissimum habebatur mulieris caput detegi, maxime coram populo, et in conspectu tabernaculi, ut ceteræ uidentes horrerent magis ab adulterio, domino ipsam sic iubente fieri. Omnino etenim quæ non uir- tutis amore horret peccare, saltem formidine pœnæ sunt dictæ, quia speculum esse debebat et memoriale ceteris coniugibus, ut uirque nihil post hac simile admittere tur: et quam deo displiceat zelus et inuidia coniugum, set, ut essent duo in carne una: propter quod amoris uinculum relinquere quisque patrem et matrem, et adhære hoc paratæ ut obessent reo, et etiam innocenti mole- ram ecclesia. Execrationes illæ erant orationes præscri- ptæ sacerdoti, quibus orabat deum pro confusione eius quæ rea esset, et pro declaratione innocentie, si inno- cens, non tamen sine confusione graui, quia occasionem dedisset suspitioni, uel irritasset maritum alia aliqua in- obedientia uel amarulætia, à quibus summopere sibi tem- perare debuerat.

adiurabitque eam, & dicet: Si non dormiuit uir alienus tecum, & si non polluta es deser- uo mariti thoro, non te nocebunt aquæ istæ amarissimæ, in quas maledicta congeffit: si autem declinasti à uiro tuo, atque pollu-

ta es, & concubuiisti cum altero uiro.

Non fuit tentatio dei, quum ipse instituerit propria lege de super lata. Effet autem sacrilega tentatio, si absque dei uerbo tentaretur huiusmodi negotium. Christus docuit ob solam fornicationem dari repudij libellum, et cha- ritatem docuit, et in bono malum uinci, indulgentiam facile largiri, et reconciliari offensis, mutuum condona- re delicta, si seruiat emendationi, et publicæ charitati, et non obsit potius toti ecclesiæ: tunc enim disciplina ec- clesiastica opus est.

21 Tunc adiurabit sacerdos mulierem adiura- tione maledictionis, & sic dicet mulieri, det te dominus in maledictione, exemplumque con- ditorum in populo suo, putrescere faciat fe- mur tuum, & tumens uterus tuus disrum- patur.

22 Ingrediantur aquæ maledictæ in uentrem tuum, & utero tumescente decidat femur. Et & respondebit mulier: Amen amen.

Maledictionem dari, est sic esse publice maledictam, ut horrori sit omnibus, et in fabulam uertatur maledictio- nis, dicaturque passim: Si hoc egi uel aliud, oro mihi contin- gat ut illi mulieri, uel illi. Ut ceteræ discant mulieres ue- reri sibi, et cauere ab adulterio uel offensa maritorum. Putrescere femur et uentrem inflari iustæ pœnæ uiden- tur eius, quæ abusa est suo corpore contra phas et fidem promissam, ac publicam honestatem. Marito enim suppo- nere conata est foetum alienum et supposititum, ad con- fusionem perpetuam, ac grauamen turpissimum.

23 Scribetque sacerdos in libello ista maledicta, & delebit ea aquis amarissimis, in quas male- dicta congeffit.

Dura admodum necessitas imprecandi sibi tanta ma- la si ream conscientiam crimen redarguat. Et nihilo mi- nus durum est astare tribunali iustitiæ diuine, et coram populo sic traduci. Sed una turbatur, ut multis præcauea- tur, ut discant amare maritos, et ab offensione eorum in uerbo, facto, signis, et suspitionibus cauere multa dili- gentia.

24 & mulieri dabit bibere aquas amaras, in quas maledicta congeffit, & ingredientur in eam istæ aquæ maledictæ ad amaricandum.

Non sufficiebant uerba, sed signis quoque ueluti sacra- mentalibus perficitur inquisitio, ut rudi populo ceremo- nijs inculcetur mysterium fidei matrimonialis, et reue- rentia maritorum uxoribus, ira domini contra adulteras, et discordes coniuges, contra legem dei et naturæ.

25 Et tollet sacerdos de manu eius sacrificium zelotypiæ, & eleuabit illud coram domino, imponentque illud super altare:

26 ita duntaxat ut prius pugillū sacrificij tol- lat de eo quod offertur, & incendat super alta- re, & sic potum det mulieri aquas.

Sacrificium offerebatur pro peccato ante haustum aquarum, more legis, portione legitima domino prius à sacerdote oblata et incensa, pugillo scilicet farine hor- deaceæ sine thure et oleo. Quibus perfectis, aquam ma-

Maledictio
fœminæ.

Verba &
signa.

ledictionis bibere cogitur coram domino, sacerdote illi tradente.

- 27 Quas cum biberit, si polluta est, & contempto uiro adulterij rea, pertransibunt eam aquæ maledictionis, & inflato uentre putrescet uenter eius & cadet femur eius, eritq; mulier in maledictionem, & in exemplum omni populo.

Matrimo-
nij sanctitas

Iudicium domini exercetur apud fideles ad ipsorum bonum, ut discant conseruare religionem sancti matrimonij, quod apud iudeos semper habitum fuit in insigni honore, & rarum in ipsa gente inuentum fuit adulterium, et non sine grauib; uindictis semper à domino punitum, ut patet de Dauide. Contempto uiro, additur, uel transgrediendo transgressa, quod leuius uideri potest, nulla enim ratione admittendum adulterium in despectum mariti qualemcunq;. Maledictio mulier habebitur, quia ab omnibus odietur & contemptui exponetur ob illam iniuriam, & impudicitia ac perfidia rea notabitur, sibi et posteris omnibus ad exemplum.

- 28 Quod si polluta non fuerit mulier sed munda, erit innoxia, & faciet liberos.

Vbi uero per miraculum dei, aqua ei nihil nocuerit, declarabitur eius innocentia, quò ad adulterium, uerum tamen non omnino sine culpa censetur, quæ signis, uerbis, uel opere concitauit maritum, quem ut seuerius animam, demereri officijs & beneficijs diligentius debuerat. Et auctoritas mariti minuenda non erat, ad aliarum sceminarum leuitatem sollicitandam, si uir ille, ob falsam calumniam uxori iniustam, lege puniretur talionis, uel alia. Nouit sapientia conditoris quid creaturis prosit, iudex ipse aderit omnibus, suo tempore reteget cordium secreta, & iudicabit æqualiter olim uiris ac mulieribus. In hoc mundo pro totius gentis salute nonnunquam patiuntur insontes, & capite rei absoluntur apud homines, suo iudicio tandem seueriter plectendi à domino.

Auctoritas
mariti.

- 29 Ista est lex zelotypiæ. Si declinauerit mulier à uiro suo, & si polluta fuerit,
30 maritusq; zelotypiæ spiritu concitatus, ad duxerit eam in conspectum domini, & fecerit ei sacerdos iuxta omnia quæ scripta sunt,
31 maritus absq; culpa erit, & illa recipiet iniquitatem suam.

Epilogus est prædictorum, quo tam diligenter adscripto significatur hæc lex posita ad magnum profectum reipublicæ, si seruetur: quam & leuiter negligi nolit, sed esse populo optime notam, ut pax seruetur & tranquillitas inter coniuges, qua non est maior in hoc mundo felicitas, etiam si multa passim uitæ incommoda illi statui continuo incidant, quæ duplo affligunt animorum exulceratione irretitos. Petulantia autem mulierum si dissimulata fuerit, & sine disciplina coercente superbum natura animal sibi permissum, multa incommoda subsequetur. Idq; merito, quia domini dei & patris nostri mandata flocci penduntur, & rationi nostræ nostro malo relinquitur.

¶ CAPVT VI



Ocutusq; est Dominus ad Mo-
sen, dicens:

Loquere ad filios Israel, & dic
ces ad eos: Vir siue mulier cum se
cerint uotum ut sanctificentur, & se uoluerint
domino consecrare,

Si quis pro more omnium gentium, magis autem, ut uidetur ex hoc loco, Israëlitarum celebrem aliquam continentiam, & strictioris uitæ ac discipline institutum uere uoluisse ad tempus aliquod, talis uocabatur Ebraeis Nasir נָסִיר religiosus uel continens, speciali aliquo uota matritate, & rerum mundanarum contemptu ac temperantia nobilis, ceteris nimirum in exemplum uirtutis uel ob sapientiæ diuinæ, uel humane studium, aut gratiam à domino consequutus, uel alia quacumq; honesta ratione, uel naturali propensione ad religionem inuitatus, quæ etiam muliebri sexui conuenire ualeret, ut iudith & Anatiam, Holda & Debhora fuisse creduntur. Eiusmodi institutum licite obibant, qui sponte illud amplectebantur pro exercitio corporis, aut repressione libidinis, fastus quoq; mundani & ineptioris gaudij inter homines. Sic quoq; rigori illi, non autem honestati & sanctimoniam, finis imponi poterat constituto tempore uel præsumpto, quod se perpetuis ad hoc uotis minime adstringebant, sed quæ tum & quousq; utilis sibi ea disciplina deprehenderent, uel ad studium legis, uel ad exercitium corporis, pro ætate, loco, & casu, sano nimirum consilio, & sine conscientiarum angustia posthabenda. Propositum eiusmodi citius apud gentes religiosum semper est habitum, domino quoq; deo & sanctis in lege patribus non improbatum. Quod & hodie impium non esset, si rationabiliter, causa discipline, moderato usu, sine superstitione & supercilio aliorumq; contemptu, ac arrogantia proprii sensus, pro sanctis exercitijs liberius assuescendis, sine perpetuis uotis, sine hypocrisis, & conscientiarum periculo susciperetur, ad ueram sanctimoniam exercendam, & ad operam ueræ iustitiæ liberius & copiosius perficiendam. Quale olim institutum fuisse uidetur in initijs monasteriorum apud Christianos, & tentatum aliquanto tempore ac continuatum legitur, cum sine otio, multo labore corpus domare ad uirtutis exercitia coeperant, & diuinæ lectionis uacationi alternis studijs incumbabant, nunc animo excolendo, nunc corpori deseruiendo intenti. Successu autem tem-
poris, auaritia, otio, hypocrisis, superbia, & tandem libidine degeneratum esse nunc plangitur, & tandem probatur ab omnibus. Paucis uero incessit studium reformationis collapsa, & restituendi ueram pietatem. Cum enim medicinæ instar collegiorum status in Christiana re publica, & ad bonum commune foueri debeat, non perpetuo durare quæcunq; professio à domino non instituta sed donec ad ecclesiæ frugem proficere alicuius institutum uidetur, non ad conscientie perniciem, non ad impedimentum meliorum, nec contra beneplacitum dei, nunc quoq; uocantur seruos suos ad hoc opus, nunc ad aliud. Inuentus quidem religiosus instituta est, ueluti Samuelis propheta, in lege domini perdiscenda, moribus et disciplinis imbuenda.

rum corporalium ostendere ex neglectu cæsarie capitis, & inculta coma uel barba, more gentis & huius mundi, & quæ in mundo sunt admiratorum.

8 Omnibus diebus separationis suæ sanctus erit domino.

Sanctum esse tempore toto separationis, est totum se abstinere à seculi huius uanitatibus, & cultu corporis delicato rebus sanctis dedicatum esse, quod aliud fuisse non uideo quàm discere legem domini & docere: non otium aliquod iners, nec friuolæ occupationes & nulli utiles, sed fidelium hominum sacræ institutioni studere, hortari ad meliora quos possit uerbo & exemplo, timorem dei ostendere, exhortationi & precibus instare deuotis.

9 Sin autem mortuus fuerit subito quispiam coram eo, polluetur caput consecrationis eius: quod radet ilico in eadem die purgationis suæ, & rursus septima,

10 in octauo autem die offeret duos turtures, uel duos pullos columbæ sacerdoti in introitu tabernaculi testimonij:

11 facietque sacerdos unum pro peccato, & alterum in holocaustum, & deprecabitur pro eo, quia peccauit super mortuo: sanctificabitque caput eius in die illo,

Si contigerit eum fortuito uel subitaneo ac non perspecto contactu mortui pollui, emundare se studebit certis ceremonijs, quarum ratio non mirum si ignoretur, pro temporum & morum immutatione. Videtur rasura duplex, significare immunditiam contractam in corpore ex contactu. Sacrificium autem in omni purificatione necessarium erat secundum legem. Peccatum uero quomodo accipiatur satis patet: nempe pro irregularitate, & modica negligentia, quæ etiam inuito obrepere potuit, et contaminare corpus secundum legem, quæ operabatur peccatum. Sanctificatio capitis, erat consecratio repetita, & emundationis contestatio, his enim obseruarijs, & lapsu temporis, ostendebatur restitutus pristinae puritati ac sanctimonie Nazæeorum.

12 & consecrabit domino dies separationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato: ita tamen ut dies priores irriti fiant, quoniam polluta est sanctificatio eius.

13 ¶ Ista est lex cōsecrationis, Cum dies quos ex uoto decreuerat, complebuntur: adducet eum ad ostium tabernaculi fœderis,

14 & offeret oblationem eius domino, agnum anniculum immaculatum unum in holocaustum, & ouem unam anniculam immaculatam pro peccato, & arietem unum immaculatum hostiam pacificam,

15 canistrum quoque panum azymorum, qui consperfi sint oleo, & lagana absque fermento uncta oleo, sacrificia quoque, ac libamina singulorum:

Consecrare domino tempus consecrationis uel separationis, est domino commendare ac dedicare, uel orare ut gratum deus habeat uoti illius institutum, utque proficiat

Sanctitas Nazæeorum.

Peccatum irregularitas.

C

enda, donec ad ætatem perueniat idoneam uirilibus functionibus & ecclesiasticis. Sed non sic uni deuouenda et mancipanda est institutio, ut ad aliud melius uel maius ac necessarium transferri legitima causa occurrente non possit. Non sunt ergo uota perpetua imponenda, sed libertas sancto spiritui permittenda, ad ædificationem ecclesiæ, et ad opus dei sine impedimento hominis. Hoc est autem separare se domino, dedicare se legi domini discendæ, & eius beneplacitum familiariter & diligentius implendo, proposito aliquo ad ueram pietatem accommodo. Hoc apud Iudeos, quo minus degenerarent in superstitionem & ad damnum sanctis moribus, hoc loco instituitur & precipitur, ne quod perpetuum uotum præsumatur, sed usque ad tempus assumendum docetur publice finiendum, & in melius commutandum, ut publice ceptum fuerat.

3 à uino, & omni quod inebriare potest, abstinebunt. Acetum ex uino, & ex qualibet alia potione, & quicquid de uua exprimitur, non bibent: uuas recentes siccasque non comedent.

4 cunctis diebus quibus ex uoto domino consecrantur: quicquid ex uinea uinum fieri potest, ab acinis usque ad folliculum, non comedent.

Quicquid inebriare potest, gulam irritare, & promouere libidinem, statum mentis eneruare uel euertere, hoc prohibetur ei qui initiandus sit sanctis studijs: delicatius ut abstineat, & corporis curam negligat, in desiderijs contra spiritum non instruat carnem, sed comprimat, quod sit nonnunquam uini parsimonia. Non autem legimus a pud nostri temporis religiosos uinum prohibitum.

5 Omni tempore separationis suæ nouaculum non transibit super caput eius usque ad completum diem quo domino consecratur. Sanctus erit crescente cæsarie capitis eius.

Nullus effeminatus corporis cultus Nazææo permittitur, quod pilorum rasura simpliciter indicatur, more Hebræo, ne simenta libidinis increcant, & maturitas uirumosa & uirilis eneruetur, & ad cuticule curam, ac sensum lenocinia, corpus aliqua sui parte protrahatur per libidines. Sanctus erit, hoc est mundus, constans, firmus, & innocens sermone, uisu, auditu, opere, cautus & modestus.

6 Omni tempore consecrationis suæ super mortuum non ingredietur,

Secularibus uanitatibus eatenus se semper abstrahat, ut neque publicis gaudijs, neque calamitatibus priuatis frangatur, nec arreptum institutum disciplinæ remittat, sed dimittat mortuos sepelire suos mortuos.

7 nec super patris quidem & matris, & fratris sororisque funere contaminabitur, quia consecratio dei sui super caput eius est.

Plangere parentes & fratres prohibetur, et exequijs mortuorum remorari ac pollui, quo minus à studio pietatis & legis diuinæ meditandæ abstrahatur qua nihil charius amplecti debet domino dedicatus. Consecrationem dei sui esse in capite suo, est signum resignationis curæ

ciat domino deo in gloriam, & sibi ipsi in uitae & morum non intermittendam disciplinam ac sanctimoniam: non quod desinat esse mundus & sanctus, sed ut usu acquisito, expeditior sit in pijs actibus tanto tempore exercitatus. Nec uerbis tantum proderat officium commendasse, nisi & sacrificio publice id ipsum testatus fuisset, iuxta morem legis & gentis, tribus oblatis sacrificijs, holocausto pro peccato, & salutari, cum ceremonijs panum oblatoium & libaminum iuxta legem.

16 quæ offerret sacerdos coram domino, & faceret tam pro peccato, quam in holocaustum.

Situs sacer

Discimus ubiq; stilum legis diuinæ. Hic enim ad uerbum Hebræus dicit: Et faciet peccatum suum & holocaustum suum. Quod aliud non est quam mactabit pecus, ut fiat & adhibeatur domino pro Nazareo, sacrificium dignum pro peccatorum expiatione per dei gratiam: & ut aliud pecus offerat ad holocaustum pro seipso, officio autem non suo sed sacerdotis.

17 Arietem uero immolabit hostiam pacificam domino, offerens simul canistrum azy-morum, & libamenta quæ ex more debentur.

Aries uicti-ma,

Aries salutaris uictima mactabatur, cuius portio legitima incendebatur, & alia sacerdotibus cedebat, maxima autem pars in sacras epulas parabatur, & absolvebatur à laicis illis, qui aderant sacrificanti uel mundato pro more. Non sine panibus sacris: quid enim carnes sine pane ederentur? Et uinum quoq; libamen aderat, quæ omnia à sacerdote offerebantur, & in sacras epulas exhibebantur iuxta legis præscriptum.

D Tunc radetur Nazareus ad ostium tabernaculi fœderis cæsarie cōsecrationis suæ: tollentq; capillos eius, & ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum,

Rasura.

Rasura pilorum hic significat cessationem instituti, ad tempus assumpti, non rerum temporalium abdicandam curam, sed iuste, religiose, & fideliter administrandam, postquam iam exercitatus haberetur in pietatis studijs, ut non facile recidere ab innocenti conuersatione in secularibus negotijs timeretur, ut fuerat Abraam, Isaac, Iacob, Dauid & similes.

19 & armum coctum arietis, tortamq; absq; fermento unam de canistro, & laganum azy-mum unū, & tradet in manus Nazaræi, postquam rasum fuerit caput eius.

20 Susceptaq; rursum ab eo eleuabit in conspectu domini, et sanctificata, sacerdotis erūt, sicut pectusculum quod separari iussum est, & femur: post hæc potest bibere Nazareus uinum.

Ceremonie erant secundum præscriptum legis, ut suppositis manibus sacerdotis manui Nazaræi tenentis oblata, sic coram domino consecrarentur carnes, azyma, placentæ, & libamina. Quibus omnibus peractis legaliter, qui ante fuerat Nazareus, licite posthac uinum bibere poterat per tempus consecrationis illi interdictum, non ad libidinem uel peccatum, sed more sanctorum, ne superuacanea uideatur transacta religio.

21 Ista est lex Nazaræi, quum uouerit oblationem suam domino tempore consecrationis suæ, exceptis his quæ inuenerit manus eius iuxta quod mente deuouerat, ita faciet ad perfectionem sanctificationis suæ (uel separationis.)

Præter prædicta si quid Nazareus sponte offerre quiddam, uel plura uoluerit, licebit quiddam, sed ne omitat quæ lex iusserat: non enim sic spontanea præsumenda sunt in sacrificijs domino offerendis, ut debita obmittantur.

22 ¶ Locutusq; est dominus ad Moysen, dicens:

23 Loquere ad Aaron & filijs eius: Sic benedicetis filijs Israel, & dicetis eis:

Forma præscribitur sacerdotibus reuelatione dei, quæ utantur benedicendo uel optima quæq; imprecando populò dei. Ne quid aliud optetur, quam quod sit pro gloria dei & uera pietatis augmento: sicut & Christus apostolos docet, quid à deo orandum sit à uere fidelibus. Sacerdotum quidem est sollemniter populo benedicere orationis forma, interim tamen non prohibetur priuatum eadem fratrem fratri imprecari, tanquam optimum quoddam in hoc mundo pij desiderare possunt.

24 Benedicat tibi dominus, & custodiat te:

25 Ostendat dominus faciem suā tibi, & miseretur tui.

26 Conuertat dominus uultum suum ad te, & det tibi pacem.

Benedicere deum, est donis spiritualibus & corporalibus deum fideles prosequi. Custodire autem, est à noxijs & peccatis præcipue præseruare. Faciem porrigere, est Christum dominum mediatorem & saluatorem in hoc mundo destinare, uerbum dei mundo manifestari, promissum benedictionis semen, & salutare dei electis præstare. Misereri, est præteritorum commissorum obliuisci. Ad reatum ac poenam. Eleuare faciem, est eximere à malis. Ponere pacem, est saluare & ab hostibus pietatis tantos reddere. Hæc sunt à domino desideranda, non imperium super omnes gentes, non animæ inimicorum, non uite sanitas & longæuitas, non diuitiæ & gloria mundi, sed ut sanctificetur nomen dei, ut regnet uerbum dei in toto mundo, ut beneficia dei ad electos agnoscantur, ut Christus dominus credatur, & speretur gratia dei per ipsum, ut illius gratiam nunquam amittamus, ut redimat nos à peccatis & hostibus & ab omni malo.

27 Ponentq; (uel inuocabunt) nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis.

Glorificent sacerdotes coram populo nomen dei, non proprium, neq; suum fastum ambient uel honorem, non sese de suscepto gratis honore suo iactent uel populo præferant. Deo soli gloriam reddant, cuius se fideles ministros exhibere summopere cupiant & annuntient, quæ sua sunt querentes, sed quæ domini. Populum ipsum ait, benedicā fidelibus re ipsa, si quid populo gratiarum & beneficiorum obuenerit, non meritis id tribuant sacerdotis, sed gratiæ & benignitati diuinæ adscribant, à quo solo omne bonum de super nobis donatur.

CAPVT VII.

Actum est autem in die qua com-
pleuit Moses erigere tabernaculū,
unxit illud & sanctificauit cū om-
nibus uasis suis, altare similiter, &
omnia uasa eius, unxit & sanctificauit ea.

Repetitur hoc loco præter ordinem exactum dedica-
tio tabernaculi iam erecti iuxta præceptum domini, de
cuius fabricatione & inunctione in Exodo per singula
scriptum est, cap. 40. Nec accipienda est hic dies illa cum
tanta præcissione, quum dies Hebræis frequentissime acci-
piatur pro tempore, ne cogamur omnia dicere facta ferè
uno die, sed eodem tempore. Omnia uasa cum tabernacu-
lo sanctificari, est diuino cultui consecrari, ea lege, ut il-
la nemo prophanus tangere audeat uel ingredi, sed qui-
bus lege dei permittitur. Omnium autem inunctio cere-
monialis cultus erat ad populum, qui talia appretabatur,
ut carnalis, nobis autem unctio diuina curæ sit & in desi-
derijs, & per gratiā & amorē dei cordium consecratio.

Obtulerunt principes Israel & capita fami-
liarum, quæ erant per singulas tribus præfe-
ctorum qui numerati fuerant,

Quelibet tribus ducem habebat summum, sub quo es-
sant tribuni, centuriones, & quinquagenarij, per singu-
las familias, ordinatissime dispositas, quibus commendatæ
erant tribus, & ueluti reguli non minores, sed admodum
potentes & magni.

munera coram domino sex plaustra tecta
cum duodecim bobus. Vnum plaustrum ob-
tulere duo duces, et unum bouem singuli, ob-
tuleruntq; ea in conspectu tabernaculi.

Singuli duodecim ducum obtulerunt bouem unū, duo
autem boues ducebant plaustrū unum, ut essent sex plau-
stra, quæ diuino instinctu offerebantur ad usum quem do-
minus prædissimulat, & consequenter lege statuta decer-
nit, ne quid humano sensu in cultu dei agendum putetur.
Qui non uult sibi seruire, nisi eis ritibus quos ipse probat
& instituit, ne effluamus in ceremonias inutiles & illis
deinde adhareamus ueluti sacrosanctis, quas quacunque
de causa obmittere tandem, ut sit, nequias habeatur. Alio
qui iam ordinati erāt portitores tabernaculi ac uasorum.
Plaustra autem operta dicuntur, uel potius militaria, qua
uehendis.

Ait autem dominus ad Moysen
Suscipe ab eis ut seruiant in ministerio ta-
bernaculi, & trades ea Leuitis iuxta ordinem
ministerij sui.

Itaq; cum suscepisset Moses plaustra, & bo-
ues, tradidit ea Leuitis.

Significat dominus sibi non displicere, sed probare de
uotionem ducum, & plaustrorum oblationes, & usum
statim ordinat ac dispensat, ut non nisi sacris rebus, taber-
naculo & uasis quibusdam minus sacratoribus, transfe-
rendis seruiant, in usum Leuiticum, iuxta ordinationem
dei per famulum suum Moysen.

Duo plaustra & quatuor boues dedit filijs

Gerfon, iuxta id quod habebāt necessarium,
quatuor alia plaustra, & octo boues dedit
filijs Merari secundum officia & cultū suum,
sub manu Ithamar filij Aaron sacerdotis:

Sex plaustra eatenus Leuitis sunt assignata, ut ipso-
rum duo Gerfonitis cederent cum quatuor bobus pro sar-
cinis grauioribus & laxioribus, qualia prædictum est fu-
isse opertoria tabernaculi, cum uelis duobus, & corti-
nis totius atrij: quatuor autem reliquis cum octo bobus in
subsidiū ordinata sunt filijs Merari pro uehendis tabu-
lis tabernaculi, uectibus, basibus, clauibus et funibus, cum
columnis tam atrij quàm tabernaculi.

filijs autem Caath non dedit: quia in san-
ctuario seruiunt, & onera proprijs portant
humeris.

Caathitis illis qui non erant de Aaronis posteritate,
nō sunt data plaustra, quia sacrosancta uasa humeris ge-
standa susceperant in mandatis, arcā scilicet & mensam,
arasq; cum reliquis quæ iam tunc docebantur ex hoc lo-
co, non plaustris sed humeris ac uectibus gestanda: ut ap-
pareat non indigne Osam Dauidis tempore percussam,
quando contra legē plaustro arcā transferre decreuerāt.

Igitur obtulerūt duces in dedicationē alta-
ris, die qua unctū est, oblationem suam an-
te altare.

Dixitq; dominus ad Moysen: Singuli du-
ces per singulos dies offerant munera in de-
dicationem altaris.

Decreuerant duodecim hi duces simul offerre, & eo
dem die donaria sua, ad magnificentiam diuini cultus &
splendorem tabernaculi, quod cupiebant gloriosissimum
apparere ob populi superstitionem. Quibus talia place-
re non indigne ferebat dominus, si tantum in fide unius
dei & amore redemptoris sui perseuerare studuissent, et
non effluere in ritus atq; mores gentiliū, ad ignominiam
dei ueri. Sed dominus pro solennitatis festo illustrando
multis diebus cum celebri pompa hæc omnia à singulis
offerenda decreuit, ne quis suspicaretur ad uanam glo-
riam duces tale aliquid instituisse. Ad quod facit etiam
æqualitas donorum, ne certamen gloriæ ab excessu unius
super alium instituisse uiderentur.

Primo die obtulit oblationē suam Naas-
on filius Aminadab de tribu Iuda:

fueruntq; in ea acetabulum argenteum u-
num pondo centum triginta siclorum, phia-
la una argentea habens septuaginta siclos iux-
ta pondus sanctuarij, utrunq; plenum simi-
la conspersa oleo in sacrificium:

mortariolum unum ex decem siclis aureis
plenum incenso:

Bouem de armento, & arietem, & agnum
anniculum in holocaustum:

hircumq; pro peccato:

& in sacrificio pacificorum boues duos,
arietes quinque, hircos quinque, agnos anni-
culos quinque: hæc est oblatio Naason filij
Aminadab.

Iam nunc primo in oblationibus locum primum assequitur Iudas, potentissima tribuum, quæ & prima secuta fuit Moſen in mare rubrum fide certior atq; conſtantior, & in ſitu caſtrorū primas tenebat, ſcilicet ad ortum ſolis, quò proſciſcendū erat exeuntibus Aegyptum uerſus deſertum Sinai, ac deinde contra Edomitas, Amalechitas, & Ammonitas. Secundū ordinem igitur uexillorum & exercituū ordinabatur oblationis ſeries, non ſecundū natiuitates duodecim filiorum Iſraël. Oblatio autē prima omnium nominatur **חֲרֹץ**, quā Hebræi liquidarū rerum receptaculū uocant ſcutellam. Hieronymus acetabulum ubiq; uertit hoc capite, iuxta Plinium pro cauliculis uernalibus peluuium modo. Vnde & apud Senecam ſunt præſtigiatorum acceptacula: Dicunt & acceptabulum Hæminæ quartam partem, id eſt, drachmas quindecim. Simplicius uerò dicitur ſcutella magna, Germanis quoq; in uſu eodē ſignificato et nomine. Secunda oblatio **כִּיכָר**, phiala eſt, nomē habens à fundendo, ut eſt gutturnium ueluti os anguſtum habens, aſperſioni non ineptum. Verum phiala uas dicitur, in quo uinum, aqua, uel oleū, acetūq; interdum menſe imponitur, minusq; uidetur eſſe quā quod Miſraē, id eſt, aſperſoriū dicitur. Verius dicitur catinum aliquem latum fuiſſe ſuperius, & capacem ſimile ac panum, quandoquidem ambo plena ſimile oleo aſperſæ & magni ponderis argenteæ fuiſſe memorantur. Tertium **כִּיכָר** mortariolū tranſtulerunt à concauitate et uolamæ nomen ſortitum, ut ſit cōcha, cochlea, uel cochleare. Rectius dicitur cyphus uel cupa implebatur autem in cenſo, & aureum offerebatur à ducibus. Deinde iuuenæcus offerebatur, hos ſcilicet optimus, et meliore ſtatu, non ex aratro, ſed ſtabulo aut armēto productus. Ariès quoq; & agnus anniculus, ad holocauſtum ex illis faciendum. Hircus quoq; caprarum, ſacrificium ut fieret pro peccato. Deinde quoq; ad ſacrificia pacifica & gratulatoria, pro ſacris epulis in gloriam diuini cultus, & dei optimi maximi, qui ſic coli ſuſtinuit, et ad tempus mandauit, obtulerunt duodecim hi ducēs, quilibet duos boues, arietes quinq; hircos quinq; agnos anniculos quinq;. Talis per omnia oblatio fuit ſingulis ducibus ſine diſcrimine et diſferentia, ut patet ex ſequenti textu ex diſtis claro.

18 ¶ Secūdo die obtulit Nathanael filius Suar dux de tribu Iſſachar,

19 acetabulum argenteū appendens centum triginta ficlos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ficlos, iuxta pōdus ſanctuarij, utruq; plenū ſimila cōſperſa oleo in ſacrificiū:
20 mortariolum aureum habēs decem ficlos plenum incenſo:

21 bouem de armento & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum,

22 hircumq; pro peccato:

23 & in ſacrificio pacificorum boues duos, arietes quinq; (hircos quinq;) agnos anniculos quinq;: hæc fuit oblatio Nathanael filij Suar.

C ¶ Tertio die princeps filiorum Zabulon Eliab filius Helon,

25 obtulit acetabulum argenteū appendens

centum triginta ficlos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ficlos ad pondus ſanctuarij, utruq; plenum ſimila cōſperſa oleo in ſacrificiū:

26 mortariolum aureū appendens decem ficlos plenum incenſo:

27 bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

28 hircumq; pro peccato:

29 & in ſacrificio pacificorū boues duos, arietes quinq; hircos quinq; agnos anniculos quinq;: hæc eſt oblatio Eliab filij Helon.

30 ¶ Die quarto princeps filiorum Ruben Eliſur filius Sedeur

31 obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ficlos, phialam argenteam habentē ſeptuaginta ficlos ad pondus ſanctuarij, utruq; plenum ſimila cōſperſa oleo in ſacrificiū:

32 mortariolum aureū appendens decem ficlos plenum incenſo:

33 bouem de armento, & arietem, & agnum anniculū in holocauſtū: hircūq; pro peccato:

34 & in hoſtias pacificorum boues duos, arietes quinq; hircos quinq; agnos anniculos quinq;: hæc fuit oblatio Eliſur filij Sedeur.

35 ¶ Die quinto princeps filiorum Simeon Salamiel filius Surifaddai,

36 obtulit acetabulum argenteū appendens centum triginta ficlos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ficlos ad pondus ſanctuarij, utruq; plenum ſimila cōſperſa oleo in ſacrificiū:

37 mortariolum aureum appendens decem ficlos plenum incenſo:

38 bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

39 hircumq; pro peccato,

40 & in hoſtias pacificorum boues duos, arietes quinq; hircos quinq; agnos anniculos quinq;: hæc fuit oblatio Salamiel filij Surifaddai.

41 ¶ Die ſexto princeps filiorum Gad Eliſaph filius Duel,

42 obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ficlos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ficlos ad pondus ſanctuarij, utrunque plenum ſimila cōſperſa oleo in ſacrificiū:

43 mortariolum aureum appendens decem ficlos plenum incenſo,

44 bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum:

45 hircumq; pro peccato:

46 & in hoſtias pacificorum boues duos, arietes quinq; hircos quinq; agnos anniculos quinq;: hæc fuit oblatio Eliſaph filij Duel.

Die

47 ¶ Die septimo princeps filiorum Ephra-
 48 im Elisama filius Ammiud,
 obtulit acetabulum argenteum appēdens
 centum triginta ficos, phialam argenteam
 habentem septuaginta ficos ad pondus san-
 ctuarij, utrunq; plenum simila conspersa o-
 49 leo in sacrificium:
 mortariolum aureum appendens decem
 50 ficos plenum incenso:
 bouem de armento, & arietem, & agnum
 51 anniculum in holocaustum:
 52 hircumq; pro peccato:
 et in hostias pacificorum, boues duos, arie-
 53 tes quinque, hircos quinque, agnos anniculos
 quinque: hæc fuit oblatio Elisama filij Amiud.
 ¶ Die octauo princeps filiorum Manasse
 54 Gamaliel filius Phadaffur,
 obtulit acetabulum argenteum appēdens
 centum triginta ficos, phialam argenteam
 habentem septuaginta ficos ad pondus san-
 ctuarij, utrunq; plenum simila conspersa o-
 55 leo in sacrificium:
 mortariolum aureum appendens decem
 56 ficos plenum incenso:
 Bouem de armento, & arietem, & agnum
 57 anniculum in holocaustum:
 58 hircumq; pro peccato:
 & in hostias pacificorum boues duos, arie-
 59 tes quinque, hircos quinque, agnos anniculos
 quinque: hæc fuit oblatio Gamaliel filij Pha-
 60 daffur.
 ¶ Die nono princeps filiorum Benjamin
 Abidan filius Gedeonis,
 obtulit acetabulum argenteum appēdens
 centum triginta ficos, phialam argenteam
 habentem septuaginta ficos ad pondus san-
 ctuarij, utrunq; plenum simila conspersa o-
 61 leo in sacrificium:
 mortariolum aureum appendens decem
 62 ficos plenum incenso:
 Bouem de armento, & arietem, & agnum
 63 anniculum in holocaustum:
 64 hircumq; pro peccato:
 et in hostias pacificorū boues duos, arietes
 65 quinque, hircos quinque, agnos anniculos quin-
 que: hæc fuit oblatio Abidan filij Gedeonis.
 ¶ Die decimo princeps filiorum Dan A-
 66 hiezer filius Ammisaddai,
 obtulit acetabulum argenteum appēdens
 centum triginta ficos, phialam argenteam
 habentem septuaginta ficos ad pondus san-
 ctuarij, utrunq; plenum simila conspersa o-
 67 leo in sacrificium:
 mortariolum aureum appendens decem
 68 ficos plenum incenso:
 bouem de armento, & arietem, & agnum
 anniculum in holocaustum:

69 hircumq; pro peccato:
 70 & in hostias pacificorum boues duos, arie-
 tes quinque, hircos quinque, agnos anniculos
 quinque: hæc fuit oblatio Ahiezer filij Ammi-
 saddai.
 ¶ Die undecimo princeps filiorum Aser
 71 Phegiel filius Ochran,
 72 obtulit acetabulum argenteum appēdens
 centum triginta ficos, phialam argenteam
 habentem septuaginta ficos ad pondus san-
 ctuarij, utrunq; plenum simila conspersa o-
 leo in sacrificium:
 73 mortariolum aureum appendens decem
 ficos plenum incenso:
 74 bouem de armento, & arietem, & agnum
 anniculum in holocaustum:
 75 Hircumq; pro peccato:
 76 et in hostias pacificorū boues duos, arietes
 quinque, hircos quinque, agnos anniculos quin-
 que: hæc fuit oblatio Phegiel filij Ochran.
 ¶ Die duodecimo princeps filiorum Ne-
 77 phthalim Ahira filius Enan,
 78 obtulit acetabulum argenteum appēdens
 centum triginta ficos, phialam argenteam
 habentem septuaginta ficos ad pondus san-
 ctuarij, utrunq; plenum simila oleo consper-
 sa in sacrificium:
 79 mortariolum aureum appendens decem
 ficos plenum incenso:
 80 bouem de armento, & arietem, & agnum
 anniculum in holocaustum:
 81 hircumq; pro peccato:
 82 & in hostias pacificorum boues duos, arie-
 tes quinque, hircos quinque, agnos anniculos
 quinque: hæc fuit oblatio Ahira filij Enan.
 Vbi si notetur de tribu Issachar Nathanael filius Su-
 ar, secundo die obtulisse quæ primus, nihil desiderabitur
 à lectore. Tertio die per omnia similia obtulit dux Zabu-
 lon, Eliab filius Elon. Quarto die dux Ruben principalis
 in secunda turma ad austrū tabernaculi castra habens si-
 militer obtulit, Elisur filius Sedeur. Quinto die dux Sime-
 on comes Rubenitarum, Salamiel filius Surisaddai. Sex-
 to die dux Gad, Eliasaph filius Ducl, secundus comes Ru-
 benitarum. Septimo die similiter obtulit dux Ephraim,
 primus in tertia turma ad occidentē tabernaculi cum tri-
 bus Manasse & Benjamin, cuius nomen erat Elisama
 filius Ammiud. Octauo die, dux Manasse Gamaliel filius
 Phadaffur. Nono die dux Benjamin, Abidan filius Gedeo-
 nis per omnia similiter obtulit. Decimo die princeps quar-
 tæ legionis ab aquilone tabernaculi obtulit similia, Ahie-
 zer filius Ammisaddai. Die undecimo collateralis tribus
 filiorum Aser dux, Phegiel filius Ochran. Duodecimo
 die alter comes dux filiorum Nephtalim, Ahira filius E-
 nan: per omnia similiter & similia primo omnium du-
 cum obtulerunt.
 83 ¶ Hæc in dedicatione altaris oblata sunt à
 principibus Israel, in die qua consecratū est:

F

G

- acetabula argentea duodecim, phialæ argenteæ duodecim, mortariola aurea duodecim: ita ut centum triginta ficlos argenti haberet unum acetabulum, & septuaginta ficlos argenti haberet una phiala, id est in commune uasorum omnium ex argento fici duo milia quadringenti pondere sanctuarii: mortariola aurea duodecim plena incenso, denos ficlos appendentia pondere sanctuarii, id est simul auri fici centum uiginti, boues de armento in holocaustum duodecim, arietes duodecim, agni anniculi duodecim, & libamēta eorum: hirci duodecim pro peccato: hostiæ pacificorum, boues uigintiquatuor, arietes sexaginta, hirci sexaginta, agni anniculi sexaginta. Hæc oblata sunt in dedicatione altaris, quando unctum est.
- 88 Quumq; ingrederetur Moses tabernaculum foederis, ut consuleret oraculum, audiebat uocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos cherubim, unde & loquebatur ei,

Summa summarum notatur eorum quæ oblata sunt à duodecim principibus tribuum Israël, omnia autem pertinent ad ueritatem historię, & ad gloriam dei, & gentis Israëliticę, ut lectores scirent non minori deuotione Israelitas deum suum coluisse quàm gentiles suos qualescunq; falsos deos. Qui omnium harum rerum allegorias magni faciunt, habent alios qui gustui suo consulunt & curiositati. Nobis interim diligentius attendendum ac discendum ex hoc loco, æquum esse, iustum & necessarium, populorum principes non superstitioso & uano, sed uero diuino cultui, quem ex sacris tantum literis certò & sufficienter discunt, deditissimos esse debere, timorem & reuerentiam domini dei semper possidere in pectore: fortes esse in fide, minime auaros, unanimi consensu & fide ferri in deum, cuius uerbo per omnia obsequantur multo studio: exemplar præbeant subditis fidei, morum & bonorum operum: honorem & utilitatem querere debent suorum subditorum: audire prophetas eos qui in uerbo domini illis loquuntur: sacrificia deo offerre iudicij iusti, & iustitię, quibus honoratur diuina maiestas unice, sicut & blasphematur nomen dei principum perfidia, tyrannide, insolentia, pietatis cōtemptu: inuare seruos dei, & porrigere adiutrices manus ad profectum uerę pietatis, necessarijs rebus providere seruos ecclesię, & diuini cultus ministros, ne ob egestatem cesset necessaria religionis obseruantia, & questus improbus excogitetur. Propter deum quem colunt ac docent, sermone & conuersatione ipsos reuereri discant & obsequi illorum doctrinis & monitis. De uerbo dei moderando & ad suum arbitrium prædicando, ut placentia tantum dicatur, non se contaminando principes intromittant: nō per seipsos, sed per sacerdotes idoneas hostias sacrificando, non ueteres in templo iudaico simili, sed in spiritu domini uerbum colere, & præceptis obedire diuinis, iuxta propheta-

Principes religiosi.

Principum perfidia.

tarum oracula & apostolorum doctrinas. Hæc allegoria utilis est ecclesię instruendæ, ut ingeniosiore nō egeamus.

CAPVT VIII.

- 1  Ccutusq; est dominus ad Moysen, dicens:
- 2 Loquere Aaron, & dices ad eum: Quum accenderis lucernas, eregione candelabri lucebunt septem lucernæ. (Hoc igitur præcipe ut lucernæ contra boream eregione respiciant ad mensam panum propositionis: contra eam partem quam candelabrum respicit, lucere debebunt.)
- 3 Fecitq; Aaron, & imposuit lucernas super candelabrum, ut præceperat Dominus Moysi.

Sine curiosa inquisitione ordinis legenda lex est, sicut stilo miscellanico non paucis in locis Moses uisitur, sicut & ceteri ferè omnes prophetae. Iam enim ante oblationes principum stabat candelabrum & lucebat ex septem lucernis suis, quarum media lampas quarta in ordine huius stili imminet, media inter tres utrinq; collaterales, quæ fortassis illustriorem instruebant. Quemadmodum et sol ipse medius sex planetarum, gloriosior est planetis, à quo ceteræ stellæ & planetæ lumen suum mutuuntur: Sic & Christus dominus, sol iustitię, & lampas ueritatis ac iustitię gratiæq; diuinę, ad totum mundum medius positus est, inter patres ueteris testamenti & noui: à quo omnes & per quem gratiam, iustitiam & ueritatem omnes suscipiunt, tanquam de plenitudine sua. Quod ad hunc uersum breuem additur: Hoc igitur præcipe, &c. uidetur esse declaratio quædam, nimium tamen obscura, eius quod scriptum est ex aduerso candelabri, omnino enim uersus latus australe candelabrum stabat, & illuminabat totum sanctum locum, proxime tamen eregione positam ad ueram mensam cum panibus propositionis. Non raro autem candelabrum dicitur media lucerna, & cui iuncta est, hastile scilicet candelabri corpus & stipes, unde procedebant sustentacula tria trium lucernarum uersus orientem, & alia tria uersus occidentem.

- 4 Hæc autem erat factura candelabri: ex auro ductili, tã medius stipes quàm cuncta quæ ex utroq; calamorum latere nascebantur: iuxta exemplum quod ostendit dominus Moysi, ita operatus est candelabrum.

Candelabrum ab imò ad superna eius totum auro erat opere ductili, malleis scilicet & incudibus subactis, & quocunq; uolebant artifices protrahere: potest tamen æque dici ex auro solido ob rigorem metallorū. Ea autem figura est constitutū, quam dominus Moysi in monte uiderat, de eo candelabro hic meminit, et de situ illius, quod officium sacerdotale circa illud indicare instituerat: breuius, illud scilicet accendendi, & promouere suo tempore ad noctem splendorē lucernarum, ut in altum flamma contenderet, ideo usus est uerbo ascendēdi, uel ascendere faciendi, flammā scilicet de lucernis. Summi enim sacerdotes & dignissimi inter alios officium speciale est lucernas diuinorum eloquiorum adornare, ut luceant fidelibus, proferre de thesauro lucis diuinę, id est, sacre scripture,

plura, noua & uetera: ut is sit habendus in ecclesia reue-
ra omnium primus pontifex, qui fuerit sacra eruditione
clarissimus, & exemplari uita sanctissimus.

¶ Et locutus est dominus ad Moſen, di-
cens:

**Tolle Leuitas ex medio filiorum Iſraël, &
purificabis eos**

Conſecratio Leuitarum aliorum præter Aaronem et
filios eius, quibus perficienda ceremonijs hic deſcribitur
ad longum, ut populus uoluntatem dei circa illos intelli-
gens, & externum ritum lege dei decretum conſpici-
ens, maiore in reuerentia illos habendos diſcat, & ue-
luti legis & cultus diuini doctores ſuſcipiat ac honoret.
Purificari igitur mandantur, ut nihil turpe, foetidum, in-
honeſtum uel abiectum appareat, in habitu, geſtu, uer-
bo uel opere: ne quos in authoritate deus haberi uoluit,
dehoneſtaret ad populum macula quæcunq; corporis uel
animi.

**iuxta hunc ritum: Aſpergantur aqua lu-
ſtrationis, & radant omnes pilos carnis ſuæ.
Quumq; lauauerint uestimenta ſua, & munda-
ti fuerint,**

Aqua luſtrationis dicitur Hebræis aqua peccati uel
piaculi, qua ſcilicet expiatur peccatum, & omnis ſœdi-
tas, deſectus, uel turpitudine animi, & irregularitas corpo-
ris adimuntur, & horror aſpicientium eximitur à pectori-
bus. Hoc fidelibus contingit aqua ſapientiæ ſalutaris, no-
uacula diſcipline, qua ſuperſuitas & exceſſus in operi-
bus humanis & cupiditatibus reſecatur, & auaritia &
luxus reſcinduntur. Veſtes quoq; mundantur, ut conuer-
ſatio ſit honeſta, matura, pura, & uirtutū exercitijs ad-
ornata. His enim medijs cultores dei diuino obſequio con-
ſecrantur, tales patitur & amplectitur Leuitas, & amat
cultores.

**tollent bouem de armentis, & libamētum
eius ſimilam oleo cōſperſam, bouem autem
alterum de armento tu accipies pro peccato:**
Simila cum oleo, eſt ſana doctrina, utilis animarū me-
dicina, uerbi dei eſca, qua reſcitur pia conſcientia, iun-
cto oleo benignitatis & manſuetudinis, ne quid nimis ri-
gidum, & contra conſcientiam piam admisceatur, cuius
non ſit in uerbo dei clara perſuaſio. Non tamen ſit iſta
purgatio animorum ſine Chriſti ſanguine & meritis, in
cruce pro nobis ſacrificati, pro noſtra & omnium ſalute
electorum, qui pro peccatis oblatus eſt.

**& applicabis Leuitas coram tabernaculo
ſcederis, conuocata omni multitudine filio-
rum Iſraël.**

Sic ſormati & inſtituti corā eccleſia domino offeran-
tur, & pro illis eccleſie orationes fundantur, & ad de-
creta illius officia ſuſcipiantur à populo, & à iuſta autho-
ritate maiorum præſciantur apoſtolico more, ſicut Pau-
lus Titum & Timotheum cum reliquis, & priſca eccle-
ſie conſuetudo habuit, ubi electi meliores ex multis con-
ſenſu populi & acclamatione, uel ſuiſpſius deditione &
compromiſſione, paſtores eccleſijs à paſtoribus præſcien-
tiatur: illis conſecratio habebatur. Tandem res tota uer-

ſa eſt ad Simonem & Iudam, ut non tam eccleſijs conſu-
lendi ſtudium interponatur, dignæ perſonæ ſubſtituendi
digno officio, quàm perſonis etiam indignis cōſulendi de
ſtatu, ubi quæſtui & honori locus ſit, utcunq; eccleſia ha-
beat, tantum familiaribus nobis, uel noſtræ crumene ſa-
tis fiat: unde prodijt eccleſiæ iactura quam plangimus, et
deformitas in fide & moribus, quam reformatā cupimus.

**Quumq; Leuitæ fuerint coram domino,
ponent filij Iſraël manus ſuas ſuper eos,**

**& offeret Aaron Leuitas, munus in cōſpe-
ctu domini à filiis Iſraël, ut ſeruiant in mini-
ſterio eius.**

Leuitas coram domino eſſe, eſt comparere coram ta-
bernaculo, probari ſacrificijs & deuotione, conſeſſione
laudis diuinæ, & peccatorum ſuorum, magis factio &
ſignificationibus quàm reſeſſione ſecretorum in aurem,
de qua nihil uſſiam uerbum dei unquam tractauit, quia
nunquam proſuit. Publica autem publicorum criminum
agnitio & poenitentia ſemper in uſu fuit ueteri eccleſiæ
& nouæ. Et u: quiſq; quem offendiſſet proximū, recon-
ciliatum cuperet, & pro uiribus anniteretur: ſcrupulos
autem conſcientiæ uiro docto, pio, ſeni & probato pro-
ponere conſilij capiendi gratia, ne fidelis quiſpiam peri-
clitetur de fide & conſcientia, nemo improbat.

**Leuitæ quoq; ponent manus ſuas ſuper
capita bouum, & quibus unum facies pro pec-
cato, & alterum in holocauſtum domini, ut
depreceris pro eis:**

Impoſitio illa manuum conſeſſionis peccatorū myſte-
rium erat atq; ſacramentum, qua ſaterentur ſe pro pec-
catis ſuis morte dignos, ſed unici ſacrificij aliquando offe-
rendi meritis & expiatione ſaluandos, ſi uere fideles eſ-
ſent. Conſecrabantur autem Leuitæ uni deo, miniſtri ad
ædificationē populi, qui huiusmodi præceptoribus & ſa-
cerdotalibus collegijs opus habebat, à quibus in pietate
inſtituerentur alioqui populus contumax. Deprecatur au-
tem pro Leuitis Aaron iuſſu dei, uiuus pro uiuis, & ſo-
lenni ritu commendabat gratiæ dei, & populi obſeruan-
tia, quos reuererentur.

**ſtatuesq; Leuitas in conſpectu Aaron &
filiorū eius, & conſecrabis oblatos domino,**

Triplici ordine ſtatuumtur dei cultores, & in ſpiri-
tualibus miniſtri eccleſiæ. Tenebat unum ſummus ſacer-
dos, eo tempore Aaron, ſub quo minores filij Aaron mi-
noribus præerant functionibus, ſub quibus erant Leuitæ
multi pro tanto populo dirigendo, & multis ſacrificijs
rite quotidie perſoluendis, ad quæ neceſſaria multa erāt,
ligna, aqua, animalium cura, operæ & labores, quibus
non ſuffeciſſent filij Aaron, ut ex prædictis patet: quorū
applicatio & inſtitutio cuilibetq; demandatum officium,
erat ipſorum conſecratio, non tamen ſine ceremonijs.

**ac ſeparabis Leuitas de medio filiorum Iſ-
raël ut ſint mei Leuitæ:**

Separatio illa erat electio ad ſacrum officium, quod
alios non decebat ex domini uoluntate, quos in peculia-
rem ſibi familiam dominus ſegregabat ex filiis Iſraël, qui
dei gloriam zelarent quàm maxime, & in pietate ue-

Confefſio
peccatorū

Ordo dei
miniſtrorū

Separatio
Leuitarum

ra & in obseruantia legis diuinæ populum retinerent se-
dulo, & absq; inertī otio, propter quod & à plebe susten-
tari iuebantur & honorari.

C & postea ingrediantur tabernaculum feceris ut seruiāt mihi, Sicq; purificabis & consecrabis eos in oblationem,

In tabernaculum illud aureum non ingrediebatur Leuitæ omnes, sed tantum sacerdotes. Atrium autem hic intelligit, in quo altare holocaustorum erat & lauacrum, & uasa ad maculationem sacrificiorum: illuc ingrediebantur Leuitæ soli post huiusmodi consecrationem, & Israëlitarum nullus, sed offerebant oblationes ad ostium tabernaculi, cuius nomine nuncupatur totū illud sanctuarium inclusum uelis & columnis totius atrij circum tabernaculum aureum dispositis.

16 quoniā dono donati sunt mihi à filijs Israel. Pro primogenitis quæ aperiūt omnem uulnam in Israel, accepi eos mihi.

Donati do-
mino.

Donati dicuntur Leuitæ domino à filijs Israël, hoc est, in obsequium sacerdotum ad cultum ceremonialem exhibendum. Qui quum olim solum primogenitorū fuisset priuilegium & honor, & præcipue primogeniti Israël domino obligati fuerant, ex percussis propter eos primogenitis Aegyptiorum: qui tamen ob uitulum aureum erectum sese iam fecerant indignos huic functioni, ideo loco eorum Leuitæ assumpti sunt, & numero primogenitorum æquati modo præscripto, qui hic quoque, recapitulatur, more scripturæ sacræ.

17 Mea sunt enim omnia primogenita filiorum Israel, tam ex hominibus quàm ex iumentis. Ex die quo percussi omne primogenitū in terra Aegypti, sanctificaui eos mihi:

Nathinei.

Donati dicuntur generali nomine, Habraice נְתִנִּים
Nathinei, alio uocabulo Leuitæ, id est adiectitiij uel appo-
sitiij dicti. Non quod se deo donauerint, uel à populo do-
nati sint domino: quandoquidem nihil deo donari potest,
cuius sunt omnia, sed quia ad hoc officium ministrandi
erant electi à domino, et ad hoc plebs omnis consense-
rat. Patitur itaq; deus benignissimus donatos sibi dici, si-
cut et bona nostra quorum non eget merita nuncupari
dignatur aliquando, cū omnia quæ agere possumus deo
obligemur, nimirū longe plura quàm præstare posimus.

18 & tui Leuitas pro cunctis primogenitis
filiis Israhel,

19 tradidit eos dono Aaron & filijs eius de medio filiorum Israël, ut seruiant mihi pro Israel in tabernaculo fœderis, & orent pro eis ne fit in populo plaga, si ausi fuerint accedere ad sanctuarium.

Leuitarum
ordo.

Hic quoque à deo susceptos Leuitas, populo tradente, & ab ipso domino sacerdotibus donatos commemorat, quo nouerint Leuitæ sese subesse debere sacerdotibus, et præter acceptum officium debere in suo ordine ministrandi nihil audere maius, & ut diligenter inuigilent, ne de filiis Israël reliquis quisquam ad sacrarium illud ingredi præsumat, & statim ultione diuina ad hoc instituta morte puniantur.

20 Fecerūtq; Moses & Aaron, & omnis
tudo filiorum Israël super Leuitis quæ præ
ceperat dominus Moſi:

21 purificatiq; sunt, & lauerunt uen-
sua. Eleuauitq; eos Aaron in conspectu do-
mini, & orauit pro eis ut purificarentur.

22 Et post hæc ingressi sunt ad officium
tabernaculum fœderis coram Aaron & filiis
eius. Sicut præceperat dominus Moysi de Le-
uitis, ita factum est.

Obedientia populi totius & tribus Leuitice ad
sen & deum pariter commendatur. Factumq; recapitu-
latur breuibus, quod iam agendum à domino fuerat im-
peratum. Non enim solum lex est is liber Moisaicus, uel
libri, sed etiam historia gestorum in populo dei, ideo per
singula recitantur acta domini dei, & dicta, ac obedi-
tia uel rebellio totius populi ad uerbum domini.

23 ¶ Locutus est dominus ad Moysen
cens:

24 Hæc est lex Levitarum, A uigintiquin-
annis & supra, ingredientur ut ministrant in
tabernaculo fœderis:

25 Quumq̃ quinquagesimum annum
tis impleuerint, seruire cessabunt,

Non est uerisimile Leuitas extra eam etatem, quā
minimo militare præcipiuntur, otiosos fuisse: quin potius
usq; ad uigesimum quintum annum didicisse diligenter legem
dei, & post quinquagesimum annum eandem docuisse,
cuiusque reliquum quoq; ætatis in dei externo cultu secun-
dum ordinem & per uices ministrasse, & obseruanda
legales discendo, docendo, decernendo, laborando domi,
& in tabernaculo, pro exigentia officij & ministerij
eorum ac temporum diligenter curasse. Sic qui de aliis
uiuunt, etiam altari seruiat. Qui non laborat, non mandet
ceterorum labores, ad quos homines creati sunt, ut man-
tuis beneficijs iuuentur, & singulorum egestas alterius
opera amice & fideliter sustentetur. Otium senimarum
lorum ecclesia non fouet, sed damnat. Ecclesiasticis super-
non nisi eidem seruientes alantur. Veterani etiam si non
opere saltem uerbo uel bono exemplo seruiant ecclesie
incremento. Nec ecclesiæ dignus habeatur minister, nisi
ut hic exemplo docetur de Leuitis, oblatas à populo, uel
magistratu commendatus, approbatus, uocatus, & com-
secratus fuerit à domino unctione diuini spiritus. Habet
enim necesse est testimonium ab his quoque qui foras
sunt, ut sint spectabiles doctrina & moribus supra popu-
lum, diligenterq; diu didicerint quæ ecclesiæ proponuntur
da iubentur à domino secundum apostolicas sanctiones.
eruntq; ministri fratrum suorum in tabernaculo
foederis, ut custodiât quæ sibi fuerint
commendata, opera autem ipsa non faciant,
sic dispones Leuitas in custodijs suis.

26 eruntq; ministri fratrum suorum in
naculo fœderis, ut custodiât quæ sibi fuerint
commendata, opera autem ipsa non faciant,
sic dispones Leuitas in custodijs suis.

Post quinquagesimum annum non adhibebant
gestanda onera, uel laborandum in atrio, sed ad custodi-
am rerum ueluti circumspectores locabantur, ut ne
tunc otiosi finirentur. Quo docemur non nobis tem-
pus perdendum etiam senibus, sed semper satagendum
ministrum

ministrandum deo in proximis: idq; fit multifariam, ne se quispiam excusare possit ad otium sectandum.

C A P V T IX.



Oculus est dominus ad Moſen in deſerto Sinai anno ſecundo, poſt quam egreſſi ſunt de terra Aegypti menſe primo, dicens:

Repetit Moſes præceptum domini de celebratione paſchalis ſolennitatis, ubi iterum hiftoriæ intercapedinem intueri licet. Quamquam ordinis quoque rationem, qui acute cogitat, facile ualeat inuenire, de qua ſolicitati non ſimus, ubi ſimplex dicendorū intelligentia non impeditur.

faciant filij Iſrael phaſe in tempore ſuo, quartadecima die menſis huius ad ueſperam faciatis illud in tempore ſuo iuxta omnes ceremonias & iuſtificationes eius.

Deerat prædictis iam aliquoties de paſchali celebratione quedam inſtitutio, ſuper his qui ob immunditiam in teſſe cœtui ſacro, illis azymorum diebus, non poterāt, cuius appendicis neceſſarij occaſione repetitur de phaſe inſtitutionis legiſlatio, quam dominus inſtituit ad quartadecimam lunam poſt æquinoctium uernale, tunc incipiente nouo menſe ad ueſperum incipiendam, duraturam autem uſq; ad ueſperum uiceſimæ primæ lunæ: qui omnes continuo dies phaſe domini & azymorum ſolennitas dicebantur: Nos autem ex eccleſiaſtica regula, poſt quartadecimam primi menſis lunam, proxima domini- ca die Chriſti domini reſurrectionem celebramus, non ſine conſuſione parua, iamdudum errantes ob lapſum temporis, & proceſſum augium. Qui error utinam maximus eſſet in eccleſia: quem tamen plures boni uiri dudum emendatum uoluiffent, ne temporis ratio tam patens conſideranda uideretur, ut ſolis introitus in capricornum, tranſeat ad calendis Decembris, & ſolſtitium æſtiuale cedat Maio, & his ſimilia, quæ leui diligentia reformari poſſent & præueniri à Chriſtianis. A qua negligentia & ignorantia, etiam aliæ eccleſiæ Chriſtiænæ obſeruantie ab infidelibus non ab re ridentur: ſed tranſijti hæcenus is error cum cæteris maioribus.

Præcepitq; Moſes filiis Iſrael ut facerent phaſe.

Qui fecerunt tempore ſuo: quartadecima die menſis ad ueſperā in deſerto Sinai. Iuxta omnia quæ mandauerat dominus Moſi, fecerunt filij Iſrael.

Obedientia commendatur & deuotio primæ ſolennitatis paſchalis in populo, anno ſecundo incipiente ab egreſſione Iſraelis de Aegypto, ubi tam tunc primū ipſo factio phaſe peregerant in Aegypto.

Ecce autem quidam immundi ſuper anima hominis, qui non poterant facere phaſe in die illo, accedentes ad Moſen & Aaron tempore illo,

Occaſio tunc incidit legis ferendæ, quæ tamen non propria auctoritate indicitur à Moſe, quamlibet eſſet diuinorum conſiliorum admodum peritus, ſed conſiliū domini requirere maluit, ne quid etiam reliquorum inſtitu-

torum de ſuo capite conſtituiſſe uideretur: nihil enim eccleſiæ proponendum, niſi uerbo domini comprobatum ac certum. Immundū eſſe ſuper anima hominis, eſt contraxiſſe irregularitatem quandam, & impuritatem legalem ex contactu uel hominis immundi, uel cadaueris cuiuscuq;: nemo autem niſi mundus, ſecundum iam acceptam legem, azyma comedere permittebatur.

dixerunt eis: Immundi ſumus ſuper anima hominis, quare fraudamur ut non ualeamus oblationem offerre domino in tempore ſuo inter filios Iſrael?

Oſtenditur propenſio popularium ad rite obſequendum diuinis mandatis, maxime in iſtis ceremonialibus. Fortaſſis pij erant etiam in reliquis obſeruantijs, ſed non omnes, ut ſatis liquet ex reliquis actis. Facile eſt legē ſeruire ad literam, & ceremonijs uacare: ſed ex fide et conſcientia implere in principalibus domini uolūtatē non ita. Facile ſit ut abuſus forenſes aggrediamur reuellere, ueram autem pietatem plantare tardius, & à paucioribus tentatur.

Ceremoniæ faciles.

Quibus reſpondit Moſes: State, ut conſulam quid præcipiat dominus de uobis.

In dubijs ſemper uerbum domini conſulendum. Non eſt negligenda deuotio legitima plebis in paruiſ, ne ſenſim contemnere pergat etiam maiora. Non ſinuuntur ingredi ſanctuarium, ſed Moſes conſulit dominum & ſequi ſit ex officio inter deum & populum. Non tantum de illis præcepturus erat dominus, ſed de ſimilibus quoq; caſibus inſtitutum neceſſarium uidebatur.

Loquutusq; eſt dominus ad Moſen, dicens:

Loquere filiis Iſrael: Homo qui fuerit immundus ſuper anima, ſiue in uia procul in gente ueſtra, faciat phaſe domino,

Allegantur duæ rationes, ob quas ſecundo menſe phaſe domini celebrari poſſet, per quas ſubintelligi poterant aliæ quoq; & plures cauſæ ſimiliter agendi & iudicandi. Quod de ſimilibus ſit idem iudicium. Sicut & Ezechias rex & alij, non præciſe primo ſemper menſe phaſe domini celebrarunt, ne tam anxie Iudæi in rebus huiusmodi diſſentire & ſolicitari uellent, ut certe faciunt culicem liquantes, & camelum deuorantes.

Phaſe menſis ſecundi.

in menſe ſecundo, quartadecima die menſis ad ueſperam faciatis illud: cum azymis & lactucis agreſtibus comedent illud,

non relinquent ex eo quippiam uſq; mane, & os eius non confringēt, omnem ritum phaſe obſeruabunt.

Occaſione hac quoq; accepta, ritus paſchæ ad longum deſcribitur, ſecundum prius quoq; aliquoties recitataſ leges. Sed quid ſi forte talis immunditia ad ſecundum etiam menſem occurreret? Reſpondet Auguſtinus: Puto quod dictum eſt de menſe ſecundo tanquam regulariter fuiſſe retinendum, ut tertio menſe obſeruarent. Aut forte, ſi paſcha non egiffent, ad culpam non pertineret. Quicquid in lege hiftorialiter ſit, eccleſia obſeruat ſpiritualiter.

Dicit azymorum.

Phaſe non inueniuntur in errore.

Auctoritas ſcripturæ.

- 13 Si quis autem & mundus est, & in itinere non fuit, & tamen non fecit phase, exterminabitur anima illa de populis suis, quia sacrificium domino nō obtulit tempore suo: peccatum suum ipse portabit.

Phase in spiritu.

Eos qui sub lege erant comminando instruit, ne tempus paschæ observare negligant. Nos quoque admonet, ut spirituale iugiter faciamus. Quisquis enim redemptionem humani generis, quæ veri agni immolatione perfecta est, fide digna non celebraverit, & vitam suam in meliora non converterit, & à vitijs ad virtutes non transierit tempore huius mortalitatis, ad resurrectionis gloriam in fine veris cultoribus Christi tribuendam non pertinebit, sed exterminabitur à consortio sanctorum.

- C Peregrinus quoque & advena si fuerint apud vos, facient phase domino iuxta ceremonias, & iustificationes suas. Præceptum idem erit apud vos tam advenæ quàm indigenæ.

Ostendit nullam esse apud deum personarum distantiam. Quicumque enim conversus ad dominum, & sacramentis ecclesiasticis initiatus, ecclesiæ unitatem intrauerit, mensæ domini communicare mysterijs poterit, sic tamen, ut in azymis sinceritatis ac veritatis celebret. Memoria redemptionis fidelium non est quacumque ratione obmittenda. Iustificationes dei dicuntur iuxta decreta, leges & ceremonie à domino institutæ ad aliquid designandum. Advenæ dicuntur qui non erant de semine iacob, qui vel sese adiunxerant ex Aegyptijs, quum exirent de servitute, vel proseliti habebantur unius dei cultum proficetes, vel servi emptitij vel familiares, si tamen circumcisi fuissent.

- 15 ¶ Igitur die qua erectum est tabernaculum, operuit illud nubes. A vespera autem super tentorium erat quasi species ignis usque mane.

- 16 sic fiebat iugiter (per diem) operiebat illud nubes, & per noctem quasi species ignis.

Dei præsentia.

Tam amor populi ad dominum, quàm terror & reverentia commendantur, ad præsentiam continuam nobis interdum, & ignis per noctem, ut domini dei sui præsentiam tam familiariter illis assistentis nunquam obliuiscantur, semper vereantur, ut honestius, purius, ac religiosius conuersentur. Idipsum quoque Christianus novit, deum scilicet omnibus præsentem rebus, dum creditur deus noster inueneri, & advertere animum ad omnia quæ vel cogitamus vel operamur. Sine quo nihil possumus, & in quo solo vivimus, mouemur & sumus.

- 17 Quumquæ ablata fuisset nubes quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiscebantur filij Israël, & in loco ubi steterisset nubes ibi castrametabantur.

Providentia dei circa suos.

Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israël, credentes illi & deuotos, non solum eo tempore visibiliter apparente præsentie suæ signo, sed sine intermissione ac iugiter adest omnibus sanctorum inuocationibus. Cogebat autem manifesto signo populum dominus ad obediendum, & Moysi auctoritatem magnificabat ad populum,

& fidem dictorum omnium confirmabat sensibili miraculo, indicendo illis profectuum suarum tempus & locum, secundum quas sese regerent, & tuti semper essent ab hostibus, providentia diuina directi, sub qua periclitari non possent, si tantum fiducia non defecisset.

- 18 Ad imperium domini proficiscebantur filij Israël, & ad imperium illius figebant tabernaculum. Cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculum, manebant (in eodem loco)

- 19 & si euenisset ut multo tempore maneret super illud, erant filij Israël in excubijs domini, & non proficiscebantur,

- 20 quotquot diebus fuisset nubes super tabernaculum. Ad imperium domini deponebant tentoria, & ad imperium illius deponebant.

- 21 Si fuisset nubes à vespere usque ad mane, & statim diluculo tabernaculum reliquisset, proficiscebantur: & si post diem & noctem recessisset, dissipabant tentoria.

- 22 Si vero biduo aut uno mense vel longiori tempore fuisset nubes super tabernaculum, manebant filij Israël in eodem loco, & non proficiscebantur: statim autem ut recessisset, mouebant castra.

- 23 Per uerbum domini figebant tentoria, & per uerbum illius proficiscebantur, erantque in excubijs domini iuxta imperium eius per manum Moysi.

Verbum domini, & scripturarum autoritas certa & satis clara, fideles ducere debet, & iuxta illius placitum semper uita fidelium instituenda docetur, ac moderanda. Ad uoluntatem domini Abraham pater fidelium ibat, nesciens quò iret, semper tamen tutus à periculis oberrare non poterit, qui iter dei sanctum illius legem obseruauerit directorem. Denique Christus nobis est uia, ueritas ac uita, nobiscum usque ad consummationem mundi perseveraturus, ductu, & instinctu gratiæ suæ, omnibus suis diuinis charismatibus animas fidelium imbuendo. In excubijs esse, est diligenter observare domini uoluntatem, attendere ad illius legem & præcepta, ex illius providentia pendere, ad latum unguem non diuertere à uero suo.

¶ CAPVT X.

1



Oculusque est dominus ad Moysen, dicens:

2

Fac tibi duas tubas argentæ ductiles, quibus conuocare possis multitudinem, & quando mouenda sunt castra.

Pro conuocatione uel exhortatione tanti populi in itinere uel domi, necessaria nimirum erant instrumenta tubarum, quas pro maiestate domini uolebat fieri argenteas & sonoras, ut de remotis audirentur, siue clausum canendum esset siue receptui, ad migrandum scilicet.

et sedibus, siue pro conuocatione cœtus. Ductiles uero solidas aut rigidas uult fieri, incudibus malleisq; subactas. Quibus non inepte duo præcepta charitatis significatur in deum ac proximum, uel duo testamenta. Argentea autem, ut predicatorum eloquia nitore resplendant, et auditorum mentem nulla sui obscuritate confundant. Ductiles sint, quia qui ueritatem prædicant tribulationum transiionibus adaptantur.

3 Quumq; increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi fœderis.

4 Si duabus aliquando tubis caneatur, omnis ille fidelium cœtus conuocabatur ad Moysen: Si una tantum clausisset, principes populi se conuocari intelligebant: si duabus tubis prolixior et intercisus sonitus edebatur, idq; semel, significabatur profectio inchoanda ab his qui ad orientem castra fixerant: si uero secunda uice intercisus sonitus audiebatur, signabat meridiana castra euocari ad profectiorem. Sic tertio et quarto mouebantur occidentales et aquilonares ad profectiões suas ex ordine.

5 Si semel clanguerint, uenient ad te principes, & capita multitudinis Israël.

6 Semel tubis clangere, est uim uerbi doctrine secundum unitatem fidei et charitatis uniformi ac simplici doctrina proferre. Præ ceteris autem id audiant prelati ecclesie et capita multitudinis, ut in una fide ac dilectione consentiant, de salute sua ac subditorum concorditer dicantur, ne si zelus et contentio interueniat, carnales iussus in eodem sensu et in eadē scientia, quod fieri nequit nisi uno solo et simplici dei uerbo nitantur.

7 Si autem prolixior atq; concisus clangor increpuerit, mouebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam:

8 in secundo plagam: leuabunt autem sonitu & pari ululatu tubarum, & iuxta hunc modum reliqui facient ululantibus tubis in profectiorem.

9 Non autem sufficit simplex admonitio pro multitudinem commouenda, sed intercisus clangor exigitur, ut audientius inculcando excitentur, ad tentationum certamina obeunda. Operosius autem excitandi sunt ac sepius, qui sequuntur et ad aquilonem pergunt castra, tardiores scilicet et sinistram diligentes homines, quam qui à dextris: minus autem indigent qui suo ordine primas tenent, et ad processum expeditiores se præstant.

10 Quando autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit, & non concisus ululabunt.

11 Populus totus uocabatur, si semel simpliciter prolixius sine intermissione sonasset tuba. Qui enim multitudinis uerbum fidei prædicat, simplici et aperta loquutione utatur, ut quæ dicuntur multi intelligant, ut edificentur: si enim incertam uocem det tuba, quis se parabit ad bellum? Curetur igitur pro omni uirili, ut quod ab ecclesia intelligi debet, ambiguo careat et obscuritate, non sic

dicatur ut à doctis, sed potius ut ab indoctis dici solet. Quid enim prodest locutionis integritas, dum non intelligunt hi propter quos loquimur? Qui ergo docet, uita-bit omnia uerba quæ non docent. Optimus his dicendi modus est, quo fit, ut qui audit, uerum audiat: et quod audit intelligat. Bonorum igitur ingeniorum insignis est im- doles, in uerbis uerum amare, non uerba. Quid enim prodest clauis aurea, si aperire non potest: et lignea quid obest, si quod querimus clausum, eo aperire licebit. Si quid uero simul eleganter, aperte pieq; dici potest, id magis eligatur.

8 Filij autem Aaron sacerdotes clangent tubis: eritq; hoc legitimum sempiternum in generationibus uestris.

Sacerdotum est populum permouere ad profectiões in uiam uirtutis, conuocare ad mutuam concordiam, dei resonare mandata, et ab imminenibus periculis tempestiue ac sedulo præmonere, uerba dei ex ipsius traditione proponere, non proprio humanoq; arbitratu. Sacerdotum proprie officium est Euangelium Christi noui et ueteris instrumenti canonicis scripturis adnotatum populo prædicare.

Sacerdotis officium.

9 Si exieritis ad bellum de terra uestra contra hostes qui dimicant aduersum uos, clangetis ululantibus tubis, & erit recordatio uestri coram domino deo uestro, ut eruamini de manibus inimicorum uestrorum.

Clangor taratantara signum erat imminenti prelio, ut fidei, orationis, et eleuationis animi ad deum studium tunc maxime susciperetur, dum plurimum necessitas urgebat, et dominus succurrere credebatur fidelibus suis, salutem præbere, et uictoriam de hostibus. Contra nequitias spirituales auxilium petatur orationibus, ut sua gratia protegat dominus, eos qui non habent nisi de sua pietate fiduciam.

10 Si quando habebitis gaudium, & dies festos, & calendas, canetis tubis super holocaustis & pacificis uictimis, ut sint uobis in recordationem in conspectu dei uestri, ego dominus deus uester.

B

Etiam in letitijs ac lautitijs solennitatum utebantur tubis, ueluti nos campanis: in sacrificijs quoq; ad excitanda pectora ad gaudium de beneficijs domini, rudibus hominibus aptior usus tubarum erat. Ceremonijs huiusmodi non solum delectabatur populus, sed et iuuabatur ac ordinabatur, ut commodius mouerentur.

11 Anno secundo, mense secundo, uicesima die mensis eleuata est nubes de tabernaculo fœderis,

12 profectiq; sunt filij Israël per turmas suas de deserto Sinai, & recubuit nubes in solitudine Pharan.

Postquam iuxta montem Sinai commoratus est Israël anno uno, et diebus quatuor, mira dispositione castrorum, egressus est in solitudinem Pharan. Venerat autem in desertum Sinai quadragesimo septimo die, ex quo de Aegypto exierant. Quinquagesimo autem die datam

Mora in Sinai.

grisse legem in monte Sinai, unde et pentecostes cele-
bratur sollemnitas, et postea euangelij sacramentum san-
cti spiritus datione completur. Nubes igitur domini hic
primum eleuata, et ascendens de tabernaculo, monebat
castra mouenda esse et abeundum, locumq; Pharan sua-
pte translatione indicabat.

- 13 Moueruntq; castra primi iuxta imperium
domini per manum Moſi.
14 Filij Iudà per turmas ſuas, quorum prin-
ceps erat Naafon filius Aminadab.
15 In tribu filiorũ Iſſachar fuit princeps Na-
thanaël filius Suar.
16 In tribu Zabulon erat princeps Eliab fi-
lius Helon.

Profecções
ordo.

Profectionis ordo diligenter describitur, per uexilla ac duces, cum Leuitis & suis oneribus, Caathitis in medio pergentibus, ac uasa sacra ferentibus. Tribus Iuda cum adiunctis illi duabus alijs, prima ordinata fuerat, quia fortior erat & maior numero, fide perfectior, ad hostibus resistendum animosior, quia & nobilior, & ad gloriam regni eterni providentia dei electa, propter Christum de ea nasciturum.

- 17 Depositumq; est tabernaculū, quod por-
tantes egressi sunt filij Gerson & Merari.

Ad nubes eleuationem, filij Aaron ingrediebantur ta
bernaculum, & præscripto sibi ordine arcam domini et
uasa inuoluebant intra tabernaculum, & Caathitis ge
standa præparabant diligenter. Quibus abeuntibus, Ger
sonite & Nerarite deponebant opertoria, & resolu
bant cum tabulis, uectibus & basibus tabernaculi & a
trijs, omnibus dispositis in sarcinas secundum uerbum do
mini: addentes quoq; plaustra sex, quibus in opere trans
ferendi iuuabantur absq; Caathitis, qui sua humeris one
ra gestare cogeabantur omnia.

- 18 ¶ Profectiq; sunt & filij Ruben, per tur-
mas & ordinem suum, quorū princeps erat
Helisur filius Sedeur.

- 19** In tribu autem filiorum Simeon, princeps fuit Salamiel filius Surisaddai.

- 20 Porro in tribu Gad erat princeps Eliafaph
filius Duel.

Apparet Gersonitas et Meraritas illico sequutos pri
mam turbam, & ante secundam, quæ fuit Rubenitarum
cum comitibus, Caathitas autem sequutos cum sacra
tis uasis, medios post sex tribus, quos & sequebantur sex re
liquæ tribus.

- C** Profectiq; sunt & Caathitæ portantes san
21 ctuarium. Erexeruntq; tabernaculum donec
uenirent ad erectionis locum.

Sanctuarium Caathitæ portasse leguntur, unde li-
quet arcam fœderis & oraculum illud cum mensa, &
candelabro, & aris duabus, sanctificationem uel sanctua-
rium dictum esse. Procedebatur autem usq; ad locū mon-
stratum per nubem domini mirabili dispensatione diui-
na, quæ tanta dignatione aderat suis fidelibus, ueluti gal-
lina pullis.

- 22 ¶ Mouerunt castra & filij Ephraim per

BEHAALOTH CHA,
armas suas, in quorū exercitu princeps erat
Eliasma filius Amiud.

- 23 In tribu autem filiorū Manasse primus
fuit Gamiel filius Phadaassur,
24 & in tribu Benjamin erat dux Abidan fi-
lius Gedeonis.

Posterior pars exercitus sex tribuum ordine sequebatur Leuitas omnes, & ueluti tuebatur, uel tueri parati erant: donec autem sequebantur Caathite, & perueniret ad locum erectionis tabernaculi cum sanctuario suo, iuxta Gersonite & Merarite erexerant tabernaculum & altarium, & parasse uidebantur omnia, ut locum suum scilicet arca erectum paratumque inueniret.

- 25 Nouissimi castrorum omnium profecti
filij Dan per turmas suas, in quorum exerci-
tu princeps fuit Ahiezer filius Ammifadai, princeps

- 26 In tribu autem filiorū Aser erat princeps
Phegiel filius Ochran.

- 27 Et in tribu filiorum Nephtalim
fuit Ahira filius Enan.

- 28 Hæc sunt castra, & profectioes
Israël per turmas suas, quando proficisce-
buntur.

Exercitus ulimus Dan colligebat omnia castra,
est, quicquid de omnibus cæteris tribus relinquebatur,
quacunq; ratione, id istis postremis iungebatur, & cum
postremis incedebat pulcherrimo ordine.

- 29 ¶ Dixitq; Moses Hobab filio Raguel
dianitæ cognato suo : Proficiscimur ad locum
de quo dixit dominus ipsum dabo uobis : ue
ni nobiscum ut beneficiamus tibi, quia do
minus bona promisit Israël.

- 30 Cui ille respondit: Non uadam, sed
tar in terram meam in qua natus sum.

- 31 Et iller Noli, inquit, nos relinquere,
noſti in quibus locis per deſertum caſtra po-
nere debeamus, & eris ductor noſter (uſque
oculis.)

Authoris ductu & gratia dei deducebatur
dei per desertum, & Moses plenus sapientia & sancto erat, non tamen dubitat præsentiam ac ductum in
thoro socii sui expetere, quasi locorum deserti ignorantem
atq; peritum ductorem. Sic domino deo committenda est
fors protectionis nostræ, ut non tamen contemnamus eius
manum auxilium, dum præsto sit, ne dominum & illius
bonitatem ac providentiam tentare uelle uideamur. hoc
enim dominus iubet, ut illum minime tentemus. Et non si
ne hominibus deus fidelibus suis fert in necessitate supple-
tias, adiuuat suos etiam per exteros; omnia seruient illi,
omnia electis conducunt; hostes quoq; fidelium damna iussu
rit dominus, uel inuiti obsequuntur fidelibus. Experien-
tia rerum non defuit uiris dei, qui sic se committunt pro-
uidentiæ diuinæ, ut uiam non assernentur propulsionis
humane.

- 32 Quumq; nobiscum ueneris, quic-
num fuerit ex opibus quas nobis tradidit
est dominus, dabimus tibi.

Fide plena & certa pollicentur amico beneficia se prestituros, in terra olim possidenda, amicitiam etiam ad uenire non cupiunt, non uilipendunt. Geographia non est aris inutilis populis atq; regnis, maxime autem ducibus ac magistratibus. Sæpe scriptura obmittere solet, quæ ex consequentia historiæ subintelligi possunt. Non hic descriptur lethro mutasse sententiam, sed nec negasse preces. Potest itaq; æstuari ipsum acquieuisse consilio bono et amico: qui enim tacet, consentire conijcitur.

Profecti sunt ergo de monte domini uiam trium dierum, arcaq; foederis domini præcedebat eos per dies tres prouidens castrorum locum.

De solitudine iuxta montem Sinai profecti sunt uiam trium dierum, præcedente semper arca dei, ex quo apparet hac uice ordinem superius descriptum non seruatum ubi ordinatum erat, ut à Caathitis gestaretur in bu meris arca inuoluta uelo interiore. Vel dicitur nubes domini castra præcedens, hoc loco arca domini, quia testimonium erat præsentiae domini, æque ut arca domini, si autem præcedit nubes recubuisse in solitudine Pharan, ut illic populus quoq; subsequeretur, postquam humano usu loquendi de loco mansionis ueluti profexisse arca populo uideretur. Ad quem locum triduo proficisceretur tota illa multitudo, non sine labore & fatione: sic enim exercebantur electi. Poterat paucis diebus completi profectio, sed sic dño placuit, sic populo profuit.

Nubes quoque domini super eos erat per diem quum proficiscerentur ex castris.

Nubes maxima semper obumbrabat populum inter diu ad æstus subleuationem, præter quam erat columna nubis super tabernaculum residens aliquando, non semper, ad cuius motum hic dicitur locus in Pharan destinatus fuisse, populo subsequuturo per castra & suos ordines.

Quumq; eleuaretur arca, dicebat Moses: Surge domine, & dissipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te à facie tua.

Quum autem deponeretur, aiebat: Reuertere domine ad multitudinem exercitus Israel (uel decem millia millium Israelis.)

Hoc loco in Hebræo habetur Nun inuersum, sicut et post uersum sequentem, quod nescio quid significet, & ab Hebræis non inuenio traditum. Suspicio notas esse parthenes nostras, ad significandum hanc pericopen sententiae præter ordinem huc ascriptam, ut significaretur nunc moueri arcam domini & castra de loco ad locum. Sancti enim omnia in dei laudibus incipiunt, ideoq; felicitate perficiunt. Semper illis obuersatur dei bonitas & dispensatio, toti ex deo semper pendent, fata sua domino committunt, siue proficiscendum sit siue castra figenda semper dominus inuocatur, semper tan beneficia rogantur humiliter, quam gratiarum actio deferitur pro accipiente: non uerentur hostes fortissimos, non pericula cumstant adeunt, qui de domini fauore non dubitant, qui in manu dei norunt esse consilia hostium & opera, si uati ad domini uoluntatem in prosperis & aduersis, siue desinantur dei præsentia & auxilio, siue adiuuen-

tur, siue abeat dominus siue redeat, mors illis lucrum habetur, & uita rapina uel spoliū. Dicuntur autem fideles decem millia millium, incertus quidem numerus, deo autem soli notus, consuetudine Hebraica, qua unus promille, & duo pro decem millibus scribuntur, atq; sancta in deum fiducia iactantur. Et tamen reuera innumerabilis est multitudo militum dei & exercitus fidelium, maiorisq; momenti coram deo habetur unus sanctus, quam multa millia impiorum. Quandoquidem & dei misericordia suffert propter paucissimos bonos innumerabiles impios. Redire ad Israël, est deum fieri sanctis propitium, uel reconciliari post pœnam inflictam, uel oppressis succurrere.

Numerus fidelium.

CAPVT XI.



Nterea populus ueluti murmurabat indignum in auribus domini. Quod cum audisset dominus, iratus est furor eius. Et accensus in eos ignis domini, deuorauit quandam castrorum partem.

A

Casu nihil accidit in hoc mundo, & electorum casus uel profectus à domino dispensatur. Erant autem in populo Israëlítico plurimi ingrati diuinis beneficiis, & alijs per omnia secula in exemplum statuendi, quos in solitudine morituros decreuerat iudicium domini. Hi priscis suis peccatis in adoratione uituli, murmuraciones nunc addunt, & indignissimas querelas: erepti enim nuper de molestissima fatione ac seruitute Aegyptiaca, de confectione laterum, magnificis dei miraculis & patentissimis, nunc triduum procedere iussi præeunte domino tedio afficiuntur. Ad terram tot annis desideratam à patribus, & in hereditatem ueluti postridie suscipiendam & promissam maioribus, contedere diligentius & festinatius ægreferunt ac dolent. Ingratitudine nihil criminiosius. Beneficia dei paruifacere grandis est impietas. Qui ergo dei dona contemnunt, illius iram merito sentiunt, quid enim indignius auribus domini, & prauum magis, quam eo constitutum in statu populum, dolere de prouidentia dei circa se, tot beneficia spreuisse, & præsentem salutem non agnoscere, sed ægerrimo complecti animo? quo modo hoc non pessimum in auribus domini haberetur? Audiuit igitur dominus querelas impiorum, & iratus uoluit uindicare. Bonamq; castrorum partem igne demisso coelitus absumi præcepit, siue de minimis populi, siue de maioribus, utriq; enim extremitas castrorum dici possunt. Et locutione Hebraica non raro extremos dicimus, pro quibusdam.

Casu nihil.

Ingratitudinis uitium prauum.

2

Cumq; clamasset populus ad Moysen, orauit Moyses ad dominum, & absorptus est ignis.

Ad Moysen clamat populus, cuius sanctitatem experti fuerant, in cuius iniuriam non ferendam recidebat insolentia tanta. Qui ut perfectus minister dei & populi ferre didicerat imperfectos sibi commissos subditos, & in bono uincere malum. Intercedere possunt & debent in hoc mundo sancti pro peccatis populi, proq; oratione sanctorum impetranda populus insistere nonnunquam debet, si sibi uelit esse consultum: tantum abest ut inter-

Intercessio sanctorum.

F

cessionem sanctorum quis negare debeat, qualem Abraham, Isaias, David, & Christus cum apostolis docuerunt, & exhibuerunt. Sed quod pro nobis uiuis mortuos implorare debeamus, & ad clementissimum nostrum patrem statuere intercessores demortuos, scriptura non docet, nec doctrina, nec exemplis, sed prohibet magis. Alio qui confirmata est illorum uoluntas apud deum, cuius iudicia omnia iusta sciunt & laudant, ut aliud uelle non possint, quam quod deus agit in omnibus. Hominem autem adhuc uiuentem, & uoluntatis diuinae ignorantem, scientem se esse per omnia peccatorem & debitorem, indignumque qui a deo exaudiatur, proximum uero dignum rem sperare & estimare ad orandum, qui a deo exaudiatur, utrumque uirtutis deo in nobis placitis & agentis indicium est: crudelem autem dominum, & inimicem credere patrem deum optimum maximum, qui peccatoribus conciliari non sit paratissimus, si respiciant, perfidia est in deum. Pro non respicientibus autem, nec sancti quique orare possunt, nec etiam in coelis dignarentur. Quia & dominus orari uult pro peccatoribus a iustis & amicis suis, quos tamen orare non finit, nisi exaudire decreuerit. Potens est oratio fidelium & sanctorum coram domino. Ad unius Moysi preces ignis ardor a domino immixtus extinguitur, unius sancti orationibus gens tota seruatur.

3 Vocauitque nomen loci illius Incensio: eo quod succensus fuisset contra eos ignis domini.

Locorum adnominationes statuuntur ad perpetuam iustitiae diuinae & beneficiorum memoriam, & ad populi commonitionem, dum memoriale huiusmodi obuersatur continuo usu menti hominum & colloquijs, ex loco uisibili, qui perpetuo durat inhabitatoribus.

4 Vulgus quippe promiscuum, quod ascenderat cum eis, flagrauit desiderio sedens & fletus, iunctis sibi pariter filijs Israel, & ait: Quis dabit nobis ad uescendum carnes?

B Recordamur piscium quos comedebamus in Aegypto gratis (in mentem nobis ueniunt) cucumeres, & pepones, porrique & cepe, & allia.

Alia nunc tentatio populi uidetur, tedium cibi coelitus dati. Sic non emendantur impij beneficijs dei, sed cedunt malis male, etiam quae optima sunt & dona dei: Excusatur tamen pro tanto populus, quia murmuratores illi scribuntur a Mose fuisse de promiscua multitudine, foras illorum Aegyptiorum qui sese adiunxerant Israelitis pro libertate obtinenda. Hi, inquit, carnes desiderabant, & manna detestabantur: Aegyptiorum uilissima quaeque, fercula praeferebant pani de caelo illis praestito, omne delectamentum in se habenti, & saporis suauitatem, iuxta ordinationem dei: non enim omnibus similiter sapiebat. Ingrati illi exteri etiam Israelitas sollicitabant prauis suis moribus ad impietatem. Quamquam & ipsi suo ipse ingenio nimium contumaces erant, & ut in successu historiae patebit nimium procaces, durae cervicis, & rebelles semper spiritui sancto, inconstantes in bono & uane curiosi, ut facile decipi tulerint: id quod dominus non igno-

Murmur
contra man-
na.

rans tam solite prohibet semper societatem illis incedam cum impijs, ne in super ex familiaritate pessimorum corrumpantur magis ac magis.

6 Anima nostra arida est, nihil aliud respiciunt oculi nostri nisi man.

Carnalibus dediti non magnificiunt spiritualia, sed facile aspernantur. Delicias coelestes non capiunt qui terrenas sapiunt. Ingrati quanto plura melioraque suscipiunt, tanto minus appetiuntur: putet spontanea merces. Animam suam aridam dicunt, qui carne impingui in eremo cupiebant, qui in solitudine, sub prophetae magisterio exiguunt, quae in diuite Aegypto in proprijs domibus habere non potuerant, illic cepe, allia & pepones ederant, nunc coeli manna, & cibum angelorum fastidiunt. Hic contra monachos succurrunt quidem multa, sed non quid fiat perquirimus, sed quid agendum scriptura doceat & credendum producamus & admonemus.

7 Erat autem man quasi semen coriandri coloris bdellij.

Occasione huius murmurationis describitur conditio cibi coelestis, quae et habetur Exodi decimoseptimo lixijs. Specie bdellij dicitur, ut non magis ad colorem quam ad reliquam formam referatur, quandoquidem & coriandro simile dicitur, & quasi quidam acini, & minutissima grana erat, & colore albere uidebatur.

8 Circumibatque populus, & colligens illud, frangebat mola, siue terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati.

Non sine labore colligebatur, sed modico, ad exercitium obedientiae. Quod uero mola frangebant, fieri potuit a delicatioribus, qui ambiebant saporis alium, qui pro sua ingratitudine non placebat donum dei, pro coctum erat, sed lautiorum desiderio tenebatur: illo mortario terebant, ut inde tortulae fierent admixtione olei, quod in deserto omnibus abundare non poterat ad delicias sectandas. Ut enim e farre panico & id genus farinosis exprimitur, ita e multis eius rei granis in unum collectis tale quiddam cogebatur quod panis usum prope praestaret, ueruntamen unice sumptum satisfacere stomacho & sustentationi potuit fidelium. Quibus tale erat quod describitur Sap. 16. ut de seruiens uniuscuiusque uoluntas, ad quod quisque uolebat, conuertebatur.

9 Cumque descenderet nocte super castra ros, descendebat pariter & man.

Tradunt Iudaei primum cecidisse pruinam uelut substratam, deinde ipsum manna: quod tertio a rore descendente obtegebatur. Sic addentes scripturae inconsiderantissimi ob libidinem mentiendi, qui ueritatem non querunt, sed portenta etiam contra naturam fingendo, quod si pruina semper decideret, uel ros, dum manna conceditur speciali miraculo dei tot integris annis.

10 Audiuit ergo Moses fletum populi per familias, singulos per ostia tentorii sui. Iratusque est furor domini ualde, sed & Moysi intoleranda res uisa est.

Gravis prouincia sancti prelati est & sentitur.

scandalizatis subditis couritur, peccata eorum ut sua de-
testatur ac deplorat, de dei contemptu uehementissime
affligitur, medium se opponit periculis ecclesie, arden-
tissimis instat semper ad deum precibus, irascitur sancto
celo, ubi contra dei honorem & bonum populi statum
quippiam tentari intelligit, ubi stultitiam cum contuma-
cia ferre cogitur contra uerbum domini & illius ordi-
nem prescriptum. Patet multorum fuisse & fere omnium
has querelas & publicas, ut ad tabernaculorum ostia se-
se incitauerint ad murmuraciones contra deum & fa-
mulum illius Moysen. Et dominus ipse deus, quomodo non
tam ingratis irascetur, & intolerabilis haberetur per
uicacia tanta rebellis populi?

& ait ad dominum: Cur afflixisti seruum
tuum? quare non inuenio gratiam coram te?
& cur imposuisti pondus uniuersi populi hu-
ius super me?

Impatit carnis infirmitas Moysi afflictionem populi
& murmuracionem ipsi deo, & humanum aliquid pati
tur, quamlibet uir dei sit sanctus & pius, impatientior
aliquanto, in tam difficili causa & officio. Id autem non
ex odio uel murmuracionis spiritu, sed ut sequentia te-
statur ex maxima fide, spe & charitate in deū & pro-
ximum. Afflictionem suam esse testatur populi trasgres-
sionem & murmur. Gratiam se dei inuenisse non dubi-
tat, sed eam appellat, ut succurrere dignetur amico, & si
deli serui, cui curam tanti populi eatenus imposuit, ut ta-
men ipse primus illius patronus & imperator sit ac bea-
tetur.

Nunquid ego concepi omnem hanc mul-
titudinem, uel genui eam, ut dicas mihi, Por-
ta eos in sinu tuo sicut portare solet nutrix in
fanulum, & defer in terram pro qua iurasti
patribus eorum?

Tantum beneficiorum allegatio, ueluti circumuen-
tio efficax fit clementie diuine, ut post illa non debeat
nec possit esse seuerior. Nihil enim ardentius cum ama-
tore populi sui deo loqui in gratiam populi Moyses po-
tuit. Reuera enim dominus omne malum facit quod
fit in ciuitate, ipse suos affligit, ipse regiminis onus san-
ctis imponit, ipse uocat: non illi currunt, sed recusant ut
possint. Deus omnem populum concipit ac generat, pa-
ter noster in celis est, & gaudet dici atq; haberi pater
nobis, ipse portat homines in sinu suo, uelut mater pien-
tissima pascit & lactat, fouet atq; defendit, et tota se pro
filiis solitudine superimpendit, condolet miserijs, angus-
tias uelut proprias suffert filiorum, omnibus se exponit
periculis pro filijs & morti. Talis est deus fidelibus suis,

Vnde mihi carnes ut dem tantæ multitu-
dini? Plent coram me, dicentes: Da nobis car-
nes ut comedamus.

Sic dei omnipotentiam & charitatem commendat, ut
sibi nihil arroget uirum uel meritorum. Quasi dicat:
Euenietu me tam graui periculo obiecisti, tu quoque exi-
mas, non meus populus is est, sed tuus: tu pastor es Israël,
ego tuum tantū sum mercenarius & indignus, sed cupio

non infidelis haberi: tu illos pascere cibo quo uolueris, ear-
ne scilicet uel piscibus, pro thesauris bonorum tuorum,
ego nihil possum uel habeo: flent coram me, qui succur-
rere neutiquam ualeo, à me petunt quod tu solus presta-
re potes.

14 Non possum solus sustinere omnem hūc
populum, quia grauis est mihi.

15 Sin aliter tibi uidetur, obsecro ut interfi-
cias me, & inueniam gratiam in oculis tuis,
netantis afficiar malis.

Non suppetunt mihi uires regendi hunc tantum po-
pulum, tuum est supplere defectus, tu omnium es suffici-
entia. Mori malo quā populum tuum cōtra te peccare
ob meam insufficientiam. Si illum iustificare non uis, nec
tibi reddere deuotiorē, sed decreuisti ut finas pergere
tam rebelles perpetuō, occide me, ne tantam semper co-
gar intueri illorum ingratitudinem. Si, obsecro, me dili-
gis, istos corrigas, & ut cœpisti beneficijs non desistas,
ne gloriæ tuæ iacturā & populi tui casum me ferre oport-
teat. Talis decet mens uirum dei, & ecclesiæ episcopum,
fidelem seruū & pastorem populi, qui animam suam pa-
ratus sit ponere pro ouibus, qui anathema esse eligat pro
gloria dei, in populo fidelium & electorum, qui functio-
nem suam intelligit difficiliorem esse, quā ut credat se
illi posse sufficere, cui omnis subditorum necessitas curæ
est, æque uel magis quā propria.

Episcopus
qualis sit ec-
clesiæ.

16 ¶ Et dixit dominus ad Moysen: Congre-
ga mihi septuaginta uiros de senibus Israël,
quos tu nosti quōd senes populi sint ac ma-
gistri, & duces eos ad ostium tabernaculi fce-
deris, faciesq; ibi stare tecum,

Publicum uult deus esse suum miraculum, toto orbe
omnibus seculis prædicandum, ideo iubet uocari omnes
maiores gentis, non operatur deus contra naturæ ordi-
nem miracula & ad suam gloriā secreto, & in angulis,
ut nemo sciat eorum quibus facit, quasi factum credi ue-
lit omnibus, nemine uidente unquam: sed uno tempore, et
suo populo publice exhibita, uoluit cæteris gentibus om-
nium seculorum fidem assequi. Sine emphasi legendum
uidetur quod scribitur: Quos tu nosti quōd senes, &c.
Quasi dicat: Primores & sapientiores in populo uiros
tecum sumas, ac perducas ad tabernaculum, ut non tibi
soli loquar, sed testimonio illorum ad populum, quem pro
suis murmuracionibus crebris alloqui non dignabor. Illi
autem seniores audiet de uoluntate mea, & de commis-
sione tibi faciendā.

Miraculum
manifestū.

17 ut descēdam & ibi loquar tibi, & auferam
de spiritu tuo, tradamq; eis, ut sustentent te-
cum onus populi, & non tu solus graueris.

Exaudit dominus orationem fidelis famuli, & illud
ipsum ordinat sua autoritate & uoce dominus, quod le-
thro prius suadente cœptū fuerat. Spiritum eundem quo
Moysen repleuerat ad mensuram, etiam impartitur primo-
ribus, quos sint rebus gerēdis in populo aptiores, & Mo-
ysi fidelius adsistant in gubernaculo tantæ multitudinis.

Traditio
humana sit
diuina.

18 Populo quoq; dices: Sanctificamini in cra-
stinum, & comedetis carnes: ego enim audi-

ui uos flere, & dicere: Quis dabit nobis escas carniū? bene nobis erat in Aegypto. Ut det uobis dominus carnes, & comedatis:

Sanctifica-
tio, id est
preparatio.

Secundo loco exaudit quoque desideria plebis, sed ad poenam murmurationis ipsorum. Non enim semper clementiae signum est, si cito exaudiamur, orantes ex amore nostri, & corporalium defectuum impatientes horum exemplo. Manifestum hic fit sanctificationis uocabulum preparationem significare plerumque, non enim sancti, sed peccatores comesturi carnes erant cum ingratitudine grandi, quam & impropere dominus, & plus dat quam orauerant. Sic non sine pauore dei inconsueti beneficia suscipienda sunt, sed cum timore & tremore orandum, ut gratiae suae dona fiant, non iudicii & inclementiae: Solent alioqui fidelibus prodesse magis aduersitatum exercitia, quam mundanae prosperitatis beneficia. Interim semper expauescere etiam laeta docemur. Cauendum quoque ab ingratitudine, quam dominus audit & punit, et non raro in furore suo donat infidelibus quod postulant.

19 non uno die nec duobus, uel quinque aut decem, nec uiginti quidem,

20 sed usque ad mensem dierum, donec exeat per nares uestras, & uertatur in nauseam, eo quod repuleritis dominum qui in medio uestri est, & fleueritis coram eo, dicentes: Quare egressi sumus ex Aegypto?

Nausea car-
nium,

Exaggeratio miraculi futuri elegans, quod non subitaneo id casu futurum sit, sed in tempora longa, donec desinant concupiscere carnes, & incipiant gratius amplecti beneficium mannae. Facilius enim nausea de carnibus quam pane succedere miraculo poterat. Proximior sit deus his qui sese totos domino credunt, & patienter ferunt illius manum, & grati sunt de beneficiis. Repellunt autem dominum qui ingrati beneficiis, sibi potius pergunt proficere, & abutuntur gratia dei: cuius quotidiana dona non agnoscunt, sed meritis superare credunt propriis, peccatores & immorigeri, qui plura petunt cum in nullo obsequantur, sed obstrepant semper.

E Erait Moses: Sexcenta millia peditum huius populi sunt, in cuius medio ego sum, & tu dicis: Dabo eis esum carniū mense integro?

22 Nunquid ouium & bouum multitudo caedetur, ut possit sufficere: uel omnes pisces maris in unum congregabuntur ut eos satient?

Numerus
Israelitarū
rarus.

Stupendus populi numerus hic & alibi indicatur, et id tantummodo peditum, hoc est, ut uidetur, uirilis exercitus, sine pueris, senibus & foeminis. Potest fortassis numerus hic aliter concipi. Sed diuinae prouidentiae mysteria a nobis tutius reuerentur quam ut curiosius discutiantur. Nemo unquam regum uel imperatorum huiusmodi uidit exercitum, & tot in unum homines congregatos: quin & decies cetera millia inter maximos habetur tam hominum quam angelorum. Apud deum autem nulla est magna multitudo. Electorum innumerabilis & potentissimus exercitus est coram deo. In populi medio esse, est regere, dirigere ac prodesse.

23 ¶ Cui respondit dominus: Nunquid manus domini inualida est? Iam nunc uidebis utrum pretiosum tibi sit uerbum meum uel non.

Omnipotentia dei his uerbis asseritur, quae in mundi totius creatione manifestissime uidetur. Nihil dubitandum de promissis diuinis. Non est impossibile apud deum omne uerbum. Vbi humana cessat & finitur potentia, ibi incipit diuina. Imò nihil est quicquid sine deo est. Nemo uidit iustum derelictum fidentem deo. Heliam corui baculo impijs in aula regum esurientibus. Quando sine baculo & peris mittuntur serui dei nihil deest timentibus eum. Tota citius creatura egeret, quam iustus propter quem conditus est totus mundus.

24 Egressus igitur Moses, narrauit populo uerba domini, congregans septuaginta uiros de senibus Israel, quos stare fecit circum tabernaculum.

Fides & obedientia Moysi describitur in opere tam incredibili sensui humano. Simul quoque maiestas dei authoritatem conciliat & confirmat serui sui fidelis, ut certior habeatur in perpetuum tam uerbum illius quam scriptura. Non simplices de populo congregat, sed praestantiores ac primores, ut testes adessent magnalia diuinorum: quorum tamen nemo ausus est ingredi atrium tabernaculi, multo minus sanctum sanctorum.

25 Descenditque dominus per nubem, & locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Moysi, & dans septuaginta uiris senioribus. Quumque requieuisset in eis spiritus, prophetauerunt, nec ultra cessauerunt.

Hic discimus septuaginta tantum fuisse seniores, qui & populi principes atque duces potentiores quam tribuni erant, siquidem fere singuli habebant sub se decem milia decemque tribunos. Quidam hic prophetasse dicunt, hoc est, uel dei collaudasse magnalia, uel illius uerba populo praedicasse, uel futura praedixisse, aut imperium iuxta diuinum spiritum exercuisse in subditos, uel cantica composuisse, ut Moyses & Zacharias, uel prophetas non disse, ut Saul, & discipuli Helisei. Hic tamen prophetare, & non cessare, est praesse populo dei iuxta spiritum, & in iudicio, iustitia, & ueritate subditos regere.

26 Remanserunt autem in castris duo uiri, quorum unus uocabatur Eldad, & alter Medad, super quos requieuit spiritus: nam & ipsi descripti fuerant, & non exierant ad tabernaculum. Quumque prophetarent in castris,

27 cucurrit puer, & nunciauit Moysi, Eldad & Medad prophetant in castris.

Praeter septuaginta seniores alij quoque in populo habebantur, qui spiritum dei in se operantem habere & seruo praedictorum modorum uidebatur ex opere & sermone, ex quibus erant duo illi, Eldad & Medad, qui dicebantur & ipsi fuisse scripti. Id iudei hoc modo explicant: de qualibet scilicet tribu electos tunc fuisse sex presbyteros uel seniores, qui simul numerum faciebant septuaginta duorum. Quia itaque dominus septuaginta nomen prae-

eas per gyrum castrorum.

Non sufficit populo presentis diei necessitati proffice-
cere, nisi & postero die caperet quantum possent, abusi-
beneficio dei, & quas auiculas edere non ualeret, saltem
occiderent, & opus domini sine gratiarum actione & glo-
ria dei magnificanda suscipiebant. Nec solum die, sed &
nocte incumbabant aucupio, & in cumulos redegerunt
multos & magnos, populus sine sensu & clementia, uel
ad auiculas sine causa trucidando. Propter quod & ne-
cessitate adacti sunt, ut seruare arte quadam tentarint in-
cibum, torrefactas solis ardoribus, non credentes domino
ceteris quoque diebus similem illis refectioem parare pos-
se uel uelle. Et de crastino solliciti, auiditatis suae poenam
merito susceperunt, atque in deum ingratitudinis: nihil enim
auditur de gratia relata a populo pro datis carnibus.

Abusus be-
neficii dei.

Adhuc carnes erant in dentibus eorum,
nec defecerat huiusmodi cibis: & ecce fu-
ror domini concitatus in populum, percussit
eum plaga magna nimis.

Qui domini bonitatem agnoscere negligunt in bene-
ficiis, eiusdem seueritate digne statim experiuntur in da-
mnis. Erant occupati in uorationibus coturnicum popu-
lus carnalis, & ad ingluuiem paucorum dierum abute-
bantur mirifico dei dono, ideo illis digne deus trahitur,
& turpi morte comestiones ulciscitur: incertum quo
genere morbi & mortis illos percusserit. Sed quid prohi-
bet percussos ingluuiem intempestiuam, & mortali ueneno,
una uoluntatis suae iussione prostrandos? Exemplum con-
cupiscentiam sectantium, usque ad corporis & uitae pra-
sens periculum & exitium: unde parsimonia discatur, Parsimonia
& uerum ieiunium, quod est ad summam modestiam cor-
pus sustentare cibo, non ad ingluuiem exsatiandam incur-
bere, cum donorum dei abusu, ut sit in computationibus et
uorationibus, deo naturae et hominibus abominabilibus.

Vocatusque est ille locus, Sepulchra concu-
piscientiae: ibi enim sepelierunt populum qui
desiderauerat.

Sepulchra concupiscentiae nominatur locus iste, ad ge-
sta rei memoriam, in omnia secula & regna, qua dei mi-
sericordia & rebellium impietas nota fierent mundo ad
fructum electorum.

Egressi autem de sepulchris concupiscen-
tiae, uenerunt in Aseroth, & manserunt ibi.

Hae sic gesta eo loci sunt quo primum peruenerant
post desertum Sinai exacti, ut lex timorem doceat, &
lege hominem non iustificari, sed peccatorem reddi do-
ceretur, & gratia domini diligentius exoretur.

CAPVT XII.



Occurritque est Maria & Aaron con-
tra Moysen propter uxorem eius Ae-
thiopissam quam acceperat, quia
uxorem Aethiopissam accepisset.

In mansione Hazeroth aditum est memoriale exem-
plum populo, ad digne uindicandum Moysi auctoritatem
necessariam tanto duci, ne contemptui haberetur dux et
imperator tantus constitutus a domino, sed ab uniuerso
populo digne coleretur ad dei gloriam. Non est autem com-

dire iusserat, & tamen duo & septuaginta spiritu suo re-
pleuerat ad regimen tribuum: ideo hi duo uiri in castris
manserunt, nec temere prodierunt ad ostium tabernacu-
li cum alijs, qui tamen nihilominus prophetabant, sed in-
tra castra. Quid autem prophetauerint non scripsit spi-
ritus dei: id sine fidei periculo ignoratur, Iudaei de huius-
modi quaeuisculis plus aequo solliciti, ut plurimum ridi-
culose expediunt.

Statim Iosue filius Nun minister Moysi, et
electus e pluribus, ait: Domine mi Moyses,
prohibe eos.

Atille: Quid, inquit, aemularis pro me? quis
tribuat, ut omnis populus domini prophe-
tet, & det eis dominus spiritum suum?

Ex Moysi responsione apparet zelus Iosue pro suo ma-
gistro, sicut & discipuli Ioannis Baptista contra Chri-
stum, cuius labefactari nollet auctoritatem, si multi &
non iusti prophetassent in populo: cui Moyses solus, ut pro-
pheta ac dux & imperator praelatus a domino fuerat.
Ad hoc ergo innocentissimus dux & fidelis propheta,
non suam gloriam, sed populi profectum anxie querens,
nihil gloriae dei praelulit. Voluisset enim minimus haberi
in donis, eatenus, ut ceteri omnes sanctimonia excellen-
tior domino placuissent. Non sibi sed nomini diuino glo-
riam asserere cupiebat. Nolebat solus reputari, sed totum
populum dei sanctum esse, & ut ueritatem, quam solus lo-
qui tanto populo non potuit, multorum secum ora pro-
ficerentur & praedicarent. Gloriam dei zelator non sua,
populi fidelis non sibi.

Reuerfusque est Moyses, & maiores natu Is-
rael in castra.

Ad propria redierunt castra seniores a domino inau-
gurati opus domini praestolantes, futuri in auxilium regi-
minis Moysi. Incertum autem si inter murmurationem po-
puli & miraculum coturnicum haec seniorum institutio
facta sit, quod non eodem ordine omnia scripta sint ut a-
liis de quo alijs in locis multis dubitari non potest.

Ventus autem egrediens a domino arre-
ptas trans mare coturnices detulit, & dimisit
in castra itinere quantum uno die confici po-
tuit, ex omni parte castrorum per circuitum
(uolabantque in aere) duobus cubitis altitudine
super terram.

Circum castra itinere diei uolabant coturnices, duo
bus cubitis supra terram, ut quam facillime & copiose
capi potuerint, ut & populi auaritiam auiditatemque ten-
taret, & spectatam redderet. Eas ueluti naturaliter addu-
cendo protulit, cum re uera stupendo miraculo factum sit,
& supra naturam, tanto populo auium optimarum escam
parando. Sic semper & ubique domini clementia, ac po-
puli pernicacia & ingratitude cum inobedientia appa-
ruerunt. Ventus a domino egressus dicitur, quia praeter
naturae cursum suscitatus, omnes trans mare coturnices
uolenti motu appulit castris fidelium.

Surgens ergo populus toto die illo, & no-
cte, ac die altero, congregauit coturnices: qui
parum, decem collegit choros, & siccauerunt

Fœminarū
murmur.

Disciplina
fœminis ne
cellaria.

Maria syna
goge typus

muniter propheta sine honore præterquam apud suos cognatos, Maria autē præponitur Aaron, à qua cœpit emulatio, superbia, & contemptus in fratrem. Talis non raro inuenitur conditio fœminarum, ut propensiores sint ad superbiam, obloquutiones, & delationes friuolas ac uanas. Castigandæ ergo ex hoc loco docentur à uerbo domini, & in disciplina cohibendæ, ut discant timere peccatam, quæ uirtutem non nisi coacta & tardius amplexari consueuerunt. Multa disciplina necessaria est fœminis, sed ea per uiros sensatos curanda & non insolentiores quam sint aliquando fœminæ. Quibus, inquam, curâ natura commendauit infantum, ut cum lacte uirtus quoque infillitur à sensata matre, ut sancti mores, sacra uerba et idonea à cunabulis afformetur: quod ubi non didicerint uirgines, nescient uxores ac matres cum iactura familie. Hinc autē arbitror posse reformationem auspiciari commodius, sicut & à ludimagistris instituendis, optime educatis & edocilis. Aethiopissam nō sine causa & insigni mysterio uxore duxit sacer Moses ille. Legem siquidem domini dei sabaoth, & ducatum Moysi in uera fide fidelius seruatura erat & seruat hodie ex gentibus collecta & legi desponsata ecclesia catholica, quam unquam conluerit synagoga Iudaica. Eatenus ut hodie quoque carnalis illa Moysi soror, plebs Iudaica murmuret contra deū, qui gratiam intelligendæ legis & amandæ, ac pro dignitate excolendæ gentibus ad dominum conuersis largitur, & dudum quoque apostolorum temporibus tradidit sanctis ex gentibus presbyteris & doctoribus. Visi sunt semper Iudei inuidere gentibus uocationis gratiam, horribile crimen sanè, & in spiritum sanctū planè commissum. Quod & Christus dominus fingeat ad Chananeam, cui tamen fidem excellentiorem & donauit & laudauit, sicut & Centurionis & aliorum multorum, qui Christi uerbum auidius & fide deuotiore susceperunt. Alioquin Moses ex tot nullibus mulierem sanctam aliquam inuenisset dignam suo coniugio, ut non sine periculoso exemplo Aethiopissam & eam alienigenam sibi uxorem ducere debuerit, & nō sine insigni aliquo mysterio & causa magna ac sacra, uel fingant sibi aliam Iudei huius rei causam. Interim nos illam reuerentur & gratias agemus, dum illi continuo uerbis & factis dominum blasphemare conuincitur, ut nolint aliquam fidem, potius quam ut nostram agnoscant.

2 & dixerunt: Num per solum Moſen locutus est dominus? nōne & nobis similiter est loquutus? Quod quum audisset dominus,

Mulieris superbia proditur, etiam occasione donorum spiritualium, & ex dei beneficijs, sic inspirare solitus est dominus spiritus sui dona, etiam imperfectis, dum prophetico spiritu imbuunt murmuratricem, sed non sine correptione digna & fructuosa mulieribus.

3 iratus est. Erat enim Moſes uir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra.

Dominus qui omnia nouit, etiam cordium arcanas cogitationes, multo magis uerba & signa hic audisse dicitur. Et iratus. Sic autem fœminæ fœminis solent sepe in-

uidere etiam cognatis, suscitare rixas & fouere, leuiter arreptis simulatione & cauillorum occasionibus. Moſis uero laus maxima paucis describitur, quam & de seipso scribere potuit domino iubente, uel à Iosue aut aliquo alio simili suo tempore sine iniuria ueritatis, & sine fastuoso animo, simpliciter quod uerum omnes nouerant testari. Omnium hominum fuisse mansuetissimum Moſen sanè illic probant per totam legem, quod certum signum inhabitantis in se diuini spiritus erat: cui benignitas attribuitur, & gratia in opere & sermone. Nec populo regendo aptior quisquam, quam in quo mansuetudo & benignitas primas tenent, quæ tamen non careant animi fortitudine, & zelo iustitiæ, sapientia, ac cæteris paribus, qualis Moſes prædicatur ex ipsa historia. Sicut non fuit uel uix unquam populus tumultuosior & ingrator, sic illo ferendo & regendo necessarius erat omnium humanissimus imperator.

4 Statim locutus est dominus ad eū, & Aaron & Mariā: Egredimini uos tres ad tabernaculum fœderis. Cumque fuisset egressi,

5 descendit dominus in columna nubis, & stetit in introitu tabernaculi uocās Aaron & Mariam. Qui quum exissent,

Propriū dei est ex malis optima promouere. Sic proponit nunc hos tres homines in exemplū populo, & ad iudicium ueluti aduocat & sistit, aspiciente populo descendentem dominū per columnam ignis, quæ dominum representabat, & audiente populo loquebatur ad tres personas istas. Deorsum autem reos statuit, Aaronem & Mariam ac Moſen, & edita uoce uocauit ambos, super da gratia alloquendo, quod ante factum non legitur. Sic suspicandum est post extructum tabernaculum dominū illic extra omnia castra positum, sed ut ex superioribus patet, in medio duodecim legionum, & in medio Leuiticarum mansionum constituisse sanctuarium illud, ad quod exiisse dicuntur Aaron & Miriam, ex suis priuatis que habebant tabernaculis uel tentorijs.

6 dixit: Audite sermones meos: Si quis fuerit inter uos propheta domini, in uisione apparebo ei, uel per somnium loquar ad illum.

7 At non talis seruus meus Moſes, qui in omni domo mea fidelissimus est:

Prophetas semper habebitis uobiscum, nimirum domus nec meus populus eritis, illi mei erunt ministri, quibus ego parebo & familiariter loquar per uisionem uel in somnis, uel obscurius. Apparere dominum per uisionem, est se ipsum reuelare ut agnoscat quantum mortalibus datum est. Prophetiarum genera hic discuntur, unum per uisionem dum aliquid prophetæ oculis corporalibus obicitur: aliud in somnis, non sine uisione imaginaria: deinde in enigmate, dum aliud uidetur, aliud autem significatur, ut patet in prophetis & Apocalypsi Ioannis. Sic quoque per figuras & rerum imagines Moſi inquit dominus loquor familiarissimo amico, et fidelissimo seruo, qui nihil negligit, sed populo præest indefesso & simplici studio.

8 ore enim ad os loquor ei: palam, & non per ænigmata & figuras dominum uidet. Quare

Quare ergo non timuistis detrahere seruo meo Moysi?

Manifestis indicijs, uisibilibus spectris, et familiari loquela illi loquor, omne consilium meum de populo meo. Visionibus claris et sine omni cunctatione, quas et populus totus uidit et audiuit, ac experimentis sensibilibus didicit illum mihi amicum, et ipsis fidelem prophetam, non illi in somnis uel imaginationibus nocturnis, uel figuris obscurioribus apparui, sed manifestis apparitionibus uisus respondit et beneficijs, contestantibus meam presentiam atque gratiam: cur ergo non timuistis loqui contra seruum meum Moysen? Si itaque uos duo carne illi iunctissimi, frater et soror, non estis ferendi contra amicum meum machinantes, multo magis dure corripientur ceteri quique sue plebei sint siue primores, si uirum hunc probatissimum persequi et indigne tractare presumpserint, uel contempserint obedire.

Iratusque contra eos, abiit. More humano dominus scribitur ueluti iracundus abrupisse sermonem, et indignabundus subito abscedere posse poenam formidolosam remissurus.

Nubes quoque recessit quae erat super tabernaculum. Et ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix. Quumque respexisset eam Aaron, et uidisset perfusam lepra,

ait ad Moysen: Obsecro domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod stulte commisimus & quo peccauimus,

Miriam leprosa sit repente, et fratri statuitur in exemplum, ut iterum foemina discant timorem, humilitatem, patientiam et obedientiam praeter uirum, ut propensor natura eorum ad uitia diligentius componatur. Aaron uero frater ob sacerdotij dignitatem, quam ubique dominus reuerenda docet uerbis et exemplis, ubique melius audit et supportatur indulgentius, siquidem natura mansuetior et promior ad condescendendum, unde et confitetur in genere delictum suum, et adnumerat se sorori, ut culpam illius extenuet, et remissionem assequatur.

ne fiat haec quasi mortua, & ut abortiuum quod proicitur de uulua matris suae, iam medium carnis eius deuoratum est.

Orat pro sorore ex animo, deprecatur lepra poenam, et morti eripere festinat. Patet enim atrocissimam fuisse lepra, qua correpta fuerat, ut non solum ipsa, sed et omnes mulieres discerent humiliari et tacere, et nihil presumere in coetu uirorum. Videre licet quam sibi potestauerint obrectatores, quid uero laudis ei cui obpraem, illi gloriam.

Clamauitque Moyses ad dominum, dicens: Deus obsecro sana eam.

Mansuetudo Moysi iam hic quoque claret, tam feruentem orando pro sorore maledica, et sibi ex fastu et inuidia detrahente. Clamauisse enim scribitur ad dominum: Obsecro Domine, sana eam, nedum a morte redime intentam, sed et sanitati restituere iam correctam. Sic facile

donanda est iniuria, leniter reconciliandum, bono compensare malum conuenit sanctis. Sic pro Iudeorum quoque ecclesia orandum ut resipiscat, et indulgentiam consequatur.

14 ¶ Cui respondit dominus: Si pater eius spuendo spuisset in faciem illius, nonne debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, et postea reuocabitur.

Facilis ad parcendum dominus est, non tamen remittit rigorem iustitiae. Pater quidem est, sed tamen in faciem spuere potest filiorum, non ad damnandum, sed ad corrigendum et terrendum. Signo quidem maximi contemptus nonnunquam aggreditur, quum tamen ardentissime diligit. Vult autem poenitentiam suorum, ut errati illos poeniteat, resipiscant admoniti, tempus prorogat perpendendi culpe grauitatem. Misericordissimus dominus est, etiam quum seuerius punire putatur. Sibi denique reputat delatam iniuriam, quae suis irrogatur prophetis: multo suos seruos amari, coli, reuereri, non patitur persequi. Caueant ergo sibi et non dubitent se flagellandos, principes et magistratus, si seruos dei et uerbi praedicatorum et prophetas coeperint persequi et odisse. Excommunicatione leprosum puniunt, ut sese recolligat, et praestet alijs abominandi murmuris contra prophetas celeberrimum exemplar, et foeminas doceat taciturnitatem, et sui cognitionem. Ferendum quidem est infirmius uasculum, ne abijciatur: sed interim corrigendum et increpandum, ne insolescat, et omnia audeat. Congregari dicitur idem quod et reuocari ad coetum, restitui ecclesiae, et ab excommunicatione absolui.

15 Exclusa est itaque Maria extra castra septem diebus: & populus non est motus de loco illo donec reuocata est Maria.

Ad reuerentiam hoc pertinet Moysi, compassionis signum, differre profectionem de mansionem illa quartadecima, etiam domino comprobante, et signum profectionis differente. Sic obsequitur dei mansuetudo admiranda electis: prophetas reuerendos exemplis docet.

16 Profectusque est populus de Aseroth fixis tentorijs in deserto Pharan.

Pharan non est speciale nomen unius mansionis, sed unius late solitudinis, in qua multas mansiones Israel habuit, ut sunt Bethma, et Rhemmonphares, et c. omnes per ordinem usque ad Aziongaber, et usque ad trigessimam secundam mansionem, sub Pharan solitudinis nomine censentur.

¶ CAPVT XIII.

1 ¶ Locutus est dominus ad Moysen, dicens:

In Deuteronomio scribitur populus accessisse ad Moysen, et sollicitasse pro mittendis exploratoribus ad terram promissam, per quos rescirent iter profectionis suae, increduli nimirum de auxilio et assistentia dei. Acquieuit ergo importunitati illorum Moyses, et ea de re dominum consuluit, qui respondens acquieuit quidem, sed in malum impiorum et incredulorum, per exploratores decipiendorum.

2 Mitte uiros qui considerent terram Chanaan.

Misericordia
& iustus
deus.

A
Distinctio
trigesima
extra, Sche-
lahlecha da
da.

naan, quam daturus sum filiis Israel, singulos de singulis tribubus ex principibus.

5 Fecit Moses quod dominus imperauerat, de deserto Pharan mittens principes uiros,

Non semper bene uertuntur ac prospere cedunt quæ dominus præcipit agenda, sed in malum eorum qui demerentur ultionem diuinam. Iuxta sermonem domini misit Moses, quia sic dominus ordinauerat perfidorum hominum dignam stragem. Instinctu quoque diuino Moses misit duodecim uiros principales, ignorans euentum rei, bene intendebat uir pius, dominus autem meditabatur incredulis dignam poenam.

4 quorū ista sunt nomina. De tribu Ruben, Sammua filium Zechur.

5 De tribu Simeon, Saphat filium Huri.

6 De tribu Iuda, Caleb filium Iephone.

7 De tribu Issachar, Igal filium Ioseph.

8 De tribu Ephraim, Osee filium Nun.

B 9 De tribu Benjamin, Phalti filium Raphu.

10 De tribu Zabulon, Geddiel filium Sodi.

11 De tribu Ioseph, sceptri Manasse, Gaddi filium Sufi.

12 De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli.

13 De tribu Aser, Sthur filium Michael.

14 De tribu Nephthalim, Nahabi filium Vapfi.

15 De tribu Gad, Guel filium Machi:

Omniū illorum duodecim nomina describuntur, ut duorum ex illis optimorum fides et fortitudo memorie sacræ consecratur, Caleb et Iosue. Cateri omnes ex incredulis erant, ut uideatur ratio electionis paucorum ex multis, et potiora semper fieri uota plurium, sed non meliora. Omnes perdendi israelite erant, ideo malis ductoribus et exploratoribus negotium agitur. Ne multitudinis suffragiorum negotia agatur, quæ ut plurimum iniquiora sunt, et raro optima uulgo placent. Sed id agendum quod dominus iubet, et uerbum dei docet, etiam si paucis probetur, et lites concitentur, quas dominus uertet in profectum ueritatis, etiam si non adeo cito. Malis æque deus utitur ad suam gloriam atque bonis consilij et hominibus.

16 Hæc sunt nomina uirorū quos misit Moses ad considerandam terrā: uocauitque Osee filium Nun, Iosue.

Iosue qui et Hosa.

Causa mutationis nominis Osee in Iosue uidetur fuisse, quia יושע saluantem uel saluatorem significat: Iosue uero יושע dei saluationem signat, adiecta iod littera, denarium perfectionis signante, et propius accedente ad nomen tetragrammaton. Quum scilicet pro diuinitatis nota secunda scribitur, et Christi domini nostri nomen clarius explicat, diuinitatis mysterio triplici capite in unitatem essentie perfectæ complexo. Cui litteræ succedit y personam significare potens Christi duas complectens naturas, diuinam atque humanam, qui electis patriam promissionis ueram et benedictam daturus sit, et distribuiturus unicuique possessionem suam, quod Moysi lege fieri non potuit, cui datum est aspicere, sed non possidere. De uerbo mirifico dudum Ioannes Capnio ca-

balistica multa ex Hebræis illustrauerat, si cui talia probantur, quæ tamen fundamento incerto nituntur. Consecratio fuit illa nominis mutatio, pro functione et officio suscipiendo, et opere dei peragendo, sicut et in Israele, Sara, et Abraam.

17 Misit ergo eos Moses ad considerandam terram Chanaan, et dixit ad eos: Ascendite ad meridianam plagam. Quumque ueneritis ad montes,

18 considerate terram qualis sit, et populum qui inhabitator est eius, utrum fortis sit an infirmus, pauci numero an plures:

19 ipsa terra, bona an mala: urbes quales, muratæ, an absque muris:

Ad meridianalem plagam terræ promissæ proximior uia iubentur ingredi exploratores, et perillustrare totam terram, et urbes in eadem, ac omnem conditionem tam gentium illarum et locorum per singula. Ad hoc enim duodecim mittebantur, et de omnibus mandata danteur à sapientissimo duce, non ut pariter transirent terram, quod periculo non caruisset, sed dispersi bini per tastis ac bini, totam regionem longe lateque perlostrarent, ut eos nihil effugeret. Iubentur enim aspicere infirmos et fortia terræ, paucos et plures, bona ac mala, macilentam et pinguiam, uicos et urbes, oppida et castella, fructus et arbores.

20 humus, pinguis an sterilis, nemorosa an absque arboribus. Confortamini et asserere nobis de fructibus terræ. Erat autem tempus quidam iam præcoquæ uuæ uesci possunt.

Iubentur fertilitatis testimonium asserre, ad promouendum desiderium israelitarum, non sine labore ac robore, uitæ gestando plenam maturescenibus uitis. Eo enim tempore mittebantur, quando primò uue inueniebantur maturæ, ad principium Autumni.

21 Quumque ascendissent, explorauerunt terram à deserto Sin, usque Rohob intrantibus Emath.

22 Ascenderuntque ad meridiem et uenerunt in Hebron, ubi erant Achiman et Sisai et Tholmai filij Enach, nam Hebron septem annis ante Soan (quæ et Tanis) urbem Aegypti condita est.

Longitudo terræ à deserto Sin usque ad Hemath, quæ et Antiochia, nobilissima urbs Coeleſyriae proleitur. Hebron autem Metropolis erat Palestinorum, et habitaculum gigantum, et nidus rapacium aquillarum, quoniam donum et oppressorum gentis, et tyrannorum, et statura immani fuisse constat, et genio crudelis, et improbo, patronos omnium uitiorum et authores quicorum, quibus per corporum robur licuit in ceteros quicorum quid libuit. Hæc Hebron prima, postea fuit sedes Dauidis regni, sacerdotalis urbs, et fugitiuorum asyram stat ad meridianalem plagam ab Ierusalem milibus uiginti duobus, ubi et quercus mambre, dicta etiam Karatib, Septem annis uetustior quam Soan nobilis urbs Aegypti, ubi regum habitatio erat, quæ à tempore LXX in corpore

interpretum Thanis dicta est, in quo campo Thaneos pri-
mum plagæ coeperant immitti Aegyptijs obduratis con-
tra Mosis legationem, ubi et scelerum colluies impro-
bior habebatur.

Pergentesque usque ad torrentem botri, ab-
sciderunt palmitem cum uua sua, quem por-
tauerunt in ueste duo uiri. De malis quoque
granatis & de ficis loci illius tulerunt,

Mirande magnitudinis raram cum botris abscede-
runt, quem duo gestabant ex ueste ad indicium fertilita-
tis, ut afficerentur magis ad obtinendum eam, si fideles es-
sent, & tanto magis turbarentur et poeniterent, pecca-
tis suis promerentibus dilationem, imò fraudandi de inte-
gro et morituri in solitudine.

qui appellatus est Nehel eschol, id est ual-
lis botri, eo quod botrum abscidissent inde
filijs Israel.

Per anticipationem narratur uallis postea sic nominata
sic nominatur, id est uallis botri, cum iam obtenta terra
quàm uallum qua fluere solet torrens, et sine torrente
non sit uallis.

Reuersique exploratores terræ post quadra-
ginta dies,

omni regione circumita, uenerunt ad Mo-
sen & ad Aaron, & ad omnem coetum filiorum
Israel in desertum Pharan quod est in Cades.
Locuti que eis & omni multitudini ostende-
runt fructus terræ,

Quadragesima diebus cōpleuerunt omnem illam explo-
rationem: ex qua tamen terræ amplitudo et spatium non
satè perpedi potest, quod nesciatur si totam uiderint uel
singuli inuenerint. Ut stulta uideatur Rabi Salomonis di-
spatio super hac questione hoc loco. Omnis regio non
semper exacte intelligitur pro omni loco regionis.

& narrauerunt, dicentes: Venimus in ter-
ram ad quam misisti nos, quæ reuera fuit la-
cte & melle, ut ex his fructibus cognosci po-
test:

Coeperunt narrationem ex laudibus terræ malitiose,
ut facilius sibi crederetur postea calumniaturis. Lacte
quidem fuit, hoc est, plena est optimis pascuis, herbis, a-
pibus, animalibus, uineis, agris, arboribus, nemoribus, ut
electior non sit sub cælo, umbilicus enim habitabilis ter-
re uere dicitur, siue longitudinem climatum spectes, siue
latitudinem.

sed cultores fortissimos habet, & urbes
grandes atque muratas ualde. Stirpem Enach
uidimus ibi.

Amalec habitat in meridie, & Hethæus &
nanaus, & Amorrhæus in montanis. Cha-
nanaus uero moratur iuxta mare & circa flu-
entem Iordanis.

Absterrent consequenter ab accessu, insigni perfidia
iniqui, contra tot promissiones dei, à tanto tempore, tan-
tis patribus, à deo omnipotente, et eorum patre ac re-
demptore factas. Nemo corrigere potest quem deus ab-

iecit. Nemo demereri beneficijs perfidos. Fortes quidem
erant populi, urbes, gigantes, Amalechitæ, Hethæi, lebu-
sæi, Amorrhæi, Chananæi, sed fortiozem dominum crede-
re debuerant. Quin et effeminati iam dudum fuerant
gentes illæ, et morti destinati à domino, si id credere po-
tuissent Israëlita, sed perstant rebelles semper in sua ma-
litiâ, iam damnati ad præmaturam mortem, quam cre-
bris sibi flagitijs promouebant.

30 Inter hæc Caleb compescens murmur po-
puli qui oriebatur contra Moſen, ait: Ascen-
dendo ascendamus, & possideamus eam, quo-
niam poterimus obtinere eam.

31 Alij uero qui fuerant cum eo, dicebant: Ne
quaquam ad hunc populum ualemus ascen-
dere, quia fortior nobis est.

Minor semper numerus fidelium est et iustorum, li-
cet dei bonitate nunquam in totum desinat. Ex duodecim
exploratoribus duo tantum probi, fideles, et electi re-
perti sunt, qui promissis dei fidem haberent, omnipoten-
tiam ac ueritatem perpenderent, populum animarent, et
adhortarentur ad fidendum uerbo domini, et qui assiste-
rent sancto duci, Caleb et Iosue, qui obedientiam suade-
rent, et progressum coeptæ processionis, adhortando ad
animi fortitudinem suos quibus præerant populos, con-
tra alijs suadentibus et persuadentibus timorem et im-
possibilitatem uerbis multis et exaggerationibus rerum
uerisimiliū, iuxta naturam, contra fidem et promissa dei,
quæ illis nihil uidebantur, præteritorū beneficiorum ob-
liti et prorsus uerbo dei increduli sua excecati malitiâ,
et contemptu. Hi denique fortius mouent suis detractio-
nibus plebem, quàm Caleb fida persuasione sua. Citius e-
nim error plebi inseritur quàm ueritas. Timore hostium
magnificat robur eorundem, ut fortiores aestimentur qui
uehementius timentur: cum dominus deus solus et time-
ri debeat et fortis sit, nutu suo uniuersa perficiens.

32 Detraxeruntque terræ quam inspexerant,
apud filios Israel, dicentes: Terra quam per-
transiuimus & lustrauimus, deuorat habita-
tores suos, populus quem aspeximus proce-
ræ staturæ est:

Protulerunt et exposuerunt plebi quicquid in dis-
tinctam terræ sanctæ produci et excogitari poterat, quam
toties dominus laudauerat, quasi dominum statuentes men-
torem uel impotentem. Nec aliud maxime mouere pote-
rat, quod diceretur deuorare habitatores suos, non sine
re diu uiuere, perpetuis stragis et mortibus madere. Quod
fortassis uerum erat, quia ibi regnabant, imò tyrannidem
continuum exercebant gigantes, quos oportuit prostra-
uisse, et quos tunc dominus suo iusto iudicio intestinis præ-
lijs infirmabat, quo minus inualescerent Israëlitis. Viri
mensurarum dicuntur, id est proceræ stature, et imma-
ni magnitudine, sicut de Og rege Basan inferius dicitur.
ibi uidimus monstra quædam filiorum E-
nach de genere giganteo, quibus compara-
ti, quasi locustæ uidebamur.

Gigantes soboles Enach memoratur, quorum ingens
erat corporis uastitas. Nephelim dicuntur, quia omnia

Minor nu-
merus iusto-
rum.

Terra deuorans co-
lonos.

Gigantes.

prosternebant, et erant perditio, casus, et ruina populo-
rum, non secus ac maximi pisces minorum esca fuerunt, et
qui plura potest is fit nobilior, et pro rege latro glorio-
sus. Hyperbole utuntur, se locustas uideri comparatione ui-
rorum illorum, semel enim proposuerant diffamare terram,
et perturbare populum, ideo semper crescit oratio.

CAPVT XIII.

A
1



Fletus sine
fide.

Gitur uociferans omnis turba fle-
uit nocte illa.

Fleuit populus non dolore praearicatio-
nis et ingratitudinis, sed timore poenae per-
motus, quia sine fide in deum nihil sperare poterat quam
perniciem gentis, quia prophetis domini non credebant,
sed commouebantur potius in eos, tanquam omnium suo-
rum malorum causam. Tota nocte persisterunt in fletu
et lachrymis, quos deus non respicit, sed cordis compun-
ctionem ex fide et displicentia commisi. Auxerunt ma-
lum suum poenitentia ducti, quod domino obediissent,
quod Moysen secuti Aegyptum exissent, execrabili per-
tinacia durissima ceruicis.

2 & murmurati sunt contra Moysen & Aa-
ron cuncti filij Israel, dicentes: Utinam mor-
tui essemus in Aegypto, uel in hac uasta soli-
tudine, utinam pereamus,

3 & non inducat nos dominus in terram
istam, ut cadamus gladio, uxores ac liberi no-
stri ducatur captiui. Nonne melius est reuer-
ti in Aegyptum?

Murmur
omnium.

Iterum Moysen et Aaronem murmure perturbat, non
quidem pauci ex illis, sed omnes: hoc est, omnes fere Israe-
lite et maxima pars eorum. Et dixerunt ad eos omnis coe-
tus, ut ne unus quidem exceptus uideri possit, praeter duos
tantum nominatos, Iosue et Caleb, admiranda nimirum
peruersitate et contemptu gratiae dei, qui magnificis por-
tentis eos liberauerat ex fornace Aegyptiaca. Ut eleger-
int mori in solitudine, quia non illis datum fuisset mori
in Aegypto, dicentes: Utinam omnes in Aegypto fuissetus
mortui. Sed quia id non factum est, saltim in uasta hac solitu-
dine moriamur, et pereamus cito. Non enim eam ingredi
emur terram, ut illic gladio concidamus. Quis non hic ma-
gnificet iustum dei iudicium, qui id quod optabant et sibi
imprecabatur illis immisit? Sic usui uenire solet uerbum do-
mini blasphemantibus, et uerbum dei reicientibus, suoque
sensu abundantibus contempto consilio dei. Id ipsum hac
uice illo tempore non cogitantes Iudei, in Christi passio-
ne similem imprecatione simili et maiori infelicitate ex-
perti sunt, pro se et suis tanto tempore successoribus.

4 Dixeruntque alter ad alterum Constituamus
nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum.

Rebelles Is-
raelitar.

Rebellare deliberant, et mutuum inducunt, incipi-
untque iugum domini cum illius prouidentia et beneficijs
respuere: abijcere a domino sibi constitutum dignissimum
ducem, et alium sub cuius auspicijs infelicitate redeant in
Aegyptum proponunt. Quo tanto flagitio, quid non ca-
lamitatum demerissent homines pertinaces et ingra-
tissimi? quis illos dubitat positos in exemplum totius or-
bis fidelibus pariter et impijs.

5 Quo audito Moyses & Aaron ceciderunt
proni in terram coram omni multitudine fi-
liorum Israel.

6 At uero Iosue filius Nun, & Caleb filius
Iephone, qui & ipsi lustrauerunt terram scilicet
derunt uestimenta sua,

Tentant emollire ceruicem duram, et suprema sui lau-
datione compescere furiam blasphemorum, sese solum
tenus prosternendo coram populo, homines deo amabi-
lissimi. Quos et duo illi boni ex omnibus, pro uirili om-
nibus tentatis adiuuare conatur, quibus aequum ut alijs cre-
dere potuissent, nisi pro impietate sua occidi omnes in so-
litudine oportuisset. Sciderunt hi uestimenta sua, et iactura
dicium impatientiae de inobedientia populi, et iactura
gloriae dei, in cuius blasphemiam uergebat studium re-
pharium gentis tantae. Verisimile est accursum quosque
reliquos fuisse et quippiam boni molituros, si inter eos
plures boni quam hi duo fuissent.

7 & ad omnem multitudinem filiorum Is-
rael locuti sunt: Terra quam circumuimus,
ualde bona est,

8 si propitius fuerit dominus, inducet nos in eam
& tradet humum lacte & melle manantem.

Veritati in primis innituntur, et probant uera esse
que dominus promiserat, bonam terram quam circumuimus,
quod et alij non negauerant decem exploratores, sed hoc
illis dissimiles, quod totam fortunam suam reieciunt
diffidisse in dei gratiam, non sua merita. Suadent quoque
obedientiam, ac sui resignationem in bonitatem dei. Pro-
titudinem et fauorem domini illis affuturam certo pro-
mittunt. Nihil deo difficile pro suis cultoribus prosequen-
dum. Nihil obmittunt optimi uiri, quod sensatos reuocare
re potuisset, sed nequicquam, omnia uane.

9 Nolite rebelles esse contra dominum, ne-
que timeatis populum terre huius, quia sicut
panem ita eos possumus deuorare, recessit
ab eis omne praesidium, dominus nobiscum
est, nolite metuere eos.

Vident gloriam domini pro tanto periclitari, Populus
lum deceptum. similibus narrationibus, non credentes uer-
bo domini, reuocare contendunt, omnem mouendo lapso-
dem: hortando ne rebelles fortissimo domino deo suo,
ne timeant brachium carnis qui diuinum auxilium toties
sint experti: Cuius subsidio fortissimas quasque gentes uin-
cere possint et trucidare: maxime quod deus illis infuso
sus sit, et corda pauore prostrauerit, qui id solus potest,
uel erigere dum placet,

10 Quumque clamaret omnis multitudo, & la-
pidibus eos uellet opprimere, apparuit glo-
ria domini super tabernaculum foederis cum
cunctis filiis Israel.

Cohortatione mutua sese ad occidendum sanctos de-
cingunt stultissimi et impijssimi. Sed ubi deficiunt hominum
na uirtus piorum, incipit et succurrit diuina. Populus
rum procacitas solo dei furore compescitur. Populus
quidem infidelitatis desperatione praecipit agitur, et ad
lapidandum eos qui bona nunciant profluit: Malignis
uero

uerò domini protegit eos, in nube super tabernaculum
fœderis apparendo.

¶ Et dixit dominus ad Moſen: Vſquequo
detrahet mihi populus iſte? Quouſque non
credent mihi in omnibus ſignis quæ feci co-
ram eis?

Queritur infidelitatem ſui populi quem fide Abra-
prouocatus elegerat, ut ſic loqui liceat. Etenim qui ſibi
fidem haberi exigit, & ſpem de ueritate & bonitate ſua,
is omnium minime ferre poteſt perfidiam & deſperatio-
nem. His enim maxime irritatur et prouocatur infinita dei
bonitas. Portenta omnipotentia & maiestatis ſuæ con-
tenti non patitur uerus deus, cum gentes reliquæ tam fir-
miter ſuis idolis adherent ſine ſignis & ueritate.

Feriam igitur eos peſtilentia atque conſu-
mam: te autem faciam in gentem magnam,
& fortioſiorem quàm hæceſt.

Eiſdem uerbis damnat dominus impios, & tentat uir-
tutem ſancti, quem tamen amore ſui uinci non permittit,
quem iam tantopere commendauerat. Domini ſolius eſt
promouere gentes atq; deiſcere, regna ſubuertere uel fir-
mare, quæ ſolius dei arbitrio conſtant. Verum non hic
promittit aperte principem ſe illum facturum, ſed in gen-
tem magnam aucturum ſe illius progeniem, et genus pro-
pagandum magnifice, quod & ipſum eſt fieri principem
& magiſtrum.

Et ait Moſes ad dominum: Vt audiant Ae-
gypti de quorum medio in fortitudine tua
eduxiſti populum iſtum,

Orat fideliter pro ſanctificatione diuini nominis in
primis & ante omnia. Ne quid fiat deprecatur, unde de-
rideatur ſumma maiestas dei ueri, ne letentur impii, ſan-
cti opprimantur, mundus ſcandalizetur, ueritas impro-
betur, & omnia magnalia dei circa ſuum populum de-
clarata ſolcipientantur, & ſi quæ fidei ſemina mundo
illuxiſſent ex portentis uirtutis diuinæ in Aegypto, nunc
ruſus opprimantur, et annihilentur fides electorum, ſi po-
pulum a ſe electum, ſuiq; cultorem, educum tantis ſignis
ab hoſtium ſeruitute, inducere tamen non poſſe uideat-
ur, uel non uelle, quò deſtinauerat atq; promiſerat.

& dicant habitatores terræ huius qui au-
dierunt quod tu domine in populo iſto ſis, et
facie uidearis ad faciem, & nubes tua prote-
gar illos, & in columna nubis præcedas eos
per diem, & in columna ignis per noctem:

Benignitatem dei commendat, qui hætenus cum iſto
populo ſe fuiſſe monſtrauerit, tot prodigijs aucto & ſal-
uato, multiſariam illis innotuerit, uifiſibili forma & ſpe-
ſu toties apparuerit, nube ſua miraculoſa gentem ob-
umbrauerit inter diu, & ignis colūna luxerit noctu. Hæc
enim iam tanto tempore durauerant, et in uicinas quaſq;
gentes magnitudo miraculi diffamata erat, in maximam
gloriam dei ac gentis.

quod occideris tantā multitudinem quaſi
unum hominem, & dicant gentes quæ audi-
turi ſunt famam tuam:

Non poterat dominus introducere popu-

lum iſtum in terram pro qua iurauerat eis,
idcirco occidit eos in ſolitudine.

Periculata fuiſſet fama bonitatis diuinæ apud natio-
nes omnes, ſi quacumq; ratione dominus ad unum omnes
tantum populum occidiſſet, ut iam non ſemel meriti fue-
rant. Non enim tam hominū ſtragem, quàm ſtragis cau-
ſam, impij idololatæ iactitaſſent pro ſuis idolis et ſeipſis.

17 Magnificetur nunc ergo fortitudo domi-
ni ſicut dixiſti, dicens:

Paucis ſed admodum idoneis uerbis orat, & exorat
domini dei miſericordiam, fidelis dei cultor & populi
paſtor. Si quis fuerit qualis hic fuit, omnia ſemper impe-
trabit, ſi ſimiliter fide & charitate ac ſeruore orauerit.
Quid aliud orat dum dicit: Magnificetur fortitudo domi-
ni, quàm quod Chriſtus orare docuit, Sanctificetur no-
men tuum, Adueniat regnum tuum.

Oratio ido-
nea.

18 Dominus patiens & multæ miſericordiæ,
auferens iniquitatem & ſcelera, nullumq; in-
noxium derelinquens, qui uiſitas peccata pa-
trum in filios in tertiam & quartam gene-
rationem.

Totus hic uerſus præſatio eſt ad orationem poſt con-
ſutationem conſectam breui artificio ſpiritus, qui ueram
perſuadendi ſuppeditat formulam orationis deuotæ. No-
minat autem deum patientem, tardum ira, ſeroq; puni-
entem, in longum protrahens uindictam inſtitutum, cu-
ius furor non illico efferueat, ſed pro temporis interca-
pine detur peccantibus reſipiſcendi locus, ut ſi puniendi
ſunt, ſero tandem puniantur, nulla eis præcepta prius re-
ſipiſcendi commoditate. Diuinæ enim naturæ propriū eſt
peccantibus ac reſipiſcētibus condonare, humaniter par-
cere, reſipiſcentiam expectare. Neq; quicquid eſt quo ma-
gis delectari diuinam naturam intellexerimus, quàm hu-
manitate, charitate, beneuolentia, iure & æquitate: quæ
qui magis amplexabitur, ſiue dominus ſit, ſiue ſeruus, is
erit deo ſimilior, charior, & propterea ſapientior ac ſan-
ctior. Multum miſericors hic dicitur, uehementer benefi-
cus, qui ſui uelit & participari ſua dona. Qui poeniten-
tibus peccata remittit, et non imputat, nec ad mortem ſi-
nit proficere electis. Coram cuius iuſto iudicio nemo ſe
pro innocente uendicare præſumet unquam, excepto ſo-
lo Chriſto domino ſaluatore mundi, cuius æquum iudi-
cium etiam, ſancti deprecantur, ſcientes ſe non eſſe mun-
dos. Qui paternorū ſclerū hæredes filios nō ceſſas male
tractare et affligere, hic et in futuro, rebellesq; damnare.

Nomina
dei.

19 Dimitte obſecro peccatum populi tui hu-
ius ſecundum magnitudinem miſericordiæ
tuæ, ſicut propitiuſ fuiſti egrediētibus de Ae-
gypto uſq; ad locum iſtum.

Magna quidem & propenſiſſima dei benignitas eſt
ad peccata condonanda, et ad ſaluandum fideles, ſed non
minor iuſtitia & æquitas in contumaces, & ſeueritas in
ſte ultionis. Acquiſſimo enim iudicio ſuo ingratifiſſimos
contemptoresq; puniuit, ad propriam ipſorum ſententi-
am, tunc ſicut & poſtea, quum dixiſſent coram Pilato:
Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros, & non
habemus regem niſi Cæſarem. Nolumus hunc regem iu-

Æquus in
dex deus.

deorum regnare super nos, & cetera multa. Qualia apud Hieremiam & Esaiam ac alios inueniuntur, dei summi æquisima iudicia ad hunc suum populum. Confitetur multas dei miserationes declaratas Israël ab exitu de Aegypto, orat ut illam adhuc transgressionem sustineat, & non illico occidat ut meruissent.

20 Dixitq; dñs: Dimisi iuxta uerbum tuum.

Gloria dei. Sic iurat illos plectendos eadem sententia, qua seipso per fidi damnauerant, non tam in ignominiam illius nationis quam in gloriam dei, etiam tunc & modo, & per omnia secula. Iustus enim est dominus, & iustum iudicium suum. Iustum, inquam est, ut qui gloriam dei contemnunt in operibus magnificis, experiantur illius iustitiam in tormentis. Aliud petere non debebat Moses, neq; uolebat, quam iustitiam & misericordiam dei clarescere in isto populo, & in toto mundo, id quod & obtinuit. Reos patres corporali morte damnat: filios autem, quos æque maledixerunt, & reddere seruituti malebant, quam ut domino obsequerentur, hos donauit benedictionibus dulcedinis, hereditate promissa patribus, & quod illis indignis patribus non datum est cernere, hoc affatim & cum pace possederunt ipsorum filij ad gloriam dei, quæ increuit toti terrarum orbi, ex ea iustitia & bonitate, quæ ostensa est hoc iusto dei iudicio, mixto gratia & indulgentia ad filios contra patrum merita & filiorum.

21 Viuo ego: & implebitur gloria domini u-niuerſa terra.

22 Attamen omnes homines qui uiderunt maiestatem meam & signa quæ feci in Aegypto & in solitudine, & tentauerunt me iam per decem uices, nec obedierunt uoci meæ,

Decies deū tentari. Grauis sed digna sententia contra improbos ac rebelles, quam & executioni demandatam legimus in posterioribus. Decies autem tentari dominum, est multis uicibus irritatam dei benignitatem, & sit etiam inter homines furor sepe tentata patientia, multo minus deum negligere oportet, cuius sunt omnia nostra, & nos ipsi toti quæsumus. Iurat itaq; neminem ex omnibus uiris, qui cum iudicio & in ætate perfecta uiderunt signa in Aegypto facta uisurum promissionis terram, sed omnes morituros in solitudine, uel extra per terram cis Iordanem, præter Caleb & Iosue ben Nun.

23 non uidebunt terram pro qua iuraui patribus eorum, nec quisquam ex illis qui detrahit mihi, intuebitur eam.

Increduli hi & rebelles, qui nunc blasphemauerunt me, & mendacem facere uolunt, gloriam meam mihi adimere, & in Aegyptum redire maluerunt, ac filios suos subiugare Aegypto, quos redemi, illi non uidebunt terram quam patribus sanctis promisi sub iuramento. Increduli & blasphemæ, immorigeri & pertinaces contra uerbum domini & prophetas, regnum coelestis patriæ non uidebunt.

24 Seruum meum Caleb pro eo quod plenus alio spiritu secutus est me, inducam in terram hanc quam circumiuit, & semen eius possidebit eam,

Caleb & Iosue fideles perseverantes, & ex domini ueritate & providentia pendentes, omne bonum à domino expectantes & obedientes, hi quia alio probiore spiritu imbuti, aliter quoq; locuti sunt & egerunt. Et impleuerunt post me, hoc est, pleno corde & perfecta uoluntate adhæserunt mihi, et crediderunt promissis meis, quæ mihi grata sunt requirunt, ac sequuntur plena fide. Illos ego introducam ad terram istam, quam insperant oculis, quam laudabilem norunt, quam desiderant, & semen illorum feliciter eam possidebunt. Hæc autem promitto illis, ut ceteri intelligat certo nihilominus complenda in alijs, ea, quibus percipiendis illi digni non sunt. Caleb enim magnanimus & integer fide, patratorem uisum, iam nunc eligitur, non tam obgnorum operum futurus, iam nunc eligitur, non tam obmerita quam ex gratia dei, qua adiutus potuit et perfecti uirtutes in gloriam dei, & populi consolationem. Sic ob paucissimos sanctos, dominus benefacit infinitis hominibus, etiam malis.

25 quoniam Amalechites & Chananeus habitant in uallibus. Cras mouete castra, & reuertimini in solitudinē per uiam maris rubri.

Dominus quamlibet iratus, iubet tamen quod bonum illis fuisset arripere & aggredi, fugere scilicet imminentes hostes, & qui iam rei mortis erant declarati & iudicati, tamen redire admonentur per uiam qua uenerant, scilicet contra mare Suph à facie Amalechitarum et Chananeorum, qui in uicino illis habitabant, uel exercitum collegerant in ualle. Hos Israëlites iubentur crassino declinare, & non conflagrare cum illis, sed aliquantisper retrocedere. Iustus dominus pariter & pius, inobedientes retrocedere mandat, qui obedientes processerant, & ab hostibus uinceretur præmonet, sed nihil inuitat uictoria.

26 ¶ Locutusq; est Dominus ad Moſen & Aaron dicens:

27 Vsquequo multitudo hæc pessima murmurat contra me? querelas filiorum Israël audiui.

Replicat damnationis illorum sententiam toties, seu per aliquid addendo clementiæ pro sua gloria, sic tamen, ut de ueritate sermonis nihil dubitetur. Queritur multitudo synagoga, & murmurationes ipsius contra uerbum domini & prophetas, quæ nunquam cessauerunt, etiam sub Davide, quando regnum integrum erat, & sub Salomone peccatum fuit in fide & moribus, etiam per iudæos latrati. Et iam tunc, post recens adhibita suspenda benedicia, non uerentur murmurare, & præsentissimam illis deum blasphemare, usq; ad paucas reliquias sanctorum. Sic & interim, semper seruata est gens illa ob paucissimos quosdam sanctos, & ut creditur, tandem conuertendos reliquias, quales et apostoli extiterunt, ad gentes conuertendas toto orbe in unam ecclesiam.

28 Dic ergo eis: Viuo ego ait dominus, si non sicut locuti estis audiente me, sic faciā uobis.

29 In solitudine hac iacebūt cadauera uestra. Omnes qui numerati estis à uiginti annis & supra, & murmuraſtis contra me,

30 non intrabitis terram super quā leuaui manum

num meam ut habitare uos facerem, præter Caleb filium Iephone & Iosue filium Nun,

Seueritatem replicat iusti iudicij in rebelles, cum admixtione clementiæ quantum ad filios, quos pro patrum demeritis non uult luere pœnas, sed meliora experiri, nimirum prouocandos beneficijs. Sicut uos dixistis futurũ, sic ego faciam. In hoc deserto moriemini, hic cadent & sepelientur uestra corpora, omnium qui à uiginti annis & supra numerati sunt, sese contra me murmuratores & contemptores tot beneficiorum ac portentorum, que feci in ipsorum gratiam et meã gloriam, quam mihi inuident. Nullus ipsorum ingreditur promissam illam, in qua cum ipsis me cohabitaturum promiseram, exceptis tantum duobus.

Paruos autem uestros de quibus dixistis quod prædẽ hostibus forent, introducam ut uideant terram quæ uobis displicuit.

Vestra cadauera iacebũt in hac solitudine. Non sine causa toties inculcatur maxima pœna illis infligenda, pro dei ueritate & iustitia asserenda lectoribus, ne sine necessaria & digna causa negatum credatur, quod toties promissum fuerat. Quandoquidem dei fœdus ad Israel pactum est, & conditionibus altera ex parte reiectis, non stet promissio & fœdus. Illi autem iam toties & turpiter fregerant ius omne, & fidem, dumq; blasphemabant subinde, & indignos se promissionibus exhibebant, quas tamen filijs impiorum seruandas, mira benignitate sæpe promittit, ut uel hac gratia dei percussis resipiscant, et de peccato doleant, ac in odio dei non moriantur, sed penitentes saluentur, uel ad animam, quorum corpora iam damnata erant.

Filij uestri erunt uagi (pascetes) in deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationem uestram, donec consumantur cadauera paruum in deserto,

iuxta numerum dierum quibus consideratis terrã, annus pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates uestras, & scietis ultionem meam:

Filios dicit numeratorum à principio exitus de Aegypto, hi quadraginta annis prædicuntur mansuri in solitudine, ueluti pastores pecorum erraturi de loco ad locum, & expectaturi finem pœnæ illius, quam fornicationibus demeruerunt illorum patres, donec omnes morerentur. Digna assignatione temporis quadraginta annorum, siue quadraginta diebus peccauerant, ne subito mortuis parentibus pariter filij & infantes solatio destituerentur. Voluit igitur sensum deficere impios, & experiri iram dei, & tot annis facinus suum lamentari, ut scirent quàm grauius peccassent deferendo deum, & iustum iudicium dei expectarent uiuentes, prohibitionis scilicet, qua uos prohibebo ne perueniatis ad terram, quam meruistis castis & indignis querelis uestris. Late enim patet significacorem, ut in concordantia nostra uidere licet.

quoniam sicut locutus sum, ita faciam omni multitudini huic pessimæ quæ consurre-

xit aduersum me, in solitudine hac deficiet & morietur.

Non desinit repetere institutum de uindicta, quasi inuitus ueniat ad eam suo populo inferendam, & præter morem suum cogatur durus esse, cuius proprium sit misereri & parcere, & dudum similia promeritos noluisse plena mensura punire, donec semper in malitia pergentes, necessitate inuitabili sese ueluti queratur cogi ad ultionem tam indigni flagitij: Non secus ac si indulgentissimus pater nimium sæpe irritatus ut puniat filium, id multis uerbis testetur inuitus agere quod egerrime agit. Non caret sanè hæc repetitio eximia quadam humanitate & gratia etiam ad damnatos ad corporalem mortem, ut uel in anima resipiscendo saluentur & spiritu, in die extremi iudicij.

Deus præter morem durus.

36 Igitur uiri quos miserat Moses ad contemplan-
dam terram, & qui reuersi murmurare fecerant contra eum omnem multitudinem, detrahentes terræ quod esset mala,

37 mortui sunt atq; percussi diffamatores terræ in conspectu domini.

38 Iosue autem filius Nun, & Caleb filius Iephone uixerũt ex omnibus qui perrexerant ad considerandam terram.

Statim coram domino puniti sunt impij illi decem detractatores terræ, quam dominus toties laudauerat, tantisq; præconijs commendauerat, & ardentem desiderari uolebat. Qui non tantum ausi sunt mendaciter criminari terram, & uerbum domini falsitatis arguere, sed & prouocauerunt populum ad inobedientiam, rebellionem & seditionem. Occisi igitur sunt in testimonium ueritatis, afficiente populo qui illis consenserat contra Mo-
sen & deum, reliquis duobus superstitibus optimis uiris, qui incolumes suo tempore præclaras essent portiones possessori in terra quam laudauerant, & pro qua deo suo crediderant, & periculo se mortis ad rebelles exposuerant: sic digne tractatur impietas & perfidia, quo discamus uerbo dei credere, & deuoti esse.

Puniti ex-
ploratores.

39 Locutusq; est Moses uniuersa uerba hæc ad omnes filios Israel, et luxit populus nimis.

Hactenus uerba domini ad Mo-
sen. Nunc uerò Mo-
ses iustam à domino sententiam cõtra impios acceptam, uerbis multis quasi queruloso stilo decretam populo promulgat, & explicat per singula ad longum, ut audierat sibi relata à domino, ubi iam primum sera seruilij pœnitentia permoti dolere incipiunt, non tam ad peccatum diluendum quàm pœnam solliciti, toties semper inuanius moniti, sed pertinaces contra uerbum domini. Non fert in perpetuum dominus contemptũ à perfidis, sed ad tempus usq; æquum iustitiæ, tunc implacabiliter irascitur et rependit diu dissimulata flagitia, plena mensura.

40 Et ecce mane primo surgẽtes, ascenderunt uerticẽ montis, atq; dixerunt: Parati sumus ascendere ad locum de quo dominus locutus est: quia peccaui-
mus.

Adhuc uerbo dei increduli perseverant in peruitia sua, reluctando diuinæ sententiæ. Suo sensu abundant, Rebellēs et
pertinaces
Israelitæ.

proprias vires experiri tentant, imbecilles & reprobi, inuicem omnia, cum potius simpliciter sese & humiliter iustæ sententiæ subdere debuissent. Mane se præparant ad expeditionem, sine uerbo domini ascendere proponunt ad promissam terram, montem ascendendo, ad cuius radicis proximam uallem Amalechitæ & Chananeæ confederant, pro quibus dominus admonuerat ne illos aggrederentur, sed retrocederent. Contra hos ascendunt propria temeritate iterum rebelles, quasi domino insultaturi, dicentes: Hic nos sumus, ascendemus ad nobis promissam hereditatem: hactenus peccauimus instituendo reditum in Aegyptum, nunc melius rebus nostris consulamus, pergendo quò dominus destinauit, quò nos eduxit.

G Quibus Moses, Cur, inquit, transgredimini uerbum domini, quod uobis non cedit in prosperum?

Corripiuntur nutu dei à Mose, quo inexcusabilior appareat illorum temeritas, & iustior dei ueritas, semper enim sufficientibus præfidijs diuinis adest populo per uerbum suum, quo contumaces minus excusationis inueniant, & non fluctuet aliquatenus providentia dei. Nihil prospere cedit quod sine uerbo dei tentatur. Non igitur transgredienda est dei uoluntas, nec ad latum unguem, si prospere negotia nostra transigi cupimus.

42 Nolite ascendere, non enim est dominus uobiscū: ne corruatis coram inimicis uestris.

Fidelissimus propheta & dux populi magnopere contestatur ut nihil contra dominum tentent, negat illis præsens affuturum domini auxiliū, plagam prædicit perniciæ impendentem, ostendit proximum hostem, negat uictoriam, minatur, hortatur, orat, omnia tentat: et frustra, quia moriendū illis erat, cōplendum uerbū domini, ideo monitori acquiescere, & domino obedire non uolunt.

43 Amalechites et Chananeus ante uos sunt, quorum gladio corruetis, eo quod nolueritis acquiescere domino, nec erit dominus uobiscum.

Designat nominatim hostes, propinquos ostendit, causam prædicit, causam infertunij notā exponit, quia auersi sint à domino, & propterea dñs quoq; non sit in ipsorū cōmodum cū illis futurus, cuius destituendi sint subsidio.

44 At illi contenebrati ascenderunt in uerticem montis. Arca autem testamenti domini & Moses non reuenerunt de castris.

Cæco furore adducti sunt, uiolenti insania obruti & spiritu uertiginis occæcati, id enim significare potest, ut contumaciter ascendere deliberauerint montem interdictum illis à domino: descendere potius debuissent & humiliari, scireq; debuerant sine domino præsentem non dari uictoriam. Non reuerentur arcam domini, in signum perfecti contemptus. Sine duce deo & homine, sine propheta & uerbo domini, imò contra utrumq; aggreduuntur hostem, ideo prosternuntur. Populus seditionis, et duci inobediens, uel tumultuoso consensu innixus, non proficit. Abominabilis deo est omnis ascensus contra uerbum domini. Gentiles igitur & impij roborantur, non suo merito, sed perfidia malignorum atq; rebellium.

facileq; uincuntur, qui domino deo suo non obediunt, maledicti omnes qui declinant à mandatis domini.

45 Descenditq; Amalechites & Chananeus eos qui habitabant in monte: & percussit eos atq; concidit, persecutus est eos usq; Horma.

Descendere dicitur Amalech & Chananeus, qui iam ad mōtes euaserat, iam ante in uallibus morabatur. Percussus enim israelis descensum operabatur gentilium. Percussit enim impij impios ad tempus uictores, ut suo statim tempore pariter pereant. Confracti sunt & confusi rebelles israelis, & deleti iuxta uerbum domini.

CAPVT XV.

1  cutus est Dominus ad Moysen, dicens:

Non esse rerum gestarum exactum ordinem requirendum sæpe docemur ex ipsa lectione legis, alioqui poterat hoc loco alia quædam hanc stragem scribi historia. Verum propter casum lectoris lignorum, leges quædam adnotantur subinde.

2 Loquere ad filios israel, & dices ad eos: Quum ingressi fueritis terram habitationis uestre quam ego dabo uobis,

3 & feceritis oblationem domino in holocaustum aut uictimam pacificam, uota soluentes, uel sponte offerentes munera, aut in solennitatibus uestris adolentes odorem suauitatis domino, de bobus siue de ouibus

4 offeret quicumque immolauerit uictimam domino, sacrificium simile decimam partem (ephi) conspersam oleo, quod mensuram habebit quartam partem hin:

5 & uinum ad liba fundenda eiusdem mensuræ dabit in holocaustum siue in uictimam per agnos singulos,

6 & ad arietes erit sacrificiū simile decimarum quæ conspersa sit oleo tertie partis hin,

7 & uinum ad libamentum tertie partis eiusdem mensuræ offeret in odorem suauitatis domino.

Post beneficium possessionis terræ promissæ, et in longa tempora adhuc differendum, antequam illam inhabitare contingat, iubentur gratos tunc exhibere se domino, offerendo de pecoribus spontaneas oblationes in solennitatibus suis, uel de bobus holocausta domino & uoluntate. Id autem facere docentur, non sine similitudine. Si, inquit, agnum unum offerre quis uelit domino, adde te hin, uino etiam quarta hin. Si arietem obtulerit, cum similitudine duarum decimarum olei, & uini tria hin. Cum uero autem similitudinem offeret trium decimarum cum oleo midio hin olei & uini. De omnibus, inquit, donis dei naturalibus, quibus eget natura, communiter domino gratias agendæ sunt semper. Agnoscere scilicet beneficiorum rem, fateri bona cuncta de sursum haberi, non parce expendere egentibus, & ad necessitatem, non agglutinatione corde

Verbo dei obediendū.

corde, domino uolente posse æquanimiter deferere, diuino cultui dicare, dei cultoribus subsidia necessaria non negare, dei gloriam pro uiribus magnificare & adorare, non ex illis superbire uel libidinari.

Quando uero de bobus feceris holocaustum aut hostiam, ut impleas uotum uel pacificas uictimam domino, dabis per singulos boues similæ tres decimas conspersæ oleo, quod habeat medium & unum ad liba fundenda eiusdem mensuræ hin, & unum ad liba fundenda eiusdem mensuræ in oblatione suauissimi odoris domino.

Uinum uaccæ uel bouis intelligit iuuentum iam fortem, carnosum & pinguem, meliore sua etate, non exhaustum laboribus, sed uegetum & integrum. Poterat offerri in holocaustum uel sacrificium, & pro uoto soluendo sponsum & salutare, sed non sine sacrificijs panum uini et olei, quo oleo uidentur usi ut nostra regione butyro utuntur uarie in ferculis & cibis. Non autem gratum domino habebatur, nisi ritu lege præscripto perageretur quoad unum & oleum.

Sic facies per singulos boues & arietes & agnos & hædos.

Secundum numerum quo offeretis, sic facietis unicuique secundum numerum suum.

pro singulis prædictis animalibus etiam si plura quis obtulisset is libaminum & sacrificiorum modus seruandus erit, ut quotquot uiculus obtulisset, toties tres decimas similes, & dimidium bin uini & olei adijcere debebat. Sic per analogiam ad cæteras bestias memoratas, hoc autem suo more explicat duodecimus uersus, quasi secundum proportionem numeri & generis in animalibus immolatis, addes quoque pondus & mensuram libamentorum, ut qualibet animal habeat sua libamina.

Omnis indigena offert hoc modo, ut illa offerat sacrificia odorem suauitatis domino.

Et si peregrinatus fuerit uobiscum peregrinus qui in medio uestri per generationes uestras faciet sacrificium odoris suauissimi domino, sicut facies sic faciet.

indigena dicitur qui ut ciuis habitabat in gente Israël, siue de semine esset Iacob uel minus, tam ciuis quam peregrinus similiter offerant. Sicut non est personarum acceptio apud deum in largitionibus donorum naturalium, sic par deuotio gratitudinis deferri debet ab omnibus, que & domino placet, & ab ipso suscipitur in odorem suauitatis.

Totius congregationis præceptum unum erit tam uobis quam peregrino qui peregrinationes uestras tam uobis quam peregrino erit in conspectu domini.

Unum præceptum erit atque iudicium tam uobis quam aduenis terræ.

Propheta est mandatum istud de conciliandis gentibus ac Hebræis in unam Christi domini ecclesiam, in qua non sit distinctio Hebræi & Græci, diuitis & pauperis,

ciuis & peregrini, uel aduenæ. Omnium ex æquo dominus est creator & pater, nihil odit eorum quæ condidit, ex æquo nutrit, conseruat, ac docet: licet Christi benedictio uniuersalis & salus, & perfecta electorum salus ex Iudæis profecta sit.

17 ¶ Locutus est dominus ad Moysen, dicens:

18 Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Quum ueneritis in terram quam dabo uobis,

19 & comederitis de panibus regionis illius, separabitis primitias domino de cibis uestris.

Repetitur oblationis primitiuorum institutio, de qua in Leuitico. Antequam de fructibus terræ dona domini participetis operam dabit ut placentulam aliquam domino præparetis, quam illi offeratis, ut non citius ore contingatis fructum terræ quam domino deo uestro aliquid obtuleritis in memoriam beneficii sui, à quo solo uos habere credatis & fateamini quicquid suscipitis è terræ factura, is erat census domino debitus pro gratiarum actione, quo & se eius imperio subiectos esse significarent, utque ostenderent factio omnia se accepisse à domino. Ex animo enim reddendæ deo gratiæ sunt, & pro ruditate hominum etiam ceremoniæ non obmittendæ conuenientes, sed sine scrupulo conscientiarum & liberæ.

20 Sicut de areis primitias separabitis placentas massæ uestræ, ita & de pulmentis (uel area) dabit primitiua domino,

21 de primitiis pastarum uestrarum dabit domino primitias per generationes uestras.

Primitiæ de area intelliguntur uaria frumenti genera, de quibus pasta fiebat, ac deinde panis. Pulmenti autem hoc loco nomine Hieronymus intellexit corpus ex aqua & farina conflatum, ut ex eo panis fiat. Reuera autem religiosum & pietatis necessarium officium est, de pasta huiusmodi parare panem domino, unde filij dei pauperes & egeni recreentur, sicut & de alijs quibuscunque terræ frugibus faciendæ est elemosyna si dominum propitium habere & beneficium desideramus. Ea enim mensura qua indigentibus mensurauerimus remetietur nobis. Ad hoc enim semper nobiscum uoluit esse pauperes, ut opera pietatis exerceamus in illos, & quod in typico cultu Leuiticis cedebat, hoc nunc à nobis pauperes assequamur.

Primitiæ offerendæ.

22 ¶ Quod si per ignorantiam præterieritis quicquam horum quæ locutus est dominus ad Moysen,

23 & mandauit per eum ad uos, à die qua coepit iubere & ultra per generationes uestras,

Tractat de remissione peccatorum, quæ committuntur per ignorantiam ac fragilitatem humanam, & primo totius communitatis: expianda enim sunt sacrificijs, et non prorsus dissimulanda. Qui enim parua spernit paulatim semper ad deteriora prolabitur. Nihil tamen paruum haberi debet, quod contra maiestatem summam committitur, & contra uerbum suum. Et sunt tamen peccata quædam ueluti à nolentibus admissa, sed tamen reuera uoluntium. Et Hebræis omne peccatum ignorantia dicitur uel declinatio, error, deceptio, fallacia, delictum, seductio,

Peccatum ignorantia.

ignorat enim omnis qui peccat, & delinquit in charitatem dei, sui ipsius & proximi. Distinguitur autem contra peccatum ex audacia, arrogantia, contemptu, & malitia. Et quid ignorantiam dicat explicat, committere in quamcumque dei legem quam dominus statuit & praecepit, quacumque de causa, praequam uoluntarie, & ex mera malitia.

24 oblitaque fuerit facere multitudo: offeret totus coetus uitulum de armento holocaustum in odorem suauissimum domino, & sacrificium eius ac liba ut ceremoniae postulant, hircumque pro peccato,

25 & rogabit sacerdos pro omni multitudine filiorum Israel: & dimittetur eis, quoniam non sponte peccauerunt, nihilominus offerentes oblationem suam sacrificium domino pro se & pro peccato atque errore suo:

26 & dimittetur uniuerse plebi filiorum Israel, & aduenis qui peregrinantur inter eos, quoniam culpa est omnis populi per ignorantiam.

Scandalum ecclesiae rotandum.

Quod a multis committitur peccatum, a multis quoque expiandum. Et qui scandalizat ecclesiam, obligatur modo congruo illi publice reconciliari. Peccatum ex multitudine non excusat peccatum, sed adauget, ut sit tanto minus dissimulandum, ne ueniat in contemptum, neque iustum putetur, & corruptio inoleat, & mores deprauentur, sic & de uerbis et opinionibus. Non enim raro fit ut exoleat omnis uerecundia peccandi, si communitas rea sit, ut sit alicubi de adulteriis, & bellis fouendis publice cum iniuria intollerabili & blasphemia uerbi dei: omnia autem absque uerecundia, quia communitas peccat, & multitudini parcendum clamatur, donec iusto iudicio dominus suis uindictis pariter omnes uisitat multipliciter. Rhabanus.

Rhabanus.

huc locum sic tractat, ut & glossa ordinaria refert. Mystice offerunt filii Israel uitulum de armento in holocaustum, quum fideles populi plena fide corpus dominicum pro salute generis humani in ara crucis immolatum, in odorem suauitatis domino credunt & consentunt. Offerunt sacrificium eius & liba, ut ceremoniae postulant, quum in sacramento panem et uinum in commemorationem passionis eius super altare deferunt, ac de eo participantes, corpus & sanguinem eius ueraciter se percipisse confidunt. Offerunt hircum pro peccato, quum ipsam humanitatem eius, non peccatricem, sed in similitudinem carnis peccati, hoc est, nostrae mortalitatis consortem, cum suscepisse, ac pro peccatis nostris dissoluendis obtulisse credimus. Rogatque ipse sacerdos, qui aduocatus noster est apud patrem pro peccatis populi sui, & dimittitur ei. Incensum quoque offerunt pro peccatis suis, qui oratione cum ieiuniis et elemosynis deo offerunt, in quibus placatus ueniam erroris digne postulantibus tribuit.

27 Quod si anima una nesciens peccauerit, offeret capram anniculam pro peccato,

28 & deprecabitur pro ea sacerdos, quod inscia peccauerit coram domino: impetrabitque ei ueniam, & dimittetur illi.

29 Tam indigenis quam aduenis una lex erit

omnium qui peccauerint ignorantes.

De errore priuati hominis iuxta proportionem intellegendum, sicut de communitate dictum est. Ait autem Rhabanus: Capram anniculam offert, qui poenitentiam pro peccato non tepide, sed feruide gerit, & perfecte a peccato atque studiosissimo recedit proposito, de cetero causis, quotidieque commissorum ueniam postulans, ac ingemiscens bitque eum ad impetrandam ueniam intercessio pontificis summi, qui non per sanguinem hircorum & uulorum, sed per sanguinem proprium introiuit semel in sancta, & c. Haec ille. Hic non obmittenda fuerat doctrina de confessione auriculari, & casibus episcopalibus, de intercessione sanctorum, & de indulgentiis pontificum, si Rhabanus, uel Origenis & Augustini quos libenter sequitur temporibus, haec doctrina fuisset in ecclesia catholica.

30 Anima uero quae per superbiam aliquando commiserit, siue ciuis sit ille, siue peregrinus, quoniam dominum blasphemauit, peribit de populo suo:

31 uerbum enim domini contempsit & preceptum illius fecit irritum: idcirco anima illa delebitur & portabit iniquitatem suam.

De peccato ex superbia et contemptu, quod Hebraei dicunt: Peccare manu excelsa & elata, hoc est, totis conatibus peccare, & omnibus uiribus propensum esse ad flagitia, & quasi per audaciam & contemptum, hoc peccatum non dicitur aliquo genere sacrificiorum expiandum. Peccator enim quum in profundum malorum uenerit, contemnit. Talis autem sine graui poena sanari non potest. Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Cor contritum & humiliatum non despicit. Fide autem uiuam in Christum expiantur omnia peccata. Interim tamen conuictus, & legitime deprehensus, iuxta legis decreta iubetur puniendus, & non sibi parcendum. Data enim opera, non ex fragilitate, tentatione, quod est ignorantia peccare, peccauit: sed uerbum domini ueraciter adeo ipsam dominum deum spernit, non timet nec reueretur. Exterminandus talis iubetur a populo dei, excommunicandus a coetu fidelium, quia poena non emendatus, diuino iudicio damnabitur in aeternum.

32 Factum est autem: quum essent filii Israel in solitudine & inuenissent hominem colligentem ligna in die sabbathi,

33 obtulerunt eum Mosi & Aaron & uniuerse multitudini.

34 Qui recluserunt eum in carcerem, nescientes quid super eo facere deberent.

Contemptor sabbathi, iudicatur omnem religionem quam deus praeceperat contempsisse. Non enim urgebat necessitas ulla ad colligendum ligna, uerbum domini colligendum contempserat, dominum deum sabbatho colere nolebat, ridiculo illi omnia sacra habebantur, tam tabernaculum quam Leuitae, talisque palam deprehensus fuerat a fidelibus, incertum quo tempore ab exitu de Aegypto id factum sit. Exemplum ergo ad oportebat ad populum, & inculcari timorem, qui amore dei & obsequio

N V M E I
dientie resignatione carebant.
¶ Dixit

35 ¶ Dixitq; dominus ad Moſen: Morte moriatur homo iſte, obruat eum lapidibus omnis turba extra caſtra.

36 Quumq̃ eduxissent eum foras, obruerunt
eum lapidibus, & mortuus est sicut præce-
rat dominus.

37
38 ¶ *Dixit* autem dominus in eos qui fragilitate cadunt in peccatum, tamen legis diuinæ & uerbi dei contemptores durissime uult tractari. Nos contra, quæ in hominem committuntur, & contra priuatum corporale lucrum durius persequimur: quæ uero in religionem probra iaciuntur, & contra uerbum domini & ueritatem committuntur, surda aure transimus. De obseruantia sabbati aliàs sepe multa diximus.

38 ¶ Dixit quoq; dominus ad Moſen:
Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos ut faci-
ant ſibi fimbrias per angulos palliorū per
generationes ſuas, ponentes in eis uittas hy-
ſſopinas:

De simbrijs parandis super oras uestimentorum hyacinthini coloris, id est cœrulei, ceremonialis quidem lex est, sed moralem includit: semper uidelicet recenti memoria recolendum fidelem esse, quid domino obligetur, cuius denique nimirum fidelium sit genere progenitus, quali fecere deo suo obnoxius, idem præcipitur alio signo quum in manum uel frontem inscribenda lex dei præcipitur, bene scia domini iugiter recolenda mandantur, ob hanc rem et phase iudaicum, et coenæ dominicæ sacramentum instituta sunt, ut nunquam intermoriatur beneficentia dei ad illud tunc iudaicum genus, nunc uero ad omnes electos in Christo.

quas cum uiderint, recordentur omnium
mandatorum domini ut faciāt ea, ne sequan-
tur cogitationes suas & oculos per res uarias
fornicantes.

luger corda fidelium occupanda sunt, memoria be-
neficioꝝ domini, & quid à nobis petat, & quam re-
quirit de alio aliquo Salvatore & deo præter me, quia
proximior & clementior uobis sum, quàm pater qui-
cumq; unico suo filio possit esse: impie ergo alium uobis
sed magis præstitutis me neglecto.

41 *ni faciant ea, sicut sancti deo suo.*
Ego dominus deus
deterreo.

dominus deus ueſter, qui eduxi uos
de terra Aegypti, ut eſſem deus ueſter: ego do-
minus deus ueſter.

memores uult eos mandatorum suorum deus, & non
tantum memores, sed & factores legis. Sanctum deo es-
se, est ei toto corde fidere, obedire pro uiribus, de inciden-
te & commissa negligencia dolere, odire malum, dilige-
re bonum, beneficijs gratum esse, prodesse omnibus, si-
cut & pater noster cœlestis solem suum lucere facit su-
per omnes.

CAPVT XVI.

Cce autem Core filius Ifaar, filij
Caath, filij Leui, & Dathan atque
Abiron filij Eliab, Hon quoq; fili-
us Pheleth de filijs Ruben,

2 surrexerunt contra Moſen, alijq; filiorum
Iſrael ducenti quinquaginta uiri proceres ſy
nagoge, & qui tempore concilij per nomina
uocabantur.

Ambitionis & seditionis exemplum describitur contra eos qui prophetas domini persequuntur, sese pro sacerdotibus venditant, non uocati à domino, & minime missi rebus sacris se ingerunt, & sacerdotes domini persequuntur, ideoq; seueriter & publice diuinitusq; magno miraculo à domino puniuntur, toti ecclesie in exemplum, etiam non parcendo multitudini. Castra Rubenitarum proxima erant Caathitis, ideo seditionem parabant otiosi ac inuidi, conuenticula contrahentes multorum & primorum: facile siquidem seditiosi inueniunt sodales studiorum suorum, qui tandem freti multitudine audent erumpere, & palàm indigna moliri. In primis autè procliue semper est contra dñi sacerdotes populus impiorū, qui hic ducenti quinquaginta consentientes negotium faciunt toti genti. Et hi quidem de primoribus et ducibus totius congregationis, qui freti potentia & autoritate moliebantur per practicas sinistras subuersionem à deo instituti sacerdotij.

3 Quumq; congregati essent aduersum Mo-
sen & Aaron, dixerunt: Multum uobis, quia
omnis multitudo sanctorū est, & in ipsis est
dominus: cur eleuamini super congregatio-
nem domini?

Atrox & indigna calumnia in viros dei populo fide-
lissimos, qui tot se mortis periculis obiecerant pro salute
omnium fratrum, & redemerant de fornace durissima
Aegyptiacae seruitutis, non propria temeritate, sed diui-
na uocatione missi à domino, testimonio portentorum ma-
ximorum. Hi iam praesumptionis & ambitionis accusan-
tur, quasi sese extulerint ad ducatum et sacerdotium, di-
centes: Multum uobis, hoc est, nimium praesumitis, quasi
soli sancti haberi et sapientes uelit, quum dominus deus
ipse totum eum populum sanctificauerit, elegerit, rede-
merit, pauerit manna hactenus, & per mare rubrum du-
xerit. Vbi illi nebulones, sanctos nominant populum, cuius
ea adulatione beneuolentia subdole sibi conciliari et mer-
cari student, totum populum sanctos depredicando quos to-
ties impios comprobasset euentus, & iudicium domini.

4 Quod quum audisset Moyses, cecidit pro-
nus in faciem:

locutusq; ad Core & ad omnem multitudinem: Mane, inquit, notum faciet dominus qui ad se pertineant, & sanctos applicabit sibi, & quos elegerit applicabit ad se.

Mosis modestia et fides ostenditur, expiationem tanti criminis domino committendo, quasi dicat: Nō est ut hac parte innocentiam tester, dominus cordium & secretorum uerus & infallibilis index ostendet, si te elegerit uel me ad functionem sacerdotalem, absq; me intelliges quid

G 3

A
Distinctio
trigesima se-
ptima, Ko-
rah dicta.

Ambitiosorum exemplum.

effeceris machinatione hac tam improba ac iniuriosa ambitiosus: ostendet enim dominus quos elegerit seruos, & quum sanctus sit et uerax, palam testabitur, per quos sanctificari & excoli elegerit, si in factiosis istis hominibus sibi placeat & sectam sibi peculiarem molientibus, præter uniuersi populi consensum de sacerdotio contententes, & sese præ alijs attollentes, & diuidentes ab alijs ambitione maligna, uel in nobis, quos à se electos tot portentis manifestauit.

Hoc igitur facite: Tollat unusquisq; thuribula sua, Core & omne concilium suum:

& hausto cras igne ponite desuper thymiama coram domino: & quemcunq; elegerit, ipse erit sanctus: multum uobis filij Leui.

Pergite inquit ut cœpistis, & arripite officium incensandi domino odorem, & sentietis quàm bene oleat suffitus uester coram domino. Acerras iubet accipere Core et complices suos, ut imposito suffitu, dilationeq; accepta in crastinum deliberati ueniant ad præsumptam functionem, ut non electi à domino coram domino ministrent. Additq; similem locutionis acrimoniam eisdem uerbis, quasi dicat: Vos præsumptionis me crimine aspergitis, quum sitis præsumptuosissimi, reuera multum uobis arrogatis, & nimium ambitiosi exceditis, usurpado officium uobis à deo negatum.

Dixitq; rursus Moses ad Core: Audite fili Leui:

Num parum uobis est quod separauit uos deus Israel à cœtu Israel, & iunxit sibi, ut seruiretis ei in cultu tabernaculi domini, & staretis coram frequentia populi & ministraretis eis?

Vos sine uestris meritis, meo potius beneficio et opera, Leuitica dignitatis prerogatiuam & ministerium sacrum cum commodo accepistis, in dei cultores asciti, pro uobis & familia uestra ac posteris, præ alijs sanctificati, & prælati cæteris omnibus tribubus. Sorte sua quisque contentus esse debebat. Ad magna officia per gratiam exaltatus, eleuare se non digne potest super eos à quibus huiusmodi est gratiam assequutus. Dei sacerdotio indignus est, qui non à deo uocatus est. Ambitosorum hominum patriarchæ sunt Core & Dathan, prolem post se numerosam nimium reliquerunt.

Idcirco ad se fecit accedere te & omnes fratres tuos filios Leui tecum, ut uobis etiam sacerdotium uendicaretis?

Alijs omnibus Israëlitis tribubus & familijs sufficit sua conditio, & plura non cupiunt quàm deus præstiterit, fauent honorem Leuitis, sibi à domino destinatum. Vos autem non contenti sanctiore officio, Caathitico, quanto plura accipitis indigi, tato maiora ambitis, donec summum sacerdotij apicem arripiatis uobis indignum.

Idcirco tu & omnis congregatio tua stent contra dominum: quis est enim Aaron ut murmuretis contra eum?

Contra ordinem dei nemo resistit nisi impius, & iam à domino iudicatus. Qui magistratui contrariatur, dei ordinationi resistit. Nō tam contra homines quàm deum

se erigit, qui propria præsumptione sibi sacerdotij usurpat. Conuentio illa dicitur contra deum parata, non contra Aaronem, qui nō nisi à domino uocatus sacerdotium susceperat, minime ambitiosus, ideoq; non contra assumptum summum sacerdotem, sed contra assumptum dominum hæc murmuratio contendeat.

Misit ergo Moses ut uocaret Dathan & Abiron filios Eliab. Qui responderunt: Non ascendemus:

Manifesta inobedientia sequitur ambitionem, & iniuriosa calumnia prodit cordis tumidam malignitatem. Cum intolerabili ausu seditionis, proprio se iterum condemnant, dicentes, Non ascendemus: reuera enim descendendum illis erat ad inferos, non ad ministerium domini ascendendum.

nunquid parum est tibi quod eduxisti nos de terra quæ lacte & melle manabat, uocederes in deserto, nisi & dominatus fueris nostri principem te ipsum statuendo?

Quid iniuriosius contra dominum potuissent, qui toties illis terram Chanaan commendauerat ut optinam, & Aegyptum domū seruitutis appellauerat? Illi autem contra nominant & iactant Aegyptum terram fluentem lacte & melle, & sese adduci in periculum mortis querunt, in eam solitudinem in qua sint morituri omnes, quasi falso promiserit, & pro benedicta terra et promissa non aliam nunc reddat, quàm solitudinem uastam, et interitum mortis, iam suam culpam imponentes innocentibus. Sic impijs piorum fato & negligentia tribuitur. Græuissimam uerbis retransitiuis exprimendo totum, quod Latine nobis docetis exprimere uix possit, dicendo: Tu teipsum nobis dominum præstituendo, dominum tibi in nos uendicare audacter.

Certe non eduxisti nos in terram quæ fluit lacte & melle, & dedisti nobis possessiones agrorum & uinearum: an & oculos uiuorum istorum uis eruere? non ascendemus.

Satis patet, aiunt, quàm non nos introduxeris in terram lacte & melle manantem, ubi enim isti agri sunt, & uineæ quæ promittere solebas? num oculos illorum exploratorum eruere uoles, et adimere uisam ac iudicandam, ut improbare non audeant, quod certo uiderunt damnum & calamitosum? Proinde semel noris, non nos obtemperaturos tibi, non ascendemus ad te, nec ad promissam terram.

Iratusq; Moses ualde, ait ad dominum: Ne respicias sacrificia eorum, nec asellum quemquam unquam accepi ab eis, nec affixi quempiam eorum.

Sanctus quidem irascitur, sed non indigne, non iniuria. Paucis autem domino causam exponit, testatur innocentiam, orat iuste, ne oblatio impiorum grata fiat domino. Indignum deo arbitratus, si seditionis hominum causam defensurus esset, & non suam iustitiam ac ueritatē contestaturus. Redimit uel unicam diffamantem istam, qua ambitiosum accusauerant, ostendens se non

Patriarchæ
ambitoso-
rum.

ne deprehensum de munerum quacunq; exactione, uel etiam susceptione, ut ne cuiusquam uel minimum asinum occuparit uel susceperit, inq; nullo unquā officio uel seruitio quenquam affligerit. Sic sancti præsunt, ut nullam iniuriam ipsis iniuri posse iusto confidant, parati reddere rationem de omnibus dictis & factis, datis & acceptis.

16 Dixitq; ad Core: Tu & omnis congregatio tua eritis coram domino, tu & ipsi, & Aaron die crastino.

17 Tollite singuli thuribula uestra, & ponite super ea incensum offerentes domino quisq; thuribulum suum ducenta quinquaginta thuribula, & tu & Aaron quoq; teneat thuribulum suum.

Domini dei nostri iudicio omnia utriq; aspicientis & indicantis comprobabitur, utrorumuis ceremoniarum cultus, & sacrificia uel incensa illi placeant, siue acerrima uel ambigua suffitus & odoramenta, siue Aaronis, quem tu ambitionis insinulas, loco mouere tentas, & efferre te ipsum propria temeritate, unā cum tuis complicibus sacrilegis, & seditiosis turbatoribus, tanto numero in quietatibus populum domini, & deum ipsum, quod pro sperare uobis non cedit.

18 Et acceperunt quiq; thuribula sua, & posuerunt super ea ignem, & imposuerunt illis incensum, & steterunt ad ostium tabernaculi testimonij Moses & Aaron,

19 & congregauit contra eos Core omnem multitudinē ad ostium tabernaculi testimonij, & apparuit gloria domini omni cœtui.

Permittit impios prosequi institutum suum Moses, domino interim committens iudicium, qui & statim innocentibus redimit à periculo impiorum, horribili iudicio, coram omni populo, ad perpetuam rei memoriam, in gloriam suam, & ad confirmationem ducatus Mosi, & sacerdotij Aaronitici. Proficit autem procacitas Core, & audet cōtra Mosē prosequi sacrificium thymiamatis incedendi acerris suis, ad ostium tabernaculi, non ueritatem presentiam Mosi & Aaronis, cuius apud illos impios nulla habebatur autoritas, timor uel reuerentia, quin cum sua caterua schismaticorum, uerbum domini contemnit, & legi diuinæ obsequi detrectantium, cere presumentium similiter adfistebant, nullo adhuc dei timore correpti, donec dominus ipse deus, innocentie patronus, & index uerbi sui, tutorq; fidelium seruorum suorum, in gloria & maiestate sua appareret omni cœtui facientium israel, iustum iudicium exerturus contra impios sacerdotij sancti contemptores, & à deo electi cultus.

20 Locutusq; dominus ad Mosē & Aaron, ait:

21 Separamini de medio congregationis huius, ut eos repente consumam.

Innocentes à domino eximuntur de periculo & perditione impiorum, quos & diligenter pij uitare debent, & san loco quam uoto ac societate ab illis seiungi cu-

rent. Consummare eos, est consumere, exterminare & occidere impios.

22 Qui ceciderunt proni in faciem, atq; dixerunt: Fortissime deus spirituum uniuersæ carnis, num uno peccante contra omnes ira tua defauiet?

Benignitas Mosi sui semper similis inuenitur, oratio pro inimicis, populiq; pericula & casum impediendo, ut pius imperator, pro omni uirili sua, more Abraam, indulgentiam precando multitudini: sacerdotis enim ueri, & fidelis prelati est feruenter orare pro populo. Fortissime, inquit, deus spirituum, uel deus deorum spirituum omnis carnis. Nomen enim *hæ* à fortitudine ductum hic præponitur, nomen unum ex multis diuinis agnominatiombus. Spirituum autem dominus dicitur: omnium uiuentium uiuificator, author uitæ & mortis, imperator in sæculo animarum, cui curæ sunt exutæ animæ à corporibus & uiuentium in illis, quem omnes intelligibiles creaturæ timere debent, amare & obseruare.

23 ¶ Et ait dominus ad Mosē:

24 Præcipe populo ut separaretur à tabernaculis Core & Dathan & Abiron.

25 Surrexitq; Moses, & abiit ad Dathan & Abiron: & sequentibus eum senioribus Israel,

Insistit toto conatu suo Moses, ut auertat mala ab innocentibus, & impios si quos possit conuertat, quos uero obstinatos cernit, deserit, & deferendos monet reliquos, ne cum damnatis damnentur. Hortatur, ut qui sibi consultum cupiant, undiq; & in gyro sibi à tabernaculis ipsius Core & complicum præcaueant, & aufugiant imminentem illis iacturam.

26 dixit ad turbam: Recedite à tabernaculis hominum impiorum illorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum.

Moses officio boni pastoris præmonet populum, ut secedant à coniuratorum turba, à tabernaculis impiorum, & sibi prospiciant, certo prædicens manum domini affuturam, ne illorum contagione polluti, iudicio dei duro & imminenti inuoluantur pariter, qui enim socij sunt in delictis, participes fiunt in poenis. Tempestiue ergo deferenda sunt consortia pestiferorum, & in tempore pedes retrahendi à semita perditionis, exemplo Noë, Loth, & reliquorum.

27 Quumq; recessissent à tentorijs eorum per circuitum, Dathan & Abiron egressi stabant in introitu papilionum suorum cum uxoribus & liberis, omniq; frequentia.

Qui à domino saluandi erant, hi acquiescunt sanis prophetae consilijs, qui uero internitioni adiudicati, & oues occisionis destinati, ij uerbo dei non obediunt, non recedunt, sed perituris iunguntur in domicilijs, non se patiuntur abstrahi à consortio perditorum, cum illis perendi. Consistunt in suorum domorū ostijs, & operiuntur iudicium domini, quod iam ante contempserant, & ad maiorem terrorem cum uxoribus & paruulis totaq;

Mosis benignitas.

D

Impij fugiendi.

Pij saluati.

28 Et ait Moses: In hoc scietis quòd dominus
miserit me, ut facerem uniuersa quæ cernitis,
& non ex proprio ea corde protulerim.

29 Si consueta hominum morte interierint,
& uisitauerit eos plaga qua & cæteri uisitari
solent, non misit me dominus,

Visitatio.

30 fin autem nouam rem fecerit dominus, & aperiens terra os suū, deglutiat eos & omnia quæ ad illos pertinent, descenderintq; uiuentes in infernum, scietis quòd blasphemauerint uiri illi dominum.

Creaturam nouam promittit creandam, in consuetum à seculis iudicium irruendum impijs, & post tot signa uisa & ædita, manum domini non extimescentibus, Mo-
sis quoq; auctoritatem dominus in omnia futura secula sacrosanctam esse uoluit. Ideo eidem derogâtes tanta per-
tinacia, horrendissimo iudicio statuuntur omnibus in ex-
emplum, ut posteri omnes discant, non esse blasphemiam
in hominem, si quis uerbo domini per Moysen ædito con-
tradicat, sed in deum optimum maximum. Qui uos au-
dit, me audit: & qui uos spernit, me spernit. Non ergo pu-
nietur ut reus criminis læsæ maiestatis humanæ, sed diui-
næ, qui Moysi contradixerit.

E Confestim igitur ut cessauit loqui omnia
31 uerba ista, dirupta est terra sub pedibus eorū
32 & aperiens os suum, deuorauit illos cum
tabernaculis suis & om̃ibus hominibus qui
ad Core pertinebant, & uniuerſa ſubſtantia
eorum.

Sanctorum oratio excidere non potest, omnipotens est, et impetrat omnia quæ exegerit. Horribile iudicium dei exercetur in eos qui murmurant contra sacerdotium à domino institutum. Vini deglutiuntur à terra, obruunt

KORAH.

tur aggeribus terre, qui ore blasphemio seruum altissimi maledicunt. In inferno sepeliuntur, qui dominum celi et terre in suis amicis persequuntur. Significatur hoc celebri iudicio, damnatio eorum qui hareses et schismata instituunt uel tentant, et multos secum trahendo decipiunt, contemnentes domini sacerdotes, et se ab obseruantia uerbi diuini alienantes, nouas doctrinas communiſcentes, et ecclesias fasciſcantes peregrinis dogmatibus, constituentes sibi ecclesias nouas, et aliud altare, proſtituunt sibi falsa sacrificia prophanantes, ut cum solum deum adorandum ecclesia edoſta ſit, et orationes ſolius illius ad deum patrem qui in cœlis est dirigendas acceptum rit, ipsi ad sanctos dirigant, quibus et templa, aras, lucus ac processionem instituunt. Volebant et illi Corinthei non sacrificasse, sed aliter quam dominus preceperat per uerbum suum, fideles ministros abiectos uoluissent, se in locum substitutis. Qui contra ordinem dei inuenerunt, os temeritatis audaciam, terre compagibus rupis profundo hiatu merguntur: nec tantum hi qui duces eorum sunt, sed et illi qui consensiendo participes et orandum efficiuntur.

33 descenderuntq; ipsi & omnia illorum
in infernum operati humo, & perierunt de
radio multitudinis.

Manifestum est hic inferiores partes terre, in
uocabulo nominari, comparatione huius superioris ter-
re, in cuius superficie uiuitur. Sicut comparatione supe-
rioris coeli, ubi sanctorum demoratio est angelorum, per
cantes angelos in huius aëris detrusos, caligine scriptura
dicit tanquam carceribus inferi puniendos referunt.
Hæc Augustinus.

34 At uero omnis Israël qui stabat per
fugit à clamore pereuntium, dicens: Ne for
tè & nos terra deglutiat.

Eugiendos discimus contemptores prophetarum,
bitiosos gloriæ, ne consentientes in crimine pariter im-
uamur ex pœnæ. Peruerforum societas exitio impia-
Hoc signo Israëlita absterrendi erūt à simili prophanis
ne, non enim dei bonitas quicquam mali permittere, nisi
propria sua arte, quam cum nullo communem solui so-
bet, elicere quiddam boni, sapienti ac sancto confido-
creuisset.

35 Sed & ignis egressus à domino, in
ducentos quinquaginta viros qui offerre
incensum.

Alia quoque poena subsequuta est contra eos
re ducentos quinquaginta, qui non ut illi absorpti sunt
terra, sed igne delapso coelitus, ab eo loco ubi appare-
bat gloria domini, devorati sunt & consumpti ad unum
omnes qui ordini diuino obstrepere ausi fuerant, & illi
pare officium sacerdotale contra uerbum domini, & illi
lius institutum.

36 ¶ Locutusq; est dñs ad Moſen,
37 Præcipe Eleazaro filio Aaron ſacerdoti,
ut tollat thuribula quæ iacent in incendio, &
ignem huc illucq; diſpergat, quoniam ſancti-
ficata ſunt,

Mosis au-
thoritas fan-
cta.

Sanctorum
oratio non
excidit.

Memoriale

Memoriale perpetuum ordinavit dominus ad confirmationem sacerdotij Aaronici. Laminas formando æneas ex acerris & thuribulis, quibus altare thymiamatis aureum adornabatur, & perspicuum esset omnibus filiis Israel, ne quis sese ingerere auderet officio sacrificandi, quod sacerdotum erat, de filiis Aaron tantum, & non aliorum ex precepto domini, cui simpliciter obediendum est, etiam si voluntas ipsius ratio ignoretur, dominus enim est, & regula iustitiæ voluntas sua est & inobliquabilis: quod ætatem malum esse necesse est facienti, quod mandat, sanctorum, non ad Aaronem, iam enim Aaron sacerdotio fungebatur, questio autem erat de progenie sacerdotum, de quo genere esse deberent, Eleazar autem successurus erat, & secundo iam sacerdotio fungebatur, & sub Aaron ex minoribus sacerdotibus.

thuribula peccatorum istorum in animabus ipsorum, faciantque ex eis aras laminas & affigant altari, eo quod oblatum sit in eis incensum domino, & sanctificata sint, ut certantea pro signo & monumento filij Israel.

Tulit ergo Eleazar sacerdos thuribula & denotavit, & produxit ea in laminas affigens altari,

ut haberent postea filij Israel quibus commonerentur, ne quis accedat alienigena, & qui non est de semine Aaron ad offerendum incensum coram domino, ne patiatut sicut passus est Core & congregatio eius, loquente domino ad Moysen.

Notandum novo modo dici sanctificata per poenitentiam, à quibus hoc peccatum fuerat perpetratum, quia per eos exemplum datum est ceteris, ut timerent. Circumpositione altari ex æreis huiusmodi laminis fieri voluit, in signum filijs Israel, ante dominum, ut gratior deo fuerit peccati memoria ex laminis affixis, quam demeritum illorum obfuerit, à quibus ablata erant.

Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen & Aaron, dicens: Vos interfecistis populum domini.

Mirabilis pernicacia contumacissimi populi, qui post tam horribile iudicium editum pro Mose à deo non cohibetur à tumultu contra mansuetissimum ducem. Incredibilis perfidia, qua contra domini sententiam audenter sacrum populum, quem uiderat inferno demissum, in calumniam diuinorum iudiciorum & legum, ut solent in calumniis patere, hunc populum positum in exemplum gentibus omnium seculorum, ut discant reuereri dominum, & se per fidem humiliare domino & ab omni pernicacia emendare simpliciterque parere mandatis.

Quumque oriretur seditio & tumultus in castris, Moyses & Aaron fugerunt ad tabernaculum foederis, operuitque illud nubes, & apparuit gloria domini.

& uenit Moyses & Aaron ante tabernacu-

lum testimonij.

Apparet concursu populi iterum periclitatum uirum dei ad mortem, sed succurrisse domini maiestatem in nube, terruisse insensatos & furiosos. Sic semper impietas increfcit, & pondere suo sibiipsi quoque fit importabilis. Sed iam ante ob plurima illorum peccata interitioni ad dicti fuerant uniuersi: ideo non corrigibiles erant, sed prolabeantur continuo ad peiora, ut sit omnibus in malitia obstinatis, & quibus iudicium domini iam impendet.

Periclitatus Moyses.

44 Dixitque dominus ad Moysen:

45 Recedite de medio huius multitudinis, etiam nunc delebo eos. Quumque iacerent in terra,

46 dixit Moyses ad Aaron: Tolle thuribulum, & hausto igne de altari mitte incensum defuper, pergens cito ad populum ut roges pro eis: iam enim egressa est ira à domino, & plaga defecit.

Durior praelaturæ provincia uix cuiquam unquam alicubi demandata fuit, illa quam optimus hic Moyses sustinuit tanto tempore, ut oportuerit eum fuisse mansuetissimum, qui sufficere illi potuerit per quadraginta annos, sed dominus uires & gratiam officio dignam impertitur ei, quem ipse præfecit ecclesiæ. Longe aliter sit illis, qui sese ingerunt temere, non uocati, ut succumbant oneri, dei auxilio destituti, cum uirtus propria non suppetit. Quo fit ut pessime in officio suo proficiant, & subditi corrumpantur. Iterum autem orat Moyses pro phreneticis hostibus suis, fidelis pastor commisi gregis. Nec orasse sufficit, nisi quoque Aaronem mittat intercessurum pro populo sacerdotem, ad mitigandum iram domini iam grassantem in impios.

Dura praelatorum provincia.

47 Quod quum fecisset Aaron, & cucurrisset ad mediam multitudinem quam iam uastabat incendium, obrulit thymiamat:

48 & deprecatus est pro populo, stans inter mortuos ac uiuentes, & plaga cessauit.

Sacerdos hic Aaron figura Christi certissima est, qui mediator est ecclesiæ ac dei, qui stat inter uiuos & mortuos, qui restringit iustissimam ultionem dei pro mundi peccatis, qui succurrit periclitantibus electis. Arbitratur Origenes in Mose hoc loco legem significari, in Aaron supplicentem pium affectum, ut si quando nobis accidat sententia ultionis, redeat ipsa lex dei in cor nostrum, docens nos conuerti ad poenitentiam, supplicare pro culpis, compensare delicta per sancta exercitia, tunc enim continuo cessabit ultio, & propitiabitur dominus, quasi Mose & Aaron intercedentibus pro nobis, & pro uniuerso populo supplicantibus. Si uero indurentur corda nostra, ut non humiliemur sub potenti manu dei, sed contradicamus domino, & fidem providentiæ suæ contemnamus, quasi ad deum non pertineat nostra salus uel cura, certi sumus propius imminere excidium.

Aaron Christi figura.

49 Fuerunt autem qui percussi sunt quatuordecim millia hominum & septingenti, absque his qui perierant in seditione Core.

50 Reuersusque est Aaron ad Moysen ad ostium

tabernaculi foederis, postquam quieuit interitus.

Quatuordecim millia subito mortui & septingenti, pro uno seditioso contra ordinem dei, cui tamen illi con-
senferant, auxilio astiterant, & uindicare eos parati erant. Iam furiosi imminabant sanctis: sed adest seruis suis dominus in persecutionibus, & impiorum conatus potenter opprimit & euerit. Tunc maxime adest gloria dei, cum hominum seuitia atrocius incumbit.

C A P V T X V I I.

A
1

Religio.



Locutus est dominus ad Mo-
sen, dicens:

Cum sine religione uera mundus consistere non possit, & religio uera sit per uerbum dei, quod sine illius doctoribus & legis diuinae peritis non docetur, necesse est authoritatē uindicari dignam sacerdotibus ueris, & summa diligentia obsistere falsis doctoribus & doctrinis. Ideo sacerdotium Aaronis iam toties comprobatum mortibus contemptorū, iam nunc quoque insigni miraculo à deo præcipitur inuestigari, propter impios & incredulos, qui signa quidem postulant, sed non amplectuntur nec reuerentur. Miracula quidem dei sancti pro se non exigunt, impij etiam exacta & obtemperant non credunt.

2. Loquere ad filios Israël, & accipe ab eis uirgas singulas per cognationes suas à cunctis principibus tribuum uirgas duodecim, & uniuscuiusque nomen supercribes uirgæ suæ.

Scribi iubet nomen principis in uirgam ab illo depositam, per singulas tribus duodecim, singulorum principum nomina in singulas uirgas. Ambitionem amputare uult dominus sacerdotij sui, non uult temere à superbis & indignis arripi illud, sed eligere pro suo uoto dominus eum uult qui placet.

3. nomen autem Aaron erit in tribu Leui, & una uirga cunctas eorum familias continebit,

Domus Aaronis principalior erat in tribu Leui, iam enim Core dānatio ceteros Leuitas deterruerat, ne quis se filijs Aaronis præferre auderet.

B
4. ponesque eas in tabernaculo foederis coram testimonio ubi loquar ad te,

Virgæ duodecim.

Virgæ omnes domino proponuntur, quasi à domino sit hæc fors temperanda, cuius solius est prouidentia generalis omnium, ut uirgarum una floreant, ne quis idolorum superstitione uel fatorum munere, & non potius sola dei uirtute floritiones crederet procreatas. Ad solius dei prouidentiam futurorum certitudo est referenda, qui solus nouit quid uelit, à cuius uoluntate omnia pendent. Eius est supra naturam agere, cuius fuit & semper est naturam gubernare, quam solus creauit atque constituit.

5. quæ ex his elegero, germinabit uirga eius, & cohibebo à me querimonias filiorum Israël, quibus contra uos murmurant.

Eius uirgæ floritionem dominus promittit, quæ inscripta fuerit nomine illius uiri, quæ ad hoc eliget dominus.

Signum ostendere uoluit beneplaciti & electionis sue, cum sine signo eius nomen publice & certo pronuntiationi potuerit. Voluit enim iterum ostendere institutum suum de sacerdotio Aaronis, tam Mosi ipsi quam ceteris, & Aaroni. Murmuratio populi contra prophetas in domo num refertur: quod enim regum ministris sit honoris uel ignominie, hoc regibus acceptum refertur.

6. Locutusque est Moyses ad filios Israël: & derunt ei omnes principes uirgas per singulas tribus, fueruntque uirgæ duodecim absque uirga Aaron.

7. Quas cum posuisset Moyses coram domino in tabernaculo testimonij,

Quæ à domino Moyses in mandatis suscepit, hæc refert ad tribuum populos, ad pacificandum eos de sacerdotij prerogatiua, cui decreta sit à domino, non à Mosi arbitrio delata ad personarum acceptionem. Compromissio communis agitur, ad miraculum à domino expectandum quod promissum erat, ut singuli principes adferrent suis uirgis sua nomina, duodecim scilicet, quibus tertheadecima, Aaronis inscripta nomine, pro Leuitis aponebatur.

8. sequenti die regressus inuenit germinasse uirgam Aaron in domo Leui, & turgētibz gemmis eruperant flores, qui folijs dilatatis in amygdalas deformati sunt.

Solum germen uirgæ promissum fuerat, & ecce cernitur ad rem profertur flos, flos floret, & insuper uult ac producit amygdalas. Liberalitatis diuina est multo plura exhibere quam promittere. Sic dei potentia & bonitate arida florent, desperata proficiunt, incredulitate cernuntur. Singuli fideles de uirga Aaron, qui est Christus, primo producunt confessionē: secundo frondelescunt, renati per donū gratiæ: tertio flores afferunt, suauitatem morum, fragrantia misericordiæ & suauitatis: tandem fructus afferunt iustitiæ, ad bonum suum & aliorum.

9. Protulit ergo Moyses omnes uirgas de conspectu domini ad cunctos filios Israël: uideruntque, & receperunt singuli uirgas suas.

Desert Moyses miraculum ingens ad populum uenturum, subito uirgam aridam extra tempus floruisse, & subito profecisse usque in fructum, quod uniuersæ creaturæ quocumque in tempore impossibile fuisset. Deo autem nihil impossibile. Suas autem singulas receperunt ceteras tribus, quæque quales exhibuerant.

10. Dixitque dominus ad Moysen: Refer uirgam Aaron in tabernaculum testimonij, ut seruetur ibi in signum rebellium filiorum Israël, & quiescant querelæ eorum à me, ne moriantur.

11. Fecitque Moyses sicut præceperat ei dominus.

Reseruari præcipitur clarum miraculum uirgæ, & sacramentum instituitur signumque perpetuum sacerdotij Aaronitici, clara diuina uoluntas retro temporibus conspicienda proponitur, ne quis iterum audeat usurpare sacerdotium sibi, & tentare ut loco moueat & officio deiiciat filios Aaron communi iactura: uirgæ cessante murmur.

murmurationes tribuum reliquarum contra Leuitas & laicorum contra clericos. Quod ut maxime dominus prohibere uoluit, sic minus cessauit & per omnia secula durat simulacris impatientium ueritatis, contra eos, quorum officium unicum est predicare ueritatem & iustitiam, quare nec mundus potest. Tolle uirtutem & iustitiam, solem & lunam sustulisti de caelo. Tolle uerbi dei praedicationes, et dolo, iniuria, morte & exitio omnia repleuisti.

Dixerunt autem filii Israel ad Moysen: Ecce defecimus, perimus, consumimur: quicumque accedit ad tabernaculum domini mori di sumus.

Non dolent de sua perfidia, pertinacia, malitia improbi homines, sed solum plagas queruntur, quibus puniti iussu fuerant iam toties ob sacerdotium ambitum indigne, & contumaciam suam contra dominum, & multa grauius peccata sua, quae prorsus non agnouisse uidentur. Semper enim spiritui sancto resistisse conuincuntur, & beneplacito dei, importunitateque sua iugiter prouocauerunt clementiam dei, & serui sui Moysi mansuetudinem deponunt ad Moysen, non murmurationis forma, sed lamentationis & agnitionis, qua tandem toties uexati incipiunt redire ad meliorem mentem, & Moysi ac domini mandatis obsequi humiliter & diligentius quam fecerant, idque ad tempus forsatis non ita prolixum.

CAPVT XVIII.
Ixitque dominus ad Aaron: Tu & filii tui, & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem sanctuarii, & tu & filii tui simul sustinebitis peccata sacerdotii uestri,

Post sacerdotium leges, & sacerdotum institutionem, lex scribenda erat, de ministrorum in cultu dei sustentatione, ne quandoquidem proprias in hereditate promissa possessiones habere non poterant. Diuinitus autem haec lex decernenda erat, & ex ore domini, ne quando reliquae tribus calumniarentur Leuitas, quasi propria astutia sibi quippiam arrogassent. Portare autem iniquitatem sanctuarii & sacerdotii, est iuxta idiotismum scripturae, nihil aliud quam sustentari de oblationibus factis pro iniquitatibus & peccatis, & id intra sanctuarium oblati, & ad ius sacerdotale a deo decretis. Alioqui & orare pro peccatis, expiare & propitiari sacrificijs, sacerdotum erat & pertinebat ad cultum dei, cui sacerdotes diuina lege attributi tenebantur: Christi autem domini sacrificio expiati sunt futuro, omnia peccata electorum iam tunc sciende & finiende per Christum.

sed & fratres tuos de tribu Leui, tribum patris tui sume tecum, praestoque sint & ministrent tibi tuum & filii tui ministrabitis in tabernaculo testimonij.

Eodem lege oblata a filiis Israel cedebant in usum filiorum Aaron & reliquorum Leuitarum, Gerfonitis nempe

pe & Meraritis de Caathitis, qui omnes iuxta nomen suum appositij, accommodati, & adiectij dicuntur, quia Aaroni & filiis ipsius sacerdotibus additi erant & donati, ad commodius & sufficientius sacrificia explenda quotidie in tabernaculo foederis, & passim in tribus dispersi uerbo instructionis & doctrinae sacrosanctae.

3 Excubabuntque Leuitae ad praeccepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi: ita duntaxat ut ad uasa sanctuarii & altare non accedant, ne & illi moriantur, ut uos pereatis simul,

4 sint autem tecum, & excubent in custodijs tabernaculi, & in omnibus ceremonijs eius. Alienigena non miscebitur uobis.

Custodire custodiam est summo opere incumbere, & intendere officio sibi commissio in ministerio Leuitico uel sacerdotali, siue animalia mactando, siue lauando, aquam & ligna procurando, custodiendo uasa sanctuarii, murendo, reponendo, ad ostia atrij & illuc oblata munera suscipiendo, & praesentando ea sacerdotibus. Alienigena hic intelligitur omnis qui non sit de tribu Leui, Et prohibentur etiam ipsi Leuitae ne altare tangant holocaustorum, quod stabat in atrio, multo minus aram auream thymiamatis in sacrario, ad quod non permittiebantur ingredi, & uasa quoque earum, candelabra, & mensas simplices Leuitae contingere non audebant. Sacerdotum autem erat non solum ea quae foris erant, sed praecipue etiam obseruare iubentur quae intra uelamen erant secum dum scilicet & tertium, ueluti si diceret: Cura sit sacerdotibus, euidentia ac manifesta mandata diuina legis implere, ac ministeria eius abscondita ac uelata, reuerenda perspicacia intueri, & docere prudenter.

5 Excubate in custodia sanctuarii, & in ministerio altaris, ne oriatur indignatio super filios Israel.

Irascitur sane dominus, hoc est, dure ulciscitur, si non legitime, & ut lege docuit & sancit colatur, istis nimium ceremonijs, quas instituit ipse cum tabernaculum extaret, ac unicum templum, donec temporis plenitudine appetente, in spiritu & ueritate, humero uero colendus proponeretur omnibus gentibus, omnium unus & uerus deus, qui quum spiritus sit, in spiritu adorari uult & legitime coli.

6 Ego dedi uobis fratres uestros Leuitas de medio filiorum Israel, & tradidi donum domino, ut seruiant in ministerijs tabernaculi eius.

Leuitae donum dati uel donati dicuntur Aaroni, ut ad illius mandatum & ordinem ministrent coram domino, populo magis quam deo, qui rerum huiusmodi non indiget, sed obedientiam requirit & fidem populi sui.

7 Tu autem & filii tui custodite sacerdotium uestrum, & omnia quae ad cultum altaris pertinent, & intra uelum sunt, per sacerdotes ad ministrabuntur, si quis externus accesserit, occidetur.

Hic quoque aliter quam superius accipitur Externus, pro eo qui e sacerdotali genere non sit, qui omnes a con-

Custodire custodiam

Leuitae donati.

Externus.

tactu altaris prohibetur, & ab ingressu tabernaculi. Sic enim exigebat temporis, legis & gentis illius genius & cōditio, quo minus quæ erant sacrosancta, uilia haberentur, & uilesceret quoquo modo sacerdotiū, quod in dei ignominiam cecisset.

B **8** **¶** Locutusque est dominus ad Aaron: Ecce dedi tibi custodiam primitiarū mearum. Omnia quæ sanctificantur filiis Israël, tradi di tibi & filiis tuis pro officio sacerdotali legi tima sempiterna.

Fructuum
us.

Primitias pecorum & fructuum omnium, sacerdotibus lex mandat offerri, ita ut omnis qui possidet agrum ac uineam, oliuetum uel hortū, & si quid aliud est quod exercetur in terris, offerat ex his deo omne quod primū est, id est, ad sacerdotes offerat. Vbi & ex lege docemur neminem legitime fructibus uti, quos terra producit, nec animantibus, quæ pecudum partus protulit, nisi ex singulis quibusque deo primitias offerat, & sese gratissimū domino deo suo ostendat, à quo omnia suscipit. Tunc autem sacerdotibus offerri iubentur, quorum cedebat usus ne cessarijs, ut ceremonialis ille cultus consisteret iuxta legem uno in loco, & ius illud perpetuum sacerdotes pro se & Leuitis exigere præcipiebantur. Nunc uero in lege fidei & charitatis, satis liquet ex apostolicis literis et euangelijs, quorum curam deus commiserit ecclesiæ non negligendam, pauperum scilicet, & eorum qui præ sunt uerbo & officio pietatis, & ecclesiæ seruiunt, digni ut ab ecclesia sustententur, non ditentur, nec ad quamcunque libidinem, sed ad apostolicam disciplinam nutriantur ac honorentur.

9 Hæc ergo accipies de his quæ sanctificantur, & oblata sunt domino. Omnis oblatio & sacrificium, & quicquid pro peccato atque delicto redditur mihi, & cedit in sancta sanctorum, tuum erit & filiorum tuorum.

Distinguit diligenter quid sacerdotibus cedat ex oblatis ac sanctificatis, quæ hic sancta sanctorum nominantur, dedicata usui sacerdotū, ex his quæ euaserant ignem, quæ scilicet non comburebantur in sacrificijs & oblationibus pro peccatis & delictis: hæc enim ueluti sacrosancta, sacerdotum tantum usus applicabantur, de quibus cum filijs sacerdos edere poterat.

10 In sanctuario comedes illud, mares tantum edent ex eo, quia consecratum est tibi.

11 Primitias autem quas uouerint, & obtulerint filij Israël, tibi dedi & filiis tuis, ac filiabus tuis iure perpetuo, qui mundus est in domo tua, uescetur eis.

Atrium sacerdotum.

In sancto sanctorum comeduntur, quod hic intelligitur non aliud quam atrium sacerdotum, & quo solo & à solis sacerdotibus ac filiis eorum edebantur quædam oblationes. Iuxta legem autem quædam tantum à masculis comedebantur, quædam etiam filiabus permittebantur edenda, quædam à tota familia sacerdotis, si tamen mundi essent & non polluti secundum legem: similiter & ex oblationibus olei, uini, frumenti, primitijs, & omnium fructuum, sacerdotum familiæ domi edebant.

12 Omnem medullā olei, & uini, ac frumenti quicquid offerunt primitiarum domino, tibi dedi.

13 Vniuersa frugum initia, quæ gignit humus, & domino deportantur, cedent in usus tuos, qui mundus est in domo tua, uescetur eis.

Origenis sententia non inanis: Ita disposuit dominus, ut qui Euangelium annunciant, de Euangelio uiuant. Et qui altari seruiunt, de altari participant. Et sicut hoc deus & dignū est, sic eccontrario indecens & indignum, imò & impium, ut is qui deum colit, & ecclesiam auctorem dei, uerbo fidei aut ecclesiæ deseruire, de fructibus terræ quos dedit deus solem suum producendo & pluuijs suis ministrando, non offerat primitias sacerdotibus. Non mihi uidetur huiusmodi anima habere memoriam dei, nec cogitare, nec credere quia deus dederit fructus quos essebi datos crederet, sciret utique honorando sacerdotes honorare deum de datis & muneribus suis: hæc Rhabanus post Origenem. Nostis autem temporibus prouisione facta alicubi ministris ecclesiæ, per omnes cætos colligenda esset elemosyna, singulis pro facultate sua, uel parua aliquid tribuētibus, quæ illi humus, animalia, uel armenta suppeditaret, etiam uel oboli ualorem, aut minus, quo animus promptus ostenderetur: quæ sic collecta ad morem primitiæ ecclesiæ per sanctos homines distribuuntur egenibus, prout cuique opus esset, eorum qui labore non possent, & egestate premerentur. De quibus ecclesiæ dinare deberet, si uere esset ecclesiæ, & fidelium communio sancta, id non tam ex lege Moysi discendum, quam Christi & charitatis: quod si fieret, domini gratiam & naturæ prouentum uberiorem experiremur. Omnis enim non est obmittenda collecta diligens in ecclesijs, præ antiquissimo suo nomine, sed ut dispensetur egenibus, & charitati per omnia satisfiat, ut nec otiosi simantur, nec egestate miseri premantur fideles. Vtinam id fiat.

14 Omne anathema in Israël, tuum erit. Anathema Hebræis אָנָתֶמָּה, hoc loco accipitur, id quod quis iuxta legem deuouet sanctuario: quod aliquis necessitate, uel uindicta legali deuouetur, ut ad priuatum usum non sit idoneum, quod uouetur diuino tantum cultui applicandum, ratione aliqua. Talia sacerdotum iuri cedebant, tam domino consecrata quam execrata: in bello si quid uoto domino ex prædis referuabatur, ea enim anathemata dicebantur.

15 Quicquid primum erumpet e uulua cunctæ carnis, quam offerunt domino siue ex hominibus, siue de pecoribus fuerit, tui iuris erit: ita duntaxat, ut pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum est redimi facias.

Primogenita omnium rerum siue offerantur per se domino, siue pretio redimerentur, sacerdotum iuri hæc lege decernitur, ut domino deo dicata pro gratiarū actione, per dei gratiam feliciora cuncta temporalia, quibusque

possunt succedant. Sic enim dominus agnosci uult in omnibus, & exigit hac parte pater à filijs gratitudinem, nō tam legali necessitate, quā naturali equitate, ut nūquam intermoriatur in nobis grata de beneficijs diuinis memoria, quæ his ceremonijs fouetur. Hominis primogenitum quia occidi non poterat, nec cultui diuino applicari, ideo pretio redimi iubetur. Immundum quoque animal redimebatur, cuius non erat usus in sacris.

16 cuius redemptio erit post unum mensem, scilicet argenti quinq; pondere sanctuarij. Si-
17 clus uiginti obolos habet.

Insera obiter sententia quædam legis est, & quasi parenthesi, desinens tempus offerendi primogenita & quanto ere redimenda.

Primogenitum autem bouis & ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino, sanguinem tantum eorum fundes super altare, & adipēs adolebis in suauissimū odorem domino.

18 Quæ domino poterant in propria substantia offerri primogenita redimi non debebant, sed legitime offerenda adducebatur, & in opportunum tempus sub cura sacerdotum seruabantur ad sacrificia, & pascebantur in diebus suis, uel ad iuge sacrificium, & ad usum sacerdotum, ut erat bos, agnus, capra, hircus, quorum sanguis effundebatur ad basim altaris, & incensis quibusdam in ara holocausti ænea, cætera cedebant mensis sacerdotū, ipsorumque familie.

19 Carnes uero in usum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, & armus dexteræ erunt.

Omnes primitias sanctuarij quas offerunt filij Israel domino, tibi dedi & filijs, ac filiaribus tuis iure perpetuo. Pactum salis est sempiternum coram domino tibi ac filijs tuis.

Pectus elevationis & armus consecrationis sacerdotum tribuantur, sic & alia quædam quæ secundum legem eleuabantur coram domino, & thrūna dicebantur, mota secundum quatuor uel sex positiones locorum, & in quibus fere crucis formam, quæ omnia familie sacerdotum consecrabantur. Pactum salis dicitur inuolabile, incorruptibile, firmum, perpetuum, ut quæ sale conduntur diutius conseruantur, & uetusta terræ alicuius desolatio, uel diuturna futura, salis asperione designatur, ut salis pactum oppida uel domus irrestitabiliter. Denique salis pactum exponitur, lex ista de sale, omnibus sacrificijs apponendo, quod & discretionem significat, quæ mater est uirtutum, & sine qua deo nihil placet.

20 Dixitque dominus ad Aaron: In terra eorū nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos: ego pars & hæreditas tua in medio filiorum Israel.

Admittit sacerdotibus lex domini auaritiæ occasionem, curam & operas externas, ut toti domino addicti sint, de solis oblationibus uiuant, quo magis sollicitentur, & diligenter insistant cultui diuino minime obmittendo, quando ex illo pendere scirent suum uictum & sacerdo-

talem statum. Dominus itaque dicitur pars & hæreditas Leuitarum, quia domino oblata illis cedebant, & reliquæ tribus duodecim ea ratione illorū tertiamdecimam portionem possidebant, ut scirent se obnoxias domino, et diuinum cultum suis sacrificijs & oblationibus minime intermittendum. In ecclesia autem Christi iubentur prædicatores Euangelij gratis accepta gratis dare, non possidere aurum, argentum, uel pecuniam, &c. Nemo enim deo militās, implicat se negotijs secularibus, ut ei placeat cui se probauit, &c. Nec enim conuenit diuino cultui uero intendentem, terrenis occupari lucris: uerum omnia fieri omnibus, & animarum saluti prospicere, uerbo & exemplo instituere ad meliora, hoc deo seruire est, & propriū deo dicatis personis omnibus: non in otio se tantum curare & sua, & omnium abuti laboribus, neminē succurrere, nulli prodesse.

21 Filijs autem Leui dedi omnes decimas Israel in possessionē pro ministerio, quo seruiunt in tabernaculo fcederis,

22 ut non accedant ultra filij Israel ad tabernaculum, nec committant peccatum mortiferum,

23 solis filijs Leui in tabernaculo seruientibus, & portantibus peccata populi legitimū sempiternum erit in generationibus uestris, & in medio filiorum Israel, nihil aliud possidebunt,

24 decimarū oblatione contenti, quas in usus eorum & necessaria separaui: idcirco dixi eis inter filios Israel non assequantur aliquam hæreditatem.

Reliquis Leuitis pro sua opera decimæ tribuebantur à populo, unde uiuerent occupati ceremonijs lege ordinatis à domino, ne quis de reliquis tribubus temere sese intromittens, occideretur à domino. Repetitur autem sepe in lege, nullam hæreditatem dandam Leuitis in terra distribuenda, ut officio suo, docendo ac discendo legem diuinam, studiosius insistere curent, quibus de decimis sine grauamine populi abunde prouisum esset lege dominici: qui & in decernendis causis, & charitate prædicanda ac fide pro diuina uoluntate instare debebant, & ueluti rectores & magistri suspiciendi erant. Ad quos in rebus ambiguīs descendendis recurrendum esset, non enim tot Leuitæ necessarij erant sacrificijs, & ministerio tabernaculi, sed per uices ministrabant, & domi suæ legi discenda & consulendi fratribus insistebant.

Leuitarum officium.

25 ¶ Locutusque est dñs ad Moysen, dicens:

26 Præcipe Leuitis, atque denuncia: Quam acceperitis à filijs Israel decimas quas dedi uobis, primitias earū offerre domino, id est decimam partem decimæ,

27 ut reputetur uobis in oblationem primitiuorum, tam de arcis frumentum quā plenitudinem de torcularibus,

28 & uniuerfis, quorū accipitis primitias à filijs Israel, decimas uestras offerre domino, & date ea primitias domini Aaroni sacerdoti.

H

Accipiebāt quidem Leuitæ à populo reliquo de area & torcularibus frumenta & uinum cum reliquis, decimas, de quibus & ipsi Leuitæ decimam quamlibet partem, hoc est decimam decimarum obligabantur summo sacerdoti, solemnique oblatione eam domino consecrabāt, qui id sic ordinauerat. Sic hodie quoque & semper requirit ab homine deus, ut mens ipsa pijs formetur affectibus, & immolationibus spiritualibus deum colat, iuxta illud: Immola deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua. Laudare enim deum, & uota orationis offerre, immolare deo est, sed huiusmodi immolationis primitiæ ita per pontificem offerrentur, si non solum uerbis & uoce, sed & mente oremus & corde, secundum quod & Paulus: Orabo spiritu, orabo & mente, psalmum dicam, &c. Hæc Rhabanus. Quomodo hunc locum nostri sacerdotes magni intellexerint, experientia temporum nostrorum edocuit.

- 29 Omnia quæ offeretis ex decimis, & in donaria domini separabitis, optima & electa erunt cuncta.

Leuitæ sacerdotibus offerunt.

Non minus diligenter & egregia quæque de suis bonis Leuitæ iubeantur offerre sacerdotibus, quam reliqua plebs de suis areis frumenta & de torcularibus plenitudinem, quo uerbo Hebræi omnia liquida intelligunt, uinum scilicet & oleum. Quandoquidem hilarem datorem & non avarum diligit dominus, & pleno corde offerri sibi uult, & ex fide oblationes quasque. Clare autem proditur perfidia cordis, si data opera domino abiectione donentur, qui ut optimus est, sic optima donat, & exigit gratitudinem.

- 30 Dicesque ad eos: Si præclara & meliora quæque obtuleritis ex decimis, reputabitur Leuitis quasi de area & torculari dederitis primitias:

Decimæ decimarum.

Primitiæ hic dicuntur oblata de decimis ab ipsis Leuitis, decimæ scilicet decimarum, quas si fideliter ut iussi erant offerrent, perinde domino acceptum esset, ac si de area et torcularibus domino primitias uel decimas populus obtulisset. Illi enim de propria sua hereditaria possessione offerebant dei dona deo: sic Leuitæ quoque de sua portione domino suas decimas exhibebant.

- 31 & comedetis eas in omnibus locis, tam uos quam familiæ uestre, quia pretiū est pro ministro quo seruitis in tabernaculo testimonij.

- 32 Et non peccabitis super hoc, egregia uobis & pingua reseruantes, ne polluatis sanctificata filiorum Israël, & ne ea polluentes moriamini.

Leuitis conceditur etiam in non sacro loco edere portiones suas cum illorum domesticis & familiæ. Si ex aduerso præscriptæ legi inceseritis, & in oblationibus deteriora proposueritis, sine dubio mortis uos poena non indigna manebit, qui quod sine uestro labore consequimini tenacius proferatis, & maiore perfidia quam plebs prophana de suis laboribus operose comportata: & exemplo uestro populum deprauabitis, qui facile in his rebus sectatur quæ minus decent. Auaritiæ enim exempla

in Leuitis studiosius emulabitur plebs reliqua irreligiosior, quod in contumeliam diuini nominis proficit. Decimas ergo dandas lex non solum diuina & Mosaica, sed & naturalis conuincit, sicut & dei cultus, & regimen populi pium, & ad pietatem instituendam in mundo necessarium est, ut quæcunque maxime necessaria.

C A P V T X I X.

Occutusque est dominus ad Moysen & Aaron, dicens:



Multis corporalibus emundationibus usa est gens Israëlita, quas & dominus non leuissimè ea forma præscripsit, quā mutare & contemnere non auderent, & ne gentiliū aquis ad similem usum exercitatis uterentur, ut erant ad ceremonias idololatrarum promptissimi. Sic enim gens illa Iudaica cohibenda erat & ad pietatis duritiem hæc & alia multa illis magis permissa uideri possunt quam iussa, sicut & de holocaustis & aris. Significabat interim aspersio illa tam sanguinis quam aquæ, eam purgationem hominum & animarum, fidelium, quam expectatio gentium, Messias Iudeorum, dei unigenitus, Christus noster dominus perfecturus esset sufficientissime per amarissimæ mortis suæ sacrificium, post quod exolutum, ex latere illius perfluxit sanguis aqua, testamentum nouum, quod promissum dudum fuerat, & tunc completum. Non ergo necessaria nobis erit uel utilis, imò fidei præiudicialis aspersio aquæ conuersionis, nescio quibus adiurationibus, & a nescio quibus sanctis confectis, & in ecclesiam à gentilitate, ut satis clare, introductis. Hic igitur descripturus Moses aquam baptismi, qua corporales immunditiæ expianda lege censebatur, ex admixtione cineris uaccæ rufæ, qua baptismi aqua præfigurata est, miscenda erat merito sacrificij Iesu Christi, primum uaccæ sacrificium & cineres descripti buntur, deinde consecratio huiusmodi, & usus iustrationis legalis adscribitur.

- 2 Ista est religio legis, quam præcepit dominus, dicens: Loquere filiis Israël, ut adducant ad te uaccam rufam ætatis integre, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugum:

- 3 tradetisque eam Eleazaro sacerdoti, qui eductam extra castra, immolabit in conspectu eius:

Vaccarufa integra sine quocunque defectu comestenda præcipitur suis ceremonijs, prius tamen de sanguine ipsius ab Eleazar asperso tabernaculo septem uicibus pro modo. Significat Christi domini corpus & sanguinem pro tota ecclesia oblatum, cuius uirtute mundatur semper ecclesia, cuius etiam reliquijs ac sanctificatione aqua iustrationis & baptismi uirtute dei consecratur, ut sit sanguis reconciliationis diuinæ, & sufficiens purificatio omnium qui suam humiliter fœditatem domino conueniuntur, gratiamque dei per Christum credunt & sperant. Extra castra occiditur hostia, Christum extra Ierosolimam eiecit ab improbis agriculis, turpissima morte expirauit, sed saluberrima. Non ab Aaron, sed eius filio: non à sancto, sed sanctorum filiis: non à sanctis, sed sanctis occisus est dominus.

Quia

& tingens digitum in sanguine eius, asperget contra fores tabernaculi testimonij septem vicibus,

Sanguine Christi crucifixi à Iudeis, sufficientissime consecrata & emundata est tota ecclesia, aspiciente & approbante domino.

comburentur eam cunctis uidentibus, tam pelle & carnibus eius, quam sanguine & fumo flammæ traditis.

Lignum quoque cedrinum, & hyssopum, coccumque bis tinctum sacerdos mittet in flammam, quæ uaccam uorat.

Sacerdos summus in lege polluebatur oblatione uacæ ruse, & purificatione egebat simpliciter & re uera.

Christus autem sine omni macula sua totius ecclesiæ peccata pertulit in suo corpore, & expiauit emundatione perfecta suo sanguine ecclesiam omnium electorum. In si-

multudinem carnis peccati mortuus pro peccatoribus, ut omnes uiuificaret: ipse quidem sanguinis innocentis asper-

sione madidus, & coram hominibus pollutus atque damnatus, ut conscientias mundaret fidelium. Omnia autem quæ

Christus dominus ex infirmitate suscepit, quia pro nostra redemptione exhibuit, igne charitatis cremanda propon-

suit, ut quæcumque ab eo corporaliter gesta sunt, per in-

corporeum diuinitatis eius spiritum disposita sentiantur. In hac ergo flammam quæ uaccam uorat, cedrus, hyssopum, bis tinctum coccum sacerdos mittit. Omnes enim qui

in Christum credimus, sacerdotes sumus, 1. Pet. 2. Quicquid ergo per contemplationem sentimus, mansuetudine

& humilitate ac charitate exhibeamus, in spiritu passionis dominice tingere debemus, ut omne quod in nobis est

illum imitemur à quo est: nam si extra imitationem passionis eius aliquid agimus, non tam uirtutem quam uitium agimus.

Ergo denum lotis uestibus, & corpore suo ingreditur in castra, commaculatusque erit sacerdos usque ad uesperum.

Docemur abhorreere peccata quæ sic pollunt homines, & coram deo tanta sunt abominatio, ac à fidelibus tantopere cauenda, ut etià sacerdotem qui ea diluere satisfaciuntur & diluit domino non imputante post huiusmodi obedientiam legalem peccatum, polluit catenus

ut ad uesperam etiam lotus, sese fuisse pollutum agnosceret, & à populo uitari cogatur. Non ergo leue est quicquid contra legem dei committitur, quod tam operose ac difficile coram ecclesia expiatur.

Sed & ille qui combusserit eam, lauabit uestimenta sua & corpus, & immundus erit usque ad uesperum.

Leues ille qui combustionis author & executor est, non tantum sacerdos, pariter polluitur, & contrahit fordes à sacrificio pro peccato, donec ablutus & ipse aqua toto corpore & uestibus, lapsu temporis usque ad uesperam emundetur domino sic ordinante.

Colligit autem uir mundus cineres uaccæ, & effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israël in custodiam, & in aquam asperfusionis, peccatum

est (id est, quia pro peccato uacca combusta est.)

Colliguntur cineres in locum mundum, quibus confici possit aqua lustrationis. Sic Christus confectui patris triumphale corpus intulit extra castra in cœlum, & comportauit inappretiable meritum, quo omnium peccata delentur, & conscientia recreatur. Is enim solus est Christus uir mundus, qui reliquias sacrificij sui reposuit ad emundationem & medicinam omnibus peccatoribus participandam. Qui nobis aquam asperfusionis effudit ex latere, factus peccatum pro nobis, quo nos iustificaremur. Hoc est sacrificium istud in cruce factum, quo ablata sunt mundi peccata in credentibus.

Christus uir mundus.

10 Quumque lauerit qui uaccam portauerat cineres uestimenta sua, immundus erit usque ad uesperum. Habebunt hoc filij Israël, & aduenæ, qui habitant inter eos ad institutum perpetuum.

Etiā uir ille mundus colligens cineres immundus habetur ex contactu earum, ut uestes quoque suas abludere cogatur, & ad uesperam usque irregularis haberi, sed corpus suum uel carnem non præcipitur lauare, ueluti leuiore aspersus impuritate, & facilius eluibili. Parabitur autem hæc lustrationis aqua ad emundationem non tantum filiorum Israël, sed & peregrinorum, qui sese illis iungere uoluerint. Non enim tantum pro Iudeis fusus est sanguis Christi, & aqua de latere saluatoris, sed & pro omnibus electis ex toto mundo, in unitatem fidei ecclesiæ catholicæ unitis.

11 Qui tetigerit cadauer hominis, & propter hoc septem diebus fuerit immundus,

Consequenter casus adnotantur pollutionum, quæ lustrationis aqua dilui secundum legem oporteat, ex aqua cui immiscebatur cinis uaccæ combustæ. Generalior autem et ineuitabilior casus ac primus est, si quis mortui hominis corpus contigisset. Is septem diebus pollutus decernitur, intra quod tempus aqua lustrationis contingi & ab lui non possit, nisi modo qui præscribitur.

12 emundabitur à peccato ex hac aqua die tertio & septimo, & mundabitur. Si die tertio emundatus non fuerit, septimo non poterit emundari.

A uerbo peccandi transumitur in coniugatione reciproca uel retransitiua uerbum כָּטָמָה quod significat idem quod depeccare, si sic liceret loqui, hoc est peccatum deleri, peccatum repropitiari, & à peccato emundari, largius intelligendo peccatum Hebraico more pro quacumque offensa in legem, & etiam pro pollutione inuitabili, & necessario secundum charitatem suscepta, quæ domino placeat, ut de Tobia legitur, qui mortuorum corpora sancte sepeliuisse laudatur, & alij omnes, & tamen peccatum dicitur contigisse cadauer hominis mortui, sed quod lustrationis aqua dilueretur septimo die, si prius die tertio statim aqua illa dilutus fuisset, quod ubi obmisisset tertio die non habebatur mundus die septimo.

13 Omnis qui tetigerit humanæ animæ morticinium, & emundatus à peccato non fuerit, polluet tabernaculum domini, & peribit.

ex Israël, quia aqua expiationis non est aspersus, immundus erit, & manebit spurcitia eius super eum.

Sicut tactu mortui corpus polluitur, sic peccato ad mortem damnatur anima, quæ Christi tantum sacrificio & meritis expiatur. Quam expiationem Christi domini passione & morte partam quicumque contempserit, & sanguinem testamenti pollutum crediderit, illius anima excindetur ob illam perfidiam, cuius etiam baptisma inutile erit ac irritum.

14 **Ista est lex hominis, qui moritur in tabernaculo. Omnes qui ingrediuntur tentorium (illius) & uniuersa (uasa) quæ ibi sunt, polluta erunt septem diebus.**

Domus polluta emundatur.

Lex est alia de emundatione pollutæ domus, ex mortuo in eadem, quæ tabernaculi uel tentorii nomine designatur, quandoquidem tempore huius legis datæ Israëlitis in tabernaculis habitabant, quæ ex obitu polluebantur, & horrorem ex cadauere contraherant, qui lapsu temporis septem dierum finiebatur, tam circa domum quam inhabitatores homines: quin & ingredientiæ eam, ex aeris infectione ob foetorem contrahunt non nihil contaminationis, quam homines nimium studiosi munditiæ abominari solent, ut experientia docet alicubi, nec est aliena, admodum ratio huius legis. Apparet autem lustrationis aqua, hanc immunditiem fuisse expiandam, asperzione eius ad domum, uasa, personas, polluta.

15 **Omne uas quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit.**

Vas sine operculo.

Ipse rerum natura comparatur, ut uas sine operculo multipliciter contaminandum existimetur, ut horrorem incutiat natura munditiem superstitiosam sectantibus. Sic homo non potens refrenare linguam, per quam cordis humani cogitationes immundæ prodeunt, merito prophanus ac impurus habebitur. Generaliterque, quisquis discipline censura non premitur, quasi uas immundum reprobatur.

16 **Si quis in agro tetigerit cadauer occisi hominis, aut per se mortui, siue os hominis, uel sepulchrum, immundus erit septem diebus.**

Corporalis impuritas & ex hominibus fortiore phantasia, ut solet fieri, concepta, sensibili etiam aquarum asperione expiatur, iuxta uerbum domini non aspernenda. Intelligitur hæc lex de uulnerato mortuo, id est uulnere perempto aut mortuo sine uulnere. Sic ossa cadauerum contingens uel sepulchrum, habetur immundus usque ad septimum diem.

17 **Tollentes pro polluto de cineribus combustionis atque peccati, & mittent aquas uiuas super eos in uas.**

18 **in quibus quum homo mundus tinxerit hyssopum, asperget ex eo omne tentorium, & cunctam suppellectilem, & animas quæ fuerunt ibi & super eum qui tetigit os uel occisum uel mortuum uel sepulchrum:**

19 **atque hoc modo mundus lustrabit immundum tertio & septimo die: expiatusque die se-**

primo, lauabit uestimenta sua, & immundus erit usque ad uesperum.

Emundatio tam domus, utensilium & familie, quibus ritibus hominum ratione habita perficiatur, hic lege præscribitur, ut sic homines alacriores & a pollutionis conscientia liberiores euadant & habeantur a scrupulo sis, propter quos hæc corporis emundationes non sine rationabili causa datæ sunt: etiam si humanitas instituta huiusmodi ridenda non forent, ab non paucas rationes, pro conditione personarum, temporum & locorum. Aqua uiuens hic dicitur, recens suscepta de naturali loco suo, & non turbida, cuius asperio quo ritu & quo instrumento perficiatur, lege cauetur, ut sit modus in rebus certus, & non quibus sua opinione uel iudicio nitatur in publicis functionibus. Sed uniformis ritus seruatur in eodem populo, & hic dicitur mundum oportere esse, qui immundum purgare possit. Non ergo peccatores in se care possunt sibi similes, solus Christus qui peccata non fecit emundauit electos, satisfaciens pro omnibus, peccatum factus sine peccato.

20 **Si quis pollutus hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio ecclesie: quia sanctuarium domini polluit, & non est aqua lustrationis aspersus, immundus est.**

Sanctuarii domini polluere, est dominum deum non timere, ecclesiam sacrosanctam scandalosa conuersatione perturbare, ac inficere uerbo uel exemplo, & qui munditiæ curam non suscipit, nec ab offensa proximi propriis abstinere, in ecclesia foetorem spargit, & ab eo turbari quam ab immundo cauendum est. Non enim ratio tantum sui habenda est ei qui multis cohabitatur, sed charitatis studium de proximo non ledendo habendum est, mutuum onera portanda sunt, ab offensa tranquillitatis conueniunt.

21 **Et erit eis hoc præceptum legitimum sapienterum. Ipse quoque qui aspergit aquas, lauabit uestimenta sua. Omnis qui tetigerit aquas expiationis, immundus erit usque ad uesperum.**

22 **Quicquid tetigerit immundus, immundum faciet: & anima quæ horum quippiam tetigerit, immunda erit usque ad uesperum.**

Si is qui aqua lustrationis mundandam aspergit, immundus habebatur, quanto immundior abiit sepe is sacerdos, qui occultorum operum & cogitationum turpitudines, mas relationes audiuit in confessionibus auricularibus, ubi infectio conscientiarum ineffabilis contigit: ibi omnium maxime ubi humanis illis traditionibus exactius studium impendebatur. Non raro tam audiens quam auditis sacris res abierunt quam conuenerant. Sic paratur iustitia in uerbo dei: eo prolabantur temeritates humanarum traditionum. Non hic improbat necesse est consilium in rebus conscientia urgentibus exposcendum, sed diligens operam impendatur ne malum serpat, & euadat atrocius. Quicquid immundus tetigerit, immundum faciet. Sola Christi innocentia & puritate pariter omnes purificandi sunt. **Veneruntque**



Meneruntque filii Israël, & omnis multitudo in desertum Sin, mense primo, & mansit populus in Cades. Mortuaque est ibi Maria, & sepulta in eodem loco.

Venerunt filii Israël in desertum Sin primo mense quodagesimo anni ab exitu de Aegypto, mansione trigesima ubi erat Cades, alius locus quam Cades Barnea, unde exploratores missi fuerant anno secundo. Ibi tunc moritur Miriam, soror Moysi prophetissa, sancta nimis, & irreprehensibilis post perperam lepram, & deo grata. Quam Hebræi uolunt fuisse uxorem Caleb. Alij uero post Iosephum dicunt maritum eius extitisse. Vt cum Aaron fuit commissum regimen, Moyses ascendente ad montem: de quibus questionibus superuacanea fuerit disputatio.

Cumque indigeret aqua populus, conuenerunt aduersum Moysen & Aaron.

Non prorsus cessat populus etiam in eum annum à murmure & contumacia contra duces suos, ex quo longinquitatis ingens concitatur Moysi, tam diu tolerando tam rebellem populum.

& uerbi in seditionem, dixerunt: Utinam perissemus inter fratres nostros coram domino.

Fratres suos iactant homines deo rebelles, mortuos in deserto, merito occisos à domino, seditiosos, quorum nunc iterum studia sectantur, concurrentes contra Moysen & Aaron ob defectum aquarum, tot dei beneficia nihili ducentes, tanto tempore, tam indigne. Sed mysteria complenda erant, duces populi morituri, & non sine culpa etiam propria: sic enim omnia reguntur infallibili prouidentia diuina.

Cureduxistis ecclesiam domini in solitudinem, ut & nos & nostra iumenta moriamur?

Tanto tempore non defecerat illis quicquam in uictu & amictu, ut patet Deut. 29. Non fuerat attrita uestimenta uestra, nec calceamenta pedum uetustate consumpta sunt. Pane de celo pasti, multo minus destituti sunt reliqui, & tamen iam tunc quoque murmurare non uerentur contra dominum, quasi morituri cum iumentis ob defectum aquarum. Neminem mori uiderant ob quancunque necessitatem, sed tantum ob rebellionem & perfidiam, unde & tot continuo uisis miraculis diffidere non debent de aqua largienda, si dominum implorassent.

Quare nos fecistis ascendere de Aegypto, & adduxistis in locum istum pessimum, qui serui non potest, qui nec ficum gignit, nec uineta, nec mala granata, insuper & aquam non habet ad bibendum?

Exaggeratur defectus earum rerum, sine quibus commode natura non potest consistere: contemnitur autem manna, quod sufficere per omnia tandiu potuit. De aquæ defectu queruntur, sine qua quidē esse non poterant, uel in mensa, sed sine murmure à tam sancto propheta orationem flagitare poterat, de datis ratione agere, & non attendere beneficium acceptum.

6 Ingressusque Moyses & Aaron dimissa multitudo ad ostium tabernaculi fœderis, corruerunt proni in terram (clamaueruntque ad dominum, atque dixerunt: Domine deus audi clamorem huius populi, & aperi eis thesaurum tuum fontem aquæ uiuæ, ut satiati cesset murmuratio eorum.) Et apparuit gloria domini super eos.

Suo more confugit Moyses cum fratre ad dominum, cuius clementiam precibus aggreditur & euincit, populoque conciliat, quæ & statim condescendit, & adiuvat etiam ingratisimorum hominum succurrens necessitati. Mirum unde irreperit quod sequitur in uulgatis editionibus in textum, quod in Hebræo non habetur, & apud priscos interpretes non legitur.

7 Locutusque est dominus ad Moysen, dicens: **8** Tolle uirgam, & congrega populum tuum & Aaron frater tuus, & loquimini ad petram coram eis, & ille dabit aquas suas. Cumque eduxeris illis illam aquam de petra, bibet omnis multitudo & iumenta eius.

Sine ceremonijs & uirga aquam dominus proferre potuisset, sed sic expediebat populo asueto exterioribus signis, sic domini prouidentia complebatur, quæ ad primum uirgæ tactum, aqua non promanante inciperet dubitare, dubitando peccaret, peccando reus statueretur, reus autem illi poenæ adijceretur, quam decreuerat dominus, cuius ratio non est perquirenda. Sicut uoluit sic fecit, semper sit illius nomen & uoluntas benedicta. Tam toties expertam domini potestatem & gratiam, nunc denovo pollicetur clementissimus dominus, de qua neminem uoluit dubitare, multo minus Moysen & Aaronem perfidiosiores. Sed nemo tam sanctus est, qui à domino ordinatus ad poenam aliquam irrogandam, etiam ad ipsius bonum, ut omnia bonis cooperantur in bonum, non etiam causam præstet iustæ poenæ, peccando in legem domini, & deficiente à uia iustitiæ perfectæ, ob quam declinationem iuste puniatur à domino, & tamen hac uia per misericordiam dei puniendus perueniat ad coronam gloriæ, quam ab æterno illi deus destinauit, et æque per transgressionem fidelium promouet suum institutum sanctissimum, atque per innocentiam. Iosias rex præmatura morte tollendus erat, ne uideret malum imminens, ideo permissus est incidere peccatum inobedientiæ, quo & caderet etiam per manus infidelium.

9 Tulit igitur Moyses uirgā, quæ erat in conspectu domini, sicut præceperat ei, **10** congregata multitudo ante petram, dixitque eis: Audite rebelles: num de petra hac uobis aquam euicemus?

Peccasse Moysen & Aaronē necessario credendum, sed aliud scriptura non significat præter infidelitatem, quæ ob insignem populi israelitici malitiam, toto tempore itineris multifariam & sine intermissione offensam dubitauit. Imò non credidit è petra fluituram aquam, quandoquidem ad primam filicis percussione non prodisset, sed secunda tandē uice. Nisi quis arrogantiae uitium ex uerbis diuinare malit, ut non dei gloriā, sed suam spectari aliqua uel leui ratione desiderauerint in hoc miraculo. Facilis est enim

Peccat etiam sancti.

Moysi infidelitas.

lapsus in legem, si dominus imputare uoluerit, quod nihil in humanis actionibus sit omnino perfectum. Imperfectio autem tanta est, quantum dominus imputat, etiam in sanctis, quos tamen semper sustentat ne peccent ad mortem, non quidem mortem corporis quæ sanctis lucrum est, et totius uitæ felicissima clausula, quæ semper desiderat scilicet dissolui et esse in patria, deponere sarcinam impediendam à sanctis, donec transformetur in illū diem: sed ad mortem animæ, quæ electis contingere non potest.

- 11 Quumq̃ eleuasset Moyses manum suam, percutiens uirga bis silicem, egressæ sunt aquæ largissimæ, ita ut populus biberet & iumenta eorum.

Aqua ex petra.

Eleuata manu bis silicem percutiente egrediuntur aquæ largissimæ. Non hic dicitur quod primò non exierit unda, sed simpliciter miraculi beneficiū cōmendatur, profluxus abundantissimus aquarū pro potu populi, et iumentorum omnium, id quod et antea factum, nunc in dubium uerti non debebat, sed hoc in saclo Iudeorū sub lege positorum personam figurabat. Nam sicut Moyses petra uirga percutiens de dei uirtute dubitauit, sic ille populus Christum ligno crucis affigens eum uirtutem dei esse non credidit. Et ut percussa petra manauit aqua sitiētibus, sic plaga dominicæ passionis effecta est uita credentibus. De ea itaq; petra Apostolus docuit, Petra autem erat Christus.

- 12 Dixitq̃ Dominus ad Moysen & Aaron: Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israël, idcirco nō introduce-tis hos populos in terram quam dabo eis.

Peccat Moyses & Aaron.

Accusantur de utroq; quod et non firmiter ea uice crediderint promissioni diuinæ, de elicienda aqua populo peccatori et ingrato, et de nouo iam murmuratiōnem instituenti, et dei gloriam non tam sincere zelati fuerint quam oportuit. Ideo illis id futurum prædicatur, quod dudum à domino institutum fuerat, neminem uiro-rum ingressurum terram præter Caleb et Iosue, ubi iam tunc qui non excipiebantur ij inclusi habebantur: sic enim prouidentia dei institutum erat de utriusq; obitu, tam Moysi quam Aaronis, citra scilicet Iordanem morituris. Sacrosancta igitur hæc dei uoluntas et prædestinatio, hic nunc ponitur à domino pœna sanctissimo uiro pro peccato tanto, quantum à domino aestimabatur. De Aaron non idem iudicium nobis habendum, qui iam dudū inciderat iudicium domini, et ex gratia mera uiuebat. Frustrantur igitur ambo desiderio maximo ingrediendi promissam terram tamdiu expectatam.

- 13 Hæ sunt aquæ contradictionis, ubi iurgati sunt filij Israël contra dominum, & sanctificatus est in eis.

Aqua disceptationis.

Aquæ disceptationis et iurgij dicuntur, propter quas dominus litem mouit cum fidelissimis amicis suis Moysi et Aaron, ob contradictiones ingratisimi et rebellis populi. Sic ob plebis peccata etiam prælati deseruntur, ut et delinquant et puniantur, alioqui sancti et electi: ualde itaq; proximum est periculo populis præfici. Interim tamen Moyses aquam educit de petra, et lex gratiæ dei per Christum propinandam monstrat, ac producit fidelibus

etiam delinquentibus, sed promissionis patriam non effugitur. Iesus autem saluator Christus dominus noster, introducit populum peculiarem, et promissam distribuit, perfidis omnibus antea prostratis et excisis.

- 14 Misit interea nuncios Moyses de Cades ad regem Edom: Hæc dicit frater tuus Israël: Tu nosti omnem laborem qui apprehendit nos,

Syncerissimus affectus et perfecta fides Moysi notatur in populo dei, cum iam fraudatus spe sua ob ingratum populo, non tamē cessat in officio piissimi ducis, sollicitus ueraciter, humiliter, et ardentem hortando Edomitæ ad gratiam impetrandā, nisi hereditario odio grauius sent Edomitæ in Israëlitas. Tantū tamē effecit, ut non inuadere fratres ausi fuerint, sed uictū exercitū pro pecunia nō negauerint, et à finibus regionis suæ nō excluderint.

- 15 quomodo descenderint patres nostri in Aegyptum, & habitauerimus ibi multo tempore: afflixerintq̃ nos Aegyptij, & patres nostros:

- 16 & quomodo clamauerimus ad dominū, & exaudierit nos, miseritq̃ angelum qui educerit nos de Aegypto. Et ecce in urbe Cades, quæ est in extremis finibus tuis, positi,

Allegatur ius fraternitatis, non nominat Iacob, sed Israël. Commiseratio excitatur ex celebri et omnibus bene nota terris angustia perpeffa tanti populi apud Aegyptios: Neceffitas nempe ob famem patrum descendentiū illuc, diuturnitas exilij, crudelitas seruitutis: Clementia quoq; dei, mittentis pro eis liberandis angelum, quem hic nominat, cum qui Moysi loquebatur in persona omnipotentis dei. Sine dubio angelus fuit iste magni consilij, uerbum dei patris omnipotentis, uarijs se figuris transfigurans: olim in carne assumpta appariturus, patri peccati et errorum captiuitate redempturus, patribus etiam reliquis dudum uisus, et angelus testamenti nominatus.

- 17 obsecramus ut nobis transire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros, nec per uineas, non bibemus aquas de puteis tuis, sed gradiemur uia regia, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinantes, donec transeamus terminos tuos.

Proponitur modus, quo transferendus sit tantus exercitus per regiones illorum, sine omni incommodo et iniuria agrorum, uinearum, fructuum, arborum, et cum ciuium hominum, sic ut neq; aquam sine pecunia, et cum ciuium detrimento bibere uelint, quæ fortassis eis locis rarior inuenitur, et habetur pretiosior. Viam regiam nominant eam Latinorū more, hoc est publicam, qua omnibus ingredi licet sine damno provincie. Sicq; sine damno se promittunt transituros usq; ad suam terram, et hostium contra quos eos dominus mitteret.

- 18 Cui respondit Edom: Non transibis per me, alioquin armatus occurram tibi.

Dura responsio ad sanctū, à fraterna charitate aliena, sed impijs non indigna. Fieri potest ut noluerint peruenire

tere transitum Israëlitis, ne fratribus quidem, ad uicino-
rum Chanaanæorum terram impugnandū, si quiddam de
eis boni suspicari licet, quos etiam dominus non eatenus
dominatus est, ut tunc illos permiserit ab Israëlitis ua-
sari. Sed nec tam crudeles inueniuntur Edomitæ fuisse,
et tam inhumani ut erant Amalechitæ et Moabitæ.

Dixeruntq; filij Israel: Per tritam gradie-
mur uiam: & si biberimus aquas tuas nos &
pecora nostra, dabimus quod iustū est: non
erit in realiqua difficultas, tantum uelociter
transileamus.

Replicat humiles preces ad fratres inexorabiles, quo-
rum tamen peruicaciæ cedunt ad domini uoluntatē, hu-
maniores non nihil redditi, tot annorū fatigati exilio per
solitudines. Tantum non sit res pedibus meis transibo. Lo-
cutio est Hebraica, quam Hieronymus additis paucis uer-
bis eleganter reddidit, ut aliās ferē ubiq; clariorem sen-
tentiam, nulla erit in pretio difficultas, tantum uelociter
transileamus. Rabi Salomon exponit, Non in aliquare ti-
mori incommo dabimus, si pedibus nos transire permiseris.

Atrile respondit: Nō transibitis: Statimq; **25**
egressus est obuius, cum populo graui, & ma-
iori fortī,
nec uoluit Edom acquiescere deprecanti,
ut concederet transitū per fines suos. Quam
ob rem diuertit ab eo Israel.

Secundo negat non solum transitum, sed armata ma-
iorem impedit, ne transire tentent, non tamen aggrediuntur,
quod præmonuerit Israelitis dominus ne quid offenderet
Edomitæ. Hac tamen etiam parte tentari tunc uoluit do-
minus Israël, ut cogeretur declinare à proxima uia quæ
fuit per Idumæam, ueruntamen per confinia transire
tentauerunt, et uenalia illis necessaria proposuerunt
secundum Hebræos, quod et petierant, sed transitum
negauerunt.

¶ Quumq; castra mouissent de Cades, ue-
nerunt in Montem Hor,
ubi locutus est dominus ad Moſen & ad
Aaron in monte Hor, qui est in termino ter-
ræ Edom, dicens:

Prosequuntur iter suum ducibus adhuc uiuentibus,
tamen iam morti destinatis, exeuntq; de mansione
Cades, et perueniunt ad radices montis Hor, ubi et Aa-
ron mori iubetur, sponteq; quietem sanctorum amplecti-
tur. Nec est domino gravior obedientia, quàm ubi fatum
meritis à domino immissum, sponte et sine obmurmura-
tione et impatientia suscipitur, et gratiæ diuinæ homo se
ipsum commendat. Nihil hic legimus dixisse uel egisse Aa-
ron, non sibi testamentum condidisse, nec pro salute
sue, uel pro prorogatione uitæ rogasse, sed simpli-
ter domino obediuit, et cultum legitimum ueri dei pro
successori filio commendauit fideliter.

¶ Apponatur Aaron ad populos suos: non
intrabit terram, quam dedi filiis Israel,
nequod increduli fueritis ori meo ad aquas
fontionis.

¶ Vnde accusat præuicationis ad aquas contradi-

ctionis, dicens: Vos increduli fuistis uel rebellastis ori
meo, unde et à contradictione locus nomen accepit, ut
disceret posteritas simpliciter domino obedire, uerbis suis
credere, et gloriam dei in omnibus intendere et promo-
tam uelle, non quæ sua sunt querere, sed quæ dei, in om-
nibus tam uerbis quàm factis.

25 Tolle Aaron & Eleazar filium eius cum
eo, & duces eos in montem Hor.

26 Quumq; nudaueris Aaronem ueste sua,
indues ea Eleazarum filium eius, & Aaron
colligetur, & morietur ibi.

Consolatio tamen affertur morituro pontifici Aaro-
ni, quum iubetur filium surrogare, successorem nobilissi-
mi officij et honoris, adhuc uiuens, et oculis cernens
splendorem sui generis in sæcula propagandum, se scili-
cet per dei uoluntatem et gratiam in filio uicturum in
gloria apud deum et homines.

27 Fecit Moſes ut præceperat dominus, & a-
scenderunt in montē Hor coram omni mul-
titudine.

28 Quumq; Moſes Aaronem spoliasset uesti-
bus suis, induit eis Eleazarum filium eius. Il-
lo mortuo in montis supercilio, descendit Mo-
ſes cum Eleazaro.

Moſes non deprecatur mortem fratris, sed dei instituta
intelligens, laborum etiam satis nunc pertusus se-
cundum hominem, et molestissimi laboris onere cupiens
desungi, non orat prorogationem uitæ fratris sui, iam cen-
tum uiginti annorum nati: sed simpliciter obsequitur, fra-
trem ducit ad mortem, non animæ sed corporis, domino
euocante, non ut non sit, sed cum patribus sanctis sit in
sorte electorum, in sinu Abraæ, in cœtu beatarum anima-
rum: commutatione felici uitæ, non perditionis.

29 Omnis autem multitudo uidens occubuisse
se Aaron, fleuit Aaronē triginta diebus per
cunctas familias suas.

Aaronem triginta diebus fleuerunt, quem quadragin-
ta annis rebellionē sua turbauerant. Sic amor ad sanctos
post obitum crescit, meritorum æstimatio, fama quoq; ac
dictorum authoritas post cineres celebrior post mortem
inter bonos conseruatur. Quid uerò ab impijs deferatur
sanctis, non magnopere curandū, quorum laus est confu-
sio, et gloria in detractioe illorum, quibus si fors et
uita piorum placeret, impij non essent.

Aaron de-
fleuit.

¶ CAPVT XXI.

A Vod quum audisset Chanaanæus
rex Arad, qui habitabat ad meri-
diem, uenisse scilicet Israel per ex-
ploratorum uiam, pugnauit con-
tra Israelē, & uictor existens, duxit ex eo
prædam.

Chanaanæorum nomen generale erat totius prouintiæ
Chanaan, multos principatus includentis, multarū quoq;
urbium regna et confinia, ut patet ex libro Iosue, ideo
uariam appellationem sortiti sunt. Qui autem hic dicun-
tur Aradij, uel rex Arad, non existimentur ij esse qui Eze-
chielis 17. nominantur, qui habitabant in insula uicina

Aradij.

Thyro, nimirū aquilonaris regio Chananeorum, quādoquidem hic dicitur australior populus Chanaan, quorum urbs dicta est Harma, quam constat sitam in australiore parte tribus Iudæ. Venisse autē Israhēlem uia exploratorum, intelligendum uidetur, quod præmiserint quosdam ad explorationē itineris: quod ubi is rex Arad comperitum haberet, præoccupauit bellum prouidentia dei, siquidem impius & morti destinatus à domino. Ideo audaci contemptu populum domini primum aggressus est, & pro fide exercenda fidelium, & uirtute domini commendanda, proq; robore suo non præsumendū. Permisit deus uinci aliqua parte Israhēlitas, ut audaciores hostes fierent, & Israhēl humiliatus sese domino fidelius commendaret: eodem enim in loco prelium iniit Aradius, & Israhēlem captiuum ducit. Rursumq; pugnatur, post uotum deo ex fide factum, & uictor uincitur, uicti superant. In quo intelligitur, ut quum nos dei auxilio aliquando destitutos inuaserint hostes, & ceperint, non desperemus: potest enim fieri, ut uincamus ubi uicti sumus. Nō est semper gratia diuinæ signum temporalis uictoria, prodest fidelibus humiliari, exerceri, & ab impijs nonnunquam uinci, ut synceriores ad dominum uicti redeant, & nobiliore uictoria glorificentur.

Victoria non semper bonum signum.

2 At Israhel uoto se domino obligans, ait: Si tradendo tradideris populum istum in manu mea, delebo urbes eius.

Fidelium deuotio prouocatur ex aduersitate, et seipso iam meliores effecti, uouent domino gloriam uictoriæ, prædas hostium ex manubijs. Quum otiosi sinuntur in mansionibus murmurant, quum infestantur ab hostibus deo se deuouent & sua. Sic electi proficiunt tentationibus, prosperitate periclitantur.

3 Exaudiuitq; dominus preces Israhel, & tradidit Chananeum: quem ille interfecit subuerfis urbibus eius, & uocauit nomen loci illius, Horma, id est anathema.

Vincit populus emendatus.

Populum iam conuerterat ad meliorem mentem dominus, statim uisit at suos beneficijs, perdit belli auctores, & consequenter ex tunc in omnibus profectibus uictoriam contra hostes largitur & gratiam. Anathematizauit regem et ciuitates eius, ut nihil inde uictor in usus suos auferret, sed totum in pœnam deuotaret domino, & ad cultum dei & gloriam eius consecraret, ut nihil de eis nisi quod ad pietatem pertinet tentaretur. De his enim spolijs prouisum fuit pauperibus & egentibus, & ad splendorem tabernaculi, & pro sacrificijs domino offerendis.

B ¶ Profecti sunt autem de monte Hor, per uiam quæ ducit ad mare rubrum, ut circumirent terrā Edom. Et tædere cœpit populum itineris ac laboris:

Adhuc iubentur circuire terram Edom, per uiam maris rubri, difficilem & longam, prohibentibus Edomitibus ingressum & negantibus. Multa difficultate peruenitur ex Aegypto ad promissam requiem, et non sine impatentia ac flagellis. Trigesimaquinta mansio est in Salmona. Trigesimasexta est in Phinon. Hæ duæ mansiones in ordine historiæ non inueniuntur, in his mortuo Aaron, mur-

murant Israhēlite contra dominum, manna fastidiunt, & serpentibus leduntur. Hæc Rhabanus.

5 Locutusq; contra dominum & Moyses, ait: Cur eduxisti nos de Aegypto, ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ, anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo.

Apparet sepe nimium murmurasse populum, & ad omnem occasionem detrectasse itineris molestiam, ideo non semel in lege descriptam, & non suo ordine quantibet murmurationem, nec raro punitam, imò nunquam sine iusta uindicta peccasse illos. Electos enim suos dominus semper corrigit, & non fert reatus piorum clementia: Hæc enim uerba sepe dixisse creduntur & referuntur ingrati & impatientes.

6 Quamobrem misit dominus in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas mortui sunt plurimi de Israhel,

Serpentes feruenti ac uenenato anhelitu inficientes corpora & aërem immisit dominus, ut multi occumberent Israhēlitarum. Semper enim diabolus fidelium exercitus circuit, querens quem deuoret, cui sola fide in Christum crucifixum resistendum est.

7 Venerunt autem ad Moysen, & dixerunt: Peccauimus, quia locuti sumus contra dominum & ter ora ad dominum ut tollat à nobis serpentes. Oravit Moyses pro populo,

Licet non cesset peccare populus, incipit tamen non nihil equanimior fieri, & respicere per pœnitentiam, citius quàm antea, toties eruditus plagis eum miserericordia dei. Et non solum remissionem peccati nunc orant, sed & intercessionem ducis nunc aliquando humiliati capiunt & obtinent, quibus dux mansuetissimus obtemperat fideliter & semper.

8 & locutus est dominus ad eum: Fac tibi serpentem (urentem) & pone eum pro signo, qui percussus morfu aspexerit eum, uiuet.

9 Fecit ergo Moyses SERPENTEM AENEÆ VM, & posuit eum pro signo: quem cum percussi aspicerent, sanabantur.

Morbo præsentis succurrit dei bonitas, ad preces Moysis, ac insuper summæ gratiæ & salutis sacramentum instituit ad totum humanum genus. Sic multo plura dei clementia semper donat, quàm petatur. Serpentis aenei aspectu sanantur infecti, ab urente & ignito serpente. Sic omnis qui credit in Christum, omnium seculorum saluatorem, non perit propter peccatum, sed consequitur uitam æternam per gratiam. Christus antiquum serpentem in patibulo triumphauit, & uenena eius exclusit, ut qui uere expresseq; imaginem filij dei & passionem eius aspexerit, sanetur.

10 Profectiq; filij Israhel castramerati sunt à Oboth.

11 Vnde egressi fixere tentoria in Ieabarim, in solitudine quæ respicit Moab contra orientalem plagam.

11 Et inde mouentes, uenerunt ad torrentem
12 Zared.

13 Quem relinquentes castrametati sunt contra Arnon, quæ est in deserto, & prominet à finibus Amorrhæi, siquidem Arnon terminus est Moab, diuidens Moabitas & Amorrhæos.

Trigesima septima mansio est in Oboth. Trigesima octaua est in Iabbarim, in finibus Moab, hoc est in solitudine quæ respicit Moab contra solis ortum: hucusque enim in finibus Idumæorum fuerunt, & nunc ueniunt ad terminos Moab, de alia prouintia ad aliam transeûtes. Non enim semper uni uirtuti danda est opera, hærent enim finibus, ut ita inter se connexæ sunt, ut qui una caruerit, omnibus careat. Inde proficiscuntur in uallem Zared, postea in Arnon uallem, præterfluente fluuio Arnon, ad quem & urbs Arnon dicta uerisimiliter dicitur. Ea tamen pariter confederunt Israëlita in Arnon, qua protenditur limus Amorrhæorum uersus finitima, & terminum Moab, ut sic tunc steterint Israëlita medij inter Amorrhæorum terram & Moabitarum.

14 Vnde dicitur in libro bellorum domini: Sicut fecit (uel dedit) in mari rubro sic faciet in torrentibus Arnon.

Liber bellorum domini putatur neglectus ac perditus olim, in quo bella Abrahæ & aliorum sanctorum scripta erant, ex quo desumptus est hic locus à Mose, ob ueritatem satis obscurus, & incerti sensus. Dicit igitur, ut uidetur, de mansionem ista & prodigijs in eadem ostensis à domino. Scribitur in libro bellorum domini, in quo miracula dei cum patribus facta describuntur. Id ipsum portentum quod dedit, id est operatus est in mari rubro, idem non: utrobique enim edita sunt & cantata dei omnipotentis portenta pro populo suo.

15 Scopuli (uel effusio) torrentiū inclinati sunt, ut requiescerent in Ar, et recumberent in finibus Moabitarum.

16 Et ex eo loco (apparuit) puteus, iste est puteus de quo locutus est dominus ad Moysen: Congrega populum, & dabo eis aquam.

Effusionem, uel torrentiū uel uallium, dicit latissimum locum, qui eum populum capere poterat, qui uergit ad habitationem, uel urbem Ar, quæ & imminet termino Moab. Et ex eo loco uenit ad puteum insignem illum ac celestem, ubi aque ingens perfecit portentum, ad quem Moyses collegit populum, et coram eo aquas elicit de silice. Videtur enim id non semel tantum adidisse miraculum, sed quoties necessitas exigebat, & hoc esse quod dicitur, Sequēbatur eum petra. De libro bellorum domini Augustinus inter alia in questionibus libri Numerorum, uide cap. 42. unde Rhabanus desumpsit, ut breuitatem instituitam non negligamus, & interim lector pius sciat quid sit memorie proditum à sanctis.

17 Tunc cecinit Israël carmen istud: Ascendat puteus. Concinant eidem.

Postquam Amorrhæorum prouintiam debellassent,

et transito flumine Arnon, non sine miraculo aliquo peruenissent ad aquas putei, cecinerunt hoc breue carmen, uel initium cuiusdam carminis, quod intercidit, ut fieri solet, sicut et liber. Ascende putee scaturiendo, cum abundantia effluas, & te potabilem præbeas sitientibus, concinite illi puteo, & congratulamini de consolatione suscepta beneficio domini per illum puteum.

18 Puteus quem foderunt principes, & paruērunt duces multitudinis in datore legis, & in baculis suis.

19 Profecti quoque sunt de solitudine, Mathana: de Mathana in Nahaliel: de Nahaliel in Bamoth.

20 Bamoth uallis est in regione Moab, in uertice Phasga, quod respicit contra desertum.

Eum felicissimum puteum dono dei populo sancto donatum, foderunt duo illi principes, nimirum Moses & Aaron, gratia quidem dei, sed suo damno. Duces hi duo populi erant, ad illud tempus, leges conscribendo & baculo uel uirgis miracula edendo. Iste autem puteus fuit in solitudine, unde processerunt filij Israël ad mansionem aliam, quæ dicitur Mathana. Deinde ad Nahaliel Bamath, usque ad uallem agri Moab, radicem montis illius, cuius uertex dicitur Phasga, à quo circumspicitur tota solitudo, & regio Moabitarum & Amorrhæorum.

21 Misit autem Israel nuntios ad Seon regem Amorrhæorum, dicens:

22 Obsecro ut transire mihi liceat per terram tuam: non declinabimus in agros & uineas, non bibemus aquas ex puteis, uia regia gradiemur, donec transcamus terminos tuos.

Pacificum transitum postulant & non impetrant, quia et instructo fortissimo exercitu, appetuntur & instantur à Moabitarum rege, ubi non iam cedunt uel declinant sed iussu domini Moses hostes illos impios aggreditur & uirtute diuina uincit, ubique dei iustitia apparet, & fideles in dei cognitionem & cultum sollicitant, quo tandem fierent firmiores in fide & patientia.

23 Qui cōcedere noluit ut transiret Israel per fines suos: quin potius exercitu congregato, egressus est Seon obuiam in desertum, & uenit in Iasa, pugnavitque contra Israel.

Sic ordinat prouidentia dei opera iustitiæ suæ, ut dum pro peccatis suis aliquam gentem flagellare uoluerit, eam tenus indurati sint, ut legitimam perditionis suæ causam sic prodant, ut non solum iudicio dei, sed propria conscientia, & hominum aspicientium certa sententia, cernantur dignissime puniri à domino. Sic hic rex Seon perdens, iudicio dei lato contra eum, ante trecentos annos, iam appetente plenitudine temporis, non solum negat iustissimas preces, quas sine suo damno admittere potuisset, sed insuper prior se armat contra populum dei, primus occurrit, causam belli orditur, & præstat necessitatem fidelibus se tuendi, ut cadat & inuoluatur laqueo perditionis quæ meruit, tam ipse quam dudum patres sui, quos æmulari studuit, sicut & populus in peccatis suis nunc pariter periturus.

Seon perdens perdat.

24 A quo percussus est in ore gladij, & possessa est terra eius ab Arnon usq; Ieboc, & usq; ad filios Ammon: quia forti præsidio tenebantur termini Ammonitarum.

Breuius scribitur euentus belli, victoria à parte populi dei, cuius & uirtute transacta erat, iamq; incipiunt possidere terras citra Iordanem, extra promissam partem terram, et ab Arnon fluuius usq; ad Iabboc, ad terminos scilicet Ammonitarum, quorum regio aliquanto munitior erat ac firmior, quia sic domino placebat: Alio qui nulla munitio resistit deo.

F Tulit ergo Israel omnes ciuitates eius, & 25 habitauit in urbibus Amorrhæi, in Hesebon scilicet, & in omnibus uiculis eius:

26 Vrbs enī Hesebon fuit Seon regis Amorrhæi, qui pugnauit contra regem Moab primum, & tulit omnem terram, quæ ditionis illius fuerat, usq; Arnon.

Hesebon capta.

Seon rex Amorrhæorum, Moabitibus quibusdam iam ante debellatis & eiectis, terram illorum cum urbibus magna ex parte inuaserat, et Hesebon metropoli residebat, quæ nunc ab Israëlitis capitur iure gladij & ordinatione diuina, non à Moabitibus auferens, sed ab Amorrhæo. Sic collecta ab impijs per tyrannidem sorti iustorum à domino destinantur. Non igitur Israëlitis Moabitibus ceperunt, nec illorum terras, sed iam usurpatis à rege Seon, iusto prælio de dei uoluntate sibi uendicarunt.

27 Idcirco dixerunt ænigmatistæ: Venite in Hesebon, edificetur & cōstruatur ciuitas Seon.

28 Ignis egressus est de Hesebon, flāma de oppido Seon, & deuorauit Ar Moabitum, & habitatores excelsorum Arnon.

29 Væ tibi Moab, peristi popule Chamos. Dedit filios eius in fugam, & filias in captiuitatem regi Amorrhæorum Seon.

Carmina ueterum fabularum,

Iterum allegatur prouerbium uel poetikum aliud carmen illius temporis, pro more gentium referentium prisca historias, & recensentium bella regū ac triumphos, miscendo carminibus ænigmata ueterum fabularum, quibus aliquid significare intelligantur. Non enim aliter essent proueria uel ænigmata, nisi illic esset tropica locutio, qua discussa perueniretur ad intellectum, qui in ænigmatibus latitat. Sic autem canebant, sese uelut mutuum exhortantes ad reedificationem Hesebon urbis euerse à Seon et combustæ, similiter & Har Moab, & Bamoth Arnon. Moabitæ dicuntur populus Chamos, idoli scilicet, quod colebant, cum quo & perierunt, quibusdam fuga elapsis. Quorum regnum periit, ab Hesebon usq; ad Dibon & Medeba, sic ab initio & prisca seculis prouinciæ collapsæ sunt, & populi deleti principum tyrannide, & homo homini Satan fuit, ut hodie, domino tam impios puniente quàm exercente pios.

30 Lucerna (id est regnum) ipsorum disperijt ab Hesebon usq; Dibon, uastati sunt usq; in Nophe, & usq; Medaba.

Iugum eorum quo alij imperabant cessauit, ubi Hesebus יריח dicit, quo significatur lucerna, sulcus, im-

perium, per quandam translationem uiolentum significans imperium, quo illi reges opprimebant homines sui seculi, quos proderat deletos & in uniuersum uastatos esse, & exoneratum seculum tam improbis tyrannis.

31 Habitauit itaq; Israel in terra Amorrhæi. 32 Misitq; Moses qui explorarent habitatores. 33 Verteruntq; se, & ascenderunt per uiam Basan, & occurrit eis Og rex Basan cum omni populo suo, pugnaturus in Edrai.

Aggreditur deinde reliquis Amorrhæorum gentes Moses, & loca populo dei uindicat, dudum illis promissa à domino, incruentis uictorijs, quantum ad se. Similiter & regnum Og regis Basan, domini mandato occupat, postea bello, siquidem ille quoq; occurrebat, & bellum auspicabatur, & Israëlitem adoritur magno exercitu suo, adhuc ab Israëlitis laceßitus: urgebat enim etiam illum cum suo populo iudicium domini, instabat illorum perditio, ideo occasionem inueniunt sese inuoluendi malo, cui explicari non ualebant.

34 Dixitq; dominus ad Moysen: Ne timeas eum, quia in manu tua tradidi illum, & omne populum, ac terram eius, faciesq; illi sicut fecisti Seon regi Amorrhæorum habitatori Hesebon.

Facile suis promouentur negotijs qui pendunt à domino, & non nisi uerbi sui imperio parent. Tuo bellum aggreditur, qui auxilio nititur & brachio diuino, uincere non potest, cui dominus exercituum amicus est & auxiliator. Dominus adiutor meus, non timebo quid faciat mihi homo. Confirmat fidem de futuris beneficijs ex communi monitione præteritorum.

35 Percusserunt igitur & hunc cum filijs suis, uniuersumq; populum eius donec non relinquerentur illi superstitēs, & possederunt terram illius.

Iam tempus aduenerat uictoriarum, & terra dudum promissæ pijs possessio paratur, occisis impijs partibus tyrannis cum filijs, plebeq; tota cum impijs regibus.

CAPVT XXII

1 **R**ofectiq; castrametati sunt filij Israel in campestribus Moab, ubi trans Iordanem Iericho sita est.

Campestris Moab intelliguntur campi et planities, uel etiam solitudines trans Iordanem pertingentes, usq; Iericho, ad orientalem ripam Iordanis pertingebat ad mare mortuum: usq; ad illum enim locum pertingebat regnum Moabitum, quod tamen iam non parua ex parte ab Amorrhæis occupatū fuerat iure belli uel iniuria, iam nūc ad Israëlitarū tribus, Rubenitis cessurū et Gaditis.

2 Videns autem Balac filius Sephor omnia quæ fecerat Israel Amorrhæo,

Dispensationi diuine sic omnia subiecta sunt, ut etiam corda regum, consilia, & fortune sint in manu dei. Cum uidisset ergo rex Balac, quæ dominus fecisset populo Israëlítico, respiciisse debuerat, et dominū timuisse & uocasse.

uocasse. Pacem inire cum populo, & magnalia dei reuereri, sed seruiliter timere incipit, sera ac inutili poenitentia malorum permouetur ad querelas, & uana instituta.

& quod pertimuisse eum Moabitæ, & impetum eius ferre non possent,

Nūcablinget hic populus omnes qui in nobis herbas commoramur, quomodo solet re. Balac autem filius Sephor erat eo tempore rex in Moab.

Ineunt consilia Moabitæ cum Madianitis uicinis gentibus, aduersus Israëlitas, increduli ac idololatæ contra fideles, & populum dei, iam exercitatum multo tempore, multis afflictionibus ad timendum deum. Vere autem a domino permouentur ad confitendum suam impotentiam conscientia malorum, & potentia dei Hebræorum quam iam uidebant, fatentur se excindendos ac delendos. Audierant enim dei miracula dudum in Aegypto edita pro populo illo, & strages Seonis & Og potentissimorum regum, qui ob fortitudinem suam Moabitis iam dudum quoque superiores fuerant, & rapuerant sibi bonam regni partem, quibus uictis, quid restabat, nisi & se quoque uincendos crederent attenuatos. Nunc aiunt: Populus hic omnes uicinos nostros ut uitulus herbæ campi oblinget, lingua scilicet tanquam falce, quæcunque ingratam, arma habent in uerbis ac precibus ad dominum. Balac rex erat Moabitæ, cuius tamen regnum iam fuerat pro parte diminutum, tyrannide uicinorum.

Miser ergo nuntios ad Balaam filium Beor ariolum, qui habitabat super flumen terræ fi

Ecce egressus est populus ex Aegypto, qui operuit superficiem terræ, sedens contra me.

Et id quoque non sine prouidentia dei factum, ut ad magum miserit rex, artes curiosas & illicitas tentarit, quibus uolens inuari, & sese periculo euolui, magis inuoluitur est, & proprium exitum promouit, & Israëlitarum deum opera omnium creaturarum ad suum consilium, eam tenus ut tam angeli sancti, quam demones ac consultores aliud non agant nec loqui possint, quam iuxta domini beneplacitum, cui omne genu curnatur ubique, & æque per bonos bona agit atque per malos. Eidem enim obediunt omnia, qui ex pessimis optima profert. Impij autem cum maxime deo resistere moluntur, maxime promouent beneplacitum dei. Illi quidem implent mensuram iniquitatis sue, dum interim opus iustitiæ suæ deus pro bonis & contra malos exequitur, eodem medio ac opere, diuinitus uoluntatis suæ potentia ac arte sibi soli cognita. Balaam iste interpres fuisse dicitur, & dissolutor ænigmata, ad quem epistolas mittebant reges & principes, in obsecris euentibus illius iudicium inquirentes. Chaldeus enim erat, cuius locus & regio prope fluuium, qui per amonem pro Euphrate accipitur. Alter ut uidetur Mercurium Trimegystus, plerumque uera dicere potens, licet

dæmonum cultor extitisse uideatur.

6 Veni igitur, & maledic mihi populo huic, quia fortior me est: si quomodo possim eum percutere & eicere eum de terra: noui enim quod benedictus sit, cui benedixeris, & maledictus in quem maledicta congereris.

Bellum sibi imminere ueritus rex Moab, cum ad arma sibi currendum esset, & contrahendus ac parandus exercitus, ipse missis muneribus magum accersit, & inuitat uerbis maledicere fideles, quibus dominus benedixerat. Ad uerba confugit, cum armis impetitur. Sic inopes consilij fiunt, qui contra deum contendunt. Maledicti populum postulat, ut occidere possit, auxilium dei est flagitat, ut amicos dei persequatur. Magos autem posse uel benedicere populum, uel maledicere, diuinæ est prouidentia opus, & in perscrutabile. Sicut & phitonissas mutare aërem, & necromanticos reuelare secreta, quæ sine deo non fiunt. Cuius ego iudicia in his ignorare malo, quam inconsulte quicquam pronuntiare: Omnia enim deo seruiunt. De uirtute autem uerborum, quæ fiant miracula, nolim disputare, sed uni uirtuti diuinæ omnia ubique continenti tutius omnia committenda sunt, qui omnia agit in omnibus omnipotens & immensus. Est ergo maledictio efficax, sicut & benedictio, solius dei opus, utentis opera malorum angelorum ad suam gloriam, sicut & bonorum. Interim tamen prohibitum a domino sciunt homines, ne inuocent alium præter deum, ne a dæmonibus & mortuis secreta perquirant, ne de futuris solliciti sint, nec ab alio quam a deo certo reuelari credant. Cuius mædati præuicinatores dominus digne tractat pro perfidia sua, inuoluens erroribus magis ac magis, quibus tandem confundantur & pereant, cum illis, qui domino æque inobedientes, simili curiositate uana ac prohibita delectantur, potius quam ut obedire domino, & simpliciter a diuina prouidentia pendere uelint. Quo fit ut non solum mali spiritus domino obediunt, ad pernitiem hominum pessimorum, sed etiam boni angeli gaudeant iustitiam domini promoueri, inuitis etiam dæmonibus. Quia & boni angeli, non inique, sed ad gloriam dei non raro dissentiant, non plura scientes de prouidentia dei secretis, quam illis dominus, ut uoluntarium speculum, reuelare dignatur. Videtur non plene confisum regem de arte & potestate diuini illius, quia dicit, Si forte uel eosque præualeant maledictiones Balaam, ut aliquos ex ipsis possit percutere, ceteros uero fugare perterritos.

Verba præ armis.

Verborum uirtus qualis.

Angeli dissentiant.

Munera sancti continent.

7 Perrexeruntque seniores Moab, & maiores natu Madian habentes diuinationis pretium in manibus suis. Quumque uenissent ad Balaam, & narrassent ei omnia uerba Balac.

Inter reliquas multas sanctorum prophetarum ab impijs differentias, etiā hæc est, ut munera sancti respuant, prophani sectentur & ambiant, exemplo Helisei & Balaam, Petri & Simonis. Diuinacula autem uel pretium diuinationis in manibus, apud gentiles quidem legimus tripodas & cortinas, in sacris Ephod, si quid tale etiam is uates exegerit uidebimus de aris & hostijs. Hic uero

uel pretium statuendum, uel ordo maledicendi israeli, uel testimonium promissorum & uocationis **אֲמַרְתִּי** accipi potest.

- 8 Ille respondit: Manete hic nocte, et respondebo quicquid mihi dixerit deus. Manentibus autem illis apud Balaam,

Nocte loquuntur de suo filij tenebrarum, & tamen sine conscientia familiaris spiritus sui Balaam non loquitur, multo minus sancti prophetae sine uerbo dei quippiam loquuntur. Promittit se non alia loquuturum quam quae dominus uelit, quem iactat uero nomine & sacro se habere reuelatorem, hic enim **אֲמַרְתִּי** scribitur dum dicit: Quicquid mihi dixerit dominus. Vt cumq; enim uana loqui consueuerint uates gentilium, ueruntamen deum dixisse aliquando mentiuntur quod dicunt.

- 9 uenit deus ad Balaam & ait: Quid sibi uolunt homines isti apud te?

Deus Balaam.

Hic deus, qui ad Balaam uenisse dicitur, **אֲמַרְתִּי** scribitur, quod & pro angelis non raro accipitur in scripturis Moisaicis. Quo significatur, Deus ipse optimus maximus, & etiam ministri sui boni & mali, quorum officijs ex aequo utitur dominus, pro gratia uel ira sua, oculo iudicio suo, quod nec angeli utique per se nosse possunt, nec homines, quantumlibet sancti. Hoc pacto quos seduci uult dominus per angelos, tam malos quam bonos, ipse non tam seducit, quam suam iustitiam exequitur, in salutem & profectum pijs, & exitium uel damnationem impijs. Omnia autem in gloriam suam, qui dominus est summus sapiens, & summus bonus, & in salutem electorum, quos nemo rapiet de suis manibus. Querit autem iste angelus domini, nomine & iussu illius cui seruit, humano more, quasi ignorans, qui sint uiri Moabitarum principes, quos nouerat longe clarius, quam magus ille.

- C Et dixit Balaam ad deum, Balac filius Sephor rex Moabitarum misit ad me:

- 10
11 Ecce populus qui egressus est de Aegypto, operuit superficiem terrae: ueni & maledic mihi eum, si quo modo possim pugnans abire eum.

Balaam amarus.

Regalibus nuntijs Balaam cupit prospera nuntiare, et diuinationis pretium assequi, quod cupiebat auarus, etiam cum iactura piorum. Interim tamen simpliciter narrat negotium ei, qui melius nouerat, & ueluti precatur, ut liceat sibi maledictiones imprecari populo irruenti pro uinitiam, quem proprio nomine non appellat, fortassis ne sciens, uel auaritia excaecatus nominare noluens, de cuius mirabili exitu de Aegypto certe poterat iam plurima audivisse, non enim in abscondito & in angulis facta erant magnalia dei, cum electo ex omnibus populo.

- 12 Dixitq; deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neq; maledicas populo, quia benedictus est.

Angelus diuinorum iudiciorum, consultat ac imperat pro dei uoluntate uati, ne acquiescat regijs nuntijs, sed deo: non cupiat maledicere ei populo, quem dominus tantis auxilijs illustrasset. Dicitur autem populus à domino benedictus, quia ad cultum ueri dei propagandum in orbem praeter alios nationibus omnibus assumptus est: patribus

fide plenis & optimis honoratus, benedicta uerbi dei incarnatione honestandus: nullius alterius gentis studio & opera salus orbis et felicitas aeterna proditura erat, quam gentis israeliticae: ex qua proflexerunt exempla fidei & uerarum uirtutum, quibus colitur uerus & unus deus.

- 13 Qui mane confurgens dixit ad principes Balac: Ite in terram uestram, quia prohibuit me dominus uenire uobiscum.

Exemplum nobile hic scribitur israelitis Balaam, mane surgens & negans se quicquam posse uel uelle quod domino deo suo displiceat, ut discant dei uoluntati obsequi, tot susceptis beneficijs, cum legerint gentilem ac reprobum uatem non potuisse corrumpi muneribus, ut domino repugnet, uel displicere uelit.

- 14 Reuerfi principes dixerunt ad Balac: Noluit Balaam uenire nobiscum.

- 15 Rursum ille multo plures & nobiliores ante miserat, misit.

- 16 Qui quum uenissent ad Balaam, dixerunt: Sic dicit Balac filius Sephor: Ne cuncteris uenire ad me,

- 17 paratus sum honorare te, & quicquid uolueris faciam: ueni, & maledic populo isti.

Negatum à mago officium, rex secundo exigit, leniore prece & pretio, legationeq; potentiore, & promissis multo quam antea maioribus, ut omnia potius obedire consueuerunt, sic potentes potenter urgent, quoq; difficile est aulis regū innocenter adhaerere. Sic tantum potentia, sed & beneficijs & promissionibus reorum montium reges parare sibi student obsequia, res, contra phas & conscientiam recti & iusti.

- 18 Respondit Balaam ad seruos Balac: Si dederit mihi Balac plenam domum suam auri & auri, non potero immutare uerbum domini dei mei, ut uel plus, uel minus faciam.

Hac responsio digna probo uati, qualiscumq; tandem is fuerit Balaam, unde iterum confunduntur à perhibitis suis toties ingrati israelitae: & nos deniq; discimus fuisse etiam apud gentiles homines, diuinorum rerum perfectiones cultores, & diuitiarum contemptores comparatione uirtutum, quam interim etiam apud israeliticā olim gentem, & nunc apud nostros sunt professores ueritatis & uirtutis. Semper autē dum loquitur Balaam de deo suo, scribitur in littera uerum nomen domini **אֲמַרְתִּי**, ut uidetur tur ipse fuisse unius dei cultor, aliatamen fortassis ratione colendi, quam dominus israelitis praescripserit. Quod enim prohibet in omni natione sub caelo fuisse semper homines complurimos dei cognitores, si aequē ut Paulus ad Romanos deum illis agnitum coluissent?

- 19 Obsecro ut hic maneatis etiam hac nocte, & scire queam quid mihi rursum respondeat dominus.

Secundo dominum consulit, si quo modo permittatur occasio gratificandi regi, captandi diuitias ac fauorem. Difficile enim est recusare munera & honores. Interim stant legati anxie expectantes quid respondeat Balaam, de quo persuasum habebant quod dignus diuinis eloquijs

eloquijs haberetur. Interim tamen uates ille gentilis paratur per diuinam gratiam, ad profectum non tantum unius gentis sed totius mundi. Et huic dominus per ministrum suum loquitur sancta multa, & omnium saluberrima: primum tamen iubetur obedire præceptis diuinis, ut præscriptum locutionis filum nihil loquatur.

Venit ergo deus ad Balaam nocte, & ait ei: Si uocare te uenerint homines, surge, & uade cum eis: ita duntaxat, ut quod tibi præcepero facias,

Cedere dominus uidetur cupiditati illius, & permittere opus quod iam confecerat desiderio, nisi timore aliquo prohibitus. Permittitur enim desiderio prauæ uoluntatis, completur tamen interim consilium dispensationis diuinæ. Iubetur prosequi & loqui quod uult dominus, non maledicendo populo dei per demonis officium, sed benedictione proferendo ad fidem plantandam mysteriorum dei in reliquis gentibus. Si enim prophetæ de quibus dicendum, à Moïse scriptæ sunt, quanto magis à discipulis magorum in Chaldaea, unde suo tempore Christo orbis regem agnoscerent ex ortu stellæ nato Christus domino: habebantur enim hæc scripta ueluti Sibyllarum folia in Chaldaea apud magos, id est sapiētes, ex quibus stellam agnouerunt, & intellexerunt adimpleri prophetiam dudum prædictam maiori fide & studio quam populus Israël, qui semper sanctorum prophetarum audire uerba contempsit.

Surrexit Balaam mane, & strata asina profectus est cum principibus Moab.

Permissus à domino ire non distulit profectiōem, sed mane accingitur ad iter, asina uehendus, & principibus pollicitatoribus per totam uiam adhortantibus ad maledictiones proferendus comitatus, ubi haud dubie honoris & diuitiarum mercede tentatus non nihil est, sed sine populi fidelis qualicumque iactura.

Et iratus est furor dei, quia iret ipse. Stetitque angelus domini in uia ad impediendum eum, qui infidebat asinae suæ, & duos pueros habebat secum.

Dei furor mouetur contra uatem, ubi non scribitur, sed scribitur, quia scilicet ad modum irati se habuerit dominus, quando impedire asinam ne transiret uelut tentauit, & ut indignabundum sese exhibuit. Potest quoque esse, ut magus asinae insidens iniquum quiddam contra dei populū molitus fuerit, ac in Israëlitarum incommodum, id quod angelus quispiam dei et bonus impedit uoluerit. Ideo qui in uia restitit asinae, scribitur summe, unus angelus alteri restitisse commemoratur. Erat enim aduersus aliquem contra populū dei, ex auaritia uel inuidia, quod fortassis dominus non iusserat. Asina autem uehebatur cum duobus secum euntibus, pro honore & officio, adolescentibus discipulis pro testimonio rerum & astorum illius.

Cernens asina angelum domini stantem in uia euaginato gladio, auertit se asina de itinere, & ibat per agrum. Quam cum uerbera-

ret Balaam, & uellet ad semitam reducere, stetit angelus in angustijs duarum maceriarum, quibus uineæ cingebantur.

Quem angelum domini uidens asina iunxit se parieti, & atriuit Balaam ad parietem pedem. At ille iterum uerberabat eam,

et nihilominus angelus domini ad locum angustum transiens, ubi nec ad dextram nec ad sinistram poterat deuiari, obuius stetit.

Quumque uidisset asina stantem angelum domini, concidit sub Balaam. Qui iratus, cecidebat asinam baculo.

Angelus domini à nēmine uideri poterat naturaliter multo minus ab asina, sed dispensatione diuina, cui nihil est impossibile, effigies hominis gladium tenentis euaginatam in manu paratur ab angelo, eaque uati meditabundo & comitibus minime uidebatur, siquidem nondum domino ostendente. Dicente diuo Petro in epistola, subiugale mutum, hominis uoce loquens, prohibuit prophetæ insipientiam. Sic prophetæ multa ignorant, imò nihil sciunt nisi quæ domino reuelante discunt de futuris. Declinat autem asina gladium angeli stringendum in prophetam talia ignorantem, Diuino enim ordine omnia gerebantur, ut non sit inquirenda huiusmodi rerum alia ratio, alioqui non potuisset asina auertisse gladium, quantumlibet officiosa prophetæ, uiam declinando in agrum. Imprudens igitur Balaam adigit asinam in semitam, conaturque progredi ad angustias inter macerias uinearum uel agri. Impedita igitur angelo prohibente gladio, & coacta nihilominus progredi ab infessore mago, aliud non potuit quam constringere crura eius & affligere primum, ac subinde impatienter impulsam à cæciore quam ipsa esset mago sessore, cum aliud non posset, succubuit, & magis irritauit Balaam ut baculo illam aggrediretur. Significare nobis potest hæc asina brutam gentilitatem, quam humana & animalis sapientia substrauit sibi per non paucos errores. Quæ per dei gratiam, non ordine naturali, uidet reuelatum sibi à domino angelum testamenti, inter angustias maceriarum, quas utraq; fecit unam: cæpitque altius & spiritalius quiddam uidere, iudicium domini exhorrescere, cæcam rationem alloqui, & detrectare obedientiam, animali scientiæ hactenus præstitam, fateri fidem suam, rationem corrigere, iudicando iuxta spiritum nouum ei donatum, ad humiliandum intellectum in obsequium fidei & mandatorum dei.

Aperuitque dominus os asinae, & dixit ad Balaam. Quid feci tibi? cur percutis me, ecce iam tertio?

Respondit Balaam ad asinam: Quia illufisti mihi: utinam haberem gladium nunc certe occiderem te.

Dixit asina: Nonne ego asina tua sum, cui semper sedere consueuisti usque in præsentem diem? Nunquid simile unquam asuescendo consueui facere tibi? At ille ait: Nunquam.

Ferebatur tanta cupiditate lucri, & cogitatione nocendi, populo dei & benedicto, contra sensum spiritus

Angelus quomodo uidetur ab asina.

Asini gentilitas.

F

Insensatus Balaam.

ut nec tanti monstri miraculo terreretur, fortassis asuetus nocibus demoniorum & magicarum illusionum, ut responderit quasi ad hominem loquens: cum deus non animam asine uertisset in rationalem animam, sed quod illi placuisset uerbum uel eloquium ex ipsa resonare fecisset, ad illius uesaniam cohibendam, toties admonitum. Auaritia enim non solum cecos, sed & insensatos facit homines, & crudeles, etiam bestiarum stoliditati rudiores, uix tandem persuasibiles ad meliora.

31 Et aperuit dominus oculos Balaam, & uidit angelum domini stantem in uia euaginato gladio, adorauitque eum pronus in terram.

Dominus ipse deus aperuit oculos uatiz, non quidem cecos a uidendo consueta, sed ut quem prius non uiderat hostem sibi resistentem, angelum in uia stantem nunc asceret, & studentem prohibere eum a populi dei, cui praeerat, damno & maledictione, quod futurum uidit angelus, sed fortassis adhuc nesciens qua domini dispensatione peragendum. Quem angelum uidens Balaam, asino desiliens, agnitum ministrum dei adorauit.

32 Cui angelus domini: Cur, inquit, tertio uerberas asinam tuam? Ecce ego egressus sum ut aduersarer tibi, quia peruersa est uia tua mihi contra, & hicq; contraria,

33 & nisi asina declinasset de uia, dans locum resistenti, te occidissem, & illa uiueret.

Iumenta non crude-
liter tra-
henda.

Discimus etiam hoc loco iumenta nostra usui humano donata a domino, mitius tractanda, non tanta austeritate subdere cadibus & labori: unde & quietem quoq; illis die septimo permisit, & mandauit illis seruandum. Sed et angelos custodes hominum institutos esse, & regnorum, hic & alibi saepe perpendimus, & esse aduersatores illorum qui pergunt nocere sibi creditis, parati ipsi quoq; ad dispensationem dei omnipotentis ministrare electis, ut est in Euangelio.

34 Dixit Balaam ad angelum domini: Peccauit, nesciens quod tu stares contra me in uia: & nunc si displicet tibi, reuertar ad me.

Ignorantia rerum necessarium peccatum dicitur in scripturis sacris, sicut & neglectus ob impotentiam perficiendi. Fortassis cogitatione & mala uoluntate nocendi peccauerat, uel nesciebat displicere domino, id quod secundo iam ante exoratus permisisset. Reuertar mihi, si placet inquit, hoc est ad me, ad propria, ad res meas, institutum meum te nolente non prosequar, paratus tibi obsequi, quandoquidem id tibi displicere nunc sentio.

35 Ait angelus domini ad Balaam: Vade cum istis, & caue ne aliud quam praeepero tibi, loquaris, luit igitur Balaam cum principibus.

Permittit angelus domini transitum quem coeperat, is enim in gloriam domini cessurus erat, quamlibet malum aliquid uel bonum instituisset uates. Vetat autem aliud loqui quam quod dominus iubeat. Permittitur sane nostris affectibus, si tamē ex hoc periclitamur ad peccandum, & domini mandatum uilipenderimus ac spreuerimus, iusta poena corripiemur. Nihil propheta loquatur ad primores plebium, & ad populum, nisi quod domino

placere non ambigit. Et quicquid uerum ac utile sancti loquuntur a domino est, ipsorum os & linguam moderante. Non prophetandum ad gratiam uel questum, sed ad dei gloriam omnia dirigenda.

36 Quumq; audisset Balac quod ueniret Balaam, egressus est in occursum eius in oppido Moabitarum, quod situm est in extremis finibus Arnon.

37 Dixitq; Balac ad Balaam: Misi nuntios ut uocarent te, cur non statim uenisti ad me: an quia honorem reddere nequeo?

Magno olim & semper honore uates & prophetae regibus afficiebantur. Is autem Balac angustia circumdatus, omnia tentat circa uatem, ut leta respondeat, gratia praedicet, hostibus maledicat. Sic donec grata & placita prophetae & uerbi dei predicatorum loquuntur, habentur in pretio, & muneribus tentantur non raro ut deflectant a limite, uel taceant quod odium parit. Statim uero ut corripiunt ueritate negliguntur si non etiam persecutioni sunt obnoxij & non raro morti.

38 Et dixit Balaam ad Balac: Ecce ueni ad te: nunquid nunc potero loqui quicquam? Verbum quod posuerit deus in os meum illud loquar.

Verbis suis fidem arrogat, dum nihil aliud se respondurum praedicat ac pollicetur, quam quae domino iubente debeat eloqui, nihil ad gratiam, nihil propter questum, autem seriosa loquutione profert. Num, inquit, quatuor ratione potero quicquam loqui quod libet, uel quod ratione dei prouidentiam iubeor a te rege? Hoc ipsum tantum uerbum ex me audies, quod posuerit deus in os meum, quod inspirauerit: illud reuera loquar, & non aliud, quicquam pollicearis. Audiant haec ecclesiarum prophetae, & praeterea hunc Ethnicum ac magum emulari studeant, ut praeter uerbum domini nihil proponant ecclesijs fidelibus, ob gratiam & questum non deflectant a uia ueritatis.

39 Perrexerunt ergo simul, & uenerunt in urbem quae in extremis regni eius finibus erat.

Ciuitatem platearum nominant Hebraei, populosa scilicet, cuius omnes plateae plene erant hominibus paruis & puellis, ut tot hominum commiseratione permoueretur uates, ad maledicendum omnium illorum hominum hostibus Israel, ne deleantur urbe capienda. Verum magis placet translatio uulgata, quae habet, Urbem extimam, hoc est, in extremis Moabitici regni terminis sitam, ubi excederentur, & uideri posset, antequam fines regni ingrederentur.

40 Quumq; occidisset Balac boues, & oves, misit ad Balaam, & principes qui cum eo erant (munera.)

Maclatio ista conuiuiorum instructio erat, ad honorem hospitis & nuntiorum, ad gratiam aucupandam, si quo modo corrumpi posset uates, & ab instituto ueritatis deflecti ad blandicias. Hospitum aliqui exceptio, & festiua tractatio honestis conuiujs, impia non est, sed bonae manum officium ac laudabile, si cetera sint honesta.

41 Mane autem facto accepit Balac ipsum Balaam & duxit eum ad excelsa Baal, & intumuit inde extremam partem populi.

Banoth Baal excelsum erat ac nobile templum, ad honorem idoli exstructum, uel lucus aut aliud quippiam, in cultum dei alicuius dedicatum pro more gentilium. Inde uideri poterat populus Israël per suos ordines & castra compositus eleganter. Ex loco sacro cupiebat maledicti populi domini: sed non est consilium contra dominum. Benedictio enim successit Israëlitis, uictoria & felicitas, mores autem & confusio maledictoribus suo tempore.

CAPVT XXIII.

Ixitq; Balaam ad Balac: Aedifica mihi hic septem aras, & para mihi ibi totidem uitulos, eiusdemq; numeri arietes.

Ex ipso sacrificandi modo apparet Balaam fuisse uinum dei cultorem, cuius & angelum monitorem accepit, & cuius populum benedixit, cuius inspirationi & iussui parere uoluit. Septenario sacrificauit de mundis animalibus, soli, unico, & uero deo sacrificari consuetis. Nec ille solus erat apud omnes Ethnicos, licet rarus, quandoquidem & Iethro Madianitarum sacerdos, unius dei cultor erat, & Melchizedech, ac sine dubio quam plures alij: non enim dominus sic totum orbem sui cognitione destituit, sed in ueritate credi uoluit, quod & Petrus docuit. Quicunq; enim in omni gente deum tinuerunt, illis suam gratiam largitus est, & ut tales esse possint largitur.

Quumq; fecisset Balac iuxta sermonem Balaam, imposuit Balac ac Balaam uitulum & arietem super aram.

Apud gentes ferè omnes regum & nobilium, imò principum, officium erat sacrificare deo, uel idolis. Ideo hic Balac sacrificat, tamen ad institutionem et ritum ad uate prescriptum, uitulum scilicet & arietem, typum Christi, sicut & aries Abrahe haerens inter uepres, qui erat expectatio gentium, creditus non solum ab Israëlitis, sed etiam ab alijs filijs Abrahe. Tamen non erat Christus dominus, nisi a tribu Iuda nasciturus. In omnibus alijs gentibus electos suos deus semper agnouit, sicut et agnoscit.

Dixitq; Balaam ad Balac: Sta paulisper iuxta holocaustum tuum donec uadam, si forte occurrat mihi dominus, & quodcunq; mihi ostenderit annuntiabo tibi. Quumq; abiisset uelociter (uel solus,)

Sperat sibi Balaam occursum dominum, & deum uerum, per illius certum aliquem ministrum angelum. Illius ipse responsa praestolatur, nullaq; alia regi uerba pollicetur, ceremonijs tamen alijs utitur quam illis, quae domini uoluntatis diuinae erat, etiam si per omnia deo fortassis non placuerit. Non est enim etiam inter electos & prophetas imò apostolos & patriarchas, qui non aliquando peccet, & id non raro grauitur. Si enim ueritas uon predicanda esset nisi ab innocentibus, nemo illam audiret unquam ab hominibus. Dictionem Hebraicam *והיה* alij exponunt, solitarium, alij anxium uel cunctantem, alij uelociter, ut Hieronymus, dicens, Quumq; abiisset uelociter & mercede si domino placuisset.

4 occurrit deus ipsi Balaam. Locutusq; est ad eum: Septem, inquit, aras erexi, et imposui uitulum & arietem desuper.

Quaquam illi Elohim occurrisset scribatur, quod tamen de bono quam malo angelo dici possit, statim tamen sequitur. Et posuit dominus uerbum in os illius, ut appareat, quod sicut dominus deus uerus illi respondit, & non nisi uerissima reuelauit, et sacrosancta mysteria per eum mundo declarauit: sic etiam dominum deum sacrificijs suis colere & inuocare uoluerit. Vt cumq; Balaam in scripturis peccator legatur, multa tamen etiam laude digna aequae de illo significantur. Quod autem narrat se edificasse septem aras, & iuuenem cum ariete sacrificasse, alienus loquendi modus est à sacerdotibus legalibus, fortassis sic asueuerant gentiles, ut orarent pro acceptatione sacrificiorum et pro deuotione offerentium dñs illorum uota exaudire dignaretur, alioqui deum latere quae agebantur non poterat.

5 Dominus autem posuit uerbum in ore Balaam, & ait: Reuertere ad Balac, & haec loqueris.

Patet ex dictis domini dei uerba relata esse ad Balaam, quod & sequenti sacra historia comprobatur.

6 Reuersusq; ad eum, et ecce stabat (Balac) iuxta holocaustum suum, ipse & omnes principes Moabitarum:

Stabant anxij iuxta aras rex cum principibus, solliciti de se & suis populis, quibus timebant ab Israëlitis hostibus, & dominum deum uerum orabant contra Israelitem, fatum de se bonum operientes, scilicet contra electos. Veruntamen non omnino uane, quia manum domini illius temporibus euaserunt, nec ab Israele deleti sunt, neq; etiam bello lacesiti Moabites leguntur sub Mose uel Iosue.

7 Assumptaq; parabola sua, dixit: De Aran adduxit me Balac rex Moabitarum, de montibus orientis. Veni (inquit) & maledic mihi Iacob: prospera & detestare Israel.

8 Quomodo maledicam, cui non maledixit deus? Qua ratione detester, quem dominus non detestatur?

Assumere parabolam, est ordiri sermonem propheticum, quem non de corde suo conceperat, sed in os suum dominus illi ut promiserat posuit. Obscurioribus quidem uerbis, more aliorum prophetarum, ex quibus tamen luculenter benedictio populi Israelitici intelligitur uati inspirata et promulgata. De Syria, inquit, uocauit, & magnis muneribus inuitauit, & adduxit me rex Moabitarum de montanis orientalibus iuxta situm Moab, quae provincia erat ad occidentem, respectu eius loci in quo Balaam habitauit, scilicet in Mesopotamia. Hisce autem uerbis uocatus sum à rege: Veni, inquit, maledic pro meo affectu populum Iacob, ueni incunctanter, muneribus amplissimis premianus, ut detesteris Israeliticam illam gentem. Consuevit hic propheta, sicut & alij, maxime Dauid & Esaias, loqui per iuga, binis subinde sententijs exprimendo idem, alijs autem uerbis. Non est meum ait propheta uel magus, contra dei mei uoluntatem maledicere, electis ab illo deo, quae ego quoq; ueneror & credo, & dei ueri cultoribus. Consueuit quidem dominus pro peccatis eorum illos duriter ca-

Elohim.

Parabolam assumere.

Prophetiae per iuga.

stigare ut filios, sed detestari eos nemini licet, nec ut op-
primantur omnino permittit aliquando, nec permittet.

- B** De summis filicibus uidebo eum, & de col-
9 libus considerabo illum. Ecce populus so-
lus habitabit, & inter gentes non reputabitur.

Fara popu-
li israelitici

De remotis quidem cum populum aspicere mihi permit-
titur, quem deus meus elegit, per quem mirabilia multa
operabitur, à quo solo digne coletur, unde et prædica-
bitur illius gloria in totum mundum, et de collibus intueri
eum licet mihi, sed etiam si uellem illi maledicere, non pos-
sum. Quia et per me licebit illis, nunc et posthac sub
protectione alarum dei sui habitare confidenter, hostium
terrore sublato, inuitis etiam omnibus circumfrendenti-
bus populis, ac illum toto corde odientibus ac spernenti-
bus, quasi gens sit nullius momenti. Cuius tamen fama et
gloria durabit usque ad finem mundi, cum ignominia om-
nium illorum qui nunc et deinceps ipsam sunt blasphematu-
ri, quamdiu in dei sui lege et cultu perseuerauerit.

- 10** Quis dinumerare possit puluerem iacob,
& nosse numerum quartæ partis israel? Mo-
riatur anima mea morte iustorum, & fiant no-
uissima mea horum similia.

Multus quidem est numero, sed maior uiribus, domino
illis assistente: tantum abest, ut illam maledicere possim,
ut insuper etiam eorum morte mori deo desiderem, et
felicitatis suæ postremum statum assequi quam maxime
cupiam. Numerus quartæ partis exponitur à Rabi Abraam
Aben Ezra, quis unam ex quatuor legionibus quas uideo
numerare posset? quæ in quatuor plagas distribute erant
circum tabernaculum. Rabi Solomon suo more exponit,
quasi רב רב concubitum, et quod seminis commixtionem
(turpis semper author) significet, dignus cæcorum Iu-
deorum ductor et doctor.

Rabi Salo-
mon.

- 11** Dixitque Balac ad Balaam: Quid fecisti mi-
hi? Ut malediceres inimicis meis uocaui te: &
tu benedicendo benedicis.

Rex præter spem audiens beneprecari à tanto uiro
nomine dei suis hostibus, interrumpit sermonem uatis: nam
uoluit sibi semper reges dici placencia, ueritasque odium
illis parit, etiam uerba dei in suum commodum prædica-
ri, uel etiam negari, si aduersentur, præcipiunt, et si li-
cet tyrannide cogunt. Volui, inquit, per te maledici ho-
stes meos, et tu audes cumulare tantis laudibus et bene-
dictionibus?

- 12** Cui ille respondit: Num aliud possum lo-
qui nisi quod posuerit in os meum dominus?

Negat se quicquam posse loqui ad gratiam regis quod
ueritati et diuinis mandatis aduersetur: non pro captan-
dis muneribus comminisci aliquid, sed quæ dominus di-
cenda iusserit hæc dicturum se recipit multa cum diligen-
tia et cura, sic enim illi toties deus mandauerat.

- 13** Dixit ergo Balac: Veni mecum in alterum
locum, unde tantum partem (israel) uideas,
& totum uidere non possis, & inde maledi-
cito ei.

Putat rex uatem perterritum multitudine israelis, et
aspectu tabernaculi dei, in medio consistentis, ideo loci

mutatione sibi consulit, ut extremitatem aliquam castra-
rum cernat, non medium, ut sic audeat quicquam præter
dei uerbum eloqui, gentilitia superstitione sua persuasus,
qua tenebatur.

- 14** Quumque duxisset eum in locum sublimem
super uerticem montis Phasga, ædificauit se-
ptem aras, & impositis supra uitulis atque a-
rietibus,

Tentantur omnia frustra quæ contra deum, electos,
ueritatem, promissa dei, siue potentia, siue consilium, siue
ue superstitione humana excogitauerit, secundo sacrificia-
tur, statuer, disquiritur, respondetur. Duxit rex uatem suum
ad agrum uel campum aliquem late patentem undique, ut
in longinquum discipi possit, in uertice montis Phasga quod
alij rasi et leuigati scopuli uerticem interpretati sunt,
quum proprium habeatur nomen loci, ibi nouis impone-
tis et laboribus sacrificatur, bos et aries, ut antea didi-
cis.

- 15** dixit ad Balac: Sta hic iuxta holocaustum
tuum, donec ego obuius pergam.
16 Cui quum dominus occurrisset posui-
setque uerbum in ore eius, ait: Reuertere ad Ba-
lac, & hæc loqueris.

Iubet iterum regem astare altaribus, nimirum ut deo
minum adoret et precetur, sed contra dominum, ideo non
exauditur. Interim uates operitur, et inquit quid eueni-
at uel occurrat illi ex reuelatione diuina, quæ et uoluntate
illi occurrit, et mandat prophetanda, de uoluntate
dei omnipotentis, et promulganda regi ingrato, et uo-
ne nimirum superstitioso, et contra dominum calcitranti
ex solo timore, quo non indignisset.

- 17** Veniens ergo ad eum inuenit eum stantem
iuxta holocaustum suum, & principes Moa-
bitarum cum eo. Ad quem Balac: Quid, inquit,
locutus est dominus?

Ut prius reuertitur ad sacrificantes et orantes, non
quomodo oportet, ideo non exaudiuntur. Orasse debue-
rant, ut sanctificaretur nomen dei, ut populus ipse israel
à domino gratiam acciperet mansuetudinis et uicinis non
tæ ad Moabitas, ut reconciliabiles essent, et uicinis non
onerosi, hoc facile obtinuissent. Non erat à domino peten-
dum hoc alteri, quod nolles ab alio contra te à domino
impetrari, qui dominus est omnium, et ex equo omnia
bus benefacit humiliter suam gratiam desiderantibus.

- 18** At ille assumpta parabola sua, ait: Sta Ba-
lac & ausculta, audi uerba mea fili Sephor.

- 19** Non est deus quasi homo ut mentiar eum. Dixit er-
go, & non faciet: locutus est, & non implebitur
ut filius hominis ut poeniteat eum.

Prophetico modo loquendi suo utitur Balaam, omnia
per iuga repetendo, ad exaggerationem, dicendo, Quod
semel deus æterna ueritas et immutabilis dixit et statum
it, non reuocat: non hominum more mentitur, certe sunt
et sacrosancta uerba domini: non ducitur sapientia dei
quacunque poenitudine, quicquid se facturum pollicetur,
hoc proculdubio præstat ac perficit.

- 20** Ecce ad benedicendum accepi, benedictio
nem prohibere non ualeo.

Non

Non est intuitus peccatum in Iacob, nec uidetur labor in Israel. Dominus deus eius cum eo est, & clangor (uel habitatio uictoriae) regis in illo.

Quos instinctu & decreto dei benedicere iussus sum, & benedixi illius nomine, hos meo spiritu non potero maledicere. Nemo maledicit quos dominus benedixit.

Quamquam iniquitas grauis & multa uiguerit in Israël haecenus, misericordia tamen dei deleta est, & ad populi maledictionem non imputabitur. Promissa dei facta patre uel frustrari. Præsentia diuinae maiestatis uallatur, & angelorum suorum custodia, ut nulla mundana potentia opprimatur. Ipsius gratia redempti sunt Israëlites de Aegyptiaca seruitute. Ipsius fortitudini nemo resistet, sicut nec impetum unicornis quisquam sustinet, quamdiu fuerit is populus sine superstitionibus gentium, dei ueri cultor, ac præceptorum illius obseruator. Non quidem sine peccato est aliquis populus, sic nec Israël, sed non aspiciunt illud deus, non irascitur in finem, non ulciscitur pro meritis, non uidet improbitates, ut austere nimis uindictæ in se delibus, sed emendat per gratiam. Clangor autem, maiestas & amicitia dei semper adest electis suis.

Deus eduxit eos de Aegypto, cuius fortitudo similis est rhinocerotis.

Deus uerus qui est ipsa fortitudo, in brachio uirtutis & miraculorum suorum gloria, eduxit Israël ex Aegypto, in robore unicornis, cui nullus resistere possit, occidit aduersarios, & in mari Rubro submersit.

Non est enim augurium in Iacob, nec diuinitas in Israël. Temporibus suis dicitur Iacob & Israeli quid operatus sit deus.

Non audiuntur in illa gente sacra sortilegi & superstitiosi augures, præsentissimum illis adest uerbum dei uiuentis, ex ore prophetarum illis loquens, ut ad augures ac diuinos recursus nullus illis sit necessarius. Suo aliquando tempore prophetias audient Israëlites, de magnificis gestis, & mirabilibus dei operibus, quibus suam gloriam mundo per speciem reddet deus, & hunc populum toto terrarum orbe celebrabit, ut narretur passim & semper quanta illis dominus beneficia contulerit, ut suo pecunia re populo, quos ut pater filios ex seruitute eripiet, & per eosdem omnes gentes benedicet.

Ecce populus ut leæna consurget, & quæ prædam, & occisorum sanguinem bibat.

Surget aliquando is dei populus, & uelut leo imperabit ceteris gentibus, et suis legibus parere compellet, qui uirtute dei sui præualebit, ut & prædas illarum est, gloriose triumphaturus de omnibus idolis, & idolorum cultoribus, de quibus atrocissimis hostibus suis. Hæc statim perfecta sunt, tot regibus Chananeorum occisis à Iosue: celsissime autem sub Dauide, Saule, & Salomone: perfecta sunt, per Christum dominum, & suos apostolos, per uerbum dei.

Dixitque Balac ad Balaam: Nec maledicas

ei, nec benedicas.

Cernens ac audiens Balac, secundo benedictum dei populum filios Israël, orat uatem, ut si per dominum non liceat maledicere, saltim cesset à benedicendo. Non possunt impij ferre benedictiones sanctorum, quas tamen uelint non impediri non datur. Maledictiones autem audire malunt, quæ tamen recidunt in ipsos auctores, quæ uicissim Apostolus dicat: Benedicite & nolite maledicere, &c.

26 Et respondit Balaam, & dixit ad Balac: Nonne dixi tibi, quod quicquid mihi deus imperaret, hoc facerem?

Respondet ut prius, semper sibi similis & constans, dicens, Veritatem domini oportere manere in æternum: Cælum & terram citius perire, quam uerbum domini cadere: & serui dei non loquuntur, nisi mandatum dei: de suo nihil loquuntur, sed agunt sollicitè à dño imperatâ.

27 Et ait Balac ad eum: Veni, & ducam te ad alium locum: si forte placeat deo ut inde maledicas eis.

Tertio tentat loci mutatione uerba uatis inuertere, sed inaniter. Nemo enim maledicere ei poterit quem dominus benedixit. Si dominus pro nobis, quis contra nos? Fidelibus itaque sedulo annitendū, ut deo obediendo ipsum præsentem & ad manum habeant, Nulla enim eis nocet aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Vbi interim quoque ex litera notandum, Balac quomodo loquatur, Fortassis placebit deo ut ipse maledicat pro me, ex eo loco quo te ducam, ut uidemus maledictionis opus non uatibus tribuisse, sed deo, cuius ille propheta habebatur.

28 Quumque duxisset Balac ipsum Balaam super uerticem montis Phogor, qui respicit solitudinem,

Ad aliud montis cacumen ducit uatem rex, unde prospectus late pateat super totam terram Iesimon. In eodem loco uidetur Rabi Salamoni fuisse Baal Phogor, quod deduxit uatem rex, qui & ipse Balac augur erat, præsciens secundum illum ex eo loco posse maledictionem accideri Israeli.

29 dixit ei Balaam: Aedifica mihi hic septem aras, & para totidem uitulos, eiusdemque numeri arietes.

30 Fecit Balac ut Balaam dixerat: imposuitque uitulos, & arietes per aras.

Non fatigatur ararum extructione gentilitas, sed in perniciem sacrificantibus, nihil contra electos ab impijs promouetur. Frustra omnibus sæculis et locis mundus tentauit obstrepere uerbo dei & populo sanctorum, sed præualuit nunquam. Confunditur magis ac magis falsitas, quum se plurimum exerere tuerique satagit. Vide si placet hoc loco Origenem.

CAPVT XXIII.

1  Umque uidisset Balaam quod placet domino ut benediceret Israeli, nequaquam abiit ut ante perrexerat, ut augurium quæreret: sed dirigens contra desertum uultum suum, & eleuans oculos uidit Israel (in tentorijs)

commorantem per tribus suas: et irruente in se spiritu dei

3 assumpta parabola, ait: Dixit Balaam filius Beor, dixit homo cuius obturatus est oculus,

4 dixit auditor sermonum dei, qui uisionem omnipotentis intuitus est, qui cadit & sic aperturuntur oculi eius.

Balaam iam toties expertus domino placere ut benediceret Israël, & maledicendi oportunitas nulla adesset, nec reuelatio, quamlibet iam tertio sacrificasset et orasset pro domini uoluntate certius agnoscenda, obmisit priores ceremonias, abeundo, redeundo, sacrificando & reliqua: cœpit autem sine cunctatione eloqui quæ dominus inspirabat: hoc est autem assumere parabolam, ut prius, suo more loqui. Et sine augurum arte uel ceremonijs posuit simpliciter faciem suam contra desertum, fauorabili uultu & mente conspiciens castra populi dei, elegantissimo ordine disposita, & dei sui gratiam intra semetipsos possidentem, & uirtutem dei sine intermissione sentientem, sumpto de coelo manna, & potu de silice, cum prosperitate rerum temporalium, & presentia prophetarum, quæ omnia resipiscunt ab auaritia uatem Balaam latere non poterant. Facto super eum de nouo spiritu domini, cœpit uelle loqui suo more à domino inspiranda. Dicitur autem hic & posterius, Vir quispian potens, fortis, nobilis scilicet in uerbo, qui clarum habeat oculum, & apertum, & qui perfectus sit. Non enim in hoc loco

sudæi inis
qui.

satis commode **עור** obturatus exponi posse uidetur. Et Onkelus **עור עור** elegantē uisum exposuit. Quamquam Aben Ezra monoculum dicat, et Rabi Salomon oculos effossos. Siquidem de externis uatibus Iudæi bene sentire non possunt, nec mentiri ueretur apud suos de extraneis. Quia uero res est in dubio, nolui ego mutare locutionem, sed tantū admonere lectorem, ut inquirat diligentius, maxime quū Hieronymus Septuaginta secutus sit, et obturatus oculis dici possit, quandoquidem ob mercedem desiderauerit maledicere tertio, quū dominus illū benedicere uoluerit, hac parte cæcus: licet non exciderit totus à uoluntate cōplacendi domino, & ueritatē loquendi, sed uel nunc quartō spiritu dei permotus, fauorabili aspectu intueri cœpit tabernacula Israël, per tribus tredecim eleganter ordinata. Iam itaq; uidet dei uoluntatem esse, ut illis bona precetur, audiente rege, ea quæ ex uisu noctis audierat, reuelata sibi à domino deo omnipotente, cuius qui inspirationes assequitur, simul quoq; certō sentit diuinas esse, & non se decipi. Certitudo enim annexa est prophetice uisioni, ut communiter, nisi causa intersit ad tempus ignorandi ea quæ dominus tandē sit factururus. Quamquā non semper qui sibi certus esse uidetur in uisione, illam habeat à domino, sed bene contra, ut dictum est. Cadens autem dicitur, quia fortassis more gentilium uatum rapiebatur in extasim, quod & sanctis aliquando contigit, qui ad terram cadentes, sensu alienabamur, et futura prædicebant, propterea se cadentem uocat, & discopertos habentem oculos: sic autem loquitur.

Certitudo
annexa pro
phetice.

5 Quam pulchra tabernacula tua Iacob, &

tentoria tua Israël

Quam eleganti ordine collocata sunt tabernacula Iacob, castra Israël. Poterat enim à longe uidere ordinem castrorum, uel intelligebat gratiam illius gentis quæ à domino prosequerantur, qui illos elegerat ex omnibus populis: cū quibus habitare dignabatur & colloqui, cibum dare & potum per miracula, defendere ab hostibus, legem præscribere, & polliceri bona maxima.

6 ut ualles nemorosæ, ut horti iuxta flumina, irrigui, ut tabernacula quæ fixit dominus, quasi cedri prope aquas.

7 Fluet aqua de situla eius, & semen illius erit in aquas multas. Attolletur propter Agag rex eius, & eleuabitur regnum illius.

Sicut torrentes diuisi in riuulos, & irrigatione sua fecundissima terram fructificant & exornant: sic Israël castra regionē mirabiliter exornant. Sicut horti irrigui floribus & fructibus florent uenustate mirabili, & cedri altissimi iuxta aquas: sic semen Israël gratia dei uiuificatum, & grande seens, sensim crescit, eatenus, ut fortissimis quibusq; regibus sit fortius futurum & imperatorum. Qualis erat Agag rex Amalechitarum futurorum. Saul, qui in gratiam Israelitarum occisus est iussu domini, & qui parcere illi regi decreuerat, uoluntate et iustitia dei regnum amisit.

8 Deus eduxit illum de Aegypto, cuius fortitudo similis est rhinocerotis. Deuorabunt gentes hostes illius, ossa q; eorum confringent, & perforabunt sagittis.

Nec mirum sit eam gentē tantopere augmentandā ac glorificandā in tempora futura, quā iam tunc ab exitu de Aegypto fortior fuerit, quā ut aliquo uincere possideret. Omnes enim illas gentes domino assidue uincet, occidet, nudabit, exossabit: hoc est, exuet robore, & urbes destruet, subdet sibi, diripiet illorum spolia, & fortissimè struet, terrāq; hereditabit. Omnia enim illi promissa magna deiecit, et unicū suum tanquam unicorns fundamēta gloria omnes, inquit, gentes subiecit, & pertinaciam illorum confregit, hoc est, crassitudines eorū emedullabit.

9 Accubans dormiuit ut leo, et quasi leo, quam suscitare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit & ipse benedictus: qui maledixerit tibi, maledictus.

Diffundet se Israël in promissam illis terrā à domino, & uelut leo imperterritus accubabit. Bene erit beneficentibus illis, male autē persecutibus uerbis uel factis. Omnia hæc cōpleta ostendit liber Iosue, iudicū ac regū. Longe autem uerius de ueris secundum fidem Israël, & domino fidentibus, qui uincunt mundum, & quæ in mundo sunt omnia, in eo qui illos confortat. Et qui Christo uel qui in Christo sunt fidelibus maledicunt, maledicti sunt, ut sunt hodie Iudæi, & omnes qui maledicunt uerbo dei, scripturæ, honestati, ut sint ab omnibus bonis extorres et exules: maledicunt autē Christo uerbis et uitaplofis manibus ait Balac ad Balaam: Ad maledicendum inimicis meis uocaui te, quibus

10 Iratusq; furor Balac contra Balaam, com-

contrario tertio benedixisti:

Perfiste cepto desiderio maledicēdi rex impius, & gratia dei ad uiam misere & impie abutitur. Multo con-
silius fecisset, uatis illius sui orationes ac preces uel in-
tercessionem exigendo, pro se & suo populo, legationes
pacis mittendo ad Israël, maxime, quod intra terram
promissam ipsa terra Moab non continebatur. Sed sic
deus agit cum impijs, ut proficiant semper in malo cul-
pe quā tandem inuoluantur & poenā.

& nunc fuge tibi ad locum tuum. Dece-
ueram quidē magnifice honorare te, sed do-
minus priuauit te honore disposito.

Nunc propheta intentat rex impius ob ueritatem,
quia mentiri noluit, nec domino rebellare, ut faciunt om-
nes qui sibi uolunt dici placencia, & tyrannos agunt,
etiam in uerbi dei prädicatoribus, si quando non assentiāt,
uel potius contradicant illorum flagitijs. Fuge, inquit, in
locum tuum. Qui toties honesta legatione pro eo mise-
rat, & munera magna promiserat, nunc turpiter abigit,
& suam inire mandat, quasi insectandus a furioso rege
uatis nisi protinus aufugerit. Fuge, inquit, si tibi consul-
uens mentitus esses, et maledixisses populo dei, & meum
populum mecum impium benedixisses, sed quia domino
deo tuo obedire mauis quā mihi, & ueritatis prēmia
presters gloriae seculari, en dominus ille tuus hac me a te
gloria priuauit & destituit. Satis patet, quibus is Balac
nosro seculo, imō omni tempore, assimiletur.

Respondit Balaam ad Balac: Nōne & nun-
cis tuis, quos misisti ad me, dicendo dixi:
Si dederit mihi Balac plenam domū suam
argenti & auri, non potero präterire sermo-
nem domini, ut uel boni quid, uel mali pro-
feram ex corde meo, sed quicquid dominus
dixerit hoc loquar?

Exasat se sobrie Balaam ad regem, ut decet, & ue-
raciter. Contestaturq; iam tertio, non se posse transgredi
uerbum domini, & facere illud pusillum uel magnum a-
pud semetipsum. Non enim ille loquebatur ei qui posset
sacrificijs & muneribus permutari, sed ille erat, apud
quem non est commutatio, nec commutationis umbra. Et
inde non potest propheta mutari mercede, ubi deus mu-
neribus non mutatur. Discessurus autem Balaam incipit
iterum prophetae.

Veruntamen ecce ego pergo ad populum
meum, ueni & dabo tibi consilium quid po-
pulus tuus populo huic faciat extremo tem-
pore.

Sumpta igitur parabola, rursus ait: Dixit
Balaam filius Beor, dixit homo cuius obtura-
tus est oculus,

Rediturus ad gentiles meos, & ad propria, etiā non
uissus uel rogatus, diuinū consilium de hoc populo quem
timeo, quod posterioribus temporibus implendū est, nunc
mihi reuelatum aperio tibi & manifesto, ut scias quid po-
pulus hic faciet populo tuo. Non igitur hic loquitur de
malo inferendo Israël ab Moabitibus, sed contra. Omnia

enim quae sequuntur, prospera sunt Israël ac felicia. Sic
igitur dicit post exordium uatis consuetum, ut supra.

16 dixit auditor sermonum dei, qui nouit sci-
entiam altissimi, & uisionem omnipotentis
uidet, qui cadens apertos habet oculos.

17 Videbo eum, sed non modo: intuebor il-
lum, sed non prope, ORIETVR STELLA
ex Iacob, & consurget uirga de Israël, & per-
cutiet duces Moab, uastabitq; omnes filios
Seth.

18 Et erit Idumæa possessio eius: hæreditas
Seir cedet inimicis suis: Israel uero fortiter
aget.

Videbo illum gentis tuæ ò rex percussorem, & regni
tui destructorem. Video cum quis sit, & unde uenturus,
quem tāto opere formidās, quem cuperes maledici, sed non
id fiet tuo tempore, non iam nunc ea fata imminēt tuo
populo, non id nunc statim futurum est, sed insignis qua
si stella olim procedet, conspicua omnibus, & clarissime
splendens astrum, de domo Iacob regnator oriatur, &
uirga regni ac potestatis sanctissimæ, nobile sceptrū con-
surget ex Israël, & percutiet ac subiugabit omnes termi-
nos Moab, de quibus iam nunc tu metuis: sed non solum
Moab, imō omnes filios Seth, hoc est, omnes gentes: om-
nes enim populi generati sunt de filio Adam Seth. Et Edo-
mitæ quoq; erunt hæreditas, possessio, & regnum illius,
qui in monte Seir habitant Esauitæ. Israëlitis autem fides,
gloria, potentia, & honor, faciet fortitudinem, erit glo-
riosior omnibus gentibus per totum orbē, religione &
sapientia uerbi dei, & sacrae eruditionis per Christum,
in quo benedicentur omnes gentes terræ. Vt cumq; autem
hæc prophetia de Dauid & Saule exponi possit ad lite-
ram, sed admodum imperfecte completa uidebitur, sicut
& quæ de Salomonis gloria prædicta erāt, tenuiter com-
pleta fuerunt. Locupletissime autem, & eo modo, quo
beneficia dei promissa a fidelibus semper capiēda sunt,
magnifice, & sine diminutione, non aliter exponi pos-
sunt quā de Christo domino, rege uniuersorum, qui sa-
cratissimo & incruento triumpho subdidit sibi omnes
gentes aduersarias olim populo dei, uerbo salutis & ue-
ritatis, quæ gentes infideles, & pietatis hostes perpetui,
per Moabitas, Edomitæ, Amalechitas, & Philistæos in-
telliguntur exempli gratia, & accipiuntur pro omnibus
in toto orbe gentibus persecutoribus fidelium, quæ om-
nes per Christi potentiam & gloriam subiugatae sunt,
& inducti ad obedientiam fidei & uerbi, quod prius
semper fuerant persequuti, ut testatur rerum gestarum
in mundo certa historia, solis reclamantibus semper in se-
licibus Iudæis.

Prophecia
de Christo.

Promissio-
nes dei co-
piose.

19 De Iacob erit qui dominetur, & perdat re D
liquias ciuitatis.

Is Christus dominus, Messias, & rex æternus omnium
fidelium ac electorum, dominabitur in domo Iacob in æter-
num: & ciuitatis superstitēs disperdet, qui sese regem su-
scipere recusabunt peribunt misere, & disperdentur,
ipse suos hostes & proditores de sua gente & familia
disperdet: omnes scilicet, qui resistere temant, quo minus

Regnū Chri-
sti uerū
le.

orbi & urbibus monarcha imperet, hos enim occidet, disperdet. Nec mirum hunc Balaam prophetasse de Christo, quum & in media gentilitate passim uniuersale Christi regnum promulgatum sit, & de filio dei incarnando prophetauit Sibyllæ, carminibus conscriptis, teste pio Lactantio.

20 Quumq; uidisset Amalech, assumens parabolam, ait: Principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur.

Cœperat loqui de subiiciendis olim Moabitibus populo Israëlítico, primum armis, deinde fide. Eius occasione oblata, spiritus quoq; sanctus adiecit uatem, de alijs quoque gentibus futura proloqui, ad gloriam dei ex gente Israëlítica propaganda, inter gentes hostiles, quo minus excusentur ignorantia suo tempore uisitanda. Vertit autē se

Amalechite
excindēdi.

Balaam ad plagam Amalechitarum, de quibus loquitur, non sensu proprio, sed quæ dominus inferebat ori, cum illis populis ad salutem promulganda. Amalech principium gentium, non quidem primogenitarum, quum fuerint ex filiis Esau, Genesis trigesimosexto: sed primi eorum dicuntur, qui occurrentes Israëlī liberato ab Aegyptiaca captiuitate, ipsius protectionem impedire tentabant, partim autem bello occisi & uicti, iam ante triginta annos. Quorum ultimi delendi hic prædicuntur ab Israëlē, sub primo rege populi Israëlītici, Saule scilicet. Sic omnes piorum hostes disperduntur tandem, etiam si diutius persistant malignando.

21 Vidit quoq; Cinæum, & assumpta parabola sua, ait: Robustum quidem est habitaculum tuum: in petra pone nidum tuum,

22 sed erit in exustionem Cin, usq; quo Assur capiet te?

Cinæi.

Cinæos, à nido nomen assequuti, eo tempore quo Monarchiam Assyrii arripuerunt, quantumlibet munitiora loca inhabitet, ueluti in nidis aquilæ, tamen ad illud usq; tempus pacem habituros prædicat, tunc autem illorum ædes incendendas, & subiugandos illos cum reliquis populis prophetantur hoc loco ex spiritu domini, à propheta etiam gentilis populi, ne se soli Iudæi iactent spiritum & fauorem domini sortitos, idq; testimonio maximi prophetarum Mosi.

23 Assumptaq; parabola sua locutus est: Heu quis uicturus est quando ista faciet deus?

Designat longum tempus labendū donec hæc omnia compleantur. O quis, inquit, uiuere poterit ea tempestate, dum hæc inter homines tractabuntur, quæ nunc tibi prædico, regnorum scilicet casus ac mutationes, hominibus quidem incognita, & diu desideranda uel timenda, deo autem præsentia, & certe cōstantia, qui æternitatem inhabitans, nulla uicissitudine temporis capitur.

24 Et triremes de loco Chittim affligent Assyriam, & affligent Heber, & etiam ipse tandem perit.

Fiet autem ut maximum illud Assyriorum regnum affligendum tandem sit, & perdendum cum cæteris potentatibus, quæ sunt trās flumen ac regionibus. Id autem fiet suo tempore, ab eis qui de Chittim, qui Itali habentur

uel Romani, nauibus uenturi sunt, quibus subiugata sunt tam Assyria quàm Aegyptus ac Grecia, cum Partibus ac Medis: donec Christo domino omnia subiiciantur, qui iam fidelibus Hebræis, quàm gentilibus promissus fuit. Tandem & omnium horum regnorum uastator Romanus quique peribit, & suos quoq; hostes sentiet.

25 Surrexitq; Balaam, & reuersus est in locum suū: Balac quoq; uia qua uenerat, rediit.

Re infecta separati sunt. Verbum autem domini & ueritas prophetica, diuina promissiones, & Mosi institutum processerunt, & populus domini sub umbra aliorum domini dei sui promouit, & seruatus est.

CAPVT XXV.

1 **M**Orabatur autem Israel in Setim, & fornicatus est populus & pol-
2 lutus cum filiabus Moab, quæ uocauerunt populum ad sacrificia deorum suorum, & comedit populus & adorauerunt deos earum,

Habitauit interim Israël in Setim, & quia rex Moabitum uicinus, iam intellexerat non se regno spoliantum ab Israël ingruente Chananæis, sed in longinquum tendere prophetas Balaam, quas audierat, cepit magis ambire amicitiam illorum, quàm persequi uel inuadere benedictos, quos desperabat uincere uel propellere. Similitudo itaq; cœpta est, ad hanc affinitatem ex cohabitacione Israëlitarum cum impijs, & morū conformitas subsequuta est & contracta. Cœpit enim populus Israël fornicari corporaliter cum filiabus Moab & Madian, & spiritaliter quoq; idololatrare, illorum idola colendo, ad quorum sacrificia inuitabantur ab uxoribus & meretricibus: super quo fuerant iam sæpe admoniti lege dei. Non uult enim dominus fragilitates humanas, & legibus sanctis & iustis succurrit, si obediatur: transgressores autem punit æquissimo iure, qui contra dei monita praua se societate polluant scienter, & occasionem mali ad se mittunt contumaciter, cum permissa pace, fornicantur cum idolis in dei despectum, quem iusta plaga secundum legem subsequitur.

3 & cōiugium inijt Israel cum Beelphegor, & iratus est furor domini contra Israel.

Coniugium fornicarium ineunt cum idolo Moabitum Israëlītæ, uni soli deo affidati, iurati, & dedicati, colentes & adorantes idolum illud, quod colebatur in monte Phegor, ubi excelsum erat, ad quod currebatur ueluti ad locum sacrum: qua occasione oblata, populus procliuius ad superstitiones, statim degenerat, magna suo malo. Ex digno enim ac iusto furore dei, immissa est illi mortalitas, in qua quatuor & uiginti millia ex Israele ceciderunt.

4 **E**t dixit dominus ad Moysen: Tolle cum te principes populi, suspende eos domino contra solem in patibulis, ut auertatur furor domini ab Israele.

Moses iubetur antesignanos & principales in hac præuaricatione principes populi suspendere in crucem, coram omni populo: quod est, coram sole quippiā fieri, omnium

omnium oculis exemplum ædi et statui, quod nullum la-
teret, omnes terreret, et dominum conciliaret, non par-
cendo etiam maioribus in populo. Re uera enim princi-
pes in populo, seuero dei iudicio subiacerent, si quos san-
cto exemplo suo edificare debuerunt ex officio, et trans-
gressores corrigere, hos praua conuersatione scandali-
zant, et pertrahunt ad deteriora. Qui idolorum cultum,
iustorum omnium fontem, à domino recedendo permittunt,
non pro uirili persequuntur et impediunt: qui domini
dei sui timorem abiciunt, et legem dei contemnunt. Fi-
delium enim principes, non tam imperare quam consule-
re debent subiectis, et conseruare studium pietatis ueræ
in populo, timoremque dei. Proinde durius puniendi, si uer-
bo uel exemplo illos à uera pietate abstraxerint. Non re-
conciliatur dominus populo consentienti principibus ad
impia studia, et dissimulanti publicas diuinæ legis præ-
uersiones et sacrilegia.

**Dixitque Moses ad iudices Israël: Occidat
unusquisque uiros suos qui coniugium contra-
xerunt cum Beelphegor.**

Qui publice sine uerecundia prauo exemplo idola
coluerant Moabitum, et sese commaculauerant scedo
coniugio et fornicario cum dijs gentium, et sese ama-
tores idolorum ac imaginum prodiderant contra legem,
hos legislator iubet occidi, sine inquisitione maiori, ubi
palam nota erat impietas, etiam non parcendo multitudi-
ni, nec personarum authoritati cuiusque. Tale est enim
iudicium dei contra idololatrias, in populo uerbo dei ini-
uriato et instructo, ut nulli in hac parte parcatur, etiã cui
cumque proximo uel affini: quin impios occidi uult dñs.

**Eecce unus de filijs Israël uenit, & addu-
xit ad fratres suos Madianitidem uidete Mo-
se, & omni turba filiorum Israël, qui flebant
ad fores tabernaculi testimonij.**

Quanta fuerit malignitas quorundam et non pau-
corum, uno exemplo proditur, quo princeps aliquis in sa-
milla tribus Simeonis, magnæ authoritatis in tanto popu-
lo, non ueritus intolerabili contemptu ac contumacia iu-
ris diuini et humani, aspiciente populo, et plurimū do-
cente, adulterium committere et sacrilegium, cum sacrile-
gia Madianitide cuiusdam uiri uxore, sine omni uerecun-
dia et timore dei et populi. Is dicitur adductam Madia-
nitidem coram populo suscepisse polluendam. Ex quo sa-
tis coniecturatur, quid plebs reliqua discolorum ausa fuerit
facere, si huiusmodi princeps palam tanta audere po-
tuit. Ex plaga tot millium discitur sacrilegium cæterorum de
populo, et quia tot principes in crucem ferri iubentur.

**Quod cum uidisset Phinees filius Eleaza-
ri filij Aaron sacerdotis, surrexit de medio
multitudinis, & arrepto pugione in manum
suam,
ingressus est post uirum Israëlitem in lupa-
nar, & perfodit ambos simul, uirum Israëli-
tem & mulierem in locis genitalibus. Cessa-
uitque plaga à filijs Israël,
& occisi sunt uiginti quatuor millia homi-
num.**

Quid ni pius uir et pontificis filius permoneretur di-
gno zelo pro tam indigno flagitio, honoris domini et to-
tius populi contemptu? quomodo potuisset iusto zelo dis-
simulari? Hic nepos Aaronis exornat sacerdotij sui di-
gnitatem præ omnibus consortibus suis, et tam exitiale
exemplum principis ad utranque fornicationem inducens,
zelo dei feruens, pro officio suo publicum crimen, ab alijs
dissimulatum, publica seueritatis multa magnanimitè
ultus est. Arrepta lancea irruens de medio gentis suæ, et
forti animo spectaculum ignominie ultus est, spectaculo
zeli iusti, fortitudinis, et amoris legis diuinæ. Non hic di-
sputandum, si sacerdoti licuerit, cum statim dei bonitas
et iustitia opus sancto uiro dignum communi salute pa-
lâm remunerauerit. Pro lege enim dei asserenda, et glo-
ria, pro idololatria præcauenda, et uindicanda, pro tol-
lendo tam enormi scandalo, corpus obiectare periculis
debent serui dei, et non solum uerbo docere, sed etiam
dum urget causa, et necessitas religionis uindicandæ, sa-
cto obistere impijs.

Zelus Phinees.

10 Dixit dominus ad Moysen:

**11 Phinees filius Eleazari filij Aaron sacer-
dotis auertit iram meam à filijs Israël: zelo suo
zelum meum in medio eorum, ut non ipse de-
lerem filios Israël in zelo meo.**

Distinctio
quadragesima
Pinhas.

Ob unius probitatem et iustum zelum iterum mise-
ricordia dei multis parcat, sed non sine iustitia puniente
impios ac rebelles. Si uero in communi transgressionem di-
uinæ legis, dum omnia palam corrumpi uidentur, nemo
se murum opponat, nemo periclitari elingat, nemo uindi-
candi animū gestet uel prodatur, omnes autem dissimulent,
certe tunc insolidum se facto ipso damnant impietatis
et perfidie in deum, quos digna omnes poena inuoluit,
propria dudum conscientia damnatos coram deo et san-
ctis omnibus. Irascitur enim sine dubio deus, dum impie-
tas grassari sic incipit, ut à nemine possit uel uelit uindi-
cari. Si nos ipsos dijudicauerimus, et peccata puniueri-
mus, clementem iudicem sentiemus. Ignauos autem iusti-
tiæ et gloriæ dei propugnatores, ac eo ipso sine deo se
uiuere prodentes et planè impios et sine zelo religio-
nis quid ni dominus impugnet? Fuerat per zelum dei
totus populus puniendus, etiam dum fletet indignitatem,
sed non digna opera occurrens, nisi unius digni deo sa-
cerdotis iusto zelo fuisset liberatus. Longe sacratius sacri-
ficium domino obtulit hic Phinees, et alibi Elias, quàm
si domino mutas bestias obtulisset, et manibus illius im-
piorum sanguinis nihil impuritatis attulit, sed potius con-
secrauit. Similis causa, similis zelus, simile opus probabit
in simili persona.

Impietas ge-
neralis puni-
enda.

**12 Idcirco loquere: Ecce do ei pacem fœderis
mei,**

**13 & erit tam ipsi quàm semini eius post eum,
pactum sacerdotij sempiternum: quia zela-
tus est pro deo suo, & expiauit scelus filiorum
Israel.**

Commendatur providentia dei, qua ex malis elicere
nouit ac consuevit bona, et successionem sanctorum di-
gna aliqua ratione inchoat: ut enim grassari uideris,

Pactum salutis.

omnium iudicio, abominandam nequitiam, quam impedire nulla ratione queas, non tamen statim desperandum sed orandus dominus est, ut in meliore aliquem euentum indignum facinus suo more conuertat. Pactum salutis dominus uocat, iustitie laudem, & gloriam sacerdotij, pro se & posteris suis, & nimirum fœdus illud intelligit, quod consequenter explicat & confirmat, addita ratione honestissima, quia zelum habuit pro gloria dei, & contra contemptores legis & honestatis, publicæque salutis.

D Erat autem nomen uiri Israelitæ, qui percussus est cū Madianitide, Zambri filius Salu, dux de cognatione, & tribu Simeonis.

15 Porro mulier Madianitis, quæ pariter interfecta est, uocabatur Cozbi filia Sur principis nobilissimæ familiæ Madianitarum.

Nomen uiri Israelitæ & mulieris Madianitidis adscribit, ad rei memoriam, ad laudem Phinees & posteritatis sue. Ut planè iterum pateat, non sine causa iamdudum deum ipsum dedisse Aaronis semini hunc honorem, & decreuisse æternum sacerdotium, quibus & zelum dei tribuere statuerat, quo digni fierent functioni tam sacra & honesta. Qui tantam personæ nobilitatem non uertus, tanto ardentius inuasit, quanto exemplū illud sacrilegū & perniciosissimū pluribus obesse potuisset inultum.

16 ¶ Locutusque est dominus ad Moysen, dicens:

17 Hostes uos sentiant Madianitæ, & percutite eos:

18 quia & ipsi hostiliter egerunt contra uos, & uos deceperunt insidijs per idolum Phogor & Cozbi filiam ducis Madian sororem suam, quæ percussa est in die plagæ pro uerbo Phogor.

Madianitas adorari iubet, nondum Moabitas, quod istorum periculosior & procacior malignitas diligentius cauenda foret, & facinus indignū illud principis factione ex illa gente admissum erat, qui filia suæ non pepercit, sed pro Israelitarum exterminio prostituit nephario usui. Videtur igitur clare hoc loco, quanta impij ferre possint incommoda pro sua nequitia, & falsa religione, qualem pro uera pij etiam egre sustinuissent: filias elocare, & uxores pro suis idolis colendis, & ad suas superstitiones alliciendis Israelitis insania execrabili, ut tanto zelo populus consenserit principi filiam prostituenti, unde & eorum soror nuncupatur. Omnes enim farinæ illius erant, nimium & superstitiosi & luxurie dediti, sine pudore, aبلغata quoque omni honestate ad cultum idolorum.

Patentia impiorum.

CAPVT XXVI.

A
I



ostquam noxiorum sanguis effusus est, dixit dominus ad Moysen et Eleazarum filium Aaron sacerdotem dicendo:

Numeratur nunc populus omnis, etiam cum Leuitis, iam enim interfecti fuerant, & naturali morte decesserant primo & dudū numerati à Mose & Aarone. Nunc autem secundus & nouus populus succedit ad numerum,

Numerus secundus.

& quod prioribus dictum non fuerat, his iam dictum. His, inquit, distribuetur terra in sortem. Iam enim proximi Iordano quem cum Iosue diuina uirtute & miraculo transitori erant, postquam propediem Moses moreretur, instituunt nouum exercitum, id autem est quod scribitur factum post plagam & casum omnium priscorum Israelitarum, tunc dixit dominus ad Moysen & Eleazarum filium Aaronis iam mortui.

2 Numerate omnem summam filiorum Israel à uiginti annis & supra, per domos & cognationes suas, cunctos qui possunt ad bello procedere.

3 Locuti sunt itaque Moyses & Eleazar sacerdos in caespitibus Moab super Iordanem contra Iericho dicendo,

4 A filio uiginti annorum & supra, sicut dominus imperauerat ad Moysen & filios Israel qui egressi sunt de terra Aegypti.

Summam census leuare, est iuxta legem populum per tribus, familias, stirpes & domos ac personarum capitula numerare. Caput æque Hebræis ut & Latinis summa significat in numeris. Iterum tantum numerantur expediti & apti ad exercitum augendum, sine sceminis & uenioribus à uiginti annis.

5 ¶ Ruben primogenitus Israel, huius filius Enoch, à quo familia Enochitarum, & Phallu, à quo familia Phalluitarum,

6 & Esron, à quo familia Esronitarum, Charmi, à quo familia Charmitarum.

7 hæ sunt familiæ de stirpe Ruben: quarum numerus inuentus est quadraginta tria millia & septingenti triginta.

Ruben adhuc primogenitus habetur, & primus in numero, cum quatuor familijs ex nomine descriptis, sicut & aliorum, ob perpetuam rei gestæ historiam memorandam. Secundum eas enim familias hereditas diuisa erat, & perpetuo ab eisdem sine permutatione possiderenda. Non fuerit autem omnino inutile conferre numerum posteriorem cum primo, in omnibus tribubus, ut uideremus profectum gentis, & studium ingens abstulisse, ut quàm uehementer hæc gens cresceret, & succederet posteritas, ferè eodem numero iam morte absumptis prioribus. Erant igitur in hoc secundo censu quatuordecim milia septingenti triginta, cum dudum post exitum fuerint quadraginta sex milia quingenti.

8 Filij autem Phallu, Eliab:

9 huius filij Namuel & Dathan, & Abirom: isti sunt Dathan & Abirom principes populi qui insurrexerunt contra Moysen & Aaron in seditione Core, quando aduersus dominum rebellauerunt:

10 & aperiens terra os suum, deuorauit Core morientibus plurimis, quando combustus ignis ducentos quinquaginta uiros, Erfaque est grande miraculum,

11 & filij Core non perierunt.

obiter

Obiter digressuacula quadam recitatur cognatio Da-
than & Abirom, cum exterminio eorum cum filiis qui
de familia Phalluitarum fuerant, patre Eliab, de tribu Ru-
ben. Quorum frater erat Namuel, qui ob similitudinem &
disceptionem habitam contra Moysen & Aaron, cum
suis complicitibus occisi sunt à domino, in seditione suscita-
ta per Core, quos pariter terra deglutiuit uiuos, ducen-
tis & quinquaginta pariter occisis iudicio dei in signum
israeli, ne presumerent murmurare contra Aaronem,
& ambire officium dominici cultus non uocati à domi-
no. Adijcitur tamen iustitiæ diuinæ operi, gratia clemen-
tiæ, quia filij non sunt ob peccata parentum puniti à do-
mino de quo alibi.

¶ Filij Simeon per cognationes suas: Na-
muel, ab hoc familia Namuelitarum: & Iamin,
ab hoc familia Iaminitarum: Iachin, ab hoc
familia Iachinitarum:
Zare, ab hoc familia Zareitarum: Saul, ab
hoc familia Saulitarum:
hæ sunt familiæ de stirpe Simeon, qua-
rum omnis numerus fuit uigintiduo millia
ducenti.

¶ Filij Gad per cognationes suas: Sephon,
ab hoc familia Sephonitarum: Aggi, ab hoc
familia Aggitarum: Suni, ab hoc familia Su-
nitarum:

Ozni, ab hoc familia Oznitarum: Heri, ab
hoc familia Heritarum:

Arod, ab hoc familia Aroditarum: Ariel,
ab hoc familia Arielitarum,
istæ sunt familiæ Gad, quarum omnis nu-
merus fuit quadraginta millia quingenti.

¶ Filij Iuda, Her & Onan, qui ambo mor-
tui sunt in terra Chanaan.

Fueruntq; filij Iuda per cognationes suas:
Sela à quo familia Selaitarum: Phares, à quo
familia Pharesitarum: Zare, à quo familia
Zareitarum.

Porrò filij Phares: Efron, à quo familia Ef-
ronitarum, & Hamul, à quo familia Hamu-
litarum,

istæ sunt familiæ Iuda, quarum omnis nume-
rus fuit septuaginta sex millia quingenti.

¶ Filij Issachar per cognationes suas: Tho-
lai, à quo familia Tholaitarum: Phua, à quo
familia Phuaitarum:

Iasub, à quo familia Iasubitarum: Semran,
à quo familia Semranitarum,

hæ sunt cognationes Issachar, quarum nu-
merus fuit sexaginta quatuor millia trecenti.

¶ Filij Zabulon per cognationes suas: Sa-
red, à quo familia Sareditarum: Elon, à quo
familia Elonitarum: Iahel, à quo familia Ia-
heleitarum,

hæ sunt cognationes Zabulon, quarum
numerus fuit sexaginta millia quingenti.

¶ Filij Ioseph per cognationes suas, Ma-
nasse & Ephraim.

29 De Manasse ortus est Machir, à quo fami-
lia Machiritarum. Machir genuit Galaad, à
quo familia Galaaditarum.

30 Galaad habuit filios: Iezer, à quo familia
Iezeritarum, & Helec, à quo familia Helec-
itarum,

31 & Asriel, à quo familia Asrielitarum, & Se-
chem, à quo familia Sechemitarum,

32 & Semida, à quo familia Semidaïtarum:
& Hepher, à quo familia Hepheritarum.

33 Fuit autem Hepher pater Salphaad, qui fi-
lios non habebat, sed tantum filias, quarum
ista sunt nomina, Maala, & Noa, & Hegla, &
Melcha, & Thersa,

34 hæ sunt familiæ Manasse, & numerus ea-
rum quinquagintaduo millia septingenti.

35 ¶ Filij autem Ephraim per cognationes
suas fuerunt hi: Suthala, à quo familia Sutha-
laitarum: Becher, à quo familia Becheritarum:
Thehen, à quo familia Thehenitarum.

36 Porrò filius Suthala fuit Heran, à quo fa-
milia Heranitarum,

37 hæ sunt cognationes filiorum Ephraim:
quarum numerus fuit trigintaduo millia quin-
gentorum. Isti sunt filij Ioseph per familias
suas.

38 ¶ Filij Benjamin in cognationibus suis: E
Bela, à quo familia Belaitarum: Asbel, à quo
familia Asbelitarum: Achiram, à quo fami-
lia Achiramitarum:

39 Supham, à quo familia Suphamitarum:
Hupham, à quo familia Huphamitarum.

40 Filij Bela, Hered & Noëman: de Hered, fa-
milia Hereditarum: de Noëman, familia Noë-
manitarum,

41 Hi sunt filij Benjamin p cognationes suas,
quorum numerus fuit quadragintaquinq; mil-
lia sexcenti.

42 ¶ Filij Dan per cognationes suas: Suham,
à quo familia Suhamitarum, hæ sunt cogna-
tiones Dan per familias suas,

43 omnes fuere Suhamitæ, quarum numerus
erat sexagintaquatuor millia quadringenti.

44 Filij Aser per cognationes suas: Iemna, à
quo familia Iemnaitarum: Iessui, à quo fami-
lia Iessuitarum: Brie, à quo familia Brietarum.

45 Filij Brie: Heber, à quo familia Heberita-
rum, & Melchiel, à quo familia Melchiel-
itarum.

46 Nomen autem filiarum Aser, fuit Sara,
47 hæ sunt cognationes filiorum Aser, nu-
merus eorum quinquagintatris millia qua-
dringenti.

48 ¶ Filij Nephtalim per cognationes suas: F
Iefiel, à quo familia Iefielitarum: Guni, à quo
familia Gunitarum:

- 49 Ieser à quo familia Ieseritarum : Sellem, à
 50 quo familia Sellemitarum,
 hæ sunt cognationes filiorum Nephtalim
 per familias suas, quarum numerus quadra-
 51 gintaquinq; millia quadringenti.
 Ista est summa filiorum Israël, qui recen-
 ti sunt sexcenta millia, & mille septingenti tri-
 ginta.

De tribu Simeon nunc numerantur uigintiduo millia
 ducenti, qui in prima numeratione fuerant quinquaginta
 nouem millia trecenti, habebant autem familias quinq;
 Ex tribu Gad nunc inueniuntur quadraginta millia quin-
 genti, in sex familijs, quorum dudum erant quinquaginta
 quinq; millia sexceti quinquaginta. Iudas quoq; nunc nu-
 meratur per quinq; familias septuaginta sex millia quin-
 genti. Olim numerabantur per Aaronem septuaginta qua-
 tuor millia sexceti. Ex tribu Issachar in quatuor familijs,
 nunc colligitur numerus sexaginta quatuor millia trecenti,
 quorum fuerant dudum quinquaginta quatuor millia
 quadringenti. Zabulon nunc recensita tribus per tres fa-
 milias, habet sexaginta millia quingenta, dudum autem
 numerabatur eorum quinquaginta septem millia quadrin-
 genti. Ex tribu Ioseph, quantum ad Manassén, per octo
 familias, & una Zalphaad, quæ erat tantum sceminarum,
 omnes supputati nunc sunt quinquaginta duo millia se-
 ptingenti. Cum fuerint olim tantum triginta millia ducen-
 ti. Altera tribus Ioseph ex Ephraim, quatuor familias ha-
 buit, peruenientes nunc ad numerum trigintaduorū mil-
 lium quingentorum, cum fuerint olim quadraginta mil-
 lia quingenti. Vbi uidemus notabiliter auctum Manassén
 personis, Ephraim autem imminutum cum tempore, quan-
 quam ambæ tribus amplè fuerint. Beniamite nunc per se-
 ptem familias numerantur bellatores quadragintaquinq;
 millia sexcenti, olim fuerant eorum trigintaquinq; millia
 quadringenti. De tribu Dan una tantum familia, habet
 nunc personas sexaginta quatuor millia quadringentas,
 dudum habuerat sexaginta duo millia septingentas. Tribus
 Aser per quinq; familias nunc numerantur quinquagin-
 tatria millia quadringentas, olim habuerat quadraginta
 unum mille quingenta. Nephtalim tribus nunc numera-
 ta per quatuor familias quadragintaquinq; millia qua-
 dringentas inuenitur habere personas, olim habuerat quin-
 quagintatria millia quadringentas, notabiliter aucte cen-
 su, quod & de alijs tribubus quantum auctæ uel minutæ
 numero fuerint facile qui uult inueniet. Summa uero sum-
 marum totius noui numeri nunc est sexies centena &
 unum millia septingenti triginta. Cum prior summa an-
 no primo egressionis fuerit sexiescentena & tria millia
 quingenti quinquaginta aliquanto minor.

- 52 ¶ Locutusq; est dominus ad Moysen, di-
 cens:
 53 Istis diuidentur terra iuxta numerum uoca-
 bulorum in possessiones suas.
 54 Pluribus maiorem partem dabis, & pau-
 cioribus minorem, singulis sicut nunc recen-
 siti sunt tradetur possessio:
 55 ita duntaxat ut fors terram tribubus diui-

dat & familijs.

- 56 Quicquid sorte contigerit, hoc uel plures
 accipiant, uel pauciores.

Ratio numeri renouati significatur hic à Mose, ut di-
 uisio terræ commodius fiat, multis maior possessio, pau-
 cioribus minor. Sorte autem fiat electio & dispersio,
 quæ à domino fidelium orationibus temperatur.

- 57 ¶ Hic quoq; est numerus filiorum Leui per
 familias suas: Gerson, à quo familia Gersoni-
 tarum: Caath, à quo familia Caathitarum:
 Merari, à quo familia Meraritarum,

- 58 hæ sunt familiae Leui. Familia Lobni, fami-
 lia Hebroni, familia Mahali & Musi, fami-
 lia Core. At uero Caath genuit Amram,
 59 qui habuit uxorem Iochabed filiam Leui,
 quæ nata est ei in Aegypto, hæc genuit Am-
 ram uiro suo, filios, Aaron & Moysen, & Ma-
 riam sororem eorum.

- 60 De Aaron orti sunt Nadab & Abiur, & E-
 leazar & Ithamar:

- 61 quorum Nadab & Abiur mortui sunt, cum
 obtulissent ignem alienum coram domino.

- 62 Fueruntq; omnes qui numerati sunt, uiginti-
 tria millia generis masculini ab uno me-
 se & supra: quia non sunt recensiti inter filios
 Israël, nec eis cum cæteris data possessio est.

- 63 Hic est numerus filiorum Israël, qui descen-
 pti sunt à Mose & Eleazaro sacerdote, in cam-
 pestribus Moab supra Iordanem contra Ie-
 richo:

- 64 inter quos nullus fuit eorum qui ante nu-
 merati sunt à Mose & Aarō in deserto Sinai.

- 65 Prædixerat enim dominus quod omnes
 morerentur in solitudine. Nullusq; reman-
 sit ex eis, nisi Caleb filius Iephone, & Iosue fi-
 lius Nun.

Leuitarum numerus nunc colligitur uigintitria mil-
 lia qui dudum fuerat uigintiduo millia. Denno autem nu-
 merus fuit à filio unius mensis & supra, non multum igi-
 tur creuisse uidebitur. Priorem illam numerum collegerat
 primo anno egressionis, Moyses & Aaron, hanc nu-
 merum supputatione perficiunt idem Moyses & Eleazar. Nobis
 allegoria extat Origenis, ut reprobetur populus prior
 qui est in circumcisione, omnes enim circumcisionis patri-
 mo numerati. Introducitur autem in promissionis patri-
 am secundus & nouus populus, non quidem carne circum-
 cisus dum numeratur, sed in præputio, qui & hereditas
 tem consequitur, non à Mose, sed à Iesu: Moyses enim
 si dat aliquibus hereditatem, non tamen intra Iordanem
 dat, quem nec transire potest: sed extra dat terram, non
 fluentem lacte & melle, sed aptam pecoribus, Iesus Chri-
 stus dominus noster, secundo populo dat terram, non
 melle manantem, quæ & fauus mellis est præ omnium era-
 ra. Deniq; omnes intenti ministerio dei, & peruiiles in
 seruitio eius, excubias gerunt, sortem inter ceteros non
 querunt nec accipiunt, sed nec in terra est fors eorum:
 ipse dominus est fors eis & hereditas, hi in sola dei fa-
 uore pascuntur.

plentia, & uerbo uiuendi usum exercitiumq; posuerunt, qui nihil corporeum requirunt: ubi autem cor eorum, ibi est & thesaurus, semper in domino & uerbo eius delectabuntur.

CAPVT XXVII.

A Cceſſerunt autem filia Salphaad filij Hepher, filij Galaad, filij Machir, filij Manaſſe, qui fuit filius Ioseph: quarum sunt nomina, Maala & Noa, & Hegla, & Melcha, & Therſa.

Filia Salphaad audientes terræ hereditatem tantum uiris, uel secundum semen uirile distribuendā non foemini: ipse uero numero quinq; suis diligenter adnotatæ nomina, tam patre carebant quā fratribus. Audient ergo filia freti iustissimi & clementissimi ducis, causam suam exponere Moſi, & quod iustum illi uideatur uelle amplecti, qui ut nouum fortassis tunc casum, refert ad dominum. Discimus ex litera nihil per tumultum agendum, nemini in suum adimendum: incerta iudicia à domino requirenda, orationibus uel lectionibus, qui uel studiosos honestis ac ueritatis errare non ſinit, uel errorem non imputat. Et hæc libertas filiarum Selphaad non ſolū ipsis hereditatem contulit, sed & perpetua uiuendi iura sæculi dedit.

Steteruntq; coram Moſe & Eleazaro sacerdote, & cunctis principibus populi ad ostium tabernaculi fœderis, atq; dixerunt:

Non negliguntur hic fœmine deſtitutæ tam maritis quā fratribus & parentibus, sed à Moſe & omnibus tribus principibus audiuntur, suppliciter appellatis, non ſunt enim nec orphanis negligendi, nec uiduæ, sed tanto curandæ diligentius, quanto pauciores ſecundū carnem iudices habuerint. Adeſt quoq; iudiciū frequentie ſummus ſacerdos, à quo certæ leges iuſtitie, & uerbi dei certitudo exigenda eſt. Congregabantur autem iudices ad ostium tabernaculi fœderis, non intra atriam ſacerdotum, sed prope ostium ante atrium, quo ueluti ad portas urbis conueniebatur ad iudicium in locum publicum.

Pater noster mortuus eſt in deſerto, nec fuit in ſeditione quæ concitata eſt contra domum ſub Core, sed in peccato ſuo mortuus eſt: hic non habuit mares filios.

Cur tollitur nomen illius de familia ſua, quia non habet filium? Date nobis poſſeſſionem inter cognatos patris noſtri.

Retulitq; Moſes cauſam earū ad iudicium domini.

Seditionis perpetræ crimen ablegare in primis ſtudet, & conſulte, ne propter illud iuſte putentur hereditate priuari. Quod uero in peccato ſuo patrem mortuum conſentitur, intelligi poteſt error fuiſſe communis omnibus reliquis, murmuratiōis ſcilicet contra dominum, non colleſſio præciſe lignorum in ſabbato, ut Iudeis placet, propterea non debere ſe illius prætextu ſolas puniri. Sic ab honeſtis perſonis, à probo magiſtrato non eſt niſi legitima & iuſta cauſa roganda. Patris ſui nomen petunt non exingui in Iſraël, ſed hereditatis nomen ſecundum

illud deſignari. Ad hoc nimirū de ſua tribu ſuſceptis maritis qui patris ipſarum nomine hereditatem ſuſcipiant, & poſſideant in æternum.

B Et dixit dominus ad Moſen dicens:

Iuſtam rem poſtulant filia Salphaad: da eis poſſeſſionem inter cognatos patris ſui, & ei in hereditate ſuccedant.

Iuſtum iudicium pro lege conſtituitur, domino præcipiente, ut hereditas patris tranſeat ad filios, ſi adſint: ſi minus, ad ipſas filias cæteris ſanguine uiciniores, quibus patres theſaurizare iubentur, ut habeant unde ſuſtentare ſe poſſint.

8 Ad filios autem Iſraël loqueris hæc: Homo cum mortuus fuerit abſq; filio, ad filiam eius tranſibit hereditas,

9 ſi filiam non habuerit, habebit ſucceſſores fratres ſuos,

10 quod & ſi fratres non fuerint, dabitis hereditatem fratribus patris eius,

11 ſi autem nec patruos habuerit, dabitur hereditas his qui ei proximi ſunt, eritq; hoc filijs Iſraël ſanctum lege perpetua, ſicut præcepit dominus Moſi.

Occaſione præſcriptæ legis breuiter datur & alia de ſucceſſionibus, minime otioſa, ut primo filius, deinde filia ſecundo in loco ſuccedat, tertio frater, quarto patris frater, quintus uero gradus certum aliquem non deſignat, ſed quiſquis illi propinquior fuerit ex omni familia, ut ipſe ſuccedat in hereditatē. Hæc interim leges, non ſolum apud filios Iſraël cuſtodiantur, ſed apud omnes homines, qui tamen legibus uiuant.

12 Dixit quoq; dominus ad Moſen: Aſcende in montem iſtum Abarim, & cōtemplare inde terram quam daturus ſum filijs Iſraël,

13 cumq; uideris eam, colligeris & tu ad populum tuum, ſicut collectus eſt frater tuus Aaron,

Terrere debet omnes ſanctos mors Moſis, tam fidelis ſamuli & amici dei, cui facie ad faciem dominus loquebatur, per quem tanta ſecit ſigna ac prodigia, non cum carere culpa, non illi dominum peperciſſe, promiſſiones dei in hac uita uidere, & deſiderium piſſimū tanto tempore dilatatum experiri non potuit, tanti laboris, ſudoris & regiminis tam periculoſi, in hac uita præmium non eſt aſſequutus, ſed in ultima moleſtia diem obire iubetur extremum. Dicitur illi, ut apponendus ſit uel colligendus ad patres ſuos, ſicuti Aaron frater. Et certe Aaron filios cernit ſuos moriens ſummo honore ſibi ſuccedentes: Moſis filij, ueluti obſcuri & pauci, non habent illuſtrem famam in ſacris literis quamcunq;. Surrogatur ſibi Ieſus filius Nun de tribu Ephraim. Certiſſime ergo uel ex hoc dei optimi maximi iudicio credenda eſt felicitas ſanctorum, poſt hanc uitam apud deum cum ſanctis omnibus, qui in hac mortali uita tam miſere affliguntur, & indigne, ut plurimum, tractantur, ut non raro uſq; ad mortem miſeranda anxietate turbati perſeuerent.

14 quia offenditiſtis me in deſerto Sin in con-

Lex ſucceſſionum.

Mors Moſis.

traditione multitudinis, nec sanctificare me uoluitis corā eis super aquas, hæ sunt aquæ contradictionis in Cades deserti Sin.

Terror con-
scientiæ in
morte.

Si sanctissimo illi uiro à domino improperatur uni- cum illud uel infidelitatis uel arrogantie delictum, dum proximus sit morti, quid nobis maximis frequenter pec- catoribus, iustitiæ diuinæ seueritas imputabit & inculca- bit, qui peccare nunquā cessamus? Domini ergo clemen- tia ac bonitas imploranda, & in iustitiam illam nostram, quæ Christus est, qua omnes sancti saluantur, tota nostræ spei anchora iniicienda est, cuius gratia sola saluantur omnes electi. Ipse est salus, uita, pax, iustitia & redem- ptio nostra, quem Moses, Helias, Abraam, Dauid & reli- qui omnes sancti uiderunt, & in ipsum credendo salua- ti sunt. Gratias inquit Paulus deo nostro Iesu Christo, qui nos liberauit de corpore mortis huius, ut ubi abundauit delictum, superabundaret & gratia. Nam & Moses quo- modo aliquem liberare potuisset à peccatis, cum etiam ipsi dicatur, Quum transgressi estis uerbum meum in de- serto Sin, & non me sanctificastis in aqua coram filiis Israël? Ut manifestum sit omnibus, quod ille debeat solus requiri qui solus peccatum non fecit, nec inuentus est do- lus in ore eius. Præterea considerandum, quod nec sacer- dotium in Aaron constitutum, nec lex ipsa in Mose intro- duceret populum dei in terram hereditatis æternæ: sed Iesus, in quo typus erat domini nostri Iesu Christi, id est gratia per fidem. Deniq; cum ambobus fratribus dica- tur, ut apponantur ad populum suum, manifestū est non incidisse in illos irā dei, talem quæ prohibeat à pace san- ctæ societatis & æternæ salutis. Quo manifestum sit non solum offensiones, sed etiam mortes eorum signa fuisse fu- turorum, non supplicia indignationis diuinæ.

Iesus dux fi-
delium.

15 ¶ Cui respondit Moses:

16 Prouideat dominus deus spirituum om- nis carnis, hominem qui sit super multitudi- nem hanc:

Mosis si des

Vsq; ad ultimam mortis suæ periodum, nil nisi fidele, utile, necessarium, & sanctum cogitat, loquitur & agit seruus dei pro populo sibi commisso à domino. Non iam moriturus orat pro peccatis suis, non dei pro se gratiam implorat, non quibus modis populum futuris temporibus à malis redimere uelit uel instituerit percunctatur, non te- stamentum ordinat, non de uita futura illum manente so- licitus est, non laborum præmia exigit, non deprecatur instantem sibi mortem, non uitam prorogari exoptat: unum est in quo solus est, & totus uersatur, ut domino suo sit fidelis, ut familiæ commissæ sibi de idoneo succes- sore prouideat, hoc orat, hoc uotis omnibus anteponit, id solum & unicum deo placet hac uice. Reliqua omnia deo curæ sunt, cui & omnis nostra subsistentia, actio, sa- lus, & beatitudo commendanda. Nemo de mortis suæ fa- to sollicitus sit, in primis autem summopere & anxie sem- per cogitet ac annitatur, ut uitam suam totam in dei ob- sequio exigit, & fidelis semper gloriæ dei, ac ipsius be- neplaciti zelator perseueret, totum se domino commit- tens, ut fidelis inueniatur à domino iusto ac bono, patre elementissimo, qui supra condignum remunerat omnes,

paratior longe plura dare bona, quàm omnis necessitas humana possit desiderare, quum sit optimus maximus se- sumum bonum is dominus deus noster: timeantibus se- & obsequentibus, pollicitus est uitam æternam, concen- ptoribus supplicium æternum: Hæc ergo anchora sit ui- ta sanctorum. Notanter autem appellat Moses est spiritum dominum spirituum omnis carnis: eius enim solius glori- ritus humanos carne exutos curare, & in suam gloriam transferre, qui non est mortuorum deus, sed uiuorum, & nimarum scilicet sanctorum, Abrahæ, Isaac, & Iacob, Mo- sis & similibus piorum, omnium nempe in unius ueri dei fide & charitate decedentium.

17 Et possit exire & intrare ante eos, & edu- re eos uel introducere, ne sit populus domi- ni sicut oues absq; pastore.

Optimi serui dei functio est, commissos fideles regere, docere, consolari, fouere, defendere, hoc est ingredi ante eos & egredi, pascere, tueri, amare ex animo: seq; illorum aduersarijs, etiam furori diuino, summa pietate ac fide, ut conuenit opponere, se neglecto, etiam anathe- ma se optare, ut salui fiant electi à domino: ut uero, eccle- tem pastore non destituatur plebs, & grex domini, eccle- sia fidelium: non enim dormit custos Israël: summa pietas cura adhibeatur, ut inter homines melior ac fidelior, & in dei amore & cognitione instructior sanctæ ecclesiæ præsit, ut eligatur successor Mosi, quem dominus appro- bauerit, qui saluare toto corde cupiat subiectos, qui in mi- nisterio Mosi, hoc est, diuinæ legis, exercitatus sit manu & conscientia.

18 ¶ Dixitq; dominus ad eum: Tolle Iosue fi- lium Nun uirum in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum.

Prædestinauerat ac parauerat iam dudum dominus, imò ante mundi constitutionem successorem Mosi decre- uerat, uult tamen id orationibus obtineri: pro eo subora- uerat intercessorem Mosi, ut uirtutibus consumetur, hoc decebat orare Mosi, hoc uolebat dominus, hoc populo regendo expediebat, hoc Iosue interim minime omnium sperabat, uel suspicabatur existens de tribu Ephraim. Cum tamen Caleb de tribu Iuda, nobilis & commendatissi- mus iam dudum esset deo & populo. Sic prouidentia dei geruntur omnia: sic de futuris dei ordinatombus ni- hil sollicitus sit dei seruus, cui semper ad manum ac presen- sto sunt exercitia sanctorum operum, quibus in presen- tiarum incumbat, quæ sibi nouit commissæ esse à domi- no. Laudatur autem & à domino Iosue filius Nun, & clar- issima figura Christi Iesu domini nostri, quia uir sit in quo spiritus sine dubio sanctus, & exuberantia dono- rum illius: de quibus Isaias. Quantumlibet manus super sit spiritu, Moses tamen iubetur imponere, eatenus quod illud. Ceremonijs quidem non spernendis, eatenus quo- dem non deo, nec Mosi, nec Iosue, sed populo obediuntio- necessarijs.

19 Qui stabit coram Eleazaro sacerdote & o- mni multitudine, & dabis ei præcepta cun- ctis uidentibus,

Consecrandum etiam iubet Iosue ducem nouam genera- cis

eis ceremonijs ab Eleazaro sacerdote summo, corā omni populo, cui præficiendus erat, & officium regendi tantum populum subire eum præcipit, & in dei mandatis uiuendi semper, & secundum uerbum domini cuncta perficiendi necessitatem iniungit. Omnia autem perficiuntur officiente populo, ut oculis cernerent non sua ambitione, sed domini mandato uocatum ad ducis onus & honorem.

3 & partem glorię tuę, ut audiat eum omnis synagoga filiorum Israël.

Mosen de sua gloria ponere super Iosue, est authoritatem & officium commendare illi, tam regendi populum quam obsequendi illis, legem quoque dicendi populo, & beneuolentię eiusdem ad suum ducem augere, obsequendum quoque per omnia uoluntatem populo persuadere.

21 Et coram Eleazaro sacerdote stabit & interrogabit pro eo in iudicio Vrim coram domino. Ad uerbum eius egredietur & ingredietur ipse, & omnes filij Israël cum eo, & cetera multitudo.

Stabit autem Iosue coram sacerdote Eleazaro, paratus obsequi in his quę sunt ad deum, inque agendis præcipijs, alijsque gerendis, semper orabit pro eo dominum sacerdos, uel potius circa agenda ab eo domini beneplacitum requirit per Vrim illustrationem diuini spiritus, ut de cetero reddatur de domini uoluntate, ut propria temeritate nihil præsumat, nec hæreat a sacerdotis arbitrio, sed ab illustratione domini, Vrim scilicet: ut dux ipse agendorum certitudinem suscipiat a sacerdotis non tam iussu quam officio, populus autem duci obediat, & subsequatur præuerti, siue intret siue exeat.

Fecit Moses ut præceperat dñs. Quumque tulisset Iosue, statuit eum coram Eleazaro sacerdote & omni frequentia populi.

Et impositis capiti eius manibus, cuncta replicauit quę mandauerat dominus per manum Mosi.

Obedientia Mosi commendatur usque in finem. Qui enim perseuerauerit usque ad finem, hic saluus erit.

C A P V T XXVIII.

2 Ixit quoque dominus ad Moysen: Præcipe filiis Israël, & dices ad eos: Oblationem meam & panes, & incensum meum odoris suauissimi mihi offerre per tempora sua.

Sacrificia Iudaica per singulas anni solennitates & tempora ex ordine repetit, in Leuitico dicta & Exodo. præmittitur autem tractatui titulus, ac summa dicendum, cum instructione, ut diuinitus hæc sibi præcipi non dubitent sacrificia, ut eo tantum ritu perficiantur, qui præscribitur secundum uerba domini, ne ad gentilium ceremonias relabantur, & in unius domini dei sui perpetua fide, charitate, reuerentia, & obedientia teneantur, & certi sint de fauore domini ad hæc sacrificia suscipienda in odorem suauitatis, propter quod & ea dicit esse sua, quę & exigit, & amplecti clementer uelit, non quod talibus delectetur rebus, sed quia populum sine ta-

libus in officio contineri non posse cernebat, oblaturum hæc & plura dijs alijs, pro eorum genio, si ea non obtulissent ad præscriptum domino. Alioqui satis constat dominum cibo nostro, muneribus, & sacrificijs non egere, ut propheta monent, eos, qui sibi nimium in talibus placere uolebant.

3 Et dices ad eos: Hæc sunt sacrificia quę offerre debetis domino: Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum,

Primum de sacrificio quotidiano præcipit, continuo uel perpetuo, quod nunquam intermittendum erat, ut nunquam domini dei inter homines abesset memoria grata, quæ sacrificio agni representabatur, mane & uespere, cum decima parte ephi similæ purissimæ, oleo contuso & mundo permixtæ, cum quarta parte eius mensuræ, quæ in liquidis dicitur hin, de uino. Christum significabat hic agnus, pro peccatis mundi oblatum, perfectum, sanctum ac deo patri gratissimum, pro peccatoribus, & imbecillis conscientijs consolandis. Eiusdem diuinæ gratiæ & beneficij memoriale instituit, in sacramento panis & uini, corpus Christi domini in mysterio sumendum & sanguinem fidelibus commendans. Mensuras autem tam similæ quam uini ea quantitate instituit exhibendas, quæ quadraret edendo sacrificio agni. Omnia enim summa commensuratione ordinari debebant in dei sacrificijs.

4 unum agnum offeretis mane, & alterum ad uesperum;

Quotidie duo agni offerendi decernuntur, unus mane ad ortum solis uel auroræ, alterum inter uesperas, hoc est, post occasum solis ante uespertinum crepusculum. Eodem autem ritu per omnia oblatio fiebat, & iuge holocaustum dicebatur, quod ob quęcunque alia sacrificia, tam lege indicta, quam deuota ac spontanea, intermittere aliquā die non licebat. Significans nunquam cessandum esse fidelibus a gratiarum actione, & memoria redemptionis, tam creationis mundi, uel redemptionis ex Aegypto, uel recreationis aut redemptionis generalis omnium electorum per Christi mortem, & oblationem in ara crucis futura suo tempore: id ipsum autem recolligerent homines fideles, siue mane summo surgentes, siue post labores dei distracti, sese quieti composituri ad somnum uespere. Continua enim quum sint beneficia dei ad homines, iugiter quoque recogitanda sunt cum gratitudine.

5 decimam partem ephi similæ pro sacrificio, quæ conspersa sit oleo purissimo, & habeat quartam partem hin:

6 Holocaustum iuge est quod obtulistis in monte Sinai in odorem suauissimum incensum domini:

Epha apud Hebræos mensura aridorum, diuidebatur in decem portiones, quarum una desumebatur simila, & panis inde conficiebatur pro uno agno, ad sciendum quantitatem panis similacei, cum agro offerendi, prius tamen conspersi cum oleo quarta parte mensuræ hin. Hæc omnia pariter oblata, mane ac uespere, dicebantur iuge sacrifici-

Iuge sacrificium.

Agni duo:

cium, quod & offerri ceptum est & mandatū in monte Sinai, post datam legem, uel pro beneficio datæ legis, ut huiusmodi officio commendaretur deuotio populi, & se se habere presentem & beneficium deum suum non dubitarent, nec ad idolorum culturam deflecterent, habentes proprios ritus dominum deum suum colendi.

7 & libabitis quartā partem hin per agnos singulos in sanctuario, offerendo libamen ficeræ domino.

8 Alterumq; agnū similiter offeretis ad uesperam iuxta omnem ritum sacrificij matutini, & libamētorum eius, oblationem suauissimi odoris domino.

Epulæ sabbathi.

Libamentum non abesse debebat, quod in potum necessarium erat, idq; de uino exhiberi præcipitur, mensura quartæ hin pro singulis agnis. Ut sit hæc libatio sancta, id est, accepta domino, si iuxta legis præscriptum ex obedientia & deuotione deferatur, quasi quidam panis & cibus, quo suam erga deum uoluntatē utcumq; ostenderent homines, grato deo oblato cibo & potu pro beneficio uictus, quem ipso donante nobis terra producit, carnes, panem, oleum & uinum. Quibus homines commode carere non possunt, uinum pro quocumq; potu eximio, oleum pro condimento & fructibus oblati. Tantum ergo hic de iugi sacrificio, quod nobis aliud non sit, quam in lege prophetisq; ueluti mane, & in euangelicis uesperis indefinenter intentione uersari, dei uoluntatem contemplari, pro delictis orare, & eleuare ad sacrificium manus mundas indefinenter, innocentiam cordis & operis meditari semper, secundum scientiam diuinæ legis & euangelicæ gratiæ: hoc erit canonicas horas sancte collocasse, & domino cultum exhibuisse in spiritu & ueritate.

B Die autē sabbathi offeretis duos agnos anniculos immaculatos, & duas decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio, & liba eius per singula sabbatha in holocaustum sempiternum cum libamine suo.

Sabbathi sacrificium.

Aliud sacrificiorum genus fiebat ad sabbatum, præter iuge, quod etiam sabbato non intermittebatur. Erat autem peculiare sabbati holocaustum, quomodo & nominabatur, duorum agnorum anniculorum ac perfectorum cum duabus decimis similæ permixtæ oleo, & duplici libamine uini. Duplicatur autem oblatio in die quietis & sacræ uacationis, idq; mane fit non uesperis, quod illo die sensuum humanorum distractio ob labores locū non inueniebat: sed incumbere debebant fideles isto die audientie diuinæ legis, beneficiorum dei ruminationibus, et creatoris omnium gloriam, gratiam ac sapientiam deuote meditari debebant. Hoc est enim sabbatū colere, mentem deuotam creatori omnium exhibere, scire & reuoluerē quid, à quo, quare quales receperimus, de perficienda dei uoluntate sese colligere, & sancto proposito renouari. Qui ergo cessat ab operibus sæculi & spiritualibus uacat, iste sabbatum agit sacrum, si in loco suo sedeat anima, qui est iustitia, ueritas, sapientia, sanctificatio, & omnia quæ Christus est, locus animæ est: Qui manet in

me, & ego in eo, &c.

11 ¶ In calendis autem, id est in mensium exordijs, offeretis holocaustum domino, uitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos septem immaculatos,

12 & tres decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio per singulos uitulos: & duas decimas similæ oleo cōspersæ p singulos arietes.

Tertius sacrificandi ritus erat in capite mensium, in Neomenijs ac calendis. Quoties lunæ ad solem consensum, in alio uel incēso inchoaret, & noui luminis, quantum ad nostram aparentiam, reformatio inciperet. Erat autē pro eodem die sacrificiū, duo uituli, aries unus, agni septem, pro quolibet uitulo, uel cum singulis iuuenis tres decimæ similæ oleo permixtæ: cum ariete autem uno dant decimas similæ oleo permixtas lex decernebat, & cum singulis agnis singulas decimas similæ oleo permixtas. Libamina autem uini, pro uno uitulo dimidium hin, pro ariete uno tertiam partem hin, & pro quolibet agno quartam partem hin. Lunationum obseruatio, dum scilicet luna proxima fit soli, & sub illius claritate tota latet, & eiusdem temporis solennitas, admonet habendas gratias creatori pro beneficio influentiarum cælestium, secundum illius uoluntatem & beneplacitū, quibus iussu dei & opera, aer, tempus, ualētudo, & ætas regitur: Omnia enim sunt hæc omnia ad usum hominum, ex gratia conditoris. Reliquas allegorias etiam oblationum, uidebre licet apud Origenem latius.

13 & decimas singulas similæ ex oleo in sacrificio per agnos singulos: holocaustū suauissimi odoris atq; incensi est domino.

Non decimam decimæ de simila offerendam iubet, sed pro singulis agnis singulas decimas offerat similæ: cum septem agni offerendi præcipiantur in calendarum festis, septem quoq; decimæ simul dentur, decimæ inquam mensis in decem partes diuisi. Qualis uero fuerit tunc, & illi populo modius, quis certo edixerit? Simila autem non sola, sed oleo conspersa offerebatur, apta passibilibus panibus inde recentibus concoquendis, eo ferme uisibile oleo existente, quo nobis est butyrum.

14 Libamenta autem eorum (quæ per singulos fundenda sunt uictimæ, ista erunt) Media pars hin per singulos uitulos, tertia pars hin per arietem, quarta pars hin per agnū, uini: hoc erit holocaustum per omnes menses, qui sibi anno uertente succedunt.

15 Hircus quoq; caprarū offeretur domino pro peccatis super holocaustū sempiternum cum libamentis suis.

Additur superioribus sacrificijs in Neomenia hircus caprarum unus pro peccato, non quidem dei, ut stultus Iudei insaniunt, sed hominum peccantium in creatoris omnium, dum abutuntur influxibus cæli & murmurant, si secus aliquando ac sibi uideatur commodum, sol ipse & luna influant siccitates, uel pluias, ordinationib; diuinæ irascantur, ut fit. Hæc inquit omnia die calendarum offeruntur, præter iuge sacrificium omni die, & sacrificium

ficiū sabbatorū, si incidat in sabbatum lunatio aliqua, uel nouilunium.

¶ Mense autem primo, quartadecima die mensis, phase domini erit,

& quintadecima die mensis illius solennitas: septem diebus uescantur azymis.

Quarum dies prima uenerabilis & sancta erit: omne opus seruile non facietis in ea.

Offeretisq; incensum holocaustum domino uitulos de armento duos, arietem unum,

& agnos anniculos immaculatos septem, & sacrificia singulorum ex simila quæ con-

sperfa sit oleo, tres decimas per singulos uitulos, & duas decimas per arietem,

& decimam decimæ per agnos singulos, per septem agnos,

& hircum pro peccato unum, ut expietur pro uobis,

præter holocaustum matutinū quod semper offeretis.

Solennitas quarta paschalis erat in Vere, primi mensis quintadecima luna & quartadecima, qui nostro ali-

quando Martio, aliquando Aprili concurrat. Cum enim annus solaris contineat lunationes duodecim & dies un-

decim, iudei tertio quolibet anno, collectis trigintatribus diebus, ex ter un decim, triginta quidem ex eis diebus

extantibus mensē decimum tertium faciunt, & Februarius duplicat, ut habeat iste annus tredecim lunatio-

nes, id est menses: concurruntq; Martius eorum quem Nisan dicunt, serē totus tunc cum Aprili nostro. Primi itaq;

illius mensis decima quarta die pascha celebrandum insti-

tuitur, cum suis sacrificijs. Ad uesperam autem illius diei agnus offeretur suo more. Quintadecima autem die offer-

ri iubentur hoc loco uituli duo, aries unus, & septem agni, præter iuge sacrificiū, simile tres decimæ pro uno

quoq; uitulo, due pro ariete, una pro agno, & hircus nō permittitur. Prima & septima dies celebriores erant ca-

teris, ut nec quæ ad cibum pertinerent parare illis diebus liceret.

Ita facietis per singulos dies septē dierum in fomitē ignis, & in odorem suauissimum domino, qui surget de holocausto & de liba-

tionibus singulorum.

Tot ac talia sacrificia in holocausta offerri iubentur, singulis illis septem diebus azymorum. Dicitur autem pa-

nis sacrificij, id est, perfectum ac penitus exustum sacrificium, sōmes sacrificij, diciq; potest iste panis quasi gra-

tissimus deo, adiecto etiam uino, cibis, quo suam erga deum uoluntatem pro tanto ostendunt homines, ignitum

sacrificium sacrum domino offerendo.

Dies quoq; septimus celeberrimus & sanctus erit uobis: omne opus seruile non facie-

ris in eo.

Septima dies æque sancta, & quinta solennitas ut prima erat, cætenus, ut nullum seruile opus exercere in eo liceret, Phase autem & azymorum solennitas memoria

nobis est ueri agni pro nobis occisi, qui abstulit peccata mundi, ut allegoria alia opus non sit, in qua exterminandum est omne fermentum malitiæ & nequitia ab anima, azyma autem synceritatis & ueritatis custodiendum.

26 ¶ Dies etiam primitiuorum quando offeretis nouas oblationes domino, expletis hebdomadibus uenerabilis et sancta erit uobis: omne opus seruile non facietis in ea.

27 Offeretisq; holocaustum in odorem suauissimum domino, uitulos de armēto duos, arietem unum, agnos anniculos septem:

28 atq; in sacrificijs eorum similæ oleo consperfa, tres decimas per singulos uitulos, per arietes duos,

29 per agnos decimā decimæ, qui simul sunt agni septem:

30 hircum quoq; unum qui maciatur pro expiatione uestra:

31 præter holocaustum sempiternum & liba eius. Immaculata offeretis omnia cum libationibus suis.

Festo pentecostes, quod primitiarum dicitur, & est sexta celebritas, quum noua domino oblatio offertur de terræ fructibus, ab omni quoque seruilis opere cessandum est, similibus per omnia sacrificijs sex diebus excolitur. Gratiarum actio est pro nouis à domino datis frugibus: spirituum autem fructus sunt, pax, patientia, bonitas, longanimitas, mansuetudo, ac similia. Si ergo tu uis diem festum nouorum agere cum deo, uide quomodo semines, aut ut possis tales metere fructus ex quibus letari facias deum, & agere diem festum. Id fiet, si in spiritu semines, ut de spiritu quoq; metas uitam æternam, si in te nouale innouaueris, & non seminaueris super spinas, sed in terram bonam, quæ reddat fructum plusquam trigessimum.

Pentecostes.

CAPVT XXIX.

1 **M**ensis etiam septimi prima dies uenerabilis & sancta erit uobis: omne opus seruile nō facietis in ea, dies clangoris erit uobis.

A

Mensis septimus ut plurimum nostro Septembri contemporaneus, complectitur residuas quatuor celebritates, quarū prima hic describitur. Prima die, hoc est Neomenia illius mensis, quæ reliquis calendarum ferijs per annum celebrior habebatur, ob initium anni secundum aliquos. Agebatur autem tubis iubilationis & tarantaris, in memoriam sacrificij Isaac, pro quo aries oblatus est. Erat autem hæc dies celebris maxime, & sacerrimus cœtus, ut nihil in eo operis liceret, sed tubis clangebatur ad iubilum.

Tubarum dies.

2 Offeretisq; holocaustum in odorem suauissimū domino, uitulum de armēto unum, arietem unum: & agnos anniculos immaculatos septem,

3 & in sacrificijs eorum similæ oleo cōspersæ tres decimas per singulos uitulos, duas decimas per arietem,

4 unam decimā per agnum, qui simul sunt agni septem:

5 & hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi,

6 præter holocaustum calendarum cum sacrificijs suis, & holocaustum sempiternum cum libationibus solitis. Eisdem ceremonijs offeretis in odorem suauissimum incensum domino.

Holocaustum illo die fiebat vitulus uel iuuenus unus, aries unus, & septem agni, olia similia trium decimarum pro uitulo, pro ariete duarum, cum singulis agnis singule decimæ similes olitæ. Quibus additur pro peccato hircus unus caprarum, non tamen interim intermittitur iuge sacrificium mane, & sacrificia in reliquis calēdis consueta. Solennitas solennitatum dicitur septimi mensis, & septima celebritas. Quale enim inter dies septem est obseruatum sabbatum, domini dei festiuitas: sic inter menses, septimus quique mensis sabbatum est mensium.

7 ¶ Decima quoque dies mensis huius septimi erit uobis sancta atque uenerabilis, & affligetis animas uestras: omne opus seruile non facietis.

Dies propitiacionis.

Octaua solennitas instituta est decima die mensis septimi, quæ dicitur propitiacionis, sine omni opere serui transigenda, in ea affligunt animas suas, & humiliant se deo ieiunijs, luctu, locutione & orationibus. Hic dies festus uocatur afflictio animæ. Si uis ut letetur dominus super te, afflige animam tuam, non finas explere desideria, lasciuijs euagari, quandoquidem & paschæ festum amaritudinibus non uacat. Nihil in sacris ferijs remissum, lasciuum & uoluptuosum, aut luxuriosum uult dominus, sed animi humiliationem & orationes.

B Offeretisque holocaustum domino in odorem suauissimum, uitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

9 & in sacrificijs eorum similæ oleo cōspersæ tres decimas per singulos uitulos, duas decimas per arietem,

10 decimam decimæ per agnos singulos, qui sunt simul agni septem:

Offertur eo die holocaustum, uitulus, iuuenus, aries, agnuli septem, cum similia oleata trium decimarum ad iuncta uitulo, & duarum decimarum pro ariete, & singulorum decimarum similia oleata cum singulis agnuculis. Denique hircus caprarum offertur pro peccato expiationum, excepto iugi holocausto, cum illius oblationibus & libaminibus institutis. Veri autem Israëlitarum propitiacionem aliam non sperant nec assequuntur, præter eam quam se credunt habere per immaculatā illam hostiam, Christum in cruce, si tamen humiliauerint animas suas, & toto corde conuertantur ad dominum, & poeniteat eos commissorum. Longe hæc religiosiora, ac deo & si dei digniora sunt & dicuntur, quam sint quæ de hac solennitate Iudei consingunt.

11 & hircum pro peccato: absque his quæ offer

ri pro delicto solent in expiationem & holocaustum sempiternum, in sacrificio & libaminibus eorum.

Peccatum hic sepe dicitur sacrificium pro peccato, & peccatum propitiacionis dicitur sacrificium pro peccato, in festo propitiacionis offerendum, ut asuescent idiotisimæ Hebraicis, quos diuus Hieronymus eleganter explicauit plerumque, non tamen semper, id quod & seripulum inuexit imperitioribus linguarum.

12 ¶ Quintadecima uero die mensis septimi, quæ uobis sancta erit atque uenerabilis, omne opus seruile non facietis, sed celebrabitis solennitatem domino septem diebus:

Nonā solennitas celebratur die quintadecima eiusdem mensis, sine omni serui opere, cum sequentibus sex diebus. Festum hoc dicebatur tabernaculorum, in memoriam beneficii patribus exhibiti in deserto, ubi sub tabernaculis habitantes quadraginta annis, manna cibabantur: de quo Leuitici 24. & alibi.

13 offeretisque holocaustum in odorem suauissimum domino, uitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

14 & in libamentis eorum similæ oleo cōspersæ tres decimas per uitulos singulos, qui sunt simul uituli tredecim: & duas decimas arieti uno, id est simul arietibus duobus,

15 & decimā decimæ agnis singulis, qui sunt simul agni quatuordecim:

16 & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, & sacrificio, & libamine eius.

Sacrificium primæ diei erat tredecim uitulorum uel iuuenorum, duorum arietum, agnorum quatuordecim. Oblatio autem panum pro quolibet uitulo deferrebat similia trium decimarum, scilicet pro tredecim uitulis tredecim decimæ similæ, cumque singulis arietibus duas decimas, et pro uel cum singulis agnis singulas decimas, hæc ferre iubebantur, cum hircus caprarum pro peccato. Hæc autem illo die offerenda erant, præter iuge sacrificium cum libaminibus lege decretis.

17 ¶ In die altero offeretis uitulos de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

18 sacrificiaque & libamina singulorum per uitulos & arietes, & agnos rite celebrabitis,

19 & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque & libamine eius.

20 ¶ Die tertio offeretis uitulos undecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

21 sacrificiaque & libamina singulorum per uitulos & arietes, & agnos rite celebrabitis,

22 & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque & libamine eius.

23 ¶ Die quarto offeretis uitulos decem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

sacrificiaque

sacrificiaque & libamina singulorum per uitulos & arietes & agnos rite celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque eius & libamine.

¶ Die quinto offeretis uitulos nouem, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

sacrificiaque & libamina singulorum per uitulos & arietes & agnos rite celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque eius & libamine.

¶ Die sexto offeretis uitulos octo, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

sacrificiaque & libamina singulorum per uitulos & arietes & agnos rite celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque eius & libamine.

¶ Die septimo offeretis uitulos septem, & arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim:

sacrificiaque & libamina singulorum per uitulos & arietes & agnos rite celebrabitis, & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque eius & libamine.

¶ Die prima die tabernaculorum tredecim uituli offerantur, sic secunda die duodecim, tertia die undecim, quarta die decem, quinta die nouem, sexta die octo, septima die, quae & ultima, septem, semper uituli offerantur. Arietum autem & agnorum numerus idem omnibus diebus perseverabat, similiter & similarum oblatio & libamina, cum hircis caprarum & quotidiano iugis sacrificio eodem modo offererentur & numero. Et ratio iugis uitulorum omnium numerus septuaginta iuxta linguas gentium septuaginta, pro quibus secundum iudeos offererantur, significando earum subinde diminutiones, donec sub regem Messiam, qui est expectatio & salus gentium, omnia redigantur. Qui dixit: Data est mihi omnis potestas, &c. Agni uero in uniuersum erant nonaginta octo, contra tot maledictiones in lege positas, contra Israel, si legem domini transgredietur. Hæc Hebrei. Christianorum scenophegia uerius celebrantur a nobis, si fixum in hoc mundo animum ac institutum suum desiderauerimus, sed umbram huius uitæ uelut in transiui deparauerimus, non ut propriam possederimus, si ad ueram illam paradisi nostri patriam, unde eiectioni sumus, festinauerimus semper, dicentes: Incola ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei. Vide autem, quantis indigeant ista omnia peccata hostijs ut mundentur, quantos requirant uitulos, quantos arietes, quantos hircos. Sed in his omnibus unus est agnus, qui totius mundi potuit aut ferre peccatum. Et ideo cessauerunt ceteræ hostiæ, quia talis fuit hæc hostia, ut una sola sufficeret pro totius mundi salute. Ceteri enim precibus peccata, hic solus potest.

¶ Die octauo collectio erit uobis, omne

opus seruale non facietis,

36 offerentes holocaustum in odorem suauissimum domino, uitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem:

37 sacrificiaque eius & libamina singulorum per uitulos & arietes & agnos rite celebrabit,

38 & hircum pro peccato: absque holocausto sempiterno, sacrificioque eius & libamine.

Die octaua, quæ & uigesimatertia illius mensis, & proxima post festum tabernaculorum, celeberrima solennitas erat & decima inter alias colebatur, ueluti clausula gaudiorum, dicta תרומה collectio uel contractio, uel quia finiebatur annus, uel quia iubilæus aliquando annuntiabatur, uel quia colligebatur pecunia, uel quia gratiæ agebantur speciales pro omnibus collectis terræ frugibus. Vel præfigurabatur collectio omnium gentium in unitatem fidei in unum deum, per Christum faciendâ, uel collectio omnium electorum, in octauo sæculo, intra regnum cælorum, quum reponentur electi ad patres, ut sit uelut exordium anni sempiterni nunquam finiendi.

39 Hæc offeretis domino in solennitatibus uestris: præter uota et oblationes spontaneas in holocausto, in sacrificio, in libamine, & in hostijs pacificis uestris.

Præscripta sacrificia ordinaria erant ac legitima, quibus fideles addere poterant ex uoto uel sponte, & ob specialia dei beneficia gratiæ speciales persoluebantur, donec figuræ cessarent & ueritas ab uniuerso mundo agnosceretur, & ueniret sanctus sanctorum, & orbis expectationem impleteret in Christo.

CAPVT XXX.

1 Arrauitque Moses filiis Israel omnia quæ ei dominus imperauerat. 2 ¶ Et locutus est ad principes tribuum filiorum Israel: iste est sermo quem præcepit dominus:



Lex de solutionibus uotorum scribitur ad primores capita plebis & tribuum, qui de illis pronuntiare debebant, & requiri illorum oportebat iudicium, auditisque partibus & allegatis iudicandum, quod in propria causa sit cæcum iudicium.

3 Si quis uirorum uotum domino uouerit, aut se constrinxerit iuramento: non faciet irritum uerbum suum, sed omne quod promissum sit implebit.

Virili ætate, plena ratione, & matura deliberatione, si quis uouerit quod uouere potest, factum scilicet possibile, nihil contra dei legem includens, nec impediens ab eo ad quod quis iure diuino obligatur, cui quocumque suo uoto ob stare non potest, maxime si (ut uidetur uelle hæc lex) uouerit se aliquid oblaturum, ad cultum dei consecraturum uel sanctificaturum, is uouendo obligat animam suam, hoc est semetipsum: nec ei licebit resiliere à uoto, sed reddet altissimo uota sua, quæ uouerat. Similiter & de iuramento, quo utimur ad reuerentiam dei, perficiendo

Collectio
sum.

A
Distinctio
quadragesima
prima,
Matthæi
dicta.

quod bene iurauimus & licite. Alioqui in malis promissis rescindenda est promissio, emendandus error, & refartendum damnum, si quod interuenit alicui. Et quod perperam iuratur, consilium mutatur.

4 Mulier si quippiam uouerit, & se constrinxerit iuramento quæ est in domo patris sui, & in ætate adhuc puellari:

B si audierit pater uotum quod pollicita est, et iuramentum quo obligauit animam suam & tacuerit, uoti rea erit: quicquid pollicita est & iurauit, opere complebit,

6 sin autem eadem die ut audierit contradixerit pater, & uota, & iuramenta eius irrita erunt, nec obnoxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit pater.

Vota mulierum.

Mulieres, uxores, aut puellæ in domo paterna, sub patris cura uiuentes uel mariti, aut etiam legitimorum procuratorum, late enim accipitur in sacris nomen paternum, non maritæ uel affidatæ absq; consensu patris manifestum, uel interpretatiuo nihil firmum aut stabile uouere possunt, etiam domino deo, multo minus alijs quibuscumq;. Interpretatiuus autem consensus est, si pater audierit uouentem & obligantem se filiam, & tacuerit, consentire enim iudicabitur. Si uero eodem die quo rescierit illam uouisse pater, irritauerit & reclamauerit, non tenebitur uoto mulier. De uoto autem religionis apud Christianos sine dei uerbo instituto, et à priscis non usitato more, quo & successu temporis illaqueatæ sunt persone, æque non ligat uotum, quod etiam domino uouetur, si id sit sine dei lege, contra dei uoluntatem pugnant, ut sit non raro, de rebus hominum inutilibus ad profectum spiritus uel corporis, de quibusdam etiam impossibilibus rebus ac perpetuas transgressiones annexas secum adferentes contra dei præcepta, nec raro à necessarijs impediens domini dei mandatis complendis, & quorum obseruatio non est arbitrij humani, sed pendet à gratia dei sola, quam nemini pro omni tempore & uoto promissit, & quam promeriri non possumus, quia absente nihil boni possumus, et pro rerum mutatione, fixum nihil proponere potest cor humanum, eorum quæ dominus non iussit, & quæ per eum fieri necesse est: de quibus non pendentibus à nostris uiribus nihil præsumamus, ea uouentes quæ minime in nostra sunt potestate & domino placere nescimus. De quibus alij latius scripserunt.

7 Si maritum habuerit, & uouerit aliquid, & semel de ore eius uerbum egrediens animam eius obligauerit iuramento:

8 quo die audierit uir & non contradixerit, uoti rea erit, reddetq; quodcūq; promiserat,

C Sin autem audiens statim contradixerit, & irritas fecerit pollicitationes eius, uerbâque quibus obstrinxerat animam suam: propitius erit ei dominus.

Mulier, uxor existens uiri, uel puella in domo paterna, uiro alicui affidata uel desponsata, & hoc pacto iuri alicuius uiri addicta, uouere non potest aliquam obligationem domino: Quod si uouerit, irritari poterit à marito,

uel patre illius, sub cuius adhuc cura manebat domi. si uero ille cui affidata est, pater, maritus, uel sponsum, uouisse illam audierit, atq; tacuerit eo die, censetur consensisse, & mulier uoti tenebitur, soluet quod promissit domino, & uinculum uoti quo se obstrinxerit perscuerabit, donec reddiderit quod promissit.

10 Vidua & repudiata quicquid uouerint, reddent.

Vidua ac repudiata, solutæq; scemine à lege maritali, & libera, si quid uouerint reddere debent, & uoti tenebuntur. Et de similibus idem iudicium censetur, domo scilicet liber & prudens quispiam uouerit, tenebitur reddere cæteris paribus.

11 Vxor in domo uiri cum se uoto constrinxerit & iuramento,

12 si audierit uir & tacuerit, nec contradixerit sponsioni, reddet quodcūque promiserat, omne pro quo constrinxerit animam suam stabit,

13 sin autem ex templo contradixerit, non tenebitur promissionis rea: quia maritus contradixit, & dominus ei propitius erit.

Mulieres maritate & extra paternam domum quasi emancipate, sub legibus uirorum degentes, sine assensu mariti uouere nihil possunt, etiam si addito iuramento sese constrinxisse uouendo uideantur, non tenebuntur. Quod si audiens uir uouentem tacuerit, & non irritum statim reddiderit, iudicabitur consensisse, & illa uoto obligabitur reddendo.

14 Si uouerit, & iuramento se constrinxerit ut perieiunium uel cæterarum rerum abstinentiam affligat animam suam: in arbitrio uiri erit sine faciat, siue non faciat.

15 quod si audiens uir tacuerit, & in alteram diem diffulerit sententiam, quicquid uouerit atq; promiserat, reddet: quia statim ut audiuit, tacuit,

Toto hoc capite replicatur uotum uel iuramentum, quo obligauit se quispiam super animam suam, id est pro prium corpus suum, etiam secundum sententiam diui Augustini intelligitur de abstinentia alicuius rei, quia licet alicui uti per legem, sed per uotum ipse sibi efficit non licere, non autem per uotum de re aliqua illicita, & quæ sit contra deum uel rationem, sit res ipsa licita & obseruabilis, ut prædictum est.

16 sin autem contradixerit postquam resciauit, portabit ipse iniquitatem eius:

In alteram diem differre, est negligere, & non statim post agnitionem uoti reclamare, sed dissimulare ad tempus, id si postea displicuerit, non tamen absoluetur mulier, & pro ea uir qui liber erat iam uoto consentiente reddendo, peccabitq; nisi præstiterit quod consentiente per dissimulationem ipso uiro mulier uouit uel promissit. Portabit ipse iniquitatem mulieris, id est, eius loco tenebitur solutionis: non secus obligabitur, quam si ipse uouisset. Quod si illa impedierit à soluendo, libera quidem ipsa erit, maritus autem reus tenebitur.

17 Iste sunt leges quas constituit dominus. Mosi inter uirum & uxorem, inter patrem & filiam quę in puellari adhuc ætate est, uel quę manet in parentis domo.

Ratio humana & timor dei secundum uerbum eius, regere debent totum hominem, secundum animalem ipsam affectionem et motionem, ueluti maritus uxorem, tam abstinendo quam appetendo. Vota quoque nemo potest offerre, nisi qui habet in substantia uel uirtute propria quod deo uoueat uel offerat. Nihil nos deo dignum dare possumus. Omnia enim quę facere bona possumus, & multo plura domino obligamur: mala autem agere non cadunt sub uoto. Nihil magni facit homo offerens se deo, quum ipse prior in Christo se deus homini obtulerit. Homini uere pio & deo deuoto, non sunt necessaria uota, sed habet libertatem agendi opera pietatis. Qui autem effeminatus est & carnalior, eius uota referentur ad maiorem res ut uirtutes sectetur.

CAPVT XXXI.
Ocutusque est Dominus ad Mo-
 sen, dicens:

Vlscere prius filios Israel de
 Madianitis, & sic colligeris ad po-
 pulos tuos.

Præcepit iam ante dominus Mosi, ut contra Madi-
 nitas Israelitę hostes sese ostenderent, pro eo quod insti-
 dijs ipsorum decepti, fornicati fuerant cum alienigenis
 suis feminis, & ad cultum idoli Phogor colendum indu-
 cti erant. Hic ergo iterum dominus decernit bellum con-
 tra Madianitas, & in clyta uictoria obtenta, dominus ami-
 cum suum Moſen consolatur, antequam moriatur. Hoc
 scandalum quod acciderat, dominus ulisci uoluit, uiuen-
 tis adhuc Moſe, cuius sub regimine commissum fuerat.
 Ipsi quidē Israelitę pro peccato suo pertulerunt manum
 domini uindicantem, mediocrius tamen & partius Ma-
 dianitas uero, qui subornando mulieres deceperant, et cau-
 sam præbuerant præuicandi, multo uehementius et atro-
 cius iudicantur: quod multo grauius est causam præbuisse
 de industria peccandi, quam quemque pro se ex fragilita-
 te uel tentatione peccare, scandalum passum. Apponi au-
 tem ad patres Mosi promittitur, sed nemo ponitur ad eos
 qui non sunt. Constat ergo esse aliquem populū, cui Mo-
 ses post uitę huius exitum dicitur applicandus, & pro fi-
 de & obedientia per dei gratiam sit transferendus.

Et locutus est Moſes ad populum: Arma-
 te, inquit, ex uobis uiros ad pugnam, qui pos-
 sint uultione domini expetere de Madianitis,
 Sciens Moſes peracta uictoria sibi statim moriendum,
 plenus tamen fide uitę futurę et felicitatis, deę gratia dei
 presumens, quo cum in hac uita fuerat Moſes tam fami-
 liariter usus, cuius tantam senserat clementiam & poten-
 tiam, ad mortem tamen omnino intrepidus anhelat, sicut
 & Aaron, statim sine dilatione bellum indicit & parat,
 non neſcit moras, sed ut se statim uiri accingant præcipit
 contra Madianitas.
 mille uiri de singulis tribubus eligantur ex
 Israel qui mittantur ad bellum.

5 Dederuntque millenos de singulis tribu-
 bus, id est duodecim millia expeditorum ad
 pugnam:

Duodecim milia deliguntur ad prælium, non multitudi-
 ne uictores futuri, sed iustitia & pietate. Vbi unus perse-
 quitur mille, & duo fugant decem milia. Dudum sexcen-
 tena millia fuerant armatorum contra Madian, et omnes
 uicti sunt, quum peccatum erat in eis, nunc uincendi a
 duodecim millibus: ut intelligamus, non multitudine sed
 pietate & iustitia parandam uictoriam: ubi fortior est
 sancti unius oratio, quam peccatorum innumerabilium
 decertatio. Quamquam etiam non raro sancti prostrantur,
 pro peccato multitudinis, & ad suam gloriam occiduntur
 ab impijs, quorum uita mundus dignus non erat.

6 quos misit Moſes cum Phinees filio Elea-
 zari sacerdotis, uasaque sancta, et tubas ad clan-
 gendum in manum ipsius.

Duodecim milia militum deliguntur, sufficiens expe-
 ditio contra Madianitas, quorum ut maximus fuerit nu-
 merus, ex spolijs deprehenditur penē infinitis. Illi mittun-
 tur a Moſe, & cum eis scribitur quoque missus deo anabi-
 lis, & iustissimus, summus sacerdos aliquando futurus, fi-
 lius summi sacerdotis Phinees, celeberrimus ex fauore
 dei & animo zeloso fortissimus, fide & zelo illustris.
 Sub cuius ducatu ut uidetur, nam alius dux non legitur,
 quis commilitonū formidaret? amicum dei se ducem na-
 ctos gaudentiū. Non est similis cōditio etiam optimorum
 militum, ubi ducem impiū sequi coguntur, in et per iram
 domini, dum uult punire etiam pios, & impios uictores
 obdurare in sua impietate. Verum sub ducatu fidelis, for-
 tis, & fortunati, deoque commendatissimi imperatoris, a-
 nimi uehementius confirmantur, sese deo credentium, un-
 de & hic statim sequitur illustris uictoria. Interficiuntque
 facili negotio Madianitarū reges & socios Israelitę pau-
 ci, freti nunc dei gratia, prius mulierum lenocinijs capti
 et uicti: tantū ualet uita correctio, et conuersio ad deum,
 sacrarumque tubarum fiducia, & religiosi ducis fortitudo.
 Quomodo enim non in deo suo transgrederentur murum?
 Quomodo timerent aggredi impium hostem, domino ius
 beme? Vasa sancta cum illis fuisse, intelligitur a Iudeis de
 arca, quod non sit uerisimile. Addunt Balaam uocatum a
 Madianitis ad maledicendum Israelitis, propter quod &
 Phinees lamina aurea & sacerdotali summi pontificis
 gloria astitit contra illius auguria, quod æque fit im-
 probabile, tunc enim Eleazar summus fuit sacerdos, cu-
 ius solius erat ferre laminam sacram. Rectius dicemus ua-
 sa sancta quę fuerint statim explicata, cum dicitur bucci-
 nas uel taratantara habuisse in manibus Phinees, qui ma-
 gis exhortatione uerborū dei et tubis belligerari, quam
 propria manu, quod non est officium sacerdotis: sed ex-
 hortari, orare, confirmare milites in fide ad deum, &
 ad constantiam contra hostes, quos pro ipsorum malitia
 dominus instituit.

7 Quumque pugnassent contra Madianitas
 atque uicissent sicut præcepit dominus Mo-
 si, omnes mares occiderunt,

Occidisse Israelitis omnem masculum, est omnem illo

Phinees
 dux belli.

Masculina
 occisa.

rum uirtutem enervasse, & ad rebellandum fecisse inu-
tiles. Si primo quæsierimus iustitiam, & orationibus ad
deum æque contenderimus, illiusq; uerbo obtemperaueri-
mus, omnes nobis hostes facile subijciemus. Tunc enim si
consistane aduersus nos castra, non timebit cor nostrum:
si insurgat aduersum nos prælum, in hoc sperabimus. Se-
cus autem fit ubi obmittitur oratio, impij duces eligun-
tur, ubi uerbum domini, & eius ministri in summo odio
habentur, et abijciuntur, & oneri sunt potius quàm ho-
nori, ubi impendit iudicium domini, ad uindicandum cri-
mina occulta uel publica, recentia uel uetusta.

8 & reges eorū Eui & Recem & Sur & Hur
& Rebe, quinque principes Madian. Balaam
quoq; filium Beor interfecerunt gladio,

Enumerantur ex nomine quinq; reges Madianitæ, &
Balaam eorum uates. Dignum erat augurem iam præmo-
nitum, & non sibi temperantem ab aggressu benedicti à
deo populi scienter, cum populo concidi impio, qui &
iam dudum maledicendi uotum habuit, si illi per domi-
num licuisset. Et in tam grandi cæde, quis illū sine specia-
li protectione dei seruare potuisset? Etiam si sanctus fuis-
set, impij tamen populi luisse supplicia non nouum fuis-
set. Bellum iustum moueri potest cæteris paribus, si domi-
nus iubet, contra terram in qua nomē domini blasphema-
tur, ubi in deum fides deseritur, si malefactor & impietas
defenditur, ut amicus ab hostibus eripiat, & cætera, si
huiusmodi malis alio modo occurri non possit, & qui a-
lium corrigere pergit, non sit æque flagitiosus. Hæc scri-
pturis facile possent ostendi, sicut & alia.

Bellum ius-
tum.

B coeperuntq; mulieres eorum & paruulos,
9 omniaq; pecora & cunctam suppellectilem,
quicquid habere potuerāt depopulati sunt.

Iudicio domini damnati erant Madianitæ, & eorum
malitia puniendā erat bello, à domino indicto. Insignis,
& tam incruenta à sua parte Israëlitarum uictoria & fe-
lix, fidem populi augere debuit. Mosesq; consolari, & ter-
ra à populo possidēda parari, commune nefas in quo con-
senserant uindicari, & tot Israëlitarum casus, ob fornicā-
tionem cum Madianitis consolari, & iam conuersos ac
emendatos decebat ad profectum in uirtutibus animari.
De occidendis infantibus & sceminis, nondū præceptum
domini habuerant manifestum, ideo capiunt quos pos-
sunt, nouæ legis occasionem præstituri. Diripiunt autem
substantiam & quæ inueniebant omnia, quia iam nouam
terram possessuri multis erant usuri.

10 tam urbes, quàm uiculos & castella flam-
ma consumpsit.

Urbes & castella tyrannorum igne absumunt iure
belli, & iussi à domino, quibus abusi ad oppressionem
plebis magis fuerant, quàm ad iustitiæ suæ tutelam. Ut e-
nim utile est pios tutari urbibus & mœnijs: sic pernicio-
sum est reipublicæ, si paucorum potentatus, in tyranni-
dem uersus, munitionibus defendantur.

11 Et tulerunt prædam, & uniuersa quæ cepe-
rant tam ex hominibus quàm ex iumentis,

12 & adduxerunt ad Moysen, & Eleazarum sa-
cerdotem, & ad omnem multitudinem filio-

rum Israel, reliqua autem utensilia portau-
runt ad castra in campestribus Moab, iuxta
Iordanem contra Iericho.

Spolia occisorum facile detrahuntur & iuste, & qui
corpora tradiderat, quomodo non opes egentibus per-
misset? & nouis colonis, à domino institutis, tanto tem-
pore multa passis, & grauiā, iam pridem conuersis ad do-
minum, & ad obedientiam cum reuerentia ad seruam do-
mini Moysen, qui propediem moriturus, insigni felicitate
ex uiso profectu tanto sui populi, consolandus erat, dom-
tot mancipia, iumenta, homines, & suppellectilia tantā
offerrentur populo distribuenda: aduehuntur autem ad
campestria Moab, prope ripam Iordanis, proxime trans-
missuris.

13 Egressi sunt autem Moyses & Eleazar sa-
cerdos, & omnes principes synagoga in oc-
cursum eorum extra castra.

Victorioso exercitui triumphum deferunt, & con-
gratulantur, ac honore prosequantur grati, feliciter
redeuntes, more omnium nationum non improbando.
Verum currus triumphales decernuntur, non populo,
sed deo, quia non hominum, sed dei fuerat uictoria.

14 Iratusque Moyses principibus exercitus
tribunis, & centurionibus qui uenerant de
bello,

15 ait: Cur omnes scēminas reſeruasti?

Nonit fidelissimus propheta & mansuetissimus, non
nimio plausu abuti uictoria, non hominum odio, uel cru-
delitatis amore mandare homicidia, sed necessitate præ-
ueniendi intolerabile damnum, & obsequendi diuine le-
gi, ac tam propensum populum ad alienigenas in ordine
continendi. Maxima pietas erat, fideliter consulere
ditis, ne in exitium certum & dei odium, exemplo cæ-
doctus, caderent sui, si pepercissent alienis. Non est
mentia parcere obstinatis impijs, & propter hostis salu-
tem certo periculo exponere ciuem. Rescindenda est
casto perniciosi scandali. Non irascitur Moyses super Phi-
nees sacerdotem sanctum, qui affuerat, uel quia dux non
erat, uel quia ad illius consiliū non acquieuerant, uel non
requisierant, uel publice corripere religiosum non erat, alio
qui nominantur tribuni, centuriones, & præpositi.

16 Nonne istæ sunt quæ deceperunt filios Is-
rael per uerbum Balaam, & præuicari uos
fecerunt in domino super uerbo phogor, un-

de & percussus est populus domini?
Subindicatur suggestionē aliqua ipsius Balaam fuisse
dudum subornatas mulieres, ad minus præstitit prophe-
tijs suis occasionem amicitie, quæ iuxta legis dei præseri-
ptum caute nimium excolenda fuerat uel in totum cauē-
da: alioqui ubi hoc Balaam consuluerit, nusquam legitur
nisi in Apocalypsi Ioannis.

17 Ergo cunctos interficite quicquid est ge-
neris masculini etiā in paruulis: et mulieres
quæ nouerunt uiros in coitu, iugulate:
18 puellas autem & omnes scēminas uiro-
nes reſeruate uobis,

Occidi iubentur masculi, ne redimant olim hostes
redant

recedat: uirgines cognite mulieres damnantur, ne quæ scandalo fuerant seruiarentur, & utriusque fornicationis magistra haberentur, in populo admodum castitatis studioso. Virgines euadunt, non ob tantam uirginitatis laudem, sed ut prolis multiplicationi consulatur apud fideles, ubi perfidia & libidinum nulla timerentur exempla. Nos eam partem delectationis, quæ non tam procliuius est ad peccatum, sed magis exardescit ad bonum, conseruemus, & bene instituamus.

19 & manete extra castra septem diebus. Qui occiderit hominem, uel occisum tetigerit, lu-
20 strabitur die tertio & septimo, uos & præda uestra,

Omne autem uestimentum siue uas coreæ
21 eum, & opus confectum de caprarum pelli-
bus pilis, & ligno expiabitur.

Moses, qui dudum tot legibus cauerat munditiam con-
seruandam, ad primam pollutionem contractam seruandæ
de legis occasione non præterit: ex mortuorum conta-
ctibus commaculatos milites, purificari iuxta legem præ-
cipit, tam res quam personas. Exuias & metalla omnia
mundari iubet ad præscriptum legis. Non debuit commit-
ti in legem ab eo, uel præsentem, uel scientem, qui scriptor le-
gis habebatur. Et iam moriturus, legalis obseruantie exem-
plum proferre & adere debuit, sanctus legislator. Omnia enim hæc exuias, immunda erant secundum le-
gem. Quæ igitur ex metallis constant, ignis purificat:
quæ fragiliora, ignem non ferentes, aqua purificantur,
ut sequitur.

21 ¶ Eleazar quoque sacerdos ad uiros exer-
citus, qui pugnauerant, sic locutus est: Hoc
est præceptum legis quod mandauit domi-
nus Moysi,

22 Aurum & argentum, & æs, & ferrum, &
23 plumbum, & stannum,
& omne quod potest transire per flamas,

24 igne purgabitur. Veruntamen aqua expiatio
nis purgabit, quicquid autem ignem non po-
test sustinere, aqua expiationis sanctificabitur.
& lauantis uestimenta uestra die septimo,
& purificati postea castra intrabitis.

Eleazar sacerdos officio suo fungitur legitime, præ-
sente Moysi, & de dexterrate pontificis gaudente, simul
& de obedientia plebis, maxime autem de beneficijs dei
omnium bonorum auctore: qui occasionem præstiterat
& uoluntatem gratificandi deo.

25 ¶ Dixitque dominus ad Moysen:

26 Tolle summam eorum quæ capta sunt ab
homine usque ad pecus, tu & Eleazar sacerdos
& omnes principes uulgi,

27 & omnes principes uulgi,
28 & omnes principes uulgi,
pugnauerunt, egressique sunt ad bellum, & in-
ter omnem reliquam multitudinem,
et separabis partem domino ab his qui pu-
gnauerunt & fuerunt in bello, unam animam
de quingentis, tam ex hominibus quam ex
bobus & asinis, & ouibus,

29 dimidium eorum capietis, & dabis eam Elea-
zaro sacerdoti, quia primitiæ domini sunt,

30 ex media quoque parte filiorum Israel acci-
pies quinquagesimum caput hominum & bouum,
& asinorum, & ouium, cunctorumque animan-
tium, & dabis ea Leuitis, qui excubant in cu-
stodijs tabernaculi domini.

Fiunt ex omnibus spolijs æquales due partes, ut una sit eorum qui ad bellum processerant, & alia eorum qui in castris resederant. Iubentur etiam primam diuidere medietate, ut quingentesimus homo, bos, asinus, pecus, Eleazar cedat summo sacerdoti. Secunda autem medietas, quæ erat eorum qui remanserant, quinquagesimum caput uel animal præcipit ut segregetur, & cedat ordini Leuitico reliquo, qui præter sacerdotij functionem, officium habet ministrandi in tabernaculo, secundum suas familias postea diuidenda. Intelligitur autem Eleazari conditio, non pro sua persona, sed pro sacerdotum collegio toto, qui sunt filij Aaron, & fratres Eleazari, id est proxime consanguinei. Acquisita sanè distributio, si digne æstimetur magnitudo spoliiorum, & Leuitici ordinis officium, ac persona, cum sacerdotali honore & statu. Quis hæc audies non inuitetur ad militiam dei contra hostes pietatis? Quis non animetur pugnare pro ecclesia, & resistere ueritatis hostibus & uirtutum? decernitur enim talibus maxima pars bonorum, quinquages multiplicata, præ cæteris imbellibus: excedit autem in tantum numerum & redigitur quantitas & augetur cum sexcentis milibus duodecim millia conferuntur. Offerre tamen pars utraq; iubetur deo de spolijs portionem, & illi qui uicerunt unam ex quingentis, qui autem resederant unam ex quinquaginta.

Spoliiorum diuisio.

31 Feceruntque Moyses & Eleazar, sicut præceperat dominus Moysi.

*Beneficij dominici magnitudo recensetur in stupendo numero prædæ tam hominum quam iumentorum: Ex quo fecunditas & utilitas illius prouintie perpendi possit, & occisorum uiro-
rum quantus fuerit exercitus, gloria quanta dei uincens pro suis, & ne quid carnale brachium gloriari possit, non fuerant in expeditione Israëlitarum illa nisi duodecim millia uiro-
rum, nec magnitudo humanarum uirium quicquam ualet apud deum, sed feruor fidei, & sanctitas ducis. Iucundum igitur et utile fuerit pugnare pro ecclesia fidelium contra impios, inimicis ueritatis ac iustitiæ resistere, uindicare gloriam dei, & opprimere iustitiæ oppressores, qui uoluptati & idolatriæ docet operam nauare. Qui ergo tales expugnat in se uel proximo, spolijs optimis ditabitur.*

Pugnare pro fidelibus.

32 Fuit autem præda quam exercitus ceperat,
ouium sexcenta septuagintaquinque millia,

33 bouum septuagintaduo millia,

34 asinorum sexaginta millia & mille:

35 animæ hominum sexus sceminei, quæ non cognouerant uiros, trigintaduo millia.

36 Dataque est media pars his qui in prælio fuerant, ouium trecenta triginta septem millia quingentæ:

- 37 ē quibus in partem domini supputatę sunt
oues sexcentę septuagintaquinę,
38 & de bobus triginta sex millibus, boues se
ptuaginta & duo,
39 de asinis triginta millibus quingentis, asi
ni sexaginta unus,
40 de animabus hominū sedecim millibus,
cesserunt in partem domini trigintaduę a
nimę.

F Tradiditq; Moses numerum primitiarum
41 domini Eleazaro sacerdoti, sicut fuerat ei à
domino imperatum,

42 ex media parte filiorum Israel, quam sepa
rauerat his qui in pręlio fuerant.

43 De media uero parte quę contigerat reli
quę multitudini, id est de ouibus trecentis tri
ginta septem millibus quingentis,

44 & de bobus triginta sex millibus,

45 & de asinis triginta millibus quingentis,

46 & de hominibus sedecim millibus,

47 tulit Moses ex medietate filiorū Israel por
tionem unam ex quinquaginta hominibus
& iumentis, & dedit Leuitis qui excubabant
in tabernaculo domini, sicut pręceperat do
minus.

Totus spoliū numerus in uirginibus erat triginta
duo millia, cuius medietas sedecim millia, ex quibus nu
merus quotiens deducitur trigintaduū diuidēdo per quin
gentos: sic quoq; summa tota omnium fuisse scribitur sex
centa septuagintaquinę millia, cuius medietas trecenta
triginta septem millia quingēta, diuisa per quingenta red
dit quotientem census sexcēta septuagintaquinę. Bouū
quoq; summa septuagintaduū millia, habet medietatem
triginta sex millia, cuius quotiēs resultat septuagintaduū
diuidēdo per quingenta: sic & asinorum totalis summa
sexagintaunū millia medietatem habens triginta millia
quingenta, producit sexagintaunū quotientem diuisa
per quingenta. Si quis hac in re uoluerit curiosus uideri
negotij summam paucis habet. Leuitis autem, quibus ca
put non quingentesimum cedebat ut Eleazaro, sed quin
quagesimum, oblata sunt uirginum trecentę uiginti, o
uium sex millia septingentę quinquaginta, bouū septim
genti uiginti, asinorum sexcenti decem.

48 Quumq; accessissent principes exercitus
ad Mosē & tribuni, centurionesq;

49 dixerūt: Nos serui tui recensuimus nume
rum pugnatorum, quos habuimus sub ma
nu nostra, & ne unus quidem defuit.

G Ob hanc causam offerimus in donarijs do
mini singuli, quod in pręda auri potuimus
inuenire, periscelides & armillas, annulos &
50 dextralia ac murenulas, ut deprecēris pro no
bis dominum.

Gratiarum actio redditur deuota & digna à ducibus
singularum tribuum filiorum Israel pro salute totius ex
ercitus, & quia in totum incruenta illis fuisset tanta ui
ctoria, magnoq; miraculo, quod in omnia secula Israeliti

tico populo potuisset adauxisse fiduciam in deum, & ob
bedientiam cum reuerentia ad dominum deum suum. Of
ferunt tibialia & brachialia ornamenta, et inanes atq;
auri insigne pondus, quod ex pręda acciderat & obme
nerat, aureas armillas, annulos et uulvas, sic enim
interpretantur Iudęi, unde flagitium occisorum
nitarum deprehenditur qui talibus aureis figuris fuerant
abusi ad luxum uel inconstantem libidinem. Omnia ex
nim arguitur execrabilis illorum libido & luxus in
dissima idololatria sua: & pretiositas ornamentorum ex
tanto pondere auri, quod uel secum ad pręlium attuler
rant uel domi post stragem diripiendum seruauerant.

51 Susceperuntq; Moses & Eleazar sacerdotes
omne aurum in diuersis speciebus,

Susceperunt in usum tabernaculi ac ueluti thesaurum
domino constandum, & opima spolia, aurea uasa fibris
facta, omne genus uasorum, crateres, phialas, calices, uel
alia pretiosa ac cęlata.

52 Et fuit omne aurum oblationis quod ob
tulerunt domino pondo sedecim millia le
ptingenti quinquaginta sicli à tribunis et cen
turiōibus.

53 Vnusquisq; enim quod in pręda rapuerat,
suum erat.

Summa eius auri quod à tribunis & centuriōibus
de sua portione offerebatur immensa erat, ut appareat
gratitudo de cœlitus sibi donata uictoria, quam suis uiri
bus non tribuebant, sed domino referebant acceptam. Si
clorum auri sedecim millium septingentorum quinquaginta
erat pondus, quod quilibet sibi ipsi rapuerat, inue
sponte offerunt pręter ea quę iuxta rationem generat
lis diuisionis domino consecranda dederant, animalia si
licet uarię speciei.

54 Et susceptum Moses & Eleazar aurum à
centuriōibus & tribunis intulerunt in ta
bernaculum testimonij, in monumentum fi
liorum Israel coram domino.

Iubet memoriale fieri hæc dona in tabernaculo scilicet
ris & conseruari ad gloriam dei, suo tempore in usus ne
cessarios ac utiles expendenda, ubi usus glorię dei pos
sualet: ut patet non raro factum sub regibus.

CAPVT XXXII.

1 Illi autem Ruben & Gad habebāt
pecora multa, & erat illis in iume
tis infinita substantia. Quumq; ui
dissent Iazer & Galaad aptas ani
malibus alendis terras,

2 uenerunt ad Mosē & Eleazarum sacerdotes
tem, & principes multitudinis, atq; dixerunt:

Occasio diuitiarum in pecoribus præstitit causam Re
benitis & Gadditis terram pascuam desiderandi ultra
Iordanem: & sicut prę ceteris festinauerunt ad heredi
tatem capefcendam, sic primi quoq; de sua terra à regibus
Assyriorum expulsi sunt, et translati in exilium, ut
legitur in libris Regum, & Esaię.

3 Ataroth, & Dibon, & Iazer, & Nemra, &
Hesebon, & Eleale, & Sabā, & Nebo, et Beon
et Beera

terra quam percussit dominus in conspectu filiorum Israel, regionis uberrimæ est ad pastum animalium, et nos serui tui habemus iumenta plurima.

Agnoscent uerbis et gratitudine, beneficium et uirtutem dei, cum non suis uiribus terram illam se affectos sentiant, sed sola dei gratia et uirtute, aspiciente Terram, inquit, quam percussit dominus, in conspectu filiorum Israel. Nos nihil egimus, ille dominus deus nostris nos percussit, et terram aptissimam alienigenis animalibus tradidit: nos autem donauit possessione maxima armentorum, ut pascuis indigeamus præ alijs. Qui iumenta plurima possident, Iordanem transire refugiunt: quia quos multa mundi implicamenta occupant, habitationem celestis patriæ non requirunt. Vide, si placet, ex Gregorio glossam ordinariam.

¶ Precamurque si inuenimus gratiam confessionem, ut des nobis famulis tuis eam in possessionem, nec facias nos transire Iordanem.

Humiliter nunc sese Mosi seruos subiiciunt, et pro hereditate accipienda precantur, contra quem cum alijs iam sepe pertinaciter murmurauerant. Figuram professionem eorum, qui terræ possessiones querunt, promissionis patriam sanctam ac felicem non desiderant, contenti terrenis et pecuinis bonis, celestia et rationalia non appetunt nec requirunt.

Quibus respondit Moses: Nunquid fratres uestri ibunt ad pugnam, & uos hic sedebitis?

Cur subuertitis mentes filiorum Israel, ne transire audeant in locum quem eis daturus est dominus?

Cunctabundum reddiderunt Mosen dudum experta tene, ne charitatem fraternam uiolare, et se in tuto possit, fratres deserere cogitent. Timet quoque ne zelo immoderato, priuatis sibi uendicare, et præoccupare, ac suam diuitiam querere, et non fratrum causam pariter iuuare uelint: detestare bellorum pericula, domique sese tutos recondere: timorem quoque hostium prætere, et formidolosos fratres reddere: uel promissa terre contemptores.

Sic egerunt patres uestri, quando mihi eos de Cades barne ad explorandam terram.

Digna et necessaria est improperatio culpæ tam perniciose, qua maiores illorum, improbis exploratoribus credentes, tantum boni distulerunt usque ad tantum tempus, et omni fratrum excidium in solitudine procurarunt, tam indigna respondentes de terra optima, quæ fuerant contemplant, quæ nunc quoque illi non magnificare uideatur.

Quumque uenissent usque ad uallē Botri lustralis Israel, subuerterunt cor filiorum Israel, ut non intrarent terram quam eis dominus dedit.

Qui iratus iurauit, dicens:

11 Si uidebunt homines isti qui ascenderunt ex Aegypto à uiginti annis & supra, terram quam sub iuramento pollicitus sum Abraam, Isaac, & Iacob, & noluerunt sequi me,

12 præter Caleb filium Iephone Cenezem, et Iosue filium Nun: Isti impleuerunt post dominum (id est uoluntatem domini.)

13 Iratusque dominus aduersum Israel, circumduxit eum per desertum quadraginta annis, donec consumeretur uniuersa generatio quæ fecerat malum in conspectu domini.

Iam ferè lapsi fuerant quadraginta anni, et iam mortui omnes erant qui botrum uiderant, qui tunc murmuratoribus crediderant, qui retraxerant à uoto assequendi promissa. Ideo nunc ordine recitat tunc dicta et acta, proximus morti, ut dominum timere discant, et à furore illius promouendo diligenter caueant. Quo illis contigit tantum damnum, ut nemo omnium tunc numeratorum supersit terram ingressurus, eorum qui Aegyptum egressi erant, præter Caleb et Iosue, qui impleuerunt post dominum, id est, domini uoluntati et beneplacito diligenter acquieuerunt, et pleno corde crediderunt, cupientes illi toto corde probari.

14 Et ecce, inquit, uos surrexistis pro patribus uestris incrementa, & alumni hominum peccatorum, ut augetis furorem domini contra Israel.

15 Quod si nolueritis sequi eum, in solitudine populum derelinquet, & uos causa eritis necis omnium.

In tam ardua causa nihil negligit Moses persuadendo quo illorum, ut putabat, indignum institutum infringeret, quos timebat rebellaturos, et iram domini presumptione sua et incredulitate prouocatuos. Omnino enim metuebat ingeri causam dilationis amplioris ingressus in patriam promissam, et animæ quoque suæ egressum ex hoc mundo ad patres sanctos. Improperat maiorum peccata, et contumaciā, quorum arguit hos esse sectatores, quibus addere uelint ad maiorem damnationis cumulum, et iram dei grauius deſeuire ingente sua improbitate cōpellant. Quam quū diligentissime reuereri debeant, eā incitent studioſe, ut merito totus aliquando populus disperdatur.

16 ¶ At illi prope accedentes, dixerunt: Caudas ouium fabricabimus hic, & stabula iumentorum, paruulis quoque nostris urbes:

17 nos autem ipsi armati et accincti pergemus ad prælium ante filios Israel, donec introducamus eos ad loca sua. Paruuli nostri & quicquid habere possumus, erunt in urbibus munitis, propter habitatorum insidias.

18 Non reuertemur in domos nostras, usque dum possideant filij Israel hereditatem suam:

19 nec quicquam queremus trans Iordanem & ultra, quia iam habemus nostrā possessionem in orientali eius plaga.

Accedunt Rubenitæ cum alijs ad Mosen propius, ut familiarius alloquerentur, et certius intelligerentur, nul-

Rubentia
factum ex-
citant inli-
bitum.

laq̃ mali conscientia retrocedere putarentur. Cupiunt au-
tem pium ac iustum institutum suum candide exponere,
exercitiores iam facti, & dicto obsequentiores, fideq̃
in promissa dei iam nō parum promouerāt. Prudentiam
ergo & fortitudinem cum fraterna charitate promittunt
ac seruant, simul ac uirtutum omnium consumatricē per
seuerantiam in cepto sacro exhibent. Interim circumspe-
ctionem docemur in agendis, & rei familiaris curam una
cum fide in deum, & fortitudinem pro fratribus. Iuuare
fratres cupiunt & obedire deo, consultum tamen uolunt
familie & pecoribus, ne quid interim damni imbelles pa-
tiantur. Promptos se & armatos offerunt aciei contra ho-
stes fratrum suorum, pleni fide de hereditate fratrum per-
cipienda, sicut et ipsi iam suam suscepissent, si liceret per
uerbum domini illiusq̃ prophetam.

20 ¶ Quibus Moses ait: Si facitis quod pro-
mittitis, expediti pergite coram domino ad
pugnam:

Laudē uirtutis et constantie cum mercede recipiūt in
promissis, si factis uerba sint cōpensaturi. Pium uotū boni
consulere sapientie est, merces digna debetur constantie
pro fratrum salute. Non sunt amicis honesta neganda.

21 & omnis uir bellator armatus Iordanē trans-
eat, donec subuertat dominus inimicos suos,

Hostium expulsionem, certō futuram credentes, domi-
ni uirtuti deferunt & totam uictoriam, nec tam sibi quā
domino terram subiugandam credunt & confitentur,
tam Moses quā Rubenite cum socijs. Ipse dominus, in-
quiunt, delebit hostes suos ante faciem suam.

22 & subiiciatur terra coram domino tunc e-
ritis inculpabiles apud dominum et apud Is-
rael, & obtinebitis regiones quas uultis, co-
ram domino.

Terra coram domino subiicienda dicitur, quia illius
sola uirtute hostes uincendi sint. Tunc uidebitur innocen-
tia uestra, & synceritas instituti coram deo & homini-
bus, si promissa statueritis, & terra quam ambiis posi-
dendā, iam nunc quoq̃ designabitur uobis in hereditatē.

23 Sin autem quod dicitis non feceritis, nulli
dubium est quin peccetis in deum: & scitote
quoniam peccatū uestrum apprehēdet uos.

E Aedificate ergo urbes paruulis uestris, &
24 caulas & stabula ouibus ac iumentis: et quod
polliciti estis implete.

Solicite incumbit Moses, ne quid peccetur in dominū,
ne fides pollicita non seruetur, ne nouo flagitio populus
polluatur, ne mora neccatur in possessione tam desidera-
te hereditatis, presentis & future, certō promittens pu-
niendam à domino transgressionem, si falsum loquantur,
& agant infideliter. Coram domino enim omnia dextre
& cum ueritate peragantur à fidelibus.

25 Dixeruntq̃ filij Gad & Ruben ad Moysen:
Serui tui sumus, faciemus quod iubet domi-
nus noster.

Hebræus non absq̃ causa habet: Et dixit filij Gad &
filij Ruben ad Moysen, uno siquidem consensu & corde
simul idem promittunt, & cum reuerentia suscipiunt in

mandatis sermonem Moysi, quem dominum et magistrum
suum nunc tandem agnoscunt ac reuerentur, cuius se ser-
uos fatentur, & imperata facturos.

26 Paruulos nostros & mulieres, & pecora ac
iumenta relinquemus in urbibus Galaad:

27 nos autem famuli tui omnes expediti per-
gemus ad bellum coram domino, sicut tu do-
mine loqueris.

Non inutilis est ac uana repetitio uerborum, sed con-
ptis & explicatis uerbis promittunt se cuncta nomina-
tim expleturos, ut si uel unum neglexerint, rei habeant
tur, & indigni possessione percipienda. Ut omni ex-
prie declinent aliorum fratrum suorum inuidiam, dum pri-
mas sibi partes uendicant in hereditate: qui licet primo-
geni in tribubus haberentur, non tamen eo iure uti non
lunt, sed si fortia instituta fortiter & fideliter explere
rint usq̃ ad minima. Antesignanos se exhibent, quos ad
omnia pericula, quorum uxores, filij, & substantia iam
quietem habeant, & pacem tutam.

28 Præcepit ergo Moses pro eis Eleazaro sa-
cerdoti, & Iosue filio Nun, & principibus fa-
miliarum per tribus Israel,

29 & dixit ad eos: Si transierint filij Gad, & fi-
lij Ruben uobiscum Iordanem omnes arma-
ti ad bellū coram domino, et uobis fuerit cer-
ta subiecta: date eis Galaad in possessionem.

Confirmat pacta in rei memoriam, ut sint tanto alio-
criores propugnatores fratrum suorum, quo laborum suo-
rum mercedem iam se uelut recepisse certius noruerit. Ad
uerō sit solido contractu, autoritate Moysi, Eleazar, et
Iosue noui ducis, consentientibus omnibus tribubus, ut pro
illis feratur sententia, à nemine infringenda, si mandatis
steterint & pactis. Vbi etiam discimus, terram Ruben
tarum & Gadditarum totam dici uno nomine Galaad,
quod tamen nomen proprium etiam est urbis, & partem
lis regionis ultra Iordanem, in tribu Gad.

30 Sin autem noluerint transire armati uobi-
scum in terram Chanaan, inter uos habitan-
di accipiant loca.

Vult non obesse duabus illis tribubus ausum huius pri-
marium, ut si ab hoc instituto decidere uelint, uallimq̃
post obtentam terram Chanaan in eadem cum reliquis
tribubus habitare, possint hoc non obstante presentem con-
tractu, quandoquidem promissionis terræ sit à parte ori-
entali limes Iordanis, sicut ab occidente mare magnum,
intra quam omnes simul tredecim tribus commode habi-
tare possint, si hostes extirpauerint.

31 Responderuntq̃ filij Gad, & filij Ruben
Sicut locutus est dominus seruis tuis, ita fa-
ciemus:

32 ipsi armati pergemus coram domino in
terram Chanaan, & possessionem iam salce-
pisse nos confitemur trans Iordanem.

Fiunt eorundem uerborū crebra repetitiones, ut con-
tractus firmior perseueret, charitas augeatur, & insti-
tutum tam nobile minus impediatur: præmittuntq̃ hic
nomē Gad tribui Ruben, ne nimium in ordine uerborum
uindictam

iudicando passim laboretur à lectoribus. Et sententiam Moysi consentientur esse uerbum domini, & ut huiusmodi amplectantur: licet de hac re dominus non legatur consultus, sed conscius erat Moses beneplaciti diuini, quod et illi agnoscunt.

Dedit itaq; Moses filijs Gad & Ruben, & dimidia tribui Manasse filij Ioseph regnum Seon regis Amorrhæi, & regnum Og regis Basan, terram eorum cum urbibus suis per circuitum.

Iam nunc duabus tribubus adiungitur dimidia tribus Manassis, pro latitudine ac amplitudine duorum regnorum, quæ iam obtinuerat, Seon Amorrhæi, et Og regis Basan.

Igitur extruxerunt filij Gad, Dibon, & Aroer, & Atroth & Sophan, & Iazer, & Iegbaa, & Beth nemra, & Betharan, urbes munitas, & caulas pecoribus.

Filij uero Ruben edificauerunt Hesebon, & Eleale, & Chariathaim, & Nabo, & Baal meon uersis nominibus, Sabama quoq; imponentes uocabula urbibus quas extruxerant.

Aedificasse dicuntur tunc urbes per anticipationem. Non enim omnia sic diuisa fuerunt, & complete possessæ ac edificata ante obitum Moysi, sed designata tantum erant, dum consensus sedes & colonie, ubi interim filij cum uxoribus, & reliquis non necessarijs ad bella cum Amorrhæis gerenda per Iosue habitarent, donec exercitus rediret à prælijs feliciter gestis.

Porrò filij Machir, filij Manasse perrexerunt in Galaad, & uastauerunt eam interfecit Amorrhæo habitatore eius.

Dedit ergo Moses terram Galaad Machir filio Manasse, qui habitauit in ea.

Iair autem filius Manasse abiit, & occupauit uicos eius, quos appellauit Auothiair, id est uillas Iair.

Nobah quoq; perrexit, et apprehendit Canan cum uiculis suis: uocauitq; eam ex nomine suo Nobah.

De hac familia & illius terris ac gestis, deq; nominibus urbium, & nominum mutationibus plura legemus in libro Iosue.

C A P V T XXXIII.

Æ sunt mansiões filiorum Israel, qui egressi sunt de Aegypto per turmas suas in manu Moysi & Aaron, quas descripsit Moses iuxta ca-

strorum loca, quæ domini iussione mutabāt. Et istæ sunt profectiões eorum per egressus suos.

Profecti igitur de Ramesse mense primo, quintadecima die mēsis primi, altera die pharao, exierunt filij Israel in manu excelsa, uidenti-

bus cunctis Aegyptijs, qui sepeliebant quos percussierat dominus

in eis omnem primogenitum, sed & in dijs eorum exercuerat ultionem.

5 Et profecti filij Israel de Ramesse castrametati sunt in Socoth.

6 Et de Socoth uenerunt in Etham, quæ est in extremis finibus solitudinis.

7 Inde egressi uenerunt contra Phi hahiroth, quæ respicit Beel sephon, et castrametati sunt ante Magdalum.

8 Profectiq; de Phi hahiroth transferunt per medium mare in solitudinem: & ambulantes tribus diebus per desertum Etham, castrametati sunt in Mara. B

9 Profectiq; de Mara uenerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, & palmæ septuaginta: ibiq; castrametati sunt.

10 ¶ Sed & inde egressi fixerunt tentoria super mare rubrum.

11 Profectiq; de mari rubro, castrametati sunt in deserto Sin.

12 Vnde egressi uenerunt in Daphca.

13 Profectiq; de Daphca castrametati sunt in Alus.

14 Egressiq; de Alus, in Raphidim fixere tentoria, ubi populo defuit aqua ad bibendum.

15 Profectiq; de Raphidim, castrametati sunt in deserto Sinai.

16 Sed et de solitudine Sinai egressi, uenerunt ad Sepulchra concupiscentiæ.

17 Profectiq; de Sepulchris concupiscentiæ, castrametati sunt in Aseroth. C

18 Et de Aseroth uenerunt in Rethma.

19 Profectiq; de Rethma, castrametati sunt in Remon phares.

20 Vnde egressi uenerunt in Lebna.

21 De Lebna castrametati sunt in Ressa.

22 Egressiq; de Ressa, uenerunt in Ceelatha.

23 Vnde profecti, castrametati sunt in monte Sepher.

24 Egressi de monte Sepher, uenerunt in Arada.

25 Inde proficiscentes, castrametati sunt in Maceloth.

26 Profectiq; de Maceloth, uenerunt in Thahath.

27 De Thahath castrametati sunt in Thare.

28 Vnde egressi, fixere tentoria in Methca. D

29 Et de Methca castrametati sunt in Esmona.

30 Profectiq; de Esmona, uenerunt in Moseroth.

31 Et de Moseroth castrametati sunt in Beneiaacan.

32 Profectiq; de Beneiaacan uenerunt in montem Gadgad.

33 Vnde profecti, castrametati sunt in Ierebatha.

34 Et de Ierebatha uenerunt in Ebrona.

- 35 Egressi de Ebrona, castrametati sunt in Afion gaber.
- 36 Inde profecti, uenerunt in desertum Sin, hæc est Cades.
- 37 Egressi de Cades, castrametati sunt in monte Hor in extremis finibus terræ Edom.
- E Ascendit Aaron sacerdos in montem Hor
- 38 iubente domino: & ibi mortuus est anno quadragesimo egressionis filiorum Israel ex Aegypto, mense quinto prima die mensis,
- 39 Erat autem Aaron quum moreretur in monte Hor annorum centum uigintitrium.
- 40 ¶ Audiuit Chanaan rex Arad, qui habitabat ad meridiem, in terram Chanaan uenisse filios Israel.
- 41 Et profecti de monte Hor, castrametati sunt in Salmona.
- 42 Vnde egressi, uenerunt in Phunon.
- 43 Profecti de Phunon, castrametati sunt in Oboth.
- 44 Et de Oboth uenerunt in Ieabarim, quæ est in finibus Moabitarum.
- 45 Profecti de Ieabarim fixere tentoria in Dibon gad.
- F Vnde egressi, castrametati sunt in Helmon deblathaim.
- 46 Egressi de Helmon deblathaim, uenerunt ad montes Abarim contra Nabo.
- 47 Profecti de montibus Abarim, transierunt ad campestria Moab, supra Iordanem contra Iericho.
- 48 Ibi castrametati sunt de Beth simoth usque ad Abel satim in planioribus locis Moabitarum.

Manfiones
quadragesimo
caduz.

In superioribus huius libri, & in Exodo, mansiones quedam nominatæ sunt, in quibus memorabile aliquod opus dei uel populi contigit. Hic tandem catalogus pariter omnium mansionum annotatur quadragesimaduorum. De quibus copiose multa inuenire licet in Operibus Hieronymi post Origenem, integris uoluminibus tractata, quos & recentiores sequuti sunt. Nobis breuiter eas ex ordine sic annotasse sufficiat: Rahamses prima dicitur, ubi castra posuerunt, decima quinta die primi mensis exeuntes Aegyptum, quo die illi suos primogenitos occisos sepeliebant, quo & idola Aegypti conciderunt & comminuta sunt. Est autem Rahamses prouincia Aegypti, in qua eiusdem nominis urbs est, ab Israëlitis olim condita, olim pagus Arsenoites dictus. Secunda mansio fuit in Succoth, non ea quæ in tribu Gad, cui Iacobus patriarcha nomen imposuit, sed proxima Aegypto hæc fuit, uel intra ipsam Aegyptum. Tertia Etham. Quarta Pihabiroth. Quinta Mara. Sexta Elim. Septima mare Suph. Octaua desertum Sin. Nona Dophthah. Decima Alus. Undecima Raphidim. Duodecima desertum Sinai. Decima tertia sepulchra concupiscentiæ. Decima quarta Hase-roth. Decima quinta Rithma. Decima sexta Remmonphares. Decima septima Libnah. Decima octaua Riffa.

Decimanona Ceelath. Vigesima mons Sepher. Vigesima prima Harada. Vigesima secunda Maceloth. Vigesima tertia Taath. Vigesima quarta Tara. Vigesima quinta Mithca. Vigesima sexta Hasmona. Vigesima septima Ma-seroth. Vigesima octaua Bene iachan. Vigesima nona Gad. Trigesima Ioth batha. Trigesima prima Habrona. Trigesima secunda Hasion gaber. Trigesima tertia desertum Sin, quod est Cades. Trigesima quarta mons Hor, ubi Aaron centum uigintitrium annorum ætatem æcessit obiit. Trigesima quinta Salmona. Trigesima sexta Phunon. Trigesima septima Oboth. Trigesima octaua Helbarim. Trigesima nona Dibon gad. Quadragesima Helmon deblathaim. Quadragesima prima, montes Abarim contra Nabo. Quadragesima secunda campestria Moab. De his quadragesimaduabus mansionibus plura admodum sancti tradiderunt, quibus applicant quadragesimaduos annos edificationis secundi templi sub Zorobabel & Esdra. Quadragesimaduus generationes, ab Abraham usque ad Christum dominum: & quadragesimaduos dies fœtus in utero. Quadragesimaduos dies ieiuniorum, de quibus Rhabanus.

¶ Et locutus est dominus ad Moysen in campestribus Moab supra Iordanem Iericho, dicendo:

¶ Loquere filiis Israel, & dic ad eos: Quando transieritis Iordanem, intrantes terram Chanaan,

dispardite cunctos habitatores terræ a facie uestra: confringite titulos eorum, & omnes statuas idolorum suorum comminuete, atque omnia excelsa uastate,

Adhortatur studiosissime Moyses populum dei de purificanda terra Chanaan ab idololatriæ & idolis, ne occasione incidant errorum & criminum, perniciem & superstitionum: quod difficile nouerat cohabitatione priorum non fieri quenquam peiorem. Delubra in primis nominat, ubi dijs suis orationes offerebant gentes, quæ quam & intelligi possit dictio מַשְׁכָּנֵיהֶם figuris, sculpturis, memorialibus, titulis, & quicquid pretiosum, sacrum, eximium, pictum, uel exaratum ad deorum uenerationem erectum uel edificatum habebatur, & curiosum, elegans & admirabile: quod hæc nouerat Moyses uenenum fieri supersticioso populo cum tempore. Imagines quoque suas ex auro, argento uel ære, iubet diligenter disperdi, & in totum perire, ut nihil profueret supersit, uel in futura secula reseruetur diuitius diuitiarum. Et excelsa in collibus & editis locis ubi dijs suis gentilitas lucos & edículas consecrabat, aut columnas excelsas, quibus imponebant idolorum imagines, ut de remotis conspicerentur & adorarentur, uiderentur, tanto honorabiliores.

¶ mundantes terram, habitabitis in ea: ego enim eam terram dedi uobis in possessionem, iam nihil ob stare uidens Moyses, promissis transiit filios Israël Iordanem proxime, & terram dudum promissam patribus possessuros, tanquam hæreditatem propriam, donec in timore & cultu domini persisterent, quam

quam diuidetis uobis sorte. Pluribus dabitur latiore, & paucioribus angustiore. Singulis ut fors ceciderit, ita tribuetur hereditas. Per tribus & familias possessio diuidetur.

Prescribit modum diuidendi terram, sorte scilicet, et iuxta proportionem iustitiæ distributiue. Vt unicuique tri-
bui pro multitudine hominum, spatiosa terra uel fructuo-
sa assignetur, maior pluribus, minor paucioribus. Vtque
aliter atque fors dederit, quæ à domino moderatur, nihil
teneatur ab aliquo, disceptatione uel odio. Vt hereditas
terre non nisi à domino deo cuiquam obuenerit creda-
tur. Vt tanto sit illi charior, quia dei providentia acce-
ptum nouit. Ea tamen ratione illis concedatur, ut diligen-
tissime mundetur secundum præscripta à spurcijs om-
nium idolorum, nulli quantumlibet eximio edificio uel
opificio parcendo populo, uel personæ ex hostibus.

Sin autem nolueritis interficere habitato-
res terræ, qui remanserint, erunt uobis quasi
clauis in oculis, & lanceæ in lateribus uestris,
& aduersabuntur uobis in terra habitationis
uestre.

Pro homini sunt impij sodales ueluti clauis uel cultri
in oculis, & spine in lateribus, uel continuo molestantes,
& ad similia studia prouocantes, uel ut sepiant & con-
cludant, facultatemque adimant egrediendi aut ingredien-
di, quasi dicat: Sic circumuallabitur regio uestra hosti-
bus uestris, ut uos uestros limites exeuntes ilico excipi-
ant, & affligant, ac hostiliter sese in cunctis gerant, &
angustij premant omnibus quibus poterunt. Per me au-
tem ualebunt, si uos monita mea paterna spreueritis, &
tam fideliter absterriti ab ipsorum consortio, malueritis
illorum amicitia frui quam mea.

& quicquid illis cogitaueram facere, uobis
faciam.

Quam uerè hæc dixerit dominus Israël, testatur his-
toria sequentium temporum, ex libris ludicum & Re-
gum, & misera experientia omnium seculorum. Quan-
doquidem uidemus negligentiam extirpandi idola, & il-
lorum cultores, casum ineluctabilem intulisse ecclesiæ ca-
tholicæ, dum omnia sacrilegia gentilitatis prisce patres
maluerunt mutare in alium ritum, & scopum, quam in-
totum eliminare impietatis ceremonias, quasi illis rebus
coli posset dominus, quæ tanta sedulitate & fide suis cul-
toribus interdixit, uolens remotissimos esse à sacrilegijs
idololatrarum. Quas interim Christiani illis simillimas ser-
uauerunt, per quæ & in diuorum pertinacissimum cul-
tum reciderunt, & deum unum & uerum indignissime
inuocauerunt, non ut patrem & amicum, sed ut tyran-
num & perditorem animarum, nisi sanctorum interces-
sionibus leniretur, & reconciliaretur, non ut pater filijs,
sed ut iudex seuerus capite damnandis.

CAPVT XXXIII.
Ocutusque est dominus ad Moysen,
dicens:

Exercetur hic iterum fides Israëlitarum,
dum antea terram illis hereditandam distin-

guunt, & per limites definiunt, quam ab hostibus tam
fortibus & multis capiant. Prescribiturque illis nouem tri-
bubus cum dimidia Syriæ portio quadrangularis nobilif-
sima, quam gentiliū litora Phœniciam & Palestinam
nominauerunt.

2 Præcipe filiis Israel, & dices ad eos: Quum
ingressi fueritis terram Chanaan, & in pos-
sessione uobis sorte ceciderit, his finibus ter-
minabitur.

Definitur itaque à Mose limes terræ promissionis ad
quatuor angulos & lineas, altera parte longius quadra-
tum designantes, ne quid ultra illum sibi usurparent.
Quos ipse limites partim oculis conspexit, partim reuela-
tione domini spiritus cognouit, partim exploratorum de-
signatione didicit Iosue & Caleb, qui eam totam conspe-
xerant. Dicitur autem terra Chanaan Philistæos comple-
ctens & Amorrhæos.

3 Pars meridiana incipiet à solitudine Sin,
quæ est iuxta Edom: & habebit terminos con-
tra orientem mare salum:

4 qui circumibant australem plagam per a-
scensum scorpionis, ita ut transeant in Senna,
et perueniant ad meridiem usque ad Cadesbar-
ne, unde egredientur confinia ad uillam no-
mine Adar, & tendent usque ad Asemonat:

5 ibique per gyrum terminus ab Asemonat
usque ad torrentem Aegypti, & ad magni ma-
ris littus finiatur.

Mare salis ad orientem dicitur mare Asphalticum mor-
tuum & Sodomorum, in quod exoneratur Iordanis flu-
uius, & est in angulo coniunctionis plagæ australis cum
orientali. Linea autem determinans australe latus, pro-
tendi intelligitur à præfato angulo australi maris mor-
tui, usque ad mare magnum occidentale, quod & mediter-
rancum, ea parte qua Aegyptium dicitur uel Pelusium.
Nec est recta omnino linea, sed alicubi sese dilatans ad au-
strum, alicubi se contrahens ad aquilonem iuxta locorum
capacitatem, qui hic nominantur, scilicet, ascensus Scor-
pionis. Locus Sin, à quo desertum Sin nomen habet, &
excurrit limes in Cades Barne ad Addar & Hasmon, ac
ad fluuium Aegypti ad ostium nempe Nili orientius pro-
pe Pelusium: uel iuxta alios, & uerius, ad fluuium Rino-
corura, quod ad occidentem ibidem fluens exoneratur
ad mare magnum supra Gasam.

6 Plaga autem occidentalis à mari magno B
incipiet, & ipso fine claudetur.

7 Porro ad septentrionalem plagam à mari
magno termini incipient, peruenientes usque
ad montem Hor,

8 à quo uenient in Emath usque ad terminos
Sedada,

9 ibuntque confinia usque ad Zephrona, & e-
runt exitus eius ad uillam Enan: hi erunt ter-
mini in parte aquilonis.

Occidentalis limes facile designatur, quod sit mariti-
mus totus, à termino Aegypti usque ad montem Hor, non
equidem illum, in quo mortuus est Aaron, ut uidetur, sed

Austrum
terræ pro-
missæ.

Occidens.



promontorium aliquod sub Tyro & Sidone, uersus Hēmath, quæ dicitur Epiphania. Inde transit aquilonaris limes uersus ortum solis non recta linea per Sedad & Ziphron usque ad Henan uillam, quæ est in angulo iungente aquilonarem limitem cum orientali.

- 10 Inde metabuntur fines contra orientalem plagam, de uilla Enan usque Sephama,
C & de Sephama descendunt termini in Reblatha ab oriente Ain, & descendit terminus et uerget ad lat^{us} maris Cenereth uersus ortū,
11 & tendet limes usque ad Iordanem, & ad ultimum falso clauduntur mari. Hanc habebitis terram per fines suos in circuitu.

ORINS. Orientale autem limen à uilla Henan prædicta intermino Damasci incipit, & pertingit usque ad locum Sephama quam Appamiam quidam dicunt, & deinde in Reblatha quam in Syria Cœle nobilissimam Antiochiam uocant, à parte orientali fontis uel Ain. Inde autem uerget et protenditur ad latus maris Cinereth, id est ad stagnum Tyberiadis, ad ortum uel orientale, donec perueniatur ad locum ubi effluit Iordanis lacum illum, qui suo meatu orientem designans promissæ terræ, exoneratur tandem in mare mortuum, cuius longitudo deinde usque ad angulum eius australem, complet longitudinem totius terræ promissæ.

- 13 Præcepitque Moses filiis Israel, dicens: Hæc erit terra quā possidebitis sorte, & quam iussit dominus dari nouem tribubus, & dimidiæ tribui.

- 14 Acceperunt enim tribus filiorum Ruben per familias suas, & tribus filiorum Gad iuxta cognationum numerum, media quoque tribus Manasse, hæreditatem suam,

- 15 duæ semis tribus acceperunt partem suam trans Iordanem contra Iericho ad orientalem plagam.

Hæc terræ amplitudo decernitur nouem tribubus cum dimidia diuidenda. Hæc autem dimidia est tribus Manasse. Cuius altera medietas cum tribu Ruben & Gad occupauit ultra Iordanem terram regum duorum Basan & Hesebon, & Madianitidam regionem, quantum sufficiebat illis, & simul Amorrhæo quodam expulso de Galaad. Quæ omnis regio iam diuisa intelligitur sorte per Moysen uiuentem adhuc, istis duabus cum dimidia tribubus, de qua in libro Iosue per singula loca scribitur nominatim.

- 16 ¶ Erat dominus ad Moysen:

- D Hæc sunt nomina uirorum, qui terram uobis diuident, Eleazar sacerdos, & Iosue filius Nun,

- 18 & singulos principes de tribubus singulis tolleris ad diuidendum terram.

- 19 Ista autem sunt uocabula, De tribu Iuda, Caleb filius Iephone.

- 20 De tribu Simeon, Samuel filius Ammiud.

- 21 De tribu Benjamin, Elidad filius Chafalon.

- 22 De tribu filiorum Dan, Bocci filius Iogli,
23 Filiorum Ioseph de tribu Manasse, Hanniel filius Ephod.

- 24 De tribu Ephraim, Camuel filius Sephtai.

- 25 De tribu Zabulon, Elisaphan filius Pharnach.

- 26 De tribu Issachar dux Phaltiel filius Ozai.

- 27 De tribu Aser, Ahiod filius Salomi.

- 28 De tribu Nephthalim, Phedael filius Ammiud.

- 29 Hi sunt quibus præceperat dominus ut diuiderent filii Israel terram Chanaan.

Nomina principum sorte diuidentium terram exprimuntur, ad historię certitudinem, & testimonium, perpetuamque fidem rerum gestarum, domino sic iubente. Summa autē huius loci est, credendam esse fidelibus semper ueritatem promissionum dei: & fidei nihil esse impossibile, diuinæ ordinationi nihil ob stare, non deservit enim dominus seruos suos dilatione promissorum. Medullam totius terræ in qua semper laudata est Syria, amicis suis deus impartitur, non diutius possidendam, quam obediētes essent suis legibus, inde uero sua fide totam terram per Christum possessuri.

CAPVT XXXV.

- 1 Aec quoque locutus est dominus ad Moysen in campestribus Moab supra Iordanem contra Iericho.

- 2 Præcipe filiis Israel ut dentur Leuitis de possessionibus suis urbes ad habitandum, et suburbana earum dabitur Leuitis per circuitum,

- 3 ut ipsi in oppidis maneant, & suburbana sint iumentis eorum, substantiæ eorum, & omnibus bestiis eorum,

Terræ promissionis alia quædam diuisio definitur, pro Leuitis & fugitiuis, à Moysen in ultima mansione constituto, postquam iam duabus tribubus & dimidiis suis diuiserat hæreditates. Necessaria enim erat pro Leuitis ordinatio hæc pro filiis Israel, de assignandis locis Leuitis ipsis, decimetertiæ tribui, ubi commode habitarent, admixti duodecim tribubus, ad easdem docendum, & in cultu ueri dei sui conseruandum. Siquidem respublica nulla conseruari potest sine timore dei, & uero cultus illius, qui consistit in innocentia uitæ, conseruatione scientiæ, & charitatis humanæ, in rerum multarum scientia, qua populus docetur & regitur, ad tranquillitatem rei publicæ, & ad uitæ æternæ promissæ capefcenda, ad quæ creati sunt electi. Ideo Leuitis populi doctoribus, et uirginibus officium docendi legem dei habentibus, et uirginibus beneplacita eius, inter tribus reliquis in urbibus principalibus residentia designanda erat, auctoritate dei, intra & extra Iordanem, per quadraginta octo urbes, in quibus reliquo populo ad manum essent doctores et præfides quibus obsequerentur, iuxta domini uoluntatem, unicuique necessaria corporis reddentes eisdem.

in una aliqua tribu uel urbe consistentes, comode toti populo deservire potuissent in suo officio. Suburbana autem urbium propiora decernuntur Leuitis, sufficientia pro suis familijs, ne forsitan plebs reliqua tribuum remotiora, abiectione, & inutiliora illis loca assignare praesumeret, privato amore, & odio Leuitici ordinis. Non denique Leuitis hec dantur ad dominium, & prouentus recipiendi gratia ex istis praedijs, qui ex oblationibus, primitijs, & decimis secundum legem uiuere debebant, sed tantum ad habitandum & ad pecora pascendum. Alioqui Caleb dominus in urbis reliquis.

4. quae suburbana urbium dabitur Leuitis a muris ciuitatū forinsecus per circuitum mille cubitorum:

Metiemini extra urbem contra orientem duo millia cubitorum, & contra meridiem si militer erunt duo millia: ad mare quoque eadem mensura erit, & septentrionalis plaga dio, haec erunt eis suburbana urbium.

Extra muros urbium designantur mille cubiti pro Leuitis, qui tamen mille incipiebant non remotius ab urbe quam duobus millibus cubitorum, ut uideatur is sensus esse duorum uersuum, ut bina millia & non remotius distarent ab urbe, mille uero cubitis per circuitum protenderentur ipsorum suburbana, pro iumentis & pecoribus, quibus carere non poterant.

De ipsis autem oppidis, quae Leuitis dabitur, sex erunt in fugitiuorum auxilia separata, ut fugiat ad ea qui fuderit sanguinem: & ex his alia quadraginta duo oppida, simul quadraginta octo urbes dabitur Leuitis cum suburbanis suis.

Commodum prospexit lex domini de refugij urbibus, ut aequaliter distarent intra terram Chanaan, ut periclitatis ex casu homicidij, non obstaret uel Iordanis flumini, uel urbium nimia distantia. Ideoque & Leuiticae urbes assignantur, ut iudiciorum disquisito & causarum, per Leuitas iuxta legem domini quam scire debebant legitime decerneretur. Sex igitur ultra Iordanem urbes designantur, sex circa in nouem tribubus. Et praeter has sex urbes refugij, quadraginta duae aliae urbes Leuitis designantur ad habitationem, ut pariter numerus earum sit quadraginta octo.

8. Ipsaeque urbes quae dabuntur de possessionibus filiorum Israel, ab his qui plus habent, plures auferentur: & qui minus, pauciores: singuli iuxta mensuram hereditatis suae dabunt oppida Leuitis.

Idem quoque in superioribus scriptum legitur, sed additur hic de Leuitis, portione sua donandis, ut haec portiones sumerentur, plures ex maioribus tribuum possessionibus, & pauciores ex minoribus, ut aequabilis omnibus seruaretur proportio, & onus sustentandi Leuitas, a quibus in uerbo domini incumberetur docendo & discendo passim in tota gente, proque fide & moribus conser-

uandis inuigilaretur.

9. ¶ Ait dominus ad Moysen:

10. Loquere filiis Israel, & dices ad eos: Quando transgressi fueritis Iordanem in terram Chanaan,

11. decernite quae urbes esse debeant in praefidia fugitiuorum, qui nolentes sanguinem fuderint:

12. in quibus quum fugerit profugus, cognatus occisi non poterit eum occidere, donec stet in conspectu multitudinis, & causa illius iudicetur.

Repetitur lex necessaria pro innocentibus & iniuriis am passis, uel de periculo effugiendo coactis quocumque, specialiter autem pro homicidis inuoluntarijs, ne furore cognatorum sine iure & iudicio occidatur, is qui per errorem commisset homicidium. Ibi enim iudicio sisti praecipitur, & causae discussio cuncti committitur, iuste dijudicanda, non ad arbitrium eius qui praedolore furia percellitur.

13. De ipsis autem sex urbibus, quae ad fugitiuorum subsidia uobis separantur,

14. tres erunt trans Iordanem, & tres in terra Chanaan urbes fugitiuorum erunt,

15. tam filiis Israel, quam aduenis atque peregrinis, ut confugiat ad eas qui nolens sanguinem fuderit.

Decernitur, ut fugitiuorum urbes tres assignentur contra Iordanem, in hereditate nouae cum dimidia tribuum: & tres aliae ultra Iordanem, in duabus cum dimidia tribubus: ut illuc diuertant, non solum indigenae & filij Israel, sed etiam peregrini & aduenae in causis similibus.

16. Si quis ferro percusserit, & mortuus fuerit qui percussus est: reus erit homicidij, & ipse morietur.

17. Si lapidem iecerit, & ictus occubuerit, similiter punietur qui homicidium fecit.

18. Si ligno percussus interierit, percussoris sanguine uindicabitur homicida.

Leges pro confugio ad has urbes obiter recapitulatur, quae tamen in superioribus Exodi 21. & in Deuteronomio scribuntur. Si, inquit, quis hominem occiderit proposito, uel sola iracundia, nullo potest saluari suffugio uel asylo, siue id contigerit ferro, lapide uel ligno. Primo autem praemittitur generalis lex de homicidis, quae tamen subinde exponitur per singulos casus.

19. Propinquus occisi homicidam interficiet statim ut apprehenderit eum, interficiet.

Non quidem iubetur propinquus secundum carnem, occidere homicidam sui consanguinei occisi, sed praedicitur id futurum sine dubio pro naturali furia & dolore immenso ex amicitia ad occisum, si contingat homicidam occurrere iudici sic accenso, & sese de dolore ulcisci potenti. Id autem lex domini praenire uolens, praecipit secundum testes & in iudicio publico causam discutendam a iudicibus, & audiri partes & alleganda. Verum tamen si extra urbes fugitiuorum deprehendatur homi-

Zelus pro propinquo

cida à uindice consanguineo, & ex dolore amici occidatur in uindictam ac per iram, non imputabitur uindictanti ex dolore ut iudicio sanguinis reus habeatur, uel sistatur iudici lege talionis occidendus.

- 20 Si per odium quis hominem impulerit, uel iecerit quippiam in eum per insidias,
21 aut quum esset inimicus, manu percusserit, & ille mortuus fuerit, percussor homicidij reus erit: cognatus occisi statim ut inuenierit eum, iugulabit.

Explicat clarius & breuius id ipsum quod iam dictum erat prolixius.

- 22 Quod si fortuitu, & absq; odio impulerit eum, uel proiecerit super eum omne instrumentum absq; insidijs,
23 uel omnem lapidem per quem moriatur non uidendo, cecideritq; super eum & mortuus fuerit, & ipse ei inimicus non erat neq; quærebat nocere illi,

- 24 & hoc audiente cœtu fuerit comprobatum, atq; inter percussorem & propinquum sanguinis quæstio uentilata:

- 25 liberabitur per cœtum homicida de ultoris manu, & reducet eum per sententiam cœtus in urbem ad quam confugerat, manebit ibi, donec sacerdos magnus, qui oleo sancto unctus est, moriatur.

- 26 Si interfecto extra fines urbium, quæ exu-

- D & percussus ab eo qui ultor est sanguinis:

- 27 absq; noxa erit qui eum occiderit,

- 28 debuerat enim profugus usq; ad mortem pontificis in urbe residere, postquam autem ille obierit, homicida reuertetur in terram suam.

- 29 Hæc sempiterna erunt, & legitima in cunctis habitationibus uestris.

Altera pars legis, si casu & absq; inimicitia, impulsu aliquo fatali, percussione uel proiectione fortuita quis quempiam interficiat, is confugere præcipitur ad urbem aliquam refugij, ubi iudicio publico liberabitur à talione mortis: ueruntamen patria extorris aget, quamlibet innocens deprehendatur in iudicio, ubi & manebit exul usq; ad obitum summi sacerdotis, tunc enim ad dei gloriam, & summi sacerdotij dignitatem uindicandam restituetur homicida is innocens domui & hereditati suæ.

- 30 Homicida sub testibus punietur: ad unius testimonium nullus condemnabitur.

Leges quædam generales decernuntur de homicidijs, non esse homicidam occidendum iure uel iudicio, nisi convictum testibus, ad minus duobus, qui id legitime testentur, tanquam certum, & fidem faciant iudicibus, ut par est.

- 31 Non accipietis pretium ab eo qui reus est sanguinis, quandoquidem cum impius ipse sit, statim & ipse morietur.

- 32 Exules & profugi ante mortem pontificis

nullo modo data propitiatione in urbes suas reuerti poterunt,

Lex admodum seriosa, iusta, & ad præueniendum homicidia utilis uehementer, de non recipienda pecunia redemptionis ab homicida, qua mortem lege inferenda erat, dat. Quæ ut maxime charitati seruit in tota republica, sic maxime ut moralis coli debet, sicut & alie leges charitati conseruandæ & paci à domino deo decreta fidelibus. Sed neq; pro pecunia permittendum est homicidium, etiam non reo mortis, & casuali, ut facultatem emat non permanendi necessario in urbe refugij usque ad mortem summi pontificis, uel ad redeundum ad proprias possessiones, ne forte ex dolore proximi eius qui occisus est periclitetur ad mortem, & multiplicetur effusio indigni sanguinis humani, quo terra polluitur.

- 33 ne polluatis terram habitationis uestre quæ infontium cruore maculatur: nec aliter expiari potest, nisi per eius sanguinem, qui alterius sanguinem fuderit:

Hoc modo rigide puniendo homicidas, expurgabitur terra à pollutione sanguinaria, nulla enim alia uia superest emundandi terram à sanguine effuso præter uisum, quàm si sanguine occisoris & improbi homicidæ denuo aspergatur, quem fuit, & expetit, & uelut cœlum inlamar iudicium dei contra homicidas. Summopere ergo abhorrendum ab omni homicidio, quod tanta dei uindicta ulciscendum diuina lege decernitur.

- 34 Atq; ita emundabitur uestra possessio me commorante uobiscum, ego enim sum dominus, qui habito inter filios Israël.

Inter fideles ac pios dominus habitat, quorum sit omnis uis religio, domino fidere, proximum diligere, ab omni iniuria abstinere, iniuriosos punire, uiolentos compescere, à sanguine effundendo summopere abhorreere, uelut à maximo malo, deo ipsi & nature intolerabili. Hoc intelligant & expauescant sectatores prætorum, & conductitij milites, omnium hominum flagitiosissimi, deo & nature abominatissimi, qui nihil abhorrent impium, tantum nefas non abhorrentes, quo non est aliud criminiosius, & tranquillitati humane iniquius. Veri autem israelitæ sunt, qui sanctorum patrum fidem & mores sectantur, qui deum optimum maximum colunt, adorant, reuerentur. Habitat autem in eis deus, præsentissima bonitatis sue, semper succurrens eis, & uelut filios suos amat, atq; propugnat ardenti fauore & gratia.

C A P V T XXXVI.

Accesserunt autem & principes familiarum Galaad filij Machir, filij Manasse de stirpe filiorum losephe: loquutiq; sunt Moysi coram principibus Israël,

Occasio nouæ & necessariæ legis describitur, ex filiabus Zalphad, quæ cum proprias pro patre suo possessiones suscepturæ essent, iuxta prædicta, de sua ratione tribuum uiris maritos sumere nunc iubentur, ne hereditates tribuum cum temporis lapsu confunderentur.

- 2 atq; dixerunt: Tibi domino nostro præce-

pit dominus, ut terram sorte diuideres filiis
Israel, et ut filiabus Salphaad fratris nostri da
res possessionem debitam patri:

Notatur ex hac litera ad quantam auctoritatem per
uenerit Moses, iam proximus morti, post tot improborū
bonū importunus instantias exantlatas, ut nemo ali
us. Iam tandem sentire incipiunt qualem illis deus ducem
dudū prae posuerit, quem propediem sint perdituri, quem
tot blasphemis impugnaverunt, tanto tempore ingrati
& molestissimi filij, tam clementissimi parentis. Toties
nunc suum dominum appellant, iam sentientes benefi
cia, quem, ad mandatum domini tot annis illis fidelissime
prospicientem, ac patientissime immorigeros perferen
tem, grati agnoscere non potuerunt. Sic tarde sapiunt,
etiam qui fideles habentur, & non omnino mali. Sic san
cti uiri tarde superiores euadunt impijs, tarde quietem
inueniunt, & in hac uita non diu seruant. Quin tūc pro
ximū sunt fini, ubi tranquillores euaserint. Futura ergo
felicitas desideranda semper, nec ueri dei cultoribus in
hac uita carnis est requies expectanda: quia qui pie uiue
re uolunt, aduersitates patientur, sicut & piorū omnium
sanctissimum caput, Christus dominus.

3 quas si alterius tribus homines uxores ac
ceperint, sequetur possessio sua, & translata
ad aliam tribum de nostra hereditate mi
nuetur:

4 atque ita fiet, ut cum iubileus, id est quinqu
agesimus annus remissionis aduenerit, con
fundatur sortitū distributio, & aliorum pos
sessio ad alios transeat.

Si nubent filiae Salphaad aliarum tribuum uiris, di
minuetur nostra illis pro patre reddenda hereditas, eti
am in iubileo tempore, non nobis, sed alteri tribui per ui
ros suos cedet.

Respondit Moses filiis Israel, & domino
præcipiente ait: Recte tribus filiorum Ioseph
locuta est,

6 & hæc lex super filiabus Salphaad à domi
no promulgata est: Nubant quibus uolunt,
tantum ut suæ tribus hominibus,

7 Et non deuoluatur hereditas filiorum Is
rael de tribu in tribum, sed unusquisq; hæ
reditati maiorem suorum adhærebit in filiis
Israel.

Iam Moses non dicitur dominum consuluisse, super
nota questione, quanquam non negetur. Non erat irratio
nabile uotum principum illius tribus, & necessario se
quebatur hoc damnum illi tribui, si filiabus hereditas pa
trum permitteretur: ideo Moses clare intelligēs causam,
luculenter & digne definiuit in causa. Quicquid enim
iam Moses iubeat, secundum domini inspirationem fie
bat, uel etiam ex familiari colloquio, & responso ex san
cto sanctorum edocebatur, ueluti ore ad os, sicut & hic
dicitur, super os domini hæc quæ sequuntur præcepisse.

8 Omnes enim uiri ducent uxores de tribu
& cognatione sua: & cunctæ foeminae de ea
dem tribu maritos accipient: ut hereditas

permaneant in familijs,

9 nec sibi misceantur tribus, sed ita maneant
ut à domino separatæ sunt.

Omnis filia cuiuscumq; tribus, quæ non habet hære
des masculos sui generis, non alteri quàm suæ tribus ma
rito iungatur, ne permisceantur possessiones tribuum.
Nec etiam uiri de alia tribu sibi uxores accipere pote
rant, etiam non habentes hereditatem, ut sit eadem ratio
utrinq; tam filiarum quàm filiorum. Leuitæ tamen, quia
hereditates non capiebant, uxores sibi de alijs sumpsisse
non semel leguntur.

10 Feceruntq; filiae Salphaad ut sibi fuerat im
peratum à domino per Mo sen.

11 & nupsērunt Maala, & Therfa, & Hegla,
& Melcha, & Noa filijs patrui sui,

Obedientia scribitur filiarum Salphaad maritos su
mentium de filiis suæ tribus, Manassis scilicet, ut non di
videretur hereditas. De matrimonijs captandis inter fa
milias & tribus, & id genus exempla patriarcharum le
gimus, interim quoque leges Moisaicas in Leuitico non
transgrediendas accepimus. Et ius gentium de hisce re
bus statuens non est contemnendum, ut tamen semper sal
ua sit publica honestas, & conscientia non grauetur præ
ter legem dei, & occasiones non querantur malorum ar
tium contra tranquillitatem reipublicæ, quæ in hisce re
bus statuere potest pro charitate seruanda & promouen
da, in qua deo maxime complacet, & feliciter pax con
sistit inter homines cūra uerbi dei & naturalis legis con
temptum.

12 de familia Manasse, qui fuit filius Ioseph:
& possessio quæ illis fuerat attributa, mansit
in tribu & familia patris earum.

13 Hæc sunt mandata atq; iudicia quæ man
dauit dominus per manum Mosi ad filios Is
rael, in campestribus Moab supra Iordanem
contra Iericho.

Epilogus est tam præsentis legis quàm totius histo
rie & libri.

SVMMA VERS. M. CC. LXXXVIII.

D

Gentium ius.

DEUTERONOMIUM
LIBER DEUTERONOMICUS
MII QUINTVS, LEGIS MOSAICAE

repetitio, incipiens à quadragesimatertia
distinctione, quæ dicitur Hebraice
Elle Haddebarim.

CAPVT PRIMVM.

A
I



Aec sunt uerba quæ locutus est Moyses ad omnem Israël trans Iordanem in solitudine campestri, contra mare rubrum, inter Pharan & Thophel, & Laban, & Aferoth, & Disaab (hoc est ubi auri est & plurimum)

Testamen-
tum Moysi.

Repetitio diuinæ legis est hic quintus liber, eorum nempe quæ in præcedentibus tribus à domino instituta sunt ac gesta. Quæ Moyses fidelissimus dei seruus, & electus à deo populi dux, iam proximus morti diligenter, testamenti quasi uice, inculcat nouo tunc sibi assistenti populo: quorum multi non uiderant gesta ante quadragesimum annum, in deserto generati, multi pro iuuentute & pueritia sua in qua Aegyptum egressi fuerant non satis attenderant ad omnia. Quibus omnibus & posteritati future quàm maxime, ad omnium sæculorum & gentium doctrinam, tunc retulit: primum quidem uerbo, deinde codici inscripsit omnia dei magnalia, quæ dominus ostenderat, & quæ fidei populo conseruanda mandauerat. Quæ & uelut summam legis, & diuinæ sapientiæ, non tantum sacerdotes & Leuitæ, sed & rex ipse præcipitur legere semper, ut deum timere discat ex eo, & regat secundum præscripta illius, ad obseruantiam præceptorum dei, quæ hoc libro luculenter ac copiose explanantur. Locutus est autem hæc omnia uerba ad maiores natu in Israël, & ad eos qui illum audire poterant: scriptisq; annotauit duobus ferè mensibus ante ipsius mortem, trans Iordanem respectu Iericho, in planitie late patentis campi in medio locorum, quorum hic nomina annotantur. Pro eo autem quod legimus, ubi est auri plurimum, Hebræus legit ריבה, quod ut uere sufficiëntiam auri significet, uidetur tamen esse nomen loci. Non quod ibi uitulum ex auro conflauerit Aaron, qui ad eum locum non peruenit, & apud montem Sinai factum id constat. Etenim סיני adscriptum, non uidetur esse nomen maris rubri, sed cariosi potius loci, maxime cum non additur mare in Hebræo: quanquam Syrus translator addiderit, quia aliam fortassis sensum uidit, & horum locorum aliam rationem sectatus est, quem non assequimur.

2 undecim diebus de Horeb per uiam montis Seir usq; ad Cades barne.

3 Quadragesimo anno, undecimo mense, prima die mensis locutus est Moyses ad filios

HADBARIM.

Israel secundum omnia quæ præceperat illi dominus ut diceret eis:

Hebræi dicunt, hæc huius libri omnia uerba lecta fuisse populo à Mose per undecim dies: ideoq; in distinctione undecim diuiserunt. Scripsisse uero hunc librum, cum esset in itinere ab Oreb usq; ad Cades Barne, audientem populum per quadragesima annos ab ingressu in promissam terram retardandum, obmisse legis inculcationem usq; in quadragesimum annum, & illius undecim mensium, tunc eam secundo populo proposuisse, ut hic scribitur: cum scilicet peracta uictoria contra reges Hesebon & Basan ac Madianitarum, amplius differre per instantem mortem non liceret. Loquitur autem tantus propheta non aliter quàm secundum dei uerbum, nihil de suo, uel humana temeritate: quanto minus alij præsumant, humanis traditionibus hominum consciëntias prauocare, stragulare, & excarnificare.

4 postquàm percussit Seon regem Amorrhæorum, qui habitauit in Hesebon, & Og regem Basan, qui mansit in Astaroth in Edrai.

Iam non poterat amplius prætendi excusatio populi, quo minus leges amplecterentur diuinas, per iram dei, oculis iam cernentes magnalia dei, circa tot iam reges potentissimos debellatos, ut de reliquis uincendis nequaquam dubitare potuerint, & sese submittere tanto deo suo, & duci non grauarentur. Astaroth autem ea dicitur uerbo, in qua olim gigantes habitauerant, occisi in bello Amorrhæi. Adraei dicitur regnum fuisse, in quo urbes subditæ Og regi Basan, ultimo ex gigantibus.

5 trans Iordanem in terra Moab, cepit Moyses explanare legem hanc, & dicere,

In finibus terræ Moab, quæ protendebatur antiquis usq; ad Iordanis ripam, sed à Seon rege Amorrhæorum magna ex parte regno Moabitaram adempta erat. Describitur, quasi de alio, more uniuersæ scripturæ. Cæpit enim loqui ad populum, & exponere uoluntatem dei, quam certo didicerat, conscripserat, & iam inculcare mortuus populo studebat, in finem usq; fidelis domini seruus existens, & infatigabilis cultor & doctor iustus.

6 Dominus deus noster locutus est ad nos in Horeb, dicens: Sufficit uobis quod in hoc monte mansistis.

7 Reuertimini, & uenite ad montem Amorrhæorum, & ad cætera quæ ei proxima sunt campestria atq; montana & humiliora loca contra meridiem, & iuxta littus maris, terram Chananeorum, & Libani usq; ad flumen magnum Euphraten.

Manserat Israël iuxta montem Horeb annum, ubi & accepta lege populus ordinatus fuit, & tabernaculum præparatum. Secundo anno recta iter arripiebant ad Chananeam terram, per montes Seir, ad montana Amorrhæi, quasi uno impetu proximiora uia hereditatis suam totam apprehensuri, quæ hic definitur paucis. Libani autem aquilonaris limes esse debebat, uel circiter, terræ promissæ. Amorrhæus mons montana Iudææ dicitur locatissima. Et erat terra Chanaan partim plana, partim montana.

ritina ad litus maris magni, partim calore aridior, et australis dicitur, ut patet ex libro Iudicum. Valles quoque amplissimas tenebat et multas. Et ultra Iordanem quoque protendebatur promissa hereditas, uersus fluium magnum Euphratem, quae omnia dominus promiserat fidelibus, perfidis negauit.

En, inquit, tradidi uobis: ingredimini & possidete terram super qua iurauit dominus patribus uestris Abraam, Isaac, & Iacob, ut daret eis, & semini eorum post eos.

Tam latam regionem promiserat dominus dudum patriarchis sanctis, et Mose post exitum de Aegypto, et ante idololatriam aurei uituli, et cito assequendam promittens, sed sub sedere conseruando, et constitutis seruandisq; conditionibus. Coram uobis dedit, id est possidendam promisit hereditario iure filiis sanctorum parum suo tempore, dum peccata impie gentis Chanaan modum excessissent et tempus.

Dixitq; uobis illo in tempore: Non possum solus sustinere uos,

dominus deus uester multiplicauit uos, & hodie sicut stellae caeli, plurimi.

Dominus deus patrum uestrorum addat adhuc numerum multa millia, & benedictis uobis sicut locutus est uobis.

De dixerat Exodi decimo octauo, commonitus à legem uero capiat beneuolentiam auditorum, collaudam populum à nimia multitudine, quibus nemo unus sufficere praesse, et digne prodesse, longe sapientior his qui regna et urbes gubernare praesumunt. Interim tamen ut adhuc longe plures fiant, ex animo optat ac orat dominum, eleganter parentesi interiecta, de numero multitudinis amplioris: quae quia non est per se laudabilis, nisi meritis quoque et pietate illustretur, addit benedictionis gratiam imprecando, sine qua numerus exitum est et confusio, augmentumq; insolentiae et nequitiarum. Non enim in multitudine complacitum est domino, sed in sancto et pusillo grege electorum.

Quomodo ego solus negotia uestra sustinebo, & onus uestrum ac iurgia uestra?

Optimi magistratus et principatus est, seruum se populi agnoscere intra suam conscientiam, auctoritatem tam suam ad profectum suorum minime negligere, prius in commoda publicis postponere, assiduus sollicitudines et occupationes ac uulgi miseras patienter et prudenter ferre: non ad rigorem iuris acta exigere, sed multa non autem omnia dissimulare.

Date ex uobis uiros sapientes & gnaros, & speciales in tribubus uestris, ut ponam eos uobis principes.

De personis primum tractat, et uiuis legibus, antequam leges ferat. Vanæ enim leges sunt, nisi legitimi adsumuntur, qui illas probe moderentur, ne summum ius summa iniuria. Indiget enim ipsa iura, ut iure regantur, ubi non licet addere uel demere. Vere autem sapien-

tes non sunt, nisi secundum uerbum dei. Nobiles quoque sine et spectatae probitatis, ut etiam ipsa specie auctoritatem habeant, suspitione auaritiæ et ambitionis careant, non pusilli animo, sed magnifici et spectabiles in suis tribubus. Non elegit Moses, etiam uir diuinus, quos uult, sed à plebe deligi sibi postulat, quos populo tanto acceptiores gratioresq; preponat, sed non nisi sapientes et rerum peritos, et eos quoque non extraneos, sed è suis tribubus ponant secundum idoneos gradus, ut fiant omnia secundum ordinem, non ad fastum, sed ad fidem.

14 Tunc respondistis mihi, & dixistis: Bona res est quam uis facere.

Assensus populi necessarius ad utiles consuetudines instituendum, quo facilius legem patiantur, quam suo modo ipsi quoque tulerint atq; consenserint. Inuito enim populo obtrudere magistratum personas uel leges, pernitiosum est.

Assensus plebis.

15 Tulistis de tribubus uestris uiros sapientes & nobiles, & constitui eos principes super uos, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios ac decanos, & praefectos de tribubus uestris.

Diuino iure nulla habenda ratio diuitum, potentum, nobilium, fortium, in gerendo magistratu: sed sapientum, intelligentium, expertorum, et qui ament iustitiam, odiant uitia, hoc est, ut sit sapiens et iustus. Oblatos ergo à plebe instituit Moses eidem legitimos principes, secundum maiorem sapientiam et iustitiam pluribus subiectis, secundum minorem paucioribus, ut mutuum tamen se inuenit consilij et uiribus prelati multis et paucis. Tribuni et centuriones, qui sint satis liquet. Praefecti autem siue שוטרים, executores iustitiæ dicuntur, qui à principibus iussa perficiunt, et iubent perficienda auctoritate principum.

Sapientum habenda ratio.

16 Praecepitq; eis in tempore illo, dicens: Audite fratres uestros, & quod iustum est iudicate inter uirum & inter fratrem eius, & inter peregrinum eius.

Ambæ partes à iudicibus audiende, et ad iustitiæ solum et æquitatem respiciendum est, non personarum acceptatio uel munera respicienda. Non amore uel odio, sed simplici, fideli, candidoq; iudicio iustum tuendum. Difficile quidem factu, sed à deo tamen præceptum. Eiusmodi iudicem qui audit, deum audit, dei enim iudiciū est, quod spiritu suo instigante, non sensu carnis, decernitur. Non enim persona quæcumq; respicienda est, sed causa. Addit iuste iudicandam esse, etiam peregrino, destituto præsidij amicorum, et fauore hominum, ne aduenas spernant et opprimant. Quandoquidem et uos, inquit, peregrini fuistis in Aegypto. Quanto magis indiget quispian tutela, tanto magis ei succurrendum.

Ambæ partes audiantur.

17 Non agnosceris facies in iudicio: ita paruum audietis ut magnum, nec formidabitis à facie cuiusquam, quia dei iudiciū est. Quod si difficile uobis uisum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam illud.

Summa et difficilis uirtus regentium, posthabere in-

Affectus ne
gligendi ma-
gistratus.

stia et equitati affectus priuatos carnis et sanguinis, sola inspecta causa, non aspicere personas, consanguineos, potentes, diuites, fauorem numeribus redimentes. Spiritus sanctus solus dare potest hunc animum, ut equali fide audiantur causae pauperum et diuitum, magnorum et minorum, largientium dona et non habentium. Non hominum timore despectendum à uia dei, à iustitia, ueritate et equitate in decernendo iudicio, sed oportet magis timere deum quam homines. Dei enim loco sedet iudex, et iudicium iuste dicendum dei est, non hominum. Maximam ergo deo contumeliam infert, qui illius nomine et persona iniquam profert sententiam, et polluit sanctitatem, ueritatem, iustitiamque diuinam: et crimen lese maiestatis maxime committit, qui in cathedra iustitiae diuinae sedens, decernit iniquitatem. Ideo potentes potenter torquebuntur, et totus mundus ob huiusmodi iniquitatem dignissime flagellatur, dum ueritas et iustitia calcantur à seruis dei, iudicibus et doctoribus. Sanctis autem iudicibus hic locus consolatio est, ut sciant se gerere rem diuinam, colentes iustitiam, eripientes pauperem à fortiore se, et opprimentes impios in homines et deum. Quaestiones et causas difficiliore ad Moysen et sacerdotes referendae iubentur. Non enim tutius expediuntur dubia, quam ex lege dei, et regula charitatis uerae, quae summa est legis et prophetarum. Lex enim requirenda est à sacerdote, sed instituto uerbo legis, et secundum eam iudicia et sententiae decernende, non affectu uel ignorantia.

Sancti iudi-
ces.

18 Præceptis omnia quae facere deberetis.

Præceperat quidem Moyses à principio populo dei quae facere deberent, non auctoritate propria, sed diuina. Et de legibus tabularum tantum hic loqui uidetur, quae sufficissent ad salutem fidelibus, si diligenter seruarentur. Nihil à principio de ceremonialibus, et de ritu externo colendi se dominus præceperat, donec re ipsa comprobaretur populum illum sine ceremoniis multis non posse in uera pietate contineri: tunc enim Moysi monstrauit tabernaculum et uasorum figuram, et leges ceremoniandi.

19 Profecti autem de Horeb, transiimus per totam eremum terribilem & maximam solitudinem istam, quam uidistis per uiam montis Amorrhæi, sicut præceperat dominus deus noster nobis. Quumque uenissemus in Cades barne,

A monte Sinai paucis diebus perrexerunt per totam eremum, usque ad Cades barneam ciuitatem proximam tribui Iudae, quasi uno impetu et processu terram sibi promissam à domino obtenturi, non obstante horrore locorum, difficultate itineris, et multitudine populi, donec uenirent ad montana Amorrhæorum, et iam fines terrae promissae attingerent.

20 Dixi uobis: Venistis usque ad montem Amorrhæi, quem dominus deus noster daturus est nobis.

Excitat nunc Moyses animos populi, et inculcat dei beneficia præstata, ut credant futuris et progrediantur, nihil timentes, deum habentes ductorem et propugnatorem. Sed incredulus populus uerbis prophetae, benefi-

cium quod tunc uideri poterant habuisse in manibus, miserabili exemplo diffidentiae et murmuracionis iterum perdidit, coacti retrocedere, et triginta octo annis in deserto uagari, donec ad duos uniuersi perirent. Amorrhæorum terra tota Iudaeis promissa erat, cui proxima Cades barneam iam ferè potiti fuerant. Ideo incitantur ad fidei robur, ut fortiter opus domini aggrediatur, qui iam uerbo domini credentes, mare transierant, et hostes multos in litore uiderant manu domini prostratos.

21 Vide, dedit dominus deus tuus coram te terram: ascende & posside, sicut loquutus est dominus deus patrum tuorum tibi, noli timere, nec pauere.

Certissimus Moyses de ueritate promissorum dei, pollicetur iam propediem captandam illis hereditatem, per tribus promissam, non minus illis credendam quam si didisset, et iam ius illis dudum reddiderat, sed suo tempore possidendi. Id nunc adesse tempus credens, hortatur pius Moyses, ut arripiant possessionem, ascendentes confutia ad montana hostium. Nam et ad Chananaanem fisci de Aegypto, est ascendere possum in scripturis. Quid ni statim possiderent quod dominus promiserat, et iam coeperat præstare, nullo impedimento uiso, tantum itineris conficiendo, donec iam in oculis haberet et prospicerent quod suum erat? Nulla illis ratio timendi aderat, post tot uisa dei circa se miracula, triumphos gloriosos, stupendaque dei beneficia, et consolationes.

22 Et accessistis ad me omnes uos, atque dixistis: Mittamus uiros ante nos qui cōsiderent nobis terram, & renuncient nobis uerbum per quod iter debeamus ascendere, & ad quas pergere ciuitates.

Trepidare incipiunt et timere ad parua pericula, qui euaserant maxima per deum quem secum habebant. Cuiusmodi per carnem prudentiam diffidentes, plus sapere uolentes quam oportet, exploratores decernunt, non deum ad eum sequi uolentes, sed homines, et eos impios sibi proponentes, in excidium ipsorum, omnibus fidelibus ad exemplum, ut non rationi propriae, sed uoluntati diuinae acquiescere discant. Illi primum accedunt ad Moysen, qui sese domino et tanto duci credere debuerant, quærentes in scirpo nodum, cum elantur ubi non fuerat dubitandum, præmittere deliberant exploratores, in dubium procedentes ingredi uelint uel possint, cum iussi à domino proce-

23 Cumque mihi sermo placuisset, misi ex uobis duodecim uiros, singulos de tribubus suis.

Non semper propheta à domini spiritu promouetur, sed sinuntur aliquando etiam errare, in multis delinque- re et magnis. Offendunt enim etiam sancti plerumque, licet loqui Moyses domini sententiam et beneplacitum, quoque uice consulisset, non acquiescisset leuitati turborum, non moras necesteret tulisset in opere domini, non ad misisset cum stationis institutum, non illi placuisset

filium carnis. Odiosam autem hic historiam paucis complectitur, latius descriptam Numeri terdecimo. Ipse se dicit accepisse viros singulos ex duodecim tribubus exploratores, domino dispensante populi & ducis errorem ex perfidia proficiscetem. Re uera autem diuina dispensatione omnia gerebantur: ut & iustitia dei appareret ad incredulos Israëlitas, & longanimitas dei commendanda retur ad Chanaanæos, quibus hac uia spatium poenitendi dandum erat, qui iusto denique iudicio dei indurandi & feriendi, dum thesaurum iræ dei & iusti iudicii super se prouocant. Quis enim dubitat Amorrhæos cum Israëlitanis retrocedere uident, & primo conflictu deuinci, sese iam tutos credere, persuasumque habere, sese deum habere suum protectorem contra hostes? Et sit hoc opus illis iusta decipula, ad præsumendum de suis meritis, & de ueritate sue religionis ad idola, sese iam meliores arbitrati, uictis semel à se Israëlitis, & pro se dominum pugnantem experti, quum se scirent impios & criminibus deditissimi consequenter plura audere contra deum & maiora sibi polliceri, interim pergere in omni sua impietate, & crudelissimis tyrannicisque ausibus. Tam est terribilis dominus in consilijs super filios hominum.

Qui cum perrexissent, & ascendissent in montana, uenerunt usque ad Vallem botri: & considerata terra,

Eius hæc omnia describuntur Numeri tredecimo, ubi quoque iussu domini missi scribuntur, quia non sine illius providentia hæc omnia agebantur: sed primum in situum refertur ortum habuisse ab Israëlitarum cuncta tione, & humano consilio, cui dominus cessit in gloriam suam: quam ex eo decreuerat promouendam, non aliter quam & à transgressione primorum parentum, & serpens uenenato consilio, gloriam suam dominus non minuit, sed adauxit.

frumentes de fructibus eius detulerunt ad nos, responderuntque nobis uerbum, atque dixerunt: Bona est terra, quam dominus deus noster dat nobis.

Manibus, hoc est, studio & opera, attulerunt interfrum, & alia quedam indicia admirandæ fecunditatis, ut ad desiderium consequendæ terræ ardentius permouerentur, nisi intercidisset perfidia de potentia dei, quam non estimabant, iam toties admoniti, sed de suis tantum uiribus cogitabant, & iudicio diuino trepidabant, percussis ob infidelitatem, qui pro tanto illorum numero multo potuissent fortiora cogitare. Sed non estimandus est numerus, nec fortitudo, ubi dominus gratiam fidei non largitur, & fauore suo non superat uires humanas.

Et nolulistis ascendere, sed increduli ad sermonem domini dei uestri,

Causam tanti mali reijcit non in duodecim, quorum iniquitatem nunc non recuset, satis notam ex poena, sed in totum populum. Astabant enim presenti colloquio Ioseph & Caleb, qui suis uerbis satis uiriliter & ueraciter instruxerant ac animauerant populum, nisi illum perfi-

dia obruisset, & incredulus fuisset tam deo quam hominibus. Non solum enim nunciorum fuit hæc culpa, qui quod uerum renunciauerant dixerunt, licet cum iniqua exaggeratione, sed multo magis populi non credentis domino deo suo, cuius potestatem iam pridem multipliciter & clare experti fuerant. Utitur autem uerbis secundæ personæ ad filios præuaricatorum, qui tamen & ipsi suis consenserant patribus, ante quadraginta annos nati, & interea.

27 murmurastis in tabernaculis uestris, atque dixistis: Odit nos dominus, & eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manu Amorrhæi, atque deleteret nos.

Gravis in deum blasphemia eorum qui post tot amoris prodigia, omnium promissionum obliti sunt, postque toties illis inculcatam à Caleb & Iosue dei ueritatem & gratiam adhuc in eis uincit impietas & mendacium, ut dicant: Odit nos dominus, qui nihil eorum odit quæ fecit, summe bonus. Sed talis fit illis digne deus, qualem habet & credunt, dicunt enim, Per odium & infideliter agit nobiscum deus, & non seruat promissa, sed ludit nos potius, & perniciem meditatur nostram, educens nos ex Aegypto, ueluti redempturus à minori malo, ut maiori inuoluat.

28 Quò ascendemus? fratres nostri terruerunt cor nostrum, dicentes: Maxima multitudo est, & nobis statura procerior: urbes magnæ, & ad cælum usque munitæ, filios Enacim uidi mus ibi.

Eratres suos nominabant, quos fuerant experti hostilissimos, qui odiosa & iniqua amplificatione persuaserant ad casum, ut domino inobedientes & Mosi, cogitarent retrocedere, et præ cordis diffluxu trepidantes, imaginarentur atrocissimos & inuincibiles hostes ac urbes. Quid enim aliud sequeretur uerbi dei contemptum, nisi desperatio? Tantum respiciebant præsens periculum, de miraculis dei nuper uisis nulla fiebat ab istis impijs commemoratio. Sic percutit cecitate dominus, quos ingratos iudicare decreuerit. Enacim filij, posteritas erant gigantum, uastissimo corpore, & animo crudeli.

29 Et dixi uobis: Nolite metuerе, nec timeatis eos:

Sufficere abunde poterat breuissima confutatio peccati detractationis, nisi dura ceruice turba fuisset in Moysen & deum. Scitis, inquit, dominum nobiscum esse, pater noster est, fortis & fidelis. Vidistis quid pro nobis fecerit, quid promiserit, uerax est in promissis, & potens benefacere: sicut uidistis, sic uidebitis mirabilia illius. Ipso uobis fauente non uobis pauendum, ipso auxiliante omnia superabitis.

30 dominus deus uester ductor est uester, pro uobis ipse pugnabit, sicut fecit uobiscum in Aegypto cunctis uidentibus,

Videtis cum continuo præcedentem castra uestra, spectra diuinitatis crebro uidistis, ipse pugnabit pro uobis, uos quiescetis, in tuto commorabimini, in adiutorio altissimi semper uincetis. Clemēti bonitate sua semper pro

Deus talis nobis, quales nos sumus.

E

Iudaica ossifidia.

Dei bonitas.

M

DEUTERONOMIUM

sequitur deus fideles suos, deserere non potest credentes se sibi, illius interim iussa & beneplacitū nobis insequendum, & de nullo impiorum dominio timendum nobis, si nulla interim dominetur iniquitas.

31 & in solitudine ipse uidisti, quomodo portauit te dominus deus tuus, ut solet homo gestare filium suum, in omni uia per quam ambulastis, donec ueniretis ad locum istum.

Commonere uos & consolari poterat beneficiū manne, aque ac carniū, quo in solitudine uos aluit, & uidentibus uobis adfuit pro uoto uestro, si illi obsequi potuissetis. Non potest dulciori affectu filius a parente diligere & defendi, quā te dominus deus tuus propugnauit & aluit. Omnibus necessarijs prouidit hactenus, ut nihil uobis defuerit, etiā ingratiss: quanto maiora prestare uellet morigeris? Clare sensistis illius fidem usq; in presens, non est ergo ut de futuro beneficio tam seriose promisso uel minimum dubitetis.

32 Et nec sic quidem credidistis domino deo uestro,

Sic iacet liberum arbitrium in omnibus, ut boni nihil credere uel optare homo possit domino non solitante. Exercendus erat populus maioribus incommodis, diutius bonum diffirendum, ut tandem amplecterentur auiditate ampliore. Amorrhæorū quoq; erat complenda malitia, & contemptu maiori deum Israël blasphematuri. Glorificandus erat deus in improbis. Aurei quoq; uituli adoratores puniendi, ut peccato peccata adijcentes dignissime damnationis sententiam ad mortem ab omnibus ferre cernerentur. Sic non potest emendari quem abiecerit dominus: sic ingrati homines tractandi.

33 qui præcessit uos in uia, ad ostendendum uobis locum in quo tentoria figere deberetis, nocte ostendens uobis iter per ignem, & die per nubem.

F Quumq; audisset dominus uocem sermonum uestrorum, iratus iurauit & ait:

34 Infidelitas, ingratitudo, & rebellio contra dei uerbū, & sanctos prophetas, non solum deum, sed & homines uehementer irritare solent & prouocare ad iram. Dominum autem irasci, est prodere ac iudicare malitiam peccantium, & suam iustitiam exercere publice, more irati iudicis, dum nihil interim minus facit quā fur ore turbari, & ira corripit, in quem nulla cadit affectio: sed non est malitia sine ultione digna remittenda. Iurauit autem per semetipsum, maiorem non habens, id est, sic inuiolabili instituto decreuit, nulla obsecratione sanctorum impediendo, ut nullus illorum introeat in requiem illam, quam filijs Abrahæ deus decreuerat.

35 Non uidebit quispiam de hominibus generationis huius pessimæ terrā bonam, quā sub iuramento pollicitus sum dare patribus uestris:

Digna pœna mulctantur, ut qui nolent deo credere sibi relinquerentur, & quod sibi ipsis imprecabantur malum, hoc ipsum experirentur. Omnes illi increduli longe peiores erant quā ut optimam terram possiderent

EXODI CHADBARIM

& fruerentur, & de tam gloriosis futuris uictorijs letarentur. Homines generationis dicuntur Hebraico more, homines illius ætatis temporis uel morum. Iurauit non ut daret patribus, sed iurauit patribus tradendam eam terram optimam ipsorum filijs.

36 præter Caleb filium Iephonæ ipse uidebit eam, & ipsi dabo terram quam calcauit, & filijs eius, quia impleuit post (id est perfecte) secutus est) dominum.

Maximus honor hic deferitur Caleb, cuius fides et pietas in tanta hominum multitudine præ omnibus commendatur, idq; re ipsa, & tanto bono suscipiendo, & longo tempore pro se & sua posteritate fruendo. Fidei apud deum quanta est merces? Quā incomprehensibilis opera ac iudicia dei in filijs hominum? Quā non confidatur qui spem suam ponit in domino?

37 Mihi quoque iratus est dominus propter uos dicendo: Nec tu ingredieris illuc.

Imponit non iniuria peccatum suum Moses populo, qui quantumlibet constantissime fidei uir, timere tamen poterat tam rebellem populum a iustissimo domino defendendum, fameq; & siti occidendum, post tam acerbas ingratitude offensas. Quomodo enim glorificare deum poterat, tam anxie succumbens solitudini regende tam ceruicosam gentem? Quomodo satis attentus semper in suo officio esse & persistere ualuisse, tantis populi blasphemijs toties lapidatus? Non magis certe quā neglexerat frater Aaron ob præsentem filiorum necem neglexerat quasdam explere ceremonias. Non autem dei iustitiam, sed populi indignitatem accusat, exclusus desiderio promissam terram possidendi.

38 Iosue filius Nun qui stat coram te (id est minister tuus) ipse intrabit illuc: hunc corabora, ipse enim sorte terram diuideret Israël.

39 Paruuli uestri, de quibus dixistis quod captiui ducerentur, & filij uestri qui hodie bopentur illuc: & ipsis dabo eam, & ipsi possidebunt eam.

Euangelium hoc erat latissimum populo creditum, audientibus omnibus sic se electos olim præ suis patribus, ut iam nunc sint suscepturi & possessuri beneficium, a temporibus Abrahæ ante quadringentos annos promissum, Iosue coram illis astantem eum esse testatur, qui hereditates diuisurus sit tribubus, intra terram propediem obtinendam, id quod non modicam consolationem reddebat consternatis de instante morte Moysis fidelissimi ab ipsorum. Alia consolatio de paruulis non capiendis ab hostibus, sed potituris hereditate patrum suorum, cuius illi sese indignos reddidissent, si iam omnes astantes, si hæc uerba loquenti, & audiebant ueritatem uerborum dei, quā sui patres credere noluerant.

40 Vos autem reuertimini, & abite in solitudinem per uiam maris rubri.

Durum certe iudicium erat, sed dignissimum talibus rebellibus, ut regredi compellerentur in desertum, illic morituri: ut qui ad dei iustitiam progredi noluerant, patriam

Deus fidelis
omnipater.

Liberum ar
bitrium.

Ingratitudo
contra deū.

patiam, redirent ad uiam maris rubri.
Et respondistis, & dixistis mihi: Peccaui-
mus domino, nos ascendemus & pugnabi-
mus, sicut praecepit nobis dominus deus no-
ster. Quumq; instructi armis pergeretis in
montem,

Inculcatur patrum peruidacia filijs, ut discant obedi-
re prophetis ut domino morem gerere: satiusq; esse pec-
cata uitare quam sera poenitentia pro eis dolere. Simul
quoq; discitur, quam nihil sint humane uires domino nō
presente per gratiam, quam nihil feliciter tentetur con-
tra domini prohibitionem, & domino nobis irato. Nihil
ualet, nisi quod deus operatur in nobis, sicut hic dicit: Nō
enim sum uobiscum. Quid enim hic obmittunt quod pos-
sit humanū consilium & uirtus: poenitent, dolent, prom-
pti sunt, arma capiunt, ascendunt, & prorsus nihil hic
deest humani arbitrij, totum tamen inutile est, prohibe-
tur & damnatur, quia domino aduersum, qui aliud iam
praeceperat. Et factū est etiam hoc ad indurandos Amor-
reos, qui dum uictores euadunt, & deum sibi fauere
credunt, auctis suis peccatis per superbiam, accelerent
sibi interitum.

ait mihi dominus: Dic ad eos: Nolite ascen-
dere, neq; pugnetis, non enim sum uobiscū:
ne cadatis coram inimicis uestris.

Locutus sum ad uos, & non audistis, sed
aduersantes imperio domini, & tumentes su-
perbia ascendistis in montem.

Etiam dum contemnitur dominus, ipse non contemnit
suum populum, sed admonet ne pergant contemnere, &
uerbum domini non curare, si grauiora pericula uelint
euadere, sed ne quicquam, ut antea: tam dominum quam
prophetam factio blasphemant, ideo trucidantur digna ui-
ciitudine.

Itaque ingressus Amorrhæus, qui habitabat
in montibus, & obuiam ueniens persecutus
est uos, sicut solent apes persequi: & contri-
uerunt uos in Seir usq; Horma.

Non nouum est impios punire impietates minus im-
piorum, succumbere hostibus dei contemptoribus, eos,
qui de populo domini quum sint, & domino non obse-
quuntur, & sensum suum praeferunt uerbo dei, etiā dum
bonam allegare possunt intensionem. Interim tamen im-
pij abusi uictoria in suam quoq; perniciem promouen-
tur, & uirga percussoris igni iniicitur, dum seuire per-
rexerit, & pijs impiorum exemplo correcti proficiunt
per humiliationem. Cetera ad hunc locum intelligen-
dam clarius, lege Numeri 4. de Horma.

Quumq; reuerfi ploraretis coram domi-
no, non audiuit dominus uocem uestram,
nec uoluit acquiescere uobis.

Non semper afflictorum orationes & lachrymas ex-
audit dominus, si nō pietatis studio, sed timore seruili pro-
mantur. Dolebant quidē, sed non tam dei offensam quam
suorum eladem. Tempus erat scueritatis in peruidaces,
qui tempus spreuerant uisitationis.

Seditis ergo in Cades multo tempore se-

cundum dies quibus sedistis, & uertimus
nos.

Graue domini iudicium est, in Aegyptum facies con-
uertere, iram domini tantopere sentire, expectare boni
nihil, nisi donec omnes complices impietatis mori con-
tingeret, tunc tandem occisorum filios consolandos, uer-
gari per desertum, & iram domini in horas experiri,
nullam sperare salutem.

CAPVT II.



Rosecti sumus in solitudinem, A
quæ ducit ad mare rubrum, sicut
mihi dixerat dominus: & circum-
uimus montem Seir longo tem-
pore.

Dixitq; dominus ad me:

Sufficit uobis circumire montem istum:
ite contra aquilonem,

Montem Seir Edomitum coloniam circueant, par-
tem Arabie Petree, quæ est ad austrum Chanaan, perue-
nerantq; usq; ad Cades barne proximam terræ promissio-
nis urbem. Sed propter incredulitatem & pertinacem
contemptum uerborum dei compulsi sunt redire per E-
dom ad austrū, deinde ad orientem procedere per mon-
tem Seir, & id longo tempore donec iuberentur se uer-
tere ad aquilonem per terram Moab & Ammon.

& populo præcipe, dicens: Transibitis per
terminos fratrum uestrorum filiorum Esau,
qui habitant in Seir, & timebunt uos. Caue-
te ergo uobis diligenter

ne moueamini contra eos, neq; enim da-
bo uobis de terra eorum quantum potest u-
nius pedis calcare uestigium: quia in posses-
sionem Esau dedi montem Seir.

Non sic dominus repulit ipsum Esau uel odiuit electo
Iacob, utroq; siquidem filios Abraæ & Isaac, ut hostis
esse uoluerit ipsi Esau, sed ea tantum ratione, quod glo-
riam genealogiæ Christi illi negauit, & non per illum
uel illius posteros sui nominis gloriam illustrari ea ratio-
ne uoluerit in omnes gentes, quemadmodum per Isaac et
Iacob: alioqui etiam ob Lot fratrem Abraæ, id est fratris
filium propitius fuit tam Moabitibus aliquandiu, quam Ama-
monitis. Non enim hæ gentes ignorauerunt dominum,
sed uenerati sunt & coluerūt, non tamen sine gentiliū
erroribus & superstitionibus, quibus etiam Israël ita ra-
ro caruerunt. Ideo hoc loco prohibet Israël, ut Edo-
mitis, Moabitibus & Ammonitis non sint hostes, nec eos da-
mno quocunq; afficiant, sed toti incumbant in eliminan-
dos reges & populos Amorrhæorum, qui terram Cha-
naan atrocibus & foedis flagitijs iam diu polluerant, &
exterminari meruerant, plena iam peccatorum suorum
tunc mensura & supereffluente. Præcipitur igitur, ut to-
to circuitu illius itinere Edomitis parcant, à quibus
etiam ob timorem illis à deo immissum non sint infesta-
di, ideoq; eos quoq; non uult irritari, sed relinqui illis in-
tegram hereditatē, quam ob Abraæ fidem & Isaac, ipsi
Esau & sue posteritati promiserat.

Esau quo-
modo odio
habitus.

6 Cibos emetis ab eis pecunia, & comedetis: aquam quoque emptam ab eis argento bibetis.

Diuitiæ a delium.

Tanta abundantia auri & argenti populum suum ditauerat dominus, ut emere necessaria uite potuerint, multo tempore. Siquidem in manibus illorum diuitias augere & multiplicare domino facile fuit, ut Christus quoque dominus de quinq; panibus pascere multa millia potuit, & ut paucis egerent disposuit, sua continua benedictione affecti. Sic enim suis in medio desperationis succurrit, & præbet auxilium, non deserit, nisi se deserentes, quos tamen & ipsos non statim abiicit, sed fert patienter ut resipiscant. Ideo nunc quoque iubet suos filios sine alienorum graamine uiuere & transire, non mendicare, sed pretio emere quæ edantur ad necessitatē: quoniam & aquam emendam iubet, & omnibus modis non uult prouocari Edomitas aliqua occasione iniuriæ.

B Dominus deus tuus benedixit tibi in omni opere manuum tuarum: nouit iter tuum quomodo transferis solitudinem hanc magnam per quadraginta annos, habitans tecum dominus deus tuus, & nihil tibi defuit.

Tolerantia diuina.

Si tanta deus beneficia rebeli populo largitus est, ut benedixerit in omni opere manuum suarum, & prouidentia benignitatē dispensat opera eorum & instituta: quanto maiori bonitate prosequitur semper credentes pios obsequentes & morigeros? Tot annis pertulit rebellem populum, & nulla in re egere sustinuit: quanto beneficij maioribus obruet fideles, ex ipso solo toto corde semper pendentes, & iactantes suam curam omnem in dominum? Talis autem tibi non erit, nisi tuum deum eundem habueris, & complacere illi uotis pijs studueris.

8 Quumq; transissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in Seir, per uiam campestrē de Elath, & de Asion gaber, uenimus ad iter quod ducit in desertum Moab.

Transita Idumæorum terra per montem Seir, arripuerunt de mandato domini uiam deserti Moab. Elath & Asion gaber ad mare rubrum ciuitates sunt, non eo loci ubi transferant Israëlitas, sed proximiores Persico sinui, urbes Edomitæ, satis illustres in sacris literis. Ar uero Moabitarum metropolis est, sicut Rabba Ammonitarum. Deserta autem dicuntur regiones pascuæ & syluosa, uel etiam late patentes campi.

9 Dixitq; dominus ad me: Nō pugnes contra Moabitas, nec ineas aduersus eos præliū: non enim dabo tibi hæreditatem de terra eorum, quia filijs Lot tradidi Ar in possessionem.

Prohibebantur etiam ab offensa Moabitarum, tum quia Lot pater illorum Abrahæ frater habitus est, tum quia uicini futuri erant Israëlitis, quos prodest consentaneos uiuere pariter, & non offendi aliqua iniuria. Et præliorum causas nullas dari ab initio impijs, donec ipsi pacem cum Israëlē nō labefactassent. Latior enim Israëlitis promittebatur hereditas, quam ut Moabitarum ac Ammonitarum regna sibi usurpare debuerint.

10 Emim primi fuerunt habitatores eius, populus magnus, ualidus & excelsus quasi Enacim.

11 Gigantes habebantur etiā ipsi ut Enacim. Deniq; Moabitas appellant eos Emim.

12 In Seir autē prius habitauerunt Horriti, quibus expulsis atq; deletis habitauerunt filij Esau, sicut fecit Israël in terra possessionis suæ, quam dedit illi dominus.

Moabitarum tyranni, hoc est, qui ante Moabitas eam terram habitauerant, dicti sunt Emim. Sicut & oppresores terræ Chanaan olim Enacim: & Edomite, præcesores suos uiolentos homines, Horim dicebant. Emim quidem terribiles & crudeles interpretantur, Enacim, terribiles, nobilium latronum & tyrannorum partes strenue obibant. Quos omnes improbos nebulones, per amicum suorum Lot, Esau, & Israël posteros, Edomitas, Israëlitas, Ammonitas, & Moabitas probiores aliquando diu populos eradicauit, & terram exonerauit huiusmodi latronibus. Sicut Caleb & Iosue, & tandem Saul ac Dauid sui temporis facinoribus & crudelitate nobilibus, expulsi ac deleuit, quamuis essent populi magni, multi, & fortes, excelsiq; ac proceres statura. Sic dominus semper impios delet, dum fiunt æquo intolerabiliores mundo, dum contra ius & fas ex libidine & procacia omnia agere tentant, dum incipere audent omnia quæ libenter, tum tunc enim dominus præcipitat & uastat improbos uastata manu suorum, fideles autem adiuvat, donec ipsi quæ defecerint à uirtute maiorū, quibus tunc æque non potuerunt, etiam si diutius toleret, tandem suo tempore subuertit & eliminat. Exemplis plenus est mundus. Interim tamen sese illi tyranni Raphaim, id est medelam & laborum terræ nominabant: & Horim se candidos uel optimos, nobiles ac generosos iactitant, quum sint nihil minus.

13 Surgentes ergo ut transiremus torrentem Zared, uenimus ad eum.

Zered incertum est uallis ne sit an flumen, fortissimè utrunq; constat quidem fuisse in deserto, sed ubi non dicitur usquam.

14 Tempus autem quo ambulauimus de Cadesbarne usq; ad transitum torrentis Zared, triginta & octo annorum fuit: donec consumeretur omnis congregatio hominum de castris, sicut iurauerat dominus, cuius manus fuit aduersum eos, ut interirent de castrorum medio donec consumeret eos.

15 Postquam autem uniuerfi ceciderunt pugnatores ut morerentur de medio populi.

Triginta octo annis uagi fuerunt in desertis, donec morerentur omnes numerati primo anno. Peruenierunt primis annis usq; ad Cadesbarne, sed iussu reuerſi ceperunt tot annis circumuagari terras ad præceptum domini, donec tandem uenirent ad flumen Zered, tempus tantum nec tandem uenirent ad flumen Zered, tempus tantum redimentes, pro peccatis suis institutum à domino, ut iudicio domini satisfaceret, quo iurauerat omnes morituros in deserto.

itinerare. Quibus tandem omnibus consumptis ac mortuis, tunc, &c.

17 ¶ Locutus est dominus ad me, dicens:

18 Tu transibis hodie terminos Moab urbem nomine Ar:

19 & accedens in uicina filiorum Ammon, caue ne pugnes contra eos, nec mouearis ad prælum: non enim dabo tibi hæreditatem de terra filiorum Ammon, quia filijs Lot de diem in possessionem.

Per terminos quidem Moab iter suscipies, ad hæreditatem tibi à domino destinatam possidendam, eregione Ammonitarum, qui in proximo habitantes, unius patris filijs, uisq; consanguinei, à te ledi non debent: iure frater- nitatis illos indennes transeas, non obsidendo illorum ur- bes, non iniurijs lacecendo, non spoliando quacumq; re. Meo enim beneficio possident suas terras, sicut & mea gratia tu quoq; tuas possidebis. Vtriq; quandiu mihi obe- dieris, expellendi nimirum ubi mea præcepta spreueris.

20 Terra gigantum reputata est: etiam ipsa, olim habitauerunt gigantes in ea, quos Am- monitæ uocant Zomzomim, populus magnus & multus, & proceræ longitudinis, sicut Enacim: quos deleuit do- minus à facie eorū: & fecit illos habitare pro- eis,

21 sicut fecerat filijs Esau, qui habitant in Seir, delens Horrhæos, & terram eorum illis tra- dens, quam possident usq; in præsens.

22 Heuæos quoq; qui habitabant in Aserim, usq; Gazam Cappadoces expulerunt: qui e- gressi de Caphthor deleuerunt eos, & habi- tauerunt pro illis.

23 ¶ Et olim illarum terrarum gigantes expulsi & deleui ob illorum facinora: non enim hominum oppressores & uiolentos prædones unquam diutius ferre possum. Zam- zomim, id est, consceleratos & flagitiosos eos Ammo- nitæ uocauerunt: sicut & Chananaei suos Enachim tor- tem Caphthorim, ex Cappadocia ut putatur olim egressi sunt, eliminauerunt Heuæos, & illorum loco succeffe- runt. Hac enim conditione populis benefacio, & terris optimis dono, ut iuste & pie uiuant: quod si contempse- rint, expello & deleo, melioresq; illac subduco, quandiu isti quoq; obsequuntur, non diutius. Sic timorem dei & mansuetudinem ad proximos docet dominus & exigit à suis dominus, funditus etiam disperdendo prouincias. Hoc prouinciarum hic exemplum Israël, ut simile se certo crea- dat iudicium olim subituros, si similibus aliquando fla- gitijs sese sedauerint, quia non sit dominus personarum acceptor, sed in omni gente & populo dominum timen- tes, iusteq; uiuentes, beneficijs suis dominus dignatur.

24 Surgite, proficiscimini & transite torren- tem Arnon: ecce tradidi in manu tua Seon regem Hesebon Amorrhæorum, & terram eius incipe possidere, & committe aduersus

eum prælum.

Cæperant diuturno exilio suo & laboriosa peregrina- tione nonnihil proficere fide, obedientia, & charita- te in deum. Ideo nunc post quadraginta annos tandem surgere iubentur, hoc est, accingi ad profectionem, & pertransire torrentem Arnon, à quo tam uallis quàm ci- uitas ad illius ripam extructa alicubi, nomen habebant ut solet fieri. Sed & uerisimile est Arnon quoq; dictam ru- pem aliquam iuxta flumen sitam, & in rupe arcem uel excelsum aliquod: hæc enim passim scriptura subindica- re uidetur. Diuidit autem Arnon fluuius Moabitas ab A- morrhæis illis, quibus præerat rex Seon in metropoli Efe- bon. Quorum terram promittit hic dominus Israël pos- sidendam & obtinendam iure belli, & præcipit prouoca- tionem ad bellū, quo tutior sit uictoria. Iam enim men- suram impleuerant illorum peccata & uindictæ tempus appetierat.

Arnon flu- uius.

25 Hodie incipiam mittere terrorem atq; for- midinem tuam in populos qui habitant sub omni cælo: ut audito nomine tuo, contremi- scant, & dolore teneantur.

Domini est perturbare & pauescere populos, quan- tumlibet fortes ac audaces, donareq; uictorijs fideles, & illis magnificam famam fauere, quando, quandiu, & ubi uoluerit. Omnes populi hic dicuntur, qui circumhabita- bant, & ad quos mirabilium dei fama peruenerat, & quos simul malefactorum suorum conscientia damna- bat, qui se ob sua scelera diutius impunitos sperare non poterant.

26 Misi ergo nuncios de solitudine Cade- moth ad Seon regem Hesebon uerbis pacifi- cis, dicens:

Sciebat Moses inspiratione diuina Seon regem nō ad missurum preces, sed rebellaturum populo dei. Quia ta- men illius terra extra Chananaicam erat, ideo cum illis pacem inire potuisset. Ut autem exemplo suo primo pa- cem exhiberent impugnandis, ideo ad eum nuncios mit- tens, tolerabilia precatur & iusta, ut minus excusationis relinquatur indurato & impio.

27 Transibimus per terrā tuam, publica gra- diemur uia, non declinabimus neq; ad dexte- ram, neq; ad sinistram.

28 Alimeta pretio uende nobis ut uescamur: aquam pecunia tribue, & sic bibemus. Tan- tum est ut nobis concedas transitum,

Conditiones tolerabiles ac iustas proponere debent, qui quicquam impetrare cupiunt, etiam si bello res aga- tur. Quantum enim minimum fieri potest proximus gra- uandus docetur, charitatis lege omnes ligat: ita ut etiam aquæ bibendæ ratio habenda sit, id quod fideles promit- tunt ac student, impij autem negant, quia gratiam annu- endi æquis conditionibus ex odio non habebat. Iam enim tempus sese conuertendi & benefaciendi præterierat. Iu- diciū decretū imminabat, ideo ad honesta perducere non poterant.

29 sicut fecerunt mihi filij Esau, qui habitant in Seir, & Moabitæ qui morantur in Ar: do-

nec ueniamus ad Iordanem, & transseamus ad terram quam dominus deus noster daturus est nobis.

Libro Numerorum narratur Edomitas prohibuisse Israël qui & diuerterit ab illis. Hic uero contrarium de illis scribi uidetur, sed conciliatur facile locus, si intel ligatur Israël intrasse breuiore uia terram Seir, circuisse autem, & per terminos illorum transisse, quibus & ue nalia adducebant Edomitas, nulloq; bello aggredi tenta uerunt, sed pacifice iter indulerunt, postquam in finibus suis illos permanere uidissent & indemnes.

30 Noluitq; Seon rex Hesebon dare nobis transitum: quia indurauerat dominus deus tuus spiritum eius, & obfirmauerat cor illius, ita ut traderetur in manus tuas, sicut nunc uides.

Ordinem dei nemo inuertet, neminem sine pertinaci inobedientia deus damnat. Spiritum impiorum indurat, quo nulla illis succurrat excusatio. Qui enim iudicio di uino reijciuntur, ij se suis quoq; flagitijs eatenus inuoluunt, ut toti mundo se reddant sua impietate spectabiles. Non uoluit, quia perire debuit Seon propter sua peccata, & terra illius Israëlitis iamdudum possidenda decreta erat.

31 Dixitq; dominus ad me: Ecce coepi tibi tradere Seon & terram eius, incipe possidere eam.

Aspiciēte Mose statuerat dominus distribuere terram Israëlitis, ne ante illam uictoriam tam illustrem, in fide tanto tempore subsistens pijsimus Moses, sine consolatione & certitudine spei suae decederet, uidens iam terram fortissimorum hostium captam, & distributam duabus cum dimidia tribubus ante obitum suum: ut nos quoque longanimitatem discamus in expectatione promissorum dei, ut si moram fecerit, illum expectare non pigeat, nec desperemus ob dilationem.

32 Egressusq; est Seon obuiam nobis cum omni populo suo ad praelium in Iasa.

G Et tradidit eum dominus deus noster nobis: percussimusq; eum cum filijs suis & omni populo suo.

34 Cunctasq; urbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatoribus earum, uiris ac mulieribus & paruulis: non reliquimus in eis quicquam:

Vrget dei iudiciū impios. Sic urget impios dei iudicium, cum longanimi patientia eos diu pertulerit, ut propriam sibi uolentes non committi perniciem ingerant. Sic regi impio populus consentiens indurationis poenam sibi conciscit, ut iusto iudicio dei pariter concidant, usq; ad mulieres & paruulos. Decebat enim terram expurgari ab omni impietatis occasione, eam maxime, quae contigua esset gentilibus, à quibus infestari poterant non parum, si mixtim gentilibus cohabitassent.

35 Absq; iumentis, quae in partē uenere praedantium: & spolijs urbium quas cepimus habitaturi in terra seruabant commode omnē necessa

riam suppellectilem, et armenta animalium domesticarum, pro cultura terrae iumenta cum urbibus & domibus.

36 ab Aroër, quae est super ripā torrentis Ar non, & oppido, quod in ualle situm est, usq; Galaad. Nō fuit uicus & ciuitas quae nostras effugeret manus: omnes tradidit dominus deus noster nobis:

Apparet latissimam magis autem longam fuisse duorum regnorum illorum regionem, & multis urbibus fortissimam, quae cessit duabus tribubus Rubenitis & Gaditis & dimidia tribui Manassis, à ripa Ar non fluminis, & Aroër urbe uel prouincia, usq; ad Galaad, in qua tota regione nulla urbium euasit manum domini, nulla se protegere potuit uel tueri: non fortitudine Israëlitarum, sed domini dei potentia, & ueritate in promissis. Accessit tamen maxime tribui Ruben australior terra Madianitarum, quandoquidem Aroër & Ar non iuxta flumina Ar non existentes cesserunt tribui Gad media illarum inter Manassis mediam & Ruben.

37 Verūtamen ad terram filiorum Ammon non accessisti: & cuncta quae adiacent torrenti Iaboc, & urbibus mōtanis, uniuersaq; quae praecipit dominus deus noster.

Ammonitas intactos dimiserunt iuxta domini uoluntatem, omnem scilicet regionem prope Iaboc flumini, & montanas urbes quasdam finitimas, à quibus absteruerat eos dominus secundum praedicta. Non plura desiderare uel usurpari sibi populus dei debet quam quae dominus promittit ac donat. Copiosissimus erat exercitus Israël, sic ut sexta pars occupauerit illa tria regna, sed non tantum rapiebant quantum poterant, nec ubi uoluissent, sed quod & quantum dominus dispensabat. Chanaanites terminandi erant, & terra promissa Abrae diuidentibus non aliud quiddam illo tempore Israël carnali promittebatur à domino, donec tempus plenitudinis appeteret, in quo omnis terrarum orbis foret domino suisq; fidelibus subiugandus, hoc est, gentes regnorum, domino uni & uero deo, uno essent humero seruiturae.

CAPVT III.

1 Taq; conuersi ascendimus per iter Basan, egressusq; est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Edrai.

Post stragem exercitus regis Hesebon, & direptionem illius regnum, iam aucta fiducia in deum, & in ducatum Moysi, iussu quoq; domini conuertunt se & ascendunt uersus Basanitam regionem nobilem, cui rex praesens Og, Qui & iudicio dei impulsus occurrit Israëlitis cum omni exercitu suo & populo: fidēte brachio carnis suae, domini dei Israël uirtutem toties auditam spernente. Inuitum perditionis ipsorum, temeritas est & praesumptio pessimi consiliarij. Quum à parte Israëlitarum stabat domini praecipit, & fides in illius promissa, certificationis spiritus illorum de uictoria audebant omnia, & feliciter perficiebant.

2 Dixitq; dominus ad me: Ne timeas eum, quia in manu tua traditus est cum omni populo

DEUTERONOMIVM
pulo ac terra sua : faciesq; ei sicut fecisti Seon
regi Amorrhæorū, qui habitauit in Hesebon.
Quum essetis

Quum esset insignis gigas rex Basan, & cominilo-
nes haberet, ut uersimile est, proceræ staturæ multos, at-
que etiam audita strage Seon congregi cum Israëlitis,
fretus corporis sui fastidie immuni cum socijs, quorum
quilibet præsumebat occidere multos ex Israël, qui iam
dudum dixerant, se illorum comparatione locustas uide-
ri. Ideo dominus cõfirmat suos ad fidem et fortitudinem,
iubens animæ quiore esse, & minime formidare à tanto
exercitu, ne fugerent coram tot gigantibus cum suo rege
qui sub saule exierat. Promittitur ergo Moysi certa uictoria de rege et omni po-
pulo suo, quin & totum regnum illius promittitur in hæ-
reditatem populo dei: exemplumq; iam exactæ uictoriæ
ob oculos ponitur, ut discant ex præteritis beneficijs spe-
rare futura.

Tradidit ergo dominus deus noster in manus nostras etiam Og regem Basan, & universum populū eius: percussimusq; eos usq; ad interuersionem,

Non fuerat promissio illa similis reliquis in futura se-
cula, sed statim quæ crediderant acceperant, iam enim fi-
des populi, & ueritas promissorum urgebant causam. Fa-
cile est enim uincere domino fauente, nec qualiscumq; ex-
ercitus domino uirtutum & exercituum resistere potest.
Quid ni percutere potuerint cum regem & populum,
heroi cum etiam, quando dicitur dominus eos tradidisse
in manus?

re: non fuit oppidum quod nos effugeret:
 gni Og in Bafan.

illorum regnum, quum iam ante sub Abraam singulis ur-
 bibus reges præessent singuli. Argob comitatus aliquis
 fuisse coniectura est Iudeorum. ארגוב enim dicitur à col-
 ligatur, et conspiratione uel tractu aliquo prolixo, qua-
 si dicatur tractus et longior aliqua regio eiusdẽ domini.
 Cunctæ urbes erant munitæ muris altissi-
 mis, portisq; & uestribus, absq; oppidis innu-
 meris quæ non habebant muros.
 Ne quis uilis existet,

quis uilia oppidula crederet, ait, urbes fuisse mu-
niatissimas mœnijs, & portis firmissimis, ac uictibus,
ut maior appareat gloria dei, cuius hæc omnia uirtute sic-
bant. Præter quas urbes, & uici erant magni ac oppida
absq; muris multo numero.

8. Hefebon, disperdentes omnem ciuitatem,
uiros & ac mulieres & paruulos:
iumenta autē
ripuimus.

upimus. Funditus deuouerunt has omnes urbes & oppida do-
mino, nulli rei parcentes, sed homines impios a domino
damatos occidebant, diruebant urbes ac aedes, in signum
uictorie, & hoc est anathemate percussa esse omnia, e-
tiam paruulos ac foeminas cum uiris, spolia tantum anie-

malium referuarunt, & quam suppellectilem in urbibus reperierunt. Non erant solliciti de urbibus habitandis, qui pro multitudine animalium more patrum suorum habitabant in tentorijs & opilionibus, ut pecudum pastores: tanto procliuiiores ad diruendas urbes, quanto magis munitionibus talibus gigantes illi & tyranni abutebantur ad populorum oppressiorem, ac ad suam tyrannidem magis per hæc munimenta inuictam. Propter quod & dominus terram alleuiare uolebat à talibus impijs nebulonibus, latronibus & gigantibus.

8 Tulimusque illo in tempore terram de manu duorum regū Amorrhæorum, qui erant trans Iordanem: à torrente Arnon usque ad montem Hermon,

In tempore illo dicit, non multo antea lapsò, sed illis
fermè diebus, ultimis annis duobus, & eisdem fermè men-
sibus, quibus amborum regum terras sortiti sunt per ma-
num domini, sine omni periculo & strage suorum. Am-
bo autem reges Amorrhæi dicebantur, quorum genus la-
te iam ante propagauerat pomeria ditionis sue, cuius ta-
men natiuus ortus erat in terra Chanaan, intra Iorda-
nem. Longitudo autem huius totius regionis latius in li-
bro Iosue legitur. Torrens enim Arnon australior limes
habitus est, & mons Hermon aquilonarior duarum tri-
buum cum dimidia.

9 quem Sidonij Sarion uocant, & Ammor
rhæi Sanir:

omnes ciuitates quæ sitæ sunt in planitie,
& uniuersam terram Galaad & Basan usque
ad Selcha, & Edrai ciuitates regni Og in
Basan.

Mons Hermon dicitur multa habuisse nomina, sicut et alpes uarie hinc inde secundum montes partiales nomina plurima solumuntur: sic pascuis hic mons pulcherrimus, tribus nominibus inelytus est, Hebræis dictus Hermon, Si donijs Sirion, Amorrhæis uerò Sanir dicitur. Et est hic uersus uelut parenthesis, prosequitur enim de prouincijs trium regnorum illorum inter Arnon & Hermon, Latam scilicet planitiem fuisse, repletam urbibus & arcibus. Quarum prouintiarum una dicitur Galaad ab urbe nobili: altera Basan, à pinguisimis montibus, ubi & pinguisimæ uacæ & boues, tanto gratiores Manassitis & Gadditis. In quibus urbes erant ac prouinciæ Salcha & Adrei, de regno Og, in Basanitiide prouincia, quæ et Traconitidis postea dicta est.

Solus quippe Ogrex Basan refitterat de stirpe gigantum. Ecce lectus eius ferreus, nonne est in Rabbath filiorum Ammon, nouem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis ad mensuram cubiti uirilis?

Commendatur uictoriae magnitudo à gente uicta pro
 cere statuta & rege aliàs inuicto. Solus enim remanse-
 rat ex illis priscis predonibus & tyrannis gentium: qui
 gigantes etiam raphaim infernalesq; dicebantur. Narra-
 tur autem in litera fama illius temporis, de magnitudine
 illius gentis, ut solet iactari antiquitas, & incredibilis
 aliqua portentosaq; magnitudo humani corporis, qualia

et in alijs uetustis gentibus narrantur incerta relatione. Sic hic narratur in ciuitate Rabbath, filiorum Ammon, quæ certè non est in prouintia regni Og, inueniri lectum ferreum, hoc est grabatū uel lecticam alicuius gigantis, qualis fuerit Og, qui et illorum fuerat ultimus gigantum.

- 12 Terram istam possedimus in tempore illo ab Aroer, quæ est super torrentem Arnon, usque ad mediam partem montis Galaad: & ciuitates illius dedi Ruben & Gad.

- 13 Reliquam autem partem Galaad, & omnem Basan regni Og, tradidi mediæ tribui Manasse omnem regionem Argob. Cunctaq; Basan uocabatur terra gigantum.

Resumitur amplitudo terre, quam assequuntur sunt duæ tribus cum dimidia, ab Aroer et Arnon, cum medietate montis Galaad, cum urbibus illarum regionum, quæ cesserunt, diuidente Mose, duabus tribubus Ruben et Gad. Reliquum de regno Og dedisse se fatetur Moses dimidiæ tribui Manassis, in quo est tractus toparchia uel territorium Argob dictum, quæ et terra dicitur gigantum.

- C
14 Iair filius Manasse possedit omnem regionem Argob usque ad terminos Gessuri, & Machati. Vocauitq; ex nomine suo Basan, Auothis Iair, id est Villas Iair, usque in præsentem diem.

Inferta textui.

Non derogat auctoritati scripturæ, si dicatur alicubi insertum textui cum tempore quiddam pertinens ad historie claritatem, ubi de fide et moribus nulla est mentio. Ut hic uideri potest factum de Villis Iair: ubi additur sic uocatas fuisse usque ad præsentem diem, quod ab Esdra legis scriba doctissimo, uel ab alijs doctis interpretibus forsan adiectum olim fuit, et cum tempore insertū textui, sine periculo et falsitate. Nec necesse est credere illum Iair fuisse filiū Manasse, qui huic terræ et uillis aut opidis nomen imposuerit. Quod ut plurimum filij pro nepotibus scribuntur, et nomina similia in eadem familia pluribus addita quis miretur? Nomina autē Gessuri et Machati propria esse regionum nomina in extremitate Transiordanis et Syriæ putantur, ad quæ protendebatur hereditas dimidiæ tribus Manassis in Basanitide prouintia.

- 15 Machir quoque dedi Galaad.

- 16 Et tribubus Ruben & Gad dedi de terra Galaad usque ad torrentem Arnon medium torrentis & confinium usque ad torrentem Iabboc, qui est terminus filiorum Ammon:

Machir de tribu Manasse filius Ammihel familiā insignem instituit et maximam, cui hic Moses tradit hereditatem, dimidium eius, quæ dicitur Galaad. Quandoquidem reliqua medietas Galaad regionis data est tribui Gad et Ruben, nec ea sola, sed quicquid interiacet inter Galaad et fluuiū Arnon, illis duabus tribubus diuidendum relinquebatur, et usque ad Iabboc, in regno Ammonitarum finitimum fluuium.

- 17 & planitiem solitudinis atque Iordanem, & terminos à Cenereth usque ad mare deserti, quod est falsissimū ad radices montis Phasga contra orientem.

Inter prædictum tractū longissimæ prouintie et Iordanis fluuenta, lata interiacet solitudo uel campestris regio iuxta decursum Iordanis inter mare uel lacum Cinnereth et asphalticū, quæ et ista tota regio cessit hereditati illarum duarum tribuum, ad orientem scilicet Iordanis, in qua et quæ hic scribuntur acta sunt à Mose, ea parte, ubi ex opposito Iericho spectabatur. Proteritur usque ad Assedoth urbem in radice montis Pisga sitam, sere extremam urbem in tribu Ruben, quo fortassis loco scaturigines quedam erant aquarum et effusiones, sic enim interpretatur פַּיִסְגָּא hoc loco scriptum. Vbi notandum Iordanem fluuium primum exonerari in lacum duplici cognominis, à uilla illi adiacente Cinnereth una parte et Tiberiadis ab urbe ex alia parte: Generali autem nomine mare Galilee dicitur, unde effluens labitur tandem in mare salis, quod et mortuum.

- 18 Præcepitq; uobis in tempore illo, dicens dominus deus uester dat uobis terram hanc in hæreditatem, expediti præcedite fratres uestros filios Israel omnes uiri robusti, absque uxoribus, & paruulis atque iumentis. Noui enim quod plura habeatis pecora, & in urbibus remanere debebunt, quas tradidi uobis:

Loquitur hic Moses de rebus gestis post trigésimum octauum annum exitus de Aegypto, et ad Rubenitas sermo dirigitur, ut in fine Numerorum prolixius narratur. Si deales autē hic armis uti iubentur, et tamen in arma fidei prohibentur, in opere dei incedunt uiribus suis, et tamen de uiribus suis non præsumunt, certi deū agere in omnibus quicquid bonum: interim procedūt semper in medio præsumptionis et desperationis, ut dominus non tentetur.

- 20 donec requiem tribuat dominus fratribus uestris sicut uobis tribuit: & possideant ipsi etiam terram quam daturus est eis trans Iordanem: tunc reuertetur unusquisque in possessionem suam quam dedi uobis.

Docemur curam habere etiam de fratribus, ut nihil nobis inuidum et felix habeatur, ubi proximi incommoda spectare et indolere cogimur: sed nihil antiquius habeamus, quam profuisse confortibus, et plurimos adiuuasse. Eximia cura semper pro fratribus impendenda, ut pariter utrosque dominus promoueat ad meliora. Præter enim adiuuans fratrem sunt ut ciuitas firma, et communis patris cœlestis gratiam certissime experiantur. Vt enim nihil diligentius commendauit fraternæ charitatis Christus dominus, sic nusquam maiori fauore succurrit, quam in utroque periculo, dum scilicet frater periclitatur ex amore pro fratre suo. Nulli ergo sufficiat sua tranquillitas, uidenti proximos uel pios calamitatibus diuexari, dum ualet adiuuare.

- 21 Iosue quoque in tempore illo præcepit, dicens: Oculi tui uiderunt quæ fecit dominus deus uester duobus his regibus: sic faciet omnibus regnis ad quæ transurus es.

Testamentum successori præscribit, ut domini prouidentia missa compleantur, quæ ipse perficere non potuit, donec non pro-

no prohibente, & illum ad operis sui perfectionem ex nomine eligente. Felicius enim conditio Iesu, quam Mo-
sis, qui Iordanem transire non permittitur, & in eremo
dies senectutis complere iubetur, & extra promissionis
patriam sepeliri. Exigit autem à Iosue ipse Moyses animi
fortitudinem ac fidem, ut de futuris beneficijs non dubitet,
post tot à domino iam suscepta beneficia. Astiturum se il-
lis dominus praedicat, ad felices uictorias, exemplo iam
subditorum regum.

Ne timeas eos: dominus enim deus uester
pugnabit pro uobis.

Pro fidelibus suis dominus ipse pugnat & sollicitatur,
ut ipsi tantum à domino pendeant, sine cunctatione, &
agant cum fiducia, quae dominus praeceperit.

¶ Precatusque sum dominum in tempore
illo, dicens:

Nunquam intermittenda est oratio fidelium, sed humi-
li precatione ambienda gratia dei quam sponte imparti-
militatis, & in animo contrito & anxio, non pro alio
magis quam pro gloria dei, ut sanctificetur ante omnia
nomen dei, & non blasphemetur perfidia & murmura
tione impiorum.

Domine deus tu coepisti ostendere seruo
tuo magnitudinem tuam, manumque fortissi-
mam, neque enim est alius deus uel in caelo uel
in terra, qui possit facere opera tua, & compa-
rari fortitudini tuae.

Orationem auspiciatur à commemoratione bonitatis
diuinae & potentiae, sed & beneficiorum, quae multa &
magna contulit ingratis & peccatoribus, multo magis
nunc emendatis et conuersis ad se misereri dignetur, et in
bonitate sua uincere humanam malitiam & promouere
salutem, quam iam tandem luculenter ostendere coepit,
post triginta octo annos peregrinationis, tantorum regum ui-
ctorias & opes largiendo, ut etiam quod reliquum est sa-
lutis, se uidente & congratulante perficiat, ad gloriam
sui nominis, quam unice desideret in completionem sui tanti
operis, quod coeperat iam ante munda patefacere, et nunc
denique resumere miracula maiestatis & potentiae suae.

Transibit igitur, & uidebo terram hanc o-
ptimam trans Iordanem, & montem istum
egregium, & Libanum.

Tentauit oratione sua Moyses reuocare, si fieri posset,
domini sententiam, ut liceret sibi quoque ingredi terram
promissionis possidendam, pro quatenus tempore labo-
rasset, et tam propinquam cernebat diuisionem eius per
sortem tribubus reliquis: & clarissimis domini dei uictorijs
interesse spectator cupiebat, humano quodam pioque
affectu non indigne permotus.

Iratusque est dominus mihi propter uos,
nec exaudiuit me, sed dixit mihi: Sufficit tibi,
nequaquam ultra loquaris de hac re ad me.

Ira dei aliud non est, quam non exaudire uota, non
retractare poenam semel comminatum, peccata punire:
interim tamen praestat meliora. Hic enim pro terra Cha-
naan multis sudoribus obtinenda, carnali & transitoria

felicitate, statim finienda letitia, praestat sanctissimo ami-
co patriam ueram, coeleste regnum, aeternae felicitatis bra-
uium, & eximit laboribus imminuentibus, sine detrimen-
to gloriae dei, & salutis expectatae populi, cuius erat fi-
delissimus imperator, & communis post deum pater. Pro
captanda ergo hereditate terrena datur coelestis, inte-
rim iubetur animae quior esse, & de hac re nihil ultra pe-
tere, quandoquidem fixum iam sit decretum, & uerbum
illius infringi non possit.

27 Ascende cacumen Phasgae, & oculos tuos
circumfer ad occidentem, & aquilonem, au-
strumque, & orientem, & aspice oculis tuis, nec
enim transibis Iordanem istum.

Solacium etiam corporalibus oculis praestat, amico
morituro ad oculum ostendendo terrae totius pulchritudi-
nem ac bonitatem, cum sua amplitudine fideli populo do-
nanda. Sic per omnem uitam fidelium tentationes mixtae
sunt consolationibus, durantque calamitates ad exercitiū,
quo minus terrena coelestibus praeferrantur. Ex cacumine
autem montis Pisga poterat uidere totam fere terram de-
cem tribuum, usque ad terminos illius quatuor. Aspiciebat
autem conuerso uultu primum ad occasum solis. Deinde
etiam ad dextram suam aquilonarem terrae illius situm
usque ad Libanum, ad australem autem uidebat quicquid
erat ultra mare mortuum usque ad Palaestinam & uer-
sus Aegyptum. Orientalem quoque terrae plagam cerne-
bat proximū sibi Iordanis flumen cum tota latissima ual-
le palmarum, unde & Phoenicea dicitur, et Iericho urbs
palmarum. Quamquam & quam retro habebat orienta-
lem plagam usque ad Euphratem Israel possederit, sed im-
proprie, & breui tempore. Nec ea regio illi hic promit-
titur, sed audit: Eam omnem quam ante te conspicias ter-
ram, per quatuor illius tractus, uides quidem, sed non in-
gredieris: non enim hunc quem coram uides Iordanem
fluum transgredieris.

28 Praecepto Iosue, & corrobora eum atque con-
forta: quia ipse praecedet populum istum, &
diuidet eis terram quam uisurus es.

Confortatio Iosue non alia est, quam certa promissio
diuinae assistentiae & instructio diligens ac fidelis in agen-
dis, praelatio populi, & commendatio illius ad populum,
quod eidem promptius & alacrius obsequerentur: praedi-
citque certissime eum esse, qui partiturus sit totam eam ter-
ram, quam nunc Moyses conspicit decem tribubus in he-
reditatem.

29 Mansimusque in ualle contra phanū Pho-
gor.

Breuius meminit transgressionis illius, quae facta est
cum Madianitidis mulieribus, subinde indicans, quomo-
do non obstante tanto peccato recens commissio, uictorijs
illos donauerit, & terrae diuisionem proximo perficiens
dam promiserit per Iosue. Habitauimus, inquit, aliquan-
diu in ualle illa quae subiacet colli Phégor, ubi excelsum
erat Moabitarum, cum quo fornicati fuerant quidam Is-
raelitarum, de quo in libro Numerorum.

A Tunc Israel audi præcepta, & iudicia quæ ego doceo uos, ut facientes ea uiuatis, & ingredientiæ possideatis terram quam dominus deus patrum uestrorum daturus est uobis.

Explicationem uehementem ac seriosam diuine legis Moses hic orditur & exhortationem, per singula mandata decalogi, ueluti interpres diuine legis à domino inspiratus, sciens cuius rei opus habeat populus, utq; crebro exhortetur, & pluribus etiam uerbis, ad inculcationem eorum, quæ tam rebellis populus ac dura ceruicis tardius amplectebatur. Non potest dominus Israël non esse propitius, sed si obediat suis præceptis, & eius legitima conseruet, doctrinam ac institutionem suscipiat: alioqui tanto uapulabit durius, quanto indulgentius cum dominus clementissimus diutiusq; tractauit, è seruitute durissima eximendo & in optimam terram inferendo, eiecit tam fortibus incolis ac magnificis. Loquitur autem hic de legibus ceremonialibus, circa morem sacrorum, quas omnino nullas pati uult dominus, quàm eas quas ipse instituit, ne in idololatrarum sacrilegia relaberentur paulatim, ex ritibus gentilium, institutis diligentissime ad fallendum homines, & ad libidines noxias adaugendas: quibus demon sibi seruire desiderat, ut sunt coelibatus, ocium, multitudo uerborum in prolixissimis orationibus qua sensus negligitur, cantus, aurium lenocinium magis quàm mentis reollectio, Veneris incitamenta ex organis, uestitus serico, auro, & pretiosis, quæ cacodemones suis sacris familiaria reddiderunt, quæ dominus prohibet, & in ordinem, qui sibi placeat, hæc irritamenta reformat ac contrahit. Iudicia quoq; legalia ac mandata proponit fidelibus, ad charitatem perfectam in hominibus augendam, ut omnia tranquillitate grata subsistant in ecclesia piorum, & cultoribus illius dei, qui charitas est. Docet autem dominus hæc non ut sciantur & legantur, sed ut fiant, utq; obedientibus dei præceptis uitam tribuat æternam. Hic enim locus est, unde desumptum est uerbum usu hominum protritum, Si uis ad uitam ingredi serua mandata dei. Vbi tamen uiuere etiam seruari & saluari significat. Ingredi & hereditare terram Chanaan, non potest esse adæquata merces & digna seruantibus dei mandata, sed terra uiuorum, & regio beata sanctorum, status omnium bonorum aggregatione perfectus, promissus uere pijs post hanc uitam, ubi & quando ipse eorum deus est felicitatis, speculum, ac thesaurus, nō mortuorum sanctorum patriam sed uiuorum.

Leges sanctorum.

Mandata seruanda ut saluemur.

Solo uerbo dei nitendum.

2 Non addetis ad uerbum quod uobis præcipio, nec auferetis ex eo: custodite mandata domini dei uestri quæ ego præcipio uobis.

Volens dominus superstitionem populi illius minuire, & sensum proprium non sectari, nec gentium placitis delectari uel decipi, à solo uerbo dei pendere docet, & illud semper studiose meditari: nihil gratius amplecti quàm dei præcepta inuiolabilia. Monet igitur diligenter, ut nihil minuatur uel addatur ad legem domini. Solent enim huiusmodi additamenta degenerare ad neglectum legis ipsius, & arrident latius quæ sensu nostro excogitantur, q̃ quæ iubet dominus. Sunt autem Moses uerba, ubi legimus: Vt mandata domini dei uestri custodiatis, quæ ego præcipio uobis. Nihil enim aliud Moses præcipit, quàm quæ præcipit dominus. Non enim fidelium libertati & fidei propheta imperant, sed deo fideliter seruient, & domini uoluntatem sollicitè proponunt, ne non dei sed hominum serui uideantur.

3 Oculi uestri uiderunt quæ fecit dominus contra Beelphegor, quomodo contriueritis omnes cultores eius de medio tui.

4 Vos autem qui adhæretis dño deo uestro, uiuitis uniuersi usq; in præsentem diem.

In primis deterret à cultu idolorum, cui irritamenta libidinum adharebant. Agit hoc autem exemplarum tentatione, in Baal phegor, ubi propter utraq; fornicationem occisi fuerunt uigintiquatuor milia uirorum, alijs periculum euadentibus. Monet igitur fugere consilia impiorum & idola, sectari fidem & obedientiam piorum, qui domino adhærentes, à domino quoq; sunt seruati, in præfenti uita discrimina euadentes, & post hanc uitam domino uiuentes cum sanctis.

5 Scitis quod docuerim uos præcepta atque iudicia, sicut mandauit mihi dominus deus meus: sic facietis ea in terra quam ingrediemini & possessuri estis.

Replicat sapius non sua sed domini iustas ceremonias & iudicia conseruanda. Dei uerba esse quæ præcipiunt, & non citius obligent populum dei, quàm ubi promissam terram susceperint inhabitandam, nimirum ceremonialia & iudicialia: Alia enim præcepta dei, legi naturæ & diuine nitentia, semper, ubique & ab omnibus obseruanda.

6 & obseruabitis, & implebitis opere. Hæc est enim uestra sapientia, & intellectus coram populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc dicant: En populus sapiens & intelligens, gens magna.

Vera, unica, ac perfecta sapientia est, scire domini uoluntatem, meditari die ac nocte in lege dei. Scire in quibus gratiam domini consequi & demereri, ut sic loquamur, possumus, illum semper habere præ oculis, uereri & colere fide, spe, et charitate. Hanc etiam ethnicorum philosophi maximam ac optimam esse sapientiam adificauerunt. Et totius orbis populi hanc uetustissimam Hebræorum sapientiam collaudarunt, & suo quoq; tempore susceperunt, alijs omnibus falsis religionibus planè contemptis. Additur autem illi sapientiæ semper, ut eam faciant & iuxta illam uitam instituant.

7 Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantés sibi, sicut dominus deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.

Similia portenta dei certa & magnifica, celestisq; uictorias, nulla gentium iactare potest præter iudæam. Cui deus exercituum tam pacis tempore quàm bellorum periculis præsens fuit semper, nisi aliquando ipsos deum

sum posthabuisse contigisset, qui ut solus est deus pius & omnipotens, uerax tamen est et iustus, gloria sue zelator perpetuus, is solus uult inuocari, adorari, honorari & credi deus & dominus, inq; aduersis solus consuli, et exorari: Nunquam deserens eos qui in spiritu & ueritate illum adorauerunt & coluerunt.

Quæ est enim gens sic inclita ut habeat ceremonias, iustaq; iudicia, & uniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos uestros?

Celebrauit hunc quoq; locum Dauid multipliciter, dominum deum uerum esse presentē populo israel, deinde quod iusta habet iura & statuta, quæ si seruantur, essent tam sibi quam reliquis populis saluti & admiratio. Pulchra planè ac iucunda iactatio, quin & consolatio, legem quidem bonam habere, sed si seruetur, & iura domini dei sui tam clementis & presentis uoluntati uiuatur ex fide.

Custodite igitur temetipsum, et animam tuam sollicite. Ne obliuiscaris uerborum quæ uidetis oculis tui, & ne excidat de corde tuo cunctis diebus uitæ tuæ. Docebis ea filios ac nepotes tuos.

Quæ tam sollicite & gratiose à domino præcipiuntur, & iniunguntur cum tot beneficijs, studiose quoque sunt à fidelibus obseruanda, ne duplo uapulet seruus uel filius, domini atque patris uoluntatem sciens & non faciens. Iugiter sunt dei beneficia memoranda, & transmittenda diligenter ad posteros. Ideo enim tam claris ac magnificis beneficijs et miraculis eduxit populū suum de ægypto, ut à posteris seculis cognosceretur maiestas & potentia dei, & à generatione semper priorum ad posteriorem diligenti inculcatione, filijs nota essent. Inde Leuitarum exhortationibus, donec res ad libros redacta est, ex quibus facile discatur opus domini à seculis, ac uoluntas. Nunc autem maxime & facillime libris scripturis toto orbe disseminatis, utinam non id fieret in cassum et surdis auditoribus, tantoq; gratius dei iudicium perlaturi simus, quanto agnitam domini uoluntatem leuius suscipimus & clarius iudicamus.

diem in quo stetisti corā domino deo tuo in Horeb, quando dominus locutus est mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut audiant sermones meos, & discant timere me omni tempore quo uiuunt in terra, doceantq; filios suos.

Dei timor semel cordi insitus, nunquam excutiendus est, sed obseruandus iugiter menti, ne unquam negligamus. Non quidem seruilis ille timor & illiberalis, sed familiaris ac sincerus; horror scilicet committendi in sacratissimam & equissimam legem dei, amor iusti & honesti, iugens desiderium complacendi deo suo, studium quoque curandi diligenter ne uel modicum offendantur, non ut odiantur peccare mali formidine poenæ, sed ut boni uirtutis amore. Multa quoque sollicitudine teneris animis puerorum instillandus est amor dei & timor, omnis spur-

citici & mali horror ac odium.

11 Et accessistis & stetistis ad radices montis qui ardebat usq; ad cælum: erantq; in eo tenebræ, & nubes, & caligo.

Quando accesserint montem ac steterint ad audiendum uocem domini, legitur Exodi decimonono capite. Similiter & de alijs, quæ tunc facta, nunc repetuntur breuissime.

12 Locutusq; est dominus ad uos de medio ignis. Vocem uerborum eius audistis, & formam penitus non uidistis præter tantum uocem.

13 Et ostendit uobis pactum suum quod præcepit ut faceretur, & decem uerba quæ scripsit in duabus tabulis lapideis.

Non locutus est nec apparuit ulla imagine deus fidelibus, sed in spiritu & ueritate colit se mandat, quam sit spiritus, & audiri mandata eius, pactumq; seruari uelit expressum literis in tabulas lapideas, decem sententijs siue uerbis. Tantum uerbis ac uoce loquitur nobiscum dominus, non aliqua imagine. Cuius maiestatem nullus sensus consequitur, intellectus autem credentium uerbo suo, quod loquitur per prophetas, eam intelligit ex omnibus creaturis, quæ ueluti uestigium inducunt in admirabilem omnium conditorē ac gubernatorem luculentissime contemplandum. Verbo tantum agit deus cum hominibus, quibus non credentes, æque non crederem miraculis ac portentis.

14 Mihiq; mandauit in illo tempore, ut docerem uos ceremonias & iudicia quæ facere deberetis in terra quam possessuri estis.

Reliqua iudicia et ceremonialia non scripsit propria sua manu dominus, nec in tabulas lapideas, sed iussit per Moysen ea scribi in chartas, ob duritiem ceruicis, quo quæ sunt fidei & charitatis tutius obseruarent, et ad gentium ritus ac leges difficilior prolaberentur, in quarum medio habitaturi erant, conuersationeq; assidua sollicitandi ad sacrilegos cultus.

15 Custodite igitur sollicite animas uestras. Non uidistis aliquā similitudinem in die qua locutus est uobis dominus deus uester in Horeb de medio ignis:

Diligentissime et assidue per singula prohibet omnem imaginum facturam, omnium quoq; rerum. Nimirum præsciens dominus humanarum cogitationum, quibus superstitiones illabuntur citius quam ueritas, et demonum cultura irrepit promptius humanis affectibus, quam uera fides & uirtus: tenaciusq; hæret animis semel inserta falsa religio, quam pietas sincera, id ipsum testatur generalis error, qui etiam Christianis inoleuit, post tot exhortationes uerbi dei. Quid futurum suspicamur, si tale aliquid alicubi in scripturis laudatum uel permissum legissemus? Valde uosipsums obseruare debetis, ab huiusmodi tam pernicioso periculo, cogitantes facile uobis dominum apparere potuisse in forma alicuius creature corporalis, nisi id ipsum uobis toxicum propinare timuisset, quo letali morbo superstitionis corripere mini, qui to-

Deus sine imagine.

Imaginum factura prohibita.

ties prohibiti, tam estis propensi ad imagines admirandas, ut pueri & stulti.

- 16 ne forte decepti faciatis uobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi uel feminae,

Facere imagines & sculptilia quaecumque rerum, clare dicitur uastatio conditionis humanae & disperditio: adimit enim sensum homini, ut putet aliquid esse quod nihil est, & admiretur artificium, neglecto omnium rerum artifice. Tempus perdit & perditur, uel excindendo inutile figmentum, uel laborum tuorum fructum, pauperibus saltem necessarium, largiendo pro ridicula statua, uel sacrilego idolo.

- 17 similitudinem omnium iumentorum quae sunt super terram, uel auium sub caelo uolantium,

Nusquam maior diligentia uerbi dei, quam ubi hortatur ad unius solius dei cultum, & dehortatur ab imaginum confectione & cultura, hoc uidebis legem perlegendo & prophetas. Sed quanto diligentius prohibitum lege est, tanto uehementius desideratum ab humano corde, quod ab infamia sua tantum malum appetere didicit, & cupere semper, & ubique negata.

- 18 atque similitudinem reptilium quae mouentur in terra, similitudinē piscium qui sub terra morantur in aquis:

- 19 ne forte eleuatis oculis ad caelum uideas solem & lunam, & omnia astra caeli, et errore deceptus adores ea & colas, quae distribuit dominus deus tuus (in ministerium) cunctis gentibus quae sub caelo sunt.

Ostendit causam, quare creationis septem opera, omnia tam diligenter condita in usum humanum, descripserit in legis principio: ne scilicet potius creaturarū quam cunque homines admirarentur, quam creatorem, & malint benefactori obsequi, quam hominis obsequio deputatis huius mundi elementis. Quas omnes creaturas dominus distribuit populis, non colendas, sed in usum legitimum usurpandas. Sol, luna, astra, elementa, & mixta omnia, hominibus omnium saeculorum, & tota in terra ministrare debent, non ab illis adorari. Quod si illas tam nobiles creaturas, solem, lunam astra adoranda tanto rigore prohibuit dominus, quanto maior insania est fingere ac excindere truncum ligni & lapidis, & procumbere ut adoretur: quid enim stultius cogitari potest, & seuerissimis etiam prophetis ac sanctis ridiculosius? Ut constet planē mente captos, qui talia admirantur, & impiissimos, qui contra tam frequens dei mandatum illa adorare non cessant.

- 20 Vos autem tulit dominus, & eduxit de fornace ferrea Aegypti, ut haberet populum haereditarium, sicut est in praesenti die.

Post creationis beneficium, et omnium subiectionem rerum, etiam redemptionis de Aegypto gratiam inculcat, quo sint ad seruendum sancto redemptori deo alacriores, quo se deo uelut peculiaris populus additiores cognouerint. Non raro fornacem nominat seruitutē Aegypti.

gyptiacam, qua nulla unquam legitur fuisse durior & calamitosior, & tamen eam euasisse non semel indolens rat stultus & ingratus populus, & multis poenis dignissime punitus, iustissimo dei iudicio.

- 21 Iratusque est dominus contra me propter sermones uestros, & iurauit ut non transirem Iordanem, nec ingrederer terram optimam quam dominus deus tuus in hereditatem daturus est tibi.

Apertissime hic quadrat exemplum de se punito a domino, propter unum, et non magnum, flagitium, quo scilicet certissime credant grauissimas uindictas imponentes a iusto iudice, si quando in huiusmodi impietates, ut cum coeperant idola colendi, relabantur. Qui enim amico suo famulo & amico suo non peperit in leui, multo minus toties relabenti non parcat, sed tanto grauius culpat, quanto tot beneficijs cumulauit & exultauit me deo puniet, quanto tot beneficijs cumulauit & exultauit me deo. Vidistis, ait, et clare, quam dilexerit me deus noster, quam familiariter usus officio meo, quam frequenter periclitato succurrerit. Nunc autem quod tam dignanter uobis impartitur, mihi negat, a uobis cogit, sus, nunc suam quoque manum experior, qui mori cogit, diuturna seruentiq; & anxia expectatione fraudatis, quauos si grati fueritis, & digni cultores dei, me defuncto fruamini, grauius tandem plectendi si contra illum legem & praeccepta idola colenda assumpseritis.

- 22 Ecce morior in hac humo, non transibitis Iordanem: uos transibitis & possidebitis terram egregiam.

Miserabili quadam querela utitur Moyses, iterum uobis, ut tanto gratius amplectantur beneficium, quod tanto dei amico, ipsorum causa negatum confexerint, si ipsis autem concedendum.

- 23 Cauete uobis ne quando obliuiscamini praeccepta domini dei uestri quod pepigit uobiscum, & faciatis uobis sculptam similitudinem eorum quae fieri dominus deus tuus prohibuit.

- 24 quia dominus deus tuus ignis consumens est, deus aemulator.

Quam minime uitiosa sit in sacris literis repetitio, sed maxime necessaria inculcatio crebra amolendam inuicem ginum praeccepti, per totam legem & prophetas, probat euentus procacissimae rationis humanae, quae ut ante, sic & post mandatum de unico deo colendo toties inculcata, tanta malignitate contrarium suadet gentibus, & per suadet etiam populo electo, deo ipsi uno uero & uiuo ex progenitoribus consecrato. Longe ergo maior delictum nis ex gentibus conuersis cura assumenda fuerat, & dandum in uniuersum imaginum, quo iam nunc & dandum magis illis nostris patribus sculptilium amor, in contemptum creatoris optimi maximi, uel saltem neglectum, ne ueluti pactum suum in hoc tantum pepigisse ostendat, ut haberent imaginem quaecumque cultores sui. Non enim cordium conditor & scrutator, cordis humani affectum ac incommoda, cuius tamen omnem anorem, & totum complacendi studium igneo suo zelo sibi uendicat, et participem quemlibet non admittit, quacumque ratione commouens enim

enim deum diligit, qui cum eo quippiam diligit, nō propter ipsum & secundum ipsum.

Si genueris filios ac nepotes, & morati fueritis in terra, deceptiq; feceritis aliquam similitudinem, patrantem malum coram domino deo tuo, ut eum ad iracundiam prouocetis:

Mortuus Moses, omnem uelut lapidem mouet, ut e cordibus totius illius eliminat sculptiliū amorem, quem tam sepe uocauit corruptionem, & malum in oculis domini, per antinomastiam, quo quam maxime irritam, ultimam perditionem immisurus, & electionem ex hereditate, tā praelara, tamq; difficulter tardeq; obtēta. testes inuoco contra uos hodie cœlum & terram, cito perituros uos esse de terra quam transito lordane possessuri estis, non habitabit in ea longo tempore, sed delebit, dispergetq; dominus uos in gentes, & remanebitis pauci in nationibus ad quas uos ducturus est dominus,

ibi q; seruietis dñs qui hominum manu fabricati sunt ligno & lapidi, qui non uident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur. Quumq; quæ fieris ibi dominū deū tuum, & tota anima tua.

Prædicat certissime dispergendum Israël in populos, ob idolatriæ flagitium, paucosq; futuros hinc et inde in regionibus gentium, ubi & dñs populorum seruiturū sunt, operi manuum hominum, ligno, lapidi & rebus nibili, illic quæ situros deum suum, & inuenturos, si toto corde quæsierint, & tota anima, in angustiis illis quas posterioribus temporibus incident, reuersuri ad dominum deum suum, & illi parituri. Ex quo patet, Iudeos non nisi ob idolatriam captiuatos in Babilone, non potuisse diu paria extorres fieri, cum citius resipuerint, & misericordiam senserint emendati. Nunc autem alia ratione tot seculis seculorum abiectos necessarium fuerit credere, ea scilicet, quod Christi domini regnū illustrissimum, deo creatori omnium gloriosissimum, & omnibus electis dei cultum, ac unice necessarium & felix, ueri quoque & filiorum dei nobilitatem in hoc seculo, iuxta carnis oblectamenta metiuntur, & à deo exigunt. Hierosolymam gemmatam, & Mesiam pugnacem, totius mundi imperium tyrannorum more usurpandum, suis cupiditatibus persuadent, cupiuntq; futurum: quo soli illi in orbe felices, infelicibus gentibus, pro sua libidine, sine misericordia dominantur. Cum interim Iudeis filijs regni electi gentiles conuersi ad dominum domino complacuisse uiderint iam dudum, si sapere possent, deum nempe conciliasse sibi omnes gentes, in unitatem fidei unius dei creatoris omnium, quem solum noscant, & olim nouerunt, ac coluerunt Abraham, Isaac, & Iacob.

In tribulatione tua postquam te inuenierint omnia quæ prædicta sunt, nouissimo autem tempore reuerteris ad dominum deum

tuum, & audies uocem eius.

Non solum non reliquit dominus misericors Israël, nec deleuit, uel dissipauit fœdus cum patribus initum: sed cum plenitudo temporum aduenisset, toto orbe clarissimam reddidit Israëliticam gentem per Christum & apostolos, reliquosq; Euangelij præcones, ex stirpe Israëlita progeneratos, ut gloriam maiorem patres deo & suis filijs optare non potuerint, iuxta ueræ religionis suæ conscientiam, nec debuerint. Qui uero Iudeorum hodie misericordiam sed suæ peruitiæ id acceptum refrant: feliciores propediem futuri, si dei & Christi sui gloriam, digne estimauerint, & in ueritate agnouerint, charitatisq; regnum uixerint, domino parandum euangelica lege.

Israelitarū gloria.

31 Quia deus misericors dominus deus tuus est, non dimittet te, nec omnino delebit, neque obliuiscetur pacti in quo iurauit patribus tuis.

32 Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te ex die quo creauit deus hominem super terram, à summo cœlo usq; ad summū eius, si facta est aliquando huiusmodi tā magna res, aut unquam auditum est ei simile,

33 ut audiret populus uocem dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & uixerit

34 si fecit deus, ut irer, & tolleret sibi gentem de medio nationum per tentationes, signa atq; portenta, per pugnam & robustam manum, extentumq; brachium, & horribiles uisiones iuxta omnia quæ fecit pro uobis dominus deus uester in Aegypto, uidentibus oculis tuis: (mutatio personæ frequens)

Amplificat nunquam satis commendandā bonitatem dei ad Israël, cui soli leges scripserit, solis apparuerit & collocutus fuerit, prophetas miserit, toties redemerit tam patres quam filios, & sibi peculiarem delegerit præ omnibus gentibus, potentiam & benignitatem suam testatus sit tot signis & portentis, pace & bello, idq; non in obscuro, sed in conspectu potentissimorum regum, in strage maximorum exercituum, sibi & electis resistētium, portentis cœlestibus et terrestribus, nō sine terrore gentium omnium, & prostratione omnium idolorum.

Bonitas dei ad Israël.

35 ut scires quoniam dominus ipse deus, & non est alius præter unum.

Sapientia maxima est, uerissima & sola, scire & sapere unum dominum deum esse, & illi soli exhibendam culturam, fidem, spem, charitatem, & uitæ innocentiam & horrore iniquitatis. Eam docet in primis uerbum dei: hic scopus sacræ eruditionis est, hoc qui didicerit satis cruditus euasit.

Sapientia maxima.

36 De cœlo te fecit audire uocem suam ut doceret te: & in terra ostendit tibi ignem suū maximum, et audisti uerba illius de medio ignis,

Magnitudinem portentorum, quæ dominus operatus est in datione legis imprimit memoriæ iuniorū, ut qui nō uiderunt credant senioribus testimonio Moysi, qui nunc fatetur, terribili uoce de cœlo dominum locutum fuisse

F

et fulgura erupisse maxima ad terrorem cum uoce lo-
quente de medio ignis et nubis, ut disceres uoluntatem
eius ad tuam salutem, timendo dominum et amando.

37 quia dilexit patres tuos, & elegit semen eo-
rum post eos. Eduxitque te precedens in uirtu-
te sua magna ex Aegypto,

Gratia non
meritis de-
us saluat.

Patrum sanctorum meritis ascribit Moses promissio-
num diuinarum gratiam, quia scilicet amauerit eos, non
quia illi priores ipsum amauerint, quos et elegisse se as-
firmat. Non illi meritis uere dignis exigere quicquam po-
tuisent, qui peccatores et ipsi se fuisse non negant, sed
gratia dei electos pro se et suis filiis gratulantur. Qua
electionis gratia redempti sunt ab Aegyptiaca fornace
ferrea, eteducti cum uirtute multa, non sua, sed domini.

38 ut deleteret nationes maximas & fortiores
te in introitu tuo: & introduceret te, daretque
tibi terram earum in possessionem, sicut cer-
nis in praesenti die.

Beneficia dei ad Israellem sola dei gratia proprie col-
lata, ut eijcerentur impij illi ob sceleratissimam conuer-
sationem diutissime toleratam, qui sua fortitudine et pro-
ceritate abusi fuerant ad pauperum et humilium cala-
mitatem et oppressionem. In quorum locum ingerere uo-
luit pios sanctorum patrum filios, donec pietatem ama-
rent ac colerent, non diutius.

39 Scito ergo hodie, & cogitato in corde tuo
quod dominus ipse est deus in caelo sursum,
& in terra deorsum, & non est alius.

Scientia o-
ptima co-
gnitio crea-
toris.

Scientia nulla melior quam cognitio creatoris, tam
certa, ut nullus alius unquam mentem subeat, uel quaren-
dus putetur, qui omnibus sufficiat, qui optet prodesse om-
nibus. Talem se de caelo patribus reuelauit, talis haberi
et credi uult ab omnibus sanctis, qui in caelis habitans
humilia respicit etiam in terra, qui uoluntatem suam cla-
re et sufficienter reuelauit hominibus, patriarchis et
prophetis, prodigijs, uerbis et scripturis, de caelis appa-
rens, ac in terris docens homines pietatem, aliquando ut
uidistis horribilibus spectris, et magnis portentis, multi-
fariam donec nouissime locuturus sit hominibus in filio
suo, et cum hominibus in terra conuersaturus clementis-
sime. Is solus piorum deus cognoscitur, praeter quem nul-
lus est deus in caelo uel in terra.

40 Custodi praeccepta eius atque mandata quae
ego praecipio tibi: ut bene sit tibi, & filiis tuis
post te, & permanear multo tempore super
terram, quam dominus deus tuus daturus est
tibi omni tempore.

Dei uerba
audiendum
solum.

Non se et sua uerba Moses audiri postulat, sed praec-
pta et mandata dei, quorum ipse non sit auctor, sed tan-
tum minister et promulgator uoluntatis dei. Mercedem
proponit cunctatoribus, et sui amatoribus, ut bene habi-
turi sint pro se et posteritate, qui dominum timent, et
pie colunt, obediunt et amant toto pectore, et ad illi-
us uoluntatem attentis sunt. Habet haec pietas remunera-
tionem a domino, in hoc saeculo, ubi longitudine replen-
tur, et diutissime fideles uiuunt, atque feliciter, et in futu-
ro in regno beatorum cum sanctis omnibus in coelesti-

bus. Carnalibus enim carnalia promittuntur, terra opti-
ma cum pacifica in habitatione, donec spirituales es-
secti spiritualia et aeterna digne aestimari possint, quae
per haec corporalia designantur.

41 Tunc separauit Moses tres ciuitates trans
Iordanem ad orientalem plagam,
42 ut confugiat ad eas qui occiderit nolens,
proximu suum, nec sibi fuerit inimicus ante
unum & alterum diem, et ad harum aliquam
urbium possit euadere:

Crudelem fuisse populum Iudaicu subindicat ac com-
probat tam studiosa anxietas; urbium pro profugis asila
gnatio, ne innoxius sanguis, a furia percitis uindictibus,
quomocumque occisorum, effundatur. Non autem pro-
derant haec asyla nocentibus, et a proposito occidentis
bus, sed ut sufficere exponitur, pro fortuitis homicidijs,
et ex ignorantia commissis, sine precedente odio.

43 Bosor in solitudine quae sita est in terra cam-
pestri de tribu Ruben: & Ramoth in Galaad,
quae est in tribu Gad: & Golan in Basan, quae
est in tribu Manasse.

Urbes non minus quam tres Moses ordinat per diu-
et dimidiam tribus, ob prouinciae longitudinem, quam
non esset magne latitudinis ultra Iordanem ad orientem
illius, de qua in libro Iosue latius differetur. Sunt autem non
pauciores in his tribus quam in alijs nouem hereditatis
bus, in quibus eis Iordanem in terra Chanaan ratio men-
dictatis secundum longum ac latum habebatur, ut esse
aequalis distantia confugientibus ad urbes: hic autem lon-
gitudinem sola attenditur, iuxta tractum regionis diuise in
tres partes secundum tres tribus. Vi in tribu Ruben Be-
ser assignata fuerit pro refugio, ubi et Leuite habitau-
bant, sicut et in alijs refugij oppidis: in tribu Gad Ra-
moth Galaad: in dimidia autem tribu Manasse, in prouin-
cia Basan, Golan nominatur.

44 Ista est lex quam proposuit Moses coram
filijs Israel,

45 & haec testimonia & caeremoniae atque iudi-
cia quae locutus est Moses ad filios Israel, quae
do egressi sunt de Aegypto

46 trans Iordanem in ualle contra phanem
Phogor in terra Seon regis Amorrhzi, qui
habitaui in Hesebon, quae percussit Moyses
filij quoque Israel egressi ex Aegypto:

47 & possederunt terram eius, & terram Og
regis Basan duorum regum Amorrhzororum,
qui erant trans Iordanem ad solis ortum:

48 ab Aroer quae sita est super ripam Sian, qui est &
Hermon,

49 omnem planitiem trans Iordanem ad ori-
entalem plagam, usque ad mare solitudinis,
usque ad radices montis Phasga.

Epilogus est praedictorum, et summa totius doctrinae,
quam Moses Israelitis iugiter persuadere cupiebat, ut pie-
tas in deum, et charitas ac tranquillitas conferuaretur
ad proximos. Quam tamen copiosius proposuit ultimus

uitae suae diebus, dum esset in ultima mansione, in ualle, que subiacet delubro Phogor, in terra quam tulerat de manibus Seon regis Amorrhæi, de quibus in superioribus.

CAPVT V.

Mocauitq; Moses omnē Israelē, & dixit ad eos:

Pluribus diebus hunc librum Israelī prælectum, satis arguit conuocatio frequens populi ad audiendum, qui interim dispersebatur ad sua castra, pro priuatis negotijs, & in horas colligebatur, uel conuocabatur suis modis. Quibus conuocatis loquebatur Moses iam senio multo parū uel nihil debilitatus. Quamquam & per concionatores locutum fuisse, uel summos sacerdotes ac Leuitas uerisimile est, in tanto populo. **וְהָיָה** Huius autem statuta dicuntur, & ceremonias leges illæ: à pingendo ac describendo uel deformando dictum nomen, quod ad docendum transmittitur, quandoque **וְהָיָה** hæc omnia signare potest. Iudicia autē dicta **וְהָיָה** iura & iudiciorum executiones, leges contractuum ciuiliū, & decreta magistratuum uel etiam dei. Hic uerō laxius pro decalogo præceptorum dei sumuntur, & pro lege ipsa. Infatigabile studium sit prophetis & pastoribus pijs docere populum dei legem & sic inculcare, ut studiose obseruetur. Iubeturq; populus illa discere & memoriter retinere, de eis diligenter cogitare, & non surda aure negligere.

Audi Israel ceremonias atque iudicia quæ ego loquor in auribus uestris hodie: discite ea, & opere complete.

Instituto iam nouo duce renouandæ erant constitutiones, sedera, leges, & ceremoniæ refricandæ. Ideo Iosue duci electo à domino, Moses moriturus successori parat populum obsequentem, primum quidem deo, deinde duci, fidem suam testatus etiam nunc moriturus, cupiens feruenter eos uiuere post obitum suum. Ideo tam fideliter renouat pactum, cum domino dudum initum.

Dominus deus noster pepigit nobiscum fœdus in Horeb. Non cum patribus nostris in præsentiarum sumus & uiuimus.

Uocant omnes qui in tempore exitus de Aegypto nondum attingerant uicesimum annum, proculdubio maxima multitudine, qui uisorum & auditorum adhuc potenter reminisci, reliquis omnibus iam mortuis in solitudine. Patres autem suos intelligit Abraham, Isaac, Iacob, cum filijs ac nepotibus, qui in Aegypto obierant: qui patrem quidem domini habebant, sed non ut initum fuerat in monte Horeb.

Facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis.

Tanta omnium rerum gestarum euidētia tunc omnia contigerunt, tam eximijs portentis & magnificis uisionibus ac spectris, ut nemo dubitauerit ex toto populo nullam potentis dei maiestatem & præsentiam affuisse, licet ignis audierint: propterea dicitur, dominus facie ad faciem populo locutus in monte Horeb.

5 Ego sequester & medius fui inter dominū et uos in tempore illo, ut annuntiarem uobis uerbum eius: timuistis enim ignem, & non ascendistis in montem. Et ait:

Non quidem nunc dominus apparet, sed ego uoluntatis illius interpres & sequester adsisto, sicut postulatis. Non enim dominum deum ipsum uobiscum loqui incipientem tanta magnificentia et maiestate sustinere uoluistis, sicut nec potuissetis. Ego autem interim illius nomine uobis pronuntio dei legem, quam tabulæ sacrosanctæ summam continent. Ad hunc quidem sensum, etiam si unum & alterum uerbum illæ sententia non nihil uariet, quod nec Moses alicuius momenti haberi uoluit, etiam in textu decalogi, multò minus in alijs scripturæ locis & uerbis magnopere disceptandum fuerit, quum sensus non offenditur mutatis aliquantulum uerbis, dum concordat ueritas & doctrina.

6 Ego dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis.

Ingens illud beneficiū redemptionis uestre de Aegypto, nulli alij hominum uel deorum adscribatis, ego sum ille dominus deus tuus, patrumq; tuorum, qui id egi ut non diutius tam duro obsequio Aegyptijs seruiretis, sed suauiter, æquabili & omnibus utili ac necessaria lege seruiretis mihi, ob uestrum non meum commodum, qui bonorum uestrorum non egeo.

7 Non habebis deos alienos in conspectu meo.

Beneficia & quæcumq; uobis necessaria dona uel bona à nullo alio quam à me requirite uel postulate. Honorem & obedientiam mihi soli debitam domino deo uestro, nulli alij deferre, summū bonum unicum sit necesse est, non plura, omnipotentes plures credere non debetis, sed nec potestis, reclamante cōmuni sensu humano. Quicquid uidetis ac intelligitis creatura est, solus ego omnium creator & rector sum.

Deus solus orandus.

8 Nō facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium quæ in cœlo sunt desuper, & quæ in terra deorsum, & quæ uersantur in aquis sub terra.

Caue tibi à periculosa perniciosaq; humano generi imaginum sculptura rerum omnium. Ne quid aliud unquam admireris, præter me authorē omnium naturarum ac artium, de quibus aliàs multa passim sollicite Moses admonet, quasi exosissimum deo sculptiliū opus et execrabile.

9 Non adorabis ea, & non coles ea: Ego enim sum dominus deus tuus, deus æmulator, uisitans iniquitatem patrum super filios in tertiam & quartam generationem his qui oderunt me,

Non tribuas creaturæ cuiusq; reuerentiam ac cultum, sed me dominū deum tuum solum timeas, et mente semper suspicias, reuerearis, ac ut deū colas, à quo omne bonum, tanquam à patre luminum profuit. Qui sic mihi homines obsequi iubeo, sic me timeri ac amari, ut dure animaduersurus sim in eos qui me contemnent, odiuntq; leges meas, & rebellare præsumpserint: catenus, ut filios

Zelus dei in impios.

quoque illorum ac nepotes in tertiam ac quartam generationem puniurus sum, ob iniquitates patrum, si ipsi quoque paternorum scelerum sectatores esse perrexerint, ut non solum in propria persona sensuri sint iram meam, et suam iniquitatem, sed sobolis quoque suae mala lamentaturi, et egerimo animo laturi, scientes se malorum inferendorum causam esse, ut sibi propterea tanto magis timeant.

10 & faciens misericordiam in multa millia diligentibus me, & custodientibus praecepta mea.

Benignitatem meam sentient omnes, qui me dilexerint, mandataque mea seruauerint, non solum pro se, sed etiam pro posteris suis in omnia saecula, quibus beneficiam, et gratiam continuo impartiar, ut amicis specialibus.

11 Non usurpabis nomen domini dei tui frustra: quia non erit impunitus, qui super re uana nomen eius assumpserit.

Cum reuerentia et honore nomines nomen meum. Non sit uilis apud te existimatio mea. Reuereris maiestatem meam, ut non absque honore, et non nisi pro re necessaria ac utili nomen meum assumas in os tuum. Dure uindicabo in eum, qui nomen meum non fuerit reueritus, multo magis qui per nomen meum deierauerit, et ita poluerit, quantum in se est. Haec enim signa sunt perfidi cordis, et non estimantis maiestatem summi dei, omnium conditoris et conseruatoris.

B ¶ Obserua diem sabbathi, ut sanctifices eum sicut praecepit tibi dominus deus tuus.

12 Sabbathum colendum.

Cole summa diligentia et religione sabbathum, ut non eo die tibi, sed mihi uaces, cogitando de lege mea perficienda et docenda filios et familiares, de pauperibus iuuandis, consolandis afflictis, uisitandis uiduis et orphanis in afflictionibus eorum: haec est enim uera religio, quibus deus colitur die sancto. Eo inquam modo diem illum sanctifica, quomodo dominus praecepit, quomodo illi probari et placere potest.

13 Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua.

Reliquis sex diebus tibi uaces, operando non otando, Qui enim non laborat pro sua sorte, non manducet.

14 Septimus dies sabbathi est, id est requies domini dei tui. Non facies in eo quicquam operis, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, bos tuus & asinus tuus, & omne iumentum tuum, & peregrinus tuus qui est intra portas tuas: ut requiescat seruus tuus & ancilla tua, sicut & tu.

¶ Otium diei septimae.

Die autem septima remissionem permittit tam tibi ipsi quam omnibus tuis, ab omni seruilis opere, ut etiam iumento tuo, et de tua familia minimo cuiusque liceat quiescere ab opere, uiresque quiescendo redintegrare: ne sis aliquatenus inhumanus, et inexorabilis, etiam in iumenta, ne dicam in seruos.

15 Memento quod seruiueris in Aegypto, & eduxerit te inde dominus deus tuus in manu forti, & brachio extento, Idcirco praecepit ti-

bi dominus deus tuus ad faciendum diem sabbathi.

Ea ratione permisi ut seruorum conditione et miseria grauareris olim in Aegypto, ut duram ceruicem mem afflicta sentiens disceres commisereri afflictis, et parcere seruis, tempusque sumeres tibi rememorandi beneficia et mandata mea, maximamque charitatem ad te mem, quate de seruitute hominum redemi, et mihi seruos et filios elegi, ut in iustitia et sanctitate coram me regeres semper seruus seruitute. Verè enim deo seruire, regnare est, et nobilis libertas deo subesse.

16 ¶ Honora patrem tuum & matrem, sicut praecepit tibi dominus deus tuus, ut longouas tempore, & bene sit tibi in terra quam dominus deus tuus daturus est tibi.

Parentes, pietatis naturalis iure et gratitudinis honora, et uicissim pro tot beneficiis et sollicitudinibus pro omni uirili excole, a quibus naturam ac institutionem suscepisti. Reciprocum illis amorem repende: id si feceris, diu et feliciter uiues in presenti uita, in proprio solo, in patria terrestri, unde suo tempore assequeris coelestem, ad quam creatus es supramundanam, aeternam ac felicem.

17 Non occides.

Homicidium non committas, nec furioso unquam odio permoueris in quenquam, unde prouocari coningat ad homicidium. Quod si iustitia te zelus impellit ad mali uindictam, id permittit iudicibus ordinariis.

18 Neque moechaberis.

Adulterium non committas, praeter uxorem tuam et liam non cognoscas unquam: Sic enim dominus et natura decreuit, sic expedit humanae conuersationi, si proli fouenda, sic charitatis lege dictatur.

19 Furtum non facies.

Non proximo damnum inferas furando, inuito ipso occulte nihil diripias, quae ipsius sunt, ne suspicio oneretur innocentem, et cuncta respublica dissidijs perturbetur.

20 Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

Veritatem semper loquaris, ne proximi fama uel com modo falsa testificatione insidieris, ne falsitatis te infamia aspergas ac mendax habearis.

21 Non concupisces uxorem proximi tui. Non desiderabis proximi tui agrum eius, seruum eius, ancillam eius, bouem eius, asinum eius, & uniuersa quae proximi tui sunt.

Tua sorte discas esse contentus. Alterius diuitias et commoda illi faueto, et iusto labore proprias tibi parato. Quibus tamen non aliter utaris quam ut egeni proximo succurrere sponte uelis. Concupiscentiam tuam refrena, ut non proximi tui uxor tibi praetua desideretur. Et domum alterius non ambias cum illius iactura: sic de agro, familijs, ac omnibus quae proximi sunt. Illi suas facias, et tu tuis bene utaris. Circa haec decem dei praecepta multi multa utiliter scripserunt, et in Exodo quoque eadem explicata habentur.

22 ¶ Haec uerba locutus est dominus ad omnem multitudinem uestram in monte de monte deo

di ignis & nubis, & caliginis uoce magna nihil addens amplius, et scripsit ea in duabus tabulis lapideis quas tradidit mihi.

Hec summa diuinæ uoluntatis, ad omnes homines, breuibus concepta, & à domino proposita, quam nature humane indidit conditor, & postquam negligi indigne coeperant ab hominibus, fidei & electo populo tabulis inscripta commisit ad memoriam, & uerbis proponenda mandauit ecclesiæ per fidelem ministrum dominus.

Vos autem postquam audistis uocem de mediotenebrarum, & montem ardere uidistis, accessistis ad me omnes principes tribuum uestrarum & maiores natu,

Non sine terrore conscientie humane lex ista dei auditur, contraria carni & sanguini: quæ caro libertatem amat, & suis maxime commodis inhiat, amorem sui suadet, nullis legum uinculis constringi uellet, sed pro libidine ferri ad utilia sibi & grata. Cui contraria lex dei, necessario obseruanda resistit, peccata nature protrahit et ostendit, conscientiam damnat, & coram deo ream statuit. Idipsum portendebat ac etiam uolebat horrendum illud & importabile spectrum, legislatoris sapientia paratum et exhibitum, ut discerent homines reuereri dei iustitiam, qui scirent hæc digne exigi, & tamen à carne ostendi, ab humano corde, sicq; humiliarentur, et ad dei gratiam obtinendam confugerent.

atq; dixistis: Ecce ostendit nobis dominus deus noster maiestatem & magnitudinem suam: uocem enim eius audiuius de medio ignis, & probauimus hodie quod loquente deo cum homine uixerit homo.

Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultra uocem domini dei nostri, moriemur.

Quid est omnis caro, ut audiat uocem dei uiuentis, qui de medio ignis loquitur sicut nos, & possit uiuere?

Dei presentia in supernaturali spectro ostensam se maiore & prudentiores negare non poterant, sed horrore percussi humiliantur, ceruicem demittunt, sese subiiciunt a domino benedictio, et Mosen seruum dei agnoscunt, ac amplectuntur, ut audire malint quam dominum. Non autem intendunt dominum mendacem facere, qui dixit: Non me uidebit homo et uiuet: ut dicant, Nunc hodie contrarium experti sumus, quia licet dominum uiderimus, tamen adhuc uiuimus: sed testari tantum cupiunt beneficium dei, & maximam illius gratiam, quæ à seculis inaudita et non uisa forma illius omnipotens deus & mundi dominus quasi familiariter locutus fuisset: posthac tale aliquid nos expectare, nec magnitudinem uisionis huiusmodi se posse ferre se posse testabantur, sed propediem omnes se morituros, si secundo illis apparuerit, et ut coeperat alloqui, tanta maiestate pariter opprimendos & occidendos.

Tu accede, & audi cuncta quæ dixerit dominus deus noster: loquerisq; ad nos omnia quæ loquetur dominus deus noster ad te, & nos audientes faciemus ea.

Quod dominus intenderat hoc amplectuntur, & de considerando petendoq; anteuertere sibi religiose uidentur, ut eligant audire Mosen, & suscipere interpretem ac sequestrem, quam ut tanta illis maiestate dominum loquentem patiantur, quod Mosen facilius ferre iam didicissent, assuetum alloquio dei. Sic omnia dei prouidentia moderantur, ut inexcusabiliores deinde fierent, Mosen suum institutum communi uoto interlocutorem contempturi ac lapidaturi, seipsos quoq; mendacii accusaturos, qui nunc dicerent: Tu loquaris dei uerba ad nos, quæ & audiemus atq; faciemus.

28 Quumq; audisset dominus uocem uerborum uestrorum quum loqueremini ad me, ait: Audiui uocem uerborum populi huius quæ locuti sunt tibi: bene omnia sunt locuti.

Populi sponsonem dominus probat ac preces, promittentium obedientiam ac reuerentiam Mosi, uice domini deferendam. Iam tandem aliquid is populus egerat quod domino probaretur, & dignum esset laude. Alioqui nullus deo gravior honor exhibetur, quam dum obtemperatur diuinis præceptis.

29 Quis det talem eos habere mentem ut timeant me, & custodiant uniuersa mandata mea in omni tempore, ut bene fiteis & filiis eorum in sempiternum?

More humano à domino dicuntur omnia, quasi nihil deus magis desideret, quam ut bene sit fidelibus suis, eaq; ratione obedientiam exigit, ut obedientes coronet misericordia & miserationibus pater piissimus. Ideo uult timeri ab hominibus, ut non indigne se quoq; fideles suos amare & beneficijs prosequi uideatur.

30 Vade ergo & dic eis: Reuertimini in tentoria uestra.

31 Tu uero hic sta mecum, & loquar tibi omnia mandata mea, & ceremonias atq; iudicia: quæ docebis eos ut faciant in terra quam dabo illis in possessionem.

Remittit dominus Mosen, renuntiaturum ut abeant, & tanto metu liberentur, atq; posthac uerba Mosi tanquam sua audiant ac faciant, quæ reuera ab illius ore suscepturus sit, & non alia populo fidei propositurus. Cuius eorum obedientie mercedem promittit, terram optimam illis possidendam.

32 Custodite igitur & facite ea quæ præcepit dominus deus uobis: non declinabitis neq; ad dexteram, neq; ad sinistram.

Custodite facere, idem est quod multa diligentia obsequi studeatis præceptis dei uestri, ut non declinetis ad dexteram neq; sinistram, ne nimis uel minus agere uelit, non addere nec minuire, non pro humana libidine interpretari, sed simpliciter audire, intelligere, & obedire.

33 sed per omnem uiam quam præcepit dominus deus uester ambulabitis, ut uiuatis, & bene sit uobis, & protelentur dies uestri in terra possessionis uestræ.

Via quam dominus præcepit, est lex dei, per quam ambulare, & quam facere debent credentes, si in præsen-

Moses interpretes.

DEUTERONOMIUM

ei & futura uita uelint felices esse homines, et deo chari.

CAPVT VI.

A
1



Aec sunt praecepta & ceremoniae atque iudicia, quae mandauit dominus deus uester, ut docerem uos, ut faciatis ea in terra ad quam transgredimini possidendam.

Explicatio legis.

Orditur Moyses hoc loco explicationem cum inculcatione diuine legis, quam à domino in monte Sinai suscepit populo proponendam, mandato & nomine domini, quem audire non poterant, loquentem terribilibus signis, sed à Mose cupiebant instrui, homines ab homine sequestro inter se & dominum, ne ex timore mirabilium dei morerentur. Vocat autem primo generali nomine mandatum et praeceptum dei, quod à domino populo proponendum acceperat & docendum. Deinde instituta uel mores nominat propter ceremonialia, quibus in unius dei solius cultu homines propensi ad superstitiones continerentur, & ad idola non relaberentur gentilium more colenda, uel dominum deum suum eisdem moribus & ritibus colendo, quibus nollet omnino coli: sed paucis quibusdam ceremonijs comparatione tantae gentis & idololatrarum dominum adorarent, donec cum tempore spiritaliores effecti, discerent dominum in spiritu et ueritate colere, sensim etiam istis ceremonijs legalibus imminuendis, quantum uerus cultus proficeret. Et ad charitatem proximi fouendum & conseruandum, iudicia quoque uel iudicialia praecepta addidit, propter secundae tabulae leges clarius intelligendas, & purius conseruandas, quae omnia tanto maiori reuerentia suscipienda docentur, quanto certius sciant ea non ab hominibus, sed ab ipso domino deo optimo et maximo profecta esse, et mandata seriose, duriusque transgressores puniendos: de quo tandem multa praedicat & inculcat. Doceri leges haec iubentur, non ut sciatur tantum, sed ut fiant. Ad quod persuadendum, ut pius pater, rationibus utitur ab utili, à magnitudine mercedis, etiam iam tunc sensibilis & maxime gratiae. Quid enim gratius desiderari potuit ab illa gente, tunc per quam draginta fere annos exuli, peregrinae, & in solitudine erranti, quam optima hereditatis & patriae incunctissima possessio, cum omnium necessariorum rerum copia affluentissima, pro se & suis posteris, occisis & deletis hostibus atrocissimis & infestissimis: diu scilicet & feliciter eandem terram ab illis inhabitandam, si praecepta dei ista nunc explicanda obseruauerint.

2 Ut timeas dominum deum tuum, & custodias omnia mandata & praecepta eius, quae ego praecipio tibi & filiis ac nepotibus tuis cunctis diebus uitae tuae, ut prolongentur dies tui.

Deum time.

Timere dominum, est digne deum colere, credendo illius bonitatem & potentiam, cum rerum omnium prouidentia, quam gerat semper, & praeculis habere illius beneplacitum ante omnia, sicut filium ad patris uoluntatem propensissimum esse, et intentum semper, ut ipsum colat & demereatur, iussa illius seruando, abhorrendo ab omni eo quod sibi displicere cognouerit. Id non solum da-

VAETHHANNA.

mino deo debet & obligatur, qui pater est filiorum, sed & filijs & nepotibus pro omni uirtute uera & religione illos doceat & dirigat in uiam uirtutis uerae & religionis, illorum instillando mentibus amorem & timorem creatoris, & horrorem omnis nequitiae, id si fecerit populus dei, digne nimirum praemiabitur, hic & in futuro, uita, fama, rebus, ac honore, coram hominibus et deo: ut etiam breui uicturus sit tempore, expleat tamē multa tempora gloria coelesti, & aeterna bonorum memoria dignus.

3 Audi Israel & obserua ut facias: & bene sit tibi, & multipliceris amplius, sicut pollicitus est dominus deus patrum tuorum tibi terram lacte & melle manantem.

Si bene & feliciter uiuere desideras, & beata posteritate glorificari in hoc saeculo et futuro, promissionibus diuinis dignus haberi, tamque felicem terram perpetuo inhabitaturus, paucis accipe summam legis, ut tanto minus obliuiscaris breuibus inculcatam: quae sic habet.

4 AUDI ISRAEL, DOMINVS DEVS NOSTER, DOMINVS VNVS.

5 ET DILIGES DOMINVM DEVM TVVM EX TOTO CORDE TVO, ET EX TOTA ANIMA TUA, ET EX TOTA FORTITVDINE TVA.

Aureis literis intra cordis penetralia imprimenda sunt haec uerba, propter quod & arbitror motos iudeos scriptores, qui primam huius sententiae litteram ac ultimam, maiusculis scribi ad amplificationem eius curarunt, & ut legis diuinae initium & finem esse subindicent. Eius uero, ut legis diuinae initium & finem esse subindicent, illius in deo, & ex illo solo fideliter pendere, eius beneplacitum tuitu omnia creata posse relinquere, eius beneplacitum summe appreciari, hoc est enim credere unum esse deum, eumque toto corde amare, tota anima ac uehementia contemplantur. Quo praeccepto summe necessario, nunquam tamen ab aliquo perfecte obseruabili, omnes homines peccatores constituantur, & legis diuinae transgressores, & gratia dei egentes, quia sola seruari possint, per Christum autem, omnium gentium benedictionem. Unitatem autem dei commendat in primis credendam, contra gentium errores, & contra portenta diuorum ac idolorum, ne quis putet deos multos colendos, quum deus optimus maximus esse non possit nisi unus: cuius omnipotentia, sapientia, bonitas, potestas, ueritas & charitas, idem deus sunt & unus, sicut & una maiestas, non tamen ineffabilis, rationalitate aliqua, non deitatis, sed alia quadam ineffabili, quam sancti personalem dixerunt. Christus autem apud iudeos, nominauerunt patrem, filium & spiritum sanctum, non sine ratione urgente explicando nomine pluralitatis, sed fere ubique, quae scandali ratio admitti non debuerat à suo diosissimo doctore unitatis diuinae, & insuper tribus frequentissime nominibus nominando, hic & aliis plerumque ne quis pluralitatem ternario sacro praeferreret, & dualitatem numerum ab unitate recedentem in primis suspiceretur in diuinis. Et haec quidem argumenta non urgent per se, sed ex alijs locis probatam trinitatem, in unitate deitatis, pios & electos persuadent: impios & damnatos nulla probamenta lucrabuntur unquam. Eruntque

6 Eruntq; uerba hæc quæ ego præcipio tibi
7 hodie in corde tuo:
8 & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis se-
dens in domo tua, & ambulās in itinere, dor-
miens atq; confurgens.

9 Et ligabis ea quasi signum in manu tua, e-
runtq; & mouebuntur inter oculos tuos,
10 scribesq; ea in limine & ostijs domus tuæ.

Verba ista cum legis decalogo nunquam excidere de-
bent cordibus fidelium, sed recenti semper meditatione
exercere mentem: sic ut maiores natu doceant ea filios
& nepotes, & inculcent diligenter & assidue, quod He-
brais est acere, hoc est, in exercitium commendare, ex-
planare & inculcare, & sine intermissione renouare: si
ne domi & apud se habitans, siue in publicum prodians:
accumbens cubiculo, siue surgens, ut nulla unquam obre-
pat obliuio fidelium conscientia. Non aliter atq; si manui
dextrae alligetur uolumen his uerbis inscriptum, aut ob-
oculos uelut frontale appendatur, & in frequentissimo
loco domus, pro perpetuo memoriali obtendatur, ut ob-
uersetur cogitationi hominis fidelis & pij sine intermis-
sione uoluntas sui creatoris. Nihil æque sollicitet fidelem,
ut deus suus cognitus & amatus, quatenus eum audiat,
ueneretur & amet super omnia. Omnia alia lutum exi-
stunt, ut deum suum sibi lucrificiat. Summū thesaurum
in eo habeat, ubi & sit cor suum, in quo nihil regnet præ-
ter fidem & charitatem dei, de quo meditetur die & no-
cte semperq; ubiq; de eo loquatur: & in omni sua ac-
tione semper primum cogitet, si & quomodo deo suo
placeat quod molitur, si charitati consentiat & æquitati.

11 Cumq; introduxerit te dominus deus
Abraham, Isaac & Iacob: & dederit tibi ciuita-
tes magnas & optimas quas non ædificasti,
domos plenas cūctarum opum quas non
& impleuisti, cisternas quas non fodisti, uineta
& oliueta quæ non plantasti, & comederis,
12 Quamquam fueris:
Quamquam omnia dei beneficia homini donata ma-
gis scienda sint, & multa gratiarum actione agnosce-
ndas: tamen re uera ac amplissimum, & assidua gra-
tiarum actione amplectendum erat posteris Abraham, Isaac
& Iacob promissa terra, et exhibita, magnis & pulchris
uijs, effosse cisternæ alienis sudoribus, uineta & oliueta
plantata summa diligentia ab hostibus, illorumq; omnium
fructus, sine formidine amittendi, si tantum domini dei sui
cultores perseuerauerint, & non obliuiscantur domini
dei sui, ex tot presentibus bonis, ne opum fiducia fides et
charitas excludantur, & ex securitate libidini seruiatur:
13 tamenq; non tam rebus dominantur acceptis quam subici-
antur sedissima seruitute. Tunc enim maxime timendum
est, quomodo prospera multa incidunt.

14 Cautè diligenter ne obliuiscaris dñi qui edu-
xit te de terra Aegypti, de domo seruitutis.
15 Dominum deum tuum timebis, & illi soli
seruies, ac per nomen illius iurabis.

Per-suadere multis conatur, non ab re, duræ ceruicis
populo obedientiam deuotam ad dominum deum suum,
timorem & cultum, amorem & honorem, qui iuramen-
to per illius nomen defertur. Tantum enim abest, ut iura-
re per illius nomen improbum haberi possit, ut etiam ad
dei cultū uerum pertineat, timor unius & ueri dei, fides
quoq; qua creditur omnia cordis & operum secreta no-
sce, bona premiare, mala uindicare, quæ omnia iuste &
uere iurando pij ac fideles fatentur, dum iurant, idipsum
quoq; summa reuerentia, nulla leuitate, sed necessaria
causa prouocati. Per illius enim nomen iurare nihil aliud
est quàm deum uerum, bonum, iustum & sanctum cre-
dere & iactare, in eius se gratiā resignare, uel non frui-
turum si falsum & mendacem sermonem scienter tunc
proferat, & contra mentem aliquid moliat operi uel
uerbo. Et ubi in gloriam dei iurandum est, non iuretur per
aliud quàm nomen dei, ne honor soli deo debitus, alteri
cuicunq; deferatur. Ne inoleseat mos iurandi per idola
uel creaturas alias, quæ uel nihil sunt, uel caduca, nulla
firmitate sui confirmare potentia, quod firmum fieri ten-
tatur.

14 Non ibitis post deos alienos ex dñs cūcta-
rum gentium, quæ in circumitu uestro sunt:
15 quoniam deus æmulator dominus deus
tuus in medio tui: ne quando irascatur furor
domini dei tui contra te, & disperdat te de su-
perficie terræ.

Proclius ad externos cultus, & tam dociles ad ritus
gentilium, toties absterret legislator, ne abducantur ex-
emplis uiciorum ad religiones externas, sed soli deo suo
omnipotenti, qui honorem suum alteri non permittit, sed
ueluti zelotipus dure uindicat, et per iustam iram disper-
dit deficientes ab ipso, cui toti sunt & per omnia obno-
xij, iuste enim disperduntur à terra, propter inobedi-
entiam & perfidiam, qui illam possidendam acceperant
sub cōditione adiecta, si fideles persisterent cultores dei.

16 ¶ Non tentabitis dominum deum tuum,
sicut tentastis in loco tentationis.

Docemur etiam in aduersis securi esse & tuti, de eo,
quod domino deo curæ sumus, non derelinquendi à pa-
tre, nobis semper presente: ne illius bonitatem uel poten-
tiam toties expertā tentare præsumamus: ne se quispiam
sine causa urgente exponat periculo, dei uirtutis uel bo-
nitatis experimentum captaturus, præter uel contra na-
turæ morem uel non utendo necessarijs, quæ ad manum
sunt, uel præsumendo supra naturæ uires grandia, ac non
necessaria.

17 Custodite præcepta domini dei uestri, ac
testimonia & ceremonias, quas præcepit
tibi:

Summa diligentia obserues legem dei, ut rectum co-
ram eo facias, si pacifice hereditate tua frui uoles, quam
meo munere donandam capies. Contestationes dei uel
testimonia intelliguntur ea præcepta dei, quibus adijce-
re lex solet uindictas insignes transgressoribus, & bene-
ficia obedientibus, promissiones de Christo ac alijs.

18 & fac quod placitum est, & bonum in con-

Iurare per
dei nomen.

Vicinis nō
annuendum
contra deū.

Tuto deo
hæretur.

specu domini, ut bene sit tibi, & ingressus possideas terram optimā, de qua iurauit dominus patribus tuis,

- 19 ut deleat omnes inimicos tuos coram te, sicut locutus est dominus.

Iam proxime aggressuros possessionem terræ, præmonet anxie Moyses, ut si sibi uelint esse consultū, & uisoria læta potiri, seruent præcepta dei, alioqui aduersa omnia & ipsam perniciem experturos.

- 20 ¶ Cum interrogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid sibi uolunt testimonia hæc, & ceremoniæ, atq; iudicia, quæ præcepit dominus deus noster uobis?

- Dices filiis tuis: Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos dominus de Aegypto in manu forti:

- 22 fecitq; signa atq; prodigia magna & pessima in Aegypto contra Pharaonē, & omnem domum illius in conspectu nostro,

- 23 & eduxit nos inde, ut introducis daret terram super qua iurauit patribus nostris.

- 24 Præcepitq; nobis dominus, ut faciamus omnia legitima hæc, & timeamus dominum deum nostrū, ut bene sit nobis cunctis diebus uitæ nostræ sicut est hodie.

- 25 Eritq; nobis iustitia, si custodierimus & fecerimus omnia præcepta hæc coram domino deo nostro, sicut mandauit nobis.

Sanctorum
posteritas
docenda.

Quomodo posteritas sanctorum sit in officio retinenda sic docetur, ut mirabilia opera dei patribus præfita, legitimi filij memoriter teneant, & nunquam obliuiscantur, sed à teneris annis infusciant animis ipsorum timorem dei, & dignum cultum, qui non tam ceremonijs externis, quam obseruantia decalogi coli uult, idq; ex spiritu & ueritate, non simulatione pharisaica. Addit tamen in firmitati præfidiū propter imperfectos, dicens: In bonum nostrum, ut bene sit nobis omnibus diebus. Nemini enim bene est, nisi domino timenti & obedienti. Talibus enim omnia cooperantur in bonum, ut utuant in libertate & suauitate spiritus: cum pura conscientia sit uelut iuge conuiuium, & iustitia operum fidei perfectioni astipulatur. Iustus enim ex fide uiuit.

CAPVT VII.

- A **U**m uero introduxerit te dominus deus tuus in terrā quam possessurus ingrederis, & deleuerit gentes multas coram te, Ethæum, & Gergezæum, & Amorrhæum, Chananæum, & Pherezæū, & Heuæum, & Iebusæum, septem gentes multo maioris numeri quam tu es, & robustiores te:

- 2 tradideritq; eas dominus deus tuus tibi, percuties eas usq; ad internationem. Non inibis cum eis fœdus, nec misereberis earum,

Cum populus Israëliticus inter ipsam solitudinem & in exilio constitutus, dominum deum suum negligentius

semper coluisset, & leui oblata occasione contempsisset uerbum illius & prophetas, prolapsus ad constationem uituli, & ad cultum Baalphégor, quanto magis consuetudine Mosēs poterat ingressuris in propria, & consuetudine nem habituris uicinaram gentium, & admiraturis illarum religiones & ceremonias: iam enim ex Moabitārum & Madianitarum consortio perniciem senserant diem mentem fidei & morum. Ideo quo dei ueri culturam dignam firmiorem statueret, docet quomodo illis cauendum sit ab omni contagione gentiliū. Iam enim adalūdam nihil breui obtinendam terram fortissimarū septem gentium, Hetæorum, Gergezæorum, Amorrhæorum, Chananæorum, Pherezæorum, Heuæorum, & Iebusæorum. Cum quibus septem alicubi nominantur adhuc tres feroces & impiæ gentes, iam antea eieciæ à posteritate Abrahæ & Lot. Filij enim Esau Horrhæos eiecerant. Filij Lot alios quosdam gigantes. Cappadoces uero partem Heuæorum deleuerant, & alij alios, in quorum & locum successerant. Eis inquit septem eieciis adhuc gentibus, maxima autē ex parte, per Iosue ac deinceps, Cane, inquit, in primis pactum aliquod in eas cum reliquis illorū, ne quoniam eorum uiuere sinas, & tecū cohabitare, sic enim fiet ut exemplo eorum & commercio inclineris ad ritus & opera eorum: satis enim nimiumq; suam in hoc perniciem tatem senserant, suo graui damno.

- 3 neq; sociabis cum eis coniugia. Filia tuam non dabis filio eius, nec filiam illius accipies filio tuo:

Cum uehementior contrahatur necessitudo & familiaritas ex affinitatibus, ideo prohibet diligenter matrimonium, ne in eas coniugia cum incredulis, ne circa idolatriam periclitentur, & iram sibi dei asciant. Sic ne mo incredulam sibi coniugem tollat, nec tamen iam dum ductam dimittat, si spes reliqua sit mansuescendi eam: instandum tamen inter im orationibus, donec gratia fidei largiatur, & spiritus sanior confirmetur.

- 4 quia seducet filium tuum ne sequaturq; furor domini in uos, & delebit te cito.

Hoc tunc à domino dictum est de impijs gentibus, & intelligendum de reliquis quoq; impijs omnibus, ubi simile instat periculum, ut sanctorum consortia uitentur, ne ad sunt Impiorum fœdera summa diligentia uitentur, ne ad sunt lia crimina decidatur, & ab impijs parentibus proles impia succrescat, non tantū in moribus, sed & in fide uel perfidia, quā maxime ubi periculum instat perniciem suam. Non quidem occidendi sunt impij, nisi quos dominus iusserit occidi, lege data uel reuelatione certa: sed tamen idololatrias, & dei ac uerbi sui notorios blasphematores, & subuersores religionis sanæ, innocentes quoq; sanguinis effusores occidere, & bello iusto adoriri nec cessario cogitur magistratus pius: ne si à uera religione abstrahantur fidelium filij, irascatur furor domini in eos, qui uel iussi sunt à domino exurere malum de terra filiorum, uel pro autoritate magistratus posse se credunt agere ad innocentium liberationem, & oppressorum sanguinolentorum, qui accepta pecunia, nullum non belu-

lum obeunt, & se deuouent provinciarum prædatores: qui talibus parcunt & fauent, ueluti consentanei, iustissimo dei iudicio pariter disperdentur.

Quin potius hæc facietis eis, Aras eorum subuertite, & confringite statuas eorum, lucosq; succidite, & sculptilia comburite:

Præferibit seruandâ ab illis legem, ad damnatas iam gentes, completis nimirum iam illorum criminibus: non solum quia idololatæ erant, sed & alijs flagitijs contaminatissimi, ut reliqui olim gigantes & Sodomites. Verum idololatriam studiosissime extirpandâ decernit, ideo aras omnes iubet subuerti, statuas confringi, delubra dirui, lucos succidi, sculptilia deleri, iam enim toties periclitata fuerat religio & subuersa, quam et illarum rerum occasione subuertendâ præsciebat præsciencia dei, ut consilium uolens benignissimus pater populo suo peculiari, quales sunt non solum Israëlitis tunc, sed pjs omnes, procul abscere omnibus modis mandauit, tam certam obligationem ruit. Nec ratio alia tam rigida legis queri debet, præter dei sacrosanctam uoluntatem, quam tamen summe necessariam interim comprobauit misera iactura omnium gentium: & insuper Christianorum posteriorum temporum tam foeda idololatria nulla ratione excusanda, contra totam scripturam sacram, tam clare & serio se ubiq; imagines condemnantem, quas ad culturam promouere hominum quispiam possit, ut hætenus factum ubiq; constat. ideo omnibus modis annitendum, ut hanc domini dei nostri uoluntatem discant principes & plebes, communi consensu, tanquam rem maxime necessariam, quia à domino uniuersorum præceptam omnibus fidelibus, auferre e medio tam abominabilia scādala, non solum pusillorum, sed eorum quoq; qui religionem prætexunt, quam sit uerum sacrilegium, aduersum fidei & moribus.

quia populus sanctus es domino deo tuo. Te elegit dominus deus tuus, ut sis ei populus peculiaris præ cunctis populis qui sunt super terram.

Quisquis populus sanctus esse cupit deo uero, & eleui per gratiam, ac peculiaris præ reliquis in terra, is maxime detestetur quicquid domino maxime displicet, quicquid seriose prohibuit, quicquid sub poena mortis fieri interdixit. Talia autem sunt diuorum imagines, aræ, excelsa, delubra, simul cum fidei defectu in solum deum, & amore uitiorum & criminum. Non enim sufficit aras & idola subuertisse, nisi pleno ac deuoto corde deo uerore colendo studeat & insistat.

Non quia cunctas gentes numero uincetis, uobis iunctus est dñs, & elegit uos, cum omnibus fitis populis pauciores:

sed quia dilexit uos dominus, & custodit iuramentum quod iurauit patribus uestris. Eduxitq; uos in manu forti, & redemit de domo seruitutis, de manu Pharaonis re-

gæ Aegypti. prærogatiua meritorum Israël contigit electio dei, sed sola gratia, & propter ueritatem promissionum

dei ad patres, hereditatem illius terræ accepit, & gentium benedictionem per Christum. Quasi nunc dicat: Quod deus uestro gladio utitur, non fit, quia uestra uirtute egeat, aut sine uobis fieri non possit, quum suis comparatione aliarum gentium paucissimi, non est transcribenda operis uestri gloria uobis, sed domino, qui paucitate uestra usus est perdendum tantâ multitudinem. Alio qui si multitudine uincere uoluisset, plures & maiores populos elegisset, solum ergo in liberali amore dei pjs est gloriandum.

9 Et scies quia dominus deus tuus, ipse est deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & his qui custodiunt præcepta eius in mille generationes,

10 & reddens odientibus se statim, ita ut disperdat eos, & ultra nō differat, protinus eis restituens quod merentur.

11 Custodi ergo præcepta & ceremonias atque iudicia, quæ ego mando tibi hodie, ut facias ea.

Nullus ergo deus præter unum solum, qui est unus, uerus, bonus, misericors, beneficus, omnipotens, fidelibus propitius, perfidis ultor durus & certus, etiam si diu distulerit. Perfidos autem uocat, deum certa malitia odientes, uel negantes, his reddet palam in caput ultionem dignam iustitiæ suæ & contemptui reproborum.

12 ¶ Si postquam audieritis hæc iudicia, custodieritis ea & feceritis, custodiet & dominus deus tuus pactum & misericordiā quam iurauit patribus tuis:

Distinctio
quadragesi
maquina,
Ekeb nomi
nata.

Interim quoq; merces statuitur obseruatoribus mandatorum dei, non quod dignæ sint actiones electorum & merita ad præmia diuina. Omnia enim domino obligamur, quæ reddere bona ualeamus, & omnes nostræ iustitiæ foetent, ut iudicium domini recusare cogamur. Merces tamen dicitur omne dei beneficiū, sicut & opera nostra iusta nominatur, utrobq; assertionem impropria, quæ tamen scriptura utitur, & dominus iuxta nostrum modum loquendi balbutire nobiscum dignatur, & asueto hominibus modo colloqui in sacris literis.

13 & diliget te, benedicet te, ac multiplicabit te, benedicetq; fructui uentris tui, & fructui terræ tuæ, frumēto tuo atq; uindemiæ, oleo, & armentis, gregibus ouium tuarum super terram, pro qua iurauit patribus tuis ut daret tibi.

14 Benedictus eris præ omnibus populis. Nō erit apud te sterilis utriusq; sexus, tam in hominibus quàm in iumentis tuis.

15 Auferet dominus à te omnē languorem, & infirmitates Aegypti pessimas quas nouisti, non inferet tibi, sed cunctis hostibus tuis.

Non largitur dominus beneficia, & terræ hereditatem ob legum suarum obseruantiam, nec ideo eligit, benedicat, multiplicat, dat in omnibus bonis, sed sola sua gratia, quàm patribus pollicitus est, antequam nascerentur, etiam ipsis electis. Anthropopathos tamen promittit

Gratia Dei
largiuntur
beneficia.

Maledicti
Iudei ho-
die & cru-
deles ani-
mo.

bona maxima obsecuturis, ut humano quoque affectu inclinentur uel spe præmiorum, ad sanctimoniam, qui toties recalcitrauerant uel prouocati terroribus. Videtur Israëliticus ille populus totius orbis omnium seculorum gentibus, à deo positus esse in exemplum, quo liquido pateret iustum iudicium domini contra inobedientes, et clementia dei in pios ac fideles, qui potenti manui dei sponte se submitunt, uerbum domini reuerentur, inquirunt, credunt et admirantur, errata sua agnoscunt, ceruicem inclinant, diuinis obsequi legibus annuntur, et si id minus proficiat, contingatque deuiare à legibus, humiliter peccata sua deprecantur. Iudaicus autem populus post stupenda et innumerabilia beneficia, adhortamenta, post exempla diuine ultionis, et reconciliationis, sola carnali profapia et promissione magnalium rerum, quæ ipsi carnaliter intelligunt, procaces redditi, et perseveranter prophetis dei omnibus increduli et rebelles, usque ad mortem ipsam atrocissimam illos persecuti sunt semper, donec populus fuit. Digne autem hodie quoque, et à tanto tempore maledicti cernuntur præ omnibus populis, quos certe præstaret omnes steriles esse quam fecundos, iudicio humano, tam infelici prole donandos. Infirmi-
tates non minores habent quam aliæ quæcunque nationes, et foetores abominabiliores, quanto magis mundi esse conantur, tanto tempore odiosi et exosi omnibus. Nul-
lum unquam populum uel regnum, interim dum templo carent et rege Christo, consumpserunt, à duobus ferè annorum millibus, sed ab omnibus consumpti sunt et consumuntur, ut inter illos Iudeos sagaciores uitæ pertedeat. Non quidem parcerent alijs populis, si quid possent incommodorum inferre, sed nec illis ab aliquo parci-
tur. Hac tantum parte tolerabiles, quod non tantum mali inferre possunt quantum optarent. Et hæc omnia quidem mala olim et ante Christum quoque senserunt, ob idololatriam suam, donec ferè tota desisset in terra, dominus quoque deus cultores suos in orbe colligeret, dispersos scilicet electos suos in unitatem fidei, unius et ueri dei creatoris omnium. Hoc quidem Cyro Persarum olim regi in figura demandatum est, latius autem ac perfectius in domino nostro Iesu Christo absolutum est, et non desinet latius perfici dum domino placuerit.

D Deuorabis omnes populos, quos dominus deus daturus est tibi. Non parcet eis oculus tuus, nec seruiens dñs eorum, ne sint in ruinam tui.

Prosequitur in promissionibus à deo Israëliti factis, si et quando obediunt, quas et expletas uiderunt eo seculo sub Iosue. Quantumlibet enim plures essent et robusti hostes illi, uicti tamen sunt et subiecti, quandiu ipsi Israëliti deo suo subijci uolebant, uiuaci memoria mirabilium dei in Aegypto, suam fidem fulcientes: quæ ubi cum tempore parum cepit permouere ingratos, beneficiorum immemores, succubuerunt omnibus aduersarijs suis, donec uexatione digna erudirentur.

17 Si dixeris in corde tuo: Plures sunt gentes istæ quam ego, quomodo potero delere eas?

Non inquit uestris uiribus uel dei mandata seruabilis uel tantas gentes delere poteritis, quæ sunt plures et robustiores uobis Israël, uerum promissa, diuina uirtute fient omnia, si perfecerint quæ eis mandauit dominus. Si itaque spectassent filij Israël suas uires, et gentium uastandarum uiribus comparassent, prorsus desperassent, et mandatum domini neglexissent: fide uero annitentibus succurrat dei uirtus, in qua possunt omnia.

18 noli metuere, sed recordando recordare quæ fecerit dominus deus tuus Pharaoni et cunctis Aegyptijs,

19 plagas maximas quas uiderunt oculi tui, et signa atque portenta, manumque robustam, et extensum brachium ut educeret te dominus deus tuus, sic faciet dominus deus tuus cunctis populis quos metuis.

Addit promissioni exemplum præcedens et dudum iam uise misericordie, qua ex Pharaonis et Aegyptiorum manibus eos liberauit, ut sic uerbo et facto impellat ac animet ad fidem, quæ gentes illas perderent, mandante deo, non sine magnis prodigijs et portentis, quales et uiderant in exitu de Aegypto, et ipsi quoque uisuri sint, et uiderunt sub ducatu Iosue.

20 Insuper et crabrones mitter dominus deus tuus in eos, donec deleat omnes atque disperdat qui tefugerint, et à facie tua latere non potuerint.

Non legitur usquam uestras dominus uel crabrones in misisse Iudeorum aduersarijs post datas leges, sed uideatur ad consolationem illorum promissum, si domino adhaereant, tam leuiter uincendos hostes Israëlitis, ut etiam minimo animalium genere illos superare uelint, et quasi nullo negotio tanta formidine exhauriendos et executi-
dos, ut ne uestri quidem aculeos euadere possint, quin foede opprimedi sint, et incruenta uictoria Israëlitis. Etiam si latibula penitiora intrauerint fugitui, illic enim à uespis occidentur qui effugerint homines.

21 Non timebis eos, quia dominus deus tuus in medio tui est, deus magnus et terribilis

Quandoquidem nunc in medio tui deus magnus et terribilis habitat, postquam induere cepisti sanctorum gentem, nemo obsistet, nemo pauendus tibi est: non enim inuicem potest, qui posuit deum adiutorem suum. Si dominus pro uobis decertauerit, posthac ut hætenus, à quo uincemini?

22 ipse consumet nationes has in conspectu tuo paulatim atque per partes: Non poteris eas delere pariter: ne forte multiplicentur contra te bestiarum terræ.

23 Dabitque eos dominus deus tuus in conspectu tuo, et interficiet illos cæde magna, donec penitus deleantur.

Non subito dominus deus expellet omnes hostes tuos, id enim tibi minime prodesset: sed paulatim delebantur. Ne ferè multiplicentur in terra contra te: quasi non posset dominus à bestijs eruere, quas eripuit à gigantibus filiis. Sed non aliud rudi populo obtendendum erat à prophetis, id,

ta, cum aliæ multæ causæ subessent, ob quas non expediebat ad unum omnes hostes deleri statim: de quibus aliâs.

Tradetq; reges eorum in manus tuas, & disperdes nomina eorum sub cælo: nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos.

Sculptilia deorum suorum igne comburetis, non concupisces argentum & aurum, de quibus facta sunt, neque assumes ex eis tibi quicquam, ne offendas, propterea quia abominatio est domini dei tui.

Nec inferes quippiã ex idolo in domum tuã, ne fias anathema, sicut & illud est. Quasi spurciã detestaberis, & uelut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est.

Cum itaq; fertilitas & iucunditas terræ hereditariæ de abude omnia tibi necessaria sit suppeditatura, omnia autem illarum gentium bona polluta sint, & obnoxia perditioni, propter gentis illius spurcitiã & flagitia, uolo, ut illorum idolis in totum combustis, nec argentum quidem nec aurum diripias, nec tuæ domui inferas: sed anathema sint in totum omnia, detestando detestaberis ea, & abominaberis, ad nullum usum quoquo modo accommodanda. Indicium sane eximie improbitatis & maleditionis in istis populis, ut ipsorum contagione facile polui potuerint, quorum tam fœda habebantur uasa, dei iudicio. Simile quiddam hodie tentatur, ut desumptum aurum & argentum imaginum de ecclesijs, expendatur in stipendia uilissimorum hominum, uitam, corpus, animam pro auro despondentium, castra sequentium impiorum, nel priuato commodo per furtum & rapinas accommodantur, quibus huiusmodi aurum abominatio non est, sed sacerrima fames: anathema illud præferunt fidei & cælo, uirtuti & fame. Tu uero quicquid auri & argenti, honoris & commodi, te auocat à uerbo dei, hoc scito ad idolum pertinere, & uelut anathema habendum & abiiciendum, etiam si opera bona sint de genere quæ tuis uiribus non dei clementia te facere putes, Quanto magis opera impietatis rapinæ & libidini sectanda non sunt.

CAPVT VIII.

Mne mandatum quod ego præcipio tibi hodie caue diligenter ut facias: ut possitis uiuere, & multiplicemini, ingressiq; possideatis terram, pro qua iurauit dominus patribus

uehementer timuisse uidetur Moses, fidelissimus populi dei propheta, & ueluti diuinasse de corde suo, cum populis multis modis domini dei sui mandata transgressum, & grauissime propterea puniendam. Tam sedulo igitur seruenterq; & sepius commendat Israël studio siuinam obseruantiam præceptorum dei, si tamen ingrederetur terram desiderarent.

Recordaberis cuncti itineris per quod adduxit te dominus deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te atq; tenta

ret, & nota fierent quæ in tuo animo uersabantur, utrum custodires mandata illius, an non.

Conatur apud eos obtinere, ut dei beneficia non insolenter reputent, non paruifaciant, non obliuiscantur unquam: sed incommoda tanta, è quibus beneficio dei leuati sunt, per quadraginta annos ferendo solitudinem, recogitent semper. Sic enim domino placuit, non quidem discere quod uesciret, sed palam ostendere populi illius perfidiam, & interim suam cum clementia iustitiam, quia toties præcepta dei negligerent, & tamen prouidentia diuina circa electos decreta non mutarentur, licet tardius, & cum scandalo impiorum complerentur.

Humiliauit te & afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quod ignorabas tu & patres tui ut ostenderet tibi quod non in solo pane uiuat homo, sed in omni uerbo quod egreditur de ore domini uiuet homo.

Eatenus eos dominus afflixit, ut esurientes murmurent contra deum, & pro tali peccato redderetur illis manna cibus insolitus, & hactenus incognitus, quo tanto tempore refecti sunt, & sustentati ad oblectamentum iustis & gratis hominibus, ad nauseam uero indignis & ingratis: quo cunctis innotesceret, non tam corporali cibo, quam uerbi dei pabulo sanctos recreari & sustentari, qui longe satius ducunt animam serena conscientia deo uiuere, quam corpus esca pasci, quod hoc propediem colabascet in cineres, illa uero immortalis uigore perennatur. Sicut enim rea conscientia desperabundã reddit animam: sic fides in uerbum domini gratiam dei assequitur. Vti cibus hominem præ fame penè moriturum uiuificat ac reuocat de inferorum portis, & de corporali morte instante: hoc modo Christi corpus & sanguis cibus sunt animæ atq; potus, quod pro nobis tradita, salutem animarum fidelium reparant & donant.

Cibus Israël.

Vestimentum tuum quo operiebaris nequaquam uetustate defecit, & pes tuus non est subtritus, en quadragessimus annus est.

Vt recogites in corde tuo, quia sicut erudit filium homo, sic dominus deus tuus erudit te,

Magnifica multa & miraculosa beneficia narrat Israël facta: uestimenta integra perseuerasse tot annis, non detrita uetustate: pedes non intumuisse tanto itinere, nimis nudos incedentium: domini dei sui responsa & gratiam defuisse populo nunquam: aduersitates illis immixtas, non ab irato iudice, sed à clementi patre, non ad perditionem, sed ad eruditionem populi. Quandoquidem temporaliter ob peccata punitos transtulit per gratiam in seculum beatorum, interim cæteris territis, ad emendationem ac profectum in fide & timore dei, totius mundi fidelibus in exemplum, & ad eruditionem ueræ pietatis.

Miracula in deserto.

ut custodias mādāta domini dei tui, & ambules in uis eius, & timeas eum.

Iterum urget ac permouet studiosissime ad obedientiam deo semper præstandam, ut timeant semper indigna

tionem illius, ut filius patrem, attenti semper ad illius beneplacitum.

7 Dominus enim deus tuus introducet te in terram bonam, terram riuorum, aquarumque & fontium: in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi,

8 terram frumenti, hordei, ac uinearum, in qua ficus & mala granata, & oliueta nascuntur, terram olei ac mellis:

C ubi absque ulla penuria comedes panem tuum, & rerum omnium abundantia perfrue-
9 ris: cuius lapides ferrum sunt, & de montibus eius aeris metalla fodiuntur:

Præconia
terræ pro-
missæ.

Præconia terræ sanctæ ex ordine recenset, quod amore illius & desiderio studeant reuereri promissorem, ne post tot curricula temporum, imminuentem iam ferè introitum, impediri contingat. Dicitur autem terra bona, salubris, & sufficiens necessitati incolarum, torrentium, fontium, uoraginum, unde abyssi erumpunt, lacuum à quibus excipiuntur, montium & uallium frugiferarum. Fructus terræ illius dicitur frumentum, hordeum, uinum, ficus, oleum, mala granata, mel & lac, quicquid scilicet homini prodesse possit, idque cum abundantia: mineralia denique omnis generis ex montibus. Ex quibus discamus, non frangi animo cum penuria laboramus: rursus ubi affuerit copia, non inflemur & securi dormiamus in utraque aurem, nec domini dei nostri obliuiscamur, sed siue adsint siue desint omnia, eodem semper corde domino ad hæreamus.

10 ut quum comederis & satiatus fueris, benedicas domino deo tuo pro terra optima quam dedi tibi.

11 Obserua & caue ne quando obliuiscaris domini dei tui, & negligas mandata eius atque iudicia & ceremonias quas ego præcipio tibi hodie:

D ne postquam comederis & satiatus fueris,
12 domos pulchras ædificaueris, & habitaueris in eis,

13 habuerisque armenta bouum, & ouium greges, argenti & auri, cunctarumque rerum copiam,

Præmonentur fideliter, ne quum fuerint ditati, superbire incipiant, & obliuisci conditoris ac redemptoris: facile est enim læta fortuna inolescere, prioris calamitatis eatenus obliuisci, ut amicorum officia, quibus emerfit de miserijs, paruifaciat, & malorum magnitudinis cui subiacerat parum memoretur.

14 eleuetur cor tuum, & non reminiscaris domini dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo seruitutis,

15 & ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adures, & scorpio ac dipsas, & nullæ omnino aquæ: qui eduxit riuos de petra durissima,

16 & cibauit te manna in solitudine, quod ne scierunt patres tui. Et postquam afflixit ac pro-

bauit te, ad extremum misertus est tui.

Iam intraturi terram promissionis optimam, inbentur reminisci magni & horribilis deserti, quod pererrauerant quadraginta annis, in quo perniciose serpentes, suis & esuries erant, dei tamen gratia de silice aquas uiuas, de æreo serpente medelas, de aëre manna, de mari origo metras, & de tentationibus magnis, multos pronus rediderit, quo durare ualuerint, & erepti tot malis, laeti domini gratiam agnoscere, & collaudare, & quod in primis deberent, domini mandatis studiose obsequi possent, quo ueriora postmodum beneficia reciperent, & per felici statu sibi superiores dei dono euaderent.

17 ne dices in corde tuo: Fortitudo mea, & robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt,

18 sed recorderis domini dei tui, quod ipse uires tibi præbuerit, ut impleret pactum suum, super quo iurauit patribus tuis, sicut præfatus indicat dies.

Caue, inquit, ne quando tibi ipsi placere incipias, ut uires tuas iactes, authorem salutis negligas, merita tua agnoscas, dona clementissimi patris tui accepta referas deis genitum, & idolis tuis, sicut fecisti de uitulo aureo tuo. Sed domini dei tui semper recorderis, unde profuxerint hæc bona omnia, unde redemptio ex tot malis. Illius ergo gratiam ambias, pactum serues, qui quod patribus dudum promiserat, nunc tibi largitur, & filiis tuis, ut coram eis & sentis.

19 ¶ Sin autem oblitus domini dei tui, secutus fueris deos alienos, coluerisque illos & adoraueris: ecce nunc prædico tibi quod omnino dispereas.

Breui interminatione summam malorum præfatus, si dominum obliti, deos alienos sectentur, coluerint, honoraauerint uel magni aestimauerint. Testificatur enim illis quod pereundo peribunt in totum, & sine dubio disperdendos se sciant, id quod & contigit reuelibus ac obstinatis Iudeis toties, ut nulli alij genti frequentius & durius.

20 Sicut gentes quas deleuit dominus in introitu tuo, ita & uos peribitis, si inobedientes fueritis uoci domini dei uestri.

Sicut credentibus promissio gratiæ, ita incredulis comminatio iræ proponitur, ut utriusque trahat & urgeat ad fidem. Incredulitas hominum facit ex deo & patre inuicem & hostem, sicut hic: Testificor uobis, quod omnino dispereatis: sicut fides facit ex hoste & iudice, deum & patrem, ut paulo supra dixit: sicut homo erudit filium suum, sic erudit dominus te. Et iterum notabis perituros, si Israël prorsus non discerni à gentibus pietatis, sicut si fide, & quæ ex fide sequuntur operibus pietatis, sicut hic eos perituros dicit æque atque gentes illas, quas dominus coram eis delebit. Non ergo habent quod aliter sit gentes glorientur, de lege, de iustitia operum, de eloquijs diuinis, de sacerdotio, de regno, & si qua sunt alia. Stat sementia, si dei fuerint obliti, & deos alienos coluerint, peribunt.

peribit, perinde ac si hæc omnia nihil sint, & ipsi quoque gentes essent: Qui enim non crediderit, condemnabitur.

CAPVT IX.

A Vdi Israël: Tu transgredieris hodie Iordanem, ut possideas nationes maximas & fortiores te, ciuitates ingentes, & ad cælum usque

muratas, & merita Israël docet nulla esse, gratia autem dei illis exhibita beneficia, cum pro contumacia & impietate digniores fuerint supplicio & abiectione. Nomine autem Israël appellat, sacratione uocabulo quam sit Iacob, captans beneuolentiam, ex animo bene fauens, ad illorum commodum, ut se persuaderi sinant ad gratitudinem pro beneficijs, & ad iustam obedientiam. Hodie transiuros Iordanem dicit, id est breui, & tempore proximo imminente. Populos delendos magnificat, quod dicuntur in cælum usque munitas, per hyperbolen autem loquitur. Sic enim impiæ illæ gentes sibi ipsi placebant, iureque iactabant, Israëlitis tales habebantur ut diffamati fuerant ab exploratoribus: ideo nunc Moses tales quoque illos deprecatur, ut potentia dei clarius commendetur, populi dignitas ac in deo felicitas, à quo per dei gratiam uincendi erant.

populum magnum atque sublimem, filios Enacim quos ipse uidisti & audisti, quibus nullus potest ex aduerso resistere.

Tremendus is populus erat, & gigantum soboles illorum temporum: nobiles, non pietate & sapientia, sed uolentia & crudelitate, unde & Enacim dicebantur ambiguo nomine, beneficii torquati, & torquentes, onerantes, & honorabiles, id est nobiles tyranni, qui aliorum iniuria diuites, libidinosi & fastuosi uiuebant. Quorum deus hostis est, quos etiam si diutius ferat, tandem tamen feruere permittit. Interim procera stature sunt & alta mente possit, à domino uincendi & delendi.

Scies ergo hodie quod dominus deus tuus ipse transibit ante te ignis deuorans, ipse deuastabit eos & humiliabit coram te & excutiet locutus est tibi, ne dicas in corde tuo cum deleuerit eos dominus deus tuus in conspectu tuo: Propter iustitiam meam introduxit me dominus ut terram hanc possiderem, cum propter impietates suas istæ deletæ sint nationes.

Non timendum est fidelibus ab improbitate tyrannorum, habent enim deum uindicem, qui ut est amator innocentie, sic feroces & crudeles uelut ignis consumit, et in medio desperationis succurrit fidelibus sibi, & de suis presentes uirtute, inopinato casu deiecit atque delet. Senes quidem in illos impios populos pro te manu dei, sed beneficium illud non deputes iustitiæ tuæ, nec tantum impietati ipsorum, qui expellentur, sed gloriæ & gratiæ

diuinæ, ac ueritati promissorum dei, qui id futurum prædixerat dudum: atque timorem incutiendum impijs omnium seculorum, ad declarandum quoque prouidentie diuinæ certitudinem, à qua omnia pendent, ratione imperscrutabili hominibus & angelis. Prædixerat enim dominus patriarchis ante quadringentos annos delendos hos populos, tunc tandem, quando ipsorum abominabilis uita ad summum malorum prouheretur, & fierent iustitiæ dei intolerabiles, ac commodum & clarum exemplum iustitiæ dei per totum mundum, quum & impietas illorum patesceret, & simul quoque uindictæ magnitudo cerneatur.

5 Neque enim propter iustitias tuas, & æquitatem cordis tui ingredieris ut possideas terras earum: sed quia illæ egerunt impie expulit eos dominus deus tuus ante te, & ut compleret uerbum suum dominus, quod sub iuramento pollicitus est patribus tuis Abraam, Isaac & Iacob.

6 Scito ergo quod non propter iustitias tuas dominus deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in possessionem, quum durissimæ ceruicis sis populus.

Crebro deiecit & damnat iustitiam Israël & gratiam dei commendat in beneficijs: eatenusque merita refutat, ut illis impropere uehementer duram ceruicem, & contumacem frontem, qua pro nihilo duxerunt spernere dominum, & multipliciter prouocare ad iracundiam. Quum autem fiducia operum propriorum pestis sit contraria fidei, & rapina gloriæ dei, ideo multis eam uerbis destruit Moses per totum caput. Non est certum signum malitiæ alicuius, si à domino percutiatur, nec iustitiæ si adiuuetur. In terrorem boni percutitur impius, & ad humiliationem electorum, ad iustum iudicium dei, qui impios punit illorum demerito: & pijs aliquando bonis frui largitur, non ob iustitias illorum, sed ob bonitatem diuinam ab æterno illis prouisa, & promissa largitur.

7 Memento, & ne obliuiscaris quomodo ad iracundiam prouocaueris dominum deum tuum in solitudine: ex eo die quo egressus es ex Aegypto usque ad locum istum semper aduersum dominum contendisti.

Salutare antidotum adhibet aduersus hanc pestem, iustitiæ propriæ fidutiam, ponens ob oculos omnia flagitia præterita populi, iubetque eos talium meminisse, ut habeat unde erubescat, & oculos ad cælos eleuare non audeat, solaque dei bonitate nitatur. Ad hoc enim dominus pios labi permittit, ut peccatorum memores iugiter humilientur, & cautiore sint de futuro, & reliquis peccatoribus minus audeant insultare.

8 Nam & in Horeb prouocasti dominum, & iratus delere te uoluit,

9 quando ascendi in montem, ut acciperem tabulas lapideas, tabulas pacti quod pepigit uobiscum dominus: & perseueraui in monte quadraginta diebus ac noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens.

Fiducia operum.

B

Ingratitudo
Israelis ma-
xima.

In ipso articulo temporis, dum maximum à deo bene-
fictum recipit Israël, legis directionem & documentum,
quum tabulas fœderis accipit Moyses, & hostium suorum
strages adhuc recens maderet à domino perpetrata pro
illis, & quum uix cordium penetralia à metu persequen-
tium Aegyptiorum palpitabunda cōquicissent, & se-
data essent, in marisq; littore uix sepulta fuissent Aegy-
ptiorum corpora & spolia detracta, leui occasione uitu-
lum constatilem sibi in deum erexerunt, & postposito ti-
more domini, auerterunt se, & dominum malitiose abie-
cerunt, deq; industria rebellarūt, dum maxime grati esse
debuerant. Et dum pro eis domino commendandis Mo-
ses esset apprime sollicitus, usq; ad ieiunium quadraginta
dierum & noctium, ipsi adorant idolum suum, come-
ssationibus incumbunt ac lufibus.

10 Deditq; mihi dominus duas tabulas lapi-
deas scriptas digito dei, & continētes omnia
uerba quæ uobis locutus est in monte de me-
dio ignis, quando concio populi congrega-
ta est.

De primis tabulis à domino datis, & de illarum con-
tinentia, satis dictū est, & quare lapideæ fuerint & con-
fractæ, ac digito dei scriptæ, Exodi 31. Vbi cum horro-
re acta fuerūt omnia, ad populum duræ ceruicis, & ser-
uili conditionis genium præferentem, magis timore in-
digentem quàm amore, quo nihil promouetur apud in-
tractabiles. Ideo de medio ignis horrendi loquitur illis
dominus, donec audientes territi recusent audire uocem
domini, & mediatoris uocem precentur.

11 Quumq; transissent quadraginta dies, &
totidem noctes, dedit mihi dominus duas ta-
bulas lapideas, tabulas fœderis,

Tabulæ le-
gis rade-
dantur.

Non subito & leui opera dantur tabulæ à domino, ne-
minus admirentur & uenerentur: sed post longū tempus
orationes & ieiunia obtinentur, ut tanto gratiora essent
mandata, quanto magis desiderata uel expectata, à domi-
no accepta, non humana temeritate conscripta, per quæ
domino & proximis homines obligantur. Propter quod
& duabus tabulis distinguebantur, ad tenaciorem memo-
riam, quæ & tabulæ fœderis appellantur, quod instituit
dominus cum Israël, & uelut testamentum proprijs di-
gitis confirmat, & constituit obseruandum à populo pe-
culiari, conditionibus adiectis, utrinq; obseruandis, ut &
dominus esset illorū deus & beneficus, & illius obseque-
rentur & parerent mandatis, in suam ipsorū utilitatem.

12 dixitq; mihi: Surge, & descende hinc de
monte, quia populus tuus quem eduxisti de
Aegypto, deseruerunt uelociter uiam quam
præcepisti eis, feceruntq; sibi constatile.

Propensitas humana ad malum, & ingratitude pro
beneficijs diuinis, & quod homo sibi ipsi maxima perdi-
tionis occasio sit, docetur, si recedat à uerbo domini, &
ad huius mundi elementa sese relicto deo conuerterit. Ve-
re autē perit, & disperditur populus per inobedientiam
mandatorum dei, per idolorum culturam, per ingratitu-
dinem, per murmuraciones & contemptum ad prophe-
tas, recedendo à uia illis præscripta à domino, constati-

Perditio po-
puli unde.

lia sibi preparando.

13 Rursumq; ait dñs ad me: Cerno quòd po-
pulus iste duræ ceruicis sit:

Videre deū homines sit multipliciter. Viderat in Aeg-
ypto oppressos ut miseretur, hic uidet ut puniat, &
ut malos perdat male, populum tam rebellem & immori-
gerum. Videt autem omnia per uniuersalem prouiden-
tiam, etiam secretissima cordium. Accusat autem tractan-
ceruicem, qui ut pater filios requirit obedientes, inu-
biles, optimæ spei, patri simillimos in moribus bonis, non
de letitiam & gloriam sit habiturus. Quæ hic omnia sal-
lunt, & contra quàm fieri debuit, comperiuntur.

14 dimitte me, ut conteram eos, & deleam no-
men eius de sub cœlo, & constituam te super
gentem quæ hac maior & fortior sit.

Quum irascitur dominus, etiam iam tunc misericors
die recordatur. Abijciendum quidem per dendam & de-
lendum decreuerat populum hunc, interim tamen melius
secreto innuit placere sibi, ut pro eo Moyses preceat, &
mediator interueniat, cuius preces sperare non possit.
Sic enim admonebat promissiones patribus factæ, & ue-
ritas uerborum dei. Sine me, inquit, oro, mi Moyses amice,
ut uastem hunc indignum tibi & mihi populum: & non
men eorum, quod iam tot uictorijs & portentis celebra-
ui, redigam ad perpetuam obliuionem, ut sub cœlo non
relinquatur eorum uel unus quidem. Spondet insuper se
glorificaturum Moysen, longe illustriore nomine, & alia
gente maiore donandum, hac uastata, quam id fecit do-
minus Moysen nullo pacto laturum esse, quem sciebat su-
delissimum præfulem suæ gentis.

15 Quumq; de monte ardente descendem,
& duas tabulas fœderis utraq; tenerē manu,

Historiam breuibus replicat, in Exodo descriptam su-
sius, obmisso diuino colloquio, conuerit se ad succurren-
dum populo sibi commissio & periclitanti, imò iam pra-
reunti. Montem descendit, iam ardentem igne furoris do-
mini, à quo igne populus non est conturbatus, sed per se
sit in e pulis & lusu, acclamationeq; sacrilega ad neuum
deum suum, quem sinxerat ex auro, quicquid interim do-
minus igne terroris sui minaretur, quem officere pote-
rant, sed non timebant, fide uacui, & insania idololatria
perciti, ac in reproba toti mentem dati. Sic sit impius
portat, sed inani & uacuo labore sudando. Sic sit impius
rum ecclesiasticorum dignis ac fideis episcopis, qui quana-
to diligentius incumbunt reformandis subditis, tanto illi
insaniunt magis, & laborem piorum sacerdotum euac-
uant omni fructu.

16 uidissemq; uos peccasse domino deo ue-
stro, & fecisse uobis uitulum constatilem, ac
deseruisse uelociter uiam eius quā uobis præ-
ceperat:

Improperat nunc peccatum, quo causam præbuerunt
sui exilij tam diuturni, faciendo sibi ad contemptum dei
constatile uitulum aureum, quo maxime dominum irrita-
rent, & à se abijcerent timorē illius & præcepta. Alio-
qui non tantopere dominum offendisset aureus uitulus,
nisi ex perfidia, ingratitude, contemptu, post tergum
reuer-

reieciſſent deum ſuum, ab eo recedendo, id eſt uoluntatem ſuam odiendo.

proieci tabulas de manibus meis, confregiſſe eas in conſpectu ueſtro.

Zelus fuit Moſi pro domo dei ingens & feruidus, quemadmodum & Chriſti, quando eiecit e templo emen- tes & uendentes. Recte fregit tabulas digito dei ſcriptas, ex magna gratia & clementia paterna. Indigni enim e- rant dono dei, qui datorem blaſphemabant, nec conuenie- bat margaritas proſiſci porcis & canibus. Ita uerbum non debet predicari blaſphemantibus uerbum, orandum tamen pro eis, ut à blaſphemia reſiſcipientes, uerbum ſu- ſcipere queant: in altero pro deo agimus, in altero pro proximo etiam hoſte. Sic irasſi conuenit ſeruū dei, quo- ties dei blaſphemiam uidet ir graſſari inter homines, & gloriam dei contemni.

Et procidi ante dominum ſicut prius, qua- draginta diebus & noctibus panem non co- medens, & aquam non bibens, propter om- nia peccata ueſtra quæ geſiſtiſ contra domi- num, & eum ad iracundiam prouocaſtiſ: timui enim indignationem & iram illius, qua aduerſum uos concitatus, delere uos uo- luit. Et exaudiuit me dominus etiā hac uice.

Commendat officium ſuum Moſes, patientiam quoq; & clementiam. Denuo enim orat ſtudioſiſſime, ieiunio corpus effigendo, quo ſpiritus deo præſentior fiat & hu- milior. Forma orandi traditur hoc loco, & ſine dubio im- petrandi, ſi humiliter, attente, perſeueranter, pro gloria dei, & fratrum conuerſione oretur.

Aduerſum Aaron quoq; uehementer ira- deprecatus ſum in tempore illo.

Omnia poteſt fidelis oratio apud deum: pro proximo orante: exaudit dominus: & ad gloriam dei proficit ſan- ctorum caſus. Quibus dominus non raro irasſcitur, ſed nunquam ad mortē, præſtabilis eſt ſuper iniquitate, quæ ſi ex fragilitate. Aaron non leuiter peccauit, ideo pluri- mum illi deus irasſcitur, & iam uariari meruerat, ſed ſan- cti amici dei orationibus ſuſtentantur.

Peccatum autem ueſtrum quod feceratiſ, fruſtra uulſum, arripiens, igne combuſſi, & in redigens, proieci in torrentem qui de monte deſcendit.

Relatio eſt huius deſcriptæ in Exodo diſſuſſus, & ſatis patentiſ quid de idolo aureo factum fuerit, ut in ui- ſera illorum traiecerit illud Moſes, perpetuis temporibus non digerendum: ſic ut uſq; hodie Iudei arbitrentur in præſenti captiuitate ſe luere eiſdem peccati ſculpti ui- tuli poenam, quod iſti peccatum allegare malunt, quā- m in incendio quoq; & in tentatione, & in ſepulchris concupiſcentiæ prouocaſtiſ do- minum.

quando miſit uos de Cades barne, di- cenſ: Aſcendite, & poſſidete terrā quam de-

di uobiſ: & contempſiſtiſ imperium domini dei ueſtri, & non credidiſtiſ ei: neq; uocē eiſ audire uoluſtiſ,

Alias ſubinde præuariationes populo breuib; im- properat Moſes, ſeditionem Core, in qua incendium con- tigit multorum, murmurationes quoq; ob carniū deſe- ctum, aquarum & panum, quibus dominum irritabant creberrime, tranſgreſſionem quoq; inſignem explorato- rum, detrahentium terræ, quam dominus toties laudaue- rat, quibus & nō parua populi multitudo acquiſcebat, contra uerbum domini.

24 ſed ſemper fuiſtiſ rebelles contra dominū à die qua noſſe uos coepiſ.

Semper fuiſtiſ inobedientes domino, à die quo noſſe uos coepi, ut uideamus qualia fuerint merita illius popu- li, propter quæ dominus illum elegerit, & qualis iuſtitia, quibus ſancti inſtari poſſunt, & tamen inobedientibus il- liſ promittitur & datur terra illa laudata & promiſſa. Quid hic reliquum habet Iſraël unde ſuperbiat, ac non potius in puluerem os ponat, & dicat: Peior ſum omni- bus gentibus, magna autem eſt gratia tua? Hanc rebellio- nem perpetuam, Stephanus quoq; uidit, accuſauit, & eſt expertus, cuius animam lapidibus eiecerunt.

25 Et iacui coram domino quadraginta die- bus ac noctibus, quibus eum ſuppliciter de- precabar, ne deleret uos ut fuerat commina- tuſ:

26 & orāſ ad dominum, dixi: Domine deus, ne diſperdas populū tuum, & hæreditatem tuam, quam redemiſti in magnitudine tua, quos eduxiſti de Aegypto in manu forti.

Non tam meritum ſuum inculcat, quā illorū æream ceruicem, & domini clementiā, toties remittentiſ offē- ſas. Efficax ualde eſt oratio iuſti, & à domino non poteſt ſperni, quæ iunctam habuit perſeuerantiā, quadraginta ſcilicet dierum & noctium, cum ieiunio, & pro fratri- bus, proq; dei gloria.

27 Recordare ſeruorum tuorū Abraam, Iſaac & Iacob. Ne aſpicias duritiā populi huius, & impietatem atq; peccatum:

Non patres mittit ad intercedendum pro filiis, non in- uocat patriarchas, domini dei ſui ſummos amicos, non conſugit ad ſanctos orandos pro peccatoribus, mortuos pro uiuis conciliandiſ, fidem tantum & ueritatem appel- lat, qua promiſſa patribus implere dignetur, ſuppliciter precatuſ donare ueniam, pro ſolita clementia ſua pecca- toribus, & ad deſciendum ex corrupta natura ab infan- tia pronis.

28 ne fortē dicant habitatores terræ, de qua eduxiſti nos, Non poterat dominus introdu- cere eos in terram quam pollicituſ eſt eiſ, & oderat illoſ: idcirco eduxit, ut interficeret eos in ſolitudine:

Anxie Moſes deprecatur blaſphemiam dei apud im- pios, & contumeliā in gloriam dei iaculandam, præ om- nibus fidelis ſeruus & amicus dei. Nihil enim minus ferre poteſt pius, quā gloriæ dei & bonitatis iacturam

Inobediſtiſ Iſraels.

Sancti non inuocandi, ſed ſanctus ſanctorum.

29 apud impios, quin sanctificationem nominis solam orat.
qui sunt populus tuus & hereditas tua,
quos eduxisti in fortitudine tua magna, & in
brachio tuo extento.

Vicunq; nunc se gerat is populus coram te, inobedi-
enter & ingratis, populus tamen tuus est, à te electus ex
omnibus gentibus, uelut propria hereditas, à te minime
deserenda, & filij non repudiandi, propter quos exerui
sti tuam potentiam fortissime, & hostibus tot & tam for-
tibus submersis, sicco pede per mare transuexisti, hunc
tantum populum, & à seruitute dura exemisti gratis &
mirabiliter, Oratio ad idem similis habetur Exod. ca. 33.

CAPVT X.

IN tempore illo dixit dominus ad
me: Dola tibi duas tabulas lapi-
deas, sicut priores fuerunt, & ascen-
de ad me in montem: faciesq; ar-
cam ligneam,

Tabularū
scriptura
simplex.

Reparande sancte tabule à domino precipiuntur,
pro decalogo mandatorum dei, & ut in arcam ligneam
reponatur reformata. Scribitq; hæc & alia Moses absq;
exacta obseruantia ordinis, & anxia diligentia, quam
fortassis eruditiores ac oculatiores assignare poterunt,
quæ me latet. Video autem Hebraico more, qui & ple-
beius est, in lege & reliquis sacris libris, qui communes
sunt omnibus gentibus ac electis, non exigi ordinem neq;
dicendi neq; scribendi, sed affectuum impulsibus pijsimis
exornari orationes, & simplicissimū auditorum & le-
ctorum supponere ingenium. Non autem sine mysterio
fracte sunt tabule priores, datæ ad legendum, cum lite-
ra occidat, nec seruari potuit quod mandatum est: ideo
neceffe fuit aboleri literam, quæ solum præcipiebat, non
etiam faciendi dabat uirtutem. Iubentur ergo secundæ fie-
ri similes prioribus, quia idem uultus, eadem species uide-
tur esse, ubi lex seruatur secundum spiritum, & ubi se-
cundum speciem. Arca ex lignis imputribilibus facta, in
quam absconditur lex dei, ecclesiam significare potest.

Tabulæ se-
cundæ.

2 & scribam in tabulis uerba quæ fuerunt in
his quas ante cōfregisti, ponesq; eas in arca.
Eadem scribuntur in secundis, quæ fuerant in primis:
pertinent enim omnia ad legem naturæ, quæ inuolabilis
est, & manet per secula omnia. Dominus ipse scripturū
se pollicetur legem in tabulas digito suo, qui per miracu-
lum potuisset reformasse priores tabulas, sed non fiunt
miracula, dum ab humano affectu desiderantur, uel iudi-
cio finolo impiorum facienda dictantur. Non erat hæc
arca quæ postea dicta est fœderis, sed alia fortassis quod
& Rabi Salomoni uidetur. Aequè autem uel magis ue-
risimiliter dicitur post factam arcam auream, & fœde-
ris dictam, in eam repositam fuisse hunc præceptorum
decalogum.

3 Feci igitur arcam delignis setim. Cumq;
dolassẽm duas tabulas lapideas instar prio-
rum, ascendi in montem habens ambas in
manibus.

Obedientiā suā describit, ex lignis imputribilibus,
quæ dicuntur alba spina, consiciendo arcam, in quam ta-

bulas dolatas reponeret lapideas, non statim antequam de
scripte essent leges in eas digito dei, nec antequam ascen-
deret in montem, sed postea, ut ordinem scribendi alium
accipiamus quā prosequendi iniuncta: aliqui ordo ob-
sequendi erat similior ordini præcipiendi, quando primo
iubetur excindere tabulas, deinde dolare, consequenter
gestare manibus in montem, & ibi scribi digito dei, de-
inde descendere cum tabulis, & facere capsulam pro ta-
bulis conseruandis, donec arca fœderis per Bezeleel pau-
rata, hæc capsella cum tabulis in eam reponeretur, uer-
ba & nomen consequeretur, ut diceretur arca testame-
ti uel fœderis. Non igitur curioso & exquisita ratione,
sed fide & sinceritate, simpliciterq; tractanda est scri-
ptura, nisi alicui ratio melior hoc in loco appareat, cui
non inuitus cedam.

4 Scriptitq; in tabulis iuxta id quod prius
scripserat, uerba decem, quæ locutus est do-
minus ad uos in monte de medio ignis, quæ-
do populus congregatus est, & dedit eas do-
minus mihi.

Dominus scripsisse dicitur decem uerba, id est decem
logum præceptorum in tabulas, quia scribenda distant,
& illius autoritate parata sunt omnia: in Exodo enim
dicitur Moysen scripsisse, hic deum ipsum. Summa uerum hi-
storiæ est, decalogum hunc legis acceptum esse ab ipso
domino, & scriptum à Mose, non esse hominum leges
uel haberi, sed dei ipsius, nec aliter inscriptas leges fuisse
posterioribus tabulis quā prioribus, eadem scilicet ut
ba, quæ dixerat propria sua uoce dominus, omni popu-
lo audienti uocem, sed ignem & nebulas uidentem, eo die,
qui & dies dicitur congregationis uel ecclesiæ magnæ.
Eas ergo tabulas ac leges accepit Moyses à domino, & ple-
bi attulit obseruandas, & iniunxit iuxta dei præceptum
& ordinationem.

5 Reuersusq; de monte, descendi, & posui
tabulas in arcam quam fecerā, quæ hucusq;
ibi sunt sicut mihi præcepit dominus.

Acceptis à domino tabulis, descendit de monte, ac in
arcam reposuit custodiendas, pro perpetui rei memoria, ac in-
haud dubie, quia rescriptas & propositas uerborum po-
pulo, quarum exemplar & prototypus seruabatur in ar-
ca fœderis.

6 Filij autē Israël mouerunt castra ex Beroth
filiorum Iacan in Mosera, ubi Aaron mor-
uus & sepultus est, pro quo sacerdotio sun-
tus est Eleazar filius eius.

Hic incipiendū fuerat aliud capitulum, tam apud Le-
uitos quā etiam Hebræos, qui & ipsi confusa capitula
habere alicubi negare non possunt, sicut & uersum no-
tas & distinctionum, non enim ab angelis scriptus est te-
braicus Bibliorum textus, sed ab hominibus nōnunquam
æque ut alij antiquarij, mutare, & in talibus nōnunquam
dormitare potuerunt: quandoquidem & alicubi dormi-
tasse ex discordantia ipsa comprobantur. Redit autē hoc
uersu Moyses ad profectiōnes, post datā legem describere
das, & iam præter ordinē meminuit eius loci, in quo Aaron
non obiit, anno quadragesimo post datā legem, unde po-

et Moſen non hic deſcribere hiftoriã ex ordine, ſed pro
ut ſibi iam morituro incidebat, de quibuſdam commune
facere cupiens populum, alijs tranſiſſis & obmiſſis. Inſer
tus eſt autem iſ uerſus propter mortẽ Aaronis, quam iam
ſuis rationibus in hunc locum commemorandam diſtu
lerat. Variatio autem nominum priorum tam homi
num quã locorum perpetua eſt in ſcripturis, tam ſacris
quã etiam prophanis, quandoquidem locorum nomina
aliter pronunciantur nunc quã olim, aliter ab una gen
te quã ab alia, aliter ab inſtitutoribus gentium & ur
bium, quã ab hoſtibus capientibus urbes, & ad ſuam
gloriam nomina mutantibus, ut qui de his nominibus ex
acte uelit inquirere, luſurus ſit operam, & parum certa
produrus, tranſit enim mundus & concupiſcẽtia eius:
alio qui in monte montis uel in monte Hor, hoc eſt, in mon
taniſ potuit eſſe locus quiſpiã qui diceretur Moſera, ubi
mortuus & ſepultus eſt Aaron, & tamen locus ſepultu
re ignoratus eſt omnibus hominibus. De ſucceſſione Elea
zari in ſacerdotio legimus Num. 20.

Inde uenerunt in Gadgad: de quo loco pro
fecti, caſtrametati ſunt in Ietabatha, in terra
aquarum atq; torrentium.

De his & alijs manſionibus uide Num. cap. 33. ubi in
uenies manſiones Gadgad, & Ietabatha præceſſiſſe obi
tum Aaronis, & poſt Ietabatha nominatum locum He
bron, deinde Aſiongaber, deinde deſertum Sin, hoc eſt
Cader, unde uenerunt in montem Hor, in finibus Edom,
ubi obiit Aaron, poſt cuius exceſſum uenerunt in Salmo
na, deinde in Phimon, & in Oboth conſequenter, & Iea
barim, qui locus eſt in finibus Moabiturum, hinc proſecti
ſunt in Dibbongad, inde in Helmen Deblathaim, & mon
tes Abarim, contra Nabo, ubi tandem Moſes quoq; mor
tuo eſt & ſepultus. Quorum locorum concordantiam
affignare poſſet, qui fuiſſet aſpector locorum, & erro
rum quibus uagabantur incertis ſedibus per quadraginta
annos filij Iſrael. Nos uero ob locorum & geſtorũ igno
rantia talia ignorare citra fidei & morum iacturã poſſu
mus, & non ſine temeritate de his rebus digladiaremur.

Eo tempore ſeparauit dominus tribũ Le
ui, ut portaret arcam foederis domini, & ſta
ret coram eo in miniſterio, ac benediceret in
nomine illius uſq; in præſentem diem.

Quam ob rem non habuit Leui partem,
neq; poſſeſſionem cum fratribus ſuis, quia
iple dominus poſſeſſio eius eſt, ſicut promi
ſit ei dominus deus tuus.

Eo tempore, non poſt mortem Aaronis, ſed ante tri
ginſ octo annos, ad minus, reconciliato iam domino Aa
roni, & populo pro tanto, ut dictũ eſt, reſcriptiſq; tabu
lis, & extructo tabernaculo, diuiſit dominus tribũ Leui
ab alijs, & illis ſolis ob zelum pietatis in deum uerum
commendauit cultum dei ceremoniale, portandam ar
cam, tabernaculum erigendum, diſſoluendum, baiulan
dam, cuſtodienũ & uallandum ex omni parte, in pro
phãtiis & caſtrametationibus & manſionibus, ad
benedicendum populo, & ad ſacrificia offerenda pro
populo, propter quod & hereditas alijs duodecim tri

bubus captanda Leuitis negatur: dominus enim, hoc eſt,
ſacrificia domino deo offerenda, cum primitijs & deci
mis ab alijs tribubus, illorum hereditas in perpetuum ſu
tura deſignatur.

10 Ego autem ſeti in monte, ſicut prius, qua
draginta diebus ac noctibus: exaudiuitq; me
dominus etiam hac uice, & te perdere noluit.

Iterum nobis uidetur interruptus ordo hiftoriæ in di
cendo: qui fortaiſſis aliqua ratione genuinus eſt, ſed cum
diſerte tractare & ſciri à nobis neceſſariũ non fuit, alio
qui hoc iam loco dicendum fuerat, quomodo Moſes ob
Leuitarũ ſegregationem multa perpeſſus fuerit, deq; ſedi
tionibus Core & complicum, & quomodo toties Moſes
domino populum reconciliauerit.

11 Dixitq; dominus mihi: Vade & præcede
populũ, ut ingrediatur, & poſſideat terram
quã iurauī patribus eorum ut traderem eis.

Etiam hoc dictum fuit & factum poſt datam legem
& inſtitutum diuinum cultum in ſanctuario per Leuitas,
ante exploratorum duodecim miſſionem primam. Iubet
uero dominus his uerbis Moſen accingi ad negotium hæ
reditandi & poſſidendi terram, quam iuraſſet patribus.
Iubet ſurgere, ambulare & proſciſci ante populum, ut
ingrediantur terram, quem id minime facturum decreue
rat prouidentia dei, ſed citius moriturum quã id fieret.
Nondum enim ad aquas contradictionis iam tunc deli
querat, nondum exploratores populum auerterant, ad
huc res ſalvæ erant pro maxima parte dum hæc dominus
Moſi loqueretur, quæ nunc recitat moriturus dudũ per
acta ac dicta.

12 ¶ Et nunc Iſrael quid dominus deus tuus
petit à te, niſi ut timeas dominũ deum tuum,
& ambules in omnibus uijs eius, & diligas
eum, ac ſeruias domino deo tuo in toto cor
de tuo, & in tota anima tua:

13 caſtodiasq; mandata domini, & ceremo
nias eius quas ego hodie præcipio tibi, ut be
ne ſit tibi.

Redit nunc inter loquendũ ad populi exhortationem,
ut deum diligant & digne colant, non iam illum Leuiti
cum ac ceremoniale cultum inculcãs, de quo breuibus
& obiter ſecerat mentionem, ſed de cultu uero, qui ſtat
in obſeruãtia primi præcepti decalogi, quod nunc latius
ſuſcipit declarandum, quaſi ad populum loquens ſic uelit
dicere, Vtũq; habeat de Leuitico cultu & externo,
quem non tam mihi utilem, dignum uel gratum inſtitui,
quã uobis neceſſarium permiſi, tam ſuperſtitioſis homi
nibus, ne ad exterarum gentium errores & ſtultas reli
giones recideretis. Verus mihi exhibendus cultus à uo
bis iſ eſt, qui & patribus ueſtris Abraæ, Iſaac & Iacob
ſolus in uſu & notus fuit, in quo ſolo mihi quoq; quã
maxime placuerunt, qui & ſempiternus eſt, fuit & erit,
omnibus uere pijs, & amicis meis, ut timeas dominum
deum tuum, ut iuxta decalogi præcepta illi obedias, dili
gendo cum ex toto corde tuo, & tota anima tua, omnia
in toto mundo creata illius beneplacito poſthabendo.
Tunc enim omnia tibi proſpere cedẽt, ſeruiet tibi omnis

Ordo hift
oriæ interruptus
eſt.

Exhortatio
populi cũ
promiſſioni
bus.

creatura, si tu creatoris tui iussa, non certe tam graua, nec nimium multa custodieris. Id est quod abs te exigit ac petit, timere, sequi, amare et colere deum tuum, idque ex sincero corde, quia summum bonum tuum.

14 En domini dei tui coelum est, & coelum coeli, terra & omnia quae in ea sunt:

15 & tamen patribus tuis conglutinatus est dominus, & amauit eos, elegitque semen eorum post eos, id est uos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur.

D Circumcidite igitur praeputium cordis uestri, & ceruicem uestram ne induretis amplius:

Prærogatiua
Israelis.

16 Cum uniuersa mundi creatura opus dei sit ei subiecta, in qua et sibi bene complaceat, omnia enim cum uidisset quae fecerat, erant illius iudicio et uoluntati ualde bona. Omnia tamen subiecit hominis ministerio et usui, a quo solo sciri et amari uoluit, et digne coli, fide nimirum, spe et charitate, ad qualem sibi dignissimum cultum elegit ex omnibus gentibus patres tuos, in quibus sibi quam maxime complacuit, amoris sui signa celeberrima illis exhibuit, benedictionem omnium gentium per semen illorum mundo promisit, exemplar uirtutum et fidei omnibus hominibus prout patres tuos, quos et te emulari et sequi summa diligentia aequum est, integritatem eorum sectari et referre. Non in sola carnis circumcisione, sed magis ut cor tuum circumcidas lapideum, durissime ceruicis tuae iugulum humilies, et tota cordis deuotione complacere contendas domino, ut debes. Et haec interim loquebatur Moses ad Israel totum, quorum tunc praeter tres solos nemo circumcissus erat, qui quadragesimum annum nondum compleuisset, et tamen non tam anxie urget carnis amputandum praeputium quam cordis et mentis, de quo domino maior esset cura, sicut et de cultu mentali ac uero, et quid intelligat circumcisionem cordis exponit statim, non indurare ceruicem, sed humiliter obedire mandatis dei.

17 quia dominus deus uester ipse est deus deorum, & dominus dominantium, deus magnus & potens & terribilis, qui personam non accipit, nec munera.

18 Facit iudicium pupillo & uiduae, amat peregrinum, & dat ei uictum atque uestitum:

Magnitudo
& bonitas
dei.

Alioqui non tam paruus dominus est, nec tam paruus et prauo populo sese colendum committat, nec tam exiguus ac puerilibus ceremonijs, sed cum sit deus deorum, et dominus dominorum, maximus, potentissimus, iustissimus, sanctissimus et optimus, non ipse personarum acceptione humanarum capitur: omnia opera sua dominus aequae amat, et nihil eorum odit quae condidit, in omni gente ac populo. Qui iudicium pupillo reddit et uiduae, qui proximum suum etiam peregrinum uelut seipsum amauerit, in rebus necessarijs uictus et amicus succurrerit, clementiae et miserationis signa ab indigentibus non subtraxerit, is me uere colit, is mihi acceptus est, illum gratia mea dignum habeo, huic mundus totus lucro erit ac solatio: operibus enim iustitiae et charitatis digne deus colitur, iniquitas autem ad proximum et sui amor, domino iniuri-

ssima sunt in omni gente, quae exemplariter docentur acceptione munerum, quibus iudicium iustum et amor personarum cerus corrumpitur, amor priuatus et timor personarum uel admiratio, ius et fas omne praecipitat, iustitiae, uinis ex diametro aduersantur, quibus aequitas, iustitia, beneficentia, ac misericordia ad egentes commendatur, ut cum omnia quae in mundo sunt deus hominibus in communem creauerit, nolint qui plus acceperunt munus, et diu reliquis negare, quibus et indigent pauperiores, et diuites commodum carere possint. Visu et amitu contentum esse docet hominem, et eadem pauperibus non negari, quia & ipsi

19 & uos ergo amate peregrinos, quia & ipsi fuistis aduenae in terra Aegypti.

Vos igitur tantorum ac talium patrum legitimi filii dum estis, si amicitiae quoque meae cum illis iura a me uobis quoque seruari desideraueritis, peregrinos qui uobiscum habitare coguntur et uolunt amice tractabiles, multo magis proximos ac uicinos, idque tanto studiosius curabitis, charitatis scilicet exercitium ad indigentes, quanto maiori cum difficultate omnium rerum, tanto tempore peregrini, pauperes et oppressi fuistis in Aegypto, tam uos quam patres uestri. Meus enim specialiter populus es, quem in hoc mundo peregrinari, egere, persequi, laborare et opprimi uideritis, uestro exemplo: proinde quod talibus feceritis, id mihi factum suscipiam, siue bonum siue malum.

20 Dominum deum tuum timebis, & ei seruies ipsi adhærebis, iurabisque in nomine illius.

Si itaque me colere uelis, ut debes dominum deum tuum, necesse est filiali ac pio affectu me timeas, ne iniquis praeparatis uariarum audeas has meas leges, duarum tibi tradita tabularum: beneplacito meo adhæreas, nomen illud meum sacrosanctum sanctificare semper studeas, et nulla unquam contumelia aspergas, non inuanius assumas, non falso in res unquam, sed tantum in gloriam meam iures, et non per ueritatem et gloriam tantum meam iures. Summam enim ueritatem et gloriam tantum meam iures, quod si in rationem, religionem, iustitiam nulli tribuas, quod si in rando per nomen alicuius, nisi mihi tantum, qui sum solus omnia sciens, potens, iustus et sanctus.

21 Ipse est laus tua, & ipse deus tuus qui fecit tibi haec magnalia & terribilia quae uiderunt oculi tui.

22 In septuaginta animabus descenderis patres tui in Aegyptum: & nunc multiplicauit te dominus deus tuus sicut astra caeli.

Cedet in maximam laudem et gloriam tuam, o Israel, si eatenus illi adhæseris toto affectu et fide, ut unicuique patrum tuorum, toto corde illum amaueris, promissis et doctrinis illius fidem habueris, si totus ut illi semper et ipsius prouidentia et gratia pependerit, illius beneficentia magnifica patribus tuis et tibi exhibita grato semper animo obuersaueris, eorum fueris stupenda magnitudinem admiratus et ueneratus, quae partim uiderunt oculi tui ac uidebunt adhuc plura, partim patribus delata audisti. An non maxima gratitudine dignum beneficium, uel id

solum totus mundus in sempiternum estimabit? quod iam
 eob ille patriarcha tuus cum septuaginta circiter perso-
 nis Aegyptum ingressus quum esset, nunc non post tam
 multos annos, incredibili multitudine te auctum, & ex
 Aegypto hucusq; progressum te conspicias, ueluti stellarū
 numero innumerabilem, & iam nunc patriam tuam in-
 gredieris à domino destinata, ubi uelut in agro proprio
 fecundissimum semen multiplicabis, & uehementer cre-
 sces, si tamen dominum deum tuum ut decet colueris, to-
 to corde amaueris, mandata eius studiose impleueris. ipse
 dominus deus tuus, ipsius magnitudo & beneficia sint
 decantatio tua et hymnus tuus, non iactes aliud canticis
 tuis quam illius gratiam ac gloriam, opera tua & uires
 nō iactes cantilenis tuis, multo minus crimina, libidines, o-
 dere de flagitijs aliorum, & comprobare iniqua, de pes-
 simo thesauro cordis tui proferendo quod continet. Om-
 nibus enim abstinendum à ludicris & inhonestis carmi-
 nibus, quibus facile ut uidemus polluitur iuuentus, & de-
 lectatur in maximam corruptelam morum, dum discunt
 minime abhorreere ab illis spurcijs, quas à maioribus &
 sodalibus cum gaudio celebrari audierint, unde omni ge-
 ne leuitates animorum proueniunt, & toto uitæ tempo-
 re adherent.

CAPVT XI.



AMa itaq; dominum deum tuum,
 & obserua præcepta eius & cere-
 monias, iudicia atq; mandata om-
 ni tempore.

Summam legis, amorem dei, Moses cupit inferere pe-
 floribus hominum, qui quā adfuerit, præceptis non opus
 erit, sed ex huiusmodi amore proficietur omne bonum
 opus, quod multis mandatis extorquendum est à frigidis
 & insolentibus: quasi dicat, dominum deum tuum ama-
 to, ut custodias quæ illi sunt placita semper, quæ homini-
 bus obseruanda mandauit, ceremonias quæ sine charitate
 dei non profunt: iudicia quæ sine amore iustitiæ, quæ di-
 uina uoluntas est, non habent locum, et mandata dei sine
 charitate seruata hypocritis sunt, & duplex iniquitas.

Cognoscite hodie quæ ignorant filij ue-
 uestri, magnalia eius & robustam manum, ex-
 tentumq; brachium,

Solicitus est pius ac fidelis minister dei, & syncerus
 amator salutis fratrum suorū, ne quando intercitat me-
 moria beneficiorum dei, & miracula gloriosa diuinæ uir-
 tutis in obliuionem perueniant. Quandoquidē iam tunc
 extabant pauci eorum qui uiderant portenta dei contra
 Aegyptios, ideo moriturus testamenti uice inculcat toti
 populo, quæ in æternum à fidelibus sciri debebant, et per
 manus tradenda ad posteros. Hæc autem subter omne coe-
 lum, usq; ad finem mundi celebriter memoranda fiebant,
 nempe quomodo dominus instruxerit suum populum ua-
 ripotentationibus ad sui timorem, & celebri educatione
 israelitarum ex grauissima seruitute crudelissimorū Aeg-
 yptiorum, cum stupendis & inauditis portentis, uelut
 pater indulgentissimus instituit ad sui amorem, et plenam

fiduciam collocandum in se. Quibus prodigijs & scri-
 pturis diuina iustitia & potentia gentibus omnibus ad
 iudicium, ad salutem autem electorum, fidelibus compro-
 baretur, & ad unius solius ueri & sanctissimi dei glo-
 riam & magnificentiam.

3 signa & opera quæ fecit in medio Aegy-
 pti Pharaoni regi, & uniuerse terræ eius,

Terrere quoq; uoluit totius orbis tyrannos exemplo
 Pharaonis, ne uel ciues uel peregrinos uel etiam seruos
 crudeli seruitute opprimerent, sed deum timerent, singu-
 larem ac præsentissimum patronum afflictorum ac op-
 pressorum, iudicem autem æquissimum ac seuerissimum
 tyrannorum & in crudelitate potentam.

4 omniq; exercitui Aegyptiorū, & equis ac
 curribus: quomodo operuerint eos aque ma-
 ris rubri, quum uos persequerentur, & dele-
 uerit eos dominus usq; in præsentem diem;

Celebre esse uoluit toto in orbe, et per omnia secula
 decantandum, quomodo omnipotens Deus, exercitū tam
 crudelis tyranni & populi, eidem, ut fieri solet, per
 omnia applaudentem, & pauperes pro ipsius arbitrio
 urgentem, cum equis suis & curribus, omniq; machina
 militari ac bellica submerferit in mare rubrum, dum per-
 sequerentur fideles toties iam admoniti à Domino per
 prophetas, sed in uanum.

5 uobisq; quæ fecerit in solitudine, donec
 ueniretis ad hunc locum.

Alia quoq; memorabilia facta Dei circa Israël, ab
 exitu de Aegypto, usq; ad obitum Moysis, cupit esse &
 permanere in æterna fidelium memoria, ad gloriā Dei,
 & ad promissionum patriarchis factarum ueritatem,
 inq; illorum gloriam & benedictionem per omnia secula,
 alijs electis in exemplum & sequelam.

6 & quæ fecit Dathan atq; Abiron filijs Eli-
 ab, qui fuit filius Ruben: quos aperto ore suo
 terra absorbuit cum domibus & tabernaculis,
 & uniuerfa substantia eorum, quam habe-
 bant in medio totius Israël.

Quam seueriter Dominus uindicauerit conspirato-
 res, & seditiosos contra prophetas, & sacerdotes à Do-
 mino institutos, & iuxta legem Domini officio inseruien-
 tes, Dathan ac Abiron quomodo hiatu terræ perierint,
 uiui deglutiti mirabiliter cum filijs & tabernaculis, ac
 uniuerfa familia illis consentanea, notum nunc esse cu-
 pit, & per omnia secula celebrandum, ut sibi impij ca-
 uerent, ne procaciter seruis Dei secundum uerbum Do-
 mini Domino ministrantibus, obstreperent, uerbum Do-
 mini calumniarentur, & proprio instituto contra uer-
 bum Domini, Dei cultum præsumere & instituere, ac
 prophetis ueris negotium facessere, tentarent. Eiusmodi
 enim reuera iudicio puniendi sunt, qui alienum ignem
 offerunt, qui aliud docent in ecclesia Dei, quam uerbum
 Dei, qui traditionibus humanis obliterant diuinas leges,
 qui Domini sacerdotes, & ministros Dei persequuntur
 & spernunt, & contra uerbum Domini sibi colligatio-
 nes & schismata suscitant, temere contradicunt prophe-
 tis sanctis.

Heretico-
 rum poena, ce-
 lebris.

ut semper quid domino debeatis memineritis et cogitetis, quidq; à uobis exigit, qui omnia uestra curat et continet.

Docete ea filios uestros, ut illa colloquantur. Quando sederis in domo tua, & ambulaueris in uia, & accubueris atq; surrexeris, scribes ea super postes & ianuas domus tue,

Filios quoq; & nepotes docete timorem domini, & à iuuentute instruite de lege mea, ut & ipsi de ea iugiter colloquantur, & mutuum adhortentur ad timorem dei. Primarium studium tam illorum quam tuum sit, meditari legem domini, discutere bonam & certam uoluntatem dei, siue domi sedas, siue in uia pergas, siue strato incumbas, siue è somnio consurgas, semper meditare innocentiam, ueritatem, fidem, patientiam, longanimitatem, beneficentiā ad omnes, his enim completur uoluntas dei. Porro & postibus inscribas memoralia uoluntatis diuinę, hoc est, omni tempore, loco, et studio, occasione arripis de deo cogitandi, quomodo illi proberis, obedias, ut illius præcepta diligenter obserues.

ut multiplicentur dies uestri, & filiorum uestrorum in terra quam iurauit dominus patribus uestris, ut daret eis quamdiu cœlum immineret terrę.

Hęc si egeris diligenter, & primam curarū tuarum, probitatem, fidem, & dei legem statueris, ad uotum tibi & filiorum omnia adicientur, diu bene uiues, & filios si scilicet tibi à domino in perpetuum possidenda, donec scilicet cœlum ac terra durauerint, donec uiueris in presenti, et in uitam æternam feliciter deferaris.

Si enim custodiendo custodieritis omnia mandata quę ego præcipio uobis, & feceritis ea, ut diligatis dominū deum uestrum, & ambuletis in omnibus uijs eius adhærentes ei,

disperdet dominus omnes gentes istas anteriores uestram, & possidebitis eas quę maioris & fortiores uobis sunt.

Omnis locus quem calcauerit pes uester, uester erit. A deserto, & à Libano, à flumine magno Euphrate usq; ad mare occidentale erunt termini uestri.

Nullus stabit cōtra uos: terrorem uestrum & formidinem dabit dominus Deus uester super omnem terram quam calcaturi estis, sicut locutus est uobis.

Semper promissioni adnectitur conditio. Si, inquit, mandata dei seruaueris, si illum amaueris, si illum præligentia & studio, proculdubio occurrent tibi promissiones, ut absque labore multo & periculis, fortissimas istas gentes expelles è sedibus suis: & in quemcūq; terrę eorum locum perueneritis, uester nimirum erit, usibus uestris seruiet, late propagabuntur pomeria diuisionis uestrę. Terra possessionis uestrę iuxta longitudinem protenditur à deserto Arabiæ usq; ad Libanum: iuxta latitudinem

dinem autem, à mari ultimo, quod hic intelligitur magnum respectu lacu Tyberiadis, & mortui maris: Est enim mediterraneum mare ab occidente sole, limes terrę usq; ad fluium Euphratem ab ortu solis. In omni ista latissima regione nemo tibi audebit resistere, uobis aduentibus omnes succumbent, & pauore exterriti, manus porrigent, & mandatis parebunt: sic enim promisit dominus, sic erit, si tamen uos illi paruueritis. Quotiescūq; ergo unius dei cultoribus aduersa multa obueniunt, redeant in primis ad semetipsos, & discutiant statum & conuersationē, si iuxta dei legem uiixerint, nec ne, ut non putem se precibus & oratione quicquā obtenturos, nisi uitam emendauerint, & sibi metipsis uere & non pharisaice displicuerint, ut Niniuitarum fide & pœnitentiā compuncti, exaudiantur iam conuersi ad dominum.

En propono in conspectu uestro hodie benedictionem & maledictionem:

benedictionem, si obedieritis mandatis domini dei uestri, quę ego hodie præcipio uobis:

maledictionem, si non obedieritis mandatis domini dei uestri, sed recesseritis de uia quam ego nunc præcipio uobis, & ambulaueritis post deos alienos, quos ignoratis.

Vt pijsimus pater omnia Moses tentat, imò dominus ipse deus & pater cœlestis ad bonum filiorum, promittit, laudat, terret, minatur, imprecatur bona & mala, omnem mouet lapidem, ut incōmoda euadant pijs & bonis fruantur. Ignem proponit & aquam, uitā et mortē, maledictiones et benedictiones, nihil intentatū relinquit, quo sine inexcusabilibus, si spernere perrexerint uerbū dei, & uno suo uero deo posthabito, idola uana sectati fuerint.

Quū uero introduxerit te dominus deus tuus in terram, ad quam pergis habitandam, pones benedictionem super montem Garizim, maledictionē super montē Hebal:

Prædicit futura, & mandat fieri solennem imprecationem bonorum & malorum, intra ipsam terram promissionis obtinendam. Ceremonias autem instituit ad populi terrorem, qui sine ceremonijs non mouetur, tantum uerbis non multum tribuit: quanto quisq; populus rudior est, tanto pluribus indiget ceremonijs. Qui uero uerbo dei diligenter, sufficienter, ac prudentissime instituntur, hi non indigent multis ceremonijs: uerum cura quoq; habenda est simplicium, rudium, iuuentutis, quorum semper maxima est multitudo, quos dominus deus etiam ceremonijs uoluit, ut pædagogō, institui, sed paucis. Hic Moses propheticę indicat terrę situm, & montium in ea, Garisim scilicet & Hebal, eregione Gilgal, apud uallem illius flumē, ut latius infra describitur, capite uigesimo septimo. Vult autem in montibus promulgari istas benedictiones pijs, & maledictiones impijs, ut ipsi montes æterni, posteris loci illius & totius gentis perpetua monumenta fierent. Sic Iacob erigebat lapidem in titulum, & duę semis tribus, altare ad Iordanem: qui certe colles usq; hodie testimonium perhibent ueritati diuinę, & malitię Iudaici populi, propter quam iuxta uerbum dei digne ex-

D
Dicitur hinc
quadragesimam
maledictionem
Rec dicitur.

Ceremoniæ
benedictionis
num & maledictionis.

torres facti sunt à patria, & inobedientie sue, iustitieq; diuine exemplum gestant toti mundo, à tanto iam tempore, ut prophete fideles reperiantur, & sanctus deus in omnibus operibus suis clarissime uideatur.

- 30 qui sunt trans Iordanem post uiam quæ uergit ad solis occubitum in terra Chanaanæ, qui habitat in campestribus contra Galgalam, quæ est iuxta nemora More.

Describit diligenter locum, ut etiam post eiiciendum impium populum, locus posteris non sit ignotus, sed nobilis perseueret.

- 31 Vos enim transibitis Iordanem, ut possideatis terram quam dominus deus uester datus est uobis, ut habeatis & possideatis illam.

Certò promittit proxime cõplenda, quæ diutissime cupierunt, transitum Iordanis miraculosum, terræ optimæ possessionem, non suis uiribus, sed dño donante possidendam, possessionem & quietem, si uocem domini dei sint audituri.

- 32 Videte ergo ut impleatis ceremonias atq; iudicia quæ ego hodie ponam in conspectu uestro.

Adiicitur conditio ad beneficia promissa, ut scdus dudum patribus pactum constet, & ut agere non obmittant quæ præcipit dominus, si frui eo bono delectet quod toties est pollicitus.

CAPVT XII.

- A **I** Acc sunt præcepta atque iudicia quæ obseruabitis facere in terra quam dominus deus patrum tuorum daturus est tibi, ut possideas eam cunctis diebus quibus super humum uiuetis.

Exhortatio perpetua Moyses est ad populum, ne contemptu uoluntatis diuine, sese indignos statuunt ad percipiendum hereditatem promissam sibi & patribus, ne aliqua occasione præuicationis diutius differretur iam instans introitus in terram desideratissimam. Maxime autem urget, quod & domino maxime placere sciebat, & quod populus minime uidebatur curare, & inuitus obire uoluisset, eliminationem idololatriæ, ad quam maxime procliuus erat tunc Israël, & omnes semper gentes, usq; in hunc diem. Ut nihil unquam difficilius obtineri potuerit in mundo, quam falsæ religionis superstitionisq; amoluitio, idolorum, imaginum, & lucorum ac ararum subuersio. Quotiescunq; autem nouus ordo uiuendi, noui dii colendi, nouæ ecclesiæ instituendæ, noua excelsa suscitanda in mundo prædicata sunt, uel inchoata, ibi semper omnia felicissime profecerunt, etiam si in una urbe, eodem tempore, duo uel tria monasteria ædificanda fuissent. Nemo ibi cunctabatur, nullis parcebatur impensis, confluebant homines cum diuitijs. Quicquid unquam præter uel contra dei uerbum tentatum est, speciem habens religionis, & diuorum cultus, longe felicius absolutum est, & auctum, quam si secundum dei uerbum quippiam tentaretur. Exempla longius non petenda, quam à monasterijs mendicantium, quorum ultra dena milia extructa sunt infra tempus centum et quinquaginta annorum post annum

Superstitio
semper pro
spere incho
atur.

Monaste
ria mendi
cantium.

domini millesimum & ducentessimum, post conciliū Innocentij tertij, post perditam Asiam & deprauatam achædemiā Parisiensem regnante Aristotele et Lumbardo, & c. taceo omnia monasteria Cistercentium, fundata ueniente diuo suo Bernhardo: sed hæc manifestiora sunt, quam ut probatione egeant. De excelsis sylvarum & montium similia & maiora uisa sunt nostris sæculis. Hæc dominus deus omnia prænosces, non sine causa urgentissima rationes replicauit in lege sua, ut quibusdam repetitis uariis modis displicere uideatur, etiam sanctis, ut habentur, quæ mihi uidetur maxima necessitate toties fuisse repetenda, cum hodie quoq; multos sortita sint patronos idola huiusmodi, imagines, luci, & spiritualis fornicationis imago & corporalis, prostibula: qualia fuerunt, et cum tempore facta sunt monasteria utriusq; sexus, ubi nihil minus inuentum est, quam quod domino maxime placere potuisset, & nihil magis curatum, quam quod esset uerbo domini magis aduersum, quæstus scilicet, otium, & hypocrisis uera, in habitu, uerbis, & ceremonijs prorsus uanis.

- 2 Subuertite subuertendo omnia loca in quibus coluerunt gentes quas possessori estis, de os suos super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum.

- 3 Dissipate aras earum, & confringite statuas, lucos igne comburite, & sculpitilia deorum suorum comminuite: disperdite nomina eorum de locis illis.

Non pigeat frequentius ruminare, quod lex dei uoluit frequentissime inculcare. Laborabat Israëlitarum populus simili studio cum gentibus, et nobis gentilibus sceleratibus nomine tantum Christianis: quos pro cholor uideamus sic in montibus, collibus, huijs, desertis locis, sub omni ligno frondoso uel arbore, apud fontes, & abyssos insinuat se templa, sacella, uarijs & multis dijs tutelaribus & patronis consecrata dicataq; qui singuli succurrere possunt & uelint singulis hominum incommotis, ne dominum deum uerum orationibus fatigare, uel eius bonitatem tentare, uel iracundam pro peccatis faciem reuereri cogantur stultissimi hominum: sine dubio interim credentes, non quidem esse deos ligna & lapides, sed locum ipsam uel simulachrum aliquid numinis continere, & famulari quadam gratia pollere. Id sicut semper credidit pietas fatuitas, impie coluit superstitio, & placuit hosti pietatis satana: sic semper dei uerbum damnauit, semper deum detestatus est, & seriose nimis, & usq; ad rauim prophetas & uerunt prophetas sancti contra pseudoprophetas & pseudocriticos idolorum & collegiorum pontifices, dominus quoq; fieri prohibuit, ac eliminari mandauit, & remandauit. Diruetis ait: id est, diruite uel diruatis aras earum, statuas confundatis, lucos comburatis, sculpitilia concidatis, nomina illorum aboleatis. Perdendo ait perdati omnia ista loca, in quibus dijs suis gentiles seruiebant. Multo minus noua extruenda fuerant, pro nouis recentibusq; dijs, etiam sub sancto titulo, quo non caruerunt etiam delubra gentilium, qui & ipsi suos Nonnos habuerunt & Nonnas, uel stales uirgines, gallos, & c. Omnia hæc odit dñs deus noster, qui est sine dubio pater domini nostri Iesu Christi.

sic aliqua exceptione, aut interpretatione quesita, ratio
ne humana in fauorem antiquitatis & potentium. Præ-
cipiebat hæc Moses iussu dei, & hæc eadem suo digito
tabulis inscripsit deus, inter præcepta decalogi prima,
que ex Christianis quidam nimium impij impudenter re-
sciderunt, ne in denario numero haberentur, ex duobus
primis mandatis unum facientes, & ex ultimo duo, ma-
iori sacrilegio, quam uerbis consequi possumus. Prædicet
zelo insigni & necessario, pij episcopi & doctores ho-
die quoque, & desistant nunquam, quorum interest præ-
dicare, & autoritate magistratum, de uoluntate domi-
ni instrudorum, manum imponant euerendis idolis &
statu. Hæc est enim uoluntas domini, hæc humane leui-
tatis necessitas exigit: & dâna idololatria perpesse, que
negari non possunt, in toto orbe Christiano, iam nimium
diu uehementer urgent, & gentibus reliquis omnibus,
Turcis & ludæis, non detur ultra iusta & necessaria cau-
sa scandali, & exitialis odi fomentum, qui nos ob sacri-
legia ista, idololatrias spurcissimas arbitrantur & iuste in-
nos sentire se posse non dubitant. Nec tamen suffecerit ido-
la euerisse lapidea, nisi & cor carneum, & fide in deum
trahebile, assequamur, ut clamat passim uniuersa scri-
ptura. Simpliciter hæc dicta fideles expendant. Impij si
possunt hæc dicta fidelibus aboleant, & uerbum dei ne-
gent, sacras has literas uel mendacij arguant, prophetas
& Moysen damnent, ueritatisque solem detrahant e coelis.
Non obstat quod hic de terra Chanaan dicitur, cum inte-
rim eisdem criminibus dominus irascatur, quibus Chana-
nei iudicum euerfionis meruerat, nobis nimirum in ex-
emplum & que malis.

Non facietis ita domino deo uestro:
sed ad locum quem elegerit dominus de-
us uester de cunctis tribubus uestris, ut po-
nat nomen suum ibi, & habitet in eo, inqui-
retis & uenietis illuc,

Dominus deus conditor omnium, potentia sua & præ-
sentia omnia replens, ubique quidem coli uult, & debet,
in spiritu. Ceremonialem autem cultum, ut non nisi pro-
pter homines exigit, sic non nisi hominibus utilem, nec
periculosum instituit. In medio scilicet terræ promissio-
nis, que & terræ umbilicus habetur ob medium clima,
olim sub templum erigi uolebat, stabile, & ad honorem
sue gentis gloriosum, ad tempus correctionis & perfe-
ctionis usque. Verum ut primum fideles, patriarcharum
sobolem, distinguere à cæteris gentibus cepit, ritu & le-
gibus, tabernaculum sibi præcepit, pro ut placebat, pa-
triarum, in quo cohabitare suis uellet, & ceremonijs sibi pla-
centibus coli, usque ad tempus suum. Sicut autem unus est
& summus deus, sic uno tantum loco sacrificari sibi cor-
poralibus hostijs uoluit: in spiritu tamen & ueritate ubique
semper & ab omnibus uult coli. Pro celebritate ergo lo-
ci & cultus, iussit omnes eo conuenire cultores, primo
quidem designato loco in medio castrorum, deinde in me-
dio tribuum & terræ.

Offeretis in loco illo holocausta, & uicti-
mas uestras, decimas uestras et primitias ma-
nuum uestrarum, et uota uestra atque donaria,

primogenita bouum uestrorum & ouium.

7 Et comedetis ibi in conspectu domini dei
uestri ac lætabimini in cunctis ad quæ miseri-
tis manum uos & domus uestra in quibus
benedixerit te dominus deus tuus.

Volens dominus in officio continere populum suum,
ne prolaberetur ad ritus gentilium, holocausta ordinaue-
rat, sacrificia, decimas, oblationes, & uota, primogeni-
torum deuotiones de hominibus & animalibus. Hæc au-
tem omnia afferenda præcepit ad locum habitationis sue,
ad templum uel tabernaculum, suo tantum nomini con-
secratum: Ex quibus quædam edebantur à sacerdotibus
tantum, quædam à Leuitis & familia eorum, quædam in
totum cremabantur, quædam in usum & esum cedebant
illorum qui adduxerant. Omnia autem ad gloriam dei,
cui his ceremonijs gratia referebantur, à quo cæteras om-
nes possessiones suas sese recepisse fatebantur: cedebatque
ad religiosum gaudium & commune totius gentis, ut
quoties letari cuperent, & de rerum suarum incremen-
to gaudere, in domino gauderent, & non sine audientia
diuinæ legis, commemorationeque magnalium diuinorum,
& gratiarum actione, de insignibus beneficijs, toti sue
genti dealtis, quod & illis cedabat in obedientie meri-
tum & commendationem. Fiebant autem annuente do-
mino hæc omnia, ne se Israëlita omnibus ceremonijs &
ritibus fraudatos conquererentur, quibus sese gentes cæ-
teræ iactabant meliores esse atque feliciores, quibus &
in Aegypto usi fuerant, quas & nimium ardentem secta-
ri consueuerant.

8 Nō facietis ibi secundum omnia quæ nos
hic facimus hodie, singuli quod sibi rectum
uideretur.

9 Neque enim usque in presens tempus uenistis
ad requiem, & possessionem, quam dominus
deus tuus daturus est tibi.

Quandiu in eremo uagabundi per quadraginta an-
nos in tabernaculis exulabant magis quam habitabant,
& manna sustentabantur, uiuebant sine possessionibus,
omni tempore suspensi ad castrorum motionem teneban-
tur, si quando columna nubis loco moueretur. Ideo solen-
nia sacrificia non habebant, decimas non dabant, oblatio-
nes et primitiæ cum sacrificijs in usu non erant, sed & in
alijs quoque multis legalibus iuxta legis præscripta uiue-
re nondum inceperant, quæ non nisi in promissa illis terra
seruanda iniungebantur ex lege, tempore scilicet & lo-
co alligata, decalogi præscriptis utcumque contenti et quæ-
dam alia circa tabernaculi erectionem externa quædam
obseruauerant. Nondum uere & digne deum colebant,
præstolabantur enim requiem & hereditatem corpo-
ream suam, ut unusquisque suo sensu abundaret, eatenus, ut
idolis quoque non caruerint ex toto, & sine circumcisio-
ne subsisterent, sacramento maxime necessario, dispensa-
tione aliqua dei uel dissimulatione freti: quandoquidem
multa quoque in lege iussi erant, quæ non obligabant eos
nisi in terra possidenda nondum possessa.

10 Transibitis Iordanem, & habitabitis in ter-
ra quæ dominus deus uester daturus est uo-

Oblatio
ratio,

B

Ceremonia
ita loco als
ligata &
tempore

DEUTERONOMIUM

bis, ut requiescatis à cunctis hostibus per circumitum, & absq; ullo timore habitetis.

- 11 In loco quem elegerit dominus uester, ut sit nomen eius in eo. Illuc omnia quæ præcipio, conferetis holocausta uestra, & hostias uestras, ac decimas uestras, & primitias manuum uestrarum, & quicquid præcipuum est in muneribus quæ uouistis domino.

Sylo locus electus a domino.

Non poterat generaliter aliquid illi præcipi ante ingressum terræ, & eis Iordanem extra terram Chanaan existentibus, ac nulla quieta possessione donatis. Post ingressum, obtentam, diuisamq; hereditatem dominus locum se designaturum promiserat, in quo fixo tabernaculo, ordinarius deo cultus persolueretur, illuc iuxta legem adferenda erant omnia prædicta suo ordine & ceremonijs proseguenda. Erat autem primus locus à domino electus Sylo, ubi arca domini cum tabernaculo perstitit trecentis quadragintaquatuor annis, à tempore Iosue usq; ad Heli mortem, quando arca à Philistæis translata fuit in Cariathiarim: deinde in Masphat, postea in Galgala, deinde in Nobe Gabaon, in domo Obededon, unde uenit in ciuitatem Dauid, tandem in Solomonis templum, quando perfecta pace primum fruebantur.

- 12 Ibi epulabimini coram domino deo uestro, uos & filij ac filiae uestre, famuli uestri et famulae uestre atque Leuites, qui in urbibus uestris commorantur, neq; enim habet aliam partem & possessionem inter uos.

Letari pro epulari epulis sacris.

Coram domino letari, est sacris epulis refici, in loco diuino cultui consecrato, id quod Leuite intra atrium agebant reliqui Israel circum atrium, cum magna sed religiosa letitia sacrarum epularum & cantuum, unde et diuus Hieronymus pro letari transtulit saepe Epulati sunt, & admodum erudite, quandoquidem & Ethnicorum literæ similia in usu fuisse testantur in sacrificijs idolorum, quod & apostolus testatur. Leuitam honorifice tractare docentur, tanquam de familia domini, & ministrum dei, doctorem familiarum, & patrem religione et doctrina sacra, de sorte domini, de decimis & primitijs reliquisq; deo oblati sustentandum, infelix alioqui genus educationis, nisi domino deo placuisset, & iustum haberetur uiuere eum de altari, qui altari seruire obligaretur.

- C 13 Caue ne offeras holocausta tua in omni loco quem uideris,

Holocausta & quaecumq; sacrificia domino deo offerenda, non nisi iuxta tabernaculum offerri iubentur, loco sancto, & à domino electo, quod unica tantum ara holocaustorum haberetur in tota illa gente: ne si licuisset passim etiam domino sacrificare, singule urbes & familie proprium sibi templum extruere tentassent. Id ipsum apud gentes religiosum, domino abominabile erat: longe aliter animato, quam pro nostra humana opinione, qui tanto religiosiores existimati sumus, in urbibus quanto plura sacerdotia extassent, quæ cum in prætextum pietatis excogitata sint, summis impietatibus lapsu temporis inservierunt & idololatriæ, quæ & auaritia dicitur, pietate uersa in quæstum. Additur notanter Quem uide-

RE.

ris, quia pro locorum amenitate incitabat Satan ad ceremonias idolorum, quæ in libidinem finiebantur Bacchi uel Veneris.

- 14 sed in eo quem elegerit dominus, in unum tribuum tuarum offeres hostias, & facies quæcunq; præcipio tibi.

Uno loco uoluit ceremonias sibi tantum deferri, quæ si suapte natura bonæ essent, præstabat quam latissime bonum diffundi, & non coarctari pietatem in unum tribuum, quam nondum designat, olim futuram in loco tribus Iuda & Beniamin. Et nec eodem loci aliter ceremoniam decernebatur quam iuxta legem tradita Moysi, ne quid excederetur multitudine & forma, si ad humanas traditiones standum fuisset, quæ in his superstitiosis bus nescit modum, & proficiscitur in infinitum, ut non strætatis testatur experientia, cum iuxta omnium arbitrium profectum & artificiorum, in immensam erueretur fastus, quæstus, et luxus, sub prætextu colendi dominum.

- 15 Si autem comedere uolueris, nium delectauerit, occide & comede iuxta benedictionem domini dei tui, quam dedit in omnibus urbibus tuis: siue immundum fuerit, siue mandum, sicut capream & ceruum, comedes,

Licebat Israeli in tota ipsorum terra de non prohibitis animalibus omnibus edere, pro uoto & necessitate, quod hic dicitur mactare, non sacrificare uel offerre. Ad hoc enim dominus copiam animalium in terra præbebat, ut illis uterentur, cum gratiarum actione & gaudio, & tamen non sine modestia & honestate. Est enim benedictio domini, si quis dei donis fruatur cum gaudio & gratiarum actione. De talibus cibis non sacrificatis domino edere poterant, tam immundi quam mundi: de sacrificijs autem in loco sancto, nemini edere licebat nisi mundo. Caprea & ceruus de his animalibus erant, quæ non immunda labantur domino, sed tamen edere licebat, sic alia multa erant non immunda, sed tamen non offerenda domino animalia.

- 16 absq; esu duntaxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes.

Perpetua & uniuersali lege cauetur, ne sanguis commedatur, à quo humanitas abhorreere debet, et horrorem dicitur naturaliter eius sanguinis, & crudelitatis insignis est. Obtinuit tamen usus apud eos, qui lege illa ceremoniali non tenentur, ut non imputetur sanguinis effusio non ab crudelis animus, & à sanguinis humani effusione non ab horrens, peccat in naturæ legem & dei decalogum, qui non solum homicidij factum, sed affectum quoque intertrepidum occidisse habeatur apud deum, qui uoluit occidisse, atque mœchatus dicitur, qui mulierem intuitus est ut concupiscat.

- 17 Non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, & uini, & olei tui, primogenita armentorum & pecorum, & omnia quæ uoueris, & sponte offerre uolueris, & oblato-

Quæ domino debebantur ex lege uel uoto uel spontanea quacumque oblatione, illa deferri debebant ad locum diuini cultus, ibique offerri sacerdotibus, Leuitis, uel pro dispositione legis ibidem edi, ab his qui obtulerant. Decime uero Leuitis dabantur ubicumque essent, sicut et alia quedam, etiam si in suis urbibus, et non in Sylo uel Hierosolymis habitassent. Nutriebantur enim cum suis familijs in urbibus ubi habitabant, iuxta distributionem legis. Crimen autem non uulgare habebatur, si quis decimas suorum fructuum comedisset, et non iuxta legem obtulisset sacerdotibus uel Leuitis, quibus diuina lege debebantur, quia hereditatem aliam in terra non acceperant. Maledictio quoque prædicitur et imprecatur omnibus, qui de decimis fraudassent ministros dei et ecclesie, qui ex decimis sustentari debent, cum pro officio et occupatione publica, proprie sibi prospiciendi de necessarijs et ceremoniale haberi debet, quam lege charitatis naturam habet, et iure necessario obseruandum, ac obseruatum iure gentium et eterno.

sed coram domino deo tuo comedes ea in loco quem elegerit dominus deus tuus, tu & filius tuus, & filia, seruus & famula, atque Leuiti, qui manent in urbibus tuis: & lætaberis, & reficeris coram domino deo tuo in ciuitate, ad quam extenderis manum tuam.

Si in loco sancto aliquid domino sacrificare uellent, iubetur id agere iuxta ceremonias lege præscriptas. Eam autem partem quæ cedebat offerentibus, coram tabernaculo domini edere iubentur, cum lætitia et gratiarum actione pro reliquis donis dei, quibus domi frui dabatur, cum felici incremento opum, et gaudio animi et corporis pro tota familia.

Canene derelinquas Leuitem in omni tempore quo uersaris in terra.

Lex generalis est pro Leuitis non derelinquendis in suis urbibus, sed omnibus necessarijs rebus fouendis pro se et familijs suis, alioqui si contemptim eosdem tractari contigerit, et paupertate grauandos, grauisima in actione pro reliquis donis dei, quibus domi frui dabatur, cum felici incremento opum, et gaudio animi et corporis pro tota familia.

Quando dilatauerit dominus deus tuus terminos tuos, sicut locutus est tibi, & uolueris uesci carnibus quas desiderat anima tua: locus autem quem elegerit dominus deus tuus, ut sit nomen eius ibi, si procul fuerit, occides de armentis & pecoribus quæ dedit dominus tibi, sicut præcepit tibi, & comedes in oppidis tuis, ut tibi placet.

Sicut comeditur caprea & ceruus, ita uesceris eis, & mundus & immundus in comestione uescientur.

Idem ferè quod iam dictum fuerat de carnibus edendis in terra passim, nunc alijs aliquanto uerbis et paulò clariùs eloquitur, concionatoris more, qui pro quibusdam

seriosius inculcandis repetitione utitur, et ut nauseam uitet clarioribus uerbis et paululum mutatis eundem sensum explicare studet. Significans per latitudinem terræ multa eos iumenta et pecora habituros, de quibus carnes habeant ad uescendum, id quod et liceat illis. Locum quoque latitudinem repetit, in quo nomen domini dei sui sit agnoscendum, glorificandum, digneque colendum. Verum in uno tantum loco oblationes faciendas mandat quem dominus sit electurus, quem tamen non nominat, quia illis non proderat, et in longinquum adhuc tempus regnum David et templi extractio differebatur, pro qua dilatione anxij fuissent, si prænouissent. Non enim expectat hominibus futura in longinquum præscire bona uel mala.

23 hoc solum caue ne sanguinem comedas: sanguis enim eorum pro anima est, & idcirco non debes animam comedere cum carnibus:

Sanguinis abstinentia

Sanguinis abstinentiā fortius exprimit, omnibus quoque modis uitandum summopere monet ne aliqua ratione edatur, addita ratione, quia uita consistat in sanguine, sine quo anima corpus uiuificare non possit, et truculentissimum habeatur et crudele comedere carnem animalis nondum mortui, quod Barbarorum mos aliquot in locis fuisse legitur. Effundendus sanguis super terram iubetur, unde et nutrimentum sumpserat, sic tamen ut ob horrorem uidendi obtegatur pulueribus, et sarculo abscondatur, ne calcetur pedibus ad maiorem horrorem.

24 non comedas ea, sed super terram fundes quasi aquam,

25 non comedas ea, ut bene fit tibi & filijs tuis post te, quum feceris quod placet in conspectu domini.

Mercès promittitur mansuetis ac clementibus hominibus, qui ab effusione sanguinis plurimum abhorrent: uir autem sanguinū non dimidiabunt dies suos, pietas autem uera et longeuitatem meretur, et generis propagationem in secula. Agnoscit enim clementissimus deus pater clementiam ac benignitatem in suis filijs, qui longe paratior est ad miserendum quam ad ulciscendū: Solem suum oriri facit super malos et bonos, præcipitque filijs dei misericordes ut sint, siquidem pater eorum cælestis sit misericors. Quo constat remotissimos esse à filiorum dei generis et moribus, eos, qui sanguinis effusionem innocentis non horrent, qui bella sectantur pro auro, suntque sine clementia ferali animo.

26 Quæ autem sanctificaueris & uoueris, tolles, et uenies ad locum quæ elegerit dominus.

Sanctificata

Sanctificata tua dicuntur domino promissa et offerenda in tabernaculo à populo per Leuitas, quæ ut dicitur, cedebant in usus multorum et uarie, fiebant enim de auro, argento, et animalibus, pro tabernaculo et hostijs dispensanda.

27 & offeres holocausta tua carnem & sanguinem super altare domini dei tui: sanguinem hostiarum tuarum fundes in altari: carnibus autem ipse uesceris.

Sacrificia de carnibus et sanguine prohibet facien-

da alibi quam in loco à Domino eligendo, super altare æneum, in atrio sacerdotum constituto, & eo unico, solo, Domino Deo uero & uni consecrato: illuc effundendum sanguinem mandat, & in loco sanctificato à Domino sacras illas carniū oblationes edendas.

- 28 **O**bserua & audi omnia uerba illa quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te in sempiternum, quam feceris quod bonum est & placitum in conspectu Domini dei tui.

Exhortationes ac promissiones immiscet legibus obseruandis, ut diligentiores reddantur, & attentiores ad uoluntatem Domini amplectendum.

- 29 **Q**uando disperdiderit dominus deus tuus ante faciem tuam gentes ad quas ingrederis possidendas, & possederis eas, atq; habitaueris in terra earum:

Pericula prædicit, atq; deterret ab impiorum exemplo Chananeorum, quos ut uiderint ob peccata sua excindi, nouerint sibi quoq; cauenda studiosius, ne similia committentes similia patiantur, ipsi quoq; excindendi à terra sibi tradenda à domino.

- 30 **C**auere ne imiteris eas, postquam te fuerint introeunte subuersæ, & requiras deos earū, dicens: Sicut coluerunt gentes istæ deos suos, ita & ego colam.

Crimen maximum Idolorum cultus.

Maximum inter crimina est contemptus unius dei et idolorum cultus, humana temeritate confictis ceremonijs, partim crudelibus, partim fœdis, in totum autem inutilibus, quibus tamen facile illaqueantur homines natura propensi ad superstitiones, quas dominus odit quam maximè, & persequitur iusto iudicio suo. Et facilius arripiuntur exempla impiorum & ipsa impietas, quam sanctitas piorum suscipiatur, quum hic potius impiorū perditio absterruisse debuerat ab impietate.

- 31 **N**on facies similiter domino deo tuo. Omnes enim abominationes quas auerfatur dominus, fecerunt dijs suis, offerentes etiam filios & filias, & comburentes igni dijs suis.

Idolatria domino abominabilis semper.

Ritus colendi idola pro sensuum oblectamento instituti à gentiliū sacerdotum auaritia & perfidia, pro cultu diuorum semper ampliando, & ad alliciendum homines ad concursus, maxima semper abominatio deo fuit, et est qui in spiritu uult & uitæ innocentia puritateq; coli, adeoq; omnia ea odit quæ mundus & luxus admirantur, unde tandem peruenitur ad flagitia intolerabilia, ut apud gentes & Israëlitas inobedientes factum legitur, peccetuntq; profecerunt in tantas crudelitates ut filios quoq; & filias sacrificauerint idolis, quo quid dominum animarum & hominum conditorem solum & omnium magis irritare potuisset homines scilicet à deo conditos hosti Satanae pro honore deferendo sacrificare, et mariti annulum præbere adultero, filios quoq; regis hosti proedere, & exquisita malitia irritare benignissimum.

- 32 **O**mnem uerbum quod ego præcipio uobis, illud obseruabitis, ut faciatis, non addes su-

per illud, nec minues ab eo.

Memorabilis sententia, Omne quod ego præcipio facies, Præceptis meis nihil addes, nec minues, Non quod tibi bonum uidetur facias, sed quod mihi. Traditiones hominum extra uerbum dei prorsus declarantur inutiles, ut tollatur præsumptio meliorum quam quæ dominus iubet & statuit. Vnde & nostræ conscientia absoluitur & libertati donantur, ut solo uerbo dei copulatis animabus nostris hominum commenta negligamus, & quicquid à domino non profiscitur ut nothum & inutile repudiamus.

CAPVT XIII.

Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium uidisse se dicat, & dederit tibi signum acque portentum,

1 & euenerit signum uel portentum quod locutus est, & dixerit tibi: Eamus & sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiamus eis.

2 non audies uerba prophetæ illius aut somniatoris, quia tētat uos Dominus Deus uester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima uestra.

Idolatriam dominus eatenus damnat, & à populo suo uult esse remotissimam, ut etiam si quis diuinus propheta aut uates & magni nominis somnator, sub nominis dei commendare illam præsumat, ac etiam is zelo ueræ religionis occidatur & pereat, etiam si is israelita sit, & de medio fratrum suorum. Tanta enim nonnunquam dominus fideles suos, submissione prophetarum falsorum, & confictis miraculis, ut appareat quam firmiter deo fidant, quam solide adhæreant. Signum autem addit quo internosci possit falsus propheta, scilicet contra dei unius cultum & gloriam prædicet uel doceat, si ad alicuius creature uenerationem, & plurimorum cultum tendant illius studia, si fiduciam in unum deum habendam alteri deferendam persuadeat, & contra dei præcepta aliquid induxerit, etiam si signa portendat & signa edat, reiiciendus tamen est cum suis doctrina, & ultimo supplicio plectendus. Vult enim dominus solus diligi, toto & non partito corde adhereri sibi, ut enim solus omnibus sufficit ad omnia, sic solus ab omnibus semper colendus.

4 **D**ominum deum uestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata illius custodite, & audite uocem eius: ipsi seruietis, & ipsi adhaerebitis.

Post dominum ambulare, est solum cum animarum pastorem agnoscere & sequi, omne bonum ab eo sperare, ad bona externa non eugari, illius doctrina illi file uirtutes amulari, obsequi præceptis, toto animo uelle placere, eius indignationem formidare quam maxime, & uerè unice maiestatem eius, illius intuitu mala fugere, & facere bona, nulla mundana potentia ab illius eo quod in eo diuelli posse, dominum præponere omni

mundo magnificum habetur & bonum.

Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur: quia locutus est ut uos auerteret a domino deo uestro, qui eduxit uos de terra Aegypti, & redemit uos de domo seruitutis: ut errare te faceret de uia quam tibi praecepit dominus deus tuus ad ambulandum in ea: & auferes malum de medio tui.

Dure iudicandum docet, & animaduertendum in omnes eos qui plurium deorum cultum quibuscumque modis subintrudere tentant, & quomodo cumque ab unius dei uero cultu abstrahere homines. A quo hominibus omnia bona proveniunt, qui solus sufficit uniuerfis, qui condidit & gubernat quicquid illustre habetur & sublime.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

¶ Si tibi uoluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus uel filia, siue uxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis ut animam tuam, clam dicens: Eamus et seruiamus dijs alienis, quos ignoras, tu & pa-

Amorem dei docet praeponere omni priuato affectui, nihil in mundo tam gratum & amabile, quod non abominari, fugere & persequi debeamus, si uel leuiter nos ab unius dei cultura separare incipiat, & a uera in deum fide conetur abstrahere: diligenter enim scandalo in cunctis moribus praecauendum fidelibus est.

de terra Aegypti de domo seruitutis:

Toties mandati ratio explicatur, quia ueri dei cultum euertere, & alienos auxiliares hominum, & deos plures persuadere praesumpsit. Quum is solus, unus & uerus deus sit, deus Abraam, Isaac, & Iacob, qui condidit omnia, & omnipotentiae suae exempla testatus est ad Aegyptios, filijsque Israel specialiter reuelatus.

11 ut omnis Israel audiens timeat, & nequaquam ultra faciat malum quippiam huius rei simile in medio tui.

Ratio allegatur cur commune malum & tam perniciofa doctrina publice punienda sit morte, ut omnes periculum caueant, & tam immensum facinus designare per timeant. Satius enim fuerit solem caelo deijci, & genus deleri humanum, quam unius dei cultum euertere.

12 ¶ Si audieris in una urbium tuarum, quas dominus deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos:

13 Egressi sunt filij Belial de medio tui, & auerterunt habitatores urbis suae, atque dixerunt: Eamus, & seruiamus dijs alienis quos ignoratis:

14 quare sollicite, & diligenter rei ueritate perspecta, si inueneris certum esse quod dicitur, & abominationem hanc opere perpetratam:

15 statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, & delebis eam, omniaque quae in illa sunt usque ad pecora:

Totam ciuitatem ab unius dei cultura desciscientem, & idololatriam erigentem, iubet uerbum domini uastari gladio, ad perpetuum timorem incutiendum alijs, utque sit anathema quicquid in illa reperitur, etiam iumenta, comburi quoque illam & totam uastari irreparabiliter. Id nunc non raro tentatur ab idololorum defensoribus, contra eos qui uerbo dei se doceri patiuntur, & unius dei genuinum cultum per multiplicem idololatriam collapsum restitui student. Veruntamen non obmittit uerbum dei docere, ut priusquam haec tententur contra urbem desciscientem ab uno deo, de omnibus diligenter inquirendum esse & certa discussione exigendum, si omnia sic se re uera habeant, ne pius pro impio iudicetur: tanti habenda est ratio fidei unius dei conseruandae, & eradicandi omnem gentilium errorum perfidiam.

16 quicquid etiam suppellestilis fuerit, congregabis in medio platearum eius, & cum ipsa ciuitate succendes, ita ut uniuersa consumas domino deo tuo, & sit tumultus sempiternus: non aedificabitur amplius,

Omnia comburi iubet, ut ne memoria quidem impietatis supersit, facile enim carnales ad idololatriam commouentur monumentis impietatis, & sub religionis ficto zelo plerumque auaritia studetur, & arripitur ansa persequendi proximum propter diuitias illius.

17 & non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua, ut auertatur dominus ab ira furoris sui, & misereatur tui, multiplicetque te, sicut iurauit patribus tuis,

18 quando audieris uocem domini dei tui, custodiens omnia praecepta eius quae ego praecepicio tibi hodie, ut facias quod placitum est in conspectu domini dei tui.

Zelus diuini cultus contra idolatram.

Promittit zelatoribus gloriae suae deus, et uera pietatis uindictoribus gratiam suam, et reconciliationem perfectam pro peccatis, salua fide uera commissis. Hoc enim est auctori ab ira furoris sui, si scilicet dei iniuriam quare ferre non uult, forti et digno zelo uindicare, sequitur datum misericordias suas promittit fidelibus, et in omnibus bonis multiplicaturum, pactum quoque patrum suorum firmiter conseruaturum. Sic enim uult dominus obediendi uoci suae, ut nihil antiquius sit apud fideles et sacratius quam zelus gloriae dei, et digni cultus diuini studio: sic tamen ut quod rectum in oculis domini est diligenter fiat. Non enim sufficit perfidos animes persequi, et gloriam domini magnopere zelare uerbo et externo opere, nisi dominus ametur ex animo, et obediat praeceptis illius, ut non tam externis ceremoniis colatur dominus, quam perfecta fide, spe, et charitate, fructificationibus in opera uere sancta, quae lege domini imponuntur credentibus et ab electis summo studio perficiuntur, non ea quae humana consinxit uasfrictes ad hypocrisis palliandam, et questum pro pietate uenditandum, quae proximo nihil profunt et a domino non leguntur laudata nec iussa.

CAPVT XIII.

Alli estote domini dei uestri: non uos incidetis, nec facietis caluitium inter oculos uestros super mortuo,

caluitium inter oculos super mortuo.

Iniquum est uos o israelitae idolis manufactis ac mutis, nihili rebus, seruire ac humiliari, ut adoretis opus manuum uestrarum, quandoquidem filij estis domini dei uiui, ueri, ac omnipotentis. Si itaque filij ipsius estis, ipse quoque pater uester et solus colendus: optime uobis uult, et potest omnia. Non igitur desperetis de illius benignitate tam in uita praesenti quam futura: ipsi enim cura est de uobis, animam uestram ut condidit sic seruabit: deferere et disperdere filio: pater non potest. Non ergo super mortuorum funeribus sic contristemini, ut discerpatis uel dilanietis carnes uestras more infidelium idololatrarum, qui spem non habent, ne male fidere uideamini patri uestro, uel de mortuorum resurrectione ambigere: ne capitis honestatem auferatis immodico et prophano luctu charorum, nec gentilium more capillos capitis diabolo offeratis. Caluitium autem inter oculos ponere, est eam abradere partem capitis quae fronti complectitur, sicut scilicet inter utrumque oculum, uel ipsa cilia.

Mortui non animi deendi.

2 quoniam populus sanctus es domino deo tuo: et te elegit dominus ut sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus quae sunt super terram.

Populus enim sanctus es, ex omnibus electus a domino, ueluti suum peculium de toto orbe. Nihil ergo diffidendum uobis de charitate dei ad uos, si tamen sancti esse contendatis, si a pollutione mentis et errorum immundis ritibus, et abominationibus et foedis gentilium ritibus

bus abstinebitis.

3 Ne comedatis quae immunda sunt.

In primis autem a cunctis immundis cibis et immundis contagionibus, quibus idolis suis gentes placere se credunt. Et est hic uersus ueluti argumentum sequentium praeeptionum, quibus exactius tractatur institutum de cibis mundis uel immundis, de quibus in Leuitico prolixius

4 Hoc est animal quod comedere debetis: bouem, et ouem, et capram,

5 ceruum, et capream, bubalum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum.

6 Omne animal quod in duas partes findit ungulam et ruminat, comedetis.

Optime nimirum nouit omnium creator animalium, quae humano esui magis conueniant uel sanitati naturae, et quae obsint. Eius itaque sententiae iudicio, et beneplacito sanctorum est pijs, et a cibis immundis ac prohibitis abstinendum. Haec autem pro locorum ac corporum temperamento dissimili uel saniora uel morbosiora esse possunt. Tuti autem et saniores trimenti sunt ut plurimum ac ceteris paribus, carnes bouum, ouium, caprarum, ceruorum, caprearum, bubalorum, hircorum syluestrium, damarum uel pygargorum, orygem, ungulam in rum caprarum. Omne, inquit, animal quod ungulam in totum findit, non aliqua parte coniungens, et quod partiter ruminat, mundum est, et aptum usui humano.

7 De his autem quae ruminant, non debetis comedere, non findunt, haec comedere non debetis, camelum, leporem, chirogryllum: quia ruminant, et non diuidunt ungulam, immunda erunt uobis.

8 Sus quoque quoniam diuidit ungulam, et non ruminat, immunda erit: carnibus eorum non uescimini, et cadauera non tangetis.

Animalia uero quae licet ruminant, tamen non equae ungulam diuidunt, uel si diuidant ungulam, non tamen ruminant, immunda sunt, et esui inepta, sicut est porcus et similia, quorum ne cadauer quidem contingere liceat israelitis, et omnibus puritati et mundicie acuratae studentibus.

9 Haec comedetis ex omnibus quae mox rantur in aquis, quae habent pinnulas, et squamas, comedite,

10 quae absque pinnulis, et squamis sunt, nec comedatis, quia immunda sunt.

De aquaticis animalibus breuiter dicitur, pinnulas et squamas indicium esse puritatis ac sanitatis. Quorum ratio habenda est omnibus, et charitatis quoque, ne ob inuoluntariam afflictam mutuam sese homines offendant, et abominationem prouocent et morbos, et excrementis obedienciae domini obligati exhibeant, nec se pollutionibus idololatrarum inficiant perfidia animi et corporis abominatione quae talibus designantur animalibus.

11 Omnes aues immundas comedite.

12 Immundas ne comedatis: aquilam scilicet et gryphem,

13 et haliaetum, ixion, et uulturem ac miluum iuxta genus suum: et omnes

14 & omne coruini generis,
15 & struthionem, ac noctuam, & larum, atq;
16 accipitrem, iuxta genus suum:
17 herodium ac cygnum, & ibin,
18 ac mergulum, porphyrionem, & nyctico-
19 racem,
20 onocrotalum, & charadrium, singula in
21 genere suo: upupam quoque, & uespertili-
22 onem.

Et omne quod reptat & uolat, immundū
erit, nec comederur.

Omne uolatile mundum, comedite.

Animal discretio, ut in litera satis patet. Sic autem po-
pulum istum oportuit legum cancellis concludi, & à re-
liquarum gentium ritibus etiam in cibo distingui, chari-
tatem foueri, contemptu rationes rescindi, infirmis cō-
descendi, mansuetudinem doceri, per omnia crudelia ab-
ominari. De animalium autem nominibus quum etiam
apud Hebræos nihil certius uel eruditius expediat, con-
sultum puto negligendū, & ad tractatores sæculares qui
satis extant remittendū, tum quia dubia sunt, tum quia
sine periculo nesciuntur: quæ tamen utcumq; in Leuitico
sunt exposita, ubi & requirenda.

Quicquid autem morticinum est, ne ue-
as est, da ut comedat, aut uende ei: quia tu po-
pulus sanctus domini dei tui es. Non coques
hædum in lacte matris suæ.

Animal per se mortuum, hoc est cadaver immundū,
ineptum est humano uictui, etiam direptum à fera uel ca-
si quopiam mutilatum, peregrino quidem dari potest in
cibum, uel alienigenæ uendi, sed Israëlita cibis esse non
potest. Populus enim sanctus cum esse debeat, tam impu-
rarum rerum contactu commaculati non debuit: abhor-
rere potius ab omni re fœda, crudeli, pernicioſa, nause-
am prouocanti proximo quomodocumq;: res est non in-
digna mansuetis ac pijs, & ad mundiciem asuetis. Non
coquendum hædum in lacte matris suæ toties non sine
causa præcipitur. Crudelitatem enim omnem hoc unico
exemplo detestatur in suo populo clementissimus domi-
nus, ut asuescant fideles ad mansuetudinem & misericor-
diam, discant detestari barbarorum illorum crudelitates,
& inhumanissimos mores, & in cibo ferociam, qui ue-
lut fere & bestia nullam habent rationem uictus, quales
olim possum gentes multæ erant, paulatim cum tempore
mansuetæ legibus, & conuictu magis quam intellectu
nigentium. Igitur immaturum hædum prohibet tam of-
fendi domino quàm edi, sicut & alia debilia, caduca, inus-
lida, & inutilia domino non offerantur. Infirmos fide in-
xla Apostolum suscipere hisce documentis docemur, &
solido cibo non fouere eos, quibus adhuc lacte est opus.

Decimam partem separabis de cunctis fru-
ctibus tuis quæ nascuntur in terra per annos
singulos,

Quotannis domino referenda gratia est de terræ na-
scensibus. Pauperes & grauati penuria rerum iuuandi
sunt, & pro communibus impensis cōmunia quoq; hor-

rea instituenda. Communitati quoq; seruientes de com-
munibus bonis sunt sustentandi, id commodius fieri non
potest, quàm eo modo quem deus Moſi reuelauit, & in
sua gente instituit, de decimis scilicet, quæ sine grauamine
possunt colligi, & pro uoluntate dei omnia moderantis
disponi.

23 & comedes in conspectu domini dei tui in
loco quem elegerit ut in eo nomen illius in-
uocetur, decimam frumenti tui, & uini, & o-
lei, & primogenita de armentis & ouibus tu-
is: ut discas timere dominum deum tuum in
omni tempore.

Coram domino deo comedere, est in loco diuino cul-
tui deputato cum gratiarum actione percipere dona dei,
ex debitis & gratuitis oblationibus iuxta legem dei par-
ticipare, & suis quibuscq; temporibus comparere, omnia
cum gratiarum actione percipere, laudareq; datorē bo-
norum in omnibus, Leuitis sua portione satisfacere. Hoc
est enim deum timere, cum agnoscere in beneficijs & do-
nis, tam naturalibus quàm artificialibus, cum temperan-
tia & parsimonia spiritus & corporis uti temporalibus
bonis non ad luxum uel libidinem.

Comedere
coram deo.

24 Quum autem longior fuerit uia, & locus
quem elegerit dominus deus tuus, ut ponat
nomē suum ibi, tibiq; benedixerit dominus
deus tuus, nec potueris ad eum hæc cuncta
portare,

25 uendes omnia, & in pretiam rediges, por-
tabisq; manu tua, & proficisceris ad locum
quem elegerit dominus deus tuus:

26 & emes ex eadē pecunia quicquid tibi pla-
cuerit, siue ex armentis, siue ex ouibus, uinū
quoq; & ficerā, & omne qd desiderat anima
tua: & comedes corā domino deo tuo, & læ-
taberis (epulaberis) tu & domus tua,

27 & Leuita qui intra portas tuas est: caue ne
derelinquas eum, quia non habet aliam par-
tem in possessione tua.

28 ¶ Anno tertio separabis aliam decimam
ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore:
& repones intra ianuas tuas.

Locorum distantia compensanda est transmissione
pretij expendendi pro pecoribus domino offerendis, si cō-
mode quodcumq; pecus ad locum tabernaculi adduci nō
possit, uel etiam alia quæcumq; domino offerenda uel con-
secranda. In loco enim diuini cultus eadem pecunia emes
quicquid offerre tibi placuerit de animalibus siue fructi-
bus quibuscumq; ibiq; coram domino offeres, & cum
gaudio epulaberis, tu & familia tua, Leuita tuus. Quem
iterū præcipit minime negligi uel derelinqui, sed tracta-
ri honestius, & de necessarijs ei prouideri. Negligere e-
nim Leuitam & contemnere, est ministrum uerbi dei, &
dominum deum cui ministrat, et illius uerbum spernere,
& religionem abnegare, perfidiam prodere, Qui enim
uos audit, me audit: & qui uos spernit, me spernit.

Leuitam ne-
gligere.

29 Venietq; Leuites qui aliam non habet par-
tem nec possessionem tecum, & peregrinus

DEUTERONOMIUM

ac pupillus & uidua, qui intra portas tuas sunt, & comedent, & saturabuntur: ut benedicat tibi dominus deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum quæ feceris.

Decimæ an
ni tertij.

Tertio quocumq; anno in tam benedicta terra præcipiuntur fideles dei cultores omnes decimas reponere in horrea communia per urbes, pro Leuitis, peregrinis, pupillis, uiduis, ut illis bonis sustentemur necessitatis tempore, præter decimas, quas singulis annis de omnibus fructibus terræ Leuitis segregabant. Fuerunt etiam & iniunctæ populo illi tertie decimæ, decimæ scilicet decimarum, quas Leuitæ ipsi de oblati sibi decimis præstare obligabantur filiis Aaron sacerdotibus. Sacerdotio autem ueteri, cum tabernaculo & templo abrogato decimæ quidem abrogatæ sunt, ut sunt ceremoniæ ueteris populi, in promissionis terra habitantis: minimæ autem abrogatæ quantum attinet ad naturalem legem, quæ & dei est & fraternæ charitatis. Naturalis enim est æquitas ut prædictis personis à communitate prospiciatur, quæ uel communitati seruiunt, uel sibiipsis non sufficiunt, sed de communitatis corpore uelut membra sunt nutrienda dum indigent: pro quibus si non sufficerent decimæ, certe nouæ uel octauæ in reipublica subleuamur a contradi & reponi deberent, abrogatis alijs iniquis censibus & redditibus innumeris præter uel contra charitatis legem contractis & institutis, quorum iusticia & æquitas pendet ex regula charitatis quæ est finis legis. De decimis autem decimarum quid pontifex Bonifacius octauus statuerit, nouerunt sui Canonistæ & Romanistæ.

Decimæ de
legaturæ

CAPVT XV.

A 1

2



Septimo anno facies remissionē, quæ hoc ordine celebrabitur, Cui debetur aliquid ab amico uel proximo ac fratre suo, repetere non poterit: quia annus remissionis est domini.

Commendatur hoc loco pietas & charitas fraterna fidelibus, ut discamus proximorum misereri, & expectare à domino præmium, tempore enim suo metemur non deficientes, si dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Dimittite, ait dominus, & dimittetur uobis: date & dabitur uobis. Septimo quoq; anno remissio concedebatur, eorum quæ quis pauperi commodasset. Si enim ante septimum illum iubilei minoris annum non reddidisset quod acceperat mutuum, non obligabatur reddere anno iubilei. Et si is qui commodauerat alteri, pauperi scilicet, non diuiti, repetere distulisset usq; in septimum annum, non obligabatur pauper reddere. Id autem fiebat autoritate legis diuina, & uoluntate dei, quæ iusticiæ regula est. Et certè non iniquum id diuitibus uideri poterat, qui præsumebantur re commodata, & tanto tempore non repetita, non indiguisset, & eadem re carere posse, quæ pauperi necessaria fuisset: quum charitas sit regula humanarum legum. Hoc est ergo à fine septimi anni facere remissionē, summam rem perstringendo quæ subinde latius exponitur.

Iubilei remissio.

3

A peregrino & aduena exiges: ciuem & propinquū repetendi non habebis potestatem.

RE.

Et omnino indigens non erit in terra: quia benedicendo benedicet tibi dominus in terra quam dominus deus tuus traditurus est tibi in possessionem & hereditatem.

Alienigenam poteris cogere ad reddendam commodatum, etiam septimo anno, & deinceps. Non enim tanta eis libertas debebatur ut ciuibus uel fratribus, quibus quod mutuatum fuerat septimo anno debebatur. Siquidem non patieris commemorari tecum fratrem egenum & mendicantem, præuenies eum benedictione, hoc est, elemosyna ac munere tuo illius mendicationem ac egestatem. Benedicet enim tibi dominus per omnia bona, & locupletabit, ut sine tua penuria fratri commodare possis illi necessaria, ut reponere opes tuas in dies longos non debeas. Quod si ad præsens tempus tuorum indigeas, mendicanti dare non obligaris, sed ad diutiores remittere poteris. Sic quoq; Christus docet, omni habenti dandum, & nihil inde sperandum, si tu repositum habeas quo non indiges, si ille pauper assignato tempore non reddat quia non potest. Si uero habeas sufficientiam, quæ coningere poterit non sectantibus luxum, etiam paupere non reddente, sed pro sua necessitate indigente, non debes exigere quod tuum dedisti lege charitatis: sic enim tibi fieri à diuore postulares, uel petere deberes. Sic autem fiet, ut non sit te cum mendicus & miser, qui necessarijs careat ad uitæ sustentationem, & dominus benedictione sua locupletabit te, & beatum reddet in hac uita præsentem, multo magis in futura.

5

Si tamen audiendo audieris uocem domini dei tui, & custodieris uniuersa quæ iussit, & quæ ego hodie præcipio tibi,

Si præceptis & legi dei obedieris, non timendum erit tibi de rerum penuria, quo minus possis tua commodare egenibus pijs, & debeas, multipliciter reddenda tibi munificentia dei.

6

benedicet enim dominus deus tuus tibi, ut pollicitus est. Fecenerabis gentibus multis, & ipse à nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plurimis, & tui nemo dominabitur.

Sæpe promisit dominus Israeli benedictiones copiosas si obedierint suis legibus, & nunc iterum promittit omnium rerum suppetentiam, ut sine ipsorum iactura, sed potius utilitate multa possint mutuum pro pignoricissim accipere mutuū indigentes ab alienis. Insuper docet minitū aliarum gentiū pmittitur, quibus imperaturi sint, & non domino aliquo opprimendi, si deo obediant. Constat igitur non sine maxima offensa dei, & legis diuine transgressione & ex contemptu factū esse, ut tanto tempore tam diris imperijs subiecti sint, plus quam omnes alie nationes. Quod si iactauerint se iudei diuites esse inter gentes ex usura, id ut iniquo titulo sunt, sine manibus, & sine dei benedictione, in terra non suis & ipsi quam non colunt: id quoq; paucis contingit, qui & ipsi durissimi sunt in fratres suos, & graui plerūq; exactione ne diuexantur à dominis, ut non nisi crudelium dominorum

ram confiscatores & exactores sint, omnibus odiosi ac infelices possessores, qui absq; pauore nunquam uiuere possint, ut illis hoc in libro iam tunc predictum est. Felices autem futuri, si partiantur diuitias suas in pauperes sue gentis, & Christi regnum gloriosissimum agnoscant, & patrum suorum nunc maximam gloriam, quam uel desiderare possint, conuertantur ad meliorem mentem, & saluis uniuersalis beneficium, mundo toti redditum, ut promiserat, agnoscant iam dudum, & non semper exspectent clementiam dei in pios, qui pietatis uiscera multo minus continere potest quam mater quaecumq; iuxta legem & prophetas. Id si recusauerint semper, non minus si semper in conscientia miserrimi subsistant rebus & corpore, in se & posteritate, deum facientes mendaces, qui ante duo millia annorum statim se missuri Messiam praedixerit, & nondum illis uideatur missus, quum omnia completa uiderint iam dudum, quae Messiae temporibus futurae prophetae praedixerant, si tamen promissiones dei deo ipso dignas intellexerint, & non friuolas aut caducas, ut sunt terrena omnia.

7 Si unus de fratribus tuis qui morantur intra portas ciuitatis tuae in terra quam domini deus tuus daturus est tibi, ad pauperem nec contrahas manum, sed aperiendo aperies eam pauperi, & dabis mutuuum quo eum indigere perspexeris. Domesticis fidei pauperibus succurrendum docet affectum, & sine inuidia communicanda alterutrum dona dei ac naturae, & ciuilibus quaedam charitas, qua nemo egere re necessaria permittatur. Id certe quod egerrime seruatur etiam inter miserrimos Iudaeos, qui captiuitatem suam sibi ipsi reddunt bis infeliciores, alterutrum sese tuum misere affligentes, auaritia & odijs multo ferociorem, sed non ut Iudaei Iudaeis. Vnde ueritas dei inelare fecit, & impietatis Iudaicae pertinacia sine fine & spe. Caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis: & auertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei quod potest ad dominum, & fiat tibi in peccatum.

Prohibet auarum cogitatum illum, quo quis proximo pauperi mutuuum rei necessariae ideo tantum negat, quia propinquum uideat annum septimum, in quo debitas sit lege dei remittendum, cum id exigat pauperis necessitas, & non dolositas postulantis, ut de praesenti egeat, eadem a domino remetietur eidem. Clamabit enim tam pauperis ipsa quam pauper ad dominum, contra imitatem, & peccatorum illi suorum remissio negabitur, et crudelitatis penas dabit suo tempore maximas. Sed dando dabis ei: nec ages quippiam calidum eius necessitatibus subleuandis: ut benedicat tibi dominus deus tuus in omni opere tuo, & in cunctis ad quae manum miseris.

Hortatur ergo uerbum domini diuites, ut sponte, cito, & alacriter dent egenis, gaudeantq; de beneficio dei, quo sic sine meritis acceperunt, ut dare possint, & non petere cogantur ab alio, quod longe infelicius est & grauius. Felicius est enim dare quam accipere: de qua felicitate exultare debent, qui a domino acceperunt, ut sine sua egestate succurrere possint egentibus: nunquam aliud arbitantes, quam ut qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet: date & dabitur: & mutuum dat domino qui succurrit pauperibus, & pro temporalibus reddenda promittuntur aeterna. Dare igitur iubet eum qui potest, sine inuidia uel ex necessitate, sed hilariter & copiose, ut & plena mensura remunereris a domino, & prospere tibi cedant omnes diuitiae tuae, & abundantia tua, sine meritis tuis tibi data, feliciter perfruaris.

11 Non deerunt pauperes in terra habitationis tuae: idcirco ego praecipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno & pauperi, qui tecum uersatur in terra.

Pauperes semper erunt in mundo, qui ut totus positus sit in maligno, & multa nequitia laborent homines, & fideles quoq; sine culpa non uiuant, bonum tamen est, & ad ordinem rerum spectat, ut diuites aequae non possint carere pauperum opera, ut pauperes sine diuitibus non subsistere. Interim tamen gratia dei & iustitia sic solatur pauperes, fide in deum fretos, ut diuitum sortem non appetant, & sic diuites afficit curis, & incommodis spiritualibus & corporalibus, ut de diuitijs suis parum sibi gratulari possint, sed ut plurimum sint pauperibus etiam in hoc mundo infeliciores: de quo alij multa scripserunt & sancta, maxime autem Franciscus Petrarca de re medijs utriusq; fortunae.

12 Quum tibi uenditus fuerit frater tuus Hebraeus aut Hebraea, & sex annis seruerit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum.

13 & quem libertate donaueris, nequaquam uacuum abire patieris,

14 sed honorando honorabis eum de gregibus, & de area & torculari tuo, quibus dominus deus tuus benedixerit tibi.

Si tibi se frater Israelita uendiderit ob paupertatem, id quod lege praecauere potius omnibus modis debueras si pius fuisses & iustus, sex tantum annis durabit seruitium, septimo liberum dimittes, & non solum non uacuum manumittes, sed multo magis onustum muneribus, & liberali praemio pro opere suo, quo letior prodeat, & ut propriam liberalemq; familiam instituire possit promouebis: de possessione tua donando, de pecudibus, frumentis, uino, iuxta abundantiam diuinæ liberalitatis circa te, ut tanto magis tibi deus benedicat de reliquo.

15 Memento quod & ipse seruieris in terra Aegypti, & liberauerit te dominus deus tuus, & idcirco ego nunc praecipio tibi:

Incipit de seruitute sermo, ideo de ea latius prosequitur, admonendo eos conditionis suae, quia serui fuerint

Egenis sue-
curantur.

Pauperum ra-
tio felix si
uelint.

Seruus Isra-
raelita.

Aegyptiorum, didicerintque miseriae seruorum, quo magis clementer seruulos tractet. Ad hoc enim dominus aduersa immittit, ut aduersitates patientibus commisereri discamus.

16 Sin autem dixerit: Nolo egredi: eo quod diligat te, & domum tuam, & bene sibi apud te esse sentiat:

17 assumes subulam, & perforabis aurem eius in ianua, & seruiet tibi usque in æternum, ancillæ quoque similiter facies.

Seruitus abominanda.

Tam misera sors est seruitutis, eamque tam duram experti sunt Hebræi sub Aegyptiis, ut nulla unquam ratio ne crederent quenquam suorum ferre debere eam, uel probare potuerint eum, qui cum liber fieri posset, si quacumque occasione negligeret, seruitutem libertati præferret. Ideo seruum pro domini amore libertati renunciantem, publica confusione notabant, Subula perforantes aurem serui ignauum, ad postem portæ domus, in qua seruebat, uel urbis, in loco iudicii publico. Facto admonentes, nullius domini amorem præferendam esse libertatis occasione & felicitati. Eadem lex scribitur ancillis quoque hoc loco, aliis obmissa, scripturæ ingenio, quo repetendo prius dicta, alicubi neglecta supplet.

18 Non auertas ab eis oculos tuos quando di miseris eos liberos: quoniam duplex est merces mercenarii, per sex annos seruiuit tibi, ut benedicat tibi dominus deus tuus in cunctis operibus quæ agis.

Hortatur dominos, ne grauatim seruulos manumittant, unde duplicem sint mercedem consecuturi: unam, quia benedictionem à domino deo uberem sint accepturi, & præmium charitatis: aliam, quia laboris diuturni commoda acceperint sine suo damno.

D De primogenitis quæ nascuntur in armentis & ouibus tuis, quicquid est sexus masculini, sanctificabis domino deo tuo. Non operaberis in primogenito bouis tui, & non tondebis primogenita ouium tuarum.

20 In conspectu domini dei tui comedes ea per annos singulos in loco quem elegerit dominus, tu & domus tua.

Leuitæ populi doctores.

Pro iuuandis ac sustentandis Leuitis lex additur, docendis filiis Israël instantibus, ac dirigendis, ut omne primogenitum masculinum ea ratione domino offeratur, in Leuitarum sustentationem, ut ipsi quoque offerentes laici, de oblato eodem coram domino sint comesturi, cum gaudio communi omnium de suis familiis. Et quo minus priuato commodo alliciantur, quæ sua sunt querendo, neglecto eo quod domini est, prohibetur ne primogenitum istud animal domino offerendum ad labores statuatur, ne priusquam offeratur ipsum aratro iungatur, lucrumque petatur ex illo, & de pecudis uellere lana non præripiatur, quo minus optimum & pingue domino offerri contingat. Vult enim omnino lex, ut domino deo debita pro beneficiis gratiæ referantur, & sine proprii commodi respectu, sed ea quæ domini sunt liberali animo offerantur, ideoque perfecta tantum animalia, & sine omni defectu

offerri iubet ad uoluntatis propensionem indicandum. 21 Sin autem habuerit maculam, & uel claudum fuerit uel cæcum, aut in aliqua parte deformis uel debile, non immolabitur domino deo tuo,

22 sed intra portas urbis tuæ comedes illud: tam mundus quam immundus similiter uescuntur eis quasi caprea & ceruo.

23 Hoc solum obseruabis ut sanguinem eorum non comedas, sed effundas in terrâ quasi aquam.

Si quid in primogenitis aliqua parte imperfectum fuerit, illud possessores & domini in suis urbibus suis comedant, sine discrimine edentium, siue mundi sint, siue immundi, omnibus enim hic cibus permittitur. Sanguis tamen semper interdicitur esui & in uenerunt, sed ut iam sæpius dictum est effundendus præcipitur.

CAPVT XVI.



Bserua mensem nouarum frugum, (et uerni primum temporis) ut facias phasem domino deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te dominus deus tuus de Aegypto nocte.

De præcipuis anni celebritatibus retractat iam sæpius tractata. In primis de prima quæ phasem dicebatur & azymorum, in mense uiroris, dum noui fructus incipiunt crescere, Aprili nostro, cum terra aperiri uidetur, & uel noua incipit apparere. Eo enim mense, die quadragesima ad noctem, uel post occasum solis eduxit autem Israel de seruitute Aegypti, amplissimo beneficio in omnia secula memorabili, & nunquam obliuiscendo, sed perpetua gratiarum actione solenni ritu & gaudio celebrando.

2 Immolabisque phasem domino deo tuo de ouibus, & de bobus in loco quem elegerit dominus deus tuus, ut habitet nomen eius ibi.

Ritus autem solennitatis est, ut agnus, qui transiit dicitur, hoc est pascha, uel præteritio, offeratur, uel uitululus, eo in loco quem eligit dominus suo tempore, ante te tabernaculum testimonij, uel ante templum: ibi enim tantum, & non alio loco sacrificandum pascha erat. Quod scilicet memoriale à sacerdotibus in tabernaculo, & præteritam significare debebat fideliū liberationem ex Aegypto, olim sub Mose factā, & futuram aliquando liberationem omnium fidelium de captiuitate errorum sub satana, per Christum agnum, peccata mundi tollentem, mandandum eo die in ara crucis ad reparandum uitiam in primis parentibus perditā, & ad satisfaciendum pro peccatis omnium electorum per omnia secula.

3 Non comedes in eo panem fermenti septem diebus comedes absque fermenti panem, quoniam in pauore egredieris es de Aegypto: ut memineris diei egredienis tuæ de Aegypto omnibus diebus uitæ tuæ.

Eadem solennitate non comedes panem fermentum, sed azyma totis illis diebus septem, tam in loco prædicti sacrificij, quam in omnibus Israelitarum domibus, in qui

but mandandus quidem agnus erat, & cum uicinis in do-
mibus edendus, non sacrificandus quidem, sed suis cere-
moniis paschalibus, ut in Exodo, totus comanducandus.
Azyma autem illud, panis dicitur paupertatis uel affli-
ctionis, quia pro nimio pauore & anxietate, in qua tam-
diu fuerant, & quam anxie iam euadere magno, ut uide-
batur, eorum periculo tentabant: non uacabat fermenta-
re panes, sed azyma tantum parabant, & edebant ea no-
cte, accincti ad iter. In ea autem obseruatione potissimum
erat memoria beneficii accepti, & gratiarum actio, re-
collectioque mentis, quomodo uicissim domino responde-
rent obedientia & cultu dignis, ut nunquam excideret
quid domino obligarentur pro tanto bono, & qui tanti
habiti fuissent a domino, ut tot miraculis & portentis de-
clarare uoluerit suum ad israel. Que omnia
per analogiam quandam significabant tunc ueteribus, ea
que nobis Christianis cogitanda, credenda, laudanda in
spiritu, & sacris actionibus celebranda sunt in paschate
nostro, quod est Christus immolatus: idque singulariter in
mensa domini, dum mysteria redemptionis nostre passio
Christi & mors, nobis cum gaudio & gratiarum actione
celebranda sunt, & conscientia peccatorum consolan-
de, & a desperatione uindicande fide certa in Christi
gratiam & merita, quibus credentes saluantur, & in spi-
ritu anime fidelium pascuntur, corpore Christi domini
pro nobis crucifixi, & potantur sanguine, pro nobis fu-
so in cruce, quod nobis testamentum Christus reliquit,
morietis, & ascendes sub actione sacramentali, frequen-
ter & sine obliuione aliqua ruminandum mandauit.

Non apparebit fermentatum in omnibus
terminis tuis septem diebus, & non remane-
bit de carnibus eius quod immolatum est ue-
spere in die primo usque ad mane.

Beneficium illud redemptionis uolebat dominus dili-
genter celebrari, & sine negligentia, ideo fermentum in
toto abesse mandat, ne transgressionis aliqua occasio
admitteretur: & ut alacrior esset letitia de nouis & re-
centibus carnibus, quando ueteres comedere non liceret,
& pauperes rescerentur ad sufficientiam, saltem de resi-
duis, uelut noui homines fiant, sine fermento malitie
& nequie, sed azyms sinceritatis & ueritatis profi-
cerent tunc quoque, sicut & nunc, in libertatem spiritus,
& in obsequium dei. Idque agendum est septem diebus, hoc
est omni tempore & perpetuum pascha celebrandum sem-
per sine fermento, & nihil boni instituti diffrendum diu-
tius, nec cum tempore & ignauia opus domini, quod ad
manus prosequendum deus promouerit, tardius aggredi-
endum, sed pios semper instandum actionibus, & synce-
ris, sine nausea & procrastinatione.

Non poteris immolare phase in qualibet
urbium tuarum, quas dominus deus tuus da-
turus est tibi:

sed in loco quem elegerit dominus deus
tuus, ut habiter nomen eius ibi: ibi immola-
bis phase uespere ad solis occasum, quando
egressus es de Aegypto.

Sacrificium illud paschale solenne, per sacerdotes so-

lum fiebat uno loco, in atrio sacerdotum, ante taberna-
culum foederis, uel templum suo tempore, Christum si-
gnificans pro redemptione humani generis sacrifican-
dum in cruce Hierosolymis. Vespere autem, & occum-
bente sole, perficiebatur sacrificium agni, & illius my-
sterij rememoratio & præsignatio, incipiente nouo die
iuxta morem illorum, quo tempore exierant de Aegy-
pto, hoc est, ad exitum sese parauerant. Tunc uno loco
dominus habitare eligebat, nunc in toto orbe fidelium
regnat, & redemptos per Christi merita iubet pascha
per orbem celebrare, dignum spirituali populo, & cultu
spirituali, deo, qui spiritus est. Mactare quidem pascha-
lem agnum iubeantur, non solum in singulis urbibus,
sed etiam in domibus & coetibus singulis ad uescendum,
& ad absumendum agnum unum sufficientes, hora pa-
schali, secundum legem sepius repetitam in Exodo, sed
publico sacrificio offerre illud alibi non poterant, quam
apud tabernaculum.

Agnus pa-
schalis.

7 Et coques, & comedes in loco quem ele-
gerit dominus deus tuus, maneq; cōsurgens
uades in tabernacula tua.

Coquere hoc loco affare significat, sic enim phase pa-
rabatur in loco tabernaculi dei, & coram domino ede-
batur eadem nocte, mane autem redibāt ad propria, hoc
est exacta solennitate paschæ redibāt, qui de urbibus ue-
nerant ad locum diuini cultus: reliqui tamen qui in urbi-
bus ratione aliqua iusta remanserant, domi quoque pascha
edebant suo more.

8 Sex diebus comedes azyma, & in die septi-
ma, quia collecta est domini dei tui, non fa-
cies opus.

Prima dies celeberrima erat azyorum, quæ seque-
batur uesperus agni paschalis. Et septima dies æque
solennis, in quibus ambobus uacandum erat ab omni ser-
uili opere, etiam parandi cibum quemcunque: reliquis au-
tem sex diebus parare sibi cibos poterant, & incumbere
re necessariis occupationibus: sed septimo non seruilibus
operibus, uerum quiescere, & in domino gaudere debe-
bant, laudibus diuinis instando, & legem domini audien-
do ac ruminando. Collectio autem septima die, recolle-
ctio dici potest, & continentia, aut religio insignis, &
elemosynarum repositio, uel supputatio eorum quæ ad
sacrificia legalia persoluenda suis temporibus necessa-
ria erant, ut scilicet a præsentē tunc populo offerrentur
impense pro cultu dei, & hostijs suo tempore secundum
legem sacrificandis. Sicut enim contractio late intelligi
potest Latinis, sic Hebræis suum פסחא

Phase pri-
ma & octa-
ua dies.

9 ¶ Septem hebdomadas numerabis tibi ab
ea die qua falcem in segetem miseris,

Falx in segete, est cum appetit tempus messis prima-
riæ, a quo tempore Iudaico more retro agenda est suppu-
tatio dierum, iam lapsorum a die paschæ usque ad quin-
quagesimum, in quo solennitas primitiuorum agenda præ-
cipitur septem diebus, dicta a septem septimanis uel he-
bdomadis, quādo scilicet de nouis frugibus & fructibus,
pro gratia domino reddenda offerre debebant, quique pro
ratione suarum facultatum plura uel pauciora. Celebra-

Pentecos-
tes.

batur quoque memoria acceptæ legis in monte Sinai. Si quidem mense tertio data est lex, quinquagesimo die post pascha: & nobis dies pentecostes celebranda est dum novam legem spiritum adoptionis in cor nostrum accipimus, domino imbuente per uerbum suum.

10 & celebrabis diem festum hebdomadarum domino deo tuo, oblationem spontaneam manus tuæ, quam offeres iuxta benedictionem domini dei tui,

Domino est, non nobis celebranda solennitas, ut toto illo die uel tempore domino uacemus, non nobis: illius beneplacito insistamus, non nostre necessitati corporeæ uel utilitati. Dicitio **ἑβδομα** ab eleuatione dicitur oblatio, quam munera offeruntur domino, primitiæ scilicet frugum, pro gratiarum actione. Idque cum prompta uoluntate, non ex necessitate, sed deuotione propensa ad gratitudinis indicium, ut qui multa perecepisset ex benedictionibus domini, multa tribueret in cultum domini dei, & in usum ac sustentationem ministrorum. Ab hac dictione si missa nomen haberet, non esset intermittenda, sed legitime exercenda, oblatio scilicet elemosynarum, non tantum pro egentibus, non luxuriantibus sacerdotibus, sed pro tota ecclesia, in qua sunt plures de ecclesiasticis illis oblationibus & collectis nutriendi: ministri quidem ecclesiæ in spiritualibus & temporalibus, sed & insuper æque sedulo est prospiciendum egentibus uiduis, orphanis, infirmis, peregrinis, & similibus: qui omnes ecclesiæ persone eatenus dicuntur, & sunt, quia de ecclesiæ collectis uel redditibus nutriendæ, prouiso, ut nemo otiosus pascat, utque laborare iubeatur qui possunt. Alioqui, si missa tantum illum, qui Latino idiomate non capienti populo occinitur, significat, qui tamen in Græcia & India, sicut & Romæ uulgari sermone concinitur: non uidetur quare ratione Germanorum ecclesijs ignorantibus Latinam linguam non æque Germanico idiomate uerbum domini, psalmos, & orationes generales, ad quas Amen respondere possent & uellent secundum Apostolum, proferre liceat. An perpetuo Germani stulti & stolidi, non intelligibili lingua sibi ueluti illudi patientur: quasi nulli sine, ecclesiæ uel linguam propriam non habentes, omnibus certe reliquis gentium linguis ex æquo comparandam, uel ut olim scribere suum idioma non potentes, cum hodie proprijs sine scribatur. Si uero Missam dicant actionem illam ecclesiasticam, in qua confessio publica peccatorum, deinde Psalmi, cantica, epistola, Euangelium, gratiarum actio, Pater noster, professio fidei, communicatio corporis & sanguinis in sacro mysterio, audiuntur cum deuotione et fide, iuxta apostolorum & apostolicorum uirorum traditionem, uerior & sacratio illa habetur, ubi omnia intelliguntur, & sine distractione cantuum & organorum, discursuum, & pomparum pretiosarum, & uanitatum, celebrantur humiliter, & cum fide, quam secus aut alibi.

Missæ unde accepta, & quid sit.

Missæ uulgari sermone habetur.

Actio ecclesiastica.

Missæ quoties habenda.

Missæ memoria dominicæ passionis.

per Christum fidelibus exhibita, Eucharistiam, & gratiarum actionem, quid prohibet sepe quolibet die celebrare Missam, sine calice aureo, pane & uino? Ne tam opere de illa inani missatione quidam, sua tantum querentes in quaestum pietate conuersa, gloriantur, quam nec Christus instituit, nec quisquam apostolorum laudauit, quia ignota rata fuit, sed temporis cursu studio episcoporum ordinata est, & consuta secundum suas particularas, ut legitur in Chronica Platine, ubi pro laude quorundam recitatur, quis quid addiderit ad officium illud missale, quod constitit in introitu, Gloria in excelsis, Kyrie eleison, Gradali, Offertorio, Canone minori & maiore, cum prelatione ad cantum angelicum Sanctus. Quæ omnia si adimantur, Missæ suæ, sine dubio remanebit apostolica Missa, qualis antea iam ostensa est sancta & deo grata: quam improbabasse anathema sit summaque execratio, ut & laudasse institutum missandi hactenus ceptum & adactum pro quaestui, sacrificio, remissione peccatorum, pro mortuis & uiuis satisfactione, æque anathema sit. Det autem domini, ut apostolicam Synaxim, & catholicam actionem minime, ut apostolicam Synaxim, & catholicam actionem digne æstimemus, recuperemus, & reformemus, ad profectum ecclesiarum, in æra pietate & amore iustitiæ. Vnde Christiana concordia, in uerbo dei, & amore nostro à nobis sciamus & uelimus ea, quæ à domino deo nostro à nobis exiguntur, & quæ à Christo domino, & illius apostolicis ac apostolicis uiris olim edocta est ecclesia antequam pietas uerteretur in quaestum, & substituerentur innumerati ac perniciosi abusus posteriorum seculorum, in quibus neglecta est sacra eruditio, & Parrhisij regere ceperunt Aristoteles & Lombardus, magis quam Christus & apostoli, cum Mose & prophetis. A quibus perniciosus docendi modus ad orbis reliqui gymnasia irreligiosius & colma deriuatus est, & prius olim monasteriorum & collegiorum ritus, sacra docendi ex canonis antiquis, & in cantus uanos conuersus & murmura uocum non sensu, deuotione, uel fructu, ueluti ad præparationem opum indignam suæ Missæ tandem præsumpta, lamentabili opinionione & usu, cum immensa iactura fidei ac morum: quoties reformari cepta sunt, toties statim relapsa sunt, & collapsa perniciosius, quia uerbi dei infallibilis ac firmo fundamento carebant. Quæ monasteria, ut facile fieri potest à bonis uiris, rediuius quoque Christiane religionis sanctimonia uera recuperabitur. Cui perniciosissimum uenenum hactenus fuisse quaestus, fastus, luxus, otium, hypocrisis, uota, & perpetuus coelatus, sole clarius uisum pijs uidetur. Utinam ablegati tandem furia & sensum uertigine, incipiamus cernere quæ sit uoluntas dei, & uera sanctificatio, dei cultus genuinus, quo studiū sacrorum ecclesiasticum, catholicum & apostolicum, & religionis ueræ Christianæ suscipiatur sincere ab his quorum interest, nempe ab eruditis & pijs episcopis omnium episcoporum. In solidum ad hoc obligatorum, dum Romanus episcopus cessat, & moras ne sit reformationi necessaria, uerbo dei ac soli insistatur fide et operibus. Hæc in qua præsumptiuitate nostra obiter suggestit spiritus, cum de dictione **ἑβδομα** tractatus incideret, unde suam missam fundanda habet

plurimi contra conscientiam suam docuerunt.

& gaudebis (epulaberis) coram domino deo tuo, tu et filius tuus, & filia tua, et seruus tuus, & ancilla tua, & Leuites qui est intra portas tuas, & aduena ac pupillus & uidua, qui morantur uobiscum in loco quem elegerit dominus deus tuus, ut habitet nomen eius ibi.

Sacra epule in loco sacro ad honorem domini in sacrificijs celebrabantur, cum communi & religioso gaudio, de oblationibus que offerebantur domino, partibus suis ad hoc paratis. Et placebant domino, & placent hominibus ac societates, & solennes letitie uel pane gressus: profuit enim reipublice, ciuilem amicitia ac concordiam promouet plurimum, & intestinis seditionibus medentur, suspitione leuitatis & insolentia carent, dum in coetu multorum bonorum, etiam mali erubescere discunt, & exempla honestatis intuentur. Letaberis, inquit, coram domino deo tuo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus & ancilla, Leuita quoque qui intra portam tuam. Non est ergo omnis letitia & iucunditas nec conuiuio- rum frequentia, uel multitudo hominum gaudentium temere iudicanda, sed opera danda est, ut nihil inhonestum admittatur, uerbo, factis cantionibus, crapula aut ebrietas. Tales in primitiis ecclesie conuentus erant etiam apostolici, dum in atrijs templi frangebatur panis sacer, & uinum bibebatur a Christianis, dum interim Iudei iuxta iusmodi epulationes Paulus monet fieri spiritualiter, in azymis sinceritatis & ueritatis. Si igitur huiusmodi epule participamus, non displicet usus alicubi in die cene dominice, hodie quoque ex uetustate sancta residuus, dum azyma frangitur & distribuitur, amoris quoque Christiani communionem sacerdotis, dominico die panis in frusta diuisi accipiunt, & aufertur ab omnibus ecclesiasticis, uiris & mulieribus. Huiusmodi Missam non improbarim, si solici aut ritus & ceremonie in ecclesia ad profectum ecclesie religiose, sine personarum acceptione transigantur. A quibus coerceri publice peccantes & scandalosi possint ac debeant: interim quoque consolari incipiant pupilli, orphani, uidue, & in primis Leuitae doctores fidei & honestatis, quibus iuxta Paulum debetur uictus, imò duplex honor, si bene praesint & fungantur suo officio. Vbi haec inter Christianos legitime seruabuntur, ibi in medio illorum dominus habitabit, & sanctificabitur gloriosum nomen eius in secula, Amen.

& recordaberis quoniam seruus fueris in Aegypto, custodiesque ac facies haec quae praecipia sunt.

Nunquam obliuiscatur Christianus & fidelis beneficiorum dei, praeteritarum miserationum quibus exemptus est beneficio incarnati uerbi dei, & Christi dominum, quem ex durissima seruitute cacodemonis, errorum, traditionum humanarum, quas nec nos nec nostri patres ferre potuerunt, eruti sumus. Multo autem diffi-

cilius, imò longe minus nunc ferre ecclesia potest carnisficinas conscientiarum, quam olim Iudei, iuxta apostolum Petrum, & Iulium Augustinum in epistola ad Laetianum, ut in decreto apostolico Gratiani legitur, sed particulatim. Si igitur qui filij dei nondum eatenus sunt, ut in libertate spiritus uiuere possint, sed legibus sunt coercendi illi, non saltem humanis, nouis & temerarijs, sed diuinis & prophetis, ac antiquis legibus ordinentur, non tam inutiliter onerosis ac pharisaicis institutionibus. Quas qui quotidie nouas & importabiles imponunt humeris fidelium, ipsi ne digito quidem minimo contingunt ad morem Iudaicorum phariseorum, quos Christus ut hostes insecutus est, uerbis & factis, a quibus est & crucifixus.

13 Solennitatem quoque tabernaculorum celebrabis per septem dies quando collegeris de area & torculari fruges tuas:

14 & gaudebis (epulaberis) in festiuitate tua tu & filius tuus & filia, & seruus tuus & ancilla, Leuites quoque & aduena, & pupillus ac uidua, qui intra portas tuas sunt.

15 Septem diebus domino deo tuo festa celebrabis in loco quem elegerit dominus: bene dicensque tibi dominus deus tuus in cunctis frugibus tuis, & in omni opere manuum tuarum, erisque in letitia.

16 Tribus uicibus per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu domini dei tui in loco quem elegerit, in solennitate azymorum, & in solennitate hebdomadarum, & in solennitate tabernaculorum. Non apparebit ante dominum uacuuus.

Solennitas tabernaculorum, gratiarum actio erat pro omnibus beneficijs dei, toto tempore profectionum suarum quadraginta annorum acceptis, quo fecerat eos habitare in tabernaculis, sine defectu cibi, potus, ac uestium: simul quoque pro terrenascentibus, quae sub illud tempus autumnale reponerentur in totum annum. Fiebant autem septem diebus cum gaudio, & generali exultatione, tam diuitum quam egentium, qui istis diebus copiosius reficiebantur, & eleemosynis consolabantur in annum: tunc enim largius donabantur, quum possessores magis abundaret, tempore frugum iam collectarum. Sic eodem quoque tempore fideles prospicere facilius possent leuioreque grauamine, cum omnia affatim affluxissent diuitibus, qui de abundantia sua tunc alacrius eleemosynas largiri possent pauperibus, & proprias possessiones non habentibus. Sic enim dominus residuo toto anno ceteris diuitijs gratiosius prospiceret, conseruaret, augmentaret benediceretque clementius & affluentius. Ad literam ergo haec quoque non parum aedificant ecclesiam, si legitime perpendantur. Letari quoque de bonis & donis dei conuenit, sed sine ineptis & dissolutis ritibus, non otij & uoluptatis gratia, sed fouendae & renouandae amicitiae causa: utque habeatur opportunitas audiendi uerbum dei, rememorandi creatoris tanti beneficia, colloquendi de rebus utilibus ac communibus, uisitandi egentes & iu-

Graui-
na conscien-
tiarum in
Christianis

C

Tabernacu-
lorum solen-
nitas.

Festa Christi-
anorum.

uandi. Nobis non solum ter in anno, sed quotidie in spiri-
tu sancto festa sunt huiusmodi celebranda. Iam pascha no-
strum, et nobis, Christus est, pro nobis immolatus, et con-
tinua gratiarum actione rememorandus. Spiritus Christi
quotidie et assidue desiderandus, orandus, et suspicien-
dus, et lex domini sine intermissione fidelibus meditan-
da. Peregrinationis quoque nostrae tempus cogitandum, quo
de hac uita proficiscimur ad eternam, scientes nos non
hic habere manentem ciuitatem, sed futuram inquirere.
Quod non nos uacuos comparere oporteat, simpliciter
intelligendo, de donis dei illi offerre debebant, interim ta-
men re uera uacui non abibant, quia gratia domini redi-
bant feruentiores in amore dei et proximi, consumma-
tiores et meliores, et ex legis audientia doctiores.

D sed offeret unusquisque secundum quod ha-
17 buerit iuxta benedictionem domini dei sui,
quam dederit tibi.

Non erat certa ratio numeri et ponderum necessa-
ria in muneribus, sed pro donis uarijs domini uarie gra-
tie referebantur.

18
Distinctio
quadrages-
mae prima
Schophitim

Iudices et magistros constitues in omni-
bus portis tuis, quas dominus deus tuus de-
derit tibi, per singulas tribus tuas: ut iudicet
populum iusto iudicio,

Rationabiliter hic quidam caput incipiunt, licet pa-
rum momenti habeant distinctiones passim adnotatae a ue-
teribus ac recentioribus tam apud Hebraeos quam Lati-
nos. Cum sine publica iustitia et aequabilitate iuris gen-
tes et urbes subsistere non possint: omnis autem humane
naturae conditio, a puero etiam prona sit ad iniustitiam,
necessario ordinat dei sapientia et bonitas, ut insipienti-
ores et nequiores in officio contineantur, ac regantur
a prudentioribus et zelosis hominibus ac pijs, iustitiae
amorem et reipublicae pacem promouere consilij, uer-
bo et autoritate potentibus. Hi sunt autem et dicun-
tur iudices, qui equum et pium ab iniquo et impio di-
scernere possint, propagare uirtutes iustis legibus, et ui-
tia extirpare consilio et manu. Hos autem iubet domi-
nus institui in tribubus et urbibus, consensu et electio-
ne communi, meliores per omnia, qui porrigere possint
suas partes ad commune bonum promouendum. Alloqui-
tur enim dominus Israel, ut uidetur, et non tantum Mo-
sen: iudices autem et praefectos uel sententiarum execu-
tores constat magistratum nominari. Lege ergo diuina
fundatur et probatur magistratum auctoritas, sine qua
aeque non possunt hodie regi et conseruari res publicae
Christianae, ut olim. Qui uero tyrannidem exercent, et
opprimunt potentia sua subditos, nec Christiani nunc di-
ci possunt, nec olim ueri Israelitae, ideo multo minus in-
ter fideles et a fidelibus tales iniqui et impij magistra-
tus eligi possunt, nec tolerari inique electi uel promoti:
Iustum enim iudicium iudicare debent, non iniquum. Et
qui suffragio suo scienter iniquum promouet, reus fit o-
mnium praeruaricationum, quae sub huiusmodi regimine
committuntur.

Iudices in
ecclesia.Magistra-
tus pius sit.

19 nec in alteram partem declinent. Non ac-
cipies personam nec munera: quia munera

excitant oculos sapientum, & mutant uer-
ba iustorum.

Non dicas bonum malum, uel malum bonum, hoc est
enim peruertere iudicium, sed causa diligenter et atten-
te examinata, innocens deprehensus liberetur, et reus
condemnetur, non contra. Hoc autem fiat iuxta legem dei,
non proprio sensu, temere, uel ex prauis affectibus, respo-
dendoque personarum: nullo intercedente ducantur, aut uer-
beribus, ut solet fieri, excitentur. Personarum autem ac-
ceptio dicitur, maiorum timor, potentum ac diuitem au-
thoritas, amor propinquorum, fauor amicorum, proprie ui-
ptus uilium, misericordia ad calamitosos, proprie ui-
periculum, opum ac fama. Munera enim sunt a manu
ab officio, fauore, odio, commodo, spe et pecunia: et
enim omnia sapientum etiam oculos perstringit et ex-
citant, peruertuntque sapientum et iustorum uerba, multo
magis iniustorum et insipientium.

20 Iustitiam iustitiam sequeris, ut uiuas, & pos-
sideas terram quam dominus deus tuus de-
derit tibi.

Iustitiam iustitiam sequeris, hoc est, simplicissimo mo-
do aequitatis, sine interuenientibus affectibus iudicanda
autem faciendo uiues feliciter, et morieris longe felicius
sine, et pace perfrueris, tu et terra tua inhabitatores,
alii qui ubi corrupta sunt iura et iudicia, ibi res publica
quoque corrumpitur, et iustitia dei blasphematur.

21 Non plantabis lucum, & omnem arbo-
rem iuxta altare domini dei tui quod facies
tibi:

Non plantare lucum, est nullam occasionem praefare
idololatrie cuiusque, libidinisque prohibita, et honoris
colendi creaturas quasque: qui deo soli debetur. Alio-
qui plantare arbores ad opacitatem et umbram, malum
non est, sed in honorem diuorum cultus erigere, et non
res iuuentutis corrumpere, libidinumque frenum laxare, tur-
pibus ludis operam permittere uel nauare, ac gentiliu-
m mores representare, abominatio domino colere: longissi-
lis inquit ad gentiliu morem deum tuum colere. Non me-
me enim abesse uult deus fideles suos, ab omnibus cere-
monijs idololatrarum. Ex quo discimus, non solum a religione se-
sulte, sed etiam pernitiouse, et praeposteri a religione se-
impie cogitasse eos, etiam si papa uel episcopi fuissent,
qui ceremonias gentiliu olim ad Christianissimum con-
uersorum, mutare aliquantulum maluerunt, quam in to-
tum abolere, ueniam pernitiouissimam superstitioni. Hinc
est quod usque hodie lucos uidemus prope templa, sacella,
et ludos choreasque non procul, et ararum, luminum et
imaginum, execrationum, processionum, diuorum et
uestium ritus, reliquias nimirum priscae gentilitatis et
impietatis.

22 Nec tibi constitues statuam quam odit do-
minus deus tuus.

Generaliter prohibetur omnis statuam positio, cuius
ius nulla alia ratio inquirenda sit, quam quia dominus si-
uoluit, cuius damna praenouit, pijsque filiis suis praer-
uere studuit, a pernitiouissima generis humani deceptione a
saeculis usque ad praesens, serio autem addit, Quam odio ha-

diantur pactum illius,

ut uadant & seruiant dijs alienis & adorent eos, solem & lunā, & omnem militiam cœli, quæ non præcepi,

Nihil esse in uniuerſa lege deo odiosius quàm perſidia gentilis, & idolorum cultura, multifariam diſcitur, quod certe ſine uerbo dei rationi naturali non facile perſuaderetur. Et tamen eam diſis adeo cenſuris & conſtationibus puniendam mandauit. Primo, ſi factò aliquid in dei iniuriam, qualis eſt idolorum ſeruitus, commiſſum fuerit, trahendus ad iudiciũ reus præcipitur: non ſic ſi in corde tantum perſidiam retineat quiſpiam. Secundo, ſi factum rumore innotuerit. Tertio, diligẽter inquiſitum & deprehenſum iudicari mandatur. Inquiſitio autem ſit per teſtes, & teſtium examinationes. Executio autem ſententiæ ab omni populo fiat, uel ab aliquo nomine totius populi, ad uindicandũ gloriam dei ſui conſentientis. Obi ter notandũ, quòd ſi dominus deus omnium creator non fert ſolem, lunam ac ſtellas ab hominibus uenerari, à quibus nemo non ſentit ſibi deſerri maxima beneficia, ſed ſibi omnem adorationem & cultũ arrogat & exigit, tanta ſeueritate puniendo inobedientes militiæ cœleſtis ueneratores & adoratores: quanto minus fert, ſi lignum, lapis uel mortalis homo, ueluti ſtos agri hodie ſubſiſtens, eras periturus à nobis adoretur & glorificetur, cū omne bonum non aliunde ad homines peruenire poſſit, quàm à deo uno, uero, optimo & maximo?

Proceſſus
contra ido-
lolas.

& hoc tibi fuerit nunciatum, audiensq; in quiſieris diligenter, & uerum eſſe repperis, & abominatio facta eſt in Iſrael:

Multa admodum cura & zelo uult nos dominus ferri, & permoueri in ſuæ gloriæ propugnationem, & blaſphemiæ ac perſidiæ punitionem, non tepidos eſſe contra blaſphemos & idololatrias. Quis ergo nouit quæ ratione iam tanto tempore nos impius Turca infeſtet, & fidem noſtram perſequatur? Si nulla alia ratio illi contra Chriſtianos eſſet, quàm quòd tam aperte, generaliter & ſtudioſe imagines ſtatuiſſimus in eccleſias noſtras, ad aras, ante quas proſtramur, & adoramus, iamq; tanto tempore propugnauimus & augemus quotidie, et pretioſiſſimas proſtare ſaciunt, de remotis accurrimus, et gratioſa eſſe iactamus, uendimusq; ad noſtrum luxum & queſtum illarum gratiam & beneficia. Certe ipſe & ſui, qui libros diuinæ legis recipiunt ac uenerantur, & ut nos diuinifſimos credunt & tuentur ſacros Moſaicæ legis codices, ſi non etiam prophetas & Euangelia, de quo nihil affirmare poſſum: quomodo non poſſunt nos ueluti externo noſtro opere, de quibus poſſunt homines iudicare, gentiliſſimos deſectari, & idololatrias deſectabiliſſimos? quos iure diuino adoriri, perſequi, occidere, & delere diuino iure poſſint. Et ab eo præcipue tempore graſſari cœpiſſe eam ſectam in Chriſtianos, omnes hiſtoriæ conſentiunt, quando imagines & ſculptilia cœperunt coli & haberi in eccleſia Romana, uel deſendi in Græcanica, ut taceam de maxima iactura, quam tunc Chriſtianorum terra ab eodem Turca pertulerit, quando Aſiam illam minorem, ſed nobiliſſimam terram uſtauit. Legantur hiſtoriæ &

Quare a
Turca infe-
ſtamur.

Turca cum
idolis eccle-
ſiæ cœpit
obeſſe.

CAPVT XVII.

On immolabis domino deo tuo bouem & ouem in quo eſt macula aut quippiam uitij: quia abominatio eſt domino deo tuo.

Dominus uult coli perfecte, id quod tantum fide, ſpe & charitate fieri poſſeſt, & in hac uita homini ad plenum impoſſibile. Ideoq; id dominus ſaltem præcipit quod fieri poſſit facilius ab homine, pecus ſine defectu domino ſacrificandum adducere, electum & perfectum, ſine macula, ex multis nonnihil uitij habentibus, ſaltem hoc oblationis factò oſtendere, ſe agnoſcere deum eſſe ſummum & perfectiſſimũ bonum, cupereq; colere dominum pro uirili, ac eidem gratificari, & habere ſe uotum complacendi in opere, ſi non, ut uellet, affectu poſſit per omnia. Quomodo enim ſuper omnia diligit dominum corde, id quod non eſt in arbitrio hominis, qui in illius gratiã idolũ uant & inutile deiſcere non uult, quod opera unius digiti poſſit ſine omni impedimento ſi uelit? Quod ſi in tam modico fideles eſſemus, non dubium in maioribus illius auxilium ſentiremus. Sic æque in noſtra poteſtate eſt, ex bonis optimam ouem arripere domino ſacrificandam: ex animo ſuper illud uelle, & ſine tadio agere, ſicut & ex animo ſuper omnia amare deum, niſi deſuper detur à domino, non poſſeſt homo. Imperata autẽ huiusmodi opera ſi obmittat, excuſari non poſſeſt etiam coram hominibus, & in conſcientia coram deo.

Quomq; reperti fuerint apud te intra uiam portarũ tuarum, quas dominus deus tuus dabit tibi, uir aut mulier qui faciant malum in conſpectu domini dei tui, & transgre-

SCHOPHTIM.

Orandum
pro eccleſi
& episco-
pis.

10 Et facies quodcumq; dixeris

loco quem elegerit dominus, & obseruabis diligenter omnia quæ te docuerint, iuxta legem quam docebunt te facies, & querisq; sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, neq; ad sinistram à uerbo quod annuntiabunt tibi.

Secundū uerbum domini moderandæ sunt causarum sententiæ, iuxta quod & iudex & Leuitæ consulere debent atq; discernere. Quibus & obediri iubet dominus, nec ad finitrum. Quod autem loco adnectitur iudicium causarum, hoc ut mere ceremoniale cessauit cum loco tabernaculi, & cultu externo: alioqui iustitia causarum discretioni proborum & doctorum in lege domini commendatur, non sanctimonie locorum. Quicquid secundum uerbum domini decreuerint sacerdotes, hoc obseruandum mandatum dominus, ipsi docere populum debent, non humanas traditiones, sed iudicia diuina. Vnde & statim sequitur, quod iuxta legem dei uel pro ratione diuinæ legis, nō de spiritu suo proprio de finire debeant uel docere. Quamto magis sacerdotes Christi & Euangelij non proprio spiritu, sed certo uerbo dei debent omnia definire ac docere. Curandum igitur summopere saltem in urbibus maioribus, si non ubiq; in ecclesijs, ut inueniantur qui probe legem domini calleant, & ij deniq; in honore habeantur, ut ad uerbum dei quod clare proponunt magistratus diligenter acquiescant, in rebus ad forum illorum pertinentibus, & pericaciter uerbum domini ac illius & ecclesiæ ministrum contemneres ac indisciplinabiles sua potentia corrigant ac comprimant. Nec oportet de remotissimo aliquo loco responsa petere, sed de uerbo dei, à quocumque illud clare fuerit prolatum, etiam si capite rasus non sit nec unctus. Etiam Hierosolymis scēnina prophetissa erat & alibi tempore prophetarū sanctorum, ne quid tibi Roma uel Lutetia arroget, apud quos pauci inueniuntur enim iam nimium diu sua studia Canonica illi, Lombardica isti & Peripatetica, homini Christiano indigens, & ab ecclesiasticis fugienda doctoribus & auditoribus, quoties uerbo dei non per omnia concordare & probari à pie eruditis deprehenduntur. Sentietur fructus optatissimus, si uerbo dei diligenter insistere sacerdotes ceperint, & pro Breuiarijs Biblia legere ad sensum & intelligere, ut in ecclesia sola doceantur.

Qui autem superbierit nolens obedire satur domino imperio, qui eo tempore ministratur homo ille, & auferes malum de Israël: cunctusq; populus audiēs timebit, ut nullus deinceps intumescat superbia.

Contemptores diuinæ legis & decreti, quod sacerdos decreuerit, ac iudicis moriantur. Vult enim dominus auctoritatem legis, iudicium, ac sacerdotis secundum uerbum domini decernentis, sacrosanctam haberi, sub pœna mortis. Grande est enim malum, sacerdotum contemptus ac magistratus, dureq; animaduertendū in eum, qui iuxta uerbum dei decernentem sententiam superbe spreuerit.

Auferendus est de medio fidelium & occidendus, publice rebellis contumaciter legibus diuinis. Alijs omnibus in exemplum, ut discant humiliter acquiescere iustis legibus, uerbis dei parere, & pijs magistratibus. Studeat autem integritati sacerdos, & eruditioni sacræ, similiter & magistratus iuste definiat, nihilq; iustius, quàm ut rebelles subditi suis sacerdotibus & iudicibus occidantur. Potentes autem impij & tyrannice præfidentes, potenter tormenta patientur in futuro, ac in præsentis periculo, & turbationibus continuis subiacebunt.

14 ¶ Quum ingressus fueris terrā quam dominus deus tuus dabit tibi, & possederis eā, habitauerisq; in illa, & dixeris: Constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes:

Prædictio est, non promissio nec præceptio, prædicat enim suo tempore futurum, ut uelint sibi regem constituere, more aliarum gentium. Id quidem non iubet dominus ut faciant, sed olim facturos, instruit de modo, quo oportunitus aggrediantur, quod satius esset prorsus obmissū. Quandoquidem multa grauamina plebi imminēt ex regum etiam non iniquis admodum moribus & legibus, quæ uoluisset dominus procul abesse suo populo si consensisset, de quibus in libris Regum. Alioqui magistratum & iudices habere & ferre, pertinet ad legem dei, sine quibus subsistere communitates non possunt, nec unquam potuerunt. Sacrosanctum quidem est habere regem, qui regat fideliter, qui pascat, qui consulat, qui pro sit, qui prospiciat, iuuat ac liberet bonos & morigeros, coërceat autem malos ac pertinaces. Tyrannos autem ferre infelicissimum.

Reges consulant.

15 eum constituendo cōstitues regem quem dominus deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.

Ponendo pones super te regem, præceptum quidem uidetur esse, pro modo ponendi, quem non negligant, sed necessario seruent, secundum quod sequitur de eo supra se ponendo, quem non ipsi ad suum arbitriū arriperent, sed quem dominus eligeret, non sine certis signis à domino indicandum. Non extraneum à gente Israëlita, sed de medio fratrum suorum, ex semetipsis, ex una tribuum, à quo omnes amandi sint uelut fratres, & defendendi. Non enim fidelibus quenquā uult deus præferri, qui non sit clemens in eos, & eiusdem religionis, carens timore dei, & scientia diuinæ legis: tantum abest, ut fideles uiri non possint principatum gerere in populum domini, ut nullus impius illis præfici debeat, sed à pio in pietate cōfirmentur & defendantur.

16 Quumq; fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Aegyptum, equitatus numero subleuatus, præsertim quum dominus præceperit uobis, ut nequaquam amplius per eandem uiam reuertamini.

Abrogat regi nimium fastum, nō adimit auctoritati,

Reges non
sunt fastuosi

equos uetat multiplicare ad numerum excedentem, im-
pensas augeri inutiles, opprimere suos uelut seruos, pu-
blicis grauari oneribus ac operibus, ut iterum in Aegy-
ptum reducere serui eos conditione uideatur, & ne se
uiolenter ut olim, subiectos lamentari cogantur. Hoc est
enim eos in Aegyptum reducere, serui molestia trahere,
ad amaritudinem redigere, tyrannidem exercere in fi-
lios & filias, & in corpora, pro libidine eorum, Aegy-
ptiorum more quintis partibus fraudare, uel quippiam si-
mili: ubi enim multae expensae necessariae sunt, ibi multa
genera exactionum comminiscuntur & tentantur.

17

Non habebit uxores plurimas quae allici-
ant animū eius, neque argenti & auri immen-
sa pondera.

Reges non
sunt libidi-
nosi.

Libidinem dehortatur, & licentiam quiduis audēdi,
rapiendi ex omnibus quas uiderint filias ciuium, ut olim
ante diluuium: molles enim reddunt animos uirorum, &
effeminant, quos oportet esse strenuissimos, quia princi-
pes fortium uirorum sunt. Denique multae uxores affinitati-
bus suis regulam iustitiae obliquare solent, si tot personis,
& personarū affinitatibus aliquid qualicumque causa negare
tentent. Aurum & argentum non ualde multiplicet, hoc
est, ad nimiam affluentiam non comparabit uel compor-
tabit, non afficiatur nimis, ut amore frangatur pecuniae
& auaritia: crescit enim amor nummi quantum pecunia
crescit. Pro republica tamen conseruanda necessaria est
pecunia, ut neruus belli, & pacis tutela, sed non nimis,
& auare collecta, sed in publicos usus & ad utilia exer-
citia, eroganda liberaliter, ad necessarium rerum ab
exteris nationibus ac terris assentionem. Diuitem enim
esse regium erarium expedit regno: sed ne quid nimis. Ni-
mia enim possessio inuidiae multorum patet & insidijs.

18

Postquam autem sederit in solio regni sui,
describet sibi Deuteronomium legis huius
in uolumine, accipiens exemplar à sacerdoti-
bus Leuiticis tribus,

19

& habebit secum, legetque illud omnibus
diebus uitae suae, ut discat timere dominum
deum suum, & custodire omnia uerba & ce-
rimonias eius quae in lege praecpta sunt ut
faciat ea.

Reges dñi
timorem ha-
beant.

Timor dei omnium maxime necessarius est regi, ne
quid iniquum tentet in subditos per potentiam, negligat
commune bonum, priuato studeat, sed dei ueri uerā cul-
turam, innocentiam suam & subditorum promoueat, iu-
diciū & iustitiam fideliter uindicet ac conseruet. Quae
omnia cum reliquis discet ex lege domini: quam familia-
rissimam eatenus teneat ac diligat, ut etiam in throno se-
dens iudicij, si quid dubium emergat, discat certum ex le-
ge, iustitiam scilicet & equitatem, & secundum illam
regnet & administret sententias, legis doctores consu-
lat, aliorum ac propria consilia ex legis locutione com-
probet, certus esse uelit, si fideliter uel perperam Leuitae
legis scientiam doceant, si deprehendantur contra dei
uerbum docere uel agere sua autoritate corrigat: &
puniant rebelles tanquam ordinarij iudices omnium cri-
minosorum contra quos gladium acceperunt à domino,

Regum au-
thoritas.

& omnibus praesentur regni subditis, exēplo omnium
sacrorum regum, non enim in regem cadere potest uel
excusare illius errorem ignoratio legis. Timor quoque
dei in primis necessarius est regi, qui & ipse subditos ad
illum dirigere debet, si feliciter regnare in tranquillo
desideret. Non putet se superiorem lege, sed populo qui
dem praelatus, domino deo & uerbo illius se subditum
agnoscat: & sepius recordetur, non tam dominum
quam patrem patriae, non ad suum, sed diuinū arbitrium
imperet. Oculos diuinae maiestatis intentos sciat quos
totum populū tum maxime in regem & principes, quos
ideo deos appellare deus uoluit & conuenit lex, qui ad
hil humanum, hoc est, ex affectibus agant, sed iuxta so-
briam rationem, iuxta uerbum domini, & timorem dei
sine quo imperia fiunt tyrannides & latrocinia. Nec so-
lum ipse rex leges dei obseruet, sed subiectos omnes eja-
dem obseruare sollicitus sit.

20

Nec eleuetur cor eius in superbiam super
fratres suos, neque declinet in partē dexteram
uel sinistram, ut longo tempore regnet ipse
& filij eius super Israël.

Superbiam tanto sollicitius suspectam habeat, de se
tur ac caueat, quanto maior esse uidetur: id autem fit si
non se dominū, sed fratrem gerat subditis. Praesse suum
ac dominari nihili ducat, nisi prodesse se sentiat, consule-
re debet, non confundere uel opprimere, fratrem cha-
ritatē in populo pro omni uirili sua fouere, & in se obser-
uare, ne quis subditorum suorum fratrem circumueniat
prospicere diligenter, multo minus idipsum ipse coma-
mitat. Regale illud officium non aliud habet, quam fra-
ternum imò paternū exercitium, ubi iuxta iustitiam & cha-
ritatem omnia disponuntur. Regula ipsa iustitiae iudicij ad so-
amissum tenenda est, non nimis neque minus emungenti,
recto incedendum tramite, per uiam equitatis & iustitiae.
Pondera, mensuras, pretia, cōmutaciones, cōtrahen-
omnia ad ciuilem aequabilitatem exigere, cōtrahere quos
modocumque iniuriosos, innocētes uero defendere ac pro-
mouere. Haec enim si faciat rex, diu uiuet & prospero-
rumque in pace & prosperitate propagabit ad posterorū
in generationes quamplurimas, cum laude coram deo &
hominibus. Non declinare ad dexteram uel sinistram, est
uerbum domini simpliciter, pure & sine additione nimis,
plere, non superstitionem sequi, nec emungere nihil:
sed nec remissum esse: nō plures deos colere, nec nullum
prosperis non extolli, nec frangi aduersis: inter gloriam
& ignominiam soli uerbo dei fortiter & fideliter inha-
rere, iustitiam colere & ueritatem amare.

CAPVT XVIII.



Non habebunt sacerdotes & Leui-
tae, & omnes qui de eadem tribu
sunt, partem & hereditatem cum
Israhel: quia sacrificia domini, & ob-
lationes eius comedent.

2

& nihil aliud accipient de possessione fra-
trum suorum: dominus enim ipse est heredi-
tas eorum: sicut locutus est illis.

Sacerdotum ac Leuitarum officium quum sit cultus
dei

dei operam dare, partim non recedere à tabernaculo foederis, sed per uices iuxta legem ministrare, partim, legem domini discere, scire, docere, & facere, & totius populi magistros esse, directores, ac iudices, & iudicium instructores, ideo hereditatem in terra ad rus quodcunque, sed de altario uiuere & nutriri, cui seruiunt, eorū erat hereditas. Hoc est autem quod dicitur, Oblationes domini & hereditatem domini comedent. Toti à deo pendere debent, illius uerum cultum, & spirituales docere, ex fide ac deuotione in deum ceremonias præstare, pro populo à quo nutriebantur.

3 Hoc erit iudicium sacerdotum à populo, & ab his qui offerunt uictimam: siue bouem, siue ouem immolauerint, dabunt sacerdoti armum maxillas ac uentriculum, 4 Primitias frumenti tui, uini tui, & olei tui, & primitias lanarum partem ex ouium tonsione.

Ad ius sacerdotale pertinebat brachium dexterum, maxilla, & stomachus, de omni boue uel pecore, quæ domino à populo offerri debebant: similiter & primitiæ frumenti, uini, olei, & confusæ de ouibus sacerdotum erant. Et id non sine mysterio: Brachium enim significationem uirtutem in sanctis operibus: maxilla masticationem legis diuinæ: uentriculus uero uel pars infima uentris, discretionem signat habendam in cibo doctrinæ, ad membra corporis legitime nutrienda & fouenda.

5 Ipsum enim elegit dominus deus tuus de cunctis tribubus tuis, ut stet, & ministret nomini domini, ipse & filij eius in sempiternū. Sola electio diuina Leuitica tribus domino ministrabat, non tamen sine eximia quadam causa honorem illum accepisse uisi sunt, quandoquidem & deus illis ab initio diuinitatem uirtutem præstitit fortiter propugnandi honorem dei, & improbos occidendi, post adorationem uultu aurei, ne quis humano sensu acceptationem personarum apud dominum criminari potuerit: soli enim Leuitæ zelo domini feruentes inuenti sunt, in tam horribili totius populi prauaricatione.

6 Si exierit Leuites ex una urbium tuarū ex desyderans locū quem elegerit dominus, ministrabit in nomine domini dei sui, si cut omnes fratres eius Leuitæ, qui stabūt eo tempore coram domino.

7 Partem ciborum eandem comedet quam & ceteri: excepto eo quod ex paterna ei successione debetur.

8 Si quis Leuita in quacunque urbium illis assignatarum permotus insigni aliqua deuotione mentis, desiderauerit aliquantisper assistere diuino cultui, uel prolixiori tempore in tabernaculo, ueneritq; de urbe sua, ut ministret fidei, sicut & reliqui Leuitæ, qui ex ordine uel regulariter ibidem ministrabant per uices. Similiter si peregrinationis gratia & deuotionis, illuc se Leuita quicunque con-

tulerit, cibo Leuitis debito non priuetur. Debent enim communia habere omnes Leuitæ oblata circa tabernaculum, tam manentes illic pro suis uicibus, quàm peregrinani. Partem enim suam iuxta tabernaculum foederis suscipient, ut alij Leuitæ ibi tunc ex ordine uicis suæ ministrantes, etiā si possessiones aliquas haberent à patribus suis acceptas iure hereditario, illis enim non uenditis suo loco, apud locum diuini cultus de oblatis & sacrificijs nutriebantur. Quod si hereditatem suam uendidisset Leuita, de eadem pecunia uiuere debebat apud tabernaculum, eo ipso culpabilis, quia maiorum suorum possessionem qualemcunque alienasset, quam etiam in pretextum diuini cultus uendidisse non debuerat.

9 ¶ Quando ingressus fueris terram quam dominus deus tuus dabit tibi, caue ne imitari uelis abominationes illarum gentium:

Ceremonias gentilium domino exosas, sepe prohibet lex suscipiendas uel sectandas Israëlitis, uult autem iuxta sua instituta tantum coli, non more idololatrarum, quantumcunque bonam speciem prætere uiderentur. Contrarium plane priscis episcopis, qui pro Christianitate dilatanda, in fauorem gentilium eorum quoque ceremonias acceptabant, donec eò uentum est, ut degenerarit Christianitas in uanitates plus quàm gentilitas. Quandoquidem errores tam pulchri & accepti humane curiositati breui crescunt in immensum, ut patet de templis augustissimis, campanis immanibus, organis preciosissimis & iucundissimis, luminibus, aspersioibus, processionibus theatralibus, sacris ignibus, palmarum consecrationibus & radicum, superpellicis, monasterijs monachorum, et Vestalium uel Nonnarum, uexillis, thuribus, incensis, cereis, festiuitatibus, patronis, patrocinijs, dedicationibus, mensium initijs. Quis enim talia non admiraretur, appreciaretur, cum gaudio & oblectamento carnis amplectatur et laudet, tam grata omnibus sensibus, hominibus pro pensis ad ceremonias, præter ea quæ à Iudeis mutuauerunt, ut sunt delectus ciborum, ieiunia, festa tabernaculorum, azymi panes, angaria, oblationes, decimæ, et multa huiusmodi, ut longe monstruosior facta fuerit religio Christiana, quàm nulla unquā fuerit quauicunque gentium.

Ceremonie gentilium aboleantur in totum.

Delitiæ clericorum.

10 nec inueniatur in te qui lustrat filium suum, aut filiam per ignem: aut qui ariolos sciscitetur, & obseruet somnia atque auguria: nec fit maleficus,

11 nec incantator, neque qui pythones consulat, nec diuinos, & qui querat à mortuis:

Crudelissimos infantium comburendorum ritus in uale filiorum Hinnam prohibere hic tentat lex dei, quæ potius infelices Iudæos irritauit, ut negat a magis cupierint: quanquā lustrationem uerius fuisse putent quidam, & consecrationem filiorum ad seruitiū idoli alicuius, in cuius honorem transferrebat per ignem, quasi idolo posita perpetuo dicatus & deuotus. Et hoc esse quod dicitur, Transferens filiū suum uel filiam suā per ignem. Denique omnia diuinationum genera & execrabilium ceremoniarum ritus dominus prohibet suo populo, quibus secreta aliqua rescire, uel futura prænotificare, uel auxili-

lium demonum effugitare, stellarum influxus nimium admirari, aut aliud aliquid præter deum timere, querere, amare, colere, consulere & adorare præsumant.

12 Omnia enim hæc abominatur dominus, & propter istiusmodi scelera dominus deus tuus deleuit eos in introitu tuos:

Christianis placuerunt quæ deo abominabilia sunt.

Miram quod tãtopere dominus deus uerus, quem nos certe colimus uel colere profitemur, tanto odio illa omnia prosequitur, & tamen in ecclesia multa huiusmodi si ne uerecundia & timore præstancur: quod enim omnipotenti patri abominatio est, quomodo unigenito uerbo suo incarnato Christo non maxime displicebit? in quibus tamen ipsum honorare aliquandiu non dubitauimus, uel saltem non erubimus. Ideoq; eo iudicio tandem nos aggredditur uastandos, quo eliminauit gentes, quæ nos præcesserunt, ut & ludæis contigit: & ab eodem iustissimo ac immutabili deo nobis quoq; minime parceretur.

C Perfectus eris cum domino deo tuo.

13 Pendendum a deo solo.

Vult dominus ut fideles sui toti ex deo pendeant, sese totos illi committant, affectu filiali confidant, curam circa se maximam dei optimi & fidelissimi credant, nihil æque timeant ut illum offendere, aduersitates propter deum & iustitiam illatas patienter ferant, totos se diuine ordinationi, protectioni & beneplacito submittant, à nullo alio beneficium petant spirituale, nullius auxilium expectent. Hoc est autem perfectum cum domino deo fidelem esse, uiuere & conuersari, hæc uera deuotio, is fructus ueræ & non hypocriticæ fidei, hisce rebus digne colitur deus, in his fideles deo, ab infidelibus discernuntur, non rasura capitis aut barbæ, ueste hac uel illa, huius uel alterius coloris aut formæ, uotis istis uel maioribus. Tales autem perfecti uiri, si qui olim uel apud ethnicos erant, uere deo grati erant: cultores autem idolorum omnia in diuersum & aduersum agebant. Et si qui hodie illis contraria sentiunt, agunt, docent uel defendunt, uerissime cultores idolorum esse conuincuntur, uel uerbum domini mentitur, quod absit.

14 Gentes istæ quarum possidebis terram, augures & diuinos audiunt: tu autem à domino deo tuo aliter institutus es.

Superstitio nes prohibentur.

Prohibetur non illustris astronomia, quæ celestium motuum modos docet, & naturalium rerum causas naturales, sed astrologia omnium superstitionum mater impijssima, Geomantia, Augurium, Magica, & Necromantia, quæ sciscitatur defunctos, quæ uigent apud hebetissimos quosq; & quibus facile iste præstigia imponunt: sapientes autem in fide & ueritate & fideles in uerbo dei non fallunt: huiusmodi superstitionum authores deus perdidit & deleuit. Verisimile est enim nullum spurcitie genus, nullam scditatem non fuisse inter eas nationes, quas diabolus docuit, & per eas homicidia, adulteria, ueneficia, furta, ad suas explendas cupiditates, & quibus nasceretur inimicitie, odia, fraudes, miserie, calamitates, quas Satan affeclat, quibus delectatur, quarum ipse superstitionum inuentor est, quia pater mendacij & mendax.

15 PROPHETAM DE gente tua & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi dominus de-

us tuus: ipsum audietis,

ut petisti à domino deo tuo in Horeb, quod concio congregata est, atq; dixisti: Viri non audia uocem domini mei, & ignem hunc maximè amplius non uidebo, ne moriar.

Hunc locum ludæi intelligunt de Iosue successore Moysi, non satis conuenienter: quandoquidem additur, Secum dum omnia quæ postulasti in Horeb, quado scilicet ipsi summum quidem dominum loqui audiebant, sed gloria & magnificentia tanta, quam ferre uolentes & mortales non possent. Orabat igitur uerbum domini fieri ad se, sed eleuatiore colloquendi modo, & suauiori, magisq; proportionato humano captui: is autem humanior & gratior esse uel sperari non potuit quam uerbo dei, olim incarnando, in persona secundi Davidis, & Messie promissi patribus, eundem tunc Moses uir sanctus petebat, prout iuxta priscas promissiones uenturum, perfectum gentium, ptoem fidelium, & expectationem omnium gentium, in maximam gloriam Israëliticæ gentis, & domini dei Abrahæ, Isaac & Iacob, quam gloriam impensissime desiderabat cito aduenturam, ut erat amicus dei, & populi illius fidelissimus. Eundem Messiam per omnia secula expectatum ludæis, ipsi quoq; fatentur, sanctiorem posturum, & regnum felicissimè super totam Israël totum sessurum, toti orbi dominaturum, per quem totus congregandus sit & gubernandus: talem ab illo tempore nullum nec prophetarum, nec patriarcharum, nec regum ostendere possunt. Nobis autem fidelibus, & uerbo dei deuote credentibus, & fideles prophetas intelligentes, oculatq; fide cernentibus Iesum Christum, totius mundi saluatorem, regem regum, toto orbe cognitum et confessum, iam dudum de tribu Iudæ, de familia David, semen benedictum Abrahæ, Isaac & Iacob, iuxta carnem filium, & gloriam plebis Israëliticæ, lumen ad reuelationem gentium, orbis totius doctorem, uerum deum, dei filium & hominem, ludæi uelint nolint admittere cognoscuntur, per quæ filij dei ab æterno electi, toto mundo dispersi, congregati sunt in unam catholicam ecclesiam, in unitatem fidei, spei & charitatis. Per quem omnium gentium idola deleta sunt opera & Euangelio illius, unus uerus dei cultus in orbem uniuersum diffusus, ut ad reuerentiam dei cultus in orbem uniuersum diffusus, ut ad reuerentiam felicitatem animarum & corporum, qualis in hoc mundo ad assequi potest ab homine, miserrimis alioqui ludæis nihil desit, si tantum illius dei sui gratiam, ueritatem & gloriam agnoscere uelint. Sicut & Abraham pater fidei nostræ illius diem uidit, & gaudius est: sic quoq; ubi eundem dominum Iesum Christum pia fide uiderint, aliorum se re gaudebunt. Patet igitur, ut nobis uidetur, aliorum se tentia non contempta, sed lectori comprobanda fidei, qui de omnibus prophetis intelligit hunc locum, loci sensus alioqui obscurus accipiendus de illo magno post Moysen Messiam mittendo, simili ipsi Moysi in datione nouæ & perfectioris legis, ut charitas timore perfectior est, & redemptio animarum maior quam prophetæ, deum uerbum domini ipsum diuinus quam propheta, deum melior quam homo. Christus enim Israëlites iuxta carnem, ludæis

Iudeus ex Iudeis, à deo patre omnipotente suscitatus est, & in hunc mundum missus, cui obediunt fideles, & legiti-
mi filij fidei Abrae. Hunc ab initio postulauerunt &
desiderauerunt electi omnes, maxime autem in monte Ho-
reb, quum pro horribili uoce illos alloquente orauerunt,
ut humaniore specie & tolerabiliore aspectu loqueretur
dominus, quo ferri posset suauius uerbum domini. Quod
autem suauius uerbum dei, illo, quod inter homines audi-
tum & uisum est, & cum hominibus conuersatum est?
& qui speciosiores pedes euangelizantium pacem, quam
pedes Christi &c.

Et ait dominus mihi: Bene omnia sunt lo-
quuti:

Hanc ergo postulationem populi tantopere terri-
to tempore cum sanctissimus esset, ut nunquam fortassis me-
lior & magis commendatus à domino, exaudiuisti suo mo-
re clementissimus pater & summe bonus, Christo iam dis-
missum, multo enim plura & meliora semper largi-
tur, quam à fidelibus postuletur.

Prophetam suscitabo eis de medio fratrum
suorum similem tui: & ponam uerba mea in
ore eius, loqueturque ad eos omnia quae prae-
cepero illi:

Promittit alloqui suum dulcius ac familiarius, quam
tunc fuerat: tot fulminibus, fulguribus, tonitruis, ignibus,
terremotibus, nebulis obscurissimis. Prophetam, inquit,
uel prophetas, suscitabo, & erigam, prophetam inquam
prophetarum, et omnium sanctorum sanctissimum, de medio
fratrum uestrorum, de tribu Iuda, de stirpe Iesse, filium Da-
uid, is auctoritate loquendi & legem ferendi, tibi quidem
tibi similem, in quo patri deo bene complacuit, fidelissi-
mum in omni domo dei, uerum pastorem animarum &
corporum, qui quod à me audiet loquetur: ei sicut mihi ipsi
obedietis, loquetur enim uobis omnia quae praecepero ei.

qui autem uerba eius quae loquetur in no-
mine meo, audire noluerit, ego ultor existam.

Maledictioni subdit omnes eos qui uerbis domini quae
loquetur deus per prophetam illum magnum qui surget
in Israël, non obdierit uel detraxerit, Christo enim domi-
no qui non crediderit, condemnabitur. Non ergo functio
Mesiæ erit equis, seruis, uenationibus, uxoribus, armis
bellarij: occupari, more regum carnalium, sed in nomi-
ne domini uerba dei predicare, ueritatem animarum san-
ctarum pabulum testari, prodesse semper & homines
reddere meliores, regnum spiritus late propagare in cor-
dibus electorum. Denique quoscunque alios prophetas au-
diendos docet, qui uerbum domini adferunt, & se dei fi-
deles ministros uerbo & opere attestantur. Qui enim
hor spernit, dominum spernit: qui audit eorum monita,
dominum audit.

Propheta autem qui arrogantia depraua-
tus uoluerit loqui in nomine meo, quae ego
non precepi illi ut diceret, aut ex nomine alie-
noram deorum, interficietur propheta ille.

Prophetas praesumptuosos & falsos, populum decipi
entes, spiritum humanum pro diuino uenditantes, ad quae
sum uel gloriam, domini uerbum iactantes, cum domi-

nus non mandarit, & ad idolorum cultum sollicitantes,
occidendos mandat.

21 Quod si tacita cogitatione responderis:
Quomodo possum intelligere uerbum quod
dominus non est locutus?

22 (hoc habebis signum) quod in nomine domi-
ni propheta ille praedixerit, & non euenerit:
hoc dominus non est locutus, sed per tumo-
rem animi sui propheta confinxit, & idcirco
non timebis eum.

Pij & ueri prophetae dei signa describit esse, si ea
quae ad dei honorem pertinent dixerit, si ad mandato-
rum dei obseruantiam hortatur & promouet, si con-
tra uitia populi, & omnium impiorum practicas & in-
fidias strenue loquatur. Hi enim in nomine domini loqui
uidebuntur, quorum doctrinam & praedictionem, si-
gnorum euenus planè declarabit fuisse à domino. Si quis
uero, ut dictum est prius, quamlibet maxima designaret
& ederet, interim tamen ad idola sollicitaret populum,
non toto corde & studio fideli uitij & flagitijs huius
mundi sese uerbo & opera opposuerit, is infidelis &
proditor comprobabitur. Si praedixerit aliquid futu-
rum, quod non euenerit, nullo negotio declarabit se men-
dacij non ueritatis fuisse doctorem, & prophetam da-
mnabilem.

Signa uerbi
prophetarum.

CAPVT XIX.



Vum disperdiderit dominus de-
us tuus gentes, quarum tibi tradi-
tur est terrā, & possederis eam,
habitaauerisque in urbibus earum
& in aedibus:

Sub conditione semper Iudeis facta sunt à domino
promissiones, quamlibet magnae & plausibiles, si scilicet
mandata dei obseruare perrexerint, quae cum constet
raro & imperfecte seruata ab Israël, non mirandum est
si terram illis promissam breui, ut Isaias conqueritur,
tempore cum pace occupauerint, quae ut umbilicus ter-
rae, proflare cum suis incolis debebat ad exemplum om-
nium populorum & terrarum, ut discerent digne cole-
re dominum, ne similiter excinderentur dominum con-
temnentes, ut Chanaanis primum, deinde Iudeis conti-
git à domino, in cuius manu sunt omnia iura regnorum,
ut cui uoluerit det & adimat.

Promissio-
nes condicio-
natae.

2 tres ciuitates separabis tibi in medio terrae
tuae, quam dominus deus tuus dabit tibi in
possessionem,

Ne calamitosi & innocentes hominum occisores, sci-
licet ex infortunio, non data opera, periclitentur de uita,
ob furiam eorum qui uindictam deposcere uellent, uelut
proxime consanguinei, clementissimus dominus praecipit
institui urbes refugiorum, ad quas sine impedimento itine-
ris & distantiae nimiae, causa grauius confugere posset,
& iure experiri innocentiae suae testimoniū. Primo qui-
dem tres iubet institui urbes, in tribus tribubus trans Ior-
danem, adhuc uiuente Mose. Deinde obtenta tota pro-

Urbs refu-
gij.

missionis terra, tres alias adijci iubet, intra terram Chanaan, nouem scilicet tribuum, sub & per Iosue.

- 3 dispones diligenter uiam, & in tres æqualiter partes totam terræ tuæ provinciam diuides, ut habeat qui propter homicidium profugus est, quò possit euadere.

Triplicare
urbes.

Parare ac disponere uiam, aliud non est, quàm sic urbes refugij disponere & assignare, ut commodius accedi possint ex omni parte, uiolentiam fugientibus, ut transfrandi nulla necessitate impedirentur, uel prolixitate itineris. Triplicare ergo iubentur urbes, hoc est, totam terram in tres æquales partes distinguere, in quarum qualibet medio urbs esset, & ea quoque Leuitis assignata ad habitandum, quorum consilij & instructione causæ difficiles, iuxta præscriptum legis decernerentur. Homicida autem omnes accedere poterant ad huiusmodi asyla, non ut tuti essent à pœna talionis, sed ut causæ examinarentur eorum, qui rei homicidij agebantur, ne uel innoxius occideretur, uel reus euaderet.

- 4 Hæc erit lex homicidæ fugientis, cuius uita seruanda est: qui percusserit proximum suum nesciens, & qui heri & nudius tertius nulum contra eum odium habuisse comprobatur,

Effusio sanguinis non
seruanda.

Exemplum unum & aliud de casuali homicidio narrat, ut per analogiam alia omnia facile intelligantur: De similibus enim est apud Moysen idem captandum iudicium. Non fert autem dominus innocentis sanguinis effusio nem, qualis est eius qui fato aliquo adductus proximum occidit nolens & casualiter, quod per ignorantiam fieri dicitur, quia non à proposito, & absque præuia inimicitia quacumque uel odio. Quamquam sine dei prouidentia nihil fiat, maxime hominum generationes & mortes: & ad ordinem à deo institutum omnia proficiant optime, et casu nihil contingat in mundo, quoad deum.

- B sed abiisse cum eo simpliciter in syluam ad ligna cædenda, & in succisione lignorum securis fugerit manum, ferrumque lapsum de manubrio amicum eius percusserit, & occiderit: hic ad unam supradictarum urbiū con fugiet, & uiuet:

Exceptiones
in legibus.

Alium casum adsignat homicidij inuoluntarij, more Hebraico, in terminis descripto, ut similes perinde inter noscantur, in quibus non semper homicida sit iure occidendus, quod tamen lex ipsa generalis decreuerat. Id autem intelligendum est & de reliquis legibus communibus omnibus, in quibus frequenter multæ exceptiones inueniuntur, secundum quæ interpretatio legis captanda sit.

- 6 ne forsitā proximus eius cuius effusus est sanguis, dolore stimulatus, persequatur, & apprehendat eum si longior uia fuerit, & percutiat animam eius qui non est reus mortis: quia nullū cōtra eum qui occisus est, odium prius habuisse monstratur.

Ne forte propinquus iuxta carnis necessitudinem zelo & sermore fraterno instigatus, commoueatur ad uindicandū sanguinem occisi, qui calorem animi subito con

ceptum ægre ualeat euincere. Vbi satis discimus diuinam longanimitatem & clementiam, qua deus primorū mortuum furiam non tam seriose damnat, quin potius ueluti medicina paterna occurrit, & emendare conatur, postea lege refugiorum, ne occidi eos contingat, quibus non sit iudicium mortis, hoc est, qui ad mortis talionem in se damnari non possunt, quia inuoluntarie occiderunt. Voluntarium enim peccatum esse debet: ut si uoluntarium non sit, peccatum non sit, iuxta Augustini sententiam.

- 7 Idcirco præcipio tibi, ut tres ciuitates illis inter se spatij tibi diuidas.

Serio & crebro idem mandat & inculcat, quia animus illius populi propensissimū ad iram & uindictam non ignorabat dominus, & Moses ipse. ibi ergo studio sius medetur, ubi morbus est grauior.

- 8 Quum autem dilatauerit dominus deus tuus terminos tuos, sicut iurauit patribus tuis, & dederit tibi cunctā terram quam eis pollicitus est,

- 9 (si tamen custodieris mandata eius, & feceris quæ hodie præcipio tibi, ut diligas dominum deum tuum, & ambules in uis eius omni tempore) addes tibi tres alias ciuitates, & supradictarum trium urbium numerum duplicabis,

Eatenus abhorret dominus sanguinis effusionē, ut reus os statuatur & teneat omnes habitatores terræ fidelem, si innoxij sanguinis effusores cogniti, digne legitimeque puniti non fuerint, quos & lege talionis terra deuorabit in dicio domini, qui sine iusta causa homicidia parantes, non afficiunt ultimo supplicio. Charitatem interim commendans & mansuetudinem, ut à mutua cede abhorrent, pacifice conuersentur. Interim semper conditionem adiicit ad terram promissam obtinendam & inhabitandam feliciter, si mandata domini hæc & alia obseruauerint: propter deum, in quo tota lex domini pendet, & obseruantia.

- 10 ut nō effundatur sanguis innoxius in medio terræ quam dominus deus tuus dabit tibi possidendam, ne sis sanguinis reus.

Terram istam promissam, unde exterminandi erant ob crudelitates & tyrannidem sanguinarias gentes, uult posthac à fidelibus habitandam, purissimam conferuari ab omni effusione sanguinis innocentis. Filios enim suos uult pacificos esse & nominari. Quod & Christus adimplet monuit frequenter & multis. Est enim charitas inter signem filiorum & amicorum dei: sicut contra, sanguinarij, bellicaces, crudeles gentium uastatores, pro auro nullam crudelitatem horrentes, filij demonum sunt, ac illius satelli mrandi in præsentī sæculo & futuro, tanquam omnis humanitatis & gratiæ hostes, feræ potius habenda & bel lue quàm homines.

- 11 Si quis autem odio habens proximum suū insidiatus fuerit uitæ eius, surgensque percusserit illum, & mortuus fuerit, fugiensque ad

ad unam de supradictis urbibus, mittent seniores ciuitatis illius, & arripient eum de loco effugij, tradentq; in manu proximi, cuius sanguis effusus est, & morietur.

Homicida uoluntarius quis habendus sit, & quomodo seniorum autoritate, & officio praua accusatione & testificatione sit trabendus in ius decernitur. Si scilicet probetur hostis fuisse, insidias struxisse, armasse se, aggressumq; sponte, & sic occidisse talis traditur à iudicibus in potestatem iudicis ex urbe, ad quam confugerat, iudicium sententia ablegatum & abstractum. Non est enim asylum loci & tutela reorum, sed infontium, donec negotij status & ueritas discutiatur.

Non misereberis eius, & auferes noxium sanguinem de Israël, ut bene sit tibi.

Iudicibus & populo præcipitur, ut innocentium hominum occisoribus neuiquam parcant, alioqui totum Israël eum pollui sanguine innocentis, iuxta iustitiam & legem domini non uindicati. Et ut benefacit deus iniuriarum exterminatoribus: sic proculdubio oppressores pauperum inultos non sinit, & iniuriam inferentibus innocentibus, uel non uindicantes iniurias cum possint ac debeant ex lege & officio.

Non transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua quã dominus deus tuus dabit tibi in terra quam acceperis possidendam.

Iniuriam aliam prohibet proximo inferendã, ex auaritia proficiscentem, sicut prior à furore, ne scilicet quis ambiet & sibi uendicat fratris uel uicini possessionem, hereditario iure ei destinatam, & sorte diuinitus moderata, primum suscepta, cum terra diuideretur. Non uult enim dominus hereditates confundi. Fraternitatis iure, hoc est, iusta & equabili quantitate agri ac prædia possidenda sunt, non ut unus nimium lata, alius nimis stricta quam pars sit in una ciuilitate possideat, quod & gentibus non semel agraria lege consultum est uisum & æquum. Hoc autẽ exemplo generalis lex indicatur de proximo non attendendo, urgendo, secreto uel publice suo iure stando.

Non stabit testis unus cõtra aliquem, quicquid illud peccati & facinoris fuerit: sed in ore duorum aut trium testium stabit uerbum.

Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum prauaricationis, stabunt ambo quorum causa est, ante dominum in cõspectu sacerdotum & iudicum qui fuerint in diebus illis.

Lex utilis, necessaria, & æquissima de testibus audiendis, non tantum uno, sed pluribus, quibus in iudicio fides adhibenda sit, præsumptione legis ea, quod pro innocentia hominum, & naturali probitate ac ueritatis hominum, non facile in mendacium scienter plures consentiant. Quod si fiat & agnoscatur, testes iniqui & mendaces diuissime iudicandi præcipiuntur: si uero ab hominibus ignoretur, non tamen excidet fallax ille testis

domini dei iudicium iustum, nec morabitur. Interim autem falsis oppressus testibus, male quidem tractatur & patitur ab hominibus, domino autẽ curæ est, & alio aliquo bono maiore perfruetur, domino enim cadit uel stat.

Quumq; diligentissime perscrutantes inuenerint falsum testem dixisse cõtra fratrem suum mendacium:

reddent ei sicut fratri suo facere cogitauit, & auferes malum de medio tui,

ut audientes cæteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere.

Testium falsorum malitiæ & mendacia discutienda mandantur, ut & iniuria uindicetur mendaciter testantium, & innocens liberetur. Talionis autem ius à domino statuitur, ut incentiuum nocendi comprimatur, ne mendacibus hominibus publica pax & iustitia perturbetur, & poena improborum fiat reliquis in exemplum.

Non misereberis eius, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.

Non permouearis misericordia in eum, qui proximo suo non pepercit, non parcas ei qui mendacio proximum disperdere cogitauit: nec inultum sinas qui intolerabilem iniuriam proximo facit, uel innocentem occidendo, uel pernicioso mendacio ad exitium pertrahendo, ne fenestram aperias homicidis, mendacibus, & malignis, contra iustos, ueraces & innocentes. Quin iuxta peccatum demerita diligenter & iuste punias flagitiosos, pro reipublicæ tranquillitate uindicanda, & ut audacia crudelium reprimatur. Hoc enim fiet, cum quis de industria & animo maligno proximum læserit, si æque graui, uel grauiore ut decet poena plectatur. Secus autem fieri ratio distabit & æquitas, si per ignorantiam aut casu quippiam tale acciderit. Tunc enim alijs modis ac medijs fuerit male obuiandum. Et hæc quidem processu iuridico: cui non obstat Christi doctrina, qua instrumur, ut læsi in bono malum uincamus, & patienter feramus lædenti improbitatem ac iniuriam, humaniorq; modo occurrere tente mus malo, & si casus tulerit, nobiliori uincendi genere triumphemus de affectibus.

CAPVT XX.



Si exieris ad bellum cõtra hostes tuos, & uideris equitatus & currus, & maiorem quàm tu habeas aduersarij exercitus multitudinẽ, non timebis eos: quia dominus deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti.

Bella sua dominus pro populo suo instruit, & fidei ac uirtutis arma promittit fidelibus & administrat. Contra inimicos & hostes credentium exeunt fideles, non nisi iussu domini, & ad arma compulsi, quibus tamen non uincunt, sed dominus in se sperantes superiores facit, dum id in gloriam dei proficit, non semper. Nulla exercitus armatura uel multitudo nocere potest fidentibus deo, & ad illius uoluntatem conuersantibus. Sicut Israëlẽ deus eduxerat ex Aegypto, sic protexerat, & non

Talionis ius.

Uirio digna non obmittenda.

A

Bella fidentium.

deseruit unquam, nisi ab illis desertus. Prohibet autem timere, non quod in potestate hominis sit non timere, dum instant pericula, sed de dei gratia, & causae bonitate fiendum est. Et ab hominibus impijs non formidandum, qui sunt aequae in manu domini, quos pro malitia sua certissime puniendos fidelis credat, etiam si ad horam uictorij concessis à deo indurentur, ad illorum damnationem & fidelium probationem uel exercitium. Non enim semper profunt uictoriae, etiam pijs, multo minus impijs.

- 2 Appropinquantem autem iam praelio accedet sacerdos, & loquetur ad populum, & dicet ad eos:

Sacerdotes
in bello.

Sacerdotes nō abesse debent conflictibus, non ut uiribus & armis belligerentur, sed ut secundum legem domini inhortentur, ad fideliter iuuandum amicos, ut alacres ad iustitiae propugnationem insistant, & fortiter de domini dei ipsorum praesidio, praesentia & gratia, confidant, cui cedit omnis fortitudo, si tamen conscientia causae iustae fruatur, charitas quoque sincera & consensus in bono comilitonibus non absint: sic quoque, ut quae humana prouidentia agi possunt, non obmittantur, ne dominum deum tentare uideantur.

- 3 Audi Israël, uos hodie contra inimicos uestros pugnam committitis, non pertimescat cor uestrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos,

Ad aciem uel in medio exercitus stabit sacerdos uel sacerdotes, & uerbis dei solabitur pugnaturus pro populo dei & iustitia: non ut interim otiosi manus contineant, & supernaturali modo e coelis lapides sperent prostratos hostes, sed ut omnia quae possunt diligenter obeant, euentum autem rei & uictoriae, clementiae dei commendent, inque domino roborentur, magis animo robusti quam neruis, fide quam armis. Credentes dominum imperare tam suorum quam aduersariorum exercitui, & uictoriam parandam ad utilitatem deo fidentium. Longe autem aliter animantur impij ad praelia, ideo & aliter finuntur.

- 4 quia dominus deus uester in medio uestri est, & pro uobis contra aduersarios dimicabit, ut eruat uos de periculo.

Si non cedit de arbore folium sine patre nostro, quomodo occumberet homo ad imaginem dei creatus, nobilissima corporalium creaturarum, sine prouidentia & ordinatione diuina? quae administrantur tam pacis negotia quam praeliorum: qui saluat suos siue in hac uita suapersites, siue in aliam uitam feliciorum translatos.

- B Duces quoque audiente exercitu proclamabunt: Quis est homo qui aedificauit domum nouam, & non dedicauit eam? uadat & reuertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, & alius dedicet eam

- 6 Quis est homo qui plantauit uineam, & nec dum fecit eam esse communem (& de qua uesci omnibus liceat?) uadat & reuertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, & alius homo eius fungatur officio.

7 Quis est homo qui despondit uxorem & non accepit eam? uadat & reuertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, & alius homo accipiat eam.

Pernicies maxima est in exercitu, etiam fidelium, de qua hic agitur, si formidolosi plures adsint, & privatae commodae publicae saluti praeferebant. Affectus incolumitatis propriae, cum damno proximi, uincens & emolumentum animi nocet maxime. Ex origine igitur & instinctu priuatae legis, unde & ex qua regulanda sunt omnes, ne peius ut proximo faciamus quae nobis fieri optamus, & non grauemus quenquam supra id quod grauari nos uolumus, ipsa haec praesens & aliae leges proficiunt, ut communitati profint & utiles. Ideo ubi multa quis solitudine & laboribus domum extruxit, miserum est non frui eadem, uel ad tempus. Dilato enim desiderio, tandem appetente fraudari subito, grauissima est molestia. Vineam plantare nouam, & noualia parasse sudore multo, fructumque non consequi expectatum durum est. Despondisse sibi uxorem, & impediri congressu mulieris, crudelis habetur prouincia. Sicque de similibus humanitas dum permittit lex dei, quo generalis humanitas & charitas fraterna foueatur inter amicos ac ciues: omnia enim ad charitatis legem, quantum uicinius fieri possit, regulanda sunt. Veruntamen communis necessitas praefrenda est lege naturali, priuatae libidini. Dedicare autem domum Hebraeis est, primum inhabitare & amicorum communi gratulatione perfui, more omnium gentium, & primo potiri fructu laborum: sicut & propbanare uiuere, est post primos fructus domino dedicatos & oblatos in tabernaculum dei ministris, pro gratiarum actione, uel pauperibus propter deum distributos, sequentes fructus percipere, communi familiae suae usui permittere & communis facere. Hodie uero propter incommoda defectionum & proditorum expediret & alias quasdam exceptiones promulgari in congressibus, ne scilicet capitaliter subinuidentes pariter pugnare contra hostem sinantur, & alia quaedam remedia relatu non necessaria: sed uis temporum Moysi tantam perfidiam non tulisset. Haec inquit & huiusmodi, sacerdotes praemonere congressuros debebant, & tubis canere classicum, non ex professo iniuncto arma, ad quae non sunt a sueti sacerdotes, tradere debent, nisi in extrema necessitate, ubi ab hostibus sacerdos quoque urgerentur, sed tunc propugnari à militibus, galatotes deberent, sicut pater à filiis, senes à iunioribus, galatines à gallis. Et tota diligentia praecauendum, ne ceruicem in uiculo inuoluantur hi, quorum consilio & autoritate omnia totius exercitus fata diriguntur post deum.

- 8 His dictis addent reliqua, & loquentur ad populum: Quis est homo formidolosus, & corde pauidus? uadat et reuertatur in domum suam, ne pauere faciat corda fratrum suorum, sicut ipse timore perterritus est.

Duces denique post ipsa sacerdotum uerba, praecipiantur dei lege, quae sequuntur, loqui ad populum: de rebus tendis formidolosis: haud dubium, quin & de hostium affinis & fautoribus: sicut & principes Palestini con-

tra David consultabant, quem cum suis socijs Iudeis in suo exercitu, socium contra suos minime habere, non irrationabili consilio decernunt.

Cumq; filuerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint unusquisq; suos ad bellandum cuneos præparabit.

Post bene animatum exercitum, & confirmatum uerbis & uiribus, & affectu de generali omnium audacia, fortitudine & uoluntate, ad decertandum pro patria & pietate, proq; dei gloria & ueritate uel iustitia, fieri non potest, quin bonus & aptus quispiam præficiatur suæ turme dux & tribunus militum. Id autem fit commodum in castris, etiam iuxta uerbum domini post præmissa. Non autem id opportune fieret, si adhuc teneri essent et formidolosi, ignaui aut delicati martyres. Quin & sciam est militaturis paucos habere uiros, omnes autem in perterritos, quam cum pluribus timidis magnam expeditione. Non enim numero, sed uiribus paratur uictoria.

Si quando accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem.

Pax in primis offerenda docetur hostibus, ob quam bella assumuntur: & quod obtineri sine damno potest, emendanda incerta uictoria, præter necessitatem.

Si receperit, & aperuerit tibi, cunctus populus qui in ea inuenietur seruiet tibi sub tributo.

In bello obtenti sine sanguine, non occidi, sed pendere tributa debet, & subesse fideliter. Seruire autem oportebat impios, & a domino ad id damnatos fidelibus suis.

Si autem foedus inire noluerit, & coeperit contra te bellum, oppugnabis eam.

Quumq; tradiderit dominus deus tuus illam in manu tua, percuties omne quod in ea generis masculini est in ore gladij,

& absq; mulieribus & infantibus, iumentis & cæteris quæ in ciuitate sunt. Omnem prædam exercitui diuides, & comedes de spolijs hostium tuorum, quæ dominus deus tuus dederit tibi.

Sic facies cunctis ciuitatibus quæ a te procul ualde sunt, & non sunt de urbibus illarum gentium.

Dei resistentes autem pacem, & ad arma currētes, populos quoscunq; quos domini benignitate & uirtute subieceris, tibiq; denicis, masculos quidem eorum, bello amicos, occides, ne bellum redintegrent: mulieres uero & paruulos, & animalia opportuna tuis usibus serues, cum omni suppellestili tibi accommoda: quicquid uero aptum est tractabis hostium tuorum urbes & populos, longe à terra tibi in hereditate promissa, distantes: aliter autem Chananeos. Verum nunquam obliuiscaris, uictorias tuas dandas non acceptas referre tuis uiribus uel iustitijs, sed meæ gratiæ & ueritati, qui quæ promisi perficio: insequor.

De his autem ciuitatibus earum gentium

quas dominus deus tuus dabit tibi in hereditatem, nullum omnino permittes uiuere,

sed interficies in ore gladij, Hethæum uidelicet, & Amorrhæum, & Chananeum, Pheræzum, & Heuæum, & Iebusæum, sicut præcepit tibi dominus deus tuus:

Sed Chananeorum istas multas & fortissimas gentes & pessimas, dudumq; tibi damnatas, alia conditione deuinces: iam enim quadringenis annis expectaui criminum suorum perfectam mensuram: iam appetijt illis tempus iudicij, iustæq; uindictæ. Totam enim regionem promisi dum patribus tuis & posteris, meæ enim sunt, & cui placet libere de eas. Earum urbes sic capies, ut nihil in eis serues, sed omnia pariter disperdas, uiros, scæminas, senes cū iunioribus. Omnium enim illarum septem gentium urbes capias, domino sic præcipiente. Non propria temeritate & odio tuo, sed tantum amore gratificandi deo, qui id ad suam præcepit gloriam, & ad tuam salutem.

Ne forte doceant uos facere cunctas abominaciones quas ipsi operati sunt dñs suis, & peccetis in dominum deum uestrum.

Ratio tantæ stragis tu es, & in tuum bonum, nempe ne discas ab illis impietatem & idololatriam, cum innumeris ac foedis superstitionibus & crudelissima tyrannide, quibus hæ gentes præ alijs multis foedate sunt, & te quoq; facile polluent, si illis parcendo cohabitaueris: facile enim deprauatur qui impijs familiaritate coniungitur. Longe enim procluius est illos te malū docere, quam a te bona discere. Et peruersi mores facilius contrahuntur quam innocentes: quandoquidē natura humana propria est ad mala ab ipsa infantia.

Quando obsederis ciuitatem multo tempore, & munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non succides arbores eius impellendo eas securibus, quia ex eis comedes, ideo eas non excindes, quia propter hominē est lignum agri, nec debet bellantium contra te augere numerum.

Moderamen utile docet & præcipit, ad urbium impugnationes, ne sic in homines sæuiant, ut arbores quoq; fructiferas disperdant, ad ualla machinasq; parandas, in exitium ciuium & posterorum. Proderunt enim seruata arbores ad commoditatem tuam, & in te nihil uel dominum peccauerunt. Nunquam enim arborem tibi profuturam, uelut hostem inuadere uelles, qui ut te olim nutrit, ita obfuit nunquam: non potest bellantium contra te augere numerum, sed a domino in usum tuum creata, & donata est.

Si qua autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, & in cæteros apta usus, succide & instrue machinas, donec capias ciuitatem quæ contra te dimicat.

Si quæ uero arbores pomiferae non sunt, eas licebit, si uidebitur succidere ad extruendas contra ciuitatem pro te machinas, donec capias, & seruituti tuæ subicias, aut in totum deleas. Non sunt occidendi homines, de quibus spes resipiscentiæ est: non præter necessitatē quodcunq;

D

Chananeorum excidium,

Impij decti nandi,

Arbores nō excindendæ.

DEUTERONOMIUM

utile destruendum: nec sine causa damnum inferendū ali-
cui. Verum contra mandatum dei parcere damnatis ad
mortem, non clementia est, sed inobedientia quæ domi-
num prouocat, etiam si sacrificijs illum placare propo-
sueris ut Saul.

CAPVT XXI.

A

1



Vando inuent m fuerit in terra
quam dominu deus tuus datu-
rus est tibi, hominis cadauer occi-
si, & ignorabitur cædis reus,

2

egredientur maiores natu, & iudices tui, et
metientur à loco cadaueris singularum per
circumitum spatia ciuitatum:

Statuitur hæc lex ad horrorem fidelium mentibus in-
cutiendum, pro atroci homicidio, ut asuescant ad huma-
nitatem, & pro uiribus prospiciatur ab urbium ciuibz,
ne in illarum suburbanis & districtibus homicidia com-
mittantur, utq; terra ab occisi in ea sanguine expietur, in-
nocentis uel non iure occisi. Si, inquit, inueniatur cada-
uer occisi hominis, & ignoretur homicida, exhibunt urbi
um propinquarum primores, qui seniores & presbyteri
dicuntur, & discutient quæ illi loco, ubi confectum est
homicidium, propinquior sit ciuitas: uel certe ad cuius di-
tionem uel regnum aut possessionem pertineat, si more
nostro distinguantur regiones.

Processus
contra ho-
micia.

3

& quam uiciniorẽ cæteris esse perspex-
rint, seniores ciuitatis illius tollẽt uitulam de
armento, quæ non traxit iugum, nec terram
scidit uomere,

4

& ducent seniores ciuitatis illius uitulam
ad uallem asperam, quæ nunquam arata est,
nec sementem recepit, & cædent in ea cerui-
ces uitulæ,

Iubentur proximioris ciuitatis seniores suscipere ui-
tulam, nondum aratro maceratā uel aptam, hoc est, ex o-
ptimis aliquam eligendam: eamq; pertrahent ad uallem
asperam, hoc est, infœcundam & ineptam fructibus illic
seminandis, & prorsus sterilem, expiationi pro peccato
non ineptam, illicq; uitulam cædent, & illius carnem pu-
trescere illic sinant, ut locus is perpetuo sterilis, horri-
dus, & anathema habendus sit pro scelere homicidij.

5

accedentq; sacerdotes filij Leui, quos ele-
gerit dominus deus tuus ut ministrent ei, &
benedicāt in nomine domini, & ad uerbum
eorum omne negotium pendet: & quicquid
mundum uel immundum est, iudicetur.

B

6

Et uenient maiores natu ciuitatis illius ad
interfectum, lauabuntq; manus suas super
uitulam quæ in ualle percussa est,

Iudicio sacerdotis aduocandi immunes censebuntur
à scelere, ob ignorantiam ciues illius proximioris oppi-
di, lotis tamen prius manibus, ad innocentie symbolum.
Inferitur autem parenthesis, de dignitate, officio, electio-
ne, & ministerio Leuiticæ tribus, qua commendatissimam
populo uult dominus auctoritatem Leuiticam, quorum
officium sit benedicendi, certè & maledicendi, in nomine
domini, quo maiori in reuerentia sint apud plebem, &

Leuitica di-
gnitas.

KITHEZE.

doctrina ipsorum sacra ex uerbo dei minus conten-
tur, ad ipsorum Israëlitarum salutem, & gloriam dei. Es-
lecti enim dicuntur à domino, non propria ambitione
suffecti, non ad ocio uacandum, & subinde uicijs in-
fessum: sed ministerio illis digno, discendo & docendo les-
gem domini, iuxta quam & huiusmodi causas dubias de-
scindere debeant. Benedicere autem populo, eius gratiam
orare, dei benignitatem illis commendare, eius legem
polliceri, si illum reuereantur & colant iuxta legem.
Quicquid igitur illi iuxta dei legẽ decreuerint, id faci-
ac integrum habeatur. Deniq; ad illorum sententiam ius
dicabitur lues quæcunq; aut plaga contagiosarum in-
firmitatum.

7

& dicent: Manus nostræ non effuderunt
sanguinem hunc, nec oculi uiderunt,

8

Propitius esto populo tuo Israël, quem re-
demisti domine, & ne reputes sanguinem in-
nocentem in medio populi tui Israël. Et auferetur
ab eis reatus sanguinis:

Conceptis uerbis dominum orabunt Leuitæ sacerdo-
tes, nomine totius plebis ac seniorum, optantes sibi non
imputari à domino hoc homicidium, quod illis cum
ignorantibus & minime consentientibus, sed dolentium
commissum uident. Pro quo & remissionem & gratiam
dei implorant, qui redemit Israël, ne ueluti rei sangui-
nis innocentis à domino habeantur, idipsum autem agen-
tes, domini uindictam euadent.

9

tu autem exures (uel auferes) innocentis cru-
orem qui in te effusus est, quum feceris quod
rectum est in oculis domini.

Summa diligentia præcauenda sunt quidem homici-
dia, quæ tamen si contigerint auctores sceleris inuigila-
di sunt insigni & publica diligentia, quod illis publici
iudicandi. Quos si deprehendi non dabitur, saltem publi-
ce ac ueraciter contestari deo & hominibus debent, de-
lere se de facto, non consensisse, sed præsto fuisse ad uin-
ctam sumendam de homicida: Ut non solum abominatio-
le factum habeant, sed & locum cum dispendio rerum
suarum: tantum abesse, ut eorum aliquis, quod sciamus
fecerit hoc indignum flagitium.

10

Si egressus fueris ad pugnam contra ini-
micos tuos, & tradiderit eos dominus deus
tuus in manu tua, captiuosq; duxeris,

11

& uideris in numero captiuorum mulierẽ
pulchram, & admaueris eam, uoluerisq; ha-
bere uxorem,

12

introduces eam in domum tuam, quæ ca-
det cæsariem, & circumcideret ungues,

13

& deponet uestẽ in qua capta est, sedensq;
in domo tua, flebit patrem & matrem suam
uno mense, & postea intrabis ad eam, domi-
esq; cum illa, & erit uxor tua.

Ad duritiam ceruicis illius Iudaicæ gentis, quodam
clementia dei permissa sunt, eatenus, ut pro illis non gra-
uiter eos puniendos decreuerit, nec tamen uelut compla-
citum illi opus commendandum. Quæ quidem, ut ex
lia multa, suis cum uult dominus imputat, cum non possit

consilio bonitatis dissimulat. Non quod ut grauissima cri-
mina durius punire huiusmodi uoluerit, quanquam re ue-
ra naturali legi aduersentur, & iniqua sint, non tamen ut
legibus scriptis grauius à domino puniendâ damnatur.

Tale aliquid est hoc loco permissum aliquatenus, coniu-
gium scilicet cum extranea, bello capta: sed tamen lege ca-
uetur quomodo tractanda, & quo casu dimittenda. Si,
inquit, inter manubias post uictoriâ inueneris speciosam
mulierem, quam amare incipias, & desiderare coniugem,
non meretricem eam accipere deliberes. Verum gentili-
tatis opprobrium illi in primis adimas, cum immunditijs
quas ex more abominari consueueris, ne sit familiaribus
gentis tue uel nausea, uel ludibriû. Doc eas autem illam
primum abnegare luxum & ornatum gentilitium, utq;
in nouum populum sanctum & mundum suscipienda sit,
derelinquendam meminerit, te docente, nec eam loco an-
cille futuram, nec ut bello captam affligendam esse, sed
exutam exuilijs captiuitatis suæ ueluti uxorem habeas ac
consoleris, ut te quoq; uicissim amare possit ac uelit. Ma-
nebit igitur domi tuæ, & permittetur plangere parentes
aliquantisper, ne si minus id liceat per tuam ferocitatem
incipiat ardentius cupere quod negatur, & tepidius te
amare. Id autem ad tempus unius mensis, & non antea
ad illam intrabis, si quo modo interim tibi improbus fer-
uor decreueris, & morum illius dissoluentia capiaris, &
conuersationem illius intra tuam familiam utilem non esse
perspicias, & tui amore capi illam non contingat, ut sic
tenentis omnibus, uideas quid tibi faciendum sit de extra-
nea muliere, si tuto illam uxorem ducere liceat.

Si autem postea non placuerit animo tuo,
dimittes eam, nec uendere poteris pecunia,
nec opprimere per potentiam: quia humilia-
sti eam.

Si post omnia hæc dissoluerit, dimittere quidem eam
poteris, sed honeste sibi ipsi restituere, hoc est, libertate do-
nare, minime uendere eam poteris, nec elocare, uel op-
primere aliqua seruitute, eo quod humiliaueris eam, uel
afflixeris, cum parentibus spoliando & patria uel rebus,
quodam uicisse honesti coniugij & marito. Pluralitas uxo-
rum non unquam laudata est, sed tantum non punita à
domino, multis autem celebrata in commodis, à primo bi-
gamo Lamech usq; ad ultimum in scripturis. Eadem sicut
& alijs malis rebus abutitur deus ad suam gloriam. Alle-
goriam huiusmodi mulieris extraneæ in uxorem captan-
tis, apud Hieronymum inuenies, post Origenem, de gen-
tilium disciplinis in ecclesiasticum usum docendi assumen-
dis, sed præ seipsis prius uanitatibus & erroribus.

Si habuerit homo uxores duas, unam
dilectam, & alteram odiosam, genueritq; ex
ambabus liberos, & fuerit filius odiosæ pri-
mogenitus,
uolueritq; substantiam inter filios suos di-
uidere, non poterit filium dilectæ facere pri-
mogenitum, & præferre filio odiosæ,
Lex est de duabus uxoribus, non æque dilectis, & de

utriusq; prole, ne primogenituræ prærogatiuum, hono-
rem, commodum, benedictionem & hereditatem dei ma-
ritus pro carnali affectu, & pro amore filij, quem ex di-
lecta suscepit. Donum enim dei est primogenituræ condi-
tio, nec auferri debet arbitrio humano, uel conferri ei cui
natura & deus non detulit: Quod enim deus donat, ho-
mo non auferat.

17 sed filiū odiosæ agnoscat primogenitum,
dabitq; ei de his quæ habuerit cuncta dupli-
cia: iste est enim principium liberorum eius,
& huic debentur primogenita.

Primogenituræ ratio est, ut duas habeat de omnibus
bonis portiones: Ipse deniq; principium est fortitudinis,
paternæ sollicitudinis & molestiarum, habens authorita-
tem in fratres & regimen: olim etiam sacerdotij dignita-
te pollebat præ alijs filijs.

18 ¶ Si genuerit homo filium contumacem
& proteruum, qui non audierit patris ac ma-
tris imperium, & coercitus obedire contem-
pserit,

19 apprehendent eum parentes eius, & du-
cent ad seniores ciuitatis illius & ad portam
iudicij,

20 dicentq; ad eos: Filius noster iste proter-
uus & contumax est, monita nostra audire
contemnit, comestationibus uacat, atq; con-
uiujs:

21 lapidibus eum obruet populus ciuitatis,
& morietur, ut auferas malum de medio tui,
& uniuersus Israël audiens pertimescat.

Sancto rigore Moses præcipit rebelles filios castiga-
ri, ut etiam parentes ipsos iubeat accusatorij officio fun-
gi, & mortis accusationem deferre, uult enim tales pro-
trahi ad tribunal à parentibus, testari insolentiam, ut se-
se ostendat inuitos hæcenus sustinuisse filij improbos mo-
res, nec aliqua ratione emendare potuisse, quia nullam
prorsus recipiat disciplinam. Tanti facit deus inobedien-
tiam filiorum, & contemptum disciplinæ in filijs contra
parentes. Hac lege sanctissima si hodie parentes uteren-
tur in prolem, plus pudoris & disciplinæ extaret & in-
cuteretur peruiacibus alioqui iuuenibus, qui tam misce-
ris exemplis ac proteruis moribus interim pereunt.

22 ¶ Quando peccauerit homo quod morte
plectendum est, & adiudicatus morti appen-
sus fuerit in patibulo:

23 non permanebit cadauer eius in ligno, sed
in eadem die sepelietur: quia maledictio dei
est qui suspensus est, & nequaquam contami-
nabis terram quam dominus deus tuus dede-
rit tibi in possessionem.

Statuit facinorosos cruci affixos, uel alijs morti adiu-
dicatos eo die sepeliendos, de patibulo deponendos, ne
contaminetur terra & aer, horror quoq; mortis maior
uigeat, & clementia locum habeat, quum desierit post
exactum peccatum & uindicatum libido peccandi. Ne
duplici inclementia puniantur: ne usu spectati ac tolera-
ti cadaueris uilescat & tepescat horror occidendi. Eate

Filij rebel-
les castigam
di.

Crucifixi
deponendi.

DEUTERONOMIUM

nus enim absterret lex domini ab homicidio, ut et dignus morte legisq; decreto occisus, otius sepeliri præcipiatur, ostendaturq; palam quod à iudicibus non odio personæ, sed iustitiæ legisq; amore morti sit adiudicatus. Ideo miserabile spectaculum tollere cupiant, & sub terram occultare festinent. Vt autem suspensus omnis maledictum est deo: sic & Christus quidem dei maledictum dicitur, quia sacrificium pro nobis factus est, & expiatio pro peccatis fidelium, qui peccatum non fecit: cuius tamen impropria ceciderunt super se innocentem, & peccata nostra ipse portauit, propter peccata populi percussus, crucifixus, mortuus & sepultus, factus maledictum pro electis omnibus, quo benedictionem omnium gentium propagaret.

CAPVT XXII.

A
1



On uidebis bouem fratris tui aut ouem errantem, & abscondes te, sed reducendo reduces fratri tuo,

Exempla
pro legibus

Beneficentiam docet ad proximos, etiam si minus nos diligant, utq; curam de proximo geramus ac sollicitudinem, non intermittendo occasionem beneficiendi, etiam non amantibus nos, si quo modo conuertantur, & ament beneficijs prouocati. Exemplis autem docet pro legibus, Hebraico more, breuitati studendo & simplicitati. Si quando uideris, ait, fratris tui causam periclitari, & incommodū illi imminere de re quapiam, quam possis impedire, esto diligens & fidus, faciendo illi quod tibi fieri uelles, etiam si nemo uideat hominum: dominus enim intuetur singula, & perfidiam talione compensat, gratiā autem reddit pro gratia, magis autem eis, qui genus diuinū propius representant, qui solem suum oriri facit super bonos & malos.

2 etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum: ducis eum in domum tuam, & erūt apud te quādiu quærat ea frater tuus, & restitues ei.

3 Similiter facies de asino, & de uestimento, & de omni re fratris tui quæ perierit: si inuenieris eam, ne negligas quasi alienam.

Si rem perditam quamcunq; inuenieris, nescias autem cuius sit, domi seruabis, donec tecum requirat qui perdidit, & illud restituas: & omnino iuxta charitatem agas significando te habere quod inueneras, dum id per primam opportunitatem licuerit.

4 Si uideris asinum fratris tui aut bouem cecidisse in uia, non despicias, sed subleuabis cum eo.

Proximus
iuuandus.

Quoties deprehēderis egere fratrem opera tua, quam possis præstare, noli uel te abscondere uel negare, sed benigniter succurre, uel pro uiribus adiuua. Hanc communissimam legem dominus proponit exemplo asini uel bouis succumbentis oneri & periclitantis, quod si id de iumento præcipit iuando, & eo etiam qui sit hostis tui, quid tibi agendum putabis de persona illius, & de amico? Sed & in spiritualibus, et animæ periculis officiosus succurrendum erit. Et fratris nomine non amicus solus in-

KITHEZE.

telligitur, sed proximus. Is scilicet iuxta Christi domini explicationem, qui opera tua indiget, & cuius necessitate te dominus uidere uoluit, & gratiam contulit, quam possis iuuare egentem quemcunq; etiam bestiam & inuentum. Omnino enim clementiam lex docet & beneficentiam, iræ compressionem, aut odij.

5 ¶ Non geret mulier arma uiri: nec induetur mulier ueste uirili, nec uir utetur ueste feminea: abominabilis enim apud dominum deum tuum est omnis qui facit hæc.

Arma, uestes, & mores uiriles femina sibi non super inducat, & uir non femineis uestibus uel moribus induatur. Honestas & dignitas utriusq; sexus per omnia seruanda docentur, ut suo quisq; decore non careat, sua sorte contentus: neue permixtione huiusmodi externarum laruarum flagitia committantur: suo quisq; dono utatur, impermutato rerum & naturæ ordine politia seruatur. Abominatio domini est, si naturæ diuinæ ordo inuertatur & corrumpatur hominum insania.

6 Si ambulans per uiam, in arbore uel in terra nidū auis inueneris, & matrem pullis uel ouis desuper incubantem: non tenebis matrem cum filijs,

7 sed abire patieris matrem, capros tenens filios, ut bene sit tibi, & longo uiuas tempore.

Mansuetudinem docemur, ut non nimis proximo uel etiam hostem ledamus, ne in imbelles & imbecilles serociamur, nimia nocendi cupidine non seruiamus. Amicos etiam benefactores recipiendo non grauemus. Incumbens parcedo uel utili operi non sumus molesti. Matribus infandum, cum filiorum educandorum officio & pietati infunt. Pietas huiusmodi ad omnia ualet, remuneratiōem habens in hoc seculo & in futuro. Longioris uitæ a deo assequenda ratio & desiderium sobriū cum timore dei solet obesse nemini, prodesse pluribus.

8 ¶ Quum ædificaueris domum nouam, facies murum tecti per circuitum: ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus alio in præceps ruente.

Præcauenda & anteuertenda pro uiribus domi casio, ac circumspeditione studiosa impedienda. Sic conuersandum tibi inter homines, ne sis cuiquam periculo siue damno, sed potius præsidio & adiutor, ut sit bonum homo deus. Ne alterius malo tuum quæras casus, et qui murum tecto circumducere, est periculum casus alto præuenire. Tecta Palestinorum plana sunt, & plerumque tearum instar, ad uespertinum tempus dum calor tepuerit, ubi & conueniunt homines: necessarie ergo cancellæ erant ad margines, casum prohibentes.

9 ¶ Non seres uineam tuam commixto semine: ne & sementis quam seuisi, & quæ nascuntur ex uinea, pariter sanctificentur.

In uineam noli alterius & uarij generis fructuum semina serere, ne unum alteri obstit, ne confundatur liquor cum aridis fructibus, ne auare nimis exigas a terra fructus illius, ne duplicitate labores: simpliciter amboletur deo & hominibus. Deus est amator eorum & seruans,

eritis, non uult primitias aut decimas diuersi seminis offerri sibi: ita et suos fideles uult simplices, candidos, unanimes sensu et moribus, doctrina quoque simplici utamur in ecclesia, non disputationibus, pro et contra ueritatem, ad magis inuoluendum mentes quam resoluendum et docendum.

10 ¶ Non arabis in boue simul & asino.
11 Non indueris uestimento quod ex lana li-
noque contextum est.

Iam docet alijs uerbis et exemplis, quod praecedens sententia, Ne agricolentur simul in boue et asino, ne mixta utantur ueste: Grata est enim domino concordia et aequalitas, quam philosophi distributiuam dicunt, et hominibus utilis, ne oneribus aequalibus inaequales humeri grauentur, ne uno collurio omnium oculi inungantur, ne iugum trahatur cum infidelibus, ne aequae sortes et beneficia ut infirmi et tardiores ad similes labores et exercitia arceantur, ne uinum nouum in antiquos utres, et uetusta indumenta nouis petijs resarciamus, ne dissimilitudine confundamus humanam conuersationem, et in sinceritate peccemus in uerbis, operibus et affectibus. Id enim Hebraico loquendi modo significatur, per uestem ex lino lanaque contextam.

12 Funiculos in fimbrijs facies per quatuor angulos pallij tui, quo operiris.

Non erubescant de uera religione, de cultu unius et ueri dei inter gentes idololatrias. Semper meminerint professionis suae, quam domino promiserunt in monte Sinai. Veste et moribus, tam deum quam legis diuinae obligatiorem praedicent, et sese unius dei cultores non hypocritico more, sed manifesta ac libera professione testentur, pietatis iactatione agnita ueritatis, et placetis sibi pietatis idololatriarum errores confutent, et perfidia comites habeant, quo mutuum se inter hostes quoque agnoscat et consolentur, fraterna protestatione et fide, et inuidiam impiorum non timeant. Alioqui **יִלְכָּד** nescio, quae fimbriae iudaicae sunt, quas apostoli et Christus pharisaei ad quatuor angulos palliorum, ut internae fidei ex-ternus habitus attestaretur, et signum consortibus praebetur ad mutuum exhortationem in fide et moribus, si quis signo uerbis reclamaret et operibus, et ueste contestatam pietatem conuersatione negaret.

13 ¶ Si duxerit uir uxorem, & ingressus ad eam
14 quae fueritque occasiones quibus dimittat eam,
15 am, obijciens ei nomen pessimum, & dixerit: Uxorem hanc accepi, & ingressus ad eam non inueni uirginem;
16 tollent eam pater & mater eius, & ferent se cum signa uirginitatis eius ad seniores urbis qui in porta sunt:
17 & dicet ad seniores puellae pater: Filiam meam dedi huic uxorem, quam quia odit, imponit ei nomen pessimum, ut dicat, Non inueni filiam tuam uirginem: & ecce haec sunt

signa uirginitatis filiae meae. Et expandent uestimentum coram senioribus ciuitatis:

18 apprehendentque senes urbis illius uirum, & castigabunt illum,

19 condemnantes in supercentum (siclis) argenti, quos dabit patri puellae, quoniam dif-
famauit nomen pessimum super uirginem Israel: habebitque eam uxorem, & non poterit dimittere eam omnibus diebus uitae suae.

Intelligimus passim ex sacris literis, insigniter semper fuisse excultam pudicitiam apud Hebraeos, et uirginum corruptores durissime punitos, fuisseque signa quaedam uirginitatis in nuptijs obseruata atque seruata, more gentis, quibus sponsae castitas comprobari poterat. Quae qualia fuerint disputatur apud Hebraeos, sine certa ratione. Haec ergo produci iubentur in iudicium a parentibus, si quis malignus maritus odio et malitia permotus suam repudiare uoluisset, ob falso accusatam de scortatione uel stupro, quia eam non deprehendisset uirginem. Conuictus enim a puellae parentibus ad iudices mendacij, uerberari iubetur, et uxorem in supercentum accipiet ac seruabit, et damnetur parentibus puellae innocentis ad centum siclos argenti. Seruit lex ista uirginitati studiosius conseruanda a puellis, signis uirginitatis modis commodis diligenter custodiendis, et ne facile ob eam inuidia et querela oboriantur inter coniuges, ut parentum diligens institutio non diffamet: quo denique accuratius filias suas a corruptionis periculis uindicerent, et castitas in populo Israel studio sua resplendeat ac seruetur. Constat enim Israeliticis filias propter casum Dina curiosius semper fuisse praemunitas, et legibus admonitis pudicitiae et circumspeditionis.

20 ¶ Quod si uerum est quod obijcit, & non est in puella inuenta uirginitas:

21 eijcient eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruet uiri ciuitatis illius, & morietur: quoniam fecit nefas in Israel, ut fornicaretur in domo patris sui: & auferes malum de medio tui.

Seuera animaduersio corruptae uirginitatis, quae se uendit affectu marito pro uirgine, ut lapidetur iuxta domum paternam, in qua custodiri debuerit. Intolerabile ergo malum esse docetur hoc loco, ex uerbo domini, puellas negligenter uel insolentius educare, et a corruptione corporis et morum non custodire parentes. Remissius enim instituta uirgines, non aptae erunt prolis suae institutrices. A sancta autem infantum educatione pendet reipublicae non modica salus, perditio autem ac turpitudine plebis, si foeminae sine pudore ac uerecundia, sine disciplina in uerbis ac moribus instituantur: quod docere matres nesciant quae uirgines non didicerunt.

22 ¶ Si inuetus fuerit uir qui dormierit cum uxore alterius, uterque morietur, id est, adulter & adultera: & auferes malum de Israel.

Adulterij poena grandis, sed digna: est enim nimium perniciose perfidia, qua maritalis dexterum, fides et constantia deseritur, et a domino deo non indigna iudicatur morte turpissima, pro fide maritali et matrimoniali

Pudicitia
Hebraeorum

Virgines in
situerunt de
ligenter.

Adulteri
digna poe-
na.

plantanda, proq; nepotibus legitime educandis, maxime in cœtu fidelium. Ambo occidendi mandantur, adulter & adultera, de cuius legis dexteritate & causis dici multa possent, pro quibus ad locos communes remittimus, satis tractatos.

- D** ¶ Si puellam uirginem desponderit uir, &
23 inuenerit eam aliquis in ciuitate, & cōcubuerit cum ea,
24 educes utrumq; ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruentur: puella, quia non clamauit quum esset in ciuitate: uir, quia humiliavit uxorem proximi sui: & auferes malum de medio tui.

Compressio uirginum.

Virgo desponsata uiro, si sponte quempiam alium admiserit in ciuitate uel quocunq; in loco, ubi se clamore redimere potuisset, ambo præiudicio senatus lapidandi sunt publice: puella, quia consensisse putabitur, quia non clamauerit: uir, quia adulterium commisit, & uirginem oppressit. Ex quibus facile claret, unde castimonia Iudeorum increuerit: non enim facile tentatur libido, ubi tam acerbā scitur instare punitio: & in consuetudinem uertitur sepe deuicta libido, clauus clauo reprimitur, & tentatio tentationibus superatur.

- 25** ¶ Sin autem in agro repererit uir puellam quæ desponsata est, & apprehendens concubuerit cum ea, ipse morietur solus:
26 puella nihil patietur, nec est rea mortis, quoniam sicut latro cōsurgit contra fratrem suum, & occidit animā eius: ita & puella perpeffa est:
27 quia inuenerat eam in agro: clamauit puella desponsata, & nullus affuit qui liberaret eam.

Si uero nulla se uia excutere potuit puella, destituta uicinis, utpote in agro uel alio quopiam solitario loco expugnata à uiro, ipsa quidem liberabitur, uiolentus autem adulter occidetur: excusatur enim ipsa timore, etiam in constantem, ut dicitur, uirum cadente, & intra latronis potestatem coacta. Verisimile habetur clamasse eam, sed non auditam ab aliquo, qui accurrens eripere potuerit. Fauores enim ampliandi sunt, & pro infirmitate sexus interpretanda sunt huiusmodi clementiorem in partem: etiam si non clamasset, ubi in stili simplicitate pulchre intelligitur, quomodo etiam in alijs præceptis uerba sint legis accipienda: habet enim suam quoq; eximiam elegantiam antiquitas sacrosancta Hebraica, cuius stilus curiose admodum uariare, ac ad Latine lingue rigidam proprietatem trahere, non parum sepe derogat germano sensui indagando. Anxia quoq; uerborum cōstructio & rigor impedit & ipsa sensum scripturæ: sectanda ergo est mediocritas.

- 28** Si inuenerit uir puellam uirginem, quæ non habet sponsum, & apprehendens concubuerit cum illa, & res deprehensa fuerit:
29 dabit qui dormiuit cum ea, patri puellæ quinquaginta (siclos) argenti, & habebit eam uxorem, quia humiliavit illam: non poterit

dimittere eam cunctis diebus suis.

Si quis puellam uirginem nondum desponsatam fecerit, deprehensus iudicio, condemnabitur quinquaginta siclis argenti exsoluendis patri puellæ pro iniuria illi illata: redundat enim filia contumelia & inbonestas ad parentum ignominiam. Et insuper uxorem habebit perpetuo irrepudiabilem, quacumq; de causa, si comen- pater ad hoc consenserit, ut filiam ille habeat uxorem: potest enim eam negare illi uiro, si uelit, ut patet Exo. 22. Accepta enim pecunia pro iniuria illata, filium suum alteri dare potest, & uir soluere non ualens, seruatio compenfabit pecuniam.

- 30** Non accipiet homo uxore patris sui, nec reuelabit operimentum patris sui.

Nouercam nemo accipiat uxorem, reputabitur enim carnem patris subiecisse potestati suæ, & fecisse perit de patrem: ut Absolom Davidis uxores detestabili crimine, pro quo ambo occidi iubentur, Leuit. 20.

CAPVT XXIII.



On intrabit eunuchus attritus uel amputatis testiculis, ecclesiā dñi.

Eunuchus uel confractis aut excisis testiculis quisq; non intret in ecclesiā domini, hoc est, non conuersetur uel uiuat in cōgregatione eam quam principalis & magistratū gerens, quia ex hoc magis liebrior redditur, & inconstantiori animo. Ideo licet in ecclesiā sint tales, tamen nō ad publica superioris officia administranda admitti debent, hoc est, ob uitium corporis magistratum non gerant, ne uilescat officium. Heu brei exponit talibus interdici matrimonia propter propriam impossibilitatem ac desperationem. Non igitur arceatur ab auditu legis & cultu dei, cum lex omnibus generaliter data sit, qui de semine sunt Israël, & nec gentes à lege & cultu dei excludit: imò hos profelytos uocat, & toties mandatur cura peregrinorum.

- 2** ¶ Non ingredietur mamzer (hoc est de scorto natus) in ecclesiā domini, usq; ad decimam generationem non admittetur in ecclesiā domini.

Spuri quoq; ob uilitatem originis & defectum naturalium, honesto statui administrando non admittitur, quo honestatis & coniugalis honoris maior ratio habetur. Honor enim indigno tali delatus licentia est autem pra paruificandi, & despicendi matrimonia boni uiri Mamzer de scorto natus, quales raro habentur boni uiri, & sine uitio insigni.

- 3** ¶ Ammonites & Moabites etiam post decimam generationem non intrabunt ecclesiā domini in æternum:

- 4** quia noluerunt uobis occurrere cum patre & aqua in uia quando egressi estis de Aegypto: & quia conduxit contra te Balaam filium Beor de Pethor ex Mesopotamia Syriæ, ut malediceret tibi:

Ammonitis ac Moabitis gentile & immortale odium erat in Israëlitis, ideo non solum non iuuerunt eos exi- uentes Aegyptum necessario uictu, sed & maledici & diffidat

disperdi cupiebant, & pro uiribus conati sunt protrahere ad excidium per Balaam, maledictionibus prophetis, quas dominus sua gratia mutauit in benedictiones. Ideo non admittendi unquam erant ad magistratum in populo dei, quos scirent naturali odio perditionem ipsorum querere & ambire. Omnino enim curam diligentissimam impendant magistratum ordinatorum, ut quam diuinos, tutos, integros, fideles & probate honestatis uiros ad ecclesiam moderandam instituant: non solum in spiritualibus, sed & in temporalibus administrandis diligenter. Coniugia autem contrahere cum honestis foeminis alienigenis non erat prohibitum, sicut nec alia commertur, qualis erat Dauidis ad regem Ammon, & ex Moabitae fuit Ruth mulier pia & sancta. Nam de masculis hic dicit, non de mulieribus. Generatione etiam decima intelligitur perpetuitas.

¶ & noluit dominus deus tuus audire Balaam, uertitque tibi maledictionem in benedictionem, eo quod diligeret te dominus deus tuus.

Reducitur diligenter in memoriam benedictio dei, qua per inuium Balaam dominus benedixit populo, ut minus commertij habeas cum impijs, quos naturali odio perditionem tuam querere non ignoras, & hostes domini dei tui ac illius glorie contemptores, qui tantopere te amat, non diligas sed detesteris.

¶ Non facies cum eis pacem, nec quaeras eis bonam cunctis diebus tuis in sempiternum.

Gentes impias, tam ardenti animo odientes uos, non assuatis aliquando in socios, & publicam pacem ne nauis ipsa superior cum tempore fiat & uobis dominetur. Priuata autem beneficia, et in priuatas personas conferri non phibet, imo praecipit benefacere miseris & peregrinis de illis gentibus. Dauid quoque regem Ammonitarum Ha-exempla et doctrinas facta sanctorum, qui in multis quod tidie offendit: simpliciter aut uerbo domini obediendum.

¶ Non abominaberis Idumaeum, quia frater tuus est: nec Aegyptium, quia aduena fuit in terra eius.

¶ Qui nati fuerint ex eis filij, tertia generatione intrabunt in ecclesiam domini.

Idumeos & Aegyptios admittit lex ad ecclesiam domini post tertia generationem, quia Idumaeus frater est propter Esau, Aegyptius autem hospes, ex ipsis ad Iudaeum conuersis ciues & socios, ac etiam si uidebitur officiales constituere potes, et matrimonia contrahere, elocando illis filias, & maritos ex eis filiabus suscipiendis, re potes, iurare, & admittere publicis precibus, & solennitatibus poteris, tertia generatione ad religionem tuam conuersos.

¶ Quando egressus fueris aduersus hostes in pugnam, custodies te ab omni re mala. Si bellum contra hostes susceperis, cauendum tibi erit ab omni re mala, a mala causa, ab improbitatibus eorum, qui castra sequi consueuerunt, ab omni offensa Dei, cuius

est solius uictoria, ne pro peccatis tuis hostem tuum tibi Dominum reddas, & ne propensior ad alios reformatos uel bello puniendos, tu insolentior te praebas.

10 Si fuerit in te homo immundus nocturna occasione, egredietur extra castra, & non reuertetur intra castra.

11 Sed ante uesperam lauetur aqua, & post solis occasum regredietur in castra.

Disciplinam legis non solum domi sed foris quoque & in bello obserues, ut pro accidente etiam in somnis impuritate castra populi dei egrediaris, & non nisi legitime emundatus redeas, reuerentia & honore afficias multitudinem alicubi congregatam, ne cui molestiam ingeras, ut grauius ferre te possit. Disciplina enim insignis decet semper ubique populum domini, & charitas fraterna, ac cautela cuiuscunque offensa etiam in exercitu non est negligenda uel paruifacienda, multo maior domi & in urbibus, maxime autem in coetibus congregato populo.

Disciplina fidelium.

12 Habebis locum extra castra ad quem egrediaris illuc foras:

13 geresque paxillum cum armis tuis: quumque sederis foras, fodies eodem, & egesta tua operies & redibis.

14 (Dominus enim deus tuus ambulat in medio castrorum tuorum, ut eruat te, & tradat tibi inimicos tuos coram te) & sint castra tua sancta: & nihil in eis appareat foeditatis, ne derelinquat te.

Incommoditas est intolerabilis in exercitu, si foetore passim omnia impleantur, quum diutius aliquo in loco commorari oporteat. Disciplina non solum militaris est, sed & necessaria obseruantia, castra mundissime tractanda esse, ideo paxillo infodiendas quascunque impuritates ac feces, non inutiliter instruit, pro religione castris seruanda. Si igitur tanta disciplina milites in castris informat, longe maior sit seruanda in urbibus. Diligentius denique cauenda mala alia, furti, rapinae, commensationes, ebrietates, fornicationes, blasphemiae, intestina iurgia, listes, & cetera uitia illius populi, ad bella iam adornati. Timendus igitur dominus docetur & colendus, innocentia & sanctimonia interna & externa, a quo solo speranda uictoria, quam non impijs, sed amicis confert, & ipsum timentibus ac mansuetis.

Disciplina in bellis.

15 ¶ Non trades seruum domino suo qui ab ipso ad te confugerit:

16 habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum.

Docet clementiam, ut crudelis ac ferocis domini fugientem seruum non prodat quis ad necem, domino furiose persequenti, sed pro charitate praeseruet comode, & eximat a morte, reconcilietque si fieri possit mansuetum. Clementiae tuae fiducia miserum non fallat, sed salutem quam sperat ad te confugiens, tecum inueniat: & tibi fidentem non tradas tortoribus, nescis enim si cras similis tibi quoque necessitas ingruat & accadat, in qua alterius quoque fidem sis anxie imploraturus. Non uim inferas, nec

Clementia.

persequaris eum qui persecutiones effugere, & sub alas tuas confugere se sperat.

17 ¶ Non erit meretrix de filiabus Israël, nec scortator de filiis Israël.

Castitas fidelium.

Meretrices & scortatores pii ac fideles populi non sustinent. Castiores semper fuerunt Israëlitarum quam ut impudicitias istas impune ferrent: aliarum gentium scorta fortassis pertulerunt pro malo perniciosiore uitando. Discimus lenones & impudentia scorta publicam inuercundiam, & malorum licentiam non ferendam in bene instituta republica, quā oportet honestis coniugijs & prole liberali augere, atq; adolescentiæ libidines disciplina, timore, laboribus, exercitijs laudabilibus & honestis, alijsq; amoribus ad artes, infrenari & cohibere, ne immaturo nimium Venere resoluantur, animis & corporalibus uiribus, in non modicā iacturam uoletudinis pro tota uita reliqua, & citius accersenda non solum senectute, sed & morte: fieri enim non potest ut diu sani uiuant, qui Venere etatem primæuam debilitarunt & corpora. Difficiles quidem sunt uestiges iuuentutis, sed tamen eūci possunt multis admodum honestissimis medijs. Verum si qui importuniores ad malum stimulos sentiunt, his specialibus remedijs prospiciendū erit, non tamen in exemplum statuendi temperatioribus & sensatioribus, ut non sola etas in his casibus consideretur, sed tota complexio, educationis sacre institutum, & honestatis auitæ & naturalis propensio, in qua parentum quoq; temperantia & maturitas est consideranda, ne quod illi seruare nequibāt iuuenes, filijs ipsi similiter nutritis imponere, & exigere uiolenter conentur. Non minus credendum adolescentibus est quā par sit, sed nec nimium indulgendum.

18 ¶ Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium carnis in domo domini dei tui, quicquid illud est quod uouerint: quia abominatio est utranq; apud dominum deum tuum.

Turpelusum.

Omnes turpes & uilium rerum mercedes ac pecunias detestentur pii populi, domino docente, quandoquidem & deus illa abominatur & abiicit. Qui enim meretricis uel carnis aut stercoreis pretiū deo offert, testatur se deum uilem habere, & non tam sacrosanctam ac reuerendam de domino opinionem concepisse. Multo magis is deum offendit, qui offerre in sacrificijs illius audet, quod furto, rapina, dolo, mendacijs & iniquitate obtinuit.

D ¶ Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quālibet aliam rem: sed alieno foenerabis. Fratri autē tuo absq; usura id quo indiget, commodabis: ut benedicat tibi dominus deus tuus in omni opere tuo in terra ad quā ingredieris possidendam.

Usura prohibita cum fratribus.

Fratri tuo nō solum iuxta carnem Hebræo, sed omni eo qui familiariter et sine grauamine tibi cohabitāt, sine usura commodato rem illi necessariam pro uictu uel amictu, quo tu interim possis carere. Extraneo uero persecutori, ac hosti tuo & pietatis, non tantum debes. Lucrum tuum ab illo capere tibi permittitur, qui liberalitatis tuæ beneficium nequaquam agnoscit. Benedictionem domini senties, si beneficia contuleris fratri: diuitias quoq; tuas

non minues, sed augebis ex clemētia & beneficentia tua. Talem enim se tibi dominus reddet, qualem te proximo exhibueris. Committitur autem usura in argento uel pecunia, in uictualibus rebus, in possessionibus domorum ac uinearum uel agrorum omnis generis.

21 ¶ Quum uotū uoueris domino deo tuo, non tardabis reddere: quia requirendo requirit illud dominus deus tuus: & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.

22 Si nolueris polliceri, absq; peccato eris. Si quid legitime domino uoueris, bonū uidelicet quod non possis prestare, quod non aduersetur pietati, quod non impediāt a maiori bono, & magis necessario secundum uerbum dei, quod ad gloriam dei pertineat, & pīs promissum deesse possit ad pietatem secundum deum augendam, reddendum est. Malum autem uouerī non potest, quod ubi inconsulte promiseris rescindenda est fides, nihil est, non tuis, tibi impossibilibus uoueris uotū tuum, nisi est, quia reddi nō potest, & sine debita circumspectione conscientia ac deliberatione emissum. Quod uero reddendum uouisti, statim reddas, & non differas in cressum: satius est non uouere, quā uota non reddere. Ea tamen quæ deo uel homini obligamur ex natura uel lege, quæ necessario dominus exigit ab hominibus, ea uouere domino stultum fuerit, imō sub uoti rationem non cadunt.

23 Quod autem semel egressum est de labijs tuis, obseruabis, & facies sicut promissum domino deo tuo propria uoluntate, quod ore tuo locutus es.

Clare indicat scriptura, quæ uota soluenda sunt, licet scilicet & possibilia. Vniuersalis enim sententia, sine exceptione raro subsistit: non enim quicquid promiseris custodies & facies, sed quicquid bonū, possibile, iuxta deum, & uerbum suum domino uoueris, sponte non coactus, exolues, & in tempore. Extant loci communes de uotis, ad quæ remittimus, litera insistentes.

24 Ingressus uineā proximi tui, comede uuas quantum tibi placuerit satiando te: foras autem ne efferas tecum.

25 Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falcem autem non leuabis in segetem proximi tui.

Ciuilis beneuolentiæ lex est, debere alterum alteri commodo esse & usui, ut sint amicorum omnia communia: ea tamen ratione ut alter non grauetur, aut quæ alii cuius sunt, alius non sibi usurpet ac uendicat a fratre non mento illius. Leue deniq; incommodū frater a fratre non grauatim toleret, uel ciuis a ciui: non facile de causa repetundarum agat uicinus ac socius. Vineam ac segetem exemplum pro regula statuit, Hebræorum more: De fratribus enim idem ferendum est iudicium. Sed & iustis quilibet alterius iusti bonis potitur per communis sanctorum, qua fit ut omnia omnibus tollatur alteri, & tamen usu & fructu mutuo nihil tollatur alteri, aut minuatur, sed relinquitur integrum, imō augebit res usu & communione: tantum abest, ut affortari ac tolli possit sit quicquam.

CAPVT XXIII.

Il acceperit homo uxore, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, scribet ei libellum repudiij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua.

Repudiij concessioem & legem, docente Christo domino, constat admissam uulgo ad duritiam gentis duræ ceruicis, & pro tranquillitate in republica conseruanda, propter nimium inertes & intractabiles in ea, ne mala grauiora contingant. Semper enim Iudei duri inueniuntur, & impatientes iniuriarum. Quandoquidem lex non peccatoribus reddit, sed peccatoribus datur, ne sint intolerabiles bonis, ut quasi cancellis quibusdam insolentiores in officio contineantur. Alioqui legi naturali aduersatur, uxorem pro turpitudine aliqua esse repudiandam à uiro, & non æque uirum repudiandum ab uxore. Verum sic quæque prouidentia dei dispensantur, ratione sibi nota, quamquam & satis clara possit haberi ratio, uxorem rigidiore discipline subiiciendam esse, quæ nothos suppone-remarito filios potest, non sic uir uxori, & pro fragilitate seminei sensus magis necessariam habeat censuram quam uir, & à marito uxor sustentanda est potius quam contra, &c.

Cumq; egressa alterum maritum duxerit, pro repudiata testimonio libelli hoc scribitur, ut quod ueli pergere possit, & liberata à iugo eatenus sit, ut alteri nubere uiro possit, qualicumq; uitio uel reatu subiecta fuerit, multo magis si innocens & non adultera, quæ non repudiatur, sed lapidanda iubetur.

& ille quoq; oderit eam, dederitq; ei libellum repudiij, & dimiserit de domo sua, uel certemortuus fuerit,

non poterit prior maritus recipere eam in uxorem, quia polluta est, & abominabilis facta est coram domino: ne peccare facias terram quam dominus deus tuus tradiderit tibi possidendam.

Si talem fœminam secundus quoq; maritus repudiet tam: uel libello, uel mortem obeundo illam reliquerit soluta non permittitur is qui primo eam dimiserat iam libere secundo denuo uxorem resumere, & concinere sit. Abominatur enim deus huiusmodi leuitatem in maritis, repudiandi & resumendi dum libet. Polluitur autem terra & fit obnoxia furori diuino ob crimina & insolentias inhabitantium.

Quum acceperit homo nuper uxore, non procedet ad bellum, nec ei quippiam necessitatis iniungetur publice, sed uacabit absq; culpa domui suæ, ut lætetur cū uxore sua quam accepit.

Acquiescit civilis est, & diuina lege comprobatur, ut non indulgeatur nouo marito cum uxore, & ut respectu domus augeretur, prole & familia. Prouisioni enim domus mendum opus habet, & rei familiari: non igitur statim à nuptijs obijciendus est prælio hostium, ne impro-

uisa domo occisus, proles & relicta uxor, sine prouisione circumerrare cogantur, nulla parata primo anno annona uel substantia. Idem ferè intelligitur de edificatore domus, & plantatore uineæ nouæ, de quibus capite uicesimo. Lætificare debet uxorem nouo conceptu, id enim in primis mulieres cupiunt, ut heredem supersitem marito relinquunt.

6 Non accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam: quia animam suam impignorauit.

Inferiorem uel superiorem molam non auferas debitori pro pignore. Non subtrahas debitori suppellectilem unde se alere & sustentare ac tibi satisfacere debeat. Sed nec alia quacumq; re qua necessario eget debitor priuandus est, ne duplo damno simplex debitam cogatur persoluere: uno, quod mola eius interim otiiatur: alio, quod aliunde noua debita corradere compellitur, uel ut soluat sua uendere: molaris alter sine altero nō prodest, & proximis non est contra rationem grauandus, ut illi auferatur pro pignore, quo interim comode carere non possit.

7 Si deprehensus fuerit homo qui furatur fratrem suum de filiis Israel, & locauerit eum ac uendiderit: interficietur & auferes malum de medio tui.

Plagiarij & hominum prædones, personarumq; uenditores mortis rei sunt: tantum nefas inhumanitatis in dei populo neuitquam permittendum.

8 Obserua diligenter ne incurras plagam lepræ, sed facies quæcumq; docuerint te sacerdotes Leuitici generis iuxta id quod præcepit eis, & imple sollicitate.

Plaga lepræ sollicitate præcauenda est, ne incurrat, prohibitis lege cibis, contagijs, cohabitatione cum menstro laborantibus, & reliquis uitijs. Sed de ea lex data à domino obseruetur ab omnibus studiose. Iudicio Leuiticorum sacerdotum iuxta legem iudicantium firmiter stetur ab omnibus. Eorum enim est professio & functio, ut exercitentur studio legis, & fideliter decernant inter pollutum ac mundum.

9 Mementote quæ fecerit dominus deus uester Mariæ in uia cum egredere mini de Aegypto.

Deterret exemplo à murmuratione contra præpositos & prophetas, contra sacerdotes domino in suo officio digne ministrantes, obq; ambitionem ad officia: ob huiusmodi enim murmurationes, dominus eam solitus est poenam infligere, quam hic induxit, Lepram scilicet, ut patet exemplo Mariæ sororis Aaron, & Osæ regis Iudeorum, alioqui uiri optimi. Sed sacerdotij ambitionem & contemptum dominus inulta non pertulit. Locus est idoneus pro dignis deo sacerdotibus defensandis ab iniuria & contemptu uulgi intractabilis.

10 Cum repeteris à proximo tuo rem aliquam quam debet tibi, non ingredieris domum eius, ut pignus auferas,

11 stabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit:

Mola inferior & superior.

Lepra cauenda.

Murmur deo displicet.

12 **sin autē pauper est, non pernoctabit apud te pignus,**

13 **sed statim reddes ei ante solis occasum: ut dormiens in uestimento suo, benedicat tibi, & habeas iustitiam coram domino deo tuo.**

Mutui repetitio.

Repetitio quidem mutuatorum permittitur, sed modus repetendi lege sancitur, ut non quod placuerit creditori auferat à debitore, & extrahat, domum ingrediendo, sed quod sua facultate debitor protulerit, accipiat: et illud deniq; ante solis occasum restituat, si pauper fuerit, & re illa indigerit. In casu autem huius legis interpretatio necessaria est, contra malas artes otiosorum, & aliorum mutuatis sese oblectantium, interim semper debitores, ingrati suis creditoribus, & infideles, mala pro bonis rependentes.

14 **¶ Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui siue aduenæ qui tecum moratur in terra & intra portas tuas est:**

15 **sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam: ne clamet contra te ad dominū, & reputetur tibi in peccatum.**

Pauperum patronus deus.

Dominus est qui patrocinatur pauperibus, & curat in primis, quos qui aggrauat ac perturbat, pupillam dei tangere uidebitur. Reddendam ergo mercedem pauperi absq; dilatione præcipit. Simul docens in magna necessitate pauperibus debita remittenda, & succurrendū sponte & clementer illorum calamitatibus propter deum, à quo diuitiæ conceduntur ad solatium egenorum. Repetundarum actio locum habere tantum debet contra pauperes otiosos & ingratos, ut discant æquitatis studium, & in sudore uultus uiuendum, nec pauperem eum esse cibandum qui laborare noluerit.

16 **¶ Non occidentur patres pro filiis, nec filij pro patribus: sed unusquisq; pro peccato suo morietur.**

Puniendum modeste.

Eatenus puniendi sunt mali, ut non lædantur interim boni. Zizania prohibetur euelli, ne simul quoq; triticum extrahatur: potius ferendus est malus, quam ut simul propter eum bonus lædatur. Magistratus non acerbius puniat, quam quis peccando meretur. Patres non occiduntur pro filiis, nec filij pro patribus, unusquisq; suum peccatum portabit. Id autem quomodo intelligendum Ezechiel declarat, Paternorum scelerum sectatores filios & defensores, simul cum patribus & pro patribus, pariter ac pro proprijs peccatis puniendos testatur.

17 **Non peruerteris iudicium aduenæ & pupilli, nec auferes pignoris loco uiduæ uestimentum.**

D **Memento quòd seruiers in Aegypto, & eruerit te dominus deus tuus inde. Idcirco præcipio tibi ut facias hanc rem.**

Iustitia tuenda.

Non desectas à regula iustitiæ & æquitatis, statuas ac defendas ius & iudicium peregrini atq; pupilli uel uiduæ. Non est damno afficiendus aduena uel pupillus, sed magis tuendus, tutoribus destitutus, contra quos munera ut plurimum & fauor, personatus, & diuitia militat,

deceptione; personarum opprimuntur, quòd desit pro pugnator & patronus. Omne illud sine quo uidua uitam commodè exigere non potest, creditor non exigat. Pauper enim debetur uictus, & necessarius uestitus, lege naturali, quem non debet relinquere, ut soluatur debiti exactori, sed potius concedere creditor obligatur, ut uiuat pauper. Tuo exemplo discere & admonearis quid illis debeas, & impendere possis: memento te quoq; olim seruuisse Aegyptijs.

19 **Quando messueris segetem in agro tuo & oblitus manipulum reliqueris, non reuerteris ut tollas illum: sed aduenam, & pupillum, & uiduam auferre patieris, ut benedicat tibi dominus deus tuus in omni opere manuum tuarum.**

20 **Si fruges collegeris oliuarum, non reuerteris ut colligas, sed relinques aduenæ, pupillo ac uiduæ.**

21 **Si uindemiaueris uineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cedent in ulus aduenæ, pupilli ac uiduæ.**

22 **Memento quòd & tu seruiers in Aegypto, & idcirco præcipio tibi ut facias hanc rem.**
Reliquiæ & racemationes in agro, uinea, & oliueto non sunt à possessoribus colligendæ, sed relinquentes pauperibus. De nostro superfluo adiciendum est pauperibus. Semper nobis cogitandum est, tam nos quam omnem sortem nostram esse in manu domini, & quod minimis hominum boni facimus uel mali, dominus ipse sibi acceptum ferri uelit, idq; extremo iudicio recenset.

CAPVT XXV.

S **I fuerit causa inter aliquos & accesserint ad iudicium, iudicabunt eos, iustumq; decernerint, quem iniustum esse perspexerint, quem iniustum esse condemnabunt impietatis.**

Principalis dei cultus, quem ab hominibus exigunt, & ab ut filij hominum iuste iudicent, iustum tueantur, & ab iniuria eximant, impium damnent, & in omnibus dominum dei iustum iudicium considerent, sese sine dubio iudicandos, à cordiū cognitore, eo modo, quo tu proximum, maxime uero indigentem & oppressum iudicaueris.

2 **Sin autem eum qui peccauit, & coram rint plagis: prosterne eum iudex, & coram se faciet uerberari. Pro mensura peccati, erit & plagarum modus:**

3 **ita duntaxat ut quadragenariū numerum non excedat, ne forte pluribus plagis quam tor percutiendo eum, uilescat frater tuus coram te.**

Qui morte uel pecuniarū iactura plectendi non sunt, sed afficiendi uerberibus statuuntur, hi percutiantur iuxta mensuram delicti, modo quadragenarium numerum non excedant. Non enim nostra libidine, uel uindicta sed dio poena fratri est inferenda, quasi seruo & bestia, contumeliosius & ex furore, sed correctionis studio: non ex aliquo

aliqui inuidia, sed discretionis sanctæ regula moderata: honestatis ac charitatis semper habita ratione. Ideoque pharisei ne excederent hanc legē, una minus quam qua draginta Paulum cedere consueverunt. Dicitur autem procumbere reus ante iudicem, & ab illo uapulare, tum quia olim iudices uel iudicum præsidēs infligebant poenas, tum quia qui iudicium decernet uel sententiam, eam quoque exequi putabitur, ne quis cæteris paribus, uiliore existimet exequentem iudicium, quam mandantem.

¶ Non ligabis os bouis triturantis.

Manſuetudinem etiam ad iumenta ſeruandam, lex dei præcipit, qua traieſta in uſum, magis erga homines bene uoli reddamur. Dignus eſt operarius mercede ſua. Qui non laborat non manducet. Qui laboranti non communi cat, os bouis triturantis ligat. Prouerbialis ſementia eſt, quam Paulus copioſe explicat, adeo ut dicat: Nunquid cur a deo eſt de bobus? Quasi diceret: Et ſi deus curat boues, non tamen propter boues curat hoc ſcribi, ſed ut doceat, omnes laborantes debere uiuere de ſuo labore, pro quo illis digna merces reddenda ſit.

¶ Quando habitauerint fratres ſimul, & unus ex eis abſq; liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, ſed accipiet eam frater eius, & ſuſcitabit ſemen fratris ſui:

Reliſta fratris uxorem ſine ſemine mortui, frater accipere iubetur, ad ſuſcitandū nomen, poſteritatem, hæredemq; mortuo fratri: tum ut non ceſſarent, ſed augerentur familie: tum ut uiduis prouideretur de a'to ibus.

& primogenitū ex ea filium nomine mortui appellabit, ut non deleatur nomen eius ex Iſraël.

Primogenitus quem mulier pariet fratri uiuenti, nomine fratris defuncti cenſebitur, & familiam patruo ſuo ſuauet, ne nomen illius deletū reputetur: hæreditas quoq; & genealogia ex nomine recitetur. Ex hac lege bene cōſiderata multe ſoluntur in ſcriptura queſtiones, quod alij ſunt patres ſecundum legem, alij ſecundū naturam, alij tamen utriq; ueri patres. Vere enim pater eſt, quem ſua lege & uoluntate dominus patrem facit & declarat. Hinc Ioseph ſponſus Mariæ uirginis duos habet patres, alterum carnis, qui uocatur Iacob, alterum legis, qui uocatur ſecundum Lucam Heli.

Si autem noluerit quiſpiā accipere uxorem fratris ſui, perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetq;:

Non uult frater uiri mei ſuſcitare nomen fratris ſui in Iſraël: nec me in coniugem ſumere.

Statimq; accerſiri eum facient, & interrogabunt. Si reſponderit: Nolo eam uxorem accipere:

accedet mulier ad eum coram ſenioribus, & tollet calceamentum de pede eius, ſpuetq; in faciem illius, & dicet: Sic fiet homini qui non ædificat domum fratris ſui.

Eruocabitur nomē illius in Iſraël: Domus diſcalceati.

Cogitur frater ad hanc fratris charitatem inſigni op-

probrio, ut aliqui diſcalceatus uocetur, & conſpuatur in illius faciem, quaſi digno qui deſpiciatur ab omnibus, qui rempublicam in qua degit, & fruitur iuribus, non cupiat exornare & augere prole ſui fratris nomine inſignendū, & qui fratris ſui memoriam & nomen intermoritura non dolet, uel non pro omni uirili ſua promouere conatur bonum rei publicæ & familiæ. Ipſe quoque nudatis pedibus ignominia perpetua conſpuatur: dignus qui & ipſe ſit ſine familia & poſteris moriturus, qui fratris prolem impediuit.

¶ Si habuerint inter ſe iurgium uiri duo, & unus cōtra alterū rixari cœperit: uolensq; uxor alterius eruere uirū ſuum de manu fortioris, miſeritq; manum, & apprehenderit uerenda eius:

abſcindes manum illius, nec flecteris ſuper eam ulla miſericordia.

Iuſtiſſima lex eſt, damnans inſignem turpitudinem, & impudentiam ſceminæ, quæ auſa eſſet quam acunq; uer gente cauſa, & ut uideretur iuſta, ſuo marito ſuccurſura periclitanti de uita, uerenda apprehendere protinus uiri non ſui, & interim maxima crudelitate adoriri uirtutem uiri, & excedere ſceminæ generis indignam ſibi ſortitudinem & auſum, per ſas & neſas, ibiq; inſligere poenam, ubi maxime offenditur tota natura uiri. Indicat ſane lex dei, & prodit tam probroſo hoc facinore, nihil atrocitatis non auſuram huiusmodi uiraginem, à nulla crudelitate, ſi detur furoris occaſio, ſibi temperaturam.

Non habebis in ſacculo diuerſa pondera, maius & minus:

nec erit in domo tua modius maior & minor,

Pondus iuſtum & æquum, menſuramq; legitimam ſeruari lex iubet in populo ſancto, ne fraudetur pauper & proximus. Qua lege præcipiuntur omnium contractuum commutationes debita æquitate ſeruari ac dirigi, ut iuſta commutatione mercedis emens uenditori & contra reſpondeat, omneſq; nequitie in mercibus & nundinationibus euitentur: ut non aliter quiſq; cum proximo contrahere audeat, quam cupiat ſecum fieri. Innumere enim ſiunt impoſturæ in contractibus, quas omnes una hac charitatis lege redintegrari & dirigi coningeret.

pondus habebis iuſtum & uerum, & modius æqualis & uerus erit tibi: ut multo uiuas tempore ſuper terram quam dominus deus tuus dederit tibi,

abominatur enim dominus eum qui facit hæc, & auerſatur omnem iniuſtitiam.

Abominatio dei eſt, & maxime inuſum iuſtiſſimo patri, quicquid iniquum excogitatur inter homines, contra charitatem & æquitatem naturalem, contra legem inditam naturæ humanæ, licet primorum parentum peccato deprauatam. Eſt enim ipſa charitas, & ſolus in deo is manet, qui in charitate manet. Ipſe pietas eſt, qui in fratres impietatem exercentes ſeuere iudicabit. Ipſe quia ſummum bonum eſt, ideo beneficentia eſt, qui mutuum

ſceminarū
turpitudō
cohibenda.

Pondus iuſ-
tum.

Iniquitas
ad proximi
deum inuiſa.

benefacere diligentissime nos docuit, mysterio filij sui pro inimicis sui mortui, idq; fidelibus inculcauit inestimabili fide. Nihil ergo aliud tibi in mentem ueniat, nec alia re certior sis, quam eadem mensura tibi remetiendum, qua mensus proximo fueris: de minimis is iniquis contra te redditurum rationem, coram sanctis confundendum, coramq; angelis: nihil occultum esse, quod non oculis diuina maiestatis ad iudicium statuendum sit, & cunctis hominibus manifestandū. Semel te, uel filium una hora perditurum, quicquid multo tempore & anxia malitia tua, tibi reponere per iniuriam non erubueris. Deus omnia uidet, expendit, & iudicat iuste, cuius filius est is quē tu decipis, qui pauperes clamantes in cœlum audiendo audit, qui per legem & omnes prophetas maxime clamat, præmonet, & mandat, de ponderibus & mensuris iuste administrandis. Incredibilis est autem hac parte humana malitia, & nequissime artes in mercibus deprauandis, mutandis, corruppendis, fingendis, componendis, quæ omnia auaritia mater excogitat. Hic non parua sit pars curarum magistratui, ut reipublicæ prospiciat, & communi malo occurrat, nisi omnis illius malignitatis ipse conuiuendo reus statui non uereatur, & de publica iniustitia calumniari, & rempublicam tumultuari æquo animo ferre malit quam præuenire, & grassari iniquitatem, quæ semper crescit, nisi præscindatur. Tunc sibi dominus maxime & digne seruitum fatebitur, cum integra nos mutuum charitate prosequimur: tunc digni honore sunt, & non aliter, qui præsumunt, si huiusmodi morbis medeantur, & in reipublica iustum commutandi modum seruare conati fuerint tota uirili.

Magistratum curam agna.

17 **¶** Memento quæ fecerit tibi Amalec in uia quando egrediebaris ex Aegypto:
18 quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassī residebant, ceciderunt, quando tu eras fame, & labore confectus, & non timuerit deum.

Amalechites delendi.

Mandat Amalechitis in totum sub cœlo, hoc est, ex hoc mundo deleri, ob crudelissimum flagitium, quo fatigatos ac debiles filios Israël, de immanissimo seruitutis Aegyptiacæ iugo, per dei gratiam clarissimā liberatos, aggressi sunt sine causa minime læsi: & non à fronte exercitus infestarunt fortes uiros & alacres, sed in extremo agmine subsequentes, impeditos propter paruulos et senes, non solum non resocillauerunt, sed obrutos insidijs incautos, nihil tale metuentes, postremos ceciderunt et percusserunt, sine timore dei, sine causa, sine respectu charitatis. Hos populos impiissimos, & pessimi genij, cuius hoc factio specimen præbuerunt, ferale & inhumanos, sine fœdere & affectione aliqua uirtutis, occidit iubet dominus suo tempore, non amore uindictæ, sed obsequendi deo, & pacem concedendi uicinis, & puniendi crimina, quibus sine dubio erant dedui.

19 Quum ergo dominus deus tuus dederit tibi requiem, & subiecerit cunctas per circuitum nationes in terra quam tibi pollicitus est: delebis memoriam Amalech de sub cœlo: ne obliuiscaris.

Id autem mandatum dei per Moysen executus est Saul primus rex Israël, dum primum regnum suum confirmatum crederet, ad mandatum & instigationem Samuelis prophetae, quum iam requiem dederat dominus Israël, ut pacifice aliquandiu sub rege Saule quiescerent. Tunc enim iubentur delere de terra hos Amalechitas, in nulla illis extet posteritas, nec bonorum memoria, sed tantum malorum. Quadoquidem id suis crudelitibus meruerant, ut satius fuerit non esse, quam tam pessimos extirpare, ut alijs in exemplum, uel grauamen. Ex hoc loco patet quædam contigisse & non pauca populo Israëlitico, quæ nō sunt scripta in speciem à Moysē. Alibi enim obmittitur quomodo & quibus improbitatibus Amalechitis infesta uerint Israël.

CAPVT XXVI.



¶ Cumq; intraueris terrā quam dominus deus tuus tibi daturus est possidendam, & obtinueris eam, atq; habitaueris in ea,

Nihil adhuc de terra promissionis acceperant, ultra Iordanem, adhuc in campestribus Moab existentes, & iam sic omnia ordinantur agenda, dicenda, donanda, ut certissima fide crederent, quantumlibet fortissimam gentem, etiam post Moysi mortem, superandam scribis in pro omni uoto ac uoluntate distribuendam seruituram hereditatem totam illorum terram, gratiamq; sereluturos de uictorijs, & percipiendis optimis, & expectatis finis terræ illius fructibus: omnia autem non suis meritis & uiribus, sed munificentia & charitate dei. tolles de cunctis frugibus tuis primitias, et pones in cartallo, pergesq; ad locum quem dominus deus tuus elegerit ut ibi inuocetur nomen eius:

Docemur de fructibus omnibus domino gratias referre, tanquam à domini gratia & beneficio suscepisse, non tam nostra diligentia uel uiribus acquisitis, non tam nostra dona esse omnia, quam misericordiae dei. Primitias autem domino offerri iubentur, tanquam omnium animarum finis, desiderata magis, & auideat maiori capienda, pro hominum concupiscentia, cui indulgere solent. Non est ergo primus & nouus aliquis fructus comedendus, sed speciali aliqua gratiarum actione, ad bonorum omnium largitorem, id quod lex naturæ suadet. Oblationes autem ueteris populi, à nobis mutantur in elemosinas, siue fructus non sine pauperis uel p̄ij hominis necessitate, quam ex ne sumantur, non tam ex legis huius necessitate, quam ex domini uoluntate, quam hac lege ad suos fideles libi gratiam ostendit. Non est enim ut ceremoniale habendum & gratiarum actio de nouis beneficijs, sed ritus tantum & forma gratias agendi, qui fieri potest ad uisum tantum & pietatis, absq; lege, ut semper & in omnibus moris simus domini dei nostri: cuius longe clarior ac uiridius memoriale habemus, quotidiana prædicationibus quam imaginibus & picturis, uel etiam prædicationibus & uerbis. Non est enim tempus aliquod, in quo non uis quibusdam domini beneficijs potiantur & fruuantur fideles. Ad locum quidem diuini cultus fructus deferre in-

beatur: nos ubiq; dominum spiritu colere iussi, non audiamus hic uel alibi Christu melle, uel fauorem dei loco alligatum, qui omnia implet, in quo sumus, mouemur, & uiuimus, ideo quisq; domi sue laudis & gratiarum oblatio nem domino deferat, propter quod ubiq; & semper pauperes nobiscum habemus, quibus benefacere possumus et debemus.

accedesq; ad sacerdotem qui fuerit in diebus illis, & dices ad eum: Profiteor hodie domino deo tuo, quod ingressus sum in terram pro qua iurauit dominus patribus nostris ut daret eam nobis.

Nemo sacrificare domino permittebatur, nisi a domino constitutus sacerdos de filiis Aaron, qui aderant tabernaculo & templo. Nobis autem regale sacerdotium concessum est, et simus in spiritu sacerdotes, & sacrificiorum dignorum exhibitores, in ueritate, per Christum unicum sacerdotem nostrum in aeternum, secundum ordinem Melchizedech immortalem. Non erant tunc obmittenda uerba oportuna professionis & laudis in his oblationibus: & gratitudo hominis manifestari & profiteri non erat uerum, ut exceretur populus in recordatione beneficii ore dei. Sic & nobis non sufficit fides cordis, quin & suum contulerit. Voluit igitur conceptis uerbis pronuncari fidem praeconum, scripturis tradi, & posteris commendari ad perpetuam rei memoriam.

Suscipiensq; sacerdos cartallum de manu tua, ponet ante altare domini dei tui, Officiu sacrificandi & offerendi, ordinatione diuina sacerdotum tantum erat, ceremonijsq; egebat rudis populus, non tamen multis in locis, uel personis, alioqui pro superstitione eius creuisset in immensum, et tandem contemptui cessisset. Altare illud erat holocaustorum, ante tabernaculum in atrio, ubi & uideri poterat ab offerente quid ageret sacerdos, & audiri ac intelligi quid diceret, sed pro reuerentia accedere uel atrium ingredi non permittebatur plebs, sed ad hostium atrij Leuitis presentabant oblationes, a quibus eas sacerdos suscipiens domino offerebat.

& loqueris in conspectu domini dei tui, Syrus persequabatur patrem meum, qui descendit in Aegyptum, & ibi peregrinatus est in paucissimo numero: creuitq; in gentem magnam ac robustam, & multam.

Totius rei gestae summa, & beneficiorum specialium horum delectatur deus. Dicendum ergo docetur: Syrus, hoc est, patrum nostrorum patria nos expulit, tam Abraham quam Iacob, ne propria nobis in terra hereditas obuenire potuerit, usq; in hoc tempus. Sic ut etiam Iacob, pater noster, in Aegyptum descendere compulsus sit olim, sed cum paucis personis, comparatione tantae multitudinis, in qua nunc subsistimus. Vbi nunc apparet domini dei nostri fauor & beneficium circa nos, qui nos super numerum auxilium, dominus deus noster.

6 Affixeruntq; nos Aegyptij, & persecuti sunt, imponentes seruitia grauissima:

7 & clamauius ad dominum deum patrum nostrorum, qui exaudiuit nos, & respexit humilitatem nostram, & laborem atq; angustias nostras:

8 & eduxit nos dominus de Aegypto in manu forti, & brachio extenso, in ingenti pauore, in signis atq; portentis,

9 & introduxit ad locum istum, & tradidit nobis terram lacte & melle manantem.

Ibi in Aegypto cum inhumaniter & inique opprimeremur, maxima durissimaq; seruitute, omni auxilio destituti, & euadendi quacumq; fiducia, clamauius ad dominum, qui misertus est miserie, & calamitati nostrae intolerabili: potentissimo maiestatis suae brachio nos eduxit, & eripuit non nostris uiribus uel meritis, sed seipsum nobis multis reuelauit prodigijs & portentis, flagellauit hostes nostros Aegyptios, & in hanc terram dudum patriarchis nostris promissam transtulit ac collocauit, in eundam sane & optimam.

10 Et idcirco nunc offero primitias frugum terrae quam dominus dedit mihi. Et dimittes eas in conspectu domini dei tui: & adorato domino deo tuo,

Nunc ergo ecce attuli primitias fructus terrae huius nostrae, quam mihi dedisti o domine. Vbi apparet totum hunc elegantissimum sermonem, non ad sacerdotem reflatum, sed ad deum ipsum, qui dedit omnia. Explicet alius elegantiam huius breuissimae sed rethoricissimae orationis: nobis satis sit didicisse breuitatem & simplicitatem in orationibus nostris ad dominum, qui dat ut oremus, & nouit quid orare uelimus, uel debeamus. Qui ut propensissimus sit ad benefaciendum, uult tamen orationibus humiliari nos, & suam bonitatem ac potentiam agnoscere, & celebrari uerbotenus. Ceremoniae autem erant, oblationes susceptas ponere coram domino, & sese ad tabernaculum, de ostio atrij, incuruare & adorare. Sacerdos autem coram domino, hoc est ante altare holocaustorum, mouitabat munera, ferendo illa sursum, deorsum, ad dextrum, & sinistrum, & sic sanctificabatur portio oblata, sacerdotis futura: de reliquo edebant in loco sancto Leuitae & sacerdotes, pro distributione descripta ac ordinata in Leuitico.

11 laetaberis in omnibus bonis quae dominus deus tuus dedit tibi, & domui tuae, tu & Leuites, & aduena qui tecum est.

Post sic oblatas, & non ante, primitias, licebat cum domini benedictione uesci & participare de reliquijs totius familiae. Non igitur nos quoq; sine multa gratiarum actione percipere debemus quaecumq; dona dei. Ceremoniae autem nostrae sint, sobrietas in usu, eleemosynarum largitio. Gratiae dicendae ante & post mensam, non obmittendae orationes, nec de eis pudendum coram assessoribus, sed cum magna maturitate ad dominum offerendae. Haec est enim lex domini, & exemplum Christi domini, qui non sine gratiarum actione panem fregit, nec

Ceremonia offerentia.

Dona dei cum gratiarum actione.

sine hymnis de mensa abiit. Pertinent hæc ad legem naturæ & diuinam, gratitudinis, quæ non est ceremonialis, sed naturalis. Familiam ad hæc agenda instituere oportet: peregrinos quoque & pauperes, honestatis gratia etiã alios, benigne & humaniter suscipere ad mensam officium est boni uiri. Nec deo tantum placet misericordia ad pauperes iuuandos, sed etiam amicitia & charitas ad familiares & uicinos, quos ad nostram mensam inuitare non est uanitatis, sed amicitia. Verum non obmittenda quoque est cura pauperum, & egenorum, maxime autem Leuitarum, id est eorum, qui in fide & moribus ac disciplinis instituunt filios tuos & familiam, quorum cura et beneficentia tibi committitur, ut illos nulla necessaria recarere sinas.

- C** ¶ Quando compleueris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Leuitæ & aduenæ, & pupillo & uiduæ, ut comedant intra portas tuas, & saturantur:

Decimæ
pro pauperibus.

Anno tertio decimæ colligendæ mandantur, super et præter aliorum annorum decimas, idque de omnibus fructibus, quæ & erogandæ sunt in usum Leuitarum, peregrinorum, uiduarum, ac orphanorum, reponendæque intra urbes, & fideliter custodiendæ pro indigentibus in plebe, ut non tantum necessaria ad uitæ sustentationem extremam, sed ad sufficientiam habeant, siquid ob eam pietatem dominus donabit fructus e terra ad copiam, si tantum legitime expendantur.

- 13** loquerisque in conspectu domini dei tui, Attuli quod sanctificatum est de domo, & de di illud Leuitæ, & aduenæ, & pupillo ac uiduæ, sicut iussisti mihi: non præterui mandata tua, nec sum oblitus imperij tui.

Confessio
uera.

Oratio præscribitur, dictatore domino ipso, cui sit à fidelibus deferenda, post oblationes hostiarum de decimis. Profitenda est enim uere, & non hypocritice prompta uoluntas, & hilaritas in omnibus istis donationibus, iuxta mandatum domini, nihil obmittendo, sed omnia æ lacri animo ac sponte exequendo. Hilaris enim datorem diligit deus: nec sibi seruire uult illiberaliter, sed ex animo & deuotione mentis. Dicuntur autem huiusmodi quæcumque oblata, sancta domini, id est, ad illius beneplacitum segregata, & donata personis ad dei cultum destinatis.

- 14** Non comedi ex eis in luctu meo, nec separaui ea in qualibet immanditia, nec expendi ex his quicquam in re funebri. Obediui uoci domini dei mei, & feci omnia sicut præcepisti mihi.

Ideo additur: Non comedi de oblationibus cum tristitia, quasi oblata sacerdotibus & Leuitis amissem, & me mea sufficientia fraudassem. Nec aliquid oblatorum, mea incuria aliquam contraxit immunditiam. Omnia enim iuxta legem domini munda sunt, quæ domino obtuli, fraudem in his nullam admisi, de istis donis nihil foedæ uis pro mortuis parentalia celebrando, uel alia quacumque ratione contaminando, sed obediui humiliter, diligenter,

& sponte iussui domini dei mei, per omnia hæc donaria ab ipso suscepta.

- 15** Respice de sanctuario tuo, & de excelsu celorum habitaculo, & benedic populo tuo Israel, & terræ quam dedisti nobis, sicut iurasti patribus nostris, terræ lacte & melle manant.

Confessio hæc est uniuersalis providentiæ diuinæ, residentis cum maiestate in cælis, omnia autem aspicientis in cælo & in terra, unico intuitu: quo & pios benedicit, donis diuinis accumulatur, & eis omnia seruire facit ad commodum, impijs autem ad cumulum damnationis. Orant igitur offerentes, ut hæc domino grata sint, & sibi profutura in terra à deo illi populo tradita, sicut promiserat patribus.

- 16** Hodie dominus deus tuus præcepit tibi ut facias mandata hæc atque iudicia: & custodias, & impleas ex toto corde tuo, & extorantur a te.

Referuntur hæc ad istum diem, in quo Moyses dei præcepta superius descripta, populo exposuit, & secundum uice pactum de istis obseruandis cum eo inierat, sequens & medius inter deum & Israël, iam moriturus. Populusque hæc omnia se diligenter obseruaturum promissit, quod cederet in gloriam dei, & in populi fidelis glorificationem perpetuamque felicitatem, si promissa seruari, & si tibi deus,

- 17** Dominum elegisti hodie, ut sit tibi deus, & ambules in uis eius, & custodias ceremonias illius, & mandata atque iudicia, & obedi-
as eius imperio.

- 18** Et dominus elegit te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, & custodias omnia præcepta illius:

A dicere, nobis etiam dicere derivatum uideri potest. Sic hoc loco Hebræus, ab אָמַר dixit אָמַר, quasi de dicationem & segregationem explicaturus dicit: Hodie dedicasti te domino deo tuo, ut sit ipse tibi in deum, cuius sequi uestigia leges & mandata elegeris, diligenter obseruaturus quicquid iniunxit, & ad illius præscriptum acturus, omnia illius iudicia eligendo, ut facias. Vicissim quoque dominus pollicitus est se tibi Deum futurum, & te habiturum populum proprium & peculiarem, ut dictum promiserat, & statuet, si tu quoque secus cum ipso inuenies non infregeris. Non est gloria maior fidelibus, quam quod sunt deo peculiariter grati, dediti, dicati, obediens & filij.

- 19** & faciat te excelsiorem cunctis gentibus quas creauit in laudem, & nomen, & gloriam suam: ut sis populus sanctus domini dei tui, sicut locutus est.

Excelsi omnium gentium hi sunt, qui domino deo non obediunt, fide & moribus, sanctissimi dei cultores, qui per omnia sancte conuersari student, & toto corde domino adherere. Nos hic discamus totos nos dedere in obsequium proximi per charitatem: ut Paulus dicit, Per charitatem seruite inuicem. Id uero non fit nisi primo per fidem iustificatus, impleueris omnia dei mandata, & sis iustus. Deinde hilariter, non tristis aut inuicem

tu, beneficias indigenti. Sine immunditia quoque, id est, non requiris equalibus compensari, sed simplici et puro corde. Nec aliquid in mortuos impederis, non aliquod opus infructuosum sine charitate fiat, sed omnia uiuentem in uobis deus glorificabitur ac sanctificabitur, etiam a gentibus, uidentibus bonam fidelium conuersationem, doctrina quoque et exemplo piorum ac patientia prouocandis.

CAPVT XXVII.

Ræcepit autem Moses & seniores Israël populo, dicentes: Custodite omne mandatum quod præcipio uobis hodie.

Alius sermo Moysi ad populum fuisse uidetur, ante mortem suam, testamenti uice prædicatus, ad fortius inculcandum legem domini cordibus gentis illius, quo boni ex eis rebellesque inexcusabiliores essent, in conscientia sua et coram deo. Sepe enim est populus adhortandus: non sufficit una admonitio oratione, quod procliuor sit ad libertatem carnis.

Quumque transieritis Iordanem in terram quam dominus deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce leuigabis eos,

Quod hic de altari in monte Hebal erigendo ex lapidibus impoliis, et de lege desuper inscribenda dicitur, et Iosue completum post captam urbem Hai, cap. 3. Lectis ibidem coram omni populo et benedictionibus, et mandatis legem pronocando, qui externis mouetur ceremoniis, magis quam solis et nudis uerbis: sed ante altare extruendum iubetur statim a Iordanis transitu, erigere lapides prægrandes, inscribendos legis dominice uerbis ac litteris, in memoriam posteris conseruandam.

ut possis in eis scribere omnia uerba legis huius, Iordane transmissio: ut introeas terram quam dominus deus tuus dabit tibi, terram lacte & melle manantem, sicut locutus est dominus deus patrum tuorum tibi.

Omnia uerba legis huius intelliguntur fuisse uerba legis, non totius Deuteronomij, multo minus quinq; librorum Moysi, sed uerba decalogi, uel ad maius uerba male dictionis et benedictionis, ut a transgressione illorum conhiberetur Israël, ex aspectu lapidum, et memoria uerborum, tali nimirum loco constituendorum, ubi primum populus castra posuisset in terra hereditatis concessæ, qui et ex hac sacratio habendus esset in futura secula, et reliquis terræ locis notior.

Quando ergo transieritis Iordanem, erigite lapides quos ego hodie præcipio uobis in monte Hebal, & leuigabis eos calcet

Post mortem Moysi quando sub Iosue ducatu transitio Iordane, et captis urbibus Iericho et Hai, hos lapides erexerunt magnos. Verisimile est duodecim fuisse, ad re-

presentandam duodecim tribus, idque in monte Hebal.

5 & ædificabis ibi altare domino deo tuo de lapidibus quos ferrum non tetigit,

Præter hos lapides altare iubetur erigere domino deo uero, ad rei memoriam, ad sacrificandum super eo primum holocaustum pro gratiarum actione, pro obtenta hereditate et suscepta promissione. Hoc enim rationale ad illud tempus erat, etiam tunc presente et erecto tabernaculo, et tota gente uirorum bellatorum, idque iuxta legem Moysi sacerdotibus agentibus. Solennes enim gratiæ domino sunt referendæ, quoties singulare aliquod beneficium atque munus percipiunt fideles: sic quoque pro priuatis beneficijs priuata laudes, præter hoc quod tota nostra uita continuis ad deum affectibus ferri debemus, et in lege sua meditanda uersari die noctuque.

6 de saxis integris ædificabis altare domini dei tui: & offeres super eo holocausta domino deo tuo,

Hoc altare postea cessit in magnum scandalum, cum populus Samaritanorum ibidem offerret et coleret deum, inflatus exemplo patrum, qui ibi hac uice immolassent, et autoritate Moysi qui id fieri iussisset, nam et mulier Samaritana id Christo quoque obiecit, sed non uiderunt temporale hoc mandatum fuisse, non trahendum ad exemplum perpetuum, quum alias haberent expressum mandatum, Exo. 19. de loco a domino eligendo, qui certus esse debebat, ubicumque scilicet esset arca domini scabellum pedum eius: ut uideamus non exemplo patrum, sed soli uerbo dei presenti fidere et niti debere.

7 & immolabis hostias pacificas, comedesque ibi, & lætaberis coram domino deo tuo.

Primum illud sacrificium in terra promissionis pacificum et gratulatorium fuit, cum gaudio et gratiarum actione, communibus sacris epulis coram domino, hoc est, ad laudem dei, qui patribus promissa compleuisset in filiis: ut non omne gaudium insolens iudicetur, cum huiusmodi non semel fieri deus mandauerit.

8 Et scribes super lapides omnia uerba legis huius plane & lucide.

In lapidea corda tunc lex domini scribebatur: Christus autem per spiritum sanctum inscripsit euangelicam legem et gratiam in pectora piorum, satis clare et intelligibiliter, quo ad ea que necessaria sunt ad salutem. Difficiliora quedam scripture loca alicubi ad exercitium studiosorum et credentium leguntur, ad lapsum autem impie uanorum.

9 Dixeruntque Moyses & sacerdotes Leuitici generis ad omnem Israël: Attende, & audi Israël: Hodie factus es populus domini dei tui,

Moses sedulus in seruitio dei seruus, obnoxium domino reddere uult populum Israël: toties renouando promissiones dudum exhibitas, ut discant obedire uoci domini dei sui per omnia. Tam duræ ceruicis populo non erat bis et tertio iniungenda lex dei, sed repetitis uicibus, quod rebellaturi Iudei et omnia contempturi, ideoque se uere puniendi, toti mundo et sibiipsis hæc lecturis com-

Altare lapideum.

Promissio. num repetitio.

DEUTERONOMIUM

probaretur iustitia dei, qua tam perfidam gentem digne punierit: ut sit hodie non solum eis, sed omnibus quoque nobis, qui domini uoluntatem discimus, scimus, & seruare toties promittimus, omnia autem uane, & proditorie, quotidie prauaricantes scienter domini uoluntatem.

10 audies uocem eius, & facies mandata atq; iustitias quas ego præcipio tibi hodie.

Declaratur subinde quid est esse populum dei, audire uerbum domini, nempe obsequi & acquiescere mandatis eius ac obtemperare quæ ipse præcipit: non traditiones humanas æmulari, quæ domino aduersantur. Quamquam sint quæ ab hominibus instituta sint sancta ac salubria, sed illa quoq; ex lege dei desumpserunt suam originem, & præcepta dei magis habenda sunt & nominanda quam humana.

11 Præcepitq; Moses populo in die illo, dicens:

12 Hi stabunt ad benedicendum populo super montem Garizim, Iordane transmissio: Simeon, Leui, Iudas, Issachar, Ioseph & Benjamin.

13 Et e regione isti stabunt ad maledicendum in monte Hebal, Ruben, Gad, & Aser, & Zabulon, Dan, & Nephtalim.

C Et pronuntiabunt Leuitæ, dicentq; ad omnes uiros Israël excelsa uoce:

Ceremoniæ pro gratijs referendis.

Ceremonias peragendas post uictorias Chananæorum subingatorum Moses diligenter ordinat atq; committit, per singula, fidelissimus seruus deo suo & populo dei, cupiens dei gloriam, & Israël salutem in æternum saluam. Eliguntur autem septem tribus potiores, quæ & ex liberis nate erant uxoribus Iacob, pro parte benedictionis, filij scilicet Rachelis & Lie, nempe Simeon, Leui, Iudas, Issachar, Ioseph, & Benjamin. Ad maledictiones autem sex tribus aliæ disponuntur, filij ancillarum Silphæ & Balæ, cum tribu Ruben qui & primogenitus fuerat iuxta carnem & primus, ne contemni ceteræ se iudicaret: quia benedictio honorabilior & plausibilior est quam maledictio, ideo subordinatæ fuerunt pro ea præstantiores tribus. Nullas autem benedictiones recenset, sed solas maledictiones, quum tamen septem tribus ad benedictiones ordinet, Ioseph stante pro duabus. Fuit enim Moses minister peccati & mortis per legem, quæ omnes tenet sub delicto & maledicto. Iosue autem benedictiones addit, ut Christum significet omnibus benedicientem, qui à maledictione legis suspirant ad Euangelium Christi saluatoris.

15 ¶ Maledictus homo qui faciet sculptile & conflatile abominationem domini, opus manuum artificum, ponetq; illud in abscondito: & respondebit omnis populus, & dicet, Amen.

Idola ubiq; detestatur deus.

Vbiq; & semper idola detestatur dominus, ut quam maxime à fidelibus euitentur. Addit autem in abscondito: sunt enim idola quædam perniciosissima cordium, oculorum, superbia, auaritia, proprius sensus, ambitio, infidelitas, & cetera huiusmodi: licet etiam dominus nolit pri-

KITHAFO.

uatim haberi idola, ut non solum detestetur quæ publice prostant ut colantur & admirentur. Obtestationes autem totius populi, nihil aliud sunt, quam sui condemnationes, si prauaricaturi sint legem dei. Amen autem ueritas cum sit, indicat iustissimam esse legem, & iniustos illius transgressores & maledictionis reos.

16 Maledictus qui uilipendit (uel maledicit) patrem suum, & matrem suam: & dicet omnis populus, Amen.

Vilipendere parentes, generalius est quam percutere uel maledicere, quibus tamen nunquam satis honoris & charitatis rependere possumus pro tantis laboribus.

17 Maledictus qui transfert terminos proximi sui: & dicet omnis populus, Amen.

Fraudare proximum possessionibus, ad maledictionem pertinet. Hoc autem generale intelligitur per speciale illud quod explicatur, de translatione & mutatione limitum in agris.

18 Maledictus qui errare facit cæcum in iure: & dicet omnis populus, Amen.

Errare facere cæcum in uia, est data opere illudere misero, damnum inferre nescienti, donec sentiat ac patitur: deniq; non inuare proximum indigentem cum possit. Is maledicitur à domino, & simili aliquando iniuria subiacet, domino rependente perfidiam & ingratitude nem, ei cui longe facilius sit diuitem proximo beneficere, quam ut egentem beneficia postulare.

19 Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, pupilli & uiduæ: & dicet omnis populus, Amen.

Acceptio personarum in iudicio, miserorum causam non agere, opprimere pupillos & uiduas, contra naturam sunt, & maledictionis digna facinora. Iustas personas affligens uel non adiuuans quum possit, uel etiam ex officio obligetur, digne dānatur ad infelicitissimam sortem.

20 Maledictus qui dormit cum uxore patris sui: & dicet omnis populus, Amen.

Nouercam polluens, alijsq; spurcijs se contaminans lege naturæ etiam prohibitis, maledictus est deo & hominibus. De similibus idem iudicium infirmatur.

21 Maledictus qui dormit cum omni iumento: & dicet omnis populus, Amen.

Quicquid ad Sodomiticā abominationem pertinet, matrem cum filijs, genus cum speciebus, maledictionis obnoxium est, dei uoluntate & iudicio.

22 Maledictus qui dormit cum sorore sua filia patris sui, uel matris suæ: & dicet omnis populus, Amen.

Videri potest Moses etiam aliorum modorum illegitimæ copulæ matrimonia hac deuotione maledicere uoluisse. Hic uero solum formam præscripsisse maledictionibus, laxius ac magis per Iosue suo tempore & loco proponendis, pro quibus exemplum unum sufficit.

23 Maledictus qui dormit cum socru sua: & dicet omnis populus, Amen.

Affinitatis quoq; publicam honestatem prauaricantem

tem lex dei maledictum decernit, unico exemplo dato, de socru uel cognata.

24 Maledictus qui clam percussit proximum suum: & dicet omnis populus, Amen.

Proximum in abscondito percutere, est uiolentiam in tolerabilem inferre, & tutandi se occasionem surripere ledendo proximum, id quod maledictioni digne subiacet.

25 Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis: & dicet omnis populus, Amen.

Munera acceptio maledicitur, tanquam presentis sui uenenum iustitie & charitatis, inextinguibile scelus, & omnium consensu horribiliter uindicandum. Quo intelligitur omnis personarum acceptio, quae sit multis modis, maxime si iustitie & charitati obstat.

26 Maledictus qui non permanet in sermone legis huius, nec eos opere perficit: & dicet omnis populus, Amen.

Legis nomine necessario obseruanda, intelligitur de calogus inscribendus lapidibus, ut uerisimiliter dicitur, quam ut omnium hominum iudicio obseruabilem proponit, sic communi maledictione damnandus est qui per uicaciter contempserit. Veruntamen haec omnia non tantum corpore & opere cauenda sunt peccata, sed aequae in spiritu, ex amore dei, & odio abominationis fugiendae. Dominus enim spiritus est, & spiritu uult coli. Publicis autem punitionibus tantum subiiciuntur, qui sub te subus peccant, & prauo exemplo suo officiunt ecclesiae. Quicunque ergo ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, & peccatores. Nemo hanc maledictionem euadere potuit, nec etiam Moses legislator, nisi Christus solus qui nos redemit a maledictione legis, factus pro nobis maledictum in cruce suspensus.

CAPVT XXVIII.

1 I autem audiendo audieris uocem domini dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata eius quae ego praecipio tibi hodie, faciet te dominus deus tuus excelsiorem cunctis gentibus quae uersantur in terra.

2 Venietque super te uniuersae benedictiones istae, & apprehendent te: si tamen audieris in uocem domini dei tui.

Beneditioes multae manet eos qui deo obediunt, amant, colunt: contra uero maledictiones durae & intolerabiles, contemtores legum diuinarum, maxime autem Israelitas. Qui ut hereditas dei dicti sunt praeter alios omnium gentibus, & peculiaris populus: sic propter gloriam domini dei sui, & patrum suorum, obque stupenda magnifice & crebro edita pro illis miracula debuerant longe studiosiores fuisse obseruatores legis diuinae, & ueri cultui. Cum contra nullae gentes frequentius suos deos mutant, quam Iudei, in non modicam blasphemiam dei, & ignominiam perpetuam gentis Israeliticae iuxta carmen. Quam interim filij fidei Abrahae, gentes quaecunque ad unum dei ueri cultum conuersae semel, nunquam relapse fuerint ab illius amore uel cultu. Ideo non mirum si

pro tanta blasphemia dei, cuius occasio fuerunt & rei, durissime puniti sint, & irreuerabili casu tanto iam tempore iacuerint & iaceant, ut nullam maledictionum ex omnibus istis in hoc capite tam prolixo comminatarum non senserint. Contra autem, quicumque dei cultum iuxta institutum suum diligenter & religiose obseruant, & ob oculos habent creatorem, benedictionibus omnibus compleantur. Et si in hoc mundo non raro fideles ad uersa patiuntur, semper tamen benedicti sunt & felices in conscientia, forti spiritu & animo omnia tolerant, beata fiducia sulti, & freti in deum pro pura conscientia sua in prosperis & aduersis quae fruuntur. Populus Israelis excelsior omnibus gentibus tunc fuit, quando sub Dauid, Salomone, Ezechia & Iosaphat, propter unius dei sui mirabilia, & crebras stupendasque uictorias, omnibus gentibus ad quas ipsorum fama peruenerat, laudati fuerunt & honorati. Copiosisque benedictionibus ornati in ingressu terrae promissionis, & sub Samuele, imo & in captiuitatibus non defuit illis deus ad suam gloriam, si quando redissent ad meliorem mentem.

3 Benedictus tu in ciuitate, & benedictus in agro.

Benedictio in ciuitate, pax est & tranquillitas, iustitia, concordia, gaudium in spiritu fraternitatis, sine dissidijs & simultatibus magnorum & magistratuum, sine egestate & seditione plebis & minorum, sine pestibus crebris & penuria. In agro autem benedictio promittitur, si pro aeris elementia fructus crescant multi & sani sine grandinibus, pruina, & reliquis danosis impressionibus aeris.

4 Benedictus fructus uentris tui, & fructus terrae tuae, fructusque iumentorum tuorum, greges armentorum tuorum, & caulae ouium tuarum.

Si boni uiri prole multiplicentur, peiores uero potentia ac felicitate fauoreque decrescant. Hoc enim pertinet ad felicitatem reipublicae, si improbis non faueatur, non omnia liceant, non concedatur potentia & magistratus, si exemplo infelicitatis impiorum reliqui absterreantur a malis, si fructus cum iucunditate colligantur, si iumenta non sterilecant, non careant suo pabulo, non abortiantur, sed bouum ac pecorum partus fecunditate naturali iunctur.

5 Benedicta sporta tua, & benedictae reliquiae tuae.

Sportulae quoque piorum nunquam uacuae inueniuntur, semper porrigunt eleemosynae portionem aliquam, & reliquiae ipsorum letificant indigentes: quanto plura erogant, tanto copiam inueniunt ampliore, munificentia dei, qui centuplum promittit misericordibus fidelibus etiam in hac uita.

6 Benedictus eris ingrediens & egrediens.

Foras prodeuntem te nemo hostiliter inuadet, nemo impedit tuas iustas ac honestas occupationes, nemo tuam patientiam ac longanimitatem euincet. Ingressi domum uel urbem, salua conspicias omnia, nullius uicini intractabilitate patieris moleste. Vxor & proles laeta con-

gratulatione uirtuoso patrifamilias occurrent, & iucunda semper conuersatione gaudebunt.

- 7 Dabit dominus inimicos tuos qui consurgunt aduersum te, corruentes in conspectu tuo: per unam uiam uenient contra te, & per septem fugient à facie tua.

Hoflibus tuis eris superior, siue malignari pergant, magnanimitèr contemnendo, siue concordare cogantur, eleuenter cedendo: in bello iusto semper eris uictoriosus, nullum enim iniustum suscipies unquam. Si una uia exeuntes instructi horribilibus copijs cōtra te ueniant, alia reueri illos uidebis consternatos, profugos, disturbatos & confusos: plausibiliter si te adoriantur, confusibiliter tamen reprimuntur & cadent. Longum esset hæc omnia prædicta promissaq; fidelibus, ostendere ex scripturis copiosissime perfecta.

- 8 Mandabit dominus benedictionem super cellaria tua, & super omnia opera manuum tuarum: benedicetq; tibi in terra quam dominus deus tuus dabit tibi.

Cellaria tua custodiet dominus, absq; aliquo infortunio & cum incolumitate, penus ac promos tuos ad multorum consolationem tuebitur, quicquid cum timore dei coeperis, feliciter fausteq; succedet. Terra tibi centuplum seminis reddet, & ab inclementia aëris, ab aurugine similibusq; naturæ uitijis immunis erit: non dolebis quamcunq; iacturam, semper tibi tua salua redibunt.

- 9 Suscitabit te dominus sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi: si custodieris mandata domini dei tui, & ambulaueris in uijs eius.

Sanctitudine morum te sibi dominus applicabit amabilem, si secundum illius mandata uixeris, fideq; in deum & charitate ad proximum profeceris. Veritatem promissionum dei senties tuo bono, si tamen tu quoq; fidem fœdusq; promissum seruaueris, mandata mea seruando.

- 10 Videbuntq; omnes terrarum populi quod nomen domini inuocatum sit super te, & timebunt te.

Gentibus cæteris admirabilis eris & terribilis. Verè buntur dominum deum tuum, tantopere ipsum in sui populi defensionem propensum cernentes, ueritatem illius & tuam obedientiam commendabunt, & te offendere formidabunt propter deum, cuius nomen inuocatum est super te, hoc est, cuius solius tu dignus cultor, & specialis populus iactaris præ reliquis omnibus.

- 11 Abundare te faciet dominus bonis, fructu uteri tui, & fructu iumentorum tuorum, fructu terræ tuæ quā iurauit dominus patribus tuis ut daret tibi.

Repetitur benedictio proles, frugum ac pecorum, & terræ ubertas maxima, cum ita accommodatura bonis & pijs, si perseuerabunt in fide & cultu dei sui.

- B
12 Aperiet dominus tibi thesaurū suum optimū coelum, ut tribuat pluuiā terræ tuæ in tempore suo: benedicetq; cunctis operibus manuum tuarū. Et fœnerabis gentibus mul-

tis, & ipse à nullo fœnus accipies.

Abundanter cœli tibi propitij erunt, & administrabunt necessaria cuncta, pluuias temporaneas atq; ferotinas pro uoto reddent: operi manuum tuarum eatenus benedicet, ut nullo infructuoso labore contristeris. Abnon dabis ad omnibus benefaciendum. Alij tua beneficentia conciliabuntur ex animo, etiam si odissent. Thesauri diuini sunt benedictio, gratia, fauor, & beneficentia, & summa bonitatis propensio ad suas creaturas, specialiter autem terræ fœcundatio, cœlitus decedens ad nutum uoluntatis dei.

- 13 Constituet te dominus in caput, & non in caudam: & eris semper supra, & non subter: si tamen audieris mandata domini dei tui quæ ego præcipio tibi hodie, & custodieris & feceris,

- 14 ac non declinaueris ab omnibus uerbis quæ ego præcipio uobis hodie nec ad dexteram nec ad sinistram, nec secutus fueris deos alienos, neq; colueris eos.

Nullius gentis seruitute grauaberis, hostes tuos ipse deuinces: amabunt omnes, odiet nemo. Hæc uero omnia erunt, si dominum deum tuum audieris, & non contempseris præcepta illius: si idola non assumpseris: si præter deum tuum saluatorem & benefactorem nullam quasieris, sed illi ex toto corde te credideris, atq; commendaueris fuita tua, uitam, operumq; tuorum euentus, gratias beneficijs illius.

- 15 Quod si audire nolueris uocem domini dei tui, ut custodias & facias omnia mandata eius & ceremonias quas ego præcipio tibi hodie, ueniet super te omnes maledictiones istæ & apprehendent te.

Durissima ceruicis populum longe pluribus uerbis & atrocioribus minis terret quàm fuerat consolatus bonis, quod morbi magnitudo tantis doloribus necessario, quod morbi magnitudo tantis doloribus necessario sananda esset, imò tandem ut desperatissimi deferens. Si mul quoq; legis nuncius datur Moses, Christo autem domino gratia ac benignitas prædicanda nono populo reu seruat. Oderit peccare mali tantum formidine penæ. Si, inquit, non obedieris præceptis meis, maledictionibus repleberis.

- 16 Maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro.

Maledictus eris in ciuitate, odiosus, oppressus, interstis disidijs anxie discerptus: in agris autem rapinis, leu tronibus, aëris inclementia irritatus.

- 17 Maledictum canistrum tuum, & maledictæ reliquæ tuæ.

Vacuum semper erit canistrum tuum, reliquæ merces tuæ nullæ erunt, uix tenuis tibi cibus dabitur, & in omnibus tuis possessionibus infortunia senties. Minuentur etiam in horreis & clibano tuo frumenta & panes, deo trimentumq; senties in omni annona tua.

- 18 Maledictus fructus uentris tui, & fructus terræ tuæ, armenta bouum tuorum, & greges ouium tuarum.

Filij tui ex partu periclitabuntur, incommoda incident
miseranda, nulla numinis præseruatione suffulti, ingrati
erunt parentibus: agrorum semina non florebut, ante
messum quæ storerant, aëris inclementia disperdentur.
19 Maledictus eris ingrediens, & maledictus
egrediens.

Egrediens tibi hostes superiores erunt & uincunt: 26
passim aduersarios senties omnes cum quibus negotia ge
res: insuauis omnia experieris foris: domi autem & ingre
dienti tibi, familie tue grauissimi casus & miseradi nun
ciabuntur.

Mittet dominus super te maledictionem 27
& tumultu, & increpationem in omnia ope
ra tua quæ tu facies, donec conterat te & per
dat uelociter, propter adinuationes tuas pesti
fimas in quibus dereliquisti me.

Senties dominum tibi aduersantem, increpantē, per
dentem, omnia tua instituta infortunantem, donec tandem
miserabili fato longa inedia miseriaq; occumbas despera
tundigne enim aduersis opprimitur, qui beneficiorum au
thorem non reueretur.

Adiungat tibi dominus pestilentiam, do
nec consumat te de terra ad quam ingrederis
possidendam.

Peste deleberis cum tua progenie, & populum gen
tis tue carnes redactum in minimum numerum. Terram
possessionis tue desertam aspicies, & rarissimo habitato
re occupatam, propter pestem, gladium, famem, quin &
bestiarum pesimarum receptaculum erit.

Percutiat te dominus tumore, febris & fri
gore, ardore & æstu, & aëre corrupto ac au
rugine, & persequatur donec perdat te.

Tumor membrorum, febris, ardor, æstus & gladius,
ueneu urens & aurugo te nunquam deserent. Calami
tates istæ omnes, uel quædam & peiores, simul te infesta
bunt inenitabili.

Sit coelum quod supra te est æneum, & ter
ra quam calcas ferrea.

Coelum tibi æneum: nulla influentia lata tibi fauebit:
terra desubtus ferrea, fructu nullum propagare poterit.
Sive sursum respicias sive deorsum, omnia tibi aduersan
tia deprehendes.

Det dominus imbrē terræ tuæ puluerem,
& de celo descendat super te cinis, donec
conteraris.

Quod si naturalis ordo motuum cœlestium pluuias de
mittere tibi tamen non proderunt, sed pernitiōe potius
erunt, cum grandinibus & fulminibus infestæ erūt omni
bus rebus tuis: lutum erit sine uigore fecundo, molestiam
inferet non questum fructuum quorumcunq;.

Ea namq; arte dominus imbutus est, ut quæ uni loco, genti, & ne
gotio profunt in fauorem pro sua gratia, eadem alteri
impiorum terræ genti & loco uehementer obesse pos
sunt sic domino uolente.

Tradat te dominus corruentem ante ho
stes tuos, & per unam uiam egrediaris con
tra eos, & per septem fugias, & dispergaris

per omnia regna terræ:

Dominus dabit uictoriā hostibus à quibus occideris.
Aggredieris una uia collecto exercitu, per plurimas au
tem semitas cum profugis tuis militibus turpiter redibis è
prelio, Omnia contra te regna conspirabunt, adorien
tur, uincant ac uincient, & captiuos ducent.

sitq; cadauer tuum in escam cunctis uo
lutilibus cœli & bestiis terræ, & non sit qui
abigat.

Cadauer tuum feris & auibus inssepultum proijcie
tur sine omni misericordia, cum multa contumelia.

Percutiat te dominus ulcere Aegypti, &
partem corporis per quam stercora digerun
tur, scabie quoq; & prurigine: ita ut curari ne
queas.

Novis, acerrimis, foedis, & immedicabilibus morbis
excruciaris, si mandat a mea & cultum abieceris.

Percutiat te dominus amentia & cæcitate
ac furore mentis,

Non solū corpore miser, & plagis horribilibus affe
ctus eris, sed animo quoq; amens, inconsultus, stupidus,
& cæcus eris, in omnibus consilijs tuis infortunatus.

& palpes in meridie sicut palpare solet cæ
cus in tenebris, & non dirigas uias tuas. Om
niq; tempore calumniam sustineas, & oppri
maris uiolentia, nec habeas qui liberet te.

Manifestissima tua incommoda non poteris effugere,
omnibus aspicientibus tuam stultitiam & ignauiam, tu
tibi prudens & sensatus uideberis: nihil ages prospere,
tantum eris miser, calumnijs obnoxius, rapinis exposi
tus, idq; omnibus diebus tuis, sine spe redemptionis.

Vxorem accipias, & alius dormiat cum ea.
Domum ædifices, & non habites in ea. Plan
tes uineam, & non uindemies eam.

Vxorem tibi desponsatam nō tu, sed alius coniugem
habebit. Multo labore & expensis ædificabis domum, et
ab hoste tuo inhabitabitur. Vineam multo sudore plan
tabis, alius autem inde uinum bibet.

Bos tuus immoletur coram te, & non co
medas ex eo. Asinus tuus rapiatur in conspe
ctu tuo, & non reddatur tibi. Oues tuæ den
tur inimicis tuis, & non sit qui te adiuet.

Bos tuus te uidente ab hoste mactabitur, & tu non gu
stabis de illo. Quodcunq; tibi gratum paruaueris, alius te
fraudato occupabit. Summa infelicitate tibi cuncta obue
nient, asinum & quæcunq; tibi apprime necessaria, ra
piet alius te interim indigentia misera laborante, pecora
tua hostis abducat.

Filij tui & filia tuæ tradantur alteri popu
lo uidentibus oculis tuis, & deficientibus ad
conspectum eorum rota die, & non sit forti
tudo in manu tua.

Videbis filios tuos uendi crudelibus, & filias tuas tur
piter prostitui prophanis: uolesq; anxius succurrere, sed
non ualebis.

Fructus terræ tuæ, & omnes labores tuos
comedat populus quem ignoras: & sis sem

per calumniam sustinens, & oppressus cunctis diebus,

Fructum laborum tuorum ignotus hostis deuorabit te esuriens. Nihil unquam iucundum plausibileq; senties semper oppressus & miser.

34 & stupens ad terrorem eorum quæ uidebunt oculi tui.

Displicentiam concipies, & tadio officieris de omnibus quæ tibi acciderint. Semper cum fortuna tua litigabis: omnia aduersa tuis uotis contingent in omnibus negotiis tuis.

35 Percutiat te dominus ulcere pessimo in genibus & in suris, sanariq; non possis à planta pedis usq; ad uerticem tuum.

Vlcera in genibus, cruribus, ano, brachijs, collo, dorsoq; patieris. A planta pedis ad uerticem usq; nihil sani habebis.

36 Ducet te dominus, & regem tuum quem constitueris super te, in gentem quam ignoras tu & patres tui: & seruias ibi dijs alienis ligno & lapidi.

Te ipsum cum rege tuo, præter meum consilium institutendum, hostes & uastatores regni tui in exilium captos abducent in longinquas & ignotas tibi regiones, ibi deos ignotos coles uel inuitus: adorabis lignum & lapidem, qui dominum deum tuum uinum & uerum agnoscere nolueris, spreueris & odisti.

37 Eteris desolatus, in prouerbum ac fabulam omnibus in omnibus populis, ad quos te introduxerit dominus.

Infelicitatis & ignominie, imò & impietatis tue fabula toto orbe diffamabitur. Stupebunt exteri ad casus tuos, nec condolebunt: & inter hostes tuos te dominus exulem & uagabundum abiiciet.

38 Sementem multā iacies in terram, & modicum congregabis: quia locustæ deuorabunt omnia.

Multum seminabis, sed locustis non tibi cedit, perdes impensas ac operas: inuidebit tibi humus, & abominabitur crimina tua in deum suum, noletq; nutrire inimicos iustitiæ & pietatis in deum: etiamsi proferat plura, non tamen colliges, præoccupatus grandine, & hostibus, omnia disperdentibus.

39 Vineam plantabis & coles, & uinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam, quoniam uastabitur uermibus.

Vineas multo sudore plantatas uermes uindemiabunt, pruina & aurugines depascuntur, ac locustæ, & si quid aliud insidiatur uineis.

40 Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non ungeris oleo: quia euelletur oliua tua.

Oliua tibi plurima erit, sed olei nihil in tota regione tua, alio excutiente oleas, uel oleum contusum & paratum auferendo.

41 Filios generabis & filias, & non frueris eis: quoniam abibunt in captiuitatem.

Filios infelici sydere gignes, non tibi, sed hostium libi

dini seruituros: quibus quid in mundo cogitari potest feru delius ac calamitosius?

42 Omnes arbores tuas & fruges terræ tuæ rubigo consumet.

Arbores frugiferas absument locustæ, & brucus exterminabit, fraudabit fructibus in non modicam papuerum egestatem.

43 Aduena qui tecum uersatur in terra, ascendet super te, eritq; sublimior: tu autē descendes, & eris inferior.

Cernes oculis tuis & dolebis, patierisq; uel iminus peregrinum tecum superbire & dominari, tu uero illi subderis, & ingrato seruius coactus: id certe quod natura odis, subesse scilicet cuiquam, et tamen ut præsis cuiquam te reddis indignum.

44 Ipse scenerabit tibi, & tu non scenerabis ei. Ipse erit in caput, & tu eris in caudam.

Ex diuitijs & superfluo eius qui tecū peregrinatur, & alienus habetur, tu cogeris paupertate compulsius, & sarcire defectum tuum: ipse tibi mutuari poterit, & non tu illi: diuitijs suis te pauperem diuexabit: ipse dominus tuus, tu seruus illius esse cogeris, longe secus atq; placet, & pro superbia ferre possis æquanimiter. Longum esset ostendere & superuacaneum ubi & quando hæc omnia Hebræis usui uenissent, quomodo hæc omnia passi sint. Harum calamitatum interpretes ipsi iudei sentiantur in toto orbe iam supra mille quingentos annos capitiui.

45 Et uenient super te omnes maledictiones istæ, & persequentes apprehendent te, donec intereas: quia non audisti uocem domini dei tui, nec seruasti mandata eius & ceremonias quas præcepit tibi.

Prophetia uidetur esse, non admonitio. In signum ac portentum hic iste miseriarum catalogus nimium infestis ci experientia comprobatus, & conscriptus est à fidelissimæ gentis sue patrono, ut dum hæc aliquando passuri essent non crederent aliam ob causam accidisse, quam quia uocem domini dei sui audire recusarint, & non cognouerint mandata dei sacrosancta atq; iustissima, & non cognouerint tempus uisitationis sue dictum per prophetas & dominum prophetarum, uerbum incarnatum.

46 Et erunt in te signa atq; prodigia, & in semine tuo usq; in sempiternum:

Scriptura huius legis, & adsignatio maledictionum & benedictionum, testimonium esse debent per omne æuum iudeis: ut nō sine maxima causa & iustissima dei ira, tanta incommoda toties dudum passi sint, & nūc sit ne spe redemptionis patiuntur, non aliaratione, quam quod deum ueracem esse non credunt, exhibentem quæ promissit, & regnum temporale magis ad suam pompam ambiunt quam ad dei ueram gloriam. Quam sancti patriarchæ maiorem desiderare pro suis posteris & senon potuissent, quam eam quæ Israëlitis per Christum donata contigit in toto orbe terrarum, in quo pro patris contumacissimis iudeis abiectis, subintravit in adoptionem filiorum tota gentium multitudo.

47 eo quod non serueris domino deo tuo in gaudio,

gaudio, cordisq; læticia, propter rerum omnium abundantiam.

48 Seruies inimico tuo quem emittet tibi dominus, in fame & siti & nuditate, & omni penuria, & ponet iugum ferreum super ceruicem tuam, donec te conterat.

49 Quum in abundantia omnium bonorum deo tuo seruire nolueris, in tanta malorum omnium intemperie coles simulacra uel inuitus, & abominanda idola: gestabis; in fame, siti, nuditate, morbis, iugū domini ferreum.

50 Adducet dominus super te gentem de longinquo, & de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ uolantis cum impetu: cuius linguam intelligere non possis,

51 gentem procacissimam, quæ non deferat seni, nec misereatur paruuli,

52 & deuoret fructum iumentorum tuorum, ac fruges terræ tuæ: donec intereas, & non relinquat tibi triticū, uinum & oleum, armenta bouum tuorum & greges ouium tuarum: donec te disperdat,

53 & angustabit te in cunctis urbibus tuis, ut destruantur muri tui firmi atq; sublimes, in quibus habebas fidutiā in omni terra tua. Obsideberis intra portas tuas in omni terra tua quam dabit tibi dominus deus tuus:

54 & comedes fructum uteri tui, & carnes filiorum tuorum & filiarum tuarum, quas deuastabit dominus deus tuus, in angustia & uastitate qua opprimit te hostis tuus.

55 Si spreueris obtemperare meis legibus, in terra quam dominus deus tuus dabit tibi, adorientur te, imò à me tibi imminuentur hostes ab omnibus plagis mundi: ab ortu solis Babylonij, ab Austro Aegyptij, ab Aquilone Greci, ab occasu Romani, qui omnes te rebellem successiue crudeliter & misere tractabunt ac diuexabunt. Gentes impudentissime frontis nescientes misereri seni uel puero.

56 Omnia tua semel uastabunt, urbes obsidebunt, impugnant, uincunt, disperdent, tanta angustia obruent, ut filio rum ac filiarum carnibus uesci cogaris, & pro penuria uisus tam infelicis, inuidere mutuum cogamini, pater & mater, pro fame satianda, ex carnibus affati pueruli uel infantis.

57 Homo delicatus in te, & delicatus ualde in fratre suo, & uxori quæ cubat in sinu suo & relicto sibi filio,

58 ne det eis de carnibus filiorum suorum quas comederit, eo quòd nihil aliud habeat in obsidione & penuria qua uastauerint te inimici tui intra omnes portas tuas.

59 Nulla tam arcta erit amicitia, & affectio naturalis parentum ad filios, fratris ad fratrem, uxoris quoq; ad maritum, quæ non ob famis calamitatem dissoluenda sit, & unus alteri cibum inuidebit, abnegabit, & subtrahet ad suum succurrendum in tanta mortis necessitate, & angustia. Quam exaggerat amplius ex felicitate precedente, & omnium rerum affluentia, unde tenerime sese nutrie-

runt, & delicijs toti se dederant, ut subsequenter egestatem tam inopinatam & infelicissime incidentem, ferre non difficilius potuerint.

56 Tenera mulier & delicata quæ super terram ingredi nō ualebat, nec pedis uestigium figere propter mollietē & teneritudinem nimiam, inuidebit uiro suo qui cubat in sinu eius super filij & filiarum carnibus,

57 & illuue secundinarum quæ egrediuntur de medio foeminarum eius, & super liberis qui nati sunt, comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam, in obsidione & uastitate qua opprimit te inimicus tuus intra portas tuas.

Delicatisimæ foeminae, & matres infelicissimæ, filiorum cibum assatorum non dignabuntur impartiri uiris & filiabus, hoc est, non sine crudeli inuidia, uix permittent abominabilem alijs quamcumq; rem, tantum ut fami consulant propriæ. Iosephus huius loci commentarium conscripsit idoneum in bello Iudaico.

58 Nisi custodieris, & feceris omnia uerba legum huius quæ scripta sunt in hoc uolumine, & timueris nomen eius gloriosum & terribile, hoc est dominum deum tuum:

59 augebit dominus plagas tuas, & plagas seminis tui, plagas magnas & perseverantes, infirmitates pessimas & perpetuas,

Semper igitur memineris, & ob oculos uersetur tibi, gloriosus ille tuus & terribilis dominus deus, cuius leges transgredi minime audeas, qui necis & uitæ tuæ dominum ac principatum tenet, is si à te contemni se uiderit, & te in contumacia perseverantem, omnes plagas suas insigniter, & toto mundo aspiciente immitet tibi, ut & tu & semen tuum pessime sitis adfligēdi, morbis multis, magnis, horribilibus, & immedicabilibus.

60 & conuertet in te omnes morbos Aegypti, quos timuisti, & adhærebunt tibi.

61 Insuper & uniuersos languores, & plagas quæ non sunt scriptæ in uolumine legis huius, inducet dominus super te, donec te conterat,

Et omnes Aegyptiorum plagas, propter te illis olim immixtas, in te ingratisimum mihi populum digna seueritate conijciam, quas tantopere times & abhorres, tibi & tuis posteris adhærebunt: si legem meam spreueritis: & si quid acerbius cogitari potest, quàm quæ sunt præscripta, uelis nolis senties & patieris, donec in uniuersum pereas.

62 & remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra cœli præ multitudinem: quoniam non audisti uocem domini dei tui.

Sic autem peribitis, ut comparatione prioris uestre multitudinis, paucissimi uideamini, ueluti racemi singuli ac rari, post copiosam uindemiam residui, qui promissionem habetis, & estis nunc ut stellæ cœli innumerabiles, si quando domini dei & patris nostri præcepta & doctrinam repuleritis.

- 63 Et erit sicut latatus est dominus super uos, bene uobis faciens uosque multiplicans: sic latabitur dominus super uos disperdens uos atque subuerſes, ut auferamini de terra ad quam ingredieris possidendam.

Pœnitentia
dei super Is-
rael.

Quemadmodum denique gauisus est dominus super te peculium suum, multisque ac magnis uos prosequutus est beneficijs, reddiditque uos speciales omnibus gentibus, et toti mundo illustres, propter obedientiam uestram, et ueritatem meam: sic pro insigni malitia uestra et contemptu benignitatis meae, gaudebo et resarciā dolorem meum, digna uos uindicta perdendo, prodendo quoque uicissim toti orbi, durissimam frontis uestrae contumaciam, et turpem ingratitudinem. Demoliamini enim in uniuersum ex terra uestra, et eiciamini conculcandi ab omnibus inimicis uestris, propter iustitiam meam.

- 64 Disperget te dominus in omnes populos à summitate terrae usque ad terminos eius: & seruias ibi dijs alienis, quos & tu ignoras & patres tui, lignis & lapidibus.

Exilium Iu-
dæorum.

Dispergeris in orbem miserabili et horrendo exilio, confusionemque portabis in omnibus gentibus, quam rebellionem tua mereberis, et dei iustitiam, iniquitatis tuae mercedem dignissimam predicabis facto et exemplo omnibus populis. Qui in terrae umbilicum plantatus es, in extremas oras orbis uniuersi disijceris, et captiuus detineberis ab hostibus tuis. Ibi deos alienos coles, qui dominum deum tuum uerum, et tibi propitium agnoscere nolueris.

- 65 In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies uestigio pedis tui. Dabit enim tibi dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptam moerore,

Vagiludæi

Ne uero tibi uel per somnium obrepat et persuadaetur, illic in gentibus dispersum te requiem habiturum, et aliquid felicitatis assequiturum mea gratia. Vagus enim ubique eris, et incertus de quacunque fortuna: migrabis enim de gente in gentem, de urbe in urbem, de tyranni unius imperio ad alterius iugum perferendum, uiolenter et necessitate compulsus: nulla unquam certa habitatio ne, uel terrena hereditate consolandus, si hereditatem illam sine meritis et ex gratia uobis concedendam, pro iniquitatibus uestris amiseritis, sicut ex gratia et pro mea gloria suscipietis. Semper et ubique in pauore uiues, et suspensio animo anxius indies meliora sperabis, deteriora autem senties.

- 66 & erit uita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte & die, & non credes uitae tuae.

Nusquam et nunquam tutus eris ab imminente tibi morte, inter hostes, et timore dei carentes homines. Semper enim seua timebis, pro perturbata conscientia tua: quia dominum deum tuum postpones et non digne coles. Die noctaque trepidabis, etiam in somnijs perturbandus, ob calamitates quas quotidie patieris.

- 67 Mane dices: Quis mihi det uesperum? & uespere: Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem quo pauebis & terreberis, &

propter ea quae tuis uidebis oculis.

Supputabis dies et horas, ueluti carceri inclusus, et morti adiudicatus supplicium formidans: sic diluculo exoperefactus, desiderabis uesperam: ingruente nocte orram redapetes, ut citius finiatur angor quo iugiter torqueris, propter experientiam aduersitatum frequentium.

68

Reducet te dominus classibus in Aegyptum per uiam de qua dixi tibi ut eam amplius non uideres. Ibi uenderis inimicis tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat.

Summum omnium malorum, quae unquam experies, qualis fuit seruitus tuus in Aegypto, resumere poteris, quam mala haec tibi impendentia, si quando dominum deum tuum contempseris. Quin potius redibis in Aegyptum, fugiens Chaldaeos aliquando, optans magis te Aegyptijs uendere, quam tam crudelium hostium captiuitate abduci, grauiora passurus. Et cum sic uendere misera necessitate cogeris, tam eris exolus omnibus gentibus et abominabilis, ut non sis reperiendus aliquam gentem, quae te uelit in seruitutem emere, uel in sua regione tolerare. Tot ergo ac tantae praedicuntur ruinae Israel, iam tunc ab initio terrae suscipiendae, à Mose morituro, ut dum omnia contemnendo monita, toties inculcata, dominum deum patrem suum proiecerint, et alienos deos assumerint, et omnibus se criminibus confutarent, toti orbi inexcusabiliores uideantur ac iudicentur, exemplum sint alijs omnibus pijs et impijs gentibus. Vt si suo tam electo populo non parcat, sed tanto rigore iudicet, longe asperius gentes adfliget, post tantam gratiam collatam, dominum deum reijcientes atque spernentes.

CAPVT XXIX.



Aec sunt uerba foederis, quod praecipit dominus Moysi, ut feriret cum filiis Israel in terra Moab: praeter illud foedus quod cum eis pepigit in Horeb.

Vltimus est fere Moysi sermo ad populum, in quo, siue in praecedentibus, ante obitum suum renouare cupit pactum populi cum domino, et secundo replicare, quod ante triginta nouem annos in monte Horeb cum illis statuerat. Referturque ad priora.

2

Vocauitque Moyses omnem Israel, & dixit ad eos: Vos uidistis uniuersa quae fecit dominus coram uobis in terra Aegypti Pharaoni & omnibus seruis eius, uniuersaeque terrae illius,

Vos uidistis omnia, refertur ad totum populum, in quo plures erant, non numerati cum primis in exitu de Aegypto, qui nondum uiginti annos tunc nati erant, qui tamen omnes fere tunc adhuc uiuebant cum duobus numeratis Ioseph et Caleb.

3

tentationes magnas quas uiderunt oculi tui, signa illa portentorumque ingentia, Tentationes dicuntur magna illa signa ac portenta edita in Aegypto, quibus manifestissime ostensa est et prodita contumacia, duritia, et contempnus Aegyptiorum,

rum, contra uirtutem domini dei, similiter perfidia & inobedientia Israëliti populi in solitudine, ex murmurationibus multis, propter defectum cibi & potus, quas comescuit miraculis omnipotentiae suae, manna, carnes, aquam largiendo contra & supra naturam. Similiter & diu signa in exitu de Aegypto, & in datione legis, & a

4 & non dedit uobis dominus cor intelligere, & oculos uidere, & aures quae possint audire usque in praesentem diem.

Toto tempore illo semper rebelles fuerunt, & ingrati beneficiis patres uestri, & uos tandem tarde cessastis, sicut post stragem uestram cum Madianitis, tunc enim aliquantulum resipuisse uidentur. Hortatur ergo ut in posterum diligentius praecepta custodiant: quum enim nec omnia uiderint, non tamen fide profecerunt, nec obediunt, quasi nihil uidissent, ita non sunt effecti meliores. Nisi dominus corda traxerit, frustra admonet omnis doctor & exhortator. Dominus dat assensum, agnitionem, obedientiam, & non nisi electis.

7 Adduxit uos quadraginta annis per desertum: non sunt attrita uestimenta uestra desuata, nec calceamenta pedum tuorum uentusate consumpta sunt.

6 Panem non comedistis, uinum & siceram non bibistis: ut sciretis quia ego sum dominus deus uester,

miracula dei illis assiduitate uiluerant: ideo abolitis eis, manna scilicet cessante, & uestium perseverantia, corporis quoque incolumitate, noua propediē portenta ostensurus erat dominus clementissimus in transitu Iordanis, & uenistis ad hunc locum. Egressusque est Seon rex Hesebon, & Og rex Basan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percussimus

8 eos, & tulimus terram eorum, ac tradidimus possidendam Ruben & Gad, & dimidia tribui Manasse.

9 Miracula dei illis assiduitate uiluerant: ideo abolitis eis, manna scilicet cessante, & uestium perseverantia, corporis quoque incolumitate, noua propediē portenta ostensurus erat dominus clementissimus in transitu Iordanis, & uenistis ad hunc locum. Egressusque est Seon rex Hesebon, & Og rex Basan, occurrentes nobis ad pugnam. Et percussimus

8 eos, & tulimus terram eorum, ac tradidimus possidendam Ruben & Gad, & dimidia tribui Manasse.

9 Custodite ergo uerba pacti huius, & implete ea: ut intelligatis uniuersa quae faciatis.

10 Hortatur fideliter et instanter ut noui illius pacti, qui renouatio primi esset, nunquam obliuiscerentur, & post hac instituerent nouam uitam, ea quam hactenus uixerat

11 Vos statis hodie cuncti coram domino deo uestro, principes uestri & tribus ac milia Israel, liberi & uxores uestrae & aduena qui tecum morantur in castris, exceptis lignorum caesoriis, & his qui comportant aquas:

12 ut transeas in foedere domini dei tui, & in

iureiurando quod hodie dominus deus tuus percutit tecum:

13 ut suscitetur te hodie sibi in populum, & ipse sit deus tuus sicut locutus est tibi, & sicut iurauit patribus tuis Abraam, Isaac & Iacob.

14 Nec uobis solis ego hoc foedus ferio, & haec iuramenta,

15 sed cunctis hic nunc nobiscum praesentibus coram domino deo nostro, & absentibus.

In bonum ordinem iam redacti alacres & grati, a maximo usque ad minimum admonentur sic persistere ac pergere semper ad meliora, obseruando pactum recens institutum & reformatum. Hac conditione, ut sicut ipse uult illis esse pius & fidelis dominus, sicut & fuerat eorum patribus, Abraam, Isaac & Iacob. Sic uicissim ipsi qui hodie sunt & futuri, semper uelint ac studeant esse obediens ac deuotus populus per omnes posteris generationes, quorum omnium nomine uos qui praeterita uidistis, & uidebitis propediem, promittitis uerum cultum & fidem, non solum fide & spiritu, sed etiam corporali obsequio ac ritu persolendum, iuxta legem dei uestri. Ne quando recidere uos contingat ad idolorum cultum, quem dominus tantopere abominatur. Ad quem semper nimis uos propensos toties uestro damno monstrastis, quasi fel & absinthium germinans radix sancta, & in fide patrum sanctorum plantata ut ferat mel & suum.

16 Vos enim nostis quomodo habitauerimus in terra Aegypti, & quomodo transierimus per medium nationum, quas transeuntēs,

17 uidistis abominationes & sordes, id est idola eorum, lignum & lapidem, argentum & aurum quae apud eos.

Ad memoriam posteris confirmandam, ut ad nostra quoque nunc secula, post tot millenarios annorum, certo scirentur magnalia dei, toties repetit eadem Moses, non sine necessaria causa. Cum enim ex omnibus illius temporis scripturis sola Moysi lex & scriptura supersit, quis haec omnia credere potuisset, nisi multa diligentia fuissent a prioribus commendata & inculcata ad posterum: quanto scilicet tempore habitauerint in Aegypto, & qua uia per quas gentes per quadraginta annos transissent. Qui bus fuissent commaculati idololatrijs, quantisque suis criminibus dei iram in se prouocassent, ac clementiam domini sua malitia deprédicassent cum iustitia.

18 Ne forte sit inter uos uir aut mulier, familia aut tribus, cuius cor auersum est hodie a domino deo nostro, ut uadat & seruiat dijs illarum gentium, & sit inter uos radix germinans fel & absinthium.

19 Cumque audierit uerba iuramenti huius, benedicat sibi in corde suo, dicens: Pax erit mihi, & ambulabo in prauitate cordis mei: ut addatur ebrietas siti,

20 dominus non uolet ignoscere eis: sed tunc quammaxime furor eius fumabit & zelus eius contra hominem illum, & sedeant super

Commendanda posteris dei beneficia.

C

eum omnia maledicta quæ scripta sunt in hoc
uolumine: & deleat dominus nomē eius sub
cælo,

Ne ob presentem statum, iam beneficia percipiendo, tuti & insolentes reddantur in futurum: neq; credant se tot malis posse obrui uel uindictis, nimiaq; fiducia in tanta magnifica dei promissa superbiant, pacem sibiipsis perpetuam pollicendo, & de malo iterum decidere uos contingat in peius, propter inueteratam propensionem ad studia impietatis. Sicut asueti poculis semper sitiunt, & ebrij ebrietatem sectari consueuerunt, quod est iungere animam ebriam cum sitiente. Id, inquit Moses, si egeritis, & ad pristinam procacitatem redieritis, non parceret dominus, sed feruenti uos ira aggredietur, & omnibus predictis & prescriptis maledictionibus afficiet, donec sub cælo deleatur uestra fama & nomen, unam disperdendo tribum post aliam.

21 & dominus separabit eum in malum ex omnibus tribubus Israël, iuxta omnes maledictiones quæ in libro legis huius ac foederis continentur.

22 Dicetq; sequens generatio, & filij uestri
qui nascentur deinceps, & peregrini qui de
longe uenerint, uidētes plagas terræ illius, &
infirmittates quibus eam afflixerit dominus,

23 sulphure & salis ardore comburens, ita ut
ultra non feratur, nec uirens quippiam ger-
minet in exemplum subuersionis Sodomæ
& Gomorrhæ, Adamæ & Seboim, quas sub-
uertit dominus in ira & in furore suo.

Postquam igitur exigente duritia cervicis vestrae, & turpissima ingratitude, denuo terram uobis donandam disperdiderit iustitia dei vestri, & toti mundo uos contemptos exposuerit & damnatos, in orbē dispersos, tunc filij posterorum uestrorum, de extremis angulis terrae, ad quos eijcientur peregrini & exules, in eandem uisendam redibunt, casu aliquo, & uenient, tuncq; maximo stupore attoniti, cernent eam tot plagis affectam, tanta solitudine sterilem & uacuum habitatoribus, ut uideantur sibi uidere subuersam Sodomam cum urbibus suis, quas dominus æque iusto iudicio iudicauit in ira sua, & horribiliter subuertit.

24 & dicent omnes gentes: Quare sic fecit do-
minus terrę huic: quę est hęc ira furoris eius
immanis

25 Et respondebunt: Quia dereliquerunt pa-
ctum domini quod pepigit cum patribus eo-
rum, quando eduxit eos de terra Aegypti:

Iudæi exem
plū mundo.

Sed & reliquæ gentes in toto orbe famam tanti huius mali audituri, præ admiratione dicent: Quæ potuit fuisse tantæ cladis causa, in calamitosissima gente ista, ac terrâ? Quæ tanti causâ furoris domini dei in Israël? Tunc sine dubio creduli diuinis scripturis, quas Iudæi continent, gentes autem legent studiosissime, & uelut maximos thesauros sibi comparare certatim contendent, sibi ipsis & alteri alter respondebit: Eo quod dereliquerunt pactum domini dei sui, gens olim felix & electa, nunc

A THEM NIZABI M,
autem omnium infelicissima, & damnata à domino, quod
cum illis & patribus pepigerat dominus omnipotens,
quando exemit eos dura servituti Aegyptiacae, maximis
miraculis ac portentis edidit in eorum gratiam, & tot
stupendis beneficijs dignatos.

26 & abierunt ac feruierūt dñs alienis,
rauerunt eos deos quos nesciebāt, & quibus
non fuerant attributis

Isti, inquit, ingratisſimi Iudei & protervi, qui
ptores tantæ gratiæ dei ſui, alios ſibi contra ſocum intum
deos ſinxerunt, quos tolerant longe diligentius, quin
gentes terrarū, qui uerum deum non didicerant, & qui
ante illos terram poſſederant: à quibus nihil inquam be
neficii acceperant. Quibus enim benefecerent idola illa
muta & ſtolidi, quæ nihil ſibiſiſ proſunt nec alijs, &
quæ ſuos cultores ſeruare nuſquam poterunt? Hos ad
rauit iſraëliticus populus in contumeliam omnipotentis
dei ipſorum, à quo optimam terram ſuſceperat poſſiden
dam, poſt innumera beneficia conceſſa indignis.

27 idcirco iratus est furor domini contra
ram istam, ut induceret super eam omnia ma-
ledicta quæ in hoc volumine scripta sunt.

Hæc, inquit, ratione irascitur digne fieri, et aliis clementissimi dei, in perfidos homines istos, et quæ pollicitus est maledicta grãdia benedictam, eos iusto iudicio suo, in terram illam dudum benedictam, et gentem peculiariter adamatam, propter tantam ingrati tudinem. Necessè est enim compleri scripturam hanc quam dominus per Moysen summa ueritate et cernitudo ne huic genti ruminandam præscripsit, ut nulla excusa tione tergiversari possit hæc gens Iudaica semper duritia cernua et rebellis.

28 & eiecit eos dñs de terra sua in la-
rore, & in indignatione maxima, proiecit
in terram alienam sicut hodie comprobatur.

Verba sunt gentium, narrantium submo-
cos, dicendo: Et extirpauit ut hodie cernimus, deu-
dudum prædictum nunc credimus, dominus deus noster
& solus omnipotens, quem nos quoq; illius gratia nunc
scimus & colimus. Is, inquit, æquo suo furore ad ius-
inq; magna ira disperdidit & proiecit eos captiuos fer-
uos miseros, & maledictis satandos in terram, plus minus
exules & infelicissimos, sicut docet hæc dies, sunt re-
duobus millibus annorum durans.

29 Abscondita domino deo non
uelata nobis & filijs nostris usq; in semp-
nū, ut faciamus uniuersa uerba legis huius.

Verba Moſis eſſe uidentur, poſt lugubrem
am, quam in ſpiritu praeuidebat aliquando completam
in gente Iſraelitica, ueluti ſic dicentis: Quae iam tam hor
renda facta deſcripta ſunt, tam de perſidia iudicio dei puni
mae gentis, quam iuſtiſſimo durifſimoq; iudicio dei puni
entis, ſic habent in libro prouidentiae diuinae, ubi haec or
dinibus,
lim uentura, cum alijs totius mundi decretis, abſcondita
circa omnium regnorum gubernationem, & praefixae po
ſunt omnibus creaturis, nemo hominum ea praefigere po
terit, niſi illis dei gratia reuelentur. Id quod et filijs no
ſtris

stris prophetis, suo aliquando tempore futuris, & nobis credentibus dei reuelatione predicabitur: firmaque persistet, & certa ueritate in secula multa. Scripta sunt autem fidelibus, ut sacrosanctam legem omnipotentis dei fideliter perficere adnitamur, ne tot mala ferre cogamur nostra culpa.

CAPVT XXX.

Um ergo uenerint super te omnes sermones isti, benedictio siue maledictio quam proposui in conspectu tuo: & ductus poenitudine corrit te dominus deus tuus, & reuersus fueris ad dominum deum tuum, & obedieris eius imperijs, sicut ego hodie precipio tibi cum filiis tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua: reducet te dominus deus tuus de captiuitate tua, & miserebitur tui, & rursus congregabit te de cunctis populis in quos te ante disperfit.

Respicentibus Israelitis promittitur indulgentia, si tamen in obseruantia mandatorum dei perseuerauerint, uelintque circa se dei clementiam non cessare. Non enim deest iustitiam dei ferre indulgentius facinorosos Iudeos & pro suo dilecto populo habere, agnoscere, uel fouere pre alijs. Diligentes enim se diligit, impios autem de terra perdit: Electos respicientia donat: Pharaones autem indurat, & dolere admissum. Intelligi utrumque potest, & quod ad omnes gentes terre electi fuerint Israelitae: & quod per distributionem quam Logici accommodam diuixerunt, intelligatur ad omnes gentes, ad quas te peruenire conuerit. Illi enim, si ad meliorem mentem fueris conuersus, & deum colere coeperis fide, spe & charitate callari non poteris, reducet te dominus deus tuus de captiuitate, & liberabit ab omni aduersitate ac plaga, qua te affecerat, miserebiturque tui & reducet ex omnibus gentibus, quae uoluerint peregre exules.

Si ad fines coeli fueris dissipatus, inde te congregabit dominus deus tuus, & assumet te, & introducet te dominus deus tuus in terram quam possederunt patres tui, & obtineat eam: & benedicens tibi maioris numeri Circūcider dominus deus tuus cor tuum, & cor seminis tui: ut diligas dominum deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, ut possis uiuere.

Potentissimi reges Medorum, Persarum ac Babylonie Cyrus & Darius, licentiam concesserunt redeundi in terram Israel, non solum Iudeis & Beniamitis, qui Hierosolymis habitauerant, sed in omnibus qui in toto regno ipsorum erant, qui indulto illo frui & obsequi uoluissent, & redire Hierosolymam, illicque domino deo coeli seruire, & templum reaedificare. Quod autem pauci redie-

runt, non ex concessionis paritate contigit, uel redditae libertatis, sed pro infidelitate Israelitarum, & concupiscentia priuati boni, quo malebant in alijs regionibus uiuere, quam in terra promissionis & propria. Quamquam certum sit, ex illo tempore de omnibus tribubus redisse multos, sed omnium comparatione nimirum paucos, eate nus ut tribuum postea ratio nulla habita fuerit. Quin & iuxta prophetas, non alio nomine quam Iudeorum dicti fuerunt, siquidem Israelis regnum, prout distinguebatur a regno Davidis post reditum a captiuitate Babylonica, ne nominari quidem debuit. Licet usque ad Herodis & Hircani tempora semper aucta fuerit, usque ad destructionem regni & urbis gens Iudaica, ex omnium tribuum Israelitis confluentibus in totam terram Israel, non solum Iudae: quandoquidem non in Iudaea tantum, sed & in Galilea & Samaria Christi tempore habitabant Israelitae. Et de tribu Aser Annam uiduam fuisse Euangelia testantur. Id autem usque ad destructionem regni & urbis. Quicumque enim in terram Israel & Iudaea redire uoluisset, & opportunitatem sese nutriendi, & inhabitandi inuenisset minime impediebatur ab aliquo regno uel rege, si tamen Graecorum uel Romanorum praesidijs obtemperasset uel regulis ipsorum. Meram autem fabulam esse constat (nisi ego fallar) Iudeorum in montibus Caspijs inclusionem, estque Iudeorum mendax & excogitata falsa ac stulta euasio, qua nobis potius illudere consueuerunt prisci Iudaei, regnum suum extare alicubi, turpiter ac fallaciter mentientes, quia Christi regnum non agnoscunt homines carnales, & quae mundana sunt tantum aestimantes. Promittitur autem circumcisis corde, & dominum deum patrum suorum colere gaudentibus Iudeis omnibus, reditus ad suam patriam, & redditus qui dem est. In qua & multiplicati sunt & benedicti, omnibus benedictionibus & beneficijs corporalibus ac spiritualibus, maximo honore delato templo dei secundo, & ex culto censu, oblationibus, & deuotione omnium gentium. Latissimaque fuit illius Iudaicae gentis habitatio ac potestas, usque ad Christi domini nostri aduentum, qui benedictio factus est omnibus gentibus, filius David secundum carnem, cuius adhuc extabat & nota erat posteritas & genealogia certa conscriptione seruata, reliquis nimirum confusis familijs, quia pro Messiae generationis serie dignoscenda superfluis. Haec omnia post conuersionem Iudeorum in captiuitate detentorum, per omne imperium Syrorum, Chaldaeorum, Persarum & Medorum contigerunt, remissio scilicet uolentium redire, reaedificatio urbium in Iudaea, & cultus diuini restitutio, populi augmentatio & glorificatio, quae sequuta sunt respicientiam, & ueri dei sui cultum.

Fabula de Caspijs montibus.

Omnes autem maledictiones has conuertet dominus deus tuus super inimicos tuos, & eos qui oderunt te, & persequuntur.

Ad benedictiones Israelis pertinebat, humano more loquendi, maledictio hostium: & felicitas piorum, humiliatio impiorum: & sicut ipsi profecerunt iustitia & fide, sic & non magis inimici illorum gentes oppressi sunt maledictionibus. Babylonij quidem perierunt, &

Romani, sed Iudei sibi perpetuo similes sunt tam felicitate quam sanctimonia.

8 Tu autem reuerteris, & audies uocem domini, faciesque uniuersa mandata eius quae ego praecipio tibi hodie,

Regnum dei non mundi.

Non orbis temporale imperium, & honor terrenus, ac diuitiae immoderate promittuntur religioni Iudaicae, qualia uolunt in hoc loco & alijs, sed nec illa sancti sperant in hoc mundo. In primis autem desiderant & assequuntur conuersionem uestram ad dominum, & obedientiam mandatorum eius, quae Moses praecipit in nomine domini statim moriturus. Nihil enim feruentius pijs in uotis habent, quam ut proficiat uerum regnum dei in multorum cordibus, in quo pax summa est, & omnia alia ad ieiuntur copiose fidelibus dominoque deuotis.

9 & abundare te faciet dominus deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, in sobole uteri tui, & in fructu iumentorum tuorum, in ubertate terrae tuae, et in rerum omnium largitate. Reuertetur enim dominus, ut gaudeat super te in bonis, sicut gauisus est in patribus tuis:

10 si tamen audieris uocem domini dei tui, & custodieris praeccepta eius & ceremonias quae in hac lege scripta sunt, & reuertaris ad dominum deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.

Promissiones Iudaicae.

Prosperitas & alacritas animi & spiritus, in omnibus gerendis, corporumque libertas & gaudium, fauor, charitasque uicinarum omnium, filiorum leta propago, non seruientium & captiuorum, sed in spiritus libertate pacifice conuersantium ad deum & homines, iumentorum & omnium prouentuum terrestrium abundantia. Omnia haec promittuntur Iudeis conuertendis ad dominum, quae & affluenter recipient & assequuntur, statim ut Messias sui Christi domini nostri gratiam agnouerint, & regno suo felicissimo subscripserint, & perfecti Christianismi gratiam fuerint assequuti. De reditu autem ad Hierosolimam illam Palaestinae, & de corporali imperio totius mundi, temploque ex gemmis naturalibus extruendo, urbe propaganda muris, nescio quot miliarium, deque subiugandis omnibus regibus orbis temporali domino suo, nihil hic promittitur, etiam si tota anima ad deum reuerterint, idola omnia confregerint, euerterintque excelsa, lucos, & idola.

C ¶ Mandatum enim hoc quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum,

12 nec in caelo situm, ut possis dicere: Quis nostrum ualet ad caelum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus, atque opere compleamus?

13 Neque trans mare positum: ut causeris, & dicas: Quis est nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos usque deferre: ut possimus audire & facere?

Non potes ignorare mandata domini dei, quae & per

Mosen toties praedicata sunt, & humana ratione, timore dei regulata, lucide ab omni homine agnoscuntur. Nemo se quacunque ignorantia excusare potest, quod ratio sua omnia colendum, ad illius institutum religiose uiuendum, & proximo faciendum quod ab illo tibi fieri optet. Non ergo est caelis petenda est lex domini, non trans mare ad uehenda, non philosophorum astutia ac eloquentiam persuasenda, quandoquidem ore Moses & Leuitarum per omne sabbatum leguntur simplici corde, naturaeque pietate facienda intelliguntur. Non est ergo tibi reliqua quaecunque excusatio, quasi domini uoluntatem non audieris, & nescias, uel praefinitudine loquelae, & subtilitate sermonis non assequaris, & de remotis tibi petenda, ad entia salutaris, uel ab altitudine caelorum capeffenda, ad quos ascendere nequeas, uel de peregrinis gentibus tibi longinquo petenda. Audire quoque hoc loco praecedere opus & obedientiam discitur. Quomodo enim obediunt nisi credant? Quomodo credent sine praedicante? Primo ergo discendum & credendum, deinde faciendum.

14 Sed iuxta te est sermo ualde in ore tuo & in corde tuo, ut facias illum.

Discimus hic diuum Paulum data opera noluisse Mosen ad uerbum citare, saltem in priore parte, sed abundante spiritu, ex Mose occasionem accepisse aduersus iudeos, uelut nouum & proprium textum componendos, spiritus sancto, qui in se uacuum non fuit. Proximus est dominus electis, cor instigat, non negat se pie querentibus, & orantibus gratiam & auxilium. Conscientiam impij tangit & excitat, quia non inuitus agit pessima nec ignorans, sed seipsum intelligens male agere, non tamen ad horret nec cunctatur, quia non est electus ad salutem domino. Non est enim peccatorum illorum causa, igitur rantia, sed induratio & contumacia, quam excusare impius nulla unquam ratione ualeat.

15 ¶ Confidera quod hodie posui coram te uitam & bonum, & mortem & malum.

16 Quandoquidem praecipio ego tibi hodie ut diligas dominum deum tuum, et ambules in uis eius, & custodias mandata illius ac ceremonias atque iudicia: & uiuas, atque multiplicet te, benedicatque tibi dominus deus tuus in terra ad quam ingredieris possidendam.

Proponitur ergo tibi hodie fides in deum, cum charitate proximi, quae faciens homo uiuat in eis, & felicitate habeat ex una parte: amor quoque sui, ac odium dei, ex alia parte, quibus anima quaecunque moritur, ac damnatur diabolique regno subijcitur. Ad quaecunque illorum munus porrexeris, dignam a domino mercedem facis recipere. Non hic libertas arbitrij docetur, quasi in nostram potestatem posuerit assequendi uitam, sed dei beneficentia, qua nobis leges suas patefecit, & uoluntatis suae beneplacitum proposuit, ut sciremus in quo domino deo nostro complacere possemus, & per quid offenderemus. Quia ignorantia excusare malitiam nostram uelimus, & ubi clare proponitur, ut creatorem nostrum amemus, quo omne bonum suscepimus, pro quo illius ad nosse

uore, contendamus pro omni uirili nostra ad ambulandum in uisus domini, quæ aliæ non sunt, quàm obseruantia mandatorum dei & iudiciorum, secundum quæ nos uere mandauit. Vitam eternam & perfectam salutem re pendere promittit, in presenti quoque uita multiplicaturum se fideles numero & merito, & benedicturum fideles suos in terra possessionis suæ, quam sint accepturi.

Si autem auersum fuerit cor tuum, & audire noluieris, atque errore deceptus adoraueris deos alienos & seruiueris eis,

prædico uobis hodie quod pereundo peribitis, & non prolongabitis dies in terra ad quam Iordanem transmissio ingredieris possidendam.

Si uero quis auerterit cor suum à domino, & ad propriam uoluntatis libidinem conuerterit, deos alienos, quoscunque scilicet creaturas, præ deo uero uel cum eo co luit, certissime pereundum illi est, & è terra uiuentium ejiciendus, omnibus dei beneficijs destituendus, siue Iudæus quispiam fuerit, siue Græcus.

Testes inuoco contra uos hodie cælum & terram, quod proposuerim uobis uitam & mortem, benedictionem & maledictionem.

Elige ergo uitam, ut & tu uiuas, & semen tuum: & diligas dominum deum tuum, atque obedi as uoci eius, & illi adhæreas (ipse est enim uita tua, & longitudo dierum tuorum) ut habes in terra pro qua iurauit dominus patri bus tuis Abraam, Isaac & Iacob, ut daret eam illis.

Omnis creatura dei testimoniū perhibebit dominum deum uerum Iudæis & gentibus proposuisse uitam ac mortem, benedictionem & maledictionem. Iussisseque ui tam & bonum eligere electos suos & omnes homines. Idque neminem uoluit uel passus est ignorare, scilicet domi num deum colendum esse, & præ omnibus diligendum.

illi adherendum summo bono, & mandatis suis obsequen dum. Ipse enim omnibus sufficit, omnibus bene uult, & bene facit. In ipso omnes uiuimus, mouemur & sumus. Illius beneficio felices sumus, in hac uita sincera consci= entia, in futura autem illo ipso fruemur, uidendo, aman do, & perpetua beatitudine adherendo. Hæc enim bea= torum terræ typice promissa patribus est, quando terra la se fluens et melle, toties promissa est sanctis & patri= archarum in fide filijs pro tantis uirtutū agonibus: quæ & à domino deo patrum nostrorum exhibita est, & ele gis omnibus largienda.

CAPVT XXXI.

Bj it itaque Moses, & locutus est uerba hæc ad uniuersum Israël,

Finitis de lege domini seruanda sermo= nibus, exhortationibus, comminationibus, fideliterque ad populū perfuncto suo officio, tandem Mo= ses sequentia quoque locutus est. Illud autem abire, est sese ad mortem disponere, officio tandem suo defungi, ultimo alloquendo Israël.

Et dixit ad eos: Centum uiginti annorum

sum hodie, non possum ultra egredi & ingre di, cum & dominus dixerit mihi: Non transi bis Iordanem istum.

3 Dominus ergo deus tuus ipse transibit ante te: ipse delebit gentes has in cōspectu tuo, & possidebis eas: & Iosue iste trānsibit ante te, sicut locutus est dominus.

Ingressi & egredi, est fideliter regere populum, uer sari strenue in illius negotijs, consultare, iudicare, corri gere, & ducis officio fungi. Id quidem per etatem & ui res diutius licuisset: sed obstitit uoluntate sua dominus, dissoluendo graue illud iugum regendi tam ceruicosum populum, & requie beatorum donādo. Promittit tamen illis dei fauorem atque assistentiam, ad terram obtinendam: futurum illis ducem dominum deum suum, & Iosue, iuxta uerbum domini. Cuius auspicijs & auxilio transituri sint Iordanem, quod humanis uiribus fieri non posse iudicabatur. Dominus autem transiturus esset ante illos, sicut & in exitu de Aegypto, & uastaturus aduersarias gentes miraculis diuinis & ducatu Iosue.

4 Facietque dominus eis sicut fecit Seon & Og regibus Amorrhæorum, & terræ eorum, delebitque eos.

5 Quum ergo & hos tradiderit uobis, simili ter facietis eis, sicut præcepi uobis.

Fidem promissionum confirmat ex iam expertis bene ficijs, ex uictoria duorum regum, quorum nunc terram suscepissent & possiderent. Sic futurum prædicit de uni uersa promissionis terra, de gentibus & regibus illius, quos destruxit et exterminauit propter peccata quæ iam fuerant mensura supereffluente completa.

6 Viriliter agite, & confortamini: nolite timere, nec paueatis ad conspectū eorum: quia dominus deus tuus ipse est ductor tuus, & non dimittet, nec derelinquet te.

Præcipit ut roorentur fide & uiribus ad obtinendū promissa. Sic omnia dei dona ex gratia quidem suscipi= mus, sed non uult inertes & ignauos seruos: fideles suos uult magnopere conari ad omne opus bonum: euentum autem operis acceptum ferri domino, & transcribi: sine timore iubet domino fidere, illius niti auxilio ac fortitu= dine, qui nunquam absuturus sit sperantibus in illum, & promissa fideliter exhibiturus.

7 ¶ Vocauitque Moses Iosue, & dixit ei corā omni Israël: Confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram quam daturū se patribus eorum iurauit dominus, & tu eam illis sorte diuides.

Coram tota concione Israëlita uocatus à domino et Mo se, Iosue instituitur, quo & suspitione ambitionis libe raretur, & populo fortius commēdaretur, autoritateque grauiore præesset. Iubet autem fortiter fidere in dominū, qua fide operetur opera dei. Moses quidem functione sua dextere usus, quod potuit egit. Operis autem sui præmi= um nunc instare uidet, & successorī loquitur: Tu post hæc populo præbis in terram possidendam. Leuius ferres posthac hunc populum, non nihil legis disciplina expo=

Ingressi & egredi.

B

Iosue insti= tuitur.

T

litum, Salutē per te suscipient ac pacem. Non enim quen-
quam ad perfectū adduxit Moses, id est legis ministeriū.
Non enim iustitiam conferre potest agnitio legis, sed ti-
morem potius ac desperationem, Iesus autem saluator sua
nos iustitia saluat: peccatores quidem ex lege, quam ser-
uare perfecte non possumus: iustificatos autem per gra-
tiam dei in Christo saluatore.

- 8 Et dominus qui ductor est uester, ipse erit
tecum: non dimittet, nec derelinquet te: noli
timere, nec pauas.

Confortatur Iosue multiplicibus promissionibus dei,
uigore fidei animandus. Quomodo enim formidaret cer-
tior iam factus de dei sancta uoluntate, & de assistentia
diuina iam toties promissa? Populus quoque tanta ducis for-
titudine & felicitate et asscuratione diffidere nō potuit.

- 9 ¶ Scripsit itaque Moses legem hanc, & tra-
didit eam sacerdotibus filiis Leui, qui porta-
bant arcam fœderis domini, & cunctis senio-
ribus Israël.

Legem scripsit Moses præter decalogi tabulas, quinque
hos libros Mosaicæ historiae, quos & Leuitis tradidit suo
tempore prælegendos Israël, celebriter congregando.
Verisimile est & pluribus codicibus eum librum descri-
ptum fuisse pro Leuitis, quibus iugiter edoceret popu-
lus domini de domini uoluntate, de legibus semper obser-
uandis, deque fide & sanctis operibus patrū suorum. Au-
tentica autem Mosi scriptura fortassis tota seruabatur in
latere arcæ domini, ad conciliandam auctoritatem legi,
proque recurso certo in dubijs, si quando emerfissent. De-
niq; lex data senioribus Israël dicitur, ut iuxta illam iu-
dicarent, causasque discernere, & auctoritate sua do-
ctrinas legis tuerentur, & Leuitas ueri dei ministros.

- 10 Præcepitque eis, dicens: Post septem annos
anno remissionis, in solennitate tabernacu-
lorum,

C conuenientibus cunctis ex Israël, ut appa-
reant in cōspectu domini dei tui in loco quē
elegerit dominus: leges uerba legis huius co-
ram omni Israël, audientibus eis,

- 12 & in unum omni populo congregato tam
uiris, quam mulieribus, paruulis & aduenis
qui sunt intra portas tuas: ut audientes discant
& timeant dominū deum uestrū, & custodi-
ant impleatque omnes sermones legis huius:

Lex legēda
populo.

Post septem annos, hoc est septimo quoque anno. In an-
no remissionis præcipitur legenda lex Mosi publice co-
ram toto populo, dum conueniet ad festum tabernaculo-
rum totus Israël, non sine peregrinis & proselitīs, ne quis
ignorantia se excusari putet. Idque in loco tabernaculi qui
dem omnibus congregatis, non minus tamen & in singu-
lis urbibus populo congregato Leuitæ legant: ut audien-
tes discant timere & religiose reuereri & colere domi-
num deum Israël, ut custodiāt ac impleant omnem legem
dei. Eo enim tempore liberi & exonerati à laboribus ua-
care poterant legi dei audiendæ.

- 13 filij quoque eorum qui nunc ignorant: ut
audire possint, & timeant dominum deum

uestrum cunctis diebus quibus uos uiuatis
super terrā ad quam uos Iordane transiitis
pergitis obtinendam.

Præcipit inter ultima uerba Moses, ueluti institutum
principaliter intentum, & maxime necessarium, ut alia
gener filios suos doceant legem domini, disciplinam pie-
tatis & ueri cultus, timorem dei, summopereque curetur,
ne quando intercidat scientia salutaris, & cibis animæ
subtrahatur, in quo uiuit homo, & robur fidei augetur:
ut semper inueniantur in populo, qui ueritatem & do-
ctrinā pietatis docere possint, & habeantur qui discant.
Quandoquidē sine legis diuinæ cognitione ecclesia con-
seruari in fide & sacris moribus non potest. Toties addi-
tur conditio de inhabitanda terra Chanaan si legem obser-
uerent, tum quia illam tunc maxime desiderabant, tum
ut hereditariam possessionem mercedis loco acciperent
in presenti, & nō alia ratione se eijs cedos scirent quā
ob flagitia committenda in legem, tum ut patrū sine
rum semper reminiscerentur, quibus pro ipsorum sine
risima fide promissa erat, tum ut æternæ patriæ heredi-
tatem, in qua tunc ipsorum patres habitabant, ardentius
desiderarent.

- 14 ¶ Et ait dominus ad Mosē: Ecce prope
sunt dies mortis tuæ: uoca Iosue, & stete in ta-
bernaculo testimonij, & præcipiam ei. Abie-
runt ergo Moses & Iosue, & steterunt in ta-
bernaculo testimonij:

15 apparuitque dominus in tabernaculo in co-
lūna nubis quæ stetit in introitu tabernaculi.
Institutio celebris describitur noui ducis, officium uni-
uerso populo gloriam dei, ut ex ea intelligerent certissi-
mam uoluntatem dei circa Iosue, qui non propria præ-
sumptione, sed domini uocatione præficeretur dux futu-
rus populi dei, in locum Mosi. Propterea apparuit in co-
lūna nubis super tabernaculū fœderis, & ambobus in-
quebatur, Mosi & Iosue, ad ostium tabernaculi cōstituti.

- 16 ¶ Dixitque dominus ad Mosē: Ecce tu dor-
mies cum patribus tuis, & populus iste con-
surgens fornicabitur post deos alienos in ter-
ra ad quam ingreditur ut habitet in ea: & ibi
derelinquet me, & irritū faciet fœdus meum
quod pepigi cum eo.

Præuidit in spiritu & reuelatione diuina Moses, por-
niciosissimos populi illius casus aliquando futuros, quia
bus pro uirili sua omnibus modis prospicere conatus est,
tam crebro inhortando, promittendo, comminando, pro-
phetando aduersa perferenda, nisi domino deo suo adha-
serint toto corde. Ideoque ex domini mandato in fine uitæ
sue loquitur illis arduam prophetiam, quod uerba illius
dicta archius imprimerentur, & sollicitius obseruarentur.
Toto autem tempore Iosue, populus totus religiose uixit
& in timore domini absque omni idololatria. Hec autem
quæ hic prædicuntur post illius obitum multipliciter oc-
currerunt: ut patet ex libris Iudicum & Regum.

- 17 Et irascetur furor meus contra eum in die
illo: & derelinquam eos, & abscondā faciem
meam ab eis, & erit in deuotionem: inueni-
ent

nient eum multa mala & afflictiones: ita ut dicat in illo die: Vere quia non est deus mecum inuenerunt me hæc mala.

Ego autem abscondēdo abscondā faciem meam in die illo propter omnia mala quæ fecit, quia sequutus est deos alienos.

Videtur loqui de Syriaca atq; Babylonica captiuitate, in quibus consumpti sunt, non quidem in totum, sed ad paucitatem redacti, & de statu regni eiectione, ne liberi essent ut antea. Causantur se derelictos à domino, cum ipsi potius sua perfidia abominabili dominū dereliquissent, & abiissent post gentium immunditias & idola. Propter quod iuxta fœderis rationem ipse quoq; dereliquit eos, & abscondit faciem suam ab illis, destituēs gratia & auxilio, inuolens calamitatibus multis & magnis, à quibus non emergent, nisi prius peccata sua agnoscant atq; emendant: & causam aduersitatum suarum confiteantur esse quod dominum deum suum non coluerint iuxta legem, sed idola gentium sequuti sint.

Nunc itaq; scribite uobis canticum istud, & docete illud filios Israël, ut memoriter teneat & ore decantēt, & sit mihi carmen istud pro testimonio in filios Israel.

Nihil negligit omnium quæ fieri possunt ad retinendum in officio populum domini, in secula futura: sic, ut carmine quoq; cantando admonerentur semper eorum quæ dominus promississet, quæ illos poena maneret, contra tempore legem domini, & idola reuerituros atq; cultus domini operatus est, assiduo cantico obuersarentur utriusq; sexus ac ætatis hominibus. Locus est contra turpia, sordida & execranda carmina Christianorum, quibus oblectat se inueniens, ad omnem libidinem ipsorum peccatoribus insillandam, sine intermissione libidinum incensius alacri petulantia concinnando, ut boni mores locum non habeant, apud tam impudicos cantores & cantatrices quasi non sufficiat impijs ingenijs fœde loqui, nisi & in malitia gloriantur, & gaudeant de ira domini, & libidinosorum porcorum spurcitijs, quibus ex animo & uerbis ueluti subscribunt & consentiunt. Magnalia dei rum cadet, priorum uictoria, laudes dei in sanctis suis, et reproborum contumelia. Præcipit hic dominus legem suam redigendam in cantica, & fidelium inuentioni inculcandam potius, ut meminerint semper quid domino debeat, & interim ab otiosis uerbis abstineant, nullo minus in malitia gloriantur discant.

Introducā enim eum in terram pro qua iuravi patribus eius, lacte & melle manātem. Cumq; comederit & saturatus crassusq; fuerit, auerteretur ad deos alienos, & seruiet eis: de trahetq; mihi, & irritum faciet pactū meum.

Cantico isto admonebantur Israëliti officij sui, et pro missorum dei ad patriarchas, quam fideliter illa dominus impleuerit, introducendo in terram optimā ac refertam bonis omnibus: contestantes se fœdus initum perpetuò conseruaturus, atq; semetipsum maledicturos, si unquam

ad idola colenda reciderint, & pactum domini dei sui fuerint præuicati.

21 Postquam inuenerint eum mala multa & afflictiones, respondebit ei canticū istud pro testimonio, quod nulla delebit obliuio ex ore seminis sui. Scio enim cogitationem eius quæ facturum sit, hodie antequā introducām eum in terram quam ei pollicitus sum.

Nouit hominū fictor dominus ingenium carnis humane, populi Israëlitarū duram cernicē prænouit, qui ipsum elegerat, illum in iudiciū posuit, & in exemplū omnium sæculorum & terrarum hominibus, cuius iustitiam edito carmine celebraturi sint ij qui damnantur. Sic per præscientiam ac providentiam dei boni præueniuntur per gratiam, contemptores autem iudiciorum dei inexcusabiles sunt apud proprias conscientias suas, omniumq; hominum iudicio, tam piorum quam impiorum. Carmen enim illud testimoniū cantoribus præbebit, ut digne se maledictos sentiant, & sine fructu semper doleant.

22 Scripsit ergo Moses canticum istud in die ipsa, & docuit illud filios Israël.

Non solum scripsit, sed spiritu sancto inspirante dictauit carmen, iam moriturus, & ueluti testamenti uice commendauit illis timorem dei, filialem quidem pijs, seruilem autem impijs: præcepitq; ut filij Israël carmen hoc discerent, & ultimam tanti ducis exhortationem nunquam obliuiscerentur.

23 Præcepitq; dominus Iosue filio Nun, & ait: Confortare & esto robustus, tu enim introduces filios Israël in terram quam pollicitus sum eis, & ego ero tecum.

Verbo domini Iosue consolatur, quo sit robustior, & ad obeundā tam difficilem prouinciam alacrior. Si enim pro eo dominus est, quis aduersabitur, ut non pereat? Typus quoq; Christi domini instituitur, qui solus uere saluator introducere per gratiam suam potest electos in promissionis terram, quod lex ipsa Moysis secundum litteram intellecta non potuit.

24 Postquam ergo consummasset Moses scribere uerba legis huius in uolumine usq; quo consummasset ea,

Non una die, sed multis annis conscripsit Moses Pentateuchum suum, & genti suæ commendauit legendum, ut institueretur fide uera in dominum, exemplo omnium patriarcharum, & probatis à deo moribus conuersetur, seseq; mutuo diligant. Nihil enim pertinens ad honestatem & tranquillitatem cōmunitatis obmissum est in lege. Verum quem promittebat passim saluatorem mundi nondū præstabat, sed in temporis plenitudine à deo præfinito uenturum prædicebat, qui perfecta charitate & gratia legem esset completurus.

25 Præcepit Leuitis, qui portabant arcam fœderis domini, dicens:

26 Tollite librum istum, & ponite eum in latere arcæ fœderis domini dei uestri: ut sit ibi contra te in testimonium.

Componi liber iubetur in arcam secundo, ut sit aliud

testimonium domini contra ipsos israelitas: quo appareat
ueritas apostolici dicti, legem operari delictum, est enim
transgressoribus in testimonium damnationis & iustitiæ
diuinæ. Videtur autem iamdudum tabulas testamenti in
arcâ reposuisse, nunc uero uolumen legis, uel huius Deu
teronomij tantum, uel omnium quinque partium, quæ si
mul lex domini dici possunt, compositas esse in arcam
domini, tanquam sacratissima diuinæ uoluntatis testimo
nia, & uerbum domini descriptum in perpetuam rei me
moriæ. Et hoc fortassis significatur per uerbum Late
ris: quasi dicere uoluerit, Vno latere reponendas tabulas,
alio latere legis repetitionem in uolumine. In quam ar
cam etiam uirga Aaron & urna aurea reposita fue
runt, ne sit necesse duas facere arcas iuxta opinionem
Iudaicam.

G 27 Ego enim scio contentionem tuam, & cer
uicem tuam durissimam. Ecce adhuc uiuen-
te me, uobiscum hodie, cōtentiose egistis con-
tra dominum: quanto magis, cum mortuus
fuero?

Dura cer
dix.

Non sine angustia cordis magna Moses moriturus con-
queritur duram semper fuisse futuramq; cervicem illius
populi. Si enim fidelissimi ducis operas adhuc uiuentis,
et tanta miracula dei uirtute ædemptis contempserant, et
tam efficacia uerba, quomodo demortui scripturam ali-
quando reuereremur? Et tamen solet apud hominū igna-
uiam plurius momenti habere autoritas sanctorum post
mortem quàm ante, hoc et Mosi usui uenit.

28 Congregate ad me omnes maiores natu
per tribus uestras, atq; ductores, & loquar au
diētibus eis sermones istos, & inuocabo con
tra eos cœlum & terram.

Cantaturus Moses canticum suum, convocavit uniuersos seniores tribuum & principes, ueluti coniuraturus illos ad fidelem populi gubernationem, qui sit ueluti peculium dei, sincera diligentia semper curandum: conqueriturq; de illis ob eorum intractabile ingenium, ut sint uigilando & dirigendo tanto studiosiores se mortuo.

29 Nourienim quòd post mortem meam ini-
que agetis, & declinabitis de uia quam præce-
pi uobis: & occurrēt uobis mala in extremo
tempore, quando feceritis malum in conspe-
ctu domini, ut irritetis eum per opera manu-
um uestrarum.

Depravationem fidei & morum corruptelam prædicat, ac inobedientiam, qua legem domini sunt prætergressi, sed non impune. Ut enim inestimabilia bona promittuntur obedientibus verbo dei in seculo præsentis & futuro, sic contumacibus & prouocatoribus iustitiæ diuinæ, grauissima mala occursura prædicuntur, & totius scripturæ sacre testimonio narrantur accidisse, omnium quoque seculorum historia comprobatur factum quod hic prænunciatur futurum.

30 Locutus est ergo Moses audiente uniuerso coetu Israel uerba carminis huius, & ad finem usq; compleuit.

Canticū ue
gustissimū.

Canticum quidem erat, & ad legem vetustam concine

H A A S I N V.

natum eruditissime, non ad numerum syllabarum, & breuium modulamina, sed sententiarum & affectuum breuifecunda & ardenti compositione, simpliciter & sincere digestum. Talia enim sunt cantica sacre scripturae, non ad uanitatem cadentiae & numerorum, sed ad uiuationem spiritus, uberrimam doctrinam, ardua praecepta fidei & morum breuibus uerbis dictata. Non tamen illud cecinisse scribitur senex centum ac uiginti annorum, & iam moriturus, sed dixisse illud audiente tota concione israelitica, quae deinde ipsum canticum subinde discere & decantare debebat.

¶ C A P V T XXXII.

Auscultate cœli & loquar,
terra uerba oris mei.

A Carmen quidem dicitur, sed ac-
crepatio, & seuera obiurgatio. Iste
populi, quia pro acceptis tot beneficijs ingrati semper
persisterent: sic ut deserto uero deo patre, conuerterentur
ad deos alienos, & omnes has maledictiones eius praes-
dictis sibi asciscerent. In hunc autem sensum loqui uidetur
uates sanctissimus: Cogor, inquit, loqui ex fide sincerissi-
ma ad commendatum mihi à domino populum hunc ubi
num sermonem meum, non parum ueritus, ne gratis
sine fructu operam ludere, siquidem minime audieris.
Quod si non audierint ipsi, saltem o uos caeli & terra
ra, & omnes pariter creaturae audite uerba mea, nos iam
nunc testes inuoco firmissimae fidei & perpetuos, ne hec
dixisse genti isti: quae non tam ego de corde meo sensi,
quam spiritus domini posuit in os meum. Anas ueros

2 Stillet ut pluuia doctrina mea, Huiusmodi
eloquiū meum. Quasi imber super herbas,
& quasi stillæ super gramina.

Quis tamen det? O si doctrina meo quatinus
rio à domino illis data, cœlitusq; demissa, fillet ad erudi-
endum ipsorum corda, sicut solet pluuia fecundare ter-
ram, ut optimos & quàm plurimos fructus adferat, vi-
nam ueluti ros terræ refrigerat, sic eloquij meis hic die
populus reddatur obsequetior diuinis legibus, ne frustra
caram, & surdo fabulam narrem: ne uerbum meum inu-
bes inanis sit, & auditores indociles perseuerent, quos
cupio instrui in uero dei cultu, & ut sciant quàm sit pe-
niciosus lues idololatriæ.

3 Quia nomen domini inuocabo.
gnificentiam deo nostro.

Cantabo de uno solo uero deo & domi-
nuocando, & de abominandis spurcitijs idololatri-
lum alium deum admiremini. Soli deo nostro, misericors,
sapientie & potentie summam laudem tribuite. Omnes
dij alij mendaces sunt & uani. Quicquid iussim est ui-
tutis & perfectionis, soli deo nostro acceptum reddi opor-
tet, qui est omnium perfectionum abyssus.

4 Dei perfecta sunt opera, quia
eius iudiciū deus fidelis, & absq; ulla iniqui-
tate, iustus & rectus.

Opportunum refugium deus iustis est, & perfectus
bus. Ideo petram nominat, stabilem, firmum, perfectum
& immobilem. Eius omnia opera perfecta sunt.

enim bona erant omnia quæ fecerat ab initio: nec potest summus rerum artifex deficere, uel in opere suo peccare. Omnes enim uis eius iudicium sunt: summe decentia sunt quæ ipse ordinat, nihil perperam uel iniquum proponit. Deu ueritas est, fideliter et absq; impedimento exhibens quæ promittit, uultq; sibi in fide et absq; hypocrisis serui. Non est iniquitas, sed regula æquitatis: ideo in obseruantia æqui et iusti sese coli præcipit. iustus est et rectus: ideo qui illi digne seruit certa fide, se propitium deum habere credit, et in morum rectitudine complacere desiderat.

Peccauerunt ei, non filij eius: in sordibus, generatio praua atq; peruersa.

Generatio praua et adultera patrem deum nõ agnoscit, sed uelut degeneres abeunt post deos alienos, sanam doctrinam respuendo, dei beneficia paruifaciendo, in omni uitiorum genere sese conspurcando: ut iam non filij, sed spurij et hostes esse appareant.

Hæcne reddis domino popule stulte & insipiens? nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & fecit, & parauit te?

Talem quum se deus tibi exhibuerit iustum, rectum, beneficium et integrum, qui sit ut tute illi stulte opponas, abiectis eius benignitatem ac contemptum rependas ei, qui te tantus adoptauit in filium, et ueluti hereditatem te suam gloriatur præ omnibus gentibus, cum sit creator tuus et formator ex utero. Nunquid filius potest odisse tam pietissimum patrem? et saluatorem tam misere captiuum?

Memento dierum antiquorum, cogita annos per generationes singulas: interroga patrem tuum, & annūciabit tibi: maiores tuos, & dicent tibi.

Ex ordine improprie in gratissimo populo beneficia dei. Memineris, inquit, maiorū tuorum, a tempore Abraham, Isaac et Iacob. Intellige quid per omne euum iuxta patrum tuorum successiones tuus tibi tam propitius patet exhibuerit, quantis miserationum beneficijs te sit protutus. Si hæc ignoras, interroga patres et proauos tuos, quanta illius propter te magnalia uiderint, quot beneficia acceperint, quot annis sub illius tutela uiixerint, ueluti sub gallina pulli fouentur.

Quādo hereditauit altissimus gētes, quando separabat filios Adam, cōstituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israël.

Quāquam enim omnium gentium pater sit, sicut et cōditor, quibus et terram diuisit, singulis singulas, montibus, fluminibus, et maribus circumscribens populorum regna et linguas, iuxta numerum filiorum dei statuens terminos populorum: ferē enim tot sunt populi quot fuerunt israelis filij et nepotes, tamen pluris habuit te paucos, quā alios sine numero multos. Te enim ex Iacob ferē septuaginta familias, comparatione orbis paucos elegerat ex infinitis septuaginta linguarum populis.

Pars autem domini, populus eius: Iacob

Velut proprium ac speciale quoddam ex tot populis

peculium, se tibi separauit uelut filios charissimos. Et Iacob illa posteritas hereditas quædam esse uidetur, quam nulla uelit ratione distrahi, uel alienari uendendam.

10 Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris & uastæ solitudinis. Circumduxit eum, & docuit eum: & custodiuit eum quasi pupillam oculi sui.

Id autem non tuis meritis, sed sola electionis gratia: in deserto enim mundi, cum alijs errantem populum Israël inuenit, et in solitudine deserti plena ululatu ac miseria, iugo graui oppressum, et crudeli seruitutis Aegyptiacæ, eiusq; portentosis erroribus periclitantem cum idololatriis. Eripuit enim magnifice, et ad ostensionem omnipotentiae suæ circumduxit illum quadraginta annis, sine omnium rerum defectu, et erudiuit sua æquissima lege: ab hostibus circumfrentibus liberauit, et non passus est ipsum lædi, perinde ac pupillam oculi sui diligentissime custodiuit.

11 Sicut aquila excitans nidum suum, super pullos suos cubauit, expandit alas suas: & assumpsit eum, atq; portauit in humeris suis.

Excitare nidum, est multa diligentia et opera pro pulis extruere nidum, super pullos cubare, fouere sortum, et uitam præstare. Quibus significantur beneficia dei populo præstita in deserto, mores eorum ferendo, tentando. Ut discerēt uolare, hoc est, fidere in dominum et sancte conuersari, niti super providentia dei, hoc est enim in alis portari a domino.

12 Dominus solus dux eius fuit: & non erat cum eo deus alienus.

Non nisi diuino beneficio Israëlita durauerunt tanto tempore in tam uasta solitudine, quando et ubi solum uinum et uerum dominum coluerunt, et quoscunq; idololatrias hostes senserunt, hos austere et usq; ad interemptionem eliminauerunt. Quanto enim diligentius unius dei sui cultum prosequuti sunt, tanto felicius omnia succedebant: quandoquidem non tantum nihil possunt idolola, sed nec aliquid sunt, nec haberi debent.

13 Subuexit eum super excelsam terram: ut comederet fructus agrorum, & sugeret mel de petra, oleumq; de saxo durissimo.

Conscendere iussit ex Aegypto, et ingredi in terram altiore iuxta situm, optimā et optimam humano usui, ubi de agrorū fructu copiose alerentur. Sugere fecit eum mel de petra, et oleum de oliuis in petrosa terra crescentibus. Pro omnipotentia enim sua et bonitate, talem illis terrā parauit ac tradidit, qualem inhabitare deceret speciales amicos dei, qui ut uerum deum colerent, sic nullis rebus utilibus egerent, sed admirabili providentia dei illis terra affatim profunderet, quicquid optimum erat, et in copia maxima. Quæ eadem terra, eadem providentia dei, uim quoq; accepit enecandi impios inhabitatores et retrahendi opportunos fructus, et fraudandi eos qui dominum deum uerum digne colere contempsissent.

14 Butyrum de armēto, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan, & hircos cum medulla renū tritici, & san-

guinem uuae biberet meracissimum.

Poëtico more eleganter describit opulentiam terrae Israël, quod butyro, lacte, pinguibusq; agnis aleretur p̄ in ea, et saginatis arietibus ac hircis, cum adipe pastis et impinguatis, cum delicatissimis frumentis optimi generis. Talia enim proferre iussa est terra p̄ijs, et speciali influentia dei fecundata est, in consolatione amicorum dei. Vbi uero impietas irrepit in colonos eius, omnia e- gat, ut uidere est hodierna die, et iamdudum, ut sterilissi- ma cernatur eadem terra, ut planè appareat non nisi in- signi et miraculosa fecunditate dudum eam à domino fuisse donatam, quandiu in illa populus domino peculia- ris habitabat, tanto numero, ut miraculo similior fuerit, tanti populi sufficientissima rerum necessariorum suppe- tentia, quam ut naturalis putetur. A sola enim domini uo- luntate et gratia pendet fecunditas terrae, quam negat impijs, locupletat fidelibus. Sanguinem uuarum elegan- ter dicit uinum rubrum et optimum, in Palaestina Israëlitis propagatum.

15 Incrassatus es dilectus (Israhel) & recalcitra- sti, incrassatus es, impinguatus es, dilatatus es: dereliquit deum factorem suum, & despe- xit deum salutis suae.

Lasciuia po-
puli Iudaici.

Vt igitur naturalibus ac gratuitis donis dei impingua- tus est et saturatus Israël, ingratus coepit lasciuire, et spernere bonorum omnium largitorem, quasi non dei gra- tia, sed uirtute propria acceperit, et opera naturali. Pro- inde obedientiae iugum insolenter excussit, libidini quo- que frena laxauit, et omnium adiacentium populorum adulteria sectatus est. Obesis, inquit, carnibus operuisti ossa, proficisci ad concupiscentias perficiendas, ad sacri- legia spurca idololatrarum, deserto domino deo tuo et patre, à quo totū tuū esse et proficere pendeat, ipsum spernendo, nec salutē tuam agnoscendo nec saluatorem.

16 Prouocauerunt eum in (dijs) alienis, in ab- ominationibus ad iracundiam concitauerunt eum.

Qui pro tot tantisq; beneficijs dei obligabantur di- gnā gratiam, rependunt contemptū, irritant per ope- ra manuum suarum, data opera malum reddentes pro bo- no, fornicaō cum idolis gentium, cum iam recens essent à domino exempti à seruitute grauissima hominum, et quotidie coelesti pabulo saturarentur.

17 Immolauerunt dæmonijs non deo, dijs quos ignorabant: noui recentesq; uenerunt, (quos) non timuerunt patres uestri.

Dijs gentiū,
Iudaeorum,
Christianorū.

Non erubuerūt sacrificare dijs alienis, imò dæmonijs, tanta animi propensione, ut etiam ignorata arriperent, et quaecumq; noua sacra colenda suscipiebant, externis gentium ritibus tantopere delectati, toties admoniti uer- bo dei et portentis magnificis ne consentirent. Nouum sibi quisq; diuum fingeat, quem coleret pro noua aliqua à domino indita plaga uel aduersitate, neglecto interim unico uero et omnipotente saluatore, et blasphemato. Horrere deos, est nō aliter animatos esse homines ad ido- la, quam nostro saeculo quoq; plagas diui (ut aiunt) Va- lentini, Ammonij, Viti ac similitum quidam timuerunt: et

ne morbis afficeremur huiusmodi, statuas illis, preculas suffragia, sacrificia ac Missas, et in honorem illorum elemosynas detulerunt, quas simpliciter pro deo postu- lanti egeno negassent. Vinam hac uera non essent. On- nia autē hac et huiusmodi patribus nostris ante intro- ductum quæstum turpem in ecclesiam ignorata fuisse testan- tur omnia sanctorum priscorum episcoporum comun- taria et sermones. In quibus constat memorias laudatas martyrum, ad exemplum fidelium, non intercessionem uel adorationes, quas cum imaginibus suis nequam tulisse sancti. Otiosorum autem quæstus et uasfrices sacra- lega hac inuexit in Christianismum, ut similitum facta fuerit iam aliquot annis Paganismo.

18 Deum qui te genuit dereliquisti, & obli- vis es domini formatoris tui.

Genuit te dominus deus tuus, et elegit ex omnibus fili- bi in filium adoptiuum, carnem quoq; ex tua stirpe assu- mendam decreuit, et promisit patribus, multis ualde ob- ruit semper beneficijs, prae omnibus alijs nationibus, cum ius tu oblitus es, et post tergum proiecisti omnem illius gratiam et salutem, mira ingratitudine.

19 Vidit dominus, & ad iracundiam concita- tus est: quia prouocauerunt eum filij sui & filiae.

Quomodo inultam ferret dominus tantam impietatem tuam? Quis procacitatem tantam dissimulare possit diu, quanquam mansuetissimus? Vidit et iratus est iuste et plurimum, quod scilicet tam tenere enutriti filij et fi- liae, talem tantumq; patrem tantopere offendere nega- quam extimuerint.

20 Et ait: Abscondā faciem meam ab eis, con- siderabo nouissima eorum: generatio enim peruersa est, & infideles filij.

Decreuit excacare eos, suis eos permittere uiribus, secundum sua desideria uiuere, impotentiam suam expe- riri, subtrahere assistentiam et gratiam: nō à facie profe- qui clementer, sed à posteriori ut hostis persequi qui fugi- tes. In nouissima quoq; tempora simul omnia peccata illo- rum digne tractare, plectere et punire. Generatio enim est perfida ac proditoria, deo semper contraria et obuersa.

21 Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat deus, & irritauerunt me in uanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo qui non est po- pulus, in gente stulta irritabo illos.

Eō impietatis promouerūt, hoc est, suo tempore pro- ficient impij de Israele, ut abiecerint me deum suum. Et quia sumpservnt sibi deos alienos, hoc est, assument. Et prouo- cauerunt me sculptilibus suis, quae coluerunt pro dijs, quum nihil sint, et pro uanitatibus suis abiecerunt me summū bonum. Ita ego quoq; illos abijciam, ne sint post hac futuri meus populus: eligamq; mihi alios fideles cultores, qui me digne uenerabuntur, plena fide et stabili colent in spiritu et ueritate. Venientq; ex toto mundo electi mei, et recumbent in sinu Abrae, legitimisq; se mihi filios praestabunt, adhaerebunt firmiter, et ad ex- ternos deos colendos minime deficient. Idipsum uocant su- ri

22 *furi estis, & grauiter laturi, eum populū quem nunc stultum dicitis & uidetis, tunc olim sapientia uera me nosce uidebitis, ex animo amare super omnia, ut mei gratia omnem qua nunc detinentur superstitionē sint auersaturi.*

Ignis succensus est in furore meo, & arderam usq; ad inferni nouissima: deuorabitq; terram cum germine suo, & montium fundamenta inflammabit.

Deuotissima gentium in me fides suscipienda, in plenitudine temporis destinata: & procacissimus contemptus tuus, o israel, amoliendus, quo toties lege & prophetis adhortatus ad meum cultum semper indurasti ceruicem, & ut coeperas beneficia mea nihili habuisti, promittas occidisti, dignoq; me zelo tibi offensum reddidisti, ut totus furore succendendus sim contra te, & sim exarsurus uindictae zelo, ut usq; ad infernum inferiorem te precipitaturus, grauissimōq; supplicio percussurus, inestimabili & diutissime duratura calamitate perditurus. Terram tuam ac gentem totam ad fundamenta diuam, nihil integrum dimitta, quantumlibet magnificum & excelsum.

23 *Congregabo super eos mala, & sagittas meas complebo in eis.*

Quicquid uspiam malorum congeri poterit, inferam in te, omnes sagittas uindictarū mearum & miseriarum ad unam pariter immittam in uos, donec consumamini.

24 *Consumuntur fame, & deuorabunt eos aues morsu amarissimo: dentes bestiarū immittam in eos, cum furore trahentium super terram (atq; serpentium.)*

Eritis fame exesi atq; combusti usq; ad infeliciſſimam decoctionem, & deuorationem carniū filiorum uestrorum. Auius in super cadauera uestra occisa & bestiis deuoranda abſcietur, amarissima morte moriuri, pestes scilicet fame ac gladio. Dentes quoq; bestiarum uiuos uos diripient, & serpentum ueneno abſumemini.

25 *Foris uastabit eos gladius, & intus pavor, hominem simul ac uirginem, laſcentem cum homine sene.*

Foris & in agro obiecti eritis crudeliſſimis hostibus uictoribus: conſugientes ad interiora & abſtruſa loca domorum, terrore & angustia expirabunt: non erit reſpectus aetatis uel ſexus, ſenex cū iuene, puellus & puella ſine commiſeratione occidentur. Vbi hæc, quando & quomodo iſraelitis contigerint propter peccata ſua, notius eſt quam ut multis oſtendere laboremus ex prophetis & iosepho.

26 *Dixi: Vbi nam ſunt; ceſſare faciam ex hominibus memoriam eorum,*

ſi qui forte fortuna mortem euaserint, tam multipliciter immentatam, in angulos orbis abducentur captiui, & ſerui uenditi leiſſimo pretio, ſi tamen inueniri poterunt qui eos emere dignabuntur. Delebitur enim nomen & memoria laudis & felicitatis ueſtræ de ſuperficie terræ. Honor uertetur in contumeliā, ut qui fuiſtis propter beneficia dei in uos glorioſiſſimi populorū: pro intolerabili crudelitate & ingratitude ueſtra eritis omniam infeli-

ciſſimi, perfidia in deum, & odio in homines, quibus & inſenſi eritis & exoſi, qui dei in uos amorem ſpreuiſtis.

nifi iram inimicorum uererer, ne forte ſuperbirent hoſtes eorum, ne forte dicerent: Manus noſtra excelsa, & non dominus, fecit hæc omnia.

Vnum tantum obſtat furori meo iuſtiſſimo, ne proſus ad unum omnes aliquando perdamini toto orbe diſpergendi, ratio nominis mei & hoſtiū crudelium ſuperba iactantia. Nolo enim de ſua uirtute glorientur, fortitudini ſuæ & iræ adſcribant eiſmodi de populo meo uictoriam, quæ mea tantum prouidentia & iuſtitia ueſtris autem demeritis eſt perficienda. Ne forte impij illi exterris ſuis dijs acceptā reſerant ſuam uictoriam, ne blaſphemetur nomen meum in gentibus, ne iactent manum ſuam excelsam, quaſi non ego dominus hæc omnia agā. Aptius ergo contingere potuit Iudeorum impiorum ſtrages & exterminium, eo tempore quando per Euangelij gratiam, & apoſtolorum doctrinam mundus cōuerſi cepit ad unius ueri dei agnitionem & cultum. Tunc enim iudicium dei iuſtum & æquum declaratum fuit, ſine ſcandalo gentium, & cum gloria dei, quando quidē tunc gentes uidere & credere potuerūt, iuſtiſſime Iudeos damnatos à domino, qui gratiam dei ad ſe immenſam tam pertiſſimè abiecerant, & exilium Iudaicum, cum uaſtatione templi & urbis, non iam cedere poterat ad dei iniuriā, ſed gloriam. Ex eo enim tempore cepit mundus totus deum colere in ſpiritu & ueritate, idola omnia abiſcere, & ſoli domino deo Abraam, Iſaac & Iacob digne ſeruire. Iam enim conuerſo mundo ad deum uerum per Chriſtum, magis ad gloriæ diuinæ diminutionem pertinere poterat Iudaicus cultus, & ritus deum colendi, quam ad gloriā dei, & ad ſanctificationem nominis diuini.

28 *Gens enim abſq; conſilio eſt, & ſine prouidentia.*

Stolida mente ſunt gentes quæcunq; diuinam prouidentiam ignorantes, in anibus conſilij nitentes, cum ſolo meo conſilio contingat & arbitrio, uindicta in ingratos Iſraelitas futura, & gentium ſuſceptio ad fidei pietatem, & ad cultum uerum nominis diuini. Id eſt uera ſapientia, qua qui carent ſtulti ſunt, etiam ſi omnium philoſophorum eruditione celebrentur.

29 *utinam ſaperent, & intelligerent hoc, ac nouiſſimum intelligerent.*

Vtinam populus iſte, nunc meus, ſapiens eſſet, credendo & adherendo uerbis meis, iugiterq; corde uolueret potentiam meam, & in ipſos beneficentiam: intelligeretq; quoties & quare rebelles punierim, & reſipientes ad gratiam ſuſceperim. Sic quoq; ſim perpetuo facturus, ut induratis cordibus, prophetas & prophetarum omnium maximum tandem occiderent, ſine reſpiſcentia perpetuo quoq; ſint ſupplicio iudicandi.

30 *Quomodo perſequatur unus mille, & duo fugarent decem millia? Nōne ideo quia deus ſuus uendit eos, & dominus conſuſit illos?*

Quam mihi ſeruient & obſequerentur, uero illo-

Iudei quare diſperſi.

Ex malo Iudeorum bonum genui.

Fidelium for-
tutudo.

rum deo, nullo poterant unquam hoste superari, quam-
tumlibet magno & forte. Vnus enim fidelium, nulle ho-
stium fugabat in praelio: duo autem ex ipsis maiori mira-
culo, uirtute mea superabant decem millia. Contra uero,
si quando peccassent mihi, & rebellassent, auertissentq;
se à cultu meo, & à timore mei nominis, aduersa omnia
illis contingebant, ut unus hostium insequeretur & fuga-
ret ac trucidaret ex uestris mille, & duo de illis multa
millia de uestris persequerentur ac uincerent. Nulla alia
ratione hæc illis usui ueniebant, nisi quia deus eorum, ue-
rus, omnipotens & iustus, uendit eos hostibus, & tra-
didit uoluntati eorum, & uniuersorum dominus iusto iu-
dicio impios exposuit calamitatibus & tortoribus, qui
gratiæ beneficia non agnouerant.

31 Non enim est deus noster, ut dij eorum: &
inimici nostri sunt iudices.

Ceteri omnes, tam dij, qui petre dicuntur, quod in il-
los confiditur, tam cultores falsi uominis deorum, confi-
teri cogebantur: & constebantur, (mutata locutione tem-
poris præteriti pro futuro sicut in omnibus prophetiis)
talem esse deum Israël, ut si tradere nolisset aliquando
uos hostium potestate, nemo omnium regum uos uince-
ret: quo contra tradente impios & desertores, nullus ue-
strum resistere unquam posset. Hoc testatus est Balaam ua-
tes gentilium, sic Aegyptiorum reges, ut dixerint: Fugia-
mus Israël, dominus enim pugnat pro eis.

E De uinea Sodomorum uinea eorum, &
32 de suburbanis Gomorrhæ. Uua eorum uua
fellis, & botrus amarissimus.

Video autem futurum, & non raro conspexi, pro-
dolor, istam gentem pro sua pietatis fructu amarissimos
idololatriæ impietates proferre, seseq; dignos gerere, qui
ueluti Sodoma & Gomorrha dispareant, de quibus nul-
la nisi maledictionis opprobriorumq; supersit memoria.
De genere enim se uineam exhibuerunt, quæ quanto di-
ligentius exculta est, tanto minus fructuum profert, quin
potius contrarium semper ac expectabatur, non uinum,
sed labruscas ædit & progerminat, & pro suauissimo ui-
no herbam amarissimam.

33 Fel draconum uinum eorum, & uenenum
aspidium insanabile.

Vinum uer-
sum in uene-
num.

Saluberrimū uinum prophetiæ doctrinæ conuersum
est in uenenum perniciosissimum humanarum ac frivola-
rum traditionum. illud inquam nihil est, quam immedica-
bile uenenum, & præsentissima pernities. Sic enim car-
nali sensu suo corporalia appetantur & efflagitant lu-
dei, diuitias huius mundi, potentiam sæculi, libidines, su-
mosq; honorum. Sic inuidiæ & odij acōnitum imbibe-
runt præ reliquis omnibus nationibus, ut Christi domini
diuinissimum imperium, quod est gaudium in spiritu san-
cto, pax in conscientia, fiducia in deum, charitas in pro-
ximum, studium infatigabile pietatis & honestatis, spes
gloriæ futuræ & fruitionis diuinæ bonitatis, securitas
possidendi eterna bona per merita, non nostra, sed Chri-
sti, omnia hæc nihili pendant Iudei. Quid sit, ut à scopo
scripturæ, Christo saluatore omnium gentium, sic aber-
rarim, ut nulla calamitate ad bonam mentem reduci pos-

sint, domino irato illis, utinam non in sempiternum.

34 Nōne hæc condita sunt apud me, & si-
gnata in thesauris meis?

35 Mea est ultio, & ego retribuam in tempo-
re, ut labatur pes eorum: iuxta enim est dies
perditionis ipsorum, & adesse festinant illis
tempora.

Iustitiæ meæ est, ait dominus, ultionem sumere de im-
pijs, iniquis rependere iniurias quas committunt in suum
tempus. Etiam si diu dissimulem insolentias impiorum, si
ingratissimos in iniquitatibus feram, suo tempore omnia
reuelabuntur & patebunt, quæ nunc interim signata
sunt apud me in libro prouidentie uniuersalis, & iudic-
iorum æternorū, prædestinationisq; omnium, iam dudum
decreta sunt, & uelut in armamentario summi regis repo-
sita contra hostes, ad perniciem impiorū olim producen-
da, cum implacabilis ira mea in procacissimos hostes seu-
da, cum implacabilis ira mea in procacissimos hostes seu-
se exerere cœperit. Interim sigillata sunt mecum, ne ab
impijs sciantur, credantur, uel timeantur. Veniet enim tem-
pus, & propinquus est dies domini, omnibus perfide in
deum peccantibus, & uerbum suum spernentibus.

36 Iudicabit dominus populum suum, & in
seruis suis miserebitur. Videbit enim quod
infirmata sit manus, & clausi quoq; defece-
runt, residuiq; consumpti sunt.

Vindictam dignam deus sumet de impijs interfecti-
bus prophetarum & sanctorum omnium, imò & sancti-
sanctorum indignissimo contemptu, usq; ad mortem pati
sanctorum indignissimo contemptu, usq; ad mortem pati
buli. Hunc igitur populū domini dominus uindicta de
proditoribus domini, & sine omni personarum respectu,
seruorum suorum miserebitur. Videbitur enim quod
abierit, & cessauerit manus, nemine potente erueri, &
qui relictī fuerint, euadere minime possunt: nihil reli-
quum erit de regno Israël, omnibus dispersis subter uni-
uersum cœlum.

37 Et dicet: Vbi sunt dij eorum, petra in qua
habebant fidutiam?

Tunc dicetur etiam Israël: Vbi sunt dij eorum, quos
abiecit domino deo uero sibi prostituerant, cum quibus
contra tam crebro inculcatum mandatum domini, serui-
cati fuerant, in quos falso sperauerant, in quos ancoram
spei sue iniecerant, domino non fidentes.

38 De quorū uictimīs comedebant adipem,
& bibebant uinum libaminis eorum. Sur-
gant, & opituletur uobis, & (in necessitate) uos
protegant.

Quorum sacrificia magnis impensis faciebant, pine-
guissima quæq; & optima offerebant, deq; sacris epulis
& idololatriæ magna cōgratulatione, in dei ueritatis
miniam comedebant, & bibebant uinum de libaminibus
ad hilaritatem sacrilegam. Eos falsos deos suos tunc opo-
presti miserijs inuocabunt quidem, & inelamabunt, ut
surgant & opitulentur sibi, & abscondant à tempestate
grauissimarum calamitatum.

39 Videte nunc quod ego ego sim, & non sit
deus præter me: ego occidam, & ego uiuere
faciam: percutiam & ego sanabo, & non est
de

de manu mea eruens.

Tunc ego uester dominus acclamabo dicturus: Iam nunc uel tarde poena intellectum præbente uobis, uidete ac considerate, quia ego sum, & non alius dominus deus uester, & nullus est non solum supra me, sed nec mecum. Solus enim sum unicus, uerus, & omnipotens. Ego solus sum qui potestatem habeo occidendi & uiuificandi, quos & quando uolero. Si quando placuerit quempiam propter peccata sua inuadere, & interitioni exponere, nequisquam, quo minus confodiam. Si à malo resipuerit, & gratiam meam implorauerit, rursum sano, et incolumitati restituo: nemo aliquatenus impedit, quod semel delibero auro.

Leuabo ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum.

Leuo ego manum meam, magnifice per me metipsum iurando, & certissime assecurando, dicens: Ego sum qui sum, à meipso existens in æternū, & subsistens, sine omni accidente, imperfectione uel mutatione, omnibus aut alijs essentiali, operationem, & perseverantiam largiendo.

Si aciero ut fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea: reddam ultionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuiam.

Si semel statuero effundere rigorem iustitiæ meæ, & cepero iaculari in impios hostes meos sagittas iudiciorum meorum: si uolero rependere pro digna ratione, uicem contempnitoribus maiestatis meæ, & manus meas leuauero percussurus impios, iustissimā certe ultionem retribuam foribus meis, & à nemine retineri poterit furor meus, siue in gentes uindictam parauero, siue in Israël.

Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes, de cruore occisorum, & captiuitatis à capite nudationum hostis.

Pernitissimas sagittas meas inebriabo sanguine, & gladius meus non solum uulnerabit, sed etiam deuorabit ac disperdet in totum carnes hostium meorum, quicumque tandem hi fuerint: hoc est, durissimo iudicio tractabo omnes impios. Inebriabitur à sanguine occisorum & captiuorum, non sine uulneribus, & deuorabit nudata capita omnium aduersariorum. Omnes enim reges priuabuntur regnis suis & gloria nudabuntur, protinus ut in illos manum meam erexero, nec aliquibus se munimentis tueri poterunt à gladio uindictæ meæ in impios.

Laudate gentes populum eius, quia sanctam seruorum suorum ulciscetur: & uindictus erit terræ populi sui.

Laudate ergo o uos gentes in toto orbe, populus unus dei, laudate dominum deum: quibus omnibus ex lapsu iudeorum salus contigit, ex quorum maximo malo, ex tam horribili ac diuturna captiuitate, hoc saltem bonum contigit omnibus gentibus, ut deum uerum & unicum, totius orbis terrarum gentes, illorum prædicatione agnouerint. Occiso prophetarum & apostolorum ac Christi domini, toti mundo salutem peperit, per Euangelium dei:

Tot martyrum cædes, & piorum hominum persecutiones, iam nunc domino iudicante, uindicabuntur. Et propitiabitur dominus omni illi terræ, toti scilicet orbi terrarum, in qua tota habitabit unicus ille populus suus, tota fidelium multitudine redacta in unam ecclesiam catholicam. Agnoscent enim à minimo usque ad maximum, omnes populi, deum illum unum & omnipotentem, non minore deuotione, fide, affectuque complacendi ei, quam olim Abraam, Isaac, Iacob & Moses, quibus solis deus coli se mandat, & dignatur amplecti, non unico aliquo in angulo orbis extructo templo, etiam si aureo. Templum enim domini est cor fidele, deum toto corde diligens. Et Hierosolyma æterna, non ex lapide, iaspide uel smaragdo, sed ex uniuersitate fidelium, non in unica Palestina, sed toto orbe gloriosa, aurea, hoc est, deo gratia.

¶ Venit ergo Moses, & locutus est omnia uerba cantici huius in auribus populi, ipse & Iosue filius Nun.

Carmen hoc fatale, Israëlitis Moses seruus domini, spiritus sancti inspiratione dictatum, cecinit moriturus, audiente populo omni, & ipsorum nouo duce Iosue filio Nun. Cuius prædictiones uniuersas ad unguem & abundanter completas iam dudum totus orbis cognouit, & iustitiam dei cum iudeorum improbitate luculenter agnouit, propter crimina sua damnatorum, non solum à Moese, sed & à Iesu Christo domino, qui & ipse moriturus fleuit super gentem, & prædixit quæ fuerant passuri, sed ut surdo fabulam.

¶ Copleuitque Moses omnes sermones istos loquens ad uniuersum Israël.

Refertur consummatio sermonum Moysi ad totum Deuteronomium, quem in fine uitæ recitauit uniuerso populo, & descripsit ad rei memoriam, non tantum ad præscriptum carmen.

¶ & dixit ad eos: Ponite corda uestra in omnia uerba quæ ego testificor uobis hodie: ut mandetis ea filiis uestris custodire, & facere omnia uerba legis huius.

¶ Quasi dicat: Non absque urgente causa tot modis ac formis populum hunc admono seruandæ diuinæ legis, tabulis scilicet, libris, titulis, maledictionibus, benedictionibus, contestationibus, minis, sermonibus, canticis, phylacterijs, templis, ceremonijs, &c. Vehementer enim timeo, ne omnia frustra coner: ego tamen officium meum, non cesso inculcare timorem dei, etiam nunc moriturus, & hortor, ut præcipiatis ea filiis uestris, ut uel ipsi legem dei uenerentur & impleant.

¶ quia non incassum præcepta sunt uobis, sed ut singuli in eis uiuerent: quæ facientes longo perseueretis tempore in terra ad quam Iordanem transmissis ingrediemini possidendam.

¶ Non gratis legem accepistis, sed ut in ea uel secundum eam uiuatis, conuersemi, & salui sitis, & in terra patribus promissa, nunc autem à uobis possidenda, diu pacifice ac feliciter habitetis. Alioqui, seruus sciens domini uoluntatē, & non faciens, uapulabit: & secundum modum beneficentiæ ad filios, erit & plagarum modus,

Carmen fatale.

G

T S

si perrexerint esse populus exasperans.

48 ¶ Locutus est dominus ad Moſen in ea
dem die, dicens:

49 Ascende in montē istum Abarim, in montem Nebo, qui est in terra Moab contra Iericho, & uide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israhel obtinendam.

Eodē igitur die quo hæc predicta Moses locutus est, iubebatur à domino ascendere in montem, & mori in terra Moab, eregione Iericho, uisurus quidem terram Chanaan, quam tamen ingredi non poterat, suscepturus autem terram uiuentium, & uoluptatis hortum, statum fidelium animarum, cum omnibus electis dei.

70 & morere in monte. Quem conscendens
iungeris populis tuis, sicut mortuus est Aa-
ron frater tuus in monte Hor, & appositus
populis suis:

Viderat absq; pauore & doloribus Aaronem fratrem suum mori, & obdormire in domino: similis illi mors Mo si quoq; promittitur, quo sit alacrior, assequiturus patriam eternā, cum principibus populi sui, Abraam, Isaac & Iacob, de quo felici statu nemo unquam fidelium & uere sapientum desperauit.

¶ quia prauaricati estis contra me in medio
filiorum Israël ad aquas contradictionis in
Cades deserti Sin: & non sanctificastis me in
ter filios Israel.

52 Ecōtra enim uidebis terrā, & illuc non ingredieris terram quam ego dabo filiis Iſraēl.

**Iudiciū Dei
durum.**

Improperat sancto iam morituro, fidelissimo seruo suo, & in tota domo sua studiosissimo, unicum peccatum suum. Quid quæso nobis tam desidibus & perfidis seruis fiet, & in multis quotidie offendentibus? Quid contempnitoribus maiestatis diuinæ, & uerbi sui negatoribus occurret in moriis articulo? in tremēdo iustissimoq; iudicio diuino, quod omnes nos manet expectat ac cōueniet? Cuius rei gratia certe omnibus diebus uitæ nostræ tremere oporteat negligentissimos seruos. Quin etiā si quid deo gratum fecisse speramus, certi sumus tamen multa per omnia neglecta per nos esse, quæ debuimus fecisse in gloriam dei. Nunquam ergo nobis excidat dura correptio ista, qua morituris obijcietur transgressio multiplex nostra, quando de omni uerbo otioso repetetur à nobis ratio, ubi, quum uix iustus seruabitur, impius ubi manebit? Interim tamen sperandum nobis est in misericordiā dei, qua per Christum dominum saluabimur, credentes in nomine eius, cuius solius iustitia, felicitatem assequemur: Si tantum uera fide, & non ficta præditi simus, quæ non est absq; uere bonis operibus, & non sinit hominem pium otiosum esse ab exercitijs pijs: nihil prestantius habendo quàm dei sui gloriam, & illius sacrosancti nominis sanctificationem.

CAPVT XXXIII.

Aec est benedictio qua benedixit
Moses homo dei filijs Israë l ante
mortem suam.

Benedictiones Moſis ad & ſuper ſingu-

las tribus Israëlitas, obscurissima quædã enigmata sunt,
 & ad prophetiarum phrasim formata, sicut & benedictio-
 nes Iacob morituri. Proinde difficilis est apud He-
 bræos tam locutio quàm interpretatio: eas alij celebres
 uiri interpretati sunt diligenter & erudite. Verùm cum
 prælegenti mihi illas, & breuiter interpretari cupienti,
 spiritus suppeditasset quædam aliquantulũ uariantia, pla-
 cuit eum sensum qui primus occurrisset conscribere, ut
 ex omnibus lector sibi meliora eligat, et circa literã pro-
 ximiora, & ad fidei analogiã aptiora, alia uel istis hec
 nostra. Nam & uidentur tam Iacob quàm Moses morituri, sin-
 gulis tribubus inuolucrũ aliquod proposuisse, & obscu-
 rum enigma, pertinẽs ad rationem & exercitia cuiusq;
 tribus. Vt de illis enigmatibus quomodo interpretanda
 essent, & quid patres intendissent filijs prænunciare ei-
 imprecari, inter sese in perpetuum, uel non raro disputa-
 rent, materiãq; & occasionem haberent sese cogitatio-
 nibus exercendi & uerbis, ad quoslibet euentus, qui sin-
 gulis aliquando tribubus in suis terris occurrere essent: sic
 singulis suspensis animo, formidantibus uel sperantibus, si-
 ue forte tale aliquid patriarchæ illi istis suis præfatis si-
 gnificare uoluerint, quod suis quibusq; seculis & atatio-
 bus fieri animaduertissent. Dicitur autem Moses uir dei,
 quia magna per illum dominus egit, familiarissimũ se illi
 præstitit, facie uelut ad faciem colloquens, & preces om-
 nes exaudiens, uoluntati diuinæ deuotissimus, & ad glo-
 riam dei studiosissimus. Cuius uerba non aliter suscipien-
 da essent à populo, quàm si dominus ipse, ut re uera domi-
 ni dei uerba erant, proprie loquutus fuisset.

2. **Et ait Dominus de Sina uenit, & uenit cum sanctorum millibus à dextera eius ignea lex.**

ignea lex.

Quando autē dixerit hæc Moses, uel hora abitus sui in montem, uel aliquanto citius, non est necessaria anxiosa disputatio. Ante mortem dixit: Dominus de Sina uenit. Relatio uoluntatis mandatiq; domini prima, mediante angelo testamenti ad Mosē, uenit in monte Sinai ad Rubrum, quem miraculo diuino uidebat ardere, sed non consumi. Inde reuelatus est primo Mosi, per quē deinde introiit Israël, passim disperso ad labores Aegyptiacæ seruitutis, & ortus est de Seir, hoc est, secūdo illuxit sicut pars Seir, qui idem est qui & Sinai, eo discrimine sicut pars & totum. Mons enim Seir montes dicitur, ut habent alpi & totum. Mons enim Seir montes dicitur, ut habent alpi & totum. Mons enim Seir montes dicitur, ut habent alpi & totum. Mons enim Seir montes dicitur, ut habent alpi & totum.

A 1

Distinctio
quingage
simatertia,
Vesoth Ha
bracha di
cta.



enim uenit in gloriam dei & populi Israël. Venit, inquit, cum milibus sanctis, uenit cum nouo exercitu sanctorum, Noui testamenti, cum apostolica ecclesia electorum, de omnibus gentibus congreganda, facturus utraq; unum, & montes Sinai, & Sion collaturus in unam ecclesiam dei, per unum angularem lapidem, reprobaturum quidem ab edificantibus, sed factum in caput anguli à domino, mirabile in oculis hominum. A cuius dextera prodijt in orbem tota lex ignea, charitatis & crucis. Qui enim proximum diligit, legem implet: & unicum Christum domini mandatum est, charitatis & amoris fraterni, ut mutuum diligamus, & in Christum fidamus.

3 Etiam dilexit populos, omnes sancti eius in manu tua sunt, & qui appropinquant pedibus tuis, accipient de uerbis tuis.

Cessent igitur Iudei expauescere gratiam dei in omnes gentes effusam, cessent se solos iactare peculium dei, cessent nunc canere notum in Iudæa deum, & ut tantum in Israël sit nomen magnum eius. **אֵלֹהֵינוּ יְהוָה**. Etiam amantissime gentes amplectitur, non illa aut istam, sed gentes, nimirum omnes, qui illum deum & patrem omnium, per Christi Euangelium didicerunt, confitentur & credunt. Omnes sancti eius sunt in manu eius. Quotquot à primo Adam usq; ad ultimo generandū electi sunt à deo, sub omni cælo, in manu dei sunt, ut nemo illos domino eripere possit, non mors nec ulla calamitas, separare à charitate dei. Ille tuctur, fouet, regit, & non finit perire quos pater illi contulit. Iudei de Leuitis exponunt, quasi hi dicantur in manu dei fuisse. Et ipsi ad herescunt pedibus tuis, Christi sequuntur uestigia, tam priores sancti, cum uerbum domini sequuntur, quam posteriores, mundum contemnendo, & charitatem sectantur, & ad Christi morem & conuersationem semitas suas dirigentiū. Suscipiet quisquis huiusmodi fuerit, hanc uiuendi semitam, ex eloquijs tuis, sacrosancto Euangelio, ab ore Christi & apostolorum predicato.

4 Legem præcepit nobis Moses hæreditatem ecclesiæ Iacob.

Interim donec hæc contingant, electio uidelicet gentium, & Euangelij Christi prædicatio in totū mundum, nobis Israëlitis, filijs Abrahæ iuxta carnem, & electis propter promissiones patrum, & Christi aduentum, legem præcepit Moses, ad unguem seruandam, iuxta præscriptam illis formam, & nullo modo negligendam. Sicut nec aliquatenus negligitur paterna hæreditas à filijs legitimis, & institutio honesta parentum à filijs obedientibus, & probis: sic quoq; Israëlitis lex domini, uelut preciosissimus thesaurus, custodienda mandatur, donec gentium plenitudo ingressa, nec templum, nec altare corporale Hierosolymitanum locum habeat, cum suo cultu, multo minus quam circumcisio Israëlitis, per quadraginta annos in solitudine uagantis.

5 Exit apud rectissimum (Et fuit in Israël) rex, congregatis principibus populi pariter cum tribubus Israël.

Tunc erit in Israël rex iustitiæ, non ad requisitionem

cervicosi populi, à deo datus Saul, in furore, ad populi grauamina, more secularium principū, nec tantum pro pace populi dei corporali uindicanda: sed rex regum, dominus dominantium, Messias de tribu Iuda, de stirpe Dauid iuxta carnem quidem Israëlita, rex autem missus, ut regat totam ecclesiam: cuius tamen regnum non sit de hoc mundo, omnium autem rex sit animarum fidelium, deum colentium in spiritu, eo modo quo uult se coli. Ad hunc regem congregabit se populus principum, ad regem omnium nationum. Erit enim expectatio gentium, quæ adorabunt eum humero uno pariter & simul cum tribubus Israël. Ex utraq; enim gente, gentilium atq; Hebræorum, constituetur una ecclesia, deum unum uerum & solam omnipotentem in fide & ueritate colentium. In Christo Iesu paries duplex utriusq; necitur: Et Aegyptij cum Assyrijs, hoc est, omnes qui olim hostes Israëlitis propter fidem unius dei fuerant, tempore Messie, & sub illius regno, pariter ad illius dei culturam consentient, & erit dominus unus, & nomen eius unum, in una uniuersali atque catholica electorum ac fidelium ecclesia.

6 ¶ Viuat Ruben, & nō moriatur, & sit par uis in numero (uel non sit uirorum eius numerus.)

Post generalem ac principalem benedictionem, consequenter scribuntur speciales, tribuum singularum enigmata sacrosancta, & prophetico spiritu deprompta. Primo autem, Ruben primogeniti secundum carnem Iacob, dicendo: Primogenitus quidem Ruben patriarchæ Israëlitis, maior esse debuerat alijs gratia & honore. Sed non sine causa deus primogenitorum prærogatiuæ ferè semper detrahit in populo fideli, & sortem honorationem statuit posterioribus. Id ipsum multipliciter patet, de Caim, Cham, Nachor, Ismaele, Esau, Ruben, Manasse, & alijs multis. Sine dubio prior est à deo electus populus Israël: postponendus quoq; significatur ecclesiæ colligenda & electa ex gentibus. Ruben ita flagitijs suis demeruit primogenituræ gratiam, & pro grandi suo peccato mori potius debuit quam honorari. Sed quia Israëlitis filius est primus, uiuet quidem ut Ismael, sed nō erit in multum numerum præ alijs, nec illius hæreditas honoratior erit, præripuit enim illi Iudas tam Christi domini prærogatiuam, quam regni solium, & Israëliti imperij maiestatem. Primoq; translata est tribus Ruben in exilium, sicut hæreditatem primam sibi uindicare ausa est. Eamq; ultra Iordanem, proximam Moabitibus.

7 ¶ Hæc est Iudæ (benedictio): Audi domine uocem Iudæ, & ad populum suum introduce eum: manus eius pugnabunt pro eo, & adiutor illius contra aduersarios eius erit.

Et hæc dixit ad Iudam: Audi domine uocem Iudæ, assiduam orationem, & desideratissimum uotum, perpetuumq; quo promissum sibi regē mitti statim desiderat & precatur, pro salute totius Israëlitis, tribus Iuda, obsecro cum exaudire digneris, & ad populum suum introduce eum: promissum Messiam adducere, & de thesauro ueritatis & misericordiæ emittere non diu differas. Rorent cilijs cæli de super, & nubes pluant iustum, ap-

Rubenitarū
sara.

Iudæ pro-
missus Mes-
sas.

periat terra, & germinet saluatore. Manus enim pro se litigat. Spiritu labiorum suorum interficiet impios. Potestate coelesti peccatores conteret, & cum à dextris maiestatis diuinae confederit, ponet omnes hostes suos scabellum sub pedibus suis. Dominabiturq; uirga fortitudinis suae, in medio inimicorum suorum, &c. Et auxilium de hostibus suis etiam omnibus pijs & sanctis diuina maiestatis confessoribus & iudeis, Christus auxilium feret, contra impios omnium saeculorum hostes dei.

B ¶ **Leui** quoq; ait: Perfectio tua, & doctrina tua uiro sancto tuo, quem probasti in tentatione, & iudicasti ad aquas contradictionis.

9 Qui dixit patri suo, & matri suae, non uidi eum, & fratribus suis: Ignorati & nesciuit filios suos, quia custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt,

10 docebunt iudicia tua Iacob, & legem tuam Israël: ponent thymiana in furore tuo, & holocaustum super altare tuum.

11 Benedic domine fortitudini eius, & opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorum eius: & qui oderunt eum, ne consurgant.

Et ad Leui dixit: Perfectiones & doctrinae tuae erunt uiro sancto tuo. Posset satis clare exponi de Christo domino, qui summi sacerdotis unicam nobilissimum sacrosanctumq; ornamentum, urim & thumim, lucem & integritatem, uere gestat in pectore: quem scribae, pharisaei, sacerdotes & Leuitae persecuti sunt & crucifixerunt: qui non habet rationem naturalis affectus, & cognitionis, sed eorum qui audiunt uerbum domini, & illud custodiunt. Is docet solus domum Iacob, fideles scilicet, legem ueram, & fungitur sacerdotio aeterno, secundum ordinem Melchizedech, seipsum quoq; semel obtulit deo patri sacrificium, cuius uirtute unica iustificati sunt, quotquot ex Adam nascuntur peccatores saluandi. Illius possessioni, ecclesiae filijs, dominus benedicit, & opera charitatis deo placent per Christum. Cuius hostes & persecutores lumbis transfiguntur, ne generent filios regni, odioq; habentur à deo omnes, qui Christo filio suo, & fidelium regi resistunt, suisq; membris electis omnibus. Sic quidem primo uisus est exponendus hic locus de Leui. Quamquam simpliciter & iuxta literam proxime exponi possit de sacerdotio, quod Leuitis à Mose contigit, & de doctrina legis, quam in tribus alijs proponere & imprimere cordibus fidelium debebant, neglectisq; sanguineis, instare diligentissime cultui tabernaculi, iuxta legem datam à domino, & zelum ferre perpetuum contra legis & iustitiae contemptores. Quorum substantiae dominus benediceret, à quo solo pendebant, non habentium hereditatem in terra patribus promissa, Quorum signifer Phinees, Madianiticum scortum cum scortatore principe per ilia transfodiens, zelo legis, sacerdotium perpetuum suis filijs consecrauit. Ambas expositiones fortassis spiritus approbat, ut non est rarum in prophetis & alibi, eandem literam exponi de figura & figurato.

12 ¶ **Ad Benjamin** ait: Amantissimus domini habitabit confidenter in eo: quasi in thala

mo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet.

Potest sic exponi, Dilectus domini, homo secundum cor dei, Dauid, confidenter habitabit iuxta Beniamin, regem scilicet de tribu Benjamin Saulem: à quo uehementer persecutus fuit Dauid electus, sed protexit eum deus tota die, & uelut in humeris portauit, ut aquila pullos suos clementia dei, & promissio uerax regnatura olim Dauidis & Christi filij. Si qui haec melius intelligunt, ad communicent cupimus.

13 ¶ **Ad Ioseph** quoq; ait: De benedictione domini terra eius, de pomis caeli, & rore atq; abyssu subiacente.

14 De pomis fructuum solis & de pomis maturitatis mensium,

15 de uertice antiquorum montium, de pomis collium aeternorum,

16 & de frugibus terrae, & de plenitudine eius. Benedictio illius qui apparuit in rubo, ueniat super caput Ioseph, & super uerticem nazaraei inter fratres suos.

Ad Ioseph, cum de regno Ephraim quod & Israël dicitur, & regnum Ioseph, Moses ipse pijsimus nullum grande aliquod spirituale bonum prophetare posset, nec celebrare sua benedictione, confert se ad corporalia bona magnifica illis praedicenda, quae sunt electissima hereditas terra suae. Vidit enim in spiritu sortem illarum tribuum Ephraim & Manassis casuram in terram omnium optimam, cui clementia caeli faueat, radij solares proprijs aspiciant, & optimos illi fructus gignant, saluberrimis fontium abyssi irrigetur, Lunae influxui mensuris profint omnibus terrae nascentibus, ab ortu habent altissimos & fertilissimos montes. Omnia autem haec gratia dei proueniant tribubus Ioseph, quem nominat mensuris rem rubi, deum scilicet, qui Mose apparuit, benedictio est de rubo: cuius & in alijs spiritualibus bonis, benedictio ueniat super has tribus: sic orat Moses, sic quoq; futurum certo praedicat.

17 (Quasi) primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis uentilabit gentes usq; ad terminos terrae, haec sunt multitudines Ephraim, & haec nullia Manasse.

Quasi primogeniti tauri decor eius: Speciosam ac forte regnum Israël, uiris & uiribus: Reges, principes, ac duces ad bella habet fortissimos. His uentilabit gentes usq; ad terminos terrae Israël, pariter expellendo.

18 ¶ **Et ad Zabulon** ait: Latere Zabulon in exitu tuo, & Issachar in tabernaculis tuis.

19 Populos uocabunt ad montem: ibi immolabunt uictimas iustitiae. Qui inundationem maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos arenarum.

Zabulon & Issachar duabus tribubus duo dicit: Zabulon felix sis exeundo contra hostes, & ad merces acquirendas fortitudine & diutius crescas. Issachar autem felix aequae sis, si non exieris, sed domi manseris, studijsq; diuinae

Christus
summus sa-
cerdos.

diuine legis operam dederis. Populos ad montem Sion uocabunt, doctores de tribu Issachar aduocabunt ceteros ad audiendum legem dei, & ad sacrificia offerenda domino, & persoluenda iuxta legem. Quia autem iuxta mare habitaturi erant, ab ortu & occasu, ideo affluentia temporalium rerum magis diuites futuri erant.

¶ Et ad Gad ait: Benedictus q̄ dilatat Gad: quasi leo requieuit, cepitq̄ brachium & uerticem.

Et uidit principium sibi, quod in parte sua doctor esset repositus (uel quod ibi portio doctoris oblecta) & uenit cum principibus populi, & fecit iustitias domini, & iudicia sua cum Israël.

Gad ultra Iordanem latam affecta est hereditate, fortissimis bellatoribus clara erat: ideo hostes Israëlitis contemnos felicitate subiugabant, dum esset opportunitas. Bellico uicem hostes, & uertices humiliavit, superbiam infidelium prostravit, per dei gratiam assistentem. Principium autem sortis illius illic erat, ubi Moyses sepeliendus. Qui sanctus Moyses iustitiam in uita fecit, & iudicia prescripsit Israël: quod in honorem cessit Gadditis, in quorum hereditate secundum corpus quiescit: extra terram Chanaan ultra Iordanem, ne uel ipsi Gadditæ uel Rubenitæ, & dimidia Manassitis tribus, à reliquis nouem contempni habeantur, qui terram promissam susceperint, ipsi uero secus. Quandoquidem secum habent suum & totius populi fidelissimum ducem sepultum, licet locum sepulture deus omni homini ignotum esse uoluerit.

¶ Dan quoq̄ ait: Dan catulus leonis, fluet largiter de Basan.

Dan admodum bellicosa tribus ad aquilonarem partem opponitur hostibus. In eadem regione sortem & terram accipit, ubi largiter fluunt aque & riui fluuiorum, augentes Iordanem, & mare Tyberiadis, aque ut à Basanide regione, cui uicini sunt secundum partem posteri obtinent. Primam enim sortem licet angustiorē sortem fuerant prope mare Ioppicum, inter terminos Iudæ, Benjamin & Ephraim conclusi. Transulerunt autē sortem suam secundum partem expugnando Laïs. A quo loco propagauerunt suam terrā à Dan urbe usq̄ ad Basan.

¶ Et Nephtalim dixit: Nephtalim saturabitur gratiæ (uel abundantia perfruetur) & plenus erit benedictionibus domini: mare & meridiem possidebit.

Pro Nephtalim dixit: Ad omnem sufficientiam & pro uoto abundabit, benedictione domini replebitur in Galilee. Unde prodijt benedictio omnium gentium Christus, & Meridiem possidebit. Mare Galilææ tribum Nephtalim attingit ab Austro.

¶ Aser quoq̄ ait: Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum.

Ferrum & æs calceamentum tuum. Et ficut dies tui sic fortitudo tua. (Vel: Sicut dies iuuentutis tue, ita & senectus tua.)

Aser benedicatur ex fecunditate prolis & elegantia præ reliquis. Sit placens fratribus, amore, beneficentia & humanitate eximia. Oleo & metallis abundabit. Per omnes dies in habitationis tuæ fortiter ages, & neminem formidabis. Quare autem Simeonem benedicendo præterierit, ratio nulla apparet: non enim satisfaciunt quæ Iudæi fabulantur.

26 Nō est deus alius ut deus rectissimascensor cœli auxiliator tuus. Magnificentia eius nubes,

27 habitaculum dei ab ante, & subter brachia sæculi: eijciet à facie tua inimicum, dicetq̄: Conterere.

28 Habitabit Israël confidenter, & solus. Oculi Iacob in terrā frumētī & uini, cœli quoq̄ eius stillabunt rore.

Concluduntur benedictiones generali quadam oratione, pro omnibus & ad omnes dicendo: O Israël, non credas unquam deum tuum esse ueluti sunt dii gentium, imanes, stulti, insensibiles, lignū & lapides. Deus tuus altior cœlis est, & rector illorum omnipotens, omniq̄ gubernans, qui præsto semper est fidelibus auxiliator, quiq̄ cœlos moderatur magnificentia sua, in salutem credentium, & se colentium ex animo. Cuius habitaculum ab initio est cœlum cœlorum, opus manuum suarum, & brachia sæculi, oriens & occidens sunt, à quo omnia gubernantur. Qui fidelium hostes dicto citius disperdit, & fideles suos propugnat, pacifice ac sine timore requiescere iubet, & in confidentia tota conseruat. Summopere obtabitur omne semen Israël, aspiciendo & fruendo. Optima est enim terra & frugum saluberrimarum feracissima, cui nulla sit similis, aura clementissima, de cœlo rorem ac pluuiam suscipiens in tempore.

29 Beatus es tu Israël: quis similis tui popule, qui saluaris in domino? scutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ: negabunt te inimici tui, & tu eorum excelsa calcabis.

Beatus es o Israël, fauet enim tibi dominus, ideo elegit te, ac parcat toties peccanti. Quis enim alius populus tibi similis, qui seruatus est per dominum deum suum, cui tanta beneficia cōtulit, quem eripuit tot portentis omnipotentiæ suæ. Ipse dominus uictoriosum te fecit, ipsius protectione seruatus es, uictiq̄ sunt aduersarij tui. Ipse gladius ille tuus est, in quo gloriari te oportet, non propria uirtute tua. Hostes tui negabunt te felicem, & ueri dei cultorem esse: ob fidem tuam in unum deum, ipsi te male tractabunt, exosam habebunt idolorum cultores, Syri, Chaldei & Græci tuam religionem. Tu uero super excelsa eorum calcabis. Superabit in orbe toto fides & religio tua, omnes superstitiones omnium gentium. Tua opera & doctrina idolorum excelsa diruentur, calcabuntur, cessabunt, abominabuntur. Propter tuam fidem uersis rebus gloriosus eris in toto mundo, apud omnes gentes. Quæ enim maior gloria illis obtingere potuisset quam quod illorum scriptis fidem firmissimam habet totus mundus? Gentes omnes desertis suis uetustis & auitis superstitionibus susceperunt studium diuine legis, &

Idolorum eradicatio.

dominum deum patrum sanctorum communi uoto & deuotione colere susceperunt: per Christum apostolos ac martyres ab erroribus pristinis ad dei agnitionem ac cultum conuersi.

CAPVT XXXIII.

A Scendit ergo Moses de campestribus Moab ad montem Nebo, in uerticem Phasga contra Iericho: ostenditq; ei dominus omnem terram Galaad usq; Dan,

Mosis mors.

Moses ipse sanctissimus, ceteriq; patriarche omnes ac prophete in spiritu quidem agnouerunt gratiam noui testamenti, quae in Christo data est, sed eam expectatam suscipere per carnis mortalitatem minime potuerunt. In fide ergo ac spe mortui & saluati sunt Christi futuri, de cuius mysterio plene qui sanctiores fuerant per spiritum instituti sunt, minus autem clare ceteri, omnes autem electi ad sufficientiam quantum per dei clementiam acceperant habuerunt. Ascendit itaq; Moses tandem dimisso populo in campestribus Moab, in uicinum montem Abarim: qui late diffusus pro magnitudine sua multos complectitur montes, in cuius quidem uertice Nebo est, unde uidere potuit promissae terrae maximam partem: sed propter peccatum & providentiae diuinae ordinem, & ad designandum mysterium perfectionis Christi Iesu uenturi su pra Moses et legem, ingredi non est permissus a dño.

2 & uniuersum Nephtalim, terraq; Ephraim & Manasse, & omnem terram Iuda usq; ad mare nouissimum,

3 & australem partem, & latitudinem campi Iericho ciuitatis palmarum usq; Segor.

De hac ostensione in superioribus tractatum est: uersa enim facie ad occasum solis a dextris uidere poterat Galaad in proximo, & Dan a remotis: a sinistris autem Iudam & australem plagam: a mari mortuo usq; ultra Palaestina. De quibus omnibus latius in lib. Iosue differetur.

B Dixitq; dominus ad eum: Haec est terra, **4** pro qua iuravi Abraam, Isaac & Iacob, dicens: Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis, & non transibis ad illam.

Consolatio quidem erat non modica sancto uiro terrae illius coram positae contemplatio: sed longe dulcius si de consolabatur, sciens in spiritu olim totius orbis populos & regna illius suae fidei uirtutiq; sectatores & emulatores futuros, & diuinae legis, quam ex ore dei descriptam Israeliti populo ceruicoso proposuerat, & quadraginta iam annis multo labore inculcauerat obseruatores deuotissimos futuros, seseq; iam coelestis patriae & quietis felicissimae beneficio fruiturum & remunerandum. Haec enim iam tunc eum cogitasse non est dubium, sed humanis uerbis edici & explicari non posse, quali sanctum uirum dominus post tot aerumnas consolatione repleuerit moriturum, ex fide & gratia iam animam efflaturum.

5 Mortuusq; est ibi Moses seruus domini in terra Moab, iubente domino:

Mors quidem nulli parcat, sed ut summum in hoc mundo bonum a sanctis desideratur, quae ut omnes aggredi-

tur, solos tamen electos felices reddit, impios autem damnat: illis sit uitae exordium, istis miseriarum & damnationis. Nec quispiam hominum Moysi morienti legimus assistisse. Deus autem angelorum ministerio amicissimum sibi famulum corpore quidem sepeliuit, loco hominibus omnibus incognito, quin fortassis & demonibus: animam autem patribus sociauit sanctis, & gloria sempiterna dignum decreuit fidelissimum seruum munificensimam & clementissimum dominus pro obedientia delata per gratiam dei, in finem usq; uitae suae, quae decretam sibi mortem sponte suscepit. Non est alia obedientia in hoc mundo sanctior & deo acceptior, quam resignatio uoluntatis ad mortem oblatam a domino, quae & gratius sacrificium ex fide domino offerri nullum potest.

6 & sepeliuit eum in ualle terrae Moab contra Bethphogor: & non cognouit quispiam sepulchrum eius usq; in praesentem diem.

In ualle quidem sepultus dicitur, sed quae simul quocumque esset in montanis Moabitarum, respicientibus uersus Iericho. Eius autem sepulchrum uoluit ab omnibus mortalibus ignorari, ne scandalo fieret Israeliti, ad idololatriam nimium propenso populo. Si itaq; sanctorum exequia, sepulchrorum honor & pomposa exornatio aliquid ad gloriam promoueret temporalem uel eternam, infidelissimum uideri poterat dominus egisse cum fidelissimo seruo suo, hoc ipso qualicumq; premio Mosensem nationem sedando. Quin saltem non in terra maledicta nationis suae illud corpus humari sustinisset, piissimus pater & dominus, sed in ipsa benedicta toties & laudata, ac ad indicitur sancta terra, & a domino consecrata, ueluti patriarchas alios, & ipsum Ioseph, cuius ossa Moses transiebat sepelienda in terra Israelitis sorte diuidentia. Sane clitor nimirum fuit quam beata illa, quam uocant, Calthe rina, quam tamen ferunt in montem Sinai angelorum ministerio deportatam. Mirum uero quod hanc historiam, si ficta non est, Eusebium rerum Christianarum in Aegyptio & Syria tam studiosum Chronographum latuerit: si cut & de Heliopolitana illa Barbara, nuper moralium cultui obtrusa fallaciter, quas & Romani cultores non adeo diu in suo catalogo habuerunt. Nihil unquam tale sancti patres postulassent, multo minus scemina, nec unquam accepisse ueraci historia leguntur. Etiam in nouo populo haec sanctis neglecta sunt, multo minus in nouo desiderari huiusmodi pompa potuit uel debuit. Sed gentium superstitiones sacrilegae demonis factione tam hominum quam alios plures abominandos abusus introduxerunt, & execrabilis auaritia monachorum ac clericorum, ac uanitas laicorum, qui pariter consenserunt in pompas simulmodi, & inanes glorias uiuorum ac mortuorum, quocumq; defectus uerae fidei, & errorum portenta, populo dei mendaciter persuasa, contra uerbum dei: ut maior ceperit homines etiam pios tenere cura mortuorum, de quibus deus nihil prorsus commiserat, quod sint in saeculo suo, quam uiuorum, quorum necessitates uoluit esse omnibus communes, utq; pauperes & egentes non secus atq; ipsemet dominus amarentur & excolerentur. Quinimo pauperum refrigeria docuit sibi omnium gratissimum esse.

7 *et genuinum cultum quem exigit ab hominibus.*
Moses centum & uiginti annorum erat,
quando mortuus est: non caligauit oculus
eius, nec uigorem amiserat.

8 *Anni uite Mosi centum uiginti anni sunt, pleni mise-*
riarum & laborum, sed in seruitio dei sui felicissime exa-
ti à iuuentute usq; ad senium. Ad quod explendū fide-
ter & comode corpus illud natura fragile & caducum,
speciali gratia præseruauit ab omni sensuum defectu, &
egrotatione quacumq; membrorum, & absq; uigoris na-
turalis decremento. Talis esse solet etas & ualeitudo san-
ctorum communiter, ut temperantia libidinum & parsi-
monia uictus, fidei opera laborum, corpus diutissime sa-
seruent, et publicis aptum functionibus, integris sen-
sibus, uiuiddq; uigore usq; ad decrepitam etatem.

9 *Fleueruntq; Mosē filij Israël in campestri-*
bz Moab triginta diebus: & completi sunt
dies planctus lugentium Mosē.

10 *Fletus filiorū Israël pro Mose ceremonialis ritus erat:*
nō ut pro illius anima oraretur, nec sacrificia exhiberen-
tur, sed solatium potius uiuorum erat pro tanta iactura
tam fidelissimi ducis & prophete. Alioqui gaudendum
potius erat pro absolutione corporis mortis huius, ac dis-
solutione, sineq; tantarum calamitatum quibus iugiter ob-
rutus fuerat, proq; mutato statu mortalitatis & ualde mi-
seriarum, in immortalitatis felicitatem & animarum pia-
rum eterna maximaq; solatia in sæculo animarum. Patet
autem hoc caput ultimum adiectitium esse quinq; istis
libris Mosi: non enim hæc scribere potuit post obitum.

11 *Iosue uero filius Nun repletus est spiritu*
sapientie, quia Moses posuit super eum ma-
nus suas. Et obedierūt ei filij Israël, fecerūtq;
ficut præcepit dominus Mosi.

12 *Successoris officium describitur & commēdatio, spi-*
ritu enim sancto repletus est ex impositione manū Mo-
sis super Iosue, de quo dictum est aliàs: hoc est, animosus
factus est & promptus ad omnia opera sancti ducis, &
à domino inspiratus de omnibus agendis, fide & fiducia
animatus ad seruitium domini. Sapientia & circumspe-
ctatione donatus, ideo paruerunt ei, inspiratione diuina

affecti filij Israël, id ipsum manifeste & seriose iussi à do-

10 *Et non surrexit ultra propheta in Israël si-*
cut Moses, quem noffet dominus facie ad fa-
ciem.

Quanquam Iosue sapientia plenus dictus sit ab eo qui
adiexit hoc capitulum libris Mosi, siue Esdras is fuerit,
siue alius, siue etiam, ut Iudæi uolunt, Iosue dux ipse: sub-
ditur tamen, non eum similem euasisse Mosi, in eo quod
dominus illum nouisset facie ad faciem, & ueluti amicus
cum amico familiariter loqueretur uel conuersaretur.

11 *In omnibus signis atq; portentis ad quæ*
misit eum dominus, ut faceret in terra Aegy-
pri Pharaoni, & omnibus seruis eius, uniuers
sæq; terræ illius,

12 *& cunctam manum robustam, magnaq;*
mirabilia, quæ fecit Moses coram uniuerso
Israël.

Quanquam plures sancti successerint Mosi seruo dei,
Iosue scilicet, David, Samuel, Helias, Isaias, Ezechias, &
ceteri, non tamen tot per illos portenta ac signa patra-
uit assidue, tamq; publice coram tanto populo, uelut per
Mosē in Aegypto & solitudine. Omnes etiam prophe-
tæ posteriores & priores, quales fuerunt Iosue & Sa-
mucl, non aliud docebant quàm Moses, legem domini &
doctrinas, quandiu ministeriū legis stetit. Alioqui etiam
Iudæi fateri coguntur, Mesiam omnibus patriarchis &
prophetis maiorem, imò etiam angelis, ex Isaiâ prophe-
ta edocti à maioribus, capite quinquagesimo secundo, ubi
dicunt: Ecce intelligit seruus meus, exaltabitur, & eleua-
bitur, & sublimis erit ualde. Vbi Glossa Hebraica: Exal-
tabitur, inquit, plusquàm Abraham, & eleuabitur plus-
quàm Moses, & sublimis erit ualde, plusquàm angeli dei.
Quid sit ergo supra angelos esse, Iudæi ipsi explicant:
nos non aliud scimus, præter ipsissimū uerbum dei, quod
in principio erat apud deum, & deus erat uerbum, per
quod omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil, nīm-
rum dominus deus exercituum, cui in unitate perfecta
deo patri, filio & spiritui sancto sit omnis honor & glo-
ria semper, Amen.

Messias su-
perior omi-
bus homin-
bus sanctis.

FINIS.

SVMMA VERSVVM HVIUS LIBRI M. D. V.

QVINQVE MILLIA VERSVVM,

nongenti quadragintaquinq; totius le-
gis numerantur.

TIGVRI APVD CHRISTOPHORVM FROSCHO.

VERVM MENSE MARTIO,

ANNO M. D. XXXVI.

OVINGOE WILLIAM VERZVAM

ON 31st JAN 1941

A. M. O. M. D. K. K. V.